Digitized by the Internet Archive
in 2025

https://archive.org/details/synopsistheologl0001unse

SYNOPSIS
THEOLOGIÆ DOGMATICÆ

AD USUM SEMINARIORUM

T. I. — Synopsis Theologiæ Dogmaticæ
Fundamentalis

Jus proprietatis auctor sibi vindicat.

VIRGINI DEIPARÆ

ET IMMACULATÆ

QUÆ PER FILIUM

CUNCTAS HÆRESES

SOLA INTEREMIT

HOC OPUS DEDICABAM.

SYNOPSIS THEOLOGIÆ DOGMATICÆ

AD MENTEM S. THOMÆ AQUINATIS
HODIERNIS MORIBUS ACCOMMODATA.

T. I

de Verâ Religione, de Ecclesiâ, de Fontibus Revelationis

Auctore AD. TANQUEREY

EDITIO DUODEVICESIMA

#3549

Property of
CBF
Please return to
Graduate Theological
Union Library

NO. 357

Typis Societatis Sancti Joanni
DESCLÉE ET SOCII
ROMÆ — TORNACI (Belg.) — PARISIIS
1921

Nova editio (1921-1922) Synopsis Theologiæ dogmaticæ et moralis, necnon Brevioris Synopsis dogmaticæ et moralis, auctore Ad. Tanquerey.

Nihil obstat.
die 9ª Maii 1921.
A. Berrué.

Imprimatur :
† LUDOVICUS, CARD. DUBOIS
Arch. Paris.

Imprimatur.
Tornaci, die 28 Maii 1921.
V. Cantineau, Vic. Gen.

Praefatio

Seminarii Baltimorensis Alumnis.

ANC *Synopsim theologiæ dogmaticæ fundamentalis* vobis scribens, dilectissimi in Christo discipuli, præ oculis habui hæc Magistri verba : " Ideo omnis Scriba doctus in regno cælorum similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo *nova et vetera* "[1]. Doctrina nempe christiana, a Deo ipso revelata et ab Ecclesiâ catholicâ fideliter custodita, substantialiter mutari nequit, sed, sicut ipsa veritas, eadem semper manet; ideoque christianus apologeta ex operibus antiquorum Patrum et theologorum, contra modernos etiam Incredulos, arma depromere debet.

Attamen veritas, licet in se immota, novis argumentis proponi et illustrari potest; cum enim sit universalis simul et æterna, omnium ætatum mentibus accommodari valet, et cum novis adversariorum impugnationibus quotidie sit obnoxia, novis pariter fulciri debet probationibus, quibus difficultates recenter propositæ efficacius elidi queant. Mihi igitur in animo fuit *recentiores Rationalistarum Protestantiumque errores ex ipsorum libris detegere, exponere et confutare.*

Et sane, cum eorum opera legebam, cito intellexi multa ex eorum argumentis, sæpe jam confutata, sub novâ formâ recocta fuisse, paucis tantum additis; sæpe igitur probationibus ab antiquis Patribus et theologis usus sum, ea tantum addens, ex recentiorum Apologetarum operibus, quæ ad

---

[1] *Matth.*, XIII, 52.

nova adversariorum sophismata explodenda necessaria videbantur. Nonnulla pariter ex industriâ omisi, quæ, sæculis elapsis utilia, nostrâ ætate, propter mutatas circumstantias, otiosa jam evaserunt, ut sic quæstiones quæ hodie agitantur fusiori calamo exponere possem : *nova* igitur et *vetera* in hâc Synopsi invenietis.

Brevitati tamen simul ac *perspicuitati* consulo, lectores sæpe remittens ad libros antiquos recentesve, ubi multa invenient utilia sive ad adversarios confutandos, sive ad fideles erudiendos : ipsorum igitur erit, pro datâ sibi opportunitate, res majoris momenti profundius investigare et penitius expendere : experientiâ enim constat eos tantum vere proficere qui, duce magistro, proprio et indefesso labore, studio incumbunt.

Ad mentem S. Thomæ Aquinatis scribo : Angelicus enim Doctor, tum in *Summa contra Gentiles*, tum in opusculo *Contra errores Græcorum*, viam aperuit in quâ, pro tenuitate meâ, incedere statui ; operibus tamen hodiernis utor quæ ipse, si adhuc superstes, adhibuisset. Inter recentes auctores qui maximo auxilio mihi fuerunt, speciatim *Lud. Brugère* commemorare debeo quem ut magistrum habui et ducem libenter agnosco.

Neque hic prætermittere possum nomina eorum qui consiliis et notis sæpe me adjuvarunt, ut P. Dissez, J. Bruneau et H. Ayrinhac, vel, dum opus sub prelo erat, menda patienter correxerunt, ut H. Boivin et H. Pluchon : quibus omnibus gratum offero animum.

Si quid autem erronei vel minus recti in hasce paginas, præter intentionem, irrepserit, illud pro non scripto habebunt benigni lectores. Valete.

Baltimoræ, die festo Annuntiationis, 1896.

Praefatio

IN TERTIAM DECIMAM EDITIONEM

Cum veritas catholica, quamvis invictâ stabilitate gaudens, novis in dies impugnetur argumentis, et clarior insuper eluceat ex recentioribus disquisitionibus, præsertim criticis historicisque, officium christiano apologetæ incumbit his omnibus adjumentis sapienter utendi ad catholicam fidem lucidius exponendam tuendamque.

Quapropter opus apologeticum, quod anno 1896 primum publici juris feceram, pluriesque recusum in paucis emendaveram, denuo penitus recognoscere opportunum mihi visum est, *ad confutandos præcipue Liberalium Protestantium et Modernistarum errores.*

Initio de *certitudine morali* in re apologeticâ et de ipsâ *methodo sequendâ* fusius egi, quo magis perspicua pateat via demonstrationi christiano-catholicæ. Deinde, cum e *religionum historiâ* hodie non paucæ difficultates contra fidem nostram moveantur, eâ usi sumus ad demonstrandum quam necessaria sit religio; quod non solum metaphysicis, sed etiam *psychologicis* argumentis confirmamus. In ceteris vero, præsertim ubi agitur de *Evangeliorum genuinitate* et *historicitate*, de *miraculis*, de *resurrectione Christi*, de *christianæ religionis propagatione* et *martyrum constantiâ*, secundum recentiora catholicorum et acatholicorum opera, argumenta nostra diligenter recognovimus.

In *Tractatu de Ecclesiâ*, partitionem sequimur ad confutandos hodiernos Protestantium errores magis accommodatam. Ad viam parandam historicæ demonstrationi, prævia instituitur disquisitio de *necessitate alicujus auctoritatis in rebus religiosis;* postea *historice* probatur *divina institutio magisterii vivi et infallibilis;* tandem *notæ Ecclesiæ* decla-

rantur, non prout olim fieri solebat, sed ad mentem *Concilii Vaticani*, quatenus sunt *Ecclesiæ divinæ legationis irrefragabile testimonium*. Pars autem theologica *de Ecclesiæ constitutione* fusius exponitur quam in præviis editionibus.

Tractatus de *Locis theologicis* novum titulum accipit, nempe de *Fontibus revelationis*, quia reapse, loca *proprie theologica* ad *Tr. de Fide* remittentes, nonnisi de fontibus revelationis, Traditione et Scripturâ, ibi agimus. Quia vero quæstio *de Scripturæ inspiratione et inerrantiâ* specialem præ se fert difficultatem, eam speciali diligentiâ excutere conati sumus.

In hâc novâ editione, sive consiliis sive scriptis mihi adjumento fuere, inter alios, V. Arondel, F. Cimetier, J. Mauviel, F. Monier, S. Many, E. Quévastre, J. Touzard, quibus gratiam hic persolvere non minus æquum quam jucundum existimavi.

Benevolos autem lectores enixe rogo ut menda quæ irrepserint mihi nota facere benigne velint, et ita accuratiorem editionem, Deo juvante, parare valeam.

In Seminario Issiacensi, prope Parisios, die 19ª Martii 1910, in festo S. Joseph, Ecclesiæ Patroni.

IN DUODEVICESIMAM EDITIONEM.

In hâc novâ editione nonnisi pauca emendata inveniet benignus lector, præsertim de *syncretismo*, p. 161, et de recentioribus libris in re apologeticâ editis.

In Seminario Issiacensi, prope Parisios, die 3ª Junii 1921, in festo SS. Cordis Jesu.

AD. TANQUEREY

Quaedam ex approbationibus

Approbatio Emi Francisci Cardinalis Richard,

ARCHIEPISCOPI PARISIENSIS.

Quantum prosit ad rectam clericorum in scientiis theologicis institutionem doctrina e purissimis fontibus hausta, clarâ et scientificâ methodo exposita, et simul nostri temporis necessitatibus moribusque accommodata neminem latere potest. His porro dotibus pollet, prout Nobis relatum ac probe compertum est, opus cui titulus *Synopsis Theologiæ Dogmaticæ et Moralis*, in quinque volumina distributum, quibus mox sextum et ultimum addetur, quod conscripsit *D. Tanquerey*, e presbyteris Sodalitatis Sancti Sulpitii, theologiæ professor in Nostro Seminario. In hoc enim opere diligentius excussa sunt Sacræ Scripturæ loca, juxta votum *Leonis XIII*, qui valde exoptat ut "divinæ Scripturæ usus in universam theologiæ influat disciplinam ejusque prope sit anima"[1]; nec Patrum aut Conciliorum, quippe quæ et ipsa veritates revelatas contineant, testimonia neglecta sunt. Et quia, juxta præceptum Apostoli, Christi minister oportet *potens sit exhortari in doctrinâ sanâ et eos qui contradicunt arguere*, contradictores inducit auctor, contradictores, dico, nostri præsertim temporis, quos præcipue interest hodie confutari, eorumque argumenta, ex ipsis eorum libris plerumque deprompta, quam trita sint, licet novis forsan conceptibus et verbis involuta, patefacit, quam debilia sint, demonstrat.

Ad rem vero moralem quod attinet, præcipuam auctor dat operam, ut, juxta ipsius Domini verba, *proferat de thesauro suo nova et vetera : vetera*, nimirum ipsa principia, quæ ab æterno sunt, et quæ, dum cetera fluxa moventur, immota manent; *nova*, nimirum novas explanationes novasque con-

[1] Encycl. *Providentissimus*, De Scripturâ sacrâ, 19 nov. 1893, § *Illud autem maximi*.

clusiones, quibus novas actuum, contractuum, jurium officiorumve formas, quæ in dies hodiernis temporibus multiplicantur, explicat, judicat, indeque orta quæsita solvit. Sic de jure proprietatis, contra hodiernos ejus osores, de conditione opificum modisque eam in melius adducendi, de novissimis circa operariorum laborem contractibus, multa diserte et opportune disserit auctor.

Unde non tantum Nobis gratum est, quod hoc opus, jam in multis Ecclesiæ catholicæ partibus divulgatum, etiam in Nostro Seminario alumni præ manibus ad usum scholarum habent, sed etiam illud toti nostræ diœcesis clero enixe commendamus.

Datum Parisiis, die 18 Februarii 1905.

✠ Franciscus Card. RICHARD,
Archiep. Parisiensis.

Approbatio Emi Jacobi Cardinalis Gibbons,

ARCHIEPISCOPI BALTIMORENSIS.

Cardinal's Residence,
408, N. Charles Street, Baltimore.
January 26th, 1895.

Rev. and Dear Father,

I take a special pleasure in congratulating you on the favorable impression which your "*Synopsis Theologiæ Dogmaticæ specialis*" has already produced in discerning theological critics, including professors and students of our ecclesiastical Institutions.

What specially commends your work to my judgment, — apart from its perspicuous style and clearness of expression, — is your discussion of the great scientific and social questions of the day in the light of theology.

The student will thus be enabled not only to ascertain the nature of the great problems which agitate the

modern world, but will find in the pages of your book, satisfactory solutions of them, as far as they are susceptible of being solved by the researches which have hitherto been made in these departments of human knowledge.

The call for a new edition is a grateful evidence of the warm manner in which the first edition has been received.

I am yours faithfully in CHRIST,

✠ JAMES, CARDINAL GIBBONS

Reverend A. TANQUEREY, S.S.
Saint Mary's Seminary, Baltimore.

Approbatio Emi C. Cardinalis Bourret,

EPISCOPI RUTHENENSIS.

Rodez, le 13 Juin 1896.

CHER DIRECTEUR,

On m'a remis le nouveau volume de théologie que vous avez bien voulu m'adresser. Je suis très sensible à cette attention, et vous en remercie très cordialement. Je continue à vous considérer comme un peu mien, et je m'imagine qu'à votre tour vous voulez bien vous considérer comme un peu nôtre.

Ce volume a ceci de particulier qu'il contient la théologie fondamentale, c'est-à-dire les traités de la Religion et de l'Eglise, mais il est fait sur un plan nouveau, qui lui donne, comme vous dites en tête, une actualité spéciale au regard des temps présents. Vous ne l'auriez pas écrit comme cela en France; mais vivant au milieu des Protestants et du rationalisme américain, vous avez mieux connu les objections qui nous viennent de ce côté-là, et vous avez établi vos preuves en conséquence. Je me propose d'étudier votre livre à tête reposée, et de devenir le premier de vos élèves.

Que Dieu, cher Directeur, continue à vous protéger, et que son Saint-Esprit vous inspire la pensée de poursuivre vos travaux théologiques et de les compléter peu à peu de manière que toutes les matières de cette vaste science soient par vous traitées et expliquées.

Veuillez me croire votre tout dévoué en N. S.

✠ ERNEST, Card. BOURRET,
Evêque de Rodez.

Approbatio Rmi DD. J. Guérard,

EPISCOPI CONSTANTIENSIS ET ABRINCENSIS.

Coutances, le 28 Juin 1899.

Cher et vénéré Monsieur,

J'ai été bien touché de la délicate attention que vous avez eue de m'adresser la nouvelle édition de votre *Manuel de dogme*. Comme Prêtre, j'ai pu, grâce à une étude approfondie, apprécier l'excellence de votre œuvre; comme Evêque, je suis heureux de pouvoir lui donner mon entière approbation. Puisse ce Manuel, qui à mon avis occupe, sans conteste, le premier rang parmi les ouvrages de même nature, être adopté par tous les séminaires de France!

✠ JOSEPH,
Evêque de Coutances et Avranches.

Approbatio Rmi DD. Car. de Ligonnès,
EPISCOPI RUTHENENSIS.

MONSIEUR LE DIRECTEUR,

J'ai été heureux d'adopter cette année votre "*Synopsis Theologiæ*" comme manuel classique, dans mon Grand Séminaire. N'est-ce pas ici, au début de votre carrière de professeur, que vous en avez eu l'idée et que vous en avez tracé la première ébauche? Vous vous êtes tout de suite rendu compte, par un contact quotidien avec vos élèves, combien l'ordonnance logique dans la distribution des matières, la clarté dans les preuves sont essentielles à l'enseignement et en assurent la fécondité.

Les qualités du professeur, que vos élèves se plaisaient à reconnaître en vous, se retrouvent dans l'auteur et ont passé dans votre ouvrage. Il s'y est ajouté ce qu'une étude persévérante et une longue expérience vous ont appris au double point de vue de la connaissance du vaste domaine théologique et de l'adaptation qu'il faut en faire aux jeunes élèves.

A bon droit, vous donnez un plus grand développement à la partie positive de la théologie. Les textes scripturaires, plus abondants et mieux expliqués, font connaître la vérité religieuse dans la forme simple que Dieu a voulu lui donner; quelques citations judicieuses des Pères de l'Eglise et surtout des Conciles, mettent sous les yeux les précisions qu'elle a acquises, les étapes qu'elle a parcourues, et donnent une idée de la vie qui l'anime et des progrès qu'elle a réalisés sous l'attaque des hérésies et l'effort des docteurs catholiques.

Vous ne négligez pas pour cela la partie scolastique. Elle est nécessaire, autant que jamais, pour donner à la doctrine catholique la synthèse que demande l'esprit humain, pour en montrer, au point de vue rationnel, les analogies et les convenances.

Les thèses capitales, telles que la divinité de Notre-Seigneur ou l'indissolubilité du mariage, sont traitées avec

toute l'ampleur désirable, comme aussi sont discutés les problèmes qui préoccupent nos contemporains tels que le socialisme ou l'hypnotisme.

Votre manuel me paraît donc réaliser un progrès sensible sur ceux qui l'ont précédé et qu'il a d'ailleurs remplacés dans un grand nombre de Séminaires.

Je le bénis bien volontiers et lui souhaite une plus large diffusion.

Agréez, Monsieur le Directeur, l'expression de ma reconnaissance et de mon dévouement en N. S. Jésus-Christ.

Le 26 Janvier 1910.

✠ CHARLES, Evêque de Rodez.

Index rerum

Elenchus auctorum allegatorum . . . . . xxiij.

Introductio in Theologiam 1
Theologiæ notio 1
Theologiæ partitiones 5
Theologiæ præstantia 12

Prolegomena in Apologeticam 14
De certitudine morali in Apologeticâ 15
De fide ad quam concurrit Apologetica. . . . 22
Brevis historia Apologeticæ 26

De Verâ Religione.

Præstantia, scopus et divisio Tractatûs. 59

PARS I. De Religione in genere.

CAP. I. De conceptu et necessitate religionis . . 62
ART. I. DE CONCEPTU RELIGIONIS 62
ART. II. DE NECESSITATE ALICUJUS RELIGIONIS . . . 67
§ I. *Ex argumento historico-psychologico* . . . 68
Brevis expositio diversarum religionum . . . 68
Falsæ hypotheses rejiciuntur 82
Vera explicatio traditur 86
§ II. *Ex argumentis metaphysicis* 95
ART. III. DE NECESSITATE ORATIONIS ET CULTÛS PUBLICI . 98
Orationis necessitas 98
Cultus externus Deo debetur 102
Necnon socialis 104

CAP. II. De Religione revelatâ 106
ART. I. DE CONCEPTU DIVINÆ REVELATIONIS . . . 106
ART. II. DE POSSIBILITATE DIVINÆ REVELATIONIS. . . 110

Art. III. De necessitate divinæ revelationis. . . 117
Quæ probatur argumento historico 119
Necnon psychologico 125
Art. IV. De morali obligatione revelationem inquirendi. 128
Art. V. De methodo in hâc investigatione sequendâ . 132

PARS II. De Religione christianâ.

Prænotanda 138
Præcipuæ hodiernæ religiones recensentur . . . 138
De christianismo et triplici ejus stadio 139
Speciatim de monotheismo Judæorum 142

CAP. I. Divinitas christianæ religionis intrinsece spectata 144
§ I. *Ejus excellentia describitur* 144
§ II. *Ejus supernaturalitas ostenditur* 155

CAP. II. Divinitas christianismi historice demonstrata 163
Art. I. Prævia de credibilitate Evangeliorum . . 163
Genuinitas Evangeliorum 169
Horum integritas 179
Eorumdem historicitas 181
Art. II. Divinitas missionis Christi ejus testimonio probatur 192
Exponitur testimonium Christi de seipso . . . 192
Hujus testimonii veritas probatur . . . 199
Art. III. Divinitas missionis Christi ejus miraculis probatur 206
De miraculis en genere: notio genuina . . . 207
Eorum possibilitas 211
Eorum discernibilitas. 216
Eorum vis demonstrativa 223
De miraculis Christi. 226
Historice certa sunt 228
Vere divina sunt 231
Et in confirmationem missionis Christi peracta . 235
De vaticiniis a Christo editis 237
De resurrectione Christi quatenus est argumentum ejus divinæ missionis 245
Art. IV. Divinitas christianismi ejus propagatione probatur 260
De celerrimâ propagatione christianismi . . . 261

De mirabili instauratione a christianismo inductâ . 266
Hæc propagatio et instauratio supernaturalis est. . 276
Quod confirmatur heroicâ martyrum constantiâ. . 284
ART. V. DIVINITAS CHRISTIANISMI PROPHETIIS PROBATUR . 292
Propheticâ prædicatione quatenus præparatio fuit ad Evangelium 294
Propheticis prædictionibus in Christo adimpletis . 307
CAP. III. Divinitas christianismi confirmatur comparatione cum aliis religionibus 319
Cum Budhismo 319
Cum Mahumetismo 326
CONCLUSIO TRACTATÛS : Christiana religio est amplectenda . 333

De Ecclesiâ Christi.

Scopus, utilitas et divisio Tractatûs 336

PARS I. De inventione Ecclesiæ Christi.

Prænotanda : Ecclesiæ notio 340
De Ecclesiis græcis schismaticis 342
De variis Protestantium sectis 345
De hodierno Protestantium statu 351
De naturâ et vi argumentorum hic adducendorum . 355
CAP. I. Divina institutio Ecclesiæ ratione suadetur. 359
ART. I. MORALIS NECESSITAS ALICUJUS AUCTORITATIS SUADETUR 359
ART. II. MORALIS NECESSITAS MAGISTERII VIVI ET INFALLIBILIS SUADETUR 363
Regula fidei *mere scripta* minime sufficit . . . 365
Regula fidei viva et infallibilis plane sufficit . . 374
CAP. II. Divina institutio Ecclesiæ historice probatur 377
ART. I. CHRISTUS INSTITUIT ECCLESIAM HIERARCHICAM . 377
1° Apostolis contulit triplicem potestatem docendi, regendi et sanctificandi fideles 378
2° Apostolorum successores quoad hanc triplicem potestatem sunt episcopi collegialiter sumpti . . 394
3° Potestas docendi Apostolis et Episcopis concessa fulcitur privilegio infallibilitatis 411

Art. II. Christus instituit Ecclesiam monarchicam . 426
1° B. Petro contulit primatum non solum honoris, sed etiam jurisdictionis 427
2° Successores B. Petri in primatu sunt Romani Pontifices 444
3° R. Pontifices ex cathedrâ loquentes infallibilitate pollent in definiendâ doctrinâ de fide vel moribus . 470
Conclusio capitis : Sola Ecclesia Romana est Ecclesia Christi 485
Ecclesia Christi debet esse *formaliter visibilis, apostolica et indefectibilis.* 489
Atqui *sola* Ecclesia Romana his dotibus fulget . . 498

CAP. III. Divina Ecclesiæ institutio notis externis confirmatur 506
1° Ecclesia Romana, ob suam catholicam unitatem invictamque stabilitatem, divinæ suæ legationis testimonium præbet 506
2° Ecclesia Romana, ob suam eximiam sanctitatem et fecunditatem, perpetuum est motivum credibilitatis 521

Conclusio prioris partis : Extra Ecclesiam nulla salus 532

PARS II. De Ecclesiæ Constitutione.

Prænotanda de relationibus Christi cum Ecclesiâ . . . 538

CAP. I. De Ecclesiæ potestate 541
Art. I. De objecto potestatis docendi 541
In genere. 541
In specie quoad magisterium infallibile . . . 541
Art. II. De objecto potestatis regendi 547
Quæ potestas est *legislativa*, *judiciaria* et *coactiva* . 547

CAP. II. De exercitio potestatis ecclesiasticæ . . 557
Art. I. De exercitio potestatis pontificiæ . . . 557
De potestate docendi ipsius Papæ et Congregationum . 558
De potestate regendi : ejus dotes. 563
Modus quo exercetur, ubi et de *Dicasteriis*. . 568
Art. II. De exercitio potestatis episcopalis . . . 571
De episcopis singulatim sumptis 571
De episcopis collegialiter sumptis 575
Speciatim de conciliis 577

ART. III. DE MEMBRIS IN QUÆ EXERCETUR POTESTAS ECCLESIASTICA 583
Falsum est omnes et solos justos esse membra Ecclesiæ. 583
Conditiones requisitæ ut aliquis sit Ecclesiæ membrum. 584
Speciatim de infidelibus et catechumenis . . . 587
De hæreticis et schismaticis 587
De excommunicatis et peccatoribus 589
Corollarium : Officia fidelium erga Ecclesiam . . . 589

CAP. III. De Relationibus inter Ecclesiam et Statum. 591
Distinctio inter utramque societatem. . . . 593
Unio inter Ecclesiam et Statum 596
De relationibus Ecclesiæ cum Statu catholico . . 599
De relationibus Ecclesiæ cum Statu acatholico . . 603
De modo agendi quoad modernas libertates . . 605
CONCLUSIO TRACTATÛS : Definitio et excellentia Ecclesiæ . 612

De Fontibus Revelationis.

Objectum et divisio Tractatûs 616
Prænotandum de criterio veritatis revelatæ . . 617
ART. I. DE TRADITIONE, REVELATIONIS FONTE . . . 618
Existentia divinæ Traditionis ut fontis distincti. . 621
De organis Traditionis 629
De sollemni Ecclesiæ magisterio . . 600
De ordinario et universali magisterio . . . 639
De prædicatione unanimi, de Ecclesiæ praxi . 640
De consensu Patrum et theologorum . . . 645
De communi fidelium sensu 653
ART. II. DE SCRIPTURÂ SACRÂ, REVELATIONIS FONTE . . 655
De Canone Scripturarum 657
De Canone Veteris Testamenti 658
De Canone Novi Testamenti 662
De inspiratione Scripturæ sacræ. 667
De naturâ inspirationis 669
De ejus extensione, ubi et de inerrantiâ . . 675
De usu Scripturæ et regulis interpretationis. . . 683
De variis Scripturæ sensibus 684
De legibus interpretationis. 688
Sive grammatico-historicis 688
Sive catholicis 694

Conclusio Tractatûs : Comparatio inter Scripturam, Traditionem et Magisterium vivum 697

APPENDICES.

I. De Modernistarum erroribus 699
Fontes e quibus dimanat Modernismus. . . . 699
Modernistarum errores exponuntur . . . 704
In Galliâ : A. Loisy, Ed. Le Roy . . . 705
In Angliâ : G. Tyrrell 712
In Italiâ et Germaniâ. 714
II. Series œcumenicorum Conciliorum . . . 717
III. Scriptores ecclesiastici sex priorum sæculorum. 718
IV. Concilii Vaticani decreta 723
Index rerum alphabeticus 738

PRÆCIPUI AUCTORES CITATI[1].

Acta Apostolicæ Sedis, Commentarium Officiale, Romæ, 1909 sq.

Acta Concilii Vaticani, ed. Lacensis, t. VII operis cui titulus *Acta et decreta sacrorum Conciliorum recentiorum*, Friburgi, 1870-1890.

Adeney Walter* F., *The Greek and Eastern Churches*, Edinburg, Clark, 1908.

Aiken C. F., *The Dhamma of Gotama, the Budha and the Gospel of Jesus the Christ*, Boston, 1900.

Allard P., *Le Christianisme et l'Empire Romain de Néron à Théodose*, Paris, Lecoffre, 1898; *Histoire des persécutions*, 1885-1890; *La persécution de Dioclétien et le triomphe de l'Eglise*, ib.; *Julien l'Apostat*, ib.; *Dix leçons sur le martyre*, 3e éd., ib., 1907; *Les Esclaves chrétiens*, Paris, 1900.

Allies T. W., *The See of St Peter*, London, 1866; *A Life's decision*, 1880; *The Formation of Christendom*, 1861-1895.

Andrieux L., *La primauté romaine et le clergé oriental au VIIe s.* (thèse), Le Puy, 1903.

Annales de philosophie chrétienne, Paris, Bloud.

Armellini M., *Lezioni di Archeologia cristiana*, Roma, 1897.

Audisio, *Droit public de l'Eglise et des nations chrétiennes*, trad. *Labis*, Louvain, 1864.

Bainvel J. V., *De Magisterio vivo et Traditione*, Paris, Beauchesne, 1905; *De Scripturâ Sacrâ*, ib., 1910; *De Verâ Religione*, 1914.

Ballerini Fratres, *De vi ac ratione primatûs Rom. Pontificum*, ap. Migne, *Theol. Cursus*, t. 3.

Balfour*, *The foundations of belief*, London, 1895; gallice redditum, *Les bases de la croyance*, Paris, 1897.

Balmès, *El Protestantismo comparado con el Catholicismo*, Barcelona, 1841; gallice, *Le Protestantisme comparé au Catholicisme*, Paris, 1855; anglice redditum, *Protestantism compared with Catholicism;* item italice, et germanice.

Barbosa, *De officio et potestate episcopi*, Lugduni, 1658.

Barth* A., *Les religions de l'Inde*, 1870, anglice redditum et auctum, *Religions of India*, 2e ed., 1882.

Barthélemy St Hilaire, *Le Boudha et sa religion.*

Bartolo Salvatore di, *Nuova Esposizione dei Criteri Teologici*, cum *Imprimatur* S. P. A. Magistri, Roma, Pustet, 1904.

Batiffol P., *L'Enseignement de Jésus*, Paris, Bloud, 1906; *L'Eglise naissante et le Catholicisme*, Paris, Gabalda, 3e ed., 1909.

Baudrillart A., *L'Eglise catholique, la Renaissance et le Protestantisme*, 8e ed., Paris, Bloud, 1905.

Baunard DD., *La foi et ses victoires*, 7e ed., Paris, Poussielgue, 1902; *Le doute et ses victimes*, 7e ed., 1886; *Espérance*, Paris, Poussielgue, 1892.

---

[1] Acatholicorum nominibus additur asteriscus *. — Hic moneo, cum Perrone, *De Verâ Religione*, p. 1, n. 177, "*quod, cum ad auctores Protestantes remitto, eo consilio id faciam ut indicem eos qui de aliquo argumento reperierunt, ad quos tunc tantum recurrere poterunt auditores cum debitam facultatem impetraverint: quod et de catholicis scriptoribus accipiendum est, quorum opera in Indicem relata sunt*"

Becanus M., S. J., *Manuale controversiarum*, Coloniæ, 1646; *Summa theologica*, Moguntiæ, 1612.

Bégin L. N., *La Sainte Ecriture et la règle de foi*, Québec, 1874; anglice redditum.

Bellarminus, *Controversiæ*, Lutetiæ, 1620.

Benedictus XIV, *De servorum Dei Beatificatione et Canonizatione.*

Berry* T. S., *Christianity and Budhism.*

Berthier, O. P., *Tractatus de Locis theologicis*, Taurini, Marietti, 1883.

Bigandet P., *The life or legend of Gaudama, the Buddha of the Burmese*, London, 1880; gallice translatum a V. Gauvain.

Billot, S. J., *De Ecclesiâ Christi*, Romæ, 1903.

Birot L., *Le Mouvement religieux*, Paris, Lecoffre, 1901.

Blondel, *L'Action*, Paris, 1893; *Lettre sur les exigences de la Pensée contemporaine*, in *Ann. de Phil. chrétienne*, Janvier-Juillet 1896.

Bocci, *La libertà d'insegnamento e di coscienza*, 2ª ed., Roma, 1896.

Boissier G., *La fin du paganisme*, 1894; *La religion romaine*, Paris, Hachette, 1878.

Bolgeni, *L'Episcopato*, Roma, 1789.

Bonniot de, *Le Miracle et ses contrefaçons; Le Miracle et les sciences médicales.*

Bossuet, *Histoire des variations* (anglice redditum, N. York, 1836).

Bougaud, *Le Christianisme et les temps présents*, 8ª ed., Paris, Poussielgue, 1901.

Bourchany, Périer, Tixeront, *Conférences apologétiques*, Paris, Gabalda, 1910.

Boutroux E., *Science et Religion*, Paris, Flammarion, 1908.

Bovon* J., *Dogmatique chrétienne*, Lausanne et Paris (Fischbacher), 1896; *Théologie du N. Testament*, Lausanne, 1902.

Brassac, *Manuel biblique*, III et IV, Paris, Roger, 1909-1910.

Briggs*, *Messianic Prophecy*, N. York, 1891.

Broglie A. de, *Questions de Religion et d'Histoire*, Paris, 1860.

Broglie abbé de, *La Morale sans Dieu*, Paris, Putois-Cretté, 1886; *Questions bibliques*, Lecoffre, 1887; *Monothéisme, Hénothéisme, Polythéisme*, Bloud; *Problèmes et conclusions de l'histoire des Religions*, 4ª ed., s. d., Putois-Cretté; *Les fondements intellectuels de la Foi chrétienne*, Bloud, 1905; *Religion et critique*, Lecoffre, 1896; *Essai de solution des difficultés du Protestantisme contemporain*, 1890.

Bros A., *La religion des peuples non civilisés*, Paris, Lethielleux, 1907.

Brownson Orestes († 1876), *The Convert*, 1857; *Complete Works*, Detroit, 1883-1887.

Bruce* A. B., *The miraculous element in the Gospels*, New-York, 1887; *Apologetics*, Edinburgh et New-York, 1892; *The training of the Twelve*, Edinburg, Clark, 1877.

Bruders, *Die Verfassung der Kirche*, Mainz, 1904.

Brugère L. († 1888), *De verâ religione; De Evangeliâ Christi*, Parisiis, Roger, 1878.

Brunetière, *Discours de combat*, Paris, 1900-04; *Questions actuelles*, Paris, Perrin, 1907; *Sur les chemins de la Croyance*, Paris, Perrin, 1905.

Burkitt* C. F., *The Gospel history and its transmission*, 1907.

Burnett* Gilbert, *The history of the Reformation*, London, Macmillan, 1865.

Bushnell*, *Nature and the Supernatural*, New-York, 1892.

Cabrol, *Dictionnaire d'archéologie et de liturgie*, Paris, Letouzey, 1907 sq.

Calmes, *L'Evangile selon S. Jean*, Paris, Lecoffre, 1904.

Calvinus*, *Institutiones christianæ religionis.*

Campbell* G., *Dissertation on miracles*, 1824.

Camerlynk A., *De quarti Evangelii auctore*, pars prior, Lovanii, 1899; pars altera, Brugis, 1900.

Camus Le (Mgr), *L'Œuvre des Apôtres*, Paris, Oudin, 1905.

Canet, *La liberté de conscience*, Lyon, 1891.

Carra de Vaux, *Le mahométisme, la doctrine de l'Islam*, Paris, 1909.

Carroll*, *The religious forces of the United States*, New-York, 1893; *American Church History Series*, New-York, 1891 sq.

Carthy M^c., *Sermons* (1842) *sur l'Incrédulité et l'Indifférence*, anglice redditum, Dublin, 1881.

Catholic Encyclopedia, New-York, Appleton, 1907 sq.

Cavagnis Card., *Institutiones juris publici ecclesiastici*, 4ª ed., Romæ, 1906.

Champagny F. de, *De la charité chrétienne dans les premiers siècles de l'Eglise*, Paris, Douniol, 1854; *Le Chemin de la Vérité*, 2e ed., Paris, 1874.

Channing* W., *Character of Christ*, (Works, Boston, 1875).

Chantepie de la Saussaye*, *Lehrbuch der Religionsgeschichte*, 3e ed., Freiburg, 1905; gallice *Manuel de l'histoire des religions*, Paris, Colin, 1904.

Chauvin C., *Jésus-Christ est-il ressuscité?* Paris, Bloud, 1905; *L'inspiration des divines Ecritures*, Paris, Lethielleux, 1897.

Cheyne*, *Encyclopædia biblica*, London, Black, 1899 sq., opus rationalisticum.

Choupin L., *Valeur des décisions doctrinales et disciplinaires du St-Siège*, Paris, Beauchesne, 1907.

Civiltà Cattolica (La), periodice edit. a Patribus Societatis Jesu, Romæ.

Cochin A., *L'abolition de l'Esclavage*, Paris, 1862.

Corluy, *Spicilegium dogmatico-biblicum*, Gandavi, Poelman, 1884.

Cornely, *Introductio in U. T. Libros sacros*, 2ª ed., Paris, Lethielleux, 1894-1898; *Intr. in U. T. Libros sacros Compendium*, 5ª ed., ib., 1905; gallice redditum, ib., 1907.

Cornill*, *Der israelitische Prophetismus*, 1894.

Coustant, *Epistolæ Rom. Pontificum a S. Clemente usque ad Innoc. III*, Parisiis, 1721.

Crets, *De divinâ Bibliorum inspiratione dissertatio dogmatica*, Louvain, 1886.

Cristiani L., *Luther et Luthéranisme*, Paris, Bloud, 1908.

Darmesteter*, *Les prophètes d'Israël*, Paris, 1895.

Dausch, *Die Schriftinspiration*, Freiburg im Brisgau, 1891.

Davidson*, *Old Test. Prophecy*, Edinburg, 1903.

Davids Rhys*, *Budhism*, 1882; *Early Budhism*, 1909.

Dechamps, Card., *Œuvres*, Malines, Dessain; *Entretiens sur la démonstration catholique*, 1861; *La question religieuse: l'infaillibilité et le Concile général*, 1869.

Delitzsch*, *Messianische Weissagungen*, anglice redditum a **Curtiss**, *Messianic Prophecie*, 1891.

Denifle H., O. P., *Luther und Lutherthum*, Mainz, 1904-1906; *gallice* et *italice* redditum.

Devas C. S., *The Key to the world's progress*, London, 1906; gallice, *L'Eglise et le progrès du monde*, Paris, Gabalda, 1909.

Denzinger-Bannwart. *Enchiridion Symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, ed. [illegible], Friburgi Br., Herder, 1908.

J. Didiot. *Logique naturelle élémentaire*, Lille, 1891; *Logique ou traité de la vérité objective*, Paris et Lille, 1892.

Dollinger. *Hebräische Judenmission*, 1857; anglice et gallice redditum; *Der Papst und das Concil von Pseudo-Reformatoren*, 1869; anglice *Declarations of the Church of Rome*; 1740-1870; gallice redditum a Perrot, item et anglice; *Kirche, Kirchen*, 1861; gallice redditum *L'Eglise et les églises*, Paris, Casterman, 1862.

Duchesne L., *Origines du culte chrétien*, 3e ed., 1903; *Histoire ancienne de l'Eglise*, Paris, Fontemoing, 1906-1910; *Les Églises séparées*, 1850, ibid.

Duplessy E., *Les apologistes laïques*, Paris, 1893.

Edersheim*, *Jesus the Messiah*, London, 1890.

Etudes, periodice edit. a Patribus Societatis Jesu in Gallia.

Eusebius. *Historia ecclesiastica*, in Migne, P. G., t. XX.

Fillion L. Cl., *Les Saints Evangiles*, Paris, 1888 sqq.; *La Sainte Bible de N. S. Jésus-Christ*, Paris, Lethielleux, s. d., 1910.

Fonck. *Die Wunder in der Heiligen Schrift*, Innsbruck, 1905.

Fonsegrive G., *Catholicisme et vie moderne*, Paris, Lecoffre, 1899; *Le Christ de l'Evangile*, Paris, Lecoffre, 1905; Yves le Querdec.

Fouard. *La Vie de N. S. Jésus-Christ*, 3e ed., 1884; *Saint Pierre*, 8e ed., 1903; *Saint Paul*, 3e ed., 1904; Paris, Lecoffre.

Fox J. J., *Religion and Morality*, New-York, 1899.

François de Sales S., *Traité de la controverse*, Œuvres, t. Annecy, 1892; anglice *The Catholic Controversy*, London, 1886.

Franzelin. S. J., *Tractatus de Divina Traditione et Scriptura*, ed. 2a, Romæ, 1875

Frayssinous [illegible], *Défense du christianisme*, anglice versum, London, 1836.

Freeman-Clarke J.*, *The Ideas of the Apostle Paul*, Boston, London, 1883.

Funk, *Patres apostolici*, Tubingæ, Laup, 1901.

Gagarin, *Le clergé russe*, Paris, 1871.

A. Gardeil, O. P., *La Crédibilité et l'apologétique*, Paris, Gabalda, 1908.

Genouillac H. de, *L'Église chrétienne au temps de St Jérôme*, Paris, Beauchesne, 1907.

Gibbons J. Card., *Faith of our Fathers*, 43a ed., 1893; *Our Christian Heritage*, Baltimore, Murphy, 1889.

Gloag*, *Messianic Prophecies*, 1879.

Godet* **F.**, *Introd. au N. Testament*, 1904.

Gondal L., *Exégèse, sens littéral*, Paris, Roger, 1904; *Le surnaturel*, id.; *Miracles*, 1905; *La Providence et la Rédemption*, 1908; *Miracle*, 1905; *Islamisme et christianisme*, 1905; *L'Église romaine*, 1905.

Goyau G., *L'Allemagne religieuse*, Paris, 1898 sq.

Gregory* **C. R.**, *Canon and Text of the N. Testament*, London, 1907.

Gréa D. A., *De l'Église et de sa divine constitution*, Paris, 1885; 2e ed., 1890.

Green*, *Moses and the Prophets*, New-York, 1883.

Granderath. *Geschichte des Vatikanischen Konzils*, Freiburg Br., 1892.

Groot J. V. de, *Summa apologetica de Ecclesia catholica ad mentem S. Thomæ Aquinatis*, ed. 3a, Ratisbonæ, 1906.

Guéranger Dom., *Année liturgique*, Paris, 1870.

Guettée* W., *Exposition de la doctrine de l'Eglise catholique orthodoxe*, Paris, Fischbacher, 1884.

Guibert J., *Le mouvement chrétien*, Paris, Bloud, 1903.

Guizot*, *Méditations sur l'essence de la religion chrétienne*, Paris, 1866.

Hammerstein, *De Ecclesiâ et Statu.*

Harduin, *Conciliorum collectio*, Paris, 1715.

Harlez Ch. de, *Védisme, Brahmanisme et christianisme, La Bible dans l'Inde*, Bruxelles, 1890; *Les religions de la Chine*, Leipzig, 1892.

Harnack* A., *Das Wesen des Christentums*, Leipzig, 1900, 1903; gallice redditum, *L'essence du christianisme*, Paris, 1902; *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten*, 2ª ed., 1906; *Dogmengeschichte*, 3ª ed., Leipzig, 1894; anglice redditum a *Neil Buchanan*, Boston, Roberts, 1897 sq.

Hastings* J., *Dictionary of the Bible*, 5 vols., Edinburgh, 1895-1906.

Hatch*, *The organisation of the early christian church*, Oxford, 1881.

Haug*, *Essays on the sacred language, writings and religion of the Parsees*, 3ª ed., 1884.

Headlam* A. C., *History, Authority and Theology*, London, 1909.

Héfélé L., *Conciliengeschichte*, Freiburg im Br., 1855. 1874; gallice redditum et notis auctum a D. Leclercq, *Histoire des Conciles*, Paris, Letouzey, 1907 sq.

Hettinger F., *Lehrbuch der Fundamentaltheologie*, ed. 2ª, 1888; gallice *Théologie Fondamentale*, Paris, Beauchesne; anglice accommodatum a Bowden, *Natural religion, Revealed religion*, London, New-York, 1890-95.

Hetzenauer B. M., O. C., *Theologia biblica*, Friburgi Br., Herder, 1908.

Hodge C*., *Systematic Theology*, New-York, 1884.

Hogan, *Clerical studies*, Boston, 1898; gallice redditum a Boudinhon, *Les Etudes du Clergé*, Lethielleux, 1901.

Holtzmann* H. J., *Die Synoptiker*, 3ª éd., Tübingen, 1901.

Hooke, *Religionis naturalis et revelatæ principia*, Parisiis, 1774.

Hoonacker A. Van, *Les douze petits prophètes*, Paris, Gabalda, 1908.

Hugon E., *Hors de l'Eglise point de salut*, Paris, Téqui, 1907.

Hugueny E., O. P., *Critique et Catholique. I. Apologétique*, Paris, Letouzey, 1910.

Hulst (Mgr d'), *Le droit chrétien et le droit moderne*, 1886; *Confér. de N. D.*, Carême 1892 et 1895, Paris, Poussielgue.

Hurter H., *Theologia generalis*, Œniponte, 1890.

Ilvaine* Mac, *The Evidences of Christianity.*

Jackson*, *Zoroaster, the prophet of ancient Iran*, New-York, 1899.

Jacob G. A., *The ecclesiastical Polity of the N. Testament*, New-York., 1879.

Jacquier E., *Histoire des Livres du N. Testament*, 4 vol., Paris, Lecoffre, 1903 sq.

James* W., *Varieties of religious experience*, auctore F. Abauzit* gallice redditum *L'expérience religieuse*, Paris, Alcan, 1906.

Janssen J., *Geschichte des deutschen Volkes*, gallice redditum *L'Allemagne et la Réforme*, 1877-1902.

Jaugey, *Dict. apologétique de la Foi catholique*, Paris, 1891; nouvelle éd. refondue par A. d'Alès, Paris, Beauchesne, 1909 sq.

Jouffroy*, *Mélanges philosophiques*, Paris, Hachette, 1886.

Jülicher*, *Einleitung in das N. T.*, 3e ed., Tübingen, 1901.

Jungmann B., *De verâ religione*, ed. 4ª, Ratisbonæ, 1885.

Kenrick P., *Theologia dogmatica*, t. I, Mechliniæ, 1858; *The Primacy of the Apostolic See vindicated*, Philadelphiæ, 1845.

Ketteler, *Freiheit, Autorität und Kirche*, Mayence, 1862; gallice, *Liberté, Autorité, Eglise*, trad. Bélet, Paris, 1862.

Kortleitner F. X., *De polytheismo universo*, Œniponte, 1908.

Labbe et Cossart, *Sacrosancta Concilia*, Paris, 1671.

La Barre P. de, *L'Ordre de la nature et le Miracle*, Paris, 1899.

Lacordaire, *Conférences de N. Dame*, Paris, Poussielgue.

Ladeuze, *La Résurrection du Christ*, Paris et Bruxelles, 1908.

Lagrange M. J., *Etudes sur les religions sémitiques*, Paris, Lecoffre, 1903; *Le Messianisme chez les Juifs*, ib., 1909.

Lahousse S. J., *De verâ religione*, Lovanii, Peeters, 1897.

Lallemand L., *Histoire de la Charité*, Paris, Picard, 1902 sq.

Lambrecht, *Theologiæ fundamentalis* l. I, 1889; *Demonstratio catholica, seu Tr. de Ecclesiâ*, Gandavi, 1890; *De locis theologicis*, 1890.

Lamennais, *Essai sur l'indifférence*.

Laouenan DD., *Du Brahmanisme et de ses rapports avec le judaïsme et le christianisme*, Pondichéry, 1884.

Laur E., *Die Prophetennamen des alten Testamentes*, Fribourg, 1903.

Le Bachelet X., *De l'apologétique traditionnelle et de l'apologétique moderne*, Paris, 1897.

Le Blant E., *Les Persécuteurs et les Martyrs*, Paris, 1893.

Lecky*, *History of European Morals*, New-York, 1884.

Legge* J., *The religions of China*, 1880.

Leclercq H., *Les Martyrs*, Paris, Oudin, 1901 sq.

Lepin, *Jésus Messie et Fils de Dieu*, 3e ed., 1906; *L'origine du quatrième Evangile*, 2e ed., 1907; *Valeur historique du quatrième Evangile*, Paris, Letousey, 1909; *Les Théories de M. Loisy*, Paris, Beauchesne, 1908.

Le Roy DD. A., *La Religion des primitifs*, Paris, Beauchesne, 1909.

Le Roy E., *Dogme et critique**, Paris, Bloud, 1907.

Liberatore S. J., *Del diritto pubblico ecclesiastico*, Prato, 1887, gallice redditum, Paris, 1889; *La Chiesa e lo Stato*, gallice redditum, Paris, 1877.

Lichtenberger* F., *Encyclopédie des sciences religieuses*, Paris, Fischbacher, 1877-1882; *Histoire des idées religieuses en Allemagne depuis le milieu du XVIIIe s. jusqu'à nos jours*, 2e ed., 1888; anglice redditum *History of German theology in the XIX century*, Edinburg, 1889.

Liddon*, *Some elements of religion*, London, 1873.

Lightfoot*, *The Apostolic Fathers*, 2e ed., London, 1889-90.

Livius, *S. Peter, bishop of Rome*, London, 1888.

Littledale*, *Plain reasons against joining the Church of Rome*, London, sæpius editum.

Loisy* A., *L'Evangile et l'Eglise*, Paris, 1902; *Le Quatrième Evangile*, 1903; *La religion d'Israël*, 1901; *Autour d'un petit livre*, 1903; *Les Evangiles synoptiques*, 1907; *Quelques lettres sur des questions actuelles*, 1908.

Lyon* W. H., *A study of the sects*, Boston, 1892.

Lyons D., *Christianity and Infallibility*, New-York, 1892.

Macaire*, *Théologie dogmatique orthodoxe*, Paris, 1859-1860.

Maistre J. de, *Du Pape*, anglice redditum *The Pope*, London, 1850.

Mallock* W. H., *Is life worth living*, gallice redditum a J. Forbes, *La Vie vaut-elle la peine de vivre?* Paris, Pédone-Lauriel, 1882.

Mangenot E., *La Résurrection de Jésus*, Paris, Beauchesne, 1910.

Manning H., † 1892, *The Temporal Mission of the Holy Ghost; Petri privilegium: Lectures on the grounds of Faith: The Vatican Council*, London, New-York, 1887.

Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, Florent. et Venet., 1759-1798, a **Martin** continuata, Paris, Welter, 1901 sq.

Martin J., *L'Apologétique traditionnelle*, Paris, 1905.

Mason Neale* J., *History of the Holy Eastern Church.*

Matthew A. H., *Ecclesia; The Church of Christ*, London, Burns and Oates, 1907.

Mazzella, *De Religione et Ecclesiâ*, 3ª ed., Romæ, 1885.

Mead*, *Supernatural Religion*, New-York, 1893.

Meignan Card., *Les Evangiles et la critique au XIXe s.*, 2e ed., 1870; *Les Prophètes d'Israel; Le Messie depuis Salomon jusqu'à Daniel*, 1893, Lecoffre.

Mestral* A. de, *Tableau de l'Eglise chrétienne au XIXe s.*, Lausanne, 1870.

Meyer*, *Die Auferstehung Christi*, Tübingen, 1905.

Michelet G., *Dieu et l'agnosticisme contemporain*, Paris, Gabalda, 1909.

Michiels A., *L'origine de l'épiscopat*, Louvain, 1900.

Migne, *Démonstrations évangéliques*, 20 v., Paris, 1843 sq.; *Patrologiæ Cursus completus :* Patrologia Latina, Parisiis, 1844 sq. *(P. L.);* Patrologia Græca, 1857 sq. *(P. G.)*

Mignot DD. *Lettres sur les études ecclésiastiques*, 1908; *L'Eglise et la critique*, Paris, Gabalda, 1910.

Milligan*, *The Resurrection of Our Lord*, 1881.

Milner J. († 1826), *The End of religious controversy*, gallice redditum ap. **Migne**, *Démonstrations évangéliques*, t. 17.

Moehler († 1838), *Symbolik*, 9e ed., 1884; anglice et gallice redditum; *De l'unité de l'Eglise ou du principe du Catholicisme d'après l'esprit des Pères des trois premiers siècles*, trad. de l'allemand par **Bernard**, 1855.

Monier* Williams, *Buddhism*, 1889.

Moulart, *L'Eglise et l'Etat*, 4e éd., Louvain, 1895.

Monsabré, O. P., *Introduction au Dogme catholique*, 1857-1864.

Morris*, *Ecclesiology*, New-York, 1885.

Mozley* J. B., *Eight Lectures on miracles*, London, 1890.

Mullen T., *The Canon of the O. Testament*, New-York, 1892.

Müller* Max, *Sacred Books of the East*, Oxford, 1879 sq.; *Introduction to the science of religion*, 1873, gallice redditum; *Hibbert Lectures of the origin and growth of religion*, 1878.

Murray P., *De Ecclesiâ Christi*, Dublinii, 1860-1866.

Newmann J. H., *Two Essays on biblical and ecclesiastical Miracles*, 1890; *Grammar of Assent*, London, 1874, gallice redditum, Paris, 1906; *An Essay on the Development of Christian doctrine*, London, Longmans, 1906; *Apologia pro vita sua; Loss and Gain; The Via Media of the Anglican Church; Difficulties of Anglicans*, etc., Longmans.

Nicolas A. († 1888), *L'Art de croire*, Paris, 1867; *Etudes Philosophiques sur le Christianisme*, Paris, 1847; *Du Protestantisme*, Paris, 1854.

Noort G. Van, *Tr. de veræ Religione*, 2ª ed., Amstelodami, 1907; *De Ecclesiâ Christi*, 1909; *De Fontibus Revelationis*, 1910.

Oldenberg* H., *Die Religion des Vedas*, 1894: gallice redditum a **V. Henry**, Paris, 1903; *Le Boudha* (trad. franç. **Foucher**, 1894), anglice versum, London, 1891.

Ollé-Laprune L., *De la certitude morale*, Paris, 1880; *Le prix de la vie*, 4e ed., Paris, 1897; *La philosophie et le temps présent*, Paris, 1890; *La vitalité chrétienne*, 1901.

Orr* James, *The resurrection of Jesus*, London, 1908.

Ottiger, S. J., *Theologia Fundamentalis*, 1897, 1901.

Ozanam F., *La civilisation au Ve siècle*, Paris, Lecoffre, 1873.

Paley* († 1805), *Evidences of Christianity*.

Palmieri, S. J., *De Romano Pontifice*, 3a ed., Romæ, 1902.

Pascal, *Pensées*, ed. Brunschvicg.

Passaglia, *De Ecclesiâ Christi*, Ratisbonæ, 1853.

Payne* Smith, *Prophecy a preparation for Christ*, Bampton Lect. for 1869.

Pelt J. B., *Histoire de l'Ancien Testament*, 3e ed., Paris, Lecoffre, 1902.

Perreyve H., *Entretiens sur l'Eglise catholique*, 2e édit., Paris, Douniol, 1865.

Perron (Card. du) † 1618, *Réplique au Roy de la Grand'Bretagne*. (Inter *Opera*, Parisiis, 1620, t. II).

Perrone, S. J., *Il Protestantismo e la regola di fede*, Roma, 1853; *Prælectiones theologicæ*, De Verâ Religione, De locis theologicis.

Pesch C., S. J., *Prælectiones theologicæ*, t. I, ed 3a, 1903; *De Inspiratione S. Scripturæ*, 1906, Frib. Brisgoviæ, Herder.

Picard L., *Chrétien ou Agnostique*, Paris, Plon, 1896; *La transcendance de Jésus-Christ*, Paris, Plon, 1905.

Pisani, *A travers l'Orient*, Paris, 1896.

Pitzipios, *L'Eglise orientale*, Rome, 1855.

Plath* J. H., *Die Religion und der Cultus der alten Chinesen*, 1862.

Prat F., S. J., *La Théologie de St Paul*, Paris, Beauchesne, 1908; *La Bible et l'Histoire*, Paris, Bloud, 1905.

Pressensé* E. de, *Histoire des trois premiers siècles de l'Eglise chrétienne*, 1887-1889; opus anglice et germanice redditum.

Puller* F. W., *The primitive Saints and the See of Rome*, London, 1893.

Ragey. *La Crise religieuse en Angleterre*, Paris, 1896; *Les Missions anglicanes*, Paris, Bloud, 1900; *L'Anglo-Catholicisme*, ibid, 1897.

Reinach* S., *Cultes, Mythes et Religions*, Paris, 1905.

Reithmayr, *Lehrbuch der biblischen Hermeneutik*, Kempten, 1874.

Renan* E., *Les Apôtres*, Paris, 1882.

Reuss*, *Histoire du Canon des Saintes Ecritures*, Strasbourg, 1864.

Reville* A., *Prolégomènes de l'histoire des religions*, 1881; *Jésus de Nazareth*, Paris, Fischbacher, 1897.

Reville* J., *Le prophetisme hébreu*, Paris, 1906; *Les origines de l'épiscopat*, Paris, Leroux, 1894.

Revue augustinienne, Paris, Bonne Presse, 1902 sq.

Revue bénédictine, Abbaye de Maredsous, Belgique.

Revue biblique internationale, Paris, Lethielleux, 1891 sq., Lecoffre, ab anno 1894.

Revue catholique des Eglises, Paris, 17, rue Cassette, 1904-1908.

Revue des Questions historiques, Paris, 1866 seq.

Revue des sciences philosophiques et théologiques, Kain (Belgique), 1907 sq.

Revue du Clergé français, Paris, Letouzey, 1895 sq.
Revue pratique d'Apologétique, Paris, Beauchesne, 1905 sq.
Ritschl* **A.**, *Die Entstehung der altkathol. Kirche*, 1857.
Rivière J., *La propagation du Christianisme dans les trois premiers siècles*, Paris, Bloud, 1907.
Rivington L., *Authority*, London, 1888; *Dependence*, 1889; *The Primitive Church and the See of St Peter*, 1894; *Rome and England*, 1897.
Rose, *Etudes sur les Evangiles*, 3e ed., Paris, Welter, 1905.
Roussel A., *La religion védique*, Paris, Téqui, 1910.
Row* **C. A.**, *Christian Evidences*, London, 1888.
Ruinart T., *Acta sincera Martyrum*, Parisiis, 1689.
Rupp* **D.**, *An original History of the Religious denominations at present existing in the United States*, Philadelphia, 1866.
Ryan, *History of the effects of religion upon mankind*, Dublin, 1820.
Sabatier* **A.**, *Esquisse d'une philosophie de la religion*, Paris, Fischbacher, 1897; *Les religions d'autorité et la religion de l'Esprit*, ibid., 1903.
San (L. de), *Tractatus de divinâ Traditione et Scripturâ*, Brugis, 1903.
Sandaw* **W.**, *Inspiration*, London, 1893.
Sauvé *Questions religieuses et sociales de notre temps*, Paris et Laval, 1887.
Schaezler C., O. P., *Introductio in S. Theologiam dogmaticam*, Ratisbonæ, 1882.
Schaff* **P.**, *Christ and Christianity*, New-York, 1885; *A history of the Creeds of Christendom*, New-York, 1884.
Schanz P., *Apologie des Christentums*, anglice redditum *A Christian Apology*, New-York, 1892.
Scheeben, *Dogmatik*, gallice redditum a **P. Belet**, t. I, Paris, 1877.
Schenkel*, *Das Charakterbild Jesu*, 4e ed., Wiesbaden, 1873, anglice redditum.
Schmid F., *De inspirationis Bibliorum vi et ratione*, Brixinæ, 1885.
Schneider W., *Die Naturvölker, Missverständnisse, Misshandlungen*, 1885; *Die Religion der afrikanischen Naturvölker*, 1891.
Schrader, *De Unitate Romanâ; De theologico testium fonte*, Parisiis, 1878.
Schwartzkoff*, *Prophecies of J. Christ.*
Schwetz, *Theologia fundamentalis*, ed. 6a, Viennæ, 1864.
Seeley*, *Ecce homo*, 5e ed., Macmillan, 1866.
Segna Card., *De Ecclesiæ constitutione et regimine*, Romæ, 1900.
Semeria J., *Dogma, gerarchia e culto nella Chiesa primitiva*, Roma, 1902; *Dogme, Hierarchie et Culte dans l'Eglise primitive*, Paris, Lethielleux, 1906.
Serol M., *Le Besoin et le devoir religieux*, Paris, Beauchesne, 1908.
Sherlock*, *The trial of the witnesses of the Resurrection*, 1729, gallice redditum.
Simon* **J.**, *La religion naturelle.*
Slavorum litteræ theologicæ, periodicus ab an. 1905 sq., Pragæ Bohem., Rohlicek et Sievers.
Smith* **Robertson**, *The prophets of Israel*, Edinburgh, 1882.
Sortais G., *La Providence et le Miracle*, Paris, Beauchesne, 1905.
Spalding M. J., *History of the Protestant Reformation*, Baltimore, 1865; *General Evidences of Catholicity*, Louisville, 1847; *Miscellanea*, Baltimore, 1866.
Stade* **B.**, *Biblische Theologie des Alten Testaments*, Tübingen, 1905.
Stanley* **A. P.**, *Lect. on the History of the Eastern Church*, N. York, 1884.

Stanton*, *Gospels as historical documents*, 1903.

Stapfer* E., *La mort et la résurrection de Jésus*, 2e ed., Paris, Fischbacher, 1898.

Stapleton († 1598), *Principiorum fidei doctrinalium demonstratio tractic methodica*, Parisiis, 1579.

Steen de Jehay F. van, *De la situation légale de quelques monuments nationaux*, Bruxelles, 1906.

Stevens*, *The teaching of Jesus*, New-York, 1902: *The theology of the New Testament*, New-York, 1899.

Storrs*, *The divine origin of Christianity indicated by its historical effects*, New-York, 1884.

Strauss*, *Das Leben Jesu für das deutsche Volk*, 1864, anglice redditum.

Swete* H. B., *The Appearances of Our Lord after the Passion*, London, 1907.

Thiel, *Epistolæ Rom. Pontificum a S. Hilario usque ad Pelagium II*, Brunbergæ, 1868.

Thomas S., *Opera omnia*, ed. Leonina et L. Vivès.

Thureau-Dangin, *La Renaissance catholique en Angleterre*, Paris, Plon, 5e éd., 1905.

Tiele*, *Geschiedenis van den godsdienst tot aan de heerschappy der wereldgodsdiensten*, 1876, gallice redditum a M. Vernes, *Manuel de l'histoire des religions*, 1880.

Tixeront J., *Histoire des Dogmes*, 2 v., Paris, Gabalda, 1906-1907.

Tollemer, *Origines de la charité catholique*, Paris, 1863.

Tondini, *La primauté de St Pierre prouvée par les titres que lui donne l'église russe dans sa liturgie*, Paris, 1867; anglice *The primacy of S. Peter demonstrated from the liturgy of the Greco-Russian Church*, London, Richardson, 1879; *The Pope of Rome and the Popes of the Oriental Orthodox Church*, London, Longmans, 1871; gallice *Le Pape de Rome et les papes de l'église orthodoxe d'Orient*, Paris, Plon.

Touzard J., *Le livre d'Amos*, Paris, Bloud, 1909; *Les Prophètes d'Israël et l'argument de la prophétie messianique*, 1910.

Trench*, *Notes on the miracles of O. Lord*, London, Macmillan, 1874

Trésal, *Les origines du schisme anglican*, Paris, Gabalda, 1909.

Troplong, *De l'influence du christianisme sur le droit civil des Romains*, Paris, 1843.

Tyrrell* G., *Lex orandi*, 1903; *Through Scylla and Charybdis*, 1907; *Mediævalism*, 1908, gallice redditum *Suis-je catholique?*

Vacant J. M. A., *Etudes théologiques sur les Constitutions du C. du Vatican*, Paris, Delhomme, 1895.

Vacant-Mangenot, *Dictionnaire de théologie catholique*, Paris, Letouzey, 1898 sq.

Vallée-Poussin L. de la, *Le Védisme, Le Brahmanisme*, Paris, Bloud, 1909; *Bouddhisme, opinions sur l'histoire de la Dogmatique*, Paris, Beauchesne, 1909.

Valsecchi, *De fundamentis religionis*, Venetiis, 1772.

Veith, S. J., *De primatu et infallibilitate R. Pontificis*, Mechliniæ, 1824.

Vigouroux F., *Dictionnaire de la Bible*, Paris, Letouzey, 1897 sq.; *Manuel biblique*, I et II, 12e éd., 1900; *Les Livres Saints et la Critique rationaliste*, 5e éd., Paris, 1901-1902; *Le N. Testament et les Découvertes modernes*, 2e éd., 1896.

Virey Ph., *La religion de l'ancienne Egypte*, Paris, Beauchesne, 1910.

Wallon, *De la croyance due à l'Evangile*, 2e ed., Paris, 1866; *Histoire de l'esclavage dans l'antiquité*, Paris, Hachette, 1879.

Weddingen Van, *De miraculo*, Lovanii, 1869.

Weiss B.*, *Las Leben Jesu*, 1902.

Weiss J.*, *Die Predigt Jesu vom Reiche Gottes*, 2e ed., 1900.

Weiss P., *Apologie des Christentums vom Standpunkt der Sitte und Cultur*, Freiburg Br., 1889, gallice *Apologie du Christianisme au point de vue des mœurs et de la civilisation*, Paris, 1894 sq.

Wernz, S. J., *Jus decretalium*, 2e ed., Romæ, 1904 sq.

Werner O., *Orbis terrarum catholicus*, Friburgi Brisgoviæ, Herder, 1890.

Wetscott*, *Introd. to the study of the Gospels*, 8e ed., 1895; *History of the Canon of the N. Testament*, 1889.

Wilbois J., *L'Avenir de l'Eglise russe*, Paris, Bloud, 1907.

Wilmers, S. J., *De religione revelatâ*, 1897; *De Christi Ecclesiâ*, Ratisbonæ, Pustet, 1897.

Windischmann* F., *Zoroastrische Studien*, 1863.

Wiseman Card. († 1865), *Lectures on the principal doctrines and practices of the Church*, Dublin, 1844; gallice redditum ap. **Migne**, *Démonstrat. évangéliques*, t. 15.

Woods F. H.*, *The Hope of Israel*, 1896.

Young*, *The Christ of History*, London, s. d. (1890).

Zahn*, *Geschichte des N. T. Kanons*, Erlangen, 1889-1892.

Zapletal, O. P., *Hermeneutica sacra*, Friburgi Helv., 1908.

Zend-avesta, germanice translatum a **Spiegel**, 1852-1863; gallice, a **Ch. de Harlez**, 2e ed., 1882; anglice, a **L. H. Nills**, in *Sacred Books of the East*, IV, XXIII, XXXI.

Zigliara, *Propædeutica ad S. Theologiam*, ed. 3a, Romæ, 1890.

Zockler*, *Geschichte der Apologie des Christentums*, Gütersloh, 1907.

Inter recentiora opera, hæc sunt notatu digna :

D'Alès A., *Dict. Apologétique de la Foi catholique*, t. I, 1911; t. II, 1917.

Bainvel J. V., *Hors de l'Eglise, pas de salut*, 1913.

Batiffol P., *La paix constantinienne et le Catholicisme*, 1914; *Le Catholicisme de St Augustin*, 1920.

Benson, R. H., *Non catholic denominations*.

Bessmer J., S. J., *Philosophie und Theologie des Modernismus*, 1912.

Bousquet J., *L'unité de l'Eglise et le schisme grec*, 1912.

Bricout J., *Où en est l'histoire des Religions*, 1911-1912.

Durkheim E*., *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, 1912.

Fischer Fr.*, *Das Gottesproblem, Grundlegung einer Theorie des christlich-religiosen Gotteserkenntnis*, 1913.

Fillion L. Cl., *Les Miracles de N. S. Jésus-Christ*, 1912.

Franque V., *Bible et Protestantisme*, 1910.

Garrigou-Lagrange R., *Theologia fundamentalis. De Revelatione per Ecclesiam catholicam propositâ*, Romæ, 1918.

Granderath T., S. J., *Histoire du Concile du Vatican*, 1909-1912.

Herbigny M., (d') *De Deo universos evocante ad sui Regni vitam, seu de primævâ Ecclesiæ institutione*, 1920.

Jacquier et Bourchany, *La Résurrection de Jésus-Christ et les miracles*, 1911.

Jugie M., *Eglise grecque*, in *Dict. Apol.* (d'Alès).

Lagrange M.-J., *Le sens du christianisme d'après l'exégèse allemande*, 1918.

Lebec Dr., *Preuves médicales du miracle*, 1918.

Lemonnyer A., O. P., *La Révélation primitive et les données actuelles de la Science, d'après le P. G. Schmidt*, 1914.

Mainage Th., O. P., *Introduction à la psychologie des convertis*, 1913.

Mangenot E., *Les Evangiles synoptiques*, 1911.

Neyron G., *Le Gouvernement de l'Eglise*, 1919.

Palmieri A., *Theologia dogmatica orthodoxa ad lumen catholicæ doctrinæ examinata*, 1911.

De Poulpiquet A., *L'objet intégral de l'Apologétique*, 1912; *Le Miracle et ses suppléances*, 1914.

Roupain E., *Leçons et Lectures d'Apologétique*, 1912.

Sertillanges, *L'Eglise* (conférences), 1916.

Straub A., S. J., *De Ecclesiâ Christi*, 1912.

Tobac Ed., *Les Prophètes d'Israël : I, Le Prophétisme en Israël*, 1919.

Tonquédec J., (de) *Introduction à l'étude du merveilleux et du miracle*, 1916.

Valensin A., *Jésus-Christ et l'étude comparée des Religions*, 1912.

St. von Dunin-Borkowski, etc. *Religion, Christentum, Kirche*, 1911-1912.

Weiss J.*, *Das Urchristentum*, 1914.

Introductio
IN THEOLOGIAM [1]

In ipso limine Theologiæ, ejus *notionem*, *partitionem* et *præstantiam* declarare haud ingratum erit.

I. Theologiæ notio.

1. 1° Theologia, si spectatur vocis etymon (Θεός, λόγος), idem sonat ac sermo seu *doctrina de Deo*. Quod vocabulum multas obtinuit significationes.

Apud *Paganos*, significabat disquisitionem circa deos eorumque cum mundo relationes [2].

A Patribus vero sæpe usurpatum fuit pro eâ divinæ scientiæ parte, quæ de divinitate ipsâ disserit, nempe de Deo, de Trinitate, de divinâ Christi naturâ [3]. Hinc S. Joannes præ ceteris Evangelistis *theologus* appellatus fuit, quia apertius Filii divinitatem declaravit. Qui usus usque ad sæc. XII prævaluit, ut videre est ex operibus Abelardi, qui opiniones suas de Trinitate vulgavit in libro cui titulus : *Introductio ad theologiam*. Sed jam a sæc. XIII, theologia latiorem significationem accepit, omnem doctrinam complectens quæ non solum de Deo, sed etiam de creaturis prout ad Deum referuntur, disserit; hinc opus S. Thomæ, quod universam fidei doctrinam continet, dogmaticam ac moralem, *Summa theologica* nuncupatum est.

Cum vero ea quæ de Deo nota sunt tum ratione tum fide cognosci valeant, duplex distingui solet theologia, prior

---

[1] Cf. **S. Thom.**, 1, q. 1, a. 1-8; **Petavius**, *Dogmata theologica*, Prolegom.; **Becanus**, *Summa theol.*, Disput. procem.; **Billuart**, *Summa S. Thom.*, diss. procem.; **Migne**, *Theol. Cursus*, I, 10 sq.; **Perrone**, *Prælect. theol.*, Prolegomena; **Franzelin**, *de Deo Uno*, Prolegom.; **Scheeben**, *Dogmatique*, t. I, n. 1-4; **Ottiger**, *Theol. Fundamentalis*, p. 1-34; **A. Cave***, *Introd. to Theology*, Edinburgh, 1886, p. 1-118; **Didiot**, *Logique surnaturelle subjective*, Lille, 1891, p. 23 sq. — Asterisco * designantur scriptores acatholici.

[2] Cf. **Plato**, *Republ.*, II, 379; **Aristoteles**, *Metaphysic.*, X, 6; **Cicero**, *de Naturâ deorum*, III, 21.

[3] Cf. **Petavius**, op. cit., c. I, 1.

naturalis, quæ est illa philosophiæ pars de Deo disserens ex principiis solo lumine naturali notis; posterior *supernaturalis*, quæ de divinis rebus disserit ex principiis revelatione cognitis : hic nonnisi de posteriore agimus.

2. 2° Quoad *rem*, theologia definiri potest *scientia quæ, revelationis ope, disserit de Deo et creaturis quatenus ad Eum referuntur.* Dicitur :

(a) *Scientia*, id est, systema cognitionum certarum et generalium, logico ordine connexarum de aliquo *objecto* [1]. Theologia enim veritates a Deo revelatas non solum amplectitur, sed eas modo scientifico investigat, verbum Dei analysi subjiciendo, ut tota ejus amplitudo disertius innotescat, simul conferendo varia Scripturæ loca quæ de eâdem re disserunt, Patrumque commentariis et Ecclesiæ definitionibus utendo, ad clariorem Verbi divini intelligentiam consequendam; insuper ex veritatibus certo revelatis alias conclusiones, ope alterius principii sive revelati, sive etiam ratione cogniti, deducit; postea tum principia et facta revelata, tum conclusiones ex eisdem deductas, logico coordinat ordine, ita ut veram hujus nominis scientiam efformet.

(b) *Revelationis* ope, non autem solâ ratione comparata. Ita designatur *objectum formale* hujus scientiæ, seu specialis ratio sub quâ suum objectum materiale attingit : theologia enim Deum attingit quatenus divinâ revelatione manifestatur. Et sic theologia non solum a philosophiâ, sed etiam a variis *humanis* scientiis distinguitur. Hæ enim soli naturali evidentiæ innituntur, proindeque ea quæ rationis humanæ captum superant, attingere non valent; dum theologia, præter rationis principia quibus utitur, revelatione

[1] Hic igitur scientiæ vocabulo utimur sensu communiter recepto, non autem sensu nimis restricto quo a quibusdam hodiernis usurpatur : hi enim scientiæ nomen reservant iis disciplinis quæ *phenomena sensibilia* investigant necnon leges ex eisdem illatas. — Præterea quidam, inter veteres, negârunt theologiam esse scientiam, quia videlicet principiis innititur quæ non sunt intrinsece evidentia. Sed immerito; nam ad veram scientiam requiritur et sufficit certa cognitio principiorum, e quibus conclusiones logice deduci possint, quocumque modo principia hujusmodi cognoscantur; atqui hoc invenire licet in theologiâ, cum principia, quibus innititur, etsi non sint intrinsece evidentia, certo tamen cognoscantur, divinæ revelationis ope. (Cf. S. Thom., I, q. 1, a. 2.)

novas comparat veritates, quæ solo naturali lumine cognosci non possunt.

Quod plane sufficit ut hæc a ceteris scientiis distinguatur; nam, ut ait *S. Thomas* [1], diversa ratio cognoscibilis, seu diversus cognoscendi modus diversitatem scientiarum inducit; "unde nihil prohibet de eisdem rebus, de quibus philosophicæ disciplinæ tractant, secundum quod sunt cognoscibiles lumine naturalis rationis, etiam aliam scientiam tractare, secundum quod cognoscuntur lumine divinæ revelationis. Unde theologia, quæ ad sacram doctrinam pertinet, differt secundum genus ab illâ theologiâ quæ pars philosophiæ ponitur".

(c) *De Deo et creaturis...* Quibus verbis declaratur *objectum* circa quod versatur theologia; quod quidem duplex est, *primarium* scilicet Deus ipse, seu veritatum summa quæ de Deo cognosci valent; *secundarium* autem creaturæ omnes, præsertim vero rationales, non quidem in seipsis spectatæ, sed quatenus a Deo sunt, et ad Eum tendunt.

Exinde apparet *unitas* theologiæ, tum ratione *objecti formalis*, quatenus videlicet ea omnia et sola considerat quæ *revelatione* innotescunt, vel ex eâ deducuntur: "quia igitur sacra doctrina considerat aliqua secundum quod sunt divinitus revelata, secundum quod dictum est, omnia quæcumque sunt divinitus revelabilia, communicant in unâ ratione formali objecti hujus scientiæ; et ideo comprehenduntur sub sacrâ doctrinâ sicut sub scientiâ unâ" [2]; tum ratione *objecti materialis*, quatenus omnia quæ in eâ disputantur, vel sunt *Deus* ipse vel ad Eum referuntur: "Omnia autem pertractantur in sacrâ doctrinâ sub ratione Dei, vel quia sunt ipse Deus, vel quia habent ordinem ad Deum, ut ad principium et finem. Unde sequitur quod Deus vere sit subjectum hujus scientiæ" [3]. Quæ quidem omnia sic breviter complectitur S. Doctor, post *Albertum M.*: "Theologia a Deo docetur, Deum docet, et ad Deum ducit".

3. 3° **Corollaria.** (A) *Theologia a fide vere distinguitur.* Fides siquidem est habitus supernaturalis et divinitus infusus, mentem disponens ad assentiendum firmiter, propter divinam auctoritatem, omnibus a Deo revelatis; ideoque a theologiâ differt, quæ est habitus acquisitus, triplici præsertim modo: (a) ratione *objecti:* nam theologia attingit non

[1] **S. Thom.** I, q. I, a. 1, ad 2.
[2] **S. Thom.** 1, q. I, a. 3.
[3] **S. Thom.**, l. c., a. 7. — Quid sit theologia, et quid non sit, optime declarat **J. H. Newman**, *The Idea of a University*, dis. 3, n. 7, p. 60 sq.

solum veritates formaliter revelatas, ut fides, sed etiam conclusiones ex eis deductas; (b) ratione *motivi* : fides enim veritatibus revelatis adhæret propter solam auctoritatem Dei revelantis; dum theologia conclusiones, ex veritatibus formaliter revelatis deductas, amplectitur propter bonitatem illationis, vi cujus consectaria logice e principiis eruuntur; (c) ratione *modi* quo suum objectum apprehendit : fides siquidem non arguit nec discurrit, sed simplici mentis actu veritatibus revelatis adhæret; dum theologia modo scientifico procedit, analysis, comparationis et synthesis ope, et vere demonstrat tales vel tales veritates in Verbo Dei contineri vel ex eo inferri [1].

4. (B) *Theologia est scientia inductiva simul et deductiva.* (a) *Inductiva* dicitur illa scientia, quæ a particularibus ad universalia, et a factis ad leges et causas generales assurgit. Jamvero, in multis theologiæ quæstionibus, *inductionis* ope procedimus : siquidem sæpe sæpius veritates revelatæ non ut principia abstracta et generalia, sed ut facta proponuntur, ex quibus ad altiorem veritatem assurgimus, quæ est principii theologici instar. Ita, v. g., revelatum non fuit modo abstracto humanam naturam hypostatice unitam fuisse personæ Verbi; sed ex variis Scripturæ locis simul collatis, colligitur Christum esse Verbum incarnatum, Christum esse vere hominem simulque vere Deum, et ex his omnibus concluditur, analysis et inductionis ope, Verbum hypostatice fuisse humanæ naturæ unitum.

(b) *Deductiva* autem scientia nuncupatur, quæ ex principiis generalibus ad particularia descendit. Porro quando, per analysim, compertum est nonnulla dogmata fuisse a Deo revelata, ex eisdem tamquam principiis variæ erui possunt conclusiones; sic v. g. unione hypostaticâ Verbi cum humanâ naturâ jam demonstratâ, merito infertur in Christo duplicem inveniri naturam, duplicem voluntatem et operationem, animam rationalem et corpus vere humanum, etc.

[1] Hinc theologia fidei opem præstat; eâ siquidem "fides saluberrima quæ ad veram beatitudinem ducit, gignitur, nutritur, defenditur, roboratur". (S. Augustinus, *De Trinit.*, l. XIV, c. 1, n. 3; *P. L.*, XLII, 1037).

5. (C) *Theologia est scientia speculativa simul et practica.* (a) Est *speculativa*, quia de rebus credendis circa Deum divinaque attributa, circa mysteria Trinitatis et Incarnationis aliaque hujusmodi disserit, quæ directe ad praxim non tendunt, sed in quibus contemplandis mens quiescit. (b) Est etiam *practica*, quia de rebus ad mores pertinentibus disputat, de actibus humanis, de legibus, de peccatis, de virtutibus, etc. Attamen, ut ait *S. Thomas* [1], " magis est speculativa quam practica : quia principalius agit de rebus divinis quam de actibus humanis, de quibus agit secundum quod per eos ordinatur homo ad perfectam Dei cognitionem, in quâ æterna beatitudo consistit ". Animadvertere autem liceat etiam speculativam theologiæ partem ad praxim conferre, cum nihil nos magis ad amorem Dei provocet quam divinorum consideratio mysteriorum [2].

6. (D) *Theologia merito vocatur sapientia.* Etenim sapientia nihil aliud est nisi scientia altissimas rerum causas considerans; unde sapiens dicitur, in unoquoque genere, qui altissimam illius generis causam considerat. Atqui theologia altissimam omnium causam contemplatur, scilicet Deum, et quidem modo perfectissimo, nempe non solum quatenus per creaturas rationis ope cognoscibilis est, sed etiam quatenus in se per revelationem cognosci valet. Ergo sacra doctrina maxime dicitur sapientia [3].

II. Theologiæ partitiones.

Licet theologia una sit ratione objecti formalis, dividi tamen potest tum ratione *methodi*, tum ratione *objecti*.

7. 1° Ratione **methodi**, theologia potest esse *positiva*, *scholastica*, vel *mixta*, seu *positivo-scholastica*.

(A) *Positiva* ea est quæ singulas veritates credendas e fontibus revelationis eruit, exponit et demonstrat argumentis ex Scripturâ et Traditione desumptis; hanc Patres præcipue excoluerunt. Primum quidem religionem christia-

[1] **S. Thom.**, I, q. 1, a. 4.
[2] Quod feliciter ostendit **V. Contenson**, *Theologia mentis et cordis;* cfr. **Bail**, *La théologie affective.* — [3] **S. Thom.**, l. c., a. 6.

nam, contra Paganorum impugnationes, exponere et vindicare sategerunt : ita S. Justinus, Aristides, Tertullianus aliique in suis *Apologiis*. Postea vero fidem catholicam, contra nascentes hæreses, propugnârunt : ita S. Irenæus contra Gnosticos, S. Athanasius adversus Arianos, S. Cyrillus Alexandrinus contra Nestorianos, sexcentique alii. Theologiam positivam, post Conc. Tridentinum, scientifice exposuerunt nonnulli moderni theologi, inter quos eminent **D. Petavius**, *Theologicorum dogmatum libri quatuor*, et **L. Thomassinus**, *Dogmata theologica*.

Ad theologiam positivam referri possunt theologia *biblica* et theologia *historica*. Prior, criticæ et exegeseos ope, investigat doctrinas quales colligi possunt ex Scripturâ solâ, aut etiam e tali vel tali Scripturæ libro ; primum quidem a Protestantibus [1] exculta est, sed hodie etiam a Catholicis [2] excolitur, non sine maximo fructu : cavendum est tamen ne doctrina, quæ ex Scripturâ colligitur, tamquam *integra* Christi doctrina exhibeatur, cum hæc etiam in Traditione contineatur.

Theologia *historica* non solum ex Scripturâ, sed etiam ex Patribus, Conciliis aliisque Traditionis documentis, secundum ordinem *chronologicum* critice expensis, colligit et exponit catholicam doctrinam, eo fine ut ita ostendatur dogmata, quæ nunc ab Ecclesiâ fidei nostræ proponuntur, substantialiter eadem esse ac ea quæ ab Apostolis et Christo prædicata fuere [3]. Ita differt a theologiâ *positivâ*, quæ ordini chrono-

[1] Inter *Protestantium* opera hujusmodi, notatu digna sunt : **Schultz***, *Alttestamentliche Theologie*, Frankfurt, 1869; **Oehler***, *Theologie des Alten Testaments*, Tübingen, 1873; **B. Weiss***, *Lehrbuch der Biblischen Theologie des Neuen Tests.*, Berlin, 1868, *anglice* redditum curâ **D. Eaton*** *Biblical Theology of the New Testament:* **Stevens***, *The Theology of the New Testament*, New-York, 1899; **Bovon***, *La Théologie du N. Testament*, Lausanne, 1902.

[2] Ita **P. Batiffol**, *L'Enseignement de Jesus*, Paris, Bloud, 1906; **Prat, S. J.**, *La Théologie de St Paul*, Paris, Beauchesne, 1908; **Tobac**, *Le problème de la justification dans St Paul*, Louvain, 1908; **P. M. Hetzenauer, O. C.**, *Theologia biblica*, Friburgi Br., Herder, 1908, etc.

[3] Inter Catholicos qui de theologia historicâ scripserunt, notatu digni sunt : **P. Pourrat**, *La Théologie sacramentaire*, Paris, Gabalda, 1907; **L. Labauche**, *Leçons de Théol. dogmat.*, L'homme, Paris, Bloud, 1908; **J. Rivière**, *Le dogme de la Rédemption*, Paris, 2e éd., 1905 ; **P. Batiffol**, *l'Eglise naissante et le Catholicisme*, Paris, Gabalda, 1909; **M. E. Neubert**, *Marie dans l'Eglise anténicéenne*, 1908. Cfr. *Bibliothèque de Théologie historique*, sous la direction des prof. de Théol. de l'Inst. Cathol. de Paris.

logico minus attendit, et ab *historiâ dogmatum*[1], quæ doctrinæ christianæ progressum describit quin ejus unitatem et identitatem cum primævâ revelatione demonstrare satagat.

8. (B) *Scholastica* vero dicitur ea quæ dogmata fidei methodice et philosophice scrutatur, eorum sensum magis accurate definiendo; fidei dogmata cum rationis principiis, in quantum fieri licet, conciliando; conclusiones in dogmatibus contentas dilucide aperiendo; nexum, qui inter veritates revelatas existit, ostendendo; easdem in unum doctrinæ corpus coadunando; uno verbo, dogmata fidei scientifice illustrando. Quæ methodus, jam a sæc. VIII, in Ecclesiâ Græcâ a S. Joanne Damasceno adhibita, in scholis latinis viguit præsertim a sæc. XII ad XVI, et hodie etiam viget in omnibus fere catholicis scholis, non quidem sola, sed cum positivâ et polemicâ feliciter consociata.

Eamdem multoties laudaverunt R. Pontifices; hæc inter alios habet *Sixtus V* (Bulla *Triumphantis*, 14 mart. 1588): "Hujus quidem tam salutaris scientiæ cognitio... semper certe maximum Ecclesiæ adjumentum afferre potuit, sive ad Scripturas ipsas vere et sane intelligendas et interpretandas, sive ad Patres et utilius perlegendos et explicandos, sive ad varios errores et hæreses detegendas et repellendas". Et addit theologiam scholasticam esse *hæreticis maxime formidolosam*, quia et ipsi intelligunt "illis dilucidis definitionibus et distinctionibus, illâ argumentorum firmitate et acutissimis disputationibus lucem a tenebris, verum a falso distingui, eorumque mendacia multis præstigiis et fallaciis involuta tamquam veste detractâ patefieri et denudari". Quæ verba citavit et approbavit *Leo XIII*, hæc simul addens: "Jamvero inter scholasticos Doctores omnium princeps et magister longe eminet Thomas Aquinas: qui, uti Cajetanus animadvertit, veteres "doctores sacros quia summe veneratus est, ideo intellectum omnium quodammodo sortitus est". Illorum doctrinas, velut dispersa cujusdam corporis membra, in unum Thomas collegit et coagmentavit, miro ordine digessit et magnis incrementis ita adauxit, ut catholicæ Ecclesiæ singulare præsidium et decus jure meritoque habea-

[1] Historiam dogmatum delineaverunt: inter Protestantes, **A. Harnack***, *Dogmengeschichte*, et *Grundriss der Dogmengeschichte*; utrumque opus *anglice* redditum *History of Dogma*, transl. by *Neil Buchanan*, *Outlines of the History of Dogma*, tr. by *Ed. Knox Mitchell*: compendium *gallice* redditum ab *E. Choisy*, Précis de l'Histoire des Dogmes, Paris, 1893. Inter catholicos, **Schwane**, *Dogmengeschichte*, 1862-1890; *gallice* redditum ab *A. Degert*, *Histoire des Dogmes*, Paris, 1903; **J. Tixeront**, *Histoire des Dogmes*, 1906-1907.

tur "[1]. Recentes quidam auctores scholasticam theologiam calumniati sunt quasi subtilibus et otiosis quæstionibus scaturientem. Nonnullos hujusmodi defectus in scholas irrepsisse, præsertim sæc. XV, libenter fatemur; res vero non ex abusibus, sed ex legitimo usu dijudicari debet, et quicumque P. Lombardi, S. Thomæ, S. Bonaventuræ aliorumque scholarum principum opera attente perlegerit, maximam ex eis utilitatem reportabit.

9. (C) *Positivo-scholastica* vocari potest theologia, quæ methodum tum positivam, tum scholasticam harmonice consociat [2]. Hæc est via quam, post C. Tridentinum, plerique theologi ingressi sunt, nosque, utpote moribus nostris maxime accommodatam, sequi intendimus.

Quam methodum recenter commendabat *Pius X*, in Encycl. *Pascendi*, 8 sept. 1907 : " Major profecto quam antehac positivæ theologiæ ratio est habenda ; id tamen sic fiat, ut nihil scholastica detrimenti capiat, iique reprehendantur, utpote qui modernistarum rem gerunt, quicumque positivam sic extollunt ut scholasticam theologiam despicere videantur. "

(a) Revera methodus *positiva* et *historica*, sensu catholico adhibita quoad *primarias theses*, maxime prodest ad confutandos errores eorum qui, cum Harnack, contendunt dogmata catholica naturalem evolutionem subiisse; si vero quoad omnes quæstiones, etiam accessorias, in cursu elementari usurparetur, nimis longa et tædiosa esset, nec ita serio expendi possent omnes quæstiones scitu necessariæ. (b) Aliunde methodus *scholastica* necessaria est ad perspicuam et præcisam dogmatum intelligentiam et expositionem : Ecclesia enim in suis definitionibus, præsertim jam a sæculo XIII, verbis philosophicis et scholasticis usa est, quæ recte intelligi nequeunt nisi scholarum philosophia ac

[1] Encycl. *Æterni Patris*, 5 August. 1879. Cfr. **Mgr Freppel**, (Euvres, tom. III, Discours-Panégyriques, Paris, 1890, *Panégyrique de S. Thomas d'Aquin*, p. 327 sq.

[2] Cfr. **Petavius S. J.**, *Dogmata theologica*, t. I, Prolegomena, cap. 4-5; **Coconnier, O. P.**, *Spéculative ou positive*, ap. *Revue thomiste*, t. X, 1902, p. 629-653; **Lemonnyer**, *O. P.*, *Théologie positive et théologie historique*, ap. *Rev. du Cl. fr.* t. XXXIV, 1er mars 1903, p. 5-18; **L. de Grandmaison**, *Théologiens scolastiques et théologiens critiques*, ap. *Etudes*, t. 74, 1898, p. 26-43; **J. Brucker**, *La réforme des études dans les Séminaires*, ap. *Etudes*, t. 92, 1902, p. 597-615; **P. Bernard**, *Quelques réflexions sur les méthodes en théologie*, ap. *Etudes*, oct. 1904, p. 102-117.

methodus recte explicentur; his autem rite expositis, jam intelligitur non solum *utrum*, sed etiam *quomodo* verum sit id quod revelatum est[1]. Præterea convenientiam mysteriorum cum ratione ostendit, et ita non paucas rationalistarum difficultates solvit. — Tandem ex veritatibus revelatis, ratiocinii ope, conclusiones deducit, quæ campum Theologiæ non parum extendunt, et aliquando viam parant novis definitionibus : ita, ex eo quod Christus sit perfectus Deus et perfectus homo, non paucæ illatæ sunt conclusiones, quæ, decurrentibus sæculis, tamquam fidei dogmata agnitæ sunt.

Utraque igitur methodus harmonice consocianda est : ita vitari poterunt excessus eorum qui, positivæ methodo nimis indulgentes, sufficientem dogmatum intelligentiam non præbent, — vel illorum qui, speculationi nimium indulgentes, philosophica et *a priori* argumenta ita congerunt, ut suas vel suæ scholæ theorias potiusquam verbum Dei edocere videantur.

10. 2°. Ratione **objecti**, variæ fuerunt theologiæ partitiones pro varietate temporum et auctorum.

Patres integrum theologiæ cursum non scripserunt, præter S. Joannem Damascenum[2]. Sed, jam a sæculo XII, variæ summæ theologicæ exaratæ sunt, inter quas duæ sunt celeberrimæ.

(**A**) *Petrus Lombardus*, ep. Parisiensis (f. an. 1145), scripsit *libros quatuor sententiarum*, quos postea plerique theologi commentariis exornârunt. In *primo*, de *Deo* agit ejus-

[1] Ad rem **S. Thomas**, Quodlib. 4, art. 18 : " Ad instruendum auditores... oportet rationibus inniti investigantibus veritatis radicem, et facientibus scire quomodo sit verum quod dicitur : alioquin si nudis auctoritatibus magister quæstionem determinet, certificabitur quidem auditor quod ita est, sed nihil scientiæ, vel intellectûs acquiret, sed vacuus abscedet." — Quare, juxta *Vaticanum*, sess. III, c. 4, " ratio fide illustrata, cum sedulo, pie et sobrie quærit, aliquam, Deo dante, mysteriorum intelligentiam eamque fructuosissimam assequitur, tum ex eorum quæ naturaliter agnoscit, analogiâ, tum e mysteriorum ipsorum nexu inter se et cum fine hominis ultimo." (**Denzing.**, *Enchiridion*, 10ª ed., n. 1796 (1644).

[2] Hic, in *Expositione fidei orthodoxæ*, methodice disserit de Deo et creaturis, præsertim de homine, necnon de divinâ Providentiâ ; postea de Verbo Incarnato, de præcipuis sacramentis, sanctorum cultu et reliquiis, tandem de novissimis. — Ex operibus *S. Augustini* summa theologiæ digeri quidem posset; ipse vero hanc synthesim non perfecit.

que attributis; in *secundo*, de *creaturis*, earum origine et lapsu per peccatum; in *tertio*, de *Incarnatione*, *gratiâ* et *virtutibus*, quibus reparatur peccatum et homo instauratur; in *quarto*, de *sacramentis* et de *consummatione* omnium.

(B) Quam divisionem complevit atque perfecit *S. Thomas*, *O. P.*, in Summâ theologicâ, cujus brevem synopsim hic exhibemus : in tres partes dividitur, quarum *prima* de Deo agit quatenus est *principium* seu causa creaturarum, *secunda* de motu rationalis creaturæ in Deum, seu de Deo quatenus est creaturarum *finis ultimus*, *tertia* de Christo, seu de Deo Incarnato, qui quatenus homo, *via* est nobis tendendi in Deum; et ita apparet quantâ unitate fulgeat theologia.

- I^a Pars
  - De essentiâ divinâ, seu de Deo uno.
  - De distinctione personarum, seu de Deo trino.
  - De processu creaturarum a Deo, seu de Deo creante.
- II^a Pars
  - De Ultimo fine hominis.
  - I^a 2^æ — De Actibus humanis
    - in se
    - in suis principiis
      - *internis*, seu de habitibus, virtutibus et vitiis.
      - *externis*, seu de legibus et gratiâ.
  - 2^a 2^æ
    - De officiis quæ omnibus communia sunt.
      - De virtutibus theologicis.
      - De virtutibus cardinalibus.
    - De officiis cujuslibet statûs
      - de gratiis gratis datis.
      - de duplici vitâ
        - activâ.
        - contemplativâ.
      - de statu perfectionis.
- III^a Pars
  - De ipso Salvatore
    - De Mysterio Incarnationis.
    - De variis actibus et passionibus Xti.
  - De Sacramentis
    - in genere.
    - in specie.
  - De vitâ æternâ
    - De iis quæ præcedunt
    - De iis quæ comitantur
    - De iis quæ sequuntur

    — resurrectionem.

11. (C) Communis autem partitio, quam sequuntur omnes fere theologi hodierni, ea est quâ dividitur theologia in *dogmaticam* et *moralem : prior*, quæ magis *speculativa* est, veritates credendas complectitur, meritoque vocatur *regula credendorum; posterior*, quæ magis *practica* est, circa *mores* seu *agenda* versatur, propterea que *regula agendorum* nuncupatur.[1]

Iterum theologia dogmatica dividitur in *generalem* seu *fundamentalem*, et *specialem : prior*, quæ dicitur etiam *Introductio* in theologiam, quæstiones magis *generales* et *fundamentales* investigat circa credenda, scilicet *christianæ revelationis veritatem*, *Ecclesiæ catholicæ* in veritatibus revelatis custodiendis et interpretandis *infallibilitatem*, *fontesque* ex quibus dogmata catholica hauriri possint[2]; ideoque tres tractatus complectitur : *de Verâ Religione, — de Ecclesiâ Christi, — de Fontibus theologicis.*

Posterior autem *singula fidei dogmata* exponit, declarat et demonstrat. Cum vero hæc in *Symbolo Apostolorum* substantialiter contineantur, theologia dogmatica specialis nihil aliud est nisi *scientifica Symboli expositio*, ut ex sequenti schemate constat.

I. De Fide. . . . . *credo ...*
II. De Deo uno. . . . . *in Deum*
III. De Deo trino . . . . *Patrem... et Filium...*
IV. De Deo Creante et elevante. *Creatorem cœli et terræ.*
V. De Verbo Incarnato et Redemptore . . . . . *et in Jesum Christum etc.*
VI. De Deo Sanctificante { *formaliter* per gratiam, *instrumentaliter* per sacramenta ... } *in Spiritum sanctum ...*
VII. De Deo Remuneratore . *carnis resurrectionem, vitam æternam.*

[1] Exinde tamen inferre non licet theologiam dogmaticam esse *mere speculativam*, et moralem *mere practicam :* dogmata enim quæ fidei nostræ proponuntur, quamvis primario objectum credendum menti exhibent, mire tamen ad nostram sanctificationem et glorificationem conferunt; aliunde regula morum logice e christianis dogmatibus fluit, et nil efficacius ad virtutum praxim allicit quam divinorum mysteriorum, v. g. Creationis, Providentiæ, Incarnationis, attenta et pia contemplatio. Unde theologia dogmatica *primario* quidem, sed *non exclusive* est regula credendorum; et theologia moralis, quamvis primario est regula agendorum, veritates etiam speculativas spectat et consulit. Imo quidam Tractatus, v. g. *de Sacramentis*, æque principaliter sunt dogmatici et morales.

[2] A. Gardeil, O. P. (*La Crédibilité et l'Apologétique*, Paris, 1908, p. 142-155) hanc divisionem reprobat, quia quæstiones apologeticæ ad theologiam non spectant, sed specialem scientiam efformant. Et hoc quidem verum est sub aliquo respectu; attamen nonne dici potest præfatas quæstiones *reductive* ad theologiam pertinere, quatenus harum solutio ad theologiam proprie dictam immediate et connaturaliter introducit? Putamus igitur hanc divisionem retineri posse.

Quæ quidem divisio non solum logica est, sed etiam clare ostendit unicum theologiæ dogmaticæ objectum esse Deum spectatum sive *in se* (de Deo uno et trino), sive in suis *operibus* naturalibus et supernaturalibus (de Deo creante et elevante), sive in *restauratione* suorum operum (de Deo Incarnato et sanctificante), sive tandem in *consummatione* eorumdem (de Deo remuneratore). Ita etiam luculenter constat Jesum Christum centrum esse omnium : Ipse enim est simul Deus et homo; per Ipsum omnia facta sunt, per Ipsum omnia restaurantur, et per Ipsum omnia consummabuntur : " *Unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus* " [1].

Theologia moralis dividitur in moralem *simpliciter*, quæ de *præceptis* præsertim disserit, seu de *licito* et *illicito*; et *asceticam*, quæ circa *consilia* maxime versatur, seu perfectionem et media quibus attingi valet. *Mystica* autem, quæ sæpe pro ascetica sumitur, stricto sensu illa est quæ vias perfectionis *extraordinarias* exponit.

III. Theologiæ præstantia [2].

12. *Theologia, tum dogmatica tum moralis, ceteris scientiis longe præstat ratione objecti, medii et finis.*

(A) Ratione *objecti* : siquidem quo altius est alicujus scientiæ objectum, eo nobilior est scientia; atqui theologiæ objectum est manifesto omnium altissimum : dum enim scientiæ naturales considerant vel res materiales, vel viventia homini inferiora et ipsum hominem, aut etiam Deum naturali rationis lumine notum; theologia aliarum scientiarum objecta et ipsa attingit, sed sub altiori ratione : videlicet tum hominem tum entia homini inferiora contemplatur, prout ad Deum referuntur, et quatenus ad supernaturalem finem tendunt vel saltem huic obtinendo inserviunt; insuper Deum considerat non solum ut unum, sed etiam ut trinum, ut incarnatum, ut sanctificantem : quæ quidem omnia naturales scientias transcendunt, sicut res divinæ transcendunt humanas.

(B) Ratione *medii* : medium enim quo scientiæ humanæ utuntur, est ratio sola, dum medium quo theologia utitur est *ratio fide seu divina revelatione illuminata*, et infallibili Ecclesiæ magisterio ab errandi periculo liberata; atqui lumen divinæ revelationis certo lumini naturali præstat, et *ex se* majorem certitudinem confert, cum Deus nec falli nec fallere possit; ergo etiam sub hoc respectu theologia ceteras superat scientias.

[1] *I Tim.*, II, 5.

[2] Cf. **Petavius** *op. cit.*, Prolegomena, cap. IX; **Mgr Perraud**, *Œuvres pastorales et oratoires*, Paris, 1883, vol. I, p. 326 sq.; **A. Cave***, *An Introduction to theology*, Edinburgh, 1886, p. 1-14; **J. H. Newman**, *Idea of a University*, Disc. III-IV.

(C) Ratione *finis* : ea siquidem scientia nobilior est, quæ ad altiorem finem nos evehit : atqui scientiæ naturales *de se* ad finem seu perfectionem tantum naturalem conducunt ; dum theologia, et quidem sola, de fine supernaturali et mediis ad eum conducentibus disputat : proinde ipsa sola est vere et plene practica, cum sapientis sit finem et quidem ultimum in omnibus respicere ; nam " si scirem omnia quæ in mundo sunt, et non essem in caritate, quid me juvaret coram Deo, qui me judicaturus est ex facto " [1]?

13. *Corollarium* : *Omnes scientiæ naturales theologiæ subservire debent, imo, si opus fuerit, ab ipsâ corrigi debent in iis quæ ad fidem spectant.*

a Etenim subordinatio finium secum infert subordinationem mediorum ; atqui, ex dictis, finis ceterarum scientiarum, utpote naturalis, subordinatur fini theologiæ, qui est supernaturalis et supremus. Proinde theologia omnibus imperat scientiis, tamquam regina subditis, eisque utitur in obsequium sui ; v. g. dialecticæ legibus utitur ad propositiones suas tuendas adversariorumque solvenda argumenta, metaphysicæ principiis ad mysteria fidei modo scientifico exponenda, psychologiæ studio ad actus humanos regulandos etc. Nec tamen accipit " ab aliis scientiis tanquam a superioribus, sed utitur eis tanquam inferioribus et ancillis, sicut architectonicæ utuntur subministrantibus, ut civilis militari. Et hoc ipsum quod utitur eis, non est propter defectum vel insufficientiam ejus, sed propter defectum intellectûs nostri, qui ex eis quæ per naturalem rationem... cognoscuntur, facilius manuducitur in ea quæ sunt supra rationem, quæ in hâc scientiâ traduntur " [2].

b Hinc ad theologiam spectat non quidem aliarum scientiarum campum invadere, sed tamen de eis judicare, in quantum hæ de eis disserunt quæ cum fide connectuntur, v. g. de animæ immortalitate, de unitate generis humani, etc. : " Quidquid enim in aliis scientiis invenitur veritati hujus scientiæ repugnans, totum condemnatur ut falsum " [3], quia cum verum vero non opponatur, quidquid veritati a Deo revelatæ et ab Ecclesiâ definitæ contrariatur verum esse nequit ; caveant tamen theologi ne proprias opiniones pro dogmatibus propinent !

Quæ in prioribus editionibus de *necessitate* theologiæ scientiæ, et de *methodo* in studio theologiæ sequendâ, opportunius in decursu operis, præsertim in *Tr. de Fontibus theologicis* exponentur.

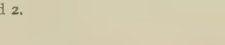

[1] *De Imitat. Christi*, l. I, c. II, n. 1
[2] S. Thom., l. c., a. 5, ad 2.
[3] S. Thom., l. c., a. 6, ad 2.

Prolegomena
IN APOLOGETICAM

14. Theologia *Fundamentalis* seu *Introductio* in *Theologiam* sæpe vocatur *Apologetica :* aliquod tamen discrimen inter utramque esse ex dicendis patebit.

Apologetica[1], a græcis vocibus ἀπολογητική, ἀπολογεῖσθαι, idem sonat ac *defensio, demonstratio*, ideoque merito designat eam scientiam quæ veritatem fidei catholicæ propugnat. *Apologia* (græce ἀπολογία) etymologice idem significat. Sed, juxta communem acceptionem, *Apologia* hodie designat defensionem cujusque dogmatis *singulatim* sumpti (v. g. dicitur Apologia SS. Trinitatis, Redemptionis, etc.); dum *Apologetica credibilitatem* et *credentitatem totius revelationis christianæ* demonstrat. Hæc igitur definiri potest *scientia motivorum credibilitatis et credentitatis* seu summa motivorum propter quæ veritatibus revelatis assensum præbemus.

15. Hujus proinde objectum est id omne quod modo generali *credibilitatem* fidei catholicæ ostendit; amplectitur proinde integrum tractatum *de Verâ Religione* et primam partem tractatûs *de Ecclesiâ*, ubi demonstratur Ecclesiam catholicam esse vere Ecclesiam a Christo institutam ad fidei depositum custodiendum et interpretandum. Altera pars enim, de Ecclesiæ constitutione, non ad Apologeticam spectat, sed ad theologiam proprie dictam, et logice post *Tr. de Verbo Incarnato et Redemptore* expendi deberet; sed, utilitatis causâ, statim post demonstrationem divi-

---

[1] **L. Maisonneuve**, *Apologétique*, ap. **Vac.-Mangenot**, *Dict. de Th.*, t. I, 1511-1533; **X. M. Le Bachelet**, *Apologétique, Apologie*, ap. *Dict. Apologétique* (*A. d'Alès*), t. I, 189-191, cum auctoribus ibi allegatis; **A. Gardeil**, *La Crédibilité et l'Apologétique*, p. 131-155; **C. F. Aiken**, *Apologetics*, in *The Cathol. Encyclopedia*, New-York, t. I, p. 618-623.

næ auctoritatis Ecclesiæ generatim exponitur, ne bis de eodem objecto agere videamur.

16. Exinde apparet *Theologiam fundamentalem* in suo ambitu plura complecti quam *Apologeticam* : nam, præter demonstrationem christiano-catholicam, agit etiam de *Ecclesiæ constitutione*, necnon de *Fontibus theologicis* ex quibus eruuntur singula dogmata fidei.

Quo facilius enucleari valeant quæstiones apologeticæ in *Theologiâ fundamentali* expensæ, in his Prolegomenis dicemus : 1° de *Certitudine morali in Apologeticâ;* 2° *de fide ad quam gignendam tendit Apologetica*; 3° de *historiâ* Apologeticæ.

§ I. De certitudine morali [1].

Declarabimus : 1° ejus *notionem*; 2° ejus *objectum*; 3° *causas* in eamdem influentes; 4° ejus *legitimitatem* et *convenientiam.*

1° Certitudinis moralis notio.

17. (A) Certitudo in genere est *firma mentis adhæsio alicui cognoscibili sine errandi formidine.* Duo igitur importat, nempe *exclusionem dubii* atque positivam ac firmam *mentis adhæsionem :* prior nullum gradum admittit; posterior autem major aut minor esse potest secundum varia motiva quibus innititur.

Triplex distinguitur certitudo ratione *motivi* cui innititur [2] : (a) *metaphysica*, quæ habetur quando prædicatum ita

[1] **S. Thom.**, 2ª 2æ, q. 2, a. 1 et 4; q. 4, a. 1 et 8; q. 5, a. 4; *De veritate*, q. 14, a. 1-3; *Quodlibet*, VI, a. 6; **Brugère**, *De Veră Religione*, 1878, Appendix I, p. 264-271; **Newman**, *Grammar of assent*, passim; **Brémond**, *Newman*, Psychologie de la Foi, 1905; **Ollé-Laprune**, *De la certitude morale*, Paris, 1880; *La Philosophie et les temps présents*, 1890; **W. Ward**, *Witnesses to the unseen*, 1893, p. 156 sq.; **Hettinger**, *Natural Religion*, translat. by H. S. Bowden, Introd. on certainty; **J. Payot***, *De la croyance*, Paris, Alcan; **C. Bos**, *Psychologie de la Croyance*, Paris, Alcan, 1902; **S. Harent**, ap. *Dict. de Théol. Cathol.* (*Vac. Mangenot*), voce *Croyance*, t. III, 2364-2396, cum aliis auctoritatibus ibi allegatis; *Rapport sur les Conf. ecclésiastiques de Paris*, année 1906, Dogme.

[2] Certitudo multis aliis modis dividitur : ratione *modi* quo acquiritur, in *immediatam*, quæ sese menti offert sine ullâ interveniente veritate, v. g. totum est majus suâ parte; et *mediatam*, quæ per ratiocinium seu discursum obtinetur; — ratione *evidentiæ* cui innititur, in *intrinsecam*, quando motivum propter quod assensum præbemus est *in se* perspicuum; et *extrinsecam*, quando illud moti-

subjecto convenit ut contrarium ipsi rerum essentiæ adversetur, prout contingit in rebus metaphysicis aut mathematicis, v. g. totum est majus suâ parte, duo et duo dant quatuor; (b) *physica*, quæ obtinetur quando prædicatum ita subjecto convenit ut oppositum a legum physicarum ordinario cursu alienum sit, qualis est v. g. hæc propositio : ignis comburit; (c) *moralis*, quæ et ipsa diversas habet significationes.

Siquidem certitudo moralis esse potest : (a) *prudentialis* seu *practica*, quæ non omne dubium speculativum excludit, sed solum *prudens* dubium, et sufficit ad recte agendum, ut probatur in *Tr. de Conscientiâ :* de quâ hic non est dicendum. (b) Certitudo moralis *stricte dicta*, quæ excludit etiam dubium speculativum, et innititur legibus moralibus seu modo constanti quo homines agere solent : talis est certitudo *historica*, (v. g. existentia Cæsaris aut civitatis Tokio) huic legi morali innixa quod testes plurimi de eâdem re concordes et ceteroquin honesti, mendacia sibi inutilia proferre non solent; de quâ agitur in parte criticâ *Logicæ*. (c) Certitudo moralis *sensu hodierno* accepta, quæ nempe versatur circa veritates *historicas* aut *metaphysicas* quæ *in vitam moralem vere influunt*, quales sunt v. g. Christi resurrectio, animæ immortalitas ; hæc dici potest certitudo *proprie moralis*, quæ haberi nequit *sine quibusdam dispositionibus moralibus* infra exponendis. Hâc præsertim utimur in *Apologeticâ*, ejusque naturam intimius declarare oportet.

18. (B) Certitudo *proprie* **moralis** est *firma mentis adhæsio veritatibus* (historicis aut metaphysicis) *in vitam moralem influentibus, quæ datur sub influxu dispositionum moralium et cum voluntatis concursu ;* non tamen eo sensu quod hæ dispositiones et voluntatis concursus vicem supplent motivorum, quippe quæ sint per se sufficientia. In eâ inveniuntur duo elementa superius exposita, nempe : exclusio du-

---

vum desumitur non ex ipsâ naturâ rei, sed ex auctoritate loquentis, qualis est existentia Pekini ; — ratione *influxûs voluntatis*, in *necessariam*, quæ assensum intellectûs cogit, et *liberam*, cui assensus firmus non præbetur nisi accedente voluntatis libero influxu. — Cfr. T. **Pesch**, *Institutiones logicales*, t. I, n. 479-489; **Sortais**, *Traité de Philosophie*, Logique, 1907, § 112.

bii et firma mentis adhæsio; quæ proinde omnino distinguitur a *certitudine practicâ*, de quâ agitur in *Tr. de Conscientiâ*.

Ad quod melius intelligendum, sciendum est tres esse relate ad certitudinem cognoscendi modos, a Scholasticis et Modernis agnitos: *opinionem*, *scientiam* et *fidem* [1]. (a) **Opinio** non excludit dubium prudens, nec proinde firmiter adhæret alicui cognoscibili, sed solum cum aliquâ formidine errandi, quippe quæ nonnisi probabilibus argumentis innititur. (b) **Scientia** ex adverso omne excludit dubium, suoque objecto firmiter adhæret, propter *evidentiam intrinsecam* et *immediatam*, qualis habetur in cognitione primorum principiorum, aut *mediatam*, prout obtinetur in cognitione conclusionum quæ logice et clare e principiis deducuntur aut e factis inducuntur. (c) **Fides** autem, in suo conceptu generali, quatenus est assensus non ex solâ evidentiâ, sed partim ex voluntate determinatus, (gallice *croyance*), excludit quidem omne dubium, ideoque ab *opinione* distinguitur; sed a *scientiâ* pariter differt, quia, etsi firmiter suo objecto adhæreat, illud tamen non amplectitur propter intrinsecam ejus evidentiam, clare et logice perceptam, sed propter evidentiam extrinsecam, quale est testimonium loquentis, aut propter evidentiam intrinsecam, sed *minus distincte* perceptam, ita ut adhæsio firma non esset absque voluntatis interventu [2].

Certitudo moralis, de quâ agimus, refertur ad fidem hoc modo generali spectatam, ideoque *media* stat inter *opinionem* et *scientiam* : ex unâ parte, omne excludit dubium, et ita ab opinione distinguitur; ex alterâ, suo objecto non adhæret firmiter nisi prævîâ quâdam dispositione morali, et ita secernitur a scientiâ, quæ, ex evidentiâ mere intellectuali et logicâ, absque voluntatis influxu, firmiter suo objecto adhæret.

2° Moralis certitudinis objectum.

19. (a) Morali certitudine creduntur imprimis veritates

[1] **S. Thom.**, 2^a $2^{æ}$, q. 4, a. 1. — Cfr. **P. Janet**, *Principes de métaphysique et de psychologie*, Paris, 1897, t. I, p. 68 sq.; t. II, p. 467 sq.

[2] Ad rem **S. Thomas**, 2^a $2^{æ}$, q. 1, a. 4 : " Assentit autem intellectus alicui dupliciter : uno modo quia ad hoc movetur ab ipso objecto, quod est vel per seipsum cognitum, sicut patet in primis principiis, quorum est intellectus; vel per aliud cognitum, sicut patet de conclusionibus, quarum est scientia. Alio modo intellectus assentit alicui, non quia sufficienter moveatur ab objecto proprio, sed per quamdam electionem voluntarie declinans in unam partem magis quam in aliam; et si quidem hoc sit cum dubitatione et formidine alterius partis, erit opinio; si autem sit cum certitudine absque tali formidine, erit fides ".

ordinis moralis [1] quibus adhæremus propter *testimonium* sive humanum, sive divinum; ita existentiam Christi ejusque miraculorum cognosco ex testimonio hominum qui Domini gesta viderunt ac descripserunt; credo Deum esse trinum ex testimonio ipsius Dei revelantis. In utroque casu res non est *ex se* evidens, et, stricte loquendo, dissentire possem, si vellem : ad credendum igitur voluntatis influxus requiritur, et quidem eo major quo minus evidens est et menti nostræ obvia res quæ asseritur.

20. (b) Morali pariter certitudine accipiuntur veritates metaphysicæ quæ ad *mores recte instituendos* conferunt, quales sunt existentia legis moralis, Dei existentia ejusque circa homines Providentia, animæ humanæ spiritualitas et immortalitas. Etsi enim hujusmodi veritates intrinsecis argumentis demonstrentur, non ita perfecte intellectui affulgent ut tollatur omnis possibilitas anceps manendi et dubitandi; ideoque voluntas intervenire debet ut, præjudiciis et obscuritatibus remotis, assensus omnino firmus evadat [2].

Quod quidem clarius percipiemus, si pauca addimus de causis quæ in hanc moralem certitudinem influunt.

3° Causæ in moralem certitudinem influentes.

21. (A) Multæ sunt causæ quæ nos movent ad firmiter adhærendum alicui cognoscibili per se non plene evidenti :

(a) Imprimis *innata quædam propensio* ad assentiendum iis omnibus quæ nobis proponuntur ab iis quorum scientiam et veracitatem magni facimus.

---

[1] Dico *ordinis moralis;* nam quando testimonium de rebus *mere historicis* fertur, quæ in vitam moralem non influunt, v. g. de vitâ et gestis Cæsaris, de existentiâ civitatis *Tokio*, etsi evidentia sit solum extrinseca, ideoque intellectum non cogat, non requiruntur tamen aliæ dispositiones quam *historica probitas*, de quâ agitur in parte criticâ *Logicæ*.

[2] Quod plane agnoscit **Billot**, *De Virtutibus*, Romæ, 1901, p. 202 : " Dicitur quispiam *credere existentiam Dei ex iis quæ facta sunt*, abstractione etiam factâ ab omni revelatione positivâ, pro quanto scilicet evidentia non eousque perfundit intellectum, ut per ablationem omnis possibilis dubii, quantumvis imprudentis, penitus eliminetur necessitas applicationis quæ a voluntate sit ". Cfr. **Ollé-Laprune**, *Certitude morale*, p. 98 sq.

Quæ quidem inclinatio non solum junioribus, sed etiam adultis ita necessaria est ut, eâ deficiente, educatio impossibilis evaderet : quot enim veritates nonnisi ob auctoritatem affirmantium admittuntur?

22. (b) *Motiva intellectualis ordinis.* Cum enim agatur de *rationabili* assensu alicui veritati, hic præberi nequit nisi adsint motiva credendi quæ, omnibus perpensis, ad gignendam certitudinem apta sint. Non sunt igitur audiendi qui contendunt moralem certitudinem unice a voluntatis imperio pendere; nam voluntas sapienter intervenire nequit, nisi, in ordine *intellectuali*, adsint rationes, sive internæ sive externæ sive utriusque generis simul, quæ legitimum et rationabilem reddant assensum.

23. (c) *Imagines* et *comparationes*, quibus veritates magis concretæ et aptæ ad intellectum convincendum fiunt. Abstracta siquidem argumenta multorum animos parum movent. His autem si adduntur similitudines, facta minutim descripta, comparationes, quibus argumenta vividiora apparent, multo firmior erit mentis assensus.

24. (d) *Affectus nostri* sive *amoris* sive *odii* multum pariter conferunt ad certitudinem gignendam : quando aliquid ut bonum concipimus et diligimus, eo ipso optamus ut verum sit; quo posito, argumenta quæ ejus veritatem insinuant multo probabiliora, imo sæpe omnino cogentia nobis apparent, ideoque nostrum assensum facile trahunt [1].

25. (e) *Experientia intima* aliquid pariter addit certitudinis assensui nostro. Hæc sane non sufficit ad demonstrationem veritatis, ut quidam Modernistæ contendunt; sed

[1] Insuper recte animadvertit S. Thomas, 2ª 2æ, q. 45 : " Rectitudo judicii potest contingere dupliciter : uno modo secundum perfectum usum rationis, alio modo propter connaturalitatem quamdam ad ea de quibus jam est judicandum; sicut de his quæ ad castitatem pertinent, per rationis inquisitionem recte judicat ille qui didicit scientiam moralem; sed per quamdam *connaturalitatem ad ipsam*, recte judicat de eis ille qui habet habitum castitatis. " — Ad rem etiam S. Augustinus, (*Tr. 96 in Joan.*, n. 4, ap. *Migne*, P. L., XXXV, 1876) : " Non enim diligitur quod penitus ignoratur; sed, cum ex quantulâcumque parte cognoscitur, ipsâ efficitur dilectione ut melius et plenius cognoscatur. " Et alibi (In ps. 118, sermo 18, ap. *Migne*, P. L., t. XXXVII, 1552) : " Quamvis enim, nisi aliquid intelligat, nemo possit credere in Deum, tamen ipsâ fide quâ

quando accedit argumentis intellectualibus jam validis, haud parum certitudinis eisdem superaddit. Ita qui prius credens in Deum propter argumenta quæ sibi maxime probabilia apparebant, secundum hanc fidem vitam suam ordinat, mox in intimo corde pacem ac divini influxûs conscientiam ita experitur ut exinde ejus fides haud parum firmetur. Et ita "qui facit veritatem, venit ad lucem"[1].

26. (f) Tandem ipsa *voluntas*, quando recta est et veritatem sollicite quærit, maxime in assensum influit, et quidem dupliciter: — *intellectum* ceterasque facultates cognoscitivas, præsertim memoriam[2] et imaginationem movendo ut studio veritatis attente atque perseveranter sese applicent; nam quo major attentio, eo firmior est assensus; — insuper *judicium* rationis in eam partem inclinando quæ magis ipsi voluntati placet.

27. (B) *Dispositiones* autem *morales*, quæ ad veritatem adipiscendam requiruntur, sunt: (a) *mens sana*, id est, neque morbido scepticismo dedita, neque judiciis a priori conceptis nimis fidens, aut plus æquo novitatibus indulgens: his enim dispositionibus obnubilatur veritas; (b) *passionum mortificatio*, præsertim *voluptatis* et *superbiæ;* experientiâ enim constat passionibus ita mentis judicium perturbari in rebus moralibus ut vix veritas agnosci possit: ita qui libidini habenas laxant, parum de alterâ vitâ curantes, non facile perspiciunt vim argumentorum quibus animæ immortalitas et christianæ religionis divinitas probantur; (c) *veritatis amor*, seu sincerum desiderium veritatem amplectendi et sequendi statim ac nobis manifestatur[3]; nisi enim hæc adsit dispositio, neque *mens* satis attenta erit ad argumenta consideranda, neque *voluntas* ad eorum vim admittendam satis propensa: naturalis horror quem concipimus contra religionem cupiditatibus adversam, non potest superari nisi per positivum ac generosum veritatis amorem.

---

credit, sanatur ut intelligat ampliora. Alia enim sunt quæ, nisi intelligamus, non credimus; et alia sunt quæ, nisi credamus, non intelligimus."

[1] *Joann.*, III, 21.

[2] Ad rem *Angelicus Doctor*, 2ª 2æ, q. 49, a. 1: "Oportet ut homo sollicitudinem apponat et affectum adhibeat ad ea quæ vult memorari."

[3] **A. Nicolas**, *L'Art de croire*, livre III, ch. 6.

4° Moralis certitudinis legitimitas et convenientia.

28. (A) Præfatæ dispositiones *objectivo valori certitudinis moralis minime nocent.* Nam, ex unâ parte, *removent obstacula*, e præjudiciis et passionibus orta, quæ veritatem obnubilant; et, ex alterâ, facultatibus nostris *præbent* illam *rectitudinem* cujus ope aptiores sunt ad videndas res quales sunt. Si, in omni scientiâ, ad veritatem detegendam, necesse est ut, remotis obstaculis, mens attente et sincere argumenta consideret; si in rebus *mere historicis* quædam rectitudo judicii et probitas desiderantur[1]; nonne æquum est ut, in rebus *religiosis*, quæ ad mores recte instruendos tam efficaciter conferunt, requirantur dispositiones morales supra expositæ? — Nec dicatur per influxum voluntatis vim inferri intellectui; nam e contra, *bonæ voluntatis* interventu, intellectus a tyrannide præjudiciorum et passionum liberatus, veritatem qualis est magis perspicue videt et amplectitur[2].

Quod sane valet de scientiâ *apologeticâ :* hæc enim versatur circa res proprie *morales*, et innititur tum *aspirationibus cordis* humani, tum *factis historicis*, quæ humano testimonio probantur. Jamvero argumentum ex aspirationibus cordis desumptum illos tantum suadere potest qui nobiles in se

[1] **De Smedt**, *Principes de la Critique historique*, 1883, p. 66-67 : " In scientiis historicis res longe aliter se habet. Hæ perraro suas theses probare possunt iis ratiocinii formis, quæ plus minusve immediate in syllogismum convertuntur, et ineluctabilem convictionem inferre iis qui dialecticæ leges noscunt et adhibent. Generatim, ut sua argumenta adprobentur, quamdam facultatem moralis rerum æstimationis exigunt, quæ magis ad intuitionem quam ad deductionem referatur, necnon hanc specialem mentis qualitatem quæ rectus sensus vocatur, ac majorem perspicuitatem ac judicii rectitudinem poscit quam subtilitatem ac profunditatem ".

[2] Ad rem egregie scribit **Ollé-Laprune**, *op. cit.*, p. 413-414 : « La bonne volonté ne forme pas la créance, mais elle la prépare; elle ne fait pas naître la lumière, mais elle dispose l'esprit à la voir. On n'arrive pas à croire les choses parce qu'on veut qu'elles soient; on arrive à voir qu'elles sont en effet, parce qu'on veut, quoi qu'il en puisse coûter, voir, non ce qui plaît, mais ce qui est. Si donc il y a des efforts à faire, on les fait; s'il y a des difficultés à vaincre, on les combat; s'il y a des répugnances à surmonter, venant d'une raison trop faible ou d'une volonté vicieuse, on en triomphe... » Integer locus attente legatur.

jam experti sunt propensiones; pariter, ad vim testimonii historici admittendam, præsertim in re *ad mores* spectante, maxime desiderantur judicii et voluntatis rectitudo.

29. (B) Imo omnino *conveniens* est talem evidentiam in rebus religiosis sufficere et requiri. (a) Religio enim non est pro paucis doctis, sed pro omnibus hominibus bonæ voluntatis, etiam ignaris et simplicibus. Jamvero si *scientifica* demonstratio exigeretur, pauci eam intelligere possent; dum e contra *moralis evidentia* ab omnibus qui recto animi sensu et bonâ voluntate gaudent, intelligi potest [1]. (b) Iterum homines libere amplecti religionem valde decet; ad hoc autem requiritur ut evidentiâ non metaphysicâ sed morali demonstretur : si enim evidentia mathematica proponeretur, jam homines liberi non essent, sed necessario eam amplecterentur; ubi autem necessitas est, nullum adesse potest meritum. Sapienter igitur Deus res ita disposuit ut evidentia sufficiens esset pro hominibus bonæ voluntatis, non tamen ita cogens ut rebelles etiam compelleret voluntates [2].

§ II. De fide ad quam gignendam tendit Apologetica [3].

30. Cum Apologetica ad fidem pariendam concurrat, pauca hic prænotare oportet de fide et variis principiis ad

[1] Quod Christus inculcat, dicens (*Matt.* X, 25) : " Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus et revelasti ea parvulis. " Id etiam animadvertebat sophista Renan, *Avenir de la Métaphysique*, circa finem, ubi exclamat : " O Père céleste..., dans tout ce qui est objet de science et de discussion rationnelle, tu as livré la vérité aux plus ingénieux; dans l'ordre moral et religieux, tu as jugé qu'elle devait appartenir aux meilleurs. Il eût été inique que le génie et l'esprit constituassent ici un privilège. "

[2] A l'rem Pascal, *Pensées*, n. 564, ed. *Brunschvicg* : " Et par ce moyen il y a assez d'évidence pour condamner et non assez pour convaincre; afin qu'il paraisse qu'en ceux qui la suivent, c'est la grâce, et non la raison qui fait suivre; et qu'en ceux qui la fuient, c'est la concupiscence et non la raison qui fait fuir. "

[3] De quo explicite agimus in *Tr. de Fide*, ubi etiam varios auctores allegatos invenies. Interea, cfr. S. Thom., 2ª 2æ, q. 1-6; Suarez, Lugo, *de Fide*. Billot, *De virtutibus infusis*, thes. IX XVIII; Scheeben, *Dogmatique*, t. I., n. 617-851; Bainvel, La Foi et l'acte de foi, 2ème éd., 1908, Paris, Lethielleux; Mallet, *Qu'est-ce que la Foi*, Bloud (ubi tamen plus aequo tribuitur voluntati).

ejus genesim conspirantibus: ita enim melius intelligetur finis ad quem tendit demonstratio catholica. Hic autem agitur de fide *proprie dictâ*, seu *de fide divinâ*, quæ divino innititur testimonio.

31. 1° **Fidei notio.** (A) Teste *Vaticano* [1] (quod hic allegamus non ut auctoritatem infallibilem, sed tanquam authenticum veritatis catholicæ expositorem), fides est virtus supernaturalis, "quâ, Dei aspirante et adjuvante gratiâ, ab eo revelata vera esse credimus non propter intrinsecam rerum veritatem naturali rationis lumine perspectam, sed propter auctoritatem ipsius Dei revelantis, qui nec falli, nec fallere potest."

32. (B) Fides proinde distinguitur : (a) a *scientiâ*, quæ veritatibus ordinis naturalis adhæret propter *intrinsecam* harum *evidentiam;* (b) a *religioso sensu*, qui in subconscientiâ suas radices habet, et imaginationi et sensibilitati potius quam rationabili motivo innititur [2]; (c) necnon ab *opinione*, quæ certitudine caret, dum fidei assensus est omnino certus.

Ad *certitudinem* vero *moralem* refertur, quia non assentit firmiter nisi *ex imperio voluntatis*, ut egregie ait *S. Thomas* [3]: "Ipsum autem credere est actus intellectûs assentientis veritati divinæ, *ex imperio voluntatis* a Deo motæ per gratiam." Distinguitur tamen a *certitudine morali simpliciter dictâ*, quia soli auctoritati divinæ innititur, dum certitudo moralis innititur etiam humano testimonio, aut intrinsecæ evidentiæ quamdiu hæc obscura manet, ut supra declaratum est, n. 19-20.

33. (C) *Objectum* fidei sunt omnes et solæ veritates a Deo revelatæ; *motivum* autem propter quod his assensus præbetur est sola Dei revelantis auctoritas, qui nec falli nec fallere potest. Attamen, ut certo sciamus Deum hanc aut illam veritatem revelâsse, necesse est ut adsint *motiva cre-*

[1] **Vaticanum**, sess. III, cap. 3 de Fide, ap. *Denzing.*, n. 1789 (1638).

[2] Hunc *religiosum sensum*, quem, post *Schleiermacher*, multi hodierni Protestantes admittunt, *Modernistæ* suscitare conati sunt, ut infra exponemus ubi de genuino religionis conceptu.

[3] **S. Thom.**, 2ª 2æ, q. 2, a. 9.

dibilitatis, seu rationes ex quibus certo moraliter constet factum revelationis.

Quæ quidem motiva credibilitatis supplet *Apologetica;* et ita apparet quo sensu hæc scientia ad actum fidei concurrat. Quod ut melius declaretur, exponere juvat quænam causæ ad productionem actûs fidei conspirent.

34. 2° **Causæ in actum fidei concurrentes.** Fides, cum sit virtus supernaturalis, est simul *donum Dei* et *opus hominis*.

(A) Fides est *donum Dei :* ipse enim *vocat* nos ad fidem, ipse *trahit* nos gratiâ illuminationis et inspirationis : " Nemo tamen evangelicæ prædicationi consentire potest sicut oportet ad salutem consequendam, absque illuminatione et inspiratione Spiritûs Sancti, qui dat omnibus suavitatem in consentiendo et credendo veritati [1] ". Qui igitur credere volunt, prius ad Deum, Patrem luminum, humili oratione recurrere debent, ut ab Ipso vocati, illuminati et allecti, credere valeant.

35. (B) Fides est etiam *opus hominis*, et quidem *totius* hominis, rationabile obsequium mentis et voluntatis, et omnium facultatum quæ utrique subserviunt. Deus enim, qui nos creavit liberos, cum maximâ reverentiâ erga nos sese habet. Voluntatem ad credendum non cogit, sed suaviter sollicitat, cooperationem nostram exspectando, cooperationem nempe intellectûs et voluntatis.

36. a Ad *intellectum* spectat proprie actum fidei *elicere*, qui est actus cognitionis; sed intellectus assensum non præbet, nisi prius videat veritatem esse *credibilem*, propter auctoritatem Dei revelantis [2]. Factum vero revelationis, sine quo fidei assensus possibilis non esset, moraliter certum apparet ex *variis motivis credibilitatis*, quæ in *Apologeticâ* exponuntur. Nec sufficiunt *generatim* motiva *mere interna*, nempe conscientia indigentiæ nostræ et existentia aspirationum quibus aliter satisfieri nequit nisi credendo; sed requiruntur insuper motiva *externa*, præsertim miracula et prophetiæ, quæ, teste *Vaticano* [3], divinæ revelationis signa sunt certissima.

[1] *Vaticanum*, sess. III, cap. 3. de Fide (*Denzing*, n. 1791, olim 1640).

[2] " Non enim crederet, ait S. Thomas, 2ª 2æ, q. 1, a. 4, 3ª 2, nisi videret ea esse credenda vel propter evidentiam signorum vel propter aliquid hujusmodi."

[3] *Vaticanum*, sess. III, cap. 3 de Fide.

Hæc autem motiva satis valida esse debent ad *moralem* pariendam *certitudinem*, quæ omne dubium *ultimo* excludat. Nec tamen requiritur certitudo *absoluta*, ea nempe quæ sufficiat respectu *cujusvis intellectûs*, etiam sagacis et acuti; sed sufficit *respectiva*, quæ nempe excludat omnem prudentem errandi formidinem, respectu non cujuslibet intellectûs, sed *alicujus* dumtaxat, ratione particularis dispositionis in eo existentis; talis est v. g. auctoritas parentum et pastorum relate ad simplices. Ad assensum firmum fidei satis est enim ut, omnibus rite perpensis, quisque videat rem esse *credibilem* et *credendam*, ita ut sine culpâ morali hæc negari non possit. Hoc enim posito, sub influxu gratiæ et voluntatis assensus erit omnino firmus.

37. (b) Etsi enim intellectus videat rationabile esse ut, propter auctoritatem Dei, assensus detur, hic tamen nec spontaneus nec necessarius est, sed *liberæ voluntatis consensum* requirit. Et sane, nisi adsint dispositiones morales, de quibus supra dictum est ubi de certitudine morali, n. 27, nempe mens sana et a præjudiciis libera, et sincerum propositum recte agendi, voluntas vix ullam attentionem præbebit motivis credendi, nec eis assentiet.

Voluntas igitur duo præstare debet relate ad fidem : 1) intellectum determinat ad *attente considerandа* motiva credibilitatis eorumque pondus serio et honeste perpendendum : secus horum vim et efficaciam intellectus non plene percipiet. 2) Intellectum *movet ad credendum :* cum enim motiva credibilitatis veritatem *intrinsece* evidentem non reddant, minime intellectum cogunt ad assentiendum. Et hoc quidem verum est relate ad omnem certitudinem testimonio innixam; sed multo magis quando de *divino testimonio* agitur. Testimonium enim humanum in iis rebus de quibus propriâ investigatione certiores esse valemus, multo vehementius assensum nostrum rapit quam testimonium Dei de veritatibus *humanæ rationi omnino imperviis* (supra, n. 17). Tunc enim *sola testis auctoritas* ad assentiendum nos impellit; nisi igitur pie, affectuose et confidenter Dei auctoritatem accipiamus, revelatam veritatem non credemus.

38. Insuper *bona voluntas*, quæ importat veritatis amorem et propositum nobiliores virtutes colendi, non solum *præjudicia removet*, quæ veritati amplectendæ obstant, sed etiam positive *intellectum illuminat*, quatenus illam cum veritate *convenientiam* et *sympathiam* fovet, quæ nos ad veritatem intelligendam et amplectendam aptiores efficit; " qui autem facit veritatem, venit ad lucem "[1].

39. (C) Fides igitur tria supponit : (a) hominem *recte dispositum*, nempe a præjudiciis et passionibus immunem aut saltem ad eisdem resistendum paratum, qui veritatem

[1] *Ioan.*, III, 21.

cognitam amplecti et secundum ejus dictamina vivere paratus sit; (b) *motiva credibilitatis intellectualia*, quæ veritatem revelatam credibilem et credendam certo moraliter ostendant; (c) *gratiam supernaturalem*, quâ homo ad fidem vocetur, illuminetur et suaviter trahatur.

40. 3° **Conclusio relate ad Apologeticam.** Ex quibus infertur *Apologeticam integram*, quatenus est *via practica* ad fidem, amplecti debere non solum motiva credibilitatis seu intellectualem demonstrationem christianæ veritatis, sed etiam ea omnia quæ mentem ad credendum disponunt. Rem ita intelligebant veteres theologi, qui, usque ad sæculum XVIII, demonstrationem catholicæ veritatis in *Tractatu de Fide* includebant. — Crescentibus vero difficultatibus ab Incredulis propositis, necesse fuit fusius motiva credibilitatis exponere, in speciali Tractatu *de Religione* et *Ecclesiâ*, qui, tanquam præambulum ad fidem et ad Theologiam, in ipso limine Theologiæ positus est.

41. Quod quidem rationi consentaneum est : non enim de omnibus simul in Theologiâ disserere opportunum est. Sed, ne aliqui putent sola motiva credibilitatis ad incredulos ad fidem trahendos sufficere, necesse erat in his *Prolegomenis* lectores prudenter monere alia desiderari elementa ad fidem gignendam, nec unquam prætermitti debere *humilem orationem ad Deum*, quâ gratia fidei obtinetur, necnon *morales dispositiones* intellectûs et voluntatis, quibus via paratur ad demonstrationem catholicam et ad assentiendum veritatibus, de quarum revelatione constat.

Quod etiam patebit ex expositione historicâ methodorum quibus diversis sæculis Catholici Apologetæ usi sunt.

§ III. Brevis historia Apologeticæ.

42. Quo melius intelligantur methodi, ab Apologetis adhibitæ, præmittimus duplicis generis esse *criteria* quibus demonstratur veritas religionis revelatæ : (a) *interna* seu *intrinseca*, quæ ex ipsâ doctrinâ revelatâ desumuntur, nempe ex ejus *conformitate* cum ratione et legitimis humanæ naturæ aspirationibus, necnon ex *effectibus* quos in ordine morali producit; aut ex ipsius *eminentiâ* et *transcen-*

dentiâ quando cum aliis religionibus confertur; (b) *externa* seu *extrinseca*, quæ non ex ipsâ doctrinâ desumuntur, sed ex *factis mirabilibus* quæ ejus manifestationem comitantur, nempe ex *miraculis* aut *prophetiis* "quæ, ut ait *Vaticanum*, cum Dei omnipotentiam et infinitam scientiam commonstrent, divinæ revelationis signa sunt certissima" [1]. — Jamvero *utriusque generis* criteria fuisse variis sæculis plus minusve ab Apologetis adhibita, secundum varias adversariorum impugnationes diversamque mentem eorum quorum conversio exoptabatur, historice constat.

I. Methodus apologetica quâ Patres usi sunt [2].

43. **Exponuntur Judæorum et Gentilium impugnationes.** Christianæ religionis apologiam Patres adversariorum impugnationibus accommodârunt. Jamvero, primis Ecclesiæ sæculis, christianismum impugnaverunt tum Judæi tum Gentiles.

(A) *Judæi* non solum Christum esse Messiam a Prophetis annuntiatum negabant, sed eum tanquam impostorem et seductorem habebant, variasque calumnias circa ejus nativitatem, doctrinam et mores spargebant; ejusque discipulos ut impietatis et infandorum scelerum reos accusabant [3].

(B) *Gentiles* variis modis novam religionem insectabantur: (a) *plebs* Christianos calumniabatur quasi *atheos*, (quia deos visibiles colere nolebant), generis humani osores, carnem pueruli comedentes aut incestûs reos; (b) *jurisperiti* eos tanquam legum violatores, Imperatorum divinitatis contemptores, et de civium officiis parum curantes insimulabant; (c) *philosophi*, plebis calumnias plerumque renovantes, querebantur insuper quod illiterati de divinitate aliquid certi decer-

[1] *Vatic.*, sess. III, cap. 3.

[2] **Werner**, *Geschichte der apologetischen und polemischen Literatur der Christl. Theologie*, 1861-1867; **Freppel**, *Les Apologistes chrétiens au IIe siècle*, Paris, 1869; **Donaldson***, *A critical history of christian literature, The Apologists*, London, 1866; **G. Schmitt***, *Die Apologie der drei ersten Jahrhunderte in historisch systematischer Darstellung*, Mainz, 1890; **J. Martin**, *L'Apologétique traditionnelle*, Paris, 1905, t. I; **Tixeront**, *La Théologie anténicéenne*, 4e éd., Paris, 1906, p. 221-231; **Zockler***, *Geschichte der Apologie des Christentums*, Gütersloh, 1907; **Gardeil**, O. P., in *Dict. de Théologie* (*Mangenot*,, voce *Crédibilité*, t. III, 2239-2258; **X. M. Le Bachelet**, in *Dict. Apologétique*, 1909, t. I, p. 191-199; **C. F. Aiken**, in *The Cathol. Encycl.*, t. I, 620-621.

[3] Quas calumnias invenies in *Talmud;* cfr. **Freppel**, op. cit., t. I, p. 394-417; **Duchesne**, *Histoire ancienne de l'Eglise*, t. I, ch. XII, p. 198-202; **H. Leclerq**, ap. *Cabrol, Dict. d'Archéol.* t. I, p. 265-307.

nere auderent, hominem crucifixum et asini caput colerent, tormenta præsentia spernerent dum incerta et futura metuerent, deosque contemnerent qui per tot sæcula Romanæ faverant Civitati [1].

44. **Præcipuæ Patrum Apologiæ.** Ad confutandas hujusmodi calumnias, imo et ad conciliandos Christo proborum animos, varias apologias scripserunt : —

1° **Secundo sæculo :** — Auctor epistolæ quæ sub nomine Barnabæ vulgata fuit, qui Judæos præsertim impugnat, ostendens christianam religionem fuisse a prophetis annuntiatam, et legem veterem jam esse abrogatam [2] ; Quadratus, Apostolorum discipulus in Asiâ Minori (125-126), cujus unum tantum superest fragmentum ubi christianæ religionis divinitatem probat ex *miraculis* ejus fundatoris [3] ; Aristides Atheniensis (135-165), qui christianæ religionis divinitatem ex ejus excellentiâ et miraculis in ejus gratiam patratis demonstrat [4] ; S. Justinus inter apologetas illius ævi facile princeps, qui duas Apologias et Dialogum contra Tryphonem scripsit (150-161) ; Tatianus, *Oratio ad Græcos* (165) ; Athenagoras, *Supplicatio pro Christianis* (176-178) et *de Resurrectione mortuorum* ; Theophilus Antiochenus, *Ad Autolycum libri tres* (169-182) ; *Epistola ad Diognetem* ; Min. Felix, *Octavius* (190) ; Tertullianus, *Apologeticum* (197) ; Hermias, *Irrisio Gentium* (circa finem sæculi secundi).

45. Apologetarum *scopus* duplex est, nempe impugnatorum calumnias explodere, et divinitatem aut saltem rationabilitatem christianæ religionis ostendere.

(A) *Calumnias* imprimis eloquenter repellunt : (a) Christiani sane athei non sunt, cum Deum increatum et æternum colant ; (b) neque promiscuis flagitiis indulgent, cum alii castam vitam ducant in matrimonio legitimos procreando filios, et alii cælibes perpetuo maneant [5] ; (c) neque

[1] Has philosophorum querelas exponit *Cæcilius*, nomine Frontonis pagani philosophi loquens, ap. **Min. Felicem**, *Octavius*, c. 5-15, P. L., t. III, p. 242-279.

[2] Ap. **H. Hemmer**, *Les Pères Apostoliques*, Paris, 1907, t. I, pp. LXI sq., c. I sq. ; 30 sq. ; **Funk**, *Patres Apostolici*, t. I, pp. XX sq., 38 sq.

[3] Quem locum infra allegamus, ubi de miraculis Christi. — Apologetarum secundi sæculi opera ediderunt **Migne**, P. G., t. VI, et P. L., t. III ; **Otto**, *Corpus Apologetarum*, 3ª ed., Ienæ, 1886-1887.

[4] **J. Rendel Harris** and **J. Armitage Robinson***, *The apology of Aristides on behalf of the Christians*, Cambridge, 1891.

[5] Huic christianorum castitati opponunt infandas Gentilium turpitudines : " Nam qui nundinas impudicitiæ instituunt, et infanda omnis turpitudinis diversoria adolescentibus proponunt, ac ne masculis quidem temperant... ii quæ sibi

inhumanas infantium perpetrant cædes, cum ne justam quidem cædem aspicere velint. — Hæc igitur mendacia sunt nullus accusatorum tam impudens est ut ea se vidisse dicat : " sunt nobis servi, quos latere non possumus; horum tamen nemo inventus est, qui talia fingeret de nobis " [1].

46. (B) Varia proponunt argumenta ad demonstrandam christianæ religionis veritatem : (a) ejus *antiquitatem*, ad repellendam novitatis insimulationem : Moyses enim multo antiquior est Homero [2]; (b) *excellentiam* hujus doctrinæ, quam docuerunt homines a Deo afflati de mundi origine, Dei unitate et idololatriæ reprobatione, de virtutibus colendis, præsertim caritate et beneficentiâ, castitate, pœnitentiâ atque injuriarum condonatione [3]; (c) *prophetiarum* adimpletionem in Christo : " Quidam igitur homines inter Judæos Dei prophetæ exstitere, per quos Spiritus propheticus futura prænuntiavit antequam fierent... In his autem prophetarum libris prænuntiatum reperimus Jesum Christum nostrum advenientem atque ex Virgine nascentem, ad ætatem virilem pervenientem, morbos omnes et ægritudines curantem, et mortuos ad vitam revocantem, invisum, ignoratum et crucifixum, morientem et resurgentem, ac in cœlos ascendentem; eumque esse et vocari Filium Dei, et nonnullos ab eo mitti ad omne hominum genus, qui hæc prædicent, magisque illi credere eos qui sunt ex Gentibus ". Ita *S. Justinus* [4], qui postea late ostendit has omnes prophetias impletas fuisse. (d) *Christi* ipsius *miracula et prophetias*, necnon ejus doctrinæ atque virtutum præstantiam : " Homines ab ipso ortu et secundum carnem cæcos et surdos et claudos sanavit, verbo suo efficiens ut alius quidem exsiliret, alius audiret, alius videret; quin etiam mortuos exsusci-

ipsis conscivere, quæque diis suis tribuunt, tanquam de præclare factis ac deorum propriis gloriantes, ea nobis in convicii loco objiciunt ". (**Athenagoras**, *Legatio*, c. 34, P. G., t. VI, p. 967).

[1] **Athenagoras**, *Legatio*, c. 35, P. G., t. VI, p. 970.

[2] **Tatianus**, *Oratio*, c. 31 et 36-41, P. G., t. VI, p. 867-887; cfr. **Theophilus**, *Ad Autolyc.*, l. III., c. 20-30, P. G., t. VI, p. 1147-1167.

[3] **Theophilus**, *Ad Autolyc.*, l. II, 9-21, 35; l. III, 9-15; P. G., t. VI, p. 1065 sq.

[4] *Apolog.* I, n. 32, P. G., t. VI, 375-378; quod argumentum fusius evolvit in *Dial. cum Tryphone.*

tans et vitæ restituens, etiam ex operibus homines illius ætatis excitabat ut eum agnoscerent "[1]. (e) *Mundi conversionem*, non obstantibus innumeris obstaculis, martyrum constantiam, virtutesque a christianis excultas : " Qui olim stupris gaudebamus, nunc castimoniam unice amplectimur; qui magicis etiam artibus utebamur, bono et ingenito nos consecravimus Deo; qui pecuniarum et possessionum vias omnibus antiquiores habebamus, nunc etiam ea quæ possidemus in commune conferimus "[2].

47. (C) Relate ad *philosophiam*, diversa fuit Apologetarum agendi ratio. Alii, quales fuêre *Tatianus*, *Tertullianus*, *Hermias*, etsi non omnem Græcorum sapientiam repellant, plus æquo tamen eorum erroribus irridentⁱ[3]. Alii ex adverso, ut *Justinus*, *Athenagoras*, *Minucius*, Gentilium sapientiam laudant, libenterque agnoscunt multas e veritatibus quas Christus docuit, jam in Philosophorum operibus inveniri, licet imperfecte; quod duplici modo explicant : Gentiles has veritates a libris sacris Judæorum mutuaverunt; aut Verbum divinum, quod illuminat omnem hominem, philosophis quasdam veritates subobscure manifestavit, ne Gentiles divino lumine omnino carerent[4].

(D) Omnes fere agnoscunt necessitatem *dispositionum moralium* ad percipiendam vim argumentorum quæ adducuntur, necnon gratiæ et *orationis* ad eisdem assentiendum; et non pauci obcæcationem Judæorum explicant ex horum pravâ voluntate[5].

48. 2° **Tertio sæculo,** duo eminent Apologetæ in scholâ Alexandrinâ, **Clemens** et **Origenes.** Prior, in *Cohortatione ad Græcos*, *Pædagogo et Stromatibus*[6], paganismi inanita-

[1] S. Justinus, *Dial. cum Tryphone*, n. 69, P. G., t. VI, 639.

[2] S. Justinus, *Apolog.* I, n. 14, P. G., t. VI, 347.

[3] Tatianus, *Orat.* 1-3; Tertullianus, *Apologet.*, 46; Hermias ex integro.

[4] S. Justinus, *Apol.* I, 5, 10, 44, 46; Apol. II, 8, 10, 13.

[5] Ita S. Justinus, *Dialog. cum Tryph.*, nn. 7, 8, 29, 39, 48, 53-55, 99, 119, 123, et alibi passim.

[6] *P. G.*, t. VIII et IX. Cfr. **Kaye***, *Some account of the writings and opinions of Clement of Alexandria*, 2ª ed., 1890; E. de Faye, *Clément d'Alexandrie*, Paris, 1898; J. Martin, *Apolog. tradit.*, t. I, p. 51-80; Tixeront, op. cit., p. 263-277.

tem et falsitatem vivide exponit, simulque impuritatem quæ in ejus mysteriis latet; agnoscit tamen philosophorum sapientiam fuisse veluti pædagogum quo pagani ad christianam religionem præparabantur, quæ sola legitimis aspirationibus humanæ naturæ respondet; neque omnino prætermittit historica argumenta ex miraculis et prophetiis, necnon ex mirabili diffusione christianæ religionis per universum orbem.

Hujus opus complevit ac perfecit **Origenes** in libris *Contra Celsum* [1]. Hic philosophus Christum depingebat tanquam impostorem, ejusque discipulos ut deceptores; mirabilem novæ religionis diffusionem modo naturali explicabat; simplices et indocti, inquiebat, eam amplexi fuerant ex metu inferni. Origenes ex adverso Christi sinceritatem et eximias virtutes depingit, necnon ejus miracula, præsertim vero ejus gloriosam resurrectionem; gentilium conversionem esse supernaturalem demonstrat ex mutatione morum et heroicis virtutibus quas christiani colunt; variis testimoniis probat potestatem dæmones ejiciendi et morbos sanandi adhuc a christianis exerceri : hi autem, nedum deceptionibus et fraudibus indulgeant, morum puritate atque bonorum operum splendore mundum illuminant.

49. 3° **Quarto** et **quinto** sæculis, tres præsertim commemoratione digni sunt : *Lactantius*, *Eusebius*, *Augustinus*.

Lactantius, in opere *Institutiones divinæ* [2] (an. circiter 310), paganismi popularis et philosophorum systematum inanitatem demonstrat : nullus, inquit, ethicæ systema completum proposuit, etsi quædam honesta principia dispersa jaceant in horum operibus. Vera autem et perfecta sapientia a Christo super terram allata est, ejusque discipuli sanctitate vitæ excellentiam ejus doctrinæ manifestant, simulque Deo cultum acceptissimum reddunt; quod confirmatur miraculis Christi et prophetiis in eo impletis, necnon mirabili christianismi diffusione martyrumque constantiâ. In alio opere quod ei a multis adscribitur, *De mortibus per-*

[1] *P. G.* t. XI, p 638 sq. Cfr. **G. Bordes**, *L'Apologétique d'Origène d'après le Contra Celsum*, Cahors, 1900; **J. Martin**, op. cit., p. 91-114.

[2] *P. L.*, t. VI, p. 111-822. Cfr. **J. Martin**, op. cit., t. I, p. 227-237.

secutorum [1], suam thesim corroborat violentâ et ignobili morte persecutorum, quæ divinæ vindictæ tribui debet.

Eusebius Cæsareensis scripsit libros quindecim *Præparationis evangelicæ* [2] et libros viginti *Demonstrationis evangelicæ* [3], quorum tamen nonnisi decem supersunt. Ibi erudite ostendit quid in paganismo reprobandum sit, et quomodo judaica religio gentilem antecellat; aliunde demonstrat figuras et prophetias Veteris Testamenti in Christo adimpletas fuisse, ideoque christianismum amplectendum esse. Idem probant non solum mirabilis ejus diffusio martyrumque constantia, sed etiam virtutes eximiæ quas colunt christiani. Addit tamen eos solos his argumentis moveri qui sincerâ et humili dispositione veritatem quærunt.

50. His præcellit **S. Augustinus.** In duobus opusculis, *De verâ religione* [4], *De utilitate credendi* [5], viam paraverat demonstrationi, necessitatem credendi asserendo [6], et exponendo fidem christianam non esse cæcum animi motum sed solidis niti argumentis quæ infallibilitatem Ecclesiæ catholicæ demonstrant. Hanc vero probationem perfecit in libris viginti duo *De Civitate Dei.* Cum pagani, post Urbem dirutam, hujusmodi cladem tribuerent veteris religionis eversioni, Doctor catholicus divinæ Providentiæ vias perscrutans, totamque religionis historiam amplectens, ostendit duas esse civitates, inter se concertantes, civitatem Dei et civitatem diaboli, quarum prior victoriam ultimo reportabit. In priori parte, *polytheismum* impugnat tanquam inhabilem ad temporalem prosperitatem conferendam, quam vulgus exspectat, aut vitæ futuræ felicitatem quam philosophi tenere suis asseclis promittunt. In posteriori parte, de *christianismo* agit in cujus historiâ divina apparet Providentia; successive describit *exortum* Civitatis Dei simulque Civitatis diaboli, — earum *progressum* ante Christi adventum, — et *finem* ad quem tendunt, æternam nempe beatitudinem pro filiis Dei, æternamque filiorum diaboli repro-

[1] *P. L.*, t. VII, 190-275. — [2] *P. G.*, t. XXI. — [3] *P. G.*, t. XXII.
[4] *P. L.*, t. XXXIV, p. 121. — [5] *P. L.*, t. XLII, p. 51.
[6] "Multa possunt afferri, quibus ostendatur nihil omnino humanæ societatis incolume remanere, si nihil credere statuerimus quod non possumus tenere perceptum". (*De util. credendi*, c. 12, *P. L.*, t. XLII, p. 84.)

bationem. Aliunde, tum in hoc opere tum in aliis, miraculis et prophetiis utitur ad fidem confirmandam, necnon mirabili diffusione christianismi, quæ, si miraculis non tribuitur, est et ipsa miraculorum maximum. Ipsa Ecclesia, quæ ab omnibus videri potest, stat tanquam invictum veritatis argumentum : in eâ siquidem adimpletæ sunt prophetiæ, ideoque ea quæ nunc annuntiat aliquando implebuntur : " et index est præteritorum et prænuntia futurorum " [1]. — Ad credendum vero, veritas pie et diligenter, cum amore et humilitate quærenda est [2].

51. Multi quidem alii apologetæ inter Patres sequioris ævi, floruerunt; sed eadem fere argumenta diverso loquendi modo renovârunt. Ex dictis satis constat jam a primævis sæculis criteria tum *interna* tum *externa* exposita fuisse, prout se dabat opportunitas, et secundum varias adversariorum impugnationes; utraque vero, juxta Patres, nonnisi ab hominibus bonæ voluntatis accipiuntur.

II. Methodus apologetica Scholasticorum.

52. Medio Ævo christianam religionem impugnabant præsertim *Judæi* et *Arabes philosophi*, quales fuêre *Avicenna* (1037) et *Averroes* (1198), Aristotelicæ doctrinæ expositores : hi, quanquam externe mahumetismum profitentes, omnem revelationem de facto negabant [3], imo et Providentiam quoad particularia, et creationem proprie dictam, quippe qui æternitatem materiæ admittebant.

53. Præterea, inter Doctores Catholicos, pauci, ut ABÆLARDUS, in quemdam semi-rationalismum propendere visi sunt. Hic, non recte intelligens fidem divino testimonio inniti, mysteria fidei ratione probare volebat; quia vero argumenta ex ratione desumpta non omnino mentem convincebant, docebat fidem esse *opinionem, existimationem* quamdam. Contra quem scripsit S. BERNARDUS († 1153), asserens in fide nostrâ nil haberi *dubiâ æstimatione pendulum*, sed totum quod in eâ est certâ ac solidâ veritate subnixum, *oraculis* et

[1] *De Fide rerum quæ non videntur*, n. 8, *P. L.*, XL, 178.

[2] " Nullus quippe credit aliquid, nisi *prius* cogitaverit esse credendum ". (*De prædest.*, c. 2, n. 5, *P. L.*, t. XLIV, p. 962). — " Nam si sapientia et veritas non totis animi viribus concupiscitur, inveniri nullo pacto potest... Amore petitur, amore quæritur, amore pulsatur, amore revelatur, amore denique in eo quod revelatum fuerit permanetur ".

[3] Docebant pariter quædam vera esse secundum philosophiam, sed non secundum fidem catholicam, " quasi sunt duæ contrariæ veritates, et quasi contra veritatem sacræ Scripturæ sit veritas in dictis Gentilium damnatorum ". (*Chartularium Univ. Parisiensis*, ed. *Denifle*, t. I, p. 543).

miraculis divinitus persuasum esse; aliunde hanc fidem firmiorem reddi testimonio Spiritûs Sancti, seu gratiâ actuali [1].

54. Quam doctrinam expolivit schola a *S. Victore* dicta : ostendit siquidem fidem tum a voluntate tum ab intellectu procedere : "Credere in affectu est; quod vero creditur in cognitione est" [2]. Certitudo fidei non solum a motivis credibilitatis pendet, nempe miraculis et prophetiis, sed etiam et præsertim a gratiâ divinâ. Attamen, juxta *Richardum a S. Victore*, hæc motiva plenam moralem certitudinem conferunt : "Nonne cum omni confidentiâ Deo dicere poterimus : *Domine, si error est, teipso decepti sumus*, nam ista in nobis tantis signis et prodigiis confirmata sunt et talibus, quæ nonnisi per te fieri possunt" [3]. Quod lucidius exposuit *Alexander Alensis*, distinguendo inter fidem *acquisitam*, quæ colligitur ex testimonio et ratione, nempe ex miraculis aliisque credendi motivis, sed ad salutem non sufficit; et fidem *infusam*, quæ gratiam supponit et est vere salutaris : prior disponit animam ad receptionem luminis quo assentimus veritati divinæ propter auctoritatem Dei, et posteriorem introducit *sicut tela filum;* tunc ratio cessat humana, quando ei non immittur fides introducta [4]. Ita ratio hominem præparat ad fidem.

55. Contra Judæos et Mahumetanos scripsit **Raymundus Martinus,** *Pugio fidei adversus Mauros et Judæos*, ubi erudite christianismi divinitatem probat præsertim ex *prophetiis*, quas, rabbinicarum interpretationum ope, dilucide exponit.

56. Contra Averroistas, **S. Thomas** concinnavit, hortantibus S. Raymundo de Pennafort et Urbano IV, *Summam contra Gentiles*, in usum eorum qui Maurorum conversioni strenuam operam navaturi erant. Ibi, philosophiam aristotelicam, cui innitebantur Arabes, in iis quæ fidei non adversantur fiducialiter amplectitur, ratus rationem fidei non adversari. Singulos errores non percurrit, sed veritates philosophicas et theologicas lucide exponit, solideque probat; et exinde apparet quam debilia sint adversariorum argumenta. Ita, post indicata breviter criteria extrinseca ex miraculis, ad philosophicas statim pergit considerationes : primum quidem intrinsecis argumentis probat philosophicas

1 **S. Bernardus,** Tr. de erroribus Abælardi, ap. *Migne*, P. L., t. CLXXXII.
2 **Hugo a S. Victore,** *De sacramentis*, l. I, p. X, P. L., t. CLXXVI, 351.
3 **Richard. a S. Vict.,** De Trinitate, l. II., c. 2, P. L., t. CXCVI, 891.
4 *Summa universæ theologiæ*, Pars III, q. 68, m. 2.

veritates quibus innititur christianismus, videlicet Dei existentiam ejusque attributa, creationem, providentiam, supremum hominis finem; postea vero supernaturales veritates Scripturâ et Traditione demonstrat, simul ostendens easdem rationi minime repugnare. — In alio opere, nempe *Summâ Theologicâ*, dogmatum concordiam cum legitimis totius humanæ mentis aspirationibus et philosophicis doctrinis præclare declarat [1]. — Sed ibi, et in aliis operibus, multoties asserit fidem nostram motivis inniti certissimis, præsertim miraculis : " Omnia media per quæ fides ad nos venit suspicione carent. Prophetis enim et apostolis credimus ex hoc quod eis Dominus testimonium perhibuit miracula faciendo [2]... Nullum verum miraculum fit nisi virtute divinâ, et Deus nunquam est testis mendacii " [3]. Et ita motiva externa cum internis harmonice conciliat.

§ 57. Opera apologetica quæ sæculo *quarto decimo* edita sunt, nil speciali recensione dignum præ se ferunt. — Sæculo *quinto decimo*, inter alios, floruerunt : Savonarola, O. P., qui in *Triumpho crucis contra sæculi sapientes* (1497) multa a S. Thoma mutuans, veritatem fidei christianæ primum intrinsecis, postea extrinsecis argumentis demonstrat, a factis præsentibus incipiens et deinceps ad facta præterita regrediens; Marsilius Ficinus (1433-1499), qui, in libro *De religione christianâ et fidei pietate*, Platonis philosophiam cum Christi doctrinâ conciliare conatus est; Ludovicus Vivès qui in libris quinque *De veritate fidei christianæ* (1513) argumenta utriusque generis æque complexus, historico ordine ea disposuit.

III. Methodus apologetica a tempore reformationis ad sæc. XIX.

58. Deismi ortus et progressus. A tempore Lutheri, plura prodierunt *polemica* opera quam *apologetica* : necesse enim erat novos Protestantium errores confutare. Attamen e protestantismo mox natus est *deismus* seu *rationalismus*, cui viam paraverant Protestantes liberales, seu *Sociniani*, quorum doctrina semi-rationalismus vocari potest.

Horum duces fuerunt *Lælius Socinus* († 1562) ejusque nepos

[1] **L. de Grandmaison**, *Sur l'Apologétique de S. Thomas*, in periodico *N. Revue Théol.*, fév. et mars 1907.

[2] **S. Thom.**, De veritate, q. 14, a. 10 ad 11. — [3] *In Joan.*, c. IX, lect. III, n. 8.

Faustus Socinus, ex Italiâ oriundi, qui, post varias peregrinationes, in Poloniam secesserunt, ibique, favente rege Sigismundo, errores suos disseminare cœperunt. Tenebant siquidem sacras Scripturas lato sensu inspiratas esse, ita tamen ut nihil in eis sit nisi rationi consentaneum; si quid autem inveniatur quod ratione percipi nequeat, alius sensus magis spiritualis exquirendus est; his principiis innixi, trinitatem personarum in Deo, divinitatem Christi ejusque pro peccatis satisfactionem, sacramentorum virtutem aliaque hujusmodi, utpote rationi adversantia, prorsus rejecerunt [1]. Quos errores hodiedum profitentur *Unitarii*, sic vocati quia unicam in Deo personam agnoscunt.

59. Deismus proprie dictus primum *Angliam* pervasit [2]. Cum enim ex multiplici et sæpe contradictoriâ Scripturæ interpretatione multa dubia orirentur, non pauci putârunt nil certi ex revelatione cognosci posse, revelationem proinde haud necessariam esse, sed religionem mere naturalem prorsus sufficere ad rectam vitæ ordinationem. Inter quos fuêre *H. Cherbury* [3] († 1648) in opere cui titulus *De veritate prout distinguitur a revelatione, a verisimili, a possibili et a falso; T. Hobbes* († 1679), qui præterea scepticismum docuit; *C. Blount* († 1693), qui anglice reddidit *Vitam Apollonii Tyanensis*, ut miraculorum a Christo patratorum vim enervaret; *J. Toland* († 1722) [4], qui S. Scripturæ inspirationem, imo et genuinitatem negavit, et postea in pantheismum incidit; *Shaftesbury* († 1713); *Collins* († 1729) [5], qui prophetias præsertim impugnavit; *T. Woolston*, qui miracula Christi, etiam Resurrectionem, allegorice interpretari tentavit [6]; *M. Tindal* († 1733), qui contendit religionem naturalem perfectam esse et christianismum nihil aliud esse nisi novam legis naturæ editionem [7]; *Bolingbroke* († 1751) [8], qui mysteria fidei irridere conatus est; *D. Hume* († 1776) [9], qui scepticismum professus est, docuitque miraculorum existentiam nullo valido argumento probari posse.

---

[1] Cf. **Vigouroux**, *Les Livres Saints et la Critique rationaliste*, p. 481 sq.; **Moelher**, *Symbolik*, opus gallice et anglice versum, § 87. Varia Socinianorum ducum opera invenire est in Bibliothecâ fratrum Polonorum, Irenapoli, i. e. Amsteldami, 1656.

[2] De Deismo in Angliâ vide **Vigouroux**, op. cit., t. II, pp. 1-176; **Lechler***, *Geschichte des englischen Deismus*; **Leland***, *A view of the deistical writers*.

[3] Cf. **Ch. de Rémusat**, *Lord Herbert de Cherbury*, Paris, 1874.

[4] Cfr. *A collection* of several pieces of Mr John Toland, London, 1726.

[5] Hujus auctoris opus confutatum est a **W. Whiston***, *Reflexions on an anonymous Pamphlet entitled "A Discourse on Free Thinking"*, London, 1713.

[6] Quem egregie confutavit **T. Sherlock***, *The tryal of the witnesses of the Resurrection of Jesus*, London, 1729.

[7] Quos errores feliciter impugnavit **J. Foster***, *The usefulness, truth and excellency of the christian revelation*, London, 1731.

[8] Cf. **R. Harrop***, *Bolingbroke*, London, 1884.

[9] Cf. **J. H. Burton***, *Life of Hume*.

60. Ex Angliâ deismus in *Galliam* transiit[1]: huic viam paraverant nonnulli sceptici, ut *Montaigne* (†1592), *Charron* († 1603), *T. de Viau* († 1626), *P. Bayle* († 1706). Sed Rationalistarum dux præcipuus fuit *Voltaire*[2] († 1778), qui morum licentiam cum impietate consocians, in Angliam fugit, ut carcerem evaderet, ibique deistarum principiis ita imbutus fuit, ut per totam vitam christianæ religioni evertendæ operam impenderit. Quod præstare conatus est non solidis argumentis, sed irrisione, calumniis et sophismatibus; Scripturam sacram præsertim impugnavit : ut ridiculam eam exhiberet, verba omittere, vel addere, vel adulterare non erubuit. Ejus præcipui cooperatores fuerunt *J. J. Rousseau* († 1778)[3], qui supernaturale prorsus rejecit, quia nihil hujusmodi unquam vidit, et præcipue mediatæ revelationis auctoritatem recusavit, eo prætextu quia de mente Dei nos certiores facere nequit; cum aliunde parum sibi constaret, nunc Christum et Evangelium summis laudibus extollebat, nunc miracula, prophetias revelationemque oppugnabat; *Diderot* († 1784)[4], qui, longius procedens, omnem prorsus religionem etiam naturalem negavit, erroresque suos, *Encyclopediæ* ope, ubique spargere totis viribus adlaboravit; *d'Alembert* († 1783), qui religiosum scepticismum propagavit; *d'Holbach* († 1789), *Lamettrie* († 1751), *Helvetius* († 1771), qui non solum christianismum sed etiam Dei existentiam et animæ spiritualitatem impugnarunt. Quibus addere licet *Dupuis* († 1809), qui in opere *l'Origine de tous les cultes* mythici systematis fundamenta jecit, et omnes religiones totidem superstitionis et idololatriæ formas esse contendit[5].

61. In *Germaniâ*[6] duplex viguit Rationalismi forma jam a sæc. XVII. Imprimis *philosophicum* Rationalismum docuerunt *Wolfius*[7] († 1754), qui a discipulis suis nova lux Germaniæ et professor generis humani vocatus est : tenebat videlicet revelationem inutilem esse, cum nihil aliud manifestet nisi ea quæ ratione demonstrari possunt, et ea omnia rejiciebat quæ evidenter intrinsecis argumentis probari nequeunt; *Kantius*[8] († 1804), qui, licet christianismi nomen retineret,

---

[1] Cf. **Vigouroux**, op. cit., 176-310.

[2] Cf. **Duvernet**, *Vie de Voltaire;* **U. Maynard**, *Voltaire.*

[3] Cf. **St Marc Girardin**, *J. J. Rousseau, Sa Vie et ses ouvrages*, Paris, 1875.

[4] Circa Diderot lege quæ scripsit **Taine***, *L'Ancien Régime*, ed. 1880, p. 348.

[5] Quod systema non minus solide quam lepide confutavit **J. B. Pérès**, *Comme quoi Napoléon n'a jamais existé*, 1827; quod opusculum invenies ap. **Gondal**, *Evangiles*, p. 388-399.

[6] De Germanico Rationalismo, præsertim biblico, vide **Vigouroux**, op. cit., p. 311-555; **Hurst***, *History of Rationalism*, c. 4-13; **Hagenbach***, *History of Doctrines*, vol. III, § 274 sq.

[7] Cf. **Ludovici***, *Historie der W. Philosophie*, Leipzig, 1837.

[8] Cf. **J. H. Stuckenberg***, *A Life of Kant*, London, 1882; **Punjer***, *Die Religionslhere*, Jena, 1874; **P. Bridel***, *La philosophie de la Religion de Kant*, Lausanne, 1876.

rem ipsam negavit : juxta ipsum, *ratio pura* verum attingere nequit, ratio autem *practica* obligationem moralem agnoscit, et ex eâ existentiam legis et supremi legislatoris deducit : lex autem naturalis, ratione cognita, prorsus sufficit, proindeque mysteria, sacramenta, ipsaque oratio variique ritus ut superstitiones rejicienda sunt. Sed ibi floruit præcipue rationalismus *biblicus*. Jam *H. Harât* († 1746) authenticitatem nonnullorum V. Testamenti librorum negaverat, et miracula modo allegorico exponere tentaverat; sed præcipuus hujus erroris fautor fuit *Lessing* († 1781)[1], qui, publici juris faciendo *Fragmenta Wolfenbüttel* dicta, quorum auctor erat *Reimarus* († 1768), aperte bellum acerrimum christianismo indixit : docebat siquidem impossibile esse unicam pro omnibus revelationem admittere, simulque impugnabat auctoritatem librorum Veteris Novique Testamenti, nec asserere dubitabat tum Moysen tum Christum impostores fuisse.

62. Contra deismum scripserunt tum *Protestantes* tum *Catholici*.

1° Inter **Protestantes** : (A) *in Galliâ :* Duplessy-Mornay, *De la vérité de la religion chrétienne* (1579-1581), divinitatem christianæ religionis ejus *doctrinæ præstantiâ* præsertim demonstrat : (a) Deum verum Judæi et Christiani adorant, dum pagani dæmones colunt; (b) præcepta morum ad rectam vitæ ordinationem in verbo Dei apprime continentur; (c) aliunde medium reconciliationis cum Deo et principium novæ vitæ ad fideliter implenda præcepta Christus suis discipulis suppeditat; — Hugo Grotius, *De veritate religionis christianæ* (1627), post demonstratam Dei existentiam et animæ immortalitatem, divinitatem Christi ejusque doctrinæ probat non solum per miracula, sed etiam per ipsius doctrinæ puritatem et excellentiam, necnon mirabilem ejus diffusionem et perpetuam durationem; postea paganismum, judaismum et mahumetismum confutare satagit; — J. Abbadie, *Traité de la vérité de la Religion chrétienne* (1684), declaratâ alicujus revelationis necessitate, religionem christianam expendit, ejusque divinitatem ostendit criteriis præsertim internis; — Ch. Bonnet, *Recherches philosophiques sur les preuves du christianisme* (1770), ex miraculis divinitatem christianæ religionis infert.

(B) In *Angliâ* multi pariter floruerunt Apologetæ : inter quos alii *interna* exponunt argumenta, quales fuêre : J. Locke, *Reasonableness of Christianity* (1693); Jos. Butler, *The analogy of religion natural and revealed to the constitution and course of nature* (1734); Jennings, *A view of the internal evidence of the christian revelation* (1776); — alii vero *externis* innituntur criteriis, quales fuerunt :

[1] Cf. Schwarz*, *Lessing als Theolog*, Halle, 1854; J. Sime*, *Lessing*, 1877.

LARDNER, *The credibility of the Gospel history* (1741-1769); W. PALEY, *A view of the evidences of christiany* (1784).

63. 2° Nec inter *Catholicos* defuerunt maximi ponderis Apologetæ, ex quibus tres alios superant : *Bossuet*, *Huet*, *Pascal*. **Bossuet**, in secundâ parte eximii operis *Discours sur l'histoire universelle* (1681), historice probat christianæ religionis divinitatem, Dei interventum dilucide ostendendo in ejus ortu, progressu atque mirabili diffusione et perenni duratione; neque prætermittit intrinsecum argumentum ex sanctitate Christi ejusque doctrinæ præstantiâ.— **Huet** pariter historicâ methodo utitur *in Demonstratione evangelicâ*, a Novo Testamento incipiens ut inde ad Vetus regrediatur : demonstratis genuinitate et veracitate librorum utriusque Testamenti, divinitatem christianæ religionis ex prophetiis diserte et erudite probat, ostendens totam Jesu Christi historiam, in Veteri Testamento longe ante prædictam esse quam evenerit in Novo. Attamen prophetias non satis critice expendit; aliunde vim naturalem rationis nimium extenuat, et ita *fideismo* viam sternit.

64. Pascal, in opere quod complere nequivit, *Les Pensées*, ostendere intendebat religionem, quam contemnunt increduli, non solum non esse rationi contrariam, sed potius veneratione et amore dignam, ideoque desiderium suscitare quod vera sit, posteaque probare eam de facto veram esse [1]. Quapropter historicæ demonstrationi præmittit considerationem humanæ naturæ, ejus nempe *nobilitatis* et *miseriæ*, ut homo hujus antinomiæ conscius, agnoscat religionem esse sibi necessariam tanquam *explicationem* et *remedium* propriæ indigentiæ : explicatio enim humanæ infirmitatis in doctrinâ de peccato originali invenitur, remedium autem in redemptione per Christum. Postea vero christianismi veritatem probare volebat argumentis cum internis, excellentiâ nempe

[1] " Les hommes ont mépris pour la religion; ils en ont haine, et peur qu'elle soit vraie. Pour guérir cela, il faut commencer par montrer que la religion n'est point contraire à la raison; vénérable, en donner le respect; la rendre ensuite aimable, faire souhaiter aux bons qu'elle fût vraie; et puis, montrer qu'elle est vraie. Vénérable parce qu'elle a bien connu l'homme; aimable, parce qu'elle promet le vrai bien ". (*Pensées*, ed. *Brunschvigg*, 1900, p. 414, n. 187).

doctrinæ, tum externis, præsertim prophetiis et miraculis [1]. In hâc autem demonstratione, non solum ad hominis intellectum, sed ad ejus cor et voluntatem appellat, ratus persuasionem plerumque ex corde in mentem ascendere [2].

Quæ quidem methodus multum extollitur tanquam hodiernæ menti optime accommodata. Et merito, dummodo tamen duo vitentur excessus, in quos aliquo modo incidit auctor : excessus Jansenistarum, qui, dum hominis miserias depingunt, nimis humanam naturam deprimunt; excessus fideistarum, qui naturalem vim intellectus hominis ad veritatem inveniendam nimis enervant [3].

65. Utrumque probationum genus adhibuerunt, minori tamen ingenio : Bergier, *Le Déisme réfuté par lui-même*, 1755, *Certitude des preuves du Christianisme*, 1764; Buffier, S. J., *Exposition des preuves les plus sensibles de la vraie religion*, 1732. Aliunde Guénée, *Lettres de quelques Juifs*, lepide et acute biblicos errores Voltaire confutabat.

In *Germanâ* laude digni sunt : Eusebius Amort, *Demonstratio critica religionis catholicæ nova*, 1744; Sigismundus Storchenau, *Die Philosophie der Religion*, 1755-1781, *Zugaben sur Philosophie der Religion*, 1785-1788; Jordanus Simon, *Der entlarvete Freigeist aus Gründen der Religion und Vernunft*, 1772.

In *Italiâ* commemorari debent : Valsecchi, *Dei fondamenti della religione e dei fonti della impietà*, 1765; Gotti, O. P., *Veritas religionis christianæ*, 1735-1740; S. Alphonsus de Ligorio, *Verità della fede fatta evidente per li contrasegni della sua credibilità*, 1762; Card. Gerdil, *Introduzione allo studio della religione*, 1755, *Breve esposizione de' caratteri della vera religione*, 1767.

IV. Methodus apologetica sæculo XIX° adhibita.

66. **Errores exponuntur.** Sæculo XIX°, christiana veritas omnibus modis impugnata fuit, philosophice, critice, historice.

Philosophi *germani* non pauci, Kantii vestigiis inhærentes, rationis puræ inhabilitatem ad verum attingendum proclamabant, simulque

[1] " *Preuves de la religion* : Morale, Doctrine, Miracles, Prophéties, Figures". (Ibid., p. 463, n. 290.)

[2] " Le cœur a ses raisons que la raison ne connaît point; on le sait en mille choses... C'est le cœur qui sent Dieu, et non la raison. Voilà ce que c'est que la foi, Dieu sensible au cœur, non à la raison ". (Ibid., p. 458, n. 277-278.)

[3] Cfr. **Giraud**, *Pascal, l'homme, l'œuvre, l'influence*, Paris, 1900; **E. Janssens**, *La Philosophie et l'Apologétique de Pascal*, Paris, 1906.

necessitatem et existentiam revelationis omnino rejiciebant. In *Galliâ, Eclectici*, quales fuere *Cousin*, († 1867), *Damiron* († 1862), *Jouffroy* († 1842), *J. Simon* (1896), *P. Janet* († 1899), aliique multi, dum admitterent multa inveniri in christianâ religione, præsertim moralia præcepta, quæ humanæ rationi consentanea sunt, revelationem propriè dictam uno ore negabant, putantes religionem naturalem plane sufficere, mysteria vero et miracula non solum non existere, sed nec possibilia esse.

67. Critici auctoritatem Scripturæ labefactare conabantur. *Eichhorn* († 1827) contendebat V. Testamenti libros non secus ac libros ab antiquis auctoribus, præsertim orientalibus scriptos, allegorice esse interpretandos, proindeque miracula in eis relata naturaliter esse explananda. Quod idem præstitit *Paulus* († 1851) quoad libros N. Testamenti; ita v. g. cæci nati curatio de facili explicatur quia Christus, qui peritus erat medicus, *collyrio* usus est quod astantes lutum esse putárunt. Cum autem hujusmodi explicatio non omnibus placeret, *de Wette* († 1849) *mythicam* interpretationem in medium protulit pro Veteri Testamento, *Strauss*[1] († 1874, pro Novo. Hi siquidem, post confutatas *Naturalismi* hypotheses, facta miraculosa ut *mythos*, id est ut facta per imaginationem aucta et adornata habent, similia illis narrationibus quas invenire est apud omnes gentes, ubi de earum exordiis agitur, prout sunt fabulæ circa Romulum et Remum. Cum vero *mythi* formari nequeant nisi post aliquod tempus, contendunt libros sacros non a contemporaneis fuisse scriptos sed longe post eventus in eisdem relatos. Iterum *Mythismus* a plerisque rejectus fuit, utpote certis historiæ factis contradicens, et mox successit *Criticismus*, quem exposuit *Baur*[2] († 1860), scholæ Tubingianæ dux, qui Hegelianam philosophiam christianis originibus adaptans, contendit christianismum esse veluti synthesim duorum systematum sibi invicem adversantium : juxta illum, primo siquidem viguit *Petrinismus*, seu systema judæis institutionibus plus minusve favens a Petro eductum; postea autem *Paulinismus*, id est systema Gentilibus favens a Paulo propagatum; post multos autem conflictus tandem aliquando conciliatio utriusque systematis facta est, ope præcipuâ auctoris quarti Evangelii, quod falso tribuitur Joanni Apostolo : authenticitas autem variorum N. T. librorum intrinsecis notis dijudicanda est, ita videlicet ut antiquiores sint libri in quibus vestigia harum divisionum

[1] Cf. E. Zeller*, *D. F. Strauss, in seinen Leben u. in seinen Schriften*, Bonn, 1874; quod opus anglice redditum est, London, 1874; F. Lichtenberger*, *Histoire des Idées Religieuses en Allemagne depuis le milieu du XVIIIe jusqu'à nos jours*, 2e ed., 1888; op. anglice redditum *History of German theology in the XIX century*, Edinburg, 1889, p. 320 sq.

[2] Cf. Berger*, *Baur et les origines de l'école de Tubingue*, Strasb., 1876; Lichtenberger, op. cit., p. 378 sq.

apparent, recentiores autem illi in quibus conciliationis spiritus ostenditur.

68. Alii critici authenticitatem librorum V. Testamenti, præsertim Pentateuchi, impugnabant: docebant nempe Pentateuchum ex variis documentis seu fragmentis componi, quorum pleraque non a Moyse, sed a variis auctoribus variisque temporibus a Josue usque ad Esdram scripta sunt : miracula et prophetias modo naturali explicare conabantur, inspirationem proprie dictam rejiciebant, et libros sacros existimabant esse poemata, in quibus vera falsaque indiscriminatim inveniuntur, quæ novi Critici secernere assumunt : ita inter alios *Ewald*, († 1875), *Hitzig* († 1875), *Knobel* († 1863), *E. Reuss* († 1891), *Graf* († 1869), præsertim vero *Wellhausen*, qui hodie hujus scholæ princeps agnoscitur, suumque systema evolvit præsertim quoad libros Antiqui Testamenti. — Christianismum autem *liberalem*, a miraculis expurgatum, non pauci propugnârunt cum *Schleiermacher*, *A. Ritschl*, *J. H. Holtzmann*, *Jülicher*, *E. Renan*, *A. Sabatier*, *A. et J. Réville*, *Cheyne*, qui, verba *revelationis*, *miraculi*, *trinitatis* retinentes, rem denegant, docentes Christum esse merum hominem, qui, nobilitate conceptuum et excellentiâ virtutum, *divinum* prope attigit, et, *idealisationis* processu, tanquam Deus a discipulis habitus est. Inter quos eminet *A. Harnack*, juxta quem tota Christianismi essentia in dogmate unius Dei, patris omnium hominum, reponi debet.

69. **Apologetarum argumenta.** Contra præfatos errores, veritatem christianæ religionis propugnârunt apologetæ, inter quos eminent :

(A) In Galliâ : CHATEAUBRIAND, *Le Génie du Christianisme* (1802), qui divinitatem religionis poetice demonstrat argumentis præsertim internis ex perfectione doctrinæ imprimis moralis, et ex perfectâ harmoniâ cultûs catholici cum æsthetico sensu et nobilissimis humanæ naturæ aspirationibus; — F. DE LAMENNAIS, *L'Essai sur l'indifférence en matière de religion*, 1817, incredulitatem et indifferentismum eloquenter et acriter impugnat, sed simul humanæ rationis imbecillitatem plus æquo exaggerat, et in fideismum prolabitur; FRAYSSINOUS, *Conférences sur la religion ou Défense du Christianisme*, 1825, stylo nitido criteriis præsertim extrinsecis divinitatem christianæ religionis probat; ROZAVEN, S. J., *La vérité défendue et prouvée*, 1817, eamdem thesim solide propugnat; NICOLAS, *Etudes philosophiques sur le Christianisme*, 1842, *l'Art de croire*, 1866, criteriis simul internis et externis, necnon populorum traditionibus innititur.

70. LACORDAIRE, O. P., eloquenter in suis Conferentiis christianismi divinitatem demonstrat ex miris fructibus quos in ordine *sociali* et morali profert. Methodum quam

dicunt *ascendentem* sequitur; imprimis Ecclesiam catholicam contemplatur, ostenditque *auctoritatem docendi* quam sibi vindicat esse omnino legitimam, cum homines ad veritatem pervenire nequeant absque universali et infallibili auctoritate; *doctrinam* quam docet apprime cum hominis aspirationibus concordare; *virtutes* quas sola fovet, præsertim humilitatem, castitatem et caritatem, esse privatis individuis atque ipsi ordini sociali necessarias; et exinde variis modis infert Ecclesiam catholicam esse vere divinam. Ab Ecclesiâ ad ejus fundatorem, Christum videlicet, ascendit, ejusque divinitatem probat ipsius testimonio, quod verum esse scimus tum ex virtutibus quas coluit tum ex miraculis quæ patravit. A Christo ad ipsum Deum gradum facit, qui vivit in unitate naturæ et personarum trinitate, — qui est ultimus finis ad quem omnia tendunt. Cetera fidei dogmata præcipuaque morum præcepta declarat, horum convenientiam cum ratione patefaciens. Methodus igitur quâ utitur est simul *socialis* et *psychologica* [1].

71. Ozanam ostendit factum religiosum, utpote universale, esse a naturâ, ideoque aliquam religionem esse homini necessariam. Vera autem religio, cum sit omnibus necessaria, inventu facilis esse debet. Jamvero Ecclesia catholica omnibus se præbet tanquam rerum religiosarum infallibilem magistram, ideoque facile inveniri potest. Ceterum quando quis jam ingressus est Ecclesiam, intimâ experientiâ confirmatur et roboratur fides : novam enim lucem, novas vires in religionis assiduâ praxi invenit, ita ut hujusmodi experientia sit novum et validius argumentum [2].

Huic methodo affinis est ea quam propugnavit de Champagny [3] : homo, propriæ infirmitatis conscius, alicujus auctoritatis divinæ necessitatem agnoscit; Deus autem hominem dirigere debet per legem *universalem*, *positivam*, *perpetuo* manentem; porro lex hujusmodi in solâ Ecclesiâ catholicâ invenitur.

Inter theologos qui de Verâ Religione scripserunt, speciali laude dignus est L. Brugère, s. s., qui traditionalem methodum nostris temporibus opportune accommodavit. Ab intrinsecis argumentis incipit, ut, demonstratâ christianismi excellentiâ, lectores jam optare

[1] **Folghera**, O. P., *L'Apologétique de Lacordaire*, Paris, 1905.

[2] **Ozanam**, Lettres, t. II, 22 mai 1849, 24 août 1851, 16 juin 1852, pp. 245, 338, 382, éd. Lecoffre, 1865.

[3] *Le Chemin de la Vérité*, 2e éd., Paris, 1874.

incipiant veram esse religionem; postea, *ascendentem* methodum sequens, *historica* exponit argumenta, prius ea quæ nobis proximiora et evidentiora apparent, nempe conversionem mundi, martyrum testimonium, miracula in N. Testamento relata, — posterius ea quæ ad Vetus Testamentum spectant, ut sic totius revelationis habeatur generalis conceptus [1].

Bougaud methodum, quam *intimam* vocat, adhibet : etsi historica argumenta non contemnat, magis tamen intrinsecis confidit, perfectâ nempe harmoniâ quæ inter religionem et humanæ naturæ intimas aspirationes existit. *Religionis necessitatem* et *existentiam* primum demonstrat ex ipsâ naturâ Dei et hominis, ex miseriis quas post se trahit irreligio, et ex miris effectibus quos producit religio, præsertim ex solatio quod affert iis qui dolore opprimuntur; — postea divinitatem Christi probat ex ipsius vitâ, morte et resurrectione, necnon ex virtutibus quas coluit, testimonio quod de seipso perhibuit, amore et odio quo homines eum prosequuntur; exinde dogmata christiana, Ecclesiam, vitam christianam poetice describit, ostendens hæc omnia cum intimis aspirationibus nostris optime concordare [2].

72. Rationalismum *biblicum*, inter alios, impugnârunt : de Valroger, *Introduction historique et pratique aux livres du N. Testament*, 1861; D. H. Wallon, *De la croyance due à l'Evangile;* Meignan, *les Evangiles et la critique au XIXe siècle;* F. Vigouroux, *Les livres saints et la critique rationaliste; Le N. Testament et les découvertes archéologiques*, 1890; *Dictionnaire de la Bible;* Batiffol, *Six leçons sur les Evangiles*, 1897.

Inter *Protestantes* recensentur : Guizot, *Méditations sur l'essence de la religion chrétienne*, 1864; A. de Gasparin, *Les écoles du doute et l'école de la foi*, 1853; Ch. Secrétan, *La raison et le christianisme*, 1863, ubi ad rationalismum prope accedit; E. de Pressensé, *L'école critique et Jésus-Christ*, 1863; *Jésus-Christ, sa vie, son temps et son œuvre*, 1866, ubi divinitatem Christi contra Renan vindicat.

73. (B) Card. Dechamps in *Belgio* statuit demonstrationem christiano-Catholicam duplici inniti facto, omnibus obvio, uno quidem interno, altero autem externo [3]. Factum *internum* in eo consistit quod, indigentiæ nostræ conscii, præsertim in rebus moralibus et religiosis, sentimus nobis

[1] L. Brugère, *De verâ religione prælectiones novæ*, 2^a ed., Parisiis, 1878, p. xxv-xxx.

[2] Bougaud, *Le Christianisme et les Temps présents*, 8e ed., Paris, 1901.

[3] " Il n'y a que deux faits à vérifier, un en vous et un hors de vous; ces deux faits se recherchent pour s'embrasser, et, de tous les deux, le témoin c'est vous-même ". (Card. Dechamps, *Entretiens sur la démonstr. catholique*, Epigraphe et 1er entret.)

opus esse aliquâ auctoritate, cui plane fidere possimus, circa omnia quæ ad finem nostrum ultimum spectant; unde fit ut parati simus huic auctoritati attentam atque docilem aurem præbere, modo hæc se ostendat credibilem. — Factum autem *externum* in eo situm est quod ante oculos nostros stat *Ecclesia*, quæ *auctoritatem* infallibilem in rebus religiosis sibi vindicat, et aliunde suorum membrorum numero ac dotibus, præclarisque beneficiis quæ in ordine morali indesinenter confert, animos sibi conciliat atque digna apparet cui tuto in re morali credamus. Ex hoc duplici facto, quod satis facile constat, rationabilis præbetur assensus auctoritati Ecclesiæ, et doctrinæ quam ipsa docet [1].

74. (C) In **Germaniâ** : Comes de Stolberg, *Geschichte der Religion Jesu Christi*, 1807; Drey, *Die Apologetik*, 1836; Doellinger, *Heidenthum und Judenthum*, 1857; Schwetz, *Theologia generalis*, 1850; Hettinger, *Apologie des Christenthums*, 1885; Schanz, *Apologie des Christenthums*, 1888; Gutberlet, *Lehrbuch der Apologetik*, 1899; Weiss, O. P., *Apologie des Christenthums;* H. Schell, *Apologie des Christentums*, 1901, ubi tamen temerariæ quædam inveniuntur assertiones; Ottiger, *Theologia Fundamentalis*, 1897. — Inter *Protestantes* eminent : Ulmann, *Sündlosigkeit Jesu*, 1833, *Das Wesen des Christenthums*, 1845; Tholuck, *Gespräche über die vornehmsten Glaubensfragen der Zeit*, 1846; Luthardt, *Apologetische Vorträge über die Grundwahrheiten des Christenthums*, 1864; Delitzch, *System der christlichen Apologetik*, 1869; Ebrard, *Apologetik*, *Wissenschaftliche Rechtfertigung des Christenthums*, 1874; Baumstark, *Christliche Apologetik auf anthropologischen Grundlage*, 1872; Steinmeger, *Apologetische Beiträge*.

75. (D) In **Italiâ** floruerunt : Colangelo, *Apologia della religione crtstiana*, 1831; Perrone, S. J., *De verâ religione*, 1835; Mazzella, S. J., *De Religione et Ecclesiâ*, 1880; Zigliara, O. P., *Propædeutica ad sacram theologiam*, 1884; Talamo, *Le origini del cristianismo e il pensiero stoico*. — In **Hispaniâ** : J. Balmès, *Cartas a un escéptico; El protestantismo comparado con el catolicismo en sus relaciones con la civilizacion europea*, 1842, opus egregium ubi ostenditur quantum religio catholica sectas Protestantium superet; Mendive,

[1] **Card. Dechamps**, Œuvres, Dessain, Malines, t. I, III, IV, XVI; **F. Mallet**, *L'Œuvre du Card. Dechamps et la méthode de l'Apologétique*, ap. *Annales de Phil. chrét.*, oct. 1905, p. 68; fév. 1906, p. 449; mars 1907, p. 561. — Hanc fere methodum secutus est *Aug. Thierry :* historiâ generis humani agnovit necessitatem auctoritatis divinæ et visibilis; jamvero quidquid extra *christianismum* floruit, vix ullius est momenti; et quidquid est extra *Ecclesiam catholicam*, auctoritate caret.

S. J., *La religion catolica vendicada de las imposturas racionalistas*, 1888; *De principiis theologicis*, 1896.

76. (E) In Angliâ, inter CATHOLICOS eminent: WISEMAN, *Twelve lectures on the connection between science and revealed religion;* MANNING, *The Grounds of faith*, 1852; NEWMAN, *Grammar of assent*, — *Two Essays on miracles*, — *An internal argument for Christianity, et alibi passim.*

In his operibus, *Newman*, rationi ratiocinanti parum fidens, argumentis psychologicis et historicis præcipue insistit. Conscientiæ auctoritatem et primatum quoad religionem naturalem agnoscens, christianam fidem potius exponit quam demonstrat, ostendens hujus consensum et harmoniam cum religione naturali quam veram esse conscientia testatur. Attamen argumenta historica minime contemnit, sed ea præsertim exponit quæ divinæ Providentiæ interventum patefaciunt, nempe monotheismi præservationem apud Judæos, messianicarum prophetiarum impletionem in Christo, miramque ejus religionis diffusionem. Singula quidem argumenta, seorsim sumpta, nonnisi probabilitatem conferunt, juxta ipsum; sed probabilitatum *congeries*, in unum idemque objectum concurrentium, moralem generat certitudinem, quæ ad actum fidei plane sufficit quoad mentes bene dispositas [1].

77. Inter *Protestantes:* CHALMERS, *Series of discourses on the christian revelation*, 1817; TH. ERSKINE, *Remarks on the internal evidence of the truth of revealed religion;* ISAAC TAYLOR, *The restoration of belief*, 1855; BARNES, *Evidences of christianity in the nineteenth century*, 1871; G. F. WRIGHT, *The Logic of Christian Evidences*, 1881; W. MALLOCK, *Is life worth living*, 1881; A. BRUCE, *Apologetics*, 1892; G. J. ROMANES, *Thoughts on Religion*, 1895.

V. De præcipuis methodis hodiernæ Apologeticæ.

78. **Acatholicorum præcipuæ tendentiæ.** Quo melius intelligantur methodi quas proponunt hodierni Apologetæ, pauca prænotare oportet de diversis opinionibus quæ apud

[1] De methodo apologeticâ quam amplexus est **Newman**, scripserunt: **Bremond**, *La Psychologie de la Foi* (d'après Newman), 1905; **Baudin**, *La Philosophie de la Foi chez Newman*, apud *Rev. de Philosophie*, juin, oct. 1906; **L. de Grandmaison**, in periodico *Etudes*, 5 janvier 1907; **J. Lebreton**, in *Revue pratique d'Apologétique*, 15 janv. 1907, 1er mars 1907.

hodiernos vigent in rebus religiosis. Cum vero innumera sint eorum systemata, præcipuas *tendentias* exponere satis erit.

(A) Sunt imprimis qui *materialismum* et *monismum* aperte propugnent, quales sunt : in *Germaniâ*, Büchner, Haeckel, Moleschott ; in *Angliâ*, Huxley; in *Galliâ*, Berthelot, Le Dantec, aliique multi [1]. Hi fatentur quidem multas viguisse et adhuc vigere religiones, quæ a sensu quodam religioso ortæ sunt; sed, progrediente scientiâ, religiones paulatim evanescunt ut quid imperfectum, sensuique religioso succedit sensus scientificus, qui mox per universum orbem prævalebit. Prælucente *scientiâ*, homo Dei existentiam animæque spiritualitatem et immortalitatem tanquam vana figmenta rejiciet, et nonnisi de præsenti vitâ cogitabit, quam meliorem et feliciorem reddere quisque conabitur. Unica namque existit substantia universalis et æterna, quæ in se virtualiter continet *materiam* et spiritum, et quæ, *progressivâ evolutione* omnia entia produxit. Progressus consistit in cultu veri, boni et pulchri.

(B) Alii *positivismum* propugnant aut *agnosticismum*, vestigiis inhærentes Comte, Littré, Fouillée, H. Spencer, etc. Hi non negant quidem explicite Dei existentiam animæque spiritualitatem, sed nihil admittentes nisi quod observatione certâque inductione probari potest, omnia entia metaphysica in dubium revocant, et phænomenorum legumque naturalium studio exclusive incumbunt. Religiones tanquam imperfectum humanitatis stadium habent, et, dum libenter agnoscunt Christianismum fuisse omnium religionum formam perfectissimam, contendunt huic successuram esse *Sociologiam*, quæ, solidaritatis principio innixa, homines ad veram felicitatem perducet. Attamen quidam inter ipsos, ut Comte [2], rati scientiam aspirationibus cordis non satisfacere, cultum *Humanitatis* promovent. Alii, ut Spencer [3], fatentur aliquam esse realitatem spiritualem, quam incognoscibilem declarant.

79 (C) Alii, Kantii vestigiis inhærentes, *subjectivismum* et *idealismum* amplectuntur : cum pura ratio absolutum attingere non valeat, maximam vim tribuunt, in rebus moralibus et religiosis, sensui religioso seu conscientiæ. Non pauci in *pantheismum* prolabuntur, quales sunt Fichte, Schelling, Hegel, eorumque discipuli. Alii vero, sensûs religiosi et psychologicæ experientiæ ope, quemdam *theismum* profitentur. Intima cordis humani nobilissimasque ejus aspirationes attente perscrutantur, et exinde assurgere conantur ad legem moralem, Dei existentiam, animæ immortalitatem, ceteraque religionis naturalis fundamenta. Quod confirmare conantur *religiosâ*

[1] Quod systema exponit ac critice confutat **E. Boutroux**, *Science et Religion*, Paris, 1908, p. 119-165.

[2] Cfr. **E. Boutroux**, op. cit., p. 37-79.

[3] **E. Boutroux**, op. cit., p. 80-118.

experientiâ, eorum præsertim qui Enti divino intimius conjuncti sunt; sed quidam inter eos fatentur hac methodo nonnisi *probabiliter* probari existentiam *Dei personalis* a mundo distincti [1].

Inter discipulos Kantii recenseri possunt *Modernistæ*, qui vim rationis ad demonstrandam Dei existentiam rejicientes, per *immanentismum* ad Deum assurgere conantur, videlicet ex indigentiâ alicujus entis divini cujus conscii sumus, et ex necessitate alicujus normæ moralitatis, sine quâ officia moralia impleri nequeunt [2].

80. (D) Quidam adhuc supersunt *deistæ* et *rationalistæ*, qui rationis humanæ auctoritatem et autonomiam proclamantes, Dei existentiam animæque immortalitatem, necnon naturalis religionis necessitatem agnoscunt, sed religiones revelatas tanquam fabulas rejiciunt, et christianismum nomine mysticismi ut irrationabilem traducunt.

81. **Christianorum apologetarum variæ methodi.** Quæ cum ita sint, hodierni Apologetæ diversas proponunt methodos ad veritatem fidei catholicæ propugnandam et suadendam.

1° Imprimis proponitur satis communiter a theologis methodus quæ *traditionalis* dicitur et ad hæc summa capita revocatur. Præsuppositis Dei existentiâ animæque immortalitate, quæ apud Philosophos demonstrantur, alicujus *religionis necessitas* exinde infertur; postea vero philosophice simul et historice evincitur possibilitas, imo et moralis necessitas alicujus revelationis ad cognoscendam tuto et sine admixtione erroris summam veritatum necessariam ad rectam vitæ ordinationem. Inter diversas religiones quæ sese revelatas proclamant, expenditur præcipue religio christiana, cujus divinitas probatur criteriis sive *externis*, præsertim prophetiis et miraculis, sive *internis* ex doctrinæ sublimitate ejusque harmoniâ cum nobilissimis naturæ aspirationibus. Probato revelationis facto, facile eruitur obligatio eam amplectendi.

Quam methodum perfecit Abbé de Broglie [3], criteriis

[1] Inter quos W. James*, *Varieties of religious experience*, gallice redditum auctore F. Abauzit, *L'Expérience religieuse*, Paris, Alcan, 1906.

[2] Quas theorias expendit G. Michelet, *Dieu et l'agnosticisme contemporain*; Paris, Gabalda, 1909, p. 183-311.

[3] Præsertim in operibus : *Problèmes et conclusions de l'histoire des Religions*, 4e éd.; *Les Fondements intellectuels de la Foi chrétienne*, Paris, 1905.

internis et externis addendo argumentum *transcendentiæ*, quo, comparatione institutâ inter diversas religiones et christiano-catholicam religionem, hujus superioritas tam evidenter apparet ut christianismus omnino *transcendens* videatur, imo et divinus. Nam (a) in suâ *doctrinâ*, modo perfectiori quam ceteræ religiones, nobilissimis omnium aspirationibus satisfacit; — in se complectitur quidquid veri et boni est in aliis, dum omnino rejicit prava elementa in eis contenta; — harmonicam unitatem exhibet; — et, etsi in suâ substantiâ immutabilis, semper vivens ac progressivus apparet, omnibus sæculis ac regionibus mirifice sese accommodans. (b) In suâ *historiâ* divinitatis signa præ se fert : *monotheismum*, absque idololatriæ aut polytheismi admixtione, solus servavit atque hodie tuetur; — *prophetiis* multis ante eventum factis prænuntiatus est; — *fundatorem* habuit eximiæ sanctitatis, qui ad divinitatem propriæ missionis probandam, vera patravit miracula; — ejus tandem religio, celerrime in mundum universum propagata, non obstantibus persecutionibus, hodie stat invicta tanquam signum inter Gentes elevatum.

82. Attamen hanc methodum imperfectam esse et hodiernis mentibus minus accommodatam non pauci contendunt. (a) Argumenta historica, inquiunt, vim non habent ad movendos trahendosque animos hodiernorum, qui præjudiciis imbuti omne supernaturale abhorrent, et, nisi via paretur historicæ demonstrationi per criteria interna, miracula ipsa prorsus rejicient. (b) Insuper hodierni rationis *autonomiam* proclamant, neque revelationem externam admittent, nisi prius ex intimâ sui inspectione ejus necessitatem agnoscant. Jamvero hæc duo aut prætermiserunt aut vix attigerunt veteres Apologetæ.

Quare nonnulli novas methodos proposuerunt quas multo efficaciores existimant. Præcipuas exponere juvat.

83. 2° *Ollé-Laprune* et *Fonsegrive*, vestigiis Pascal inhærentes, viam parant historicæ demonstrationi ostendendo perfectam concordiam quæ inter legitimas hominis aspirationes et christianam religionem existit. Prior magis *philosophice*, posterior magis *psychologice* procedit.

(a) Ollé-Laprune (1839-1898) tanquam principium inconcussum statuit hominem ad verum tendere ac procedere debere præsertim in rebus *moralibus*, non solo intellectu, sed *totâ animâ*, id est mente, corde et voluntate. Veritates autem morales ad quatuor reducuntur, nempe existentiam Dei, hominis libertatem, legem moralem atque vitam futuram. Quæ, cum sint complexæ, obscuræ et actiones arduas imperent, percipi et admitti nequeunt nisi positis quibusdam dispositionibus moralibus, seu perfectâ sinceritate et bonâ voluntate Idem dicendum est de religione quæ ad veritates morales spectat. Ad demonstrandam igitur christianismi divinitatem, ostendere oportet veritates quas proponit cum nobilissimis aspirationibus mentis et cordis optime concordare. et ad vitæ intellectualis et moralis rectam ordinationem esse necessarias. Quod quidem nitide et eloquenter præstat, exponendo dogmata atque præcepta christiana, eorumque harmoniam cum legibus moralibus atque intimo desiderio recte vitam nostram ordinandi [1].

(b) Sic autem arguit *Fonsegrive* [2]. Ad vitam recte ordinandam, necesse est ut nostram intimam naturam introspiciamus ejusque legitima desideria. Jamvero, teste conscientiâ, nobis inesse percipimus desideria multa quæ propriis viribus complere non valemus. Quidquid veri est, cognoscere et intelligere optamus; attamen nonnisi pauca cognoscimus, et quidem valde imperfecte; quidquid boni concipimus amplecti volumus, sed illud assequi proprio marte nequimus; vitam integram, supra humanam, deiformem appetimus, sed, post multos arduosque labores, hanc inaccessibilem esse fateri cogimur. Aliunde præsto adest christiana religio quæ ad nostras aspirationes complendas se idoneam esse contendit. Docet siquidem hominem ad vitam superiorem et deiformem destinari, Verbum ideo hominem factum esse ut homo fieret Deus, media ab ipso instituta fuisse quibus filii Dei adoptione efficimur, et, divinæ naturæ participes effecti, ad vitam æternam tendere valemus. Ita christiana religio, vitam intellectualem et spiritualem nedum exstinguat, eam potius extollit, et ad superiora trahit. Si igitur vitam integram et perfectam assequi volumus, christianismum amplecti debemus. Ex altero capite, hæc religio signa divinitatis haud incerta præ se fert, miracula videlicet in ordine non solum physico, sed etiam intellectuali et morali; quæ quidem miracula, positâ hypothesi vitæ supernaturalis, nedum impossibilia humanæ rationi appareant, eidem omnino consentanea perhibentur.

---

[1] **Ollé-Laprune**, *De la Certitude morale*, 1880; *Le Prix de la Vie*, 4e éd., 1897; *La Philosophie et le temps présent*, 1890; *Vitalité chrétienne*, 1901; *Raison et rationalisme*. Cfr. **Pacaud**, *La Certitude religieuse d'après la Philos. de Ollé-Laprune*, *ap. Rev. prat. d'Apologétique*, t. IV, 1er Juin 1907, p. 271.

[2] **Fonsegrive**, *Le Catholicisme et la Vie de l'esprit*, Paris, 1899; Ives le Querdec, *Le Fils de l'esprit*, Paris, 1905.

Hæc methodus, etsi internis criteriis præcipue innitatur, externa minime rejicit, sed ea tantum proponit quando præjudicia primum remota sunt. Nil igitur impedit quominus adhibeatur ad eos suadendos qui, omne supernaturale rejicientes, nonnisi pedetentim ejus possibilitatem et existentiam agnoscere valent.

84. 3° Aliâ viâ procedit *Balfour* [1]. Rationis inhabilitatem ad explicandas ideas boni, veri et pulchri, quæ nobis insunt et aliunde necessariæ judicantur ad rectam vitæ ordinationem, vivide depingit : positivismus, idealismus et rationalismus omnino impares sese ostenderunt ad has ideas scientifice demonstrandas. Remanet igitur ut eas accipiamus ex auctoritate, quæ alia esse nequit quam religiosa auctoritas. — Quam methodum laudavit *F. Brunetière* [2]. Homo, inquit, est ens *morale* et *sociale;* sed regula morum et socialis ordo supponunt aliquid absolutum et certum, quod neque scientia neque artes, neque philosophia præbent. Sola fides id præstare valet; fides autem est rationabilis, non quia certis argumentis mere intellectualibus innititur, sed quia homo, suæ impotentiæ conscius, credendi obligationem percipit tanquam conditionem necessariam ad vitam recte ordinandam et ad socialem ordinem promovendum.

In his systematibus, quæ valde affinia sunt, plus æquo deprimitur humana ratio, quæ, teste *Vaticano*, motiva credibilitatis moraliter certa præbet : hæc quidem *per se* non sufficiunt ad actum fidei eliciendum, nisi accedant bona voluntas et gratia, sed fidem solido inniti fundamento satis evidenter ostendunt. Attamen qui, hâc utentes methodo, Ecclesiæ infallibilem auctoritatem agnoscunt, ejusque magisterium accipiunt, eo ipso in eâ inveniunt motiva credibilitatis quibus ad firmiter credendum indigent.

85. 4° *Methodum immanentiæ* propugnant *M. Blondel*, *P. Laberthonnière*, *Mano*, *Tyrrell*, aliique non pauci, aliter tamen et aliter.

Sic procedit BLONDEL, in quantum ejus mentem intelligere potuimus. Hodierni philosophi, inquit, systema *immanentiæ* amplectuntur, vi cujus rationis *autonomiam* et *autochtoniam* ita proclamant, ut nihil *ab extrinseco* accipere velint nisi quod requiritur ad perfectam et quidem connaturalem suarum facultatum evolutionem [3]. Quare religioni christia-

[1] **Balfour***, *The Foundations of belief*, London, 1895, gallice redditum *Les bases de la croyance*, Paris, 1897.

[2] **Brunetière**, *Discours de combat*, 1re série, *Le besoin de croire;* 2e série, *Les raisons actuelles de croire; Cinq lettres sur E. Renan*; *Questions actuelles*, *Après une visite au Vatican*, et *Les bases de la croyance.* Cf. J. **Cartier**, *Brunetière apologiste*, in *Rev. pratique d'Apologétique*, mars-mai 1907.

[3] " La pensée moderne avec une susceptibilité jalouse considère la notion *d'immanence* comme la condition même de la philosophie; c'est-à-dire que, si

næ valde infensi sunt, quando hæc ab apologetis proponitur ut aliquid supernaturale *ab extrinseco* impositum sub pœnâ æternæ damnationis. Quid igitur cum iis agendum? His ostendere oportet supernaturale, etsi humanæ naturæ indebitum, aliquomodo *postulari ab intrinseco*, ad perfectam nempe evolutionem nostrarum facultatum, ita ut illud amplecti teneamur.

Sic autem procedit. Certissimum est, inquit, hominem agere, ipsique incumbere officium agendi. Actio vero ad aliquem finem ordinatur, ideoque inquirere oportet quisnam sit ille finis. *Dilettantismus*, qui *finale problema* negat, sibi aperte contradicit; solutio *negativa*, quæ contendit hominem ad *nihilum* tendere, intimis aspirationibus nostris adversatur; *scientiæ positivæ* nonnisi incompletam solutionem præbent, quia finem ultimum non attingunt; remanet igitur ut *psychologice* hunc finem inquiramus, *moralis dynamismi* leges investigando. Quare, ex attentâ consideratione *actionis humanæ*, infert hominem non posse actiones suas ad perfectionem ducere per seipsum, sine cooperatione alicujus entis superioris

Nobis enim insunt profundissimæ aspirationes quæ voluntatem nostram intimam veluti constituunt; easdem in praxim adducere conatur voluntas nostra libera. Sed propriis viribus id assequi non valet. Non enim omnia quæ cogitamus, volumus; nec ea quæ volumus, facimus; sed sæpe quod nolumus, peragimus. In voluntate nostrâ jacent tendentiæ et aspirationes versus aliquid superius, infinitum et divinum, quocumque nomine illud appellemus; hoc autem nihil aliud est nisi Ens supremum ad quod, tanquam ad ultimum finem, necessitate quâdam naturæ tendimus. Cum autem propriis viribus Deum attingere minime valeamus, cooperatione et auxilio indigemus hujus Entis infiniti : ita, vi et impulsu naturæ nostræ, *postulamus* aliquid *heteronomum* quo compleatur et perficiatur actio nostra; ita ab immanenti et subjectivo ad aliquod ens transcendens et objectivum ascendimus, nobisque incumbit obligatio illud amplectendi, nisi velimus intimis aspirationibus nostris contradicere finemque nostrum ultimum abdicare [1].

parmi les idées régnantes il y a un résultat auquel elle s'attache comme à un progrès certain, c'est l'idée très juste en son fond, que rien ne peut entrer en l'homme qui ne sorte de lui et ne corresponde en quelque façon à un besoin d'expansion, et que ni comme fait historique, ni comme enseignement traditionnel, ni comme obligation surajoutée du dehors, il n'y a pour lui vérité qui compte et précepte admissible sans être, de quelque manière, autonome et autochtone ". (**Blondel**, *Lettre sur les exigences de la Pensée contemporaine en matière d'Apologétique*, ap. *Annales de Philos. chrétienne*, Janv.-Juillet 1896, p. 600, et tirage spécial, p. 28.)

[1] Sic suam methodum contrahit **Blondel**, *L'Action*, pp. 339, 344, 346, 353 : " Il est impossible de ne pas poser le problème de l'action, impossible d'en don-

Simili processu ostendere conatur actionem nostram non posse suam perfectionem adipisci in ordine mere naturali : aliquam enim participationem divinitatis optamus et postulamus, et inquietum manet cor nostrum donec eam consequamur; hanc autem obtinere nequimus nisi per aliquod lumen supernaturale et ope gratiæ. Revelationis factum sola philosophia demonstrare quidem non potest; sed, datis aspirationibus humanæ naturæ, hujus hypotheticæ revelationis quosdam characteres ratio determinare potest. Hæc nempe revelatio, quæ est donum Dei gratuitum, assensum mentis nostræ exigit, aliquem mediatorem et salvatorem supponit, quo mediante ad Deum accedere et a culpis nostris liberari valeamus [1].

---

ner une solution négative; impossible de se trouver, ni en soi-même ni dans les autres, tel qu'on veut être; bref impossible de s'arrêter, de reculer ou d'avancer seul. Dans mon action, il y a quelque chose que je n'ai pu encore comprendre et égaler; quelque chose qui l'empêche de retomber au néant, et qui n'est quelque chose qu'en n'étant rien de ce que j'ai voulu jusqu'ici. Ce que j'ai volontairement posé ne peut donc ni se supprimer ni se maintenir : c'est ce conflit qui explique la présence forcée dans la conscience d'une affirmation nouvelle ; et c'est la réalité de cette présence nécessaire qui rend possible en nous la conscience de ce conflit même. Il y a un " *unique nécessaire* ". Tout le mouvement du déterminisme nous porte à ce terme : car c'est de lui que part ce déterminisme même, dont tout le sens est de nous ramener à lui... Qu'est-ce donc que ce mystérieux *x* qui n'est ni le néant ni le phénomène, quoiqu'on ne puisse concevoir le phénomène ou le néant sans le comprendre dans la pensée qui les admet? Pour le trouver, nous ne pouvons partir de lui, où nous ne sommes pas, il faut partir de nous, où il est. Dans notre connaissance, dans notre action, il subsiste une disproportion constante entre l'objet même et la pensée, entre l'œuvre et la volonté. Sans cesse l'idéal conçu est dépassé par l'opération réelle, et sans cesse la réalité obtenue est dépassée par un idéal toujours renaissant. Tour à tour, la pensée devance la pratique, et la pratique devance la pensée; il faut donc que le réel et l'idéal coïncident, puisque cette identité nous est donnée en fait; mais elle ne nous est donnée que pour nous échapper aussitôt... Ni ma pensée ne peut égaler mon action, ni mon action ne peut égaler ma pensée. Il y a en moi disproportion entre la cause efficiente et la cause finale; et pourtant ni l'une ni l'autre ne peuvent être en moi ce qu'elles sont déjà, sans la médiation permanente d'une pensée et d'une action parfaites. Tout ce qu'il y a de beauté et de vie dans les choses, tout ce qu'il y a de lumière et de puissance en l'homme enveloppe, dans son imperfection et son infirmité même, une perfection souveraine ". Cette perfection souveraine, c'est Dieu; et c'est vers ce Dieu que nous devons orienter notre vie : " Puisque je suis forcé de concevoir et d'assigner un terme supérieur à ma pensée et à mon action, c'est une nécessité aussi que je sente le besoin d'y égaler ma pensée et ma vie. L'idée de Dieu (qu'on sache ou non le nommer) est l'inévitable complément de l'action humaine; mais aussi l'action humaine a pour inévitable ambition d'atteindre et d'employer, de définir, de réaliser en elle cette idée de perfection. Ce que nous connaissons de Dieu est ce surcroît de vie intérieure qui réclame son emploi : nous ne pouvons donc connaître Dieu sans vouloir le devenir en quelque façon "

[1] Ad rem **Blondel**, *L'Action*, pp. 398, 399, 422 : " Si elle est, il faut que la révélation divine se propose comme indépendante de l'initiative humaine. Il

Quibus positis, unum manet, nempe ut *historice* factum revelationis demonstretur : tunc enim, divinâ auxiliante gratiâ, voluntas rationabiliter imperabit mentis assensum omnibus veritatibus a Deo revelatis.

86. Quam methodum multi impugnârunt tanquam Baianismo faventem; si enim revelatio et gratia perhibentur ut quid humanæ naturæ *necessarium*, supernaturale non est quid indebitum, et Deus non potuisset hominem creare talem qualis est. Ad quam difficultatem solvendam, *P. Laberthonnière*[1] animadvertit hominem, prout a *Blondel* inspicitur, non esse hominem *in abstracto*, qualis creari potuisset, sed hominem *in concreto*, qualis de facto conditus est, *cum ordinatione ad finem supernaturalem*. Quo posito, mirum non est, inquit, hominem ita spectatum aspirationes supernaturales in intimo cordis, juvante gratiâ, detegere, cum hic, etiam post lapsum, destinatus maneat ad visionem beatificam. Supernaturale igitur, a nobis quidem exoptatur et postulatur, sed supra vires et exigentias

---

est nécessaire qu'elle exige un acte de soumission, une substitution de pensée et de volonté, un aveu de la raison impuissante; en sorte que la raison même l'estimerait fausse dès lors qu'elle ne réclamerait pas de nous ce sacrifice inévitable. Mais ce n'est pas au seul effort de la volonté humaine qu'il est possible de rapporter cette salutaire disposition d'obéissance; car ce n'est pas de nous que peut procéder le mouvement surnaturel. Il faut donc que même l'élan de la recherche qui nous porte à Dieu soit, en son principe, un don. Sans cette indispensable médiation, nous ne sommes et nous ne pouvons rien. Il n'y a donc de révélation donnée et reçue que par un médiateur ". — Il y a plus : pour réaliser ce que nous avons conçu, pour faire de Dieu la fin de l'homme, pour devenir son coopérateur, " il faut un aide, un intercesseur, un pontife qui soit comme l'acte de nos actes, la prière de notre prière, et l'offrande de notre don ". — Et pour remédier aux inévitables défaillances de l'action, pour anéantir le mal, pour détruire le passé, pour rendre la vie à l'action morte et à la volonté pervertie, il faut un sauveur... " Ainsi se révèle peu à peu l'ambition intégrale de la volonté qui se cherchait elle-même sans se connaître d'abord tout entière. C'est en prétendant s'égaler effectivement à sa propre puissance qu'elle cesse de trouver sa suffisance en elle seule. Nous voulions, semble-t-il, tout faire de nous-mêmes; et voici que, par ce dessein, nous sommes amenés à reconnaître que nous ne faisons rien, et que Dieu seul, agissant en nous, nous donne d'être et de faire ce que nous voulons. Nous demandons qu'il soit, qu'il soutienne, achève, reprenne en sous-œuvre toutes nos opérations; nous ne sommes à nous que pour nous réclamer de lui et nous rendre à lui; notre vraie volonté, c'est de n'en avoir point d'autre que la sienne; et le triomphe de notre indépendance est dans notre soumission. Soumission et indépendance également réelles. Car ce que nous devons obtenir, c'est que notre vouloir se règle sur le sien, et non le sien sur le nôtre. Et lorsque, par cette substitution volontaire, nous reconnaissons qu'il fait tout en nous, mais par nous et avec nous, c'est alors qu'il nous donne d'avoir tout fait. Nous n'arrivons à l'indépendance que par l'abnégation, mais nous y devons arriver ".

[1] *Le problème religieux*, ap. *Annales de Philosophie chrétienne*, fév.-mars, 1897.

nostras manet, et gratuito nobis conceditur [1]. — Cum alii objicerent supernaturale percipi non posse, quippe quod in conscientiam non cadit, respondit necessarium non esse proprie et directe illud percipere, sed sufficere ut, incapacitatis nostræ ad nobiliores et altiores tendentias animæ implendas plene conscii, clare agnoscamus eisdem in religione christianâ plene satisfieri [2].

87. **Judicium de methodo immanentiæ.** (a) Imprimis animadverti debet hanc methodum, *exclusive* adhibitam, absque historicis argumentis, non sufficere *ex se* ad probandam revelationis existentiam, sed solum ejus probabilitatem et moralem necessitatem, si de toto humano genere agitur. Cum enim revelatio non sit necessaria nisi *hypothetice*, id est positâ ordinatione hominis ad finem supernaturalem, quæ philosophicis argumentis demonstrari nequit, existentia revelationis, sicut cetera facta, nonnisi historice cum certitudine probari potest [3]. — Neque methodo imma-

[1] Hoc jam subobscure animadverterat *Blondel*, dicens : " Sans donc qu'il y ait de continuité réelle entre le monde de la raison et celui de la foi, sans qu'on fasse en rien rentrer dans le déterminisme de l'action humaine l'ordre surnaturel qui demeure toujours au delà de la capacité, des mérites, des exigences de notre nature et même de toute nature concevable, il est légitime de montrer que le progrès de notre volonté nous contraint à l'aveu de notre insuffisance, nous conduit au besoin senti d'un surcroît, nous donne l'aptitude, non à le produire ou à le définir, mais à le reconnaître et à le recevoir, nous ouvre en un mot, comme par une grâce prévenante, ce baptême de désir qui, supposant déjà une touche secrète de Dieu, demeure partout accessible et nécessaire en dehors même de toute révélation explicite, et qui, dans la révélation même, est comme le sacrement humain immanent à l'opération divine ". (*Lettre*, ap. *Annales de Philos.*, p. 710, tirage à part, p. 38).

[2] Dolendum est tamen quod *Laberthonnière* et quidam alii propugnatores *immanentiæ methodi* tam acriter impugnaverint veterem theologorum methodum, et scholasticæ philosophiæ bellum indixerint. Nonne satius est dextras jungere contra communem hostem, et omnibus legitimis methodis uti ad convertendos eos qui a verâ fide alienati sunt? De philosophiâ scholasticâ, quatenus hodiernis moribus accommodari potest, melius sentiebat *d'Hulst*, ut constat ex ejus operibus, præsertim *Mélanges Philosophiques*. Cfr. **A. Baudrillart**, *L'Apologétique philosophique de Mgr d'Hulst*, in *Revue pratique d'Apologétique*, t. III, 1906, pp. 13, 73, 387, 470, 513, 577, 641.

[3] Quod recenter **Blondel** asserebat, *Lettre à l'Univers*, 1er mars 1907: "Loin d'admettre que les preuves historiques et objectives sont superflues ou peuvent être suppléées, je me suis sans cesse attaché à mettre en lumière l'utilité et la solidarité des diverses preuves, l'élément qui en opère la synthèse, l'unité d'une démonstration qui rend obligatoire autant que raisonnable l'adhésion aux vérités révélées... Je n'ai pas cessé un seul instant d'affirmer que, sans un enseignement objectif et une révélation positive, nous ne pouvons par nous-mêmes découvrir aucun dogme, obtenir aucune connaissance de la véritable réalité sur-

nentiæ demonstrari valet *absoluta* revelationis necessitas; vagæ enim aspirationes, quæ nobis insunt ex nostrâ ordinatione ad finem supernaturalem, non sunt satis explicitæ ut ex eis existentia aut necessitas auxilii vere supernaturalis probetur. Attamen ex humanæ naturæ miseriâ ejusque morali impotentiâ ad vitam moralem propriis viribus recte ordinandam, præsertim si totum humanum genus spectatur, inferri potest moralis necessitas alicujus revelationis necnon auxilii cujusdam indebiti ut homo suum finem cognoscere et assequi valeat (infra, *De verâ Religione*, n. 212).

88. (b) Quando *immanentiæ* defensores asserunt ad integram actionum et facultatum nostrarum evolutionem *postulari* aliquid *superadditum (un surcroît)* et *supernaturale*, res non est ita intelligenda quod *supernaturale proprie dictum* vere exigatur a naturâ humanâ; nam supernaturale proprie dictum, quod in quâdam participatione naturæ divinæ situm est, non solum supra vires sed etiam supra *exigentias* cujuslibet naturæ creatæ merito dicitur. Quare *Pius X*[1] merito eos catholicos damnavit, "qui, quamvis immanentiæ doctrinam ut doctrinam rejiciunt, eâ tamen pro apologesi utuntur; idque adeo incauti faciunt, ut in naturâ humanâ non capacitatem solum et convenientiam videantur admittere ad ordinem supernaturalem, quod quidem apologetæ catholici, opportunis adhibitis temperationibus demonstrarunt semper, sed germanam *veriique nominis exigentiam*." — Neque exaggeranda est hominis infirmitas et inhabilitas ad verum cognoscendum aut bonum faciendum; damnata est enim sequens *Baii* propositio[2]: "Deus non potuisset ab initio talem creare hominem qualis nunc nascitur". Dici tamen potest, attentâ hominis miseriâ, attentisque ejus aspirationibus, *aliquod auxilium divinum* esse moraliter homini necessarium ut, superatis gravibus tentationibus, vitam suam recte ad Deum ordinare valeat. Hoc autem auxilium non est *necessario supernatu-*

naturelle, dégagée aucune notion de la grâce, même quand les touches secrètes de Dieu se traduisent déjà par des faits de conscience anonyme". Quæ si aperte ab initio declarata fuissent, non tam acriter nova methodus impugnata esset.

[1] Encycl. *Pascendi*, n. 39. — [2] Ap. *Denzinger*, n. 1055 (935).

rale, sed potuisset esse ordinis mere naturalis, si ita Deo placuisset. Proinde nonnisi ex revelatione novimus hominem indigere auxilio vere supernaturali, et quidem ratione finis supernaturalis ad quem, etiam post lapsum, destinatus manet. Si igitur nobis insunt vagæ aspirationes ad aliquid *superadditum*, non exinde inferre licet cum certitudine hoc esse quid vere supernaturale.

89. (c) Si vero *methodo immanentiæ* quis utitur ad viam parandam *historicæ demonstrationi* ejusque vim augendam, præfatos excessus vitando, opus utile sane perficit. Cum enim non pauci philosophi rationis autonomiam hodie proclament ut dogma inconcussum, parum prodesset prius eis proponere miracula quibus revelatio innititur : istis enim vix ullam attentionem præberent. Expedit igitur ut hi, penitus introspectâ propriâ conscientiâ, attenteque consideratis altissimis aspirationibus quarum conscii sunt, necnon eorum inhabilitate ad agendum modo consentaneo cum eisdem, opportunitatem alicujus superioris luminis et auxilii sincere agnoscant : tunc enim historicorum argumentorum vim multo facilius percipient, necnon officium amplectendi revelationem quâ indigent ad finem suum attingendum [1].

Ita ex conscientiâ primum vagâ et implicitâ alicujus auxilii superadditi pedetentim quis assurgit ad perceptionem moralis necessitatis alicujus auxilii supernaturalis; postea *historice* demonstratur factum revelationis, et mens bene disposita, accedente Dei gratiâ, intelligit sibi incumbere

[1] Hanc methodum, tanquam præparationem subjectivam et moralem ad demonstrationem historicam et ad actum fidei, admittit Le Bachelet, S. J., *De l'apologétique tradit. et de l'apologétique moderne*, Paris, 1897, p. 140-141. "Voici finalement comment la chose est concevable. Même dans l'ordre naturel, nous sentons le besoin d'un surcroît pour le développement de nos aspirations légitimes et la perfection intégrale de notre action humaine Il faut donc se tourner vers Celui d'où le secours peut venir, et cela suffit pour expliquer un mouvement initial de l'âme vers Dieu. Mais si l'ordre surnaturel existe réellement, nous ne pourrons de fait trouver en dehors de cet ordre le surcroît tel qu'il nous le faut. Si donc nous cherchons le secours divin avec l'humble sentiment de notre insuffisance, si nous le poursuivons d'après toutes les lois de la sincérité intérieure, la grâce interviendra certainement pour nous aider et pour orienter nos aspirations vers l'unique terme, Dieu notre fin surnaturelle... De la sorte il peut arriver que le besoin du surcroît, vague et indéterminé au début, se précise dans la suite sous l'influence de la grâce, et devienne besoin du surnaturel proprement dit".

officium credendi ea omnia quæ divinitus revelata sunt, propter auctoritatem Dei. — Neque dici potest hunc processum, utpote *subjectivum*, vi carere ad demonstrandam veritatem objectivæ revelationis. Scopus enim hujus methodi est assurgere ab intimis et immanentibus aspirationibus, quæ vere et objective nobis insunt, ad recognoscendum aliquod Ens *transcendens* et moralem necessitatem alicujus auxilii objectivi ab illo Ente præstandi. Ita ex *immanenti* fit ascensus ad *transcendens*, et parum refert quâ viâ Deum attingimus, dummodo eum vere attingamus et amplectamur [1].

90. (d) Fatendum est tandem, hanc methodum *non omnibus* mentibus accommodari, sed iis tantum quæ modernam philosophiam excoluerunt, simulque in seipsis experiuntur nobiles illas aspirationes quas suggerit *Blondel* in suo opere. Iis vero qui philosophico ingenio præditi non sunt, sed propriæ indigentiæ conscientiam habent, suaderi potest methodus a *Card. Dechamps* exposita, supra, n. 73. Quod argumentum ita declarat *Vaticanum* [2] : " Ecclesia per se ipsa, ob suam nempe admirabilem propagationem, eximiam sanctitatem et inexhaustam in omnibus *bonis fecunditatem*, ob catholicam unitatem invictamque stabilitatem, magnum quoddam et perpetuum est *motivum credibilitatis*, et divinæ suæ legationis testimonium irrefragabile ".

Ita via parabitur ad demonstrationem christiano-catholicam.

[1] De methodo immanentiæ, cfr., præter opera jam allegata : — **Schwalm**, O. P., *Les illusions de l'idéalisme et leurs dangers pour la foi*, in *Revue thomiste*, sept. 1896; **Gayraud**, *Une nouvelle apologétique*, ap. *Annales de Philos. chrétienne*, déc. 1896, janv. 1897; *id.*, *L'Apologétique nouvelle*, ap. *Revue du Clergé français*, 1er oct. 1900; *id.*, *Le problème de la certitude religieuse*, *ibid.*, 15 mars 1902; **Mano**, *La Méthode d'immanence*, in *Rev. du Clergé fr.* t. XXVII, p. 419; **Mallet**, Un entretien avec Blondel, ibid., t. XXVII, p. 627 et t. XXXVIII, pp. 405, 513; **Dubois**, *La crise récente de l'Apologétique*, ibid., t. XXXIX, p. 113; **Allo**, *Extrinsécisme et historicisme*, t. XL, p. 655; **Gardeil**, O. P., *La Crédibilité*, p. 189-212.

[2] *Vatic.*, sess. III, cap. 3.

De Verâ Religione.

Præstantia, scopus et divisio Tractatûs.

91. Existentiam factorum religiosorum nemo est hodie qui negare possit. Etenim, apud varias gentes, a temporibus remotissimis usque ad nos, viguere et adhuc vigent *variæ religiones*, et quidem tam *universaliter*, ut genus humanum generatim spectatum tanquam vere religiosum haberi debeat.

Studium igitur criticum ac scientificum religionis est *maximi momenti*. Agitur enim de facto universali, quod in vitam sive privatam sive publicam hominum maximum habuit influxum, quod proinde prætermitti nequit. Cuique enim intra se tantisper cogitanti obvia occurrit quæstio momentosa, nempe **ad quem finem destinemur;** ex ejus solutione pendet totius vitæ nostræ ordinatio : si mundus hic spectabilis nihil aliud est nisi atrium et vestibulum alterius mundi invisibilis, si præsens vita non est nisi præambulum immortalis vitæ, actiones nostræ non ad terrenam et transeuntem felicitatem, sed ad spiritualem et sempiternam ordinandæ sunt.

92. Jamvero solutionem hujus gravis problematis præbent aut saltem præbere ambiunt variæ religiones : docent siquidem, præter hunc visibilem mundum, alium existere invisibilem, ad quem pervenire possumus, si communionem habemus cum Ente vel Entibus superioribus, quæ ibi degunt; docent proinde nos aliquo divino lumine et auxilio indigere, tum ad cognoscenda officia vitæ moralis tum ad eadem implenda. Si igitur de nostro fine ultimo curamus,

si vitam nostram recte ordinare volumus, necesse est ut religiosæ quæstionis studio attente et perseveranter incumbamus. Nam neque scientiæ physicæ, neque sola philosophia solutionem certam et tutam nobis supplent, ut infra probabitur.

Scopus autem hujus tractatûs est investigare critice et scientifice quænam sit ex his omnibus religio vera ab omnibus amplectenda.

93. **Divisio.** Pleræque religiones contendunt se *divinitus esse revelatas*, suisque asseclis præbent media suprahumana seu supernaturalia ad finem suum attingendum. Inter illas religiones certe eminet *christiana religio*, quæ apud excultos cives Europæ et Americæ fere sola viget, et per ceteras mundi partes late diffunditur : de hâc igitur speciatim inquirendum est.

Duæ igitur quæstiones præcipuæ investigandæ sunt, videlicet : 1° num *necessaria* sit aliqua *religio in genere*, et præsertim aliqua *religio revelata* seu revelatio ; 2° utrum necne *christiana religio* sit divinitus revelata et ab omnibus amplectenda.

In priori igitur parte, tum de religione in genere agemus, de ejus *conceptu* et *necessitate*, tum speciatim de religionis revelatæ *conceptu*, *possibilitate* et *necessitate*, necnon de *obligatione* eam amplectendi et *methodo* eam investigandi. In posteriori parte, declarabimus divinitatem christianæ religionis : 1° *intrinsece*, ex ejus doctrinæ supereminentiâ ; 2° *extrinsece*, ex factis præternaturalibus quæ ejus divinam originem manifestant ; 3° *comparative*, ex eo quod ceteras religiones omnino transcendit.

- Pars prior : De Religione *in genere.*
  - Cap. I, Religionis conceptus et necessitas.
    - Religionis conceptus.
    - Religionis necessitas demonstrata
      - historice.
      - psychologice.
      - metaphysice.
    - Speciatim necessitas
      - orationis.
      - cultûs
        - externi
        - publici.
  - Cap. II, Religionis revelatæ
    - conceptus.
    - possibilitas.
    - necessitas.
    - obligatio moralis.
    - discernibilitas.
- Pars altera : De Religione *Christianâ*, cujus divinitas probatur
  - Cap. I, *Intrinsece.*
    - Ex ejus doctrinæ excellentiâ,
    - quæ divinam originem denotat.
  - Cap. II, *Extrinsece* seu *historice.*
    - Prævia de credibilitate Evangeliorum.
    - De testimonio Christi.
    - De ejus miraculis.
    - De propagatione christianismi.
    - De prophetiis messianicis.
  - Cap. III, *Comparative*
    - cum Budhismo.
    - cum Islamismo.
  - Conclusio : obligatio christianam religionem amplectendi.

Pars Prior.

DE RELIGIONE IN GENERE.

94. Duplex erit caput : in *priori*, de religione agemus, præscindendo a quæstione utrum revelata sit necne, ejus conceptum et necessitatem exponendo; in *posteriori*, de religione *revelatâ*, ejus conceptum, possibilitatem ac moralem necessitatem declarando, necnon obligationem et methodum de eâ inquirendi.

Caput j.

DE CONCEPTU ET NECESSITATE RELIGIONIS.

95. Hic agitur de religione in genere, abstrahendo a quæstione utrum hæc sit naturalis an revelata; et in triplici articulo dicemus :

I. De *conceptu* religionis;
II. De ejus *necessitate;*
III. Speciatim de necessitate *orationis* et *cultus publici.*

Art. I. De conceptu religionis.

96. **Prævia de vocis etymologiâ.** Religio, si spectetur vocis etymologia, venit : (a) juxta *Ciceronem*, a *relegendo*, quia hominis religiosi est mente revolvere seu relegere quæ ad Dei cultum pertinent: "qui omnia quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter retractarent et tanquam relegerent, sunt dicti religiosi ex *relegendo*, ut ex eligendo elegantes, tanquam ex diligendo diligentes" [1]; (b) juxta *Lactantium* [2], a *religando*, quia religionis proprium est homines Deo

---

[1] **Cicero**, *de Naturâ deorum*, l. II, c. 28.
[2] **Lactantius**, *Divin. Instit.*, l. IV, c. 28, apud *Migne*, P. L., VI, 356.

pietatis vinculo ligare : " hoc vinculo pietatis obstricti Deo et *religati* sumus; unde ipsa Religio nomen accepit, non, ut Cicero interpretatus est, a relegendo "; (c) vel, juxta *S. Augustinum* [1], a *reeligendo*, quia Deum, per peccatum amissum, virtute religionis de novo eligimus : " hunc eligentes, vel potius *religentes* (amiseramus enim negligentes, hunc ergo religentes) unde et religio dicta perhibetur, ad eum dilectione tendimus ut perveniendo quiescamus ".

Si autem recentes audiamus, religio primum significâsse videtur scrupulum in genere, deinde pium scrupulum, postea tandem omnia officia erga Deum quæ cum pio scrupulo perfici debent [2].

I. De genuino religionis conceptu [3].

97. Hunc conceptum duplici modo assequi possumus : *a priori*, ex ipsâ notione Dei et hominis, qualis in Philosophicis Institutionibus declarata fuit; *a posteriori*, facta religiosa ab aliis factis secernendo, ita ut ex hâc collatione elementa religionis determinari valeant.

98. 1° Si notio religionis ex ipsâ *naturâ Dei et hominis deducitur*, tria præsertim elementa complectitur : (a) *doctrinam* seu dogmata : cum homo sit intellectu præditus, Deum cognoscere debet, ejus scilicet naturam, attributa, providentiam, possibilitatem et moralem obligationem Eum attingendi, necnon modum et media quibus ad Deum assurgere Eique uniri valemus. Quare omnes religiones aliquot dogmata seu veritates credendas suis asseclis proponunt.

99. (b) *Regulam morum :* cum homo sit voluntate præditus et ad agendum destinatus, actus suos versus aliquem finem ordinare debet : hunc finem esse Deum ipsum religio ostendit, posteaque regulas morales tradit quarum ope in ipsum tendere valeamus, officia nempe implendo erga Deum, proximum et seipsum. In omnibus itaque religionibus asseritur *obligatio moralis* Deum colendi et bonum faciendi [4].

---

[1] **S. Augustinus**, *de Civit. Dei*, l. X, c. 3, P. L., XLI, 280.

[2] **M. Bréal** et **A. Bailly**, *Dict. étymol. latin*, Paris, 1898, p. 157, ubi tamen Ciceronis opinio præfertur.

[3] **Wilmers**, S. J., *De religione revelatâ*, n. 1-16; **Lahousse**, S. J., *De Verâ Religione*, n. 5-11; **L. Gondal**, *Religion*, ed. nouv., 1904, ch. I; **Abbé de Broglie**, *Religion et critique*, 1896, p. 3-105.

[4] Quod elementum est pars *essentialis* religionis, ut recte ostendit **Lagrange**, *Etudes sur les religions sémitiques*, Paris, Lecoffre, 1903, p. 7 : " Il faut cepen-

100. (c) *Principium vitæ* : cum homo sit amoris capax, Deum totius bonitatis fontem non solum reveretur, eique gratias pro beneficiis persolvit, sed eum diligit, ab eoque diligitur : ita religio fit principium mutui amoris, ideoque principium vitæ moralis. Hos autem reverentiæ, gratitudinis et amoris sensus homo actibus externis seu *ritibus religiosis* manifestabit. — Religio igitur totum hominem, cum omnibus facultatibus, complectitur et in Deum ordinat.

101. 2° Si notio religionis infertur ex diligenti *observatione factorum* religiosorum, eadem elementa in ejus conceptu reperimus [1]. Quo res dilucidius constet, necesse est ut facta religiosa cum aliis factis similibus conferantur; tunc melius patebit quomodo distinguatur religio a *philosophiâ*, ab *ethicâ* et *arte*.

(a) Philosophia et religio circa idem fere objectum versantur, nempe primum principium hominis ejusque ultimum finem, diverso tamen modo. Prior est præsertim *speculativa* et ad cognitionem tendit, dum posterior est principaliter *practica* et ad amorem ultimo tendit; prior experientiæ et rationi innititur, posterior traditioni et revelationi : religiones enim fere omnes de facto aliquam divinitatis revelationem supponunt, ut ex dicendis patebit, nn. 118, 123, 127, 130, etc.

102. (b) Religio et *ethica* pariter in eo conveniunt quod ambo regulam agendi seu regulam morum præbent; sed in eo differunt quod ethica nullam aliam legem nisi naturalem agnoscit seu officia qualia manifestantur a conscientiâ; dum religio vocem conscientiæ habet tanquam vocem Dei et, præter legem naturalem, positivas leges admittit, in quantum sunt divinæ sapientiæ et voluntatis manifestatio.

---

dant reconnaître que tous ceux qui pratiquent la religion *s'y croient obligés*. Nulle part on ne se résout à l'observer par un choix libre et parce qu'elle procure des avantages dont on pourrait se passer. Les hommes religieux ont toujours cru que les relations qu'ils souhaitaient entretenir avec la divinité étaient voulues par Elle, qu'Elle exerçait sur la vie un certain contrôle et attendait d'eux certains actes. Toute religion contient donc une exigence, et une exigence morale, car la moralité d'un acte est indissolublement liée à l'idée d'obligation. "

[1] Quæ facta breviter descripta invenies in sequenti articulo de necessitate religionis; hic solum *exponimus* notionem, cujus veritas ex infra dicendis constabit.

103. (c) *Ars* et religio prosequuntur quidem *pulchrum* et *ideale*, quatenus est divinæ perfectionis umbra; sed ars pulchrum præsertim *sensibile* exprimere quærit, directe ut oculis et æsthetico sensui *placeat;* dum religio moralem pulchritudinem, vitæ honestatem et sanctitatem non solum pingere sed etiam attingere nititur, ut inter Deum et hominem virtutibus ornatum intima sit unio.

104. (d) Religio pariter differt a *superstitione* et *magiâ;* ambo in eo quidem consentiunt quod entia invisibilia admittunt, cum quibus relationes habere valemus; sed, dum magia et superstitio vanam curiositatem et sæpe passionum expletionem modis illegitimis quærit, religio propriam et aliorum sanctificationem mediis divinitus institutis prosequitur.

Jamvero ex hâc comparatione constat religionem tribus elementis constare supra descriptis : *doctrinâ* quâdam *intellectuali*, et in hoc cum philosophiâ concordat; *regulâ morum*, et in hoc cum ethicâ convenit; tandem *principio vitæ* spiritualis : non enim in merâ contemplatione veri et boni sistit, sed, sicut ars, verum, bonum et pulchrum amore prosequitur et attingere nititur. — Si unum ex his tollitur, eo ipso tollitur religio : si *primum* tantum servatur elementum, habetur philosophia, non autem religio; si *secundum*, habetur codex moralis, minime religio; si tertium, manet quidem vagus mysticismus, sed non integra religio.

105. 3° **Religionis definitio.** Religio igitur *objective* spectata definiri potest *complexus veritatum et officiorum quibus vita nostra in Deum ordinatur. Subjective* autem est *fides in Deum, seu aliquod ens invisibile et superius* [1], quod legitimas hominis aspirationes explere valet, simulque *tendentia in Eum præsertim per cultum et amorem.*

(A) Religio proinde triplicem actum importat : (a) actum *intellectûs* Dei excellentiam apprehendentis; (b) actum *voluntatis* hoc judicium approbantis; (c) actum *practicum*, quo parati sumus omnia officia erga Deum implere. Non

[1] Dicimus " in aliquod ens invisibile et superius ", ut hæc definitio applicari possit iis religionibus quæ, etsi unicum Deum supremum et infinitum non agnoscant, in aliquod Numen invisibile credunt.

in phantasiâ aut in sensu quodam speciali residet, sed primario in voluntate, secundario autem in intellectu, imo et in facultatibus sensibilibus, quatenus ipsæ ad cultum Deo reddendum concurrunt. *Totum* igitur *complectitur hominem*, quia homo, totus quantus est, a Deo pendet.

106. (B) Actus vero speciales ad quos præcipue religio nos inclinat, quinque sunt, e quintuplici relatione quâ Deo conjungimur, fluentes : (a) *adoratio*, quâ supremum Dei *dominium* agnoscitur : ipse enim, utpote Creator, est supremus omnium dominus, primum principium et ultimus finis; (b) *gratiarum actio*, quâ Deum ut *benefactorem* colimus; ab eo siquidem accepimus quidquid boni habemus, sive substantiam, sive facultates, imo concursum ad agendum; (c) *amor*, quo Deum diligimus ut fontem omnis perfectionis et pulchritudinis, ideoque ut summe amabilem; (d) *petitio*, quâ ut fons omnium bonorum recognoscitur; quum enim omne bonum ab eo dimanet, ad eum recurramus oportet, si nova beneficia obtinere velimus; (e) *pœnitentia*, quâ Deum offensum placare conamur : homo enim libertate præditus Creatorem suum nonnunquam offendit, et ad placandam ejus justitiam, pœnitentiam agere debet.

107. (C) Relictis aliis divisionibus, quæ huc non pertinent, duplex concipi potest religio, *naturalis* et *supernaturalis* : (a) *Prior* ea est quæ in ipsâ rerum naturâ fundatur, solius rationis ope, sine revelationis lumine, comparari potest, et ad finem naturalem tendit. (b) *Posterior* ea est quæ positivâ revelatione manifestatur, et dogmata vel præcepta continet, quæ non necessario ex ipsâ naturâ rerum fluunt, sed expressâ Dei voluntate manifestata fuerunt : de quâ fusius agetur in sequenti capite.

II. Falsæ aut incompletæ definitiones religionis [1].

108. Tanquam *falsæ* aut *incompletæ* rejici debent sequentes definitiones religionis : (a) definitio *Kantii*, qui contendit religionem consistere in *moralitate*, quatenus nempe dictamen conscientiæ tanquam vox ipsius Dei consideratur : ita religio cum ethicâ confundi-

[1] Abbé de Broglie, *Rel. et critique*, p. 5-15; A. Réville*, Prolégomenes de l'hist. des Religions, p. 15-48.

tur; (b) notio a *Fichte* tradita, juxta quem religio non est scientia practica morum, sed scientia *mere speculativa* de altissimis rebus : a philosophiâ igitur non differt; (c) definitio *pantheistarum*, qui contendunt religionem sitam esse in *communione quâdam cum Infinito;* (d) variæ definitiones *modernistarum*, juxta quos religio e subconscientiâ oritur, et consistit in quâdam communione affectuosâ cum divinitate; (e) definitiones *positivistarum*, qui contendunt religionem nihil aliud esse nisi puerilem explicationem naturalium phænomenorum, quorum causa ignoratur.

Quas quidem notiones aut falsas aut incompletas esse constabit ex iis quæ infra dicemus de necessitate religionis.

Art. II. Religionis alicujus necessitas.

109. Status quæstionis. Necessitatem alicujus religionis, prout eam definivimus, n. 105, negant : (a) Ii omnes qui *Dei personalis existentiam* vel prorsus *rejiciunt*, vel *in dubium revocant*, quales sunt *Athei*, *Materialistæ*, *Positivistæ*, *Agnostici*, *Pantheistæ :* nam si Deus non existit, vel a mundo non distinguitur, aut si nil certi de Eo cognosci potest, de relationibus inter Eum et homines inquirere inutile est. (b) *Indifferentistæ absoluti*, qui, licet Deum existere agnoscant, Eum de nostris obsequiis minime curare contendunt, proindeque religionem ut rem indifferentem et inutilem negligunt; in hoc differunt ab *indifferentistis mitigatis*, qui necessitatem alicujus cultûs admittunt, sed tenent cuivis licere religionem, quam libuerit, profiteri; de quibus infra agemus. (c) Præterea, inter deistas qui religionis necessitatem agnoscunt, non desunt qui *orationis* utilitatem et efficaciam negent, quippe quæ nec Deum nec hominem decet [1]. (d) Alii autem *cultûs externi et publici* necessitatem rejiciunt, eo quia Deus vult tantum in *spiritu et veritate* adorari. — In præsenti articulo, contra duos priores errores, necessitatem alicujus religionis in suo conceptu *fundamentali* spectatæ, probabimus, necessitatem orationis et cultûs externi ac publici in sequenti articulo demonstraturi.

110. *Thesis enuntiatur :* **Singulis hominibus inest obligatio moralis religionem profitendi, id est Deum agnoscendi tanquam principium a quo pendemus Eique cultum exhibendi.**

[1] Ita v. g. J. Simon*, *Religion naturelle*, IV° P, ch. I.

Thesis duplici argumentorum genere probari potest : 1° argumento *historico-psychologico*, ostendendo ex historiâ religionum et ex intimis profundisque animæ aspirationibus hominem aliquâ religione indigere ; 2° argumento *metaphysico*, ex relationibus inter Deum et hominem deducto. — Prius argumentum non supponit necessario existentiam Dei, sed eo tendit ut, directe religionis necessitatem demonstrando, indirecte etiam Deum existere demonstret. Ultimum vero argumentum præsupponit existentiam Dei atque spiritualitatem animæ, quæ in *Philosophicis-Prælectionibus* probari solent.

§ I. Argumento historico-psychologico probatur alicujus religionis necessitas.

Argumenta ex *historiâ* et *psychologiâ* petita ad unum reducuntur, quia uno eodemque facto nituntur, scilicet inclinatione religiosâ naturæ humanæ, consideratâ tum in genere humano *collective* sumpto, tum in *singulis* hominibus, et ad eamdem ducunt conclusionem.

I. Facta religiosa exponuntur [1].

111. Factum religiosum esse *universale* nemo inter eruditos hodie negat aut negare potest. Tum apud populos

[1] Hodie hæc quæstio maximi est momenti, cum non solum in Universitatibus, sed etiam in collegiis, historiam religionum doceant Acatholici, et quidem eo fine ut exinde appareat omnes religiones superstitionibus æquiparandas esse. Ita præsertim **Sal. Reinach***, *Orpheus, histoire générale des religions*, Paris, 1909. — Præcipui scriptores de *historiâ religionum* non sunt catholici ; inter quos eminent : **Max Müller***, *Introduction to the science of religion*, 1873, *gallice* redditum ; *Hibbert Lectures on the origin and growth of Religion* ; Chips from *a german workshop* : **Tiele***, Geschiedenis van den godsdienst tot aan de heerschappy der werelgodsdiensten, 1876, *gallice* reditum sub titulo *Manuel de l'histoire des religions*, trad. M. Vernes, 1880 ; **J. Freeman-Clarke***, Ten great religions, 1871-1883 ; **A. Réville***, *Prolegomènes de l'histoire des Religions*, 1881 ; **Chantepie de la Saussaye**, *Lehrbuch der Religiongeschichte*, *gallice* Manuel de l'histoire des Religions, traduit de la 2e éd. allemande, Paris, Colin, 1904.

Inter Catholicos recensentur : **W. Schneider**, *Die Naturvölker, Missverstandnisse, Misshandlungen*, 1885 ; *Die Religion der afrikanischen Naturvölker*, 1891 ; **C. Pesch**, *Gott und Götter*, 1890 ; **A. Borchert**, *Der animismus ;*

quorum historia cognoscitur, tum apud incultas tribus quæ dicuntur *Primitivi*, invenitur aliquis cultus religiosus : 1) ubique reperiuntur *dogmata*, saltem fides in existentiam alicujus Numinis, homini superioris, de homine curantis, eique nocere aut prodesse valentis, quod proinde debet placari, adorari, ac propitium reddi ; 2) ubique dantur *præcepta moralia* quæ, licet in multis diversa, prohibent semper impietatem erga Deos et parentes, necnon injustitiam erga ceteros homines; 3) ubique dii coluntur *ritibus* minutim determinatis qui scrupulose observandi sunt.

Quo melius vero intelligatur *natura* hujus facti religiosi, abs re non erit præcipuas religiones breviter describere, 1° *primitivorum;* 2° Gentium *Extremi Orientis;* 3° *Orientis;* 4° *Occidentis.*

112. 1° Incipimus a religione *incultorum* populorum, qui dicuntur etiam *primitivi :* hi in *Africâ*, utràque *Americâ*, necnon *Oceaniâ*, præcipue inveniuntur. Cum enim, juxta

---

Mgr de Harlez, *Védisme, Brahmanisme et Christianisme ;* **Abbé de Broglie**, *Problèmes et conclusions de l'histoire des Religions*, 4e éd., s. d.; **A. Bros**, *La Religion des peuples non civilisés*, 1907; **Mgr A. Le Roy**, *La Religion des Primitifs*, Paris, Beauchesne, 1909; **J. Huby**, *Christus*, Manuel d'Histoire des Religions, 1912; **J. Bricout**, *Où en est l'histoire des Religions*, 1912.

[1] **Lubbock*** (**Sir John**), in opere *Origin of civilisation*, gallice redditum auctore **Barbier**, *Les origines de la Civilisation*, asserebat multas esse tribus sine religione; idem tenebat **Broca***, *Bulletin de la Société d'Anthropologie*, 1866, p. 56. Sed **Roskoff*** id erudite confutavit in opere *Das Religionswesen der rohesten Naturalvoelker*, Leipzig, 1880; idem præstitit **Girard de Rialle**, *Mythologie comparée*, 1878. Hinc positivista **M. Guyau***, *L'Irréligion de l'avenir*, p. 2, scribit : " Il est un premier point acquis par la critique contemporaine. Après les travaux de Roskoff, de M. Réville, de M. Girard de Rialle, il est impossible de soutenir qu'il existe aujourd'hui, sur la surface de la terre, des peuples absolument dépourvus de religion ou de superstition (ce qui revient au même quand il s'agit des non-civilisés)... En outre, dès les temps préhistoriques, les monuments mégalithiques (menhirs, cromlechs, dolmens), les sépultures, les amulettes sont des indices certains de religiosité, auxquels il faut sans doute ajouter les *rondelles crâniennes*, ces fragments d'os détachés intentionnellement du crâne et percés parfois de trous de suspension. La religiosité humaine remonte ainsi à l'âge de la pierre polie". — Quod ita confirmat **S. Reinach***, *Cultes, Mythes et Religions*, Paris, 1905, Introduct.: " L'homme, partout et à quelque époque qu'on l'observe, est un animal religieux; la *religiosité*, comme disent les positivistes, est le plus essentiel de ses attributs, et personne ne croit plus, avec Gabriel de Mortillet et Hovelacque, que l'homme quaternaire ait ignoré la religion ".

eos qui de historiâ religionum scripserunt, incultæ tribus sint veluti testes primitivarum traditionum, ex earum cultu inferre probabiliter poterimus quis fuerit cultus vetustissimarum gentium [1].

Jamvero, si audiuntur non viatores qui *per transennam* solum cum his populis conversati sunt, sed qui apud eos commorati sunt et eorum linguam et mores didicerunt, ad hæc capita reducitur illorum religio, quatenus sub variis superstitionibus et symbolis latet [2].

113. (a) Omnes fere admittunt existentiam alicujus *principii vitalis* in homine, quod, post mortem, supervivit et in speciali loco inhabitat ubi veneratione et cultu dignum est, si recte vixerit : cujus felicitas pendet ab ejus agendi ratione in præsenti vitâ [3].

b) Inter illas defunctorum animas, quædam, ab humanis imperfectionibus magis immunes, *spiritibus* adjunguntur qui, hominibus superiores, eisdem provident et cum eis relationes habent. Notari tamen debet inter ipsos spiritus quosdam esse bonos, qui nobis auxilium præstant, alios autem malos qui nobis nocere quærunt. — Spiritibus offeruntur preces et sacrificia, ut a bonis obtineantur beneficia, et ut mali non noceant : quæ offeruntur primum a patre-

[1] Quod ita asserit Sal. Reinach, *Cultes, Mythes et Religions*, t. I, p. 100-101: "Ainsi un sauvage de nos jours sert à nous faire entrevoir, je dirai même à nous faire connaître, les opinions de nos ancêtres les plus lointains, appartenant à des nations qui ont mûri et qui se sont civilisées plus vite, mais qui ont passé par la phase où le sauvage que nous étudions, se trouve encore." — Quod tamen sine aliquâ correctione admitti nequit. Nam, ut recte animadvertit M. J. Lagrange, Etudes sur les Religions sémitiques, 1903, p. 5, primitivi, etsi substantialiter antiquissimas notiones de Supremo Numine satis fideliter servaverint, multos tamen accidentales et complexos ritus, multa pariter et intricata præcepta primævæ religioni addiderunt. Quare, non in omnibus, sed solum in *essentialibus*, ut testes primitivæ traditionis haberi possunt. — Insuper notandum est primitivos homines de quibus agitur non esse *primos homines*, de quibus agit Scriptura sacra, sed eos qui jam in statum inferiorem ceciderant, ut exponitur in *Tr. de Deo Creante*.

[2] De his superstitionibus, de totemismo et magiâ apud *incultos*, cfr. Bros, *La Religion des peuples non-civilisés*, cum animadversionibus quas addidit Mgr Le Roy, in ep. ad auctorem.

[3] Attamen felicitas non semper proportionatur *virtutibus* defuncti, sed sæpe dignitatibus et divitiis quas ante mortem possidebat. Cfr. Mgr Le Roy, *La Religion des Primitifs*, Paris, 1909, p. 253-254; A. Bros, *La mort chez les non-civilisés*, ap. *Rev. du Cl. fr.*, t. LVI, nov. 1908, p. 417-422.

familias, posteaque a sacerdotibus speciatim ad hoc deputatis.

114. (c) Præter hos spiritus, plus minusve perfectos, adest *Magnus Spiritus*, qui hominibus, spiritibus atque viribus naturæ dominatur. Nomina quibus designatur, eum perhibent tanquam mundi conditorem, altissimum, potentem, animam mundi, eum qui in altis seu in cœlo habitat, auctorem vitæ et mortis, a quo omnia pendent, quin ipse ab ullo pendeat. Cum hic sit hominibus inaccessibilis, et aliunde bonus et benefaciens, generatim cultus ei non exhibetur; et ita fit ut quidam viatores putaverint apud has tribus Deum esse prorsus ignotum.

115. (d) Quædam sunt licita, quædam vero illicita; homo igitur legem moralem sequi debet, quæ in *justitiâ* præcipue consistit[1] : secus, pœnas pro peccatis luet. Viget pariter discrimen inter res *sacras* et *profanas*.

[1] Ita **Mgr A. Le Roy**, qui per viginti annos in Africâ inter incultas tribus conversatus est, op. cit., p. 205-208.

In opere *La Religion des Primitifs* (p. 464-465), ita breviter contrahit essentialia religionis *Primitivorum* elementa : " 1° Distinction entre le monde visible et un monde invisible. 2° Sentiment de dépendance de l'homme vis-à-vis de ce monde supérieur, particulièrement dans l'usage de la nature. 3° Croyance en un être suprême, créateur, organisateur et maître du monde, en même temps que père des hommes. 4° Croyance en des esprits indépendants, les uns tutélaires, les autres hostiles. 5° Croyance en l'âme humaine, distincte du corps, survivant à la mort. 6° Croyance en un monde de l'Au-delà, où vivent les Esprits, où les âmes survivent. 7° Sens moral universel, basé sur la distinction du bien et du mal : sentiment de la pudeur, de la justice, de la responsabilité, de la liberté, du devoir ; reconnaissance explicite ou implicite de la conscience. 8° Prescriptions et proscriptions en vue d'un but moral ou réputé tel; notion du péché, avec sanction appliquée par l'autorité du monde invisible ou de ses représentants. 9° Organisation cultuelle : prière, offrande, sacrifice, rites, cérémonies, symboles, etc. comme expression de soumission, de reconnaissance ou de supplication. 10° Sacerdoce, d'abord représenté par le chef de la famille, puis par des anciens ou des prêtres spécialement chargés des fonctions sacrées, puis par des corps organisés. 11° Distinction entre le Profane et le Sacré, et affectant les personnes, les lieux, les objets, les paroles, etc. 12° Etablissement et organisation de la famille, comme centre religieux et social, cherchant à conserver la pureté de son sang, s'imposant des lois, se distinguant par des marques spéciales, et se fortifiant par des alliances. " — Quod confirmari potest testimonio **A. Lang***, qui, in novâ editione operis *The Making of religion*, 1900, p. 160-305, rejicit *animismi* theoriam quam prius advocaverat, et docet animismo præivisse monotheismum quemdam, seu fidem in aliquod Ens supremum. Cfr. **R. H. Nassau***, *Fetichism in West Africa*, London, 1904, p. 38 sq.; **J. L. Wilson***, *Western Africa*, p. 209.

(e) Religio non est solum individua, sed familialis et socialis, et tanquam omnino *obligatoria* exhibetur.

116. 2° Inter Gentes **Extremi Orientis**, tres recensebimus antiquissimas, *Sinenses*, *Indos* et *Persas*.

(A) Apud **Sinenses** [1], secundum veteres libros sacros quos collegit *Confucius* sæculo sexto ante Christum, triplex florebat cultus : (a) cultus *Entis supremi*, quod vocatur *Shang-ti* (imperator eminens), aut *Thian* (cælum); Cælum vero de quo agitur non esse materiale, sed designare *dominum cæli*, constat ex iis locis ubi perhibetur tanquam in solio dominans, respiciens super terram, ita ut nil eum lateat, beneficia probis conferens et malos puniens. (b) Cultus *geniorum*, seu entium invisibilium, quæ per orbem terrarum mira operantur : his enim maxima potestas competit, fere æqualis potestati divinæ; ita parabatur via polytheismo. (c) Cultus *majorum* qui, post mortem, geniis annumerantur, et protegere valent eos qui in terrâ degunt, eos præsertim a quibus honores accipiunt. Hic majorum cultus ita prævaluit ut apud quosdam principalis omnino esse videatur.

117. *Confucius* triplicem hunc cultum jam tantisper adulteratum renovare conatus est. Statuit ut divinitati, quam *Thian* (cælum) vocat, servaretur indoles potestatis moralis, — ut geniorum ac majorum cultus restringeretur, docens neminem qui adversus Cælum peccavit, geniorum interventu salvari; etsi non directe de vitâ futurâ loquatur, eam certo supponit, dum regulat cultum honorificum majoribus præstandum. — Quia vero cultus ita ordinatus multis frigidus videbatur, non pauci Sinenses huic prætulerunt idololatriam et superstitiones [2] quas rejecerat Confucius, aut Budhismum, de quo infra. Imo apud quosdam populares Confucius ipse colitur, eique præstantur divini honores.

118. (B) Apud **Indos** antiquitus florebat et adhuc floret

[1] Ch. de Harlez, *Les religions de la Chine*, 1891. Cfr J. H. Plath*, *Die Religion und der Cultus der alten Chinesen*, 1862; J. Legge*, *The religions of China*, 1880; J. J. M. de Groot, *The religious system of China*; Abbé de Broglie, *Problèmes et conclusions*, p. 128-136; Chant. de la Saussaye, *Manuel de l'hist. des religions*, p 43-60; Lahousse, *De verâ religione*, n. 246-247.

[2] Cultus ille popularis dicetur *Taoismus*; quandoque tribuitur philosopho *Lao tseu*, Confucii coævo, sed immerito : huic enim non fuit adscriptus nisi multo post, et quidem ad majorem auctoritatem eidem conciliandam.

Brahmanismus[1], cui adhærent homines fere 210.000.000, non obstantibus impugnationibus quas passus est a Budhismo, Christianismo et Mohammedanismo.

Libri sacri vetustissimi, quibus hæc religio continetur, vocantur *Vedas* et quadruplicem collectionem efformant, nempe *Rig-Veda*, *Sâma-Veda*, *Atharva-Veda*, *Yajur-Veda*, cujus antiquiores partes probabilius sæculo XIV ante Christum adscribi possunt. Brahmani tenent hos libros esse divinos, æternos, ab omni errore immunes, non solum inspiratos, sed quoddam numen. Ibi docetur, juxta quosdam, *monotheismus*, et varia nomina *Indra*, *Mitra*, *Varuna*, *Agni* nonnisi unum eumdemque Deum designant; secundum *Max Müller*, ibi non traditur monotheismus, quia coluntur montes, sylvæ, sol, nubes; neque polytheismus, nam quando isti dii invocantur, non concipiuntur ut limitatâ potestate gaudentes; sed systema quoddam medium, quod *henotheismum* vocat, in quo videlicet ens infinitum concipitur sine formâ determinatâ; secundum alios, ibi miscetur *polytheismus cum pantheismo* : deificantur enim virtutes naturæ, cœlum, terra, luna, aurora, ignis, ventus, tempestas, et isti dii aliquando exhibentur tanquam diversæ manifestationes entis universi.

Ex quo sequitur apud Indos veteres satis vagam fuisse divinitatis notionem : concipiebatur tamen ut Ens superius, cui sacrificium offerebatur ad beneficia impetranda.

119. Hanc popularem religionem *Philosophi* in systema redegerunt, quod est vere *pantheisticum*. Juxta eos, *Brahma*, (in genere *neutro*), est totum universale, germen indeterminatum unde evolvuntur Deus, mundus et omnia. Ex eo procedit *Deus Brahma* (in genere *masculino*), a quo emanant diversæ castæ : ex *ore* ejus orti sunt *brahmani* seu *sacerdotes*, e thorace milites, e ventre mercatores, e pedibus artifices, et ita de ceteris; ita brahmani sunt æquales Brahmæ, ejus vicem gerentes. — Dii vere indigent *sacrificiis*, nec de dæmonibus victoriam reportare olim potuerunt sine sacrificiis, quæ ex se magicam virtutem habent. — Homines, post mortem, in corpora animalium migrant plus minusve perfectorum, prout bene aut male egerint, donec tandem aliquando immutabilitatem acquirant.

[1] A. Barth*, *Les religions de l'Inde*, 1870, ap. Lichtenberger, Encycl. des Sciences religieuses, — *anglice* redditum et auctum, *Religions of India*, 2ª ed., 1882; Max Müller*, *Hibbert Lectures of the origin and growth of religion as illustrated by the religions of India*, 1878; H. Oldenberg*, *Die Religion des Veda*, 1894, trad. française par V. Henry, Paris, 1903; Ch. de Harlez, *La Bible dans l'Inde;* Mgr Laouenan, *Du Brahmanisme et de ses rapports avec le Judaïsme et le Christianisme*, Pondichéry, 1881; Abbé de Broglie, op. cit., p. 142-161; Ch. de la Saussaye*, op. cit., p. 315-432; L. de la Vallée Poussin, *Le Védisme* (Sc. et Religion), 1909.

Quâ ratione immutabiles evadant, inter scholas disputatur : juxta *Vedanta*, homines absorbentur a Brahma, unico et universali ente; secundum *Sân Kya*, anima paulatim se separat a naturâ, quæ est mutationum causa, et manet sine passionibus, sine actione, sine gaudio et pœnâ; medium, quo hæc obtinetur liberatio, est scientia et virtus. Cum peccata sint causa mutationum et dolorum, sedulo vitanda sunt : quod fit compescendo omnia desideria cordis, quæ sunt peccatorum causa; si vero quædam committuntur, confessione vitari possunt pœnæ peccato debitæ. Exinde natus est *asceticismus*, seu praxis mortificationum quæ apud quosdam omnino immodica est.

120. Brahmanismus multum immutatus est, sæculo VI ante Christum, a *Siddatha*, qui vocatur *Çakyamouni* (sapiens e domo Çakya) aut **Budha**[1] (sapiens). Hic enim professus est non inquirendum esse de Ente supremo, de quo nil certi cognoscere valemus, et ita præcursor fuit positivistarum; sed solum de bono faciendo. Cum autem omne malum oriatur e desiderio vivendi, hoc desiderium penitus extirpandum est, cum omnibus passionibus et desideriis quæ in corde germinant. Tunc homo, post plurimas vitas et pravas inclinationes superatas, ingreditur *Nirvana*, statum quemdam immobilitatis et forsan annihilationis.

121. Budhismus propagatus est non solum in Indiâ, sed etiam in imperio Sinensi et Japoniâ, ubi adhuc floret, cum aliis religionibus, sed omnino diversus a systemate quod Budha ipse prædicaverat. Cum enim populus aliquâ divinitate indigeat, honores maximos, imo et divinos, Budhæ reddidit; insuper dii antiqui Indorum pariter cultum acceperunt, utpote variæ manifestationes ipsius Budhæ. Ita *polytheismus* revixit, simulque *idololatria* : nam dentes, capilli, ossa, aliæque reliquiæ Budhæ vere adorantur tanquam divinæ substantiæ participes. Pariter *nirvana* non est amplius annihilatio, sed locus cœlestis ubi multis sæculis vivitur inter spirituales et sensuales voluptates. Ita Budhismus non potuit popularis fieri nisi commercium aliquod cum divinitate profitendo.

122. Idem relate ad Brahmanismum accidit. Cum cultus Brahmæ redditus nimis frigidus esset, populus alium deum adoravit, *Vishnu* nempe, seu principium vitæ, qui sub variis formis piscis, leonis, testudinis sese manifestavit. Huic Brahmani addiderunt *Krishna*, antiquum bellatorem, quem dixerunt unam esse ex formis sub quâ Vishnu sese manifestaverat. Postea, ut Budhistas ad suum

[1] Hic breviter solum de Budha et Budhismo disseximus, fusius de eodem acturi, comparando Budhismum cum Christianismo.

cultum reducerent, dixerunt *Budha* esse ultimam formam a Vishnu assumptam. Hinc Medio Ævo *trinitas* quædam, seu *trimourti*, efformata est, nempe *Brahma*, *Civâ*, *Vishnu* : tres deos in unum coadunaverunt Brahmani, ut diversas sectas conciliarent; initiatos autem docebant tres istos esse manifestationes unius ejusdemque entis universalis. Tandem apud vulgus crevit deorum numerus, hodieque multi sunt dii pluribus ornati capitibus et brachiis : et ita polytheismo favetur. — Ethica, ex unâ parte, docet ascetismum rigidum, et ex alterâ, impura bacchanalia promovet.

123. (C) Apud **Persas** et **Medos** florebat religio *mazdeensis* seu *avestica*, quæ præcipuum auctorem agnoscebat *Zoroastrem*[1] seu *Zarathustra*, et in sacris libris, imprimis *Zend-avesta*, exposita invenitur[2]. Hodie adhuc excolitur a paucis tribubus, nempe *Guèbres*, et 40.000 *Parsis* in urbe Bombay.

(a) Hæc religio essentialiter consistit in *dualismo*. Duplex siquidem agnoscitur principium, *principium boni et lucis* et *principium mali et tenebrarum*, utrumque æternum et independens.

Prius, quod vocatur *Ahura*, id est Dominus, aut *Mazda*, sapiens, vel *Ormazd*. Hic spiritualis et scientiâ perfectâ præditus, res bonas producit, sustentat atque eisdem providet; adoratur sub symbolo ignis aut luminis. Hujus potentiæ participes sunt, licet ei subditi, septem spiritus, vocati *Ameshas Spentas* (immortales sancti), qui homines custodiunt ac protegunt contra spiritus malos; apud vulgus, materiales formas paulatim induerunt, et specialem cultum acceperunt. In recentioribus recensionibus Avestæ, Supremo Numini adjungitur *Mithra*, ab Ahurâ creatus eique æqualis : hic est *deus fidelitatis*, et severe punit eos qui juramentum violant, dum præmia tribuit eis qui fideles permanent. — Ex adverso autem stat principium mali, *Ahriman*, ignorantiâ quidem laborans sed eam paulatim excutiens contemplando opera principii boni; ea imitari

[1] De tempore quo floruit eruditi non consentiunt; juxta alios, an. 2000 a. C., juxta alios, 500 a. C.

[2] *Zend-avesta*, germanice translatum auctore *Spiegel*, 1852-1863, — gallice auctore **Ch. de Harlez**, 2ª éd., 1881, — anglice auctore L. H. Nills, in collectione *Sacred Books of the East*, IV, XXIII, XXXI; **Haug***, Essays on the sacred language, writings and religion of the Parsies, 3ª ed., 1884; **F. Windischmann***, Zoroastrische Studien, 1863; **Jackson***, Zoroaster, the prophet of ancient Iran, New-York, 1899; **Ch. de Harlez**, in period. *Controverse*, 1881, t. I, p. 673; t. II, pp. 385, 449, 591, 717; **Robiou**, *L'Avesta et son origine*, in period. *Rev. des Questions historiques*, XXVII, 6 sq.; **Abbé de Broglie**, op. cit., p. 136-142; **Ch. de la Saussaye**, op. cit., p. 433-484; **Lahousse**, op. cit., n. 248.

conatur, sed male, ita ut sit auctor mali; ministros habet spiritus tenebrarum et mortis. — Inter utrumque deum bellum grassabitur per plura millia annorum; sed, in fine temporum, *Caoshyank*, e stirpe Zoroastris, principium malum debellabit, et sacrificio oblato mortuos suscitabit, et penitus evertetur regnum Ahriman.

124. (b) *Præcepta moralia* ad hæc reducuntur : colendus est Ormazd, deus purus et fidelis, ideoque non solum actiones, sed etiam verba et cogitationes pura esse debent[1]. Homines statim post mortem judicantur : boni paradisum ingrediuntur, mali in infernum detruduntur.

125. 3° In **Oriente** floruerunt præsertim religiones *Semitarum* et *Ægyptiorum*.

A. Nomine **Semitarum**[2] veniunt *Assyrii* et *Babylonii*, *Cananæi*, *Aramæi*, *Arabes*, *Edomitæ*, *Ammonitæ* et *Moabitæ*; necnon *Israelitæ*, de quibus tamen hic non agimus, cum de horum religione acturi simus in secundâ parte hujus Tractatûs.

(a) Apud Semitas, nomen antiquissimum divinitatis fuit *El* seu *Il*, *Ilu*, a quo derivarunt *Eloah* et *Elohim;* quod nomen, juxta multos, *potentem* aut *dominum* designat, et, juxta alios, eum ad quem tendimus. Quidquid est, illud nomen singulare ostendit olim viguisse conceptum *unius Entis Superioris*, a ceteris rebus distincti, ideoque polydæmonismum excludit[3]. Insuper *El* non exhibetur ut deus tali vel tali loco affixus, sed solum ut dominus. Appellatur etiam *Eli* seu *Ili*, id est Deus *meus*, ut exinde significetur

[1] Præter hæc præcepta, alia sunt de animalibus puris et impuris; de contactu cadaverum, quæ nec humari nec cremari possunt, ne his terra aut ignis polluatur, sed exponi debent ut ab avibus devorentur.

[2] De religione Semitarum, cfr. **W. Robertson Smith***, *Religion of the Semites*; **Jastron***, *The religion of Babylonia and Assyria*; **M. J. Lagrange**, O. P., *Etudes sur les religions sémites*, Paris, Lecoffre, 1903; **Smend***, *Lehrbuch der alttestamentlichen Religionsgeschichte*; **Baudissin***, *Studien zur semitischen Religionsgeschichte.*

[3] " D'où nous pouvons conclure enfin qu'à l'origine tous les Sémites avaient un même nom et un seul pour désigner le divin, conçu comme distinct du reste des choses, et que par conséquent ils le considéraient comme unique d'une certaine façon, n'éprouvant pas le besoin de le déterminer davantage : tandis qu'il est de la nature du polythéisme que tout être divin soit distinct des autres par une note spéciale, aucun d'eux n'étant suffisamment désigné par le seul prédicat du divin." (**Lagrange**, op. cit., p. 78).

intimas relationes inter Deum et hominem existere. Fatemur tamen postea plerosque Semitas in polytheismum incidisse.

126. Ita nomen *Baal*, apud Semitas sæpe usitatum, jam designat deum alicui loco affixum, dominum talis vel talis loci, Baal Libani, Baal Hermon, etc.; exinde multi agniti sunt *Baalim*, seu dii secundarii. — Pariter nomen *Mêlêk*, *Milk*, *Molek* (apud septuaginta *Moloch*), quod idem sonat ac rex, est deus localis, qui secundum varias civitates multiplicatur, et cui offeruntur aliquando sacrificia humana; a quibusdam habetur ut deus inferni. — Attamen deus concipiebatur etiam tanquam *pater hominum*, ut constat ex his variis nominibus *Ab-Baal* (Baal pater est), *Bar-Rekoub* (filius dei Rekoub), etc.; hoc autem explicari nequit *totemismo*, qui apud Semitas non vigebat, sed ostendit deum habitum fuisse tanquam bonum et providum [1]. — His autem diis addebantur deæ, præsertim diva *Achera* et diva *Astarte* seu *Ichtar*, dea amoris, de quâ Plautus scribebat : "Diva Astarte hominum deorumque vis, vita, salus : rursus eadem quæ est pernicies, mors, interitus' [2] : ita dii hominibus comparabantur et via parabatur anthropomorphismo.

127. (b) Diis sacrificia offerebantur, in quibus victima quædam immolabatur ad honorem diis reddendum et beneficia ab eis impetranda, ut ita communio quædam inter deum et homines intimior fieret. Triplicis erant generis : in aliis tota victima consumebatur, sicut in holocaustis; in aliis, pars victimæ consumebatur et alia soli sacerdoti reservabatur; in aliis tandem, præter partem victimæ destructam, una pars sacerdoti, altera offerenti reservabatur.

128. (c) Etsi nonnisi obscura de vitâ futurâ apud Semitas inveniantur, constat eos tamen non omnino alteram vitam ignorâsse. Post mortem, defuncti vocantur *rephaïm;* horum anima, *nephech*, supervivit; quare defunctis quidam honores conferuntur, quædam dona offeruntur. Descendunt in inferiora terræ, *cheol*, *arallou*, ubi vitam satis tædiosam ducunt; sed, apud Babylonios saltem, putabatur eos posse resurgere. Aliquando preces pro mortuis offerebantur; quandoque tamen ipsi mortui invocabantur, et ab eis

[1] " Dans les obscurités des origines une chose demeure claire : l'hypothèse totémiste ne peut se soutenir qu'à force de suppositions incertaines; pour nous, il suffit qu'une même idée, celle de comparer Dieu à un parent et à un père, se soit produite dans tout le domaine sémitique, avec les applications différentes qu'exigeaient les différents états sociaux. Jusqu'à présent nous avons reconnu surtout un Maître dans le dieu des Sémites; maintenant, c'est un protecteur qui est nécessairement un ami; nous touchons à l'attribut de la bonté, du moins dans les limites des liens formés par le culte, assimilés à une parenté". (**Lagrange**, op. cit., p. 118).

[2] **Plautus**, *Mercator*, IV, sc. VI, v. 825 sq.

exspectabatur quædam rerum occultarum et futurarum notitia. Tandem quidam inter eos famosissimi diis ipsis annumerabantur.

129. (B) Apud **Ægyptios**[1], qui Semitis affines erant, licet ab eis distincti, vestigia inveniuntur monotheismi simul et pantheismi, imo et idololatriæ. In libris theologicis a sacerdotibus scriptis, reperitur quidem fides in unum Deum, invisibilem, æternum, qui nullâ imagine depingitur, neque in templo manufacto inhabitat. Sed non pauci critici contendunt polytheismum ab initio apud populum viguisse, et monotheismum fuisse veluti *synthesim* omnium deorum quos plebs colebat. Multo probabilius est antiquos Ægyptios notionem habuisse saltem vagam unius Supremi Numinis, et exinde in polytheismum deflexisse; nam nomen *Nouter*, quo utebantur ad designandam divinitatem significat Deum unicum et universalem, cum Ægyptii ad christianam fidem conversi eodem nomine (*Noute*, *Nouti*) usi fuerint ad Deum verum designandum[2].

Attamen, præter hunc invisibilem Deum, multi habebantur dii, qui in maximis templis Abydos et Memphis colebantur : *Râ*, seu *Horus* vel *Toum* (sol), *Ah* seu *Thot* (luna), *Nouit* seu *Hâtor* (cælum), *Seb* (terra), *Hâpi* vel *Osiris* (fluvius Nil); prætereaque dii locales qui in variis civitatibus honorabantur. Postea animalia adorabantur, præsertim taurus Apis, et sic mox floruit idololatria. Insuper divini honores regi seu Pharaoni tribuebantur.

De *mortuis* maxime curabant Ægyptii; ipsis enim persuasum erat non totum hominem mori, sed ejus animam (*ba*) supervivere, et cælum ingredi posse, ubi cum diis felicitate gaudebat. Sed antea judicium subire debet coram *Osiris* et quadraginta duobus judicibus; qui enim peccaverunt nec pœnitentiam egerunt in inferno diris suppliciis cruciantur.

130. 4° In **Occidente**, recensere sufficiet religiones *Græcorum*, *Romanorum*, *Gallorum* et *Germanorum*.

---

[1] **R. Lepsius***, Ueber den ersten ægyptischen Götterkreis und seine geschichtlich mythologische Entstehung, 1851; **P. Pierret**, *Essai sur la mythologie égyptienne*, 1879; *Le Panthéon égyptien*, 1881; **P. Lepage-Renouf**, *Lectures on the origin and growth of religion as illustrated by the religion of ancient Egypt*, 1879; **H. Brugsch***, Religion und Mythologie der alten Ægypter, 1888; **Maspero**, *Études* de mythologie et d'archéologie égyptiennes, 1892; **Abbé de Broglie**, op. cit., p. 123-126; **Ch. de la Saussaye**, op. cit., p. 99-123; **A. Wiedemann***, *Religion of Egypt*, ap. *Dict. of the Bible*, (Hastings), Extra vol., p. 176-197.

[2] Quod erudite declarat **Ph. Virey**, *Comment les Égyptiens concurent et définirent la divinité*, ap. *Rev. prat. Apologet.* t VII, mars 1909, p. 894-912.

(A.) In Græciâ[1] quemdam monotheismum vagum invenimus cum polytheismo mixtum. Ex unâ parte *Zeus* videtur esse supremus deus, divum pater atque hominum rex[2], simulque providus, in rebus humanis frequenter sese immiscens, ad quem omnes, etiam dii, recursum habere debent. Ex alterâ vero, deificantur *vires naturæ* atque viri eminentissimi seu heroes.

Ita flumina et fontes, sub nomine *nympharum* coluntur; arbores sub nomine *Dryadum;* animalia quædam cultum pariter accipiebant, ut serpentes, qualis erat Athemis οἰκουρὸς ὄφις. — Honores defunctis præstabantur; nam Græci putabant animas hominum supervivere et generatim in ipso loco sepulturæ manere, ubi cibum, potum aliaque a posteris accipiebant. Exinde natus est *heroum* cultus, virorum scilicet qui virtute aut dignitate ceteris præcelluerant; hi ut *semi-dii* habebantur. Simul varii dii diversis civitatibus assignabantur, aut variis mundi muneribus præsidebant. Inter deos, duodecim præcipui numerabantur : Zeus seu Jupiter, Hera, Poseidon, Demeter, Apollo, Artemis, Hephestos, Athene, Ares, Aphrodite, Hermes et Hestia.

131. Cultus primitus non in templis perficiebatur, sed in sacris nemoribus, super altaria sub dio erecta; neque tunc erant idola, quæ nonnisi postea erecta fuere. Diis sacrificia offerebantur, quandoque humana, quibus Græci sibi divinum favorem conciliare intendebant. His addebantur orationes, ad beneficia impetranda, aut ad gratias pro præteritis donis agendas, aut etiam ad adorationem Supremo Numini reddendam. Cultus exhibebatur in quâlibet *familiâ* præcipuis diis, sed præsertim *Hestiæ*, quæ domi specialis erat protectrix; insuper in quâlibet *phratriâ*, quæ erat quasi ipsius familiæ extensio; et tandem in *civitate*, pro totâ natione : ita cultus non solum privatus et familialis sed etiam publicus et nationalis erat.

132. (B) Græcæ religioni affinis est *Romanorum* religio[3]. (a) Apud eos viget quidem polytheismus, imo et

[1] **Stengel***, *Die griechischen Sakralalterthümer*, ap. **Müller**,, *Handb. der Klass-Alterthumswiss.*, V. 3, 1899; **Gruppe***, *Griechische Culte und Mythen*, 1887; **A. Maury**, *Histoire des religions de la Grèce antique*, 1857-59; **P. Decharme**, *Mythologie de la Grèce antique*, 1886; **Daremberg et Saglio**, *Dict. des antiquités grecques et romaines*; **Percy Gardner and F. B. Jevons***, *Manual of greek antiquities*, 1895; **Ch. de la Saussaye**, op. cit, p. 485-587; **Fustel de Coulanges**, *La Cité antique*, 16ª ed., 1898; **Hastings***, *Dict. of the Bible*, Ext. vol., p. 109-156.

[2] **Virgilius**, *Æn.*, x, 2, et alibi.

[3] **Mommsen und Marquardt**, *Handbuch der römischen Alterthümer*, t. VI; *gallice*, redditum auctore *Brissaud*, *Manuel des antiquités romaines*, t. XIV, Le culte chez les Romains; **Bouché-Leclercq**, *Manuel des Institutions romai-*

inveniuntur quædam pantheismi vestigia. Attamen, inter deos, unus antiquitus præ ceteris colebatur, nempe *Janus*, qui ut principium omnium rerum habebatur; postea vero quando Græca civilitas Italiam pervasit, principalis inter deos factus est Jupiter. Teste *Ennio*, duodecim præcipuæ recensebantur divinitates :

"Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars
Mercurius, Jovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo."

133. (b) Ceteroquin religiosissimi erant Romani, in vitâ tum privatâ tum publicâ : cultus totam eorum vitam pervadebat eique aliquid sacri conferebat. Cuique familiæ præerat *Vesta;* domum protegebant dii *Penates*, necnon *Lares*, seu spiritus majorum jam defunctorum : his sacra precesque offerebantur a patrefamilias, mane, tempore prandii; festaque in eorum honorem celebrabantur statis diebus, necnon in præcipuis vitæ circumstantiis. Supra familiam erat *gens*, ex omnibus familiis constans quæ ab uno eodemque avo descendebant; hæc suum habebat *gentilicium* cultum, qui reddebatur a *flamine*, seu sacerdote ab ipsâ gente electo. Quo facilius cultus perpetuus maneret, creata sunt *collegia* et *sodalicia*, non solum inter patricios sed etiam inter plebeios, quorum munus erat sacra celebrandi, totius communitatis nomine. Tandem *Civitas* ipsa suos habebat lares, Romulum et Remum, suum Numen, Vestam nempe, cui speciale templum dedicabatur, in quo sacer ignis perpetuo a virginibus accensus servabatur. Duplicis generis sacra celebrabantur : sacra *popularia*, quæ laribus *compitalibus* seu laribus cujusque vici offerebantur; et sacra *publica*, quæ, nomine totius reipublicæ, a *flaminibus* seu sacerdotibus offerebantur.

134. (c) In precibus et sacrificiis bona temporalia fere exclusive postulabantur; ritus veluti magicam virtutem habere censebantur, ita ut minima omissio aut mutatio validitati noceret. Attamen dii ultores criminum existimabantur, et speciatim juramenti violationem injustitiamque stricte puniebant, non solum in præsenti, sed etiam in alterâ vitâ. Dum vero quædam festa pietatem et puritatem foverent, alia, ut bacchanalia et saturnalia, turpissima promovebant vitia. Quod quidem præcipue accidit quando græca et orientales religiones Romam invaserunt.

135. (C) De antiquâ **Gallorum** religione pauca novimus [1]. Tempore quo Cæsar Galliam invasit, jam vigebat

---

nes, 1896; **G. Wissowa***, *Religion und Kultus der Römer*, 1902; **André Baudrillart**, *La religion romaine*, 1905 (Science et Religion.)

[1] H. d'Arbois de Jubainville, *Cours de littérature celtique*, t. I et II, Paris, 1883-84; **A. Bertrand**, *La religion des Gaulois, les druides et le druidisme*,

polytheismus ; præcipui quos colebant dii erant Mercurius, Atesmerius, Mars (Belatueradus), Apollo (Bowo), Jupiter (Aramo), Silvanus. Sed multa erant alia numina : fontes enim et flumina deificabantur. Cultus a *druidis* perficiebatur, qui maximâ auctoritate gaudebant; sacrificia offerebantur, sæpe humana, præsertim tempore belli. Firmiter Galli tenebant *animam esse immortalem*, et præsenti vitæ alteram succedere in quâ omni genere bonorum frui exspectabant; quare mortalem vitam haud magni faciebant nec morte terrebantur.

136. (D) Plura de **Scandinavis** et **Germanis** novimus [1], licet aliquatenus obscura.

(a) In *Scandinavia* tres præcipui colebantur dii : *Thor*, qui tonitrui præsidet; *Odinus* seu *Wodan*, qui primum tanquam sapientissimus habitus est posteaque tanquam deus belli; *Friggo* seu *Freyr*, deus pacis et abundantiæ, qui postea imperum cultum obtinuit. Quibus adjungebantur deæ, præsertim *Hertha*, seu tellus, *Holda*, venatorum patrona, Frea, seu dea fecunditatis et amoris. Multi erant alii dii secundarii. His omnibus sacrificia offerebantur, quandoque humana, a sacerdotibus qui simul erant principes temporales. — In libris sacris a sacerdotibus scriptis, quædam inveniuntur monotheismi vestigia : deus siquidem exhibetur ut potens, remunerator et judex, qui malos severe puniet atque justos præmiabitur [2].

(b) *Germani* eamdem fere religionem, paucis tantum mutatis, habebant. Quoddam supremum numen (*Gott*) in sylvis colebant, quod neque picturis neque statuis repræsentabant. Præterea, tres præcipuos deos adorabant, teste Tacito, nempe *Mercurium*, *Herculem* et *Martem* : hæc sunt nomina latina ad significandum *Wodan* (Odin), *Thor* et *Donar*. Quibus multa inferiora addebantur numina. Vitam futuram credebant, in quâ justi præmia suorum laborum accipiebant. Sed multæ superstitiones atque magicæ artes, necnon impuri atque crudeles ritus cultum religiosum deturpabant.

1897; **A. Holder**, Altceltischer Sprachschatz, Leipzig, 1891-1903; **J. Rhys**, Lectures on the origin and growth of religion, as illustrated by Celtic Heathendron, London, 1888; **G. Dottin**, *La Religion des Celtes*, Paris, Bloud, 1904.

Tacitus, *De origine, situ, moribus ac populis Germanorum*; **J. Grimm**, Die deutsche Mythologie, 4e ed., 1875-1878; **Chantepie de la Saussaie**, The religion of the Teutons, 1902; **A. F. Ozanam**, *Les Germains avant le Christianisme*, ch. II, La Religion, Paris, 1872; **Ch. de la Saussaye**, *Manuel d'hist. des religions*, p. 675-700.

[2] Ita describitur ap. *Edda Sæmundar* : " Tum venit Potens ille, — ad magnum judicium, — validus e superis, — qui omnia regit. — Fert hic sententias et causas dirimit, sacra fata... quæ semper durabunt ".

137. **Conclusio.** Quibus rite inspectis, merito infertur apud omnes gentes et tribus, ab initio, quamdam floruisse religionem, quæ essentialiter tribus constabat elementis, aliquot *dogmatibus*, moralibus *præceptis* et *ritibus*.

(a) Inter *dogmata*, recensetur fides in aliquod numen, homini superius, de homine curans ipsique nocere aut prodesse valens, non solum in præsenti sed etiam in alterâ vitâ; exinde eruitur *obligatio* hoc numen placandi, adorandi et variis precibus et sacrificiis conciliandi.

Ens illud superius concipitur tanquam judex et *remunerator*, malos puniens rectisque præmia conferens.

(b) Dantur proinde *præcepta moralia* quæ, etsi in multis diversa, in eo concordant quod impietatem et injustitiam prohibent, pietatem erga deos et parentes, justitiam erga omnes imperant, ita ut legis violatores pœnas subeant sive æternas sive saltem valde diuturnas.

(c) In omni pariter religione inveniuntur *ritus speciales* et minutim determinati, quibus dii coli debeant quibusque ab eis beneficia obtineri possint; horum efficacia pendet non solum a dispositionibus precantium et offerentium, sed a scrupulosâ observatione minimorum rituum.

Quibus positis, horum phænomenorum *explicatio* sedulo quærenda est.

II. Factorum religiosorum explicatio.

138. **Ex historiâ religionum merito infertur religionem ita esse naturæ humanæ connaturalem et ingenitam ut necessaria dicenda sit.**

Quod quidem duplici modo probabimus : 1° adversariorum hypotheses confutando; 2° veram solutionem exponendo.

1° **Falsæ aut incompletæ hypotheses rejiciuntur.** Factum religiosum, tam universale tantique momenti, eludere conantur adversarii, ostendendo sensum religiosum oriri ex imperfectiore hominum conditione, ideoque paulatim eliminandum esse.

139. (A) **Positivistæ**, cum A. Comte et M. Littré, contendunt religionem nihil aliud esse nisi *expressionem mythologicam admirationis*, quam experti sunt primi homi-

nes stupenda naturæ phænomena contemplantes : supponentes enim vim occultam seu aliquem spiritum his inesse, ea adoraverunt, et animismum aut fetichismum coluerunt : a quo pedetentim ad polytheismum et monotheismum gradum fecerunt. Hic autem conceptus omnino evanescet coram scientiâ [1].

Quæ hypothesis : (a) non solum est *gratuita*, sed etiam *factis* contraria. Supponit enim hominem ab initio fuisse universim fetichismo et animismo addictum, et, progressivâ evolutione, ab inferioribus ad superiores formas religionis transiisse. Jamvero, 1) historice constat multos populos minime fetichismo addictos fuisse, sed ab initio quemdam monotheismum, saltem vagum, postea vero dualismum aut polytheismum admisisse [2], ut constat ex superius dictis, nn. 114, 116, 118, 123, 125, 129, 130, 136. 2) Constat pariter, in omnibus fere religionibus, puriorem fuisse cultum antiquum ; v. g., apud *Sinenses*, polytheismus et idololatria successerunt religioni magis spirituali qualis a Confucio traditur.

(b) *Neque illa hypothesis omnia facta explicat :* 1) non explicat *permanentiam facti religiosi* non solum apud vulgus, sed etiam apud doctissimos homines qui hodie etiam religionem simul et scientiam æquali successu colunt ; 2) nec *fructus honestatis et sanctitatis* quos profert religio [3] ;

---

[1] **A. Comte***, *Cours de philosophie positive*; **M. Littré***, *Paroles de Philosophie positive :* quorum theorias lucide et critice exponit **E. Boutroux**, *Science et Religion*, 1908, p. 37-79. — Positivistæ in evolutione relate ad religionem distinguunt : (a) stadium *theologicum*, in quo homines naturalium phænomenorum causam reponunt in entibus superioribus ; (b) stadium *metaphysicum*, in quo eamdem tribuunt entibus seu conceptibus *metaphysicis ;* (c) stadium *positivum*, ubi phænomena scientifice explorant eaque *legibus naturalibus* explicant : quo in statu, religio scientiæ cedit.

[2] Quod admittunt non pauci acatholici, ut **Max Müller***, qui putat ab initio floruisse *henotheismum*, seu quamdam monotheismi formam satis vagam (*Lectures on the origin and growth of religion*; *Essais sur l'histoire des religions*, trad. par *G. Harris*, Paris, 1872, p. 477); **A. Lang***, qui censet homines a monotheismo in polytheismum incidisse, etc. — Catholici autem, cum **Abbé de Broglie**, *Probl. et Concl. de l'hist. des Relig.*, p. 60-88, ostendunt etiam *historice* multo probabiliorem esse hypothesim quæ admittit primitivam religionem fuisse monotheismum, ex quo postea, per modum corruptionis, ortus est polytheismus. Quod confirmat **DD. Le Roy**, in opere supra laudato, *La Religion des Primitifs*.

[3] Quos fructus exponit **W. James***, *Varieties of religious experience*, lect. XI-XX ; gallice, *L'Expérience religieuse*, trad. *Abauzit*, ch. 8-12.

hi enim fructus, quando perennes, errori tribui nequeunt; 3) neque rationem reddit idearum *juris*, *officii*, *moralis obligationis* : hæc enim omnia supremum legislatorem supponunt, ut in thesi sequenti exponemus, n. 154.

140. (B) **Psychologistæ** [1] putant religiosum sensum e *subconscientiâ* oriri, et primùm esse quamdam emotionem religiosam; ex hâc autem emotione intellectum paulatim quosdam conceptus eruere secundum ideas jam acquisitas; ita modo immanenti obtineri conceptus divinitatis, qui postea, pro variis experientiis religiosis subjecti, legibus evolutionis subjacet. — Cui hypothesi favent hodierni *Modernistæ* [2], qui contendunt religiosos sensus, primum ex *subconscientiâ* ortos, postea intimâ experientiâ perceptos, tandem in dogmata et præcepta fuisse conversos.

141. Hæc hypothesis non explicat ea quæ sunt sensûs religiosi distinctiva : nam incertum remanet quid sit subconscientia, quomodo emotio proprie religiosa surgat e subconscientiâ hominis, et quidem in omnibus temporibus et locis, ac semper sit occasio creandi conceptum Entis Supremi cui debeatur cultus [3].

(b) Aliunde *moralis obligatio*, quam omnes imponunt religiones, non magis in hoc systemate quam in Positivistarum hypothesi explicatur : sola enim conscientia aut subconscientia absolutam et universalem obligationem imponere nequit, ut fusius in sequenti thesi declarabitur.

142. (C) Quod quidem intelligentes, **Sociologistæ** [4] dicunt religionem oriri e sensu quodam *dependentiæ a collectivitate* :

---

[1] Ita, inter alios, **Murisier***, *Maladies du sentiment religieux*, Paris, Alcan, 1901; **Ribot***, *Psychologie des sentiments*, Paris, Alcan, 1896, p. 297-320. Quorum theorias exponit atque confutat **G. Michelet**, *Dieu et l'agnosticisme contemporain*, Paris, Gabalda, 1909, p. 114-182. Cfr. **E. Boutroux**, *Science et Religion*, p. 169-207.

[2] Ita, inter alios, **A. Loisy**, **Ed. Le Roy**, **G. Tyrrell**, necnon auctores operis *Programma dei Modernisti*, quorum theorias fusius exponuntur in Appendice.

[3] Ita **Pius X**, in Encycl. *Pascendi dominici gregis*, n. 42.

[4] Ita præsertim **Durkheim***, *L'Année sociologique*, 1898, ubi exponit *La définition des phénomènes religieux*; **Hubert***, *Introduction au Manuel d'histoire des religions par Chantepie de la Saussaye*; **Fauconnet** et **Mauss***,

cum enim homines, præsertim simplices, societate indigeant ad se tuendos, exinde inferunt in societate esse vim superiorem, quam ingenue deificant, et ex quâ procedit obligatio moralis eamdem religiose colendi. — Quod confirmare conantur ex *totemismo* apud multas tribus vigente[1].

143. Quæ tamen explicatio non majorem efficaciam habet quam præcedens. (a) Nam si vis *coercitiva*, in omni societate existens, explicat cur homines quasdam actiones peragant aut vitent ob pœnas temporales quas timent, non reddit rationem *obligationis moralis*, quâ impellimur ad aliquid faciendum aut vitandum independenter ab omni pœnâ. (b) Aliunde *totemismus*, cui tanquam facto inconcusso et universali innituntur sociologistæ, non est proprie religio, sed pactum quoddam, vi cujus homines cujusdam tribûs consociantur cum animalibus alicujus speciei determinatæ seu potius cum spiritu invisibili qui sub his animalibus latere supponitur; ex unâ parte, homines animalia hujus speciei neque occident neque comedent, et ex alterâ, hæc animalia supponuntur præfatis hominibus non nocitura. Est igitur quædam superstitio, quæ religioni jam antea existenti superadditur, sed religionem ipsam minime constituit : ubi enim hæc viget superstitio, simul adest cultus religiosus, fides in aliquod Numen et in futuram vitam, et totemismus ipse ut quid accessorium habetur[2].

Grande Encyclopédie, article *Sociologie*. — Quam theoriam exponit et confutat **G. Michelet**, op. cit., p. 1-70.

[1] *Totem* apud *Indianos* dicitur animal, vel planta aut aliquid hujusmodi, a quo certa quædam tribus originem suam ducere putat. Indianus qui vulpem v. g. tanquam *totem* habet, ab ejus nomine se appellat, eam pro genio habet, omnes vulpes cognatos existimat, eas non occidit nec ejus carnibus vescitur, neque puellam, quæ eumdem totem colit, in matrimonium ducit. *Totemismus* habetur a nonnullis ut *religio*, quæ a tribu seu hominum collectivitate originem ducit. Cfr. **A. Bros**, *La religion des non civilisés*, p. 217-244.

[2] Ad rem **DD. Le Roy**, *La Religion des Primitifs*, p. 132: " Le Totémisme est un moyen dont les hommes primitifs se sont servis pour unir, distinguer, fortifier et étendre la famille, par un pacte magique. Il ne crée ni la conscience religieuse, ni la morale, ni la croyance aux esprits, ni le sacrifice, ni la communion : il *suppose*, au contraire, *tout cela déjà existant*, et il s'en sert lui-même pour se constituer et se perpétuer. Pour faire une alliance avec un être invisible, il faut croire qu'il existe; on ne s'allie pas avec le néant. Il n'est donc pas la Religion primitive, il n'est même pas une religion, et pas même une partie de religion. C'est un pacte magique familial et social. — Et, comme conclu-

Rejiciendæ sunt igitur tanquam prorsus *insufficientes* variæ explicationes *naturalisticæ*.

144. 2° **Vera explicatio proponitur.** Religio non e societate, neque ex ignorantiâ aut solis emotionibus, vel e solo sensu intimo oritur sed ex toto homine, seu ex intimis facultatibus hominis intellectualibus simul et affectivis [1]. Quod ita declarari potest :

(a) Homo, *intellectu* præditus, e contemplatione rerum naturæ et suiipsius pedetentim assurgit ad *primam causam* phænomenorum quæ conspicit : hanc autem causam concipit tanquam Ens *superius*, *vivens*, *personale*, *bonum* et *providum*, cui cultus debetur et a quo beneficia consequi valemus.

(b) Simul vero ejus *voluntas*, si recte est disposita, bonum appetit et felicitatem quærit; neutrum vero nec in seipso, nec in creaturis invenit, sed altius quærit, nempe in Ente supremo cujus existentiam agnovit.

(c) Quia autem homo non solum intellectu et voluntate, sed etiam *sensibilitate* constat, variis affectibus ad Ens illud Supremum fertur : *timore*, quatenus concipitur ut potens et justum, *spe* et *amore*, quatenus ut bonum et ad nos juvandos paratum existimatur.

Ita totus quantus est, homo in Deum enititur ac fertur, ideoque *religione* seu *divino cultu eget*. Quod fusius declarare oportet e *psychologicâ analysi aspirationum animæ humanæ :* ita argumento *psychologico* simul et *historico* necessitas alicujus religionis demonstrabitur.

145. *Argumentum ita proponi potest :*

Homo beatitudinem ambit et prosequitur veluti necessitate suæ naturæ.

Atqui hanc beatitudinem invenire nequit nisi in religione.

---

sion, nous définissons le Totémisme: "Une institution consistant essentiellement en un pacte magique, représentant et formant une parenté d'ordre mystique et supranaturel, par lequel, sous la forme visible d'un animal, et, exceptionnellement, d'un corps végétal, minéral ou astral, un esprit invisible est associé à un individu, à une famille, à un clan, à une tribu, à une société secrète, en vue d'une réciprocité de services."

[1] G. Michelet, op. cit., p. 343-350. — Quod quidem asserendo, minime negamus religionem fuisse *divinitus revelatam*. Putamus enim, cum DD. Le Roy, *op. cit.*, p. 479-484, ex solâ historiâ religionum, valde probabile esse Deum humanæ infirmitati subvenisse, quædam veritates homini revelando; sed de hoc in capite sequenti agemus.

Ergo religio ipsi necessaria est [1].

Major experientiâ constat nec probatione indiget.

Ad minorem probandam, tria exponemus : (A) *in quo consistat* beatitudo; (B) num ad beatitudinem *sufficiant systemata areligiosa;* (C) num *in religione* inveniri possit beatitudo

146. **(A) Exponitur in quo consistat hominis beatitudo.** Hæc sane sita est in completâ satisfactione nobilissimarum aspirationum quæ facultatibus propriæ humanis insunt. Quænam sint hujusmodi aspirationes declarare oportet.

(a) Ex parte *intellectûs* : homo ad veritatis cognitionem assurgere conatur non qualiscumque, sed integræ, et in eâ proficere, non obstantibus mysteriis et nebulis quibus velatur; præsertim vero de problemate *suæ originis suique finis ultimi* vult certior fieri : utrum nempe finis noster *in nobismetipsis* quærendus sit an *extra nos;* utrum anima nostra sit *immortalis* an *cum corpore pereat;* quisnam futurus sit *status noster post mortem; quibus mediis* finem prosequi debeamus, propriis viribus an Deo juvante.

(b) Ex parte *voluntatis*, tendimus in *bonum*, et quidem integrum et perfectum; *amare* quidem volumus, sed id quod amore dignum sit et cordis impleat desideria. Ad quod consequendum, indigemus *regulâ morum* quâ in prosecutione boni dirigamur; et *auxilio* cujus ope bonum cognitum indesinenter operemur : nam, præter nobilissimas aspirationes, nobis insunt propensiones *pravæ* quibus ad malum, utpote delectabile, vehementer allicimur, et nisi potenti manu juvemur, sæpe et facile in malum prolabimur.

(c) Ex parte *totius animæ*, volumus diu, immo *perenniter* vivere, et perpetuâ felicitate quietè frui : felicitas enim quæ brevi tempore durat aut facile turbatur, non est vera beatitudo.

147. **(B) Ad veram beatitudinem non sufficiunt systemata areligiosa.** Præcipua sunt : *dilettantismus, pessimismus, positivismus, ethica independens.*

[1] Hettinger, *Apologétique*, § 6; Gondal, *Religion*, 1904, p. 53-93; J. Guibert, *Le Mouvement Chrétien*, Paris, Bloud. 1903, p. 5-45; Abbé de Broglie, *Preuves Psychologiques de l'Existence de Dieu*, Paris, 1905; M. Serol, *Le Besoin et le Devoir religieux*, Paris, Beauchesne, 1908.

(a) *Dilettantismus* contendit nil aut parum de his quæstionibus curandum esse, cùm nihil certi de eis cognosci valeat, sed nos modo uni modo alteri solutioni adhærere posse, prout majorem voluptatem nobis præbet. — Quod systema omnino falsum est : 1) insulsum est enim parum curare de quæstionibus a quibus tota pendet hominis beatitudo in hâc aut futurâ vitâ [1]; 2) irrationabile est unum aut alterum systema successive amplecti, prout majorem affert voluptatem, cùm ita practice agnoscatur systemata contradictoria posse simul esse vera, et criterium veritatis nihil aliud esse nisi voluptatem; 3) ceterum dilettantismus, nedum profundis aspirationibus hominis satisfaciat, fatetur hanc satisfactionem inveniri non posse, ideoque hominem in suo miserabili statu relinquit et in pessimismum labitur.

148. (b) *Pessimismus* agnoscit bonis præsentibus impleri non posse legitimas aspirationes nostras, ideoque nullam esse solutionem nisi in earum exstinctione et propriâ annihilatione. — Quod sanæ rationi contrarium est : 1) innatum enim beatitudinis desiderium exstinguere nequimus, et ipsi pessimistæ, dolorem expellere conando, ostendunt se suo modo beatitudinem prosequi; 2) nobiliores aspirationes exstinguendo, novos dolores eo ipso accendunt, et ita sibi practice contradicunt; 3) ex eo quod beatitudinem in bonis temporalibus invenire nequimus, illogicum est inferre eam nullibi quærendam esse : ratio enim alia bona sublimiora excogitare potest.

149. (c) *Positivismus*, rerum supra-sensibilium existentiam in dubium revocans, scientiarumque mirabilem profectum plus æquo extollens, contendit *scientiæ* studio et usu hominis omnia impleri desideria, ideoque religionem prorsus inutilem esse. — Quod falsum est : 1) scientia enim de

[1] Hominem sine solutione hujus problematis inquietum et infelicem esse fatetur incredulus Jouffroy, *Mélanges philosophiques*, p. 338 : " Comment voulez-vous que l'homme vive en paix, quand sa raison, chargée de la conduite de la vie, tombe dans l'incertitude sur la vie elle-même, et ne sait rien de ce qu'il faut qu'elle sache pour remplir sa mission? Comment vivre en paix, quand on ne sait ni d'où l'on vient, ni où l'on va, ni ce qu'on a à faire ici-bas? Vivre en paix dans cette ignorance est chose contradictoire et impossible. Si quelques hommes, à force de distraction et d'insouciance, peuvent s'endormir dans une telle situation, c'est une exception qui n'atteint pas la masse".

phænomenis quidem, externis et internis, de eorum nexu, coordinatione, legibus et causis proximis diligenter inquirit, et hâc in re multum profecit; sed de primâ rerum origine, de vitâ futurâ, ultimo fine, et mediis ad eum attingendum omnino silet [1]; si de his aliquid asserit aut negat, jam non est *scientia* sensu hodierno intellecta, sed metaphysica; 2) ceteroquin minime satisfacit aspirationibus hominis qui, suæ libertatis conscius, et bonum morale a bono sensibili distinguens, utrumque prosequitur, et perenniter vivere ambit.

150. (d) *Ethica independens*, moralibus hominis aspirationibus satisfacere volens, ei *regulam morum* præbere conatur *independenter a Deo et religione*. — Sed *incassum*, ut ex sequentibus patebit [2].

Etenim *regula morum*, ut sit vere efficax, supponit *legislatorem* sufficienti *auctoritate* præditum ad imponendum omnibus moralem obligationem, *sanctionem* quâ ad adimplenda officia moveamur, necnon *auxilium* quo in bono prosequendo, non obstantibus obstaculis, adjuvemur. Atqui nullum ex his extra religionem inveniri potest.

151. 1) Sine religione inveniri nequit *legislator* sufficienti *auctoritate* pollens ad moralem obligationem omnibus imponendam.

152. α) Contendunt quidem *utilitaristæ* et *evolutionistæ* regulam morum desumi ex *utilitate* sive privatâ sive sociali, ita ut tanquam *bonum* haberi debeat quidquid individuis et societati prodest. — Hanc autem esse normam prorsus insufficientem evidenter apparet. Nam inter *bonum privatum* et *utile* magnum est discrimen, imo haud raro maxima contrarietas : ita utile est aliquando bonum alienum surripere, etsi illicitum.

Si vero bonum *publicum* invocas, cur in conscientiâ teneor magis curare de bono publico quam de proprio? Omni quidem laude

[1] Quam insufficientiam scientiarum naturalium ostendunt : **M. Blondel**, *L'Action*, p. 51-86; **Brunetière**, *Questions actuelles*, Paris, Perrin, 1907, p. 3-47; **E. Boutroux***, *Science et Religion*, p. 228-268; **W. H. Mallock**, *Is life worth living? gallice* redditum a *P. J. Forbes*, *La Vie vaut-elle la peine de vivre?* Paris, 1882, ch. IX.

[2] Cfr. **Abbé de Broglie**, *La Morale sans Dieu*, Paris, 1886, 1re Partie, ch. III, p. 106 sq.; **L. Gallo**, *Non vera onestà senza religione*, Genova, 1885; **E. Scherer**, *Etudes sur la Littérat. contemp.*, t. VIII, p. 182; **Brunetière**, *Questions actuelles*, p. 32-47; **Ollé-Laprune**, *Le Prix de la Vie*, 5e ed., 1898, p. 127 sq.; **H. Liddon***, *Some Elements of religion*, London, 1873, lect. I; **J. J. Fox**, *Religion and Morality*, New York, 1899.

dam sunt qui se suaque expendant in aliorum utilitatem: sed, si *sola utilitas* est regula morum, nil sane probat cuique officium incumbere seipsum abnegandi ad alios felciores reddendos. — Non potest igitur sola utilitas esse moralitatis norma.

153. 3 Alii dicunt *conscientiæ dictamen* esse moralitatis fundamentum. Sed immerito: nam obligatio in suo conceptu involvit superioris potestatem, qui voluntatem suam cum auctoritate intimare valeat ab omnibus et singulis agnoscenda; at pro conscientiæ dictamen, si non spectatur ut vox Dei, non habet potestatem hujusmodi: nihil aliud est nisi ratio ipsa de rebus agendis judicium ferens; jamvero ratio non est ipsi homini superior, sed solum pars hominis. Insuper ratio nostra mutabilis est et fallibilis: unde sæpius propri commodi magis quam honestatis leges sequitur, nec vires inferiores, videlicet passiones animi, semper continere valet; aliunde judicium unius hominis ab alterius judicio sæpe differt, et quod bonum uni videtur, alteri inhonestum apparet: proindeque, sublato Deo, jam non esset una lex moralis, sed tot leges quot capita, ut luculenter constat ex variis systematibus a philosophis tum antiquis tum etiam hodiernis excogitatis.

154. 3 Nonnulli dicunt sufficere *honoris sensum*, qui omnibus innatus esse videtur, sed eoque exultus, norma vivendi esse potest. Sed, præterquam quod ille honoris sensus nihil aliud esse videtur nisi conscientiæ vox, quatenus sui et aliorum approbationem quærit, eidem quæ impotentiæ laborat, violentas passiones frenare nequit, ut fatentur ipsi Rationalistæ[1], cum multa sint vere inhonesta, quæ non reprobat; neque in rebus arduis ad virtutem colendam satis efficaciter impellit, præsertim quando agitur de iis quæ in occulto fiunt. Remanet igitur ut sola ratio divina, utpote infallibilis supremaque auctoritate pollens, leges universalem vim obligandi habentes condere et ipsi conscientiæ imprimere valeat.

155. 2 Probatur etiam *posterius*, scilicet nullam, sublatâ religione, efficacem sanctionem excogitari posse.

2° Vox enim *conscientiæ*, quæ in bonis tam sæpe auditur et levia etiam delicta reprobat, post multa crimina a malis commissa, sæpe muta remanet vel tam debilis est, ut tanquam sufficiens pœna minime haberi possit; itaque sanctio deficit ubi maxime necessaria est.

3 Nec sufficit *propria utilitas*, nam, quamvis omnium quam legum observantia in bonum privatum redundet, hoc non est verum in omnibus casibus, nec pro omnibus civibus, qui aliquando bona pro-

[1] Ita v. g. **Rousseau***, *Emile*, liv. IV.

pria, vel labores, vel vitam ipsam pro bono publico dare jubentur[1]; neque *laetitia* quæ ex adimpleto eorum officio : hæc enim sæpe non ab omnibus, sed solum ab egregiis viris percipitur, et aliunde facile evanescit quando cum amore vitæ, sanitatis, divitiarum conflictatur. Utilitas autem *socialis*, quæ ex bonis individuorum operibus resultat, *paucos* tantum afficit, et quidem nobiliores, qui minus hoc stimulo indigent; plerique autem privatum bonum bono publico præferunt. Neque parter sat efficax est temporalium pœnarum *metus*, sæpe enim mala bonaque præsentis vitæ absque ullo respectu ad uniuscujusque merita vel demerita dispensantur : haud raro justi graves sustinent afflictiones, dum quandoque injustis omnia prospere cedunt. — Nec dicatur *externam legum civilium actionem* satis esse : hæc enim illa tantum delicta attingere potest, quæ non solum externa sunt, sed etiam per testes demonstrabilia : præterea spes manet evadendi pœnas etiam publico crimini debitas sive fugiendo, sive testes aut judices corrumpendo. Proinde cum *Leone XIII*, Encycl. *Diuturnum*, concludere licet legum inutilem esse severitatem, nisi homines impellantur officio, salutarique Dei metu permoveantur, duce religione, "quæ suâ vi in animos influit, ipsasque hominum flectit voluntates, ut eis a quibus ipsi reguntur, non obsequio solum, sed etiam benevolentiâ et caritate adhærescant".

156. 3) Ad bonum faciendum, non sufficit regula morum, sed *auxilio* indigemus quo voluntas nostra roboretur. α) Altissimæ sunt quidem aspirationes nostræ : actiones non solum bonas, sed etiam heroicas, imo et divinas efficere appetimus; sed multa obstant impedimenta : *difficultas operis* quæ nos deterret, *pravæ tendentiæ* quæ nos ad malum utpote delectabile alliciunt; et, quia ad hæc superanda requiritur conatus non solum *strenuus*, sed *constans*, a bono sæpe declinamus et ad malum propendimus.

Quod *Paulus* de se aiebat de plerisque hominibus verum est : "Quod enim operor, non intelligo : non enim quod volo bonum, hoc ago; sed quod odi malum, illud facio... Nam velle adjacet mihi : perficere autem bonum non invenio... Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem: video autem aliam legem in mem-

[1] Ita **Benjamin Kidd** *Social Evolution*, New York et London, 1895, p. 16[1]; gallice versum *L'Evolution sociale*. Paris, 1896. Aliquem solummodo ex evolutionis principiis, declarat *universalem* esse systema non solum inutile, sed etiam prorsus ineffax. Cfr. **Lecky**, *History of European Morals*, New York, 1882, vol. I, c. I, p. 33 sqq.; **W. H. Mallock**, *Aristocracy and Evolution*, N. York, 1879, c. III-VI; cap. pall. versum *La vie : a-t-elle un prix ?* **A. Balfour**, *The Foundations of Belief*, part. I, c. I; cap. pall. versum, *Les Bases de la Croyance*, Paris, 1896.

bris meis, repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me in lege peccati, quæ est in membris meis[1]."

157. 3) Jamvero huic impotentiæ quis medebitur? Non *alii homines*, qui eâdem laborant incapacitate; aliunde, si bonorum exemplis ad virtutem trahimur, sæpius malorum vitia imitamur. Nec *societas;* etsi enim *legibus* et *pœnis* in pravos inflictis bonos mores fovere conetur, internos actus, qui externorum sunt fontes, attingere nequit.

Ergo ethica independens *regulam morum* homini præbere nequit, nec ejus morales aspirationes implere.

Ergo prorsus insufficientia sunt systemata *areligiosa*.

158. **(C) Homo beatitudinem invenit in religione.** (a) *Intellectus* in religione solutionem invenit omnium problematum quæ mentem agitant. Omnes siquidem religiones, limites hujus visibilis mundi transgrediuntur, et *originem finemque nostrum* assignare conantur, sed præcipue *religio vera* seu *christiana*. Docet enim: 1) nos *originem* a Deo accepisse per creationem, animâ spirituali et immortali præditos esse; 2) *finem nostrum* ultimum esse Deum, ipsum qui nobis perfectionem simul et beatitudinem conferet; 3) *medium* vero ad finem assequendum esse impletionem officiorum erga Deum, proximum et nosmetipsos, necnon patientiam in tribulationibus et tentationibus quæ peccati maculas abstergit, virtutem perficit et merita auget. Jamvero nemo est qui non videat hâc solutione quietari intellectum etiam in rebus adversis.

159. (b) *Voluntas* pariter in *religione* præsertim *verâ* invenit quidquid ad bonum prosequendum, amandum et attingendum necesse est: — 1) *legislatorem* sufficienti *auctoritate* pollentem: Deus enim, utpote supremus omnium Dominus, auctoritate gaudet *absolutâ* et *universali* in homines, idcoque *vim obligatoriam* legibus tribuere valet; *intima cordis* pariter scrutari potest, idcoque actus imperare non solum externos, sed etiam *internos*, et ita totum hominem regere in vitâ suâ morali; 2) *efficacem sanctionem* quâ ad

[1] *Rom.*, VII, 15, 18, 22-23. Hic Paulum allegamus, non tamquam auctorem sacrum, sed tamquam psychologum humanæ fragilitatis expertem. Quam inhabilitatem ad bonum faciendum vivide etiam describit **Blondel**, *L'Action*, p. 325-332.

bonum prosequendum incitemur : Deus enim, sapiens legislator ac societatis rector, ad vires animis nostris addendas, nos adhuc imperfectos ad virtutem allicit *spe æterni præmii* et a vitiis *pœnarum comminatione* deterret; vult enim ut tandem aliquando virtus proportionatum præmium accipiat, et *seipsum* tanquam mercedem proponit, seipsum, inquam, cognoscendum et amandum; 3) *auxilium validum :* Deus enim, utpote perfectus et totius perfectionis auctor, non solum præceptis et sanctionibus nos ad bonum incitat, sed potenti manu suâ vires facultatibus nostris addit, quibus, contra externa impedimenta atque internas tentationes, roborati dicere valemus : " Omnia possum in eo qui me confortat [1]. "

160. (c) *Tota anima* in religione invenit hanc *perennem beatitudinem* quam exoptat : 1) in Deo habemus *amicum* intime dilectum, cujus pulchritudo nunquam marcescit, cujus bonitas nos indesinenter allicit, qui, in animâ nostrâ vivens, in omnibus tentationibus et ærumnis nos juvare et solari potest [2]; 2) et quia Deus est æternus, et anima nostra immortalis, spes nobis immota manet plenius etiam Eo fruendi in vitâ æternâ.

161. **Conclusio**. *Religio* igitur et quidem *sola* omnes legitimas nostras aspirationes implet, et ad æternam beatitudinem nos perducit.

Religio igitur homini omnino necessaria est, et ita explicatur cur factum religiosum superius expositum sit universale in spatio et tempore.

Ex hoc pariter sequitur genus humanum non posse motu spontaneo, invincibili, constanti et universali suæ naturæ in Deum ferri, quin Deus vere existat : secus enim homo esset ens contradictorium, inintelligibile, miserabile, et quidem eo magis quo nobiliores experitur aspirationes; quod sane

[1] *Philip.*, IV, 13.

[2] Quod libenter fatentur qui *critice* religiosa phænomena recenter descripserunt. Ita, inter alios, **Leuba***, *A study in the psychology of religious phenomena*, in *The American Journal of Psychology*, t. VII, april 1896; **E. D. Starbuck***, Psychology of religion; **W. James***, *The varieties of religious experience gallice* redditum curâ **Abauzit**, *L'expérience religieuse*, Paris, Alcan, 1906; **M. Serol**, *Le Besoin et le Devoir religieux*, p. 93-114; **F. Coppée**, *La bonne souffrance*, Préface.

repugnat. Ergo Deus revera existit, quem totâ animâ colere debemus.

162. **N. B.** Ex hoc argumento apparet *non ipsam Religionem* esse homini innatam, sed *propensionem ad Religionem*. Quæ propensio potest liberâ voluntate impugnari et aliquo modo exstingui, vel e contra ampliari. Ita facile intelligitur cur multi, passionibus irretiti, nullam religionem profiteantur, et quam utile sit religiosam educationem pueris impertiri.

163. **Solvuntur difficultates.** 1° Objiciunt non pauci hodie multos esse atheos et irreligiosos, ita ut prævideri possit apud excultas gentes omnem prorsus religionem mox exstinguendam esse.

Resp. Fatemur equidem atheismum apud quasdam Gentes, præsertim in Galliâ, recenter *per fas et nefas* propagatum fuisse, cum spe omnem prorsus religionem penitus exstinguendi. Hâc de re duo animadvertimus :

(A) Imprimis non dantur tam multi athei quam primâ facie apparet : non pauci enim se irreligiosos proclamant, qui revera non sunt; quod quidem constat ex eo quod, gravi imminente mortis periculo, ad Deum naturali quodam instinctu se confugiunt; fingunt igitur se esse atheos, ut placeant impiis societatibus et viris, a quibus honores et munera exspectant. — Et revera isti inveniuntur non apud primitivos populos, qui naturales sequuntur aspirationes, sed apud illas Gentes quarum mores civilitatis abusu corrupti sunt.

164. (B) Paucorum atheismus minime probat sensum religiosum non esse homini naturalem. Sicut enim errores aliquando inter plebem sparsi non impediunt quin mens naturaliter ad verum tendat, ita pariter ex eo quod quidam dantur athei, minime inferre licet humani generis universalem tendentiam in Deum deletam esse. Siquidem multæ sunt causæ quæ satis explicant paucorum a religione defectionem : (a) nonnullorum *incuria* de rebus supra-sensibilibus : cum enim tam multi terrena commoda ambiant, non est mirum quosdam immemores esse, saltem ad tempus, rerum æternarum; (b) *præjudicia* quædam junioribus inculcata : ubi enim magistri aperte docent religiones omnes esse vana imaginationis figmenta, nonnulli discipuli, novitatis amatores, hujusmodi asserta eo facilius accipiunt quo melius intelligunt, sublatâ religione, se jam liberiorem vitam agere posse; (c) externa *coactio* ab impiis procedens : quando Status atheismum profitetur, et honores, muneraque distribuit, mirum non est non paucos, timoris aut ambitionis causâ, externe religioni valedicere, quo securius optatos honores consequi valeant.

Hi sunt *civilisationis abusus*, qui per aliquod tempus durare pos-

sunt; non autem diu; soluto enim religionis vinculo, mox nullum invenitur moralitatis fundamentum, mores facile corrumpuntur, et paulo post vel atheismus rejicitur, vel natio ipsa preces corruit[1].

165. 2° *Objicitur* etiam nonnullos esse viros non solum honestos, sed etiam omni naturali virtute præditos, quin tamen religionem colant; ergo moralitas sine religione subsistere potest. - *Resp.* Paucos esse hujusmodi viros non negamus, sed, si omnia recte attendantur, plerumque constabit eos vel religiosam educationem accepisse, vel religionis personis consociatos fuisse, ita ut etiam inscii religionis auctoritatem et influxum subierint, eisque tribuendæ sint pleræque eorum virtutes[2]. Aliunde etiamsi daretur *paucos*, meliori indole præditos, et in opportunis circumstantiis positos, posse, absque religionis praxi, juxta rationis dictamina vivere, non exinde sequeretur *omnes*, aut majorem communitatis partem id valere, præsertim quando iis in circumstantiis versantur ubi virtus ardua est, vitium autem facile.

§ II. Religionis necessitas demonstratur metaphysice.

166. *Thesis :* **Positâ Dei existentiâ, Supremi omnium Domini, gravis homini incumbit obligatio Ei cultum adorationis, gratitudinis, expiationis et amoris præstandi**[3].

Fundamentum obligationis cujuscumque est ordinatio

[1] Cfr. **C. Piat**, *La logique de l'athéisme*, in *Rev. prat. Apolog.*, t. III, 1907, p. 449-461. **Le Dantec**, atheismi advocatus, fatetur societatem ex atheis constantem, si logici sint, non posse subsistere : " Une telle société finirait naturellement par une épidémie de suicide ". (*L'athéisme*, p. 113).

[2] Quod acute declarat **A. Bafour***, *The Foundation of Belief*, New York and London, 1895, p. 82-83 : " Naturalismus, objiciunt, simul existit cum mirabili virtutis exercitatione in personis *A*, *B*, *C* etc., absque ullâ mercedis spe. Si in his hominibus res ita se habet, cur non in millibus? Et si in millibus, quid hoc vetat in omnibus? — Factis quibus hoc innititur argumentum non contradico. Hæc praclara virtutum exempla, religione posthabitâ, nec ignorare, nec minuere mihi in animo est; at si vera sint, ratiocinatio quæ inde eruitur, subtili examine proposito, omnino excidere videtur. Narrant biologi quosdam parasitos vivere in animalium corpore, quæ perfectioribus organis præstant, ibique tantum vivere... Ita de quibusdam evenit qui suis exemplis demonstrare audent naturalismum cum sublimi virtutum imagine, quacum tamen nullam habet affinitatem, optime conciliari posse. Quoad vitam spiritualem ipsi parisiti sunt; innixi alienis opinionibus ad societatem spectantibus in qua vivunt, suam virtutem a principiis non suis accipiunt. Cum hujusmodi opiniones debilitantur, cum hæc principia evanescunt, vita mutuo accepta quam servaverant, hoc sublato fulcimento, difficile vigere poterit ".

[3] **Fénelon**, *Lettres sur divers sujets de métaphysique et de religion*, ch. IV; **Lahousse**, n. 16-20; **Wilmers**, n. 24-32; **Gondal**, *op. cit.*, p. 48-53; **Bougaud**, *Le Christianisme et les Temps présents*, t. I, ch. 2.

cujuslibet entis ad suum finem ultimum, seu *ordo quem recta ratio sequi præcepit sive erga se sive erga alios.* Atqui recta ratio eas relationes inter Deum et hominem præscribit quæ nomine *religionis* comprehenduntur, nempe cultum *adorationis, gratitudinis, pœnitentiæ et amoris.*

167. 1° Deo debetur cultus *adorationis*, quo nempe supremum ejus dominium agnoscimus. (a) Ipse enim homines *creavit*, id est, e nihilo produxit quoad totum esse, tum quoad substantiam, tum quoad facultates. (b) Illos præterea in esse *conservat :* proprio enim pondere ad nihilum tendunt, cum ex nihilo sint, et nisi positive a Deo quolibet instanti sustentarentur, in nihilum redigerentur. (c) Imo cum illis in agendo *concurrit :* licet enim activitate gaudeant sibi a Deo inditâ, in actum erumpere non possunt nisi supremâ omnium causâ juventur; homines igitur toti quanti sunt a Deo pendent, et sub ejus dominio constituuntur.

Atqui supremus Dominus, a quo omnia pendent, jus habet et quidem strictum ut ejus dominium a creaturis omnibus rationalibus agnoscatur : ideo enim rationales sunt ut rationis ordinem sequantur, et suam a supremâ Causâ dependentiam sponte et libere confiteantur; quod quidem fit per *adorationem*, quâ Deum ut primum principium et ultimum finem, seu aliis verbis ut supremum Dominum profitemur; ergo Deus jus strictum habet ut ab hominibus adoretur, et qui cultum Ipsi denegat veræ injustitiæ reus est.

168. 2° Præterea Deus est supremus omnium *benefactor:* quidquid boni nobis inest ab Eo nobis gratuito donatum est. Ipse siquidem gratuito nos inter possibilia elegit, ut nobis existentiam largiretur; gratis vitam, gratis rationem et libertatem nobis donavit; gratis eadem servat et tuetur, gratisque nova beneficia quotidie suâ providentiâ nobis liberâ manu concedit. Atqui benefactori debentur grati animi sensus, et quidem eo ferventiores quo majora sunt beneficia collata; ergo Deo debemus *gratiarum actiones* et quidem maximas persolvere, et qui tale officium negligit, turpis ingratitudinis reus est.

Hic addi posset Deum omnium bonorum fontem semper remanere, proindeque multum expedire ut per *orationem* ad eum

recurramus ad nova beneficia adipiscenda; sed de hoc in thesi sequenti.

169. 3° Posito quod Deus ab hominibus offensus fuerit, jus strictum habet ut offensa ei irrogata, per *pœnitentiam* compensetur. Nam peccatum grave est vera injustitia erga Deum, cum violet jus quod Deo inest ut sit Supremus omnium Dominus et ultimus finis; est etiam injusta contra legitimam auctoritatem rebellio, cum sine dubio Deus jus habeat ut a creaturis suis serviatur. Atqui omnis injustitia stricto jure reparari et compensari debet, et quidem eo strictius quo jus violatum sanctius est. Ergo injustitia contra Deum per peccatum commissa, stricto jure debet compensari : quod sine contritione seu pœnitentiâ fieri nequit : proindeque injustitiæ reus est qui, cum Deum Optimum Maximum offenderit, pœnitere recusat.

170. 4° Deo tandem debetur *amor*, cum sit infinite amabilis. In ipso sunt enim omnes dotes quæ cor et amorem sollicitant : infinita *sapientia*, cui plene confidere possumus, infinita *pulchritudo* quæ nobilissimum affectum ad se trahit, infinita bonitas quæ ita nos dilexit ut omnia bona quibus fruimur libenter nobis contulerit. Nonne igitur nosmetipsos Ipsi ex toto corde et ex tota animâ tradere debemus?

171. Quæ quidem omnia *comparatione* declarantur. Jure naturæ parentibus honorem, reverentiam, gratitudinem et amorem exhibere tenemur; et si forte eis injuriam attulerimus, eam cito reparare necessarium ducimus. Jamvero plus Deo quam parentibus debemus : hi enim vitæ corporalis nostræ auctores sunt quidem, sed nonnisi instrumentaliter, virtute a Deo acceptâ, dum Deus est principalis auctor vitæ tum animæ tum corporis; cui proinde majorem reverentiam quam parentibus certo debemus. Pariter si parentes assiduâ curâ ac indefesso labore nos incolumes a multis periculis servârunt, atque liberali educatione ad altiora nos evexerunt, nonne majora adhuc beneficia a divinâ Providentiâ accepimus, eique proinde majores gratias reddere tenemur? Si parentes diligimus propter bonitatem quâ præditi sunt, nonne potiori jure amandus est Deus, totius bonitatis auctor? Tandem si injuria parentibus inflicta, specialem impietatis characterem præ se fert, nisi cito sincerâ pœnitentiâ reparetur, nonne majori diligentiâ compensari debet offensa Ei irrogata, qui speciali dilectione nos prosequitur?

172. Nec dicatur Deum nostris obsequiis non indigere. Licet enim eis non egeat, quia, utpote infinitus, sibi plene sufficit, non ex

hoc ab obligationibus nostris liberamur, quæ in ipsâ rerum naturâ fundantur[1], sicut nec ab obligatione restitutionis immunis est qui a divite nummos furatus est. Aliunde Deus, licet sibi sufficientissimus, jura sua non abdicat, imo quædam saltem nec abdicare potest; cum sit enim Supremus Dominus, non potest non exigere ut omnes creaturæ ipsi serviant.

173. Corollarium. Quæ quidem obligatio Deum colendi et amandi ita *necessaria* est ut, sine ejus adimpletione, homo suum finem ultimum nec proinde beatitudinem æternam consequi valeat.

(a) Deus enim, utpote omnium Creator et Dominus, eo ipso est *ultimus finis* ad quem homo tendere indesinenter debet : nam, cum ab eo acceperit et continuo accipiat totum suum esse, ab eo totaliter dependet, ideoque in Deum omnia referre tenetur. Si igitur divinum cultum negligit, si mentem et cor non ad Creatorem, sed ad creaturas convertit, finem suum ultimum non attingit.

174. (b) Neque *beatitudinem assequitur*. Cujuslibet enim entis felicitas consistit in perfectâ ipsius facultatum evolutione, quatenus hæ in possessione sui objecti ultimo quiescunt. Facultates autem hominis, intellectus et voluntas, ex dictis, n. 158, nonnisi in Dei possessione, infiniti veri ac infiniti boni, satiantur et quiescunt. Si igitur a Deo avertimur, Eique cultum non præstamus, culpâ nostrâ privamur possessione illius boni sine quo nonnisi infelices esse valemus.

Attentâ igitur *religionum historiâ*, attentis *hominum nobilissimis aspirationibus*, necnon *juribus Dei*, religio omnino necessaria dicenda est.

Art. III. De necessitate orationis, et cultûs externi ac publici.

175. Probatâ necessitate alicujus religionis *in genere*, inquirendum manet de necessitate quorumdam religionis actuum *in specie*, præsertim *orationis* et cultûs *externi* ac *socialis*, quam negant non pauci deistæ.

176. *Thesis I[a]* : **Oratio, seu petitio decentium a Deo, est valde utilis, imo, attentâ hominis infirmitate moraliter necessaria[2].**

---

[1] **J. Simon**, *op. cit.*, p. IV, c. 2, p. 323.

[2] **S. Thom.**, 2ª 2æ, q. 83; **Suarez**. *De Religione*, tr. IV; **Perrone**. *de Virtute Relig.*, cap. II; **J. de Maistre**, *Soirées de S. Pétersbourg*, 4e et 5e Entret.;

Propositio contra plerosque Rationalistas dirigitur, qui contendunt orationem ordini a Deo constituto *derogatoriam* et *inefficacem* esse, cum mutationem in divinis consiliis requirat, quæ sane impossibilis est; et insuper *inutilem*, cum finem nostrum propriis viribus attingere valeamus. Jamvero, ut omnis tollatur æquivocatio, sciendum est orationem *lato sensu* acceptam idem esse ac ascensionem mentis ad Deum, sensu autem *stricto* esse petitionem decentium a Deo; priori sensu, juxta plerosque Rationalistas, pia et utilis est, cum nihil aliud sit nisi adoratio vel gratiarum actio[1]; posteriori autem sensu, a Rationalistis rejicitur. Contra quos demonstrabimus :

177. 1° Orationem esse *possibilem* ac *utilem*, quia Deus *potest* et *vult* preces nostras exaudire.

(A) *Potest* quidem, cum sit *omnipotens* omniaque vota nostra complere valeat.

(a) Objiciunt adversarii Deum petitionibus nostris acquiescere non valere nisi sua consilia mutet. Hanc difficultatem *S. Thomas* jam præoccupavit; nam, ut rectè animadvertit[2], Deus a totâ æternitate omnia quidem decrevit, sed, præsentem rerum ordinem disponendo, orationes nostras prævidit, potuitque causas secundas ita ordinare ut effectus petitionibus nostris consentanei, debito tempore producerentur. Unde quando Deum precamur, non propter hoc oramus ut divinam dispositionem immutemus, sed ut id impetremus quod Deus disposuit per orationes esse implendum, ut scilicet in tempore mereamur accipere quod nobis Deus omnipotens ante sæcula donare disposuit. (b) Frustra pariter addunt preces nostras exaudiri non posse quin leges naturæ pereant. Hoc enim imprimis falsum est quando spiritualia bona petimus : si Deum precemur ut nos ad bonum faciendum adjuvet, intellectum illuminando vel voluntatem roborando, minime postulamus ut libertas nostra destruatur, sed potius ut firmetur. Idem dici potest de temporalibus bonis : quando sanitatem postulamus, non petimus ut leges physiologicæ cessent, sed solum ut Deus earum applicationem ita moderetur ut, cum illis vel sine illis, a morbo curari possimus. Quod magis etiam patebit ex iis quæ infra de miraculis disputabimus.

Bougaud, *op. cit.*, t. V, c. 4; **M. d'Hulst**, *Confér.*, 1893, La Prière; **H. Liddon**, *Elements of religion*, Lect. V, Prayer, the characteristic action of religion; **Gondal**, op. cit., p. 115-146.

[1] Ita **J. Simon** (op. cit., p. 334) animadvertit orationem non esse necessario petitionem, sed primario adorationem ac gratiarum actionem, et sub hoc respectu esse actum religionis essentialem. Cf. **V. Cousin**, *Du Vrai, du Beau et du Bien*, XVI leç., p. 426 sq.

[2] **S. Thom.**, 2. 2., q. 83, a. 2.

(B) Insuper Deus *vult* preces nostras audire : eum siquidem merito concipimus ut supremum Auctorem totius esse nostri, atque eximium benefactorem, a quo innumera accepimus beneficia, quique nos diligit tanquam opus manuum suarum, tenerâ sollicitudine curam nostrî habet, et quotidie nova beneficia nobis impertitur. Atqui benefactor hujusmodi petitionibus nostris non potest non acquiescere dummodo ordinem justitiæ et Providentiæ non impetant[1].

178. 2° Orationem esse *moraliter necessariam :* sola ratio non potest id ut certum demonstrare, sed solum tanquam *valde probabile*, ut ex sequenti argumento constat : oratio necessaria est, si ex unâ parte auxilio Dei indigemus, et ex alterâ hujusmodi auxilium sæpe nonnisi petentibus conceditur; atqui utrumque ostendi potest.

(a) Hominem auxilio Dei egere ad vitam recte ordinandam finemque ultimum attingendum ex ipsâ hominis infirmitate in præsenti statu sat evidenter liquet : ardua enim est virtutis semita, dum e contra facile est ad malum declinare : sæpe, dum bonum agere intendimus, ad illicita passionum vehementiâ trahimur, et, nisi auxilio indebito juvemur, quæ *Paulus* aiebat[2] vera esse experimur : " quod enim operor, non intelligo : non enim quod volo bonum, hoc ago; sed quod odi malum, illud facio ". Jamvero qui propriam sentit infirmitatem, naturaliter ad eum qui potest auxilium præstare recurrere debet, et sicut infans, qui tuto gressu procedere nequit, sponte ad parentes confugit ut ab eis juvetur, ita pariter homo, propriam debilitatem agnoscens, ad virtutis montem ascendendum, intelligere debet

[1] Quod quidem argumentum majorem vim habet quoad illos Rationalistas, qui admittunt Deum non solum Creatorem esse, sed etiam Patrem hominum. Sic enim argui potest : "Quis autem ex vobis, ait, patrem petit panem, numquid lapidem dabit illi? Aut piscem : numquid pro pisce serpentem dabit illi? Aut si petierit ovum, numquid porriget illi scorpionem? Si ergo vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris; quanto magis Pater vester de cœlo dabit spiritum bonum petentibus se?" (*Luc.* XI, 11-13). Hoc tamen argumento non utimur nisi *ad hominem;* nam Deum esse Patrem nostrum revelatione quidem novimus, non autem ratione : naturâ enim sumus *servi* Dei, non vero filii, ut dicemus *De Deo Creante*, n. 165.

[2] *Rom.*, VII, 15. Verba Scripturæ hic allegamus non tanquam inspirata, cum Scripturæ inspirationem nondum probaverimus, sed tanquam optimum argumentum rationis aut experientiæ exhibentia.

quantum sibi necessarium sit ad cœlestem Adjutorem brachia tendere ut, eo juvante, viam mandatorum et justitiæ tuto gressu ambulare valeat.

179. (b) Aliunde Deus ipse, licet multa nobis præstet ex suâ liberalitate, etiam non petita, statuere potuit ut quædam nonnisi petentibus largirentur; non solum potuit, sed *probabilius* voluit; hoc enim ad majorem ejus gloriam conducit, cum ipsum oratione profiteamur omnium bonorum fontem non solum pro præterito, sed etiam in futurum; ad nostram utilitatem pariter confert, nam inter orandum ad majorem æstimationem et cupiditatem rerum petitarum accendimur, et sic ac diligentius Deo auxilianti cooperandum provocamur; maximeque fovet assiduas relationes inter Deum et hominem, cum homo propriis miseriis frequenter ad Deum invocandum impellatur [1]. Hinc etiam adversarii nostri orationis utilitatem sub hoc respectu agnoscunt, ut videlicet magis assidue ad Patrem nostrum cœlestem mente ascendamus.

Quod argumentum non parum roboratur communi omnium Gentium praxi: ubicumque enim viguit religio, ibi preces ad Deum missæ sunt, ita ut cultus communi *orationis* nomine designatus fuerit. — Utile est igitur preces fundere, et qui hoc facere recusat, voluntarie se privat, saltem probabilius, multis auxiliis: quod sane temerarium est [2].

180. Nec dicere juvat orationem necessariam non esse, quia Deus omniscius non indiget ut ei necessitates nostras exponamus, ut dixit Kantius, veterem objectionem recoquens; nam, ut recte ait *S. Thomas* [3], " non est necessarium nos Deo preces porrigere ut ei nostras indigentias vel desideria manifestemus, sed ut nos ipsi consideremus in his ad divinum auxilium esse recurrendum "; sic enim melius nostram infirmitatem agnoscimus, majorem fiduciam erga Deum concipimus, majorique conatu cum eo ad bene agendum concurrimus.

[1] Recte animadvertit **Liddon*** (*op. cit.*, p. 202-203) sine oratione cultum Dei vacuum esse, ac speculativum omnino fieri: oratio siquidem est veluti principium vitale ipsius cultûs, cum nihil aliud sit nisi pia cum Deo conversatio.

[2] Necessitatem orationis in ordine supernaturali demonstravimus in *Theol. Morali*, t. I ed. B et t. II ed. A, n. 863.

[3] **S. Thom.**, 2. 2., q. 83, a. 2, ad 1.

181. Frustra pariter additur nos ad orationem non obligari, eo quia facere non tenemur quæ propriis viribus peragere nequimus; oratio enim est unum e mediis quæ nobis præbentur ut bonum peragere valeamus, et qui medium tam facile et efficax propriâ culpâ negligit, vix excusari potest : nam qui sincere vult finem, media pariter velle debet. Res comparatione declaratur : en homo qui ex Anglià ad Americam tenetur transire, sed de facto non transit eâ ratione ductus quod Oceanum natando transmeare non valeat : ipsi tamen præsto est navis, quam ascendere licet, dummodo venia a navis rectore postuletur; sed petere non vult, propter superbiam aliave motiva hujusmodi; numquid propter hoc ab obligatione Americam adeundi excusabitur? Ita porro est de illo qui, cum orare possit, et mediante oratione finem attingere, deprecari tamen non vult [1].

182. *Thesis 2ª :* **Deo debetur cultus non solum internus, sed etiam externus et publicus seu socialis** [2].

Certum est contra illos Rationalistas qui, dum agnoscunt Deum in spiritu colendum esse, negant tamen hujusmodi cultum manifestandum esse, illosque externos ritus irrident quibus Deus honorari solet : nonnulli suam opinionem his Christi verbis confirmant [3] : "Venit hora, et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate". Iidem a fortiori negant cultum socialem, seu nomine totius societatis, Deo esse præstandum.

183. 1° *Deo debetur cultus* **externus.** Quo melius thesis intelligatur, notandum est cultum *internum* consistere in actibus intellectûs et voluntatis, supra descriptis, quibus religionis sensus Deo rependimus, cultum vero *externum* nihil aliud esse nisi cultûs interni expressionem sensibilem variis corporis actibus peractam. His positis, —

(A) Cultus externus necessarius est *ratione sui.* (a) Etenim Deus auctor est non solum animæ, sed etiam *corporis*, et beneficia non solum spiritualia, sed etiam corporalia nobis largitus est; ergo a Deo pendemus etiam quoad corpus;

[1] Rationalistarum difficultates contra orationem fusius expositas solutasque vide apud **Gondal**, *La Religion*, l. III, c. 5 sq.; **Mc Cosh***, *The method of the divine government*, l. II, c. 9.

[2] **Mazzella**, n. 49; **Gondal**, *op. cit.*, l. IV; **Fénelon**, *Lettres sur la Religion*, lettre I, c. 4; lettre IV, n. 4; **F. Hettinger**, op. cit., c. IX; **Card. Guibert**, *Mandement sur la prière en famille.*

[3] *Joan.* IV, 23.

ergo illam dependentiam profiteri debemus non solum interne, sed etiam modo sensibili. (b) Quod quidem magis etiam patebit, si animadvertitur hominem, utpote sensibilium creaturarum ducem, esse veluti pontificem irrationalis naturæ, ideoque teneri Deum laudare et adorare, non solum proprio, sed etiam inferiorum creaturarum nomine. Hoc autem melius præstare nequit quam cultum externum exhibendo corporis ope, quod est *microcosmos*, seu compendium totius naturæ sensibilis.

184. (B) Cultus externus necessarius est etiam ratione *interni cultûs*, ad cum scilicet exprimendum et fovendum. (a) Nam ita a naturâ comparati sumus, ut animi interiores affectus, præsertim quando vividiores sunt, modo sensibili, oculis, vultu, gestu totiusque corporis habitu exprimantur; si igitur homo vere et sincere Deum reveretur et amat, sponte et veluti necessario reverentiam, gratitudinem et amorem externis actibus, verbis, gestu totoque corporis habitu manifestabit [1].

185. (b) Quod pariter requiritur ad cultum internum *promovendum*. Cum enim actibus externis *intensiores* reddantur interni actus, interna religio cultu externo non parum augetur; dum ex adverso, decrescentibus exterioribus signis et cæremoniis, generatim minuuntur ipsi religionis sensus, sublatisque signis hujusmodi, communiter ipsa religio perit.

Quod jam animadverterat *Augustinus* [2] : "Nam et orantes, ait, de membris sui corporis faciunt quod supplicantibus congruit, cum genua figunt, cum extendunt manus, vel etiam prosternuntur solo, et si quid aliud visibiliter faciunt; quamvis eorum invisibilis voluntas et cordis intentio Deo nota sit, nec ille indigeat his indiciis, ut humanus ei pandatur animus; sed hinc magis seipsum excitat homo ad orandum gemendumque humilius atque ferventius". — Nec dici potest exinde fieri ut religio nostra externis solum ritibus constet; nam, ut merito ait Angelicus

[1] Hoc nonnulli Rationalistæ intelligunt; ita v. g. J. **Simon***, *op. cit.*, p. 390 sq. docet superioribus officium incumbere Deo cultum exhibendi in suis cum inferioribus relationibus; ita reges, populum alloquentes; patres, filios; heri, famulos, nomen Dei invocare ac laudare debent. Alia testimonia lege apud **E. Duplessy**, *Les Apologistes laïques*, Paris, 1893, p. 464 sq.

[2] *De Curâ pro mortuis*, c. V; ed. *Migne*, XL, col. 597.

Doctor[1], "quia in omnibus actibus latriæ, id quod est exterius refertur ad id quod est interius, sicut ad principalius, ideo ipsa exterior adoratio fit propter interiorem; ut videlicet, per signa humilitatis quæ corporaliter exhibemus, excitetur noster affectus ad subjiciendum se Deo, quia connaturale est nobis ut per sensibilia ad intelligibilia procedamus".

186. Neque contra thesim militant verba Christi supra relata : "Veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate"; inspecto enim contextu, præfata verba duo significant : (a) cultum Dei esse in *spiritu*, id est, non futurum esse *mere* aut *principaliter externum*, et lapideis templis alligatum, sed *primario internum* et ubique offerendum; quod tamen exteriores cæremonias non excludit; (b) cultum *in veritate* offerendum esse, id est, non in umbrâ, aut figurâ, prout fiebat sub Antiquâ Lege; umbram enim fugat veritas, id est, reale sacrificium ab ipso Christo oblatum fugavit antiqua sacrificia legis mosaicæ.

187. 2° *Deo debetur etiam cultus* socialis. Nam (A) Deus, sicut singulorum hominum, ita et *humanæ societatis est conditor*, in quantum hominem creavit ad societatem aptum et pronum, legesque cordibus civium indidit, quibus civitas subsistere valet; Ipse eam suâ Providentiâ servat et tuetur; eidemque multa confert beneficia. Ergo et societas, qua talis, Deum ut Supremum Dominum agnoscere debet, eique cultum præstare adorationis, gratitudinis et expiationis. Quod ita egregie exponit *Leo XIII :* "Natura et ratio, quæ jubet singulos sancte religioseque Deum colere... câdem lege adstringit civilem communitatem. Homines enim, communi societate conjuncti, nihilo sunt minus in Dei potestate quam singuli, neque minorem quam singuli gratiam Deo societas debet, quo auctore coaluit, cujus nutu conservatur, cujus beneficio innumerabilem bonorum quibus affluit, copiam accepit[2]."

188. (B) Ut societas civilis *permanere valeat*, necesse est ut cives legibus et magistratibus obediant, et ut mores publici sint honesti. Atqui hæc duo sine religione obtineri non possunt.

---

[1] *S. Theol.*, 2. 2, q. 84, a. 2. — Ad rem etiam Pascal, *Pensées*, n. 250, ed. *Brunschvicg*, p. 449 : "Il faut que l'extérieur soit joint à l'intérieur pour obtenir de Dieu; c'est-à-dire que l'on se mette à genoux, prie des lèvres, etc., afin que l'homme orgueilleux qui n'a voulu se soumettre à Dieu, soit maintenant soumis à la créature. Attendre de cet extérieur le secours est être superstitieux, ne vouloir pas le joindre à l'intérieur est être superbe".

[2] Encycl. *Immortale Dei.*

(a) Homines enim, naturaliter propriæ independentiæ cupidi, sæpe leges frangunt atque superioribus resistunt, nisi motivo quodam superiori ad obedientiam proni efficiantur. Motivum illud supplet religio quæ nos edocet omnem auctoritatem legitimam esse a Deo, ideoque omnem animam sublimioribus potestatibus subditam esse oportere, ut finem suum consequi valeat[1]. Religione autem sublatâ, nil manet nisi pœnarum metus. Hic autem sæpe est inefficax, quia multis persuasum est se posse leges violare quin a magistratibus puniantur; et ita paulatim vis legum enervatur et ordo publicus turbatur.

189. (b) Nec *mores* diu honesti esse possunt sine religione. Id jam supra probavimus, n. 156-159. Hic igitur sufficiat referre quæ hac de re scribebat *Leo XIII*[2] : "Sublato Dei metu legumque divinarum verecundiâ, despectâ principum auctoritate, permissâ probatâque seditionum libidine, projectis ad licentiam cupiditatibus popularibus, nullo nisi pœnarum freno, necessario secutura est rerum omnium commutatio et eversio". — Et revera, evanescente religione, mores pagani mox redeunt, crudelitas et libido : ita accidit in Italiâ, tempore Renascentiæ; in Angliâ, tempore Restaurationis; in Galliâ, tempore generalis perturbationis sæculo XVIII exeunte[3]. — Itaque ut societas salva et incolumis servetur, aliqua religio necessaria est; ideoque societas ipsa *publice* religionem promovere debet.

[1] Quam doctrinam diserte exposuit **Leo XIII** in Encycl. *Diuturnum*, 29 junii 1881.

[2] Encycl. *Humanum genus*, § Ceterum ex iis.

[3] Quod vivide exponit **Taine***, *Les Origines de la France contemporaine*, *Le Régime moderne*, t. II, p. 118-119, ubi inter alia hæc habet : "En Italie pendant la Renaissance, en Angleterre sous la Restauration, en France sous la Convention et le Directoire, on a vu l'homme devenir païen, comme au premier siècle; du même coup, il se retrouvait au temps d'Auguste et de Tibère, c'est-à-dire voluptueux et dur : il abusait des autres et de lui-même; l'égoïsme brutal et calculateur avait repris l'ascendant, la cruauté et la sensualité s'étalaient, la société devenait un coupe-gorge et un mauvais lieu".

Caput ij.

DE RELIGIONE REVELATÂ.

190. Probatum est necessariam esse aliquam religionem. Plurimæ autem religiones se declarant exclusive veras; immo multæ contendunt se esse divinitus revelatas, ideoque ab humano genere observandas. Operæ igitur pretium est scire quænam sit fide digna.

Quamobrem necesse est expendere plures quæstiones prævias, nempe : *quid sit* revelatio divina, — num *possibilis*, — num *necessaria*, — num *obligatoria* — *quomodo detegenda?*.

Art. I. De conceptu divinæ revelationis [1].

Duo breviter declarabimus : 1° *notionem* revelationis divinæ proprie dictæ; 2° varias ejusdem *species*.

I. Notio revelationis divinæ proprie dictæ.

191. 1° **Revelatio in genere.** *Etymologice* revelatio est remotio veli, seu ablatio velaminis quod impedit rei visionem vel intelligentiam, et proinde *manifestatio rei* antea *obscuræ, occultæ* aut *ignotæ* [2].

Dicitur *humana* vel *divina*, prout res ab homine vel a Deo manifestatur. — Hic agemus tantum de revelatione *divinâ*.

192. 2° **Revelatio divina proprie dicta,** seu stricto sensu accepta, *est manifestatio alicujus veritatis a Deo nobis facta per supernaturalem mentis nostræ illuminationem*, sicut nempe Deus multifariam locutus est olim patribus in prophetis, et novissime nobis in Filio [3].

---

[1] Hettinger, § 12; Mazzella, n. 91-98; Lambrecht, *Demonst. christiana*, p. 104 sq.; Ottiger, p. 41-49; Wilmers, n. 57-62; Gondal, *Le surnaturel*, l. III, ch. 1; *Mystère et Révélation*, 1905, p. 91-146.

[2] Revelatio græce dicitur ἀποκάλυψις vel φανέρωσις, quæ in Novo Teste fer promiscue sumuntur.

[3] *Hebr.* I, 1. Dicitur autem *improprie* revelatio divina, quando veritas nobis apparet per simplex exercitium facultatum quæ naturaliter nobis insunt, v. g. sic per intellectum nostrum Deum cognoscimus ex creaturis. — Hinc quidem

Explicatur definitio : (a) *Veritas revelatur* eo sensu quod manifestatur quædam *convenienția*, hucusque nondum percepta, inter duos conceptus jam naturaliter cognitos. Ita, quando Apostolis revelatum est *Christum esse Filium Dei unigenitum*, jam Christum noverant et intelligebant quid significaret *Filius Dei unigenitus*, sed nesciebant divinam filiationem ipsi convenire ; hoc autem eis manifestatum est. (b) *A Deo*, ita ut Deus ipse testetur hanc veritatem, — quæ proinde creditur propter *auctoritatem* Dei revelantis. (c) *Per supernaturalem illuminationem*, quâ convenientia inter duos conceptus manifestatur *præter* naturales cognoscendi modos. — De modo autem quo fit hæc illuminatio dicetur n. 197.

193. (A) **Hæc igitur revelatio est quid supernaturale,** id est, *superans essentiam, exigentias et vires naturæ humanæ.*

Deus quidem, creando hominem, debet ei donare quod ad constitutionem seu *essentiam* humanam requiritur, nempe animam rationalem et corpus ; insuper quidquid *exigitur* ut possit operari secundum naturam, scilicet potentias, concursum, etc. ; ita ut, *vires* suas exercendo, ipse acquirere virtutes aliasque dotes et finem suum consequi valeat. — Hæc omnia sunt *naturalia.*

Idem vero Deus Optimus Maximus potest largiri dona indebita quæ superant essentiam, exigentias viresque naturæ, — et quæ merito vocantur *supernaturalia.*

194. (B) **Hæc revelatio potest esse supernaturalis duplici gradu :** *vel secundum quid et quoad modum tantum, vel simpliciter et quoad substantiam.*

Quando veritas quæ revelatur est aliunde *ratione naturaliter cognoscibilis*, v. g. Providentia Dei, tunc revelatio dicitur supernaturalis quoad modum tantum ; quando autem

---

jure et merito plures theologi distinguunt *lato sensu* triplicem veluti gradum revelationis : revelationem *naturæ*, per opera creationis, — *gratiæ*, per verba legatorum divinorum, — et *gloriæ*, per claram visionem divinæ essentiæ ; — cui respondet triplex lumen *rationis, fidei et gloriæ.* — Modernistæ autem, post plures rationalistas, nedum distinguant, prorsus confundunt improprie et proprie dictam revelationem (infra n. 196.)

veritas est *omnino rationi impervia*, prout sunt mysteria Trinitatis, Incarnationis, etc. quæ ad vitam divinam spectant, tunc revelatio dicitur supernaturalis quoad substantiam [1].

195. (C) **Hinc revelatio divina facile distinguitur**: (a) *ab illustrationibus* quibus mens nostra gratiæ auxilio juvatur, quo melius intelligat veritates jam revelatas; (b) a simplici *assistentiâ*, quâ error quidem præcavetur, sed nulla veritas denuo manifestatur; (c) ab *inspiratione*, quæ potest existere sine revelatione, quando scilicet auctor sacer jam novit quæ, Deo inspirante, scripturus est.

196. 3° **Falsæ notiones**. Hinc patet quantum adulterent notionem divinæ revelationis *Protestantes-liberales*, plures *Rationalistæ* et *Modernistæ*. Inter quos : (a) *Kantius* († 1804), modernorum rationalistarum pater, rejicit omnino religionem supernaturalem, sed retinet vocabulum *revelationis*, ad significandam *vocem conscientiæ* seu rationis practicæ. — Pariter ejus discipulus *Schleiermacher* (1768-1834) tenet revelationem consistere in *conscientiâ* nostrarum cum Infinito relationum. — Idem fere docet *Ritschl* († 1899) nempe christianam religionem a divinâ revelatione oriri eo sensu quod Deus christianam educavit *conscientiam* [2].

(b) Quod *A. Sabatier* († 1901) ad usum Gallorum sic explicat : Religio primario consistit in quodam commercio cum Ente universali, præcipue per orationem; *revelatio* autem non est manifestatio alicujus doctrinæ, sed progressiva Dei cognitio intra *conscientiam* se manifestantis [3].

(c) Similiter *Modernistæ;* v. g. *A. Loisy* declarat revelationem nihil aliud esse nisi acquisitam ab homine suæ ad Deum relationis *conscientiam* [4]. — Item auctores italici *Pro-*

[1] Eadem fere distinctio redit in *Tr. de Deo Creante et Elevante.*

[2] Cf. **Baldensperger**, *La Théologie d'A. Ritschl*, Lausanne, 1883.

[3] **A. Sabatier**, *Esquisse d'une Philosophie de la Religion*, Paris, Fischbacher, 1897; *Les Religions d'autorité et la Religion de l'Esprit*, ibid., 1903. — Idem fere tenent *Stapfer*, *Ménégoz* aliique.

[4] " Ce qu'on appelle révélation n'a pu être que la conscience acquise par l'homme de son rapport avec Dieu " (**Loisy***, *Autour d'un petit livre*, p. 195). — " Les conceptions que l'Eglise présente comme des dogmes révélés ne sont

grammatis Modernistarum docent revelationem esse quoddam verbum Dei intra mentem loquentis, quo nobis præbetur non abstracta quædam divinitatis notio, sed practica directio ad Deum colendum ejusque voluntatem implendam.

Itaque isti omnes, retinendo eadem verba quæ Catholici, sensum omnino diversum eisdem tribuunt, et revera *naturalismum* profitentur.

II. Variae species revelationis divinae.

197. (A) Ratione *modi* quo fit, revelatio supernaturalis potest esse *immediata* vel *mediata* : nempe *immediata*, quando Deus, sive per se, sive per ministerium angeli, directe alicui homini, sine alterius hominis interventu, veritatem manifestat, qualis fuit v. g. revelatio Moysi, vel Prophetis, vel Apostolis facta; *mediata*, quando fit per interventum alterius hominis, qui, nomine Dei, aliis communicat veritates ipsi divinitus revelatas : qualis est revelatio nobis facta, mediantibus Christo et Apostolis.

Immediata autem revelatio subdividitur in *internam*, quâ Deus facultatibus nostris internis, sine visibili signo, veritatem manifestat; et *externam*, quâ Deus mentem suam aperit signis externis, quæ, si nimis obscura sunt, interno lumine explicantur.

Huic divisioni affinis est alia quâ revelationem distinguit optime *S. Thomas* in *sensitivam*, *imaginativam* et *intellectualem*[1] : " Repræsentantur autem divinitus menti prophetæ quandoque quidem mediante sensu exterius quædam formæ sensibiles, sicut Daniel vidit scripturam parietis, ut legitur *Dan.* V; quandoque autem per formas imaginarias, sive omnino divinitus impressas non per sensum acceptas (puta si alicui cæco nato imprimerentur in imaginatione colorum similitudines), vel etiam divinitus ordinatas ex his quæ a sensibus sunt acceptæ, sicut Jeremias vidit ollam succensam a facie aquilonis, ut habetur *Jerem.* I; sive etiam imprimendo species intelligibiles ipsi menti, sicut patet de his qui accipiunt scientiam vel sapientiam infusam, sicut Salomon et Apostoli ".

---

pas des vérités tombées du Ciel et gardées par la tradition religieuse dans la forme précise où elles ont paru d'abord ". (*Evangile et Eglise*, 3me édit., p. 202.) — " Leur forme native est une intuition surnaturelle et une expérience religieuse, non une considération abstraite, ou une définition systématique de leur objet. " (**Loisy**, *Autour d'un petit livre*, p. 201.)

[1] *S. Theol.*, 2. 2æ, q. 173, a. 2.

In quolibet casu Deus personam, cui fit revelatio, certiorem reddit de divinitate hujus revelationis sive per internum lumen sive per externa prodigia.

198. (B) Ratione *finis* propter quem fit, revelatio est *privata*, quando fit primario et per se ad utilitatem alicujus hominis vel paucorum, quamvis per accidens in bonum plurimorum cedat; *publica*, si primario et per se ob utilitatem generis humani editur, vel saltem alicujus magnæ societatis; proinde publica esse potest revelatio uni homini facta, dummodo non propria, sed totius communitatis utilitas directe intendatur.

Art. II. De possibilitate divinæ revelationis [1].

Plerique Rationalistæ [2] ipsam revelationis *possibilitatem* impugnant : tum *revelationis cujuscumque* in genere, — tum speciatim revelationis *mediatæ*, — tum præsertim revelationis *mysteriorum*.

Nos e contra statuimus, in triplici thesi, et demonstramus hanc omnimodam revelationem, nedum repugnet, plane convenire.

199. *Thesis I^a :* **Revelatio divina in se, seu in genere, nullam involvit repugnantiam, sed plane convenit.**

Philosophice certum est, *theologice* de fide [3].

Probatur *I^a pars :* **Non repugnat**, neque ex parte *Dei revelantis*, neque ex parte *hominis*.

1° Non *ex parte Dei :* namque physice et moraliter potest revelare. (A) Potest *physice*. Etenim Deus omniscius cognoscit multas veritates quæ nos latent; et omnipotens

[1] Cf. S. Thom., *C. Gent.*, l. I, c. 3-6; Valsecchi, *De Fundamentis Religionis*, l. II, c. 6; Perrone, n. 5 sq.; Jungmann, n. 68 sq.; Lambrecht, p. I., c. 2; Hettinger, § 14-15; Hettinger-Bowden, *Apologie du Christianisme*, ch. I, p. 27 sq.; Mazzella, n. 91 sq.; Ottiger, p. 57; Gondal, *Surnaturel*, Paris, 1894, p. 305 sq.

[2] Historia rationalismi supra descripta est (nn. 58-61, 67-68, 79-80).

[3] "Si quis dixerit fieri non posse aut non expedire ut per revelationem divinam homo de Deo cultuque ei exhibendo edoceatur; A. S." (*Denz.-Bann.*, sess. III, can. 2, de Revelat.) — In hoc Tractatu canones Conc. Vaticani allegamus non ut argumenta ad Rationalistas confutandos, sed ut documenta ex quibus colligi potest quæ sit doctrina catholica.

Ipse easdem nobis, sive externe sive interne, manifestare valet multo facilius quam homo, ab Ipso creatus et loquelâ donatus, potest alium hominem edocere.

(B) Potest *moraliter*. Revelatio enim non repugnat Dei attributis, de quibus Rationalistæ nimium solliciti sunt : nec ejus *majestati* : quippe qui hominem creare dignatus est potest illæsâ dignitate eum alloqui et gubernare; — nec ejus *sapientiæ* : qui enim dedit homini media apta ad finem attingendum, potest alia superaddere media aptiora, et sic firmare ordinem a se sapienter institutum : itaque revelatio perficiet rationem.

200. 2° Non *ex parte hominis*, qui potest audire Deum sic loquentem et certior fieri de ejus sermone, quamvis eum non videat facie ad faciem. Nec periclitantur *dignitas* et *autonomia* humanæ rationis : nihil enim dignius quam audire magistrum scientiâ et auctoritate pollentem; nihil liberius et securius quam amplecti veritatem testimonio infallibili propositam et comprobatam.

Objicit A. Loisy id repugnare, quia conceptus nostri nonnisi ex experientiâ oriuntur, quippe qui nihil aliud sint nisi conjunctio quædam imaginum seu idearum jam conceptarum; hæc autem conjunctio fit sub influxu religiosi sensûs, ab intellectu quidem, sed præmovente corde. Ex quo infert nullas esse veritates e cælo delapsas [1]. — Revelatio repugnaret quidem si *Deus personalis* non existeret (et revera de ejus existentiâ dubitat *A Loisy!*); sed admissâ Dei existentiâ, hic sane præstare valet quod humani magistri faciunt,

[1] " Toute connaissance réfléchie naît de notions antérieures, et le progrès résulte d'une combinaison nouvelle d'idées acquises, qui éclaire d'un jour plus satisfaisant le rapport des choses. Les vérités fécondes dans l'ordre religieux, celles qui constituent, en style théologique, la substance de la révélation, se sont formées par la conjonction d'idées ou d'images qui préexistaient à ces vérités dans l'esprit de ceux qui les ont d'abord conçues... A la différence des perceptions d'ordre rationnel et scientifique, la perception des vérités religieuses n'est pas un fruit de la seule raison; c'est un travail de l'intelligence exécuté, pour ainsi dire, sous la pression du cœur, du sentiment religieux et moral, de la volonté réelle du bien. " (*Auteur d'un petit livre*, 1903, p. 196-197). — " Les conceptions que l'Eglise présente comme des dogmes révélés ne sont pas des vérités tombées du ciel..." (*L'Evang. et l'Eglise*, 3e éd., p. 202). — Quos errores confutatos vide ap. E. Portalié, *Le dogme et l'histoire*, in *Bulletin eccles. de Toulouse*, 1904, p. 70-80.

qui, utpote aliis doctiores, sæpe nobis manifestant convenientiam nondum perceptam inter duos conceptus. Possunt igitur quædam veritates e cælo delabi, quatenus, Deo mentem illuminante, convenientiam inter quasdam ideas percipere valemus, quam propriis viribus nunquam percipere potuissemus.

201. Probatur *2ª Pars :* **Immo plane convenit revelatio.**

Sic enim Deus perficit opus suum, quod erat perfectibile, utpote opus ad extra et finitum. — Sic etiam attributa sua melius manifestat, præsertim sapientiam, bonitatem et potentiam elevatque hominem ad intimiorem secum communicationem.

202. *Thesis II^a^.* **Revelatio mediata, nedum repugnet, plane convenit.**

Probatur *1ª pars : Non repugnat.* Etenim non obstat certitudini necessariæ quam de revelatione habere debemus ad firmiter credendum, nec æqualitati hominum.

Non obstat *certitudini* necessariæ. Nam testimonium humanum, debitis vestitum conditionibus atque signis divinis comprobatum, præsertim miraculis, præbet *moralem* certitudinem, quæ sola in rebus ordinis moralis expetenda est.

Nec obstat *æqualitati* hominum. Vere coram Deo omnes homines æquales sunt eo quod singuli secundum opera sua judicandi sunt : ideo constat neminem etiam inter paganos positivis suppliciis damnandum esse, nisi sciens et volens contra leges sibi cognitas deliquerit [1].

Sed Deus liber est in donis suis, præsertim supernaturalibus : sicut non tenetur eumdem intelligentiæ gradum omnibus largiri, ita et a fortiori nec singulis æqualiter et immediate revelare [2].

203. Probatur *2ª pars :* Imo **plane convenit** revelatio mediata. (A) *Ex parte Dei* juxta leges unitatis et simplicitatis in *gubernatione* divinâ.

---

[1] Cf. tractatum de Deo Remuneratore, nº 21.

[2] Ad fusiorem hujus difficultatis solutionem, videre est *Censure* de l'*Emile*, apud *Migne, Theol. Curs., II*, p. 1136 sq.

(a) *Unitas.* Quæ a Deo sunt ordine quodam aguntur [1]. Sic in ordine naturali voluit vitam, scientiam et virtutem a parentibus filiis communicari, et ita cunctos in societate multiplici vinculo inter se connecti. Pariter in ordine supernaturali, qui naturalem imitatur, decet ut doctrina revelata non singulis immediate a Deo manifestetur, sed paucis tantum qui eamdem ceteris tuto transmittant. Hoc doctrinæ vinculo spiritualis societas efformatur atque servatur.

(b) *Simplicitas.* Non solet Deus miracula sine ratione multiplicare, sed gubernare per leges generales. — In hypothesi revelationis immediatæ, pro singulis hominibus, in quolibet casu notæ extraordinariæ requirerentur, quarum ope vera revelatio ab illusionibus secerneretur.

204. (B) *Ex parte hominis*, cujus *mores* interest observare :

(a) Cum sit naturaliter socialis et docilis, *pronus* est ad veritatem accipiendam ab aliis, quos scit doctiores aut divinitus inspiratos, ut constat ex *historiâ religionum*, quæ nobis ostendit plurimas gentes etiam excultas, v. g. Indos, Persas, Græcos, Romanos, Arabes, etc., revelationi mediatæ libenter adhæsisse.

(b) Econtra, in hypothesi revelationis immediatæ, via facile aperitur *hallucinationibus :* multi nempe propriæ phantasiæ fallacias pro divinâ revelatione habebunt, (ut accidit in sectis, v. g. *Anabaptistarum* [2], quæ privatam inspirationem tanquam fidei regulam sequuntur), nec unquam poterunt ab hoc errore revocari, cum proprias opiniones pro voce Dei habeant.

205. *Thesis III^a.* **Revelatio mysteriorum, nedum repugnet, valde expedit.**

Thesis *declaratur.* (A) Mysterium (græce μυστήριον) significat aliquid obscurum, absconditum vel ignotum. —

[1] Cfr. S. Thom., *Contra Gent.*, l. III, c. 155.

[2] Cfr. Janssen, Histoire du peuple allemand, tom. III-IV; Baudrillart, ap. *Dictionnaire de T. Cath.* (*Vac.-Mangenot*) t. I, p. 1128-1134.

Apud Paganos designabat illos ritus qui coram solis initiatis perficiebantur; — apud auctores sacros V. et N. Testamenti, sive secreta in genere, sive secreta Dei, seu veritates absconditas, quarum cognitio ad salutem requiritur, — præsertim vero secretas Dei vias circa hominum salutem per Christum. — Hic autem mysterium in genere intelligitur *veritas quæ nostram intelligentiam excedit.*

206. (B) Porro triplex hujusmodi mysteriorum *species* distingui potest : — (a) *Mysteria ordinis naturalis :* nempe innumeræ sunt veritates et leges, tum scientificæ, tum philosophicæ, quæ nobis naturaliter notæ sunt quoad *existentiam*, sed imperfecte quoad *essentiam*, v. g. natura vitæ vegetativæ aut animalis, compositio corporum, leges attractionis, etc. — ; item creatio ex nihilo, unio substantialis animæ humanæ cum corpore, concordia libertatis humanæ cum divinâ præscientiâ [1].

(b) *Mysteria theologica improprie dicta, seu secundi ordinis,* scilicet veritates quarum *existentiam* naturaliter detegere nequimus, sed quarum definitionem et *essentiam* intelligere valemus, statim ac revelatæ sunt : v. g. institutiones positivæ a Deo factæ, Ecclesiæ infallibilitas, suprema R. Pontificis auctoritas.

(c) *Mysteria theologica proprie dicta, seu primi ordinis,* veritates nempe ita superantes intellectum humanum ut non possit earum *existentiam* naturaliter cognoscere, neque earum *essentiam* intrinsece intelligere, etiam post revelationem, v. g. mysterium Trinitatis *quod ratio invenire per se nequit, nec etiam revelatum intelligere et intrinsece demonstrare valet.*

Igitur statuimus revelationem mysterii *proprie dicti* non repugnare ex parte Dei, neque ex parte hominis, — immo valde expedire.

Philosophice certum est; theologice de fide [2].

---

[1] Nuper, in oratione ad Parisiensem Academiam, H. Poincaré dicebat : " Quelque loin que la science pousse ses conquêtes, son domaine sera toujours limité; c'est tout le long de ses frontières que flotte le mystère; et plus ces frontières seront éloignées, plus elles seront étendues ".

[2] " Si quis dixerit in revelatione divinâ nulla vera et proprie dicta mysteria contineri, sed universa fidei dogmata posse per rationem rite excultam e natu

207. Thesis *probatur* 1ª *Pars* : **Non repugnat** revelatio mysteriorum.

(A) Non repugnat *ex parte Dei;* quippe qui *novit* plura mysteria et potest ea nobis *manifestare.* Utrumque patet. (a) Plura esse mysteria proprie dicta ab *Eo cognita,* ipsa ratio nobis suggerit suadetque. Si enim fatemur innumera esse mysteria scientifica in ordine naturali, a fortiori credere debemus magna esse mysteria proprie dicta in ordine supernaturali, quæ Deus infinitâ suâ scientiâ perfecte comprehendit, noster autem intellectus finitus non valet intelligere.

(b) Sicut doctus indocto aliquam veritatem pro captu notam facit, ita Deus a fortiori mysteria sibi nota *revelare* valet, quantum homo potest audire.

208. (B) Non repugnat *ex parte hominis.* Revera homo potest certo percipere, etsi nec clare, nec perfecte, talem Dei locutionem suæ infirmitati accommodatam. Nempe, Deo loquente, discere potest convenientiam existere inter duas ideas jam sibi notas, quamvis eamdem ipse non videat, illique veritati fide divinâ adhærere, sicut quotidie recipimus ex auctoritate vel testimonio doctiorum multa quæ non videmus, nec intrinsece intelligimus. Ex. gr. habentes notionem philosophicam naturæ et personæ, discimus a Deo tres esse personas in unâ eâdemque naturâ divinâ. Credimus rem *sic esse,* licet minime videamus *quomodo sit.* Inter terminos hujus propositionis non percipimus quidem convenientiam positivam, sed neque ullam repugnantiam; et aliunde propter auctoritatem Dei revelantis talem convenientiam existere rationabiliter confitemur. Mysterium igitur est *supra* rationem, non autem *contra* rationem; et nostra mysteriorum fides est *secundum* rationem [1]. Itaque " nimiæ

---

ralibus principiis intelligi et demonstrari; A. S." (*Vatic.*, § III, canon. 1, de Fide et Ratione).

[1] Falsum est igitur, si stricte sumitur, illud effatum quod immerito *Tertulliano* tribuitur : " *Credo, quia absurdum* ", quasi motivum fidei esset ipsa absurditas. Sed recte dicitur, juxta Scripturam, multa esse stulta, inania, impossibilia apud homines, quæ eo magis sunt sapientia, possibilia, imo mirabilia apud Deum. — Quoad mentem Tertulliani, qui de morte Christi scripsit (*P. L.*, t. II, 761) : " Prorsus credibile est, quia ineptum "; cfr. Adhémar d'Alès, *La Théologie de Tertullien*, Paris, 1905, p. 33-36.

stultitiæ esset homo, si ea quæ divinitus revelantur falsa esse suspicaretur, ex hoc quod ratione investigari non possunt "[1].

Ergo mens nostra sine ullâ abdicatione, læsione, injuriâ, vel violentiâ, mysteriis proprie dictis adhærere valet[2].

Quinimo, ut egregie notat *Card. Newman*[3], si semel admittis revelationem positivam, hæc ipsa necessario referta est mysteriis. Nequit enim esse perfecta et systematica, humanæ infirmitatis causâ; unde tibi novæ difficultates et hæsitationes oriuntur.

209. *Probatur* 2ª Pars : **Valde expedit** revelatio mysteriorum.

Ut bene scribit S. Thomas, " de rebus nobilissimis quantumcumque imperfecta cognitio maximam perfectionem animæ confert "[4] in ordine tum intellectuali, tum morali. Sic altissimorum Trinitatis et Incarnationis mysteriorum revelatio etiam imperfecta : (**a**) illuminat universam theologiam catholicam, quæ sermonem habet de Deo ipso, de motu rationalis creaturæ in Deum, et de Christo qui, secundum quod homo, via est nobis tendendi in Deum[5]; (**b**) non solum nobis præbet occasionem plures exercendi virtutes, humilitatem.. fidem et religionem, sed etiam nos erigit in spem vivam et ita cum Deo per charitatem conjungit ut divinæ naturæ consortes efficiamur[6].

---

[1] **S. Thom.**, Contra Gent., lib. I, c. 3.

[2] Juxta plures *immanentiæ* defensores, nulla veritas mentem nostram ingredi potest quin *postuletur* ab aliâ quam prius percepimus. Ita præsertim **E. Le Roy**, *Dogme et Critique*, Paris, Bloud, 1907, p. 9-10 : " Ainsi, aucune vérité n'entre jamais en nous que *postulée* par ce qui la précède à titre de complément plus ou moins *nécessaire*, comme un aliment qui, pour devenir nourriture effective, suppose chez celui qui la reçoit des dispositions et préparations préalables, à savoir l'appel de la faim et l'aptitude à digérer ". — Sed graviter errant, quia maxima latet æquivocatio sub illâ voce *postuletur*. Equidem nulla veritas nobis ab extrinseco proponi potest, nisi jam in mente ideas habeamus per quas *analogice* saltem concipere valeamus sensum veritatis revelatæ. Sed minime requiritur ut veritas revelata cum prioribus ideis stricte connectatur, seu ab eis absolute *exigatur*. Satis est, si inter has et illam nulla sit contradictio.

[3] Cf. **Newman**, *Essays critical*, London, 1890, vol. I, p. 41.

[4] *Contra Gent.*, lib. I, c. 5.

[5] Cf. **S. Thom.**, *S. Theol.*, 1, q. 2, Procem. Vide supra, n. 10.

[6] Cf. *II Pet.*, I, 4.

210. Corollarium. *Deus revelare potest præcepta positiva*, id est, quæ non e naturâ rerum necessario fluunt, sed e liberâ et positivâ Dei voluntate pendent. Creator enim, supremus omnium dominus, majori pollet auctoritate quam humani principes; isti autem jus habent multas leges positivas condendi eo fine ut societatis bonum promoveatur; ergo *a fortiori* Deus sapientissimus positivas leges statuere potest, tum ad supremum suum dominium vividius manifestandum, tum ad statuta legis naturalis, præsertim in iis quæ ad divinum cultum spectant, distinctius determinanda. (Quod magis patebit ex modo dicendis, ubi de necessitate Revelationis.)

Nec dicatur hujusmodi præceptis *opprimi humanam libertatem.* Hæc enim justa lege non læditur, sed dirigitur et ad majora acquirenda merita eo felicius juvatur quod Deus, statuendo præceptum, simul voluntati vires addit opportunas ad illud implendum.

Imo, data mysteriorum revelatione, valde utile est et moraliter necessarium superaddi præcepta positiva, sine quibus opera supernaturalia vix ægre fierent et proinde fides ipsa moreretur [1].

Art. III. De necessitate divinæ Revelationis [2].

211. Status quæstionis. Necessitas hujus revelationis expendi potest, vel quoad mysteria *supernaturalia* et præcepta *positiva*, vel quoad veritates et præcepta legis *naturalis.*

(A) Jamvero, si de *prioribus* agitur, revelatio *vere* et *simpliciter* necessaria est. Patet ex ipsis terminis : naturali lumine ea quæ vere supernaturalia sunt consequi non pos-

[1] Quod egregie declarat **M. Blondel**, *L'Action*, Paris, 1893, p. 414 sq.

[2] **S. Thomas**, *C. Gent.*, l. I, c. 4; *S. theol.*, I, q. 1, a. 1; 2. 2., q. 2, a. 4; **Hooke**, apud *Migne*, *Theol. Curs.*, vol. II, p. 463 sq.; **Valsecchi**, *De Fundam. religionis*, l. II, c. 1 sq.; **Dechamps**, *La Question Religieuse*, vol. I. c. 3; **Brugère**, n. 21 sq.; **Jungmann**, n. 90 sq.; **Mazzella**, n. 114 sq.; **Lambrecht**, p. 246 sq.; **Ottiger**, p. 97; **Hettinger**, *op. cit.*, § 16-17; **Hettinger-Bowden**, *op. cit.*, ch. II, p. 44 sq.; **Weiss**, *Apolog. du christ.* vol. I, 8e Conf., p. 337 sq.; **Gondal**, *Surnaturel*, 1894, l. III, c. 3-5, p. 352 sq.; **Mallock***, *op. cit.*, ch. XI; **Abbé de Broglie**, *Les Fondements intellectuels de la Foi*, 1905, p. 88-96.

sumus. — Itaque omnes Catholici agnoscunt hominem, utpote bonitate Dei ordinatum ad finem supernaturalem, revelatione indigere ut hunc finem cognoscere ac attingere valeat [1].

(B) Quoad *posteriora*, inquirimus num et quatenus homini revelatione opus sit ad cognoscendas illas veritates quæ religionem naturalem constituunt, et per se humanæ rationi imperviæ non sunt. — Hic autem errant qui nimium rationi humanæ vel detrahunt vel tribuunt, nempe : (a) *Traditionalistæ* et *Fideistæ* contenderunt humanam rationem laborare impotentiâ physicâ hujusmodi veritates cognoscendi, nisi revelatione primitivâ vel posterâ adjuvetur : ita *D. Huet*, Abrincensis episcopus († 1721), *L. de Bonald* († 1840), *Bautain* († 1867), *Ubaghs* († 1875) paucique alii. (b) Ex adverso autem *Rationalistæ*, v. g. *Rousseau*, *Cousin*, *Jouffroy*, *J. Simon*, *P. Janet*, tenent tantam esse vim humanæ rationis ut, sine ullo auxilio extrinseco, ea omnia quæ ad religionem pertinent certo cognoscere *physice atque moraliter* valeat.

Inter hos excessus media stat nostra thesis : —

212. *Thesis.* **Genus humanum in præsenti conditione non potest moraliter propriis viribus (seu absque speciali auxilio Dei, qualis est revelatio) cognoscere expedite, firmâ certitudine et nullo admixto errore, summam veritatum religiosarum, quæ ad rectam vitæ institutionem desideratur.**

Thesis *declaratur*. (a) Hic agitur *de genere humano collective sumpto quale existit* in præsenti rerum ordine; non autem de uno vel altero homine sapientissimo, nec de statu generis humani qui fingeretur superior.

(b) Agitur de impotentiâ *morali*, non physicâ : impotentia *physica* consistit in physico defectu proportionis inter facultatem et actum, ita ut actus sit vere impossibilis : sic, v. g., oculus non potest audire, nec auris videre; *moralis* autem impotentia supponit quidem physicam potentiam actum ponendi, sed tot obstaculis præpeditam, ut, secundum mores hominum, difficillime in actum transeat; sic, v. g., tam

[1] Cfr. *Conc. Vatic.*, sess. III, cap. 2.

difficile est circulum perfecte rotundum, absque ullo instrumento, describere, ut moraliter impossibile dici possit. Itaque homo absolute loquendo posset veritates de quibus agitur cognoscere, sed tot et tantis difficultatibus præpeditur, ut, attentâ ejus naturâ, dici possit eum de facto vix unquam eas proprio studio cogniturum esse.

Itaque genus humanum posset absolute loquendo has veritates adipisci; sed, attentâ ipsius infirmitate præ tot tantisque difficultatibus quibus premitur, de facto nunquam eas proprio studio cognoscere valebit.

(c) Dicitur : absque *speciali auxilio Dei*, seu interventu indebito, quo Deus, removendo quædam obstacula, intellectui et voluntati hominis subsidia nova præbeat. Interventus ille potest concipi alius ac revelatio [1].

(d) — ... *cognoscere expedite* etc.; quia hujusmodi cognitione facili, certâ et tutâ indiget genus humanum; secus non poterit moraliter agere recte atque finem suum attingere.

(e) ... *summam veritatum*... Præcipuæ hujusmodi veritates sunt : cognitio Dei unius et providi, — primi omnium rerum principii atque ultimi finis; immortalitas animæ; — summaque officiorum quæ homo implere debet erga Deum, proximum et seipsum.

213. Thesis *probatur* duplici argumento, uno historico, altero psychologico.

1° **Historice**, nempe e factis quæ nobis tradit gentium historia; speciatim religiosa systemata quæ ante Christum floruerunt, supra n. 116-138 breviter descripsimus. Unde sic argumentum proponitur :

Quilibet populus, sive barbarus sive etiam excultus, absque revelationis lumine (a) lapsus est in pessimos et turpissimos circa religionem errores; (b) quibus *ratio sola* etiam a præstantibus philosophis exculta, mederi nequivit.

Atqui istiusmodi errores arguunt deesse generi humano

[1] Si autem Deus, ad generi humano succurrendum, solâ revelatione utitur, hæc fit necessaria. Quo sensu *Conc. Vatic.* declarat *de facto* rem ita se habere (sess. III, cap. 2) : " Huic *divinæ revelationi* tribuendum quidem est ut ea, quæ in rebus divinis humanæ rationi per se impervia non sunt, in præsenti quoque generis humani conditione ab omnibus expedite, firma certitudine et nullo admixto errore cognosci possint ".

potentiam moralem perveniendi ad expeditam, certam et tutam religionis cognitionem; siquidem potentia quæ nunquam actum elicit merito dicitur moraliter impotens ad actum eliciendum.

214. *Major* probatur *factorum expositione* [1]. (A) Historiâ enim constat apud Paganos, etiam Græcos Romanosque, qui aliunde scientiis et artibus floruerunt, maximos viguisse errores circa religionem. (a) Imprimis *notio divinitatis* apud multos turpiter deformata fuit; *polytheismus*, vel *dualismus* (seu doctrina de duobus principiis), aut *idololatria* per universum fere orbem grassatus est: astra, virgulta et plantæ, bruta et animantia, lignea, argentea vel aurea simulacra tanquam numina adorata sunt, et hodie etiam apud barbaras Africæ et Oceaniæ tribus adorantur [2]. Notandum est insuper eo magis divinitatis notionem depravatam fuisse, quo populi a primævâ religione remotiores erant. Qui vero inter deos Supremum Numen agnoscebant, illud *fato* subjici dicebant, ut tum ex poetis, tum ex philosophis colligitur [3]. Præterea diis multa vitia et cupiditates tribuebantur, ita ut patroni viderentur esse turpissimorum criminum, videlicet ebrietatis, raptûs, adulterii, incestus, crudelitatis, invidiæ, furti, mendacii etc. [4]

215. (b) *Cultus diis redditus* in crudelitatem et licentiam sæpe abiit: interdum humana sacrificia offerebantur ad eos placandos, sæpe obscenæ effigies in ipsis templis exponebantur, et in quibusdam festis (*Saturnalibus*, *Lupercalibus* etc.) pudoris leges publice

---

[1] **Abbé de Broglie**, *Les Fondements intellectuels de la Foi chrét.*, p. 83-96.

[2] Hinc lepide **Horatius** (lib. I, *Sat.* 8):
"Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum;
Cum faber, incertus scammum faceretne Priapum,
Maluit esse deum. Deus inde ego".

[3] Ita **Seneca** de Supremo Numine ait (*de Provident.*, 5): "Semper paret, semel jussit", quia videlicet fata mutare nequit. Cfr. **Homer.**, *Iliad.*, VI, 488; XXIV, 209-211; XXII, 208-213; **G. Sortais**, *Iliös et l'Iliade*, Paris 1892, p. 300 sq.

[4] Hæc apud Homerum et Virgilium passim referuntur. Cfr. **Terent.**, *Eun.*, act. III; **Cicero**, *de Nat. deor.*, l. II, 24 sq.; **S. Augustinus**, de *Civit. Dei*, l. VI., c. 9, *Migne*, P. L., XLI, 187; **Arnobius**, *Adversus Gentes*, l. IV, c. 18 sq.; *Migne*, V, p. 1037 sq. Hinc **Ovidius** (*Trist.*, lib. II) vetabat ne puellæ templa Jovis ingrederentur, ne forte discerent "quam multas matres fecerit ille deus". Cf. **Martinet**, op. cit., vol. I, p. 396 sq.

violabantur[1]. De cultu autem *interiore* persolvendo pauci admodum cogitabant; nam, ut ait Cotta apud *Ciceronem*[2], "quis, quod bonus vir esset, gratias diis egit unquam?" Imo *Aristoteles* scripsit[3]: "Absurdum namque fuerit, si quispiam dixerit se Jovem amare"; revera vix ante Senecam et M. Aurelium reperitur auctor, qui Deum esse amandum docuerit.

216. (c) Ipsa *dignitas hominis* non satis agnita fuit: imperfecta quædam caritas quoad proximos quidem colebatur; sed ut proximi habebantur ii solum qui communis patriæ juribus consociabantur; ceteri ut hostes vel servi habebantur, et sæpe crudeliter excipiebantur. *Immortalitatem animæ* plerique vel negabant vel in dubium revocabant; *Plato* ipse, qui tam præclara scripsit, de immortalitate animæ dubitabat[4]; *Cicero* item scribebat[5]: "Evolvi ejus librum (de immortalitate), sed nescio quomodo dum lego assentior: dum posui librum et mecum ipse de animarum immortalitate cogitare cœpi, assensio omnis ista elabitur". Qui autem animas immortales esse putabant, futuram vitam etiam bonis satis injucundam esse tenebant[6].

217. (d) Ex his falsis principiis circa Deum et hominem prava consectaria circa *mores* logice sequebantur. Plato ipse uxorum communitatem commendabat, vagosque concubitus permittebat, imo et infantium expositionem, quando non erant bene conformati; ebrietatem quidem damnat, sed non in festis Bacchi; Aristoteles turpes et lascivas deorum imagines in templis depictas excusat; fornicatio inter vitia non recensebatur, et peccata contra naturam sat communia erant, ita ut testimonio paganorum scriptorum comprobari possint quæ Apostolus scribit: "Nam feminæ eorum immutaverunt naturalem usum in eum usum qui est contra naturam; similiter autem et masculi, relicto naturali usu feminæ, exarserunt in desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes... repletos omni iniquitate, malitiâ, fornicatione, avaritiâ, nequitiâ, plenos invidiâ, homicidio, contentione, dolo, malignitate, susurrones...[7]".

---

[1] **Dionysius Halicarn.**, l. I; **Macrobius**, *Saturnal.*, l. I, c. 7 sq.; **Lucianus**, *Dialog. de sacrificiis;* **S. August.**, op. cit., l. VII, c. 21, *P. L.*, XLI, 210; **Lactantius**, *Divin. Institut.*, l. I, c. 21; *Migne*, P. L., VI, p. 230 sq.; **Martinet**, op. cit., vol. I, p. 404.

[2] *De Natur. deor.*, III, c. 36. — [3] *Magn. moral.*, II, 11, alias 13.

[4] *Apolog. Socrat.*, n. 32; *Phedo.* — [5] *Tusc.*, l. II, c. 11.

[6] Cf. **J. Girard**, *Le sentiment Religieux en Grèce*, Paris, 1879, l. II, c. 5, p. 247 sq.; **Fustel de Coulanges**, *La Cité Antique*, l. I, c. 1.

[7] *Rom.*, I, 26, sq. — Revera legitur apud **Ciceronem**, (*de Nat. deor.*, l. I, c. 28): "Deinde nobis, qui, concedentibus philosophis antiquis, *adolescentulis delectamur*, etiam vitia sæpe jucunda sunt". Cf. **Aul. Gell.**, l. XVIII, c. 2; XIX, c. 2; **Plutarch.**, *De liberis educandis*, circa finem opusculi. Circa mores Romanorum scribit **Sallustius** (*Bell. catilin.*, c. 12-13): "Ex divitiis

218. (B) Aliunde ratio sola, etiam ab *illustrissimis philosophis* exculta, his erroribus mederi non potuit. Licet enim apud Paganos philosophi sapientiæ studuerint, et scholas sectasque efformaverint, populis ad verum Dei cultum et naturalium virtutum praxim adducendis impares fuerunt, utpote qui nec *potuerunt*, nec *voluerunt* plebem edocere.

(a) *Non potuerunt*, tum propter defectum *scientiæ*, tum propter defectum *auctoritatis*. 1) Deerat *scientia*. Siquidem nullus est philosophus qui summam veritatum necessariam ad rectam vitæ institutionem absque erroris admixtione collegerit; siquidem omnes materiæ æternitatem tenuerunt, nec ullus clare mundi creationem docuit. De multis etiam valde necessariis, v. g. de naturâ Dei et animæ immortalitate, dubitarunt[1]. Præterea etiam illustrissimi inter eos in turpissimos errores practicos lapsi sunt, ut jam supra de Platone, Aristotele aliisque notavimus. Jamvero quomodo alios docere poterunt qui veritatem vel non noverunt, vel incerto modo noverunt, vel non sine erroris admixtione?[2]

219. 2) Aliunde ad veritatem suadendam ipsis defuit *auctoritas*. *Argumentorum* vi id præstare non potuerunt, cum via hujusmodi nimis longa et difficilis sit; neque *propriâ auctoritate:* nam quæ philosophorum apud plebem auctoritas esse potuit? Inter se perpetuo divisi, de omni re litigabant palam in gymnasiis, in hortulis, in locis publicis et privatis : alii asserebant unum, alii innumerabiles

---

juventutem luxuria atque avaritia cum superbia invasere : rapere, consumere, sua parvi pendere, aliena cupere, pudorem, pudicitiam, divina atque humana promiscua, nil pensi neque moderati habere... sed lubido stupri, ganeæ, ceterique cultûs non minor incesserat. Viri pati muliebria, mulieres pudicitiam in propatulo habere... " Cfr. **Epictetus**, *Enchirid.*, c. 47; **Tertull.**, *Apologet.*, c. 15; *P. L.*, 1, 357-363; **Lactant.**, op. c., l. V, occ. 6, 18 etc.; **Döllinger**, *Heidentum und Judentum*, 1857, *anglice* et *gallice* redditum; **G. Boissier**, *Cicéron et ses amis*, Paris, 1874, p. 167 sq.; **Abbé de Broglie**, *La Morale sans Dieu*, Paris, 1886, ch. I, p. 13 sq.

[1] Ad rem **Tullius**, (*de Nat. deor.*, l. I, c. 1) : " Plerique deos esse dixerunt; dubitare se Protagoras; nullos esse omnino Diagoras Melius et Theodorus Cyrenaicus putaverunt. Qui vero deos esse dixerunt, tanta sunt in varietate ac dissensione, ut eorum molestum sit dinumerare sententias. Nam et de figuris deorum, et de locis atque sedibus et actione vitæ multa dicuntur: deque his summa philosophorum dissensione certatur; quod vero maxime rem causamque continet, utrum nihil agant, nihil moliantur, omni curatione et administratione rerum vacent, an contra ab his et a principio omnia facta et constituta sint, et ad infinitum tempus regantur atque moveantur, imprimisque magna dissensio est ". — Cfr. **Augustinus**, *de Civ. Dei*, l. XVIII, c. 41, *P. L.*, XLI, 601; **Lactant.**, op. cit., l. VII, c. 7.

[2] Cfr. **A. J. Balfour**[e], *op. cit.*, part. II, c. 3, p. 164.

esse mundos; alii æternum, alii ortum habuisse; alii immortales esse animas, alii mortales, alii hominum animas revolvi in bestias [1]. Sed etiamsi consensissent, auctoritate tamen caruissent, quia eorum exempla cum doctrinâ consona minime erant, teste ipso Cicerone [2]: "Quotus enim quisque philosophorum invenitur, qui sit ita moratus, ita animo ac vitâ constitutus, ut ratio postulat? qui disciplinam suam, non ostentationem scientiæ, sed legem vitæ putet? qui obtemperet ipse sibi, et decretis suis pareat? Videre licet alios tantâ levitate et jactatione, iis ut fuerit non didicisse melius; alios pecuniæ cupidos, gloriæ nonnullos, multos libidinum servos: ut cum eorum vitâ mirabiliter pugnet oratio". Jamvero qui docent tantum nec faciunt, parvi penduntur; nam verba movent, exempla trahunt. Tandem præcepta vim fere nullam habent nisi sufficienti *sanctione* muniantur: porro cum ipsi philosophi de immortalitate animæ dubitarent, quâ sanctione leges firmare potuissent?

220. (b) Etiamsi potuissent, *noluerunt* tamen sincere et efficaciter omnes veritates docere ad finis obtentionem necessarias. Sacerdotes gentiles ubique fere terrarum secretas doctrinas tenebant, quas vix initiatis, nullomodo autem profanis manifestabant. Plerique autem philosophi profanum vulgus despiciebant [3], ac paucissimis contenti discipulis, opera sua stilo ad popularem mentem minime accommodato scribebant; immo uno ore clamabant multa esse vera quæ a plebe ignorari expediat, et in iis quæ ad religionem spectant nihil esse immutandum, neminemque sanæ mentis id unquam suscepturum.

Hinc sapientissimi, ut Socrates, Plato, Cicero, Seneca, licet privatim deos irriderent, publice tamen colebant; ita Socrates morti proximus amicos rogavit ut Æsculapio gallum, quem voverat, pro se immolarent; pariter Plato falsam patriæ religionem retinendam esse docebat [4]; nec aliter censebat Cicero, qui licet dictum Catonis approbaret, videlicet mirari se quod non rideret aruspex, aruspicem cum videret [5], scribebat tamen [6]: "A Patribus acceptos deos placuit coli... illud ex institutis pontificum et aruspicum non mutandum est, quibus hostiis immolandum cuique deo".

---

[1] Cfr. **S. Augustus.**, op. cit., l. XVIII, c. 41, P. L., XLI, 601.

[2] *Tuscul.*, l. II, 4. — Cfr. **Lactant.**, op. c., l. III, c. 16, *P. L.*, t. VI, p. 395.

[3] Ita inter alios scribebat **Cicero** (*Tuscul.*, l. II, c. 1): "Est enim philosophia paucis contenta judicibus, multitudinem consulto ipsa fugiens, eique ipsi et suspecta et invisa". **Horatius** autem (*Od.*, III, 1): "Odi profanum vulgus et arceo". Cfr. **Hooke**, op. cit., ed. *Migne*, p. 482.

[4] *De Republicâ*, lib. 4. — [5] *De Divin.*, l. II, c. 24. — [6] *De Leg.*, lib. II.

221. Nec dicatur modernos philosophos majori auctoritate gaudere quam antiquos : ipsi enim in turpissimos errores lapsi sunt : scepticismum renovârunt *D. Hume* et *Bayle;* pantheismum *Spinoza*, *Fichte*, *Schelling*, *Hegel*, *Vacherot*; subjectivismum docuit *Kant;* materialismum et positivismum vel agnosticismum hodie propugnant philosophi non pauci, quales sunt *Büchner*, *Huxley*, *H. Spencer*, *A. Fouillée*, *M. Guyau*, ita ut nullus fere sit error ab antiquis edoctus qui sub unâ vel alterâ formâ nostris diebus recoctus non fuerit; hinc fundamenta ethicæ super arenam ædificaverunt, ut ex eorum operibus constat [1]; immo negatur a quibusdam ipsum moralitatis fundamentum, seu notio *officii* [2]. Ipsi deistæ seu rationalistæ, qui naturalem advocant religionem, multa ex doctrinâ christianâ hauserunt, ut videre est ex scriptis *J. Simon*, qui visionem beatificam asseclis suis promittit [3], et nihilominus fateri coguntur religionem mere naturalem plebi non esse acceptam, nec posse diu solam subsistere [4].

222. Neque naturales disciplinæ, quæ sæpe sæpius nomine *scientiæ simpliciter* decorantur, hominem moralem

---

[1] Cfr. **Spencer***, *The Principles of Ethics*, *The Principles of Sociology*; **A. Fouillée***, *Critique des Systèmes de Morale contemporains*, 3ª ed., Paris, 1893; **Guyau***, *l'Irréligion de l'Avenir*, 6ª ed., Paris, 1896; *La Morale Anglaise contemporaine*, 3ª ed., Paris, 1895; *Esquisse d'une morale sans obligation ni sanction*, 4ª ed., Paris, 1896.

[2] Ita **Lévy Brühl***, *La Science des Mœurs*, Paris, Alcan, 1904, ubi contendit morum scientiam non consistere in exponendis et inculcandis officiis, sed solum in describendo mores quales existunt.

[3] Cf. **J. Simon***, *La Religion naturelle*, p. 315-316.

[4] Ita inter alios **E. Saisset***, *Essais sur la Philosophie de la Religion*, p. 237, qui animadvertit religionem naturalem sæculo XVIII multum quidem laudatam fuisse, sed hodie ita obsolevisse ut inter entia rationis vanaque imaginationis figmenta recenseri possit. Quod aliunde lucide demonstravit **A. de Broglie** (*Questions de Religion et d'Histoire*, Paris, 1860, t. II, p. 310 sq.) Ipsi Rationalistæ fatentur rationem, etiam rite excultam, veritatem sine erroris admixtione attingere non posse. (**V. Cousin**, *Histoire générale de la Philosophie*, Paris, 1863, p. 21.) — Revera moderni philosophi fatentur se solvere non posse problemata maximi momenti, v. g. originem mundi, cum, inquiunt, mundus possit esse vel a se existens, vel a se productus, vel ab alio creatus. (**H. Spencer***, *First Principles*, p. 30.) Merito igitur concludit **Balfour***, *op. cit.*, p. 165, humanum genus, etiam in statu hodiernæ civilisationis, a philosophis modernis ad recte vivendum non posse instrui, proindeque ad altiora principia, **seu ad religionem supra-humanam esse recurrendum.**

beatumque efficere valent ut supra ostensum est, n. 152. Hinc multi eorum qui in scientiis animi pacem, cordisque aspirationum satisfactionem quæsierant, mox agnoscentes se deceptos fuisse, cum sapiente dixerunt: "Et agnovi quod in his quoque esset labor et afflictio spiritus... cumque me convertissem ad omnia opera quæ fecerant manus meæ, et ad labores in quibus frustra sudaveram, vidi in omnibus vanitatem et afflictionem animi, et nihil permanere sub sole" [1]. Ergo neque scientiâ humani ingenii erroribus, in re ad mores vel religionem spectante, mederi potest [2].

Constat igitur ex innumeris factis, tum antiquis tum recentibus, nunquam moraliter potuisse genus humanum, sine aliquâ revelatione, Deum glorificare vitamque honestam ducere, nec ullam esse humanam potestatem quæ moraliter huic nativæ infirmitati succurrere possit; ergo moraliter necessaria est aliqua revelatio.

223. Quæ conclusio haud parum roboratur ex eo quod omnes fere religiones, quæ aliquando exstiterunt, tanquam *divinitus revelatas* sese exhibent. Excipitur quidem *Buddhismus*, qualis a fundatore prædicatus fuit; sed Budhæ discipuli magistrum deificaverunt et contenderunt eum esse mediatorem inter Supremum Numen et homines; nil sane magis evidenter ostendit quam vivide humanum genus alicujus revelationis necessitatem sentiat.

224. 2° Probatur **psychologice.** Ratio cur humanum genus codicem morum ad rectam vitæ institutionem invenire non potuerit, ex debilitate humanæ naturæ in præsenti conditione desumitur.

Etenim, ut genus humanum moraliter posset illas veritates comparare quæ necessariæ sunt ad rectam vitæ institutionem, necesse esset ut (a) câ fulgerent evidentiâ quæ *omnium* etiam *rudium* captui sit accommodata: nam et ipsi finem suum consequi debent; (b) evidentiâ quæ *expe-*

[1] *Eccles.*, I, 17; II, 11.

[2] Multos hodie esse, etiam inter acatholicos, qui ita sentiant, constat ex testimoniis quæ collegit **Mgr Baunard**, *Espérance*, Paris, 1891. Cfr. **Brunetière**, *Questions actuelles*, Paris, Perrin, 1907, p. 3-47; **E. Boutroux***, *Science et Religion*, Paris, 1908, p. 228-268; **G. J. Romanes***, *Thoughts on Religion*.

dite, sine morâ percipi possit: vita enim brevis est, nec tota in speculativâ veritatis inquisitione consumi debet; (c) et facile *graves saltem errores excluderentur* : nam si graves hâc de re admittantur errores, via ad finem tuta non erit.

Atqui multum abest ut talis evidentia præfatis veritatibus insit; nam, ut optime arguit *S. Thomas*[1]:

(A) *Multi* a fructu studiosæ inquisitionis impediuntur tribus de causis, propter defectum *ingenii, temporis*, vel *industriæ* : (a) propter *defectum ingenii;* quidam enim, propter *complexionis indispositionem*, seu propter corporis et cerebri infirmitatem, ex quâ multi naturaliter sunt indispositi ad sciendum, nec possunt summum gradum humanæ cognitionis attingere, qui in cognoscendo Deum consistit; (b) propter *defectum temporis;* quidam videlicet impediuntur *necessitate rei familiaris*, quatenus oportet inter homines esse aliquos qui temporalibus administrandis insistant, nec studio vacare possint necessario ad Dei cognitionem adipiscendam; (c) propter *defectum industriæ;* nam quidam impediuntur *pigritiâ;* ad cognitionem enim eorum quæ de Deo ratio investigare potest, multa præcognoscere oportet quæ ad metaphysicam pertinent; sic ergo nonnisi cum magno labore ad prædictæ veritatis possessionem perveniri potest; quem quidem laborem pauci subire volunt.

225. (B) Ratio individua sibi relicta nonnisi post *longum tempus* ad harum veritatum cognitionem pertingere potest : (a) tum propter hujusmodi veritatum *profunditatem*, ad quam capiendam, per viam rationis, *nonnisi post longum exercitium* intellectus humanus idoneus invénitur; (b) tum propter hoc quod, tempore *juventutis*, dum diversis motibus passionum anima fluctuat, non est apta ad tam altæ veritatis cognitionem, sed in quiescendo fit prudens et sciens. Remaneret igitur genus humanum, sine revelatione, in maximis ignorantiæ tenebris, cum Dei cognitio nonnisi paucis, et quidem post longum tempus proveniret.

[1] **S. Thom.**, *C. Gent.*, l. I, c. 4, cujus verba fere ad litteram retulimus. Cf. **Zigliara**, *Propædeut.*, ed. 3ª, 1890, p. 108; **Monsabré**, *Introd. au Dog. cath.*, 6e Confér., vol. I, p. 169 sq. Item fere argumentum exponunt **A. de Tocqueville**, *De la Démocratie en Amérique*, tom. III, p. I, c. 5; et recenter **A. Balfour***, *op. cit.*, p. 204 sq.

226. (C) Tandem ratio sola vix veritates hujusmodi attingere potest sine *gravium errorum admixtione* aut saltem *formidine;* nam investigationi rationis humanæ plerumque falsitas admiscetur propter *debilitatem intellectûs* nostri in judicando, et *phantasmatum permixtionem*, id est multitudinem objectorum, quæ frequenter per imaginationem repræsentantur, et reflexionis exercitium præpediunt. Et ideo multi in dubitatione remanerent circa ea quæ sunt verissime etiam demonstrata, propterea quod vim demonstrationis ignorarent, et præcipue viderent a diversis, qui sapientes dicuntur, diversa doceri. Inter multa etiam vera, quæ demonstrantur, immiscetur aliquando aliquid falsum, quod non demonstratur, sed aliquâ probabili vel sophisticâ ratione suadetur. Jamvero multi, inter eos præsertim qui dialecticæ non studuerunt, vix possunt expedite argumentum a sophismate distinguere. — Aliunde supra ostensum est, n. 218, ignaros non posse efficaciter a philosophis has veritates discere. Ergo salubriter divina providit clementia ut ea etiam quæ ratio investigare potest, revelaret, ut sic omnes de facili possent divinæ cognitionis participes esse et absque dubitatione et errore [1].

227. Ad demonstrandam necessitatem religionis revelatæ, *Card. Dechamps* arguit ex duplici facto, facto *interno*, conscientiâ scilicet quam habemus indigentiæ nostræ, et facto externo Ecclesiæ, supra, n. 73. — Necessitatem alicujus auxilii supernaturalis non solum pro genere humano, sed pro quovis homine nonnulli hodierni Catholici, post *M. Blondel*, demonstrare conati sunt *methodo immanentiæ*, supra, n. 85-90. Quid de valore hujus argumenti censere oporteat, jam ibi exposuimus.

228. **Conclusio.** Ex dictis jam concludere licet valde probabiliter aliquam revelationem generi humano factam fuisse : Deus enim, summe providus, in necessariis non deficit, sed, cum sapiens, bonus et omnipotens sit, omnibus creaturis media suppeditat ad finem suum attingendum necessaria; gravis igitur obligatio incumbit inquirendi num et quænam revelatio hominibus facta fuerit.

[1] Eamdem conclusionem alio tamen modo attigit **Benj. Kidd** (*op. cit.*, c. V, p. 106 sq.), ubi probat societatem non posse legitimam evolutionem prosequi, nisi homines discant propriam utilitatem communi societatis bono subdere; et aliunde hoc fieri non posse nisi admittatur supra-rationalis seu supernaturalis sanctio pro legibus.

Art. IV. De morali obligatione revelationem inquirendi [1].

229. Status quæstionis. (a) Obligationem revelationem inquirendi et amplectendi plerique *Rationalistæ* negant : cum enim revelatio sit donum gratuitum, quisque liber manet eam amplectendi aut rejiciendi, dummodo naturalem religionem in corde suo colat. (b) Hanc obligationem pariter negant illi *Indifferentistæ* qui asserunt omnes religiones esse æqualiter bonas, et cuique licere illi adhærere in quâ natus est, vel aliam magis sibi accommodatam amplecti [2]. (c) Quibus accedunt *Modernistæ*, qui religionem in *sensu religioso* aut *internâ experientiâ* reponentes, eo ipso plus minusve explicite asserunt omnes religiones esse veras; nam sensus religiosus unus semperque idem est, saltem substantialiter, experientia autem religiosa pariter eadem fere est in omnibus. Unde nonnulli affirmant mox omnes religiones in unam coalituras esse, nempe *religionem spiritûs* [3].

Duæ igitur erunt theses : prior contra Rationalistas, posterior contra Indifferentistas et Modernistas.

230. *Thesis I^a^.* **Positâ morali necessitate alicujus auxilii, gravis cuique obligatio incumbit inquirendi num illud auxilium sit reapse revelatio proprie dicta.**

(A) Quando agitur de fine ultimo per bonos mores assequendo, *pars tutior est sequenda :* si enim finem nostrum non consequimur, non solum æternâ beatitudine caremus, sed etiam gravis deordinationis rei sumus, cum homo teneatur totis viribus in Deum finem ultimum tendere.

Atqui, probatâ necessitate morali alicujus auxilii ad vitam rectè instituendam, *pars tutior* est de eo serio et accurate inquirere quodnam sit.

---

[1] **Pascal**, *Pensées*, sect. III ed. *Brunsch.;* **Lamennais**, Essai sur l'Indifférence, t. I; **Mc Carthy**, *Sermons*, 1842, sur l'Incrédulité et l'Indifférence, t. II, p. 159-290; *anglice* redditum, Dublin, 1881, p. 401 sq.; **Mazzella**, op. cit., n. 53-74; **Lambrecht**, op. cit., p. 99 sq.; **Mgr Pie**, *Instr. synodale* du 7 juillet 1855, 2e part.; **Wilmers**, op. cit., n. 108-112; **Gondal**, *Religion*, 1904, p. 185-218.

[2] Ita **Rousseau***, *Emile*, Profession de foi du Vicaire Savoyard, multique moderni.

[3] Ita, inter alios, **A. Sabatier***, *Esquisse*, p. 408-410.

Hoc enim auxilium certo moraliter existit, ex dictis, n. 228; et quidem nobis præbetur ad subveniendum nativæ infirmitati nostræ, tanquam medium quo vita nostra in Deum ultimum finem ordinari valeat. Tale medium deliberate et obstinate negligere est omnino temerarium, cum ita periculum incurratur ultimum finem et beatitudinem æternam amittendi.

Hominibus persuasum fuit auxilium hujusmodi esse revelationem proprie dictam, quam si dederit, Deus vult sane eam investigari, et accipi, ut glorificetur eo modo quo sibi placet. Jamvero si quis obstinate mentem suam a tali consideratione averterit, eo ipso Supremo Numini displicet nec aliquid ab Eo exspectare valet nisi justas pro temeritate et summâ imprudentiâ pœnas.

Res *comparatione* illustratur : nonne ineptus existimaretur qui, dum, per diligentem considerationem, non solum imminens periculum avertere posset, sed etiam maxima bona comparare, nihilominus hanc occasionem minime arriperet? Quanto ineptior qui temere inquisitionem negligit, a quâ pendet æterna felicitas, et sponte se privat lumine et auxilio sibi moraliter necessariis ad rectam vitæ institutionem!

231. (B) Nec dicas revelationem, utpote donum *gratuitum*, respui posse. (a) Etsi enim Deus non teneatur aliquid nobis revelare, — si de facto revelat, potest strictam obligationem imponere hanc revelationem amplectendi et sequendi, cum Ipse sit supremus omnium dominus : sic in ordine naturali, vitam corporalem, quæ est donum gratuitum, ita nobis imponit ut eam abdicare sit grave scelus [1]. Quod autem Deus ita statuerit, ex eo satis constat quod humanum genus hâc revelatione indigeat ad rectam vitæ suæ ordinationem. Maximæ igitur temeritatis esset qui scienter et volenter recusaret inquirere utrum necne Deus aliquid revelaverit, utrum necne obligationem imposuerit revelationem amplectendi.

(b) Insuper Deus nos evehere potuit ad finem supernaturalem; rem ita se habuisse satis probabiliter innuitur ex vagis aspirationibus quas experimur ad aliquid divinum et infinitum [2], ad intimiorem cum Deo unionem, — necnon ex eo quod pleræque religiones tanquam supernaturales sese affirmant. Atqui, positâ elevatione ad statum supernaturalem, revelatio vere est necessaria ad hunc finem cognos-

[1] Quod eloquenter urget **DD. Pie**, op. cit.

[2] Quibus aspirationibus innixi, defensores quidam *methodi immanentiæ* necessitatem alicujus revelationis *cum certitudine* probare conantur; sed immerito, ut dictum est, n. 87.

cendum et prosequendum, ut dictum est n. 211, ideoque vere obligatoria. Nonne igitur summe temerarium esset prorsus negligere studium revelationis, cum periculo æternam beatitudinem amittendi?

232. (C) Nec dicere juvat *nimis incertam* esse revelationem ut de eâ inquiramus. Prudentia enim suggerit ut, in rebus maximi momenti, præsertim quando de æternâ salute agitur, omne dubium prudens excutiamus. Et sane, etiamsi nulla esset religio revelata, non multum sane amittimus dum diligenter eam inquirimus; sed potius opus Deo gratum facimus facultatibus nostris utendo ad ejus gloriam meliori quo possumus modo promovendam; si vero existit religio revelata, eamque investigare culpabiliter recusamus, omnia bona amittimus quæ nobis parabantur, et in periculum æternæ damnationis incidimus[1]. Ergo temeritatis, imo dementiæ reus est qui, dum novit revelationem valde probabilem esse, eam diligenter inquirere negligit.

233. *Thesis 2ª*: **Homo non potest indifferenter quamlibet religionem quæ se dicit revelatam profiteri, sed veram religionem inquirere et amplecti tenetur.**

Probatur 1° *ex unitate religionis.* Si Deus aliquam religionem revelavit, eamque hominibus imposuit (quod sane gravibus rationibus fulciri vidimus), hæc religio *una* est, — sicut ipsa veritas, — nec proinde amplecti potest dogmata aut præcepta contradictoria. Jamvero inter diversas religiones quæ tanquam revelatas sese præbent adsunt essentialia discrimina, imo apertæ contradictiones.

Tria videlicet elementa in quâlibet religione invenire licet: *veritates* credendas, *præcepta* adimplenda, et *cultum* observandum. (a) Ad *dogmata* quod spectat, cum in variis religionibus inveniantur

[1] Quod argumentum (vulgo dictum *argument du pari*, sed ab ipso Pascal *règle des partis*) urget **Pascal**, *Pensées*, n. 233, ed. *Brunsch.*, ubi ait: "Mais il y a une éternité de vie et de bonheur. Et cela étant, quand il y aurait une infinité de hasards dont un seul serait pour vous, vous auriez encore raison de gager un pour avoir deux, et vous agiriez de mauvais sens, étant obligé à jouer, de refuser de jouer une vie contre trois à un jeu où d'une infinité de hasards il y en a un pour vous, s'il y avait une infinité de vie infiniment heureuse à gagner... A la vérité, vous ne serez point dans les plaisirs empestés, dans la gloire, dans les délices; mais n'en aurez-vous point d'autres? Je vous dis que vous y gagnerez en cette vie; et qu'à chaque pas que vous ferez dans ce chemin, vous verrez tant de certitude du gain, et tant de néant de ce que vous hasardez, que vous reconnaîtrez à la fin que vous avez parié pour une chose certaine, infinie, pour laquelle vous n'avez rien donné". *Totus* locus *attente* legendus est.

propositiones contradictoriæ, impossibile est ut omnes sint æque veræ; ita v. g. quædam religiones *polytheismum* docent, aliæ *pantheismum*, aliæ autem *monotheismum* : porro hæc omnia simul vera esse nequeunt; Christiani Jesum Christum non solum ut divinum legatum agnoscunt sed etiam ut verum Dei Filium : quod tum Judæi tum Mahumetani negant; hi autem Mahumetem tanquam maximum prophetam habent, dum Judæi et Christiani eum ut deceptorem existimant. (b) Quoad *præcepta*, polygamia et divortium, quæ hic prohibentur et alibi permittuntur, non possunt esse simul licita et illicita in iisdem circumstantiis. (c) Pariter varii *cultus* in mundo existentes inter se valde differunt non solum accidentaliter sed etiam substantialiter, cum alii sint puri, honesti virtutesque promoveant, dum alii inhumani sunt et libidinosi, ideoque dici nequit omnes cultus æque legitimos esse vel æque Deo placere.

Admisso igitur Indifferentismo, posset quis Romæ Christum adorare, eumdem apud Judæos blasphemare et apud Mahumetanos abjurare; Constantinopoli plures legitimas uxores habere, et Neo-Eboraci ut criminis bigamiæ reum haberi [1]. Jamvero si consectaria quæ logice ex Indifferentismo fluunt absurda sunt, falsum sane est ipsum principium. Ergo una est tantum vera religio, eaque sedulo inquiri debet.

234. 2° *Ex ipsâ Dei naturâ.* Deus enim est ipsa veritas ipsaque justitia, nec potest sine maximâ injuriâ indifferens supponi in iis quæ veritatem et honestatem spectant; atqui systema quod impugnamus manifeste supponit Deum æquo respicere animo religiones, quarum una verum, altera falsum edocet, quarum una bonum, altera malum promovet; quod idem est ac supponere Deum indifferentem se habere relate ad verum et falsum, honestum et inhonestum.

Nec dicatur eos qui varias hujusmodi religiones colunt in bonâ fide esse, proindeque Deo acceptos : si revera sint bonæ fidei, excusari quidem possunt coram Domino, qui intuetur cor, propter rectam intentionem, sed falsa religio quam observant, *objective* sumpta, in iis quæ veritati opponuntur, certo Ipsi displicet. Proinde si quis de veritate suæ religionis serio dubitat, sub gravi inquirere tenetur quisnam sit legitimus cultus Deo probatus : secus ipsi injuriam facit [2].

[1] Quod eloquenter exponit **Lamennais**, op. cit., t. I, ch. IV.

[2] Modernistæ autem qui adhuc catholicos sese profitentur, hæc verba meditentur *Encycl. Pascendi*, n. 14 : " Quo jure autem modernistæ veritatem experientiæ abnuent, quam turca affirmet, verasque experientias unis catholicis vindicabunt?... Nam religioni cuipiam quo tandem ex capite, secundum illorum

Art. V. De methodo in investigatione revelationis sequendâ [1].

235. Ut rationabiliter aliquam religionem tanquam divinitus revelatam accipiamus, validis demonstrandum est argumentis eam esse vere a Deo traditam : non enim rationabiliter credimus, nisi certo moraliter videamus aliquid credendum esse.

236. **I. De criteriis revelationis.** Id vero fieri nequit, nisi adsint *criteria* seu *notæ* quibus divina revelatio a falsis revelationibus secerni possit.

Hæc autem criteria duplicis sunt generis : ‘a) *interna*, seu *intrinseca*, quæ ex ipsâ doctrinâ revelatâ desumuntur, ex ejus nempe *conformitate* cum ratione et legitimis humanæ naturæ aspirationibus, necnon ex *effectibus* quos in ordine morali producit, ‘b) *externa*, seu *extrinseca*, quæ non ex ipsâ doctrinâ defluunt, sed ex *factis mirabilibus*, præsertim *miraculis* et *prophetiis*, quæ ejus manifestationem comitantur.

237. 1° **Criteria interna** possunt esse *negativa* vel *positiva*.

A. *Negativa* ea sunt quæ demonstrant *nihil obstare* quominus revelatio *possit* esse divina, sed non illico probant eam revera esse divinam; unde si desint, allegata revelatio est aperte falsa; si vero adsint, non exinde sequitur ejus veritas, sed solum probabilis exsurgit præsumptio ejus veritatis. Præcipua sunt immunitas ab *errore*, *contradictione* et *fraude* :

a. **immunitas ab errore**, *sive speculativo sive morali*, seu ab omni evidenti pugnâ cum veritatibus naturalibus certo cognitis; Deus enim, qui est veritatis auctor, nihil revelare potest quod rationi sit aperte contrarium : ita vera esse nequit religio quæ assereret plures esse deos, voluntatem non esse

---

quæ supra, foret falsitas tribuenda? Certe vel ex fallaciâ sensûs religiosi, vel ex aliâ falsâ quæ sit formula ab intellectu relata. Atqui sensus religiosus unus semper et idem semper est, etsi forte quandoque imperfectior; formula autem intellectus, ut vera sit, sufficit ut religiosi sensui homini quæ credenti respondeat, quidquid de hujus perspicuitate ingenii esse queat". Falsum est consectarium; falsa igitur principia ex quibus logice inferuntur.

[1] **Brugère**, n. 29-44; **Mazzella**, n. 158-170; **Lambrecht**, p. 142 sq.; **Ottiger**, § 149-169; **Hettinger**, § 18-20; **Lahousse**, n. 84-93; **Wilmers**, n. 122-139.

liberam, animam non esse immortalem. Notandum est tamen religionem revelatam complecti posse veritates quæ sunt *supra*, quamvis *non contra* rationem, nec omnia philosophorum vel physicorum placita pro indubitatis veritatibus esse tenenda; hinc ex eo quod aliquid privatæ opinioni viri cujusdam docti adversetur, non sequitur id esse falsum. (b) Huic accedere debet *immunitas ab omni contradictione* : Deus enim summe verax revelare nequit doctrinas inter se, vel cum aliis veritatibus jam revelatis pugnantes; ita merito ut falsa haberetur religio quæ supremum cultum simul pluribus diis redderet. (c) Requiritur etiam *immunitas ab omni fraude* in modo quo revelatio proponitur : Deus enim infinite sanctus fraudibus uti non potest ad mentem suam manifestandam.

Si omnes hujusmodi notæ negativæ simul adsint, jam probabilis exsurgit præsumptio de veritate illius revelationis; nam vix fieri potest ut homo, sine speciali divino auxilio, religiosas veritates doceat absque erroris admixtione, ut ex jam probatis colligi potest [1].

238. (B) *Positivæ* notæ intrinsecæ eæ sunt quæ demonstrant cum majori vel minori certitudine revelationem, in cujus gratiam dantur, vere divinam esse. Hujusmodi sunt *perfecta conformitas* alicujus doctrinæ *cum ratione*, ejusque *excellentia*, tum *in se*, tum in suis *effectibus*, quæ *tanta* sit ut humanæ naturæ necessitatibus atque legitimis aspirationibus *aptissime* conveniat, nihilque omittat quod ad vitæ honestatem sit necessarium. Nam, si religio quædam non solum sit ab errore immunis, sed etiam omnes illas veritates tum speculativas tum practicas tradat, quæ ad rectam vitæ institutionem plane sufficiant, moraliter certum evadit ex supra dictis (n. 212 sq.) eamdem non humanam, sed divinam esse, præsertim si *sola* sit quæ hisce dotibus præfulgeat [2].

Quare argumentum validius erit si, *comparatione* institutâ inter præcipuas religiones, una ex eis omnino *transcendens*

[2] Cf. Suarez, *de Fide*, disp. IV, sect. III, n. 2; Lugo, *De fide divinâ*, disp. V, n. 49.

[1] Cf. Suarez, l. cit., n. 3; Brugère, n. 32.

appareat, præsertim si hæc præstantia tanta est ut sine speciali divino interventu explicari nequeat[1].

239. 2° **Extrinseca**, seu **externa** criteria ea sunt quæ non ex ipsâ doctrinâ desumuntur, sed ex iis quæ revelationem comitantur, videlicet ex testimoniis et signis divinam illius originem confirmantibus. Possunt esse *negativa*, si tantummodo probant nil obstare huic divinæ origini, v. g. si præco hujus revelationis neque delirus neque impostor fuit sed e contra honestus et sanctitate præditus; *positiva*, si directe divinam ejus originem probant, qualia sunt *miracula* et *vaticinia* cum aliquâ revelatione connexa; cum enim hujusmodi facta Deo tribui debeant, non possunt fieri in confirmationem allegatæ revelationis, nisi hæc sit vere divina. Hinc recte ait *Vaticanum*[2] : " Ut fidei nostræ obsequium rationi consentaneum esset, voluit Deus cum internis Spiritus sancti auxiliis *externa* jungi revelationis suæ argumenta, facta scilicet divina atque imprimis *miracula* et *prophetias*, quæ cum Dei omnipotentiam et infinitam scientiam luculenter commonstrent, divinæ revelationis signa sunt certissima et omnium intelligentiæ accommodata ". — De naturâ et vi probante miraculorum dicemus ubi de miraculis Christi.

240. **De usu criteriorum.** 1° Certum est *contra Rationalistas unicum* criterium revelationis non esse ejus conformitatem cum principiis rationis. Nam (a) conformitas alicujus doctrinæ cum ratione probat quidem eam esse veram, non autem eam fuisse certo revelatam : solâ enim ratione accurate excultâ non paucas veritates cognoscere valemus. (b) Præfatum criterium vix usurpari potest quoad mysteria veritatesque ordinis supernaturalis, quæ captum hominis superant : ratio enim positivam eorum convenientiam demonstrare non valet, sed solum ostendere horum repugnantiam non demonstrari[3]. (c) Aliunde revelatio est *factum historicum*,

[1] Quâ methodo usus est **Abbé de Broglie**, ut supra notavimus, n. 81.

[2] *Vaticanum*, sess. III, cap. 3.

[3] Ad rem **S. Thomas**, (*C. Gent.*, l. III, c. 155) : " Sed quia sermo propositus confirmatione indiget ad hoc quod recipiatur, nisi sit per se manifestus, ea autem quæ sunt inter sunt *humanæ rationi immanifesta*, necessarium fuit aliquid adhiberi quo confirmaretur sermo prædicantium fidem. Non autem confirmari

quod, sicut cetera facta, diligenti historicâ inquisitione præcipue investigari debet. Quod ceteroquin libenter agnoscunt hodierni *Critici*, qui totis viribus historice demonstrare nituntur, christianam religionem non fuisse de facto revelatam, sed a Christo ejusque discipulis ex variis fontibus concinnatam.

241. 2° Omnes *Catholici* agnoscunt veritatem revelationis ex notis tum extrinsecis tum intrinsecis investigandam esse; sed quærunt insuper quænam methodus sit anteponenda, utrum *historica* quæ notis extrinsecis innititur, an *philosophica*, quæ intrinsecis fundatur argumentis.

(A) Methodus *historica* in se *generatim* anteponenda videtur, utpote *brevior, facilior* et *tutior*. (a) Brevior quidem, nam demonstratâ veritate alicujus religionis revelatæ aliquot miraculis satis evidentibus, v. g., miraculis a Christo patratis, jam patet obligatio eam amplectendi, quin necesse sit singula dogmata vel præcepta diligenti et longo examine discutere. (b) *Facilior* etiam, nam facta quibus revelatio probatur, sunt generatim obvia, splendida, multorum testimonio firmata, faciliusque expenduntur aut simplicibus exponuntur quam characteres quibus excellentia religionis dignoscitur. (c) *Tutior* tandem, quia in factorum investigatione, minus errandi periculum invenitur quam in scrutandâ alicujus doctrinæ sublimitate : quod enim uni sublime videtur alteri valde obscurum apparet, nec facile determinatur sublimitatis gradus ad probandam divinitatem alicujus revelationis necessarius.

242. (B) Attamen methodus *doctrinalis*, seu *philosophica*, vi et utilitate non caret. (a) Haud raro *necessaria* est ad præjudicia removenda, quæ historicam inquisitionem inutilem redderent : qui enim putant dogmata christiana absurda esse, sæpe historicis argumentis aures præbere nolunt, vel, si ea audiant, eorum vim evadere exoptant, ne quod sibi

---

poterat per aliqua principia rationis per modum demonstrationis, cum ea quæ sunt fidei rationem excedant. Oportet igitur aliquibus indiciis confirmari prædicantium sermonem, quibus manifeste ostenderetur hujusmodi sermonem processisse a Deo, dum prædicantes talia operarentur, sanando infirmos, et alias virtutes operando, quæ non possit facere alius nisi Deus".

absurdum aut nimis durum videtur, admittere cogantur; dum ex adverso, si brevi et lucidâ expositione, primum intellexerint christiana dogmata præceptaque aptissime legitimis cordis humani aspirationibus respondere, jam in votis habebunt agnoscere hujus religionis veritatem, meliusque vim historicæ demonstrationis percipient. (b) Quæ methodus magis accommodata videtur tum iis qui simplici sunt corde, quia naturali quodam instinctu percipiunt doctrinam, quæ legitimis humanæ naturæ tendentiis adaptatur, divinam esse; tum iis qui jam varia philosophorum systemata variasque religiones scrutati sunt, quin in eis invenerint summam veritatum ad complenda legitima eorum desideria necessariam.

Cavendum est tamen ne, sub prætextu philosophicam methodum extollendi, utpote ætati nostræ magis accommodatam, temere dicatur methodum historicam et traditionalem nil amplius valere; quod sane experientiæ contradicit, cum non pauci historicis studiis ad fidem christianam convertantur.

243. **Conclusiones practicæ.** 1° Si agitur de aliquo *incredulo ad fidem convertendo*, sapiens apologeta prius ejus mentem detegere sataget, ut sciat quid hic admittat, quid neget, ideoque ubi incipere debeat demonstratio, et quæ motiva ad eum movendum aptiora sint. — Non prætermittet ad fidem requiri *bonam voluntatem*, eamque ipsam egere *divino auxilio* ac proinde *oratione*[1]. Quibus positis : — (a) Inter *motiva credibilitatis*, ea proponet quæ cujusque ingenio aptiora videntur. Quidam enim *internis argumentis*, alii *externis* efficacius trahuntur. Iterum, inter motiva interna, nonnullis placent argumenta *inductiva* et *psychologica*, quibus e contemplatione humanæ infirmitatis necessitas alicujus divini luminis et auxilii infertur ad plenam facultatum evolutionem; aliis magis arridet simplex *doctrinæ christianæ expositio*, quatenus nobilissimis hominum aspirationibus optime respondet.

[1] Ad rem **Pascal**, op. cit., p. 442 : " Si ce discours vous plait et vous semble fort, sachez qu'il est fait par un homme qui s'est mis à genoux auparavant et après, pour prier cet Être infini et sans parties, auquel il soumet tout le sien, de se soumettre aussi le vôtre pour votre bien et pour sa gloire; et qu'ainsi la force s'accorde avec cette bassesse ".

(b) Pariter inter argumenta *historica*, nonnullis majorem persuasionem præbent prophetiæ, aliis miracula physica, præcipue Christi resurrectio, aliis vero miracula ordinis moralis vel socialis, quales sunt mirabilis Christianismi propagatio, necnon socialis immutatio quam orbem terrarum diffudit atque hodie etiam diffundit [1].

(c) Notandum est etiam multo majorem vim inesse *synthesi* omnium argumentorum quam argumentis *singulatim* sumptis [2].

244. 2° Si vero quæritur *methodus integra ex se* sufficiens ad suadendos hodiernorum animos, putamus argumenta *intrinseca* et *extrinseca* sic *harmonice consociandа* esse ut mutuam opem sibi ferant. (a) Via historicæ demonstrationi parari potest per *argumenta intrinseca*, exponendo quomodo revelatio de quâ agitur nobilissimis humanæ naturæ aspirationibus respondeat; (b) *historice* postea investigari potest num religio, quæ revelatam se esse profitetur, revera divinitus manifestata fuerit; (c) tandem demonstratio confirmari potest *comparatione* institutâ inter varias religiones quæ revelatæ existimantur, et quidem sub duplici respectu doctrinali et historico.

Quam proinde methodum sequemur in secundâ parte hujus Tractatûs.

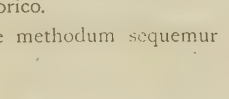

[1] Cfr. *Newman*, Two Essays on biblical and ecclesiastical miracles, 1890, p. 8: " Philosophus vehementius fortasse commovebitur populi judaici constitutione vel mirâ mutatione a christianismo peractâ. Ex adverso, præclara Novi Testamenti moralia præcepta, eorumque luculenta ingenuitas indoctis ac spiritu simplicibus quam maximam persuasionem ingerunt. Operæ pretium est statuere Revelationis argumenta vim *cumulativam* præ se ferre et mutuam vim sibi invicem præstare; quapropter argumentum e miraculis depromptum multo validius est, si una cum aliis perpendatur quam si solum consideretur ".

[2] Cfr. **A. de Poulpiquet**, *L'objet intégral de l'Apologétique*, P. I, ch. 5.

Pars altera
DE RELIGIONE CHRISTIANÂ

Prænotanda.

245. I. **Præcipuæ hodiernæ religiones.** In priori parte, post demonstratam absolutam necessitatem alicujus religionis, moralemque necessitatem cujusdam revelationis, probavimus cuique incumbere obligationem inquirendi num et quænam sit vera religio divinitus revelata, simulque methodum in hâc inquisitione sequendam delineavimus.

(A) Jamvero tres sunt in mundo præcipuæ religiones de quibus investigatio fieri possit :

(a) *Christianismus*, qui duas universi partes fere implet, Europam scilicet et Americam, et per ceteras etiam mundi partes late diffunditur, plusquam quingenta millia millium (500,000,000) hominum numerans; (b) *Islamismus*, qui in quibusdam Asiæ et Africæ partibus præsertim viget numeratque circiter ducenta millia millium (200,000,000); (c) *Brahmanismus*, ex quo ortus est *Budhismus*, qui in nonnullis regionibus cum *Confucianismo* mixtus est : tres hujusmodi religiones in Asia vigent et simul sumptæ sexcenta circiter millia millium asseclarum computant (600,000,000)[1].

---

[1] De numero eorum qui has diversas religiones colunt non omnino concordant periti, licet substantialiter serventur eadem proportiones. Juxta **A. Schobel***, apud *Droysen*, *Handatlas* 1886, p. 261, numerantur in toto orbe terrarum : *Christiani* 442,351,000; *Mahumetani* 186,356,000; *Pagani* 92,182,340; *Budhistæ* 447,969,780: *Brahmanistæ* 187,947,450.

Secundum **O. Werner**, *Orbis terrarum catholicus*, Friburgi Brisgoviæ, 1890, p. 4, numerus orbis hostium inclarum 1,400,000,000 superat; e quibus 445,000,000 sunt *Christiani*; 210,000,000 *Mahumetani*; 448,000,000 *Budhistæ Confuciani ac Shamani*; 188,000,000 *Brahmanistæ*; *Pagani* 120,000,000; *Judæi* 6,500,000.

Juxta **V. Groffier**, *Planisphère des Religions*, 1883, computantur *Christiani* 419,710,000; *Judæi* 6,899,000; *Mahumetani* 200,000,000; *Brahmanistæ*

(B) A religione autem *christianâ* incipimus, non solum quia inter Christianos versamur, sed etiam quia, fatentibus adversariis, hæc religio ita inter ceteras eminet sive doctrinâ, sive effectibus in ordine morali, sive asseclarum numero et auctoritate ut, si quædam sit revelatio, ultro in Christianismo quærenda sit.

246. II. De Christianismo et triplici ejus stadio. In suo generali conceptu, Christianismus tria veluti stadia historice complectitur : religionem *primævam*, religionem *mosaicam* et religionem *Christianam proprie dictam*.

1° Religio *primæva*, seu *patriarchalis*, protoparentibus et patriarchis revelata, et ad totum genus humanum destinata, perseveravit usque ad *Moysen* pro *Judæis*, pro *Gentilibus* autem usque ad promulgationem religionis christianæ [1].

Secundum narrationem biblicam, Deus protoparentibus sese manifestaverat, eisque præceptum imposuerat : hi autem illud violaverunt, proptereaque e statu superiori ad quem evecti fuerant dejecti sunt [2]. Deus tamen eos non dereliquit, sed eis gratiam concessit ut pœnitentiam ageret; imo et liberatorem promisit cujus ope diabolum aliquando superarent [3].

Cum vero polytheismus et idololatria per multas regiones spargeretur, moresque magis ac magis corrumperentur, Dominus selegit *Abraham* Chaldæum, eumque auctorem gentis fecit, quæ doctrinam de *Deo uno* majoribus traditam ut pretiosam hæreditatem servaret et posteris communicaret. Revera *Isaac* et *Jacob*, Abrahami filius et nepos, cultum veri Dei fideliter tenuerunt atque posteris transmiserunt usque ad tempus Moysis.

163,000,000; *Budhistæ* puri 7,000,000; *Budhistæ et Confuciani* 380,000,000; *Budhistæ et Shanani* 35,900,000; *Pagani* 228,500,000.

Secundum **P. Krose**, in *Stimmen aus Maria-Laach*, jul.-aug. 1903, recensentur : *Christiani* 549,000,000; *Confuciani* 235,000,000; *Brahmanistæ* 210,000,000; *Budhistæ* 120,000,000; *Mahumetani* 202,000,000; *Judæi* 11,000,000.

A nonnullis computantur *Budhistæ* 500,000,000; sed in hâc computatione miscentur simul Brahmanistæ, Confuciani et Budhistæ.

[1] Hic solummodo exponimus *traditionalem* conceptum religionis primævæ aut judaicæ, criticas quæstiones commentatoribus Scripturæ relinquendo.

[2] *Gen.*, III, 6-24. — [3] *Gen.*, III, 15.

247. Primævæ religionis hæc est autem summa : (a) *Unus est Deus*, Creator cœli et terræ, rerumque omnium supremus Dominus [1]; et ita polytheismus excluditur. Omnia quæ fecit bona erant ab initio [2], et ita excluditur existentia principii mali, seu Manichæorum error. Suâ providentiâ omnia regit, nam justis præmia largitur, dum malis pœnas comminatur et infligit [3]. (b) *Homo* ad imaginem et similitudinem Dei conditus fuit [4], id est, non solum naturæ, sed etiam gratiæ donis ornatus; animâ spirituali et immortali præditus, liber erat, boni malique capax. Ad familiam rectè constituendam, matrimonium ab initio fuit institutum tanquam contractus sacer et religiosus unius cum unâ et indissolubilis [5]. (c) Præter *præcepta* naturalia, quæ ratio ipsa clare manifestat, quædam erant præcepta positiva; ita sacrificia jam a tempore Abel viguerunt [6], quibus Deus propitius foret. Postea, tempore Abrahæ, circumcisio instituta est tamquam signum fœderis inter Deum et populum electum [7].

248. 2° Religio *mosaica*, per Moysen soli populo Israelitico manifestata atque imposita, fuit instauratio quædam primævæ religionis simulque præparatio ad christianam revelationem. Cum enim lex patriarchis data paulatim obnubilata fuisset, sive ob innatam propensionem ad malum, sive ob diuturnam in Ægypto commorationem, opportunum erat ut præcipua dogmata et præcepta denuo promulgarentur et per alia complerentur, quibus populus electus efficacius ab idololatriâ morumque corruptelâ removeretur. Quapropter Deus *Moysen* suscitavit, cujus operâ Hebræi, a servitute Ægyptiacâ liberati, in cultu divino instaurati sunt; pluries quidem ab unico et vero Deo defecerant, sed, curâ Moysis, Josue et Judicum, ad Iawheh tandem reverterunt. Quando, post schisma politicum et religiosum a Jeroboam inductum, jam periclitaretur cultus unius Dei, *prophetæ* missi sunt ut *monotheismum* firmiter et constanter prædicarent : cum vero, non obstantibus Prophetarum minis, multi

[1] *Gen.* I, 1 sq. — [2] *Gen.* I, 10, 12, 18, 21 etc. — [3] *Gen.* II, 16, 17; III, 14 sq.; IV, 4, 5, 11 sq. etc. — [4] *Gen.* I, 26-27. — [5] *Gen.* II, 23-24. — [6] *Gen.* IV, 3-4; VIII, 20 etc. — [7] *Gen.* XVII, 10 sq.

in idololatriam lapsi fuissent, pœnâ exsilii mulctati sunt, et hâc divinâ castigatione ad meliorem frugem reversi, tandem in religione patrum suorum confirmati sunt.

249. Religio autem mosaica, præter dogmata præceptaque primævæ religionis, plura alia complectebatur antiquæ revelationis explicativa, necnon multa cæremonialia quibus populi electi studia intra verum Dei cultum sepiebantur. (a) *Unitatem Dei* ejusque naturam et infinitam perfectionem magis dilucide declarat [1], omnem prorsus idololatriam et superstitionem eliminat, timorem et amorem Dei inculcat ut fundamentum totius perfectionis [2]. (b) *Hominis naturam*, ex animâ et corpore compositam, satis clare explicat, et licet temporalibus sanctionibus insistat, quia pro totâ gente condebatur, quæ *ut gens*, vix alterius sanctionis intelligendæ capax erat, non ignorat tamen animæ immortalitatem, sed implicite eam supponit : nam Moyses expresse vetat ne *mortui interrogentur* [3] : jamvero mortui non interrogantur, nisi post mortem supervivere existimentur. (c) *Præcepta* autem moralia, sive ad justitiam sive ad caritatem pertinentia, ex amore Dei et proximi defluunt ; nec soli concives, sed etiam extranei diligendi sunt [4] : officia hujusmodi in *Decalogo* inveniuntur, qui est veluti totius legis naturalis compendium, versaturque circa actus non solum externos sed etiam interiores [5]. (d) *Cultus* minutissime quidem determinatur, tum quoad sacrificia, tum quoad sacramenta aliosque ritus accidentales, ut hujus splendore superna Dei majestas perfectius agnosceretur, fides fidelium firmaretur, sicque efficacius ab idololatriâ et cultu Gentilium removerentur. Conjugium ad primitivam unitatem et indissolubilitatem non fuit quidem absolute reductum, propter duritiam cordis Judæorum, sed divortium multis restrictionibus limitatum fuit, et uxor contra inconstantiam viri protecta [6]. *Servitus* tolerabatur quidem, sed maxime mitigata, multoque mitior quam apud vicinas gentes [7].

[1] Præsertim his verbis : "Ego sum qui sum" (*Exod.*, III, 14), quæ etiam hodie ut optima Deitatis descriptio habentur.

[2] *Deut.*, VI et alibi passim. — [3] *Deut.*, XVIII, 11. — [4] *Levit.*, XIX, 33-34. — [5] *Exod.*, XX, 17. — [6] *Deut.*, XXIV, 1-4. — [7] *Exod.*, XXI, 1-11.

Religio mosaica, cui hodie etiam adhærent undecim circiter millia millium Judæorum (11.000.000), per Christum erat complenda et abroganda.

250. 3° Religio *christiana proprie dicta*, ita nuncupata quia per *Christum* prædicata fuit, ad *omnes* populos dirigitur, et usque ad *consummationem sæculi* est duratura. Deus siquidem, qui multifariam multisque modis locutus erat in prophetis, novissime locutus est in Filio, et per eum christianam religionem instituit *universalem* simul et *perpetuam*.

251. **Notandum.** Posset quidem directe et *successive* investigari divinitas triplicis hujus revelationis [1]. Quia vero talis methodus perlonga esset, nec aliunde ad demonstrationem nostram necessaria, inquisitionem nostram directe ad *religionem Christi* coarctamus, pauca tamen dicturi de Judaicâ religione, ubi de *prophetico* argumento (n. 405-537).

252. **III. Speciatim de monotheismo Judæorum.** Hic tamen notare liceat validissimum argumentum in gratiam Judaicæ religionis desumi ex eo quod *soli Israelitæ*, etsi sæpe ad polytheismum sollicitati tum exemplo vicinarum Gentium tum propriis propensionibus, *monotheismum* invicte servaverunt : id enim, omnibus sedulo attentis, explicari nequit nisi speciali Dei interventu [2]. Nam si nulla alia gens unius Dei cultui per longum tempus adhæsit, si clarissimi inter Græcos philosophos in polytheismum propenderunt, quis dicat Hebræos, qui scientiâ et litteris Græcorum carebant, sine quâdam revelatione et ope supernaturali hanc

[1] Quam demonstrationem tradunt antiqui auctores, et recentes **Ottiger**, op. cit., § 30-40. Plerique tamen hodierni Apologetæ, *Perrone*, *Mazzella*, *Lambrecht*, *Pesch*, etc. solum de religione Christi disserunt : secus enim vel tractatus in immensum creseeret, vel innumeræ difficultates ab adversariis propositæ contra Vetus Testamentum, non satis diluerentur.

[2] Hic nonnisi obiter rem attingere possumus; ad fusiorem expositionem, cfr. **Abbé de Broglie**, *Questions bibliques*, Paris, Lecoffre, 1897, p. 243-320; *Fondements intellectuels de la Foi chrét.*, p. 111; **F. X. Kortleitner**, *De Polytheismo universo*, Œniponte, 1908, p. 1-23; **J. Nikel**, *Der Monotheismus Israels in der vorexilischen Zeit*, Paderborn, 1893; *Der Ursprung des alttestament. Gottesglaubens*, 2ª ed. 1908; **Robertson** *, *Early religion of Israel*, 5ª ed. 1899, p. 51-73. — Pauca quidem adducuntur facta ex quibus ostenditur quosdam Patriarchas et Judæos aliquando idololatriæ aut fetichismo indulsisse (*Gen.* XXXI, 30-34 ; sed ex his infertur solummodo eos legem Dei violâsse. Quod concedit **E. Hautsch** *, *Religion of Israel*, in *Hastings Dict. of the Bible*, Extra vol., p. 612-734.

Dei cognitionem concepisse atque, non obstantibus innumeris difficultatibus, integram servâsse?

(a) Contendebat quidem *Renan* omnes Semitas et deserti incolas esse sponte et sine revelatione monotheistas; sed idola inter has tribus inventa probaverunt hanc *a priori* explicationem historico fundamento carere. (b) Alii dixerunt ipsos Israelitas fuisse primum fetichismo, totemismo et idololatriæ addictos, deinde deum nationalem coluisse, posteaque tempore Prophetarum unicum Deum admisisse [1]. — Etiamsi res ita se habuisset, vis argumenti exinde non evanesceret : nam, si octavo sæculo ante Christum, dum omnes gentes polytheismum aut dualismum colerent, sola gens hebraica, sub influxu Prophetarum, monotheismum admisit non solum modo transitorio, sed per multa sæcula, nonne hic adest specialis Dei interventus? Sed, ad factum quod spectat, ipsi Prophetæ aperte declarant se nihil aliud velle nisi instaurationem antiqui cultûs [2], et si populus eorum exhortationibus obtemperavit, id sane præstitit quia revera ipsi persuasum erat solum Yahweh fuisse a majoribus legitime adoratum. Si igitur quædam inveniuntur idololatriæ vestigia apud Hebræos, hæc nihil aliud probant nisi eos aliquando *contra legem* alios deos coluisse : sed quoties Deum verum dereliquerunt, divinâ Providentiâ castigati sunt donec tandem firmiter monotheismo adhæserunt : et in hoc novum specialem Providentiæ interventum agnoscimus.

253. Divisio hujus secundæ partis. De religione *proprie christianâ* acturi; in triplici capite hanc esse divinitus revelatam et ab omnibus amplectendam ostendemus : — 1° Historicæ demonstrationi via parabitur per *argumentum intrinsecum*, exponendo religionem christianam legitimis aspirationibus nostris respondere; 2° *historice* probabimus eam de facto esse revelatam; 3° quod confirmabimus *comparatione institutâ* inter hanc præcipuasque alias religiones.

[1] Quod systema, inter alios, propugnavit **Smend** *, *Lehrbuch der alttestam. Religiongeschichte*, 2ª ed. 1899.

[2] Quod erudite ostendit **J. Touzard**, *Le Livre d'Amos*, Paris, Bloud, 1909, p. LVI-LXVI; *La Religion d'Israel*, ap. **Bricout**, op. cit., t. II, p. 8 sq.

Caput j.

DIVINITAS CHRISTIANÆ RELIGIONIS EX EJUS EXCELLENTIÂ SUADETUR.

254. Christianam religionem divinam esse *suadet* imprimis ejus *excellentia* : si enim prius constat christianismum nihil absurdi præ se ferre, sed potius omnibus humanæ naturæ legitimis aspirationibus apte convenire, jam *valde probabile* erit eumdem fuisse a Deo revelatum. Saltem remotis præjudiciis, quæ in multorum mentibus existunt ex falsâ hujus religionis notione, melius apprehendetur vis argumentorum quæ ex historiâ desumuntur.

Doctrinam vero christianam exponimus qualis in *Ecclesiâ catholicâ* edocetur : ibi enim, juxta omnes, invenitur christianismus *maxime completus* seu *integralis*, methodice expositus ab auctoritate quæ infallibilitatem sibi vindicat.

Quare facile ejus doctrina invenitur tum in ejus *conciliis* et *catechismis*, tum in ejus prædicatione.

Argumentum generale sic exponi potest[1] : Religio christiana *in se* spectata non solum nihil absurdi aut noxii præ se fert, sed etiam legitimis intellectûs, voluntatis atque sensibilium facultatum aspirationibus et exigentiis apprime respondet; atqui religio tam excellens, attentâ humani ingenii infirmitate necnon divinâ Providentiâ, suprahumana seu supernaturalis merito dicitur. Quod in duplici paragrapho demonstrabimus.

§ I. Christianæ religionis excellentia[2].

255. *Thesis* : **Christiano-catholica religio, in suâ doctrinâ spectata, omnino est excellens, seu intellectûs, voluntatis aliarumque hominis facultatum aspirationibus apprime respondet.**

---

[1] Syllogismo hic utimur ut statim discipuli vim percipiant argumenti; in concionibus autem non expedit sub syllogisticâ formâ arguere, sed melius est vivide nobilissimas hominis aspirationes describere, simulque ostendere quomodo doctrina catholica cum eisdem conveniat : conclusio veluti sponte suâ facile ex hâc expositione eruetur.

[2] **Valsecchi**, op. cit., lib. II, c. VIII-XII; **Lacordaire**, Confér., 14-37;

Declaratur. Ad quod melius intelligendum, in memoriam revocandum est homini inesse altissimas atque nobilissimas aspirationes, sine quarum satisfactione felicitatem adipisci non valet, supra, n. 149. Ejus *intellectus* tendit ad *verum*, nec satiatur scientiâ finitâ quam propriis viribus acquirit, sed *infinitum* vult explorare, ejus pariter *voluntas bonum* appetit, nec in bonis creatis quiescit, sed *infinitum* diligit eique vult uniri; cor ejus aliquod *solatium*, inter angores et dolores quibus cruciatur, quærit, neque in terrenis voluptatibus invenit, sed ad *cœlestia gaudia* aspirat. — Jamvero doctrina christiano-catholica omnibus his aspirationibus feliciter respondet. Hæc enim docet hominem, a Deo creatum, ab Eoque in filium adoptatum, ad *supernaturalem finem*, nempe ad *divinæ vitæ participationem* destinari; simulque ei præbet *media* quibus, pedetentim ab infirmitatibus et peccatis liberatus, per quotidianam praxim virtutum, duce et auspice divino Mediatore, *deiformis* efficiatur et divinam perfectionem imitetur, in quantum humana fragilitas patitur. Ita modo *speculativo* simul et *practico* omnia problemata feliciter solvit.

256. **Probatur** per partes. 1° **Religio Christi dogmatibus suis humani intellectûs exigentiis optime respondet**; siquidem nobis præbet religiosæ doctrinæ summam *completam*, *nulli certæ veritati adversam*, harmonice *unam*, et omnium ingenio *accommodatam*.

257. 1° *Completam;* varia enim solvit problemata moralia, quorum solutionem mens humana anxia quærit. Quatuor sunt præsertim quæ non solum philosophi sed etiam rudes omni tempore investigare conati sunt, scilicet *Supremæ causæ existentiam* et naturam, *originem mundi*, *hominis originem* et *naturam*, ejus *ultimum finem* mediaque ad eum attingendum necessaria [1]. Jamvero religio christiana omnibus his quæsitis certum responsum præbet.

Brugère, n. 48 sq.; **Knoll**, *Institut. theol. dogmaticæ gener.*, § 123-126; **David**, *de Ecclesiâ Christi*, n. 20 sq.; **Monsabré**, *Carême*, 1890; **Abbé de Broglie**, *Histoire des Religions*, ch. X, p. 326 sq.; **Ottiger**, p. 607.

[1] Cf. **Guizot***, *Méditations*, vol. I, Méd. 1.

258. (A) Docet siquidem *Supremam omnium causam esse Deum*, unum, verum ac vivum, "*creatorem* cæli et terræ, omnipotentem, æternum, immensum, incomprehensibilem, intellectu ac voluntate omnique perfectione infinitum" [1]; a mundo re et essentiâ distinctum, in se et ex se beatissimum; sicque confirmat et dilucidius exponit ea quæ de unitate divinæ naturæ recta ratio tradit. Sed insuper aliud dogma docet, *trinitatem personarum*, quod, licet rationi impervium, rationabiliter tamen exponit quomodo Deus *ad intra vivat*, et ad beatitudinem sibi sufficiat.

259. (B) *Originem mundi*, ejusque *finem* necnon *media*, quibus ad finem dirigitur, non minus dilucide exponit: mundus siquidem, *a Deo* creatus, *ad Deum* tendit, per *divinam Providentiam*.

"Hic solus verus Deus, bonitate suâ et omnipotenti virtute, non ad augendam suam beatitudinem, nec ad acquirendam, sed ad manifestandam perfectionem suam per bona quæ creaturis impertitur, liberrimo consilio, simul ab initio temporis, utramque de nihilo condidit naturam, spiritualem et corporalem, angelicam videlicet et mundanam, ac deinde humanam, quasi communem ex spiritu et corpore constitutam. Universa vero quæ condidit Deus, providentiâ suâ tuetur atque gubernat, attingens a fine ad finem fortiter, et disponens omnia suaviter" [2].

Hisce paucis lineis plura manifestantur quam sapientissimi philosophi unquam invenire potuerant, cum nullus sit ante Christum qui certo docuerit *creationis dogma*, quod hodie tamen ut philosophiæ spiritualistæ fundamentum habetur; quis pariter ante eum tam apte descripserat *paternam Dei providentiam*? [3]

260. (C) *Origo et natura hominis* pariter apposite describuntur, simulque ejus *aspirationes* satiantur. (a) Omnes siquidem ex communi parente, a Deo creato, originem accepimus, et corpore simul et animâ constituimur; anima nostra spiritualis, libera et immortalis est; in se quidem diversos, imo contrarios motus experitur, ex unâ parte quidem ascen-

[1] Ita **Vaticanum** Concilium (sess. III, cap. 1), doctrinam christianam de Deo exponens, prout accipitur non solum a Catholicis, sed etiam ab omnibus qui christiano nomine gloriantur.

[2] **Vaticanum**, l. cit. — [3] Cfr. *Matth.*, VI, 25-34.

siones ad quidquid boni, veri et pulchri est, ex alterâ autem ad malum vehementes propensiones. (b) Fide autem scimus hominem non fuisse primitus in hoc miserabili statu conditum, sed ad Dei imaginem et similitudinem creatum, divinæ consortem fuisse naturæ; a quo tamen nobiliori statu propriâ culpâ excidit; et ita melius explicatur *origo mali* et hujus vitæ miseriarum. (c) Ne autem in desperationem veniamus, Filius Dei homo factus est, ut nos a servitute peccati redimeret, mediaque nobis præberet quibus peccata nostra expiare, vitam honestam piamque ducere, imo et deiformem, sicque finem nostrum attingere valeamus. Ita apparet quomodo justitia cum misericordiâ conciliata fuerit, quomodo peccatores de delictis suis vere pœnitentes, et cum Christo satisfacientes, per Ipsum justificari valeant. (d) Iterum cor hominis Deo uniri appetit; quod quidem desiderium optime per Incarnationem completur; ibi enim Deus nobis fit propior, imo unus ex nostris, in medio nostri manet per Eucharistiam, ita ut illi tanquam fratri et amico dilecto uniri valeamus[1].

261. (D) *Finis noster ultimus* est assimilatio quædam cum Deo: "*similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est*"[2]; et ita explicatur illa in infinitum tendentia quam in nobis experimur. Vita justorum in *æternâ Dei possessione* consistit, dum mali, qui obstinate sese a Deo averterunt, *ab Eo æternaliter separati* manebunt. Quæ quidem præmiorum et pœnarum æternitas malos merito conturbat, et justos etiam servat timoratos, sed simul hos fiduciâ in Deum pacatos in spem erigit æternæ illius beatitudinis ad quam ardenter suspiramus, et simul societatis pacem et ordinem efficaciter promovet. (b) Quod additur de *corporis resurrectione*, si recte intelligatur, rectæ rationi non contradicit, sed potius apte congruit, cum æquum sit ut corpus, quod bonorum operum aliquo modo particeps fuit, suam mercedem pariter obtineat. (c) Via tandem ad Deum tendendi est Christus ipse, qui suâ doctrinâ intellectum illuminat, suis exemplis ad perfectiora nos trahit, suâque gratiâ virtutum praxim

[1] Quod egregie exponit **Brugère**, p. 116-117.
[2] *I Joan.*, III, 2.

faciliorem reddit. Nil igitur ignoramus eorum quæ nostri scire interest [1].

262. 2° *Nulli certæ veritati adversam.* Supra notavimus nullum esse philosophum, extra christianam religionem, qui in pessimos errores non inciderit; Christianismo autem nullus error ascribi potuit : æternitatem materiæ, dualismum, polytheismum, pantheismum, fatalismum aliosque errores sedulo respuit. Si quæ autem absurda nonnunquam ei imputantur, id oritur ex falsâ ejus dogmatum interpretatione, ut in decursu hujus operis fusius declarabitur.

Sic impugnatur *Trinitas*, quasi Deus trinus et unus *sub eodem respectu* prædicaretur, dum revera dicitur unus quidem ratione naturæ, et trinus sub altero respectu, scil. personarum. *Peccatum originale* quasi actus voluntarius peccati existimatur, dum nihil aliud est nisi habituale peccatum a posteris Adæ non commissum sed contractum, quo privantur non bonis naturalibus sed supernaturalibus et indebitis. *Incarnatio* exhibetur ut mixtio et confusio divinæ et humanæ naturæ, dum revera est solum unio utriusque, inconfusæ simul et impermixtæ, in unâ eâdemque personâ; *Redemptio* exponitur quasi per eam homo, absque cordis mutatione verâque pœnitentiâ, justificaretur, dum e contra cum Christo pati et pœnitentiam agere debemus, si cum eo glorificari velimus. Et sic de ceteris, ita ut cum *Vaticano* dicere valeamus : "Inanis autem hujus contradictionis species inde potissimum oritur, quod vel fidei dogmata ad mentem Ecclesiæ intellecta et exposita non fuerint, vel opinionum commenta pro rationis effatis habeantur" [2].

263. 3° *Harmonice unam.* In religione christianâ maxima elucet unitas; siquidem (a) omnia dogmata ita inter se

[1] Quod ipsi Rationalistæ haud raro confiteri non dubitârunt; ita **Jouffroy**, qui *catechismum* extollit super omnes libros atque candide fatetur omnes quæstiones de origine ac fine humani generis, necnon de mediis ad finem attingendum necessariis, de quibus ipse dubitans disputaverat, in illo opusculo luculenter esse solutas. Integer legatur locus apud *Mélanges Philosophiques, Du Problème de la destinée humaine*, 1830, p. 330. Cf. **Guizot***, *Méditations*, vol. I, med. 2.

[2] *Vaticanum*, sess. III, cap. 4 de Fide et ratione. Quod libenter agnoverunt nonnulli rationalistæ, v. g. **W. H. Mallock***, *Is life worth living*, New York, 1879, c. XI, ubi agnoscit in religione christianâ inveniri non solum illas veritates quas humana ratio detegere potest, sed multas alias, nec aliunde difficiliora mysteria ita ei reperiri quam in deismo, sed potius majorem certitudinem. Idem fere invenies apud **Romanes***, *op. cit.*, p. 157 sq. ubi additur hoc esse unum ex validissimis argumentis quibus divinitas religionis christianæ demonstrari possit.

connectuntur ut unum ex altero fluat, nec unum negari possit quin alia labefactentur. Ita *SS. Trinitas* exhibetur ut fons divinæ vitæ; *Incarnatio* est medium quo hæc eadem vita hominibus communicatur; *gratia* nihil aliud est nisi vita deiformis qualis in homine, mediante Christo, existit; *sacramenta* sunt canales quibus vita divina in animas fluit; *gloria* tandem est vita divina in nobis consummata. (b) Præterea omnia dogmata in Christo Redemptore recapitulantur; Redemptio enim supponit *SS. Trinitatis* mysterium: *Pater* siquidem ita dilexit mundum ut *Filium* suum unigenitum daret, ad homines redimendos; Filius autem, opere suo peracto, *Spiritum sanctum* misit, cujus virtute cuique Fidelium merita Christi applicantur; importat etiam *originale peccatum*, ad quod reparandum intenditur, proindeque elevationem hominis ad statum supernaturalem. Ex Redemptione autem cetera dogmata fluunt: *justificatio*, quâ redemptionis fructus peccatori applicantur; *sacramenta*, quibus gratiæ, quas Christus meruit, dispensantur; *glorificatio* tum corporis tum animæ, ad quam ultimo tendit redemptio. (c) Imo ipsa *præcepta*, quæ infra exponemus, *ex dogmatibus logice fluunt:* omnia enim ad amorem Dei proximique reducuntur; atqui uterque amor ex contemplatione infinitæ perfectionis quæ in SS. Trinitate elucet, necnon beneficiorum quæ per Redemptionem nobis contulit sponte suâ nascitur [1]. Ergo doctrina christiana maximâ gaudet unitate; quod quidem eo magis mirandum est quod nullum sit philosophicum systema sibi in omnibus plane consistens.

264. 4° *Omnium ingenio accommodatam.* Religio siquidem Christi suâ *profunditate philosophis*, suâ *simplicitate rudibus* apprime accommodatur: (a) Tam *profunda* est ut inexhaustam subministret materiam doctorum investigationibus: videlicet jam a novemdecim sæculis, Patres et Theologi mysteria Trinitatis, Incarnationis, gratiæ aliaque scrutati sunt, novosque aspectus in his invenerunt, et ex comparatione tum dogmatum inter se, tum veritatum fidei cum

[1] Frustra igitur nonnulli Rationalistæ ethicam christianam absque dogmatibus accipere vellent; domus sine fundamento, tectum sine parietibus stare nequit. Cf. H. Perreyve, *Œuvres posthumes, Etudes historiques*, Paris, 1876, p. 437 sq.

rationis principiis, multas deduxerunt conclusiones quæ theologiæ campum multum extenderunt; nullus est tamen qui penitus ea intellexerit. Nec mirum : nam altissimas quæstiones attingit, præsertim relationes inter finitum et Infinitum, inter hominem et Deum.

(b) Aliunde tam *simplex* est ut in fidei symbolo paucis verbis dilucide exponi possit, ita ut pueri et rudes, qui catechismo tantisper studuerint, præcipuis quæstionibus de existentiâ et naturâ Dei, de origine mundi, de naturâ, origine et fine hominis, clarum certumque responsum afferre valeant [1]. Nec mirum ; nam religio christiana non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in auctoritate Dei innititur : " Et factum est, cum consummâsset Jesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrinâ ejus : erat enim docens eos sicut *potestatem habens*, et non sicut Scribæ eorum et Pharisæi " [2].

Hinc cum indocti, tum docti ad religionem nostram confluunt, priores quia necessitatem alicujus auctoritatis in rebus moralibus libenter agnoscunt, posteriores quia de Christo prædicari potest quod *F. Baco* relate ad Deum dixit, " scientiam, videlicet, obiter libatam ab eo abducere, totaliter exhaustam ad eum reducere ".

265. II. **Religio christiana præceptis et consiliis suis voluntatis cordisque aspirationibus optime respondet** [3]. Eo enim tendit ut nos *deiformes* efficiat, per imitationem virtutum Dei-Hominis. Duo enim nobis præbet, regulam agendi tutam et perfectam, et stimulos efficaces ad eamdem servandam.

266. 1° *Regulam agendi tutam et completam.* Ethica tria complectitur : officia erga Deum, proximum, seipsum ; porro hæc omnia docet Christianismus, et quidem modo perfecto tanquam ex amore Dei fluentia. Siquidem interrogatus a legis doctore quale esset mandatum magnum in

[1] " Et hoc etiam patet, teste **S. Thomâ** (*Exposit. Symboli*, art. I), quia nullus Philosophorum ante adventum Christi, cum toto conatu suo, potuit tantum scire de Deo, et de necessariis ad vitam æternam, quantum post adventum Christi scit una vetula per fidem ".

[2] *Matt.*, VII, 28 sq.; *Marc.*, XII, 29; *Luc.*, X, 27; *Rom.*, XIII, 8 sq.

[3] Cfr. **C. A. Row***, *The moral teaching of the N. Test. viewed as evidential to its historical truth*, London, 1888.

lege, respondit Jesus [1] : " Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in totâ animâ tuâ, et in totâ mente tuâ. Hoc est maximum et primum mandatum. Secundum autem simile est huic : diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis universa Lex pendet et Prophetæ". Jamvero hodie, etiam post novemdecim sæcula, nullum perfectius, aut simplicius inventum est ethicæ fundamentum, ut libenter agnoscunt quicumque Dei existentiam propugnant. Ex hoc enim principio sponte manant omnia officia : —

(a) *Erga Deum;* nam si Deus ut Pater optimus super omnia diligatur, prout jubet religio christiana, tunc libenter agnoscitur ejus supremum dominium, honorificatur cultu non frigido, ut apud rationalistas, nec libidinis incentivo, ut apud paganos, sed culto puro et ferventi, qui ad imitationem divinarum perfectionum tendat, juxta illud : " Estote ergo vos perfecti, sicut et Pater vester cœlestis perfectus est " [2]; inde etiam nascitur pietas erga Deum, timor non servilis sed filialis, obedientia, devotio quâ propria abdicamus ad gloriam ejus promovendam [3]. Per hunc amorem in Deum transformamur eique similes efficimur.

267. (b) *Erga proximum;* dilectio enim proximi, quæ apud paganos, ad paucos familiares restringebatur, apud Christianos, ad omnes extenditur, sine ullâ distinctione Græci et Barbari, Judæi et Gentilis, servi et liberi, quia omnes sunt æque filii Dei et fratres Christi [4], pretioso ejus sanguine redempti, et ad eumdem finem supernaturalem destinati. Exinde manârunt extraneorum ipsorumque inimicorum dilectio; — pauperum, orphanorum, viduarum, senum aliorumque hujusmodi cura; — *in familiâ* uxoris et libero-

[1] *Matt.*, XXII, 35 sq. — [2] *Matt.*, V, 48.

[3] Ille amor Dei, ut supra notavimus, vix Paganis notus fuit, et, licet jam Judæis manifestatus, nonnisi per Incarnationem plene effloruit : siquidem sub Antiquâ Lege, Deus præsertim tanquam magnus et terribilis adorabatur, dum sub N. Lege præcipue tanquam amabilis exhibetur. Nec mirum; nam per mysterium Incarnationis " benignitas et humanitas apparuit salvatoris nostri Dei " (*Tit.*, III, 4), ita ut ejus amore ad amorem provocemur. Cfr. H. E. Manning, *The Glories of the Sacred Heart*, New York, 1881, p. 61.

[4] Quod fatetur auctor ceteroquin rationalista Seeley*, *Ecce homo*, Boston, 1866, p. II. c. 14, p. 180; cf. Fisher*, *The Grounds of theistic and christian belief*, New York, 1885, c. 15, p. 379, sq. — Nec dicatur cum nonnullis Rationalistis Christianismum non curare de temporalibus hominis necessitâtibus, sed vacuum esse spiritualismum (*North American Review*, April., 1895, p. 436); respondet enim rationalista Seeley* (*Ecce Homo*, c. 17, p. 208), ex amore Christi fluere amorem proximi, unumque ex divinis præceptis esse eleemosynas aliaque beneficia pauperibus largiri, ita ut in ultimo judicio ii sint salvandi qui, propter Christum, fratribus benefecerint, reprobandi autem qui hoc officium neglexerint (*Matth.* XXV, 34-46).

rum justa emancipatio, sine detrimento paternæ auctoritatis, ac servitutis progressiva exstinctio; — in *societate* auctoritas civilis sacratior simul et humanior facta, justitia et libertas promota, jura et officia opificum et dominorum majori benignitate et reverentiâ temperata[1]; — *jus gentium* sive in pace sive in bello perfectius agnitum, ceteraque beneficia quæ ex caritate fraternâ paulatim nata sunt.

268. (c) *Erga seipsum;* christiana enim religio hominem regeneratum docet propriam dignitatem agnoscere, eumque monet ut, divinæ consors factus naturæ, nolit in veterem vilitatem degeneri conversatione redire. Hinc præcipit ut, ad vitandum peccatum, passiones per *temperantiam* moderemur, licita etiam nonnunquam subtrahentes ut contra illicita firmiores evadamus; ut corpus et animam tanquam Dei templum revereamur; hortatur ut colantur virtutes quæ Christianis propriæ sunt, humilitas sine pusillanimitate, obedientia sine servilitate, castitas perfecta, mortificatio passionum et vitiorum, ut sic Christianus totum se consecrare possit Dei proximique servitio[2].

269. 2° *Stimulos efficaces ad legem servandam.* Tria præsertim ad hoc concurrunt : perfectum *exemplar*, *sanctio* sufficiens, *auxilium internum.*

(a *Perfectum* virtutis *exemplar* est ipse Christus, qui, cum sit simul Deus et homo, *vitæ deiformis* perfectissimum nobis præbet exemplum. Ipse enim cœpit facere et docere, et, fatentibus adversariis, humanæ perfectionis fastigium ita attigit ut omnium qui unquam vixerunt sapientium sit facile princeps[3]. Merito igitur discipulis dicere potuit : "Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis"[4]; exemplis enim suis efficacius quam verbis nos ad virtutem trahit.

270. (b) *Sanctio sufficiens* in Christianismo invenitur, cum ex unâ parte justis promittantur in hâc vitâ, etiam inter tribulationes multas, conscientiæ pax et gaudium, et in alterâ præmia æterna, juxta illud : "Et omnis qui reliquerit domum vel fratres... centuplum accipiet et vitam æternam possidebit"[5]; et ex alterâ parte malis paren-

[1] De quo Cfr. **Leo XIII**, Encycl. *Rerum novarum*, 16 mai 1891.

[2] Quod eloquenter exponit **Lacordaire**, *Confér.*, 21-24.

[3] Hoc fatetur ipse *Renan*, licet non in omnibus sibi constans, *Vie de Jésus*, c. 28, circa fin. Cfr. **W. E. Channing***, *Sermon on the Character of Christ's Works*, Boston, 1875, p. 302 sq. — Quas Christi virtutes infra delineabimus, ubi de ejus testimonio.

[4] *Joan.*, XIII, 15. — [5] *Matth.*, XIX, 29.

tur æterna supplicia. — Nec dicatur exinde christianas virtutes esse opus *mercenarium*, quippe quæ *propter* præmium colantur. Præmium enim nobis promissum est *amor Dei* perfectior : jamvero qui aliam mercedem non quærit nisi Deum per totam æternitatem amatum, jam incipit proprium commodum abdicare, et seipsum ultimo totum Deo tradit.

(c) *Nec deest auxilium* quo lex impleri possit; nam gratiâ Deus nos adjuvat, ut quæ supra vires nostras sunt, facere valeamus, et si naturâ infirmi sumus, præsto est gratia, quâ roboratis cum Paulo fidenter dicere licet : " Omnia possum in eo qui me confortat " [1]. — Ad hoc non attendunt qui dicunt virtutes christianas nimis difficiles esse, et non nisi a paucis coli posse [2] : fatemur quidem non omnes eodem gradu sanctitatem attingere, sed nemo est qui, divino fretus auxilio, vitam honestam et vere christianam ducere non valeat.

Constat igitur religionem Christi non solum esse completum legum codicem, sed etiam media ad illum servandum hominibus præbere, sicque voluntatis aspirationibus optime aptari.

271. III. **Legitimis etiam aliarum facultatum propensionibus satisfacit.**

(A) Homo siquidem, cum ex animâ et corpore constet, *exterioribus* et *sensibilibus* indiget ut exinde ad divina manuducatur. Cui aspirationi fit satis imprimis *exteriori cultûs exercitio*, et præcipue Eucharistiæ sacrificio, quo renovatur quotidie *in altari sacrificium* crucis, quo certe nihil excellentius; ritus autem quo perficitur, preces, cæremoniæ, cantus, conciones et alia hujusmodi quæ ejus celebrationem comitantur pios sensus excitant, qui non parum ad veram pietatem conferunt : eo enim tendunt ut in corda nostra

[1] *Philip.* IV, 13.

[2] Insulse igitur scripsit **I. Zangwill***, (*N. American Review*, april. 1895, p. 435) christianam religionem paucis quidem prodesse quos sanctos efficit, sed multis nocere, eos hypocritas reddendo. Qui enim in communitate christianâ vixerit, aliquos inveniet qui vere sancti sint et heroicos actus haud raro perficiant, multos qui vere honestam vitam ducant, paucissimos tandem qui sint hypocritæ.

diffundant religiosum Christi spiritum. Idem dic de *sacramentorum* administratione, necnon de *festis* quæ sibi miro ordine succedunt et varia religionis mysteria modo sensibili repræsentant [1].

272. (B) Religione pariter *solatium* præbetur inter vitæ ærumnas doloresque : vix ratio sola concipere valet cur Deus, cujus Bonitas est infinita, permittat hominem quem diligit, tot et tantis malis esse obnoxium; fide vero novimus miserias hujus vitæ pœnam esse peccati, probationis exercitium, virtutis et præmii incrementum, viamque tutissimam ad æternam beatitudinem; hinc gloriamur in tribulationibus nostris, scientes quod, si cum Christo patimur, cum Illo quoque glorificabimur, si ab amicis parentibusque ad tempus separamur, cum eisdem in cœlo perpetuo commorabimur [2].

273. (C) Sed insuper religio christiana *activitatis* humanæ exercitium sanctificat, inculcando *laboris legem* omnibus impositam : "*in sudore vultûs tui vesceris pane*"; scientias et artes fovendo, quibus gloria Dei et hominis bonum promoventur; commercium et industriam tuendo, quibus miserorum necessitates sublevari possunt, christiana caritas disseminari, religio propagari [3]. Ita ipse *materialis* progressus ad *spiritualem* profectum non parum confert, dummodo spiritu Christiano, non autem pagano, promoveatur. Uno verbo quidquid veri, quidquid honesti, quidquid boni, quidquid jucundi et utilis promovet ac pro-

[1] Cf. **Châteaubriand**, *Génie du christianisme*, anglice redditum *The Genius of Christianity*, p. IV, lib. I.; **Dom Guéranger**, *L'Année liturgique*, anglice redditum *Liturgical Year*; **A. Vigourel**, *La vie chrétienne par la liturgie*, Paris, 1909; — Ecclesia quædam festa et quosdam ritus a paganis deprompsit, sed ea transformavit, *novum spiritum* eis infundendo, ut erudite ostendit **F. Cabrol**, *Les origines liturgiques*, Paris, Letouzey, 1906, p. 46-69; et *Rev. prat. d'Apol.*, t. III, 1906, p. 209-223, 278-287.

[2] Quod eloquenter exponit **Bougaud**, *Le Christianisme et les temps présents*, Paris, 1875, vol. I, c. 11-13. — Id pariter constat ex testimonio eorum qui ad religionem catholicam convertuntur; exempla invenies ap. **Baunard**, *La Foi et ses victoires*, 7ª ed., 1902; **Jørgensen**, *Le néant et la vie*, 1898; **Coppée**, *La bonne souffrance*.

[3] Cf. Ch. Périn, *De la richesse dans les sociétés chrétiennes*; **L. Desgrand**, *De l'influence des religions sur le développement économique des peuples*, Paris, 1884, c. VI.

tegit [1], utpote ad Supremæ omnium Causæ gloriam conducens.

274. Religio igitur christiano-catholica, etsi mysteria in se complectatur, nonnullaque problemata nonnisi obscure solvat, in omnibus tamen *essentialibus* quæ *finem ultimum* spectant, nostris legitimis aspirationibus respondet, et ad rectam vitæ nostræ ordinationem plane sufficit.

Quod quidem argumentum firmari posset, *historice* describendo mirabiles *effectus* quos hæc doctrina produxit quoad individui, familiæ et societatis instaurationem. Sed de hoc alibi dicemus, ubi de christianismi propagatione.

§ II. Doctrinæ christiano-catholicæ supernaturalitas.

275. *Thesis:* **Doctrina christiano-catholica est tam supereminens ut, omnibus attentis, valde probabiliter supra-humana ideoque divinitus revelata dicenda sit** [2].

Hic agitur de argumento *morali* quod, *seorsim spectatum*, non absolutam certitudinem, sed maximam probabilitatem affert, viamque parat historicæ demonstrationi.

276. I. **Probatur directe.** 1° Ex dictis enim supra, n. 212-222, nulla est alia religio, nullum systema philosophicum quod legitimis humani generis aspirationibus satisfecerit, et ethicæ codicem sufficientem ad rectam vitæ institutionem præbuerit, licet multi religionum fundatores multique præstantissimi philosophi id tentaverint. *Solus christianismus*, omnes momentosas quæstiones de primâ omnium causâ, de ultimo fine et mediis ad eum attingendum feliciter solvit. Ex hoc statim et logice infertur præfatam religionem omnia religiosa et philosophica systemata *transcendere*, ideoque iis præferendam esse. Sed nonne longius

---

[1] " De cetero, fratres, quæcumque sunt vera, quæcumque pudica, quæcumque justa, quæcumque sancta, quæcumque amabilia, quæcumque bonæ famæ, si qua virtus, si qua laus disciplinæ, hæc cogitate ". (*Philip.* IV, 8.) Quæ verba optime declarat **C. A. Row***, *Moral teaching*, ch. VIII.

[2] Cf. **Brugère**, nn. 32, 50-51; **David**, *de Ecclesiâ*, n. 44 sq.; **de Broglie**, *Problèmes et conclusions de l'Histoire des Religions*, ch. IX-XI; *Religion et Critique*, p. 109-162; **Schanz**, *A Christian Apology*, vol. II, p. 238 sq

etiam procedere licet, atque affirmare eamdem esse *supernaturalem* et *divinitus revelatam?*

Datâ enim hypothesi divinæ revelationis, illud singulare factum facile explicatur. Mirum siquidem non est Eum qui humanam mentem condidit, eique nobilissimas aspirationes supra expositas indidit, *potuisse* ac *voluisse*, per specialem interventum, hominibus revelare religionem quæ his aspirationibus satisfaciat, et media præbeat aptissima ad finem ultimum attingendum. — Rejectâ autem hâc hypothesi, explicari nequit factum supra dictum. Fundatores enim christianismi non fuerunt eruditi philosophi, in scholis Atheniensium aut Romanorum, vel Scribarum et Doctorum educati, sed viri simplices scientiarum naturalium ignari. Christus, per triginta annos in ignoto Galilææ vico conversatus, ut faber et fabri filius habebatur [1]; ejus autem apostoli Galilæi erant piscatores, qui doctrinam Magistri vix intelligebant; excepto Paulo, qui, apud Pharisæos educatus, fatetur tamen se non ab istis, sed a Christo didicisse omnia quæ docebat [2]. Quomodo igitur factum est ut qui nihil didicerant nisi Judaismum, invenire et feliciter prædicare potuerint doctrinam religiosam, simplicem simul et sublimem, omnium temporum et gentium ingenio accommodatam, excultissimis philosophis ignotam, nisi *divinitus illuminati* fuerint?

277. **Probatur indirecte,** confutando nempe rationalistarum hypotheses. Ad enervandam vim præfati argumenti, rationalistæ contendunt christianismum partim a Judæis doctoribus [3], partim a Græcis latinisve philosophis fuisse mutuatum [4], aut ex doctrinâ Zoroasti in Perside vigente [5], vel ex *syncretismo* tunc florente. Quod admitti nequit.

278. 1° **Religio christiana a judæis Doctoribus mutuata non fuit.** Fatemur equidem christianam revelationem ultimum esse *complementum* mosaicæ revelationis, ideoque

[1] *Joan.*, VII, 5; *Matt.*, XIII, 55. — [2] *Galat.*, I, 11.
[3] Ita **Salvador** *, *Jésus et sa doctrine*, 1838.
[4] **E. Havet** *, *Le Christianisme et ses origines*, Paris, 1872-1884.
[5] **E. Bunsen** *, *The hidden wisdom of Christ*, London, 1865; Em. **Burnouf** *, *Les origines du christianisme*, in *Rev. des Deux Mondes*, 1er déc. 1865.

eadem fundamentalia dogmata, præsertim *monotheismum* ac providentiam in utrâque reperiri; sed inter doctrinam a Christo prædicatam et judæorum legisperitorum placita, tot et tanta sunt discrimina, ut illa minime potuerit ab his naturaliter evolvi, sine novo ac speciali Dei interventu.

(a) Imprimis mosaica religio *nunquam universalis* fuit, sed uni judaico populo propria, ideoque ritus omnino speciales, multiplices ac minutos complectebatur, quibus arcebantur Gentiles. Hinc Petrus Gentilibus prædicare non consensit nisi ex speciali revelatione, et Judæi non parum scandalizati sunt, cum primum audierunt Cornelium centurionem cum domo suâ baptizatum fuisse [1]. Christianismus vero est religio *universalis*, omnium gentium et temporum necessitatibus accommodata: "Prædicate Evangelium omni creaturæ" [2]; ideoque abolevit multiplices illos ritus qui Gentilium conversionem impedire potuissent.

(b) Tempore Christi, Judæi exspectabant Messiam *temporalem*, qui regnum Israel restitueret Gentilesque imperio suo subderet [3]; Dominus vero venit tanquam rex *spiritualis*, mansuetus et humilis, et omnium servum se fecit, regnumque spirituale stabilivit, in quo nulla est distinctio Judæi et Gentilis [4].

279. (c) *Pharisæi* et *Scribæ* doctrinam mosaicam *humanis traditionibus*, vanis superstitionibus, falsis interpretationibus et erroribus non paucis corruperant: cæci et cæcorum duces, minutissima servabant ritualia, et aliunde gravia justitiæ et caritatis præcepta violabant; superbi et vanæ gloriæ amatores, publice jejunabant atque decimas solvebant; sed alios aspernabantur et comedebant domos viduarum [5]. Quos proinde Christus variis in locis redarguit, nedum ab eis doctrinam suam mutuaverit: "Quare et vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram?"; "Dico enim vobis,

[1] *Act.*, X, XI, 1-18. — [2] *Marc.*, XVI, 15.

[3] Cf. *Das Buch Henoch*, ubersetz von **Dillmann***, XC, CXI; **C. Fouard**, *Vie de N. S. Jésus-Christ*, l. I, c. I; **Schürer***, *The Jewish People in the Time of J. X.*, 1885, P. II, vol. II, § 26, p. 1-46.

[4] *Matt.*, XXI, 5; XX, 18; *Joa.*, XVIII, 36.

[5] *Matt.*, III, 7; IX, 11; XV, 3 et XXIII ex integro; *Luc.*, XX, 46-47 et alibi passim. Cfr. **Ugolini**, *Thesaurus antiquitatum sacrarum*, Venetiis 1744, vol. III, p. 110 sq.; vol. XII, p. 36 sq.; vol. XXI, p. 229 sq.; **Schürer***, op. cit., § 28, p. 90 sq.; **C. A. Row***, *Christian Evidences*, London, 1888, lect. III, p. 137-139; **Cohen***, *Les Pharisiens*, Paris, 1877; **Wellhausen***, *Die Pharisäer und Sadducäer*, 1874; **Vigouroux**, *Dict. de la Bible*, t. V, 206.

quia, nisi abundaverit justitia vestra plus quam Scribarum et Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum"[1], quod aliunde luculenter constat ex toto sermone in monte, ubi iterum atque iterum eorumdem corruptelas, superbiam et hypocrisim reprobat. — *Sadducæi* autem, pharisaicas superstitiones rejiciendo, sensualismo indulgebant, et immortalitatem animæ, spirituum existentiam atque corporum resurrectionem negabant. Quos pluries Christus reprehendit, præsertim resurrectionem carnis contra istos demonstrans[2].

280. (d) Ad *dogmata* quod spectat, Trinitas, Incarnatio secundæ personæ, Redemptio per crucem, justificatio per fidem et bona opera, quæ sunt fundamenta religionis christianæ, aliena erant a mentibus coævorum Christi.

Iterum *virtutes* Pharisæorum aliorumque ducum plebis sæpe sæpius *externæ* erant, et regulæ morum quas tradebant ad hypocrisim fovendam tendebant, dum ethica christiana *internam* cordis mutationem requirit et hypocrisim ut pessimum damnat vitium : "Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis... Cum ergo facis eleemosynam, noli tubâ canere ante te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis et in vicis, ut honorificentur ab hominibus... Et cum oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui amant in synagogis et in angulis platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus... Tu autem, cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et, clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito"[3]. Hæc et alia multa discrimina certe probant Christi doctrinam non fuisse ex judæis Doctoribus desumptam, aut evolutam.

281. (e) Quod intelligentes nonnulli adversarii contenderunt Christum ab *Essenis* suam accepisse doctrinam[4]; sed immerito. Esseni erant quidem una e tribus sectis apud Judæos vigentibus tempore Christi, et morum puritate facile Pharisæos superabant, sed

[1] *Matt.*, V, 20.

[2] *Matth.* XXII, 23-33. — De *Sadducæis* cfr. **Montet** *, *Essai sur les origines des partis sadducéen et pharisien*, Paris, Fischbacher, 1883; **Schurer**, op. cit.; **Hastings**, *Dict. of the Bible*, t. IV, p. 349; *Dict. of Christ*, t. II, p. 351.

[3] *Matth.* VI, 1-6 et alibi passim; totus legatur sermo Christi in monte, qui, juxta adversarios, genuinam Christi doctrinam continet, et comparetur cum ineptis fabulis quæ in Talmude reperiuntur; v. g. in libro integro *Betsa*, serio inquiritur utrum comedere liceat ova quæ gallina sabbato peperit. Cfr. **Fouard**, *op. cit.*, l. I, c. 1, angl. translat. vol. I, p. 12, not. 1. Cf. **Schürer**, *op. cit.*, § 28, p. 90 sq.; **Edersheim** *, *Life and Times of Jesus*, 8ª ed. 1890, vol. I, p. 103 sq., 310 sq.; **Stapfer** *, *La Palestine au temps de J. C.*, 5ª ed., Introd., anglice *Palestine at the time of J. C.*, London, 1877.

[4] Ita v. g. **Gratz** *, *Gesch. der Juden*, vol. III, p. 217; *anglice* redditum, London, 1891-92.

tum doctrinis tum præsertim vitæ genere immoderatam singularitatem fovebant. Quamvis in unum Deum crederent, solem tanquam Dei symbolum colebant, eique preces offerebant; *materiam* ut *malam* et mali principium habebant; exinde corporum resurrectionem negabant, putantes unionem animæ cum corpore esse contra naturam, ideoque corpus immoderate despiciebant, ac matrimonium respuebant. Ad praxim quod attinet, mosaicis legalibus observantiis de sabbato, ablutionibus aliisque hujusmodi strictius etiam quam ipsi Pharisæi adhærebant, et a se Gentiles arcebant[1]. Jamvero nemo non videt quantum hæc omnia *Christi doctrinæ adversentur et ab ejus spiritu sint aliena*[2]. Immerito igitur religio christiana, quæ cæremoniales observantias abrogavit, ac omne discrimen inter Judæos et Gentiles, ut quædam Essenismi evolutio naturalis traditur.

282. 2° **Insuper nec fuit ex græcis latinisve scriptoribus hujus temporis mutuata.** Non diffitemur equidem apud paganos philosophos reperiri placita et præcepta, quæ christianis doctrinis similia sunt : ratio enim humana, licet infirma, quasdam veritates ordinis moralis invenire potest, et aliunde quædam primævæ revelationis vestigia a Gentilibus servata sunt. Sed tot sunt discrimina inter religionem Christi et coævorum philosophorum placita, ut moraliter impossibile sit, sine speciali Dei interventu, illam ab his evolutam fuisse.

283. (A) Ut supra probavimus, nullus est philosophus qui summam religiosarum veritatum completam, tutam, et absque erroris admixtione docuerit; quod quidem probari potest, quoad tempora Christi, ex operibus *Ciceronis* et *Senecæ*, quorum prior Christum præcessit, posterior subsecutus est. a) Ambo siquidem, licet aliquod Supremum Numen agnoscerent, de ejus naturâ dubitârunt, et Seneca in pantheismum deflectere visus est; ambo materiæ æternitatem et fati existentiam, cui etiam Numen subdebatur, agnoverunt: ambo Providentiam negârunt, proindeque orationis necessitatem; uterque pariter de animæ immortalitate plus minusve dubitavit; neuter Trinitatem vel Redemptionem suspicatus est. Uno verbo præcipua dogmata, quæ in Evangelio clare et absque dubio ut fundamenta christianæ religionis exhibentur, ab operibus horum phi-

[1] Cfr. **Ugolini**, *Thesaurus*, vol. XXII, Trihæresium etc.: **Lightfoot** *, **Colossians**. London, 1897, p. 347-417; **Schürer** *, *The Jewish People*. P. II, vol. II, 1885, p. 188-218; **Stapfer** *, *L'Essénisme et le Christianisme primitif*; **Lichtenberger** *, *Encyclop.*, t. IV, p. 551; **Hastings** * *Dictionary of the Bible*, vol. I, 1898, p. 767; **Ermoni**, *L'Essénisme*, ap. *Rev. des Quest. hist.*, jan. 1906.

[2] Quod diserte asserit **A. Harnack** *, *Das Wesen des Christenthums*, *gallice* redditum *L'Essence du Christianisme*, Conf. II, p. 35-36.

losophorum prorsus exulant[1]. (b) Maxima pariter differentia est inter ethicam christianam et Stoicorum præcepta, tum *in se*, tum præsertim ratione *motivorum* quæ proponuntur. Ethica enim christiana tota fundatur in *amore Dei et proximi* propter Deum; dum Stoici, qui de existentiâ Supremi Numinis a mundo distincti dubitabant, nihil sibi proponebant, etiam cum aliis benefacerent, nisi propriam felicitatem. Apud eos *superbia* virtus erat; sapiens, inquit *Seneca*[2], "cum diis ex pari vivit"; imo ipsis superior est[3]: "Est aliquid quo sapiens antecedat Deum: ille beneficio naturæ non timet, suo sapiens"; "hinc non Deo, sed sibi fidit, nec precibus Deum fatigat, sed per proprias vires virtutem et felicitatem attingit"[4]. — Eleemosyna quidem facienda est, sed tranquillâ mente et sereno vultu, nam miseris compati non licet. "Misericordia vitium est animorum, nimis miseriæ faventium"[5]. Quantum igitur hæc a doctrinâ Christi differant nemo est qui non videat. Religio igitur christiana a græcâ latinâve philosophiâ mutuata non fuit.

(B) Insuper philosophi de veritate *populo prædicandâ* parum solliciti fuerunt, imo se ad hoc opus impares esse multoties agnoverunt, aperte dicentes sapientiam non omnium, sed paucorum esse; quare methodo docendi utuntur subtiliori, solis eruditis accommodatâ. Ita Cicero[6]: "Est enim philosophia paucis contenta judicibus, multitudinem consulto ipsa fugiens, eique suspecta et invisa". Nihil in eorum scriptis invenitur de peccatorum emendatione, quia nullum remedium ad vitia corrigenda efficax noverant; nulla spes eis merat mores plebis mutandi, sed ipsis sufficiebat paucos discipulos

[1] Pauca hic testimonia subjicimus, quo res clarior evadat. Circa finem lib. II *Academic.*, n. 48, **Cicero**, qui, more *Academicorum* de omnibus philosophicis quæstionibus nihil certi asserendum esse putabat, approbat Catulum hæc dicentem: "Ad patris revolvor sententiam, quam quidem ille Carneadeam esse dicebat, ut percipi nihil putem posse; assensurum autem non percepto, id est, opinaturum sapientem existimem, sed ita, ut intelligat se opinari, sciatque nihil esse quod comprehendi et percipi possit". Ex quo sequitur Ciceroni de rebus philosophicis nil certum fuisse: quantum distat a Christo qui docebat tanquam auctoritatem habens! — Hinc alibi in tribus libris *de Naturâ deorum* philosophorum opiniones recitat de naturâ divinâ, et concludit nil certi hâc de re cognosci posse: "Profecto eos ipsos, qui se aliquid certi habere arbitrantur, addubitare coget doctissimorum hominum de maximâ re tanta dissensio (lib. I, 6). De *immortalitate animæ* anceps manet (*Tuscul.*, lib. I, 49). Eam negat **Seneca** in libro *de consolatione ad Marciam* (n. 19): "Mors omnium dolorum et solutio est et finis: ultra quam mala nostra non exeunt, quæ nos in illam tranquillitatem in quâ antequam nasceremur jacuimus, reponit". Cf. **Boissier**, *La Religion romaine*, vol. II, l. II, c. 3-4; **Laforêt**, *Histoire de la Philosophie, Philosophie ancienne*, Bruxelles, 1867, vol. II, l. IV, p. 257 sq., 310 sq.

[2] Ep. 59, 14. — [3] Ep. 53, 12. — [4] Ep. 31.

[5] *De Clement.*, II, 6, 2. — Cfr. **Boissier**, l. cit., p. 82 sq.

[6] *Tuscul.*, lib. II, n. 4. Eamdem fuisse poetarum mentem patet ex his *Horatii* verbis: "*Odi profanum vulgus et arceo*".

ad virtutem erudiere; revera stoicæ virtutes, quæ passionum non solum moderationem sed exstinctionem requirunt, paucis admodum conveniunt.

Christus vero pauperes evangelizavit, formâ prorsus *populari*, comparationum et parabolarum ope sublimes veritates illustrando, de peccatoribus numquam desperavit sed eos ad meliorem vitam præceptis, exemplis, gratiâ efficaciter vocavit; misit Apostolos ad prædicandum Evangelium omni creaturæ, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis, sicque totum reformavit orbem [1].

284. 3° Neque explicari potest *syncretismo* seu synthesi mysteriorum orientalium et hellenisticæ sapientiæ tunc florente [2].

Contendunt siquidem *Protestantes liberales* Christum nonnisi vagam christianismi formam docuisse, sed Paulum ejus doctrinam expolivisse et ampliavisse quâdam admixtione orientalium religionum : prædicavit nempe mortem Christi symbolum fuisse nostræ salutis, quatenus omnes qui in eum credunt, sive Judæi sive Græci, vi hujus mortis immortali beatitudine gaudebunt; huic autem morti nos assimilari ritibus magicis et gratiæ productivis, baptismo et eucharisticâ cœnâ; quæ quidem omnia mutuantur e variis orientalibus mysteriis, saltem quoad substantiam.

Fatemur equidem S. Paulum non omnino orientales religiones ignoravisse, quæ notæ erant in civitatibus in quibus Evangelium prædicabat. Sed ex ejus epistolis clare apparet quantum istis religionibus infensus fuerit, quippe qui solum Jesum Christum, et hunc crucifixum, tanquam magistrum agnosceret. Si igitur aliquot verba adhibuerit iis affinia quibus orientales sectæ utebantur, (πνεῦμα, γνῶσις), doctrinam ipsam nonnisi a Christo, Apostolis et Prophetis didicit, ut ipse aperte declarat [3]. Revera doctrinam de Christo Salvatore omnium jam Isaias annuntiaverat, Jesus ipse prædicaverat, non solum apud Joannem sed etiam apud Synopticos evangelistas; minime igitur eam mutuari indigebat a religionibus quas, ob suam judaicam et pharisaicam educationem, abhorrebat [4]. — Idem dic de Baptismo et de Eucharistiâ, ut in *Synopsi Theologiæ dogmaticæ* demonstratur.

[1] De comparatione inter Stoicorum doctrinam et christianam religionem, cfr. **A. Chollet,** *La Morale Stoïcienne en face de la Morale chrétienne*, Paris.

[2] **B. Allo,** *L'Evangile en face du syncrétisme*, 1910; **Mangenot,** *R. P. A.* t. XVI, p. 176; *R. cl. fr.*, t. LXXIV, p. 5-32, 257-289; t. LXXV, p. 129-161; **Lagrange,** *Le Sens du christianisme*, p. 287-288: **Jacquier,** in *Dict. d'Apol.* (*d'Alès*), verbo *Mystères; Ami du Clergé*, 14 avril 1921, p. 177-187; *Rev. biblique*, 1919, p. 157-217; 419-480; 1920, p. 420-446.

[3] *Galat.* I, 11-12, 15-19; II, 1-3.

[4] Ita *S. Paulus* eos carpit qui volunt " calicem Domini bibere et calicem dæmoniorum " (*I Cor.*, X, 20), Christum colere simul et Belial (*II Cor.*, VI, 15).

285. Insuper, si colligantur quæ christianismo et orientalibus mysteriis ut communia ad adversariis adscribuntur, ad tria reducuntur : (a) ex utrâque parte *universalismus* quidam advocatur, simul admiscendo doctrinas et ritus diversarum religionum; (b) *personalis* et *individua* sanctitas excolitur; (c) hæc autem mediante *salvatore* obtinetur, qui suâ morte discipulos a malis liberat.

Jamvero similitudines inter *syncretismum* et *christianismum* sunt *mere apparentes*, discrimina autem *essentialia* :

a) Christianismus enim est universalis eo sensu quod omnes accipit qui sua dogmata, præcepta et ritus, *integre* et *exclusive* admittunt, sed omnino rejicit eos qui christiana mysteria cum aliis miscere volunt, ita ut tanquam *intolerans* appareat; et ita essentialiter differt a syncretismo qui nonnisi *initiatis* sua mysteria revelat, et præsertim suas doctrinas suosque ritus a diversis religionibus mutuatur.

(b) Christianismus *personalem sanctitatem* advocat, sed veram, interiorem, ab omni superstitione immunem, virtutibus omnibus, etiam domesticis et socialibus, manifestandam; syncretismus autem puritatem externam et legalem, multis impudicitiis fœdatam, quærit ritibus magicis adipiscendam.

(c) Christianismus *salvatorem* hominibus proponit, qui animam a peccato, mundi illecebris et diaboli tyrannide suâ morte et resurrectione liberet; syncretismus vero liberatorem exspectat qui civitatem protegat eamque a malis temporalibus et hostibus incolumem servet, absque morte et resurrectione mediatoris.

Ambo igitur conceptus sunt non solum distincti, sed et *contradictorii* : quare christianismus, nedum a syncretismo ortum sit, ejus fundamentale principium semper impugnavit.

286. **Conclusio.** Constat igitur religionem christianam non fuisse naturaliter a judæis sectis, a græcâ philosophiâ, a Zoroastrismo aut Syncretismo evolutam, sed vere *originalem* esse et ab ipso Christo conceptam. Si Christus *divinus legatus* sit, res de facili explicatur : videlicet christiana religio omnes alias *transcendit*, quia ejus auctor *supra-humano* lumine adjutus est; secus autem, incomprehensibile est mysterium; nam habetur effectus sine sufficienti causâ. Ratio igitur vehementer *suadet* religionem christianam vere divinam esse. Nobis proinde obligatio incumbet *historice* investigandi num divinitus sit revelata.

Caput ij.

CHRISTIANÆ RELIGIONIS DIVINITAS HISTORICE DEMONSTRATUR.

287. Inter facta historica quæ christianæ religionis divinitatem demonstrant, quatuor præsertim numerantur quæ ad convincendos animos aptiora sunt : 1° ipsum *testimonium Christi* de divinâ suâ legatione; 2° *miracula* ab ipso patrata, præcipue ejus resurrectio; 3° *mirabilis christianismi propagatio;* 4° *vaticinia messianica* Veteris Testamenti in Christo adimpleta.

Fontes e quibus præcipua testimonia depromuntur, sunt *libri Novi Testamenti*, præsertim *Evangelia*, *Actus Apostolorum* et *Epistolæ S. Pauli*.

Chronologice, Epistolæ S. Pauli ante Evangelia scriptæ sunt : duæ ad *Thessalonicenses* circa 50-52; duæ ad *Corinthios* circa 55-59; ad *Romanos* et ad *Galatas*, 51-59; ad *Philippenses*, ad *Ephesios*, ad *Colossenses* et ad *Philemonem*, 56-62; *Pastorales* epistolæ ad *Timotheum* et *Titum*, 61-67. — *Actus Apostolorum* circa 63-64 verisimiliter editi sunt [1].

Quia vero præsertim quatuor *Evangeliis* innitimur, de horum credibilitate pauca præmittimus [3].

Art. I. De credibilitate Evangeliorum.

Status quæstionis.

288. Vox *Evangelium* (græce, εὖ bene, ἀγγέλλω, annuntio) apud profanos auctores *faustum nuntium* designat. Cum autem Jesus Christus faustum salutis nuntium humano generi attulisse crederetur, nomen illud speciali modo *Redemptionis* opus significavit [4];

---

[1] Genuinitas et historica auctoritas præcipuarum Epist., *1 ad Thessal.*, *Galat.*, *Corinth.*, *Rom.*, *Philip.* ab ipsis acatholicis criticis alicujus nominis agnoscuntur: cfr. **F. Prat**, *La Théol. de S. Paul*, 1908, p. 9-16; **Brassac**, *Man. bibl.*, t. IV, n. 696.

[2] *Tubingenses* contendebant hunc librum circa 150 fuisse scriptum; sed hodierni rationalistæ fatentur hunc ante finem primi sæculi editum esse, immo, juxta **Harnack*** *(Die Apostelgesch.*, 1908) circa 83, aut forsan 60-70.

[3] Si hæc quæstio jam in *Cursu Scripturæ* exposita fuit, hic prætermitti potest.

[4] **Marc.** I, 1; XVI, 15 : "Initium Evangelii Jesu Christi... Prædicate Evangelium omni creaturæ."

postea apostolica prædicatio, quæ redemptionem per Christum annuntiabat, eodem nomine *Evangelii* designata fuit [1]: exinde etiam translatum est hoc vocabulum ad *scriptam* redemptionis *historiam* significandam, primo quidem ad omnes generatim libros quibus hæc historia exponebatur, postea autem ad singulos quatuor libros qui propterea *Evangelia* dicta sunt [2]. Proinde hæc quatuor Evangelia habebantur ut variæ ejusdem evangelii formæ [3]; pariter dicta sunt Evangelium *secundum* Matthæum, Marcum, Lucam et Joannem, quia continebant non bonum nuntium Matthæi, Marci, etc., sed bonum nuntium Jesu Christi a Matthæo, Marco, etc. tali vel tali modo propositum.

289. 1° **Notio credibilitatis.** (A) Ut omnis præcaveatur æquivocatio, quid sub nomine credibilitatis veniat declarare oportet. Hic non agitur de *divinâ* auctoritate, seu inspiratione Evangeliorum; nec de *canonicâ* eorum auctoritate, utrum necne in aliquo authentico sacrorum librorum *canone* vel catalogo recepti fuerint vel non; nec de *doctrinali* auctoritate, num veram contineant doctrinam; sed agitur de *humanâ* illorum auctoritate, quatenus sunt libri historici, utrum necne sint veridici quoad exteriora quæ narrant facta, aut doctrinas quas referunt, prout inquiritur, v. g., de Taciti Annalibus.

Porro *veridica* sunt, si eorum auctores circa hujusmodi facta nec decepti nec deceptores fuerunt; sane quo magis veritatis cognoscendæ cupidi et manifestandæ studiosi fuerint, eo majorem vim præ se feret eorum affirmatio. Quo melius autem id æstimari possit, prius sciamus oportet num ii libri revera scripti fuerint ab iis auctoribus quibus tribuuntur, aut saltem sub eorum directione et influxu, neque ab aliis posterioribus adulterati, uno verbo num sint *genuini* [4] atque etiam *integri*.

290. (B) Hæ quæstiones spectant ad *Criticæ* scientiam, cujus proinde methodum sequi oportet præ methodo *a priori*

[1] Ita **S. Clemens** (I Ep. 47) loquitur de initio evangelii Pauli, i. e. prædicationis ejus apostolicæ.

[2] **S. Justinus** († 163 primus esse videtur qui præfatum verbum hoc sensu usurpavit: Οἱ ἀπόστολοι ἐν ἀπομνεύμασιν, ἃ καλεῖται εὐαγγέλια. (Apol. I., 66.)

[3] "Quadriforme Evangelium quod uno spiritu continetur". (*S. Irenæus*, Adv. Hæres. l. III, c. 11, 8, *Migne*, VII, 855.)

[4] Vox *genuinitas* nobis aptior esse videtur quam *authentia* vel *authenticitas*, hæ enim potius designare videntur valorem seu auctoritatem alicujus scripti.

sæpe in deductivis scientiis usurpatâ. Utemur proinde argumentis tum *extrinsecis*, testimoniis nempe scriptorum qui eodem vel posteriori tempore floruerunt; tum *intrinsecis*, id est ex libro ipso desumptis, ex modo scribendi vel rebus in eo contentis. Prioribus tamen magis innitimur quam posterioribus; nam a textu ipso potest quidem probabiliter concludi talem auctorem *potuisse* talem librum scribere; quod revera illum *scripserit* nonnisi historicis seu extrinsecis testimoniis constare potest; notæ igitur internæ sunt tantum confirmatio probationum quæ ex Traditione desumuntur.

291. 2° **Errores** (A) Rejicienda sunt igitur ut veræ scientiæ contraria quædam principia sæpius a Rationalistis in his quæstionibus adhibita : (a) Nonnulli ex philosophicis et subjectivis præjudiciis historica facta æstimant; declarant v. g. Evangelia *non posse* vera esse, quippe quæ facta *miraculosa* referant, Criticæ autem essentia in negando supernaturali sita sit [1]. Facile ostendi posset hæc præjudicia a falso philosophico systemate derivari; hic solum notare volumus talem agendi modum esse potius conspirationem contra historiæ scientiam, et ipsius Criticæ destructionem; non enim quæritur quid *fieri possit*, juxta subjectivas cujuslibet dispositiones, sed quid *revera factum fuerit* juxta rei veritatem [2]. (b) Alii, rejectâ auctoritate extrinsecorum criteriorum, ad interna tantum appellant : quo nihil periculosius, cum hæc methodus incompleta sit viamque aperiat subjectivismo, ut jam diximus; recte igitur observat *Keim*, licet rationalista, necesse esse ut "oculus historicus super criticæ labores vigilet [3].

292. (B) Sane concors non est *liberalium criticorum* opinio circa nostrorum librorum originem [4]. Cum autem hæc

---

[1] Ita **Renan***, *Vie de Jésus*, Introduction, ubi ait omne factum supernaturale *eo ipso* rejiciendum esse. Quod non minus lucide quam lepide confutat **A. de Broglie**, *l'Eglise et l'Empire Romain au IVe s.*, vol. I, Sur la marche à suivre pour déterminer la vérité des faits évangéliques, p. 397-414, ed. 5^a, 1867.

[2] **Ch. Grannan**, l. c., p. 578; **Sanday***, *The present position of the Johannean controversy*, in periodico *The Expositor*, jan. 1892, p. 13.

[3] *Geschichte Jesu von Nazara*, I, p. 44.

[4] Juxta **H. L. Hastings**, variæ hypotheses a pseudo-criticis advocatæ ab anno 1850, 10 sunt pro Matthæo, 9 pro Lucâ, 7 pro Marco, pro Joanne 15, seu 41 pro quatuor Evangeliis : ex his jam pleræque derelictæ sunt. Cfr. **Gran-**

varietas oriatur ex quatuor celebrioribus systematibus quæ plus minusve modificantur secundum uniuscujusque placita, hæc breviter delineare haud inutile erit, licet quædam eorum jam sint labefacta : sic enim melius perspicietur vis demonstrationis.

(a) *Naturalismum* propugnavit *G. Paulus* (1761-1851), qui genuinitatem *Synopticorum*[1] licet admittens, omnia tamen miracula quæ in eis narrantur, secundum leges naturæ facta esse demonstrare conatur. Distinguit inter factum ipsum relatum, cujus realitatem admittit et judicium quod de eo fert Evangelista, ejus scilicet supernaturalitatem, quam prorsus rejicit. Criticorum est, inquit, ad litteralem sermonem reducere has Orientalium exaggerationes, quæ miracula dicuntur; sic v. g. Jesus non multiplicavit panes, sed paucos quos habebat distribuit, et hoc exemplo incitati alii qui escas habebant, eas cum iis qui non habebant, diviserunt[2]! Quo in tentamine tam infelix fuit, ut hodie omnium, etiam Rationalistarum, risu excipiatur.

293. (b) *Mythismum* advocavit *D. F. Strauss*[3] (1808-1874) : deridet quidem naturalem G. Pauli explicationem, libenterque agnoscit facta in Evangeliis relata supernaturalia esse, sed callide eorum realitatem negat, quin tamen scriptorum veracitatem impugnet. Narrationes evangelicæ nihil aliud sunt quam *mythi*, seu fabulæ, seu aliis verbis *incarnationes* messianicarum idearum quæ apud Judæos tunc temporis vigebant. Christus, ab Evangelistis exhibitus, est pure *idealis*, quamvis realiter vixerit homo Jesus, de quo tamen pauca cognoscimus. Cum autem illi popularis imaginationis fœtus non potuerint subito efformari, nec pro veritate accipi, viventibus adhuc factorum testibus, necessario admittendum est evangelicas narrationes non a Jesu contemporaneis scriptas esse, sed per 150 circiter annos oralem tantum viguisse traditionem, multis commentis successive adornatam, et demum scriptam sub ementitis Apostolorum nominibus, ut major eis veneratio conciliaretur. — Illud systema, communiter hodie rejicitur a Rationalistis; supponit enim Evangelia etiam synoptica nonnisi mediante sæculo secundo scripta fuisse: quod historicæ evidentiæ contrarium esse omnes hodierni fatentur.

294. (c) *F. Ch. Baur* (1792-1860), scholæ *Tubingensis* auctor, quæstionem de origine Evangeliorum, quam Strauss non attigerat, solvere tentavit proponendo *systema tendentiarum*. Hegelianis

nan, l. c., p. 581; **C. Fillion,** *Les étapes du Rationalisme*, in *Rev. du Cl. fr.*, t. LVIII, avril, juin 1909, etc., vel in opere sub eodem titulo, 1911.

[1] Synopticorum nomine intelligimus tria Evangelia SS. Matthæi, Marci et Lucæ, quæ de eisdem factis narrationes habent similes, ita ut unâ *Synopsi*, uno intuitu videri possint.

[2] *Exegetisches Handbuch*, II, 212, ed. 1830. — [3] *Leben Jesu.*

imbutus principiis, putavit necessario invenienda esse in christianismi origine duo elementa contradictoria, *thesim* et *antithesim* ex quibus *synthesis* quædam tandem orta est. Hujus primitivæ contradictionis signum invenisse censet in Petri et Pauli dissensione[1]. Licet hæc discussio esset de re mere disciplinari, Baur exinde concludit doctrinam Petri, quæ Judaismo affinis erat, omnino oppositam fuisse doctrinæ Pauli, qui universalem christianismum prædicabat. Tres igitur phases in historiâ fundationis christianismi distinguit, primam, in quâ floret *Petrinismus*, a Petro et Jacobo advocatus, seu systema parum a Judaismo differens; *secundam*, in quâ *Paulinismus* contra Petrinismum propugnat universalitatem novæ religionis; *tertiam*, in quâ, contra communem hostem, nempe Gnosticismum, discipuli Petri et Pauli, antiquis dissensionibus sepositis, amico fœdere junguntur et oppositâ doctrinas conciliare nituntur. Ex his *a priori* principiis dijudicatur Evangeliorum antiquitas. Ita priora sunt Evangelia Matthæi et Lucæ, quorum prius Petrinismo favet, posterius autem Paulinismo; posteriora autem sunt Marci et Joannis, quæ sunt tentamina conciliationis inter duo extrema, seu synthesis. — Quod systema, in multis tamen mutatum, propugnârunt: *Ed. Zeller*, *A. Ritschl*, *A. Hilgenfeld*, *Keim*, *Volkmar*, *Holsten*, *Pfleiderer*. Hodie tamen communiter rejicitur, quia infirmo innititur fundamento, cum dissensio inter Petrum et Paulum de re omnino accessoriâ fuerit; — factisque historicis opponitur, cum hodie constet tria Synoptica Evangelia ante finem primi sæculi scripta fuisse nec in essentialibus differre.

295. (d) Hodie viget *criticismus*, seu systema eorum qui historicæ criticæ inniti contendunt. Omne supernaturale *a priori* explicite aut implicite rejicientes, generatim tanquam spurias aut saltem fide parum dignas respuunt sacrorum librorum partes quæ facta miraculosa referunt: ita v. g. duo priora *Lucæ* capita tanquam *legendaria* habentur, quippe quæ virginalem conceptionem et nativitatem Christi narrent. — Pariter, cum divinitatem Christi admittere nolint, contendunt doctrinam christianam a primis discipulis *idealisationis processu* immutatam fuisse, et ultimos Evangeliorum *conscriptores* non tam mentem ipsius Christi expressisse quam fidem christianorum circa finem primi sæculi: ita explicatur quomodo Christus, qui homo erat et nunquam se esse Deum affirmavit, paulatim, crescente discipulorum *enthusiasmo*, ut filius Dei, Patri æqualis, agnitus fuerit.

[1] *Galat.* II, 14.

296. Inter quos eminet *A. Harnack*, qui, etsi præfatis præjudiciis imbutus, propius ad historicam veritatem accedit. Juxta eum, *Marci* Evangelium an. 65-70 a S. Petri discipulo scriptum est; *Lucæ* Evangelium vere est genuinum et ab auctore libri *Actuum Apostolorum* an. 78-83 redactum, immo forsan 60-70; Evangelium autem *S. Matthæo* tributum non ab hoc apostolo scriptum est, sed ab auctore incognito (an. 70-75), qui Marco alioque palestiniano documento usus est. Tandem *Joannis* Evangelium, non ab apostolo, sed a presbytero Joanne, an. 80-110 compositum, non tam facta historica quam allegorias et theologicas doctrinas secundæ christianæ generationis complectitur.

297. Quas rationalistarum theorias amplexus est *A. Loisy*, eas quandoque exaggerando. Ita, si ei credas, *Marci* Evangelium circa an. 70 scriptum est; *Matthæi* et *Lucæ* Evangelia, de quorum auctoribus nil certi cognoscitur, circa finem primi sæculi redacta fuere. Attamen tria Synoptica quoad substantiam satis fideliter *doctrinam* Christi exhibent. *Facta* autem quæ ibi referuntur, quando tria simul concordant, tanquam *historica* admitti possunt, dummodo tamen *rationali modo* miracula explicentur; cetera facta tanquam ulteriora additamenta haberi debent [1]. — Quartum Evangelium, quod Apostolo Joanni minime tribui potest, non est nisi theologia quædam mystica, ubi vix unum aut alterum factum historicum inveniri potest.

Antequam igitur *historica* argumenta exponamus quibus divinitas christianæ religionis probatur, pauca de *genuinitate* et *historicitate* Evangeliorum prænotanda sunt, lectores remittendo, pro fusiori expositione, ad auctores biblicos qui de his *ex professo* disserunt.

[1] " Le second Evangile remonte probablement aux environs de l'an 70; le premier et le troisième ne peuvent pas être de beaucoup antérieurs à la fin du Ier siècle, et encore est-il possible que des additions et des retouches y aient été pratiquées dans la première moitié du second siècle. Ces livres étaient la propriété des communautés chrétiennes, non celles d'auteurs déterminés dont on se serait cru obligé de respecter le droit. Il est possible que la première rédaction des discours du Seigneur soit de l'apôtre Matthieu; que le récit qui est à la base du second Evangile soit d'un Marc disciple de Pierre; que le troisième Evangile ait été attribué à Luc, parce que ce disciple de Paul était l'auteur du journal de voyage qui a été incorporé au livre des Actes. — Nonobstant la place assez large qu'il convient de faire au travail de la pensée traditionnelle et de la rédaction évangélique, les trois premiers Evangiles représentent fidèlement la substance de l'enseignement donné par Jésus. — Plus délicate est l'appréciation des récits. La plupart des critiques admettent l'historicité des récits communs aux trois synoptiques, sauf à rationaliser plus ou moins certains miracles, par exemple la résurrection de la fille de Jaïr... Quant aux récits de l'enfance, la plupart des critiques leur contestent toute valeur historique et y voient un produit de la tradition " (A. **Loisy**, *Les Evangiles synoptiques*, 1907, t. I, p. 82-83).

§ I. De genuinitate Evangeliorum [1].

Hæc genuinitas demonstrari potest argumentis sive *extrinsecis*, sive *intrinsecis*.

I. Argumentis extrinsecis probatur hæc genuinitas.

298. 1° *Facta exponuntur.* (A) Omnes fatentur, jam a *tertio* sæculo, imo circa finem *secundi*, quatuor Evangelia communiter tribui auctoribus quorum nomine vulgata sunt, nempe duobus Apostolis *Matthæo* et *Joanni*, necnon duobus Apostolorum discipulis, *Marco*, S. Petri discipulo, et *Lucæ*, S. Pauli socio. Pauca afferamus testimonia.

299. (a) *S. Irenæus*, in suo libro *Adversus Hæreses*, scripto sub Eleutherio Papâ (174-189), testimonium apodicticum de quatuor nostris Evangeliis affert : "*Matthæus* in Hebræis ipsorum linguâ scripturam edidit Evangelii, cum Petrus et Paulus Romæ evangelizarent et fundarent Ecclesiam. Post vero horum excessum, *Marcus*, discipulus et interpres Petri, et ipse quæ a Petro annuntiata erant, per scripta nobis tradidit. Et *Lucas* autem, sectator Pauli, quod ab illo prædicabatur Evangelium, in libro condidit. Postea et *Joannes*, discipulus Domini, qui et supra pectus ejus recumbebat, et ipse edidit Evangelium, Ephesi Asiæ commorans" [2]. Certe nil clarius desiderari potest. Postea declarat cur sint quatuor Evangelia; refert hæreticos ipsos eorum auctoritatem agnoscere, et ex eisdem suam doctrinam confirmare conari [3]. Ne ullum maneat dubium, con-

[1] **Wallon**, *De la croyance due à l'Evangile*, 2e éd., Paris, 1866; **Card. Meignan**, *Les Evangiles et la Critique au XIXe s.*, 2e éd. 1870; **Fillion**, *Introd. générale aux Evangiles*, 1888; **Cornely**, *Introd. in U. E. Libros sacros*, t. III, diss. I; **Gondal**, *La Provenance des Evangiles*, 1898; **Batiffol**, *Six leçons sur les Evangiles*, 2e éd., 1897; **Mangenot**, ap. *Vigouroux*, *Dict. de la Bible*, verbo *Evangiles* : **M. Lepin**, *Jésus Messie et Fils de Dieu*, 3e éd., 1906, Introduction; et *L'origine du quatrième Evangile*, 2e éd., 1907; **A. Brassac**, *Manuel biblique*, 1908, t. III, p. 44-53, 68-72, 86-91, 141-154; **Westcott***, *Introd. to the study of the Gospels*, 8th ed., 1895; **V. H. Stanton***, *Gospels* in *Hastings Dict. of the Bible*, t. II, p. 234-248; **N. J. D. White***, *Gospels*, in *Hastings Dict. of Christ*, t. I, 663-670; **Zahn***, *Geschichte des N. T. Kanon;* **F. Godet***, *Introd. au N. Testament*, t. II, 1904; **C. F. Burkitt**, *The Gospel history and its transmission*, 1907.

[2] *Adv. Hæres.*, l. III, c. 1, n. 1, *Migne*, *P. G.*, VII, 844.

[3] Hi conatus, ad detorquendos textus evangelicos in sensum hæreticum, luculenter ostendunt jam olim criticismum, sub influxu præjudiciorum, a recti judicii tramite deflexisse. Et tamen **Volkmar***, *op. cit.*, p. 24, negat Irenæum aliosque catholicos auctores criticos fuisse, quia... non anti-catholici, quasi anti-catholicus spiritus criticos infallibiles reddat!

demnat aliquos anti-montanistas, qui ex ignoranti zelo, ad facilius confutandam "*Evangelii Paracliti*" fabulam, negabant quartum Evangelium a Joanne scriptum fuisse : " Infelices vere, ait S. Irenæus, qui pseudoprophetæ quidem esse volunt; propheticam vero gratiam repellunt ab Ecclesiâ similia patientes his qui propter eos qui in hypocrisi veniunt, etiam a fratrum communicatione se abstinent"[1]. Nullum igitur dubium est de mente Irenæi ejusque cœvorum.

Jamvero quam insignis sit ille testis ex hoc patet quod "omnium doctrinarum curiosissimus explorator", traditionibus apostolicis insistat, nihilque admittere velit quod eis non nitatur; intimasque relationes habuerit cum Polycarpo aliisque immediatis Apostolorum discipulis; ortus ex *Asiâ*, Romæ per aliquod tempus commorans, Episcopus Lugdunensis, quis majora jura habet ut sit universæ Ecclesiæ testis?[2]

300. (b) Huc etiam pertinet *fragmentum Muratorianum*[3], anno circiter 200 redactum; est siquidem catalogus librorum, quos *Ecclesia Romana* sæc. II ut inspiratos recipiebat vel ut spurios rejiciebat. Jamvero inter inspiratos libros recenset : ... " *Tertio* (tertium) Evangelii librum secundo (secundum) *Lucam*. Lucas, iste medicus, post ascensum Christi, cum eum Paulus quasi ut juris studiosum secum assumpsisset, nomine suo ex opinione (ordine) conscripsit... *Quarti* Evangeliorum Joannes ex decipolis (discipulis) "; postea autem describitur quarti Evangelii origo. Ergo patet Ecclesiam tunc quatuor admisisse Evangelia nostra, cum nemo dubitet in lineis omissis hujus mutilati fragmenti agi de *Matthæi* et *Marci* Evangeliis.

301. (c) *Tertullianus*, qui in *Africâ* scripsit adversus Marcionem, an. circiter 200, ad auctoritatem ecclesiarum provocat, quæ omnes nostra Evangelia jam *a tempore Apostolorum* possident; hoc autem, ut ait, *evangelicum instrumentum*, formatum ex Apostolorum libris, aut discipulorum, cum approbatione Apostolorum. " Denique, concludit, nobis fidem ex Apostolis Joannes et Matthæus insinuant; ex apostolicis Lucas et Marcus instaurant"[4]. Datâ occasione, refert in quibus circumstantiis editi sint illi libri; sed extra controversiam vult esse hos ab Ecclesiâ jam ab Apostolorum temporibus fuisse habitos[5].

[1] *Adv. Hæres.*, l. III, 11, *P. G.*, VII, 891.

[2] De valore S. Irenæi testimonii egregie disserit Sanday*, apud *The Expositor*, Dec. 1891, p. 404.

[3] Sic vocatur a *Muratori*, qui illud invenit in Bibliothecâ Milanensi a. 1740; hujus fragmenti facsimile a *P. Tregelles* editum invenire est apud Corneiy, *Compend.*, Introd., app. I; originalis textus videtur fuisse græcus (metrice??), latina autem versio scribarum negligentiâ depravatur. — Textum vide ap. *Migne*, *P. L.*, III, 173-194.

[4] *Adv. Marcion.*, l. IV, c. 2, *Migne*, P. L., II, 363.

[5] " In summâ, si constat id verius quod prius, id prius quod ab initio, id ab initio quod ab Apostolis; pariter utique constabit, id esse ab Apostolis traditum,

302. (d) *Tatianus, Syrus*, S. Justini discipulus, postea hæreticus, primus omnium in linguâ syriacâ, circa annum 170, harmoniam quatuor Evangeliorum contexuit, cui nomen *Diatessaron;* ergo hoc tempore jam existebant quatuor Evangelia. — Objiciunt quidam critici, cum *Volkmar*, hanc harmoniam, cujus textus interiit, forsan ex evangeliis apocryphis compositam esse. Sed immerito; nam, licet textus perierit, exstat versio ejus arabica, ab *A. Ciasca* an. 1888 edita, ex quâ manifestum est hanc harmoniam non ex apocryphis, sed ex quatuor canonicis Evangeliis confectam esse[1]. Confirmatur ex Commentario *S. Ephrem* de Evangelio : hic enim textu Tatiani usus est; jamvero verba quæ explicat ex nostris evangeliis desumpta sunt, paucis tantum mutatis.

303. (B) Certum est pariter *quatuor Evangelia* jam inter Christianos *nota fuisse in priori parte secundi* sæculi. Sæpe enim allegantur a Patribus, ut ex eorum operibus constat.

Ita : (a) *S. Justinus* ad Christianismum conversus (130), in Apologiâ, quam scripsit ad vindicandam moralem doctrinam Christianorum, testatur, in christianis conventibus, diebus dominicis, legi scripta Prophetarum et commentaria Apostolorum quæ *Evangelia* vocantur[2]; in dialogo cum Tryphone judæo, ubi ostendit in Christo prophetias impletas fuisse, affirmat hæc Evangelia scripta fuisse ab *Apostolis et discipulis*[3], ergo a duobus saltem Apostolis et a duobus pariter saltem discipulis. Insuper tam frequenter dicta Evangeliorum nostrorum allegat, ut ipsi quoque Rationalistæ fateri cogantur eum *tria synoptica* coram oculis habuisse[4]. Revera in Apologiâ plus quam viginti versus ex sermone montano recitat[5]; præterea in vaticiniis messianicis allegatis haud raro ita cum *S. Matthæo* consentit, contra textum hebraicum et versionem alexandrinam, ut ea ex primo Evangelio transcripsisse omnes fateri cogantur[6]. Alia quidem Evangelia non tam apte ejus scopo inserviunt; attamen

quod apud Ecclesias Apostolorum fuerit sacrosanctum". (*Adv. Marcion.*, l. IV, c. 5, *Migne*, P. L., II, 366).

[1] Cfr. **Hamlyn Hill** *, *The earliest life of O. Lord, being the Diatessaron of Tatian*, Edinburgh, 1864; **Zahn** *, *Tatians Diatesseron*, Erlangen, 1881; **J. P. Martin**, ap. *Revue des Questions historiques*, t. XXXIII, 1883, p. 349-394 et XLIV, 1888, 5-50.

[2] *Apolog.*, I, 66, 67. — De testimoniis secundi sæc. circa Evangelia synoptica optime disserit **Gould** *, *International Commentary on St. Mark*, 1896, p. XXXIII-XLII.

[3] *Dial. cum Tryph.*, n. 103.

[4] **Volkmar** *, *Der Ursprung. uns. Evang.* p. 91; **Reuss** *, *Geschichte der H. Scripten N. T.*, 294, anglice redditum auct. *Hunter*, New York, 1884.

[5] *Apol.*, I, 15-17 et *Matt.* V-VI.

[6] *Jer.* XXXI, 15 apud *Matt.* II, 18 et *D. cum Tryph.*, 78, etc. Cf. **Cornely**, *Introduct.*, vol. III, p. 26 not. 14.

commemorat rem a solo *Marco* relatam, quam legit, ut ait, in *commentariis Petri*[1]. Item Annuntiationem et quædam alia de nativitate refert, quæ apud solum *Lucam* inveniuntur[2]; ita etiam sanguinei sudoris historiam recenset, quam solus Lucas narrat. Tandem doctrinam de Verbo et baptismi necessitate a *S. Joanne* expositam diserte exhibet[3].

Hic tamen animadvertere liceat S. Justinum, aliosque Patres hujus temporis, sæpe *non ad litteram*, sed plus minusve libere Evangelia citare : tunc enim mos erat, apud auctores cum profanos tum ecclesiasticos allegandi aliorum opera non litteraliter, sed quoad sensum; et sane contra criticæ regulas esset nostros mores ad hæc tempora transferre.

304. (b) *Papias*. Episcopus Ecclesiæ Hierapolitanæ in *Phrygiâ* discipulus S. Joannis, S. Polycarpi amicus et magister S. Irenæi, circa annum 150 scripsit quinque libros *De Interpretatione oraculorum dominicorum*, in quibus sermones Domini exponebat tum ex documentis scriptis, tum ex oraculi authenticâ traditione, ut ipse refert, præsertim a Joanne seniore, qui valde probabiliter non alius est ac Apostolus Joannes. Jamvero testimonium præbet magni ponderis circa Evangelia *Marci* et *Matthæi*. Referens enim verba quæ ab ipso Joanne audierat, ait[4] : " *Marcus*, Petri interpres, Christi dicta et facta (λεχθέντα, πραχθέντα) accurate quidem conscripsit, non tamen ordine... Secutus erat Petrum qui, pro necessitate, doctrinas tradidit, minime vero ut sermonum Domini (κυριακῶν λογίων) seriem completam contexeret. Quare nullo modo peccavit Marcus nonnulla ita scribens prout eorum recordatus est. Ad id unum attente invigilavit, ne quid eorum quæ audierat prætermitteret neve in illis falleret ". Ex quibus colligitur S. Joannem explicâsse Papiæ aliisque discipulis circumstantias in quibus secundum Evangelium scriptum est, et rationem cur in eo deficiat ordo chronologicus. Ex hoc pariter sequitur illo tempore (circa annum 90) nullum fuisse dubium in mente sive Apostoli sive ejus auditorum de origine hujus Evangelii, quod Marco ascribitur, et ut compendium prædicationis Petri exhibetur.

De *Matthæo* autem addit : " Matthæus igitur hebraicâ linguâ divinos sermones (λόγια) conscripsit; eos autem interpretatus est unusquisque prout potuit ". Hic igitur primario inculcatur Matthæum scripsisse *hebraice*, et exinde ejus librum difficilis fuisse inter-

[1] *Dial. cum Tryph.*, 106 et *Marc.* III, 17.

[2] *Apol.*, I, 33; *Cum Tryph.*, 100, 103 et *Luc.* XXII, 44.

[3] *Apol.*, I, 51, 23, 35; II, 6; *C. Tryph.*, 88 et *Joan.* I, III. Cf. **Otto** *, *De Justini martyris scriptis et doctrinâ*, Iena, 1841; **Pesch**, n. 88-89, ubi difficultates solvuntur contra S. Justini testimonium.

[4] Ap. **Eusebium**, *H. E.*, l. III, c. 39; cfr. **Funk**, *Patres Apostolici*, t. I, p. 358.

pretationis. Factum autem genuinitatis ut omnino notum supponitur. Quid autem per verbum λόγια designatur? Facta simul et sermones, seu totum Evangelium, ut omnes veteres intellexerunt; Papias hic totum designabat per potiorem partem. Talis erat mens Patrum, qui nullum aliud opus Matthæo ascribunt nisi ejus Evangelium; talis mens *Eusebii*, qui præfatum documentum refert, nam testimonium Papiæ adducit ad confirmandum quod paulo ante (c. 24) dixerat : " Matthæus, cum Hebræis primum fidem prædicâsset, inde ad alias quoque gentes profecturus, *Evangelium* suum patrio sermone conscribens..."

305. (c) Apud *Hermæ Pastorem* (140-155), quatuor pariter allegantur Evangelia : ita *Matthæus*, X, 39; XIII, 38; XVI, 27; XIX, 17; XXI, 22; XXVIII, 18; *Marcus*, IX, 47; X, 11, 23, 24; *Lucas*, VI, 9; IX, 24; XVII, 33; *Joannes*, III, 5; X, 18; XII, 25, etc.

In *Epistolâ ad Diognetum*, eodem fere tempore scriptâ, citantur tres Evangelistæ, *Matthæus*, *Lucas*, *Joannes*.

In *S. Polycarpi epistolâ*, an. circiter 120, quatuor allegantur Evangelia.

In *S. Ignatii* epistolis, an. 107, tres citantur Evangelistæ, *Matthæus*, *Lucas*, *Joannes*.

In *1ª Ep. S. Clementis*, an. 93-95, tres pariter allegantur, *Matthæus*, *Marcus*, *Lucas*.

In epistolâ quæ *Barnabæ* tribuitur an. 98, citantur *Matthæus*, *Marcus* et *Lucas*.

In *Doctrinâ Apostolorum (Didache)*, circa 95, quatuor Evangelia allegantur[1].

306. (C) Non solum christiani, sed *hæretici* et *pagani* genuina esse Evangelia testantur aut supponunt.

(a) Ita *Gnostici* S. Joannis Evangelii auctoritatem mirum in modum confirmant. Siquidem, dum Patres eorum erroribus quartum Evangelium opponunt, isti Prologum Joannis torquent, ut ex eo *Æonum* doctrinam eruant. Nemo non videt viam optimam, ad argumenta Patrum enervanda, fuisse hujus Evangelii, quasi spurii, auctoritatem rejicere. Si vero nunquam id tentârunt, concludere oportet hoc fuisse impossibile, quia jam ab omnibus ut genuinum S. Joannis opus recipiebatur; itaque ejus genuinitatem non negando, sed ex eodem libro arguendo, ejus valorem agnoverunt. Inter quos citari possunt *Basilides* († 130), cujus doctrina exponitur ab auctore Philosophumenon[2]; ibi enim inveniuntur gnosticæ interpretationes plurium Evangelii S. Joannis locorum; *Valentinus* (circa 140), qui ex primo capite Joannis *æonum* seriem deducere conabatur[3]; *Hera-*

[1] Quæ omnia loca invenies ap. **Funk**, *Patres Apostolici*, 1901, t. I, p. 640-652.
[2] *Philosoph.*, VII, 20-27.
[3] **S. Irenæus**, *Adv. Hæres.*, I, 8.

cleon, qui scripsit Commentarium in Evangelium Joannis, cujus fragmenta servavit Origenes; *Marcion*, qui Evangelio suam pristinam puritatem restituere tentavit, a Paulo rectè expositam, sed a judaizantibus Apostolis, ut dicebat, adulteratam : ad hoc S. Lucæ Evangelium elegit, ejusque substantiam servavit, sed nonnulla in eodem mutavit, ad suum theologicum systema propugnandum. Sic agendo, hujus operis genuinitatem agnoscit [1].

307. (b) Ipsi *pagani* testimonium reddunt Evangeliis nostris. *Celsus* (circa 178), loquendo de discipulis Jesu, dicit se multos hæreticos novisse, qui, ad suos errores tuendos, Evangelia mutaverint. Ergo notum erat Evangelia esse, et eorum auctoritatem apud Christianos accipi [2].

Pro nostris igitur Evangeliis habemus testes quales raro, si unquam, invenire licet pro antiquis profanis scriptoribus [3]; sunt enim non longe ab eventu distantes, varii et unanimes.

308. 2° **Conclusiones e factis deducuntur.** (A) Certum est, ex documentis supra relatis, quatuor Evangelia nostra *in usu* fuisse circa finem secundi sæculi, non solum apud unam aut alteram ecclesiam, sed apud ecclesias valde diversas et dissitas. Atqui id fieri nequit, nisi admittatur hæc Evangelia antiquissimam originem habere, seu ascendere saltem ad *tempora apostolica :* multi enim requiruntur anni ut, per orbem terrarum tunc temporis cognitum, libri antea ignoti tantâ veneratione apud omnes fere christianos acceptati fuerint. — Quod confirmatur ex eo quod, etiam in priori parte secundi sæculi, eadem Evangelia haud raro ab auctoribus ecclesiasticis hujus temporis allegantur.

309. (B) Quatuor nostra Evangelia non solum nota erant secundo sæculo, sed ab *Apostolis* aut *Apostolorum discipulis* originem ducere dicebantur : quod quidem non solum a Catholicis, sed etiam ab hæreticis agnoscebatur. Jamvero traditio tam universalis et tam firma, quæ in totâ Ecclesiâ vigebat ante finem sæculi secundi, et quæ innititur non pau-

[1] Quod argumentum diserte exponit **Ezra Abbot** *, op. cit., p. 76 sq.

[2] **Origenes**, *Contra Celsum*, II, 13, 15, 16; V, 52; I, 40; II, 37.

[3] Nemo dubitat de genuinitate Commentariorum Cæsaris quæ paucis annis Evangelia præcesserunt; ad quam tamen probandam habemus tantum paucos Plutarchi et Suetonii textus. Si Critici tam difficiles se præberent quoad alia documenta ac quoad Evangelia, pauca sane essent facta quæ historice demonstrari possent, ut notavit *Wallon*, op. cit., p. 490.

cis testimoniis prioris partis ejusdem sæculi, historicæ veritatis argumentum est minime spernendum, quod non posset elidi nisi inconcussis factis. Rationalistæ vero non facta, sed meras *hypotheses* afferunt. Nonne istis hypothesibus clara et firma traditionis affirmatio præferri debet?

310. Neque dici potest omnes christianos deceptos fuisse circa rem tanti momenti. 1) Quomodo factum est ut *Fideles et Episcopi* tam leviter, sine prævia investigatione, ut sacros acceperint libros spurios, quos, propter Apostolorum auctoritatem, tanquam *regulam fidei et morum* habere debebant? Quomodo *Judæi* ad fidem conversi hujusmodi libros tanti fecerunt quanti Libros Veteris Testamenti quos ut divinos habebant? Quomodo *Gentiles*, se convertendo ad religionem praxi difficilem, sine prævio examine, libros inexploratæ genuinitatis ut sacros complexi sunt, et doctrinam in eis contentam crediderunt, pro eis vitam impendere parati? 2) Cur hæc quatuor Evangelia, inter tam multa *apocrypha* [1], tam speciali honore prosecuti sunt? Nonne, omnia apocrypha rejiciendo [2], Ecclesia ostendit se critico sensu minime

[1] Hoc nomine designantur libri extra-canonici, qui falso a nonnullis habiti sunt tanquam ab inspiratis auctoribus scripti, sed, auctoritate Ecclesiæ, a publico usu rejecti sunt. Concinnabantur aut ab hæreticis, quo facilius novæ doctrinæ sub Apostolorum nomine spargerentur, aut a fidelibus, qui pietate ducti, simulque, more Orientalium, fabulosarum narrationum avidi, ita complere volebant quæ ab Evangelistis omissa fuerant. Revera multa orali sermone de Jesu tradi potuerant, quæ, in Evangeliis non scripta utiliter in his privatis documentis consignabantur. Hinc *Origenes* (forsan primus) intellexit ex eis sacrorum librorum elucidationem aliquando haberi posse. — De Apocryphis cfr. **D. Calmet**, *Dissert. sur les Ev. apocr.*, Commentaires, t. VIII; **Variot**, *Les Evangiles apocr.*, Paris, 1878; **Cowper***, *The Apocryphal Gospels*, London, 1867; **P. Batiffol**, apud **Vigouroux**, *Diction. de la Bible*, voce *Apocryphe*; **Tischendorf***, *Evangelia Apocrypha*, 1876; **Van Kasteren**, S. J., *Revue biblique*, oct. 1896, p. 585; **Gondal**, op. cit., p. 307 sq.; **Henneke und Meyer***, *Neutestamentliche Apokryphen*, 1904; **Tasker***, *Apocryphal Gospels* in **Hastings** Dict. of the, Bible extra vol., p. 420-438; **G. J. Reid**, *Apocrypha*, in the *Catholic Encyclopedia*, t. I, p. 606-615; **Lepin**, *Evangiles canoniques et Ev. apocryphes*, in *Rev. prat. Apol.*, t. I, 193, 241; t. II, 241, 385, 481. Quoad *logia* Christo adscripta, cfr. **Graffin-Nau**, *Patrol. orientalis*, t. IV, fas. 2, *Les plus anciens Monuments du Christianisme*, Paris, 1906.

[2] Quod agnoscit rationalista **Jülicher**, *Einleitung in das Neue Testament*, 3ª ed., Tubingue, 1901, p. 407 (trad. **Lepin**, in *Rev. P. Apol.*, t. II, 494) : "En vérité le tact avec lequel l'ancienne Eglise a procédé dans la formation du Nouveau Testament est, dans l'ensemble, merveilleux. Elle ne pouvait montrer d'une façon plus éclatante qu'elle était faite pour une telle tâche. Mais notre

carere? 3) Cur *hæretici* et *pagani* ad laboriosas confugerunt explicationes, potiusquam eorum genuinitatem evellerent, nisi quia hæc tam explorata erat ut eam negare impossibile esset? 4) Præterea si Evangelia genuina non sunt, quis est *auctor* qui ea conscripserit? quo *tempore* et *loco?* Quomodo variis Ecclesiis suadere potuerit ea quatuor, et quidem sola, esse apostolica? Numquid fideles per totum orbem dispersi in hanc inauditam fraudem conspirârunt, vel sine reclamatione se decipi passi sunt? Nemo non videt quantum hæc omnia simul sumpta moraliter sint impossibilia. Remanet igitur probatum *extrinsecâ* evidentiâ quatuor Evangeliorum libros ab illis scriptos fuisse, quorum nomina gerunt.

II. Internis criteriis confirmatur thesis[1].

311. **Principium generale.** Hoc genus argumenti, quod hodie tanti faciunt Critici, non est quidem ejusdem ponderis ac argumentum *historicum*, sed huic non spernendam vim addit. Ex sequenti principio robur suum derivat : nemo est qui librum scribendo, tum a propriis ideis tum a temporis adjunctis, eventibus, et ideis sese omnino abstrahere possit; ex unâ parte mens scriptoris plus minusve influxum subit hominum inter quos vivit, et circumstantiarum temporis et loci inter quas versatur; et ex alterâ proprias ideas celare non potest; seu aliis verbis *omnis liber similitudinem exprimit animæ scriptoris, sicut anima scriptoris ideas sui temporis plus minusve reddit.* Ex adverso, perdifficile est auctorem posteriorem accurate describere antiquiora tempora, vel loca ubi non vixerit; minutissimas circumstantias referre, omniaque tam perfecte eventibus moribusque illius temporis vel loci accommodare, ut non appareat eum aliorum hominum temporumque fuisse cœvum, et fictitius character talis operis, etiam sub antiquo nomine vulgati, clare non perspiciatur. Quæ omnia eo magis evidentia sunt, quo

admiration est due à un plus haut degré encore à cette Eglise toute primitive qui choisit les livres destinés à la lecture publique, et ne laissa à côté d'eux que peu de place pour les produits inférieurs ".

[1] Cf. **Norton***, *Internal evidences of the genuineness of the Gospels*, Boston, 1856; **F. Vigouroux**, *Le N. Testament et les Découvertes modernes* ; **Gondal**, *Prov. des Evangiles*, p. 142-255; **Lepin**, *Jesus Messie*, p. XXI-XXX. Quoad singula Evangelia, vide Introductiones in S. Scripturam et recentiora Commentaria in Evangelia. Quoad S. Joannis Evangelium, cfr. **Ezra Abbot***, *The Fourth Gospel:* **W. Sanday***, *The Criticism of the Fourth Gospel*, Oxford, 1905; **M. Lepin**, *L'origine du quatr. Evangile*, Paris, Letouzey, 1907; **A. Camerlynck**, *De quarti Evangelii auctore*, Brugis, 1899.

majora fuerint discrimina inter antiquiorem et recentiorem statum regionis, quæ describitur.

Porro res ita se habet quoad Evangelia. (a) Nam, prætermissis etiam miris vitæ Christi eventibus, an. 70, *Jerusalem ejusque templum a Tito vastata fuere*, populusque Judæorum exsul et profugus dispersus est; quæ clades maximam perturbationem physicam et moralem in omnem Judæam, præsertim in civitatem sanctam induxit, ita ut vetus rerum et personarum status a posterioribus scriptoribus ignorari et inaccurate describi facile potuerit. (b) Huic addere licet mores et facta hujus temporis non solum ab Evangelistis, sed a Josepho aliisque scriptoribus referri, unde comparatio institui valeat. Firmatur etiam argumentum ex eo quod minutissimæ circumstantiæ, de quibus suppositius auctor curare dedignatus esset, in nostris Evangeliis continentur.

Hic autem notandum volumus argumentum validum non ex uno vel altero facto desumi, sed ex multorum adjunctorum minuto examine, ita ut vis probationis in dies crescat ex archæologiæ historiæque perfectiori cognitione[1]. Hic autem nonnisi pauca delineare possumus, ceteraque apud probatos auctores legi debent.

312. 1° Quæ communia sunt quatuor Evangeliis. (A) Si prius ad *linguam* in quâ scripta sunt Evangelia attenderis, talis est qualem a Judæis primo sæculo viventibus exspectares. Græco quidem idiomate (excepto forsan Matthæo) exarata sunt, sed a græcâ linguâ, quam *classicam* dicunt, illud idioma multum differt. Nec elegans, nec syntheticum, nec periodis abundans, nec varietate distinctum mirâque cum arte harmoniose distributum, sed familiare, analyticum, et simplex (non tamen vulgare), quale in ordinariis colloquiis invenires, tritum, fractum, nec ullâ aliâ coordinatione connexum quam simplici conjunctione *et* (hebr. *vav*). Hebraismos et in vocibus[2] et in constructionibus[3] reperire est, ita ut pro hujusmodi libris speciali grammaticâ indigeas[4]; et nisi hebraicæ linguæ aliquâ notitiâ polleas, vix omnia intelliges. Ex adverso facile Evangelia in hebræum

[1] Ad rem recens auctor, cujus archæologica studia magnam ipsi conciliârunt auctoritatem, animadvertit se primum tanquam veras accepisse criticorum opiniones; sed postea, re melius perpensâ, certo agnovit non minus absurdum esse dicere præcipuos N. Test. libros spuria secundi sæculi inventa quam asserere Virgilii Horatiique opera tempore Neronis fuisse scripta. (**Ramsay***, *The Church in the Roman Empire before A. D.* 170.)

[2] Ita ἀββᾶ, κορβᾶν, ταλιθα κοῦμι, Κῆφας, γέεννα. Cf. **Guillemard**, *Hebraisms in the Greek Test.*, 1879.

[3] *Luc.* XXIV, 21 : τρίτην ταύτην ἡμέραν ἄγει ἀφ' οὗ ταῦτα ἐγένετο.

[4] Cf. **Beelen**, Grammatica græcitatis N. T., 1857; **Winer-Schmiedel***, *Gram. des neut. Griechisch*, 1894; **J. Viteau**, *Etude sur le grec du N. Test.*, Le verbe : syntaxe des propositions, 1893; **W. H. Simcox**, *The Language of the N. Test.*, Butman*, *A Grammar of the N.T. Greek*, transl. by *Thayer*, 1880.

vel syriacum transferuntur, cum græci idiotismi frequentes non sint : uno verbo scriptores græcis verbis hebraice loquuntur.

313. B) Ita etiam *metaphoræ* omnino diversæ ab his quæ in græcâ linguâ adhibentur, sæpe usurpantur. Sic, v. g., de Pharisæis dicitur "Alligant onera gravia et importabilia et imponunt in humeros hominum, digito autem suo nolunt ea movere"[1]. Hæc evidenter a modo iter faciendi apud *Hebræos* usitato ad vitam moralem transferuntur.

314. (C) Insuper *philosophica* terminologia omnino imperfecta, quæ in Evangeliis reperitur, auctores semiticos, non græcos denotat. Sic, v. g. corpus vocatur *caro*[2], *anima* designat vitam, sive temporalem, sive etiam æternam[3], aut sumitur pro *ego*[4]. *Videre* designat actiones non solum visûs, sed aliorum sensuum[5]. Affectiones animæ non sunt nisi odium et amor[6]. Intellectus et cor sunt quid unum et idem[7]. Virtutes numquam abstracto nomine vocantur, sed solum concreto : *mites, mundo corde, misericordes* etc. Jamvero quis Græcus sæculi secundi potuisset ita abstrahere a propriis ideis et expressionibus, et artificiosâ calliditate hebraicam induere personam, modumque cogitandi et scribendi Judæorum imitari, præsertim si animadvertatur imitationem hujusmodi ab antiquis numquam usitatam fuisse? Ergo Evangelia scripta sunt a Judæis primi sæculi, a Græcâ philosophiâ adhuc alienis, et quidem non a doctis, sed potius ab illiteratis auctoribus, prout erant Apostoli.

(D) Aliunde tamen isti, licet modicæ intellectualis culturæ, tam accurati sunt in referendis minutissimis factorum circumstantiis, ut ignarus Judæus secundi sæculi nunquam potuisset ea omnia sine multis erroribus referre. Sic nunquam falluntur circa intricatissimos stirpis Herodianæ ramos, circa magistratuum ac regiminum in Judæâ successiones, circa multiplicem monetarum tunc temporis varietatem, circa topographiam totius Palestinæ, quæ paulo post bello vastata, faciem jam exhibuisset omnino diversam, vel circa sectarum judaicarum divisiones[8]. Nonne hæc omnia impossibilia fuissent auctoribus criticâ destitutis[9], qui cæteroquin tam parum curant de ordine chronologico servando?

---

[1] *Matt.* XXIII, 4.

[2] *Joa.* I, 14; VI, 52: *Matt.* XIX, 5; XXVI, 41; *Marc.* X, 8; XIV, 38 etc.

[3] *Matt.* II, 20; X, 39; *Marc.* III, 4; X, 45; *Luc.* VI, 9; *Joa.* XII, 25.

[4] *Luc.* I, 46 : "Magnificat anima mea Dominum".

[5] *Marc.* V, 38; *Luc.* II, 26; *Joa.* VIII, 51.

[6] Sic explicatur, ob verborum penuriam, cur dictum fuerit : "Si quis non *odit* patrem suum... non potest meus esse discipulus" (*Luc.* XIV, 26).

[7] *Luc.* XXIV, 25 : "O tardi corde ad credendum". Hæc et alia multa optime declarat **F. Vigouroux**, l. cit.

[8] Ita fere ad verbum **Brugère**, p. 183.

[9] Quam difficile fuisset auctorem secundi sæculi hæc omnia accurate describere luculenter ostendit **J. B. Lightfoot***, *The Fourth Gospel*, Internal evidence for the authority of St. John's Gospel, p. 142 sq.

315. 2° **Speciatim de Synopticis.** Colligi etiam potest *Synopticos* ante excidium Jerosolymæ (a. 70) scripsisse; illud enim cum ultimo mundi casu simul quasi confuse referunt, omissâ fere utriusque distinctione, quam sane fecissent, si post eversam civitatem scripsissent.

316. 3° **De quarto Evangelio.** Quoad genuinitatem *quarti Evangelii*, quæ hodie speciatim impugnatur, hæc inter alia notanda sunt. (a) Patet auctorem esse Judæum, nam, v. g., de messianicâ Judæorum ideâ plus a S. Joanne didicimus quam a tribus simul Synopticis : ex ejus narratione videtur, fidem aut incredulitatem in Jesum fluctuari secundum conformitatem ejus vitæ et characteris cum messianico conceptu quem Judæi efformaverant. Attamen Evangelistæ scopus non erat liberationem Israel describere, sed divinitatem Christi probare; proinde si posteriori vixisset sæculo, hæc omnia utpote inutilia reliquisset, ut magis directe Verbi incarnati divinitatem exponere posset.

(b) Testem *immediatum* seu *oculatum* se prodit ex accuratâ narrationum perfectione etiam in rebus minutissimis, v. g. in historiâ mulieris samaritanæ (c. IV); ex personarum descriptione, quæ tam vivida est ut earum character statim nobis innotescat, ut clare apparet v. g. quoad Joannem Baptistam, Martham, Mariam Magdalenam, Petrum, Pilatum etc. Porro quis potuerit nisi testis coævus et oculatus res ita depingere, præsertim si animadvertatur tunc temporis non fuisse in usu characteres describere occasione fictitiæ narrationis?

(c) Tandem scriptorem esse *Joannem* ex eo constare videtur quod numquam Apostolus Joannes nomine proprio commemoratur in quarto Evangelio, sed vocatur solum discipulus quem diligebat Jesus; modestiæ causâ scilicet nomen suum tacuit.

Intrinsecis igitur argumentis sat probabilibus non parum firmatur Evangeliorum genuinitas jam *historice* demonstrata.

Scholion : de integritate Evangeliorum [1].

317. Integritatis nomine significamus corruptionis vel adulterationis vacuitatem ; nihil aliud est igitur nisi *genuinitas omnium partium.* Corruptio autem potest esse

[1] **Martin**, *Introduction à la critique textuelle du N. Testament*, Paris, 1880; **Tischendorf***, Nov. Testament. græce, ed. 8ª major, vol. I, p. IX sq. et vol. III; **Schrivener***, Introd. to the Criticism of the New Test.; **Gregory***, *Texterilik des Neuen Testamentes*, Leipzig, 1900; **Kenyon***, *Handbook to the textual Criticism of the N. Testament*, London, 1901; **Von Soden***, Die Schriften des Neuen Testaments in ihrer ältesten erreichbaren Textgestalt, B. I,

substantialis, quando res gravis momenti adulterantur, vel *accidentalis*, si ad minuta parvi momenti adjuncta refertur. Porro hic agitur solum de *substantiali* integritate, et quidem quoad *doctrinam præcipuaque facta* vitæ Christi, cum hæc tantum requiratur ad demonstrandam divinam ejus missionem ; ad Criticos autem pertinet modo accuratiore determinare quænam mutationes in textum irrepserint.

Jamvero hodie, rite inspectis *manuscriptis*, *versionibus* et *Patrum citationibus*, critici alicujus ponderis, etiam acatholici, omnes fatentur nullam factam esse substantialem adulterationem in textu Evangeliorum a tempore, ut aiunt, *ultimæ redactionis*, id est, pro *Synopticis*, ab anno 70-90, et pro Joanne, ab anno 110-120. Multæ quidem inventæ sunt *variantes lectiones*, 150,000 circiter. Ex his autem, pleræque nihil aliud sunt nisi orthographicæ modificationes, verborum transpositiones, synonymorum substitutiones; vix centum sunt alicujus momenti, quarum quædam ex uno tantum manuscripto oriuntur, et ex quibus forsan decem ad doctrinam spectant, quin tamen ullum dogma ad fidem christianam essentiale exinde mutari possit. Quod ex recensione horum locorum patebit.

318. (a) Apud *Matthæum*, diversæ sunt lectiones pro cap. I, 16, ubi agitur de virginali conceptione Christi; sed versio syriaca ludovisiana, quæ virginalem conceptum negare videtur, in versu 18 eamdem diserte affirmat. — Dubium pariter oritur circa cap. XXVIII, 19, ex eo quod *Eusebius* non refert partem versûs ubi baptismus conferri dicitur *in nomine Patris et Filii et Spiritûs Sancti*.

(b) Quoad *Marcum*, in quibusdam manuscriptis deficiunt, in cap. XVI, ultimi versus 9-20, ubi agitur de quibusdam apparitionibus Christi post ejus resurrectionem, de ejus ascensione et de prædicatione apostolorum.

(c) In Evangelio *Lucæ*, I, 46, juxta pauca manuscripta, *Magnificat* tribuitur non Mariæ, sed Elisabeth. — Pariter, XXII, v. 43-44, de sudore sanguinis et apparitione angeli ad Christum confortandum, in paucis manuscriptis non sunt.

(d) Quoad *Joannem*, in quibusdam manuscriptis deficiunt : v, 3-4, ubi refertur angelum Domini in piscinam descendere; VII, 53 et VIII, 1-11, ubi de adulterâ muliere agitur; tandem ultimum caput XXI, in

1 Ab., Berlin, 1902; E. Jacquier, *Hist. des Livres du N. Testament*, t. II, ch. IX, p. 489-507; t. IV, p. 273-286; A. Brassac, *Manuel biblique*, 1908, t. III, p. 9-20.

quo referuntur apparitio Christi ad mare Tiberiadis, captura piscium, trina Petri confessio et ejus mors a Christo prædicta.

319. Etiamsi rejicerentur omnes illi loci (quod tamen concedi nequit ex ipsis criticæ legibus), exinde non minueretur vis apologetica argumentorum quæ mox exposituri sumus, quia his locis non innituntur. Ceteroquin nihil essentiale continent quoad doctrinam Christi aut præcipua ejus vitæ facta.

Fatentibus igitur ipsis acatholicis, in quatuor Evangeliis, præsertim vero in *Synopticis*, certo invenimus quod Christiani, circa finem primi sæculi, de vitâ et doctrinâ Christi credebant. — Utrum necne ea quæ ibi narrantur sint *historice vera* jam expendere debemus.

§ II. De historicitate Evangeliorum.

320. Hodie Evangelistarum *sinceritas* a Criticis etiam acatholicis generatim agnoscitur, ita ut eam demonstrare prorsus inutile sit [1]. Sed quæstio est, ex dictis supra, n. 295, num, inter mortem Christi et tempus quo Evangelia scripta sunt, admittendus sit *idealisationis processus*, vi cujus gesta et verba Magistri paulatim *transfigurata* fuerint. — Quia vero hodierni Critici inter *Synopticos* et *Joannem* maximum instituunt discrimen, singillatim de eorum historico valore dicere expedit.

I. De historicitate Synopticorum [2].

Quo efficacius Synopticorum historicitas vindicetur, pauca præmittemus de *problemate synoptico*, postea ostendemus facta et gesta Christi non fuisse transfigurata.

[1] " Leur sincérité n'est plus mise en doute, et ce serait temps perdu que de la défendre... C'est l'honneur de la critique actuelle de n'en point douter. Il est donc constant qu'ils n'ont rien écrit qu'ils n'aient cru vrai. On ne peut pas supposer qu'ils aient raconté un trait de la vie de Jésus sans y croire, ni qu'ils aient mis dans sa bouche un enseignement, simplement parce qu'ils voulaient s'adresser à l'Eglise sous le couvert de son autorité". (**Lagrange, O. P.**, *Jésus et la Critique des Evangiles*, ap. *Bulletin eccl. Toulouse*, janv. 1904, p. 18, 21.)

[2] **Wallon**, *op. cit.*, p. 253 sq.; **Vigouroux**, *Les livres saints*, t. IV; **Lagrange, O. P.**, *Jésus et la Critique des Evangiles*, ap. *Bulletin eccles. Toulouse*, janv. 1904, p. 17-23; **Lepin**, *Jésus Messie*, XXX-LXI; **Brassac**, *Man. Bibl.*, t. III, n. 82-92.

321. 1° **Prænotanda de problemate synoptico.** Hodie, inter omnes biblicos Criticos, valde agitatur *quæstio synoptica*, quæ nempe explicare conatur singularem *affinitatem* simulque magnam *differentiam* quæ inter Evangelia synoptica percipitur. Sic exponitur : tria priora Evangelia, non solum in *rebus* narratis, sed etiam in *ordine* quo disponuntur ac *modo* quo referuntur, magnam exhibent *similitudinem*, ita ut haud raro iisdem utantur verbis, iisdem fere integris phrasibus; aliunde aliæ sunt partes quæ *unicuique propriæ sunt*, propriisque *distinctæ characteribus*. Jamvero cur tot similitudines simulque tot discrimina, cur illa *discors concordia*, quando de eisdem factis agitur? Ad hoc problema solvendum, tria systematum genera excogitata sunt.

322. (a) Primum docet ex solâ *traditione orali* totam synopticorum affinitatem derivari[1]; videlicet Apostoli *ore* Evangelium prædicârunt, et, cum per aliquot annos in Palestinâ simul vixerint, tacito quodam consensu eas res selegerunt quas, utpote majoris momenti, neophytis traderent : ex hac apostolicâ catechesi, quæ *orale Evangelium* vocari potest, explicantur *similitudines* Synopticorum : qui enim sæpe easdem res narrant, eodem modo eas ordinant et simili stylo utuntur. *Discrepantiæ* autem pariter facile intelliguntur; nam nec Apostoli nec eorum discipuli catecheses illas memoriæ commendabant, ideoque in variis circumstantiis easdem res modo aliquatenus diverso narrabant; aliunde Evangelistæ non solum ea quæ ab Apostolis populo tradi solebant, sed etiam alia quæ ex familiari cum eis conversatione didicerant, scripserunt. — Hæc opinio hodie a nonnullis Catholicis retinetur, sed tanquam *insufficiens* ab aliis rejicitur; nam *sola* tantam similitudinem non solum in rebus, sed etiam in *verbis* non explicat; aliunde ex *S. Lucæ* proœmio constat *scripta* documenta ab eo saltem fuisse adhibita.

323. (b) Secundum, quod vocant *mutuæ dependentiæ*, tenet Evangelia aliis ab alia pendere. Quidam putant Marcum Evangelio Matthæi usum esse, Lucam autem utroque[2]; juxta alios, Lucas Matthæo usus est, Marcus autem duobus prioribus[3]; alii tandem censent Marcum primum scripsisse Evangelium, ab eoque pendere duo alia Evangelia[4]. Hæc hypothesis, si *sola* admittitur, explicat quidem Evangeliorum similitudines, non autem eorum discrepantias.

---

[1] Ita **Schegg***, *Evangel. des h. Marcus*, Munchen, 1870; **Cornely**, *Introd. spec.* in libros N. Testam., 1897; **Fillion**, *Introd. generale aux Evangiles*, 1888; **Fouard**, Vie de Jésus-Christ, 1880; **Le Camus**, *Vie de N. S. J. C.*, 1883; **Westcott***, *Introd. to the study of the Gospels*, 1888; **Godet***, *Evangile selon S. Luc*, 1888, et *Introd.* au *N. Test.*, 1904, p. 671-843.

[2] *Danko, Patrizi, Schanz, Keil*, etc.

[3] *Griesbach, A. Naier, Langen, Grimm*, etc.

[4] *Wilke, Simons*, etc.

324. (c) Tertium, quod dicitur *documentorum scriptorum*, supponit Synopticos ex communibus fontibus hausisse, sive ex *protoevangelio* aramaicâ linguâ conscripto, sive ex variis documentis tum aramaicis tum græcis, quibus quisque pro suo scopo et ingenio usus fuerit[1]. — Quæ pariter hypothesis, si *sola* sumitur, minime rationem reddit *ordinis fere identici* quem Synoptici sequuntur.

325. **Conclusio.** Hæc tenenda sunt, secundum *Commissionem de re biblicâ*, 26 jun. 1912[2] : (a) Quoad ordinem chronologicum Evangeliorum, ab eâ sententiâ recedere non licet, quæ, antiquissimo æque ac constanti Traditionis testimonio roborata, post *Matthæum*, qui omnium *primus* Evangelium suum patrio sermone conscripsit, *Marcum ordine secundum* et *Lucam tertium* scripsisse testatur. (b) In dubium prudenter vocari nequit sententia quæ tenet Marcum juxta prædicationem Petri, Lucam autem juxta prædicationem Pauli scripsisse; simulque asserit iisdem Evangelistis præsto fuisse *alios quoque fontes* fide dignos sive *orales* sive etiam jam *scriptis* consignatos. (c) Quibus servatis, et admissâ identitate substantiali Evangelii græci Matthæi cum ejus originali primitivo, ad explicandum Synopticorum ad invicem similitudines et dissimilitudines, licet exegetis ad hypotheses traditionis sive scriptæ sive oralis, vel etiam *dependentiæ* unius a præcedenti seu a præcedentibus appellare; non licet tamen propugnare hypothesim vulgo *duorum fontium* nuncupatam, quæ compositionem Evangelii græci Matthæi et Evangelii Lucæ ex eorum potissimum dependentiâ ab Evangelio Marci et a collectione sic dictâ sermonum Domini contendit explicare.

326. Notandum est etiam quasdam discrepantias explicari posse *scopo diverso* quem quisque Synopticorum sibi assignaverit : ita *Marcus* primario intendit ethnico-christianis demonstrare Jesum esse Messiam a Judæis exspectatum et Filium Dei; *Matthæus* Judæis vult probare Christum esse vere Messiam a Prophetis annuntiatum, et, loco Judæorum quorum multi Messiam rejecerant, Gentiles in regnum Dei vocatos fuisse; *Lucas* ex ordine dicta et gesta Christi refert, ut exinde appareat regnum messianicum omnibus, etiam Gentilibus, patere.

327. 2° **Idealisationis processus rejicitur**[3]. Fatentur adversarii tria Synoptica scripta fuisse inter 60 et 90, ab auctoribus perfectâ *sinceritate* præditis, qui præviis docu-

[1] *Eichhorn*, *Marsh*, *Ewald*, etc. — Cfr. **Jacquier**, *op. cit.*, t. II, p. 283-354.

[2] *A. A. S.*, t. IV, p. 463-465. — Cfr. *Ami du Clergé*, XXXV (1913), 33-45.

[3] **Lepin**, *Jésus Messie*, p. L-LXXI; **Venard**, *La valeur historique des Livres Saints*, ap. *Rev. du Clergé*, t. 56, oct. 1908, p. 36-44; **Brassac**, op. cit., n. 86-87; **Stanton** *, *Gospels as historical documents*, 1903.

mentis scriptis simulque orali traditione usi sunt, ideoque in suâ *substantiâ*, præsertim ubi *concordant*, magnâ auctoritate historicâ gaudere [1]; non esse tamen *mere historica*, sed ad fidem excitandam et augendam destinata; his igitur critice utendum esse, discernendo ea quæ Christus vere egit et dixit ab iis quæ *idealisationis processu* eidem adscribuntur [3]. — Nos autem contendimus idealisationis processum *parum verisimilem* esse, imo et *factis contrarium*.

328. (A) *Parum verisimilis est.* Constat : (a) ex convenientiâ eorum quæ minutim Synoptici referunt de statu physico, politico, morali et religioso Judæorum, cum iis quæ, ex aliis fontibus, de iisdem rebus certo novimus : ipsi enim rationalistæ fatentur hæc omnia accurate describi : quod eo magis mirum est quod, an. 70, eversio civitatis Jerusalem maximam perturbationem in omnem Judæam induxit, ut supra, n. 311, notatum est. Ex hac fideli descriptione jam legitime infertur Evangelistas non minus accurate facta et dicta Christi retulisse. (b) Ex *comparatione* Synopticorum cum *Apocryphis* : dum enim in his narrantur stupenda et ridicula prodigia, quæ *deformationem* sat evidenter denotant, in nostris Evangeliis nihil nisi grave, ac Deo dignum refertur : ipsa miracula nihil ridiculi præ se ferunt, ut infra ostendetur.

329. (c) Ex impossibilitate morali *assignandi tempus* quo hæc *idealisatio* facta est. Num ab ipsis Evangelistis? Minime; nam fidem coævorum depingere non intendunt, sed ea referre quæ Christus vere egit aut dixit, ex præviis testimoniis aut documentis, ut constat ex declaratione Lucæ [2] : " Quoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem, quæ in nobis completæ sunt, rerum, sicut tradiderunt nobis, qui ab initio ipsi viderunt, et ministri fuerunt sermonis : visum est et mihi, assecuto omnia a principio diligenter, ex ordine tibi scribere ". Num a *primis docu-*

[1] Ita Jülicher*, *Einleit. in das N. Test.*, 3ª ed., 1901, p. 293 : " Les Evangiles synoptiques sont d'une valeur inappréciable, non seulement comme livres d'édification religieuse, mais encore comme documents autorisés pour l'histoire de Jésus ".

[2] *Luc.*, I, 1-3.

mentorum conscriptoribus? Id fieri nequivit; tunc enim adhuc superstites erant Christi coævi, oculati testes factorum, auditores Magistri : nonne hi contra veritatis adulterationem reclamâssent? Christus siquidem in publico docebat, in vicis et plateis, in synagogâ et in templo, ideoque nota erant ejus dicta et gesta [1].

(d) Ex impossibilitate *ipsius transformationis.* Doctrina enim christiana, qualis a Synopticis exponitur, simplex simul et sublimis, lucida et profunda, nobilissimis hominum aspirationibus apprime respondens (supra, n. 255), totum aliquid efformat, quod transformari nequit nisi ejus harmonia destruatur; non poterat igitur inveniri aut substantialiter immutari a viris ignotis, sinceris quidem, sed parvi ingenii [2].

330. (B) *Immo factis contraria.* (a) Si, ut rationalistæ contendunt, Evangelia, idealisationis processu, ideas sui temporis describere voluissent, clare et explicite divinitatem Christi et vim satisfactoriam ejus mortis exposuissent : tempore enim quo, juxta rationalistas, scripta sunt, an. 70-90, jam communitas christiana hæc dogmata credebat; immo multo antea Paulus, in suis Epistolis, eadem prædicaverat. Atqui Synoptici nonnisi obscure et obiter divinitatem Christi ejusque mortis vim satisfactoriam innuunt, immo, juxta adversarios, nullo modo asserunt. Illum exhibent præsertim ut hominem, ab humanis infirmitatibus, a dolore, anxietate, tristitiâ et quâdam despondentiâ non immunem [3].

[1] " Ego palam locutus sum mundo : ego semper docui in synagogâ et in templo quo omnes conveniunt, et in occulto locutus sum nihil ". (*Joan.*, XVIII, 20.)

[2] Id sane perceperunt non pauci rationalistæ. Ita v. g. **J. S. Mill**, *Three essays on Religion*, 1884, p. 253-254, ubi ait : " Quisnam igitur inter ejus discipulos et asseclas, sermones Christo adscriptos cogitare, aut vitam et mores in Evangeliis nobis revelata effingere poterat? Galilææ piscatores profecto esse non possunt, neque certe sanctus Paulus cujus ingenium et opiniones erant omnino dissimiles; eo minus primi scriptores christiani, in quorum operibus clare perspicitur quantum boni ac recti inest totum, id, ut ipsi confitentur, a sublimiori fonte manare ". Quod aliunde jam animadverterat **Rousseau** (*Emile*, III). Cf. **Wiseman**, *Lect. on the Connexion*, etc., lect. IV, circa finem.

[3] Id sane animadvertit **A. Jülicher***, *op. cit.*, p. 204 : " Le Messie qui, dans sa veillée au jardin de Gethsemani, avait l'âme triste jusqu'à la mort, et néan-

Ergo non fidem christianam describunt qualis suo tempore vigebat, sed, historicorum more, verba et gesta Christi referunt qualia testimoniis fide dignis nota erant.

Quod quidem argumentum magis perspicuum est quando de *Lucâ* agitur; ipse enim non tantum *Evangelium*, sed *Actus Apostolorum* scripsit; jamvero inter sermones Christi et sermones Apostolorum quos refert, magnum est discrimen : prior *breviter*, in *parabolis*, posteriores *fusius* et per modum *commentarii* loquuntur. Undenam tale discrimen, nisi ex eo quod scriptor accurate et objective hæc omnia refert, non autem propriam aut cœvorum mentem exprimit[1]?

331. (b) Multa alia exponunt Evangelistæ quæ excludunt idealisationis processum. Ita discipulorum mentem circa Messiam ejusque regnum temporale, horum ambitionem, præsumptionem et ignaviam, inobedientiam et incredulitatem sincere et graphice describunt, culpas, contentiones et defectiones non excusantes aut attenuantes, sed historice et simpliciter omnia narrantes etiam sibi probrosa. Si in his omnibus *idealisationem* sedulo vitârunt, cur non in aliis? — Nisi igitur aperte factis contradicere velimus, concludendum est Synopticorum historicitatem solido inniti fundamento.

Jure igitur meritoque his tanquam documentis historicis uti valemus, præsertim si non unum aut alterum textum solummodo allegamus, sed plura testimonia in unum et idem probandum concordantia.

---

moins obtint par la prière la force d'aller jusqu'au bout, malgré l'aveuglement de ses disciples, la malice de ses ennemis, et l'agonie d'une mort horrible, ce Messie ne fut pas la création de l'imagination idéalisante d'une classe de croyants : on aurait employé de tout autres couleurs. "

[1] Quod sane ipsum **Julicher** fugere non potuit; scribit enim, *op. cit.*, p. 392 : " La où nous aurions été obligés de reconnaître à coup sûr le disciple de Paul, à savoir dans la doctrine de la préexistence du Christ, ou de la valeur expiatrice de sa mort, nous sommes complètement déçus... Luc rapporte l'histoire évangélique du point de vue de la Gentilité, sans qu'il y ait infiltration de la théologie du temps ". Adi rem etiam **V. H. Stanton**, ap. *Hastings, Dict. of the Bible*, t. II, p. 248 : " The teaching, again, of Our Lord is much of it such as could have been given only by Himself in his own lifetime, or is marked by the prominence of terms and ideas which specially ceased to be much in vogue in the Church. This serves to show that the character of the record generally can have been comparatively little affected by the thought and language of the Church in a subsequent generation ".

II. De historicitate Evangelii Joannis[1].

332. Contendunt quidem multi Critici liberales facta narrata in quarto Evangelio esse totaliter vel ex parte conficta, allegorias vel symbola ad aliquam doctrinam inculcandam; sermones vero ibi Christo adscriptos non esse ipsius Domini sermones, sed compositiones theologicas scriptoris.

Non diffitemur quartum Evangelium esse *dogmaticum* simul ac *historicum;* patet ex ipsis verbis auctoris[2]: "Hæc scripta sunt ut credatis quia Jesus est Christus, Filius Dei, et ut credentes vitam habeatis in nomine ejus". Id vero minime prohibet quin facta ibidem narrata sint vera, et sermones Christo adscripti vere fuerint quoad substantiam a Domino prolati. Ex scopo quem scriptor sibi præfixerat solummodo inferri potest ea facta et dicta selecta fuisse quæ efficacius divinitatem Christi demonstrarent.

333. 1° **Historica indoles factorum in quarto Evangelio relatorum.** Imprimis nullibi auctor innuit se allegoriam vel parabolam proponere, sed e contra singula facta minute describit, cum omnibus circumstantiis personarum, locorum, temporis, ita ut historici partes omnino agere videatur. Ad quod illustrandum, sciendum est apud eum inveniri quædam quæ a Synopticis jam referuntur, quædam vero omnino ipsi propria.

(A) Inter *pauca* quæ *cum Synopticis communia* habet, recensentur: Joannis Baptistæ testimonium[3], ejectio venditorum e templo[4], panum multiplicatio[5]; ambulatio supra mare[6],

---

[1] **A. Camerlynk**, De quarti Evangelii auctore, pars altera, Interna quarti Ev. indoles, Brugis, 1900; **Knabenbauer**, *Comment. in Ev. sec. Joannem*, 2ª ed., 1906, p. 15-58; **Jacquier**, Hist. des livres du N. T., t. IV, 1908, p. 204-261; **A. Lepin**, *Valeur historique du quatrième Evangile*, Paris, Letouzey, 1909; **H. R. Reynolds***, in *Hastings' Dict. B.*, t. II, p. 674-728; **R. H. Strachan***, in *Hastings' Dict. of Christ*, t. I, p. 883-885; **Sanday***, *Authorship and historical Character of the Fourth Gospel, Criticism of the Fourth Gospel*, 1905; **P. Ewald***, *Des Hauptproblem des Evangelien frage*, 1890. — [2] *Joan.*, XX, 31.

[3] *Joan.*, I, 19-34; et *Matt.*, III, 11-12; *Marc.*, I, 6-8; *Luc.*, III, 15-18.

[4] *Joan.*, II, 13-16; et *Matt.*, XXI, 12-17; *Marc.*, XI, 15-19; *Luc.*, XIX, 45-48.

[5] *Joan.*, VI, 1-13; et *Matt.*, XIV, 13-21; *Marc.*, VI, 30-44; *Luc.*, IX, 10-17

[6] *Joan.*, VI, 16-21; et *Matt.*, XIV, 22-33; *Marc.*, VI, 45-52.

Jesu in Bethaniâ unctio[1]; Christi triumphalis ingressus in Jerusalem[2], totaque passionis historia. Jamvero, in his omnibus, etsi adsint quædam parvi momenti discrimina inter quartum Evangelium et Synoptica, dici nequit Joannem meram allegoriam intendere, dum Synoptici soli historica facta referunt : comparatione enim factâ, paulo attendenti patet facta relata substantialiter eadem esse, et allegoriam non magis manifestari in quarto Evangelio quam in ceteris.

334. (B) Multa vero narrat ab aliis Evangelistis omissa, v. g. miraculum Canæ, Nicodemi accessum ad Christum, mulieris Samaritanæ conversionem, curationem paralytici ad probaticam piscinam et cœci nati, resurrectionem Lazari, etc. Sed, in his sicut in ceteris Evangelii partibus, tam graphice et accurate omnes, etiam minutas, circumstantias describit, ut historicam indolem horum factorum negare sit criticæ legibus omnino contrarium.

(a) Ita *circumstantias temporis* et *loci* modo accuratiore quam ipse Lucas tradit : notat Andream et seipsum vocatos fuisse a Christo, horâ *quasi decimâ*[3], Nicodemum venisse ad Jesum *nocte*[4], Christum ex itinere fatigatum venisse in civitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar, juxta prædium quod dedit Jacob filio suo, et sedisse supra fontem, horâ quasi sextâ, et duobus diebus mansisse in civitate[5]. Describit probaticam piscinam quæ cognominatur hebraice Bethsaida, quinque porticus habentem[6]; aliam piscinam novit in Jerusalem, *natatoria Siloe* (quod interpretatur missus)[7]. Torrentem Cedron inter Jerusalem et montem Oliveti decurrere asserit[8]. Pilatum sedisse pro tribunali, in loco qui dicitur Lithostrotos, hebraice autem Gabbatha, animadvertit, etc.

(b) *Judæorum usus et traditiones* non minus accurate depingit ; festa *Tabernaculorum*, *Dedicationis*, *Paschatis* ac ejus *parasceve*[9] sedulo commemorat; necnon oppositionem inter Judæos et Galilæos[10], inter Judæos et Samaritanos[11]; varias sectas Pharisæorum, Scribarum, et Sadducæorum quos Pontifices vocat quia præsertim e sacerdotali genere colligebantur.

(c) *Politicum Palestinæ statum* paucis verbis adæquate describit. Ita asserit *jus gladii* Judæis fuisse ademptum et in procuratorem romanum translatum, etsi non omnis judiciaria potestas ab eis

[1] *Joan.*, XII, 1-8; et *Matt.*, XXVI, 6-13; *Marc.*, XVI, 3-9. — [2] *Joan.*, XII, 12-16; et *Matt.*, XXI, 1-11; *Marc.*, XI, 1-11; *Luc.*, XIX, 29-44. — [3] *Joan.*, I, 39. — [4] *Joan.*, III, 2. — [5] *Joan.*, IV, 5-6, 40. — [6] *Joan.*, V, 2. — [7] *Joan.*, IX, 7. — [8] *Joan.*, XVIII, 1. — [9] *Joan.*, VII, 2; X, 22; XVIII, 28; XIX, 14, 31, 42. — [10] *Joan.*, II, 46; VII, 41, 52. — [11] *Joan.*, IV, 20.

ablata fuerit. In re militari, recte supponit pedites cohortem efformare, cui præerat tribunus, etc.

Jamvero hæc omnia aliaque multa non denotant auctorem symbolis allegoriisque deditum, sed accuratum biographum, qui optime noverat facta quæ describit.

335. (C) Aliunde diversæ symbolicæ explicationes, a Rationalistis propositæ, *ingeniositatem* magis quam veritatem redolent; si libri profani eodem modo intelligerentur, historia jam evanesceret. Dicunt v. g., nuptias Canæ esse symbolum regni Dei : Sponsus est Christus, qui Ecclesiam desponsavit, mater Jesu repræsentat Synagogam, aut, secundum alios, mulierem de quâ in Apocalypsi agitur; vinum significat electorum lætitiam; aqua in vinum conversa ostendit aquæ, solum corpus abluenti, substitui vinum quod cor hominis lætificat et roborat. Mulier samaritana est typus Gentilitatis regnum Dei ingredientis. Sanatio cæci nati non est nisi symbolum cæcitatis spiritualis quæ a Messiâ curatur; Lazari resuscitatio ostendit Christum esse resurrectionem et vitam; et ita de ceteris. Jamvero si hujusmodi facta modo *mere symbolico* exponuntur, cur allegorice non interpretantur narrationes Synopticorum aut Commentarii Cæsaris? Nonne eodem modo demonstrari posset Napoleonem nunquam exstitisse, sed designare solem qui mane ex Oriente ascendit et vespere in Occidente evanescit?

336. 2° **Historica indoles sermonum Christi** *in quarto Evangelio.* Notant quidem Critici maximum esse discrimen inter hos sermones et eos qui a Synopticis referuntur, tum quoad ipsam *doctrinam* tum quoad *formam.*

(A) Imprimis animadvertimus illud discrimen non esse nimis augendum. Etsi enim Synoptici præcipue referant *moralia* præcepta circa caritatem, orationem, humilitatem, eleemosynam, divitiarum atque honorum abdicationem, etc., non omnino tamen prætermittunt christologicam doctrinam de Christi supereminenti charactere, missione ac divinitate. Pariter, quamvis quartum Evangelium in christologicâ doctrinâ præcipue insistit, moralia præcepta non omittit, sed omnia fere ad caritatem reducit, tum erga Deum tum erga homines. Unde tanquam aliorum *complementum* haberi potest, nedum eis adversetur. Revera ex Synopticis et Joanne pictura Christi ejusque doctrinæ perficitur, quæ est simul magis completa, et tamen harmonice una.

337. (B) Discrimina autem *realia*, quæ inter Synopticos et Joannem percipiuntur, sufficienter ex *indole* et *scopo* scrip-

toris explicantur. (a) Jamvero Joannes, qui, præ ceteris Apostolis, erat indolis religiosæ ac fervidæ, discipulus quem diligebat Jesus, qui et in ultimâ cœnâ supra pectus Domini recubuit, cui Jesus moriens matrem suam commendavit, idoneus erat ad naturam Christi profundiori modo scrutandam, ejusque imaginem vividiore stylo exprimendam. Post mortem Christi, amore erga Dominum fervens, caritatem erga Deum et proximum perpetuo prædicabat, ut ex ejus Epistolis et traditione constat. Præterea Ephesi diu vixit, ubi alexandrina circa *Logon* doctrina florebat, simulque Cerinthus gnosticus divinitatem Christi negabat. (b) Exinde intelligi potest quomodo *scopus* Joannis fuerit *dogmaticus*, et cur gesta et dicta Christi elegerit et coordinaverit ad demonstrandam Magistri divinitatem. Neque in hoc Synopticis contradicit, qui et ipsi hanc divinitatem passim innuunt, sed eos complet, disertius affirmando quod magis explicite negabatur. Præterea, dum Synoptici *catechesim* quamdam *neophytis* et *simplicibus* præbent, Joannes *sapientibus sublimiorem* doctrinam proponit, sicut et Paulus aliquando sapientiam loquebatur inter perfectos [1], sicut et Patres ad illuminatos sublimiora mysteria exponebant. Datis igitur speciali Joannis *indole* et *scopo*, mirum non est tot esse discrimina inter eum et Synopticos, etsi doctrina ex utrâque parte exposita totum harmonicum efformet.

338. (C) In brevioribus autem sententiis a Christo prolatis, talis est concordia inter Joannem et Synopticos ut illius historicitas negari non possit quin horum auctoritas simul pereat.

Pauca afferamus exempla [2].

Joan., II, 19. Respondit Jesus et dixit eis : Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud.

Matt., XXVI, 61. Hic dixit : Possum destruere templum Dei, et post triduum reædificare illud.

Joan., IV, 44. Ipse enim Jesus testimonium perhibuit, quia propheta in patriâ suâ honorem non habet.

Luc., IV, 24. Ait autem : Amen dico vobis, quia nemo propheta acceptus est in patriâ suâ.

[1] *I Cor.*, II, 6.

[2] Hæc et alia invenies ap. **Jacquier**, op. cit., p. 250-253

Joan., VI, 20 : Ille autem dicit eis : Ego sum, nolite timere.

Joan., XII, 8. Pauperes enim semper habetis vobiscum, me autem non semper habetis.

XII, 25. Qui amat animam suam, perdet eam, et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam.

Marc., VI, 50. Et dixit eis : confidite, ego sum, nolite timere.

Mc., XIV, 7. Semper enim pauperes habetis vobiscum, et cum volueritis, potestis illis benefacere : me autem non semper habetis.

Mc., VIII, 35. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam : qui autem perdiderit animam suam propter me et Evangelium, salvam faciet eam.

339. Nemo sane negabit hæc verba a Joanne simul et a Synopticis relata, historica esse. Si res ita se habet, cur longiores sermones, a solo Joanne renuntiati, historico valore carerent? Nonne potuit ille qui, præ ceteris, amicitiâ Christi fruebatur, eos sermones memoriâ retinere qui magis intimam Domini notitiam exhibent? Id sane multo verisimilius apparebit, si animadvertitur ideas, quæ Joanni dicuntur propriæ, in christianis scriptis anterioribus aut coævis inveniri, præcipue in epistolis S. Ignatii, in Doctrinâ duodecim Apostolorum, in epistolâ Barnabæ et 2ª ep. Clementis [1]. Id enim ostendit has notiones orali traditione fuisse a pluribus servatas, sed a nemine tam distincte quam ab Apostolo Joanne. — Nec dicatur Joannem in sermonibus Christo assignatis suas ideas potiusquam Domini exposuisse; nam ex pluribus locis constat Joannem suas ideas propriosque commentarios ab ipsis Christi verbis distinguere [2]. Ita v. g. doctrina circa *Logon*, Joanni propria, minime Christo tribuitur.

Aliunde *specialis phraseologia* quæ in sermonibus Domini invenitur, satis bene explicatur admittendo Joannem Magistri verba retulisse non quoad litteram, sed *quoad sensum*, *brevius* contrahendo, *accurate* tamen, quæ fusiore stylo dicta fuerant [3].

---

[1] P. **Ewald***, *Das Hauptproblem der Evangelienfrage*, connexionem Johanneorum idearum cum reliquis canonicis aut extracanonicis scriptis erudite ostendit.

[2] *Joan.*, II, 21 : " Ille autem dicebat de templo corporis sui "; — XII, 33 : " Hoc autem dicebat, significans quâ morte esset moriturus ". Cfr. VII, 39.

[3] Cfr. **Corluy**, Comment. in Ev. sec. Joannem, 1898, p. 49; **Calmes**, *L'Evang. selon S. Jean*, Paris, 1904, p. 183-184; **Batiffol**, Six leçons, p. 125-130.

Nil igitur prohibet quin fidem adhibeamus quarto Evangelio sicut et ceteris. Attamen, in re apologeticâ, Synopticis frequentius utemur, ut argumenta majorem vim habeant apud ipsos adversarios.

Art. II. Divinitas missionis Christi ex proprio ipsius testimonio probatur [1].

Inter argumenta historica, quibus probatur Christum esse vere *Messiam* seu *Dei Legatum*, primum ex ejus testimonio desumitur, quippe qui ipse optime noverit quis esset. Duo inquirere sufficit : 1° *quid de suâ missione dixerit?* 2° utrum necne ejus testimonium sit *fide dignum?*

§ I. Testimonium Christi de seipso.

340. Status quæstionis. (A) Existentiam hujus testimonii negant aut attenuant *Rationalistæ* et *Protestantes liberales*. (a) Alii, post *Wellhausen*, dicunt : Christus non affirmavit se esse Messiam ; sed declarationes hujusmodi, quæ in Evangeliis referuntur, ipsi adscripti sunt a discipulis, qui, post ejus mortem, crediderunt eum resurrexisse, ideoque esse Messiam a Prophetis annuntiatum [2]. (b) Alii, cum *J. Weiss* et *A. Loisy*, fatentur Christum, circa finem vitæ, credidisse et docuisse se esse Messiam, seu potius fore regem regni eschatologici proxime futuri; quod reapse non advenit. Igitur ipse erravit; discipuli autem frustra *parousiam* exspectantes, Ecclesiam constituerunt [3].

[1] Quod argumentum diserte exponit **M. Lepin**, Jésus Messie et Fils de Dieu, 3e éd., 1906, p. 78-218. Cf. **Kenrick**, *de Revelat.*, n. 423 sq.; **Brugère**, n. 74 sq.; **Hurter**, n. 54 sq.; **Lambrecht**, p. 430 sq.; **Knoll**, § 120-122; **Pesch**, n. 141 sq.; **Ottiger**, p. 629 sq.; **J. Young***, *The Christ of History*, London, ed. 7a, p. 41 sq.; **C. A. Row**, *Christian Evidences*, London, 1888, lect. II.

[2] Ita **Wellhausen***, *Israelitische und Jüdische Geschichte;* **Schmidt***, in *Encycl. biblica* (Cheyne) voce, *Son of Man* § 46; **Wrede***, *Das Messiasgeheimnis;* **Martineau**, *Seat of authority in religion*, pp. 577-585.

[3] **J. Weiss***, *Die Predigt Jesu vom Reiche Gottes;* **A. Loisy**, qui rem ita declarat : "Jésus ne s'est avoué Messie, même devant ses disciples, qu'a une période assez avancée de son ministère, et il a evité de se donner comme tel en public pendant toute la durée de sa prédication galiléenne; en allant à Jérusalem, il avait l'intention de se déclarer Christ, ou l'espérance d'être déclaré tel par la manifestation du royaume céleste; du moins est-ce en qualité de Messie,

341. (B) Contra quos ostendemus Christum, jam ab initio vitæ publicæ, docuisse se divinum esse legatum. Libenter quidem agnoscimus aliquem adesse profectum in declarationibus Christi; immo in eis quatuor stadia *chronologice* distinguemus. Sed, nedum nobis videatur initio ignarus et incertus de suâ missione quam postea didicerit aut credere incœperit, nobis apparet magister sapientissimus, æque patiens et peritus in tradendâ gradatim suâ doctrinâ, quæ plerisque Judæis repugnabat. Quia exspectabant Messiam temporalem, qui regnum Israeliticum instauraret, opportunum duxit eorum mentes sensim disponere ad regnum suum spirituale recipiendum.

342. *Thesis.* **Christus sæpissime declaravit, tum implicite et æquivalenter, tum explicite et sollemniter se esse Dei legatum, Messiam a prophetis prænuntiatum** [1].

Etsi eadem sit declaratio, varius est ejus modus pro diversitate temporum, locorum, et personarum quas alloquitur, nempe : —

343. 1° *Initio vitæ publicæ*, facta est sive implicite per suam agendi rationem, sive æquivalentibus verbis, sive etiam explicite apud intimos discipulos. Etenim : —

(A) *Agit* tanquam Dei *Legatus* seu *Messias*, seu tanquam novi Regni *prædicator*, *magister*, *legislator* et *thaumaturgus*.

(a) *Prædicat* regnum Dei prope esse, ideoque pœnitentiam agendam esse : "Quoniam impletum est tempus, et appropinquavit regnum Dei : pœnitemini, et credite Evangelio" [2]. Hoc autem esse messianicum regnum a Judæis exspectatum etiam adversarii faten-

et en s'avouant tel, qu'il a é.é condamné à mort par Pilate, sur la dénonciation du sanhédrin... Comme roi messianique, Jésus sera vicaire de Dieu; tant qu'il prêche l'avènement du royaume, il n'est pas encore entré dans sa fonction providentielle". (**A. Loisy***, *Les Evangiles Synoptiques*, 1907, t. I, pp. 192, 242). Et alibi, *Quelques Lettres sur des Questions actuelles*, 1908, p. 70 : " Or il est de toute évidence que l'idée du Messie est spécifiquement juive, coordonnée à celle du règne de Dieu qui devait bientôt se réaliser sur la terre. Par conséquent, dans sa forme historique, cette idée n'est pas plus consistante que l'idée même du royaume céleste. Prises à la lettre, ces deux idées se présentent comme deux chimères qui ne pouvaient être réalisées, et qui ne l'ont pas été ". . . . . .

[1] Hic solum *divinam Christi missionem*, non autem ejus divinitatem probamus, de hâc diserte acturi in *Tr. de Verbo Incarnato*.

[2] *Marc.*, I, 15; cfr. *Matt.*, IV, 17.

tur. Revera docet in vicis, plateis et synagogis tanquam *potestatem habens*[1].

(b) *Magister*, vocat et instruit discipulos, ut et ipsi regnum Dei prædicent; ex his duodecim eligit, quos et apostolos nominat; eis confert potestatem spiritus immundos ejiciendi et infirmos curandi; postea illos mittit prædicare regnum Dei[2].

(c) *Legislator*, divinâ auctoritate præditus, antiquam legem a falsis rabbinorum interpretationibus expurgat, eamque *proprio nomine* complet et perficit, pluries dicens in sermone montano: "Dictum est antiquis... *Ego autem dico vobis*"[3], ita ut mirarentur turbæ super doctrinâ ejus.

(d) *Thaumaturgus*, multa miracula patrat ad suam divinam missionem confirmandam, ut in articulo sequenti ostendemus.

344. (B) *Æquivalentibus verbis* idem declarat, quando asserit se esse *Dominum sabbati*, *Eum qui venturus est*, et super quem requiescit Spiritus Domini.

(a) Affirmat se esse *dominum sabbati*[4], ideoque sibi competere potestatem plus quam humanam; se esse plus quam Jonas et Salomon[5], plus quam David[6], ideoque se esse magnum prophetam, Messiam exspectatum.

(b) Rem magis aperte, quamvis implicite, declarat discipulis Joannis Baptistæ, qui, cum misisset duos de discipulis suis, ad quærendum num ille esset *qui venturus erat*, respondens Jesus ait illis: "Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur"[7]. Porro hæc verba nihil aliud sunt nisi peractio vaticinii Isaiæ[8], quod a Judæis de Messiâ intelligebatur, ita ut sensus sit: ex operibus meis colligere potestis me esse vere Messiam.

(c) Pariter, in synagogâ Nazareth, postquam legerat verba Isaiæ de futuro Messiâ: "Spiritus Domini super me"[9], etc., cœpit dicere ad illos[10]: "Quia hodie impleta est hæc scriptura in auribus vestris", ita innuens se esse Messiam; et, cum populus non crederet, quia putabant eum esse filium Joseph, fabri filium, ait Jesus: "Amen dico vobis quia nemo propheta acceptus est in patriâ suâ."

345. (C) Apud *Joannem* vero, qui Christo familior intimiorque erat, *lucidiores* inveniuntur declarationes: ibi enim Jesus diserte affirmat se esse *Filium Dei unigeni-*

---

[1] *Matt.*, VII, 29; *Marc.*, I, 22; *Luc.*, IV, 32. — [2] *Matt.*, IV, 18-22; X, 1-8; *Marc.*, I, 16-20; III, 13-19; VI, 7; *Luc.*, V, 1-12; VI, 12-16; IX, 1-2. — [3] *Matt.*, V, 21-22; 27-29; 31-32; 38-38; 43-44; *Luc.*, VI, 20-36. — [4] *Marc.*, II, 28; *Matt.*, XII, 8. — [5] *Matt.*, XII, 41-42. — [6] *Marc.*, XII, 35-37. — [7] *Matt.*, XI, 4-5; *Luc.*, VII, 22-23. — [8] *Isa.*, XXXV, 5. — [9] *Isa.*, LXI, 1-2. — [10] *Luc.*, IV, 21-25; cfr. *Matt.*, XIII, 54-57; *Marc.*, VI, 1-4.

tum, Messiam, a Patre missum, cui competunt omnia jura messianica.

(a) Quando primâ vice Jerusalem venit, sermonem habuit cum Nicodemo, uno e principibus Judæorum, qui, propter miracula quæ patraverat, crediderat in Eum, et aperte declaravit se de cælo descendisse, esse Filium Dei unigenitum, in quem credere debent omnes qui vitam æternam habere volunt : " Nemo ascendit in cælum, nisi qui *descendit de cœlo*, Filius hominis *qui est in cœlo*... Sic enim Deus dilexit mundum, ut *Filium suum unigenitum* daret, ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam... Qui credit in eum non judicatur ; qui autem non credit, jam judicatus est, quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei "[1]. Hic evidenter Christus docuit se esse *saltem* divinum legatum.

(b) Nec aliter ad Samaritanam mulierem locutus est; cum enim hæc dixisset : "Scio quia Messias venit, qui dicitur Christus[2]; cum ergo venerit ille, nobis annuntiabit omnia"; respondit ei Jesus : " Ego sum, qui loquor tecum ", sic plane docens se esse Messiam, a Judæis et Samaritanis exspectatum, specialemque Dei legatum.

(c) Post curatum paralyticum ad probaticam piscinam in Jerusalem, die sabbati, accusatus quasi violaret sabbatum, respondit sibi jus esse operandi in illâ die sicut Patri licet; deinde sibi vindicavit omnia jura quæ Messiæ competebant, videlicet potestatem ea omnia faciendi quæ Pater ipse operatur, potestatem mortuos suscitandi et omnes homines judicandi; simulque pluries affirmavit se a Patre missum fuisse[3]; et fidem in suam divinam missionem esse unam e conditionibus ad æternam salutem[4] : " Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, et credit ei qui *misit me*, habet vitam æternam".

Sane ex his omnibus jam inferre licebat Christum esse vere Messiam.

346. 2° *Ultimo autem vitæ suæ anno*, jam *explicite* suam divinam missionem non solum *discipulis*, sed etiam *populo* annuntiat.

(a) *Discipulis* primum. Ab eis siquidem quæsierat : " Quem dicunt homines esse Filium hominis ? " posteaque addidit, quasi accuratius responsum exspectans : " Vos autem quem me esse dicitis ? "; respondens autem Simon

[1] *Joan.*, III, 13-18.

[2] Vocabulum *Christus*, græce χριστός, respondet hebraice voci *maschiach*, quæ apud Judæos messiam designabat; litteraliter idem sonat ac *unctus*, quia Messias triplicem unctionem sacerdotis, regis et prophetæ accepturus erat.

[3] *Joan.*, V, 19-46. — [4] *Joan.*, V, 24.

Petrus dixit: "Tu es Christus Filius Dei vivi", græce ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ Ζῶντος; quæ verba saltem significant Jesum esse vere Messiam Prophetamque diu exspectatum; jamvero Christus ipse hanc declarationem approbavit, dicens eam non a carne et sanguine, id est a ratione, sed a Patre cœlesti fuisse inspiratam[1]; ergo diserte confessus est se esse Messiam.

347. (b) *Populo* postea. Cum esset in Jerusalem, mediante festo Tabernaculorum, ascendit Jesus in templum, et docebat, et, cum mirarentur Judæi, respondit eis[2]: "Mea doctrina non est mea, sed ejus *qui misit me*... Et me scitis, et unde sim scitis, et *a me ipso non veni*, sed est verus *qui misit me*, quem vos nescitis. Ego scio eum, quia ab ipso sum, et *ipse me misit*". — Sequenti autem die clarius declaravit se a *Patre* missum fuisse: "Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso, et testimonium perhibet de me, *qui misit me Pater*"; "Ego enim *ex Deo processi*, et *veni*, neque enim a meipso veni, sed *ille me misit*"[3]. Legantur duo illa capita Joannis, septimum scilicet et octavum, et luculenter constabit Christum non potuisse disertius suam divinam missionem affirmare. — Nec obscure suam mentem manifestavit, dum a Judæis interrogatus[4]: "Quousque animam nostram tollis? si tu es Christus, dic nobis palam", respondit: "Loquor vobis, et non creditis; opera (miracula) quæ ego facio in *nomine Patris* mei, hæc *testimonium perhibent de me*.. Ego et Pater *unum* sumus... Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi Scriptura; quem Pater sanctificavit, et *misit in mundum*, vos dicitis quia: blasphemas; quia dixi: Filius Dei sum"... Quæ quidem verba certe probant saltem *divinam Christi missionem* ab ipso clare coram populo fuisse prædicatam.

348. 3° *Tempore passionis suæ*, quando Christus *coram Synedrio* comparuit, non minus aperte locutus est. Cum enim nullum testimonium inveniri posset quo condemnaretur, Princeps sacerdotum surgens ait illi: "Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis, si tu es *Christus Filius Dei*"; dicit illi Jesus: "Tu dixisti; verumtamen dico vobis, amodo

---

[1] *Matt.*, XVI, 13-19; cfr. *Marc.*, VIII, 27-29; *Luc.*, IX, 18-20. — Nonnulli *Protestantes Liberales*, cum *A. Resch*, contendunt *Matt.*, XVI, 17-19, interpolatum esse, quia in citationibus Patrum quædam *variantes* inveniuntur. — Sed in omnibus codicibus et versionibus hi versus inveniuntur, et *variantes* non sunt frequentiores quam quæ in aliis versibus occurrere solent; quare genuinitas in dubium vocatur non propter rationes criticas, sed quia versibus 18-19 solemniter affirmatur Petri suprema auctoritas.

[2] *Joan.*, VII, 14-29. — [3] *Joan.*, VIII, 18, 42. — [4] *Joan.*, X, 24-39.

videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem in nubibus cœli"[1]. Porro his verbis Christus significabat saltem se esse *Messiam*, tum quia verba *Christus* (ὁ χριστός) et *Filius Dei* in singulari numero hanc certe significationem præ se ferunt, tum quia sibi vindicat jus sedendi ad dexteram Patris et homines judicandi; præterea propter hanc declarationem, reus mortis judicatus est; porro ineptum fuisset tanquam reum mortis condemnare eum qui Filium Dei *adoptivum* sensu ordinario sese dixisset; ergo Judæi intellexerunt Christum seipsum declaravisse Filium Dei sensu *messianico;* aliunde Christus hanc interpretationem confirmavit libenter mortem accipiendo, sicque proprio sanguine testimonium sigillavit; ergo aperte coram magistratibus suam divinam missionem declaravit.

349. 4° Tandem, *post resurrectionem suam*, discipulis de divinâ ipsius missione dubitantibus apparet, ut eos in fide confirmet. Ita duobus discipulis qui, ipsâ die quâ surrexit, ibant in castellum nomine Emmaus et mortem ejus lamentabantur, dixit: "O stulti et tardi corde ad credendum in omnibus quæ locuti sunt prophetæ! Nonne hæc oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam? Et incipiens a Moyse et omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de *ipso* erant"[2]. Sic enim affirmat se *Messiam* esse cujus passionem et mortem prophetæ annuntiaverant. — Similiter undecim apostolis congregatis dixit: "Sicut misit me Pater, et ego mitto vos"[3]; ergo missus fuerat a Patre, et quidem cum munere apostolos instituendi qui evangelium per totum orbem prædicarent.

350. **Conclusiones.** (**A**) Nullo modo admitti potest *cum Wellhausen*, has declarationes non esse genuina Magistri verba, sed Evangelistarum inventa: (**a**) ita enim cum integrâ narratione connectuntur, ut, illis sublatis, tota Evangelii tela descissa maneret, prout constat ex multis locis quæ allegavimus; qui igitur Evangeliorum genuinitatem quoad substantiam admittunt, sine apertâ contradictione testimonium

[1] *Matt.*, XXVI, 62-66; cfr. *Marc.*, XIV, 60-64. — [2] *Luc.*, XXIV, 13-53. — [3] *Joan.*, XX, 21; cfr. *Matt.*, XXVIII, 18-20; *Marc.*, XVI, 15-18.

Christi de divinâ suâ legatione rejicere nequeunt[1]. (b) Insuper certum est *Apostolos*, jam ab initio suæ prædicationis in Jerusalem, diserte affirmâsse Christum esse Messiam: "Certissime sciat ergo omnis domus Israel, quia et Dominum eum et *Christum* (id est *messiam*, secundum modum loquendi Judæorum) fecit Deus hunc Jesum, quem vos crucifixistis[2].

Jamvero, si Christus ante mortem diserte suam messianitatem non declarâsset, quomodo apostoli, ejus morte perterriti et scandalizati occisum Dominum (et, juxta rationalistas, non vere resuscitatum), tam audacter coram Judæis et magistratibus proclamâssent ut verum Messiam, gaudentes contumeliam, flagella, carcerem et necem pro veritate pati[3]?

351. (B) Neque dici potest, cum *A. Loisy*, Christum affirmâsse se jam non esse, sed tantum *fore* Messiam seu regem *futuri* regni. Etsi enim quædam verba Domini possint *de futuro* intelligi[4], alia sunt quæ diserte asserunt Christum *jam esse Messiam*, et ejus regnum jam incœptum esse, ut constat ex superius dictis, nn. 343, 344, 346, 347, 349. Quod facile intelligitur, si præ mente habetur regnum Dei esse *progressivum*, illud nempe cum Christo initium cepisse, per ejus prædicationem augmentum suscepisse, sed nonnisi post multa sæcula in cœlo consummandum esse. Quare Dominus jam ab initio fuit vere Messias, sed ejus *gloriosum regnum* nonnisi per Resurrectionem et Ascensionem manifestatum est, et in novissimo die iterum venturus est cum gloriâ judicare vivos et mortuos. Ita, absque ullâ detorsione, varii explicantur textus, quorum videlicet alii ad præsens, alii ad futurum regnum spectant.

---

[1] Quod aperte declarat **A. Harnack***, *Essence du Christ.*, p. 140-141: "Je ne suis pas de cet avis (de Wellhausen); je trouve que pour arriver à cette conclusion, il faut disloquer les récits Evangéliques,... et, pour ne pas parler d'autres exemples, il faut passer sous silence l'entrée du Christ dans Jérusalem pour oser soutenir la thèse que Jésus ne s'est pas regardé comme le Messie promis, et qu'il n'a pas voulu qu'on le considérât comme tel". Ita etiam **J. Weiss***, *Die Predigt Jesu vom Reiche Gottes*, 2ª ed., 1900, p. 64; **Stevens***, *The Teaching of Jesus*, 1902, p. 90.

[2] *Act.*, II, 56; cfr. *Act.*, III, 13-26; IV, 10-12, etc. — [3] *Act.*, v, 41. — [4] *Act.*, I, 11; II, 36; *Matt.*, XI, 3; XXVI, 64. — Hos aliosque textus recte ex contextu exponit **M. Lepin**, *Jésus Messie*, p. 128-152.

§ II. Testimonium Christi de seipso fide dignum est[1].

352. *Thesis :* **Spectatis Christi ingenio et indole, testimonium quod de suâ divinâ missione reddidit, verum est; ideoque Christus vere est divinus legatus omni fide dignus.**

353. Proponitur argumentum. Omnes hodie fatentur Christum *non fuisse deceptorem,* proindeque ipsi persuasum fuisse se divinum esse legatum. Sed rationalistæ plerique contendunt hanc persuasionem nihil aliud esse nisi *progressivam evolutionem* vividioris conscientiæ quam Jesus habebat suæ cum Deo intimæ unionis.

Id vero admitti nequit. Christus erat quidem conscius hujus cum Deo intimæ unionis; sed insuper, ab initio usque ad finem vitæ suæ publicæ[2], credidit et affirmavit se *a Patre missum fuisse, ad docendos homines doctrinam saluti necessariam,* ut constat ex thesi præcedente; immo hanc *divinam missionem* tanquam *dogma præcipuum* proclamavit, quod credere necesse est sub pœnâ æternæ damnationis. Si igitur deceptus est, hæc est deceptio *maximi momenti, veraque hallucinatio,* et quidem non transitoria, sed *fere perpetua.* Quando enim Deus intus veritatem alicui manifestat, argumentis internis aut externis eum certiorem reddit de sui sermonis genuinitate; hæc autem signa facile percipiuntur ab homine *sanæ mentis* et *rectæ voluntatis :* deceptio

---

[1] Characterem Christi ejusque virtutes delineaverunt, inter alios : **Lacordaire,** *Confér.*, 37e; **Bougaud,** *Le Christian. et les temps prés.*, vol. II, 3e part., ch. 4; **L. Picard,** *La Transcendance de Jésus-Christ*, Paris, Plon, 1905, t. I, p. 383-555; **J. Young*,** *The Christ of History*, Book III, 189 sq.; **T. Hughes*,** *The Manliness of Christ*; **W. Channing*,** *Character of Christ* (Works, Boston, 1875); **Robinson*,** *Studies in the Character of Christ*, 1900; **T. B. Kilpatrick*,** *Character of Christ*, in *Hastings Dict. of Christ*, t. I, 1906, p. 281-297.

[2] Quod plane agnoscunt multi Liberales, quales sunt **G. Dalman*,** *Die Worte Jesu*, p. 234; et **P. Wernle*,** *Die Anfänge unserer Religion*, 1901, p. 27-23, asserit nullibi in Evangeliis Christum ancipitem apparere de suâ divinâ missione, sed ab initio de eâ certiorem fuisse; nova quidem de modo suam implendi missionem decursu vitæ didicisse, non autem de ipsâ missione; eum ab initio et per totam vitam, interiori quodam impulsu sensisse se non solum a Deo missum, sed etiam actum esse.

oriri nequit nisi ex statu quodam *pathologico* mentis aut voluntatis.

Quæstio est igitur utrum Christus, inspectis ejus *ingenio* et *indole*, aliquot præbuerit *hallucinationis* signa, an e contra hanc *animi tranquillitatem* perfectamque *voluntatis rectitudinem* exhibuerit, cui omnino fidere possimus.

Jamvero Christus, nedum hallucinatus fuerit, summâ animi tranquillitate atque voluntatis rectitudine præditus apparet.

Probatur minor, scil. *depingitur Christi ingenium et indoles.*

354. **Prænotanda de Christi dotibus in genere.** Secundum ipsos rationalistas, saltem plerosque, Christus omnium virtutum perfectissimum exemplar fuit, ita ut etiam hodie, ad moralem sanctitatem adipiscendam, nihil efficacius sit quam ejus vestigiis inhærere. (a) Inter præclaros viros qui, variis temporibus et locis apparuerunt, alii unâ, alii alterâ virtute præcelluerunt; Jesus vero in omnibus et singulis ita eminet, ut difficile admodum sit dicere quænam in eo præstantissima fuerit. (b) Insuper ejus perfectio ita *omnium conditioni accommodatur*, ut semper et ubique imitatores habuerit. (c) Imo in ejus vitâ non solum exemplar, sed etiam *incitamentum* ad colendam virtutem invenimus : multi enim, amore erga Christum flagrantes, vi quâdam internâ et irresistibili ad eum imitandum trahuntur [1].

Difficile est quidem ejus virtutes describere, quippe quæ omnem descriptionem transcendant; præcipuas tamen dotes quæ in ejus *mente* et *voluntate* fulgent recensere haud ingratum, immo jucundissimum erit.

355. 1° In **mente** Christi tanta elucet **sapientia** ut eam mirati sint *doctores in templo*, quando annos duodecim natus

[1] Quod fatetur rationalista **Lecky***, *History of European morals*, 3ª ed., 1891, p. 8-9 : " It was reserved for Christianity to present to the world an ideal character, which through all the changes of eighteen centuries has inspired the hearts of men with an impassioned love; has shown itself capable of acting on all ages, nations, temperaments, and conditions; has been not only the highest pattern of virtue but the strongest incentive to its practice ". Ita etiam **Seeley***, *Ecce homo*, etc. — Cfr. **J. Bourchany**, *op. cit.*, 8ª Conf., p. 271-310.

ascendit Jerosolymam [1], necnon *turbæ* quæ eum postea publice docentem audierunt [2], imo et *satellites* missi ut eum caperent [3].

(A) Revera ejus *doctrina*, quam supra exposuimus, n. 255, non solum completa est, sibi constans et harmonice una, sed *sublimitate*, *simplicitate* et *vi persuasibili* præfulget : (a) *sublimitate :* nam hodie etiam doctissimi Evangelia scrutantur ad mentem Christi penitus investigandam, ibique solutionem inveniunt omnium problematum circa Deum, hominem, vitam futuram; nemo non miratur ethicam a Domino prædicatam, præsertim in sermone montano; (b) *simplicitate :* altissimas enim veritates modo concreto et populari exponit, eas parabolis, comparationibus et allegoriis ita illustrando ut simplices et indocti in eis lumen et solatium simul inveniant; (c) *vi persuasibili omnino singulari*, quæ præcipue oritur ex *spiritu mansuetudinis* qui totum pervadit Evangelium; etsi enim perfectam suî abnegationem postulet, id non aspere, sed *suaviter* requirit : " Tollite jugum meum super vos, et discite a me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris : jugum enim meum suave est et onus meum leve [4].

356. (B) Nec minus mirabiles sunt *acuitas* simul et *rectitudo* judicii quæ in ejus sermonibus et responsis apparet. (a) Ita Scribis et Pharisæis, qui adducunt mulierem adulteram, ut possent eum nimiæ severitatis aut violatæ legis insimulare, acute respondet [5] : " Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat ". — Pharisæis et Herodianis quærentibus utrum necne liceret censum dare Cæsari, Jesus ab eis petit denarium, in quo inscripta erat

[1] " Stupebant autem omnes qui eum audiebant, super prudentiâ et responsis ejus ". (*Luc.*, II, 47).

[2] *Matt.*, IV, 29; *Marc.*, I, 22; *Luc.*, IV, 32.

[3] *Joan.*, VII, 46 : " Nunquam sic locutus est homo sicut hic homo. "

[4] *Matt.*, XI, 29-30; cfr. *Matt.*, X, 42; VI, 34. — Quod intellexit *rationalista* P. Janet*, *Histoire de la Philosophie Morale*, 1860, t. I, p. 212 : " Je répète que ce qu'il y a de nouveau dans la morale chrétienne, c'est l'accent : c'est par là que les paroles du Christ pénétraient jusqu'au plus profond de ces âmes grossières, et les renouvelaient; il savait parler aux misérables, soit par le corps soit par l'âme; il avait des paroles exquises, rafraîchissantes, consolatrices "...

[5] *Joan.*, III, 7.

imago Cæsaris, et ait : " Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei, Deo "[1]. — Confundit Sadducæos contra resurrectionem arguentes[2], aut legis doctores de maximo mandato interrogantes[3]. Quare notat Evangelista[4] : " Et nemo poterat ei respondere verbum; neque ausus fuit quisquam ex illâ die eum amplius interrogare. " (b) Æquanimus in omnibus, etiam dum acerbissimas patitur injurias, cum perfectâ animi tranquillitate de omni re judicat, sine commotione aut vano ardore et studio, apud ipsum Deum consilium quærens, et nihil asserens nisi quod Patri probatum fuerit : " Sicut audio, judico, et judicium meum justum est, quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me[5]... Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me[6] ".

357. 2° In ejus **voluntate** maxima effulget **sanctitas,** non solum *negativa,* sed etiam *positiva.*

(A) *Immunis a peccato* ita fuit ut infensissimis inimicis fidenter dicere potuerit, nemine contradicente[7] : " Quis ex vobis arguet me de peccato? " — Immo immunis fuit ab illis *defectibus,* quos apud viros eximiæ sanctitatis reperire est, ita ut nihil unquam quod eum de *culpis propriis* pœnitere posset habuerit. Quod factum in historiâ unicum est; piissimi enim, etiam inter religionum fundatores, se reos aliquando fuisse quarumdam imperfectionum ac culparum libenter fassi sunt[8]. Christus autem, etsi perfecte humilis, ut mox dicemus, nullius peccati fuit conscius. — Neque ejus intimiores discipuli ullam in eo labem detexerunt : " Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus[9]... Qui non noverat peccatum[10]... Et peccatum in eo non est[11]... Tentatum autem per omnia pro similitudine, absque peccato "[12].

358. (B) *Omnibus virtutibus præditus,* et quidem gradu heroico, præsertim vero *pietate erga Patrem, caritate erga homines, perfectâ suî abnegatione.*

(a) Inter ceteras virtutes, eminet imprimis ejus *pietas et religio erga Deum,* quem ut *Patrem* filiali prosequitur amore. Suiipsius immemor, nil quærit nisi gloriam Patris : " In his quæ Patris mei sunt oportet me esse... Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus

[1] *Matt.*, XXII, 15-21. — [2] *Matt.*, XXII, 23-32. — [3] *Matt.*, XXII, 34-40. — [4] *Matt.*, XXII, 46. — [5] *Joan.*, V, 30. — [6] *Joan.*, VII, 16. — [7] *Joan.*, VIII, 46. [8] **Abbé de Broglie,** *Problèmes et conclusions...* p. 334-340.
[9] *1 Petr.*, II, 22. — [10] *2 Cor.*, V, 21. — [11] *1 Joan.*, III, 5. — [12] *Hebr.*, IV, 15.

qui misit me, ut perficiam opus ejus... Ego autem non quæro gloriam meam... sed honorifico Patrem... Ego quæ placita sunt ei facio semper "[1]. Quod quidem toto decursu vitæ ita perfecte complevit, ut pridie quam pateretur, antequam hortum olivarum ingrederetur, merito dicere potuerit : " Ego te clarificavi super terram : opus consummavi, quod dedisti mihi ut facerem "[2]. Revera obediens fuit usque ad mortem, mortem autem crucis[3], vitamque libere sacrificando Deum perfectissime glorificavit.

Pariter, ratus omnem auctoritatem esse *a* Deo, parentibus suis, quamvis sibi inferioribus, perfectam præstitit obedientiam in omnibus quæ Patris sui cælestis mandatis non repugnabant[4]. Imo patriis legibus, propter Deum, sese submisit, tributum solvendo[5] atque amorem erga patriam ostendit, ingratam commiserando civitatem, in quâ mortem subiturus erat, quæque propter tale scelus delenda erat[6]. Ita amor quo Deum fovebat, fons erat amoris erga patriam et concives.

359. (b) Nec minus elucet ejus *caritas erga homines*. Quæ quidem caritas : 1) *universalis* fuit, neminem excludens, neque Gentiles neque Samaritanos, sed ad omnes sese protendens, utpote filios ejusdem cælestis Patris, speciatim pusillos, pauperes, infirmos, peccatores et inimicos; sic Judam proditorem amicum vocavit, et pro persecutoribus in cruce oravit[7]; 2) *operativa* et *efficax* : transiit siquidem benefaciendo, infirmos sanando, mortuos suscitando, afflictos sanando, oppressos a diabolo curando, peccatoribus veniam concedendo, omnes etiam pauperes evangelizando; et, quod majus est, non solum pro amicis sed etiam pro inimicis vitam suam offerendo : " Majorem hâc dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis... Quoniam cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus, Christus pro nobis mortuus est "[8]; 3) *constans et invicta* : " Cum dilexisset suos qui erant in mundo, in finem dilexit eos "[9]; amorem enim ejus neque ingratus neque infensus hominum animus minuere potuerunt, sed omnibus etiam persecutoribus copiam sanctificationis præbuit, et pro omnibus vitam suam tradidit ut omnes faceret salvos.

(c) Perfectam *sui abnegationem* coluit, voluptates, divitias honoresque contemnendo, sincerum et humilem in omnibus sese exhibendo. 1) Imprimis perfectâ *sinceritate* præditus apparet : discipulis hanc virtutem commendat[10] : " Sit autem sermo vester : est, est; non, non "; ipse tam sincere loquitur ut propter hoc multi dis-

[1] *Luc.*, II, 49; *Joan.*, IV, 34; VIII, 29, 49, 50. — [2] *Joan.*, XVII, 4. — [3] *Philipp.*, II, 8. — [4] *Luc.*, II, 49, 51. — [5] *Matt.*, XVII, 24-26. — [6] *Matt.*, XXIII, 37; *Luc.*, XIII, 34. — [7] *Matth.*, XI, 28; XIX, 14; XXIII, 37; XXVI, 50; *Luc.*, V, 32; VII, 37-49; XV, 4; XXIII, 34; *Joan.*, VIII, 10-11; XI, 36; XIII, 23, 32 etc. — [8] *Joan.*, XV, 13; *Rom.*, V, 8-9. — [9] *Joan.*, XIII, 1. [10] *Matt.*, V, 37.

cipuli eum relinquant [1]; sincere agit cum discipulis quorum vitia reprehendit [2], sincere agit cum multitudine, secreta eorum motiva detegens et manifestans, aperteque docens amorem crucis suique abnegationem esse fundamentum suæ religionis [3]; sincere agit cum inimicis et persecutoribus, quorum pravitatem aperte denuntiat [4]; ita ut ipsa die qua mortuus est merito dicere potuerit : " Ego in hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum ut testimonium perhibeam veritati [5]. 2) Insuper genuinâ *humilitate* præfulget : per triginta annos in obscuritate manet, prohibet ne miracula sua divulgentur [6], gloriam propriam non quærit sed gloriam Patris [7], fugit quando multitudo regem vult eum proclamare, et merito discipulis dicere potest : " Discite a me quia mitis sum et humilis corde " [8]. Nec tamen ei deest *magnanimitas* suique ipsius recta existimatio; ita, v. g., injuste percussus a ministro Pontificis, gravi animo respondet : " Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo; si autem bene, quid me cædis ? " [9].

360. *Objiciunt* nonnulli Christum iræ viam dedisse, præsertim quando vendentes e templo ejecit, vel Pharisæis Scribisque maledixit [10]. Quæ tamen difficultas evanescit, si distinguatur inter sanctam indignationem, quam viris honestis atrocia crimina movent, et iram proprie dictam, quæ ex superbiâ et amore proprio oritur. Prior fuit quidem in Christo, eoque vividior quo sanctior erat; cum enim plenus zelo esset erga domum Dei, non potuit æquo animo videre domum Patris mutatam in domum negotiationis ac speluncam latronum; pariter, quia homines sincere diligebat, non poterat non vituperare illos superbos ac hypocritas Pharisæos Scribasque, qui non solum non intrabant regnum cœlorum, sed nec alios introeuntes sinebant intrare. Et sane neque sanctus neque honestus esset qui hoc æquo ferret animo. Quando neque de cultu Dei neque de hominum salute agebatur, patientiam exhibuit invictissimam, ut constat ex totâ ejus vitâ, sed præsertim passione : " Qui cum malediceretur, non maledicebat; cum pateretur, non comminabatur : tradebat autem judicanti se injuste " [11].

361. Animadvertendum est inter virtutes quas Dominus coluit, perfectam esse harmoniam : " Ipse est justus sine duritiâ, benignus sine debilitate, mitis sine timiditate, humilis sine sui abjectione, modestus sine affectatione, indignans sine iracundiâ. Christus Jesus est perfectissimum exemplar

[1] *Joan.*, VI, 67. — [2] *Marc.* VIII, 33; XVI, 14; *Luc.*, IX, 55; XXIV, 25. — [3] *Joan.*, VI, 26; *Luc.*, XIV, 26; *Matt.*, XIX, 29. — [4] *Matth.*, XI, 20; XXIII, 1-36. — [5] *Joan.*, XVIII, 37. — [6] *Matt.*, IX, 30. — [7] *Joan.*, VIII, 49-50. — [8] *Matt.*, XI, 29. — [9] *Joan.*, XVIII, 23. — [10] *Joan.*, II, 14-16; *Matt.*, XXI, 12-13; XXIII, 13-33. — [11] *I Petr.*, II, 23.

sanctitatis, in quo pura ac simplex virtus sine ullo nævo ac defectu, in summo gradu" [1].

362. Conclusio. Quibus positis, impossibile est admittere Christum fuisse deceptum circa divinam suam missionem. Nulla in eo apparet morbida dispositio; nullus passionis cæcus impetus. Sed e contra mirâ animi tranquillitate summâque moderatione, etiam quando ab adversariis incitatus fuit, omnia peregit; nihil exaggerans, sed verba sua ponderans, ita ut in eis etiam inimici nihil reprehendere potuerint, sed eum tanquam virum sapientem ac prudentem, perfecte sui compotem agnoverint atque in omnibus rerum difficultatibus eâ simplicitate loquentem quæ immoderatum enthusiasmum excludit [2]. Ergo neque amens, neque hallucinatus fuit, nec deceptus, sed vere est Messias a Judæis exspectatus, divinusque legatus, cujus doctrinam reverenter et obedienter accipere debemus [3].

363. *Scholion.* Apologetæ haud pauci divinam Christi missionem demonstrant etiam ex ejus eximiâ sanctitate : hoc argumentum *per se* apodicticum non est, cum quis sanctus esse possit sanctitate etiam supra-humanâ, quin sit divinus legatus. Si vero ejus sanctitas simul sumatur cum testimonio quod de seipso reddidit, argumentum valet, atque ita confici potest : Christus eximiâ fulget sanctitate non solum *negativâ*, quatenus immunis fuit a peccato et imperfectionibus, sed etiam *positivâ*, quatenus omnes virtutes a principio vitæ ad finem coluit (*supra*, n. 358). Atqui, attentâ humanâ naturâ cum suis infirmitatibus ac naturali incons-

[1] **Schwetz**, op. cit., § 107. — Cfr. **L. Picard**, op. cit., p. 541-545.

[2] Quod eloquenter declarat **W. E. Channing***, op. cit., 306 : " The charge of an extravagant, self-deluding enthusiasm is the last to be fastened on Jesus. Where can we find the traces of it in his history? Do we detect them in the calm authority of his precepts; in the mild, practical and beneficent spirit of his religion; in the unlabored simplicity of the language with which he unfolds his high powers, and the sublime truths of religion; or in the good sense, the knowledge of human nature, which he always discovers in his estimate and treatment of the different classes of men with whom he acted? "

[3] Quam Christi *transcendentiam* ita agnoscit **E. Stapfer***, *Jésus-Christ pendant son ministère*, 1896, p. 351 : " En présence d'un tel être, d'un être qui a eu une telle grandeur morale et une telle compassion, qui a possédé une conviction aussi absolue, qui a eu des exigences aussi inouïes, qui a montré un dévouement aussi entier, et qui a joui d'une vie en Dieu et par Dieu si profonde, si intense, si évidemment certaine, le mot de Thomas n'est pas trop fort, et il s'échappe de nos cœurs et de nos lèvres : nous jetons devant Jésus ce cri d'obéissance et d'adoration : mon Seigneur et mon Dieu! "

tantiâ, moraliter impossibile est talem ducere vitam absque speciali Dei interventu, seu absque miraculo in ordine morali. Ergo sanctitas Christi vere supra-humana seu miraculosa est. Aliunde Christus non semel, sed iterum atque iterum declaravit se divinum esse legatum (n. 167-169). Atqui Deus miracula patrare nequit in gratiam impostoris. Ergo Christi testimonium declarantis se divinum esse legatum, divinâ auctoritate firmatur proindeque fide dignum est.

Art. III. Divinitas missionis Christi ex ejus miraculis probatur.

364. Christus non solum dictis, sed factis, præsertim vero *miraculis*, missionis suæ divinitatem probavit. Ad vim hujus argumenti magis perspicue declarandam, dicemus : 1° de *miraculis in genere*; 2° de miraculis *a Christo patratis* in ordine *physico;* 3° de ejus miraculis in ordine *intellectuali*, seu de ejus vaticiniis; 4° de ejus *resurrectione*, quæ cetera miracula omnino superat.

§ I. De Miraculis in genere [1].

De miraculis in genere quatuor expendere juvat : 1° *quid* sint; 2° utrum necne *possibilia* sint; 3° *quomodo discerni* valeant; 4° quænam sit *vis eorum demonstrativa.*

I. De Miraculi naturâ.

365. 1° **Prævia de variis nominibus quibus miraculum designatur.** (a) Miracula in sacris Scripturis dicuntur : *prodigia*, τέρατα; seu *mira*, *mirabilia*, θαυμάσια, quia videlicet attentionem excitant; *signa*, σημεῖα quia aliquid significant seu denotant, v. g. potestatem facien-

[1] **S. Thomas**, I, q. 105, a. 6-8; **C. Gent.**, l. III, c. 101; *Quæst. disput.* de Potent., q. VI de miraculis; **Hooke**, apud *Migne*, *Theol. Curs.*, II, p. 507 sq.; **Perrone**, n. 109 sq.; **Brugère**, n. 4. sq.; n. 34 sq.; **Mazzella**, n. 171 sq.; **Lambrecht**, p. 152 sq.; **Spagni**, de Miraculis, Romæ, 1777; **Van Weddingen**, De miraculo, Lovani, 1869; **Newman**, *Essays on miracles;* **G. Campbell***, *Dissertation on miracles;* **Trench***, *Notes on the miracles of O. Lord;* **Bushnell***, *Nature and the Supernatural*, New-York, 1892, ch. XI; **J. B. Mozley***, Eight Lectures on miracles, London, 1890; **L. Gondal**, Surnaturel, l. II, p. 101 sq.; *Miracles*, 1905; **Mead***, *Supernatural Revelation*, c. 4-6; **De Bonniot**, *Le Miracle et ses contrefaçons; Le Miracle et les sciences médicales;* **J. Didiot**, *Logique surnaturelle objective*, Paris et Lille, 1892, th. 26; **Ottiger**, p. 170; **Hastings***, *Dict. of the Bible*, voce *miracle;* **G. Sortais**, *La Providence et le miracle*, Paris, Beauchesne, 1905; **Mercier**, *Le Miracle*, in *Revue thomiste*, Sept.-Oct., 1917 sq.; **A. de Poulpiquet**, *Le miracle et ses suppléances*, 1913.

tis vel divinam ejus missionem; *gloriosa*, ἔνδοξα, quia gloriam Dei manifestant; *virtutes*, δυνάμεις, quia excitium sunt divinæ virtutis seu potentiæ; *opera*, ἔργα, utpote opera Deo propria [1].

(b) *Etymologice* miraculum, a *mirando*, id omne designat quod ad excitandam admirationem aptum est. Jamvero, ut ait *S. Thomas* [2], ad admirationem duo concurrunt : ut causa operis efficiens sit occulta, et præter consuetum ordinem naturæ operetur. Hinc creatio, peccatoris justificatio per gratiæ infusionem, habent quidem causam occultam, nec tamen proprie miracula vocantur, quia non sunt præter consuetum naturæ ordinem : creatio enim constitutionem ordinis naturæ præcessit; justificatio autem, licet supernaturalis, fit secundum leges a Deo determinatas [3].

366. 2° **Genuinus miraculi conceptus.** Cum pleræque difficultates, ab adversariis contra miraculum propositæ, ex falso ejusdem conceptu oriantur, ejus accuratam notionem tradere necesse est. Jamvero miraculum sumitur *lato* et *stricto* sensu.

(A) *Lato sensu* communiter definitur *factum sensibile, quod extra consuetum naturæ cursum fit, ab agente suprahumano.* Cum vero duplex esse possit agens suprahumanum, nempe creatura homine naturaliter excellentior, (angelus aut diabolus), vel Deus ipse, duplex erit miraculum : miraculum *relativum*, seu quoad nos, quod fit ab angelis vel a diabolo; et miraculum *simpliciter et absolute divinum*, quod soli Deo tribui debet.

367. (B) Miraculum autem *stricte dictum* est *factum sensibile, extraordinarium et divinum* [4]. Dicitur : (a) *factum sensibile*, id est, quod ab externis sensibus percipi valeat; attentâ enim hominis constitutione ex corpore et animâ, signum revelationis sensibile esse debet, quo facilius admirationem excitet, sicque fides a sensibus incipiat sicut ipsa

[1] **S. Thom.**, 2^a 2^{ae}, q. 178, art. 1, ad 3.

[2] **S. Thom.**, Quæst. disp., VI, a. 2.

[3] Animadvertere tamen licet peccatoris conversionem aliquando *miraculosam* esse, nempe quando fit præter leges consuetas ordinis supernaturalis, qualis fuit Pauli conversio.

[4] Quæ notio æquivalet definitioni a S. Thomâ desumptæ, I, q. 110, a. 4, ad 2, et communiter acceptæ : miraculum est *factum sensibile a Deo præter ordinem totius naturæ productum*; aliunde concordat cum descriptione *C. Vaticani*, juxta quod miracula sunt facta *externa* et *divina* quæ Dei omnipotentiam et infinitam scientiam commendant (sess. III, cap. 3).

scientia. Hinc mira opera, quæ Deus *occulte* in animâ operatur, vel in Sacramento Eucharistiæ, *proprie* miracula non dicuntur.

(b) *Extraordinarium*, videlicet *extra*, seu præter aut *supra* consuetas leges patratum. Deus enim duplici modo creaturas gubernare potest : *leges generales statuendo*, quibus phænomena modo uniformi et constanti producuntur; *directe interveniendo* in casu particulari ad aliquem effectum extra has leges producendum. Jamvero prioris generis phænomena ad *ordinem naturæ* seu ad *ordinem generalem Providentiæ* spectant, nec proinde sunt miracula, v. g. animæ creatio et infusio in corpus; facta vero alterius generis sunt *mira*, utpote extra consuetum ordinem peracta, et, si vere a Deo patrata, *miracula* dicuntur : talis esset subita leprosi curatio aut mortui resurrectio. — Miraculum igitur non est *violatio* aut *suspensio* legum naturæ, sed specialis Dei interventus quo producitur effectus *independenter a legibus naturæ*.

(c) *Divinum*, quod nempe, *omnibus* sedulo perpensis, soli Deo tribui possit. Non requiritur quidem ut opus miraculosum *in se* infinitam requirat potentiam; sed sufficit ut, attentis *naturâ* operis, *modo* quo producitur et omnibus *circumstantiis*, non possit tribui causæ naturali, sed soli Deo. Ita curatio cæci *in se* divinam potentiam non requirit; sed si fiat subito, absque causâ proportionatâ, paucis verbis, merito ipsi Deo tribuitur.

Deus autem potest agere *immediate per se*, aut *mediate per angelos* aut *homines* sibi subservientes; dummodo effectus productus, omnibus attentis, ut supra, Deo tanquam causæ principali tribui debeat, vere miraculum erit.

368. 3° **Miraculorum species.** Miraculum est *physicum*, *intellectuale* aut *morale*[1] : (a) *physicum*, quando fit

[1] Præterea antiqui theologi tria miraculorum genera distinguebant : *præter*, *supra* et *contra* naturam; sed ea quæ *contra naturam* dicuntur, leges naturæ non destruunt. Juxta ipsos scilicet, miracula sunt *supra* naturam, quatenus effectum quem Deus operatur, natura nullo modo potest producere, qualis est certa futurorum contingentium prædictio; *contra* naturam, quando in naturâ remanet contraria dispositio ad effectum quem Deus operatur, sicut quando conservavit pueros illæsos in camino, remanente virtute comburendi in igne, et quando

extra consuetum ordinem naturæ physicæ, v. g., miraculum trium puerorum in camino ignis, multiplicatio panum, curatio leprosi etc., (b) *intellectuale*, quando cognitio quædam exhibetur extra consuetum ordinem naturæ intellectualis habita, qualis est futurorum contingentium prophetia, secretorum cordis cognitio et manifestatio, scientiæ infusæ subitanea acquisitio etc.; (c) *morale*, cum fit actio vel actionum series extra leges consuetas ordinis moralis, ita ut viribus humanis explicari nequeat, sed divino auxilio speciali tribui debeat, v. g., mirabilis sanctitas Christi, conversio Pauli, martyrum constantia, Evangelii mira propagatio, etc.

369. 4° **Errores de notione miraculi.** (A) *Protestantes Liberales* ita notionem miraculi adulterant ut illud e medio tollere videantur. Secundum *Wegscheider*, miracula sunt "eventa *mirabilia* quæ, Deo moderante, ita comparata erant, ut spectatores ad certam divinæ Providentiæ efficientiam agnoscendam excitarent, eosque ad fidem novæ religionis doctori habendam moverent"[1]. Cui notioni affinis est ea quam tradunt *A. Ritschl* et *A. Sabatier*, qui contendunt miracula esse *extraordinarios* eventus quos tanquam divinæ benevolentiæ testes, aut tanquam precum exauditionem, fides considerat[2]. — In utroque casu miraculum confunditur

---

aqua Jordanis stetit, remanente in eâ gravitate; *præter* naturam, quando producit effectum quem natura efficere potest, illo tamen modo quo natura producere nequit, vel quia *deficiunt instrumenta* quibus natura operatur, sicut cum Christus convertit aquam in vinum, quod tamen natura aliquo modo facere potest dum aqua aliaque elementa in nutrimentum vitis assumpta, suo tempore, in succum uvæ converteruntur; vel quantum *ad tempus*, sicut cum statim, ad invocationem alicujus sancti, aliquis curatur quem natura non statim sed successive curare posset. (**S. Thom.**, quæst. disp., de mirac., a. 2, ad 3). Neque tamen ex hoc concludi potest miracula esse vere *contra naturam* simpliciter, sed solum contra inclinationem alicui naturæ insitam. Aperte enim docet **S. Thomas** (C. Gent., lib. III, c. 100) "quod ea quæ Deus facit præter naturæ ordinem *non sunt contra naturam*". Idem declarat cap. 101-102, et alibi etiam 1, q. 105, a. 6-8; q. 110, a. 4. Nonnulli quidem Apologetæ, sæculo XVIII, putabant miracula esse proprie *contra naturam*; sed, melius scrutatâ notione legum et virium naturæ, moderni libenter agnoscunt ad miraculum non requiri legum naturæ violationem, sed sufficere aliquem effectum particularem, Dei interventu, extra consuetum ordinem totius naturæ productum.

[1] **Wegsch.**, *Instit. dogmaticæ*, § 48.

[2] "Réduit à sa signification purement religieuse et morale, le miracle pour Jésus, c'était *l'exaucement de la prière*". (A. Sabatier, *Esquisse*, p. 87.)

cum miro, aut cum divinæ Providentiæ consueto exercitio, et ita *negatur specialis Dei interventus.*

370. (B) *Modernistæ* pariter verum miraculi conceptum adulteraverunt. Inter quos *Ed. Leroy*, juxta quem miraculum est manifestatio legis superioris, vi cujus materia spiritui subordinatur; siquidem nihil est aliud nisi actus quo spiritus hominis, modo intensissimo agens, suam supra materiam potestatem recuperat [1]. Hæc autem intensior activitas fit sub influxu *fidei*, quæ facultatibus nostris majorem vim impertitur; ideoque Christus sæpe fidem requirit ab iis quos sanaturus est. Cumque hæc non excitetur nisi Dei gratiâ, hinc sequitur ultimo miraculum Deo legitime tribui [2]. — Ita miraculum, cum aliquâ veritate religiosâ connexum, eam esse veram ostendit, cum verum sit quidquid bonos fructus profert. Attamen aliquod fidei initium, seu bona voluntas requiritur ut miraculum tanquam aliquid supernaturale appareat.

371. Quæ notio rejicienda est. Nam : (a) innititur singulari et falso conceptui materiæ; nam, juxta *E. Le Roy*, materia non existit nisi *in mente* et *per mentem*, ideoque omnino pendet a mente nostrâ [3]; quod quidem nihil aliud est nisi *idealismus* in Prælectionibus philosophicis confutatus. (b) Neque conciliari potest cum fide catholicâ, quæ tenet miracula esse *externa revelationis argumenta* et *facta divina*,

[1] " Un miracle, c'est l'acte d'un esprit individuel (ou d'un groupe d'esprits individuels) agissant comme esprit à un degré plus haut que d'habitude, retrouvant en fait, et comme dans un éclair, sa puissance de droit. " (*Annales de Phil. chrét.*, déc. 1907, p. 242; cfr. p. 247.)

[2] " Oui certes, il n'y a de miracle que par la foi. N'en concluez point que le miracle soit une simple illusion mystique. La vérité, c'est qu'il manifeste le pouvoir causal de la foi. Par lui, la foi montre qu'elle est une force efficace et réelle, capable de vaincre les forces physiques... On voit aussi comment le miracle est... *surnaturel*. C'est que la foi l'est elle-même... " Quam theoriam confutat **Bernard de Sailly**, *La notion et le rôle du miracle*, ap. *Ann. de Phil. chrét.*, t. 134, 1907, p. 337-361.

[3] " Selon cette conception, la matière existe sans doute, mais elle n'existe que dans et par l'esprit, intérieurement et relativement à l'esprit... En tant que *matière actuelle*, elle a une réalité explicite et concrète, mais est l'œuvre de l'esprit : c'est le groupe des mécanismes qu'il a montés pour agir, le système des habitudes qu'il a contractées ". **Le Roy**, *Dogme et Critique*, (opus in Indicem relatum), p. 237.

Dei *omnipotentiam* commonstrantia; non sunt igitur directe et proprie *opus fidei*, ut vult *E. Le Roy*, sed *opus divinum*, ex se aptum, simul cum gratiâ, ad fidem gignendam.

Remanet igitur ut possibilitatem, discernibilitatem et vim probativam miraculorum probemus.

II. De miraculi possibilitate.

372. Miraculi possibilitatem logice negant ii omnes qui Dei existentiam rejiciunt, vel pantheismum docent : nam si nullus sit Deus a mundo distinctus, nullus specialis ejus interventus admitti potest. Sed mirum est *Rationalistas*, qui supremum Numen agnoscunt, eidem potestatem denegare mundo quem creavit, legitimâ de causâ, interveniendi. Hi tamen, putantes miraculum esse *violationem legum naturæ*, illud rejiciunt tanquam *impossibile* quia adversatur *determinismo* qui hodie, inquiunt, a scientiâ tanquam dogma inconcussum agnoscitur, — Deum dedecet utpote quid *puerile*, — et repugnat *hodiernæ conscientiæ*, quæ, nedum vim ejus demonstrativam agnoscat, in dubium revocat quidquid alicui innititur miraculo [1]. — *Positivistæ* possibilitatem miraculi neque negant neque affirmant, sed contendunt nullius miraculi existentiam certo constare [2], imo impossibile esse facta miraculosa ab aliis secernere.

---

[1] Ita **G. Séailles***, *Les affirmations de la Conscience moderne*, Paris, Colin, 1903, p. 33-34 : " Aussi bien nous ne rejetons pas seulement le miracle parce que nous ne voyons pas qu'on ait jamais constaté dans la suite des faits l'intervention d'une puissance surnaturelle; son idée ne trouve plus place dans notre esprit, elle est exclue par l'ensemble de tout ce que nous pensons... Il nous apparaît aujourd'hui comme un procédé puéril, enfantin, indigne d'une haute intelligence, à laquelle il ne saurait convenir de troubler le règne des lois qu'elle a établies... Si nous n'admettons plus le miracle, ce n'est pas seulement qu'il ne s'en produit que quand on y croit, c'est qu'il est rejeté par la conscience plus encore qu'il est nié par la science. Loin de faire preuve, le miracle désormais est une raison de mettre en doute et de soumettre à l'examen les vérités qu'on prétend appuyer de cette singulière autorité ".

[2] Inter quos **E. Littré***, in *Philosophie positive*, juillet-août 1869 . " *A priori*, la science ne nie pas le miracle ou interversion du cours de la nature; mais *a posteriori*, elle a reconnu que devant elle, sous ses yeux, entre ses mains, aucun miracle n'arrive. " Eodem sensu scribebat **E. Renan***, *Vie de Jésus*, Introd., p. 51 : " Nous ne disons pas : Le miracle est impossible; nous disons : il n'y a pas eu jusqu'ici de miracle constaté ". Mox tamen sibi contradicens, ipsam possibilitatem miraculi rejicit : " La négation du surnaturel est devenue un

373. *Thesis :* Admissâ Dei existentiâ, miracula neque ex parte legum naturæ, neque ex parte Dei, neque ex parte humanæ conscientiæ repugnant, sed potius multipliciter conveniunt.

374. 1° **Non repugnant ex parte legum naturæ.** (A) Si res *philosophice* spectatur, ordo naturæ qualis existit non est necessarius, sed contingens : Deus, utpote omniscius, omnipotens et liber, alium ordinem præter hunc constituere potuisset, alias leges condere; proindeque etiam nunc aliquos effectus, præter vel supra naturæ vires, producere potest. Nam præsentem rerum ordinem determinando, potentiam suam minime ligavit, nec supremum suum dominium abdicavit, sed ita res disposuit, ut ordo secundarum causarum ipsi remaneret subjectus. Potest igitur extra ordinem *a se institutum* et *sibi subditum* agere cum voluerit, sive effectus causarum secundarum sine ipsis agendo, sive aliquos effectus producendo ad quos naturaliter non se extendunt [1].

375. (B) Si res *scientifice* inspicitur, leges naturæ, quatenus *tendentes ad certo modo operandum*, immutabiles quidem dici possunt; sed in actum non transeunt, neque suum producunt effectum nisi *conditionate*, posito quod videlicet adsint omnes conditiones requisitæ [2]. Atqui hæ conditio-

dogme absolu pour tout esprit cultivé. " — Eadem fere argumenta invenies apud auctorem anonymum operis *Supernatural Religion**, London, 1879, t. I, ch. 2.

[1] Quod sic egregie declarat **S. Thomas** (I, q. 105, a. 6) : " Sic Deus potest facere præter ordinem rerum, quia ordini secundarum causarum ipse non est subjectus; sed talis ordo ei subjicitur, quasi ab eo procedens, non per necessitatem naturæ, sed per arbitrium voluntatis. Potuisset enim et alium ordinem rerum instituere. Unde et potest præter hunc ordinem institutum agere, cum voluerit; puta, agendo effectus secundarum causarum sine ipsis, vel producendo aliquos effectus, ad quos causæ secundæ non se extendunt ".

[2] Quod agnoscunt haud pauci philosophi et scientiarum cultores. Ita **E. Rabier**, *Leç. de Philosophie*, Paris, 1884, t. I, ch. 39, § 4, p. 546 : " Pour s'en convaincre, il suffit de remarquer que toutes les lois scientifiques sont, comme le principe de causalité, *hypothétiques* et non *catégoriques*. La science ne dit jamais : A sera donné, donc B sera donné. Mais elle dit : *si* A est donné, B sera donné. " — Pariter **E. Boutroux**, *De la Contingence des lois de la nature*, 2e éd., 1895, p. 149, ait : " Telles ne sont pas les suites de la doctrine de la contingence. Elle ne se borne pas à ouvrir devant la liberté, en dehors du monde, un champ infini, mais vide d'objets où elle puisse se prendre. Elle ébranle le postulat qui rend inconcevable l'intervention de la liberté dans le

nes impediri aut modificari possunt interventu causarum secundarum aut ipsius Dei.

Rem declaremus exemplis : si lapidem in altum projicio, per aliquod tempus *lex gravium* relate ad hunc lapidem videtur suo carere effectu ; sed reapse lex, etsi vigens et quantum est in se agens, per aliam vim cohibetur. Pariter ignis *ex se* quidem comburit, sed, in aliquo casu particulari, vis comburendi per substantiam incombustibilem cohiberi potest. Item facultas videndi et audiendi, per aliquem morbum impedita, aliquando chirurgi interventu restauratur. Atqui, si agens liberum finitæ activitatis, per voluntatis interventum, aliquem effectum naturalem impedire valet, aut quandoque quemdam producere effectum *extra* consuetum ordinem, nonne *a fortiori* Ens infinitum et summe liberum potest aliquos naturales effectus cohibere, aut alios active producere, per specialem suæ activitatis interventum ? Sane qui omnia ex nihilo creavit, eaque legibus naturalibus dirigit, aliquid operari potest quando vult, independenter a legibus quas ipse instituit.

Jamvero quando homo aliquem effectum impedit aut operatur præter leges naturales, ejus actio miraculosa non dicitur, quia intra naturæ ordinem, secundum leges determinatas exercetur. Sed quando Deus *independenter a legibus* [1], aliquos operatur effectus qui admirationem excitent, ipsique soli tribui valeant, merito *miracula* dicuntur, ex ipsâ notione superius expositâ.

---

cours des phénomènes, la maxime suivant laquelle rien ne se perd et rien ne se crée. Elle montre que ce postulat, s'il était admis d'une façon absolue, engendrerait une science purement abstraite. Elle découvre, dans les détails mêmes du monde, des marques de création et de changement. Elle se prête donc à la conception d'une liberté qui descendrait des régions supra-sensibles pour venir se mêler aux phénomènes et les diriger dans des sens imprévus." — Cfr. **P. M. Périer** in *R. P. A.*, avril 1920, p. 18-29.

[1] Quidam Catholici, cum **C. Bonnet**, *Recherches philos. sur les preuves du Christianisme*, ch. 5, et **Houtteville**, *La Religion chrét. prouvée par les faits*, l. I, ch. 6, ad difficultatem penitus solvendam, supponunt duas causarum series a Deo constitutas esse, et ex priori *consuetos* procedere effectus, ex posteriori autem *insuetos* effectus, qui miracula dicuntur. Sed hæc hypothesis, etsi nunquam damnata, est prorsus *gratuita*, nullis factis comprobata; *inutilis*, cum aliter vindicari possit miraculi possibilitas; imo et *nociva*, cum miraculum in hoc casu nihil aliud sit nisi effectus alicujus legis naturalis raro occurrens, nullum specialem Dei interventum manifestans.

376. *Objiciunt* autem Rationalistæ ita perturbari ordinem naturæ, et quidem maxime, cum, propter nexum quo res omnes ad invicem connectuntur, perturbatio localis ubique et indefinite sese extendat, et ita impossibilem reddat omnem humanam prævisionem omnemque scientiam! — Quantâ *exaggeratione* laboret ista conclusio nemo non videt. Specialis enim Dei interventus seu miraculum non late et frequenter, sed *raro* et in *determinato loco* occurrit, quin generalis adsit rerum perturbatio. Ita, quando in nuptiis Canæ aqua in vinum convertebatur, quando panes in deserto multiplicabantur, quando cæcus-natus curatus est, aut Christus cælum ascendit, numquid perturbabantur leges consuetæ circa vini aut panis confectionem, artem medicam aut attractionem? Ineptum est igitur dicere, admisso miraculo, impossibilem fieri omnem humanam prævisionem et scientiam.

377. 2° **Non repugnant ex parte Dei**, ejus scilicet, ut dicunt, *immutabilitati* aut *sapientiæ*.

(A) Non obstant *divinæ immutabilitati*, cum Deus miracula præviderit et decreverit ab æterno, ut recte notat *S. Thomas* [1], " Deus ab æterno prævidit et voluit se facturum quod in tempore facit; sic ergo instituit naturæ cursum, ut tamen præordinaretur in æternâ suâ voluntate quod præter cursum istum quandoque facturus erat "; et alibi addit [2]: " aliud est mutare voluntatem et aliud est velle aliquarum rerum mutationem; potest enim aliquis eadem voluntate immobiliter permanente velle quod nunc fiat hoc et postea contrarium fiat ".

378. (B) Nec ejus *infinitæ sapientiæ*. Repugnant, juxta adversarios, quia Deus per miracula intendit vel defectivas naturæ leges corrigere, vel arbitrariâ voluntate ordinem stabilitum turbare; si prius, sapientiâ caruit has leges condendo; si posterius, insipiens est eas mutando. — Quod quidem falsum est; nam quando Deus præter naturæ cursum operatur, non sic agit quasi vellet machinæ a se exstruc-

[1] *Quæst. disp., de Pot.*, q. VI, a. 1, ad 6.
[2] *S. Theol.*, I, q. 19, a. 7.

tæ defectus emendare; neque arbitrariâ voluntate impellitur, sed sapientissimis motivis : — (a) ad suæ *virtutis* seu *potentiæ manifestationem:* " Ex hoc enim apparet quod ordo rerum processit ab eo, et non per necessitatem naturæ, sed per liberam voluntatem "[1]. Nam quæ quotidie fiunt, vi legum naturalium, quamvis in se miranda, assiduitate vilescunt, dum quæ raro præter consuetum fiunt ordinem, facilius admirationem excitant, Dei gloriam manifestant[2].

Quod jam aperte docuerat *Augustinus*[3] : " Quia enim Ille non est talis substantia quæ videri oculis possit, et miracula Ejus (i. e opera mirabilia) quibus totum mundum regit universamque creaturam administrat, assiduitate viluerunt, ita ut pene nemo dignetur attendere opera Dei mira et stupenda in quolibet seminis grano; secundum ipsam suam misericordiam servavit sibi quædam quæ faceret opportuno tempore præter usitatum cursum ordinemque naturæ, ut non majora sed insolita videndo stuperent, quibus quotidiana viluerant. Majus enim miraculum est gubernatio totius mundi, quam saturatio quinque millium hominum de quinque panibus; et tamen hoc nemo miratur; illud mirantur homines non quia majus est, sed quia rarum est. Quis enim et nunc pascit universum mundum, nisi ille qui de paucis granis segetes creat?... Potestas enim erat in manibus Christi : panes autem illi quinque quasi semina erant, non quidem terræ mandata, sed ab eo qui terram fecit multiplicata. Hoc ergo admotum est sensibus, quo erigeretur mens, et exhibitum oculis ubi exerceretur intellectus, ut invisibilem Deum per visibilia opera miraremur... "

379. (b) Præterea miracula Deus operatur ad *ostensionem suæ bonitatis :* hanc quidem manifestavit in constitutione legum naturæ, sed luculentius eam ostendere potest gratuita beneficia extra naturæ consuetum ordinem conferendo; ita, v. g., si, misericordiâ motus, infirmorum preces benigne excipit, eosque præter naturæ leges curat, opus perficit quod ejus bonitati maxime consentaneum est.

(c) Sed præcipue miracula patrare potest ad alicujus *veritatis confirmationem.* Posito enim quod veritatem hominibus ignotam revelare voluerit, nullum signum efficacius erit ad

[1] **S. Thomas,** *C. Gent.*, l. III, c. 99.

[2] **E. Scherer,** *Mélanges de critique religieuse*, Conversat. théol., p. 169-187; **Guizot,** *Méditations*, vol. I, c. 3; **Lacordaire,** *Confér. N. D.*, 38e; vel, in *anglicâ* versione, Jesus-Christ, *The Public power of Jesus-Christ.*

[3] *Tract. XXIV in Joannem, Migne*, t. XXXV, 1593; Brèv. Roman., 3° Nocturno Domin. IV Quadrag.

probandum revelationis factum quam miraculum cum eo indivulse connexum : hoc erit veluti sigillum, quo epistola ab eo scripta signatur et authentica redditur. Hic autem finis Deum omnino decet; cum enim, ex dictis, revelatio generi humano sit moraliter necessaria ad finem suum attingendum, nil sane Eo dignius quam hujusmodi revelationem dare eamque miraculis comprobare [1].

380. 3° **Nec repugnant ex parte humanæ conscientiæ.** Adversarii contendunt rationem nostram esse *autonomam*, nec accipere velle quod ipsi imponitur *extrinsecus*, ope miraculi. — Et sane *superbis*, qui sibi plene sufficiunt, qui putant se nullo indigere auxilio divino, ægre probari potest miraculi possibilitas aut existentia. Hominibus autem *bonæ voluntatis*, qui, propriæ infirmitatis conscii, alicujus divini luminis et auxilii necessitatem percipiunt, facile suadetur miraculum, nedum conscientiæ jura opprimat, esse signum divinæ revelationis omnium intelligentiis optime accommodatum [2]. Ad solvendam igitur præfatam difficultatem, prius suadenda est alicujus revelationis opportunitas imo et moralis necessitas, secundum ea quæ superius exposita sunt, n. 212; postea ostendetur miraculum esse non solum possibile, sed valde conveniens, ex dictis n. 378-379.

III. De miraculi discernibilitate.

381. Quidam rationalistæ et positivistæ, prætermittentes quæstionem de possibilitate miraculi, tantummodo affirmant illud non posse a naturalibus factis aut a diabolicis miraculis secerni, præsertim si attendatur multas esse leges naturæ nobis ignotas, multa phænomena, præsertim *magnetica* et *hypnotica*, quorum causam ignoramus. — Contra quos probabimus miracula cognosci posse ut facta *historice* certa, ut vere *præternaturalia*, et a diabolicis prodigiis *distincta*.

---

[1] J. H. Newman, *Essays on Miracles*, I, sect. I, p. 22.

[2] De miraculo igitur dici potest quod de revelatione scribit M. Blondel, op. cit., p. 398 : " C'est donc seulement dans le vide du cœur, c'est dans les âmes de silence et de bonne volonté qu'une révélation se fait utilement écouter du dehors ".

382. 1° **Miracula ut facta historice certa constare possunt.** Nam miracula, ut diximus, sunt facta sensibus obvia, quæ tam facile observari possunt quam quælibet alia; sic v. g., tam certo videri potest homo super mare ambulans quam super littus, tam tuto audiri potest vox hominis antea muti, thaumaturgi imperio sanati, quam vox illius qui nunquam mutus fuit.

(a) Nec dicatur ea esse *supernaturalia*, ideoque apprehensionem nostram naturalem effugere. — Hæc enim dicuntur quidem supernaturalia *quoad causam*, quatenus ab agente supra-humano procedunt, sed *in se* quatenus *facta*, naturalia sunt et sub sensibus cadunt; si v. g. agatur de miraculosâ cæci curatione, satis erit hæc tria percipere : hominem de quo agitur vere *antea cæcum* fuisse, ab eodem *visum recuperari*, et quidem *subito* et *absque ullâ medicinâ;* quæ quidem omnia tam facilia cognitu sunt quam quælibet facta mere naturalia. Immo miracula, quia mira sunt et extra consuetum ordinem peracta, majorem attentionem excitant, diligentius explorantur, propterea que certius cognoscuntur [1].

(b) Exinde etiam apparet quam insulse quidam Rationalistæ dicant facta non posse ut miraculosa agnosci, nisi coram scientificâ Academiâ patentur [3]. — Deus, quando aliquid revelare dignatur, sane jus habet seligendi signa quibus hæc revelatio credibilis fieri potest, eaque adhibendi quæ omnium captui, etiam simplicium, accommodantur, ad quæ proinde intelligenda rectus animi sensus potiusquam scientifica solertia requiritur : scientia enim paucorum est, multis difficultatibus implicatur nec nisi post longum tempus veritatem attingit, dum rectus animi sensus omnium esse potest, et celeriter simul ac tuto judicat. Nec sane Academiæ judicium requiritur ut subita curatio cæci nati tanquam miraculum agnoscatur !

383. Hic autem occurrit difficultas a *D. Hume* proposita nostrisque etiam diebus pluries renovata; dicitur siquidem facilius esse mille testes errare aut decipere quam factum legibus naturæ repugnans existere : primum *moraliter* tantum impossibile est; secundum vero *physice* impossibile, et experientiæ contrarium est. In omni autem miraculo contra unum testem mille insurgunt; sic, v. g., si unus testetur mortuum resuscitatum esse, milleni testes affirmant mortuos ad vitam haud redire [2].

---

[1] **Gondal**, *Surnaturel*, p. 182-183.

[2] Ita **Renan**, *Vie de Jésus*, Introd., ubi ait miracula forsan admitti posse, si thaumaturgus coram Parisiensi Academiâ, non semel aut bis, sed iterum atque iterum, variis in circumstantiis, mortuos suscitaret.

[3] *Hume's Works*, ed. 1770, vol. III, p. 178. Idem argumentum legi potest in opere *Supernatural Religion*, vol. I, p. 77 sq. : et optime confutatur a **G. Campbell**, *A dissertation on Miracles.*

Resp. Hæc difficultas falso nititur supposito. (a) Miraculum non est, ut supponit *Hume*, violatio legum naturæ, sed specialis Dei interventus extra has leges (supra, n. 367). Neque *experientiæ* adversatur; nam experientia versatur circa facta singularia, eaque expendit prout contingunt, *absque ullo præiudicio* sive hæc naturalia appareant, sive supernaturalia.

(b) Falsum est pariter contra unum testem, factum miraculosum asserentem, millenos assurgere : *non enim de uno eodemque objecto* testantur : hi de lege generali, ille de exceptione huic regulæ [1].

384. 2° Miraculorum præternaturalitas pariter dignosci potest. Ad hoc enim sufficit ut, attentis sive *rei naturâ*, sive *circumstantiis* omnibus, clare percipiatur nullam esse proportionem inter media adhibita effectusque productos, ita ut hujusmodi effectus nonnisi agenti suprahumano tribui possint. Jamvero hæc duo in nonnullis saltem casibus, certo constare possunt.

(A) *Objiciunt* quidem adversarii hoc fieri non posse, quia non omnes naturæ vires nobis perspectæ sunt. [2] Fatemur equidem multas naturæ vires nobis ignotas esse, immo nonnulla facta olim ut supernaturalia habita fuisse, quæ forsan vires naturæ non prætergrediebantur. Sed ex hoc minime sequitur *nunquam* vera miracula patrata fuisse, vel ut talia agnosci non posse. (a) Etsi non omnes naturæ vires *speculative* cognoscimus, nec dicere valemus quousque earum efficacia sese extendere possit, *practice* dijudicamus quid *in determinatis circumstantiis* operari non possint. Videlicet ad judicium ferendum de facto supernaturali *concreto*, non necesse est omnes novisse leges earumque efficaciam, sed sufficit ut, omnibus attentis circumstantiis personarum, locorum, temporis, etc., certo appareat nullam esse proportionem inter media adhibita effectusque productos. Ita, v. g., quamvis ignoremus quousque se extendere possit ars medicinæ, certo tamen novimus non posse mortuum, jam quatriduo defunctum et fœtidum, subito et solo vocis imperio, e mortuis suscitari; vel leprosum solo contactu manûs aut sono vocis statim curari, vel cæcum a nativitate, luto adhibito, illico illuminari : hæc enim et alia supra vires naturæ esse

[1] J. H. Newman, *Grammar of Assent*, London, 1874, p. 306-307. Demonstrat etiam *Romanes* (op. cit. p. 109-110) Humi argumentum nihil scientifici præ se ferre.

[2] Quam difficultatem optime solvit G. Bertrin, *Histoire critique des événements de Lourdes*, pp. 215-229.

merito judicantur ab omnibus qui *communi sensui* valedicere nolunt. — Etiamsi enim concederetur, proficiente scientiâ, hos aut similes effectus forsan aliquando ope talis vel talis medii naturalis producendos esse, certum est tamen nunc absque tali medio eos superare vires hominis, ideoque *nunc* agenti *supra-humano* tribuendos esse.

(b) Etsi non omnes vires naturæ cognoscamus, certo tamen scimus *easdem causas in iisdem circumstantiis eosdem substantialiter effectus producere.* Atqui facta miraculosa huic principio omnino contradicunt; etenim vel *in iisdem* circumstantiis *diversi effectus* producuntur, aut iidem effectus sed *diverso modo*; vel in *diversis* circumstantiis *iidem effectus* producuntur, ita ut causa interveniens *non* videatur esse *necessaria*, sicut causæ naturales, sed prorsus *libera.* — Insuper hæc causa non doctis viris, sed simplicibus et ignorantibus obedit, nec omni loco et tempore, sed determinatis locis et temporibus, et ita distinguitur a viribus naturalibus quæ doctis subduntur, et quidem omni loco et tempore.

(c) Tandem *media adhibita non sunt scientifica*, sed *moralia* et *religiosa*, nempe humilis ad Deum recursus per orationem explicitam aut implicitam; et qui miraculo sanantur, spontanee et invincibiliter suam curationem Deo tribuunt. Omnino igitur legitimum est miraculi causam in ipso Deo quærere.

385. (B) *Objiciunt* pariter multa phænomena tanquam miracula haberi quæ *imaginationi* aut *hypnotismo* tribui possunt. — (a) Maximam esse vim imaginationis, præsertim in mulieribus, Doctores catholici libenter concedunt, et fatentur morbos quosdam ab eâ naturaliter oriri, vel e contra curari posse[1]; nec pariter ignorant somnambulismi, vel magnetismi aut hypnotismi miros effectus; sed simul, post *Benedictum XIV*, regulas tradunt quibus facta naturalia a veris miraculis distinguantur. Ita v. g., morbi, qui ex nervis oriun-

[1] Ita v. g. **S. Thomas** ait (3, q. 13, a. 3, ad 3): "Imaginationi, si fuerit fortis, naturaliter obedit corpus quantum ad aliqua, puta quantum ad casum de trabe in alto positâ, quia imaginatio nata est esse principium motûs localis... similiter etiam quantum ad alterationem quæ est secundum calorem et frigus, et alia consequentia; eo quod ex imaginatione consequenter natæ sunt consequi animæ passiones secundum quas movetur cor; et sic per commotionem spirituum totum corpus alteratur". Cfr. *Quæst. disp.*, de Pot., q. 6, a. 3, ad 7; præsertim vero **Benedict. XIV**, *De servorum Dei Beatificatione*, lib. IV, p. I, cap. ult., n. 12 sq.

tur, possunt quidem vi imaginationis curari; sed morbi qui ex alicujus organi læsione procedunt, nequeunt *statim* et modo *permanenti* solius phantasiæ ope expelli [1].

(b) Neque opponi possunt facta *hypnotica* [2]: ex his enim potius thesis nostra confirmatur; nam in hoc casu media adhibenda sunt ad finem intentum obtinendum, et quidem varia secundum varios morbos curandos; præterea, inspectis omnibus circumstantiis, quædam proportio apparet inter multa ex his factis mediaque adhibita, præsertim si comparentur cum iis quæ in naturali somnambulismi statu occurrunt; tandem media adhibita eodem modo in iisdem circumstantiis operantur; dum in miraculis vel nulla usurpantur media, vel nulla apparet proportio inter causam et effectus; aliunde eadem causa in eisdem etiam circumstantiis diversos omnino producit effectus, ad nutum illius qui miracula operatur [3].

(c) Tandem, quidquid de illis factis dici potest, nullus est medicus qui hypnotismo mortuos suscitârit, cæcis visum restituerit, surdos audire fecerit, quinque panibus quinque millia hominum satiaverit, etc. Quotiescumque igitur facta hujusmodi historice constabunt, ut præternaturalia haberi poterunt, præsertim si non semel, sed iterum atque iterum occurrunt; si enim in uno vel altero casu quis decipi possit, certo non ita facile in centenis casibus.

---

[1] Cf. **Benedict. XIV**, l. cit., 31. Alibi (l. IV, p. I, c. 8, n. 2) sequentes regulas tradit ut agnosci possit utrum sanatio sit miraculosa: "Ut sanatio a morbis et infirmitatibus inter miracula recenseatur, plura debent concurrere: primum est ut morbus sit gravis, et vel impossibilis vel curatu difficilis; secundum, ut morbus qui depellitur non sit in ultimâ parte status, ita ut non multo post declinare debeat: tertium, ut nulla fuerint adhibita medicamenta, vel, si fuerint adhibita, certum sit ea non profuisse; quartum, ut sanatio sit subita et momentanea; quintum, ut sanatio sit perfecta, non manca, aut concisa; sextum, ut nulla notatu digna evacuatio seu crisis præcedat temporibus debitis et cum causâ; si enim ita accedat, tunc vere prodigiosa sanatio dicenda non erit, sed vel ex toto, vel ex parte naturalis: ultimum, ut sublatus morbus non redeat". Cf. **Beaudeau**, *Analyse de l'ouvrage de Benoît XIV*, apud *Migne*, Theol. Curs. VIII, p. 921 sq.; **Ribet**, *La Mystique divine*, vol. III, sect. III, c. 24, p. 487 sq.

[2] Cfr. **Bertrin**, op. cit., p. 173-215.

[3] Cf. **Méric.**, *Le Merveilleux et la science*, l. III, c. 2, p. 393 sq.; **Guibert**, *L'Hypnotisme*, in periodico *Les Questions actuelles*, 16 sept. 1893, p. 248 sq.; **Lescœur**, *La Science et les faits surnaturels contemporains*, apud *Annales de Philos. chrét.*, 1896-97; **R. P. De La Barre**, *L'ordre de la Nature et le Miracle*, Paris 1899.

386. 3° **Miracula divina a diabolicis prodigiis distingui possunt**[1]. Etenim dæmones, licet portentosâ virtute agendi naturaliter præditi, *Deo* tamen *subditi* manent quoad hujus potestatis exercitium. Jamvero ad divinam providentiam pertinet ut non permittat diabolum miracula operari in iis rerum adjunctis in quibus homines *bonæ voluntatis* decipi possent quoad finem suum ultimum; secus enim Deus ipse aliquomodo causa erroris esset, et quidem in re maximi momenti, ad ejus gloriam hominumque salutem spectante : quod nemo admittere potest qui in Deum sapientem, providum et bonum credit. Ergo signa quædam esse debent, quorum ope divina opera, quando connectuntur cum doctrinâ religiosâ quæ uti revelata exhibetur, a dæmonum fraudibus dignosci valeant.

387. Hæc signa oriuntur : —

(A) *Ex ipsâ naturâ operis :* sunt enim miracula, quæ ordinem naturæ ita excedunt, ut nonnisi soli Deo tribui possint : hujusmodi sunt *mortui resurrectio*, quæ, ex communi omnium sensu, perfici nequit nisi ab Eo qui potestatem habet in corpus et animam, et utrumque ita unire potest ut anima vim habeat informandi et vivificandi corpus; *prædictio futurorum contingentium*, necnon perfecta cognitio et *manifestatio secretorum cordis*, quia utraque supremum dominium requirit in substantias spirituales et liberas; diabolus potest quidem hæc conjecturaliter cognoscere, non autem certo, ideoque aliquando saltem error detegetur; *curatio subita* quæ *creationem* vel *restitutionem* alicujus organi supponit : hoc enim facere nequit diabolus saltem repentino temporis momento.

388. (B) *Ex moralibus operis characteribus :* in divinis enim operibus nil nisi decens, bonum sanctumque elucet, cum in diaboli operibus, utpote qui sit spiritus nequam, aliquid mali saltem plerumque appareat. Sedulo igitur attendendum est ad omnes *circumstantias* facti, ut detegamus utrum a Deo an a dæmone causetur : (a) *Ad thaumaturgi personam moresque*[2] *:* si sit amens, vel impro-

[1] Cfr. Gerson, *De distinctione verarum visionum a falsis;* Bona, *De discretione spirituum;* Ribet, *La Mystique divine*, vol. III, c. 8, p. 153 sq.

[2] Cf. Bona, *De discret. spirituum*, c. XI, n. 8; Ribet, op. cit., vol. III, p. 158 sq.

bus, si levis, inconstans, inquietus, impatiens, superbus, de propriis defectibus glorians, prodigia quæ facit divina non sunt, cum tali legato Deus uti non soleat ad veritatem et virtutem hominibus commendandam ; si vero thaumaturgus vitæ sanctitate, zelo gloriæ Dei, modestiâ, humilitate et caritate polleat, Dei minister censeri potest. (b) *Ad modum* quo miracula fiunt : si in eis aliquid inhonesti, violenti, crudelis, vel incongrui deprehendatur; si media adhibita videantur blasphema, turpia, absolute ridicula (in quo tamen dijudicando, recte ait *Brugère* (n. 38) habenda est aliqua ratio temporum, locorum et personarum, quibus actio divina sese accommodare potest), spiritui nequam, non Auctori justitiæ et sanctitatis ascribi debent [1]. (c) Præsertim vero ad *effectus operis :* si mira hujusmodi nonnisi ad curiositatem pascendam tendunt, si ad turpia vel scurrilia provocant, si superbiæ et inobedientiæ favent, familiarumque pacem et concordiam perturbant, a Deo oriri nequeunt cujus opera bonos mores, virtutum praxim, puritatem et caritatem maxime fovent [2].

Ex quibus colligi potest plerumque miracula divina facile a diabolicis fraudibus secerni : si enim signa hujusmodi seorsim sumpta quandoque plenam non conferant certitudinem, probabile saltem afferunt argumentum, cujus vis crescit cum signorum multitudine, ita ut, si omnia simul inveniantur, jam dubitandi nullus sit locus.

389. Exinde solvi datur difficultas ab adversariis proposita, videlicet, haud raro miracula, juxta auctores sacros, a diabolis perfici. Licet enim Deus, teste Scripturâ, permittat mirabilia a diabolo perfici, sive ad bonorum probationem, sive ad majorem suæ potestatis manifestationem, media tamen suppeditat ad auctorem horum prodigiorum detegendum. Ita v. g. magi, qui in conspectu Pharaonis mira patraverant, non potuerunt tamen sciniphes e pulvere educere, sed, visis miraculis a Moyse factis, exclamare coacti sunt : Digitus Dei est hic [3] ; sic etiam falsis prophetis qui Baal serviebant non per-

[1] Cfr. S. Agobardus, *Epist. ad Barthol.*, n. 1, apud *Migne*, P. L., CIV, p. 179; Ribet, l. c., p. 159 sq.

[2] Cf. *Bible de Vence*, Exod., Diss. sur les vrais et les faux miracles, vol. II, p. 40; Ribet, l. cit., p. 163 sq.; J. H. Newman, Essays on Miracles, I, sect. 3; Gondal, Surnaturel, l. c. p. 232 sq.

[3] *Exod.*, VIII, 19.

missum fuit miraculo decipere filios Israel[1]; item, sub fine mundi prodigia quidem erunt multa, sed Christus ea annuntiando vim præcipuam eis ademit, nec viri bonæ voluntatis seducentur nisi volentes[2].

IV. De vi demonstrativâ miraculorum.

390. Post dicta de possibilitate et discernibilitate miraculorum, satis evidenter constat divina miracula, *in alicujus doctrinæ revelatæ confirmationem peracta*[3], *certissimam* et *decretoriam* esse *revelationis notam.*

1° Etenim miracula divina sive a Deo ipso, sive, eo jubente, ab angelis qui ipsi ministrant, patrantur; sunt igitur veluti *sigillum* quo opera sua esse divina ostendit, sicut sigillo regio litteræ principis authenticæ redduntur. Unde sic : Deus, auctor veritatis et summe sanctus, nunquam aliquid falsi directe aut æquivalenter, per se aut per alios, proferre potest : prolatio enim falsitatis, quæ apud homines errori obnoxios, aliquando materialis defectus solummodo esse potest ideoque a culpâ immunis, in Deo, qui falli nequit, semper formalis esset culpa. Atqui Deus falsum æquivalenter saltem diceret, si miracula patraret vel patrari permitteret in confirmationem falsæ doctrinæ vel revelationis quæ nunquam facta est ; sic enim agendo, potestatem suam usurpari permitteret ad nos decipiendos, et ipse fieret falsitatis testis, ut recte ait *S. Thomas*[4] : "contingere non potest quod aliquis falsam doctrinam annuntians, vera miracula faciat, quæ nonnisi virtute divinâ fieri possunt ; sic enim Deus esset falsitatis testis, quod est impossibile".

Quod *comparatione* illustratur : si enim aliquod sigillum nonnisi a rege ipso scripturæ conscio apponi posset, rex, sigillum apponendo, vere diceret se omnia probare quæ in scripturâ continentur. Porro talia sunt miracula vere divina; cum enim nonnisi a Deo perficiantur, et Deus aliunde sit perfecte conscius doctrinæ quæ mira-

[1] III Reg., XVIII, 20-40. — [2] *Matt.*, XXIV, 22-28.

[3] Duplici modo aliquod miraculum fieri potest in confirmationem alicujus doctrinæ : (a) *directe*, si quis explicite aut æquivalenter asserit aliquod miraculum secuturum esse ut ita manifestetur veritas talis doctrinæ; (b) *indirecte*, si quis legatum divinum sese declarans ad miracula a se antea patrata provocat

[4] *Quodlibet.*, II, a. 6, ad 4.

culis sigillatur, luculenter ostendit per miracula in confirmationem doctrinæ peracta, se eam approbare suamque facere[1].

391. 2° Argumentum autem multo validius erit, si *doctrina*, in cujus confirmationem miracula patrata sunt, licet in multis rationem superans, optime *concordat cum nobilissimis mentis et cordis aspirationibus*, bonos mores et virtutes promovet, præsertim caritatem erga Deum et proximum, eoque tendit ut nos magis divinos reddat. Tunc enim sigillum *extrinsecum* miraculi optime respondet *intrinseco* sigillo quod ipsi doctrinæ inhæret : Deus loquitur tum *foris* tum *intus*, et duplex hujusmodi testimonium unum idemque affirmat, nempe divinam originem et veritatem doctrinæ cum quâ miraculum connectitur.

Nec dicatur ibi vitiosum adesse circulum, quatenus doctrina ex miraculis, miraculorum autem divinitas ex doctrinâ ipsâ comprobatur; nam doctrinæ excellentia primum *ratione* expenditur; deinde doctrinæ excellentiâ aliisque signis supra expositis, n. 388, divinitas miraculi agnoscitur, et ex miraculis doctrinæ divinitas. Duo igitur hic habemus argumenta vere distincta, quæ sibi *mutuam opem* præbent : utrumque seorsim sumptum suam vim habet, sive moraliter certam, sive maxime probabilem : ambo autem simul sumpta majorem efficaciam obtinent.

Si autem quædam doctrina certo et evidenter rationi adversatur, vel sibi aperte contradicit, si vitiis favet et homines pejores aut miseriores reddit, prodigia cum eâdem connexa aut illusoria aut diabolica existimari debent.

392. **Corollarium.** Exinde dijudicari potest quid censendum sit de miraculis quibusdam in confirmationem falsarum religionum allegatis. Ita narratur Vespasianum et Adrianum ægrotos subito curâsse[2], — ad tumulum diaconi Paris miracula edita fuisse, — in Indiâ prodigia multa etiam diebus nostris perfici.

Hic non possumus hæc omnia facta critice expendere, sed solum *methodum* exponere quâ singula investigari valeant[3]. (a Primum

[1] **Lugo**, *de Fide*, disp. II, n. 25; **Suarez**, *de Mysteriis vitæ Christi*, disp. XXXI, sect. I, n. 7; **Mead***, op. cit., c. 4 o; **Gondal**, Surnaturel, l. II, c. 8, p. 269 sq.

[2] **Tacit.**, Histor. l. IV, n. 81; **Sueton.**, in Vespas., n. 7; **Spartian.**, *Hist. August.*, in Hadriano, n. 25.

[3] Cf. **Campbell**, *Dissert. on miracles*, part. II, sect. 4; **Gondal**, *Miracle*, p. 166-172.

quidem sedulo inquirendum est utrum facta hujusmodi sint *historice vera* necne. Ita, in casu *Vespasiani*, Tacitus ipse non affirmat curationem cæci miraculosam esse; imo refert Imperatorem, a quo miraculum petebatur, "primo inridere, adspernari", sed "vocibus adulantium in spem induci", cuncta suæ fortunæ patere ratum; et addit plebem Alexandrinam, quæ huic miraculo aderat, esse superstitionibus deditam. Ex ipsâ igitur narratione de veritate hujus facti merito dubitatur. (b) Postea expendere necesse est num vere miraculum *in confirmationem alicujus doctrinæ* directe aut indirecte patratum fuerit. In casu superius allato, nullo modo agitur de doctrinâ, sed de conciliando plebis favore. (c) Tandem attendi debet ad *circumstantias*, ut judicetur utrum necne aliquid sit *indecorum* et *inhonestum*. Ex hoc capite prodigia, quæ ad tumulum diaconi *Paris* occurrebant, sæpe comitabantur violentæ convulsiones, actusque inhonesti imo et obsceni, ideoque aut nervorum excitationi aut diabolo tribuenda sunt[1].

393. **Scholion:** *doctrina catholica de miraculis.* Hucusque de miraculo egimus *ex ratione*; sed catholicis scire expedit quid hâc de re *fides* doceat.

(A) Jamvero *Vaticanum* docet: (a) miracula esse facta *externa* et *divina*, *revelationis signa* et *argumenta*, quin tamen definiat eadem esse contra naturam, violationem aut suspensionem legum naturæ; (b) eadem esse *certissima divinæ revelationis signa*, quæ *Dei omnipotentiam et infinitam scientiam luculenter commonstrant*, simulque *omnium intelligentiæ accommodantur*. — Errant igitur qui docent miraculis inesse tantum vim probabilem, aut ea hodiernis mentibus non amplius accommodari.

(B) Tanquam *de fide definit*: (a) *miracula quædam fieri posse*, et *aliquando certo cognosci posse, iisque divinam religionis christianæ originem rite probari*; (b) *revelationem divinam externis signis* (miraculis et prophetiis) *credibilem fieri posse*, ideoque *non solâ internâ cujusque experientiâ aut inspiratione privatâ homines ad fidem moveri debere*[2].

[1] Cfr. **Marion**, *Hist. de l'Eglise*, 1906, c. III, § 327, cum auctoribus ibi allegatis.

[2] "Ut nihilominus fidei nostræ obsequium rationi consentaneum esset, voluit Deus cum internis Spiritus Sancti auxiliis externa jungi revelationis suæ argumenta, facta scilicet divina, atque imprimis miracula et prophetias, quæ cum Dei omnipotentiam et infinitam scientiam luculenter commonstrent, divinæ revelationis signa sunt certissima et omnium intelligentiæ accommodata...

Can. 3. Si quis dixerit, revelationem divinam externis signis credibilem fieri

§ II. Divina Christi missio probatur miraculis ab ipso patratis in ordine physico [1].

394. *Status quæstionis.* Præter miracula a Deo in gratiam Christi patrata, ut sunt Angelorum apparitio pastoribus, stellæ apparitio Magis, testimonium ipsi redditum occasione baptismi et transfigurationis, atque signa quæ ejus mortem comitata sunt [2], Christus ipse multa fecit miracula ad divinitatem suæ missionis confirmandam. Plus quam quadraginta in Evangeliis *speciatim* referuntur, multoque plura modo generali recensentur.

1° Juxta *S. Thomam* (3, q. 44), Christus, ad ostendendum omnem creaturam sibi esse subjectam, in *omnibus creaturarum generibus* miracula patravit : (A) circa *spirituales substantias*, dæmones expellendo; septem præsertim commemorantur miracula hujusmodi; videlicet in synagogâ Capharnaum dæmonium exire jubetur; alibi dæmonium ejicitur quo homo surdus et mutus factus fuerat; in regione Gerasenorum duo dæmoniaci liberantur, et dæmones ejecti in porcos abire jubentur; postea mutus dæmoniacus curatur; filia mulieris Chananææ a dæmone liberatur, itemque lunaticus et mulier quæ habebat spiritum infirmitatis [3]. Sed insuper hæc et similia in Evangeliis legimus : " Obtulerunt ei multos dæmonia habentes

non posse, ideoque solâ internâ cujusque experientiâ aut inspiratione privatâ homines ad fidem moveri debere; anathema sit.

Can. 4. Si quis dixerit, miracula nulla fieri posse, proindeque omnes de iis narrationes, etiam in Sacrâ Scripturâ contentas, inter fabulas vel mythos ablegandas esse; aut miracula certo cognosci nunquam posse, nec iis divinam religionis christianæ originem rite probari; anathema sit ". (*Vatic.*, sess. III, cap. 3 et can. 3-4.)

[1] **S. Thom.**, 3ª, q. 43 sq.; **Suarez**, in 3 part. S. Th., disp. XXXI; **Perrone**, n. 243 sq.; **Card. de La Luzerne**, *Dissert. sur la Religion*, diss. II, p. 2ª; **Frayssinous**, *Défense du Christianisme*, Des miracles évangéliques; **Lacordaire**, 38e Confér.; **Monsabré**, *Introd. au Dogme*, 28-29e et 36e Confér.; **Brugère**, n. 75 sq.; **Lambrecht**, p. 384 sq.; **Newman**, *Essays on Miracles*, p. 70 sq.; **Schanz**, *A Christian Apology*, vol. II, c. 18, p. 560 sq.; **G. Campbell***, *A dissertation on Miracles*, p. II; **C. A. Row***, *Evidences of Christianity*, lect. II; **Picard**, *Chrétien ou Agnostique*, p. II, ch. I; **A. B. Bruce***, *The miraculous element in the Gospels*, New York, 1897, p. 79 sq.; **Fonck**, *Die Wunder des Herrn in Evangelium exegetisch*, Innsbruck, 1903; **Brassac**, *Man. Biblique*, t. III, n. 250-274; **L. Fillion**, *Les miracles de N. S. Jésus-Christ*; **J. Bourchany**, *op. cit.*, p. 127-269.

[2] *Luc.*, II, 10-11; *Matt.*, II, 2; III, 17; XVII, 1-5; *Luc.*, XXIII, 44-47 : *Matt.*, XXVII, 51-44.

[3] *Marc.*, I, 23-27; *Matt.*, XII, 22-45; *Matt.*, VIII, 28-35; IX, 32-33; XV, 21-28; XVII, 14-20; *Luc.*, XIII, 11-13.

et ejiciebat spiritus verbo"[1]. — Angeli autem in deserto Christo ministrant, et unus ex eis eum in horto Gethsemani confortat[2].

395. (B) Circa *cælestia corpora*, quando videlicet stella in ejus nativitate apparuit, vel quando tenebræ factæ sunt in ejus morte[3].

(C) Circa *homines*, quosdam resuscitando, alios curando. (a) Tres *mortuos suscitavit:* filium viduæ Naim, filiam archisynagogi Jairi, atque Lazarum jam quatuor diebus sepultum[4]. (b) Quindecim *curationes* perfecit, videlicet leprosi, S. Petri socrûs, paralytici ad probaticam piscinam, alius paralytici, servi centurionis, manus aridæ, filii cujusdam reguli, mulieris quæ fluxum sanguinis patiebatur, duorum cæcorum, surdi-muti, cæci apud Bethsaidam, hydropici, decem leprosorum, cæcorum apud Jericho, cæci nati[5]. Præterea multo plures alios sanavit, ut ex his similibusque verbis colligi potest: "Et multitudo copiosa plebis ab omni Judæâ et Jerusalem et maritima et Tyri et Sidonis, qui venerant, ut audirent eum et sanarentur a languoribus suis"[6].

396. (D) Circa *creaturas irrationales*, v. g., quando Cana, in Galilæâ, aquam in vinum mutavit, tempestatem subito sedavit solo vocis imperio, super aquas ambulavit, Petrum in mari ambulantem sustentavit, et paucis panibus piscibusque ingentem multitudinem nutrivit[7].

397. 2° Immo Christus *Apostolis suis potestatem miracula patrandi contulit*, sive quando septuaginta duos discipulos ad oves quæ perierant domûs Israel, sive quando duodecim in universum orbem misit[9], eis potestatem tradens miracula faciendi, et quidem majora quam ipse fecerat[8]. Quam quidem potestatem feliciter exercuerunt; nam, post primam missionem, reversi sunt septuaginta duo cum gaudio dicentes: "Domine, etiam dæmonia subjiciuntur nobis in nomine tuo"[10]. Apostoli autem, post Pentecosten, multos pariter curârunt: "Multa quoque prodigia et signa per Apostolos in Jerusalem fiebant... Multa in plebe per manus Apostolorum fiebant signa et prodigia; ita ut in plateas ejicerent infirmos, et ponerent in lectulis et grabatis, ut, veniente Petro, saltem umbra illius obumbraret quemquam illorum, et liberarentur ab infirmitatibus suis"[11].

---

[1] *Matt.*, VIII, 16; *Luc.*, VI, 17-18. — [2] *Matt.*, IV, 11; *Luc.*, XXII, 43. — [3] *Matt.*, II, 2; *Luc.*, XXIII, 44. — [4] *Matt.*, IX, 18-26; *Luc.*, VII, 11-17; *Joan.*, XI, 1-45. — [5] *Matt.*, VIII, 1-4; VIII, 14-15; *Joan.*, V, 1-15; *Matt.*, IX, 1-7; VIII, 5-13; XII, 9-13; *Joan.*, IV, 46-54; *Matt.*, IX, 20-22; IX, 27-31; *Marc.*, VII, 32-37; VIII, 22-26; *Luc.*, XIV, 2-6; XVII, 12-19; *Matt.*, XX, 29-34; *Joan.*, IX, 1 sq. — [6] *Luc.*, VI, 17-18; *Matt.*, IV, 23; VIII, 16. — [7] *Joan.*, II, 1 sq.; *Matt.*, VIII, 23-27; XIV, 26-31; *Joan.*, VI, 19-21; *Matt.*, XIV, 15 sq.; XV, 32. — [8] *Luc.*, X, 9; *Matt.*, X, 8; *Marc.*, XVI, 17. — [9] *Joan.*, XIV, 12. — [10] *Luc.*, X, 17. — [11] *Act.*, II, 43; V, 12; IX, 34-40; XIX, 11-12; XX, 9-12.

398. Quibus positis, divinitas missionis Christi dupliciter demonstrari potest, vel ex miraculis *singillatim* sumptis, vel ex eisdem *collective* spectatis. Posteriorem methodum ut *breviorem* simul et *efficaciorem* amplectimur. Nam etiamsi semel aut bis accidere potuisset ut Evangelistæ, vel testes e quibus facta miraculosa didicerunt, aliquam facti *circumstantiam* omisissent, unde facti natura paulisper mutaretur; aut circa *supernaturalitatem* facti decepti fuissent; aut circa ejus *cum revelatione connexionem;* — at certe non centies, non semper id accidisse vir *prudens* admittet [1].

Quo melius vis argumenti perspiciatur, sic arguimus : ut miracula evangelica divinam Christi missionem probent, tria requiruntur et sufficiunt : 1° ut *historice* certa sint; 2° vere *supernaturalia divinaque ;* 3° in *confirmationem missionis* Christi patrata. Atqui hæc tria constant.

399. I. Miracula Christi historice certa sunt.

Hoc jam colligi potest ex dictis ubi de Evangeliorum *historicâ* auctoritate. Ibi enim probatum est sacros scriptores ea quæ narrant, optime cognovisse, quippe qui ea vel viderint vel ex testibus oculatis didicerint, et aliunde câ honestate, simplicitate et veracitate fulgeant, quæ in testibus desiderantur. Cum vero nonnulli sint Rationalistæ, qui, dum pleraque facta Evangelica admittunt, miracula tamen rejiciant, aliquot contra illos argumenta subjungere opportunum erit, quæ desumuntur ex *intimâ connexione miraculorum cum aliis factis*, et ostendunt illa sine his logice negari non posse.

400. 1° Imprimis testes qui ea referunt *iidem* sunt ac illi qui alia facta narrant, proindeque *æqualiter fide digni :* cur enim in his omni fide, in istis nullâ fide digni? — Nec dicatur miracula non tam facile dignosci ac cetera eventa; nam, eo ipso quod *extraordinaria* sunt, majorem excitant attentionem et dilucidius investigantur. — Aliunde præcipua Christi miracula non solum sensibilia, sed etiam *publica* erant, non in vico aut angulo sed in civitatibus et plateis, nonnunquam in ipsâ civitate Jerusalem

[1] Quod argumentum optime evolvit **Brugère**, l. c., p. 206-210.

patrata[1], coram maximâ populi multitudine, immo haud raro coram inimicis, coram Scribis et Pharisæis, qui nihil intentatum reliquerunt ad eorum existentiam denegandam. — *Nec omnes testes erant plebeii :* quidam scientiâ et auctoritate inter Judæos pollebant, ut Nicodemus, Jairus, Centurio, Zachæus, Lazarus, Scribæ et Pharisæi, Sacerdotes et Sanhedritæ[2].

401. 2° Præterea de nonnullis miraculis *juridica* instituta est inquisitio ab ipsis inimicis Christi[3]. Sumamus in exemplum *curationem cæci nati.* (a) Statim ac miraculum patratum fuit, *vicini* qui cæcum antea noverant, diligenter inquirunt a quo et quomodo sanatus fuerit. (b) Postea eum adducunt ad *Pharisæos*, qui triplicem hâc de re investigationem instituunt; primum quidem *eum qui cæcus fuerat* interrogant, eumque variis modis ad miraculum negandum invitant, sed frustra ; postea *parentes ejus* vocant, et ab eis quærunt num hic sit filius eorum, num vere cæcus fuerit et quomodo nunc videat; nec satis, *iterum vocant eum qui cæcus fuerat*, eumque urgent ut det gloriam Deo verumque dicat; *captiosas* insuper proponunt quæstiones, ut eum in verbis capiant; sed, cum ille primam narrationem confirmaret, eorumque fallacias eluderet, nihil aliud facere potuerunt nisi ei maledicere. Quid tandem plura desiderantur? Numquid scientifica Academia magis accurate rem investigare potuisset?

402. 3° Sed insuper facta miraculosa cum telâ evangelicæ narrationis ita *contexta* sunt, ut negari non possint nisi simul *tota Christi historia rejiciatur.* (a) Ita v. g. primâ vice quâ initio vitæ publicæ Hierosolymam venit, conversio multorum Judæorum, præsertim vero Nicodemi, miraculis ejus ascribitur[4]; totus sermo Christi, in capite V° Joannis, occasione curationis paralytici habitus est; item ejus sermo

[1] *Joan.*, II, 23; V, 1-16; IX, 1-34; XI, 47.

[2] *Joan.*, III, 1-2; *Marc.*, V, 22-43; *Matt.*, VIII, 5-13; *Joan.*, XI, 45-47.

[3] *Joan.*, V, 10-16; IX, 1-34. Miraculum cæci nati (*Joan.*, IX) et Pharisæorum hâc de re investigationem non minus lepide quam solide exponit **F. Vigouroux**, *Les Livres Saints et la Critique Rationaliste*, Paris, 1886, Introduction, vol. I, p. 82 sq.

[4] *Joan.*, II, 23; III, 2.

de pane cælesti cum panum multiplicatione connectitur[1]; iterum resurrectionis Lazari occasionem inimici Christi arripiunt ut eum interficiendi consilium ineant etc.; uno verbo vita Domini ejusque passio et mors, sublatis miraculis, inexplicabilia ænigmata essent[2]. (b) Pariter strenua fides Apostolorum in ejus divinam missionem non explicatur nisi ex miraculis quorum testes fuerunt; ita, post miraculum Canæ, crediderunt in eum discipuli ejus[3]; post sedatam tempestatem, intra se dicunt : " Quis, putas, est iste, quia et ventus et mare obediunt ei? [4].

403. 4° Tandem ad miracula Christi ut ad *notissima* facta fidenter provocant tum Apostoli tum Patres. Ita v. g. *Petrus* Judæos alloquitur : " Jesum Nazarenum virum approbatum a Deo in vobis, *virtutibus* et *prodigiis* et *signis* quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut et *vos scitis...*" [5] Item *Quadratus*, episcopus Atheniensis, ad Adrianum Imperatorem, circa initium secundi sæculi, apologiam scripsit, in quâ ad miracula Christi provocat ad probandam hujus missionis divinitatem [6]. Jamvero Apostoli eorumque successores tam confidenter ad illa miracula appellare non potuissent, nisi certa et extra controversiam fuissent. Revera Judæi sive Christo coævi, sive posteriores, qui in

[1] *Joan.*, VI, 26.

[2] Quod fatentur nonnulli rationalistæ, ut **Seeley***, *Ecce homo*, p. 51 : "In Christi consiliis miracula tam magnum locum obtinent, ut theoria quæ discipulorum imaginationi aut recentiori ætati ea in totum tribuat, Evangeliorum fidem non ex parte, sed omnino destruat, et Christum virum commentitium, uti Herculem, efficiat. Si character in Evangeliis expressus, in primariis circumstantiis verus et historicus est, ipsa quidem fide digna sunt; et si ita est, ipse Jesus miraculorum fidejussor est. In hoc casu eorumdem miraculorum veritas ab opinione quam de Christi veracitate homines habent, maxime pendet, et hæc opinio in tota Christi vita recte cognita fundari debet". Cfr. **Holtzmann***, *Die synoptischen Evangelien*, p. 509.

[3] *Joan.*, II, 11. — [4] *Marc.*, IV, 40. — [5] *Act.* II, 22; *Rom.* XV, 19; I *Cor.* XV, 13-21 etc.

[6] " Servatoris nostri opera semper conspicua erant, quippe quæ vera essent : ii scil. qui morbis liberati aut qui ex morte ad vitam revocati fuerant. Qui quidem non solum dum sanabantur, aut dum ad vitam revocabantur, conspecti sunt ab omnibus, sed secuto deinceps tempore. Nec solum quamdiu in terris moratus est Servator noster, verum etiam post ejus discessum diu superstites fuerunt, adeo ut nonnulli eorum etiam ad nostra usque tempora pervenerint", Apud **Eusebium**, *Hist. Eccl.*, l. IV, c. 3 (P. G., XX, 307).

Talmude scripserunt, aut pagani scriptores, ut *Celsus*[1], mira Christi opera non negarunt, sed magicis artibus pariter tribuerunt. Jamvero si miracula Christi essent solummodo pia discipulorum inventa, nonne eorum coævi, præsertim religionis Christianæ hostes, illud aperte declaravissent[2]? Ergo historice negari non possunt hujusmodi miracula.

404. II. **Miracula Christi vere supernaturalia et divina sunt.** 1° Imprimis ea esse *supra vires humanas* jam ex dictis colligi potest. Hodierni Rationalistæ sat libenter concedunt facta hujusmodi vere coævorum mirationem movisse, et ab ipsis ut miracula habita fuisse, sed contendunt eadem naturalia esse, nec ut præternaturalia agnita fuisse nisi propter naturalium legum ignorantiam, et innatam propensionem tunc temporis vigentem tanquam miraculosum habendi quidquid eorum scientiam superabat[3]. In hoc tamen errant, ut ex sequentibus patebit:

(A) Etsi enim tempore Christi homines proni essent ad miracula facile admittenda, *Pharisæi* aliique multi, qui *Domino infensissimi* erant, nullum non moverunt lapidem ut ejus auctoritatem infirmarent, probarentque prodigia ab ipso patrata minime miraculosa esse. (a) Hoc jam clare patet ex triplici investigatione quam de sanatione cæci nati instituerunt, ut supra notavimus. (b) Idem constat ex resurrectione Lazari, quæ prope Jerusalem locum habuit, coram multis Judæis, qui ex civitate venerant. Teste enim Joanne, multi ex eis propter hoc crediderunt in eum; quidam

[1] Apud *Origenem*, adv. Celsum, I, 38.

[2] Hic prætermittere non possumus celeberrimum **Jos. Flavii** testimonium (*Antiquit.*, l. XVIII, c. 3, n. 3): "Fuit autem hoc tempore Jesus vir sapiens, si tamen virum illum oportet dicere. Erat enim mirabilium operum effector, magister hominum, qui vera libenter amplectuntur. Et plurimos quidem ex Judæis, plurimos ex Gentibus ad se pertraxit. Hic erat Christus. Cumque eum a primoribus gentis suæ accusatum Pilatus ad crucem damnâsset, ab eo diligendo non abstinuerunt qui primum cœperant, nam post tertium diem redivivus ipsis apparuit, cum divini vates hæc aliaque quam plurima admiranda de eo prædixissent". Nec tamen hoc testimonio insistimus, nam a sæc. XVI° ejus genuinitas in dubium a nonnullis revocata est, licet a multis adhuc propugnetur; juxta alios, iocus non est spurius, sed aliquo modo adulteratus: ita v. g. Josephus non scripsit "hic *erat* Christus", sed "hic *dicebatur* Christus". Nostrum non est litem dirimere.

[3] Ita auctor operis *Supernatural Religion*, vol. I, p. 98.

autem abierunt ad Pharisæos, istique evidentiâ factum agnoscere coacti, collegerunt concilium, dixeruntque : " Quid facimus, quia hic homo multa signa facit? Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum "[1]. — Quis porro dicat eos nimium fuisse propensos ad miracula Christi agnoscenda? Nonne odium aciem oculorum et intellectûs acuit, ad detegendas fraudes, si quæ essent, in ratione agendi adversarii? Si igitur infensissimi hostes opera hujusmodi ut præternaturalia habuerunt, talia fuisse admodum probabile est.

405. (B) Præterea, si coævi decepti sunt circa horum operum supernaturalem characterem, facta ipsa recte videre et referre tamen potuerunt, nostraque refert ea expendere, et dijudicare num, inspectis tum *naturâ* eorum, tum *modo* quo peracta sunt, vere præternaturalia sint. (a) Jamvero etsi de nonnullis factis dubitari posset utrum leges naturæ superent annon, certo certius *nonnulla sunt de quibus nullum sit rationabile dubium ;* v. g. subita paralytici curatio, qui per triginta octo annos infirmus fuerat[2]; instantanea cæci nati sanatio, luto et sputo solum adhibitis[3]; leprosi solo tactu perfecta curatio; sanationes in distans solo verbo effectæ; a fortiori mortui resurrectio jam fœtidi, et alia hujusmodi quæ coram multis testibus peracta sunt, sine absurditate naturalia dici nequeunt. (b) Res evidentius etiam patebit, si attendatur *modus* quo patrata fuere : Christus enim inopinate, sine ullâ præparatione, absque ullo remedio, quandoque etiam in distans, sæpe solo nutu aut verbo aut tactu, morbos incurabiles, vel saltem qui nonnisi post longum tempus curari valent, instantanee maximâque facilitate sanabat. (c) Attendantur etiam *multitudo* et *varietas* operum mirabilium quæ fecit; *certitudo* quâ ejus imperio statim respondit eventus; *stabilitas* effectuum quos produxit, quum ægroti ab eo curati longam postea vitam duxerint, ut ex citato Quadrati testimonio colligitur; nec ullum remanebit dubium[4]; sed potius cum *Arnobio* dicere fas erit : " Potestisne aliquem nobis designare, monstrare ex

[1] *Joan.* XI, 45-48. — [2] *Joan.* V, 5-9. — [3] *Joan.* IX, 6-7.
[4] Arnobius, *Adv. Gentes*, lib. I, c. 43.

omnibus illis magis viris, qui unquam fuêre per sæcula, consimile aliquid Christo millesimâ ex parte qui fecerit"?

406. (C) Novum argumentum accedit ex simplici *expositione* variarum explanationum, quibus *Rationalistæ* miracula explodere nisi sunt.

(a) Nonnulli, ut *Paulus*, facta tanquam *historica* admittentes, eadem *naturaliter* explicare tentant. Ita v. g. Jesus cum quinque panibus quinque millia hominum saturavit, quia nimirum exemplo suo eos qui panes habebant induxit ut non habentibus darent; (cur autem neque apostoli neque turba id animadverterint non explicatur!); super mare ambulavit, i. e. supra ripam quæ mari superior est (cur autem Petrus super mare ambulans jam mergi inceperit dicere non curant!); cæcum a nativitate curavit, sed collyrii ope quod luto miscuerat (cur autem hodierni rationalistæ, non obstante medicinæ progressu, cæcos a nativitate collyrio curare non possint, prorsus tacetur!); et ita de ceteris[1]. (b) Quas inventiones utpote nimis ridiculas explosit alius rationalista *Strauss*, ipseque novam præbuit explanationem quæ *mythica* dicitur, ut jam diximus ubi de Evangeliorum auctoritate; hæc autem pariter ab aliis rationalistis rejecta fuit, tum quia prorsus gratuita est, tum quia necessario supponit Evangelia nonnisi centum et quinquaginta circiter annis post mortem Christi scripta fuisse: quod falsum esse probavimus.

407. (c) Nonnulli igitur aliam viam inierunt, contendentes facta miraculosa mentali *suggestione* et *hypnotismo*[2] explicari posse. Sed incassum. In multis enim differunt

[1] Easdem explanationes poetice recoxit **Renan** (*Vie de Jésus*, c. 16) qui serio asserit exquisitæ personæ gracili tactu, immo suavi risu multos morbos curari posse, præsertim ubi nulla adest organica læsio! Unum respondemus: cur Rationalistæ, qui certe exquisitis dotibus præfulgent, ægrotos in nosocomiis jacentes sæpius non invisunt, gracilique risu et verbis amœnis leprosos, cæcos a nativitate, surdos et mutos curare non attentant? Cf. **Brugère**, p. 207; **Vigouroux**, l. c.

[2] Ita v. g. **Carpenter***, *Contemporary Review*, Jan. 1876, ubi miracula explicare nititur per actionem mentis in corpus: animadvertit siquidem curationes, in Evangeliis relatas, *semper fidei* ascribi, ita ut Christus miracula non patraverit in patriâ suâ, propter incredulitatem eorum. Ita etiam **Skepto***, *L'hypnotisme et les religions*, ch. 3; **Binet et Ferret***, *Le magnétisme animal*. — Ad quorum confutationem cfr. **C. A. Row***, *Christian Evidences*, p. 410 sq.; **De Bonniot**, *Le miracle et ses contrefaçons; Le miracle et les sciences médicales*, 1879; **Coconnier**, O. P., L'hypnotisme franc, Paris, 1897; **Méric**, *Le Merveilleux et la Science*, Paris, 1888. — Quoad vim suggestionis in genere, cfr. **Bernheim**, *Hypnotisme, Suggestion, Psychothérapie*, 2e édition, Paris, 1903; **Dr Grasset**, *L'hypnotisme et la suggestion*, Paris, 1904; *Le Psychisme inférieur*, Paris, 1906; *Introduction physiologique à l'étude de la Philosophie*, 1908.

hypnotica prodigia ab evangelicis miraculis : 1) hæc enim non limitantur ad *quædam* curationum genera, sed ad *omnia* sese extendunt; ita curantur non solum ii qui nervorum commotione turbantur, sed etiam leprosi, surdi-muti, cæci nati; imo mortui suscitantur; tempestas sedatur, panes multiplicantur aliaque phænomena producuntur (*supra*, n. 394), ad quæ hypnotismus, fatentibus adversariis, sese non extendit.

2) Præterea magnetismus et hypnotismus *non repente* et subito, *nec sine adhibitis mediis*, miros effectus producunt; sed aliquod temporis intervallum variaque requirunt media, ut paulatim ac repetitâ suggestione ægri intimam ac certam persuasionem habeant de curatione obtinendâ. Christus autem *instantanee sine adminiculis*, solo nutu aut tactu miracula perfecit. Nec dicatur Ipsum semper fidem seu fiduciam postulâsse, antequam ea patraret; in nonnullis enim casibus nullam exegit fiduciam[1]; aliquando eam expetivit non ab ipsis infirmis, sed ab iis qui eorum postulabant curationem[2]; quod quidem fecit, contextu inspecto, non quasi fiducia miraculi causa esset, sed ut melius divinitatem suæ missionis demonstraret. — Quandoque etiam miracula fecit *in distans*, ut in casu filii Chananææ mulieris, simplici actu voluntatis, absque ullâ mentali suggestione[3].

(d) Nec ejus miracula tribui possunt *ignotis naturæ viribus* : hæ enim vel *fortuito casu* Christo obediebant, vel quia *ipsi* erant *notæ;* prima hypothesis non solum improbabilis, sed et ridiculosa est, attentis numero et qualitate miraculorum; secunda autem supponeret Christum scientiâ vere *miraculosa* præditum esse.

Certum est igitur Christi miracula esse *præternaturalia*.

408. 2ª Aliunde *non diabolica*, sed *divina* sunt.

Quod breviter perstringimus, quia hodie nemo est qui miracula Christi diabolo adscribat. Revera : (a) si *persona* Christi omnibus virtutibus fuit prædita, si ejus *doctrina* est omnino excellens, ut supra probatum est, nn. 255, 355, 357,

[1] *Matt.*, XII, 22; *Luc.*, XVII, 12-14; VII, 2-10: 14; *Joan.*, IX, 6.
[2] V. g. quoad filiam mulieris Chananææ, *Matth.*, XV, 22-28.
[3] *Matt.*, VIII, 5-13; XV, 22-28.

moraliter impossibile est eum fuisse diaboli ministrum. (b) Inter ejus miracula, recensentur quædam *resurrectiones mortuorum*, quæ dæmonis vires superant; et *dæmoniorum ejectiones*, quæ diabolo tribui nequeunt, nisi dicatur eum contra seipsum pugnare: "Si autem et Satanas in seipsum divisus est, quomodo stabit regnum ejus?"[1]

(c) Iterum si attenduntur miraculorum *circumstantiæ*, nil nisi bonum, honestum, beneficum, Deo prorsus dignum in eis apparet; si attenduntur *fructus*, optimi sane fuerunt, scilicet discipulorum emendatio, multorum Judæorum Gentiliumque conversio, vitiorum correctio, Romani Imperii reformatio. Jamvero "a fructibus eorum cognoscetis eos... non potest arbor bona malos fructus facere, neque arbor mala bonos fructus facere"[2]; ergo miracula Christi nonnisi a bono principio, nonnisi a Deo esse possunt.

409. III. Miracula Christi in confirmationem divinæ ejus missionis peracta sunt, ut ex multis Evangelii locis colligitur.

(A) *Ipse enim ad opera, id est miracula sua sæpius provocat*, quando sive discipulos sive plebem vult convincere de divinitate suæ missionis. (a) Joannis Baptistæ discipulis scisitantibus num esset Christus seu Messias, Jesus miracula coram eis patravit, et hisce verbis respondit, quibus Isaias usus fuerat ad describenda Messiæ tempora: "Euntes renuntiate Joanni, quæ audistis et vidistis. Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt"[3]. Numquid apertius declarare poterat se esse Messiam ab Isaia prænuntiatum, et miracula a se patrata certissimam esse suæ divinæ legationis notam? — Judæis inquirentibus num Ipse Christus esset, ait: "Loquor vobis et non creditis: opera, quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testimonium perhibent de me"; quod infra his verbis confirmat: "Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi; si autem facio, et si mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis et credatis quia Pater in me est, et ego in Patre"[4].

---

[1] *Luc.*, XI, 17-20. — [2] *Matt.*, VII, 16-18. — [3] *Matt.*, XI, 4-5; *Luc.*, VII, 22. [4] *Joan.*, X, 24, 37-38.

(b) Quin immo id in nonnullis casibus, antequam miracula perficeret, *magis explicite* etiam declaravit. Ita, v. g. Lazarum ad vitam revocaturus, elevatis sursum oculis, dixit: "Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me. Ego autem sciebam quia semper me audis; sed propter populum qui circumstat, dixi, *ut credant quia tu me misisti*"[1]. Certo igitur miracula patravit directe in confirmationem divinæ suæ legationis.

410. (B) *Nec aliter rem intellexerunt ejus discipuli.* Nicodemus, miraculis ejus visis, divinam ejus auctoritatem statim agnovit: "Scimus quia a Deo venisti magister: nemo enim potest hæc signa facere, quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo"[2]. Discipuli, post et propter miraculum in Cana patratum, crediderunt in eum[3]; cæcus natus pariter in Jesum credidit postquam ab Eo sanatus est[4]. Hinc Joannes, circa finem Evangelii, declarat miracula Christi ideo relata fuisse, ut lectores in eum credant: "Hæc autem scripta sunt, ut credatis quia Jesus est Christus Filius Dei, et ut credentes vitam habeatis in nomine ejus"[5]. Apostoli divinitatem missionis Christi probant ex ejus miraculis, præsertim ex ejus resurrectione, ejusque transfiguratione, quando scilicet audita est vox Patris dicens: "Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui"[6].

Jamvero si Christus tot et tanta fecit miracula ad demonstrandum se esse Dei legatum, si miraculis hujusmodi tot viros ingenio et virtute præditos ad se traxit, fateri cogimur Deum ipsum ejus adstipulatorem fuisse, divinoque sigillo ejus opera doctrinamque obsignâsse. Credere igitur debemus Jesum esse vere divinum legatum, nisi Dei existentiam ejusque providentiam negare velimus. Merito proinde cum *Richardo a S. Victore*[7] concludere licet: "*Domine, si error est, a Teipso decepti sumus;* nam ista in nobis tantis signis et prodigiis confirmata sunt et talibus, quæ nonnisi *per Te* fieri possunt".

[1] *Joan.*, XI, 41-42. — [2] *Joan.*, III, 2. — [3] *Joan.*, II, 11. — [4] *Joan.*, IX, 35-38. — [5] *Act.*, I, 22; II, 32-37; 1 *Cor.*, XV, 14-18 etc. — [6] *II Petr.*, 16-18.
[7] **Richardus a S. Vict.**, *de Trinit.*, l. I, 2, P. L., CXCVI, 891.

§ III. Divinitas missionis Christi ex vaticiniis ab eo editis probatur [1].

411. *Status quæstionis.* (A) Vaticinium proprie dictum definitur *certa prædictio futuri eventus, qui naturaliter prævideri nequit.* Dicitur: *certa*, ut sic distinguatur a merâ *conjecturâ*, quâ futuri eventus cum aliquâ probabilitate a peritis prævideri possunt; *prædictio futuri eventus*, ut sic distinguatur a cognitione et manifestatione occultorum, quæ futura non sunt, proindeque a revelatione quæ circa res occultas versatur, non autem *semper* circa res futuras; vaticinium supponit quidem revelationem, sed non omnis revelatio vaticinium continet; *qui naturaliter prævideri nequit*, nam si eventus, etiam futurus, in causâ certo cognosci possit, ut lunæ vel solis eclipsis, non est prophetia, sed naturalis prævisio; vaticinia autem versantur circa futura, quæ pendent a causâ liberâ et nonnisi a Deo cum certitudine cognosci valent.

412. (B) *Possibilitatem* vaticinii ii soli logice negare possunt qui personalis Dei existentiam rejiciunt: Deus enim, infinite sapiens, omnia etiam futura contingentia novit, ut in Theologiâ naturali probatur; aliunde eadem hominibus manifestare potest, ut dictum est ubi de possibilitate revelationis.

Difficile sæpe, non vero impossibile est vera vaticinia ab humanis conjecturis *discernere.* Si enim futuri eventus, non propinqui nec necessarii, sed *remoti* et *liberi*, non dubitanter vel æquivoce, sed *certo* et *determinate* annuntientur, præsertim vero si sint simul *multi* et *implicati*, merito concludi potest eum qui talia prædicit, vere esse prophetam a Deo inspiratum, quando eventus eo modo quo prædicti fuerant revera contingunt; licet enim homines aliquando conjecturaliter

[1] **Card. de la Luzerne**, *Dissert. sur les Prophéties*, in Curs. Script. *Migne*, t. XVIII, p. 220-234; **Perrone**, n. 247 sq.; **Knoll**, op. cit., § 136-140; **Ottiger**, p. 750 sq., **Mac Ilvaine***, *Evidences*, lect. VIII; **Lescœur**, *Jésus-Christ*, 12e Confér., Le Prophète, Paris, 1880; **Schwartzkoff***, *Prophecies of J. Christ*, tr. from the german; **Denney***, *Death of Christ;* **Hastings***, *Dict. of Christ*, t. II, p. 431-441; **P. Batiffol**, *L'Enseignement de Jésus*, Paris, Bloud, 1905, p. 251-296.

aliquod factum simplex annuntiare possint, quod per accidens evenit, non tamen cum adjunctis quæ descripsimus; nam quæ per accidens fiunt, raro fiunt; itaque si multi eventus hujusmodi, aut etiam minuta adjuncta unius eventûs prædicuntur, moraliter impossibile est ut facta temerariæ prædictioni adamussim respondeant.

Exinde sequitur vaticinium verum et certo adimpletum esse vere *divinum miraculum*, ideoque signum decretorium divinæ revelationis, quando cum eâ connectitur.

Duo hic probare intendimus: 1° Christum plura vere prædixisse; 2° ex his vaticiniis divinam ejus missionem legitime inferri.

413. **I. Christus clare et minute multa prædixit futura contingentia, quæ adamussim adimpleta sunt.** Christum *occulta cordium* novisse, necnon *futura*, e multis Evangelii locis eruitur [1]. Præcipua recensebimus inter ea quæ prædixit circa *seipsum*, suos *discipulos*, *Ecclesiæ fata*, necnon et *Judæos*. Quo melius res pateat, ex unâ parte vaticinium, ex alterâ ejus adimpletionem referemus.

1° Circa Christi passionem et resurrectionem.

414. Christus non semel tantum, sed *ter* saltem, *aperte*, cum *minutis circumstantiis*, passionem suam annuntiavit: post confessionem Petri [2], post curationem lunatici [3], — post parabolam de operariis in vineam missis [4]; et quidem tempore quo hæc omnia humano modo prævideri non poterant, ita ut primâ vice Petrus Magistrum objurgaverit, dicens: "Absit a te, Domine; non erit tibi hoc."

"Filius hominis tradetur principibus sacerdotum, et scribis et senioribus, et damnabunt eum morte, et tradent eum Gentibus, et illudent ei, et conspuent eum, et flagel-

"Tenentes Jesum duxerunt ad Caipham principem sacerdotum, ubi scribæ et seniores convenerant... qui omnes condemnaverunt eum esse reum mortis... vinctum

[1] *Matt.*, IX, 4; XI, 23; XII, 25; *Luc.*, V, 21-22; IX, 46, 47; XIII, 32-33, etc.
[2] *Matt.*, XVI, 20-23; *Marc.*, VIII, 30-33; *Luc.*, IX, 21-22.
[3] *Matt.*, XVII, 21-22; *Marc.*, IX, 29-31; *Luc.*, IX, 44-45.
[4] *Matt.*, XX, 17-19; *Marc.*, X, 32-34; *Luc.*, XVIII, 31-34.

labunt eum, et interficient eum, et tertiâ die resurget"[1]. Apud Matthæum idem invenitur sed insuper *crucifixio* prædicitur[2]. — De resurrectione Christi infra dicemus.

adduxerunt eum, et tradiderunt Pontio Pilato præsidi... Jesum flagellatum tradidit eis, ut crucifigerent... et exspuentes in eum, acceperunt arundinem, et percutiebant caput ejus"[6]

2° Circa discipulos.

415. Inter ea quæ Christus de discipulis prædixit, hæc notentur : —

(a) *Discipulorum fuga :* " Omnes vos scandalum patiemini... in istâ nocte : scriptum est : Percutiam pastorem et dispergentur oves gregis. Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam"[3].

" Tunc discipuli omnes, relicto eo, fugerunt... Undecim autem discipuli abierunt in Galilæam in montem, ubi constituerat illis Jesus..."[7].

(b) *Petri trina negatio :* " Amen dico tibi, quia in hâc nocte, antequam gallus cantet, ter me negabis"[4].

" Ille autem cœpit anathematizare et jurare : Quia nescio hominem istum, quem dicitis. Et statim gallus iterum cantavit"[8].

(c) *Judæ proditio :* " Amen dico vobis, quia unus vestrum me traditurus est... Respondens autem Judas, qui tradidit eum, dixit : Numquid ego sum, Rabbi? Ait illi : Tu dixisti"[5].

" Adhuc eo loquente, ecce Judas unus de duodecim venit, et cum eo turba multa cum gladiis et fustibus..."[9].

(d) *Apostolorum persecutiones :* " Tradent vos in conciliis et in synagogis suis flagellabunt vos ; et ad præsi-

" Et injecerunt in eos manus, et posuerunt eos in custodiam in crastinum... Et convocantes Apostolos, cæsis

[1] *Marc.*, X, 33. — [2] *Matt.*, XX, 17-19. — [3] *Matt.*, XXVI, 31. — [4] *Matt.*, XXVI, 34. — [5] *Matt.*, XXVI, 21-25. — [6] *Matt.*, XXVI, 57; *Marc.*, XIV, 64; *Matt.*, XXVII, 2, 26, 30. — [7] *Matt.*, XXVI, 56; XXVIII, 16. — [8] *Marc.*, XIV, 71. — [9] *Matt.*, XXVI, 47-49.

des, et ad reges ducemini propter me in testimonium illis et gentibus..." [1].

(e) *Petri mors et crucifixio :* "Cum esses junior, cingebas te, et ambulabas ubi volebas ; cum autem senueris, extendes manus tuas, et alius te cinget et ducet quo tu non vis" [2].

denuntiaverunt ne omnino loquerentur in nomine Jesu..." [3].

Petrus revera martyrium Romæ subiit, ibique, juxta antiquam traditionem, crucifixus est [4].

3° Circa Ecclesiæ fata.

416. Duo, inter alia, prædixit : *Spiritûs Sancti effusionem*, et *mirabilem Ecclesiæ propagationem.*

(a) *Effusio Spiritus sancti:* "Sed accipietis virtutem Spiritûs sanĉti in vos, et eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæâ et Samariâ, et usque ad ultimum terræ" [3].

"Et repleti sunt omnes Spiritu sanĉto, et cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus S. dabat eloqui illis" [7]. Exinde refertur Apostolos prædicâsse in Judæâ, Samariâ, et in variis partibus orbis terræ.

(b) *Ecclesiæ propagatio in universam terram ejusque permanens diuturnitas :* "Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam... Euntes ergo docete omnes gentes... et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi" [4].

Revera in omnem terram exivit sonus eorum, Evangelium per universum orbem prædicatum est, ut infra probabimus, et, non obstantibus multorum impugnationibus, Ecclesia hodie etiam stat invicta.

Attamen, tempore quo Christus hæc annuntiabat, quis inter homines tam mirabilem propagationem prævidere potuisset?

---

[1] *Matt.*, X, 17-18. — [2] *Joan.*, XXI, 18. — [3] *Act.* I, 8. — [4] *Matt.*, XVI, 18; XXVIII, 19-20. — [5] *Act.*, IV, 1-8; V, 17-41, etc.

[6] Cfr. *S. Clemens*, Ep. I, c. 5; *Irenæus*, Adv. hæres. III, 1 ; *Eusebius*, H. E., II, 25. — [7] *Act.* II, 4.

4° Circa Judæos, seu excidium Jerusalem.

417. Christus, qui jam pluries destructionem civitatis et templi Jerusalem subobscure annuntiaverat [1], eamdem diserte et cum minutis circumstantiis, paucis diebus ante mortem, prædixit.

"Consurget enim gens in gentem, et regnum in regnum, et erunt pestilentiæ et fames, et terræmotus per loca... Et multi pseudo-prophetæ surgent et seducent multos. ...Cum ergo videritis abominationem desolationis... tunc qui in Judæâ sunt fugiant ad montes" [2].

"Cum autem videritis abominationem desolationis stantem, ubi non debet, qui legit, intelligat: tunc qui in Judæâ sunt, fugiant in montes [3].

"Cum autem videritis circumdari ab exercitu Jerusalem, tunc scitote quia appropinquavit desolatio ejus... Et cadent in ore gladii, et captivi ducentur in omnes gentes; et Jerusalem calcabitur a Gentibus, donec impleantur tempora nationum" [4]... "Quia venient dies in te, et circumdabunt

Hæc omnia circa annum 70 accidisse profani scriptores narrant. Mortuo enim Nerone, in variis provinciis rebelliones exarserunt; fames et pestis multos occiderunt [5], terræmotus fuerunt multis in locis [6]. In Judæâ multi pseudoprophetæ surrexerunt, Teudas, Simon Magus, Judas Gaulonitides [7]. Judæi, his instigantibus, contra Romanos insurrexerunt; Vespasianus, cum ingenti exercitu, in Galilæam irrupit multosque Judæorum occidit; imperator deinde salutatus, Tito filio curam bellum conficiendi demandavit. Christiani autem, vaticinii Salvatoris memores, ex urbe migrarunt et in oppidum Pellam sese receperunt. Titus castra in monte Oliveti collocavit, urbem circumdedit vallo, et tandem vi expugnavit; injecto a milite igne

[1] *Joan.*, IV, 21-23; *Matt.*, XXI, 33-34; *Luc.*, XIII, 6-9; XIV, 16-24; XIX, 12-27, etc. — [2] *Matt.*, XXIV, 7, 11, 15-18. — [3] *Marc.*, XIII, 14. — [4] *Luc.*, XXI, 20-24.

[5] Sueton., *Claudius*, 18; Tacit., *Annal.*, XIV, 13.

[6] Tacit., *Annal.*, XIV, 27; XV, 22; Seneca, *Ep.* 91.

[7] Joseph, *Antiquit.*, XX, 5, 1-2; *Bellum Judaicum*, II, 13, 5.

te inimici tui vallo, et circumdabunt te, et coangustabunt te undique. Et ad terram prosternent te, et filios qui in te sunt, et non relinquent in te lapidem, eo quod non cognoveris tempus visitationis tuæ" [1].

templum conflagravit, totaque civitas ita destructa fuit ut solo æquaretur. Innumeri Judæi cæsi sunt, alii in captivitatem abducti, et per totum orbem dispersi. Quod totum factum est 37 circiter annis post mortem Christi, antequam proinde præteriret generatio [3].

"Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant" [2].

418. **Vaticinia Christi ejus divinam missionem probant.** Etenim, (A) Ex supra expositis, omnes notas præ se ferunt divinarum prophetiarum : (a) annuntiant clare et certe, non ambigue et conjecturaliter, facta plene determinata, cum minutis adjunctis quæ humanam prævisionem superant; ita v. g. quando agitur de morte suâ, Christus prænuntiat non solum genus mortis, quam subiturus est, sed etiam circumstantias quæ eam præcedent, Judæ proditionem, quibus sit tradendus, a quibus condemnandus, injurias sibi inferendas, flagellationem etc. (b) Facta hujusmodi contingentia erant, a liberâ plurium voluntate dependentia, proindeque soli Deo nota. (c) Nec casu impleta censeri possunt, nam multa sunt minutaque, et adamussim prædictioni responderunt. (d) Aliunde eventum præcesserunt, ut constat ex dictis de Evangeliorum auctoritate.

419. (B) Speciatim prophetia de excidio Jerusalem tam completa est, et tam perfecte impleta, ut Rationalistæ contendant eam nonnisi post eventum scriptam fuisse. Sed immerito; nam : (a) si hoc vaticinium post eventum editum fuisset, scriptores non simul miscuissent ea quæ ad destructionem civitatis et ad finem mundi spectant, sed ejus implectionem notavissent, prout facere solebant [4]; (b) hanc prophetiam ante excidium civitatis notam fuisse ex eo infertur quod christiani hierosolymitani, tribus annis ante dirutam

[1] *Luc.*, XIX, 43-44. — [2] *Matth.*, XXIV, 34.
[3] Josephus, *Bellum judaicum*, passim, speciatim l. IV-V.
[4] *Joan.*, XXI, 19; *Act.*, XI, 28.

civitatem, trans Jordanem fugerunt, secundum Christi monita, et in oppidum Pellam sese receperunt [1].

Ceteroquin tempore quo Dominus hanc destructionem minute prædixit, nemo eam prævidere poterat : tunc enim Judæi pacifice sub Imperio Romano vivebant.

Aliunde vaticinia ab eo edita cum religione quam prædicabat connectebantur, cum quædam ex illis hujus religionis facta describant, aliaque facta fuerint ut discipulorum fidem confirmarent [2]; si igitur falsa sit ejus doctrina, Deus ipse hujus falsitatis patronum se exhibuit : *si error est, a Te decepti sumus.*

420. *Objiciunt* tamen *Rationalistæ* et *Modernistæ* Christum, in sermone ubi ruinam Jerusalem annuntiat, errâsse, ideoque divinum legatum non esse; simul enim *finem mundi* suumque *gloriosum adventum* ad judicium universale, seu παρουσίαν, ut jam *imminentes* prædicit : " Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant " [3]. Quod confirmatur ex aliis locis parallelis, in quibus idem adventus ut proximus asseritur [4].

421. Non diffitemur quidem ibi maximam jacere difficultatem, quæ præsertim oritur ex eo quod in eodem sermone, qualis a Synopticis refertur, duplex invenitur prophetia, una de excidio Jerusalem, altera de fine mundi, et quidem ita permixtæ, ut difficile sit eas secernere. Exinde tamen immerito infertur Christum de tempore parousiæ erravisse.

(A) *Principium* est enim inconcussum *verba alicujus auctoris*, præsertim gravis et sapientis, *ita intelligenda esse ut*, si legitime fieri potest, *contradictoria non sint*. Jamvero Jesum docuisse finem mundi non esse proximum ex multis textibus certo infertur : — (a) Aperte enim declaravit, in eodem sermone, diem judicii esse omnibus *ignotum*, solo Deo excepto : " De die autem illo vel hora nemo scit, neque angeli in cælo, neque Filius nisi Pater " [5]. (b) Nec

[1] **Eusebius**, H. E., l. III, V; **S. Epiphanius**, Hæres., XXIX, 7. — Ceteroquin rationalistæ quidam admittunt hanc prophetiam vere a Christo prolatam fuisse; ita, inter alios, **B. Weiss***, *Das Leben Jesu*, 1902, t. II, p. 439: "Tout doute sur l'authenticité de cette déclaration prophétique doit être écarté... Si Marc a écrit après la ruine de Jérusalem, comment la prophétie qu'il relate ne contient-elle absolument rien qui réflète l'événement arrivé, car en réalité le temple a été détruit par le feu et non de main d'homme. " Alia testimonia vide ap. **Lepin**, op. cit., p. 381-382.

[2] *Joan.*, XIII, 19; XIV, 29. — [3] *Matt.*, XXIV, 34; *Marc.*, XIII, 30; *Luc.*, XXI, 32. — [4] *Matt.*, X, 5-6, 23; XVI, 28; XXVI, 64.

[5] *Marc.*, XIII, 32; cfr. *Matt.*, XXIV, 36; *Act.*, I, 7. — Quare *S. Petrus*, videns christianos quosdam nimis sollicitos esse ex eo quod dies Domini non

minus clare prædixit, eodem loco, ante suum adventum gloriosum Evangelium prædicandum esse in *universo orbe* et *omnibus gentibus* : " Et prædicabitur hoc evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus, et tunc veniet consummatio "[1]. Porro hæc prædicatio evidenter intra *tempus breve* fieri non poterat : teste ipso Domino, regnum cælorum nonnisi lente invalescet, cum comparetur semini et grano sinapis, quæ paulatim crescunt[2]. (c) Tandem, post prænuntiatum excidium Jerusalem, addit : " Captivi ducentur in omnes gentes, et Jerusalem calcabitur a gentibus donec impleantur tempora nationum "[3]; ex quo satis clare eruitur finem mundi nec statim nec brevi secuturum esse hanc calamitatem. — Jamvero si pluries, in hoc eodem sermone, Christus affirmat *parousiam* non esse proximam, verba a Rationalistis allegata ita explicari debent ut illis assertis non aperte contradicant. Quod quidem fieri potest quin vis inferatur textui.

422. (B) Quod ut melius intelligamus, sciendum est aliquando Evangelistas *in unum sermonem congerere plura quæ diversis occasionibus a Christo prolata fuêre*, ut fecit Matthæus quoad montanum sermonem. (a) Quibus positis, verba " Non præteribit *generatio hæc*, donec *omnia hæc* fiant "[4], non ad ultimum judicium, sed ad *destructionem civitatis* referuntur. Secundum *Maldonat* (in hoc cap., v. 5) " existimabant Apostoli hæc esse conjuncta, finem templi et finem mundi "; et cum de utroque Christum confuse interrogassent, de utroque pariter Dominus respondit, quin tempora distingueret; et ita utrumque confuse ab Evangelistis relatum est : " diligentis tamen atque prudentis lectoris est, pergit *Maldonat*, quæ de Jerosolymitano excidio, et quæ de mundi fine dicuntur, subtili conjecturâ distinguere. "

423. (b) Verba " non consummabitis civitates Israel, donec veniat Filius hominis "[5], etsi *occasione* missionis temporariæ ad oves quæ perierant domûs Israel relata, ad hanc evidenter non spectant, sed ad missionem definitivam, et sensus est, juxta *S. Hilarium* et *Maldonat* (in h. vers.), multos Judæos in incredulitate mansuros esse usque ad diem judicii.

(c) Alia verba : " Sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant Filium hominis venientem in regno suo "[6],

---

adveniret, eos admonet " quia unus dies apud Dominum sicut mille anni ". (*II Pet.*, III, 8.)

[1] *Matt.*, XXIV, 14; cfr. *Marc.*, XIII, 10; XVI, 15, *Luc.*, XXIV, 47.

[2] *Marc.*, IV, 26-32; cfr. *Matt.*, XIII, 24-33; *Luc.*, XIII, 19-21.

[3] *Luc.*, XXI, 24.

[4] *Matt.*, XXIV, 34. — Aliam interpretationem tradit J. Knabenbauer, S. J., *Comment. in Matth.*, t. II, 1903, p. 349, ubi asserit *generatione hâc* designari *stirpem judaicam*, quæ non exstinguetur ante Christi adventum.

[5] *Matt.*, X, 23. — [6] *Matt.*, XVI, 28.

non de ultimo Christi adventu intelligenda sunt, sed de extensione Ecclesiæ præsertim post excidium templi.

(d) Eodem fere modo intelligi possunt verba[1]: "Amodo videbitis Filium hominis, sedentem a dextris virtutis Dei et venientem in nubibus cœli." Ita enim Christus significat se esse Messiam, a Daniele[2] prædictum, nunc quidem humilem, sed mox gloriose manifestandum, puta per resurrectionem et ascensionem, necnon per miracula et conversiones, ex quibus evidens erit jam incepisse regnum Dei[3].

Possunt itaque præfata verba recte intelligi, quin error et aperta contradictio Domino imputentur. Si res ita se habet, leges exegeticæ postulant ut hæc interpretatio anteponatur. Nil igitur probat Jesum erravisse; aliunde constat omnia essentialia vaticinii de templi excidio impleta fuisse. Ergo Christus est vere propheta, divinusque legatus.

§ IV. Divinitas missionis Christi ex ejus resurrectione probatur[4].

424. Inter miracula Christi eminet ejus resurrectio, quæ ut præcipuum fidei nostræ fundamentum merito habetur: "Si autem Christus non resurrexit, aiebat Paulus, inanis est prædicatio nostra, inanis est fides vestra"[5]. Revera Christus ipse hoc signum elegerat tanquam sigillum miraculorum suorum et ineluctabile argumentum divinæ suæ mis-

[1] *Matt.*, XXVI, 64. — [2] *Dan.*, VII, 13, 14

[3] Ad fusiorem harum difficultatum solutionem, vide **P. Batiffol**, *L'Enseignement de Jésus*, Paris, Bloud, 1905, p. 251-296; **M. Lepin**, *Jésus Messie*, p. 377-419; **M. J. Lagrange**, *L'avènement du Fils de l'homme*, in *Rev. biblique*, 1906, p. 382-411, 561-574; **A. Brassac**, op. cit., n. 286-461; **G. Van Noort**, *Tr. de Verâ Religione*, 2ª ed., Amstelodami, 1907; n. 175-184.

[4] **S. Thom.**, 3, q. 53; **Bossuet**, *Panégyrique de St André;* **Valsecchi**, *De fundamentis relig.*, l. II, c. 15; **Hettinger**, *Apologie*, vol. II, c. 15; **Perrone**, n. 249 sq.; **Brugère**, n. 72; **Lambrecht**, p. 401 sq.; **Schanz**, *A Christian Apology*, vol. II, c. 16; **Paley***, *Evidences of Christianity*, p. I, c. 8; **Sherlock***, *The trial of the witnesses of the Resurrection; gallice* redditum in *Migne, Démonst. évangél.*, t. VII, p. 527-592; **Bruce***, *Apologetics*, l. III, c. 4, p. 383 sq.; **Row***, op. cit., lect. VII; **Milligan***, The resurrection of Our Lord, 1881; **W. Sanday***, in Hastings' Dict., t. II, 638-642; **Picard**, op. cit., part. II, ch. IV; **Rose**, O. P., *Etudes sur les Evangiles*, 2e éd., 1902, ch. VIII, **Lesêtre**, *Jésus ressuscité*, ap. *Rev. du Cl. fr.*, t. LII, 1907, p. 241-262; **Mangenot**, La Résurrection de J.-C., in *Rev. prat. d'Apolog.*, t. VII, 1908, p. 161-177, 253-270; **Ladeuze**, *La Résurrection du Christ*, Paris et Bruxelles, 1908; **C. Chauvin**, *Jésus-Christ est-il ressuscité?* Paris, Bloud, 1905; **James Orr***, *The resurrection of Jesus*, London, 1908.

[5] *1 Cor.*, XV, 14.

sionis [1]. Apostoli veritatem suæ prædicationis hoc miraculo præcipue probant; Mathias eligitur ut sit resurrectionis testis [2]; hoc prædicat Petrus in primo sermone ad populum [3]; hoc et Paulus coram Atheniensibus in monte Martis [4]; ad hoc confirmandum, Apostoli miracula patrant [5]; et per undeviginti sæcula hæc fuit universalis christianorum fides. — Si verum est resurrectionis factum, firma fides nostra [6]; in hoc enim, cum sæpius fuerit a Christo prænuntiatum, habemus *adimpletionem prophetiæ* certo divinæ, seu miraculum in ordine *intellectuali*; et insuper miraculum *ordinis physici*, cum sit certo præter vires naturæ, ut omnes concedunt. Ergo, si historice est verum, ut nota vere decretoria christianæ revelationis haberi debet. Sufficiet igitur veritatem hujus facti demonstrare: ad quod duo sunt probanda: 1° Christum *vere mortuum* esse, 2° eumdem *vere surrexisse*.

I. Christus vere mortuus est.

425. Illud factum neque ipsi principes sacerdotum, neque postea infensissimi christiani nominis inimici negaverunt. Initio tamen hujus sæculi, *Salvador*, Judæus scriptor, et *Paulus*, Germanus rationalista, cum paucis aliis, asserere non dubitârunt Christum in cruce non fuisse mortuum, sed solum in *deliquium* incidisse, postea ad se reversum discipulis sese ostendisse, et tandem in ignoto quodam loco mortuum fuisse. Hæc autem theoria, hodie ab omnibus fere derelicta, sedulo inspectis Evangelistarum testimoniis, quæ fide digna esse probavimus, est *historice falsa*, ac involvit *physicam moralemque impossibilitatem*.

426. 1° Est *historice falsa*. Etenim (a) Centurio, qui crucifixioni præsens erat, cum pluribus militibus, Joannes ac

[1] "Generatio mala et adultera signum quærit et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus: sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus". (*Matt.*, XII, 39-40; cf. XVI, 4).

[2] *Act.*, I, 22. — [3] *Act.*, II, 24-32. — [4] *Act.*, XVII, 18-31. — [5] *Act.*, III, 15; IV, 10, 33.

[6] Rationalistæ ipsi hoc admittunt: ita *Strauss* fatetur necesse esse vel explicare quomodo Apostoli in resurrectionem Christi crediderint, vel suo systemati valedicere. Cf. **Bruce***, *Apologetics*, p. 384.

piæ mulieres, testes fuerunt eum *clamantem voce magnâ expirasse;* nec Pilatus corpus ejus sepeliri permisit, nisi postquam, accersito centurione, ab eo cognovit Christum jam mortuum esse[1]. (b) Ne ullum remaneret dubium, missi sunt milites qui crura crucifixorum frangerent; invenientes autem Jesum mortuum, non fregerunt ejus crura, sed unus ex illis "lanceâ latus ejus aperuit"[2]; tunc tantum corpus ejus traditum est Josepho ab Arimathæa et Nicodemo, qui illud linteis involventes cum aromatibus sepelierunt[3] : hi igitur, necnon sanctæ mulieres et mater Jesu pro certo habuerunt illum vere esse mortuum. (c) Judæi tandem, qui tam sedulo invigilaverant ut sententia mortis executioni mandaretur, sine dubio curare debuerunt ne Christus semivivus remaneret[4]. Contra tot testes oculatos, quorum intererat rem penitus investigare, parum valent *a priori* hypotheses paucorum rationalistarum, quibus placet factum, per undeviginti sæcula communiter admissum, in dubium revocare!

427. 2° Est *physice impossibilis.* (a) Christus enim, flagellatus et spinis coronatus, aliaque tormenta passus, ita viribus exhaustus fuit, ut ad locum supplicii crucem suam vix portare valeret; postea crucifixionis dolores subiit, et pluribus horis in cruce remansit, donec tandem omnibus exspirasse visus fuerit. (b) Supponatur in Eo adhuc manere spiraculum vitæ, admodum probabile est Eum occisum fuisse lanceâ militis qui latus ejus aperuit[5]. (c) Si dicatur eum in tale deliquium incidisse, ut nec etiam ictu lanceæ ad se reversus fuerit, quomodo fieri potuit ut sindone involutus, et linteis ligatus, centum libris aromatum coopertus[6], positusque in monumento clauso, ad vitam redierit? Aut jam mortuus erat, aut hæc sufficiebant ad Eum suffocandum.

[1] *Marc.*, XV, 39, 44-45. — [2] *Joan.*, XIX, 31-34. — [3] *Joan.*, XIX, 39-40.

[4] Frustra igitur adversarii appellant ad quædam facta ex quibus constat nonnullos crucifixos ad vitam rediisse; ait enim auctor minime suspectus, **E. Renan***, *Vie de Jésus*, c. XXVI, solidissimum argumentum mortis Christi esse odium Judæorum: cum enim mortem ejus tam vehementer appetiissent, nihil sane infectum reliquerunt ut de hâc morte certiores essent.

[5] Vox enim græca ἔνυξεν (aperuit) grave vulnus indicat; revera actio militis eo tendebat ut mortem Crucifixi certam faceret. Cfr. **S. Haughton***, apud *Speaker's Commentary* on I John, p. 349 sq., ubi explicatur quomodo sanguis et aqua ex aperto latere Christi fluere potuerint.

[6] *Joan.*, XIX, 39. Quo melius argumentum intelligatur, lege ea quæ scribuntur de ritu sepeliendi apud Judæos; cf. **Edersheim***, *Jesus the Messiah*, London, 1890, c. 67, p. 427 sq.

428. 3° Est etiam *moraliter impossibilis*. Nam Jesus seipsum exhibuit ut vere a mortuis suscitatum; ergo, si non mortuus, deceptor est, nisi admittatur ipsos Apostolos fuisse deceptores. Sed in hâc hypothesi, quomodo explicari potest eosdem homines, qui, ante suppositam resurrectionem, tam tardi erant ad credendum, tam ignavi et timidi, post resurrectionem tam fortes et strenuos sese ostendisse? Unde tanta mutatio, si Magistrum suum viderunt vulneribus adhuc coopertum, paulatim ac difficile vires recuperantem, et vitam obscuram morte vulgari et inglorià finientem! Hoc impossibile esse fatentur plerique Rationalistæ [1].

II. Christus vere a mortuis resurrexit.

429. **Hodierni errores.** *Rationalistæ* fatentur Christi resurrectionem ab Apostolis prædicatam fuisse tanquam christianæ religionis fundamentum. Neque hodie contendunt Apostolos *deceptores* fuisse [2], sed solum *deceptos* aliquâ *hallucinatione* aut *visione spirituali* quam *pneumaticam* vocant.

(a) *Hallucinationis* theoriam ita declarat *Meyer* [3]: Paulus, qui chronologice primus est resurrectionis testis, nihil dicit de apparitionibus Christi in Jerusalem, quæ proinde ignotæ erant circa an. 57, quando ad Corinthios scribebat. Testatur quidem se Dominum vidisse, sed græca vox adhibita ὤφθη intelligi nequit de visione *reali*, cum corpus resuscitatum *spirituale* sit, sed de visione *subjectivâ*, quâ, impellente *subconscientiâ*, putavit se videre illum Christum

[1] Ita v. g. **Strauss**, *Das Leben Jesu fur das Deutsche Volk*, candide declarat impossibile esse vividam fidem ac enthusiasmum Apostolorum explicare, si admittatur Christum semi-vivum ac debilem eis apparuisse: tali enim manifestatione imminuta fuisset admiratio quam antea de eo conceperant; "Impossibile est hominem semimortuum e sepulcro egressum, debilem ac infirmâ valetudine, medico, vittis, medicinis egentem et dolore corruentem, dedisse discipulis animi persuasionem se esse mortis sepulcrique dominatorem, Vitæ Principem: quæ tamen persuasio in eis apostolicum ministerium gerentibus altas radices egisse apparet." Ita pariter **A. Réville**, *Jésus de Nazareth*, t. II, p. 455: "Cette théorie de Paulus qui eut son temps de vogue au siècle dernier... n'est qu'un tissu d'invraisemblances matérielles et morales".

[2] Id propugnaverat *Reimarus*, cum deistis XVIII^i sæculi; sed alii rationalistæ istam hypothesim confutârunt, quia non explicat quomodo Apostoli, prius timidi et inconstantes, tanto zelo usque ad mortem fraudem propagaverint, — nec quomodo religio mendacio innixa mundum renovaverit.

[3] **Meyer**, *Die Auferstehung Christi*, Tubingue, 1905, ubi theorias jam expositas a Strauss, Renan, A. Harnack et auctoribus operis *Supernatural Religion* magis scientifice proponit. — Quas theorias recenter exponebat et confutabat J. **Mc Rory**, *Some theories of Our Lord's Resurrection*, ap. *The Irish Theolog. Quarterly*, april 1909, p. 201-215.

quem persequebatur. — Idem fere dici debet de Petro et apostolis: præ amore et admiratione, quibus Magistrum prosequebantur, Eum omnino mortuum esse credere non poterant; quapropter ejus resurrectionem exspectantes et vehementer desiderantes, Christum viventem videre putârunt, et hallucinationibus decepti, ejus corpus redivivum et reanimatum esse prædicârunt.

430. (b) Quam theoriam prorsus insufficientem existimantes, *Keim* et *Schenkel*[1] putant Jesum *vere* Apostolis apparuisse, non quidem corporaliter, sed *spiritualiter* (quæ apparitio dicitur etiam *pneumatica*, a græco πνεῦμα) : etsi enim corporaliter non surrexit, ejus anima cum Deo unita discipulos confortare potuit, e cælo quoddam *telegramma* mittendo, aliove modo, eosque de suâ immortalitate certiores faciendo.

431. *Thesis.* **Christus in propriâ carne, quamvis gloriosâ, vere a mortuis surrexit.** *Historice certum, theologice de fide.*

Dicitur : *vere surrexit*, ut ita excludatur error eorum qui quocumque modo resurrectionem Christi negant; in *propriâ carne*, ad excludendum systema eorum qui dicunt eum tantummodo *spiritualiter* apparuisse; *quamvis gloriosâ*, quia non diffitemur inter corpus Christi *passibile* et *gloriosum* haud pauca esse discrimina; juxta S. Paulum[2] : prius *corruptibile* est, posterius *incorruptibile;* prius *animale*, posterius *subtile;* prius *infirmum*, posterius *agile;* prius *ignobile*, posterius *gloriosum;* hæc autem discrimina modum sese habendi, *non identitatem* substantialem corporis mutant.

Quod demonstrabimus testimoniis *S. Pauli* et *Evangelistarum;* necnon *mirabili mutatione* quam resurrectio in apostolos induxit.

---

[1] Keim*, *Jesu von Nazara*, t. III, p. 600 sq.; Schenkel*, *Charakterbild Jesu*, p. 231 sq. — Quorum systemati affinis est theoria ab **E. Le Roy** proposita, *Dogme et Critique*, p. 155-257, ubi docet Christum, etsi ejus corpus non fuerit *reanimatum* (quod impossibile esse declarat), aliquo vero sensu resurrexisse, quatenus post mortem agere non cessavit, imo in carne *propriâ* surrexisse : tempore enim mortis anima retinet quamdam materiam virtualem, cujus ope totum corpus reædificatur, licet modo subtiliori. Quod quidem, ait, concordat cum dogmate catholico; dogma enim resurrectionis significat nos posse cum Christo agere eodem modo ac cum cœvo agimus. — Quod quidem concordat cum ejusdem dogmatis *pragmatico* conceptu, quem exponemus ac confutabimus in *Tr. de Fide.*

[2] *1 Cor.*, XV, 42-44.

432. 1° S. Pauli testimonio. Qui pluries de Christi resurrectione agit, sed præsertim in cap. XV *1ª ad Corinthios*, circa an. 57 aut 53. Ibi, ad futuram hominum resurrectionem efficacius annuntiandam, Christi resurrectionem tanquam factum *inconcussum* diserte asserit, quatenus est exemplar et pignus nostræ resurrectionis. Hoc exhibet ut aliquid optime notum, per *traditionem* transmissum, videlicet per apostolorum relationem : " Tradidi enim vobis in primis, quod et *accepi* [1] ". *Quatuor* autem *facta* sedulo refert : Christi *mortem*, *sepulturam*, *resurrectionem* et *apparitiones* : " Quoniam Christus *mortuus est* pro peccatis nostris, secundum Scripturas; et quia *sepultus est*, et quia *resurrexit* tertiâ die, secundum Scripturas [2], et quia *visus est* Cephæ, et post hoc undecim. Deinde visus est plus quam quingentis fratribus simul, ex quibus multi manent usque adhuc, quidam autem dormierunt; deinde visus est Jacobo, deinde Apostolis omnibus; novissime autem omnium tanquam abortivo, visus est et mihi [3] ".

433. (A) Non autem ex verbo ὤφθη, erui potest visionem quam habuit Paulus fuisse *spiritualem* seu *pneumaticam*. Nam *verbum* allegatum communiter designat visionem *ocularem* alicujus objecti. — Aliunde contextus id postulat : (a) hæc enim tanquam ultima apparitionum recenseter : " novissime autem omnium visus est mihi " ; quod sane verum non esset, si ageretur de visione mere spirituali, cum postea Christus spiritualiter apparuerit Ananiæ aliisque; hæc igitur fuit visio corporalis [4]. (b) Insuper, teste Paulo, idem qui mortuus et sepultus est, — utique *secundum carnem*, — resurrexit et visus est pariter *secundum carnem*.

[1] *1 Cor.*, XV, 3.

[2] Ex his verbis "*secundum Scripturas*", quidam rationalistæ inferunt hic non agi de facto historico, sed de exspectatione quâdam propheticâ. Immerito autem; nam Paulus jam dixerat Christum mortuum esse *secundum Scripturas* : numquid exinde sequitur eum non esse vere mortuum? Si Paulus eodem modo de morte et resurrectione loquitur, nonne e contra logice sequitur resurrectionem esse tam realem quam mortem ipsam? — Cfr. **Mangenot**, l. c., p. 269-271.

[3] *1 Cor.*, XV, 3-8.

[4] Quod agnoscit A. **Sabatier**, *L'Apôtre Paul*, p. 50; "Il faut qu'il y ait eu dans sa conscience une ligne de démarcation nettement tranchée entre ces apparitions dont la série est close et les extases et visions qui durèrent durant tout l'âge apostolique". Cfr. **Chauvin**, op. cit., p. 53.

(c) Hæc resurrectio proponitur ut exemplar nostræ resurrectionis; atqui, teste eodem Apostolo, *corpus* nostrum *corporaliter* resurget, etsi *transformatum* : id patet ex totâ argumentatione S. Pauli in præfato capite, v. g., ex eo quod corpus nostrum comparatur *grano seminis*, quod in terram cadens prius moritur, postea vivificatur, ita tamen ut substantialiter *idem* maneat; *transformatur* tamen et fit incorruptibile et gloriosum, immo et *spiritale*, quatenus non est amplius *animale* seu animæ inferiori subditum, sed *spiritui* seu parti superiori animæ. (d) Tandem, in duabus epistolis ad Corinthios, S. Paulus demonstrat se esse verum apostolum præcise quia *Christum vidit* [1] sicut ceteri Apostoli [2], et ab eo missionem suam accepit; atqui alii Apostoli Christum viderant corporaliter; ergo et Paulus eum vidit corporaliter.

434. (B) Hanc resurrectionem corporalem Christi, quæ intime cum nostrâ resurrectione connectitur, Paulus prædicat ut fundamentum fidei nostræ, ita ut hæc omnino pereat, si Dominus non surrexit : tum enim apostoli essent falsi testes (l. c., 13-17). Et reapse frequenter Apostolus, in aliis epistolis, resurrectionem commemorat : ad *Thessalonicenses* scribit Jesum suscitatum esse a mortuis; ad *Galatas* et ad *Romanos* Deum Patrem suscitavisse Eum a mortuis; ad *Ephesios*, cum non solum suscitatum esse a mortuis, sed ad dexteram Dei constitutum in cælis. Alibi exponit mortem, sepulturam et resurrectionem Christi esse symbolum christianæ regenerationis, quâ mortui peccato, et consepulti cum Christo, in novitate vitæ ambulemus. Porro, in his omnibus locis, supponit hanc resurrectionem esse realem et corporalem, sicut ipsam mortem et sepulturam.

435. *Objiciunt* quidem Rationalistæ Paulum non referre apparitiones quæ, secundum Evangelia, in Jerusalem occurrerunt. — Resp.: etiamsi res ita se haberet, exinde non sequeretur eas fuisse tunc ignotas, cùm Apostolus ea tantum referat quæ magis directe ad scopum suum spectant. Sed nil prohibet dicere verbis "*visus est Cleophæ et undecim*" hierosolymitanas apparitiones significari, præsertim si hæc verba conferuntur cum *Luc.* XXIV, 34, et *Joan.*, XX, 19-29.

[1] *I Cor.*, IX, I. — Hinc etiam, quando Barnabas Paulum ad alios apostolos adducit, narrat eum *vidisse Dominum in viâ*, ut ita ostendat eum vere apostolum esse (*Act.*, IX, 27).

[2] *II Cor.*, XI, 5; XII, 11.

Ergo testimonium Pauli, nedum Evangeliorum narrationi contradicat, *cum eâ substantialiter concordat;* nam, præter visionem personalem quâ prope Damascum conversus est, relationi innititur ab Apostolis acceptæ, verisimiliter primâ vice quâ Jerosolymis Petrum et Jacobum vidit, (id est quatuor aut quinque annis post Christi mortem); unde intelligi potest cur apparitiones Petro et Jacobo factas commemoret. Tale igitur testimonium omnino fide dignum est.

436. 2° **Evangelistarum testimonio.** *Prænotanda.* Quatuor Evangelia resurrectionem Christi ejusque apparitiones referunt, et de *sepulchro vacuo* concordant.

Sed, ubi agitur de variis apparitionibus, quædam discrepantiæ inveniuntur : *Matthæus* et *Marcus* supponere *videntur* Christum discipulis non apparuisse nisi in Galilæâ [1]; *Lucas* et *Joannes* vero diserte asserunt eum discipulis visum fuisse in et sub Jerusalem. Exinde inferunt Rationalistæ hierosolymitanas apparitiones non esse historicas, sed a primâ generatione christianâ fuisse excogitatas ad facilius convincendos animos de resurrectione Christi.

Quam conclusionem non logice ex præmissis erui nemo non videt. Res enim multis aliis modis explicari valet. Ita supponi potest, quin vis textibus inferatur, duos priores Evangelistas, ob scopum specialem quem sibi præfixerant, noluisse hierosolymitanas apparitiones describere, sed solum *galilæas*, quæ frequentiores fuêre et in quibus completa fuit apostolorum institutio; quâ in hypothesi, verba angeli referunt easdem prænuntiantis, quo lucidius appareat nexus historicus inter sepulturam Christi ejusque in Galilæâ apparitiones [2]. Sed, nedum hierosolymitanas visiones negent, duas mox referunt : *Matthæus* nempe describit quomodo Christus redivivus mulieribus e sepulcro fugientibus occurrat [3], et *Marcus* quomodo Mariæ Magdalenæ appareat [4].

[1] Ita angelus dicit mulieribus sepulchro astantibus : " Euntes dicite discipulis ejus quia surrexit; et ecce præcedit vos in Galilæam; ibi eum videbitis ". (*Matt.*, XXVIII, 7; cfr. *Marc.*, XVI, 7.)

[2] Quod rectè exponit **Ladeuze**, op. cit., p. 43-47. — Aliæ etiam hypotheses fingi possunt, de quibus vide recentes Evangeliorum commentatores.

[3] *Matt.*, XXVIII, 9-10. — Quidam rationalistæ dicunt hos versus interpolatos esse; sed immerito, cum in antiquissimis manuscriptis A, C, D, et in optimis versionibus inveniantur.

[4] *Marc.*, XVI, 9-11.

Nisi igitur gratuito et injuste admittatur hos evangelistas sibi contradicere, fatendum est eos minime asserere nullas fuisse apparitiones nisi galilæas.

Quibus positis, duo argumenta præcipue ex Evangeliis desumuntur : e *vacuo sepulcro*, et ex *apparitionibus*.

437. (A) *E sepulcro vacuo.* Juxta Evangelistas, corpus Christi, post ejus mortem, honorifice sepultum est in monumento novo, de petrâ exciso; saxum magnum advolutum est ad ostium monumenti; lapis signatus est, et custodes appositi, ut sepulcrum custodirent. Porro, primâ die post sabbatum, quando mulieres et discipuli venerunt ad sepulcrum, lapis revolutus fuerat a monumento, lintea jacebant, et angelus sedens super lapidem nuntiavit Christum surrexisse. Custodes perterriti rem principibus sacerdotum notam fecerunt; sed, acceptâ pecuniâ, et suggerentibus Synedris, dixerunt discipulos nocte venisse et corpus Domini tulisse. Hanc fabellam pauci tantum crediderunt; Apostoli autem diserte prædicaverunt Christum surrexisse, quin unquam de violato sepulcro coram judicibus accusati fuerint. Stat igitur assertio nostra, — nisi forte adversarii cum quâdam veri similitudine sepulcrum vacuum explicent.

438. Id sane variis modis acriter tentaverunt.

(a) Recenter *A. Loisy*, ad enervandam vim argumenti, corpus Christi in *fossam communem* projectum fuisse, gratuito asserere non erubescebat [1]. Quod sane rejiciendum est; nam, præter testimonium quatuor Evangeliorum, n. 437, (quod etiam historice minime est contemnendum), habemus : 1) auctoritatem *Pauli*, sepulturam Christi *honorificam* describentis : verbum enim ἐτάφη quod adhibet non de ignominiosâ sed potius de honorificâ aut saltem decente sepulturâ prædicatur [2]; insuper, in oratione ad Judæos Antiochiæ (Pisidiæ), asserit ejus corpus positum fuisse in *monumento* [3]; tandem spiritualem significationem sepulturæ declarando, supponit eamdem honorificam fuisse [4]; — 2) auctoritatem *Petri*, qui, in primâ oratione ad Judæos, mortem

[1] *Les Evangiles Synoptiques**, t. I, p. 223.
[2] *Luc.*, XVI, 22; *Act.*, II, 29; *Matt.*, VIII, 21-22; XIV, 12; *Luc.*, IX, 59-60.
[3] *Act.*, XIII, 30. — [4] *Rom.*, VI, 4; *Colos.*, II, 12.

et sepulturam Domini comparat cum morte et sepulturâ David quæ certo honorifica fuit, et Christo applicat verba Psalmistæ : *Neque caro ejus vidit corruptionem* [1]. 3) Aliunde, fatentibus ipsis Rationalistis, secundum legem romanam, Pilato licebat corpora eorum qui capite damnati fuerant amicis remittere ut sepelirentur. — Rejicienda est igitur hypothesis a *Loisy* proposita non solum ut gratuita, sed ut factis contraria.

439. (b) Si vero Christus vere in monumento sepultus est, prout in Evangeliis narratur, neque postea in eo inventus est, exinde haud parum firmatur Evangelistarum relatio de ejus corporali resurrectione. Nemo enim hodie admittit corpus Christi a petrâ per terræ motum scissâ absorptum esse; tum enim cur non simul absorpta sunt linteamina et sudarium? — Nemo pariter tenet corpus a discipulis sublatum esse; quod quam ridiculum sit hoc Synedrorum inventum jam *Augustinus* ostenderat [2]. " Vere tu ipse dormisti, qui scrutando talia defecisti. Si dormierunt, quid videre potuerunt? Si nihil viderunt, quomodo testes sunt? " Revera si res ita se habuisset, tum milites, qui sepulcrum custodiebant, tum discipuli qui corpus abstulerant, coram judicibus accusati fuissent, gravibusque pœnis mulctati. Jamvero Apostoli, qui tamen publice et coram ipsis Sanhedritis Domini resurrectionem indubitanter prædicabant, nunquam propterea damnati sunt tanquam sepulcri violatores. Ergo una manet explicatio, nempe vera Domini resurrectio, prout ab Apostolis refertur.

440. (B) *Ex apparitionibus Christi* [3] : (a) Non semel aut iterum Jesus redivivus apparuit, nec uni tantum aut alteri discipulo, neque in uno loco, sed *pluries* et *multis*, et in *pluribus locis*. Undecim saltem numerari possunt apparitiones. Christus videlicet apparuit Mariæ Magdalenæ prope sepulcrum flenti [4]; mulieribus a sepulcro redeuntibus [5]; Si-

[1] *Act.*, II, 24-32.
[2] S. August., in Ps. 63, n. 15, *P. L.*, XXXVI, 768.
[3] Præter opera superius allegata, cf. H. B. Swete*, *The Appearances of Our Lord after the Passion*, London, 1907.
[4] *Marc.*, XVI, 9; *Joan.*, XX, 11-18. — [5] *Matt.*, XXVIII, 9-10.

moni Petro [1]; duobus discipulis euntibus in Emmaus [2]; Apostolis omnibus, excepto Thoma, in cœnaculo simul coadunatis [3]; eisdem, præsente Thoma, quem jussit digitum in fixuram clavorum et manum in latus mittere; quinque Apostolis et duobus discipulis ad mare Tiberiadis [4]; undecim Apostolis qui abierant in Galilæam, in montem ubi constituerat illis Jesus [5]; plus quam quingentis fratribus simul [6]; Jacobo, fratri Domini [7]; tandem undecim Apostolis in Jerusalem, quibus præcepit ne discederent a civitate antequam Spiritum S. acciperent : postea eduxit eos in Bethaniam, et, videntibus eis, ascendit in cælum [8]. Præterea Paulo etiam apparuit prope Damascum, eumque repente convertit [9]. Nec obiter et brevi temporis momento sese manifestavit, sed cum Apostolis conversatus est, per quadraginta dies, eosque de regno Dei docuit : " Quibus et præbuit seipsum vivum post passionem suam in multis argumentis, per dies quadraginta apparens eis et loquens de regno Dei " [10]. Potuerunt igitur Apostoli eum videre, tangere, cum eo sermonem habere, *nec proinde decepti sunt.*

441. (b) Præterea *testes* resurrectionis omnibus dotibus fulgent quæ ad moralem certitudinem desiderantur : erant siquidem homines simplices, honesti, Deum timentes, neque fraudibus neque hallucinationibus apti. — *Nec nimiæ credulitatis* accusari possint; nam mulieres ad sepulcrum veniebant ut sepelirent ejus corpus cum aromatibus; apostoli, omni spe destituti, mulieribus, Domini resurrectionem nuntiantibus, *credere noluerunt*, sed verba earum sicut deliramentum eis visa sunt [11]. — Immo, quando Christus ipse apparuit, *non statim crediderunt*, sed conterriti putabant se spiritum videre, nec fidem ei præbuerunt nisi postquam *se palpandum* dederit, et partem piscis cum favo mellis comederit. — Thomas autem, qui tunc temporis absens erat, incredulior se ostendit, et sodalibus, factum apparitionis narrantibus, respondit : " Nisi videro in manibus ejus

[1] *Luc.*, XXIV, 34; *I Cor.*, XV, 5. — [2] *Luc.*, XXIV, 15-35. — [3] *Marc.*, XVI, 14; *Luc.*, XXIV, 36-43; *Joan.*, XX, 19-23; *I Cor.*, XV, 5. — [4] *Joan.*, XXI, 1-24. — [5] *Matt.*, XXVIII, 16 sq. — [6] *I Cor.*, XV, 6. — [7] *I Cor.*, XV, 7. — [8] *Marc.*, XVI, 19; *Luc.*, XXIV, 50-52; *Act.*, I, 1-12. — [9] *Act.*, IX, 3 sq.; *I Cor.*, XV, 8. [10] *Act.*, I, 3. — [11] *Luc.*, XXIV, 11.

fixuram clavorum, et mittam digitum meum in locum clavorum, et mittam manum meam in latus ejus, non credam " [1].

442. Dici igitur nequit apostolos et discipulos fuisse *hallucinatos*. Hallucinatio enim, si *mere est transitoria*, corrigitur statim ac nervorum et imaginationis excitatio cessat; in casu autem nostro, diu perseveravit, et apostoli usque ad mortem rati permanserunt se Dominum corporaliter vidisse; — si vero *diuturna*, est vera *dementia*, cujus nulla vestigia in apostolis apparent : nedum enim nervorum et mentis commotionem manifestant, sapientiæ et æquanimitatis signa haud indubia præbent [2]; et sane mundi conversio morumque reformatio dementibus adscribi nequeunt !

Neque dici potest apparitiones fuisse solum *spirituales* seu *pneumaticas*. Primo enim intuitu conturbati et conterriti, Apostoli existimabant se spiritum videre; sed Dominus, ostendens manus et pedes, ait : " Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere " [3]. Et reapse apostoli non solum viderunt, sed tetigerunt corpus Domini. Non potest igitur negari realitas *corporearum* apparitionum, nisi simul negetur evangelistarum et apostolorum sinceritas : nam si apostoli permiserunt facta tanti momenti a primis conscriptoribus adulterari, eorum mendacii complices evaserunt; et ita mirabilis morum reformatio fraudi aut hallucinationi tribuenda esset ! — Quod sane admitti nequit.

Ergo testes resurrectionis neque hallucinati neque deceptores fuerunt, sed vere fide digni ; ergo Christus vere surrexit.

443. *Objiciunt* Rationalistæ multas contradictiones inveniri in narratione evangelicâ resurrectionis : dissentiunt enim sacri scriptores de apparitionibus Angelorum, de tempore quo mulieres ad sepulcrum venerunt etc. [4]; ergo nullam fidem merentur.

Respondeo has discrepantias non esse circa factum ipsum Resurrectionis, sed circa quasdam accidentales circumstantias, — variosque esse modos testimonia conciliandi, quos videre est apud commentatores. Nec mirum est quidquam perplexi remanere, nam non omnia factorum adjuncta narrantur, sed quædam solum, ex quibus difficile est integram texere narrationem. — Sed dato,

[1] *Joan.*, XX, 25.

[2] De hallucinationis theoriâ scribit **Godet**, *Comment. sur S. Luc.*, t. II, p. 592 : " Ces exemples (d'hallucination) ne servent qu'à mieux faire ressortir le contraste entre les états de la réelle surexcitation auxquels ils appartiennent, et le calme, le sang froid, le sérieux pratique, le bon ordre irréprochable de l'Eglise apostolique ".

[3] *Luc.*, XXIV, 39. — [4] Cfr. *Matt.*, XXVIII, 1 et *Marc.*, XVI, 2; *Joan.*, XXI, 1; *Luc.*, XXIV, 4 et *Joan.*, XX, 12.

non concesso, nonnullas esse contradictiones, nihil exinde deduci potest contra certitudinem facti : siquidem Evangelistæ sunt unanimes non solum circa substantiam, sed etiam circa præcipuas facti circumstantias; jamvero nemo sano præditus judicio, scriptoris auctoritatem rejicit, eo quod in circumstantiis minoris momenti erravit; neque judex omnino respuit testimonium testium qui, licet in pluribus adjunctis discrepent, circa facti substantiam omnino consentiunt : quotidie enim evenit ut majorem attentionem præbeamus iis factis quæ maximi sunt momenti, dum de minimis, de horâ, de numero personarum parum curamus. Immo illæ discrepantiæ aliquo sensu majorem vim testimoniis præbent, quatenus ostendunt Evangelistas res narrâsse prout noverant, sine prævîâ conspiratione; si decipere voluissent, sedulo has contradictiones vitâssent [1].

444. (b) Christus dixerat se in sepulcro mansurum tribus diebus et tribus noctibus [2]; atqui de facto duas tantum noctes et unum diem ibi latuit; en igitur nova contradictio.

Resp. Hoc incisum *tribus diebus et tribus noctibus* est modus loquendi quo significantur non tres integræ dies et noctes, sed solum pars trium dierum ac noctium, respondetque huic phrasi alibi adhibitæ ab eodem Evangelistâ, "*tertiâ die resurget*" [3]. Jamvero Christus in sepulcro fuit per integrum sabbatum, et insuper parte feriæ sextæ et parte diei dominicæ. Ergo nulla contradictio.

445. (c) Multa sunt in evangelicâ narratione quæ ostendere videntur apparitiones non reales, sed solum apparentes fuisse, aut saltem non physicas, sed intellectuales tantum; v. g. discipuli putant se "spiritum videre"; Maria Christum redivivum tangere nequit; corpus Christi non est ejusdem naturæ ac prius, cum cœnaculum intret januis clausis [4]; ergo.

[1] Ita **Mead***, *Supernatural Religion*, p. 204 : "Ipsi (Evangelistæ) de magno resurrectionis negotio, de visibili et tangibili Jesu apparitione concordes sunt. Eum ante auroram primi diei hebdomadæ resurrexisse, Mariam Magdalenam visitatum sepulcrum primam ivisse, Jesum suis Apostolis simul conjunctis apparuisse conveniunt. Suum corpus post resurrectionem idem esse ac illud quod crucifixum fuerat, cui tamen character peculiaris et pene spiritualis tribuitur, conveniunt. Ipsi quoque conveniunt cum de discipulis veram ejus resurrectionem credentibus, et in Messiæ fidem confirmatis, loquuntur. Dissonantia ad circumstantias nullius fere momenti refertur, et etiamsi certas subesse contradictiones pateret, ea narrationis fundamentum de Christi resurrectione nullo modo infirmare possent... Haud magna perspicacia opus est ut intelligamus quod si quatuor (resurrectionis) narrationes essent subtiliter concordes, absque vel minima differentia, hæc perfecta conspiratio uti suspecta haberetur, cum aut auctorum collusionem, aut unius scriptoris opus, qui narrationes simul concordes redderet, demonstraret".

[2] "Erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus". (*Matt.*, XII, 40.)

[3] *Matt.*, XVII, 22; XX, 19. — [4] *Luc.*, XXIV, 37; *Joan.*, XX, 17, 19, 26.

Resp. Facile intelligitur quomodo discipuli credere potuerint se spiritum videre primâ vice quâ Jesus apparuit, ob novitatem, et, in eorum opinione, incredibilitatem facti. Sed simul Dominus negavit se esse merum spiritum, quia, inquit, spiritus carnem et ossa non habent; revera discipuli ejus *corpus* et *vulnera manibus contrectârunt*, et ita persuasum habuerunt corpus non esse phantasticum, sed reale et materiale. Si Maria Magdalena Jesum tangere non potuit, hoc est quia Dominus, propter rationes sibi notas, id permittere noluit; nam aliæ mulieres "accesserunt et tenuerunt pedes ejus", et Apostoli pedes et manus ejus tetigerunt [1]. Si autem Christus cœnaculum ingressus est januis clausis, subitoque evanuit ab oculis Apostolorum, aut etiam variis apparuit formis, hæc omnia quidem ostendunt corpus ejus, post resurrectionem, utpote glorificatum, dotibus gaudere specialibus, non autem ejus realitatem aut identitatem afficiunt.

446. 3° Confirmatur ex mirabili mutatione per resurrectionem inductâ. Duo tantum facta exponemus : miram *Apostolorum immutationem*, et *Pauli conversionem*.

(A) Ante resurrectionem Christi, Apostoli "sine litteris et idiotæ" [2], rerum divinarum satis ignari, temporale regnum adhuc exspectantes, in multis incerti, timidi, immo et ignavi, — post resurrectionem et Spiritûs Sancti effusionem, etiam absente Magistro, in rebus divinis sapientes, in agendo impavidi, audaces, animo constantes apparent. Petrus qui, ab ancillâ perterritus, dilectum Magistrum denegaverat, publice Evangelium et resurrectionem prædicat, et coram Synedritis strenue dicit : "Non enim possumus quæ vidimus et audivimus non loqui... [3]. Obedire oportet Deo magis quam hominibus [4]. Pariter Apostoli, qui in horto Gethsemani a militibus fugerant, et, mortuo Christo, in cœnaculo latebant, clausis januis, propter metum Judæorum, paulo post Christum crucifixum et a mortuis suscitatum annuntiant, non obstantibus minis, carceribus, verberibus, "gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati" [5]. — Quod non solum in Jerusalem et Pælestinâ præstiterunt, sed etiam per totum orbem terrarum, et quidem usque ad sanguinis effusionem.

Aliunde fides quam prædicaverunt multos et optimos fructus pro tulit, mores instauravit, populos maxime excultos ad se traxit, bar-

[1] *Matth.*, XXVIII, 9; *Luc.*, XXIV, 39-40; *Joan.*, XX, 27.
[2] *Act.*, IV, 13. — [3] *Act.*, IV, 20. — [4] *Act.*, V, 29. — [5] *Act.*, VI, 41.

baros expolivit, omnibus justitiæ et caritatis sensum inculcavit [1], ut ex mox dicendis constabit.

447. Porro id omne facile explicatur, si, ut ipsi narrant Evangelistæ, Christus redivivus corporaliter discipulis apparuit, eos in fide confirmavit, et Spiritu Sancto cooperante, omnibus virtutibus instruxit. Res autem prorsus intelligi nequit si negatur resurrectio Christi. Quomodo enim viri ignari, tardi ad credendum, pusillanimes, ignavi, — tam subito rerum divinarum periti, fide pleni, spe elati, strenui ad prædicandum Dominum crucifixum facti sunt, sine speciali Dei interventu?

Cum *ex fructibus* dignoscatur arbor, quis uberrimos justitiæ et caritatis fructus quos fides in resurrectionem protulit, *hallucinationi* tribuat? — Si vero admittitur apparitio *mere spiritualis*, sed *realis*, jam habetur specialis Dei interventus ideoque *miraculum*, et ita probatur divinitas christianæ religionis; minime tamen explicatur, ut supra notatum est, n. 442, quomodo, viventibus et permittentibus apostolis, visioni spirituali corporalis substituta fuerit. Una igitur manet legitima explicatio, nempe corporalis resurrectio Christi.

448. (B) Idem inferri potest *e conversione S. Pauli.* Saulus "adhuc spirans minarum et cædis in discipulos Domini" [2], appropinquabat Damascum, eo fine ut si quos ibi invenisset christianos, vinctos perduceret in Jerusalem. Subito circumfulsit eum lux de cælo, et, cadens in terram audivit vocem dicentem: "Saule, Saule, quid me persequeris... Ego sum Jesus quem tu persequeris" [3]. — Ex hoc temporis momento, Saulus, qui fuerat inter Pharisæos et persecutores zelantissimus, devotissimus Christi discipulus

[1] Quod libenter agnovit auctor ceteroquin theoriis rationalistarum nimium favens, **E. Le Roy**, op. cit., p. 224; "Or la foi à la résurrection... a déterminé une immense explosion de vie qui a depuis lors rempli l'histoire, surmontant tous les obstacles et survivant à toutes les critiques; elle a été le point de départ et le principe du plus grand progrès spirituel qu'ait accompli l'âme humaine; elle a accumulé dans une carrière prodigieuse les preuves les plus étonnantes de sa fécondité inexhaustible et durable." Attamen, non sibi constans, dum fraudem et hallucinationem proprie dictam rejicit, admittit quod vocat "des *hallucinations vraies*."

[2] *Act.*, IX, 1. — [3] *Act.*, IX, 4-5.

ac fidei christianæ prædicator assiduus evasit, et resurrectionem ubique prædicavit.

Porro res facile intelligitur si Dominus vere ei apparuit, prout ipse narrat Paulus, secundum superius dicta, n. 432; sed, si hæc miraculosa apparitio rejicitur, prorsus incomprehensibilis manet. — Hodierni rationalistæ, qui fatentur Paulum fallacem non esse, hanc mirabilem et perseverantem conversionem explicare conantur lento quodam progressu, sub influxu conscientiæ remorsûs quem sentire cœpit puncto temporis quo Stephani orationem audivit. Sed incassum; nam tempore quo conversus est, Saulus erat adhuc minarum et cædis spirans, infensissimus Christi persecutor, et, nedum conscientiæ remorsum sentiret, fatetur se *bonâ fide* id fecisse : " quia *ignorans* feci in *incredulitate* " [1]; ceteroquin non semel, sed iterum atque iterum suam conversionem extraordinariæ Christi apparitioni adscribit. Nisi igitur eum dicas esse mendacem, vere credidit Dominum sibi apparuisse; et, cum ceteroquin sanæ et tranquillæ mentis tot signa præbuerit, hallucinatus dici nequit. Vere igitur vidit Dominum redivivum.

Historice igitur constat Christum vere a mortuis surrexisse, et ex hoc miraculo, quod ceteroquin tanquam signum suæ missionis prænuntiaverat, eum divinum esse legatum, ejusque religionem esse divinam.

Art. IV. Divinitas christianæ religionis probatur ex mirâ ejus propagatione [2].

449. Religio christiana, *in se excellens*, Christi *testimonio* et *miraculis* firmata, divina insuper apparet ex *mirâ ejus*

[1] *1 Tim.*, I, 13.

[2] **S. Thom.**, *C. Gent.*, l. I, c. 6; **Suarez**, *De fide*, disp. IV, sect. 3, n. 11; **Valsecchi**, op. cit., l. II, c. 14; **Perrone**, n. 369 sq.; **Lacordaire**, 29e *Conférence*; **A. de Broglie**, *l'Eglise et l'Empire Romain au IVe s.*, Discours prélim.; *Questions de Religion*, vol. II, p. 217 sq.; **E. De Pressensé**, *Histoire des trois premiers siècles de l'Eglise chrétienne*, 1887-89, opus *anglice* et *germanice* redditum; **Dom Guéranger**, *Ste Cécile et la société romaine aux deux prem. siècles*; **P. Allard**, *Le Christianisme et l'Empire Romain de Néron à Théodose*, Paris, 1898; *Histoire des persécutions : La persécution de Dioclétien et le triomphe de l'Eglise : Dix leçons sur le Martyre*, 3e éd., 1907, p. 10-83; **Brugère**, n. 57; **Lambrecht**, p. 415 sq.; **Hurter**, n. 78 sq.; **Ottiger**, p. 850-877;

propagatione. Hanc diffusionem Rationalistæ *naturaliter* explicare conantur. Quo clarius vis argumenti contra eos perspiciatur, simul conjungemus probationem ex *propagatione* christianismi et ex ejus *efficaciâ ad mores instaurandos;* eamque confirmabimus *martyrum constantiâ.* Duplex proinde erit thesis, ex quâ evidentius apparebit *specialis Dei interventus* in diffusione christianæ religionis.

450. *Thesis 1ª:* **Celerrima christianæ religionis per totum orbem terrarum propagatio, ejusque efficacia ad mores instaurandos, omnibus consideratis adjunctis, agnoscenda est ut miraculum ordinis moralis ejus divinitatem demonstrans.**

Ad thesim probandam, exponemus 1° ipsa facta; 2° horum *causam* et *explicationem;* exinde conclusio sponte orietur rem explicari non posse sine speciali Dei providentiâ et interventu, ideoque *divinam* esse Christi religionem.

§ I. Facta exponuntur.

Duo sunt: 1° ipsa *propagatio*, 2° *morum instauratio.*

451. **I. Celerrima Christianismi propagatio.** Hic pariter duo ostendemus: diffusionem christianismi miram fuisse non solum *numerice* et *geographice;* sed etiam *socialiter*, id est omnes pervasisse societatis ordines.

452. **1° Diffusio numerica et geographica.** (A) Quoad *numerum:* (a) jam ex *Actibus Apostolorum*, eorumque Epistolis colligi potest *multos* fuisse conversos, et celerrimam fuisse christianæ religionis propagationem. Paulo post Pentecosten, prædicante Petro, primum tria, deinde quinque millia hominum ad fidem conversi sunt [1]; et quotidie "magis au-

---

Pesch, n. 248 sq.; **Paley**, *Christian Evidences*, p. II, c. 9; **M. Armellini**, *Lezioni di Archeologia Christiana*, Roma, 1897, p. I, c. 1, p. 5 sq.; **A. Harnack***, *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrunderten*, 2ª ed., 1906, t. II, l. IV; quod opus breviter contrahit et critice expendit **J. Rivière**, *La Propagation du Christianisme dans les trois premiers siècles*, Paris, Bloud, 1907; cfr. **L. de Grandmaison**, *L'expansion du Christianisme d'après M. Harnack*, ap. *Etudes*, t. 96, 1903, p. 300-329, 451-476; **J. Moffat***, in *Hibbert Journal*, april 1903, p. 579-590.

[1] "Appositæ sunt in die illâ animæ circiter tria millia... Multi autem... qui audierant verbum, crediderunt; et factus est numerus virorum quinque millia". (*Act.*, II, 41; IV, 4.)

gebatur credentium in Domino multitudo virorum ac mulierum" [1]. — Ortâ persecutione in civitate Jerusalem, fideles per Judæam et Samariam dispersi Evangelium prædicârunt [2]. Quidam etiam perambulaverunt usque Phœnicen, et Cyprum, et Antiochiam : in hâc civitate multi crediderunt, "ita ut cognominarentur primum Antiochiæ discipuli, Christiani" [3]. — Postea autem Apostoli in varias regiones abierunt, citoque ecclesias in toto romano imperio, et etiam non paucas extra imperii limites fundaverunt. Hinc Petrus viginti circiter annis post Ascensionem (63-64), epistolam scribit "electis advenis dispersionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ et Bithyniæ" [4]; Paulus eodem fere tempore ad Romanos scribens aiebat : "Fides vestra annuntiatur in universo mundo" [5]; Joannes, circa finem primi sæculi, sub Domitiano, scribit septem ecclesiis quæ sunt in Asiâ, Ephesi, Smyrnæ, Pergami, Thyatiræ, Sardis, Philadelphiæ et Laodiciæ [6]. Ergo, *viventibus adhuc Apostolis*, jam *multi* erant Christiani.

453. (b) *Post mortem Apostolorum*, numerum fidelium in immensum excrevisse testes sunt scriptores tum *christiani* tum *pagani*, etiamsi admittatur eos quandoque *oratorio modo* scripsisse.

1) Ita *S. Clemens* Papa ad Corinthios scribebat [7] : "Hisce viris (Apostolis) aggregata est multitudo ingens electorum qui multa martyria et tormenta sustinuerunt nobisque exempla facti sunt". — *S. Justinus*, qui tempore Antonini florebat, medio secundo sæculo, declarabat nullum esse genus hominum sive barbarorum, sive græcorum, sive etiam aliorum omnium quocumque appellentur nomine, inter quos non fiant preces, et gratiarum actiones Patri et Creatori omnium per nomen Jesu Christi crucifixi [8]. — Pariter *S. Irenæus* testatur eodem fere tempore ecclesias erectas esse in Germaniâ, in Hispaniis, in Galliis, in Oriente, in Ægypto, in Lybiâ, et in Meditullio, id est Hierosolymæ et in Judæâ [9]. — Initio tertii sæculi *Tertullianus* sic eloquenter Christianismi describit propagationem :

[1] *Act.*, V, 14. — [2] *Act.*, VIII, 3-4. — [3] *Act.*, XI, 18-26. — [4] *I Petr.*, I, 1.

[5] *Rom.*, I, 8; cf. *Coloss.*, I, 6. — Ipse Puteolos veniens, ibi fratres (i. e. christianos) invenit et apud eos mansit (*Act.*, XXVIII, 14).

[6] *Apoc.* I, 11. — [7] *I Ep.*, n. 6.

[8] *Dialog. cum Tryphone*, n. 117, *P. G*, t. VI, 749-750.

[9] *Adv. Hæreses*, l. I, c. 10, n. 2, *P. G.*, t. VII, 553-554; cf. l. III, c. 3, n. 2, P. G., 848-849.

"Hesterni sumus, et vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum ; sola vobis reliquimus templa"[1].

2) Testes sunt pariter *ethnici* scriptores : sic *Tacitus*[2], de Neronis persecutione scribens, ait ingentem Christianorum multitudinem capite plexos fuisse : "quæsitissimis pœnis adfecit quos, per flagitia invisos, vulgus *Christianos* adpellabat... Igitur primo correpti, qui fatebantur, deinde, indicio eorum, *multitudo ingens*, haud perinde in crimine incendii, quam odio humani generis, convicti sunt". — Trajano imperatore *Plinius Junior*, Proprætor in Bithyniâ, innumeros ibi reperit Christianos, de quibus Imperatorem consulit quid sibi sit agendum : "Visa est enim mihi res digna consultatione, maxime propter periclitantium numerum. *Multi* enim omnis ætatis, omnis ordinis, utriusque sexus etiam, vocantur in periculum et vocabuntur. Neque enim civitates tantum, sed vicos etiam atque pagos superstitionis illius contagio pervagata est"[3]. — Nec aliter *Suetonius*, aliique profani auctores. Constat igitur christianam religionem, etiam ante Constantinum, celerrime non solum per urbes, sed etiam per vicos, et etiam inter Barbaros propagatam fuisse.

454. (B) Quoad *geographicam* extensionem, hæc statui possunt, secundum *Harnack*, circa initium quarti sæculi : —

1) Provinciæ erant in quibus christiana *prævalebat* religio, *dimidiam fere* partem incolarum computans, nempe *Asia Minor*, (regio quæ hodie hoc nomine vocatur), pars meridionalis *Thraciæ*, *Cyprus*, *Armenia*, *Edessa* ejusque territorium.

2) Aliæ erant provinciæ in quibus *late* diffundebatur, ita ut magis floreret quam ceteræ religiones *singillatim* sumptæ : *Antiochia* et *Cœle-Syria*, *Ægyptus*, præsertim *Alexandria*, et *Thebaidis*, *Roma*, *Italia meridionalis* et *media*, *Africa proconsularis* et *Numidia*, *Hispania*, præcipuæ partes *Græciæ* et *meridionalis Gallia*.

3) Aliæ autem erant in quibus *minus* diffundebatur, et paucæ numero communitates institutæ fuerant : *Palæstina*, exceptis paucis civitatibus ubi christianismus dominabatur, *Phœnicia*, *Arabia*, pars *Mesopotamiæ*, *Græca peninsula* cum regionibus prope *Danubium*, *Septentrionalis* et *Orientalis Italia*, *Mauritania* et *Tripolitana*.

---

[1] *Apologet.*, c. XXXVII, *P. L.*, t. I, 462, 463; cf. *Adversus Judæos*, c. VII. Hæc quidem dicta sunt aliquatenus *oratorio modo;* sed in libro *ad Scapulam* paganum Præfectum, (c. 5, *P. L.*, I, 704), ubi modo mere expositivo loquitur ad eum qui optime statum rerum noverat, declarat *pæne majorem partem civitatis* (i. e. Carthaginis) esse Christianam, maximamque futuram esse stragem, si Christiani *decimarentur*. — [2] *Annal.*, lib. XV, c. 44.

[3] *C. Plinii* lib. X, Ep. 97. — Nonnulli rationalistæ hanc Epistolam non genuinam aut interpolatam esse dixerunt, quia testimonium exhibet suis theoriis contrarium; quod debile esse argumentum alii rationalistæ fatentur, ut *G. Boissier*, La Fin du paganisme, 2e éd., 1894, p. 383.

4) Tandem aliæ erant in quibus nonnisi paucissimi recensebantur Christiani : *Philistia*, *Scythia*, *Persis*, *India*, littora *Maris Nigri*, pars *Occidentalis Italiæ*, pars media et septentrionalis Galliæ, *Belgium*, *Germania*, *Rhetia*, *Britannia* et *Norica*[1].

455. 2° Diffusio socialis. Christianismus omnes societatis ordines mox pervasit.

Multi sane *pauperes* Ecclesiam ingressi sunt, juxta antiquam prophetiam : "*Pauperes evangelizantur*", ita ut Paulus ad *Corinthios* scribat[2] : "Quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles". — Attamen, etiam inter primitivos christianos inveniuntur : — (a) *Divites* quidam, quales *Sergius Paulus*[3], *Dionysius Areopagita*[4], *mulieres nobiles* non paucæ[5], *Pomponia Græcina*[6], *Titus Flavius Clemens* ejusque familia, *Apollonius* martyr[7]; *Annæi* et *Pomponii*, aliique clarissimi viri, ita ut Valeriani edictum (an. 258) speciatim contra ditiores christianos promulgatum fuerit, ut senatores et egregii viri et equites romani, dignitate amissâ, etiam bonis spoliarentur[8]; (b) *Aulici* quidam : S. Paulus loquitur de sanctis "qui de Cæsaris domo sunt"[9], de Aristobulo et Narcisso[10], qui in aulâ Claudii vivebant. Imperante Domitiano, florebat Flavius Clemens, cujus filii inter heredes Imperii recensebantur. Commodio regnante, multi christiani in aulâ erant, inter quos *Marcia*, cujus ope christiani multi, ad metalla damnati, liberati sunt. Imperator Antoninus lacte christiano educatus est, teste Tertulliano[11]. Tempore Valeriani, inter *Cæsarianos* haud pauci erant christiani[12].

---

[1] **Harnack**, op. cit., p. 276-285, ubi rem ita concludit : "L'impression qu'eurent les Pères du quatrième siècle, un Arnobe, un Eusèbe, un Augustin, que leur foi s'est de génération en génération, propagée avec une incompréhensible rapidité; cette impression est juste. Soixante-dix ans après la fondation de la première communauté chrétienne dans la syrienne Antioche, Pline s'exprime, sur la diffusion du christianisme dans la lointaine Bithynie, dans les termes les plus forts, et considère les autres cultes établis dans cette province comme déjà ruineux. Soixante-dix ans plus tard, la querelle de Pâques nous montre une fédération chrétienne d'églises, qui va de Lyon à Edesse, avec Rome pour centre. Soixante-dix ans après, l'empereur Dèce déclare qu'il aimerait mieux souffrir à Rome un autre empereur qu'un évêque chrétien; et il ne faudra plus attendre soixante-dix ans pour voir la croix arborée sur les enseignes romaines".

[2] *1. Cor.*, I, 26. — [3] *Act.*, XIII, 7-12. — [4] *Act.*, XVII, 34. — [5] *Act.*, XVII, 4, 12. — [6] **Tacitus**, *Annales*, XIII, 32.

[7] **Eusebius**. *Hist. eccles.*, V, XXI, 1.

[8] Ita **S. Cyprianus**, Ep. LXXX, 1, t. II, p. 839 ed. *Vindobonensis*.

[9] *Philip.*, IV, 22. — [10] *Rom.*, XVI, 11.

[11] *Ad Scapulam*, 4, *P. L.*, t. I, 703. Ibidem ait: "Sed et clarissimas feminas et clarissimos viros Severus sciens hujus sectæ esse, non modo non læsit, verum et testimonio exornavit, et populo furenti in nos palam restitit".

[12] **S. Cyprianus**, ep. cit. — Quare **Harnack**", op. cit., p. 40, merito infert "que dès la première heure les chrétiens s'introduisirent à la cour, et qu'ils avaient fini à la longue, par en constituer une partie importante".

456. (c) Inter christianos, non pauci *eruditione* aut *eloquentiâ* floruerunt : v. g. *Apollo* Alexandrinus, qui, tempore Pauli, Corinthiis prædicabat, Dionysius Areopagita ; Justinus, Athenagoras, Aristides, aliique apologetæ ; Irenæus, Tertullianus, Cyprianus, Clemens Alexandrinus, Origenes totaque schola Alexandrina, ita ut *Arnobius* scribere potuerit[1] : " Tam magnis ingeniis prædíti oratores, grammatici, rhetores, consulti juris ac medici, philosophiæ secreta rimantes, magisteria hæc expetunt, spretis quibus paulo ante fidebant ".

(d) Inter *milites*, centuriones et tribunos invenire est etiam christianos ; etsi enim quidam rigoristæ, ut *Tertullianus*, docuerint militiam cum spiritu evangelicæ mansuetudinis parum esse consentaneam, Ecclesia illos excessus vitavit. Reapse, sub Marco Aurelio, legio *fulminata* multos numerabat Christianos, et ex eâ assumpti sunt quadraginta martyres qui Sebastæ pro fide occisi sunt. Initio Diocletianæ persecutionis, posteaque sub Licinio imperatore, multi christiani milites interempti sunt[2].

457. (e) Tandem *mulieres* haud paucæ fidem amplexæ sunt et propagaverunt. Jam in *Epistolis S. Pauli* et *Act. Apostolorum* quædam recensentur, inter quas nobilis Priscilla, Aquilæ uxor[3]. Ex eis seligebantur virgines, viduæ et diaconissæ, quæ certa munera in ecclesiis exercebant. Scholas Justini et Origenis quædam mulieres frequentabant. Aliæ in aulâ imperatorum erant, aut uxores illustrium virorum, quales fuêre *Domitilla*, *Marcia*, *Julia Mammæa*, *Severa*, Philippi uxor ; necnon uxor et filia Diocletiani, uxor præfecti Romæ, regnante Maxentio[4]. Multæ sanguine suo fidem signaverunt. Hæc denique fuit copia puellarum et matronarum, quæ christianam religionem amplexæ fuerant, ut speciali decreto nobilibus mulieribus, quæ suæ conditionis viros invenire non potuerant, permissum fuerit cum servis matrimonium contrahere.

458. Ex his omnibus aliisque permultis factis luculenter constat christianam religionem, per tria priora sæcula, celerrime in toto Imperio romano diffusam esse, immo et inter Barbaras gentes, — et quidem non in uno aut altero civium cœtu, sed in omnibus ordinibus. Et ita multum differt a *mithriacismo*, qui in paucis tantum Imperii regionibus, et fere exclusive inter milites eorumque ope sparsus est[5]

Ubique vero *mores mirabiliter instauravit.*

---

[1] *Adv. Gentes*, l. II, 5, *P. L.*, V, 816. Cfr. **Greppo**, *Mémoires relatifs à l'hist. ecclés. des premiers siècles;* les chrétiens de la maison de Néron; **D. Guéranger**, *op. cit.* — [2] *Eusebius*, *H. E.*, V, 5; VI, 5, 41; VII, 1; VIII, 4; X, 18.

[3] *Act.*, XVIII, 2, 26; *1 Cor.*, VII, 12; XI, 5; *Rom.*, XVI, 1, 3, 6, 7, 12, 15.

[4] **Euseb.**, VI, 21, 36; VIII, 1.

[5] Quod crudite ostendit **A. Harnack**, op. cit.; cf. **F. Cumont**, *Les mystères de Mithra*, Bruxelles, 1902.

459. II. Christiana religio individuum, familiam et societatem mirabiliter instauravit [1].

1° Religio christiana *hominem privatum* instauravit, ejus *intellectum* ab erroribus, ejusque *voluntatem* a pessimâ corruptione liberando.

(A) Tempore quo Christus doctrinam suam prædicavit, universum orbem, paucis exceptis philosophis, polytheismo et idololatriæ deditum esse ex testimonio paganorum luculenter constat. Philosophi autem, ut *Cicero*, in libris *de Naturâ deorum*, et *de divinatione*, et *Seneca*, in *Epistolis*, istam ignobilem deorum turbam, eorumque vitia irridentes, sed ipsi colebant quod reprehendebant, propter leges civiles moresque hominum, rati impossibile esse plebis superstitiones emendare. Insuper Græcorum et Ægyptiorum numina tunc temporis Romæ colebantur, veteremque Romanorum religionem plus minusve corruperant [2].

Christiana autem religio *omnibus*, etiam *rudibus*, pauperibus, imo et servis prædicata fuit. Dominus siquidem "videns turbas, misertus est eis, quia erant vexati, et jacentes sicut oves non habentes pastorem"; tunc misit discipulos suos non solum ad oves quæ perierant domus Israel, sed ad omnes Gentes. Revera in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum [3].

Docuerunt sublimes illas veritates, quas supra breviter recensuimus, n. 256-274 : unitatem Dei, ejus paternam providentiam, animæ immortalitatem, generis humani per Christum redemptionem etc., ita ut quæ ipsis antea philosophis ignota erant, ea mox indocti etiam clare cognoverint.

---

[1] **Schwetz**, *Theolog. fundament.*, § 133; **Jungmann**, n. 282 sq.; **E. de Pressensé**, *La Vie des Chrétiens au IIe et IIIe siècles*, Paris, 1877; **Fouard**, *St Pierre*, 1901, ch. XV-XVIII; **G. Boissier**, *La Religion Romaine*, vol. I, p. 42 sq.; **Freppel**, Les Apologistes, S. Justin, Paris, 1869, p. 50 sq.; **Storrs***, *The divine origin of Christianity indicated by its historical effects*, New York, 1884, p. 37 sq.; **Mommsen**, History of Rome, transl. by Dickson, Lond., 1867, vol. IV, p. 560; *gallice* redditum curâ Cagnat et Toutain; **L. Lallemand**, *Histoire de la Charité*, t. I, 1902, ch. III-VIII; ubi paganas miserias describit et t. II, ubi exponit quomodo caritas christiana eisdem subvenerit.

[2] Cfr. **Lucan.**, I, 565; **Seneca**, *de Beat. Vitâ*, 27; **Lactant.**, Instit. I, 21; **Lecky**, History of European morals, New York, 1884, vol. I, p. 319 sq.

[3] *Matt.*, IX, 36; X, 6; XXVIII, 19; *Ps.* XVIII, 5.

460. (B) Nec minus mira est mutatio quæ *in moribus* contigit. Historiâ enim constat Romanos, post deletam Carthaginem Græciamque subditam, pessimis indulsisse vitiis : id testantur non solum poetæ, sed philosophi et historici; intemperantia profusioque in victu et cultu corporis, luxuria et ebrietas, necnon infandum sodomiæ crimen, tacentibus aut etiam approbantibus philosophis ubique vigebant.

Ait siquidem *Tacitus* de Romanis qui sub Nerone vivebant : "Ceterum abolitos paulatim patrios mores, funditus everti per accitam lasciviam, ut, quod usquam corrumpi et corrumpere queat, in urbe visatur, degeneretque studiis externis juventus, gymnasia et otia et turpes amores exercendo, principe et senatu auctoribus; qui non modo licentiam vitiis permiserint, sed vim adhibeant"[1].

Quanta autem mutatio per prædicationem Evangelii inducta fuerit ex his *S. Justini* verbis colligi potest : "Qui olim stupris gaudebamus, nunc *castimoniam* unice amplectimur; qui magicis etiam artibus utebamur, bono et ingenito nos consecravimus Deo; qui pecuniarum et possessionum vias omnibus antiquiores habebamus, nunc etiam ea quæ habemus *in commune conferimus*, et cum indigentibus quibusque communicamus; qui mutuis odiis et cædibus pugnabamus, et cum iis qui tribules nostri non essent communem

[1] Nec aliter **Juvenalis**, *Satir.*, VI, 292-300 :
Nunc patimur longæ pacis mala. Sævior armis
Luxuria incubuit, victumque ulciscitur orbem;
Nullum crimen abest, facinusque libidinis, ex quo
Paupertas romana perit...
Prima peregrinos obscœna pecunia mores
Intulit, et turpi fregerunt secula luxu
Divitiæ molles...

Idem legitur apud **Senecam** (*de Irâ*, II, 8); "Omnia sceleribus ac vitiis plena sunt : plus committitur quam quod possit coercitione sanari. Certatur ingenti quodam nequitiæ certamine : major quotidie peccandi cupiditas, minor verecundia est. Expulso melioris æquiorisque respectu, quocumque visum est, libido se impingit. Nec furtiva jam scelera sunt : præter oculos eunt..." De infando autem sodomiæ crimine, cfr. Aristophanes, *Lysiastra*, 110; Plato, *Symposium*, 191; Lucian., *Amores*, 18; *Dialogi meretricii*, V, 22; Juvenal., VI, 311; Martial., I, 91; VII, 67; Forsyth's *Life of Cicero*, pp. 289, 336; Döllinger's *Heathen and Jew*, II, 273 sqq., ubi probatur vix unquam hoc vitium a paganis scriptoribus, etiam optimis, ut Socrate, fuisse reprobatum; immo idem in nonnullis græcis regionibus fuisse explicite laudatum, atque in Romano imperio, circa finem Reipublicæ ac tempore Imperatorum, late crevisse.

focum ob diversa instituta non habebamus, nunc, postquam Christus apparuit, convictores sumus et pro inimicis rogamus" [1]. Ita castitas, immo et virginitas, pietas in Deum, caritas erga proximum, honestas et justitia, modestia et humilitas mox floruerunt. — Quod aliunde confirmatur *paganorum* testimonio, qui fatebantur Christianos non propter furta, latrocinia, adulteria, aliave crimina condemnari, sed propter suam religionem [2]. Non omnia quidem per Christianismum abolita fuere vitia, sed multa emendata sunt, nec ullum fuit probatum [3].

461. 2° *Familiam pariter instauravit, filios, uxores, servos* protegendo. (A) Antiquitus paterfamilias potestatem vitæ necisque in liberos habebat.

Apud *Græcos*, filii non tam familiæ quam reipublicæ procreabantur; inde fiebat ut, statuente Lycurgo approbantibusque philosophis [4], infantes manci vel debiles necarentur. Res aliter se non habebat apud *Romanos;* in lege enim *decem Tabularum* (tab. IV) legitur: "Pater insignem ad deformitatem puerum cito necato"; nec *Senecam* [5] puduit scribere: "Portentosos fetus exstinguimus, liberos quoque, si debiles monstruosique editi sint, mergimus: non ira, sed ratio est, a sanis inutilia secernere". Præterea, toto vitæ tempore, pater filios in carcerem conjicere, flagris cædere, vinctos ad rusticum opus detinere, imo et vendere poterat [6].

Sanctius certo de parvulis cogitabat qui dixit: "Sinite parvulos venire ad me et ne prohibueritis eos: talium enim est regnum Dei;... Qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis qui in me credunt, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum maris... Videte ne contemnatis unum ex his pusillis; dico enim vobis quia Angeli eorum in cælis semper vident faciem

[1] *Apologia* I[a], 14, *P. G.*, VI, 347.

[2] **Plinius**, *Epist.*, l. X, ep. 97. Cf. **Lecky***, op. cit., vol. II, c. IV, pp. 11, 153-154.

[3] **L. Duchesne**, *Hist. ancienne de l'Eglise*, t. I, ch. XXV; **H. Grisar**, *Histoire de Rome et des Papes*, 1906, t. I, n. 26.

[4] Ita **Aristoteles**, (*Politic.*, l. VII, c. 14): "Abolendis autem alendisque fetibus esto lex, ut nihil alatur mancum et debile. Propter multitudinem autem liberorum, quosdam fetus abolere oportet... quod si quibus fuerit aliquid præterea genitum, abortionem facere conveniet".

[5] **Seneca**, *De irâ*, lib. I, c. 15.

[6] Cf. **Dionysius Halicarn.**, *Roman. Antiquit.*, lib. II, c. 4

Patris"[1]. Ex hoc enim factum est pusillos ut filios Dei, heredesque regni cælestis habitos fuisse, et maximâ cum reverentiâ[2] et amore apud christianas gentes tractatos.

Hinc *Lactantius*[3]: "Ergo ne illud quidem concedi aliquis existimet ut recens natos liceat oblidere, quæ vel maxima est impietas; ad vitam enim Deus inspirat animas, non ad mortem... Tam igitur nefarium est exponere quam necare"... Revera christiana religio, tanquam devota mater, infantium curam suscepit, et abortum vel parvulorum expositionem stricte prohibuit.

462. (B) Nec minus *uxorum* dignitatem instauravit.

Apud veteres Romanos, uxores virorum dominationi omnino subdebantur; non solum propter adulterium, sed etiam propter ebrietatem, aliave delicta, morte puniri poterant, viri arbitrio. Exemplum habetur in Metello, qui uxorem, quod vinum bibisset, fuste percussam interemit; in quo non accusatore tantum, sed etiam reprehensore caruit[4]. Postea autem, quando humaniorem adeptæ sunt conditionem, videlicet paulo ante Augustum, in *licentiam* præcipites se dederunt, ita ut, teste *Tacito*[5], Senatus legem condere coactus fuerit ne nobiles matronæ sui corporis quæstum facerent et lenocinium profiterentur. — Eodem tempore *divortia* communia facta sunt: Cato ipse, in avaritiam et luxuriam adeo vehemens, avaritiâ uxorem suam Marciam Hortensio locavit, eamque divitem factam, Hortensio defuncto, iterum assumpsit; Cicero uxori suæ Terentiæ dedit libellum repudii, ut creditores suos pacaret dote novæ uxoris Publiæ, quam postea vano prætextu dimisit[6]. Augustus, in coercendis adulteriis tam sollicitus, ipse alienarum corruptor uxorum fuit, multasque concubinas habuit, quæ ipsi undique etiam ab uxore conquirebantur[7]. Inde factum est ut ad connubia cives legum vi compellendi essent; maritatis, præsertim qui prolem habebant, præmia statuta, pœnæ vero in cœlibes latæ sunt.

---

[1] *Marc.*, X, 14; *Luc.*, XVIII, 16; *Matt.*, XVIII, 6-10; *Marc.*, IX, 41; *Luc.*, XVII, 1-2.

[2] Docuerat quidem *Juvenalis* maximam puero deberi reverentiam; id vero sola præstitit christiana religio.

[3] **Lactant.**, *de divin. Instit.*, lib. VI, c. 20; *P. L.*, VI, 708.

[4] **Valerius Maxim.**, lib, VI, c. 3; cf. **Dionys. Halicarn.**, *Romanæ Antiq.*, l. II, c. 4. cfr. **P. Gide**, *Etude sur la condition privée de la femme.*

[5] **Tacitus**, Annal., lib. II, n. 85; cfr. **Suetonius**, in Tiber., 35.

[6] **Plutarch.**, *Vita Catonis*, *Vita Ciceronis.*

[7] **Suetonius**, *Augustus*, 71. — Philosophi ipsi meretricios amores condemnare non audebant: "Verum si quis est qui etiam meretriciis amoribus interdictum juventuti putet, est ille quidem valde severus; negare non possum; sed abhorret non solum ab hujus sæculi licentiâ, verum etiam a majorum consuetudine atque concessis. Quando enim hoc factum non est? Quando reprehensum? Quando non permissum"? (*Cicero*, Pro Cælio, c. 20.)

463. Christus autem, unitatem, indissolubilitatem sanctitatemque matrimonialis vinculi instaurando, conditionem feminei sexus ad pristinam dignitatem revocavit, immo ad altiorem statum evexit : viri uxores suas diligere tenentur sicut et Christus dilexit Ecclesiam, mulieres viris suis subdi sicut Domino ; nec vinculum conjugii nisi morte alterutrius solvi potest [1]. — Diaconissis, et viduis, quæ veræ viduæ esse debent, officia quædam commendantur, præsertim vero caritatis opera [2]; unde fit ut femineus sexus valde nobilitetur. — Sed ad hoc præsertim tendebat *cultus B. Virgini redditus*, quæ, cum virginitatis simul et maternitatis honore fulgeret, virginibus simul et maritatis exemplum esse poterat : hinc floruerunt modestia, pudor, virginitas, castus amor sive conjugum inter se, sive parentum erga filios, christianaque prolis educatio [3].

464. (C) *Servorum* conditio pariter paulatim in melius mutata fuit.

Antiquo jure Romano servi non personæ, sed *res* existimabantur, quibus proinde uti abutique dominis licebat, juxta illud : *In servum nihil non domino licet*, vel *nulla in servum injuria cadit*. Hinc eis non licebat verum connubium contrahere, sed more pecudum vivebant. Haud raro catenati servabantur, et, post multos labores, jam morbo aut senio confecti, aut necabantur aut in desertis locis exponebantur fame perituri. *Cato* ipse scribit de patrefamilias [4] : " Vendat boves vetulos,... plaustrum vetus, ferramenta vetera, *servum senem, servum morbosum*, et si quid aliud supersit, vendat ". Servis de fugâ suspectis collaria ferrea imponebantur, fugitivis frons notâ inurebatur. Sæpe ipsæ matronæ ancillas acubus et spinulis transfigebant, vel ad crucis supplicium servos damnabant. Pollio, familiaris Octavii Augusti, murænas-sanguine humano saginabat, et servos qui contra se aliquid offenderant, in vivarium serpentibus objici jubebat [5]. Lege statutum fuerat ut, si quis occide-

[1] *Ephes.*, V, 21-33; *Rom.*, VII, 2-3.

[2] *1 Tim.*, V, 3-10.

[3] Hinc *Lecky*, op. cit., vol. II, p. 316 sq., agnoscit a christianâ religione castitem, ut virtutum nobilissimam, maxime promotam fuisse, vitiumque contrarium gravissimis pœnis castigatum; et infra (p. 367) addit, cultu B. Virginis, femineas virtutes mirum in modum excultas fuisse. Cfr. **Nicolas**, *La V. Marie vivant dans l'Eglise*, l. 4, c. 1, Paris, 1860, t. II, p. 295.

[4] *De Re rustica*, c. 2.

[5] **Senec.**, de Clement., l. I, c. 18; **Juvenal**, *Satir.*, VI; **Valerius Maximus**, l. VI, c, 8; **Laur. Pignorius**, *De servis et eorum apud veteres ministe-*

retur dominus, omnes indiscriminatim servi qui tunc temporis in domo erant, morte punirentur, quod revera sub Nerone factum est, ut narrat Tacitus [1]. "In servos, ait *Seneca* [2], superbissimi, crudelissimi, contumeliosissimi sumus".

465. *Servitutis rigorem statim temperavit*, et deinde *paulatim exstinxit* christiana religio. Christus enim sæpe docuerat omnes homines filios esse ejusdem cælestis Patris, omnesque pariter heredes Dei; Paulus aperte dixerat coram Deo non esse servum neque liberum, sed omnes esse unum in Christo Jesu, sive servos, sive liberos, fidelesque hortatus est ut servos ad fidem conversos jam non ut servos, sed pro servis carissimos fratres reciperent [3]; sic quasi a radice præcidebatur quidquid inhumani erat in ratione agendi cum servis, simulque via parabatur plenæ eorum emancipationi.

Reapse Ecclesia quatuor præsertim quoad servos præstitit: (a) Ab initio *eâdem reverentiâ* et *caritate* amplexa est servos et dominos. Utrique idem recipiebant baptisma, absque ullâ personarum acceptione, eidem aderant sacrificio, de eâdem mensâ eucharisticâ corpus Domini accipiebant, in eisdem catacumbis indiscriminatim sepeliebantur. Inter servos et liberos valida contrahebantur matrimonia. — Servi baptizati liberos catechumenos præcedebant; quidam ex eis ad sacerdotium, immo et ad Petri cathedram evecti sunt, qualis fuit Callixtus. Hâc æqualitate via parabatur pleniori emancipationi. (b) Servorum *manumissio* tanquam *eximium caritatis opus* commendabatur; revera plerique christiani, antequam morerentur, paucos et quandoque multos ex servis suis manumittebant; hi autem speciali episcopali patrocinio tegebantur. (c) Statim ac religio christiana prævaluit, imperatoribus suasit ut varia decreta ederentur quibus servorum conditio mitior fieret, eorumque numerus paulatim imminueretur; videlicet statutum est ne quis, absque judicis sententiâ, eos *occideret* aut *graviter* flagris *verberaret;* ne filii a parentibus, uxores a viris, fratres

riis, p. 14-15; **Lecky***, op. cit., vol. I, p. 302 sp.; **Wallon**, *Histoire de l'Esclavage*, vol. II, p. 293 et alibi passim.

[1] **Tacitus**, *Annal.*, lib. XIV, c. 44. — [2] Ep. 47.

[3] *Gal.*, III, 28; *Coloss.*, III, 11; IV, 1; *Ephes.*, VI, 9; I *Cor.*, XII, 13; *Philem.*, 16.

a sororibus separarentur; ne mulieres prostituerentur, sed liberæ fierent, si, contra legem, prostitutioni exponerentur. Qui ad ecclesias confugiebant, a corporalibus suppliciis excusabantur; captivi redimebantur, aliquando etiam sacrâ supellectili venditâ; sæpe die dominicâ aliisque festis, servi manumittebantur; nefarium negotium quo homines sicut bruta animalia venundabantur interdictum est. (d) Præterea *laborem nobilitando*, viam paravit servitutis abrogationi. Opera, quæ hucusque *servilia* reputabantur, quia nempe a servis peracta, Ecclesia tanquam honesta et laude digna comprobavit[1]; ex quo factum est ut etiam viri liberi his operibus vacarent, proindeque servorum numerus minueretur. Paulo post, suadente Ecclesiâ, servituti substitutus est *colonatus* (*servage*), vi cujus servi alicui prædio *addicebantur* quod in perpetuum colebant. Non erant quidem omnino liberi, sed, certis diebus et horis, partem fundorum sibi assignatam colebant, fructusque exinde perceptos *suos* faciebant, et, mediante pecuniâ, sese redimere poterant.

His aliisque mediis abrogata est servitus apud Christianos, non quidem subito, quia id prudentia non sinebat, sed paulatim, prout se dabat opportunitas[2]. Nec aliter egit Ecclesia quando, detectâ Americâ, servitudo iterum viguit: abusus siquidem repressit, humanitatisque principia inculcavit. Omnibus pariter notum est quid Leo XIII statuerit ad ultima servitutis vestigia, prout fieri potest, prorsus abolenda[3].

---

[1] **Cicero**, *De officiis*, l. I, c. 42, n. 150, illiberalia et sordida vocat opificum opera: "Opificesque omnes, inquit, in sordidâ arte versantur. Nec enim quidquam ingenuum potest habere officina." Christiani autem, Christi et Apostolorum vestigiis inhærentes, manibus laborare non dedignabantur. Ad rem **P. Allard**, *Revue des Quest. historiques*, Oct. 1879, p. 592: "L'indication de la profession du mort est fréquente dans les épitaphes chrétiennes. Les premiers fidèles négligent volontairement de nous apprendre que tel ou tel mort est de race illustre ou au moins de naissance ingénue. Ils ne rougissent jamais de nous apprendre qu'il a sur la terre exercé un métier."

[2] Varios Conciliorum Canones de servili conditione emendandâ collegit **Balmès**, *Le Protestantisme comparé au Catholicisme*, Paris, 1855, t. I, p. 378-425; anglice *Protestantism and Catholicity compared in their effects on civilization*, not. 15, p. 430 sq. — Quod aliunde Rationalistæ agnoscere cogantur; ita **Lecky***, op. cit., vol. II, p. 66.

[3] **Leo XIII**, *Litteræ ad Em. Card. Lavigerie*, 27 Octob. 1888; 17 jul. 1890 (*Acta S. Sedis*, XXI, 195; XXIII, 3). — De servitutis abolitione fusius trac-

466. 3° *Societatem etiam civilem* renovavit, *libertatem, caritatem jusque gentium* promovendo.

(A) *Tyrannis* siquidem sæpe sæpius apud paganas gentes vigebat; quæcumque fuerit regiminis forma, monarchica, aristocratica vel democratica, cives *omnipotenti* Statui in omnibus quoad corpus et animam, subdebantur.[1] Quicumque enim gubernabant, non tam subditorum quam *proprium sibi proponebant bonum :* exinde natæ sunt licentia factionum, dissensio ordinum, seditiones vel abjecta tyrannis subjectio, quæ omnem virilitatem enervat[2]; ut axioma siquidem admittebatur : "*quod principi placuit legis habet vigorem*".

Res autem aliter se habet apud christianas gentes : subditi docentur non esse potestatem nisi a Deo, nec magis licere legitimis superioribus quam divinæ voluntati resistere, juxta illud : "Qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit"[3]. Aliunde qui in auctoritate sunt, monentur ut cum æquitate simul et paternâ caritate imperent, ad civium, non ad suam utilitatem, Deumque imitentur cujus justissima in homines potestas est cum paternâ bonitate conjuncta. Ita sane tuta servatur *majestas imperii* simul cum *libertate* civium[4]. Revera, historiâ teste, christianæ nationes paulatim civilem libertatem acquisierunt, justitiâ et dignitate hominis fundatam, quam paganæ nunquam attigerant nationes; nostrisque diebus illi populi ut liberi existimantur qui vel christiani sunt vel a christianis principibus reguntur; nec mirum, nam "duo sunt, inquit *Petrus Blesensis*[5], *justitia* et *libertas*, pro quibus quisque fidelis usque ad sangui-

târunt **Möhler**, *Bruchstücke aus der Geschichte der Aufhebung der Sklaverei*, 1834, gallice redditum : *De l'abolition de l'Esclavage par le Christianisme*, Paris, 1841; **Wallon**, *Histoire de l'Esclavage dans l'Antiquité;* **Ozanam**, *La civilisation au Ve S.*, 1862, I, p. 200 sq.; **A. Cochin**, *l'Abolition de l'Esclavage*, Paris, 1862; **Balmès**, op. cit., c. 15-19; **Lightfoot***, *Commentary on Philemon;* **P. Schaff***, *Christ and Christianity*, N. York 1885, p. 184-212; **Storrs**, op. cit., p. 160-163; 488-493; **Allard**, *Les Esclaves chrétiens*, Paris, 1900, ubi breviter contrahit, p. 476-492, quod Ecclesia præstiterit ad servos liberandos.

[1] **Fustel de Coulanges**, *La Cité antique*, l. III, c. 18.

[2] **Tacit.**, Annal., lib. III, c. 26-27; **T. Livius**, *Dec.* I, lib. I, c. 17· *Digest.*, lib. I, tit. 4, § 1. — Cfr. **Pressensé**, op. cit., p. 489 sq.

[3] *Rom.*, XIII, 1, sq.

[4] **Leo XIII**, Encycl. *Immortale Dei*, ubi egregie exponuntur commoda quæ Christianismus civili contulit societati. — Cfr. **Troplong**, *De l'influence du christianisme sur le droit civil des Romains*, Paris, 1843.

[5] Apud *Migne, P. L.*, CCVII, p. 1111.

nem stare debet"; et longe antea Apostoli dixerant: "Obedire oportet Deo magis quam hominibus" [1]; quæ quidem verba veram conscientiæ libertatem in tuto collocârunt.

467. (B) Paganam tyrannidem consecuta fuerat inhumana *crudelitas*, quæ non solum in agendi ratione cum servis, sed etiam in ludis amphitheatricis sese manifestabat.

Romæ siquidem institutæ sunt *gladiatorum scholæ*, in quibus captivi a magistris discebant jugulare et jugulari; nec ullum spectaculi genus Romanis acceptius quam gladiatoriæ pugnæ, in quibus millia hominum coram populo senatuque, coram mulieribus et puellis inhumane occidebantur. Optimi imperatores hâc in re sævissimi fuerunt: Titus, cum adhuc in Judæâ esset, exercitum suum recreare non erubuit gladiatorio ludo, in quo tria millia captivorum unâ die cæsa sunt [2]. Nec humani sanguinis parcior fuit Trajanus, qui "spectacula edidit dierum 123, in quibus interdum cæsæ sunt feræ mansuetæque bestiæ mille: interdum etiam ad decem millia: itemque gladiatorum decem millia inter se certaverunt" [3]. Nec ipsi philosophi, ante Senecam, tam exsecrabiles ludos reprobaverunt. Temporis progressu, cædium æstus adeo increvit ut non solum servi, sed etiam equites senatoresque, imo et mulieres aliquando in arenâ decertarent [4].

468. Christiana autem religio dignitatem hominis sanguine Christi redempti æternæque vitæ candidati, ita extulit, ut non solum *gladiatorum inhumana certamina* prohibuerit et feliciter aboleverit [5], sed etiam *caritatis instituta* ubique fundaverit pro *orphanis*, vel *expositis infantibus*, pro *infirmis*, pro *senibus* aliisque hujusmodi, ut libenter fatentur adversarii nostri [6]. Laurentius pauperibus thesauros Eccle-

[1] *Act.*, V, 20.

[2] **Josephus**, *de Bello judaico*, lib. VII.

[3] **Dion. Cass.**, lib. 66. - De his gladiatoriis ludis cf. **Martial.**, *de Spectaculis;* **Sueton.**, *Claudius*, 34; **Juvenal.**, *Satir.*, III, 36-37; **Valer. Max.**, II, 4, § 7; **Seneca**, *de Brevit. vitæ*, c. 13; ep. 7; **Wallon**, *Histoire de l'Esclavage*, vol. II, p. 129-139; **Lecky**, op. cit., p. 271 sq.

[4] **Sueton.**, *Vita Neronis*, c. 12; *Vita Domitiani*, c. 4; **Juven.**, *Satir.* VI, 248; **Martial.**, *de Spectaculis*, VI; Cf. **Lecky**, op. cit., p. 280 sq.

[5] **Theodoretus**, (*Histor. Eccles.*, l. V, c. 26), narrat quomodo Honorius morem digladiandi prohibuerit. Attamen, etiam post Honorium, non obstante lege, aliquot fuerunt spectacula hujusmodi, quæ nonnisi sæculo VI omnino cessasse videntur.

[6] Ita, inter alios, **Lecky***, op. cit., vol. II, p. 79-80, fateri coactus est christianâ religione fraternam caritatem maxime floruisse : quod tribuendum est hujus religionis Auctori, qui speciali amore pauperes, infirmos ac pueros pro-

siæ distribuit; Fabiola, Pammachius, Melania[1] aliique multi suas opes immensas ad pios usus devovebant, Diaconi et diaconissæ in quâlibet ecclesiâ instituebantur ut pauperum, orphanorum et miserabilium curam gererent. Quam caritatem ipsi pagani mirabantur, immo, instigante Juliano Apostata, imitari conati sunt, infelici tamen exitu, cum vera fraternitas ex amore Dei nascatur; aiebat siquidem Julianus : " Quid causæ est cur non potius convertamus oculos ad ea quibus Christianorum religio crevit, id est ad benignitatem in peregrinos, ad curam ab illis in mortuis sepeliendis positam, et ad sanctimoniam quam simulant? Non turpe profecto est, cum nemo ex Judæis mendicet, et impii *Galilæi non suos modo, sed nostros quoque alant* "[2].

469. (C) Deficiente apud Gentiles humanitatis sensu, *relationes inter varios populos* non tam æquitate quam vi regulabantur : hinc frequentia bella, solo victos spoliandi motivo ; sæpe etiam inermium cædes, direptio rei sacræ et profanæ, prædæque partitio inter victores; postea venditio hostium non cæsorum, tandemque cooptatio regionum domitarum in provincias romanas[3].

Suadente vero christianâ religione, paulatim nova crevit idea, varias scilicet nationes *unicam efformare familiam*, juxta illud *Tertulliani*[4] : " Unam omnium rempublicam agnoscimus, mundum ". Hinc bellorum horror paulatim imminutus ; inermes mitius tractati ; ipsique bellantes post partam

---

secutus est. Hinc ab initio collectæ fiebant diebus dominicis ad sublevandas pauperum necessitates; hinc opera caritatis permulta, approbantibus episcopis, a diaconis instituta, ita ut *vinculum unitatis* esset simul *vinculum caritatis*. **Tollemer**, *Origines de la charité catholique*, Paris, 1863; **Fr. de Champagny**, *De la charité chrétienne dans les premiers siècles de l'Eglise;* **Ryan**, *History of the effects of religion upon mankind*, Dublin, 1820; **Storrs***, op. cit., p. 164-168, 493-497; **Baluffi**, *La Chiesa romana riconosciuta alla sua carità*, Imola, 1855, anglice redditum *The charity of the Church, a proof of her divinity*, Dublin, 1885; **L. Lallemand**, op. cit., t. II.

[1] **Card. Rampolla**, *Santa Melania Giuniore*, 1905; **G. Goyau**, *Sainte Mélanie*, 1908, Paris, Gabalda.

[2] *Ep. ad Arsacium*, apud **Sozomen.**, *H. E.*, lib. V, c. 26.

[3] Cf. **Tit. Liv.**, *Dec.*, I, lib. 5, c. 21-22; *Dec.* V, lib. 5, et alibi passim; **Sallust.**, *Bellum Catilin.;* **Tacit.**, Annal., I, 51; II, 21; etc.

[4] *Apologet.*, c. 38, *P. L.*, t. I, p. 465. In corpore juris canonici, Decretal. l. I, tit. 34, de *Treugâ et pace*, legere est quid Ecclesia statuerit ad bella minuenda; cfr. **Balmès**, op. cit., c. 32; **Montesquieu**, *Esprit des Lois*, l. XXIV, c. 3.

victoriam jam non occisi; *jus gentium* sive in pace sive in bello communiter agnitum; fides in pactis melius servata; lites inter varias nationes sæpe arbitrio Episcoporum et Pontificum compositæ. Uno verbo barbaræ agendi rationi cum alienis Gentibus successit æquitas et moderatio.

Non diffitemur equidem apud christianas nationes quosdam obrepsisse *abusus*, sicut et inter paganos nonnullas floruisse virtutes. Sed si generalis instituitur comparatio inter paganismum et christianismum, hic omnino *transcendens* apparet [1]. Religio siquidem christiana vere fuit vitæ magistra, vitiorum expultrix, ac virtutum fecunda parens, non solum privatos homines, sed etiam familias societatesque paulatim instaurans et perficiens, promissiones habens vitæ quæ nunc est et futuræ [1].

§ II. Factorum explicatio.

470. Rationalistarum explicatio. Hanc mirabilem diffusionem christianæ religionis morumque instaurationem causis *naturalibus* adscribunt Rationalistæ.

Ita, inter alios, *Gibbon* existimat quinque præsertim intrinsecis causis conversionem mundi naturaliter explicari posse: *zelo intoleranti*, quo religionem suam Christiani propagabant; *promissione alterius vitæ; potestate miraculosâ*, quam sibi vindicabant; *puritate vitæ* omniumque virtutum praxi; *strictâ disciplinâ* et *optimâ constitutione* reipublicæ christianæ [2]. — Alii autem, cum *Lecky* [3], addunt hanc conversionem fuisse extrinsecis etiam causis promotam, præcipue *coadunatione* populorum sub unâ imperii romani auctoritate, *indole philosophiæ* quæ hâc ætate ad legitimas animorum aspirationes implendas sufficiens non erat, et *exspectatione magnæ renovationis* in totum fere orbem a Judæis diffusâ.

471. Nostris diebus, *A. Harnack* rem explicat dicendo christianismum esse quemdam syncretismum optimarum religionum: (a) ex unâ parte causæ *externæ*, nempe *Judaismus*, monotheismum ubique propagando, et *Hellenismus*, socialem unitatem promovendo, viam paraverant christianismo; ex alterâ vero, causæ *internæ*, videlicet sensûs religiosi renovatio, insufficientia vividius percepta paganismi, quædam aspirationes magis et magis explicitæ versus Deum a mundo distinctum et unionem animæ immortalis cum eo,

[1] Quod præclare exponit Abbé de Broglie, *Relig. et Critique*, p. 131 139.
[2] *The decline and fall of the Rom. Empire*, ch. XV.
[3] *History of European Morals*, t. I, ch. 3, p. 386 sq.

animos disponebant ad veritates christianas gustandas et amplectendas. (b) His aspirationibus optime respondebat christiana religio : *simplicitate* simul et *oppositorum complexione, antiquitate* et *novitate, luciditate* suæ doctrinæ et *mysteriorum profunditate*, multis arridebat, atque omnibus unicam salutis viam præbebat. Aliunde perfectam *morum regulam* atque efficacem legum sanctionem iis offerebat qui ad perfectiorem vitam anhelabant. *Auctoritati* simul et *rationi* innixa, *absolutam fidem* a suis fidelibus exigebat, sed eam esse rationi consentaneam ostendebant christiani Apologetæ. Seposito nationali et particulari indole Judaicæ religionis, omnibus gentibus sese accommodabat, et ita universalis fieri poterat [1].

472. Vera explicatio. Non diffitemur quidem divinam Providentiam Christianismo viam parâsse mediis in se naturalibus, quæ ejus propagationi faverint : Deus enim secundis etiam causis utitur ad fines suos attingendos; sed omnes causæ supra allegatæ, aliæque hujusmodi, *per se ipsas* nunquam potuissent tantum effectum producere, immo quædam ex illis manifeste *divinum supponunt interventum*. Quod lucidius apparebit, considerando : 1° *impedimenta* quæ huic propagationi obstabant ; 2° *media adhibita*, quæ *in se* spectata ad hanc diffusionem explicandam *imparia* sunt.

473. 1° *Multa* siquidem et *gravia impedimenta* diffusioni christianæ religionis obstabant, sive *extrinseca*, ex parte *Judaismi* et *Gentilium*, sive *interna*, nempe ex parte *doctrinæ* quæ annuntiabatur.

(A) Non defuerunt obstacula *extrinseca*, ex parte eorum quibus religio christiana prædicabatur. (a) *Judæi* siqui-

[1] " D'un côté, elle était si simple qu'on pouvait la résumer en quelques courtes formules, la vivre dans une seule grande émotion; de l'autre, elle était assez complexe et riche pour féconder toutes les pensées, pour vivifier tous les sentiments. Presque dès le commencement, elle pouvait rivaliser avec toute recherche du bien et de l'héroïsme moral, comme aussi avec toutes les spéculations et tous les mystères. Elle était ancienne et nouvelle, transcendante et terrestre à la fois; elle était claire jusqu'à la transparence, et, en retour, pleine de mystérieuses profondeurs; elle était bien réglementée et en même temps élevée au-dessus de toutes les lois; elle était une doctrine et plus qu'une doctrine, une philosophie et autre chose pourtant qu'une philosophie. On a dit du catholicisme occidental qu'il est, dans l'ensemble, la synthèse des contraires (*complexio oppositorum*); cela est vrai aussi du Christianisme dans ses premiers débuts ". (**A. Harnack***, op. cit., p. 73, ap. **Rivière**, op. cit., p. 73-74). — Nil dicimus de opere **C. Guignebert***, *Manuel d'Hist. ancienne de l'Eglise*, 1906, ubi quædam ex his argumentis iterum proponit, sed modo minime *scientifico*.

dem, etsi *monotheismo* addicti, eumque apud exteros propagantes, *tenacissime* adhærebant non solum *mosaicæ* religioni, quam divinitus revelatam esse noscebant, sed etiam *ritibus* et *cæremoniis externis* a Moyse præscriptis, imo et *traditionibus* permultis quas Pharisæi præsertim disseminabant; quod adeo verum est, ut etiam multi ex eis, qui ad fidem christianam conversi fuerant, non solum legem mosaicam adhuc servarent, sed eamdem a Gentilibus servari vellent [1]. — Præterea Messiam quidem exspectabant, sed eumdem sibi, utpote omnino rebus carnalibus deditis, ut Regem potentissimum fingebant, cujus temporale dominium super omnes Gentes extenderetur; hinc a Christo humili et paupere, Gentilium æque ac Judæorum Salvatore, ultro abhorrebant. — Aliunde hunc Jesum crucifixerant, et certo illos pudebat eum tanquam Deum colere quem nuper infami damnaverant supplicio; hinc, teste Apostolo [2], prædicatio christiana *Judæis erat scandalum!*

474. (b) *Gentilibus autem erat stultitia.* Multi siquidem apud eos omnino *indifferentes* erant circa religionem, totique ambitioni vel voluptatibus dediti, proindeque prompti ad despiciendam religionem quæ eorum vitia reprobrabat. Qui autem *religiosi* erant, Christianismo pariter obstiterunt, et quidem ex omnibus civium ordinibus, *populus*, *philosophi* et *sacerdotes*, necnon *politici* [3].

1) *Populus* enim adhuc deorum avito cultui tenaciter adhærebat, eo magis quod *libidinibus* facile accommodabatur, cunctisque *artium* decorabatur illecebris, quas Græci præsertim tanti faciebant, et cum institutis et fortunâ *patriæ* connectebatur. — Nonnulli quidem orientales superstitiones amplexi fuerant, sed eas tantum quæ cum patrio cultu sociari poterant. Religio autem christiana, utpote aliarum *exclusiva*, naturaliter eis displicebat; utpote *spiritualis* et *mysteriis* plena, ægre ab eis intelligi poterat, ita ut vilissimæ calumniæ circa catholica dogmata inter eos facile spargerentur viamque aperirent sævissimis persecutionibus [4].

2) Aliud obstaculum opponebant *sacerdotes* gentilium : cum enim eorum auctoritas ac sustentatio maxime ab idolorum cultu penderet, novæ religioni, præsertim idolis adversæ, bellum indicere neces-

[1] *Act.*, XV, 5. — [2] *I Cor.*, I, 23.

[3] De quibus luculenter disserit **Freppel**, *Saint Justin*, lect. I-IV.

[4] Cf. **Freppel**, op. cit., p. 58 sq.; **Lecky***, op. cit., vol. I, p. 414 sq.

sario debebant[1]. Quia vero Imperatores ut Summi Pontifices habebantur, immo tanquam dii colebantur, patienter ferre non poterant religionem quæ talem cultum aperte damnabat, sed diris persecutionibus eam exstinguere conabantur.

3) *Philosophi* pariter omni studio eam evertere tentabant; eam siquidem vocabant superstitionem exitiabilem, amentiam furiosam, opinionem a scientiis et artibus alienam, homine græco vel romano indignam[2]. Nec mirum; nam, apud *Epicureos*, fœdissima vigebant vitia, quæ Apostolus nominare etiam vetat; apud *Stoicos* autem, fiducia et complacentia in ratione ac virtute propria, quam certo ad pedes Crucifixi ejurare nolebant; apud omnes, despectio religionis quæ de pauperibus et ignaris æque curabat ac de divitibus et sapientibus.

4) Ultimum tandem obstaculum ex *politicis* oriebatur, qui patienter ferre non poterant *peregrinum cultum*, ceterorum *exclusivum*: tolerabant quidem extraneos cultus, qui simul cum patrio cultu sociari poterant, alios autem penitus expellebant[3]; diffidebant pariter ab illâ *fraternitate ac æqualitate*, quam nova religio inter homines cujuslibet nationis ac generis inducere tentabat, necnon a *spiritu libertatis* quem fovebat, prædicando melius esse obedire Deo quam hominibus; jam enim tyrannis, seu Cæsarolatria, sub Imperatoribus vigere cœperat. Ex quibus factum est ut per tria sæcula sævissimis persecutionibus obnoxius fuerit Christianismus, et postea etiam nonnullis principibus et populis invisus.

475. Dicunt Rationalistæ *unitate* et *pace* Imperii Romani novam religionem maxime promotam fuisse. — Hæc unitas opportunam quidem præbebat facilitatem ut evangelica prædicatio citissime divulgaretur, sed simul ut citissime et efficaciter repelleretur; inde enim factum est ut persecutiones per totum orbem sævirent, ita ut Imperatores non semel nomen christianum penitus deletum esse putaverint. — Aliunde poterat quidem *philosophiæ indoles* aliquos disponere ad amplectendam religionem christianam quoad illas veritates, quæ sive rationi sive cordi magis placent, non autem quoad *mysteria*, quæ philosophorum superbiæ tam directe adversabantur, nec quoad *virtutes arduas*, quæ corruptioni morum tunc temporis apud populum vigenti tantopere contrariabantur. — Insuper *exspectatio cujusdam renovationis* curiositatem excitare poterat, sed neque Judæi neque Gentiles renovationem per Messiam pauperem et humilem, per Dominum crucifixum exspectabant, multique a tali prædicatione abhorrebant, ut testantur pagani scriptores.

---

[1] Idem dicendum est de *opificibus* qui statuas deorum conficiebant aut eas vendebant, ut constat ex *Act.*, XIX, 23.

[2] **Freppel**, op. cit., p. 22 sq.; cf. **Tacit.**, *Annal.*, XV, 44; **Plin.**, *Ep. ad Trajanum*; **Min. Felix**, *Octavius*, 11.

[3] **Lecky**, op. cit., p. 399 sq.

476. (B) Nec deerant impedimenta *intrinseca* ex parte *doctrinæ*. Licet enim religio christiana, ex dictis, *legitimis aspirationibus* humanæ naturæ satisfaciat, multa tamen complectitur quæ superbis et corruptis cordibus omnino adversantur. (a) Complectitur siquidem *dogmata* et *mysteria* humanæ rationi impervia, quibus nonnisi humiles corde assensum præbere volunt : talia sunt mysteria Trinitatis, Incarnationis, originalis culpæ et justificationis per gratiam, aliaque multa quæ naturaliter superba ratio respuit. Quibus addi debet scandalum crucis : Apostoli enim Jesum prædicabant et hunc crucifixum [1]; porro nihil ignominiosius erat tum apud Judæos tum apud Romanos quam supplicium crucis, et sane adoratio Crucifixi naturaliter nihil nisi horrorem vel irrisionem excitare poterat.

477. (b) *Ethica* pariter *christiana*, quamvis in se admirabilis et puris corde consentiens, corruptæ societati, prout romana erat respublica, ut supra probavimus, odiosa erat, quia omnibus cupiditatibus bellum indicit.

Nam, ut rectè animadvertit *S. Augustinus* [2], dicitur *avaris* : "Nolite thesaurizare vobis thesauros in terrâ, ubi ærugo et tinea demolitur..." [3]; dicitur *luxuriosis* [4] : "qui seminat in carne suâ, de carne et metet corruptionem; qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam"; dicitur *superbis* : "omnis qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur" [5]; dicitur *iracundis* : "Et qui te percutit in maxillam, præbe et alteram" [6]; dicitur *discordiosis* : "diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos" [7]; dicitur *superstitiosis* : "ecce enim regnum Dei intra vos est" [8]; dicitur *curiosis* : "non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur : quæ enim videntur temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna sunt" [9]; postremo dicitur *omnibus* : "Nolite diligere mundum neque ea quæ in mundo sunt... quoniam omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitæ" [10]. Porro hæc omnia admodum contraria erant sive Philosophorum placitis, sive populi moribus, et nonnisi ægre et pedetentim eorum mentes pervadere potuerunt; nam etiam Stoici, qui carnis voluptates despiciebant, superbiam pro virtute, humilitatem pro vitio habebant.

[1] *I Cor.*, I, 23; II, 2.
[2] **S. August.**, *de Verâ Relig.*, c. III, P. L., t. XXXIV, 125.
[3] *Matt.*, VI, 19. — [4] *Galat.*, VI, 8. — [5] *Luc.*, XIV, 11; XVIII, 14. — [6] *Luc.*, VI, 29; *Matt.*, V, 39. — [7] *Luc.*, VI, 27. — [8] *Luc.*, XVII, 21. — [9] *II Cor.*, IV, 18. — [10] *I Joan.*, II, 15-16.

478. (c) **Solvuntur difficultates.** 1) Dici nequit christianum *syncretismum* multis arrisisse. Religio enim christiana, etsi in se complectens quidquid veri et æqui in ceteris per partes invenitur, firmiter et pertinaciter *quaslibet alias religiones excludit*, propterea que multorum invidiam et odium provocat. — Insuper syncretismus, quantumvis absolutus et perfectus, non sufficienter movet animos ad amplectendam religionem pro cujus veritate quisque paratus esse debeat ad bona, honores, parentes vitamque amittenda, prout christianis contingebat, ut mox dicemus.

479. 2) Nec id satis explicat *sola promissio vitæ æternæ*, absque Dei speciali auxilio; nam homines plerique bonis visibilibus ac præsentibus multo magis alliciuntur quam invisibilibus et futuris; ideoque ceteræ religiones aut philosophica systemata, quæ tunc temporis immortalitatem animæ prædicabant, paucos tantum asseclas habuerunt.

480. 3) Fatemur equidem *puritatem vitæ* virtutesque Christianorum fuisse *in se* validum argumentum ad convincendos optimos paganorum novam religionem divinam esse; sed undenam Christianismus paganorum mores tam radicaliter mutare potuit, nisi sit divinus? Numquid domesticæ Christianorum virtutes eorumque austeritas convertissent homines moribus perditos, qui nihil exspectare poterant nisi suorum iram, infinitas prope ærumnas, et sæpe mortem ignominiosam?[1].

481. 4) Ad *perfectam* reipublicæ christianæ *constitutionem* quod spectat, sane non negamus eam esse stabilitatis causam; sed homines antequam huic auctoritati sese subjicerent, converti debebant et certiores fieri auctoritatem esse a Deo. Aliunde quomodo unitas, sine armorum vi, potest in aliquâ societate subsistere, nisi ope auctoritatis a Deo ipso constitutæ? Nonne variæ Christianorum communitates, quæ eam respuerunt, cito in varias sectas sibi inimicas divisæ sunt? Igitur illa ipsa unitas quam adversarii in vero Christianismo agnoscere coguntur, signum est ejus divinitatis, quum explicari nequeat sine divino interventu?

482. 2° *Auxilia adhibita, in se spectata, sine Dei interventu, fini obtento inæqualia fuêre.* Tria enim sunt auxilia præcipua quibus societas naturaliter late propagari valeat : *vis armorum*, quâ non pauci etiam inviti subduntur; *voluptas*, quâ plures alliciuntur; *eloquentia* vel *argumentorum vis*, quâ multi persuadentur. Atqui nullum ex his a primis christianis fuit usurpatum.

[1] Quod egregie declarat **J. H. New.nan**, *Grammar of Assent*, 1887, p. 461.

(A) *Non armorum vis*, cum Ecclesia neque Romanos neque Græcos violentiâ suo imperio subdiderit, sed potius ab utrisque multas persecutiones passa fuerit [1] : a Constantini tempore, libertate quidem imo et favore frui cœpit, et quandoque ad coercendum paganismum vis adhibita fuit, sed jamdudum Christianismus solâ persuasione multos sibi conciliaverat. Barbari pariter sine vi et metu ad fidem conversi sunt, exceptis tamen paucis qui, sæc. IX° et X°, indiscreto zelo, ad christianam fidem amplectendam plus minusve coacti sunt.

483. (B) *Neque voluptatis blandimenta;* nam, ut supra diximus, n. 477, nova religio omnibus libidinibus et vitiis bellum aperte indicebat, proptereaque multorum irrisioni et impugnationibus obnoxia fuit.

Exinde jam solvi potest difficultas quæ contra nos urgetur ex *faustâ Islamismi propagatione* [2]; nam, ut jam animadverterat *S. Thomas* [3], Mahumetes *carnalium voluptatum* promissis populos illexit; præcepta etiam tradidit promissis conformia, voluptati carnali habenas relaxans, cui in promptu est a carnalibus hominibus obediri. Præterea non aliquot sapientes in rebus divinis humanisque ei crediderunt a principio, sed homines divinæ doctrinæ prorsus ignari, in desertis morantes, per quorum multitudinem alios *armorum vi* in suam legem coegit. Ex adverso autem, non armorum violentiâ, non voluptatum promissione, sed potius inter persecutorum tyrannidem, innumerabilis turba non solum simplicium sed etiam sapientium hominum ad fidem christianam convolavit, in quâ omnem humanum intellectum excedentia prædicantur, voluptates carnis prohibentur, et omnia quæ in mundo sunt haberi contemptui docentur. Quod quidem maximum miraculum est et manifestum divinæ inspirationis opus.

484. (C) *Neque eloquentia aut argumentorum vis.* (a) Duodecim siquidem Apostoli, quos Christus ut suæ religionis præcones elegit, erant rudes et illiterati piscatores,

[1] Christus siquidem Apostolis dixerat : "Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum... Tradent enim vos in conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos..." (*Matth.*, X, 16-17.)

[2] "Neque fausta Ecclesiæ propagatio et conservatio, quod eadem et islamiticæ religioni contigit, inter documenta veritatis atque originis divinæ referri potest". Ita Wegscheider (p. I, c. 2, § 51) quem sequuntur hodierni rationalistæ.

[3] S. Thom., *C. Gent.*, l. I, c. 6.

et Judæi omnibus, præsertim Romanis, invisi [1]; plerique neque ratiocinandi, neque dicendi arte pollebant, græcum idioma nonnisi imperfecte loquebantur, ut ex eorum scriptis constat; et inter eos peritissimi, ut Joannes, Paulus, Lucas, Græcis Latinisve philosophis qui eâdem ætate florebant, multum sane inferiores. (b) Præterea non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis neque in arte logicâ et vi argumentorum confidebant; sed solum divinam auctoritatem allegabant, miracula Christi ejusque resurrectionem. Quomodo ceteroquin dialecticâ aut eloquentiâ solâ illos persuadere poterant, quos nec Aristotelis dialectica, nec Platonis Ciceronisve eloquentia ad meliorem frugem convertere potuerat? Isti sane philosophi majori humanâ auctoritate pollebant quam Apostoli, sed, præter paucos quos formaverunt discipulos, ecquid profecerunt? Non ergo rhetoricâ vel dialecticâ mundum instauraverunt, sed speciali divino interventu seu *miraculo* [2]

485. Nulla enim alia causa hujus miræ propagationis ac conservationis assignari potest, et cum *Augustino* [3] sic arguere licet : vel patrata sunt ad conversionem mundi evidentissima miracula, et tunc Christianismus divinus est et ab ipso Deo approbatus; vel nullum patratum est miraculum, et tunc ipsa mundi conversio absque miraculo, est maximum omnium miraculorum, utpote legibus ordinis

[1] Judæi a Romanis scriptoribus vocantur "teterrima gens, despectissima pars servientium" (**Tacit.**, Hist., V, 5, 8); "gens contumelia deorum insignis" (**Plin.**, *Hist. Nat.*, XIII, 9); "fœtentes et tumultuantes" (**Ammiam. Marcell.**, XXIII, 2).

[2] Quod jam aiebat **Paulus** : " Quæ stulta sunt mundi elegit Deus ut confundat sapientes : et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia... ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus ". (*I Cor.*, I, 27-29).

[3] " Ipse modus quo mundus credidit, si consideretur, incredibilior invenitur. Ineruditos liberalibus disciplinis et omnino, quantum ad istorum doctrinas attinet, impolitos, non peritos grammaticâ, non armatos dialecticâ, non rhetoricâ inflatos, piscatores Christus cum retibus fidei ad mare hujus sæculi paucissimos misit, atque ita ex omni genere tam multos pisces et tanto mirabiliores quanto rariores, etiam ipsos philosophos cepit... Si vero per Apostolos Christi, ut iis crederetur, resurrectionem atque ascensionem prædicantibus Christi, etiam ista miracula facta esse non credunt, hoc nobis unum grande miraculum sufficit, quod eam terrarum orbis sine ullis miraculis credidit ". **S. August.** *de Civ. Dei*, l. XXII, c. 5, P. L., XLI, 755-757; cf. **S. Chrysostom.**, *quod Christus sit Deus*, P. G. XLVII, 813 sq.

moralis omnino contrarium; ergo in utroque casu Christianismi propagatio vere miraculosa est, ejusque divinam originem evidenter demonstrat.

Quocumque igitur se vertunt adversarii, nullam naturalem causam invenire possunt quâ stupenda mundi conversio explicari possit; causæ sive extrinsecæ sive intrinsecæ, quas allegant, vel impares sunt omnino ad tantum effectum producendum, vel, si aliquam vim habeant, eam desumunt a speciali Dei Providentiâ; igitur *digitus Dei est hic : hæc mutatio dexteræ Excelsi.*

486. *Thesis II ª :* **Heroicâ martyrum constantiâ confirmatur divinitas christianæ religionis** [1].

Inter obstacula quæ Christianismus superanda habuit, fuerunt persecutiones, quibus manifestata est invicta fides tot Christianorum, qui pro religione bona temporalia et vitam ipsam amittere non dubitârunt; ex quo novum eruitur argumentum ad thesim præcedentem confirmandam : *constantia* enim martyrum, omnibus spectatis adjunctis, ut miraculum ordinis moralis considerari potest.

487. 1° **Facta exponuntur.** Quo melius vis argumenti perspiciatur, pauca prænotemus oportet de *numero*, *conditione*, *tormentis* et *patientiâ* martyrum. (A) Eos innumeros esse tota docuit antiquitas; attamen, circa finem sæc. XVII, *H. Dodwell*, vir ceteroquin eruditus, contendit paucos admodum martyres in primævis persecutionibus passos fuisse [2]; sed ejus erroneas assertiones statim confutavit *Ruinart* in præfatione generali eruditi operis in *Acta Martyrum*, novaque documenta, quæ in Catacumbis præsertim reperta sunt, antiquas traditiones hâc de re confirmârunt, ita ut hodie etiam Rationalistæ fateantur numerum martyrum maximum

[1] **Lactantius**, *Divinæ Institut.*, l. V, c. 19 sq.; **T. Ruinart**, O. S. B., *Acta primorum Martyrum*, Parisiis, 1689; **Monsabré**, *Introd. au Dogme*, 37ᵉ Conf.; **Brugère**, n. 60 sq.; **Hurter**, n. 89 sq., *Patrum Opuscula*, vol. IV, diss. III, Martyrum sanguis vox veritatis, p. 143 sq.; **E. Le Blant**, *Les Persécuteurs et les Martyrs*, Paris, 1893; **H. Marruchi**, *Eléments d'Archéol. chrét.*, t. I, 1900, p. 1-66; **H. Leclercq**, O. S. B., *Les Martyrs*, præcipue t. I et II, 1902-1903; **P. Allard**, *Dix leçons sur le Martyre*, 3ᵉ éd., Paris, 1907; **J. Rivière**, *Auteur de la question du Martyre*, in *Rev. prat. d'Apol.*, t. IV, 1907, p. 625-643.

[2] **H. Dodwell**ª, *De paucitate martyrum*, inter Dissertationes Cyprianicas.

fuisse [1], etsi impossibile sit eum modo certo determinare. Revera, in Imperio Romano, per tria priora sæcula, decem sævierunt persecutiones [2], et ex testimonio tum Paganorum, tum Patrum, patet innumeros Christianos pro fide passos fuisse.

Sic, teste *Tacito* [3], sub Nerone, *multitudo ingens;* teste *Bruttio* [4], sub Domitiano, *plurimi Christianorum* crudeli martyrio necati sunt; juxta *Eusebium* [5], Marco Aurelio regnante, *innumerabiles prope martyres per universum orbem* enituerunt. Tertio autem sæculo, multo rigidiores fuerunt persecutiones, præsertim Diocletiano et Maximiano imperantibus, ut omnes hodie fatentur [6]; tunc enim *non singuli, sed gregatim circumdato igni amburebantur* [7] Christiani, et in Phrygiâ urbs quædam Christianorum tota, cum omnibus incolis, mulieribus ac parvulis, igne concremata est [8]. Idem constat ex inscriptionibus, quæ in Catacumbis inventæ sunt, ubi hæc et similia leguntur : "Marcella et Christi martyres CCCCCL (550)" : "CL (150) martyres Christi" [9]. Hinc jam suo tempore *Cyprianus* declarabat numerari non posse martyres christianos [10].

Ceterum etiamsi pauciores essent martyres quam olim censebatur, argumentum vi non careret; nam, fatentibus adversariis, certum manet plura millia pro fide fortiter tor-

[1] **Renan***, *Journal des Savants*, 1874, p. 697; **G. Boissier**, *La Fin du Paganisme*, vol. I, Append., p. 343-394; **Lecky**, op. cit., vol. I, p. 428 sq., qui tamen numerum martyrum minuere nititur in quantum fieri potest.

[2] Decem vulgo computantur persecutiones, sed fatemur plures vel pauciores computari posse, prout generales vel locales tantum recensentur. Ut vero magis præcise loquamur, ab anno 64, quo Neronis incœpit persecutio ad 313 quo promulgatum est *Mediolanense edictum*, Ecclesia per 129 annos varias persecutiones passa est, et per 120 annos pacem plus minusve perfectam habuit, ut egregie exponit **P. Allard**, in erudito opere *Histoire des Persécutions*, Paris, 1885-1890. Nec incredibile est etiam mansuetos imperatores sævissimos fuisse persecutores, nam ipse Titus, *deliciæ generis humani*, ad celebranda natalitia fratris et patris, plura millia Judæorum igni, ferro et bestiis tradidit (**Joseph.**, *De bello jud.*, VII, 6, 8); aliunde populus, qui crudelibus spectaculis gaudebat, sæpe inclamabat : *Christianos ad leones!* "Si Tiberis ascendit in mœnia, si Nilus non ascendit in arva, si cœlum stetit, si terra movit, si fames, si lues, statim : *Christianos ad leonem!*" (**Tertull.**, *Apologet.*, c. 40, *P. L.*, t. I, 479-480.)

[3] **Tacit.**, *Annal.*, XV, 44.

[4] Apud **Eusebium**, Chronicl., lib. II.

[5] **Eusebius**, H. E., l. V, Procem, *P. G.*, t. XX, 407.

[6] **P. Allard**, *Dix leçons*, p. 134-149.

[7] **Lactant.**, *de Mortibus persecut.*, c. XV, *P. L.*, t. VII, 216.

[8] **Eusebius**, H. E., l. VIII, c. 11, *P. G.*, t. XX, 767.

[9] **P. Allard**, *Rome souterraine*, Paris, 1877, p. 216 sq.

[10] **S. Cyprian.**, *De Exhortat. martyrii*, c. XI, *P. L.*, t. IV, 673.

menta et mortem sustulisse. — Præterea, etiam qui de facto non perierunt, merito timere poterant ne et ipsi occiderentur, ideoque fortitudine maximâ indigebant ad amplectendam aut servandam fidem [1].

Nec in solo Imperio Romano martyres fuêre, sed etiam apud Persas, postea apud Musulmanos, recentius apud Japonenses, Sinenses, Annamitas, nostrisque etiam diebus tum in Asiâ tum in Africâ, ita ut nunquam in Ecclesiâ defuerit sanguinis testimonium [2].

488. (B) Si ad *qualitates* martyrum attenditur, cujuscumque conditionis, ætatis, ac sexûs fuêre; sic, inter eos, inveniuntur *nobiles*, ut Fl. Clemens, Apollonius, Chromatius; *docti*, ut Justinus, Irenæus, Cyprianus; *plebeii*, ut Theodotus, Serenus; *milites*, ut Victor, Sebastianus, Mauritius cum sociis, et quadraginta Martyres Sebasteni; *mulieres* sive *nobiles* ut Perpetua, Cæcilia, Agatha, sive *servilis* conditionis, ut Blandina et Potamiana; *senes*, ut Polycarpus et uterque Simeon; *pueri puellæque*, ut Quiricus, Tharcisius, Eulalia, Agnes [3]. Hinc *Lactantius* aiebat: "Dum latrones et robusti corporis viri ejusmodi lacerationes perferre nequeunt, exclamant et gemitus edunt victi dolore, *pueri et mulierculæ* tortores suos tacite vincunt, et exprimere illis gemitum nec ignis potest".

489. (C) *Tormenta* autem martyribus inflicta *exquisitissima* fuere, taliaque quæ fortissimorum constantiam inclinarent: (a) Quoad tormenta *physica*, auctores cum *pagani* tum christiani, eorum acerbitatem describunt. "Pereuntibus, ait *Tacitus* [4], addita ludibria, ut ferarum tergis contecti, laniatu

[1] Quod fatetur **A. Harnack**, op. cit., p. 345: "Sur chaque chrétien pendait l'épée de Damoclès: il avait la sensation d'être toujours sous le glaive, même si celui-ci tombait rarement."

[2] De Christianis martyribus in Perside vide **Ruinart**, op. cit. pp. 567, 604; in primâ persecutione sub Sapore rege, juxta veterem persicum auctorem, 190,000 Christiani necati sunt. — De recentibus martyribus in Asiâ apud Sinenses, Annamitas, Coreenses, lege *La Salle des Martyrs*, vel **Leblant**, op. cit., c. 27, p. 343 sq. ubi comparantur novæ persecutiones cum antiquis. Quoad Martyres in regione *Ugandæ* pro fide trucidatos, lege graphicam descriptionem a missionariis editam in opusculo *Les Martyrs nègres de l'Ouganda*, aut **Mgr d'Hulst**, *Conf. de N.-D.*, Carême 1892, p. 443-453.

[3] Ita fere **Brugère**, p. 154; cf. **Ruinart**, op. cit., passim.

[4] **Tacit**, *Annal.*, XV, 44.

canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi atque, ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur". Apologetæ et historici varia describunt suppliciorum genera, quæ Christiani perpessi sunt, videlicet ignem ac ferrum, clavorum suffixiones, bestias, profundos maris gurgites, membrorum abscissiones ac perustiones, confixiones et effossionem oculorum, totius denique corporis mutilationes, famem, ferrum, metalla ac vincula [1]. — Testantur pariter *lentis* suppliciis tentatam fuisse martyrum patientiam, ut victi dolore, fidem negarent: "Verum hostis callidus, tarda ad mortem supplicia conquirens, animas cupiebat jugulare, non corpora, et ut ipse qui ab eo passus est Cyprianus ait: *volentibus mori non permittebatur occidi*" [2]. (b) Majora quandoque fuerunt *moralia* tormenta eisdem inflicta [3]. Sæpe enim muneribus, officiis, dignitatibus, re familiari privabantur, ita ut tota familia, dignitate amissâ, in viliorem statum redigeretur. — Christianæ virgines haud raro ad lupanar mittebantur, a quo magis quam a morte horrebant. — Aliunde, quo facilius inclinaretur martyrum patientia, apostatis promittebantur voluptates, honores, divitiæ, imperatoris gratia ac favor. — Quod magis est, sæpe adversus carnem et sanguinem, contra affectus naturæ, lacrymas parentum, uxorum filiorumve pugnare debuerunt [4].

490. (D) His tamen non obstantibus, martyres *fortiter* et *constanter* atrocissimos cruciatus ferebant, immo *alacriter*.

Ita S. Ignatius, timens ne Romani martyrium suum impedirent, eos obsecrabat ne intempestivam sibi benevolentiam exhiberent: "Sinite me ferarum cibum esse, per quas Deum consequi licet. Frumentum sum Dei et per ferarum dentes molar ut purus panis Christi inveniar. Feris potius blandimini, ut mihi sepulcrum fiant nihilque mei corporis relinquant, ne, postquam obdormiero, gravis alicui fiam" [5]. Eodem modo locuti sunt plerique, et *hilari vultu*, gaudentes, descendebant ad carceres mortemque crudelissimam

[1] **Eusebius**, H. E., lib. VII, c. 10-12, P. G., t. XX, 658-674; cf. **Tertullian.**, *Apologet.*, XII; **Lactant.**, Div. Instit., l. V, c. 11, *P. L.*, t. VI, 584. Quod fateri coguntur ipsi Rationalistæ, **Lecky**, op. cit., vol. I, p. 467 sq.

[2] **S. Hieronymus**, *In vitâ Pauli eremitæ.*

[3] Quæ descripta videre est ap. **Allard**, op. cit., p. 189-221.

[4] **S. Augustin.**, *Enarrat. in ps. 47*, n. 10, *P. L.*, t. XXXVI, p. 541. Hujus rei exemplum vide in passione S. Perpetuæ, apud **Ruinart**, op. cit., p. 93 sq.

[5] **S. Ignatius**, *Ep. ad Rom.*, n. 4.

subibant[1]. Quare *Sulpicius Severus* de nonâ persecutione scripsit : "Certatim gloriosa in certamina ruebatur, multoque avidius tum martyria gloriosis mortibus quærebantur quam nunc episcopatus pronis ambitionibus appetuntur"[2]. Fuerunt quidem Christiani qui, timore perterriti, Christum denegarent, sed ex hoc clarius resplendet virtus eorum qui usque ad sanguinem fortiter restiterunt.

491. 2° **Hæc constantia omnibus rite spectatis, est miraculum ordinis moralis,** *ex quo probatur divinitas christianæ religionis.* Ad quod probandum, duo requiruntur et sufficiunt : ut hæc constantia *cum religione christianâ intime connectatur,* — et *sine divino interventu explicari nequeat.* Atqui utrumque constat : —

(A) *Martyres vere pro fide christianâ mortui sunt :* constat enim ex *Actis martyrum* optionem eis datam fuisse eligendi inter abnegationem Christi et tormenta, immo maxima bona eis promissa fuisse si Dominum negarent ; eos vero Christum ut Filium Dei et Redemptorem infracto animo confessos fuisse.

(B) *Aliunde eorum constantia divinum interventum manifestat* : (a) supponit enim *actus heroicos fortitudinis* sæpe repetitos, ab innumeris hominibus peractos, sine ullâ spe temporalis retributionis ; atqui actus heroici non solent tam sæpe, nec tam constanter a multitudine hominum omnis conditionis, ætatis et sexus perfici, absque nullo motivo humano nisi speciale præsto sit auxilium divinum[3]. Martyrum enim constantia naturalibus causis explicari nequit. Duo sunt præsertim quæ ad mala fortiter sustinenda homines naturaliter impellunt : *spes laudis et fanatismus.* Hæc autem in christianis martyribus desunt. (b) Hi enim sincerâ *humilitate* plerique fulgebant, ita ut, etsi jam semel atque iterum pro fide tormenta subiissent, et vulnerum impressa vestigia toto corpore circumferrent, tamen nec seipsos martyres prædicarent, nec ab aliis ita se appellari paterentur[4]. Aliunde plu-

[1] Legantur v. g. Passiones SS. Perpetuæ et Felicitatis, S. Pionii, SS. Saturnini et Dativi, martyrum Scillitanorum, S. Marcelli, S. Cypriani, etc., apud **Ruinart**, op. cit.

[2] **Sulpit.**, *Sacra hist.*, lib. II, 32, P. L., t. XX, 147. Eosdem fuisse sensus recentium martyrum constat ex litteris editis in periodico *Annales de la Propagation de la foi*, passim.

[3] Cfr. **A. de Poulpiquet**, O. P., *L'argument des martyrs*, in *Rev. prat. d'Apol.*, t. VII, 1909, p. 881-893 et t. VIII, 1er avril 1909.

[4] Ita præsertim refertur de martyribus ecclesiarum Lugdunensis et Viennensis apud **Eusebium**, *H. E.*, l. V, c. 2, *P. G.*, t. XX, 434.

res vel privatim vel conglobatim occisi sunt, adeo ut certi essent sua nomina ad posteritatem perventura non esse [1]; immo infamiâ publicâ coram majori communitatis parte notati erant, nec spes laudis futuræ et incertæ apud eos prævalere potuisset contra certitudinem præsentis opprobrii. (b) Nec *fanatismo* eorum constantia tribui debet. Fanatismus enim est cæca quædam obstinatio, quæ generatim apud ignaros invenitur, omni discussioni est infensa et vesano manifestatur enthusiasmo. Porro, inter martyres, non deerant qui scientiâ coruscarent, ut apparet tum ex apologiis quas scripserunt, tum ex responsis sapientiâ et sobrietate plenis coram judicibus. Aliunde non omnem fugiebant discussionem, sed fidei suæ rationem libenter reddebant; neque vesani furoris signa dabant, sed plerumque cum mansuetudine, modestiâ et prudentiâ persecutoribus respondebant tormentaque subibant; pro ipso judice, pro imperatoribus ac carnifice orabant [2]; milites ipsi, qui vi resistere potuissent, arma deponebant et mori quam sese defendere malebant [3]. Porro hæc omnia fanatismum minime redolent. — Præterea vesanus ille fanatismus fervere quidem potest primis novæ religionis initiis, sed cito deficit, nec per plura sæcula manet, aut reviviscit toties quoties refervescit persecutio. Ergo martyrum constantia non humanis motivis, sed supernaturali fortitudini tribui debet.

492. (B) Quod sane *confirmatur ex variis adjunctis*: (a) martyribus ipsis siquidem persuasum erat *se divino juvari auxilio*, nec nisi omnipotenti gratiâ Dei se posse tormenta superare; ita v. g. S. Felicitas respondit ministro interroganti quomodo bestiarum morsus ferret, cum vix partûs dolores ferre posset: "Modo ego patior, quod patior; illic autem *alius erit in me qui patietur pro me*, quia et ego pro illo passura sum" [4]; ita et Andronicus judici dixit: "*Armatus a Deo meo* ante te assisto *in fide et virtute Domini*

[1] Quod jam notabat **Prudentius** (*Peristephanon*, hymn. XI, *P. L.*, LX, 533: "Quorum *solus* habet comperta vocabula Christus".

[2] Cfr. **Eusebius**, *de Martyribus Palestinæ*, c. 8.

[3] Ita *S. Victor*, ejusque socii apud **Ruinart**, op. cit., p. 292 sq.

[4] Apud **Ruinart**, p. 99.

Dei omnipotentis...", divinoque fretus auxilio, atrocissima patienter sustinuit tormenta [1]. (b) Nec defuerunt *miracula*, quibus hoc divinum auxilium manifestaretur : haud raro bestiæ mansuefactæ martyribus parcebant [2]; aliquando mediis in tormentis nullus aut certe exiguus eis erat doloris sensus [3]; nonnumquam eorum vulnera subito sanabantur [4]; unde factum est ut nonnulli pagani, his perterriti prodigiis, fidem christianam amplecterentur. (c) Quod majus est, *semen fuit sanguis Christianorum :* patiendo et moriendo non solum non victi sunt, sed adversarios vicerunt, et, quemadmodum Christus potentior fuerat morte quam vitâ, ita martyres morte suâ persecutoribus potentiores evaserunt, ultimoque victoriam de paganismo retulerunt. Hinc *Tertullianus* aiebat : "Cruciate, torquete, damnate, atterite nos... nec quidquam tamen proficit exquisitior quæque crudelitas vestra; illecebra est magis sectæ. *Plures efficimur quoties metimur a vobis; semen est sanguis Christianorum*" [5]. Porro hæc non videntur ab homine fieri; continuatis persecutionibus Christianismus naturaliter non poterat nisi minui vel destrui; ergo cum Ecclesiâ Smyrnensi concludere possumus " *Dominum martyribus astitisse* et cum ipsis esse versatum" [6]. Hoc aliunde probant tum miracula ab ipsis patrata, tum intima eorum persuasio; ergo *digitus Dei est hic*, et si error est, a Deo ipso decepti sumus.

493. **Scholion.** Ad confirmandum præcedens argumentum, nonnulli apologetæ *ex ipso martyrum testimonio* inferunt divinam Christianismi originem [7]. (a) Et sane, si agitur de *primis* martyribus, nempe de apostolis et discipulis qui miraculorum et resurrectionis Christi *testes* fuere, sanguinis effusione eloquentius quam verbis et scriptis testimonium ferunt de hujusmodi factis. De hoc autem jam supra egimus, n. 446. (b) Si quæstio est de aliis, qui miracula Christi non viderunt, hi proprie non sunt *testes*, sed,

[1] Apud **Ruinart**, p. 432. — [2] Ibid., pp. 309, 446.
[3] Ibid., p. 194, ubi narratur a Prudentio martyrium S. Laurentii.
[4] Apud **Ruinart**, pp. 65, 433, 586.
[5] **Tertul.**, *Apologet.*, c. 50, *P. L.*, t. I, 534-535.
[6] Ap. **Ruinart**, op. cit., p. 37.
[7] Ita recenter **P. Allard**, *Dix leçons*, p. 309-340.

sincerâ fidei confessione usque ad mortem, manifestant quanta fuerit eorum persuasio de divinitate christianismi : hæc autem explicari nequit, nisi eis proposita fuerint motiva credibilitatis vere apodictica, præsertim miracula : homines enim vitam suam tradere non solent pro opinionibus mere probabilibus; et ita confirmatur *S. Augustini* argumentum superius expositum, n. 485. Necesse igitur non est de eodem iterum agere.

494. *Objiciunt* Rationalistæ multas religiones suos habere martyres, ideoque nihil e præfato argumento inferri posse. Ita, apud hæreticos sive antiquos sive modernos, non defuerunt qui pro fide suâ mortem strenue subierint. Pariter, in Indiâ, multi se sternunt coram idolorum plaustris ut ab eis conterantur; nostrâ ætate, multi *Babystæ* in Perside tormenta mortemque subire maluerunt quam suam religionem deserere.

Resp. Ad hanc difficultatem solvendam, notandum est *martyrium solum* ad probandam alicujus religionis divinitatem non sufficere, sed martyrium *talibus adjunctis vestitum*, ut, ex unâ parte, cum veritate alicujus religionis indivulse connectatur, et ex alterâ, non humanis viribus sed *divinæ virtuti* sit tribuendum, — prout demonstratum est quoad christianos martyres.

Quibus positis, pauca de allegatis casibus dicamus. (a) Ad *hæreticos* quod spectat, pauci tantum martyres *antiquitus* apud eos inveniuntur, teste *Irenæo*[1] : " Ecclesia omni in loco ob eam, quam habet erga Deum dilectionem, multitudinem martyrum in omni tempore præmittit ad Patrem; reliquis autem omnibus non tantum non habentibus hanc rem ostendere apud se, sed nec quidem necessarium esse dicentibus tale martyrium". — Inter *Protestantes*, non diffitemur quosdam pro fide suâ fortiter tormenta et mortem subiisse. Nonnulli tamen, ut *Anabaptistæ*, signa haud dubia præbuerunt fanatici furoris, superbiæ, stoliditatis, immo et credulitatis[2], ita ut divinus interventus minime in eorum agendi ratione apparuerit. Alii vero, ut qui, annis 1885-1886, in *Ouganda* interfecti sunt, *bonâ fide* credebant, ut e veridicis relationibus constat, religionem quam amplexi fuerant esse religionem divinitus a Christo revelatam; ideoque *gratiâ divinâ* juvari poterant ut vitam traderent pro religione, quæ, quamvis incompleta, veritates ad salutem necessarias complectebatur; in hoc casu, divinus interventus *veritatem christianismi*, non autem protestantismi quatenus hic Ecclesiæ catholicæ opponitur, demonstrabat.

(b) Si vero agitur de iis qui sibi vulnera aut mortem inferunt, ob

[1] *Adv. hæreses*, l. IV, c. 33, n. 9.

[2] **A.** Baudrillart, ap. *Dict. de Théol. cathol.* (*Vacant*), t. I, p. 1128-1134.

quemdam fanaticum sensum aliamve causam, sed non directe quia optio eis datur inter religionis abdicationem et tormenta, hi non sunt martyres. Ita Indi, qui se sternunt coram plaustris idolorum, eligere non habent inter vitam et religionem quam sequuntur, sed propter speciales quas tenent opiniones de animarum transmigratione, mortem ut aliquid boni appetunt, scilicet ut medium quo facilius *nirvana* attingere valeant.

(c) *Babystas* autem fuisse *fanatico sensu* vere captos fatentur ipsi adversarii[1]; insuper illi contra civilem auctoritatem vi et armis acriter pugnaverunt, et ex hoc capite nostris martyribus comparari nequeunt, qui non vi sed patientiâ et mansuetudine persecutores vicerunt.

Art. V. Confirmatur divina Christi missio messianicis prophetiis[2].

Prænotanda.

495. 1° **Scopus argumenti.** Divinitatem christianæ religionis non solum ex ejus *excellentiâ*, sed etiam e *Christi testimonio* et *miraculis*, necnon ex *mirâ christianismi propagatione* hucusque probavimus. Firmius erit argumentum, si probamus Christi missionem *novissimam* esse manifestationem consiliorum Dei, *ultimumque* et *perfectissimum* stadium hujus *judæo christianæ* revelationis, quâ Deus genus

[1] Cf. J. de Gobineau, *Les Relig. et les Philos. dans l'Asie Centrale*, Paris, 1865, p. 141 sq.; **Renan***, *Les Apôtres*, Paris, 1882, p. 378 sq.

[2] **Hengstenberg***, *Christologie des alten Test.*, anglice *Christology*, 2ª ed., 1854; **Delitzsch***, *Messianische Weissagungen*, anglice *Messianic prophecies*, tr. by *Curtiss.*, 1891; **Knabenbauer**, Comment. in Prophetas: **R. Cornely**, *Introd. specialis in didacticos et propheticos V. T. libros*, Paris, 1887, p. 267-305; **Card. Meignan**, *Les Prophètes d'Israel*; id., *Le Messie depuis Salomon jusqu'à Daniel*, 1893; **Monsabré**, *Introd. au Dogme*, 11-20e Confér.; **Briggs***, *Messianic Prophecy*, N. York, 1891; **Payne Smith***, *Prophecy a preparation for Christ*, Bampton Lect. for 1869; **Gloag***, *Messianic Prophecies*, 1879; **Green***, *Moses and the Prophets*, New York, 1883; **F. H. Woods***, *The Hope of Israel*, a review of the argument from Prophecy, 1896; *Dublin review*, 1895, p. 322-332; **J. B. Pelt**, *Histoire de l'Anc. Testament*, 3e éd., Paris, 1902, t. II, p. 138 sq.; **E. Laur**, *Die prophetennamen des alten Testamentes*, Fribourg, 1903; **A. B. Davidson***, *Old Test. Prophecy*, Edinburg, 1903; **Abbé de Broglie**, *Questions bibliques*, 1897, p. 244-380, Les Prophètes; **Schanz**, *Christian Apology*, vol. II, c. XI, p. 358; **A. Van Hoonacker**, *Les douze petits prophètes*, Paris, 1908; **J. Touzard**, in *Rev. prat. d'Apologet.*, t. VI, pp. 906-933; t. VII, p. 81-116; 731-750; in *Rev. du Clergé français*, t. LVI, p. 513-548; **E. Mangenot**, ap. **Vigouroux**, *Dict. de la Bible*, t. V, p. 705-747.

humanum illuminare dignatus est, juxta illud Apostoli[1]: "Multifariam, multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio". Providentia enim divina, quæ omnia disponit suaviter, et humanæ infirmitati sese accommodat, nonnisi *gradatim* lucis suæ radios manifestavit per *prophetas*, qui viam paraverunt christianæ revelationi dupliciter, *prædicando* religionem magis ac magis spiritualem, et *prædicendo* perfectam et universalem religionem, a *Messiâ* instituendam. Postquam autem hoc duplici modo intellectus humanus ad plenam veritatis manifestationem dispositus est, Messias, jam a sæculis præparatus ac promissus, in terris apparuit, ut thesaurum doctrinæ revelatæ confirmaret, evolveret ac perficeret, eumque ad omnes populos extenderet. Jamvero hic habemus singularem Providentiæ interventum, qui per multa sæcula sese extendens, firmissimum præbet argumentum divinæ Christi missionis: demonstrat siquidem Messiam esse non solum unum e divinis nuntiis, sed etiam *primarium* ac *principalem legatum*, ejusque doctrinam esse ultimum *complementum* ac veluti *apicem* omnium revelationum quæ præcesserunt.

Pauca igitur de prophetis prænotemus.

496. 2° **Prævia de prophetis.** (A) *Vocis etymon.* (a) *Hebraice* tribus nominibus designabantur antiqui prophetæ, nempe *rô'éh*, *hôzéh*, *nâbi'*. Duo priora idem sonant ac *videns;* ideoque divinus propheta ille est qui *secreta Dei vidit*[2] eaque manifestare potest; *nâbi'* autem (interpres), juxta usum loquendi biblicum, designat *Dei interpretem* seu *Dei legatum*[3] qui divinitus *impellitur* ut hominibus divina placita exponat. (b) *Græce* προφήτης ille est qui *pro alio loquitur* (προφάναι) ejusque mentem interpretatur[4], ideoque eumdem sensum exhibet ac vocabulum *nâbi'*.

(B) *Vera notio. Etymologice* igitur, et præsertim *ex usu loquendi biblico*, propheta est *Dei interpres, ab Eoque impulsus ut divina placita sibi revelata circa res præteritas, præ-*

[1] *Hebr.*, I, 1-2. — [2] *1 Reg.*, IX, 9, 11, 18; *2 Reg.*, XXIV, 11; *Amos*, VII, 14.
[3] *Exod.*, VII, 1, 2; *Jerem.*, I, 4-5.
[4] Mangenot, ap. *Vigouroux*, Dict. de la Bible, t. V, 709.

sentes aut futuras ceteris hominibus manifestet. Ad eum proinde spectat non solum *futura* annuntiare, sed etiam *divinas volitiones* quæcumque sint.

Prophetia igitur *revelationem proprie dictam* supponit, id est supernaturalem alicujus veritatis manifestationem (supra, n. 192), cum *missione* eamdem aliis *communicandi*. Differt proinde ab *inspiratione*, quâ scriptor movetur et juvatur ad recte aliis transmittenda quæ sive naturaliter sive supernaturaliter novit : hæc igitur non necessario revelationem supponit. Sæpe tamen utraque consociatur : primum fit *revelatio* prophetæ, ut mentem divinam cognoscat; postea vero subsequitur *inspiratio*, quâ movetur ad scribendum pro aliis quidquid per revelationem didicerit.

(C) *Divisio.* (a) Inter prophetas, alii præsertim *factis*, scilicet interventu in vitâ publicâ et miraculis, ut Elias et Elisæus; alii vero *scriptis*, quales fuêre Amos, Isaias, Jeremias, regnum Dei promoverunt.

(b) Cum autem prophetæ fuerint simul *prædicatores* et *prædicentes*, de eorum *prædicatione* et *vaticiniis* successive dicemus. In utroque enim casu Dei supernaturalis interventus haud obscure apparet.

§ I. De prophetica prædicatione quatenus viam paravit evangelicæ revelationi.

I. Factum propheticæ prædicationis exponitur.

497. **Generale proponitur argumentum.** Per plura sæcula, prophetæ viam paraverunt christianæ religioni indesinenter prædicando religionem magis et magis spiritualem. (a) Doctrinam annuntiaverunt, quæ, etsi non omnibus numeris absoluta, multo perfectior erat ceteris doctrinis tunc temporis ubique terrarum vigentibus. Ita *monotheismum* invicte prædicaverunt, (ab initio quidem, quamvis magis perspicue successu temporum, firmiter asserentes unum esse Deum, supremum omnium Dominum, ab omnibus exclusive colendum, ita ut ceteri dii tanquam nihilum sint coram Eo; eumdem esse non solum omnipotentem, omniscium, sed etiam justum ac bonum; immo aliquando et quasi obiter

innuunt eum esse Patrem misericordiâ plenum, qui libenter pœnitentibus parcat et bonis multiplicia impertiatur beneficia. Hic igitur non solum externis operibus et sacrificiis, sed etiam intimo corde colendus est. — Cum autem Deus sit omnium hominum dominus et pater, eos ut fratres justitiâ, æquitate et bonitate prosequi debemus; immo pauperes ac miserabiles speciali amore et curâ fovere.

(b) Intellexerunt tamen prophetæ hanc *idealem perfectionem* neque inter Judæos, neque *a fortiori* inter ceteras gentes in praxim adduci; immo præviderunt eamdem nunquam in Judaeâ religione adimplendam fore. Quapropter augurati sunt perfectiorem religionis formam per *Messiam* instituendam fore, cujus ope justitia, pax et caritas per totum orbem terrarum spargeretur.

498. **Evolvitur argumentum.** Quod ut melius intelligatur, breviter exponere juvat quæ de his singuli prophetæ prædicaverint. Dicemus : 1° de prophetis qui *factis* præsertim cultum Dei promoverunt; 2° de iis qui *verbis* et *scriptis* idem præstiterunt.

1° De prophetis qui factis prædicaverunt.

499. (A) Primus inter hos, *Moyses* (an. circiter 1320 ante Christum), liberator et legislator Israelis, indesinenter prædicavit unum esse Deum, *Yahweh* nomine, qui olim apparuit Abraham, Isaac et Jacob, et nunc vult esse liberator et dominus populi Israelitici [1]; Deum fortem, æmulatorem et zelotem, qui non patiatur alienos deos a suâ plebe coli; Deum sanctum, cujus nomen ipsum in vanum assumi non debeat; Deum moralibus attributis ita præditum ut nullus deus ei comparari possit; Deum justum iniquitates stricte punientem; Deum bonum, facientem misericordiam his qui diligunt eum et ejus præcepta custodiunt [2]. Hic igitur non solum adorandus et timendus, sed etiam amandus, et qui-

[1] *Exod.*, III, 3-15; VI, 2-8.

[2] *Exod.*, XX, 1-7; cfr. *Deut.*, X, 17-19, ubi *Yahweh* ita describitur : " Dominus Deus vester, ipse est Deus deorum, et Dominus dominantium, Deus magnus et potens, et terribilis, qui personam non accipit, nec munera; facit judicium pupillo et viduæ, amat peregrinum, et dat ei victum atque vestitum ".

dem ex toto corde et ex totâ animâ [1]. — Quia vero Deus est omnium hominum Dominus, *proximum diligere* oportet, etiam advenam; speciali autem misericordiâ digni sunt pupilli et viduæ [2]. — Omnes justitiam et *sanctitatem* colere debent, ut ita imitentur, in quantum fieri potest, divinam sanctitatem [3].

Hæ fuerunt leges præcipuæ quibus tanquam fundamento gens hebraica a Moyse constituta fuit.

500. (B) Mox tamen Israelitæ, Chananæorum sensuali cultu allecti, Baal et Astarte simul cum Yahweh colere cœperunt, et vitiis indulgere huic cultui inhærentibus; propterea-que variis calamitatibus castigati sunt. Sed, *Judicum* et prophetissæ *Debboræ* interventu, ad Dominum reversi sunt [4]. Cum vero plures tribus, inter se divisæ, a vero cultu discedere non dubitâssent, Deus suscitavit prophetam *Samuel*, cujus ope Israel, dimissis Baalim et Astaroth, ad Deum reductus est; hic enim religionem mosaicam instauravit, eamque tanquam fundamentum novi regni Israelitici posuit [5].

501. (C) Regnantibus *Saul*, *David et Salomon*, cultus divinus secundum ritus præfixos magis regulariter celebratus est; et, ædificato templo Jerusalem, Judæi efficacius ab idololatriâ aversi sunt. Inter prophetas hujus temporis eminet *Nathan*, qui regem David, adulterum et homicidam, nomine Dei corripere non metuit, et ad pœnitentiam adduxit [6]. Hâc magni regis correptione justitia et æquitas erga parvulos eloquenter inculcabatur.

502. (D) Attamen, *post schisma Israeliticum*, religiosus cultus mox corruptus est. In regno *Israel*, vitulis aureis Yahweh repræsentari cœptus est, superstitiones pravæ, necromancia, aliaque hujusmodi cultum deturpaverunt. Quare

[1] "Quid Dominus Deus tuus petit a te, nisi ut timeas Dominum Deum tuum, et ambules in viis ejus, et diligas eum, ac servias Domino Deo tuo in toto corde tuo, et in totâ animâ tuâ?" (*Deut.*, X, 12).

[2] *Exod.*, XXII, 21-24; XXIII, 4-6.

[3] "Sancti estote, quia et ego sanctus sum, Dominus Deus vester." *Levit.*, XIX, 2.

[4] Legatur præsertim carmen Debboræ (*Jud.*, V, 1-32), ubi Yahweh magnifice laudatur tanquam Deus Israel.

[5] *1 Reg.*, VII, 2-15; XII, 6-24. — [6] *2 Reg.*, XII, 1-14.

Deus suscitavit prophetas, præsertim *Eliam* et *Elisæum*, qui verum cultum restituerent populumque averterent a cultu Baal, dira minitando si populus Deum relinqueret. Prior, in monte Carmeli, prophetas Baal devicit, miraculo patrato ad ostendendum omni populo solum Yahweh esse Deum Abraham et Isaac et Israel, eumque solum adorandum esse [1]. Justitiam pariter promovit, firmiter increpando Achab et Jezabel, qui Naboth injuste occiderant, ut ejus vineam suam facerent [2]. — Posterior magistri opus prædicatione et miraculis etiam complevit [3].

In regno *Judæ*, jam ultimis Salomonis annis, quædam relaxatio populum pervadere cœperat, quæ in annos invaluit; alieni cultus tolerati sunt, et altaria in altis locis erecta.

2° De prophetis qui scriptis prædicaverunt.

503. Inter prophetas qui *verbis* et *scriptis* antecessorum doctrinam ampliaverunt, et perfectiorem unius Dei cultum promoverunt, necnon justitiam et misericordiam præsertim erga pauperes, — quidam pro regno *Israel*, alii pro regno *Judæ* prophetaverunt.

504. (A) **Pro regno Israel.** (a) *Amos*, pastor Thecue ortus [4], (an. 804-779) primus inter prophetas qui scripta reliquerint, purum monotheismum, quem a patribus acceperat, prædicavit, et præsertim *perfectam Dei justitiam* [5]. Totus est in docendo non sufficere cultum Dei mere externum et ritualem, — sed requiri internam religionem, quâ lex divina sedulo custodiatur, æquitas et misericordia erga omnes, præsertim pauperes, foveatur [6]. Prædicit itaque gentes alienas castigandas esse, non quod verum Deum ignorent, sed quod legem moralem sibi notam violaverint [7]; Israelitas autem severius etiam puniendos, quia, etsi verum Deum ejusque mandata cognoscant, ea tamen minime servaverint [8]. — Annuntiat tamen modo utique generali tempora

[1] *3 Reg.*, XVIII, 20-40. — [2] *3 Reg.*, XXI, 1-29. — [3] *4 Reg.*, II-VIII.

[4] Probabilius agitur de Thecue in Judæa; nil enim prohibet quin Judæus pro regno Israel prophetaverit.

[5] J. Touzard, *Le livre d'Amos*, Paris, Bloud, 1909, Introd., p. LVI-LXXXI.

[6] *Am.*, V, 4-27. — [7] *Am.*, I, 11-15. — [8] *Am.*, II, 4-8; III-VI. Ita præludit Paulo qui in cap. I-II *ad Rom.*, eamdem doctrinam lucidius exponit.

felicissima, in quibus suscitabitur tabernaculum David, et, schismate suppresso, Israel Judæ iterum unietur sub sceptro davidico; ita instaurabitur domus Israel in pace et justitiâ [1].

(b) *Osee* (789-706), sicut Amos, peccata Israel vivide describit, " mendacium et homicidium et furtum et adulterium " [2], idololatriam quæ fornicationi comparatur, scelera sacerdotum et principum [3]; ideoque istorum criminum castigationem prænuntiat ut *imminentem*, præsertim vero exsilium. Sed modo magis perspicuo instaurationem populi electi, ejusque causam, scilicet *amorem Dei*, declarat : Yahweh, qui puerum Israel diligere non cessavit, misericordiâ motus, populum suum in funiculis Adam, in vinculis caritatis iterum ad se trahet [4] et Israel germinabit sicut lilium, et erit quasi oliva gloria ejus [5].

505. (B) In regno **Juda**, præcipui prophetæ fuerunt Isaias, Michæas, Jeremias, Sophonias, Habacuc, Ezechiel, Aggæus, Zacharias et Malachias.

(a) *Isaias*, qui sub quatuor regibus Ozias, Joatham, Achaz et Ezechias prophetavit (755-712), eadem fere in regno Juda reprobat ac Amos in regno Israel. Multi enim Dominum dereliquerant [6], multo plures cultum mere externum Ei reddebant [7]. Deus autem, quem Propheta exhibet ut *sanctissimum, supremumque Dominum omnia transcendentem* [8], puritatem cordis, justitiam, misericordiam erga pauperes requirit, veramque pœnitentiam, quâ mediante peccatorum veniam libenter concedet [9]. Si vero injustitiam foverint, pupillos et viduas oppresserint, dirissimis pœnis castigabuntur [10]. Prænuntiat tamen conversionem *residui Israel* [11] :

---

[1] *Am.*, IX, 11-15. — [2] *Osee*, IV, 2. — [3] *Osee*, IV, 11-19; V, 1-15.

[4] *Osee*, XI, 1-4. — [5] *Osee*, XIV, 5-7. Apud eum tamen de personâ Messiæ nulla fit mentio sensu saltem litterali.

[6] " Dereliquerunt Dominum, blasphemaverunt Sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum ". (*Isa.*, I, 4).

[7] *Isa.*, I, 10-15. — [8] *Isa.*, VI, et alibi passim, ubi plus quam sexagies Deus vocatur *sanctus Israel.*

[9] " Lavamini, mundi estote; auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis; quiescite agere perverse, discite benefacere: quærite judicium, subvenite oppresso, judicate pupillo, defendite viduam. Et venite, et arguite me, dicit Dominus. Si fuerint peccata vestra ut coccinum, quasi nix dealbabuntur ". (*Isa.*, I, 16-18).

[10] *Isa.*, III, 1-26. — [11] *Isa.*, IV, 2-6; X, 20-23; XXVIII, 5 6.

paucí quidem convertentur, sed hi erunt gens sancta, et Jerusalem iterum fiet centrum veri cultûs; ad quod fluent omnes gentes, ibique verum Deum colent, ejusque cultum per universum orbem terrarum spargent[1].

Tunc Israel non æmulabitur Judam, et Judas non pugnabit contra Israel: sub uno rege commilitabunt, et pacifice gentes ad verum Dei cultum trahent. Omnes cantabunt Domino quia magnifice fecit[2]. In hâc priori parte præclara de Messiâ prædicuntur quæ infra exponemus.

In parte alterâ, a capite XL, Propheta, non coævos suos, sed Judæos in exilio babylonico lugentes alloquens, quasi inter ipsos viveret, magis perspicue liberationem Israel prænuntiat, religiosamque instaurationem, quam promovebit *servus Domini*[3]: hic Israelem gentesque salvabit[4], non solum doctrinâ et exemplis, sed etiam dolores nostros ipse portando: "Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra; disciplina pacis nostræ super eum, et livore ejus sanati sumus[5]." Ita Jerusalem, quondam sterilis et repudiata, iterum fit uxor dilecta et fecunda[6]. Ipsis advenis salus offertur: si adhærent Domino et colunt eum, et ipsi in montem sanctum adducentur, eorumque victimæ Deo placebunt[7].

506. (b) *Michææ* doctrina, qui eodem tempore vivebat, valde affinis est Isaiæ prædicationi. Iisdem principiis innixus circa Dei justitiam cultumque internum Ei reddendum, quamvis ea minus diserte exponens, vitia procerum, præsertim *injustitiam et duritiam erga pauperes*, severe reprehendit[8]; simulque humiliationes et vastationem Sion clare prædicit[9]. Attamen non minus perspicue annuntiat conversionem et exaltationem *reliquiarum Israel*, glorificationem novæ Jerusalem, ad quam confluent omnes populi[10]; immo nativitatem Messiæ in Bethlehem ejusque regnum pacificum et gloriosum[11].

507. (c) *Jeremias* (639-586) qui invenerat *librum Fœderis* seu *Deuteronomium*, ea vitia præcipue carpit quæ *fœderi*

[1] *Isa.*, II, 2-4; X, 20-26. — [2] *Isa.*, XI et XII, — [3] *Isa.*, XL-XLII. — [4] *Isa.*, XLIII-XLIV, 1-5. — [5] *Isa.*, LIII, 5. — [6] *Isa.*, XLIV. — [7] *Isa.*, XLVI. — [8] *Mich.*, II, 1-11; VI, 1-8. — [9] *Mich.*, III, 1-12. Notentur præsertim ultima verba: "Sion quasi ager arabitur, et Jerusalem quasi acervus lapidum erit, et mons templi in excelsa silvarum". — [10] *Mich.*, II, 12-13; IV, 1-13; V, 7-9. [11] *Mich.*, V, 2-9.

contraria erant. Præterea, cum testis fuerit ultimorum regni Judæ dierum, magis perspicue inclu&tabilem ruinam Judæorum prædicit, et quidem ut *proximam* et cum minutis circumstantiis, propter multa flagitia filiorum Israel : " Et percutiam habitatores civitatis hujus, homines et bestiæ pestilentiâ magnâ morientur... Dabo Sedeciam, regem Juda, et servos ejus et populum ejus, et qui derelicti sunt in civitate hâc a peste et gladio et fame, in manu Nabuchodonosor, regis Babylonis..." [1] Nec minus clare prænuntiat regni Judaici et decem tribuum instaurationem, fœdusque novum inter Deum et Israel ineundum, propter infinitam Dei misericordiam : " Et in caritate perpetuâ dilexi te; ideo attraxi te miserans. Rursumque ædificabo te, et ædificaberis virgo Israel " [2]. Sed magis perspicue quam antecessores intelligit et declarat religionem esse non solum sociale fœdus inter Yahweh et Israel, sed etiam *intimam unionem inter Deum et animam cujusque credentis*, ita ut, etiam rupto fœdere sociali, intima hæc unio perseveret. Quod quidem propriâ experientiâ edoctus haud obscure perspicit : nam, inter calamitatum vicissitudines quibus tota natio opprimitur, ipse manet amico fœdere Deo unitus. Quare docet etiam peccatum esse aliquid *cuique proprium*, nec a patrum culpis pendere, et nationem non esse peccatricem nisi quia quisque peccavit et dereliquit *fontem aquæ vivæ;* pœnitentia igitur cuique propria esse debet. Exinde etiam via aperitur *universaliori* religioni : hæc enim intima cum Deo unio, in quâ religio sita est, non solum Judæis, sed etiam alienigenis competere potest.

508. (d) *Sophonias*, Jeremiæ coævus (circiter 665), hujus prophetæ necnon Isaiæ prophetias confirmans, proximas calamitates et restitutionem Israel prædicit, et in eo præsertim immoratur quod Deus veniam libenter concedit iis qui sunt mansueti et humiles corde [3]. — *Habacuc* qui regnante Manasse, circa 640, floruit, specialiori modo Dei providentiam in gentibus castigandis describit [4].

509. (e) *Ezechiel* (592-570), inter prophetas *captivitatis* maximus, in terrâ Chaldæorum, secus flumen Chobar, prope

[1] *Jerem.*, XXI, 6-7; cfr. II-VI; VIII-IX; XIV-XVI, etc.
[2] *Jerem.*, XXXI, 3-4; integre legantur cap. XXX-XXXIII.
[3] *Sophon.*, II, 3; III, 11. — [4] *Hab.* II, 4-20.

Babylonem, captivos Judæos in fide et spe confirmandi munus accepit. Sicut ceteri prophetæ, calamitates Judæorum tanquam flagitiorum *per multa sæcula coacervatorum* castigationem ostendit. Sed magis perspicue etiam quam Jeremias affirmat peccata esse *cuique propria*, ideoque cuique imputanda, nec justum puniri pro impio; peccatorem pœnitentiam agentem salvari, justum vero qui a justitiâ sese averterit, merito castigari; salutem proinde non tam populis quam individuis præberi [1]. Quia vero Deus benigne pœnitentibus parcet, miserebitur filiis Sion. Symbolo visionis ossium reviviscentium prædicitur resurrectio Israel, et symbolo duorum lignorum adumbratur unio regnorum Israel et Juda sub uno rege [2]. Nova instituetur theocratia, novum ædificabitur templum, cujus minuta traditur descriptio, et majestas Domini hoc templum ingredietur. Novi regni fundamentum erit justitia, necnon antiquarum legum traditionumque custodia.

510. (f) *Finitâ captivitate*, tres præsertim prophetæ, *Aggæus*, *Zacharias* et *Malachias* divini cultûs instaurationem promoverunt. Duo priores (circa 520) toti sunt in gente judaicâ in pristinum statum restituendâ, atque indesinenter populum revocant ad religionem quam antiqui prophetæ prædicaverant : iis enim persuasum est futurum regnum messianicum cum Judæorum nationali instauratione connecti. Quare cultum internum, obedientiam utpote meliorem quam victimæ sint aut jejunium, justitiam, veritatem, mansuetudinem et misericordiam sæpe commendant. Jerusalem erit centrum veri cultûs, et omnes qui reliqui fuerint de universis gentibus, ascendent ab anno in annum ut adorent Regem Dominum exercituum [3].

Malachias autem (circa 432) Esdræ et Nehemiæ coævus, nova peccata denuntians, præsertim sacerdotum qui imper-

[1] *Ezech.*, XVIII, ubi hæc, inter alia, notentur (4, 20, 21) : " Ecce omnes animæ meæ sunt; ut anima patris, ita et anima filii mea est : anima quæ peccaverit, ipsa morietur... Filius non portabit iniquitatem patris, et pater non portabit iniquitatem filii... Si autem impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis... et fecerit judicium et justitiam, vitâ vivet et non morietur ". — Integrum legatur caput.

[2] *Ezech.*, XXXVII. — [3] *Agg.*, II, 7-10, 12-20; *Zach.*, I, 3-6; VII, 4-14; VIII, 7-23: X; XI, 4-11; XIII, 1-6; XIV, 16-20.

fectas offerunt victimas, et Israelitarum qui matrimonium ineunt cum alienigenis, aliaque vitia moralia [1]; simulque prævidens antiquam legem imparem esse ad ista vitia emendanda, novum rerum ordinem prædicit, novum sacrificium, Messiæ ejusque præcursoris adventum, simulque conversionem partis gentis Judaicæ [2].

511. *Conclusio.* Ita, per undecim sæcula, Prophetæ fidem in unum Deum, infinitum, omnipotentem, justum et misericordem, providum et remuneratorem, cultumque vere religiosum, non solum externum, sed etiam *in spiritu et veritate*, simulque justitiam erga omnes, misericordiam erga pauperes et morum puritatem prædicare non destiterunt populo Israelitico, quippe qui, utpote a Deo singulariter electus, ad majorem sanctitatem colendam adstringeretur [3]. Id præstiterunt non obstantibus pravis propensionibus populi Judaici et sæpe procerum et sacerdotum malis exemplis; et quidem tempore quo finitimæ gentes polytheismo et idololatriæ necnon pessimis vitiis indulgebant. Neque omnino incassum laboraverunt. Monotheismus, etsi intus et foris sæpe impugnatus, tandem inter Judæos et Israelitas omnino prævaluit; et cultus unius Dei, quamvis aliquando non satis internus et purus, multo sanctior fuit quam apud ceteras gentes. Morum pariter honestas, justitia et commiseratio, etsi multis vitiis deturpatæ, præsertim legali formalismo et quâdam duritiâ cordis, nunquam a terrâ Israel exsulatæ sunt. Et ita via parabatur perfectiori rerum ordini.

[1] *Mal.*, I, 6-14; II, 1-16. — [2] *Mal.*, III, 1-17.

[3] Quod egregie exponit J. Touzard, *L'argument prophétique*, ap. *Rev. prat. d'Apol.*, t. VI, p. 917 : " Au point de vue moral : cet idéal de justice intègre dont les prophètes ont été les infatigables prédicateurs; ces réclamations incessantes en faveur des pauvres, à une époque où, pour le commun des hommes, ils comptaient si peu; ces sentiments d'humanité qui proscrivent jusqu'aux cruautés trop souvent regardées alors comme inséparables de la guerre; cette délicatesse qui bannit de la vie intime tout asservissement aux passions grossières, et mille autres revendications semblables. Si nous passons sur le terrain de la vie religieuse, quelle merveilleuse conception du Dieu unique infiniment puissant et maître souverain, mais aussi idéal et principe de toute perfection morale, de toute justice, de toute charité, de toute bonté! Quelle vue sublime de son action dans le monde, de la sagesse avec laquelle il gouverne tout, de la force avec laquelle il sait réaliser tous ses desseins. Et puis, quand il s'agit des rapports de ce Dieu avec le seul peuple qui l'honore ici-bas, le prophète délimite, avec une justesse consommée, le terrain sur lequel Israel peut se prévaloir de ses

Quem novum ordinem nunquam intermiserunt annuntiare prophetæ, præsertim a temporibus Isaiæ, tanquam complementum et summum apicem antiquæ religionis; ordinem, inquam, magis spiritualem et universalem, in quo genuinus Dei cultus necnon justitia et caritas per totum orbem spargerentur.

II. Præfatorum factorum explicatio.

512. *Rationalistæ* et *Protestantes liberales* admittunt quidem prophetas fuisse viros ingenio et sapientiâ et virtute eximios, qui monotheismum et quamdam morum honestatem apud Israelitas promoverint; autumant vero in eorum prædicatione aut agendi ratione nil supernaturale inveniri. Vates enim apud omnes populos reperiuntur; si Judaici vates præ ceteris extolluntur, id sane tribuendum est peculiari indoli Semitarum inter quos vixerunt atque proprio eorum ingenio : gradatim, propriis viribus, ex ipso conscientiæ testimonio, intellexerunt unum esse Deum, cui cultus in spiritu et veritate reddi debeat [1].

513. Hæc autem theoria factis explicandis omnino impar est. Etenim : —

(A) Ipsi prophetæ aperte et explicite, et quidem non semel, sed sæpe, asserunt se non suam doctrinam, sed doctrinam *divinitus revelatam* exponere. Ita *Amos*, qui pastor erat, neque propheta neque filius prophetæ, speciali vocatione ad hoc munus vocatus est modo irresistibili : " Et tulit me Dominus cum sequerer gregem, et dixit Dominus ad me : vade, propheta ad populum meum Israel... Domi-

privilèges: il proclame, avec une vigueur sans pareille, qu'en aucune façon ces faveurs divines ne le dispensent de l'observation des lois fondamentales de la conscience humaine; bien plus, il déclare qu'elles lui créent une obligation plus pressante de réaliser en lui-même l'idéal que Dieu a révélé à l'humanité tout entière ".

[1] Ita, inter alios, **Kuenen***, *Hist. critique des livres de l'Anc. Test.*, trad. franç., Paris, 1879, t. II, p. 1-52; **Robertson Smith***, *The prophets of Israel*, Edinburgh, 1882; **Cornill***, *Der israelitische Prophetismus*, 1894; **B. Stade***, *Biblische Theologie des Alten Testaments*, Tubingue, 1905, t. I, pp. 124-126, 131-132, 204-212; **Darmesteter***, *Les prophètes d'Israel*, Paris, 1895; **J. Réville***, *Le prophétisme hébreu*, Paris, 1906; **A. Loisy***, *La religion d'Israel*, Paris, 1901.

nus Deus locutus est, quis non prophetabit?" [1] — *Isaias* pariter a Deo mittitur, ejusque labia calculo mundantur ignito, ut divinam veritatem annuntiare valeat [2]; Spiritus Domini super eum, ita ut sit Dei interpres. — *Jeremias*, jam ab utero vocatus [3], aperte declarat os suum a Domino tactum fuisse suaque verba esse verba Dei : " Et misit Dominus manum suam, et tetigit os meum, et dixit Dominus ad me : " Ecce dedi verba mea in ore tuo [4] ". — Nec aliter *Ezechiel*, super quem manus et spiritus Domini, cui Deus ipse loquitur, et qui in spiritu Domini prophetizat [5]. — Et ita de ceteris.

Atqui testimonium tam unanime et sæpe repetitum virorum qui, non solum verbis, sed exemplis, justitiam et veritatem animis inculcant, et qui aliunde, nedum hallucinationis signa præbuerint, sapienter de rebus tum religiosis tum politicis disseruerunt, — tanquam omnino fide dignum, juxta ipsius criticæ leges, haberi debet. — Quod confirmatur ex indole eorum prophetiarum : non enim, modo philosophorum, arguunt, deducunt aut inferunt; sed, sicut *videntes*, vivide describunt quod Deus eis manifestat, ita ut et ipsi attoniti videantur iis quæ, nomine Dei, annuntiant.

514. (B) Præterea, etsi prophetæ ideas habuerint Semitarum inter quos vivebant, præsertim vero Judæorum, dici nequit eorum prædicationem nihil aliud esse nisi significationem mentis coævorum. Haud raro enim doctrinam prædicant omnino contrariam concivium præjudiciis, propterea-que persecutiones patiuntur. Ita Amasias, sacerdos Bethel, omnibus viribus conatur Amos expellere a terrâ Israel, quia hujus doctrina populo displicet [6]. Isaias, cujus verba nec a rege nec a populo accipiuntur, per aliquod tempus tacere debet, paucisque tantum discipulis legem exponere [7]. Jeremias percutitur et in nervum mittitur, jubente Phassur sacerdote, quia ejus prophetiæ Judæis non placebant [8]. Uno verbo, prophetæ, nedum suam doctrinam a concivibus mutuentur, toti sunt in contradicendis et corri-

[1] *Am.*, VII, 15; III, 8. — [2] *Isa.*, VI, 6-10. — [3] *Jerem.*, I, 5. — [4] *Jerem.*, I, 9; cfr. I, 7-8. — [5] *Ezech.*, I, 3; III, 22; XXXIII, 22; XXXVII, 1; XL, 1. — [6] *Am.*, VII, 10-17. — [7] *Isa.*, VIII, 15-16. — [8] *Jerem.*, XX, 1-6.

gendis eorum præjudiciis ac vitiis. Revera cultum Dei non solum externum et mere ritualem, sed internum advocant, justitiam, caritatem, cordis puritatem, eo ipso tempore quo plerique Judæi aut ad. idololatriam aut ad cultum mere externum propensi erant. Pariter Israel et Judæ destructionem, Judæorumque longum exsilium annuntiant tempore quo hujusmodi comminationes deridebantur.

Immo præcipuum discrimen inter veros *falsosque* prophetas in eo situm est quod hi ea annuntiarent quæ regibus populoque placerent; teste Jeremiâ, "visionem cordis sui loquuntur, non de ore Domini [1]". Nec mirum : qui proprio nomine docent, sæpissime nihil aliud quærunt nisi *placentia* dicere [2].

515. (C) Neque dici potest prophetas suam doctrinam e vatibus et legislatoribus finitimarum gentium deprompsisse. Non diffitemur enim apud Gentiles haud pauca inveniri vestigia veritatis, immo quasdam veritates minus essentiales disertius propositas fuisse a paucis ethnicis sapientibus quam a Prophetis : neque negamus nonnullas gentes in rebus temporalibus magis excultas fuisse quam Judæos. Sed si comparatio instituitur modo generali inter *idealem perfectionem* indesinenter a Prophetis propositam, et *leges ethicas* a sapientissimis Gentilibus, v. g. a rege Hammourabi, conditas, nemo est, etiam Rationalistarum, qui non agnoscat multo sane altiorem et nobiliorem esse Prophetarum quam ceterorum sapientiam [3]... Et exinde con-

[1] *Jerem.*, XXIII, 16. — De conflictu inter veros falsosque prophetas, cfr. *III Reg.*, XXII, 5-28; *Isa.*, XXVIII, 7; *Mich.*, II, 11; *Jerem.*, V, 13, 14; VIII, 10; XIV, 13-18; XXIII, 9-32; *Ezech.* XIII, 1-16, etc.; quæ loca recenset **Mangenot**, l. c., p. 724-726.

[2] Quod animadvertit **A. Sabatier**, *Esquisse*, p. 155 : "La race en Israël, comme en Moab, chez les Philistins ou les Edomites, eut ses interprètes et ses prophètes. Mais ceux-là ne furent point les prophètes de la conscience. Ils flattaient le peuple, ils ne l'élevaient pas. Ils se sont trouvés n'être que de faux prophètes. Les autres, les témoins du Dieu juste et saint, n'ont amené l'ancien hébraïsme à la conscience de sa vocation religieuse, que par une lutte séculaire et douloureuse contre l'idolâtrie et l'immoralité héréditaire." Quare **Card. Meignan** recte opus suum de prophetis his verbis designat "*Quatre siècles de lutte contre l'idolâtrie.*"

[3] Ita, ut de aliis taceamus, secundum codicem Hammourabi, toleratur prostitutio in ipsis templis. Cfr. **P. Dhorme**, O. P., *La loi morale dans la religion assyro-babylonienne*, in *Rev. prat. Apol.*, 15 août 1909, p. 735.

firmatur thesis; nam, si inter Judæos, qui minus exculti erant quam Assyrii, Ægyptii, Persæ, etc., codex invenitur morum tam perfectus, nonne id speciali divinæ Providentiæ interventui tribuendum est? Id jam intulimus e monotheismo apud solos Judæos vigente, n. 252; sed conclusio multo validior apparet, quando animadvertitur apud eos floruisse non solum unius Dei cultum, sed etiam codicem morum ceteris valde præstantiorem. — Ceteroquin, ut æquum feratur judicium, comparatio instituenda est inter Judæos et finitimos populos minus excultos, nempe Chananæos, Ammonitas, Moabitas et Damascenos; quo casu multo evidentius appareret Israeliticæ doctrinæ transcendentia.

516. Idem divinus interventus lucide apparet in *mirabili innovatione* quâ religio Prophetarum suum ultimum complementum accepit in christianâ religione. Utriusque idem est fundamentum, nempe monotheismus, justitia et caritas. Sed *Judaismus*, utpote *imperfectus*, aliquod *complementum postulat* quod nonnisi *in christianismo invenitur :* (a) *paterna Dei misericordia*, quæ aliquando a Prophetis prædicabatur, multum sane temperabatur timore divinæ justitiæ, dum in christianâ religione amor est plenitudo legis, et fideles Deum invocant tanquam patrem amantissimum[1]; (b) *caritas*, quæ ad inimicos generatim non sese extendebat, jam fit universalis et præcipit ut *diligamus inimicos* et *benefaciamus his qui oderunt nos*[2]; (c) *patientia in adversis* ejusque mirabilis *fecunditas* ad sanctificandos homines æternamque retributionem merendam quam nonnisi obiter Prophetæ docuerant, — a Christo et a Paulo ita extollitur ut fiat unum e fundamentis christianæ religionis[3]; (d) *universalitas* veræ religionis, quam Prophetæ nonnisi obscure innuerant, tanquam propria nota christianismi aperte prædicatur[4]. — Jamvero hæc innovatio non progressiva, sed repentina, nobilissimis hominis aspirationibus optime consentiens, novum est argumentum divini interventus, ut jam animadvertimus, n. 275-281 : duo enim ostendit, nempe israeliticam religionem, quamvis ceteris religionibus multo perfectiorem, *postulasse* aliquod

[1] *Galat.*, IV, 6; *Rom.*, VIII, 35-39. — [2] *Matt.*, V, 43-44. — [3] *Matt.*, V, 5, 10, 11; *Rom.*, VIII, 17, 18; *II Cor.*, IV, 17, etc. — [4] *Matth.*, XXVIII, 19.

nobilius *complementum*, ut et ipsi Prophetæ agnoscunt [1]; et insuper hujusmodi complementum nonnisi *a Deo procedere*, ut constat ex toto sermone Christi super montem [2].

Remanet igitur ut de prædictionibus seu vaticiniis Prophetarum dicamus.

§ II. De prophetiis quæ futurum Messiam annuntiant.

517. Status quæstionis. Prophetæ non solum veritates revelatas prædicaverunt, sed etiam futuros eventus prædixerunt. Inter hæc vaticinia, alia referuntur ad ipsos *Judæos et finitimas gentes*, alia autem ad *regnum messianicum*.

(A) De prioribus pauca tantum adnotamus. Certum est quosdam eventus, humanæ sapientiæ impervios, clare fuisse *ante factum* a prophetis annuntiatos. Ita, tempore quo florebat Israel nemoque ejus ruinam prævidere poterat, Amos clare prædicit regnum Israel mox destruendum fore ejusque cives in exsilium mittendos [3]. Pariter Isaias destructionem Damasci et Samariæ annuntiat tempore quo hæc duo regna amico fœdere conjuncta Judæam invadere volebant; necnon ipsius regni Judæi ab Assyriis eo præcise instanti quo Achaz fœdus cum eisdem Assyriis inire quærebat [4]. Ita etiam, cum Judæi in exsilium missi jam de instauratione Jerusalem desperarent, Ezechiel resurrectionem populi Israel certo annuntiabat, et Isaias Cyrum Judæorum salvatorem fore prædicebat [5]. — Ex quibus, multisque aliis quæ hic referre supervacuum foret, jam concludere licet prophetas a Deo quasdam saltem revelationes accepisse.

518. (B) Hic autem proprie de *messianicis vaticiniis* agendum est. Inter hæc, alia sensu *litterali*, alia sensu *typi-*

[1] *Isa.*, XI, 1-9; LII, 13-15.

[2] Quod argumentum præclare exponit J. **Touzard**, in *Rev. prat. d'Apologétique*, t. VI, 1998, p. 906-933.

[3] *Amos*, IV, 2-3; V, 27; VII, 7-17. — [4] *Isa.*, VII-IX.

[5] *Ezech.*, XXXVII, 1-14; *Isa.*, XLI, 25-29; XLIV, 24-28; XLV, 1-8. — Contendunt quidem Rationalistæ locum ubi Cyrus designatur non esse prioris Isaiæ, sed posterioris cujusdam prophetæ qui circa finem exsilii vixerit. Quod confutarum vide ap. **Vigouroux**, *Dict. de la Bible*, t. III, 966-976. Sed ipsi Rationalistæ fateri coguntur posteriorem Isaiam instaurationem Israel Cyri ope ante eventum prædixisse.

co seu *spirituali* Messiæ applicantur [1]. Jamvero, si, inter Christianos, typicus sensus rite intellectus tanquam veritatis argumentum adhiberi potest [2], non ita in re *apologeticâ*, quando arguimus contra Rationalistas, nisi forte in aliquo casu particulari quando historice demonstratur typicum sensum ante eventum fuisse communiter agnitum. Proinde, quo firmius sit argumentum e messianicis prophetiis contra Rationalistas desumptum, expedit ut iis utamur quæ tantummodo *sensu litterali* Christo applicantur. Excludi igitur debent non solum textus qui nonnisi sensu *accommodaticio* [3], sed etiam, saltem generatim, ii qui tantummodo sensu *typico* ad Messiam spectant. — Pariter, si quæ vaticinia sint implexa et obscura, ea prætermittere expedit in re apologeticâ, ne argumentum his difficultatibus enervetur [4].

Quibus positis, nonnisi *præcipua* vaticinia referemus, ea nempe quæ bonæ fidei Rationalista rejicere nequeat. Jamvero hæc ad duo capita referuntur : 1° *regnum Dei universale et spirituale;* 2° *principem hujus regni* seu Messiam.

519. **1° Vaticinia de regno Dei, seu de universali propagatione monotheismi.** (A) Omnes prophetæ perspicue et certâ cum fiduciâ prædixerunt *monotheismum* quem ipsi prædicabant, apud *omnes gentes prævaliturum esse*, et Deum Abraham, Deum Jacob, Deum Israel tandem aliquando *regnaturum super universam faciem terræ*. Addunt insuper *per Israelem* tale regnum constituendum et propagandum

[1] Sensus *litteralis* seu *historicus* ille est quem verba immediate exprimunt, seu quem auctor, omnibus sedulo perpensis, exprimere voluit. Sensus *typicus* ille est qui non immediate a litterâ suggeritur, sed solum mediantibus personis aut rebus quæ alias res significant. Ita David et Salomon, qui sensu litterali duos reges Juda designant, *typice* Messiam, cujus erant figura, significant.

[2] Et merito quidem; non enim sine divino interventu factum est ut quædam personæ et res alias personas aut res significarent. Quare, in Evangeliis et Apostolorum Epistolis, multa Christo applicantur quæ de eo nonnisi *typice* scripta fuerant. Ita, ap. *Matt.*, II, 15, 18.

[3] Sensus *accommodatus* seu *accommodaticius* non est verus Scripturæ sensus, ab auctore intentus, sed sensus diversus qui alicui textui adscribitur, propter quamdam analogiam aut consonantiam cum sensu litterali. Ita *Isa.*, LIII, 8 : "*Generationem ejus quis enarrabit*", quod nonnulli de æternâ generatione Verbi intelligunt; *Habac.*, III, 2 : "*In medio duorum animalium innotesces*", quod Christi nativitati accommodatur.

[4] Ita prophetia *Daniel*, etsi messianica, tot diversis modis intellecta fuit, ut nonnisi post longas disputationes argumentum certum ex ea deduci possit.

fore. Jerusalem erit centrum veri cultûs, ad quod fluent omnes gentes, ut legi Domini sese subjiciant; de Sion exibit lex nova quam omnes populi amplectentur; et Jahweh judicabit gentes in æquitate et pace [1].

Directe poterat quidem Deus ad se trahere gentes [2]; sed elegit Israel ut hic esset lux gentium et novi fœderis propagator [3]. Quare aliquando etiam invitos apostolos mittit ad prædicandam gentibus pœnitentiam et salutem [4].

520. (B) *Naturam* hujus regni pariter describunt. Regnum Dei non consistit in relatione mere externâ cum Deo, sed in intimâ unione, cujus fundamentum sit *amor mutuus*, misericors quidem ex parte Dei, sed pœnitens ex parte peccatoris. Ita Deus exhibetur ut pater qui dilexit Israel, et in vinculis caritatis eum sit attracturus [5], quærens eum et vocans ad conversionem cordis [6]. Israel autem sese avertere debet a viâ iniquitatis, pœnitentiam agere et ad Deum toto corde redire [7]. Tunc Dominus, populo parcens, eorum maculas absterget, infirmitates sanabit, dabit eis cor novum, mittetque super eos spiritum suum, cujus ope hæc innovatio intimior ac durabilior fiat; et habitabit cum eis, eosque implebit benedictionibus, precibus benignam aurem præbens et in adversis solatium afferens [8]. — A tempore Jeremiæ, hæc unio non est amplius unio inter Deum et populum in genere, sed inter Deum et cujusque fidelis animam, quæ metaphorâ sponsalium describitur: "Et sponsabo te mihi in

[1] "Et erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles; et fluent ad eum omnes gentes, et ibunt populi multi, et dicent: Venite et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob; et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus, quia de Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem. Et judicabit gentes, et arguet populos multos; et conflabunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces. Non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad prælium". *Isa.*, II, 2-4; cfr. XVIII, 7; XIX, 23-25; XXIII, 15-18.

[2] *Isa.*, XLI, 18-25. — Cfr. *Mich.*, IV, 4.

[3] "Ego Dominus vocavi te in justitiâ, et apprehendi manum tuam, et servavi te; et dedi te *in fœdus populi, in lucem gentium*, ut aperires oculos cæcorum". (*Isa.*, XLII, 6-7).

[4] Quod luculenter apparet in libro *Jonæ*.

[5] *Osee*, XI, 1-14; *Isa.*, XXX, 18. — [6] *Osee*, XIV, 2-3. — [7] *Osee*, II, 7; XIV, 3-5.

[8] *Isa.*, IV, 4-6; XXX, 19-22; *Ezech.*, XI, 19-20; XXXVI, 25-27; *Osee*, II, 14-15, XIV, 3-5.

sempiternum; et sponsabo te mihi in justitiâ et judicio, et in misericordiâ et in miserationibus [1]".

521. Hoc autem *vaticinium fuisse perfecte impletum* omnes fateri debent. Monotheismus enim inter excultas gentes omnino prævaluit et hodie adhuc floret; nec monotheismus qualiscumque, sed monotheismus qualis a Prophetis prædicatus fuerat [2]: Deus, quem hodie colimus, est Deus Abraham, Deus Jacob et Israel, Deus omnium Creator et Dominus, justus quidem remunerator, sed Pater misericordiâ plenus, pœnitentibus parcere semper paratus. Cujus cognitio, etsi ratione attingi valet, reapse per Christum et Apostolos, e Judæâ stirpe ortos, in universum orbem terrarum propagata fuit, sicut Prophetæ annuntiaverant. — Pariter nonnisi in christianâ religione perfecte impleta fuit hæc *intima unio inter Deum et animam* a Prophetis prædicta. Tunc enim regnum Dei advenit, spirituale simul et universale; Judæi ad fidem christianam conversi, et Gentiles ab idolorum cultu sese avertentes, pœnitentiam egerunt, Spiritûs Sancti effusionem acceperunt, Deum tanquam Patrem pie coluerunt, fraternam caritatem erga alios, dilectionem inimicorum, sobrietatem, honestatem, justitiam, morumque puritatem, ut jam supra probavimus, n. 460-469.

522. Aliunde impossibile erat humanis rationibus hanc monotheismi victoriam prævidere cum omnibus circumstantiis superius expositis. Quis enim unquam prævidere potuisset paucos Judæos, viribus et animo fractos, ab hoste potenti in exsilium missos, temporalibus negotiis et voluptatibus sæpe allectos, fautores fore mirabilis innovationis quæ tempore Christi et Apostolorum reapse locum habuit? — Remanet igitur ut divinum interventum hic candide agnoscamus.

523. 2° **Vaticinia de principe hujus regni seu de Messiâ.** Supremus hujus regni Princeps est utique Deus ipse [3];

[1] *Osee*, II, 19.

[2] Ut recte animadvertit **Abbé de Broglie**, *Monothéisme, Hénothéisme, Polythéisme*, Paris, Bloud (Sc. et Rel.), p. 17, monotheismus sex notas includit, "unité exclusive; transcendance par rapport à d'autres êtres; spiritualité; réalité vivante; perfection absolue; puissance créatrice".

[3] *Amos*, IX, 8-15; *Isa.*, II, 1-4; IV, 2-6; etc.

suscitabit tamen pastorem et ducem qui pascat gregem suum, et vices Dei gerat in terris [1]. Jamvero hujus mediatoris, qui *messias* vocatur, *origo*, *dotes* et *munera* a Prophetis describuntur, necnon *modus* quo ejus opus peragetur.

(A) *Circa originem Messiæ.* Omnes prophetæ uno ore annuntiant eum e familiâ David oriundum esse [2]. Speciatim *Michæas* ejus antiquissimam originem, et ipsum locum ejus nativitatis his verbis designat : " Et tu Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda : ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel, et egressus ejus ab initio, a diebus æternitatis " [3]. Evidenter hic agitur de magno principe nascituro in Bethlehem Juda, civitate David. Antiqui autem Judæi, qui tempore Christi vivebant, ex hoc loco sine ullâ hæsitatione collegerunt Messiam in Bethlehem nasciturum, ut patet ex eorum responso ad Herodem [4].

524. (B) *Circa ejus dotes.* (a) Hic vocabitur *filius Dei* [5], prout vocari solebant reges; cum autem sit rex modo excellentiori, ita et filius Dei erit eminentiori modo quam ceteri reges; immo et ipse *Deus fortis* [6] appellabitur. (b) Super eum autem modo superexcellenti requiescet Spiritus Domini, " Spiritus sapientiæ et intellectûs, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis [7] ".

525. (C) *Circa ejus munera.* (a) Messias erit *judex* populi sui, qui judicabit in justitiâ et æquitate : " Non secundum visionem oculorum judicabit, neque secundum auditum aurium arguet; sed judicabit in justitiâ pauperes, et arguet in æquitate pro mansuetis terræ; et percutiet terram virgâ oris sui, et spiritu labiorum suorum interficiet impium. Et erit justitia cingulum lumborum ejus, et fides cinctorium renum ejus [8]." (b) *Rex* erit *spiritualis*, *Pater futuri sæculi*, *Princeps pacis* : " Parvulus natus est nobis et filius datus est

[1] *Ezech.*, XXXIV, 23-24; *Isa.*, LV, 3-4.

[2] *Amos*, IX, 11-12; *Os.*, III, 5; *Isa.*, XI, 1; *Jerem.*, XXIII, 5; XXXIII, 14-18; *Ezech.*, XXXIV, 23-24.

[3] *Mich.*, V, 2-3. — Quidam hæc verba *a diebus æternitatis* intelligunt de præexistentiâ Messiæ apud Deum; *hebraice* autem hic loquendi modus non proprie significat *ab æterno*, sed *a diebus antiquis*.

[4] *Matt.*, II, 1-6. — [5] *Ps.* II, 7. — [6] *Isa.*, IX, 5. — [7] *Isa.*, XI, 2. — [8] *Isa.*, XI, 3-5.

nobis; et factus est principatus super humerum ejus; et vocabitur nomen ejus Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, *Pater futuri sæculi, Princeps pacis.* Multiplicabitur ejus imperium, et *pacis* non erit finis " [1].

(c) Hujusmodi regnum *cuique* erit *animæ proprium* et *internum; idcoque* lex nova in cordibus, non in lapideis tabulis, scripta : " Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum [2] ". Non erit igitur mere nationale, sed ad justos omnium gentium sese extendet [3].

(d) *Impugnabitur* quidem regnum Messiæ, sed, Deo juvante, non destruetur sed in æternum stabit : " Quare fremuerunt gentes et populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ et principes convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus... Qui habitat in cælis irridebit eos, et Dominus subsannabit eos " [4]. — Tandem, post varia certamina, ultimam victoriam reportabit Messias et, confracto orbe terrarum, omnes populos judicabit, justosque gloriâ et honore coronabit [5].

526. (D) *Modus autem quo Messias suum opus peraget,* in *alterâ parte Isaiæ* describitur [6]. Ibi, sicut in ceteris prophetiis, prædicitur quidem gloriosus exitus, sed via quâ perget ad victoriam consequendam est *via crucis.*

Prænuntiatur enim Messias tanquam *servus Domini,* qui populum suum salvabit non conterendo hostes, sed *humili obedientiâ, passione* et *morte ignominiosâ.*

Passiones hujus servi Dei ejusque mirabiles effectus *Isaias* tam vivide describit, ut hic locus merito vocatus fuerit *passio Jesu Christi secundum Isaiam.* (a) Primum *humiliationes*

[1] *Isa.*, IX, 6-7; cf. II, 3-4. — [2] *Jerem.*, XXXI, 33.

[3] Vide textus supra allegatos de universali regno Dei, n. 519.

[4] Ps. II, 1-4.

[5] *Isa.*, XXIV-XXVIII. — Hæc pars prophetiarum, quæ dicitur *eschatologica,* multum ampliatur in libris *apocryphis,* præsertim in *libro Henoch;* cfr. **Fr. Martin**, *Le livre d'Henoch,* Paris, Letouzey, 1906; **Lagrange**, *Le Messianisme,* p. 37-115.

[6] *Isa.*, XLII, 1-4; XLIX, 1-6; L, 1-9; LII, 13-15, et LIII. — Rationalistæ hanc Isaiæ partem ignoto auctori sæculi sexti ante Christum adscribunt : etsi quod argumenti causâ concederetur, etiam tum verum maneret prophetiam longe ante eventum editam fuisse.

ejus narrantur : " Non est species ei, neque decor; et vidimus eum, et non erat aspectus... despectum, et novissimum virorum, virum dolorum et scientem infirmitatem; et quasi absconditus vultus ejus et despectus, unde nec reputavimus eum "[1]. (b) Deinde ejus *dolores*, et *causa* eorum, scilicet satisfactio vicaria pro hominibus : " Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit; et nos putavimus eum quasi leprosum, et percussum a Deo et humiliatum. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra; disciplina pacis nostræ super eum, et livore ejus sanati sumus "[2]. (c) Postea ejus *mors* et *sepultura* : " Oblatus est quia ipse voluit, et non aperuit os suum; sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet et non aperiet os suum "[3]. (d) Tandem ejus *triumphus* et *conversio* multorum : " Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longævum, et voluntas Domini in manu ejus dirigetur. Pro eo quod laboravit anima ejus, videbit et saturabitur. In scientiâ suâ justificabit ipse justus servus meus multos, et iniquitates eorum ipse portabit "[4]... Ex hoc capite intelligi datur

[1] *Isa.*, LIII, 2-3; cfr. L, 5-6. — [2] Ibid., 4-6. — [3] Ibid., 7.

[4] Ibid., 10-11. — Cfr. **Reinke**, *Exegesis critica in Isaia cap. 52-53; The fifty-third ch. of Isaiah according to the jewish interpreters*, by **Neubauer, Driver, Pusey**, 2 vol. 1876-77; **Knabenbauer**, *Comment. in Isa.*, in h. l.; **Corluy**, *Spicilegium biblicum*, vol. II, p. 84 sq. Hodierni Judæi et Rationalistæ varias fingunt hypotheses ad interpretandum hoc caput de aliquo pio viro V. Test., vel de populo judaico, aut de meliore ejus parte, aut de prophetarum collectione : quædam ex iis notis conveniunt quidem sanctiori Judæorum parti, quatenus typice Messiam figuranti. Sed nulli, sive individuo sive collegio, omnes istæ notæ *simul* conveniunt, cum omnes plus minusve peccaverint, et pro suis non pro aliorum peccatis puniti fuerint, nec ullus pro totâ gente passus fuerit, concivesque suos passione suâ liberaverit. Unde non solum *N. Testamenti* scriptores pluribus in locis (*Luc.*, XXII, 37; *Marc.*, XV, 28; *Joan.*, XII, 37-38; *Matt.*, VIII, 17; XX, 28; *Act.*, VIII, 28-35; *I Petr.*, II, 22-26 etc.) præfatum caput de Christo interpretantur, sed etiam antiqui rabbini. Hi tamen præfatas humiliationes non ipsi Messiæ, sed populo Israelitico adscribunt; aut, quando, evidentiâ coacti, fatentur hic prædici passiones Messiæ, simul asserunt eum passurum esse antequam Messias agnoscatur, non autem postea. Quidquid est, plurimi, hâc prophetiâ ad Christum conversi sunt, e quibus celebris Joseph Isaac Levita, in suâ *Defensione veritatis hebraicæ* ait : " Ingenue profiteor, illud ipsum caput ad fidem christianam me perduxisse. Nam plus quam millies caput illud perlegi : contuli accurate cum multis translationibus : deprehendi centies plus de Christo mysteria in textu hebræo contineri quam in ullâ ratione reperiantur ". — De modo quo rabbini hanc prophetiam intellexerunt,

quomodo hæc duo concilientur, nempe Messiam futurum esse regem *potentissimum* et simul omni *passionum* et *humiliationum* generi subjectum; hic enim, in quantum peccata nostra in se suscipit et seipsum ut victimam offert pro eis expiandis, multa mala tolerabit; sed hæc ipsa via est quâ perveniet ad gloriam et ad Gentium conversionem, ut ipse rem exposuit : " Nonne hæc oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam [1].

Servi Domini patientiam describunt etiam Psalmi 21 et 68, ubi Messias suos dolores vivide his verbis exponit : " Ego autem sum vermis et non homo; opprobrium hominum et abjectio plebis. Omnes videntes me, deriserunt me: locuti sunt labiis et moverunt caput... Foderunt manus meas et pedes meos : dinumeraverunt omnia ossa mea... Diviserunt sibi vestimenta mea et super vestem meam miserunt sortem [2]... Et dederunt in escam meam fel, et in siti meâ potaverunt me aceto "[3].

Plerique tamen Judæi, temporalem Messiam exspectantes, hanc prophetiam de servi Dei humiliationibus non intellexerunt.

527. **Vaticiniorum impletio.** Jamvero illa vaticinia de Principe regni messianici in Christo impleta fuisse nemo est qui negare possit. (A) Tempore quo maxime fervebat messianica exspectatio, vir apparuit nomine Jesu, qui, e *familiâ David* ortus, in *Bethlehem Juda* natus est.

528. (B) Hic tanquam *Filius Dei*, et quidem modo excellentiori quam Reges et Prophetæ, non solum a discipulis sed etiam a multis Judæis agnitus est, ut supra ostendimus, n. 343-349. — Super eum *requievit Spiritus Domini*, et quidem ita eminenter ut populi sapientiam ejus mirarentur : " Erat enim docens eos sicut potestatem habens, et non sicut Scribæ eorum et Pharisæi " [4].

529. (C) Messiæ munera exercet : (a) *Judex spiritualis æquitatem* et *justitiam* non solum verbis, sed etiam exemplis docuit, pauperes et oppressos sublevans, misericors erga

---

cfr. M. J. Lagrange, O. P., *Le Messianisme chez les Juif.*, Paris, Gabalda, 1909, p. 236-251.

[1] *Luc.*, XXIV, 26. — [2] *Ps.* 21, 7-8, 17, 18. — [3] *Ps.* 68, 22. — [4] *Matt.*, VII 29.

omnes, pœnitentibus peccatoribus et inimicis benigne veniam concedens, omniumque virtutum præbens exemplum, ut supra probavimus, n. 357-361.

(b) *Regnum* quidem *temporale* sibi oblatum rejecit [1], sed regnum *spirituale* instituit [2]; (c) regnum *internum*, in quod nonnisi per fidem sui abnegationem, amorem Dei et proximi quis ingredi valeat [3]; regnum *universale*, non solis Israelitis sed omnibus Gentibus apertum [4]; regnum *pacificum*, non vi et armis, sed prædicatione verbi, virtutum praxi, præsertimque fraternâ caritate propagandum [5].

(d) Hujusmodi regnum sæpe a potentibus terræ *impugnatum est*, multisque persecutionibus usque in hodiernam diem obnoxium manet; sed, divino fretum auxilio, patientiâ, mansuetudine et longanimitate omnes hostes superat, atque invictum manet.

530. (D) Populum suum *salvavit* non terreno triumpho, sed *humiliationibus* ac *tormentis* patienter toleratis. Ab uno e discipulis proditus, vere vulneratus est propter iniquitates nostras et attritus propter scelera nostra; capite damnatus, etsi innocens, sicut ovis ad occisionem ductus est, et in cruce inter duos latrones crucifixus. Deus autem "exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium et infernorum" [6]. Revera a mortuis redivivus, omnia traxit ad seipsum, congregans omnes gentes, et a mari usque ad mare regnans tanquam Rex et Propheta.

531. Dici autem nequit hæc omnia *humanâ sagacitate* prævisa esse. Tempore enim quo annuntiata fuerunt, quis unquam sine divino lumine ea prævidere potuisset? Non enim modo obscuro et incerto, sed perspicue, aliquando cum minutis circumstantiis, et absque ullo errandi formidine, declarantur. Multa ex eis quæ prædicta sunt, exspectationibus et desideriis Judæorum omnino contraria erant, præsertim vaticinium de Messiæ passionibus, de conversione Gentilium eorumque ingressu in regnum Dei. Jamvero hæc

[1] *Joan.*, VI, 15. — [2] *Joan.*, XVIII, 36. — [3] *Matt.*, X, 37-39; XXII, 37-40; *Marc.*, VIII, 34-35; *Luc.*, XIV, 26-27. — [4] *Matt.*, XXVIII, 19; *Marc.*, XVI, 15. — [5] *Joan.*, XIII, 35. — [6] *Philip.*, II, 9-10.

omnia, quæ a tot incertis eventibus, immo et a liberâ voluntate hominum pendebant, prævidere et prænuntiare quinque saltem sæculis ante eventum, vires intellectuales hominis certe superat [1].

532. **Solvuntur difficultates.** (A) Contendunt Rationalistæ prophetias messianicas minime impletas fuisse : *felicitatem* enim *temporalem* et *regni Israelitici restitutionem* annuntiabant [2]; jamvero, tempore Christi, neutrum evenit, sed mox Jerusalem funditus eversa fuit, Judæique, per universum orbem dispersi, nunquam in unum regnum coadunati sunt.

533. *Resp.* In vaticiniis duo sunt sedulo distinguenda : (a) *præcipuum* et *spirituale* elementum, nempe *moralem et religiosam instaurationem*, quæ ab omnibus prophetis successive exponitur [3], (b) *secundarium* et *materiale* elementum, videlicet *temporalem prosperitatem Israeli promissam*, quo libentius hic ad opus divinum concurreret. Et sane decebat ut spiritualis triumphus religionis sub figuris menti Judæorum accommodatis depingeretur; immo, quia populus Israel ad hanc instaurationem concurrere debebat, ejus triumphus non poterat non describi. Hoc autem elementum fuisse *secundarium* constat tum ex eo quod in quibusdam vaticiniis, v. g. ubi de servo Domini agitur, penitus desit, — tum ex eo quod ab aliis etiam prophetis excludatur, v. g. quando regnum Dei annuntiatur *universale*, ideoque a civitate Jerusalem aliquando separandum.

534. Quibus positis, vaticinia messianica in suo præcipuo et *spirituali* elemento *adamussim impleta sunt*, ut jam ostendimus, n. 450. Quo magis vero *invalescebat* regnum Dei *spirituale*, eo evidentius apparebat *temporale* elementum esse omnino secundarium, immo et quasi quoddam *involucrum*, quo remoto, mens Dei circa hominum salutem manifestius intelligebatur [4]. Quod quidem ma-

[1] Animadverti etiam potest cum quibusdam Apologetis hæc fortuito non fuisse prædicta et fortuito impleta. Ut enim, cum *Pesch*, (n. 245), rem computatione mathematicâ probabilitatum illustremus, supponamus viginti eventus fortuito prædici, et probabilitatem contra quemlibet eventum esse 10 contra 1; jam in duobus eventibus simul sumptis erit 100 contra 1, in tribus 1000 contra 1, in viginti 100.000.000.000.000.000.000 contra 1; id est probabilitas est moraliter nulla. Jamvero de Christo plusquam viginti facta aut factorum circumstantiæ, clare prædicta et impleta sunt; ergo nulla est moralis probabilitas eorum adimpletionem fortuitam esse, præsertim si animadvertitur hic agi de re ad salutem spectante, circa quam divina Providentia sedulo nos ab errore tuetur.

[2] *Am.*, IX; 8-15; *Os.*, II, 15, 18, 21-23; *Isa.*, XI, 10-16, etc.

[3] *Os.*, II, 14, 15, 17, 19, 20; XIV, 2, 3, 5; *Isa.*, II, 1-4; IV, 2-6; IX, 1, 5; 6; XI, 1-9, etc.

[4] Quod perspicue declarat J. **Touzard**, ap. *Rev. du Clergé fr.*, t. LVI, 1908, p. 538 : " Cette distinction est importante, car elle renferme la solution d'une

gis perspicuum evasit quando pars ceremonialis legis mosaicæ abrogata fuit, viaque latior gentium conversioni aperta. Tunc enim omnes perspexerunt regno temporali Israelitico substitutum esse regnum spirituale et universale, et bonis temporalibus successisse benedictiones superioris ordinis.

Ceteroquin prophetiarum pars præcipua vere adimplebatur. Gentes enim ad veram fidem conversæ sunt ope Christi et Apostolorum qui Judæi erant; ideoque vere dici potest de Sion exivisse novam legem.

535. (B) Instant Rationalistæ : si Messias tam perspicue annuntiatus est, quomodo factum est ut tot Judæi Christum non agnoverint?

Resp. (a) *Prænotamus* apud Judæos firmiter exspectatum fuisse Messiam, ut constat non solum ex scriptis N. Testamenti, sed etiam ex rabbinorum operibus. 1) Ita, quando Magi venerunt Jerosolymam inquirentes de Messiâ, Doctores statim locum ejus nativitatis ex prophetiis designarunt [1]. Pariter Simeon exspectabat "non visurum se mortem nisi prius videret Christum Domini" [2]. Quando Joannes Baptista regnum Dei prædicare cœpit, Judæi putabant eum esse Messiam [3]. Mulier samaritana proximum esse adventum Messiæ declarat [4]. In Jerusalem, multi de turba putant Christum esse Messiam, propter multa quæ patrabat miracula [5].

2) Rabbini autem qui duobus prioribus sæculis post Christum scripserunt, de Messiâ sæpe agunt : docent ejus præcursorem fore Eliam; ipsum Messiam de familiâ David nasciturum esse, et, licet eximiis dotibus ornatum, merum fore hominem; eum, in obscuro loco natum, postea aliquot signis sese manifestaturum, præsertim facultate recte judicandi de omnibus hominibus eorum corda introspiciendo; regem fore pacificum, justum et sanctum, Salomone excellentiorem, qui regnum Israel restituat et per totum orbem terrarum diffundat [6].

536. (b) Quibus prænotatis, historice certum est plerosque Judæos, vaticiniorum de passionibus servi Dei immemores, temporalem exspectavisse Liberatorem, qui regnum Israel instauraret. Non est

---

des difficultés le plus souvent alléguées contre l'argument prophétique. Elle explique que, prises en leur réalité brutale et autrement que comme enveloppe caduque des promesses d'ordre moral et religieux, certaines prophéties ne se soient pas accomplies à la lettre : Israël n'a pas connu les triomphes que lui annonçaient ses prophètes; loin d'être la nation souveraine dont toutes les autres reconnaîtraient la suprématie, il n'est plus qu'une épave que les peuples se renvoient les uns aux autres. Tout cela est vrai; mais tout cela s'explique sans qu'il faille rien sacrifier du grand argument traditionnel".

[1] *Matt.*, II, 2-6. — [2] *Luc.*, II, 26-32. — [3] *Joan.*, I, 19-20. — [4] *Joan.*, IV, 25. [5] *Joan.*, VII, 31.

[6] Quam doctrinam rabbinorum de Messiâ late expositam invenies apud M. J. Lagrange, op. cit., p. 137-256.

mirum igitur eos tanquam Messiam non agnovisse Christum illum pauperem, mansuetum et humilem, contumeliis et doloribus attritum et vulneratum, inter duos latrones crucifixum. Sancti vero et spirituales Israelitæ, ut Simeon, Nicodemus, duodecim apostoli, aliique discipuli permulti, Spiritu Sancto illuminati, Jesum libenter acceperunt tanquam salvatorem Israel et lumen ad revelationem Gentium.

537. **Conclusio.** Quidquid spirituale erat in prophetiis, impletum est ac quotidie impletur in christianâ religione. Christus, a prophetis præparatus et prædictus, doctrinas in Vetere Testamento quasi in germine contentas ampliavit et perfecit, simulque vaticinia a Prophetis per plura sæcula edita adimplevit; ideoque *divinus* est *Legatus, primarius* ac *principalis*, cujus doctrinam Deus suo interventu approbavit.

Hic autem interventus lucidius apparet ex eo quod *multi* Prophetæ *simul* ad prædictionem futuri messianici regni concurrerunt, et picturam venturi Messiæ successive delineaverunt, quin sæpe unus scire potuerit quod alter descripserat; atqui id fieri non potuit nisi omnes ab uno supremo et intelligente artifice directi fuerint, nempe a Deo qui ab initio mundi omnia ordinavit ad Christum.

Christus itaque a Deo missus est, ejusque religio est vere divina.

Caput iij.

DIVINITAS CHRISTIANÆ RELIGIONIS CONFIRMATUR EX COMPARATIONE CUM ALIIS.

538. Demonstratâ divinitate christianæ religionis argumentis tum *intrinsecis* tum *extrinsecis*, eam conferre possumus cum aliis religionibus hodie florentibus, et investigare utrum necne eas ita *transcendat* ut *supernaturalis* merito dicatur.

Jamvero duæ sunt præcipuæ religiones, quas, ob numerum asseclarum et doctrinæ excellentiam, Christianismo videmus aliquando æquiparari vel anteponi, nempe *Budhismus* et *Mahumetismus* : de quibus proinde pauca dicamus oportet.

Art. I. De Budhismo[1].

539. Budhismus, e Vedismo et Brahmanismo ortus (supra, n. 118-122), nomen accepit ab auctore suo, nempe *Budha* (id est, sapiente), qui in Indiâ floruit sæculo sexto ante Christum. Usque ad initium sæculi XIX, Budhismus tanquam mera polytheismi forma habebatur; repertis autem et inspectis sacris libris quibus exponitur, ejus doctrina paganismo excellentior visa est, immo in multis christianæ religioni similis. Re tamen penitus inspectâ, maxima apparuerunt discrimina inter utramque religionem; paucique

[1] *Sacred Books of the East*, edited by **F. Max Müller***, Oxford, 1879 sq.; **P. Bigandet**, *The Life or Legend of Gaudama, the Budha of the Burmese*, London, 1880, *gallice* translat. auct *V. Gauvain;* **Barthélemy St Hilaire**, *Le Boudha et sa religion;* **Davids Rhys***, *Buddism*, 1882; *Lectures on the Origin and Growth of Religion*, 1881; *Budhism its history and literature*, 1896; *Early Budhism*, 1909; **T. S. Berry***, *Christianity and Budhism*, **Williams Monier***, *Buddhism*, 1889; **Legge***, *A Record of Buddhistic kingdoms;* **W. Lilly**, *The claims of Christianity;* **Abbé de Broglie**, *Problèmes et concl. de l'Hist. des Religions*, c. VI; **Oldenberg***, *Le Boudha*, op. germanice scriptum, *gallice* versum auct. *Foucher*, 1894, et *anglice*, London, 1881; *Brunialti*, Biblioteca di scienze politiche, Torino, 1892, t. 8, p. 1324-48. **C. F Aiken**, *The Dhamma of Gotama, the Budha and the Gospel of Jesus the Christ*, Boston, 1900; **L. de la Vallée-Poussin**, *Boudhisme, opinions sur l'histoire de la Dogmatique*, Paris, Beauchesne, 1909; in *Dict. Apolog.*, art. *Inde.*

hodie inveniuntur, etiam inter Rationalistas, qui Budham Christo æqualem dicere audeant. Ut æquum judicium de Budhismo ferri possit, ejus *historiam doctrinamque* breviter exponemus et *critice* expendemus.

540. I. **Expositio historica.** Budhismus apparuit in Indiâ, ubi jam vigebat Brahmanismus, exeunte sæculo VI ante Christum. Ejus fautor fuit *Siddharta*, de familiâ Gautama, ex regiâ stirpe Çakiæ, circa annum 557 natus [1]. Hujus vitam, deficientibus documentis vere authenticis, delineare difficile est. Hæc tamen communiter ut satis certa habentur : cum esset annos 27 circiter natus, paternam domum, uxorem et filium deseruit, ut Brahmanistas solitarios adiret et sapientiæ studeret; eorum tamen doctrinâ minime contentus, in solitudinem secessit, et assiduâ meditatione asperisque mortificationibus sapientiam quæsivit, quam, post septem annos, se invenisse putavit aliisque prædicare cœpit. Quo facilius eam disseminaret, ordinem monachorum instituit, qui, magistri vestigiis inhærentes, cælibatum ac paupertatem amplecterentur, et se totos prædicationi devoverent. Ita gradatim propagata est hæc religio in *Indiâ* primum, deinde in insulâ *Ceylan* (3° sæc. A. C.), in *Siam*, *Sinensi* imperio, *Thibetanâ* regione et *Japonensi* regno; multos quidem sectatores computat (circiter 120.000.000), sed eos numerare difficile est, quia multi Sinenses ad plures simul religiones, id est in praxi ad nullam, pertinent.

541. II. **Expositio doctrinalis.** Hic non agitur de Budhismo populari, qui idololatriæ plus minusve favet, nec de specialibus doctrinis apud Thibetanos traditis, sed de Budhismo ideali, qualis a *Gotamâ* traditus supponitur, et invenitur in antiquis documentis, quæ *Pâli-Pitakas* [2] nuncupantur, in inscriptionibus regis Asokæ, aut in cælatis imaginibus (*bas-reliefs*). Ad duplex caput revocari potest : vitam seu *legendam* Budhæ, ejusque *doctrinam*.

[1] Variis nominibus vocatur *Gaudama*, *Gautama*, *Gotama Fo*, *Câkyâmouni*, (i. e. solitarius de stirpe Cakiæ), *Budha* seu sapiens.

[2] Hæc documenta, juxta peritos, 150 annis post mortem Budhæ scripta esse videntur; lapidariæ inscriptiones regis Asokæ, 250 an. ante Christum; cælata autem opera, 200 an. A. C. Cfr. L. de la Vallée-Poussin, op. cit., p. 29-53.

1° *Legenda Budhæ.* Gotama, qui postea Budha seu sapiens a suis cognominatus est, millies forsan antea vixerat, et successive fuerat monachus, mendicus, leo, columba, elephas, mercator, rex etc., summamque perfectionem jam attigerat et in *Nirvana* ingredi poterat, sed rursum nasci ac vivere voluit, ut perfectam scientiam adipisceretur hominesque multos ab hujus vitæ miseriis liberaret. Nascitur ex reginâ *Maya*, antea sterili : cujus conceptio et nativitas miraculosæ sunt, eumque nascentem spirituum chori in cœlo canticis salutant. Mirabilis pariter fuit ejus infantia et adolescentia; ejus pater omnia disposuit ut vitam gratam et voluptuosam in aulâ regiâ duceret; sed, omnibus deliciis abdicatis, in desertum sese recepit, ubi malorum spirituum impugnationes superavit, donec tandem supremam sapientiam attingeret, quæ in cognoscendis variis malorum causis atque remediis consistit. Quo tempore multa patravit miracula, ipseque transfiguratus factus est *Budha*, seu illuminatus, sapiens, omnium entium perfectissimum ac beatissimum. De suâ sorte securus, hanc sapientiam aliis manifestare intendit, et, per 45 annos, verbis et exemplis homines docet præsertim pauperes et peccatores, quomodo, cupiditatibus despectis, ab omnibus malis liberari valeant et *nirvana* ingredi. Ipse tandem mortuus est, nunquam denuo nasciturus.

542. 2° *Doctrina Budhæ.* Hæc doctrina est præsertim *practica.* Speculativas theorias seponens, Gotama *viam salutis* exponit, quæ in suî abnegatione et omnis desiderii exstinctione consistit. (A) Pauca igitur *dogmatica principia tradit.* (a) Nihil de primâ causâ seu de Deo dicit, quia vel non existit, vel de ejus existentiâ nil certi cognosci potest. (b) Omnia entia essentialiter æqualia sunt; quæ ad majorem perfectionem pervenerunt, id suis meritis acquisierunt; Budha ipse, omnium perfectissimus, aliquando fuit vile animal. (c) *Metempsychosis* seu animarum transmigratio, cum omnibus suis consectariis, ut fundamentale dogma habetur. Unum forsan est *ens immutabile*, nempe *Lex*, vi cujus bonæ actiones necessario retributionem, malæ autem castigationem secum afferunt : huic etiam Budha submittitur. (d) Homo ab aliis entibus essentialiter non differt, proindeque logice saltem excluditur animæ spiritualitas et immor-

talitas. (e) Vita quælibet est essentialiter misera; omni igitur conatu niti debemus ab existentiâ liberari, quæ in se mala est et origo omnis mali, et *nirvana* ingredi : hic est finis ad quem tendere debemus. Utrum necne sit completa *annihilatio*, non plane constat; est saltem status *perfectæ quietis*, in quo entia immunia sunt ab omni desiderio, labore et relatione cum aliis entibus [1].

543. (B) Ex his principiis deducitur *ethica*, quæ duplici constat elemento, negativo et positivo. (a) Cum omnis vita sit misera, et causa miseriarum sit nativitas, quæ ipsa est punitio culparum a concupiscentiâ orientium, *concupiscentiæ omnino renuntiandum est;* hæc est summa perfectio, animam separare ab omnibus desideriis et voluptatibus, quæ eam attrahunt; tunc homo vere beatus est (*arahat*), nihilque ei necesse est nisi mori, ut *nirvana* consequatur. Ad hunc statum attingendum non sævæ et immodicæ mortificationes requiruntur, ut apud Brahmanistas, sed moderatæ, cum piis exercitiis conjunctæ, qualia sunt culparum confessio, meditatio etc.; nulla tamen oratio proprie dicta, cum Dei existentia omnino sit incerta [2].

Duplicis generis sunt Budhistæ : simplices *fideles* (*upasakas*) quibus sufficit non furari, nec mentiri, aut inebriari neque adulterium et homicidium committere, ut sic *remote* se ad *nirvana* præparent; *religiosi* (*bickus*) qui *immediate* ad illud tendunt, cælibatum et paupertatem colendo, et quidem strictissime, prout apud nos Franciscani.

(b) Hic tamen non sistit ethica Budhistica; licet enim principium præcipuum sit *vitare dolorem*, proindeque *egoisticum*, Budha ipse caritatis exemplum præbuit, inter homines

[1] Multi Budhistæ, *phænomenalistæ* dicti, putant *nirvana* nihil aliud esse, juxta *Budha*, nisi perfectam annihilationem omnis personalis existentiæ; cum vero annihilationem non pauci abhorreant, quidam ejus discipuli qui dicuntur *personalistæ*, *nirvana* tanquam locum *quietis* depingunt. Cfr. **T. S. Berry**, op. cit., lect. IV, p. 85 sq. De doctrinis utriusque scholæ disserit **L. de la Vallée-Poussin**, op. cit., p. 156-178.

[2] "Le terme boudhique qu'on traduit quelquefois par prière, *pranidhi*, *panidhâna*, signifie vœu, aspiration, résolution. Souvent aussi la prière n'est qu'une application du mérite à telle ou telle fin... Aussi vrai que je n'ai pas commis telle faute, que j'ai donné telle aumône, ainsi puissé-je obtenir tel bien, réaliser tel miracle!" (**L. de la V. Poussin**, op. cit., p. 212).

manendo, dum *nirvana* ingredi potuisset, ut eos edoceret; quæ compassio ad ejus discipulos transiit. Ita *fideles* eleemosynam præbere debent *religiosis :* hi autem hominibus ostendunt viam, quâ ab hujus vitæ miseriis sese liberare possint, et aliquando magnum zelum exhibent.

544. (C) Hodie vero tres sunt, inter Budhistas, præcipuæ sectæ, quæ designantur nomine *minoris vehiculi, vehiculi majoris* et *tantrici*[1] *vehiculi.* (a) *Minoris vehiculi* asseclæ, qui sunt præsertim *monachi*, contendunt *viam salutis* (quam *vehiculum* appellant) in exstinctione cujusvis desiderii sitam esse; ceteroquin quoad existentiam Dei et naturam hominis, agnosticismum profitentur. (b) *Majoris vehiculi* discipuli, inter quos multi *laici* recensentur, autumant salutem consequi eos qui non tam suî abnegationem quam caritatem erga alios fovent, eos nempe juvando ad salutem adipiscendam. Hi generatim quemdam idealem monismum amplectuntur. (c) *Tantrismus* vero, qui saltem a sæculo VII post Christum invaluit, docet quomodo quis, per *magiam* et *superstitiosos ritus*, sanctitatem assequi valeat et in Budham transformari. In hâc autem sectâ innovatus est antiquus polytheismus, cum obscenis diis quibus deturpatus fuerat[2].

545. 3° *Budhismi critica.* Propter similitudines quæ Budhismum inter et Christianismum primo intuitu existere videntur[3], multi putârunt unum ab altero suam doctrinam deprompsisse. Hodie vero, re melius inspectâ, periti satis unanimiter tenent neutrum ab alio derivâsse, quia istæ similitudines sunt potius *apparentes* quam veræ[4], ut ex accuratâ

[1] Ita vocatur a vocabulo *tantras* quo designantur libri apocalyptici quibus hoc systema continetur.

[2] Plura vide ap. **La Vallée-Poussin**, op. cit., pp. 17-27, 206-266, 378-412. Ibidem, p. 130-204, recensentur varia Budhistarum philosophica systemata; de quibus etiam legere est **J. Mette**, *Exposition des systèmes philosophiques indous*, Pondichéry, 1909.

[3] In utrâque enim doctrinâ, quædam ethicæ principia eadem esse videntur : profunda conscientia peccati ac miseriarum hujus vitæ, virtutis difficultas, desiderium attingendi ultimum finem, contemptus mundi, qui plenus tentationibus atque illecebris exhibetur, suiipsius abnegatio atque carnis mortificatio, voluntaria paupertas ac continentia, monachorum institutio, benevolentia erga omnes homines, etc.

[4] Quod libenter concedit **Rhys Davids**, in Ep. ad W. Lilly, op. cit. p. 34 sq. Cfr. **Abbé de Broglie**, op. cit., ch. IX, ubi optima redditur ratio harum simi-

investigatione constabit, et facile explicantur, absque mutuo influxu, ex communibus aspirationibus, quæ apud omnes homines vigent, præsertim quando cor suum introspiciunt.

(A) Nulla vera *miracula* in Budhismo reperiuntur. (a) Ea enim quæ referuntur, in libris continentur qui nonnisi longe post eventum scripti sunt; aliunde tam *ridicula* sunt ut prorsus incredibilia videantur; sic, v. g., Budha cum rege serpentium pugnaturus, totum suum corpus convertit in ignem; alio tempore cucurrit per totum firmamentum cœli a parte orientali usque ad partem occidentalem, interim ex uno oculo mittens aquam, ex altero ignem; postea magnum exstruxit ædificium, ut in eo cum adversariis patraret miracula, et ita quis potentior esset dijudicaretur. (b) Aliunde, cum existentia Dei ab eo ne insinuetur quidem, miracula hujusmodi nihil divinum in ejus missione arguunt, neque ab eo usurpantur ad aliquem finem hujuscemodi, sed solum ad probandum se *propriis viribus* potentiam sapientiamque adeptum fuisse, quam quilibet homo consequi potest.

546. (B) Neque *excellentia doctrinæ* divinam originem arguit. (a) *Dogma* valde deficiens invenitur : nil de *Deo*, nil de primâ causâ dicitur. Quod attinet ad *hominem*, prorsus ignoratur ejus natura, cum nullum sit essentiale discrimen inter hominem et bruta ; finis autem vel est annihilatio vel aliquid ei simile; quæ adduntur de metempsychosi, pariter principium juxta quod vita est malum, certe a Deo revelata esse nequeunt, cum sint evidenter falsa. (b) *Ethica*, quamvis multo perfectior, multis etiam vitiis laborat ; *abnegatio*, quam prædicat, et *caritas*, quam fovet, non ex amore erga Deum et fratres oriuntur, sed *ex amore proprio* et desiderio propriæ beatitudinis [1] ; *superbia*, non humilitas, commendatur, cum nonnisi ex *seipso* quisque salutem obtinere valeat.

litudinum; **L. de la Vallée-Poussin**, *Le Boudhisme et les Evangiles canoniques*, in *Rev. biblique*, juil. 1906.

[1] Quod ceteroquin etiam adversarii admittunt, v. g. **Oldenberg**, magnus Budhismi admirator, qui scribit (*Le Buddha*, p. 298) : " La langue du boudhisme n'a aucun mot pour exprimer la poésie de l'amour chrétien, de cette charité décrite par saint Paul, qui est plus grande que la foi et l'espérance, sans laquelle celui qui parlerait toutes les langues des anges et des hommes serait un airain sonnant et une cymbale retentissante... Le boudhisme ordonne moins d'aimer son ennemi que de ne le point haïr; il excite et nourrit une disposition de bonté

Quod etiam ex ejus *fructibus* patet : apud Budhistas enim polygamia, divortium aut etiam polyandria vigent. Neque invenire est aliquid quod cum christianæ caritatis innumeris operibus comparari possit; nec mirum, cum perfectissimi Budhæ discipuli, monachi scilicet, torpori et pigritiæ sæpe indulgeant. Nihil est igitur in Budhismo quod naturalem rationem transcendat.

547. (C) Quoad ejus *propagationem*, hæc notare licet : (a) late quidem diffusus est Budhismus, et, post viginti quinque sæcula, multos adhuc sectatores retinet : hoc autem, si non perfecte, saltem sufficienter explicari potest per qualitates et defectus hujus religionis. Veritates, quas continebat, attrahere potuerunt homines, quorum innatis aspirationibus respondebat, eo vel magis quod in Indiâ tunc vigebat solus Brahmanismus, qui, tum propter suam obscuritatem, tum propter sacerdotum superbiam, populo minime placebat. Ex aliâ parte, Budhismus essentialiter passionibus non adversatur, cum unicuique liceat ea sequi præcepta quæ sibi placent. Unde etiam regibus acceptus fuit ab eisque propagatus, quippe qui nihil contineret eorum auctoritati nocivum, ne ideam quidem supremæ auctoritatis, cui terreni principes subjiciantur. Longe igitur distat a Christianismo qui passionibus bellum aperte indicit.

(b) Nec ejus longa duratio veritatis argumentum est; nam Budhismus non remansit id quod ab initio erat; siquidem atheismus vel agnosticismus, quem profitebatur, in polytheismum, idololatriam ac magiam mutatus est. Adoratur ipse *Çakiamuni* cum aliis innumeris *Budhis*, quorum unus incarnari creditur in magno Thibeti *Lama;* adorantur illius reliquiæ ac imagines, quibus etiam miracula tribuuntur. Cultus plenus est magicis formulis, quibus virtus fere omnipotens ascribitur. *Nirvana* jam locum cessit cuidam cælo, ubi electi per sæcula deliciis fruentur.

Ceterum impossibile est varias Budhistarum doctrinas describere, quippe qui in sectas innumeras dividantur, mul-

et de compassion pour tous les êtres, mais ce sentiment n'est pas l'effet spontané, mystérieux et non raisonné de l'amour, c'est bien plutôt une sagesse réfléchie, une persuasion que tout ira mieux par l'effet de cette bienveillance et l'attente que la loi de la nature procurera une récompense à ceux qui se conduisent ainsi ".

tisque superstitionibus primitivam doctrinam adulteraverint. Itaque Budhismus, qui primitus merum philosophicum systema erat et quidem atheisticum, in polytheismum conversum est; non est igitur religio divina, sed humani ingenii fetus, ut patet ex erroribus quos continet et ejus insufficientiâ in erigendis hominibus ad altum moralitatis statum. Neque Christianismo æquiparari potest, qui quidquid boni et veri in Budhismo est, eminenter continet, multaque alia huic prorsus incognita.

II. De Mahumetismo[1].

548. I. **Historia.** Hæc religio, sic vocata ab ejus auctore *Mahumete* (arabice *Mohammed*), ortum habuit in Arabiâ, et inde in Asiæ, Africæ et ipsius Europæ partem vi armorum propagata fuit.

Arabes, ab antiquis patriarchis Heber et Abraham[2] oriundi, et religioso instinctu maxime præditi, patriarchalem religionem diu servârunt, sed paulatim in polytheismum inciderunt : multos deos colebant, quibus omnibus præerat *Allah;* practice tamen præcipuum cultum diis inferioribus reddebant, qui, utpote hominibus propinquiores, in eorum vitam plurimum pollebant. Præter Arabes, hâc in regione vivebant non pauci Judæi et Christiani : priores, post eversam Jerosolymam, in septentrionales Arabiæ partes venerant; posteriores, ex Abyssiniâ, præsertim in regione Sinai convene-

[1] Optimam editionem Alcorani edidit **Flügel**, *Al-qoran, Corani textus arabicus*, Leipzig. Cfr. **Maracci**. *Refutatio Alcorani*, Paduæ, 1698; **Kazimirski**, *Le Koran*, Paris, 1840; **J. La Baume**, *Le Coran analysé*, Paris 1900; **Th. Nöldeke***, *Geschichte des Qorans*, 1860; **Abou Abdallah***, *Senousyya*, petit traité de théol. musulmane, trad. fr. par *J. D. Luciani*, Alger, 1890; **Yousef ben Ismaïl Ennebahni***, *Anouav mohammadiya* (Les lumieres de Mahomet), Beyrouth; **G. Sale**, *The Koran*, translated into English, ed. 1865; **Caussin de Perceval**, *Essai sur l'Histoire des Arabes avant l'Islamisme*, Paris, 1847-48; **W. Muir***, *The Life of Mahomet and History of Islam*, 1858-61; **A. Sprenger***, *Das Leben und die Lehre des Mohammed*, Berlin, 1861-65; **Syed Ameer Aly***, *A Critical examination of the Life and Teachings of Mohammed*, 1873; **J. Barthélemy St Hilaire**, *Mahomet et le Coran*, Paris, 1865; **Abbé de Broglie**, *Problèmes de l'Hist. des Relig.*, c. VII; **H. Grimme***, *Mohammed*, 1892-1895; **H. de Castries**, *L'Islam*, Impressions et Etudes, Paris, 1896; **Carra de Vaux**, *Le Mahométisme; La Doctrine de l'Islam.*, Paris, 1909; **Washburn***, *The Points of contact and contrast between Mohammedinism and Christianity*, apud *History of the World's Parliament of Religions*, vol. I, p. 565-582; **L. Gondal**, *Islamisme et Christianisme*, Paris, 1906; **A. Palmieri**, in *Dict. de Théol.*, vocabulo *Coran; Dict. Apol.*, voce *Mahomet.*

[2] *Gen.* X, 25; XVI, 15; XXI, 18.

rant : sed pauci erant, nec docti neque uniti, ideoque magnâ auctoritate non pollentes.

Mahumes, ex familiâ Koreishitarum, natus valde probabiliter 27 Aug. 570, diu pavit greges, postea mercaturam exercuit, et diviti viduæ *Khadidja*, cujus res gerebat, placuit eamque in uxorem duxit. Silentii et solitudinis amans, ambitione plenus, israeliticas et christianas institutiones admirans, quamvis christiana dogmata parum cognosceret, religiosam revolutionem promovere studuit. Angelum Gabrielem sibi apparuisse fingens vel forsan credens, se prophetam esse divinitus missum asseruit, ut primævam patriarcharum religionem instauraret. Secreto primum prædicavit, postea autem publice; cum autem concives ejus doctrinæ maxime obsisterent, e Mekkâ in Medinam cum amicis nocte migravit (622); postea dies, quâ fugerat, initium fuit æræ mahumetanæ. Medinenses sibi cito conciliavit, et eorum ope, vi armorum, suam religionem per totam Arabiam prædicavit, *kaliffis*, seu vicariis suis, ceteras mundi partes subjugandas relinquens, et mortuus est 8 junii 632.

Multi hodie sinceritatem ejus admittunt, dum olim ut impostor communiter habebatur. Sed, si fuerit sincerus ab initio, certe non postea, quando commenticiis revelationibus usus est ad favendum suis passionibus, pluresque ducendas uxores[1]. Quidam eum laudant eo quod se non declaraverit impeccabilem : difficile sane fuisset tale mendacium accipi ab eis qui ejus crudelitatis et libidinis testes fuerant!

549. II. **Doctrinæ expositio.** Ipse Mahumetus suæ religioni nomen dedit *Islam* (quod interpretatur *submissio)*; politicas simul et religiosas leges tradidit, spiritualem potestatem a temporali non dividens.

1° *Dogma* præcipuum est existentia *unius Dei* Creatoris, qui solus est adorandus, exclusâ penitus trinitate personarum. Adsunt tamen *spiritus creati*, seu angeli qui Dei legati sunt et hominum custodes. — Multi *prophetæ* missi fuerunt ad manifestandam voluntatem Allah ; Mahumetus autem est omnium maximus, immo propheta per antonomasiam : hinc illud effatum : Non est ullus Deus nisi Allah, et Mahumetus est ejus propheta. — Liber sacer, qui dicitur *Al Coran* (*lectio*), est æternus, et in Deo immanens, sed tamen ultimo scriptus est et Prophetæ datus, longeque superat libros sacros patriarchis traditos. — Docet pariter animæ immortalitatem et corporum resurrectionem ; sed para-

[1] *J. Bixby*, Mohammed and the Coran in periodico *The Arena*. march 1895, p. 29.

disus, quem promittit, est locus ubi fideles voluptatibus sensibilibus et carnalibus vacabunt magis quam visioni Dei. — — *Fatalismus* aliquando clare docetur, aliquando solum innuitur; etsi vero alibi humana libertas quandoque affirmetur, plerique textus ad fatalismum tendunt; multi quidem Mahumetani liberum arbitrium propugnant, sed non pauci illud extenuant, et fato nimis tribuunt.

2° *Ethica* complectitur præcepta *negativa* et *positiva*. Prohibentur ludi aleatorii, vinum, caro suilla, imagines etc. Opera præcipua quæ prescribuntur sunt : *recitatio* cujusdam *symboli*, in quo dicitur : Non est Deus nisi Deus et Mahumetus est ejus propheta; *preces* quinque per diem, quas sæpe *ablutiones* comitantur; *jejunia*, quæ aliquando per modum pœnitentiæ imponuntur, præsertim vero jejunium *Rhamadan*, quod per unum mensem perdurat; et consistit in abstinentiâ ab omni cibo et potu ex ortu solis usque ad occasum; *eleemosynæ;* piæ *peregrinationes* maxime ad *Calaba*, in Mekkâ [1]. *Circumcisio*, de quâ tacet Coranus, a multis tamen servatur. Super omnia autem commendatur *bellum sanctum* contra Infideles, quos Deus per militum suorum ministerium, vult convertere aut punire : qui in eo pereunt statim paradisum ingrediuntur, et ex hoc intelligi potest Mahumetanorum fanatismus. Ut ex hâc brevi expositione constat, *Coran* parum curat de interioribus dispositionibus, sed in præscriptionibus externis totus fere versatur. Nil dicitur de satisfactione pro peccatis, nec ullus est sacrificii ritus, nisi tanquam gratiarum actio pro beneficiis acceptis.

Polygamia et divortium ad nutum mariti permittuntur; communiter Mahumetanis quatuor tantum uxores habere licet, sed uxoribus illimitatus concubinarum numerus adjungi potest. Servitus abolita quidem videri potuit ex proclamatione æqualitatis inter fideles : sed Infideles in servitutem redigi possunt, et effrenata Mahumetanorum voluptas causa fuit cur mulieres raperentur et venderentur; hinc hodie etiam in Africâ Arabes nefandam servorum emptionem et venditionem, immo et violentum raptum indesinenter prosequuntur [2].

[1] Anno 1894, 300,000 Mahumetani Mekkam venerunt, peregrinationis causâ, præsertim ab Indiâ, Java et Sumatra. Cfr. *Revue des Religions*, jul. 1895.

[2] Cfr. Card. *Lavigerie*, Documents sur l'œuvre anti-esclavagiste.

Notari etiam potest tres esse Mahumetanorum præcipuas sectas : (a) *Schiitas*, qui *Ali* ejusque uxorem *Fatima* cultu religioso prosequuntur, et contendunt illegitimos esse omnes reges qui ab *Ali* originem non ducunt; *Sonna* seu traditionem rejiciunt et Corano tantum stare volunt; hi in Perside dominantur; (b) *Sunnitas*, qui Corano addunt *sunnan* seu traditionem, et putant successores Prophetæ e quâcumque stirpe eligi posse : hi tanquam ducem agnoscunt *sultanum Constantinopolitanum;* (c) *Kharadjitas*, qui autumant ducem aut nullo modo necessarium esse, aut eum, si quis, in certis circumstantiis sit necessarius, libere a populo eligendum esse.

550. III. **Mahumetismi critica**[1]. Mahumetismus, qui cultum Dei *unius* et *remuneratoris*, necnon animæ *spiritualitatem* et *immortalitatem* propugnat, Budhismo sane anteponi debet. Attamen, in suâ *doctrinâ* et *propagatione*, aut in suis *fructibus*, divinæ revelationis notas præ se non fert.

1° Si spectatur Mahumetis *doctrina*, nullam novam veritatem mundo attulit, sed quæcumque vera docuit, a Judæis aut Christianis mutuatus est.— Aliunde ejus religio tanquam complementum Judaismi aut Christianismi haberi nequit.

Contendebat quidem Mahumes religionem suam divinam esse, quia nihil aliud est nisi instauratio monotheismi Abrahæ. Sed inter Abraham et Neo-Prophetam duo facta evenerunt, Judaismi et Christianismi institutio : Judæi venturum Messiam adhuc exspectant, Christiani Messiam, quem jam venisse credunt, adorant. Jamvero Mahumes non poterat dicere se esse Messiam seu Messiæ præcursorem, quia Arabes Judaismum accipere nolebant; confessus est igitur Christum verum fuisse Messiam, sed ejus doctrinam adulteratam fuisse, ut ex divisione christianarum sectarum constabat, sibique demandatam esse curam, utpote Prophetarum maximo, hanc doctrinam ab erroribus purgandi et definitivam instituendi religionem.

Nemo autem non videt quam debile sit hujusmodi fundamentum. Si enim Mahumetismus sit Christianismi instauratio et continuatio, ejus saltem essentia servari debet. Porro essentia christiani dogmatis est mysterium Trinitatis et Incarnationis, quod Mahumes prorsus negat; iterum Christianismus unitatem et sanctitatem matrimonii promovet, servitutemque gradatim abolevit, dum Islamismus poly-

[1] Cfr. *Abbé de Broglie*, Histoire des Relig., p. 216 sq.

gamiam, divortia ac servitutem tuetur; insuper Jesus vult suam religionem prædicatione et persuasione propagari, dum Mahumes gladio utitur. Si igitur Christus vere messias est, Mahumes ipse nihil aliud est nisi impostor, cum verum vero opponi nequeat.

551. 2° *Propagatio* Mahumetismi *mira* quidem fuit, sed, ut jam n. 483 notavimus, *naturalibus* causis explicari potest. (A) *sollerti consociatione variorum elementorum* quæ simul Judæis, Arianis, et Arabibus placebant, horum sibi conciliabat assensum. (a) *Dogma* enim simplicissimum unitatis divinæ, sine mysteriis, rationem non humiliat, simulque nobilibus humanæ mentis propensionibus alimentum præbet. (b) Aliunde *ethica* passionibus non adversatur, sed potius eis favet, dum quædam bona opera proponit, quæ conscientiam pacant; jejunium quidem austerum præcipitur per mensem *rhamadan;* sed, statim ac sol occubuit, omnibus voluptatibus indulgere licet. Paradisus sensualis, iis omnibus promissus qui in bello sancto occiduntur, non paucos attraxit præsertim ex iis populis qui bello delectantur [1].

(B) *Vi armorum* Mahumetani multos etiam invitos novæ religioni subdiderunt; christianos episcopos et presbyteros trucidabant; mortem aut onerosa tributa minitabantur eis qui Mahumetismum non amplecterentur, multa vero bona iis qui converterentur promittebant; hinc populus, pastoribus orbatus et timore perculsus, ad Islamismum transibat; neoconversi iisdem mediis utebantur ad alios convertendos, et ita humano modo late diffusa est nova religio.

[1] "Mahumetismus equidem spiritus malefici præcipuum opus censeri debet. Ipse modo *altioribus* aspirationibus, modo *vilioribus* nostræ naturæ instinctibus satisfacit; atque ita hominem in omnibus potentiis suis obstrictum tenet. Fide in Deum unum, vitæ futuræ præmiis et pœnis, oratione et religiosâ contemplatione, ardentissimâ sæpe et perexaltatâ, huic nostræ naturæ aspirationi satisfacit quâ ad nostrum auctorem, uti vitæ superioris fontem, tendimus; præceptorum facilitate, plenâ ac effusâ sensuum libertate, lege belli sancti, quod oppressionem, depopulationem, excidium sine pietate, et præcise ordinatum omnium qui Islam non amplectuntur, Mahumetismus sectatores suos vinculis quæ, *humane* loquendo, frangi nequeunt, adstringit. Si dissolvitur, id ipsius principis ejus, *fatalismo* et corruptioni tribui debet, quæ ubique incurabilem *pigritiam*, *dissolutionem*, *mortemque* generant. Quod efficaciter orientale exprimit proverbium: *Unius ex Turcis umbra centum annis sterilem reddit campum qua ipse transiit*". (Card. Lavigerie, *Lettre sur les Missions de Tunisie*, Annales de la Propagation de la Foi, Mai 1885.)

(C) Mahumes, *omnem controversiam circa religionem interdicendo* omnemque inquisitionem, viam præclusit argumentis, quibus ipsius assecla ad veritatem redire possent. Præterea certum est patriarchalem familiæ constitutionem, quæ inter Mahumetanos retinetur, naturaliter strictam fovere adhæsionem antiquis traditionibus a patribus acceptis, ita ut eorum ad aliam religionem conversio sit opus difficillimum.

(D) Mahumes ipse primum fassus est *se non posse miracula operari*, addens tamen ea non esse signum revelationis certum, cum antea fuerint prophetæ qui miracula fecerint, quin tamen hisce incredulos converterint. — Dixit utique se divinas revelationes accepisse, sed hæc est mera assertio quæ nunquam probata est; immo, cum nonnullæ ex his revelationibus eo tenderent ut non solum divortium et polygamiam, sed etiam libidinem permitterent [1], merito infertur eas commentitias fuisse. Pauca quidem miracula ipsi ab ejus discipulis adscribuntur, sed omnino ridicula; narrant, v. g., eum divisisse lunam in duas partes eamque coegisse per manicam suam ire et postea duas partes in unam conjunxisse! [2] Otiosum sane esset talia serio discutere.

552. 3° Cum autem ex *fructibus* cognoscatur arbor, effectus hujus religionis breviter expendamus. Non negamus quidem nonnullos fructus bonos ei ascribi posse, præsertim *monotheismi propagationem* inter populos plus minusve barbaros, ideoque quemdam progressum non solum in scientiis et artibus, sed etiam in philosophiâ, præsertim arabicâ versione ac interpretatione Aristotelis operum : nec mirum, cum fides in Deum unum optimos effectus producere nata sit. Sed mahumetana civilitas non diu perduravit, quippe quæ in se corruptionis semina multa haberet. Revera (a) *individuorum profectui valde nocuit*, omnem religiosam

[1] Ita, licet jam novem uxores et plures concubinas haberet, commercium carnale habuit cum quâdam juniore servâ copticâ, et ad sedandas uxorum querelas, contendit se revelationem accepisse quâ jussus est has querelas contemnere. Cf. *Sacred Books of the East*, 6, XL; 9, 290; *Pesch*, n. 207.

[2] Quod ex his Corani verbis deducunt : " Hora prope est, quando luna dividetur in duas partes. Sed videntes signum avertentur et dicent : Magia continua! " (Sura 54, 1); hæc autem verba, secundum communem explicationem, ad signa judicii referuntur.

discussionem, proindeque theologiæ legitimum progressum prohibendo, voluntatem fatalismi doctrinâ dejiciendo et voluptate enervando; (b) *familiarum* vincula dissolvit; polygamia enim et divortium paulatim verum amorem exstinguunt, uxores ad servorum conditionem reducunt, pacem turbant filiorumque bonæ educationi obstant; (c) *societatis fundamenta evertit;* fatalismus enim cito pigritiam fovet et industriæ progressum sistit; insuper, corruptis familiis, jam tota societas dissolvitur; servorum emptio et venditio necnon christiani nominis odium multorum occisionem inducunt; utriusque potestatis, spiritualis et temporalis, in eodem principe consociatio incurabili tyrannidi favet, omnemque libertatem paulatim tollit. Hinc factum est ut Turcarum imperium, quod per pauca sæcula ita floruit, ut christianas nationes etiam unitas debellare potuerit, mox proprio corruptionis pondere a pristinâ gloriâ defecerit, vixque hodie propriis viribus subsistere possit, dum ex adverso Christianismus, licet Mahumetismo antiquior, quotidie novâ juventute reflorescit, novosque fructus tum naturales tum supernaturales affert.

553. Merito igitur concludere valemus Mahumetismum, sicut Budhismum, nonnisi *veritatis fragmenta* in se continere, quæ tum ex naturali ratione, tum ex primævâ revelatione deprompta sint; utrumque autem systema perniciosis scatere erroribus, ex quibus inhabile factum sit ad genus humanum a suo misero statu vere redimendum; plenam autem veritatem, ab omni errore immunem, in *solâ religione Christi* inveniri, quæ sola tum privatos homines tum societates sanare potest, ut jam supra ostendimus, n. 459-469.

Et ita jam constat christianismum esse omnino *transcendentem*. Ex quo inferre licet *valde probabiliter* eum esse *divinum*, cum sine *speciali Providentiæ interventu* hæc *transcendentia* explicari nequeat. Hæc autem conclusio *certa* evadit quando accedit argumentum *historicum* superius evolutum, ex quo nempe colligitur Christi testimonium de ipsius divinâ missione, sanctitate et variis miraculis firmatum, esse omnino fide dignum.

Conclusio totius Tractatus :
Religio christiana est ab omnibus amplectenda.

554. Probavimus enim (*supra*, n. 109-189) aliquam religionem esse omnibus absolute necessariam; postea vero (n. 212-234) aliquam revelationem esse humano generi moraliter necessariam, et tandem Christianismum esse hodie solam religionem revelatam, cujus ope homo finem suum attingere valeat (n. 254-537) : Israelitica enim religio non erat nisi præparatio ad Christianismum, ideoque evanuit sicut aurora orto jam sole, ut dictum est ubi de prophetiis; ergo unicuique gravis incumbit obligatio christianam fidem amplectendi.

Quod ut magis pateat, sequenti utemur argumento : omni probationum genere demonstravimus Christum vere esse Messiam divinumque legatum eo fine missum, ut Dei voluntatem nobis manifestaret; atqui Christus clare et diserte asseruit religionem quam prædicabat, ab omnibus sub pœnâ damnationis esse amplectendam. (a) Hoc docuit ab initio in sermone ad Nicodemum : " Qui credit in eum, non judicatur : *qui autem non credit, jam judicatus est*, quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei "[1]. Idem magis aperte declaravit, antequam ad Patrem ascenderet; tunc enim, vi potestatis sibi datæ, misit Apostolos in universum mundum, ut prædicarent Evangelium omni creaturæ, docentes eos credere omnia dogmata et servare omnia præcepta quæ tradiderat, et quidem sub pœnâ damnationis : " Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terrâ; euntes ergo docete omnes gentes... docentes eos *servare omnia quæcumque mandavi vobis*... Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ. *Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit : qui vero non crediderit, condemnabitur* "[2]. Ergo qui sciens et volens christianam religionem respuerit, magni criminis reus est et propriæ damnationis causa, cum unicum salutis medium sibi oblatum propriâ culpâ rejecerit.

---

[1] *Joan.*, III, 18.
[2] *Matt.*, XXVIII, 19-20; *Marc.*, XVI, 15-16.

(b) Ita Apostoli rem intellexerunt : *Petrus* enim, post Pentecosten, Judæos alloquens, hæc ait : " Et non est in alio aliquo salus. Non enim aliud nomen est sub cælo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri "[1]; nec aliter *Paulus :* " Scientes autem quod non justificatur homo ex operibus legis, nisi *per fidem Jesu Christi* "[2]. Ergo qui sciens et volens Christum rejecerit, salvus fieri nequit.

555. (c) Nec mirum; nam Deus, propter supremum ejus dominium, plenum intellectûs et voluntatis obsequium exigere potest, proindeque omnibus præcipere valet ut revelationem factam amplectantur, atque præcepta positiva sufficienter manifestata adamussim servent. Atqui ex auctoritatibus allegatis aperte constat, fidem in veritates revelatas et præceptorum adimpletionem esse unam e conditionibus ad salutem necessariis; ergo homo non potest rationabiliter obsequium suum revelationi denegare. — Nec dicatur revelationem esse *privilegium*, quo quis libere uti possit vel non; nam quandoque privilegia per modum *legis* dantur, præsertim si ad bonum commune sint necessaria; porro revelatio est privilegium hujusmodi, sine quo genus humanum suum finem moraliter attingere nequit; nil mirum igitur si per modum legis datum fuerit, cui omnes obedire tenentur; secus enim, pauci essent qui eo uterentur, sicque Dei consilium effectu careret.

Ad quam revelationem amplectendam nos *movere* debet ipsa *gratitudo :* si enim Deus tam bonus fuerit, ut intellectum nostrum lumine revelationis et voluntatem auxilio indebito adjuvare voluerit, et gressus nostros in viam justitiæ dirigere, necnon ad altiorem statum nos evehere, ingratitudo sane esset pessima hæc bona despicere, et eadem respuere.

Merito igitur cum *Vaticano* [3] dicere fas est : " Quum homo a Deo tanquam Creatore et Domino suo totus dependeat, et ratio creata increatæ Veritati penitus subjecta sit, plenum revelanti Deo intellectûs et voluntatis obsequium fide præstare tenemur ". Quod aliunde definitum est can. 1

[1] *Act.*, IV, 12.
[2] *Galat.*, II, 16; cf. *Rom.*, III, 22-28.
[3] *Vatic.*, sess. III, cap. 3.

de Fide : " Si quis dixerit, rationem humanam ita independentem esse, ut fides ei a Deo imperari non possit ; anathema sit ".

Remanet igitur ut, pro viribus nostris, eos qui sedent in umbrâ mortis ad Christum verbis, exemplis precibusque adducamus, ut et ipsi Deum per Christum glorificent, et sic perfecte impleantur hæc verba : CHRISTUS VINCIT, CHRISTUS REGNAT, CHRISTUS IMPERAT.

De Ecclesia Christi

Scopus, utilitas et divisio Tractatus[1].

556. Religio christiana, feliciter per orbem terrarum propagata, non obstantibus hæresibus et schismatibus in sinu suo ortis, diutissime *una* permansit. Sed, sæculo IX, fautore Photio, ortum est *schisma græcum* quod christianam unitatem disrupit; et, sæculo XVI, *Protestantes*, duce Luthero, ab Ecclesiâ catholicâ secesserunt. Tres sunt igitur hodie societates quæ christiano nomine gloriantur, et doctrinam a Domino traditam diverse interpretantur.

Protestantes contendunt hanc doctrinam *cujusque privato judicio* intelligendam esse, ideoque Christum *non instituisse auctoritatem supremam et infallibilem* quæ veritates fidei doceret atque tuto servaret.

---

[1] Hic Tractatus, vix ante sæc. XVIII formâ scientificâ completus, per partes jam a tempore Patrum inchoatus fuerat. Per multa sæcula quæstio non fuit *num esset*, sed *ubinam* esset Ecclesia; quam Patres solvebant *notas* determinando *externas*, quæ ex ejus *internâ constitutione* fluebant. Ita *S. Ignatius* hierarchicam constitutionem describit, *S. Irenæus* unitatis centrum, *S. Cyprianus* universalis Ecclesiæ unitatem, *S. Augustinus* catholicitatem et sanctitatem, *S. Vincentius Lir.in.* legem progressûs. In *Medio Ævo* Ecclesiæ constitutio *factis* magis quam *theoriis* manifestatur. Quædam tamen prodeunt opera tum circa schisma Græcorum tum circa sacerdotii et imperii dissensiones; præterea sæc. XIV et XV, Ecclesiæ independentia et in rebus religiosis suprema potestas contra incipientem Gallicanismum vindicantur. A tempore autem *Reformationis*, contra Protestantes auctoritatem Supremæ Auctoritatis, immo Episcoporum a Presbyteris distinctionem, ipsiusque Ecclesiæ sub formâ societatis institutionem negantes, necesse fuit Ecclesiæ institutionem, naturam et proprietates vel notas apprime describere, ut exinde vera detegi posset Ecclesia; et contra Jansenistas et Gallicanos, potestatis ecclesiasticæ exercitium nimis coarctantes, Supremæ et Infallibilis Rom. Pontificis auctoritatis objectum et exercitium determinare; et sic paulatim præcipua *Tr. de Ecclesiâ* lineamenta descripta sunt. Quod egregie exponit **L. Brugère**, *De Ecclesiâ Christi*, Præfatio, **Parisiis, 1878.**

Græci schismatici rejiciunt quidem *privatum judicium* utpote ad unitatem fidei servandam inefficax, sed autumant supremam et infallibilem docendi potestatem in *corpore Episcoporum collegialiter agente* sitam esse, ita ut Romano Pontifici non competat nisi præeminentia quædam honoris.

Catholici autem unanimi ore tenent Christum vere instituisse supremam et infallibilem auctoritatem ad authentice docendam et propagandam doctrinam divinitus revelatam, et hanc auctoritatem competere non solum corpori Episcoporum, sed etiam hujus corporis Capiti, nempe Romano Pontifici, qui vices Christi gerit in terrâ.

Quæstio est igitur quisnam ex his tribus diversis conceptibus verus sit seu menti divinæ consentaneus. Itaque sedulo investigare debemus utrum Christus *auctoritatem instituerit* ad suam doctrinam *authentice* docendam, an cuique jus reliquerit eam *privato judicio* interpretandi; utrum proinde religiosam societatem hierarchice ordinatam fundaverit an religionem spiritûs quam quisque secundum suam conscientiam colere possit; utrum hæc societas sit *uni supremo capiti subdita*, an *collegialiter* per corpus episcoporum regenda.

557. Quanti sit momenti hujusmodi investigatio neminem fugit : (a) Cum enim, ex dictis n. 554, christiana religio sit ab omnibus amplectenda qualis ab ipso Domino tradita fuerit, et quidem sub pœnâ æternæ damnationis, maxime interest bonâ fide et accurate expendere quænam reapse fuerit hâc de re mens Christi, cuinam proinde ex his societatibus adhærere debeamus; secus enim fine nostro ultimo æternâque beatitudine propriâ culpâ carere possemus.

(b) Præterea cum jam, a temporibus Photii Lutherique, disrupta fuerit unitas, quæ olim inter Christianos vigebat, totis viribus Christi discipuli, præcipue vero ejus ministri eo tendere debent ut hanc unitatem restaurent; ad quod adlaborare nequeunt nisi doctrinam in hoc Tractatu expositam optime calleant : non enim humanis inventis, sed mediis ab ipso Christo determinatis hæc unitas instaurari vel instaurata præservari potest.

(c) Ad quod studium nos etiam cogunt adversariorum impugnationes : dum enim suam a Catholicâ Ecclesiâ separationem vindicare nituntur, omnium Ecclesiarum matrem variis calumniis impetere non erubescunt, quas confutare necesse est.

558. **Divisio.** Duplex erit pars in hoc Tractatu : prior, *apologetica, de inventione veræ Christi Ecclesiæ*, in quâ, comparatione institutâ inter varias societates quæ se christianas proclamant, demonstrabimus *Ecclesiam Catholicam* esse vere Ecclesiam *a Christo institutam;* posterior, *theologica, de organicâ constitutione Ecclesiæ Catholicæ*, qualis nunc existit, ubi exponemus varia munera Ecclesiæ ministrorum et membrorum.

In priori autem parte, *divinam institutionem Ecclesiæ Catholicæ* variis argumentis probabimus. 1° Ad viam parandam historicæ demonstrationi, quæ *in se* efficacissima est, *a priori* expendemus utrum necne, posito revelationis facto, *exspectanda sit institutio alicujus magisterii vivi et infallibilis*, quo tuto servari possit revelatio christiana. 2° *Historice*, inquiremus num *reapse Christus instituerit magisterium vivum et infallibile*, et cui illud commiserit ; utrum *independenti collegio episcoporum* an collegio *dependenti a supremo Pontifice.* 3° Tandem *comparando* Ecclesiam catholicam *qualis hodie existit*, cum aliis christianis societatibus, investigabimus utrum necne *visibiles notas* suæ divinæ originis præ se ferat.

In parte alterâ, dicemus : 1° de Ecclesiæ *potestate*, ejus *ambitum* determinando in re doctrinali, legislativâ et judiciariâ ; 2° de hujus potestatis *exercitio* a Romano Pontifice et Episcopis, necnon de membris Ecclesiæ quæ huic potestati subduntur ; 3° de *relationibus* inter potestatem *ecclesiasticam* et *civilem*, seu inter Ecclesiam et Statum.

- Prænotanda.
- Pars I, *apologetica :* divina institutio Ecclesiæ Catholicæ.
  - 1° *Ratione* suadetur
    - Ex necessitate alicujus auctoritatis.
    - Ex necessitate magisterii vivi et infallibilis.
  - 2° *Historice* probatur.
    - Christus instituit societatem hierarchicam :
    - (A) Conferendo Apostolis et Episcopis potestatem homines docendi, regendi et sanctificandi cum privilegio infallibilitatis.
    - (B) Conferendo eamdem potestatem, sed supremam, Petro et Romano Pontifici.
    - Hinc Ecclesia est societas visibilis, apostolica, et indefectibilis.
    - Ergo sola Romana Ecclesia est vera Ecclesia Christi.
  - 3° *Notis* visibilibus confirmatur :
    - Unitate
    - Catholicitate — divinum interventum
    - Stabilitate — divinum interventum
    - Sanctitate — divinum interventum
- Pars II, *theologica*, de Ecclesiæ Constitutione.
  - 1° De Ecclesiæ potestate
    - doctrinali.
    - legislativâ.
    - judiciariâ.
  - 2° De exercitio hujus potestatis.
    - A Romano Pontifice.
      - Potestas docendi.
      - Potestas regendi.
        - Dotes.
        - Exercitium.
    - Ab Episcopis
      - Seorsim spectatis.
      - Collegialiter.
    - In Ecclesiæ membra.
  - 3° De Relationibus inter Ecclesiam et Statum.
  - Conclusio : Definitio et excellentia Ecclesiæ.

Pars Prior
DE INVENTIONE VERÆ CHRISTI ECCLESIÆ

559. Ut veram detegamus Ecclesiam, comparationem instituere debemus inter Ecclesiam, qualis a Christo constituta est, et varias societates quæ se christianas profitentur; sic enim haud ægre constabit quænam ex eis veræ Ecclesiæ conceptui respondeat. Quo melius tamen intelligatur status quæstionis, pauca prænotanda sunt de *notione* Ecclesiæ, de *variis modis* quibus Ecclesia a variis christianis societatibus concipitur, et de *naturâ* et *vi* argumentorum quibus in hâc disquisitione utemur.

Prænotanda.

§ I. Ecclesiæ notio[1].

560. (A) Sensu *generali*, *Ecclesia*, a græcâ voce ἐκκλησία (ἐκκαλέω ῶ, evoco), apud auctores sacros, tria significat, nempe *evocationem*, seu *actionem* quâ aliqui ad conveniendum vocantur; aut *cœtum* qui convocatur, sive sit religiosus sive profanus, sive bonus sive malus[2]: vel etiam *locum* in quo cœtus adunatur.

561. (B) Sensu *ecclesiastico*, designat *cœtum fidelium* simul convenientium *ad sacra celebranda*: (a) quandoque

---

[1] **Bellarminus**, *Controv.*, de Concil. et Ecclesiâ, l. III, de Eccl. militante, c. 1-2; **S. François de Sales**, *Les Controverses*, 1re Partie, ch. 2, t. I, p. 40-83, édition Annecy, 1892; **Passaglia**, *De Ecclesiâ Christi*, l. I, c. 1 sq.; **Franzelin**, *Theses de Ecclesiâ Christi*, th. 1; **Mazzella**, *De Relig. et Ecclesiâ*, n. 393 sq.; **De Groot**, *Summa apolog.*, q. II, a. 1; **Morris***, *Ecclesiology*, p. 13 sq.; **Jacob***, *Ecclesiastical Polity*, p. 7 sq.; **Wilmers**, n. 9 sq.

[2] "Odivi *ecclesiam malignantium*" (*Ps.* 25, 5); "Etenim veritatem tuam in *ecclesiâ* sanctorum (*Ps.* 88, 6). Cœtum etiam *profanum* significat: "Alii autem aliud clamabunt. Erat enim *ecclesia* confusa... Si quid autem alterius rei quæritis, in legitimâ *ecclesiâ* poterit absolvi". *Act.*, XIX, 32, 39.

fideles *actu* coadunatos[1], aut eos qui *solent* simul convenire[2]; (b) aliquando *omnes fideles in eadem civitate* commorantes[3], aut varias christianas communitates ejusdem regionis[4]; (c) tandem *universalem fidelium societatem* per totum orbem terrarum dispersorum, quatenus hi unicum corpus efficiunt.

Sub alio autem respectu, hoc nomen designat tum Ecclesiam *discentem*, seu plebem fidelium : " Vos Spiritus S. posuit episcopos *regere Ecclesiam* Dei[5] ", id est fideles; tum Ecclesiam *docentem*, seu cœtum pastorum qui fidelibus præsunt : " Quod si non audierit, dic *Ecclesiæ;* si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus[6] "; alias autem *totum et integrum cœtum ex pastoribus et fidelibus* coalescentem : " Christus dilexit *Ecclesiam* et seipsum tradidit pro eâ[7] "; ex contextu igitur determinandum est quo sensu illa vox usurpetur.

· Hic agimus de *Ecclesiâ universali*, quatenus est societas hominum viatorum Christi doctrinam profitentium, et complectitur pastores simul et fideles.

Hæc generalis Ecclesiæ notio in præsenti sufficiat; accurata enim definitio *a priori* dari nequit, sed ex naturâ, proprietatibus et constitutione ejus deduci debet, prout a Christo delineatæ sunt; eam igitur remittimus ad calcem Tractatûs[8].

§ II. De variis modis quibus ecclesia a variis christianorum societatibus concipitur.

Tres sunt Christianorum societates præcipuæ : ecclesiæ *græcæ* a Romanâ sede separatæ, *Protestantium* sectæ, tandem Ecclesia *catholica*, de quibus seorsim dicendum est.

---

[1] " Si ergo conveniat universa ecclesia in unum..." (I *Cor.*, XIV, 23; cfr. XIV, 4, 19, 34, 35.)

[2] " Salutate Priscam et Aquilam... et domesticam ecclesiam eorum " (*Rom.*, XIV, 3-5.)

[3] " Paulus Apostolus... Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi..." (II *Cor.*, I, 1.)

[4] " Paulus Apostolus... Ecclesiis Galatiæ " (*Gal.*, I, 1-2; cfr. I *Cor.*, XVI, 1; *II Cor.*, VIII, 2.)

[5] *Act.*, XX, 28; cf. *Act.*, XV, 4, 22. — [6] *Matth.*, XVIII, 17. — [7] *Ephes.*, V, 25.

[8] Interea tamen hic subjicimus definitionem quam, post *Bellarminum* (l. c., c. 2), communiter tradunt theologi : *Ecclesia est cœtus hominum viatorum ejusdem fidei christianæ professione, et eorumdem sacramentorum participatione adunatus, sub regimine legitimorum pastorum ac præcipue Romani Pontificis.*

I. De Ecclesiis græcis a Romanâ Sede separatis [1].

562. 1° **Doctrina.** Græci, qui sese *Orthodoxos* vocant, et a nobis dicuntur *schismatici*, docent quidem Ecclesiam visibilem fuisse a Christo institutam, eamdemque privilegio infallibiliter docendi legesque ferendi fuisse præditam, quod in *corpore episcoporum* resideat; contendunt vero *primatum Romani Pontificis non esse juris divini*, sed juris ecclesiastici, ob urbis Romæ dignitatem Romanis Pontificibus primitus concessum, posteaque primatum archiepiscopis Constantinopolitanis merito translatum fuisse, saltem quoad Orientales Ecclesias. Juxta eos igitur, Ecclesia non est societas monarchica, sed potius *aristocratica*, collegio Episcoporum regenda. Auctoritatem œcumenicorum conciliorum agnoscunt, sed ut œcumenica habent septem tantum priora concilia, videlicet Nicænum, Constantinopolitanum, Ephesinum, Chalcedonense, secundum et tertium Constantinopol., secundumque Nicænum, quia in his utraque Ecclesia, Occidentalis et Orientalis, convenerat, dum in ceteris, inquiunt, sola Occidentalis Ecclesia præsens fuit; unde ad infallibilia decreta condenda hodie desideratur Concilium ex Græcis Romanisque episcopis constans.

563. 2° **Historicus conspectus.** (A) Græco schismati præiverant quædam *sectæ orientales*. Ita *Nestoriani*, qui duas in Christo personas distinguebant, personam Verbi et personam Christi, morali tantum unione conjunctas, a catholicâ unitate secesserunt sæc. V., et *Chaldæam* ecclesiam efformârunt, quæ hodie etiam perdurat. — *Eutychiani*, qui contendebant ex duabus naturis, divinâ et humanâ, unam in Christo esse conflatam, pariter eodem sæculo ab unitate

[1] De historiâ, symbolis et theologiâ harum ecclesiarum, cfr. **Assemani,** *Bibliotheca Orientalis*, Romæ, 1719-1728; **E. Renaudot,** Liturgiarum orientalium collectio, Parisiis, 1716; **Kimmel** et **Weissenborn***, *Monumenta fidei ecclesiæ orientalis*; **J. Mason Neale***, *History of the Holy Eastern Church*; **A. P. Stanley***, *Lect. on the History of the Eastern Church*, N. York, 1884; **P. Schaff***, *Creeds of Christendom*, vol. I., p. 43 sq., vol. II, pp. 45 sq., 275 sq.; **Gagarin,** *Le clergé russe*, Paris, 1871; **Macaire***, *Théologie dogmatique orthodoxe*, Paris, 1859-60; **Pitzipios,** *l'Eglise Orientale*, Rome, 1855; **Pisani,** *A travers l'Orient*, 1896; **L. Duchesne,** *Eglises séparées*, Paris, 1896; **P. J. Pargoire,** *L'Eglise Byzantine*, de 527 à 847, Paris, 1905; **S. Vailhé,** *Eglise de Constantinople* in *Dict. de Théol. Vac.-Mangenot*, t. III, 1300-1519, **J. Bousquet,** *L'Unité de l'Eglise et le Schisme grec*, 1913; *Les divers schismes d'Orient*, ap. **Bricout,** *op. cit.*, t. II, p. 313-375; **A. Palmieri,** *Theologia dogmatica orthodoxa.*

fidei defecerunt, variasque ecclesias in *Armeniâ*, *Syriâ*, *Ægypto* et *Abyssiniâ* instituerunt.

(B) Græcum schisma proprie dictum præsertim ex ambitione episcoporum Constantinopol. ortum habuit. Jam, an. 381, Concil. C. P., canone 3°, decreverat : " Constantinop. episcopus habeat honoris primatum post Rom. Pontificem, eo quod ipsa sit nova Roma"; et quamvis Rom. Pontifices hunc canonem approbare noluerint, episcopi Byzantini non tantum patriarcharum jura, quibus ab initio non gaudebant, sed etiam quemdam primatum in Orientales Ecclesias usurpare gradatim conati sunt, v. g. in Thraciam, Pontum, Asiam Minorem. Præterea, an. 484, *Acacius*, Zenonis imperatoris patrocinio fultus, Rom. Pontifici Felici III pertinaciter restitit, et schisma introduxit quod 35 fere annos perduravit, usquedum videlicet *Hormisdæ* formulam 2500 episcopi Orientales subscripserint, in quâ primatus Rom. Pontificis agnoscebatur.

Præcipuus autem schismatis fautor fuit *Photius* (an. 857), qui sedem C. P. adhuc laicus invasit, et a Rom. Pontificibus depositus, ecclesias orientales ab eorum communione avellere conatus est. Paulo post quidem schisma de novo fuit exstinctum, sed a *Sergio*, an. 1034, renovatum, et a *Michaele Cærulario*, an. 1054, consummatum. Concordia quidem de novo inita fuit an. 1274 in Conc. *Lugdunensi* et an. 1439 in *Florentino*, sed per breve tempus; paulo post enim, civitate et Imperio Cp. per Turcas occupatis, Græci fere omnes ad schisma redierunt.

564. 3° **Hodiernus status.** (A) Hodie Ecclesia græca in varias ecclesias sejunctas dividitur, quarum præcipuæ sunt :

Patriarchatus *Constantinopolitanus*, cui primatus quidam honoris tribuitur[1];

Patriarchatus *Alexandrinus*, *Antiochenus*, *Hierosolymitanus;*

Ecclesia Ruthena, seu Russica, quæ, paulo post Michaelem Cærularium, a Patriarchatu Cp. secessit, et a Petro I Imperatore tamquam *ecclesia nationalis* constituta fuit : regitur a S. Synodo, quæ ab Imperatore tota dependet[2];

[1] Hodiernus status græcarum et orientalium ecclesiarum sub ditione Turcarum dispersarum accurate describitur a **F. van den Steen de Jehay,** *De la situation légale des sujets ottomans non musulmans*, Bruxelles, 1906.

[2] Ita episcopi Russiæ, dum consecrantur, hoc edunt juramentum : " Promitto... omnibus diebus vitæ meæ *obediendo* morem gesturum *Sanctæ dirigendi totius Russiæ Synodo*, uti *legitimæ* potestati, a pie defuncto et æternâ memoriâ digno Petro M. constitutæ, et a feliciter imperante Imperatoriâ majestate cum bono jussu confirmatæ... Obediam quoque reliquis mandatis et statutis, quæ deinceps adstipulatione SS. Synodi *ad libitum Imperatoriæ Majestatis* constituentur ". Apud **Haigold** *, *Beilagen zum neuveranderten Russland*, Riga, 1769-70, vol. I, pp. 107, 144; cf. **Tondini,** *The Pope of Rome and the Popes of the Oriental Orthodox Church*, London, 1871, c. I; **L. Gondal,** *L'Eglise*

Ecclesia Hellenica, quæ an. 1833 a primatu Archiepiscopi Cp. se subduxit, et Synodo Atheniensi Regique simul subditur [1];

Metropolitanus *Cypri* cum suis suffraganeis;

Patriarchatus urbis *Carlowitz* in Austriâ;

Archiepiscopatus *Montis Sinai;*

Ecclesia *Montisnigri* (*Montenegro*);

Ecclesia urbis *Hermanstadt*, in Transylvaniâ, sub suo metropolita;

Ecclesia urbis *Tschernowitz*, in Galiciâ, sub suo metropolita; tandem Ecclesiæ *Roumaniæ*, *Serbiæ* et *Bulgariæ* recenter constitutæ, unaquæque sub suâ synodo.

(B) His adjici possunt antiquæ sectæ, quæ jam a fide orthodoxâ, ante græcum schisma, recesserant; ita *Nestoriani* efformant ecclesiam *Chaldaicam* in Mesopotamiâ, suumque Patriarcham habent, qui 100.000 fidelibus circiter præest.

Eutychiani, seu Monophysitæ, plures efformant ecclesias: ecclesiam *Jacobitam* in Syriâ, quæ agnoscit Patriarcham titulo Antiochenum [2]; ecclesiam *Copticam* in Ægypto et Ethiopiâ, quæ obedit Patriarchæ Alexandrino et Metropolitano Abyssiniæ [3]; ecclesiam *Armenam veterem* quæ pariter suos habet Patriarchas, et 3.000.000 fidelium computat [4].

(C) Ex variis illis sectis nonnulli ad Catholicam fidem conversi sunt, Romanoque Pontifici subduntur, servatis tantum propriis ritibus, dicique solent Græci-uniti, Chaldæi-uniti, Syri-uniti, Coptæuniti, Armeni-uniti, Rutheni-uniti etc.[5]

---

russe, 1903 (S. et Rel.): **Wladimir Guettée***, (prêtre russe), *Exposition de la doctrine de l'Eglise catholique orthodoxe*, Paris, Fischbacher, 1884.

[1] Hæ sunt enim propositiones quas, an. 1833, subscripserunt episcopi regni Hellenici: "Orientalis orthodoxa et apostolica Græciæ Ecclesia, quæ nullum aliud spirituale caput agnoscit nisi Caput fidei christianæ, Jesum Christum D. N., a nullâ pendet externâ auctoritate, sed immotam servat fidei unitatem cum omnibus Orientalibus orthodoxis ecclesiis. In rebus Ecclesiæ gerendis, quæ ad Statum pertinent, ut *supremum caput* agnoscitur *Rex Græciæ*. Permanens instituetur *Synodus*, archiepiscopis ac episcopis constans a *Rege selectis*, quæ supremâ ecclesiasticâ auctoritate gaudebit, ut fit in Ecclesiâ Ruthenâ". (Apud **Neale***, op. cit., Gen. Introd. I, p. 60).

[2] **S. Vailhé**, in *Dict. de Theol. (Vacant)*, t. I, p. 1425-1430.

[3] **Guidi**, in *Dict. d'Histoire (Baudrillart)*, t. I, 210-227.

[4] **L. Petit**, in *Dict. de Theol. (Vacant)*, t. I, p. 1887-1968.

[5] De hodierno statu Orientalium Ecclesiarum vide **P. Fournier**, *Revue générale de Droit international public*, jan.-février 1895; **Baron d'Avril**, *Les églises autonomes et autocéphales*, apud *Revue des questions historiques*, juil. 1895; **Pisani**, op. cit.; **F. Van den Steen de Jehay**, op. cit.

II. De variis Protestantium sectis[1].

565. 1° **Origo et primarium principium.** Inter Protestantismi *præcursores* merito recensentur *Albigenses*, qui, sæc. XI°, docuerunt Ecclesiam, jam a tempore Constantini paulatim defecisse; *Waldenses* (an. 1160), *Wiclefistæ* (an. 1375) et *Hussitæ* (an. 1408), qui declarârunt Ecclesiam Romanam esse synagogam Satanæ, et Ecclesiam veram esse *invisibilem*, solis electis constantem[2].

Protestantes, ita vocati quia contra decretum in comitiis imperii Spirensibus habitum protestati sunt (a. 1529), præcipuos duces agnoscunt *Lutherum* et *Calvinum*, sed gradatim in innumeras sectas divisi sunt, ita ut quid doceant vel non, difficile sit exponere. *Omnes* tamen primatum Rom. Pontificis rejiciunt, et *plerique* negant esse in Ecclesiâ auctoritatem vivam et infallibilem, cujus decreta sint ab omnibus accipienda; juxta eos siquidem, *Scriptura est sola fidei regula.*

Quo melius intelligatur ratio agendi cum eis, necesse est ut breviter præcipuas sectas describamus.

566. 2° **Lutheranismus**[3] auctorem habuit *Lutherum*, qui Islebii in Saxoniâ natus an. 1483, ordinem Augustinianorum ingressus est. Multis tentationibus impetitus, solatium quæsivit in speciali theoriâ quod *sola fides ad justificationem sufficiat.* Theologiæ professor factus an. 1509, contra auctoritates ecclesiasticas mox recalcitravit.

Irâ enim incensus quod Albertus, Moguntinus archiepiscopus,

---

[1] Cf. **Bossuet**, *Histoire des Variations* (anglice redditum, N. York, 1836); **Mœhler**, *Symbolik, oder Darstellung der dogmat. Gegensaetze der Katholiken und Protestanten nach ihren oeffentl. Bekenntnisschriften*, 9ª ed., 1884; *gallice* et *anglice* redditum; **D. Rupp***, *An original History of the Religious denominations at present existing in the United States*, Philadelphia, 1844; **Armand de Mestral***, *Tableau de l'Eglise chrétienne au XIXe siècle*, Lausanne, 1870; **P. Schaff***, *Creeds of Christendom*, 4 th. ed., vol. I, p. 203 sq., vol. III ex integro; **M. J. Spalding**, *The History of the Protestant Reformation*, Baltimore, 1865; **W. H. Lyon***, *A Study of the Sects*, Boston, 1892; **Blunt***, *Dictionary of Heresies.*

[2] **Denz.-Bannwart**, *Enchiridion*, nn. 617, 632.

[3] **Döllinger**, *Die Reformation, ihre innere Entwikelung und ihre Wirkungen im Umfange des Lutherrischen Bekenntnisses*, 1846-1848; *gallice* redditum curâ *Perrot*, item et *anglice*; **J. Janssen**, *Geschichte des deutschen Volkes; gallice* redditum, *L'Allemagne et la Réforme*, 1877-1902; **Schaff***, op. cit., vol. I, p. 211 sq.; **A. Baudrillart**, *L'Eglise catholique, la Renaissance et le Protestantisme*, 8ª ed., Paris, 1905; **H. Denifle**, O. P. *Luther und Luthertum*, Mainz 1904-1906; **L. Cristiani**, *Luther et Luthéranime*, Paris, 1908.

Dominicanis præ Augustinianis munus novas indulgentias prædicandi demandâsset, primum contra Indulgentiarum abusus, dein contra earum usum ac legitimitatem, necnon adversus bonorum operum et sacramentorum efficaciam ad justificationem, aliaque fidei dogmata prædicavit.

Initio quidem auctoritatem tum Pontificis tum Concilii humiliter agnovit; "Beatissime Pater, inquiebat, approba, reproba, ut placuerit, vocem tuam vocem Christi in te presidentis et loquentis agnoscam... Contra unam, sanctam, et catholicam Ecclesiam, quam totius orbis esse magistram et obtinere primatum non ambigo, sanctæque Sedis Apostolicæ auctoritatem, ac sanctissimi Domini nostri Papæ bene consulti potestatem nihil dicere intendo".

Damnatus vero a Pontifice (an. 1520), furore actus, eum ut Antichristum habuit, et ad Concilium generale provocavit. Paulo post, Conciliorum Patrumque auctoritatem, utpote suis doctrinis contrariam, prorsus rejecit, atque docuit: (a) *Scripturam solam, privato examine interpretatam, Deo tamen interius mentem fidelis illuminante, esse fidei regulam;* (b) *omnes fideles*, divini Spiritus lumine instructos, *sacerdotes* esse, proindeque ordinationem ritum esse non solum inutilem, sed ridiculum; (c) *Ecclesiam non esse visibilem*, sed iis omnibus constare qui in fide, spe et caritate vivunt[1]. (d) Attamen non semper sibi constans, urgentibus catholicis theologis, admisit veram Ecclesiam aliquo visibili signo agnosci, nempe *baptismate, cœna* et *Evangelii prædicatione*[2]. Postea, contra Anabaptistas, qui ejus auctoritatem rejiciebant, ad auctoritatem Ecclesiæ visibilis appellavit, immo et ad *Statum* ut eos compesceret: sublatâ enim Papæ auctoritate, nil aliud manebat nisi ad civilem auctoritatem recurrere[3].

567. Multæ dissensiones inter Lutheranos, etiam vivente eorum duce, prævaluerunt, et adhuc vigent, nonnullis ad Pietismum, multis autem ad Rationalismum magis ac magis deflectentibus. Nec eodem modo suas gubernant ecclesias: in *Germaniâ*, nullos habent episcopos, sed principibus sæcularibus, etiam in rebus spiritualibus, subduntur, necnon *consistoriis*, quorum præcipua membra a principibus seliguntur; in *Scandinaviâ* servata fuit episcopalis hierarchia, et episcopi a Rege, qui ut Ecclesiæ caput habetur, eliguntur; in *Statibus Fœderatis* Americæ, pastores fidelium suffragiis ad munus suum deputantur, licet in rebus ad fidem disciplinamque spec-

[1] Hinc in Confessione *Augustæ Vindelicorum* legitur (a. 7): "Item docent quod una sancta Ecclesia perpetuo mansura sit. Est autem Ecclesia *congregatio sanctorum*, in quâ Evangelium recte docetur et recte administrantur sacramenta". (Apud **Schaff**, *Creeds*, vol. III, p. 11-12).

[2] *Responsio D. M. Lutheri* ad librum Ambr. Catharini, inter Lutheri opera latina, t. V, p. 309-311 ed. Francfort.

[3] Cfr. **L. Cristiani**, op. cit., p. 259-307.

tantibus, Synodo tum particulari tum generali obedire teneantur[1]. Aliis verbis, putant nil certi a Christo definitum fuisse circa Ecclesiæ regimen, sed hoc secundum varias locorum circumstantias determinandum esse.

568. 3° **Calvinismus** nomen ducit a *J. Calvino*[2], an. 1509, Novioduni nato, qui, dum Biturigis jurisprudentiæ operam daret, amicitiam iniit cum Wolmaro, Lutherano occulto, a quo novæ hæreseos principia accepit; postea Basileam se recepit, ubi famosum *Institutionum* opus edidit, in quo Reformatorum doctrinas meliori methodo styloque elegantiore exposuit. Paulo post a magistratu Genevensi theologiæ professor electus, suos errores tum concionibus, tum scriptis late disseminavit, ita ut, post Lutherum, Reformatorum princeps agnoscatur.

(a) Scripturam sacram pro solâ fidei regulâ, sicut ipse Lutherus, habet. (b) Sed ratus unitatem fidei servari non posse *sine adhæsione alicui Ecclesiæ*, duplicem esse Ecclesiam docuit, unam *invisibilem*, e toto electorum numero constantem; alteram *visibilem*, ex iis omnibus constantem, qui, "et fidei confessione et vitæ exemplo, et sacramentorum participatione eumdem nobiscum Deum ac Christum profitentur[3]". Extra hanc Ecclesiam plerumque fieri nequit ut quivis salutem consequatur[4]. (c) Non solum Romani Pontificis primatum rejecit, sed contendit *presbyteros*, non ritu sacro consecratos sed *a populo delegatos, jure divino episcopis esse æquales*, eisque competere ecclesiæ administrationem : hinc ejus systema *presbyterianismus* nuncupatur[5]. (d) Statuit quidem ut pas-

[1] Lutherani per orbem dispersi numerantur circiter 47,000,000; in Statibus Fœderatis, juxta recentem recensionem (1890), computantur 1,231,072 communicantes. Tamquam fidei regulam communiter agnoscunt *Librum Concordiæ*, qui novem complectitur symbola, videlicet Symbolum Apostolorum, Nicænum et Athanasianum, Augustanam confessionem (1530), Apologiam ejusdem, Smalcaldenses articulos (1537), duos Catechismos a Luthero concinnatos (1529), tandemque Concordiæ Formulam. Cfr. **Schaff***, op. cit., vol. III, p. 1 sq.; **Carroll***, *The Religious Forces of the United States*, N. York, 1893, c. 27, p. 175 sq.; *American Church History Series*, vol. IV, *Lutherans* by **Jacobs***, 1893. — Hodie vero multi Lutherani ad Rationalismum deflectunt, ut lucide ostendit **Goyau**, *L'Allemagne Religieuse*, Paris, 1898.

[2] Cf. **Bossuet**, *Hist. des Variations;* **Kampschulte** et **Walter Goetz***, *Johann Calvin*, Leipzig, 1869-1899; **T. H. Dyer***, *Life of Calvin*, London, 1850; **Schaff**, op. cit. vol. I, p. 421 sq.; **A. Baudrillart**, ap. *Dict. de Theol.*, (Vacant), t. II, 1377; **W. Barry**, in the *Catholic. Encyclopediæ*, New-York, t. III, p. 195-204.

[3] Cf. *Confess. Westmonaster.* apud **Schaff***, op. cit., vol. III, p. 657.

[4] **Calvinus**, *Instit. christ. relig.*, IV, 1, 8. In duodecim prioribus capitibus libri VI Instit. exposita invenitur Calvini theoria de Ecclesiâ.

[5] Animadvertit siquidem in Scripturâ promiscue sumi vocabula *episcopos*, *presbyteros*, *pastores* et *ministros;* pastores autem ex populi consensu creandos esse, sed electioni præesse debere alios pastores, ne quid per levitatem, aut

tores, in rebus ecclesiasticis gerendis, consilium caperent *seniorum*, id est sapientium laicorum; et, in curâ pauperum, diaconis juvarentur. Firmiter tamen *prohibuit ne principes in ecclesiarum regimine sese immiscerent*, et sic cæsarismum effugit.

Calvinismus in Helvetiâ, Hollandiâ, Scotiâ et Statibus Fœderatis[1] præsertim viget, et in varias sectas subdividitur, quarum præcipuæ sunt *Reformati*, *Puritani*, *Presbyteriani*, *Arminiani* seu Remonstratenses[2].

569. 4° **Anglicanismi** auctor fuit rex Angliæ *Henricus VIII*[3], qui, quamvis primum contra Lutheri sophismata septem sacramentorum existentiam vindicásset, postea irâ incensus quod Clemens VII ejus matrimonium cum Catharinâ dissolvere recusásset, ab Ecclesiâ catholicâ secessit, et seipsum tanquam ecclesiæ anglicanæ caput constituit. Initio quidem anglicanismus a catholicismo nonnisi Papatûs rejectione differebat; sed, sub *Eduardo VI*, Lutheranismus, favente Cranmer, et, regnante Elisabeth, Calvinismus ecclesiam anglicanam pervaserunt, ita ut anglicanismus sit veluti utriusque consociatio, retentâ tamen catholicâ doctrinâ de episcoporum divinâ institutione et auctoritate[4].

---

mala studia, vel per tumultum a multitudine peccetur; electos vero manuum impositione ordinandos esse, ut hoc symbolo eorum dignitas populo commendetur.

[1] In Statibus Fœderatis, quælibet ecclesia alicujus momenti regitur a *pastore*, adjuvantibus *senioribus laicis* et *diaconis*: ecclesiæ ejusdem territorii efformant *presbyteratum*, in quo conveniunt pastores et unus e senioribus cujuslibet ecclesiæ; presbyteratus autem ejusdem regionis constituunt *Synodum*; supremum tandem tribunal est *Generalis Conventus* (*General Assembly*). Cfr. **W. H. Lyon***, op. cit., p. 106.

[2] Calvinistæ numerantur circiter 20,000,000 in toto orbe; in Statibus Fœderatis, juxta recentem recensionem (1890) 1,278,332 communicantes. Præcipua quæ agnoscunt symbola sunt Confessio Helvetica prior (1536), posterior (1566); Catechesis Heidelbergensis (1563), Confessio gallicana (1559), Confessio belgica (1561), Confessio scoticana prior et posterior (1560, 1580), articuli arminiani sive remonstrantia (1610), canones synodi Dordrechtanæ (1619), Confessio Westmonasteriensis (1647). Cf. **Schaff***, op. cit., vol. I, p. 354 sq., vol. III, p. 190 sq.

[3] Cf. **Burnet***, *History of the Reformation*, ed. *Pocock*, 1865; **Lingard**, *History of England*, vol. VI., ed. Philadelphia, 1827; **M. J. Spalding**, *History of the Protestant Reformation*, Baltimore, 1865, vol. II, p. 59 sq.; **A. de Mestral***, op. cit., p. 418 sq.; **Card. A. Capecelatro**, *Newman e la Religione cattolica in Inghilterra*, p. 1-118; **A. Gatard**, ap. *Vacant, Dict. de Théol.*, t. I, p. 1281; **J. Trésal**, *Les origines du schisme anglican*, 1909.

[4] Doctrina Anglicanorum brevi compendio exhibetur in *42 articulis* sub Eduardo VI promulgatis, qui postea sub Elisabeth tantisper mutati ad 39 reducti sunt, quos subscribere debent omnes ecclesiæ anglicanæ ministri. Præcipui horum articulorum commentarii sunt: **T. R. Jones***, *An exposition of the thirty-nine articles*, London, 1849; **G. Burnet***, *An exposition of the 39 articles*, revised with notes by *Page*, London, 1836; **E. Browne***, *An exposition*, etc.,

Anglicani omnes rejiciunt supremam auctoritatem Romani Pontificis, etsi plerique agnoscunt ei competere primatum *honoris*, et pauci concedunt primatum *jurisdictionis* eidem collatum fuisse prioribus sæculis jure ecclesiastico. Cum vero regiam auctoritatem in rebus spiritualibus accipiant vel subeant, in *cæsarismum* prolapsi sunt. *Historico episcopatui*, ut aiunt, adhærent, nec in suam communionem recipiunt ministros qui a legitimis episcopis ordinati non fuêre; quidam tamen dicunt episcopatum non fuisse divinitus institutum, sed solum apostolicâ ætate de facto in Ecclesiâ prævaluisse[1].

570. Tres præcipuæ factiones in ipso ecclesiæ anglicanæ gremio inveniuntur : (a) *Ecclesia superior (High Church)*, quæ episcopatui stricte adhæret, Protestantismi nomen plus minusve abhorret, et putat se unum esse ex tribus ramis Ecclesiæ catholicæ, cujus duo alii rami sunt Ecclesia Romana et Ecclesia Græca; quod præsertim tenent *Puseyistæ*[2], seu *Ritualistæ*, qui dogmata catholica fere omnia admittunt, si excipias Immaculatum B. M. Virginis conceptum Romanique Pontificis infallibilem et supremam auctoritatem; immo catholicos *ritus* imitantur, et missam offerre confessionesque audire non abhorrent. (b) *Ecclesia inferior* (*Low Church*), quæ sese vocat etiam *evangelicam*, et ad calvinismum maxime deflectit, parum curans de episcopatu, dummodo *justificatio per fidem* aliaque Calvini dogmata retineantur, (c) *Ecclesia latior* (*Broad Church*), quæ semi-rationalismum plus minusve sapit, Trinitatem et divinitatem Christi tanquam puncta disputabilia habet, et generalem tantum in Christum fidem tanquam essentialem requirit. Ex

---

american edit. with notes by Bishop Williams of Connecticut, New-York, 1865; **A. P. Forbes***, *An explanation of the 39 articles*, Oxford, 1867; **B. J. Kidd***, *The thirty-nine articles, their history and their explanation*, London, 1901. Eosdem articulos, tantisper mutatos in generali Conventu Trentoniensi (1801), *ecclesia episcopalis americana* tanquam fidei regulam accipit; americanam recensionem habes apud **Schaff***, op. cit., vol. III, p. 486 sq. — De statu hodierno anglicanismi cfr. **J. Moyes**, in The *Catholic Encyclop.*, New-York, 1907, t. I, p. 498-504.

[1] Ita præsertim ii qui dicuntur *Reformed Episcopalians;* cfr. **W. H. Lyon***, op. cit., p. 97; cfr. **Schaff**, op. cit., vol. III, p. 822.

[2] Sic nuncupantur quia, post conversionem J. H. Newman, qui hujus systematis in Universitate Oxoniensi promotor fuerat, *Pusey* ut ducem habuerunt. De origine, variis fatis et theoriis *Oxoniensis scholæ* quæ vocata est *The Oxford Movement*, cfr. **J. H. Newman**, *Apologia pro vitâ suâ; Loss and Gain; The Via Media of the Anglican Church; Difficulties of Protestants*, vol. I.; *Tracts for the Times*, opuscula ab Oxoniensibus edita ad suas opiniones propagandas : unde etiam eorum schola dicta est *Tractarian Movement;* **W. Ward**, *William G. Ward and the Oxford Movement;* **H. P. Liddon***, *Life of E. B. Pusey*, London, New-York, 1894; **Ragey**, *La Crise Religieuse en Angleterre*, Paris, 1896; *L'Anglo-Catholicisme*, 1897; **P. Thureau Dangin**, *La Renaissance catholique en Angleterre*, Paris, Plon, 5e éd., 1905.

hoc intelligi datur quantum inter se differant variæ Anglicanorum sectæ, inter extrema Ritualismi ac Rationalismi plus minusve fluctuantes.

571. 5° **Sectæ evangelicales.** Ex hâc triplici radice innumeræ pullulârunt sectæ. Inter eas quæ *evangelicales* dicuntur recenseri possunt :

(a) *Congregationalistæ*, seu *Independentes*, qui rejecerunt auctoritatem non solum episcoporum, sed etiam synodorum, contendentes varias ecclesias esse omnino sui juris et potestatem habere sibi eligendi symbola, leges, ministros prout sibi magis placuerit : Christus enim, inquiunt, non instituit Ecclesiam per modum societatis, sed per modum regni spiritualis quod consistit in veritate et caritate ; unusquisque igitur fidelium potest ad libitum quamlibet christianam societatem ingredi, nec ulla societas seu congregatio potestatem habet in alias[1].

(b) *Baptistæ*, qui originem ducunt ab Anabaptistis et Mennonitis, putant baptismum infantium invalidum esse adultosque nonnisi per immersionem baptizandos esse ; relate ad Ecclesiam, idem docent ac Congregationalistæ[2].

(c) *Methodistæ*, seu *Wesleyani*, auctorem agnoscunt J. Wesley, qui quæstiones mere speculativas dedignans, sensus pietatis, fiduciæ et caritatis in animos instillare conatus est. In Angliâ episcopos non habent, sed generali conventu reguntur ; in Statibus Fœderatis adsunt episcopi, a generali Conventu selecti, pastores, diaconi et diaconissæ, aliique ministri. Calvini doctrinam de prædestinatione rejiciunt, tenent gratiam omnibus dari, et cæcam fiduciam in Christum prædicant[3].

(d) *Salvationistæ*, seu *The Salvation Army*, qui ad modum *exercitûs* duces et centuriones habent, et plus etiam quam Methodistæ ad imaginationem et sensus appellant, ut popularem

---

[1] Congregationalistæ suas doctrinas exposuerunt quibusdam formulis, quarum præcipuæ sunt : *The Savoy declaration* 1658 ; the Declaration of the *Boston national Council*, 1865 ; The declaration of the Oberlin national Council, 1871 ; hæc omnia legere potes apud **Schaff***, vol. III, p. 707 sq. ; cf. **W. H. Lyon***, p. 114, ubi invenire est recentem fidei professionem an. 1883 editam. In *Statibus Unitis* computantur 512. 771 communicantes (apud **Carroll***, op. cit., p. 124).

[2] Baptistarum confessiones fidei sunt : The *Philadelphia Confession*, 1688 ; The *New-Hampshire Confession*, 1833 ; *Confession of the Free-Will Baptists*, 1834, 1868 (Ap. **Schaff***, vol. III, p. 738 sq.). In *Statibus Fœderatis* recensentur 4. 443. 628 communicantes.

[3] Methodistæ adhærent 25 articulis dictis *Methodist articles of Religion*, 1784, qui sunt veluti compendium 39 articulorum ecclesiæ anglicanæ (**Schaff**, l. c., p. 807) ; in Statibus Fœderatis, 5. 809. 516 communicantes computant (*Vacant*, **op. cit., p. 1074**).

enthusiasmum excitent, hominesque moribus perditos ad religionem adducant[1].

572. 6° Sectæ liberales. Aliæ autem sectæ ad *Rationalismum* deflectunt, et *liberales* dicuntur. Inter quas computantur : (a) *Sociniani*, seu *Unitarii*, qui nullam Ecclesiam proprie dictam admittunt, nullam fidei professionem, sed in suam communionem accipiunt omnes qui veritatem, justitiam et caritatem prosequuntur, et in Christum, utpote virtutis exemplar, credunt[2].

(b) *Universalistæ*, quorum præcipui duces fuere *J. Kelly* et *J. Murray*, ita dicuntur quia putant omnes homines tandem aliquando salvandos esse, proindeque pœnarum inferni æternitatem negant. Quum e gremio Calvinistarum orti sint, presbyterianam regiminis formam admittunt, quæ supra descripta est[3].

(c) Tandem *Liberales* simpliciter, qui nulli sectæ adhærent, et, sub vanâ specie ad primitivam christianismi formam redeundi omne fere supernaturale eliminant, vixque a moderatis Rationalistis distinguuntur. Hi originem ducunt a *Kantio* († 1804), qui, postquam *subjectivismum* et rationis *autonomiam* proclamaverat, omne *supernaturale* elementum a religione exulare conatus est. Unus ex ejus discipulis, *Schleiermacher* († 1834), inhabilis rationis vices supplere nisus est per *sensum religiosum* quo Infinitum apprehendimus. Cujus systema perfecit *Ritschl* († 1889), huic *religioso* sensui tribuendo vim dignoscendi ea quæ vere inspirata sunt in libris sacris[4].

573. 7° **Hodiernus Protestantium status.** Triplex inter eos præsertim viget Ecclesiæ conceptus.

(A) Protestantes **liberales** dicti, in deismum seu rationalismum propendentes, quales sunt Ritschlianæ scholæ discipuli, nempe *Harnack*, *Hoeffding*, *Schmiedel*, *Hatch*, *A. Sabatier*, *Stapfer*, *Ménégoz*, contendunt alienum fuisse a mente Christi Ecclesiam ut societatem instituere, cum ei persuasum fuerit regnum cœli una cum fine mundi mox venturum esse;

[1] Cf. **Booth***, *In darkest England and the way out;* **Ragey**, *La Crise Relig.*, p. 75-81. In *Statibus Fœderatis* numerantur 8,742 communicantes, sed totus *Salutis exercitus* per orbem dispersus 1,000,000 milites computat. Cf. **Carroll***, op. cit., p. 243; **W. H. Lyon***, op. cit., p. 136.

[2] Cf. **W. H. Lyon** *, p. 163 sq. Unitarii, in *Statibus Fœderatis* nonnisi 75,000 communicantes recensent, sed multo plures sunt qui eorum doctrinas amplectantur, quin tamen nomen dent huic sectæ.

[3] Universalistæ 49,194 recensentur in *Statibus Unitis* (*Carroll*, op. cit., p. 375); eorum doctrinas exposuit **T. B. Thayer** *, *Theology of Universalism.*

[4] Cfr. **Goyau**, *L'Allemagne religieuse*, Le Protestantisme, Paris, 1898, p. 72-122.

eum igitur solummodo docuisse homines quomodo Deum ut Patrem colerent eique se totos subderent [1]. Institutionem vero Ecclesiæ naturali processu sic explicare conantur. (a) Christo mortuo, ejus discipuli mox communitates efformârunt, quæ vinculo fidei et caritatis necnon spe proximi adventûs Christi intime jungebantur. Omnes quidem æquales erant; nonnulli tamen a Spiritu diversa acceperunt *charismata;* alii erant apostoli, et alii prophetæ, alii autem doctores, qui varias ecclesias percurrebant. (b) Postea vero, in quâlibet communitate, electi sunt *seniores* seu *presbyteri* qui religiosis cœtibus præsiderent : quibus adjuncti sunt *diaconi.* (c) Diversæ communitates, auspice præsertim Paulo, habentur tanquam membra unius *mystici* et *invisibilis* corporis, quod dicitur *Ecclesia* cujusque caput Christus est. (d) Ex hâc autem mysticâ unione paulatim orta est unitas quædam *visibilis* : variæ enim communitates inter se quoddam fœdus, quamdam societatem inire inceperunt, sicut et singuli fideles ultro in communitatem convenerant. (e) Primum unitatis centrum fuit quidem Jerusalem; destructâ autem hâc civitate, Roma, utpote caput civilis Imperii, christianæ societatis caput facta est, et Ecclesia provinciarum romanarum distributionem in suo regimine imitata est. (f) Grassantibus autem *hæresibus*, præsertim gnosticismo et montanismo, necesse fuit *regulam fidei* instituere, doctrinam nempe ab Apostolis traditam; et *auctoritatem* agnoscere quâ hæc regula authentice exponeretur : episcopi, qui ecclesiis præerant, hujusmodi auctoritate potiti sunt, dicentes se apostolorum successores esse. Ita, jam exeunte sæculo secundo, Ecclesia catholica in suis fundamentis constituta fuit; decurrentibus autem sæculis, potestas Episcopi Romani paulatim invaluit atque omnino suprema evasit. (g) Cum igitur hæc potestas sit mere humana, et sæpe sit tyrannica, impune contemni potest, et quilibet jus habet directe Deum adeundi et cum Eo intimam unionem ineundi.

[1] Quorum doctrinas recenter exponebat **P. Batiffol**, *L'Eglise naissante et le Catholicisme*, Paris, Gabalda, 3e ed., 1909, p. 172-174. Cfr. **A. Harnack***, *Dogmengeschichte*, t. I, l. I, c. 3; **P. Schmiedel***, in *Encycl. biblica (Cheyne)*, art. *Ministry;* **A. Sabatier***. *Les religions d'autorité et la religion de l'Esprit*, Paris, 1904, p. 47-83, ubi contrahuntur antecessorum theoriæ.

574. Quorum theorias quoad substantiam amplexi sunt **Modernistæ**, quales sunt *A. Loisy*, *G. Tyrrell* et auctores *Programmatis Modernistarum*. Hi siquidem pariter docent alienum fuisse a mente Christi Ecclesiam constituere veluti societatem, quippe qui putaret regnum Dei et finem mundi brevi tempore venturum esse. Fatentur tamen Dominum initium aliquod societatis instituisse, ex quo orta est Ecclesia; ceteroquin hanc Ecclesiam, quæ neque immutabilitate neque infallibilitate gaudet, necessariam esse ad veram fidem servandam atque propagandam, eique tanquam sociali auctoritati obediendum esse; sed primariam et ultimam *fidei regulam esse cujusque conscientiam a Spiritu Dei illuminatam;* proindeque, si conflictus aliquando inter Ecclesiam et conscientiam oriatur, huic obediendum esse, non obstantibus ecclesiasticis excommunicationibus. Ita a Protestantibus distinguuntur in eo quod quamdam socialem Ecclesiæ constitutionem admittunt ideoque religiosum individualismum rejiciunt; sed eis re ipsâ consentiunt asserendo Ecclesiam non esse divinitus institutam nec infallibilem, et ejus auctoritati anteponendum esse privatum conscientiæ judicium [1].

575. (B) Alii censent Christum *instituisse* quidem *visibilem societatem religiosam*, quæ merito Ecclesia dicitur, sed ejus *constitutionem et naturam non determinavisse* [2]. Admittunt quidem *clavium potestatem* Ecclesiæ traditam fuisse, non autem hierarchicis superioribus speciali ritu consecratis. (a) Quidam putant auctoritatem ecclesiasticam civili auctoritati esse annexam, et sic in *Cæsarismum* incidunt: ita nonnulli *Anglicani* [3], multique *Lutherani*, qui re ipsâ sæcularibus principibus sese subdunt. (b) Alii autem agnos-

[1] **A. Loisy** *, *Evangile et Eglise*, ch. III; *Autour d'un petit livre*, 157-186; *Simples réflexions*, p. 98; **G. Tyrrell** *, *Lex orandi*, 1903; *Through Scylla and Charybdis*, 1907; *Programma dei Modernisti*, Roma, 1908. — Quas theorias breviter contrahit **M. Lepin**, *Les Théories de M. Loisy*, Paris, 1908, p. 8-17.

[2] Ita **E. D. Morris** *, *Ecclesiology*, N. York, 1885, pp. 29-30.

[3] Hæc enim leguntur in 39 Articulis: " Regia Majestas, in hoc Angliæ Regno ac ceteris ejus dominiis, jure summam habet potestatem, ad quam omnium statuum hujus regni, sive illi ecclesiastici sint sive non, in omnibus causis suprema gubernatio pertinet, et nulli externæ jurisdictioni est subjecta ". (Art. XXXV, ed. lat. 1563; apud *Schaff* *, op. cit., vol. III, p. 512).

cunt ecclesiasticam auctoritatem ab auctoritate civili esse sejunctam, eamque ascribunt toti *multitudini* Christianorum, quatenus omnes sub N. Lege sunt sacerdotes : quod systema vocatur *multitudinismus* seu *democratismus*. Inter hos recenseri possunt *Calvinistæ*, qui tamen addunt hanc auctoritatem *senioribus* seu *presbyteris* a populo delegari, proptereaque dicuntur *presbyteriani*.

Hi omnes tenent nullam esse infallibilem auctoritatem in Ecclesiâ, sed Synodos et Concilia errare posse et revera erravisse; attamen fideles practice auctoritati presbyterorum, Synodorum et generalis Conventus obedire teneri, ut sic anarchia vitari possit.

576. (C) Alii tandem libenter agnoscunt *ecclesiasticam auctoritatem* non omnibus Christianis, sed *certo personarum ordini a Christo collatam fuisse*, videlicet Apostolis eorumque successoribus *Episcopis*, ideoque *Episcopalistæ* dicuntur. Ita, inter Anglicanos, *Puseystæ* seu *Ritualistæ*, iique omnes qui divinam Episcopatus institutionem admittunt. Contendunt tamen omnes Episcopos *jure divino esse æquales*, nec Romano Pontifici competere primatum *jurisdictionis*, sed solum *honoris* [1], paucis tamen addentibus primatum jurisdictionis *jure ecclesiastico* fuisse Rom. Pontificibus concessum. — Multi inter eos tenent auctoritatem supremam et infallibilem toti Episcoporum corpori fuisse collatam, proindeque Concilia vere œcumenica, ex episcopis totius orbis catholici constantia, infallibili auctoritate pollere. — Regula fidei, juxta eos, est Scriptura per Ecclesiam et Patres exposita; sed cum Patrum doctrinam secundum proprium judicium interpretentur, in privatum examen recidunt.

III. Doctrina Catholica.

577. Doctrinam catholicam breviter tantum perstringemus, cum eam in decursu Tractatûs fusius exposituri simus.

[1] *Lord Halifax*, in ep. ad directorem ephemeridis *Church Times*, 13 dec. 1895, concedit R. Pontifici competere etiam primatum *auctoritatis* et quidem *jure divino*, non autem *potestatis* et *jurisdictionis*; sed hæc subtilis distinctio plerisque Anglicanis non placet. Cfr. *Rev. Anglo-Romaine*, 25 janv. 1896, p. 338-347. — Ritualistarum doctrinam exposuerunt : **Pusey***, *The rule of faith;* **Mandel Creighton** *, *The position of the Church of England.*

Hanc tradit Concilium *Vaticanum* (1870), tria præsertim exponens : (a) Christum, ut salutiferum redemptionis opus perenne redderet, Ecclesiam instituisse ad modum *societatis proprie dictæ*, in quâ fideles omnes *unius fidei et caritatis vinculo* continerentur ; (b) in câdem constituisse Pastores et fidei Doctores, *Episcopos* videlicet, qui supremâ potestate docendi et regendi pollerent ; (c) ut episcopatus ipse unus et indivisus esset, fidelesque in fidei et communionis unitate conservarentur, Petro ejusque successoribus, *Romanis Pontificibus*, contulisse primatum non solum honoris, sed etiam *jurisdictionis*, cui omnes sive fideles sive episcopi sese subdere teneantur[1]. Quæ quidem tria explicare et probare in sequentibus intendimus.

§ III. De natura et vi argumentorum quæ in hac prima parte adhibentur.

578. 1° Utemur imprimis *Scripturarum auctoritate*, potissimum vero verbis et factis ipsius Christi. (a) Supra enim (*De Verâ Relig.*, n. 298-339) *historicam auctoritatem* et *substantialem integritatem* quatuor Evangeliorum vindicavimus; ex quo concludere licet ea quæ ibi referuntur de verbis et factis Christi vera esse, præsertim si agitur de factis aut verbis maximi momenti, quæ non uno tantum aut altero textu inveniuntur, sed in pluribus, et ceteroquin cum integrâ telâ evangelicæ narrationis connectuntur. (b) Probavimus insuper Christum *divinitus missum fuisse*, ideoque *ejus doctrinam ab omnibus esse accipiendam :* merito igitur ex iis quæ circa Ecclesiam docuit validum desumemus argumentum. (c) Demonstravimus etiam religionem, quam prædicavit, ab Apostolis et discipulis miraculose fuisse propagatam, ita ut doctrina, quam primævi discipuli in ceteris *N. Testamenti* libris tradiderunt, substantialiter saltem tanquam doctrina ipsius Christi spectari possit ; aliunde mox ostendemus sub Novâ Lege nullam substantialem mutationem exspectandam esse ; legitimo igitur jure ex his libris pariter arguemus.

Objiciunt nonnulli *Liberales* minime constare verba Christi et Apostolorum, ex quibus arguimus, quoad litteram

[1] *Vaticanum*, Constit. dogmat. prima, de Ecclesiâ Christi, Procemium.

relata fuisse, et forsan eorum sensum adulteratum fuisse. — Ad quam difficultatem solvendam animadvertere sufficiat præcipuos textus, ex quibus essentialem Ecclesiæ constitutionem delineamus, esse maximi momenti, cum contextu stricte connecti, in omnibus fere codicibus absque substantiali mutatione referri, eosdemque sæpius a Patribus allegatos fuisse ad confutandas nascentes hæreses, atque Ecclesiæ auctoritatem probandam [1]; jamvero nisi divinæ Providentiæ actio aperte rejiciatur, impossibile est admittere Deum permisisse illos substantialiter adulterari textus, ex quibus systema religiosum delineatum est, a quo pendet æterna hominum salus; huc enim redit argumentum: "*si error est, a Te decepti sumus*".

Animadvertimus etiam non paucos ex iis quos impugnamus, non solum historicam auctoritatem, sed etiam sacrorum Librorum inspirationem libenter admittere, præsertim Lutheranos, Calvinistas et Anglicanos: argumenta igitur biblica contra eos *speciale* auctoritatem præ se ferunt.

579. Notandum est tamen minime exspectandam esse in Scripturis *scientificam* et *completam* Ecclesiæ delineationem: Deus enim hoc modo dogmata revelare non solet. Ita, v. g., mysteria Trinitatis et Incarnationis, licet fundamentalia, non manifestata sunt a Christo totidem verbis et unicâ formulâ, sed veluti pedetentim, ita ut nonnisi post quatuor vel quinque sæcula modo scientifico et completo exposita fuerint, rejectis interdum falsis hæreticorum hâc de re expositionibus. Et hoc quidem *humanæ naturæ consentaneum* est; sive enim revelantur principia, sive facta, intellectus noster ita infirmus est, ut non possit uno intuitu ac totaliter comprehendere, sed solum ope analysis, comparationis, synthesis, illationis, sub influxu divini luminis variarumque loci et temporis circumstantiarum, quibus fit ut principia, prius nonnisi implicite et obscure apprehensa, postea magis explicite et dilucide intelligantur [2]. Ita porro factum est relate

[1] Quando allegabimus textus de quorum genuinitate controvertitur, breviter eam demonstrabimus.

[2] Quod egregie exponit variisque illustrat exemplis J. H. Newman, *Development of Christian Doctrine*, London, 1890, Introd., c. I-II; cfr. Schanz, *A Christian Apology*, ch. I, p. 9-30.

ad Ecclesiæ conceptum : Christus non explicite prædicavit hanc esse societatem proprie dictam, ab Episcopis et Supremo Pontifice regendam ; sed hujus constitutionis fundamenta jecit, collegium Apostolorum instituendo, cui potestatem docendi ac regendi commisit, et unum ex eis eligendo qui esset totius Ecclesiæ visibile caput et fundamentum. Apostoli autem, tum factis tum scriptis declaraverunt quomodo hæc Magistri verba intellexerint, et eorum successores, datâ opportunitate, principia a Christo et Apostolis tradita explicârunt et in praxim adduxerunt, secundum varias locorum temporumque circumstantias. Ex quo sequitur necesse esse, ad integrum Ecclesiæ conceptum, non solum doctrinam Christi, sed Apostolorum eorumque successorum praxim et scripta diligenter investigare.

580. 2° Ad *traditiones apostolicas* igitur secundo loco appellabimus. (a) Non enim omnia quæ dixit Christus auctores sacri scripserunt : " Sunt autem et alia multa quæ fecit Jesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt, libros " [1]. Hinc Apostoli non solum ad scripta sua, sed etiam ad ea quæ *ore tradiderant* sæpe appellant : " Itaque, fratres, state et tenete *traditiones*, quas didicistis sive per *sermonem* sive per epistolam nostram... Formam habe sanorum *verborum* quæ a me *audisti* in fide et in dilectione in Christo Jesu " [2]. Multa igitur Apostoli *vivâ voce* tradiderunt discipulis suis, quæ etsi in Scripturâ non inveniantur, multum tamen prodesse possunt ad Scripturarum rectam interpretationem. Si enim dubitatur de mente Socratis, aliusve philosophi, scripta discipulorum adiri debent, qui ejus doctrinam melius intellexerunt ; ita pariter, si de mente Christi dubitatur, scripta tum Apostolorum tum antiquorum Patrum adire expedit. Hi enim cum essent Magistro proximiores, et aliunde doctrinæ ab eo traditæ *tenacissimi custodes* (testantur se non suam sed Magisteri doctrinam fideliter tradere), loca Evangelii dubia melius interpretari valent, vel interpretationem jam exegetice certam suæ auctorita-

[1] *Joann.*, XXI, 25.
[2] *II Thessal.*, II, 14 ; *II Tim.*, I, 13. — Cfr. *De Fontibus theologicis.*

tis pondere certiorem reddere. Vis autem eorum testimonii multum augebitur, si de eâdem re non pauci, sed multi simul consentiant.

(b) Idem dic de *factis historicis*, quatenus ostendunt quomodo Christi conceptus de facto intellectus fuerit ab ejus discipulis. Qui enim divinam Providentiam admittunt, dicere nequeunt revelationem divinitus factam jam ab initio universim perverse intellectam fuisse. Si igitur continuâ factorum serie constat christianos Episcopis ceu legitimis superioribus obedientiam præstitisse, exinde haud parum firmatur doctrina de eorum legitimâ auctoritate.

Statim autem ac existentia alicujus auctoritatis infallibilis demonstrata fuerit, jam traditione uti poterimus ut irrefragabili argumento.

581. 3° Neque prorsus dedignanda sunt argumenta quæ *ratio naturalis* ex analogiâ societatis spiritualis cum civili aut ex aliis capitibus deducere potest; quamvis enim Ecclesiæ constitutio a positivâ voluntate Dei pendeat, possumus tamen, rationis ope, inquirere utrum hoc vel illud systema melius consentiat an non sive cum generali ideâ societatis, sive cum speciali fine a Deo intento in instituendâ societate ecclesiasticâ : ratio enim nostra a Deo venit, et ad detegendam ejus voluntatem maxime conducere potest.

Caput I.

DIVINA INSTITUTIO ECCLESIÆ RATIONE SUADETUR.

582. **Status quæstionis.** Ex dictis supra de diversis modis quibus Ecclesia a diversis christianorum cœtibus concipitur, primaria quæstio solvenda est utrum necne *Christus instituerit magisterium vivum et infallibile* ad suam doctrinam tuendam et propagandam. Etsi res *historice* præsertim debet expendi, opportunum esse censemus præmittere argumentum *a priori*, quo, posito revelationis facto, *moralis necessitas* hujus magisterii ostendatur : sic enim efficacius *præparantur* animi ad vim historicæ demonstrationis percipiendam.

Inter Protestantes, quidam, *Liberales* dicti, quamlibet auctoritatem respuunt etiam Scripturæ, et advocant *religionem spiritûs*[1], seu aliis verbis pro regulâ fidei solam accipiunt *conscientiam;* alii vero tenent Scripturam, et quidem solam, esse *fidei regulam infallibilem*, sed contendunt eam *privato examine* seu *privatâ inspiratione* interpretandam esse, quin necessarium sit ad magisterium infallibile Ecclesiæ recurrere.

Duo itaque probabimus : 1° ad religionem revelatam tuto servandam requiri quamdam *auctoritatem supremam* et *infallibilem;* 2° nec sufficere Scripturam privato judicio aut privatâ inspiratione intellectam, sed desiderari *magisterium vivum et infallibile.*

Art. I. Moralis necessitas alicujus auctoritatis infallibilis suadetur[2].

Infallibilem auctoritatem hic dicimus eam cui tuto fidere possimus, cuique obedire teneamur. Hujusmodi auctoritatem requiri in religione, probatur : —

[1] Quorum theorias exponit **A. Sabatier***, *Les religions d'autorité et la religion de l'esprit*, Paris, 1904, ubi ait, p. 308 : " Le dogme protestant de l'infaillibilité de la Bible n'est pas seulement irréalisable pour la pensée; il est encore en fait inutile ".

[2] Moralem necessitatem hujus auctoritatis jam probant ea omnia quæ diximus de necessitate alicujus revelationis, n. 212-227.

583. 1° **Ex sociali naturâ cujusvis religionis**[1]. Hæc est enim hominis natura ut *ad societatem* natus sit, et *in societate* plurima *bona facilius consequatur* plurimaque *mala efficacius repellat;* quare, in rebus politicis, industrialibus et scientificis, homines in societatem coadunantur, ut, viribus unitis, nativæ suæ imbecillitati mederi valeant.

Idem se habet in ordine *religioso*. Nulla est enim religio quæ unquam floruerit absque sociali quâdam constitutione. Cultus primum per patremfamilias, mox per *ministros ad id specialiter delegatos*, pro totâ familiâ aut civitate offerebatur, et quidem *ritibus lege determinatis :* omnibus enim persuasum erat religionem esse rem non cuique propriam, sed socialem, *publicâ auctoritate* statuendam.

Apud Judæos, religio pariter non cujusque conscientiæ permittebatur, sed *positivis legibus* determinabatur (supra, n. 248-249); et, quando populus ab his recedebat, Deus *prophetas* suscitabat, quorum prædicatione ad legem mosaicam et monotheismum reverteretur. Numquid verisimile est Christum, qui non venit legem solvere aut prophetas, sed adimplere, omnem auctoritatem religiosam abolevisse, et religionem instituisse solâ conscientiâ regulandam? Quod quidem minus probabile apparebit, si præ mente habetur religionem quam prædicavit esse revelatam.

584. 2° **Ex ipsa naturâ revelationis**[2]. Religio divinitus revelata complectitur *dogmata* credenda, *præcepta* implenda et *ritus* perficiendos ad Deum glorificandum. Jamvero ad hæc tria *diu* et *integre* servanda requiritur auctoritas quædam suprema seu infallibilis. (A) Si agitur de *veritatibus credendis :* multi homines, propter ingenii infirmitatem, aut necessitates rei familiaris, vel innatam pigritiam (supra, n. 224), nonnisi imperfecte eas intelligent et aliis transmittent, ideoque mox *imminutæ* erunt *veritates a filiis hominum;* aliunde, datâ hominum ad voluptates propen-

[1] Cfr. F. Brunetière, *Sur les chemins de la croyance*, Paris, 1905, p. 187-238; *Questions actuelles*, 1907, La Fâcheuse équivoque, p. 281-316; Fonsegrive, *Le Catholicisme et la vie de l'esprit*, ch. IX; Birot, *Le Mouvement religieux*, p. 191-195; Mgr Mignot, *L'Eglise et la Critique*, 1910, p. 3-87.

[2] J. H. Newman, *Development of christian doctrine*, p. 75-96; Card. Dechamps, *Entretiens sur la question catholique*, 1861, 1re partie.

sione, veritates revelatæ sensim et sine sensu *adulterabuntur :* quo liberius enim libidini indulgeant, austera dogmata qualia sunt v. g. pœnæ malis infligtæ, plus æquo mitigabunt, et, ex altero capite, errores vitiis faventes libenter amplectentur. Nisi igitur adsit auctoritas quædam suprema et infallibilis, quâ hi errores præcaveantur aut corrigantur, paulatim evanescent dogmata. Ergo omnino conveniebat ut Christus hujusmodi auctoritatem in suâ Ecclesiâ constitueret, " ut jam non simus parvuli fluctuantes et circumferamur omni verbo doctrinæ in nequitiâ hominum, in astutiâ ad circumventionem erroris [1] ", sed occurramus omnes in unitatem fidei.

(B) Quod *a fortiori* de *præceptis* et *ritibus* valet. (a) Cum enim homo, cujusvis coercitionis impatiens, ad leges benignius interpretandas aut etiam violandas pronus sit, necesse est ut adsint legum divinarum authentici interpretes et custodes qui harum observationi sedulo invigilent non solum piis exhortationibus, sed etiam pœnas violatoribus infligendo. (b) Insuper, cum leges divinæ ad omnes populos omniaque tempora sese extendant, necesse est ut sit legislativa auctoritas quæ generales morum regulas a Christo propositas variis temporum ac locorum *circumstantiis accommodet;* secus omnia libidini permittentur.

(c) Idem fere dici potest de *ritibus.* Ex unâ parte, cultus externus et publicus requiritur ad exprimendum fovendumque cultum interiorem (supra, n. 182-189); et ex alterâ, nisi suprema quædam auctoritas externo cultui præsit, mox superstitiones prævalebunt Deo injuriosæ bonisque moribus contrariæ : homo enim naturaliter pronus est ad deificandum quidquid suis propensionibus favet.

585. 3° **Ex historiâ religionum.** Historice enim constat varias religiones quæ hucusque viguerunt non potuisse diu errores et superstitiones fugere, nisi juvante aliquâ auctoritate supremâ.

(a) *Paganæ religiones,* quas superius descripsimus, n. 112-136, non obstantibus eximiis fundatoribus vel instauratoribus, paulatim multis erroribus ac superstitionibus

[1] *Ephes.*, IV, 14.

deturpatæ sunt, quia deficiebat permanens et infallibilis auctoritas.

(b) *Religio primæva* Patriarchis revelata, quia pariter hoc præsidio non præmunita fuit, paulatim plurimis diminuta est veritatibus et aucta erroribus. Hinc necesse fuit specialem populum seligere in quo, tum legis mosaicæ multiplicibus præceptis tum Prophetarum ministerio, revelatio integra et incolumis servari posset. Et sane ex totâ historiâ sacrâ constat quam pronus fuerit populus Israeliticus ad polytheismum, superstitiones, morumque corruptionem, et consequenter quam necessarius fuerit auctoritatis religiosæ constans interventus.

586. 4° **Ex intimo conscientiæ testimonio** : plerique homines, propriæ indigentiæ conscii, in rebus præsertim moralibus et religiosis, necessitatem alicujus auctoritatis, cui plane fidere valeant, vivide sentiunt, ut, ejus ope, cognoscant ea omnia quæ ad finem ultimum spectant [1].

Neque dicit valet *conscientiam* esse magistrum sufficienti auctoritate præditum ad hos abusus vitandos. Hæc forsan sufficere posset *excultis ingeniis*, si de religione mere naturali ageretur. Sed, ubi revelatio intercedit, auctoritas Dei substituitur voci conscientiæ, aut potius ei superadditur. Deus autem, cum non singulis hominibus loqui soleat (supra, n. 203), instituere debuit aliquam auctoritatem visibilem, quæ authentice suam mentem hominibus exponat ; secus unusquisque in suo sensu abundabit, et vix ullum veritatis revelatæ vestigium manebit.

587. **Conclusio.** Quibus prænotatis, *omnino probabile* evadit Christum aliquam auctoritatem instituisse ad suam doctrinam tuendam et propagandam. (a) Religio enim quam docuit non paucis tantum continetur articulis, ut primæva religio, sed codicem complectitur satis completum dogmatum et præceptorum, quæ sub pœnâ æternæ damnationis credere et adimplere oporteat ; aliunde non ad unum tantum populum, sicut mosaica religio, sed ad omnes

[1] Ita *A. Thierry*, circa finem vitæ, dicebat : " Je vois, par l'histoire, la nécessité manifeste d'une autorité divine et visible, pour le développement de la vie du genre humain. Or, tout ce qui est en dehors du christianisme ne compte pas. De plus, tout ce qui est en dehors de l'Eglise catholique, est sans autorité... Donc l'Eglise catholique est l'autorité que je cherche ; et je m'y soumets ". (Gratry, *De la connaissance de l'âme*, Préface, p. XXXI, note 9.)

gentes omniaque tempora extenditur. Difficilius igitur quam primæva aut mosaica religio integra custodiretur, nisi aliquâ auctoritate permanenti et infallibili contra errores et corruptionem cordis humani protegeretur.

588. (b) Quod *experientiâ* confirmatur. Nam, a tempore quo *religio spiritûs*, jam a Semler, Lessing et Schleiermacher advocata, propagari cœpit, pessimi errores inducti sunt: Kantius negavit transitum theoretice fieri posse de subjectivo ad objectivum, et dogmata christiana sensu prorsus rationalistico explicavit; Schleiermacher in mysticum pantheismum incidit; Fichte, Schelling, Hegel pantheismum idealisticum docuerunt; Strauss atheismum propugnavit; Ritschl, dogmata quoad nomen retinens, eadem ita explicat ut nil supernaturale in eis maneat; Harnack totum christianismum in unum dogma contrahit, nempe Dei paternitatem; A. Sabatier ad quemdam mysticum pantheismum redit, Deum vocans ens universale; uno verbo *religio spiritûs* nihil aliud est nisi *vagus deismus aut mysticus pantheismus, viam parans atheismo*[1].

Et sane nihil evidentius demonstrat quam necessaria sit quædam auctoritas infallibilis ad religionem Christi integre servandam.

Revera omnes christiani, si Liberales excipias, aliquam infallibilem auctoritatem admittunt, nempe *Scripturam sacram*. — Sed quæstio est utrum hæc sufficiat, an præterea requiratur vivum et infallibile magisterium.

Art. II. Moralis necessitas magisterii vivi et infallibilis suadetur.

589. **Status questionis.** Christiani omnes, exceptis Liberalibus, admittunt Scripturam sacram infallibilem esse, saltem in rebus ad fidem et mores spectantibus, ideoque *regulam esse fidei* ab omnibus sequendam. Scriptura autem aliquâ interpretatione indiget; et quæstio est a quo sit interpretanda.

[1] De quo vide **Lichtenberger***, *Histoire des idées religieuses en Allemagne*, Paris, Fischbacher, 1888; **G. Goyau**, *L'Allemagne religieuse*, Le Protestantisme, Paris, Perrin, 1898, præcipue ch. II, p. 72-122.

(A) Juxta *Protestantes*, Christus nullam auctoritatem instituit ad authentice eam interpretandam, sed cuique reliquit jus et officium eamdem legendi, *proprio judicio* intelligendi, et ex eâ dogmata credenda et regulam morum eruendi. Quando oriuntur difficultates, solvi debent vel *privato examine*, adhibitis criticæ et exegeseos regulis ad veram textûs intelligentiam adipiscendam, ut contendunt plerique Lutherani et Calvinistæ; vel *historicæ* ac *traditionis* ope, absque tamen infallibili auctoritate, ut volunt Anglicani; vel *privatâ inspiratione*, seu internâ uniuscujusque communicatione cum Spiritu sancto, a quo verum Scripturæ sensum accipimus, prout tenent Anabaptistæ, Quakeri, Swedenborgiani, Methodistæ non pauci ac sectæ mysticæ.

590. (B) Catholici autem duplicem fidei regulam agnoscunt, *remotam* et *proximam*. Prior est *verbum Dei* sive *scriptum*, sive *traditum*, id est *Scriptura*[1] et *Traditio*; posterior est *infallibilis auctoritas Ecclesiæ*, quæ nos certos reddit de divinâ Scripturarum inspiratione, et de vero earum sensu; videlicet Ecclesia docens, sive per Concilia sive per Summum Pontificem, determinat quinam libri sint inspirati, eosdemque modo authentico interpretatur.

---

[1] **Bellarminus**, *de Verbo Dei*, lib. III, c. 1 sq; **Becanus**, *Summa theolog.*, part. III, tr. I, de Fide, cc. 3, 7; *Manuale Controversiarum*, l. I, c. V; **Regnier**, *De Ecclesia*, ed. Migne, p. 56 sq.; **Perrone**, *Il Protest. e la Reg. di Fede* (gallice translatum); **Wiseman**, *Lectures on the principal doctrines and practices of the Church*, lect. II-III; **Milner**, *The End of Relig. Controversy*, lett. 5-12; **Murray**, vol. III, disp. XIV; **Brugère** n. 16 sq.; **L. N. Bégin**, *La Sainte Ecriture et la Règle de Foi*, Québec, 1874 (anglice redditum); **Mazzella**, *de Virtutibus infusis*, n. 889 sq.

[2] Protestantes igitur in Catholicos mentiuntur dum dicunt hos Scripturas non diligere: nam historiâ constat Ecclesiam fuisse omni tempore sacrorum librorum non solum fidelissimum custodem, sed etiam optimum interpretem. Ad rem **Wiseman**, op. cit., p. 50: "Ecclesia ergo catholica verbum Dei nec diligere nec æstimare dicetur? Estne alia ecclesia quæ Scripturæ auctoritatem pluris faciat quam Ecclesia Catholica? Estne alia ecclesia tot regulas morum juxta hujus sacri libri doctrinam præscribere contendens? Estne ideo alia ecclesia cujus magis referat ut hujusmodi verbum servetur et doceatur? Si revera qui catholicæ religionis doctrinam hauserunt, bene norunt Ecclesiam eam tantum sibi vindicare auctoritatem quæ in sanctis Scripturis habeat fundamentum; atque ?. nonne plus ponderis Scriptura ab eâ accipit, quam ab alia ecclesiâ unquam acceperit? Non solum ipsa Scripturam toto pectore amavit, sed erga ejus honorem et conservationem eo studio inflammata fuit, quod nulla alia religio sibi potuit arrogare".

Nec in hoc adest circulus vitiosus : non enim probatur idem per idem; sed, postquam argumentis mere criticis historicam auctoritatem Evangelii demonstravimus, divinamque Christi missionem, utimur verbis et factis ipsius Christi, divini legati, ad probandam Ecclesiæ infallibilitatem : hâc autem admissâ, jam logice accipimus Ecclesiæ decreta circa inspiratorum librorum canonem et interpretationem [1].

591. (C) Ad dijudicandum vero quænam ex his duabus regulis sit verisimiliter a Christo instituta, prænotamus regulam hujusmodi, cum sit norma quâ determinari debeant credenda et agenda ad salutem, tribus conditionibus vestiri debere. Necesse est ut sit : (a) *tuta* et *completa*, omnia videlicet complectens quæ Deus revelavit, et quidem sine admixtione erroris, ut certi esse valeamus de voluntate Dei in rebus ad salutem spectantibus; (b) *universalis, et omnibus obvia*, talis scilicet quæ possit ab omnibus veritatem sincere quærentibus, et quidem omni tempore, cognosci et intelligi : fides enim, sicut salus ipsa, non paucis sed omnibus necessaria est; ideoque assignari debet fidei regula omnium ingenio adaptata; (c) *apta ad controversias dirimendas :* fides enim certa et inconcussa esse debet; necesse est igitur ut, quum dubia et controversiæ circa credenda oriuntur, certa sit regula quâ quæstiones hujusmodi secure definiantur. Inquiramus igitur oportet quænam ex duabus præfatis regulis has conditiones adimpleat.

592. 1° **Regula fidei protestantica neque tuta, neque universalis aut ad controversias dirimendas apta dici potest.**

1° **Non tuta, neque completa.** (A) Ut enim *tuta* esset, oporteret ut Protestantes certo scirent quinam sint libri inspirati : si enim nonnulli ignorantur, forsan in eis continetur veritas scitu necessaria; si ut inspirati habentur qui revera non sunt, ut revelatum existimari potest id quod non est verbum Dei, et sic periculum erroris incurritur. Atqui impossibile est, seclusâ infallibilitate Ecclesiæ,

[1] Quod lucide declarat **Wiseman**, op. cit., lect. III, p. 62-66.

certo determinare Canonem Scripturarum, seu quinam sint libri inspirati.

Viæ diversæ a Novatoribus excogitatæ ad hoc definiendum nullum prorsus exitum habent. Dicunt siquidem eos libros Vet. Testamenti inspiratos esse qui ut tales a Christo ejusve Apostolis declarati sunt; quoad Nov. Testamentum, ut inspirata habent ea omnia quæ ab Apostolis scripta sunt, vel ab eis recognita[1]. Fatemur equidem inspirationem *quorumdam* librorum *Veteris Testamenti* ex testimonio Christi et Apostolorum constare posse; sed nil probat illos *solos* ut canonicos habendos esse qui ab eis commemorati sunt: nullibi enim apparet eos completum catalogum contexere voluisse.

Sed major est difficultas quoad *libros Novi Testamenti*, quorum inspirationem nosse magis interest. (a) Nullibi enim a Christo ejusve discipulis dicitur ea *omnia et sola* inspirata esse quæ ab Apostolis scripta sunt. Dicunt quidam Protestantes hanc inspirationem demonstrari *miraculis* quæ ibi referuntur, iis præsertim quæ patrata sunt ad probandam divinam Apostolorum missionem, ideoque inspirationem; sed ex his colligitur quidem ea quæ Apostoli docuerunt *generatim vera* esse, *non autem omnia eorum scripta esse inspirata*. Aliunde non facile probari potest omnes libros N. Testamenti ab Apostolis fuisse scriptos: nonnulli enim ut *spurii* hodie a multis Protestantibus dicuntur, inter quos totum Joannis Evangelium et non paucæ epistolæ Pauli, Petri et Joannis. Hinc protestans *R. Barclaius*[2] ait: "Canon Scripturæ, videlicet quod sint tot libri, nec plures nec pauciores, non potest probari Scripturâ"; et exinde concludit vel recurrendum esse ad privatam inspirationem, vel Romam revertendum.

(b) Alii contendunt *gustu* quodam supernaturali aut testimonio *christianæ conscientiæ* distingui libros inspiratos ab aliis[3]: ii siquidem sunt inspirati, qui bonas ac salutares

---

[1] Ita, v. g., **Hodge***, *Systematic theology*, vol. I, p. 152-153.

[2] *Theologiæ christ. Apologia*, th. 3ª.

[3] Ita **Calvinus*** ipse qui docuit (*Instit.*, l. I, c. 7, testimonio Spiritûs S. animæ fidelium loquentis, divinum a non divino distingui. Ita etiam **E. Stapfer***, professor in Protestanticâ theologiæ Facultate Parisiensi, *L'Autorité de la*

cogitationes in mentes nostras inspirant. Sed cum diversi sint gustus, unus tamquam sacros habet libros quos alter ut spurios rejicit, ita ut hodie impossibile sit catalogum contexere, qui ab omnibus accipiatur Protestantibus.

(c) Multi hodie dicunt quæstionem de canonis existentiâ et extensione, esse minoris momenti, ideoque seponendam[1]; tenent siquidem in libris inspiratis multa esse quæ vera non sint, ideoque ad criticam historicam et ad conscientiam christianam spectare jus discernendi quæ vera sunt a falsis aut vanis opinionibus. Sed exinde multum augetur difficultas, cum ipsa fidei regula sit incerta et criterio plus minusve subjectivo corrigenda.

593. (B) Præterea etiamsi canonem completum conficere possent, minime tamen certi essent se *totam* possidere doctrinam Christi. Multa enim *ore* tradere potuit, quæ scripta non sunt, et quæ tamen servari volebat. Jamvero nullibi Christus declarat fideles ea sola credere teneri quæ scripta sunt, sed præcipit, etiam sub pœnâ damnationis, ea accipere quæ *ore* traduntur: "*Prædicate* (non scribite) Evangelium omni creaturæ. Qui crediderit... salvus erit; qui vero non crediderit, condemnabitur"[2]. Quod pariter docet Apostolus: "Tenete traditiones quas didicistis, sive per *sermonem*, sive per epistolam"[3]. Ergo regula fidei Protestantium non est completa.

Quod paucis exemplis illustrari potest. Plerique enim admittunt, contra Baptistas, parvulos esse baptizandos, et baptismum per infu-

---

Bible et la Critique, Paris, 1891; **Charteris***, *The N. Testament Script.*, New-York, 1883, p. 203. Cf. **Briggs***, *Biblical Study*, c. 5, p. 136; **Hastings***, *Dict. of the Bible*, t. I, p. 298.

[1] "Canonis problema non amplius in eo situm est ut librorum catalogus contexatur; hoc enim obsolevit. Theologia altiores (?) aspirationes habet". Ita **Reuss***, *Histoire du Canon des Ecritures Saintes*, Strasbourg, 1864, p. 430-431, anglice versum *History of the Canon*, Edinburgh, 1884, p. 404. Idem tenent hodie multi Calvinistæ, cum **Bovon***, *Dogmatique*, t. I, p. 207-219. Nil sane melius ostendit Canonis determinationem, extra Ecclesiæ auctoritatem, esse opus impossibile. Quod implicite fatetur **Briggs*** (op. cit., pp. 124, 125), dum asserit unicuique Christiano incumbere onus Canonem Scripturæ determinandi, nisi velit, cum Card. Newman, Ecclesiæ Romanæ auctoritatem accipere. Cum *Wallon* igitur concludere licet: "*Hors de l'Eglise, point de Canon;* i. e., extra Ecclesiam nullus Canon." (*Vie de N. S. Jésus-Christ*, Introd., p. 41.)

[2] *Marc.*, XVI, 15; *Matt.*, XXVIII, 18-20.

[3] *II Thessal.*, II, 14; cf. *II Tim.*, I, 13-14; II, 2. Quod fusius probatur in *Tr. de Fontibus theologicis.*

sionem vel aspersionem validum esse; porro hæc duo Scripturâ apodictice probare nunquam potuerunt, et Krummacher, regis Borussiæ concionator (an. 1855), fassus est baptismum infantium Scripturâ non posse demonstrari. — Pariter agnoscunt validitatem baptismi ab hæreticis collati, juramenti licitatem, et fatentur præceptum de *suffocato et sanguine* non amplius ligare; admittunt distinctionem inter articulos fidei *fundamentales* et *non fundamentales*, etc.; porro hæc omnia Scripturâ solâ probari nequeunt. Tandem non diem sabbati, sed *diem dominicam* sanctificant; jamvero si soli Scripturæ fidamus, hoc est contrarium ipsi legi divinæ; nam ex unâ parte ex Vet. Testamento clare colligitur diem *sabbati* sanctificandam esse; ex N. Testamento pariter constat Apostolos *sabbatum* fideliter servâsse; nec alibi legitur in sacris Scripturis hoc divinum præceptum abrogatum fuisse. Ergo Protestantes vel ad judaicum sabbatum redire coguntur, vel auctoritatem Ecclesiæ accipere, quæ, potestate a Deo acceptâ, diem sabbati in diem dominicam mutavit. Revera Confessio *Augustana* agnoscit hanc mutationem Ecclesiæ auctoritate factam fuisse[1]; si vero accipiatur ejus auctoritas quoad hoc punctum, cur quoad alia rejicitur? Non enim hic agitur de materiâ mere disciplinari, sed de mutatione præcepti divini, ad quam requiritur auctoritas divinitus collata[2]. Ergo Scriptura non est regula fidei completa.

594. 2° **Non omnibus obvia.** Ut esset omnibus obvia, oporteret ut fideles omni tempore sacram Scripturam præ manibus facile habuerint, eam legere et intelligere potuerint, et ex eâ sine magno labore sibi conficere fidei symbolum. Atqui hæc tria moraliter impossibilia sunt absque Ecclesiæ auctoritate.

(A) Ab initio nulla erat Scriptura christiana quæ ut regula fidei haberi posset: Christus ipse nihil scripsit, sed *ore* Apostolos docuit; neque ipsis præcepit ut scriberent, sed ut docerent: "Euntes ergo *docete*..." Apostoli Evangelium ore docuerunt, et nonnisi post aliquod temporis idem scrip-

[1] "Quid igitur sentiendum est de die Dominico et similibus ritibus temporum? Ad hæc respondent quod liceat Episcopis seu Pastoribus facere ordinationes ut res ordine gerantur in Ecclesiâ..." (Apud Schaff*, *Creeds*, vol. III, p. 68.)

[2] Quod argumentum evolutum invenies in opusculo *Rome's Challenge*: Why do Protestants keep Sunday? Hinc Adventistæ (*Seventh-day Adventists*), qui diem sabbati celebrant, circa finem hujus opusculi alios Protestantes ut sibi non constantes arguunt: si soli fidant Scripturæ, diem sabbati sanctificent; si vero diem dominicam celebrent ex auctoritate Romanæ Ecclesiæ, hanc Ecclesiam ingrediantur!

serunt aut scribi curârunt; neque omnia scribere intendebant, sed tantum ea quæ, pro necessitatibus sui temporis, magis necessaria videbantur; hinc non exponebant *ex professo* totam Christi doctrinam, sed in memoriam revocabant ea quæ vivâ voce annuntiaverant, multaque nonnisi *obiter* et *per transennam* commemorabant tamquam alias explicata. Ergo tempus fuit quo Scripturæ christianæ non existebant, nec proinde poterant esse fidei regula.

Præterea, ante typographicæ artis inventionem, difficile erat unicuique Fidelium integras Scripturas habere, quum manuscripta tunc temporis rara essent et nonnisi magno pretio comparari possent; hinc si Christus voluisset Scripturam esse universalem fidei regulam, artem typographicam revelare debuisset [1]!

595. (B) Dato etiam S. Libros ab omnibus facile comparari posse, sane plerisque difficile erit eos intelligere. (a) Cum enim linguâ hebræâ et græcâ scripti fuerint, vel assidue horum idiomatum studio incumbendum est, (quod sane plerisque impossibile est), vel utendum integrâ et fideli translatione; quis autem, seclusâ infallibili auctoritate, scire poterit utrum versio quam legit, sit omnino accurata? Versio ipsa Lutheri, fatentibus Protestantibus criticis, multis scatebat erroribus; anglica versio, sub rege Jacobo edita, correcta fuit, utpote imperfecta; et sane, progrediente linguarum orientialium studio, de novo emendabitur Oxoniensis translatio, quâ nunc utuntur Protestantes; ergo plerique saltem incerti manent utrum necne puram et integram Christi doctrinam habeant [2]. (b) Nec sufficit præ manibus habere fidelem versionem : integra legi debet, ut ex contextu et locis parallelis genuinus sensus detegi possit : Scriptura enim doctrinam christianam non exponit more *doctrinali*, sed modo *historico*; nec totam simul, sed *per par-*

[1] Quod lepide exponit **Martinet**, *Solution des grands Problèmes*, t. II, ch. 10; *anglice*, Religion in Society, New York, 1850, vol. II, c. 10, p. 36.

[2] Hinc **A. Sabatier***, op. cit., p. 308, scribit : " A quoi bon en effet postuler l'inspiration divine d'un texte antique et son infaillibilité jusqu'à l'iota, si dès à présent, ce texte, écrit en langues mortes depuis longtemps, n'est accessible qu'à quelques savants philologues, et si le peuple chrétien doit se contenter de versions vulgaires, qui ne sont, elles, ni infaillibles ni parfaites? "

tes, ita ut varia dogmata et præcepta hinc et illinc dispersa in multis libris, nonnisi analysi, comparatione et synthesi ex eâ erui possint; neque *ex professo*, sed *memorando* res *ore* traditas aut eis *alludendo;* neque discrimen instituendo inter ea quæ *homines omnium sæculorum* respiciunt, et ea quæ *necessitatibus temporum apostolicorum propria* erant. Jamvero nemo est qui non videat tale opus multis impossibile esse vel propter defectum temporis, vel propter ingenii imbecillitatem.

596. (C) Difficultas S. Libros intelligendi oritur non solum ex linguis in quibus scripti sunt, sed etiam ex ipsâ rei naturâ. Quædam loca sane clara et aperta sunt, non autem omnia. Jam enim Petrus de Epistolis Pauli scribebat [1] : " In quibus sunt quædam *difficilia* intellectu, quæ indocti et instabiles depravant, sicut et *ceteras Scripturas* ad suam ipsorum *perditionem* " ; ex quo colligitur hic agi etiam de rebus ad fidem moresque pertinentibus, et quidem fundamentalibus, quum sic *depravantes* Scripturæ sensum, *perditionis* periculum incurrant [2].

Etenim in S. Libris, præter partem historicam, invenire est prophetias, dogmata et præcepta. (a) Jamvero *prophetias* recte intelligere est opus arduum, ita ut etiam hodie nonnulla vaticinia sive Veteris sive Novi Testamenti a nemine fuerint clare exposita, v. g., prophetia Danielis, vaticinium de secundo adventu Christi, vel pleraque vaticinia in Apocalypsi relata. Hinc discipuli Emmaus euntes non intellexerunt Scripturas nisi post expositionem Christi [3], et eunuchus reginæ Æthiopum, rogatus a Philippo num intelligeret Isaiæ vaticinium, apposite respondit : " Quomodo possum, si non aliquis ostenderit mihi " [4]? (b) Quædam *dogmata* pariter obscure in S. Litteris declarantur; v. g. nullibi diserte affirmatur tres esse in Deo personas et unam naturam : hinc quando dicitur in Evangelio : " Ego et Pater unum sumus [5] ", quidam hæretici hæc audiunt de unitate

[1] *II Petr.*, III, 16.

[2] Apostolo igitur contradicit **Hodge***, dum dicit (*System. theol.*, I, p. 183) Scripturam, in omnibus ad salutem spectantibus, esse tam claram ut possit etiam ab indoctis intelligi.

[3] *Luc.*, XXIV, 27. — [4] *Act.*, VIII, 31. — [5] *Joan.*, X, 30.

morali, non de unitate naturæ, et exinde fundamentalia Trinitatis et Incarnationis dogmata negant. (c) Insuper, de multis quæ a Christo commendantur, dubitatur utrum sint *præcepta* an *consilia*, omnes Christianos an solos Apostolos ligantia ; ita, v. g., de his Domini verbis : " Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, et orate pro persequentibus et calumniantibus vos "... " Omnis ex vobis qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus " [1].

597. (D) Difficultas haud raro augetur : (a) ex *multiplici sensu*, litterali, typico, allegorico, metaphorico qui in Scripturis, datâ occasione, usurpatur, et ex transitu ab uno sensu ad alterum in eodem sermone. Licet enim regulæ tradantur ad genuinum textûs sensum determinandum, harum applicatio sæpe valde est operosa, ut cuique patet ex diversitate interpretationum quæ apud eximios Commentatores invenitur. (b) Haud raro etiam reperiuntur *apparentes contradictiones* [2], quas etiam doctissimi conciliare non potuerunt, ut testatur Augustinus ipse in libris de Consensu Evangelistarum.

Quam Scripturarum obscuritatem candide confessi sunt non solum Patres, sed etiam Protestantes multi, inter quos ipse Lutherus [3] : " Dei verbum est inscrutabile. Unicum S. Scripturæ verbum perscrutari, et e profundo eruere, omnino ἀδύνατον (i. e. impossibile) est. Nego eruditos et theologos, ut vel maxime velint, id posse. Quia enim Spiritus S. verba sunt, ideo supra homines sunt ". Qui vero de hoc dubitaverit, simul conferat varios commentarios a variis Protestantium scholis, nostris etiam diebus editos, et videat quam pauca sint loca dogmatica de quorum interpretatione consentiant, quam multa de quibus discrepent. Si vero, post novemdecim sæcula, tanta remanet obscuritas in Scripturis, ut dubia oriantur circa articulos fundamenta-

[1] *Matt.*, V, 44; *Luc.*, XIV, 33. Multiplicari possent exempla; ita Quakeri juramentum præstare nolunt, etiam in judicio, quia scriptum est (*Matt.*, V, 34) : " Ego autem dico vobis, non jurare omnino ". Cfr. **Becanus**, l. cit., q. 7-8, ubi multa obscuritatis exempla adducuntur.

[2] Multa harum exempla habes apud **Becanum**, l. c., q. VIII, n. 7

[3] **Lutherus***, *Symposian.*, c. I, fol. 3.

les, prout sunt Trinitas personarum in Deo, divinitas Christi, originale peccatum, redemptio, sacramentorum numerus et efficacia, quis unquam asserere possit Scripturam esse fidei regulam omnibus obviam?

598. 3° **Neque apta ad controversias dirimendas.** Ut controversiæ dirimantur, etiam in rebus civilibus, non sufficit legum codex, sed necesse est ut adsit judex qui, causâ cognitâ, judicium pronuntiet auctoritativum a litigantibus accipiendum : secus enim lites divisionesque interminabiles erunt. Atqui Scriptura sola non potest esse controversiarum judex ultimus ; nam, etiam post attentum et diligens Scripturæ studium, dubia remanent non pauca, etiam quoad dogmata fundamentalia, ut supra diximus, et exinde inter Christianos oriuntur controversiæ; quis autem hæc dubia solvet? Certe non Scriptura ipsa, cum dubitetur de ejus sensu; ipsa enim nihil aliud dicet quam quod antea dixit, et de hoc præcise est controversia. Quod jam animadverterat Plato [1] de libris in genere : " Centies, inquit, interroga librum, idem semper responsum dabit, eodem modo ab ignorantibus, sicut a sophistis laceratus plurima tolerare debebit et ab istorum petulantiâ et ab illorum stupiditate, neque ab istis injuriis liberabitur, *nisi libri auctor succurrat, et vivâ voce rectum sensum determinet*". Hinc legislatores non putârunt satis esse legum codicem scribere, sed *judices* constituerunt, qui auctoritate pollerent ad sententias ferendas et lites componendas; numquid Deus minus sapienter egerit quam humani legum conditores?

599. (A) Neque dicatur *privato examine* lites dirimi posse, quia, si sensus Scripturæ in uno loco obscurus est, in alio tamen clarus esse potest. Etenim, etiam parallelis textibus inspectis, sæpe remanet obscuritas. (a) Quod ex ipsis *Protestantium dissensionibus* luculenter ostenditur. Nam, etiam post collatos Scripturæ textus innumeros, Lutherani a Calvinistis differunt quoad res maximi momenti, v. g., quoad præsentiam realem Christi in Eucharistiâ; Baptistæ ab utrisque differunt quoad validitatem baptismi; Unitarii

[1] **Plato**, *Phædr.*, n. 60.

ab his omnibus quoad Trinitatem, divinitatem Christi, originale peccatum, redemptionem etc.[1] Nec sane ulla via est ad redarguendos contradicentes : quisque enim privatam rationem sequi potest et debet, et exinde sectarum numerus quotidie augetur, ita ut jam nulla fere unitas appareat inter Acatholicos, sed universalis conflictatio. (b) Inde etiam oritur *animorum anxietas*, cum vix ullus certus esse possit se hanc summam Religionis Christianæ tenere, quam Christus ad salutem necessariam esse voluit; hinc fides jam non amplius tuta et certa manet, sed in opinionem et dubium pene universale mergitur.

600. (B) Neque sufficit *privata inspiratio*, quam Protestantes tum veteres tum recentiores sub variis nominibus admittunt. (a) Nam imprimis talis inspiratio, cuilibet christiano facta, *solitis Providentiæ viis repugnat :* hoc est enim miraculum ordinis intellectualis, quod sine probationibus admitti nequit, præsertim cum viam aperiat illusionibus, et valde difficile sit veras inspirationes a phantasiis et fallaciis distinguere. (b) Aliunde *controversias dirimere nequit :* experientiâ enim constat eos qui se dicunt a Spiritu S. inspiratos, non solum *diversas*, sed etiam *contradictorias* Scripturæ interpretationes tradere; cum autem cuique persuasum sit se divinitus esse inspiratum, quisque in suo sensu abundabit, et rursus quot erunt capita, tot sensus, ut luculenter patet ex Novatorum scriptis. (c) Immo *viam aperit fanatismo* multisque sceleribus, quæ, sub prætextu

[1] Quod jam primis Ecclesiæ sæculis animadverterat **Vincentius Lirinensis**, quoad hæreticos sui temporis, et exinde deducebat necessitatem vivæ auctoritatis : " Hic forsan requirat aliquis : Cum sit perfectus Scripturarum canon, sibique ad omnia satis superque sufficiat, quid opus est ut ei ecclesiasticæ intelligentiæ jungatur auctoritas? Quia videlicet Scripturam sacram pro ipsâ suâ altitudine non uno eodemque sensu universi accipiunt, *sed ejusdem eloquia aliter atque aliter alius atque alius interpretatur, ut pene quot homines sunt, tot illinc sententiæ erui posse videantur.* Aliter namque illam Novatianus, aliter Sabellius, aliter Donatus exponit, aliter Arius, Eunomius, Macedonius; aliter Photinus, Apollinaris, Priscillianus... Atque idcirco multum necesse est, propter tantos tam varii erroris anfractus, ut propheticæ et apostolicæ interpretationis linea secundum ecclesiastici et catholici sensûs normam dirigatur". (*Commonitor.*, c. 2.) Quæ descriptio, mutatis nominibus, Protestantium variis sectis apprime convenit, ut satis constat ex expositione eorum systematum et exemplis quæ legere est apud **Milner**, op. cit., lett. 8-9.

obediendi Spiritui S., committuntur. Ita *Joannes Bockhold*, Anabaptistarum dux [1], inspiratione, ut aiebat, divinâ, plures simul uxores duxit, quas postea, eodem Spiritu inspirante, interemit; *Jacobus Naylor* se Messiam esse declaravit et ut talis ab ejus discipulis habitus est; Swedenborgiani et Methodistæ nonnulli, qui se inspiratos dicebant, doctrinas docuerunt Scripturæ evidenter contrarias, et quæ ab aliis Protestantibus ut ridiculæ et piarum aurium offensivæ existimantur [2].

Merito itaque rejicitur privata inspiratio, et respuitur regula fidei protestantica quæ neque tuta est, neque omnibus obvia neque ad dirimendas controversias apta [3].

601. II. Regula fidei catholica est tuta, omnibus obvia, et ad lites componendas plane sufficiens.

1° *Tuta*, cum sit simul completa et certa. Siquidem regula fidei catholica est *verbum Dei* sive *scriptum*, sive *traditum, infallibili auctoritate Ecclesiæ interpretatum*. Ex quo statim constat hanc regulam esse omnino completam : quidquid enim credere debemus, continetur in verbo Dei, ut fatentur omnes qui christiano nomine gloriantur; porro totum Dei verbum ad publicam hominum instructionem prolatum, sane reperitur in Scripturâ et Traditione. Cum autem hujusmodi verbum nobis authentice proponatur ab Ecclesiâ, quam infallibilem esse supponimus, certi sumus nos non decipi, sed genuinum adipisci sensum omnium quæ propter nostram utilitatem revelata sunt.

602. 2° *Omnibus obvia*, id est omnibus temporibus, omniumque captui accommodata. (a) Antequam Evangelia scriberentur, verbum Dei *ore* tradebatur ab infallibili Apostolorum collegio, et ita nullum fuit tempus quo

[1] Cf. **Janssen**, *Hist. du peuple allemand*, t. III-IV; **Baudrillart**, ap. *Dict.* de Théol. *(Vacant)*, t. I, p. 1128-1134.

[2] Exempla habes non pauca apud **Milner**, op. cit., lett. 6; **Moelher**, *Symbolik*, § 76, ubi verba allegat famosi methodistæ asserentis per adulteria, incestus et homicidia fideles reddi sanctiores in præsenti vitâ et feliciores in alterâ.

[3] Recte igitur J. **H. Newman** (*Apologia*, London, 1886, p. 244-245) animadvertit nullum librum, etiam inspiratum, *ex se* humani ingenii impugnationibus resistere posse; quod sane luculenter confirmatur ex operibus hodiernorum criticorum.

regula fidei deesset. Postea, dum multi essent Fideles qui sacros libros comparare vel legere non valerent, verbum Dei prædicabatur a Pastoribus, sub infallibili Ecclesiæ magisterio, ideoque *fides ex auditu* propagabatur, sicut Apostolorum tempore. (b) Nec difficile est Catholico scire quinam sint Libri Canonici vel non : Ecclesiæ infallibili auctoritate semel admissâ, ab eâ authenticum Scripturarum canonem accipit : nec in hoc circulus vitiosus adest, ut ex dictis colligi potest (n. 590). (c) Neque in Scripturarum interpretatione tot et tantas difficultates invenit ac Protestans; docti siquidem, præter hermeneuticæ regulas et omnia humana quibus fruuntur subsidia, Traditione utuntur ad genuinum Scripturæ sensum detegendum ; si autem adsint loca dubia quæ alicujus sint momenti, recursus fit ad infallibile Ecclesiæ judicium, quod tempore opportuno feretur, et sic animorum anxietates tolluntur, quia, lite pendente, quisque ad Ecclesiæ judicio obediendum paratus est. Indocti autem utilia ad salutem a Pastoribus accipiunt, et cum hi sint in communione cum auctoritate infallibili, fideles decipi nequeunt saltem per longum tempus quoad veritates ad salutem necessarias [1].

Immerito igitur objiciunt Protestantes Traditionem non esse regulam fidei omnibus obviam, cum contineatur in innumeris fere libris quos legere non possunt [2]; nam, juxta catholica principia, horum documentorum investigatio non est opus fidelium, sed Ecclesiæ docentis, quæ, divino assistente Spiritu, veras traditiones a falsis secernit, easque authentice plebi proponit.

603. 3° *Ad lites dirimendas apta;* nam, quando loca obscura in Scripturis inveniuntur controversiæque circa fidei dogmata oriuntur, præsto est Ecclesia infallibilis ad obscura clare exponenda litesque componendas. Ita

[1] Et ita confutatur id quod dicit **Hodge*** (op. cit., p. 187), videlicet Ecclesiæ infallibilem auctoritatem ad Scripturam interpretandam ultimo resolvi in testimonium sacerdotis, qui sæpe pravus, ac sæpius ignarus est. Prætermittendo injustam calumniam contra sacerdotes catholicos, dicere sufficiat pastorem non posse, datâ constitutione Ecclesiæ catholicæ, errores contra fidem docere, quin, generatim saltem, brevi res Episcopo, immo S. Pontifici, nota sit, et error corrigatur. — [2] Ita **Hodge** *, op. cit., p. 127.

quando, Apostolorum tempore, disputatio de circumcisione et legalibus orta est, non ad Scripturæ textum, sed ad collegii apostolici auctoritatem recursus habitus est; et res definita a Concilio Hierosolymitano; pariter, post tempora Apostolorum, controversia de die Paschatis a Victore Papâ in Concilio Romano definita fuit; idem actum est in quæstionibus de lapsorum absolutione, de validitate baptismi ab hæreticis collati, aliisque quas infra recensemus; idem fit etiam hodie, quando novæ exsurgunt difficultates; et cum decisio ab Ecclesiâ data, sit irreformabilis, cuique licet verba Augustini repetere : " *Inde* (a Sede Apostolicâ) etiam *rescripta venerunt : causa finita est* [1] ".

Quod quidem valde conveniens est. Nam, quando agitur de religione divinitus revelatâ, tam necessaria est auctoritas docens, quam infanti necessarium est gremium matris [2], et quidem auctoritas vivens ac loquens, quæ non solum Scripturam et Traditionem, sed etiam decreta quæ prius edidit, clarius, pro datâ opportunitate, explicare possit; et leges quas condidit novis fidelium necessitatibus accommodare [3].

604. Conclusio : Multo igitur perfectior est fidei regula catholica quam protestantica, multo aptior ad dirigendos homines omnium temporum ac conditionum versus finem supernaturalem. — Christus igitur, qui volebat Evangelium prædicari omni creaturæ, et omnia quæcumque mandaverat ab omnibus gentibus servari, qui ita de salute hominum curabat ut pro eis sanguinem fuderit, verisimiliter medium selegit, quo sua doctrina tutius servaretur et propagaretur, nempe *institutionem magisterii vivi et infallibilis;* quod *historice* jam demonstrandum est.

---

[1] Sermo CXXXI, 10, *P. L.*, XXXVIII, 734.

[2] Quod fatetur protestans **Scherer** (*Conversat. théol.*, p. 153) : " Cuique individuo tam necessaria est auctoritas quam embryoni necessarius est sinus maternus ".

[3] Præstantiam regulæ fidei catholicæ ita agnoscit **A. Sabatier**", op. cit., p. 306 : " Le système catholique a mis l'infaillibilité divine dans une institution sociale admirablement organisée, avec son chef suprême, le pape ; le système protestant a mis l'infaillibilité dans un livre. Or, à quelque point de vue que l'on examine les deux systèmes, l'avantage est sans contredit du côté du catholicisme. "

Caput ij.

DIVINA INSTITUTIO ECCLESIÆ HISTORICE PROBATUR.

605. **Divisio capitis.** Christum instituisse Ecclesiam *mediate* et *implicite*, quatenus doctrinam prædicavit quam multi homines amplexi sunt, omnes etiam Rationalistæ libenter agnoscunt. Sed quæstio est utrum Ipse societatem religiosam *hierarchicam* immediate instituerit, subditis et prælatis constantem, quâ doctrina ejus efficacius servari et propagari posset. Id negant *Sociniani*, *Unitarii*, *Congregationalistæ* et *Liberales*, quorum theorias jam supra, n. 573, declaravimus. Insuper, posito quod talis societas a Christo instituta fuerit, inquirendum manet utrum suprema auctoritas demandata fuerit *collegio Prælatorum ab invicem independentium*, an alicui *capiti seu Pontifici supremo*, cui inferiores Prælati obedire teneantur. Prius asserunt *Græci schismatici* et *Anglicani*, seu *Episcopalistæ*, posterius autem docent *Catholici*.

Quare duo probabimus : 1° Ecclesiam Christi esse vere *societatem hierarchicam* (non autem democraticam), in quâ *jure divino corpus Episcoporum docendi ac regendi auctoritate* polleat; 2° huic corpori *præesse Supremum Pontificem* qui *jure divino in ipsos Episcopos habeat jurisdictionem*, ideoque Ecclesiam Christi esse *monarchicam*.

Art. I. Christus instituit Ecclesiam vere hierarchicam.

606. **Status quæstionis.** Societas est cœtus plurium ad communem finem conjunctis viribus tendentium. Tria igitur supponit : *multitudinem* quamdam civium, *finem communem* ad quem tendant, et *vinculum* quo simul conjungantur et in eumdem finem conspirent. Hujusmodi vinculum in societatibus quæ liberis agentibus constant, nihil aliud esse potest nisi *auctoritas quædam moralis*, quâ membra ad eumdem finem determinatis mediis dirigantur.

Christus igitur *societatem religiosam vere hierarchicam*

instituit, si aliquot hominibus *potestatem alios docendi, regendi* et *sanctificandi* commisit, et ita eos ad finem supernaturalem dirigendi. Rem ita se habere ostendemus, probando : 1° Christum Apostolorum collegio potestatem *docendi, regendi et sanctificandi* fideles contulisse ; 2° eamdem potestatem *Apostolorum successoribus, nempe Episcoporum collegio*, demandatam fuisse ; 3° potestati docendi *infallibilitatis privilegium* esse adnexum.

607. *Thesis 1ª :* **Christus Ecclesiam ut societatem hierarchicam instituit Apostolis conferendo triplicem potestatem docendi, regendi et sanctificandi fideles**[1]. *Historice certum, theologice de fide*[2].

Ad quod probandum[3], *Scripturâ historice consideratâ* ostendemus : 1° Christum viam paravisse institutioni Ecclesiæ prædicando regnum Dei ; 2° eam proprie instituisse promittendo et conferendo Apostolorum collegio triplicem potestatem fideles docendi, regendi et sanctificandi ; 3° Apostolos revera triplicem hanc potestatem exercuisse.

608. **1° Christus viam paravit institutioni Ecclesiæ prædicando regnum Dei.** Prophetæ multoties *regnum Dei* annuntiaverant (supra, n. 519-526), regnum, inquam, *natio-*

[1] Potestas homines sanctificandi per oblationem *sacrificii* et *sacramentorum* administrationem dicitur potestas *ordinis*. Potestas docendi ac regendi nomine *jurisdictionis* designatur : jurisdictio enim, si late sumitur, complectitur tum *magisterium* quo regitur intellectus, tum *imperium* quo regitur voluntas. Cfr. **Franzelin,** *De Ecclesiâ*, th. 5.

[2] Hæc propositio, etsi propriis terminis non definita, implicite traditur a Concilio *Vaticano*, sess. III, Proœm. : " Pastor æternus et Episcopus animarum nostrarum, ut salutiferum redemptionis opus perenne redderet, sanctam ædificare Ecclesiam decrevit, in quâ veluti in domo Dei viventis fideles omnes unius fidei et caritatis vinculo continerentur ". Antequam infallibilitatem Ecclesiæ demonstraverimus, decreta *Vaticani* non ut argumenta citantur, sed ut authentica expositio doctrinæ catholicæ. Institutionem Ecclesiæ ut societatis egregie pariter describit **Leo XIII**, Encycl. *Immortale Dei* (1 nov. 1885), ut legere est apud *Acta Leonis XIII*, vol. II, p. 150, ed. Desclée, 1887.

[3] Cf. **Passaglia**, lib. II, c. 1; **Franzelin,** op. cit., th. 6-10 ; **Mazzella,** n. 422-445; **Pesch,** n. 305-310; **Lambrecht,** op. cit., p. 19; **Billot,** th. I; **Wilmers,** *De Ecclesiâ*, n. 12-28; **Semeria,** *Dogme, hiérarchie et culte*, p. 291-318; **Tixeront,** *Conf. apologétiques*, Paris, Gabalda, 1910, p. 343-369; **P. Batiffol,** *L'Eglise naissante*, 3e éd., 1909, ch. II; **Bovon,** * *Théologie du N. Test.*, 1893, t. I, p. 377 sq.· **Yves de la Brière,** *Eglise*, in *Dict. Apol. (d'Alès)*, I, 1221-1247; **M. Lepin,** *Le royaume de Dieu*, in *R. prat. d'Apolog.*, t. XIV (1912), 914-933.

nale simul et *universale*, quatenus mediante Israel, ad omnes Gentes extenderetur; regnum *spirituale*, in quo justitia, æquitas et pax florerent; regnum *eschatologicum*, in quod ingrederentur justi post magnas calamitates et judicium quo justi a malis secernerentur.

Tempore autem Christi hæc notio adulterata fuerat : exspectabatur regnum præsertim *nationale* et *temporale* seu politica instauratio Israel et victoria de Gentibus reportata.

609. Christus, regnum Dei prædicando, falsos Judæorum conceptus correxit, et quod imperfectum erat in antiquorum Prophetarum vaticiniis perfecit et complevit, annuntiando regnum non solum *internum* sed et *externum* seu *sociale*, — non solum *eschatologicum* sed *præsens*, — nec nationale sed *universale* — et *hierarchicum*.

(A) *Non solum internum, sed etiam externum seu sociale.* Omnes quidem fatentur Christum prædicâsse regnum *internum*, ad quod ingrediendum requiruntur fides, dilectio etiam inimicorum, humilitas et mansuetudo, patientia in adversis, legis adimpletio, ceteræque virtutes in *oratione montanâ* descriptæ. Sed, contra Liberales, præsertim *A. Harnack* et *A. Sabatier*, probamus hoc regnum esse simul *externum* et *sociale* : (a) Juxta omnes, etiam Liberales, regnum messianicum annuntiatum erat ut externum et collectivum; atqui pluries Christus declaravit se ideo venisse ut regnum messianicum constitueret, v. g., quando in synagogâ Nazareth sibi applicavit verba Isaiæ de Messiâ [1], aut respondit discipulis a Joanne Baptistâ missis miracula a se patrata ea esse quæ Isaias tanquam signa messianici regni prædixerat [2]; ergo regnum Christi erit externum et collectivum; (b) Idem patet ex *parabolis* quæ describunt regnum Dei : 1) hoc enim constat non *ex bonis* tantum, sed etiam *ex malis* (ideoque non est mere internum), ut apparet ex parabolis de *bono semine* et *zizaniis* [3], de sagenâ missâ in mare et *ex omni genere piscium congregante* [4], de virginibus *prudentibus* et *fatuis* [5]; 2) comparatur etiam *convivio magno* [6], ideoque sociali cœtui, necnon vineæ in quâ *plures simul operarii* labo-

[1] *Luc.*, IV, 16-22. — [2] *Matth.*, XI, 2-6; cfr. *Marc.*, I, 15.
[3] *Matth.*, XIII, 24-30, 36-43. — [4] *Matth.*, XIII, 47-50.
[5] *Matth.*, XXV, 1-13. — [6] *Matth.*, XXII, 2-14; *Luc.*, XIV, 16-24.

rant [1]. — Nec in contrarium allegari possunt verba : "Non venit regnum Dei cum observatione... Ecce enim regnum Dei intra vos est" [2]. Hæc enim, inspecto contextu, significant regnum Dei super terram non esse gloriosum sed humile, nec futurum tantum sed jam præsens.

610. (B) *Non mere eschatologicum sed et præsens.* Fatemur equidem Christum annuntiâsse regnum *eschatologicum*, quod regni præsentis erit veluti consummatio, quodque præcedent maximæ calamitates necnon judicium quo boni a malis secernentur [3]; sed, contra *A. Loisy*, probamus Christum simul annuntiâsse regnum *præsens* et *progressivum*, quod longo tempore permansurum erat ante adventum Domini. (a) Tempore Christi, regnum a Judæis exspectatum, secundum rabbinorum doctrinam [4], non erat mere eschatologicum, sed etiam per aliquod diuturnum tempus in terrâ mansurum erat ante diem judicii; ideoque Christus minime cogebatur concipere et describere regnum ut *mere eschatologicum*. (b) Revera illud describit tanquam *præsens* et *progressivum* : 1) *jam* enim *advenit* a tempore Joannis Baptistæ et prædicatur [5]; 2) insuper *crescere* debet, sicut granum sinapis quod seminatum est in agro et fit arbor in cujus ramis volucres cæli habitant [6]; est primum *pusillus grex* [7], sed postea prædicabitur in universo orbe antequam veniat consummatio [8]; 3) in eo erunt *boni* et *mali*, ut supra ostendimus, nec non *pauperes* et *divites* [9], et ita distinguitur a finali regno, a quo mali exsulabunt, et in quo omnes cælestibus divitiis affluent; 4) hujus regni cives adhuc sunt in tempore *probationis*, in quo aliquod præmium vel pœnam mereri possunt : constat ex parabolâ *servorum* adventum domini exspectantium [10], virginum *prudentium* et *fatuarum* [11], aut *talentorum* [12]; ideoque Christus totum ethicæ codicem

[1] *Matth.*, XX, 1-15; XXI, 33-45. — [2] *Luc.*, XVII, 20-21.
[3] *Matth.*, XXV, 31-46; *Marc.*, IX, 41-48; *Luc.*, XIII, 24-30.
[4] Quod erudite probat M. J. Lagrange, *Le Messianisme chez les Juifs*, p. 137-209.
[5] *Matth.*, XI, 12-15; XII, 28; *Luc.*, XVI, 16; XVII, 20-21.
[6] *Matth.*, XIII, 31-33; *Luc.*, XIII, 10-19. — [7] *Luc.*, XII, 32.
[8] *Matth.*, XXIV, 14; *Luc.*, XXIV, 47. — [9] *Matth.*, XXVI, 11; *Marc.*, XIV, 7.
[10] *Matth.*, XXIV, 43-51; *Luc.*, XII, 39-46. — [11] *Matth.*, XXV, 1-13.
[12] *Matth.*, XXV, 12-27; *Luc.*, XIX, 12-27.

promulgat, quasi hæc probatio diu sit permansura. Quod quidem lucidius etiam patebit ex eo quod hoc regnum tanquam *universale* et *hierarchicum* annuntiatur.

611. (C) *Universale* erit, id est, non ad solos Judæos restrictum, sed ad omnes Gentes sese extendens. Etsi enim Christus primo stadio suæ vitæ missus non fuerit nisi ad oves quæ perierant domûs Israel [1], et discipulis primum commendaverit ne in viam gentium abierint [2], certo tamen annuntiavit regnum Dei fore aliquando universale. 1) Pluries enim *reprobationem Judæorum* et *vocationem Gentium* prædixit; v. g., in parabolâ de homicidis vinitoribus : " Ideo dico vobis quia auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus " [3]; in parabolâ invitatorum ad nuptias [4]; pariter quando miratus fidem centurionis, dicit : " Dico autem vobis quod multi ab Oriente et Occidente venient, et recumbent cum Abraham et Isaac et Jacob in regno cœlorum; filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores " [5]. — 2) Haud raro supponit *Evangelium prædicandum fore in universo mundo*; Apostolis enim ait : " Vos estis sal terræ... Vos estis lux mundi " [6]; de muliere quæ eum unxerat dicit : " Ubicumque prædicatum fuerit evangelium istud in *universo mundo*, et quod fecit hæc narrabitur in memoriam ejus " [7]. — 3) Tandem Christus redivivus Apostolos mittit prædicare Evangelium in toto mundo et omni creaturæ : " Euntes ergo docete omnes gentes... Euntes in *mundum universum* prædicate Evangelium *omni creaturæ*... Et prædicari in nomine ejus pœnitentiam et remissionem peccatorum in omnes gentes " [8].

[1] *Matth.*, XV, 24. — [2] *Matth.*, X, 5.
[3] *Matth.*, XXI, 43; cfr. *Marc.*, XII, 9; *Luc.*, XX, 16.
[4] *Matth.*, XXII, 2-14; *Luc.*, XIV, 16-24.
[5] *Matth.*, VII, 11-12; cfr. *Luc.*, XIII, 19.
[6] *Matth.*, V, 13, 14. — [7] *Marc.*, XIV, 9.
[8] *Matth.*, XXVIII, 19; *Marc.*, XVI, 15; *Luc.*, XXIV, 47. — Contendunt quidem *A. Harnack* et *A. Loisy* his ultimis textibus fidem habendam non esse, quippe qui primævis documentis adjuncti fuerint circa finem primi sæculi, eo nempe tempore quo christiana religio jam universalis fiebat. — Hoc autem assertum gratuitum est; insuper hæc ultima verba omnino quadrant cum aliis supra relatis; tandem, si Christus non aperte prædixerat universalitatem sui regni, quomodo ejus discipuli, nationali spiritu imbuti, tam facile induci potuissent ad prædicandum Evangelium Gentibus?

(D) *Hierarchicum*[1], id est prælatis et subditis constans. Christus nascentem Ecclesiam jam vocaverat *pusillum gregem*. Dum vivit, ipse manet *supremus pastor* ovium : " *Ego sum Pastor bonus*, et cognosco oves meas et cognoscunt me meæ... Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili ; et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiet *unum ovile et unus pastor*[2] ". Hæc unitas sane obtineri nequit nisi omnes oves obediant uni eidemque pastori. Hoc autem munus pascendi oves apostolis suis commisit, et præsertim primo eorum, videlicet Petro, ut ex mox dicendis patebit.

612. 2° Christus proprie Ecclesiam instituit dum Apostolis potestatem docendi, sanctificandi atque regendi promittit et confert.

(A) Pars præcipua vitæ Christi in eligendis atque educandis Apostolis consumitur, eo fine ut hi ad ministerium pastorale exercendum præparentur. (a) Ab initio vitæ suæ publicæ seligit et vocat ad se paucos discipulos, Andream, Simonem qui postea appellatus est Petrus, Philippum, Nathanael[3], etc. Ex discipulis *duodecim* elegit, quos et Apostolos nominavit[4], verbo et exemplo educavit ; posteaque eosdem denuo vocavit ut, *relictis omnibus*, fierent *piscatores hominum*[5], id est ut totos se darent operi evangelicæ prædicationis.

(b) Cum duodecim Apostolis iter faciebat per civitates et castella, prædicans et evangelizans regnum Dei[6] ; eos modo speciali instruebat, lucide exponens parabolas quas turba non intelligebat : " Quia vobis datum est nosse mysteria regni cælorum ; illis autem non est datum[7]. " Zelum eorum excitabat, dicens[8] : " Messis quidem multa, operarii autem pauci ; rogate ergo Dominum messis ut mittat operarios in messem suam ".

(c) Quo efficacius eos disponeret ad apostolatum, misit

[1] Vox *hierarchia* etymologice designat sacrum principatum, et ex usu recepto eum principatum qui a personis sibi *invicem subordinatis* exerceatur.

[2] *Joan.*, X, 14, 16. — [3] *Joan.*, I, 35-51. — [4] *Luc.*, VI, 12, 13; *Marc.*, III, 13, 14; *Matth.*, X, 2-4. — [5] *Matth.*, IV, 18-22; *Marc.*, I, 16-20; *Luc.*, V, 1-11. [6] *Luc.*, VIII, 1. — [7] *Matth.*, XIII, 10; cfr. *Marc.*, IV, 11; *Luc.*, VIII, 10. — [8] *Matth.*, IX, 37-38.

eos prædicare regnum Dei filiis Israel, varia monita eisdem tradendo pro prædicatione sive præsenti sive futurâ [1]. Alio tempore, septuaginta duos discipulos misit ante faciem suam in omnem civitatem et locum quo erat ipse venturus [2].

613. (B) Apostolis hoc modo educatis *promisit* potestatem *docendi*, *regendi* et *sanctificandi* Ecclesiam. Christus hanc potestatem concedere *promisit* primum *Petro*, deinde ceteris Apostolis.

(a) *Petro*, qui aperte divinam missionem Christi proclamaverat, dicit : " Tu es Petrus et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam. Et tibi dabo claves regni cælorum. Et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cælis [3] ".

---

[1] *Matth.*, X, 1-42; *Marc.*, VI, 7-13; *Luc.*, IX, 1-6. — [2] *Luc.*, X, 1-24.

[3] *Matth.*, XVI, 18-19. — Hunc textum esse *interpolatum* contendunt *Liberales*, (ut Resch, Harnack, Réville) et *Modernistæ* cum A. Loisy : deest enim apud Marcum et Lucam; aliunde vox *ecclesia* est *Paulina*, ideoque Christo posterior; tandem idea expressa, nempe primatus Petri et Ecclesiæ hierarchicæ institutio, nonnisi secundo sæculo affirmari cœpit. — Hæc autem argumenta criticâ auctoritate carent. (a) Ex silentio Marci et Lucæ minime sequitur Christum præfata verba non protulisse : non enim singuli evangelistæ singula Magistri verba referunt. Præterea promissio primatûs invenitur apud **Lucam**, XXII, 32, et apud **Joannem**, XXI, 15-17, ut infra dicemus, n. 693 sq. Aliunde hæc verba non solum in omnibus codicibus inveniuntur, sed absque ullâ hæsitatione allegantur ab **Origene** (ap. *Eusebium*, H. E., VI, 25, 8) et a **Tertulliano** (*De pudicit.*, 22), necnon apud *De Aleatoribus*, c. I, et Tatiani *Diatessaron*, ideoque ab Ecclesiâ tum græcâ tum latinâ initio sæculi tertii, immo et exeunte sæculo secundo, tanquam genuina habebantur : quod explicari nequit si recenter fuissent interpolata. (b) Fatemur equidem vocem *ecclesia* sæpe a S. Paulo adhiberi; sed exinde illogice infertur Christum eodem vocabulo uti non potuisse : eo enim jam usi fuerant *Septuaginta* ad designandum religiosum cœtum Judæorum, et sane nil prohibebat quin Jesus hanc vocem adhiberet sensu analogo. (c) Id vero quod additur, nempe hierarchicam constitutionem Ecclesiæ, nonnisi sæculo secundo affirmatam fuisse, est assertum omnino gratuitum, immo et falsum, ut constat ex textibus jam allatis et mox adducendis. Sed hoc asserendo, Rationalistæ clare ostendunt rationem quæ eos præcipue moveat ad negandam hujus textûs genuinitatem, esse quod primatus Petri haud obscure ibi doceatur, ut fatetur **Holtzmann***, *N. Theologie*, t. I, p. 212. — Magis igitur consentaneum est sanæ criticæ regulis admittere hæc verba vere a Domino prolata esse, eo magis quod cum totâ evangelicâ narratione optime quadrent. — Quod fusius probant **A. Michiels**, *L'origine de l'épiscopat*, Louvain, 1900, p. 19-48; **P. Batiffol**, *L'Eglise naissante*, p. 94-113.

614. Jesus itaque Petro hic tria annuntiat : 1) se ædificaturum Ecclesiam suam, id est religiosam communitatem cujus est caput, super Petrum, et quidem modo *stabili* sicut domum quæ super petram ædificatur, ita ut portæ inferi, id est, potestates diabolicæ eam destruere non valeant; 2) eidem daturum *claves regni cælorum :* quâ metaphorâ designatur suprema potestas in Ecclesiam, potestas claudendi et aperiendi, ideoque conditiones definiendi ad ingrediendam Ecclesiam, cujus constituitur generalis præpositus: is enim cui traduntur claves domûs vel civitatis, in hanc supremam auctoritatem accipit[1]; 3) huic etiam collaturum *potestatem ligandi et solvendi,* id est, facultatem *ligandi fidelium mentes* et *voluntates,* in rebus spiritualibus, per doctrinam, per leges et præcepta, ideoque per sententias judiciales aut pœnas delinquentibus inflictas; pariter facultatem *solvendi quæcumque vincula spiritualia* quæ fideles ab ingressu in regnum cælorum prohibere aut retardare possent, v. g., vinculum legis, vinculum culpæ, vinculum pœnæ. Uno verbo Apostolorum principi promittitur potestas *docendi, regendi* atque *sanctificandi* Ecclesiæ membra.

615. (b) Ceteris vero *Apostolis* Jesus promittit pariter potestatem *ligandi* atque *solvendi*[2], non quidem supremam, cum pendeant ab eo qui est fundamentum Ecclesiæ et claves accepit, sed *dependenter* ab eo. Postquam enim officium

[1] Cui interpretationi favet usus Scripturæ; ita v. g. propheta Isaias (XXII, 20-22) nomine Dei, præpositum templi, cui nomen *Sobna,* sic alloquitur : "Expellam te de statione tuâ... vocabo servum meum Eliacim... et *potestatem tuam dabo* in manu ejus... et *dabo clavem domus David* super humerum ejus; et aperiet, et non erit qui claudat; et claudet, et non erit qui aperiat"; ex quo clare colligitur *dare clavem domus David* idem esse ac *potestatem tradere.* Ita pariter Christus ipse ait (*Apoc.*, I, 18; III, 7) : "Et habeo claves mortis et inferni"; quæ verba infra sic exponuntur : "Hæc dicit Sanctus et Verus, *qui habet clavem David :* qui *aperit, et nemo claudit, claudit et nemo aperit*"; quibus constat *habere clavem David* idem esse ac supremâ potestate pollere claudendi et aperiendi cælum.

[2] Protestantes quidam, ut **B. Weiss***, contendunt hanc potestatem tradi *multitudini fidelium.* Sed immerito; nam potestas *judiciaria* neque apud Judæos, neque apud Christianos multitudini commissa fuit. Quod animadvertit ipse **Loisy***, *Les Ev. Synoptiques,* t. II, p. 91 : "Mais, outre que le parallélisme de cette sentence avec la parole que Jésus a dite à Pierre, contredit cette hypothèse, la nature de la chose ne s'y prête pas, un groupement acéphale ne pouvant être censé investi du pouvoir judiciaire."

obduratos peccatores denuntiandi Ecclesiæ promulgaverat, *Apostolis* dixit : " Amen dico vobis, quæcumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in cælo ; et quæcumque solveritis super terram, erunt soluta et in cælo[1] ".

Et ita promittitur institutio alicujus societatis *hierarchicæ*, in quâ præpositi potestatem obtinebunt docendi, regendi et sanctificandi subditos.

616. Confirmatur ex verbis quibus Christus promisit *Spiritus sancti specialem assistentiam* in prædicando Evangelio. In sermone quem ad Apostolos habuit post ultimam cœnam, hæc inter alia dixit : " Et ego rogabo Patrem, et alium Paraclitum dabit vobis, ut *maneat* vobiscum *in æternum; Spiritum veritatis* quem mundus non potest accipere... vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit et in vobis erit...[2] Paraclitus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos *docebit omnia*, et *suggeret* vobis *omnia* quæcumque dixero vobis...[3] ". Hic clare et distincte Christus affirmat Spiritum veritatis, id est, Eum qui est in se substantialis veritas et simul veritatis revelator, cum Apostolis mansurum et in eis semper fore, ut eos doceat omnem veritatem, et in memoriam revocet omnia quæ Dominus eis dixerat, ut et ipsi a Spiritu sancto edocti, doctrinam Magistri tuto prædicare possint : " Accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos, et eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæâ, et Samariâ et usque ad ultimum terræ "[4].

617. (C) Potestatem Apostolis promissam eis vere fuisse *collatam* nemo Christianorum dubitat, cum Dominus fidelis sit in omnibus verbis suis[5]. Revera Christus redivivus : (a) Modo generali potestatem a Patre acceptam Apostolis

[1] *Matth.*, XVIII, 18. — **Réville*** hunc versum pariter ut spurium habet ; sed **Weiss*** et **Resch*** Christo eum adscribere non dubitant. Cf. **A. Michiels,** op. cit., p. 48-51.

[2] *Joan.*, XIV, 16-17. Hic nota Spiritum vocari *Spiritum veritatis*, non autem Spiritum amoris, quia ibi promittitur ut *doctor*, qui Apostolos illuminabit eosque ab errore liberabit. — Specialem vim hujus incisi " *in vobis erit* " infra exponemus, n. 662.

[3] *Joan.*, XIV, 26; cf. XVI, 13, ubi dicitur : " Docebit vos omnem veritatem ", i. e., juxta vim græci textus, perducet vos ad omnem veritatem.

[4] *Act.*, I, 8. — [5] *Ps.* CXLIV, 13.

contulit, speciatim vero *facultatem fideles sanctificandi*, horum peccata remittendo : " Sicut misit me Pater, et ego mitto vos... Accipite Spiritum sanctum : quorum remiseritis peccata, remittuntur eis ; et quorum retinueritis, retenta sunt[1] ". Quibus verbis vere conferri potestatem remittendi aut retinendi peccata, alibi probamus. Sed, etiamsi admittatur cum Protestantibus hic agi de potestate *declarandi* peccata recte dispositis remitti, sane vera auctoritas, et quidem divinitus accepta, Apostolis committitur.

618. (b) Potestatem *docendi*, *leges ferendi* et homines per baptismum *sanctificandi* undecim Apostolis, paucis diebus antequam ad Patrem ascenderet, Jesus contulit : " Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra : euntes ergo *docete* omnes gentes, *baptizantes* eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti : docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis : et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi[2] ". Quam sollemnia sint hujusmodi verba nemo est qui non videat : Jesus siquidem plenitudinem suæ potestatis invocat, ut exinde significet auctoritatem Apostolis conferendam, nihil aliud esse nisi suæ divinæ potestatis participationem. 1) Eos non ad solos Judæos, sed ad omnes gentes mittit, ut *doceant auctoritative* : hic est enim sensus græcæ vocis μαθητεύσατε (discipulos efficite) ; et ne terreantur difficultate operis, affirmat *se esse cum eis docentibus* usque ad consummationem sæculi. 2) Docere debent non solum res credendas, sed etiam *præcepta* ab omnibus servanda, ideoque potestatem legislativam accipiunt. 3) Debent pariter *baptizare* credentes, id est, eos a maculâ peccati abstergere, eisque gratiam conferre. Quod confirmatur ex loco parallelo apud *Lucam*, ubi dicitur : " Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere a mortuis tertiâ die, et *prædicari* in nomine ejus *pœnitentiam* et *remissionem peccatorum* in omnes gentes[3] ".

619. Apud Marcum pariter potestas *docendi* et baptizandi speciatim commemoratur ; et hæc tanta est ut qui renuerit ei parere, salvari nequeat : " Euntes in mundum universum

[1] *Joan.*, XX, 21-23. — [2] *Matth.*, XXVIII, 18-20. — [3] *Luc.*, XXIV, 44-49

prædicate evangelium omni creaturæ. Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit; qui vero non crediderit, condemnabitur[1]".

Quatuor igitur Evangelistæ narrant Christum Apostolis contulisse potestatem *docendi*, *regendi* et *sanctificandi* fideles. Christus proinde vere instituit religiosam societatem, præpositis et subditis constantem, et ita Ecclesiæ fundamenta jecit.

620. Solvuntur difficultates. (a) *Objiciunt* quidem *Liberales* et *Modernistæ* verba et gesta Christi *redivivi* non esse vere *historica*, nec proinde ex eis aliquid inferri posse quoad Ecclesiæ institutionem. — Inutile prorsus effugium! Nam supra ostendimus (n. 429 sq.) resurrectionem esse vere historicum factum. Ceteroquin hæc verba Christi redivivi ita cum iis quæ vivus dixerat et egerat connectuntur ut deleri nequeant quin corruat tota evangelica narratio. Cur enim Dominus vitæ suæ publicæ maximam partem educationi Apostolorum devovit nisi quia eis committere volebat munus Evangelium prædicandi et religiosam societatem constituendi? — Præterea quomodo factum est ut ejus discipuli, mortuo Magistro, mox religiosam societatem fundaverint, non obstantibus persecutionibus undique orientibus, nisi rati fuissent sibi a Christo demandatum esse hujusmodi officium? — Rejiciendo igitur hæc ultima Evangelii capita, Rationalistæ insuperabilibus difficultatibus irretiti manent.

621. (b) Iterum *Liberales* congerunt textus in quibus declaratur omnes christianos esse *æquales*, nullum in alios dominari debere, nullum vocandum esse *rabbi* seu magistrum; et exinde inferunt hierarchiæ institutionem esse alienam a mente Christi[2].

Resp. In textibus allegatis docet Dominus auctoritatem ministris Ecclesiæ commissam non tyrannice exercendam esse, sicut aliquando fit in societate civili, sed modo paterno, cum benignitate et humilitate, ad promovendum bonum spirituale subditorum, "sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare[3]". Pariter, cum unus sit proprie Magister, nempe Christus, Apostoli eorumque successores non auctoritate propriâ, sed auctoritate Christi, docere debent, tanquam ministri pro Christo legatione fungentes, ideoque

---

[1] *Marc.*, XVI, 15-16.

[2] Ita **A. Sabatier***, op. cit., ubi allegat *Matth.*, XX, 25-27; XXIII, 8-12; posteaque scribit: "Il est évident que l'Eglise catholique, par sa hiérarchie cléricale, par sa distinction des clercs et des laïques, par le rôle de médiateurs et de directeurs donné à ses prêtres, viole l'esprit et la lettre de ces paroles."

[3] *Matth.*, XX, 28. — Quod et Petrus postea exponit: "Providentes non coacte, sed spontanee... neque ut dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo". (*I Petr.*, V, 2-3.)

gloriari non debent. Sed ex hoc minime infertur nullam hierarchiam fuisse a Domino institutam : contrarium probant textus jam expositi.

622. (c) Tandem in medium proferunt textus in quibus Christus promittit se missurum Spiritum veritatis qui discipulis suggerat quæcumque ipse docuerit; ergo, inquiunt, sola fidei regula est conscientia Spiritu Dei illuminata, nec requiritur visibile magisterium [1].

Resp. Textus allegati non ad omnes discipulos, sed ad *solos Apostolos* diriguntur; excerpuntur enim ex sermone Christi in ultimâ cœnâ (supra, n. 616) et significant Apostolis eorumque successoribus specialem Spiritûs illuminationem impertiendam fore, ut hi testimonium reddant Christo ejusque doctrinam authentice exponant. Non diffitemur quidem ipsos laicos a Spiritu sancto illuminari, sed, ut *spiritualis anarchia* vitetur, necesse est ut hi magisterio ecclesiastico subdantur.

623. 3° **Apostoli, post Pentecosten, jam collegialiter agunt tanquam religiosæ societatis præsides** [2]. Hi enim, mentem Christi intelligentes ejusque mandatis obedire parati, *collegialiter* agunt, et religiosam societatem sine morâ constituunt, primum in *Palæstinâ*, et mox *inter Gentes*.

Liberales contendunt quidem apostolicum christianismum non fuisse societatem hierarchicam, visibilem et socialem, sed solum *cœtum mysticum* in quo doctores a Deo illuminati prophetabant, et curationes aliaque mirabilia operabantur [3]. Immerito tamen, ut ex sequentibus patebit.

624. (A) In *Palæstinâ*, præsertim in civitate *Hierosolymitanâ*, fidelium communitas, nedum sit mystica quædam illu-

[1] **A. Sabatier***, *op. cit.*, p. 463-464 ubi allegat *Joan.*, XIV, 16-20; XV, 26; XVI, 13-15. Melius rem intellexit **A. Loisy***, *Le quatr. Ev.*, p. 785, ubi scribit : " Si le don de l'esprit est destiné à tous, s'il agit dans tous les fidèles, il y a une économie dans sa diffusion : les apôtres le recevront pour être les intermédiaires et les arbitres de la rémission des péchés ; le ministère universel de l'Esprit ne comporte pas seulement une influence invisible sur chaque fidèle, mais une action extérieure sur la masse, par l'organe des représentants et des gardiens de l'unité chrétienne ". — Quas difficultates solvit etiam **L. Venard**, *L'Eglise enseignante*, in *Revue du Clergé français*, t. LX, 15 nov. 1909, p. 410-415.

[2] Cfr. **C. Fouard**, *Saint Pierre et les premières années du christianisme*, 5e édit., 1901 ; *Saint Paul*, 7 éd., 1902 ; **Mgr Le Camus**, *L'Œuvre des Apôtres*, 1905 ; **Yves de la Brière**, l. c., 1248-1262.

[3] **A. Harnack***, *Entstehung und Entwickelung der Kirchenverfassung und des Kirchenrechts in den zwei ersten Jahrhunderten*, 1910 ; **A. Sabatier**, *Les Relig. d'autorité et la Religion de l'Esprit*, p. 47-170.

minatorum secta, jam apparet ut societas *hierarchica*, *distincta*, et a *Synagogâ independens*.

(a) *Hierarchica* et quidem *visibiliter*, quatenus nempe regitur a corpore Apostolorum, qui triplicem potestatem *docendi*, *regendi* et *sanctificandi* exercent tanquam *divinitus acceptam*, et cui fideles sese subjiciunt. 1) A die Pentecostes, incipiunt *prædicare* Christum ejusque divinam missionem, et quidem in nomine Domini, et jubente Deo, cui obedire oportet magis quam hominibus; immo, non obstantibus magistratibus, replent Jerusalem doctrinâ suâ; et virgis cæsi, non cessant in templo et circa domos docere et evangelizare Christum [1]. 2) *Regunt* nascentem Ecclesiam seligendo Mathiam, Deo auspice, in locum Judæ proditoris "accipere locum ministerii hujus et apostolatus" [2], diaconos instituendo ut ministrarent mensis et eleemosynarum distributioni [3], mittendo quosdam ministros ad imponendas manus super neo-baptizatos [4], administrando bona communitatis, et coercitivam potestatem exercendo, etiam miraculose, contra Ananiam et Saphiram qui aliquâ fraude usi fuerant [5]. 3) *Sanctificant* animas, ministrando baptismum in remissionem peccatorum [6], conferendo Spiritum Sanctum [7], decreta condendo circa mores [8].

625. (b) *Distincta*, id est, *sua dogmata suosque ritus habens*: 1) Apostoli doctrinam prædicant hucusque Judæis ignotam, nempe Christum, quem crucifixerunt, esse vere *Messiam* a prophetis nuntiatum, *Dominum* a nobis colendum, *Salvatorem* pro nobis passum, a mortuis suscitatum, in cujus solo nomine salvari possumus [9]. Hæc est veluti *regula fidei* quam neo-conversi profiteri debent [10]. 2) *Suos pariter ritus habent proprios*, præsertim *baptismum*, distinctum a variis baptismatibus Judæorum et a baptismo Joannis [11], sine quo nemo novam communitatem ingredi potest [12];

[1] *Act.*, II, 14-36; III, 12-26; IV, 16-20; V, 26-32, 40-42.
[2] *Act.*, I, 25. — [3] *Act.*, VI, 1-6. — [4] *Act.*, VIII, 14-17.
[5] *Act.*, IV, 34-37; V, 1-11. — [6] *Act.*, II, 38. — [7] *Act.*, VIII, 17.
[8] *Act.*, XV, 29. — [9] *Act.*, II, 36; IV, 10-12. — [10] *Act.*, II, 42.
[11] *Act.*, XI, 16; XIX, 1-5.
[12] *Act.*, II, 37-41; VIII, 5-16, 36-38.

impositionem manuum quâ Spiritus Sanctus modo speciali confertur [1]; *fractionem panis* [2], quæ nihil aliud esse videtur nisi celebratio eucharistiæ a Christo in ultimâ cœnâ institutæ.

626. (c) *A Synagogâ independens.* Etsi enim Apostoli primum preces in templo offerunt cum Judæis [3], mox a Synagogâ secedunt : 1) *virtualiter*, profitendo se *a Christo immediate* et *exclusive* divinam missionem accepisse homines docendi et sanctificandi, eamque exercendo *independenter* a Synagogâ, immo et contra ejus præscripta [4]; 2) *formaliter*, sibi coaptando gentiles, Deo ita jubente, et quidem per baptismum et collationem Spiritus Sancti, sine circumcisione et professione judaismi [5], et declarando circumcisionem aliaque legalia præcepta non ligare christianos e gentilitate conversos [6].

Communitas itaque hierosolymitana jam ab initio fuit vera societas religiosa *hierarchica*, *distincta* et *independens* a Synagogâ. — Postea vero, præsertim post Herodianam persecutionem, præter *diaconos*, qui non solum ministrabant mensis, sed etiam prædicabant verbum Dei [7], constituuntur *presbyteri* seu *seniores* [8], qui, sub Apostolis, varia obeunt ministeria. Inter discipulos unus eminet, *Jacobus*, frater Domini qui, in concilio hierosolymitano, post Petrum, Barnabam et Paulum, loquitur tanquam seniorum præses et, Apostolis dispersis, ut caput ecclesiæ hierosolymitanæ habetur [9].

627. (B) *Inter Gentes*, Ecclesia, præsertim post Concilium Hierosolymitanum, late diffunditur, etiam extra limites Romani imperii [10], et quidem *ad normam veræ societatis :* in quâ duplex distinguitur unitas, nempe *localis* pro quâlibet ecclesiâ, et *socialis* pro universali Ecclesiâ.

628. (a) *In quâlibet ecclesiâ particulari*, Apostolus qui eam fundavit, potestatem retinet divinitus acceptam non

[1] *Act.*, VIII, 14-17. — [2] *Act.*, II, 42-46.
[3] *Act.*, II, 46; III, 1, 2, 1, etc.
[4] *Act.*, II, 38; III, 17; IV, 8-20; V, 27-33.
[5] *Act.*, X, 3-33; 44-48; XI, 19-30; XV, 1. — [6] *Act.*, XV, 7-11; XXI, 25.
[7] *Act.*, VI, 9-10; VIII, 5. — [8] *Act.*, XI, 30; XV, 4, 6, 23.
[9] *Act.*, XV, 13; XXI, 18. — [10] *I Cor.*, IV, 17; *Colos.*, I, 6; *Rom.*, I, 8.

solum doctrinam authentice interpretandi, sed etiam communitatem regendi. Ita *S. Paulus* multoties affirmat se *apostolum esse Jesu Christi per voluntatem Dei* [1], non ab hominibus, sed per Jesum Christum et Deum Patrem electum [2], qui in Christo per evangelium christianos genuit [3], cui proinde hi obedire tenentur. *Veritatem docet* non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in *nomine* et *virtute Dei* [4]; quod præcipit, Dominus ipse præcipit [5]; quæ scribit, Domini sunt mandata [6]. Quare varia *præcepta* tradit, v. g., circa idolothyta, circa usum charismatum [7], abusus corrigit circa sacram synaxim [8], incestuosum Corinthium excommunicat [9]; uno verbo vere loquitur et agit tanquam auctoritatem habens in fideles. Quod præsertim constat ex duabus *ep. ad Corinthios*.

629. (b) *Unitas quædam, non solum idealis, sed et socialis* inter varias communitates christianas existit, vi cujus cœtus christiani dicuntur *fraternitas quæ in mundo est* [10]. Hanc autem esse unitatem *vere socialem et externam*, constat :

1) *Ex variis comparationibus* a S. Paulo adhibitis. Ecclesia enim, non localis sed universalis [11], dicitur *templum*, *corpus* et *sponsa* Christi.

α) Ecclesia comparatur *ædificio* seu *templo* [12] : lapides ex quibus exstruitur sunt non solum *Judæi* sed etiam *Gentiles*, in unum coadunati per eum qui reconciliavit homines cum Deo et ad invicem ; fundamenta vero ædificii sunt apostoli et prophetæ, " ipso summo angulari lapide Christo Jesu, in quo omnis ædificatio crescit in templum sanctum in Domino [13] ". Agitur hic de *visibili* unitate, quæ in eo sita est quod fideles *apostolis* et *prophetis innituntur*, tanquam

---

[1] *I Cor.*, I, 1. — [2] *Galat.*, I, 1. — [3] *I Cor.*, IV, 15.
[4] *I Cor.*, II, 1-5. — [5] *I Cor.*, VII, 10. — [6] *I Cor.*, XIV, 37.
[7] *I Cor.*, VIII, 1-13; X, 14-22; XIV, 26-35. — [8] *I Cor.*, XI, 17-34.
[9] *I Cor.*, V, 3-5. — [10] *I Petr.*, V, 9.
[11] Alibi S. Paulus loquitur de *animâ justi* aut de *quâlibet ecclesiâ* quatenus est templum Dei, corpus aut sponsa Christi ; sed in *ep. ad Ephesios* et *ad Colos.* agitur de Ecclesiâ *universali*, ut ex contextu patet.
[12] *Ephes.*, II, 13-22. — [13] *Ephes.*, II, 20-21.

solido fundamento, eis *obedientes* tanquam præpositis a Christo.

β) Ecclesia est etiam *corpus mysticum Christi* [1]. Omnes siquidem fideles unum efficiunt corpus, cujus *caput est Christus* : "Et ipse est caput corporis Ecclesiæ [2]". Diversa sunt membra et membrorum officia : alii sunt apostoli, alii prophetæ, alii evangelistæ, alii pastores et doctores. Omnes tamen vinculo unitatis conjunguntur : "Unum corpus et unus spiritus, sicut vocati estis in unâ spe vocationis vestræ. Unus Dominus, una fides, unum baptisma [3]". Hæc igitur unitas procedit a capite, seu a Christo, — et a Spiritu qui omnia membra movet, et eamdem fidem inspirat, — et a baptismo *visibili* quo omnes regenerantur, — sed etiam ab *Ecclesiæ ministris* qui, licet diversa habeant munera, omnes concurrunt in ædificationem corporis Christi, præsertim suâ *auctoritate* servantes *unitatem fidei* "ut jam non simus parvuli fluctuantes et circumferamur omni vento doctrinæ in nequitiâ hominum, in astutiâ ad circumventionem erroris [4]." Hìc etiam agitur de *unitate visibili*, quæ per ministrorum hierarchiam servatur.

γ) Ecclesia est tandem *sponsa Christi*, quam Christus dilexit, seipsum pro eâ tradens, ut eam sanctificaret, et exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam non habentem maculam, sed ut sit sancta et immaculata [5]. Jamvero hujusmodi verba significant *sanctitatem* non solum internam sed et *visibilem*, quâ exterius fulgere debet *societas christiana* tanquam sponsa ejus qui est ipsius sanctitatis auctor.

Ex his testimoniis simul sumptis sequitur Ecclesiam non esse tantum cœtum mysticum, sed etiam *societatem visibili unitate* et *sanctitate* præditam, cujus membra *visibili vinculo* sacramentorum colligantur, et sub visibili pastorum regimine integram servant fidem.

630. 2) *Ex ipso exercitio auctoritatis* : Apostoli siquidem suam auctoritatem exercent non solum in ecclesias *a se* fundatas, sed etiam in alias seu in totam communitatem

[1] *Ephes.*, I, 22-23; IV, 3-16; *Colos.*, I, 18-23; II, 19.
[2] *Colos.*, I, 18.
[3] *Ephes.*, IV, 4-5. — [4] *Ephes.*, IV, 14. — [5] *Ephes.*, V, 25-27.

christianam. Constat : α) ex *decreto Hierosolymitano* circa legales observantias, quod non solum in Palæstinâ, sed etiam in Syriâ, Ciliciâ, Asiâ minori, etc, pro lege habitum est [1]; β) ex *interventu Apostolorum* in ecclesiis a se non fundatis : ita *Galatæ*, a S. Paulo conversi, agnoscunt auctoritatem Petri aliorumque apostolorum, ideoque Paulus, ad sua jura vindicanda, probat se idem sentire ac collegium apostolicum [2]; etsi Paulus Romanos non evangelizaverat, eis tamen *authentice* exponit doctrinam justificationis, nomine Dei qui missionem apostolicam sibi contulit [3]; aliunde S. Petrus ad ecclesias Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ et Bithyniæ scribit tanquam in eas auctoritatem habens [4], quamvis quædam ex his ecclesiis a S. Paulo constitutæ fuerint; pariter S. Jacobus ad duodecim tribus dispersas epistolam catholicam mittit [5], et S. Joannes Apocalypsim ad septem ecclesias quæ sunt in Asiâ [6]. — Ita manifestatur *auctoritas collectiva* quam Apostoli in Ecclesiam universalem habebant.

Aliunde ecclesiæ locales a presbyteris et senioribus gubernabantur sub regimine alicujus Apostoli.

Ergo communitas christiana non erat cœtus mysticus privato enthusiasmo vel privatâ inspiratione tantum conjunctus, sed *societas vera et hierarchica visibili vinculo auctoritatis docentis ac regentis coadunata, prælatis et subditis constans.*

631. 3) *Ex ipsâ transmissione apostolicæ auctoritatis*, qualis in thesi sequenti demonstrabitur, n. 638-645.

632. Ita confirmatur quod antea probavimus, videlicet Dominum Apostolis promisisse ac contulisse potestatem docendi, regendi et sanctificandi fideles. Ergo thesis nostra non solum ex uno vel altero textu probatur, sed ex totâ Evangelicâ narratione, necnon ex Actibus Apostolorum eorumque epistolis; ideo negari nequit quin rejiciatur auctoritas omnium librorum Novi Testamenti.

---

[1] *Act.*, XV, 22-31, 41; XVI, 4.
[2] *Galat.*, I, 17-24; II, 1-16. — [3] *Rom.*, I, 1-7. — [4] *I Petr.*, I, 1.
[5] *Jac.*, I, 1. — [6] *Apoc.*, I, 4.

N. B. Aliud argumentum desumi posset ex Patrum auctoritate, qui docent hanc triplicem potestatem Apostolis commissam esse; sed id satis clare eruetur e thesi secundâ.

633. *Thesis 2ª :* **Apostolorum successores jure divino sunt episcopi collegialiter sumpti, quoad potestatem docendi, sanctificandi ac regendi fideles.**

Dicitur *jure divino*, quatenus episcopi non humanâ, sed *divinâ ordinatione* instituti sunt, contra Calvinianos, Presbyterianos, et Rationalistas [1], qui contendunt episcopos non a Christo aut Apostolis institutos fuisse, sed sensim et sine sensu sibi arripuisse potestatem quâ nunc gaudent.

Dicitur *collegialiter* sumpti, quia non contendimus singulos episcopos singulorum Apostolorum successores esse, sed collegium episcoporum collegio Apostolorum successisse, ita ut suprema potestas docendi, sanctificandi ac regendi fideles in universâ Ecclesiâ non singulis episcopis, sed toti collegio competat : unusquisque tamen episcopus in suâ diœcesi hanc triplicem potestatem habet.

Hanc thesim per partes probabimus, scilicet : 1° Apostoli successores in officio habere debebant; 2° successores Apostolorum sunt Episcopi; 3° Episcopi Apostolis successerunt in triplici potestate docendi, sanctificandi ac regendi fideles.

634. 1° **Apostoli successores in officio habere debebant.** *Theologice de fide* [2].

(A) Ex hucusque dictis, constat Christum ideo Apostolis contulisse potestatem docendi, regendi et sanctificandi

[1] **Calvin** *, *De Institutione christianâ*, lib. IV; **Salmazius***, *De fœnore trapezitico*, Lugd. Batav., 1640; **Blondellus***, *Apologia pro sententiâ Hieronymi de episcopis et presbyteris*, Amstelodami, 1646; **Dallæus***, *De scriptis quæ sub Dionysii Areopagitæ et Ignatii Antiocheni nominibus circumferuntur*, Genève, 1666; — **Harnack***, *Dogmengeschichte*, 3e ed., Leipzig, 1894, I, pp. 204-207, 363-389; *Texte und Untersuchungen*, II, fasc. 1 et 2, pp. 88-128; **Hatch***, *The organisation of the early christian church*, Oxford, 1881; **J. Réville***, *Les origines de l'episcopat*, Paris, 1894; **Sabatier***, *Les religions de l'autorité et la religion de l'esprit*, Paris, 1904, lib. I, c. 4.

[2] **Franzelin**, th. 15 16; **Tepe**, nn. 241 sqq., 281 sqq.; **Brugère**, n. 23 24; **Wilmers**, n. 73 78; **Card. Segna**, *De Ecclesiæ Christi constitutione*, p. 25 60 et 257-362; **P. Batiffol**, op. cit., p. 115-378. — Thesis *de fide est*, utpote ordinario Ecclesiæ magisterio fidei proposita.

homines ut fidei unitas melius servaretur, fidelesque tutius, per legum custodiam, finem suum supernaturalem attingere valerent. Atqui ille finis non cessavit cum Apostolis, sed est perpetuo duraturus; nam : —

635. (a) Omnes omnium ætatum et nationum fideles semper eamdem fidem profiteri debent, nec id facere possunt nisi *infallibili doceantur auctoritate;* si enim dubia exsurgunt de interpretatione dogmatum quæ Christus docuit, non ratione, nec libris etiam inspiratis, sed viva et infallibili auctoritate solvi possunt, ut supra declaratum est, n. 592-603. Quod sane ipsorum Protestantium exemplo illustratur : multi enim inter eos sunt doctrinâ conspicui, et per tria sæcula tentârunt aliquod systema christianæ doctrinæ ex Scripturis excerpere, quod ab omnibus ut purus Christianismus haberetur; sed incassum laboraverunt, et quotidie novæ efformantur sectæ, quarum quælibet ut essentialia accipit quædam dogmata quæ ab aliis rejiciuntur. Experientiâ igitur constat non posse custodiri fidei unitatem etiam in essentialibus, nisi *perpetuum* sit infallibile magisterium.

636. (b) Eodem fere modo argui potest quoad potestatem *legiferam* et *judiciariam*. Societas enim religiosa, sicut civilis, vix subsistere potest, nisi leges condantur quæ variis loci temporisque circumstantiis adaptentur, simulque judices seligantur, quorum erit legum custodiæ invigilare, sententias contra delinquentes ferendo. 1) Cum enim lex evangelica ad omnes populos omniaque tempora intendatur, necesse est ut instituatur *legislativa* auctoritas quæ accommodet generalia principia, a Christo determinata, variis temporum et locorum circumstantiis : sæpe enim, mutatis rerum adjunctis, mutari debent leges quædam positivæ, quo melius media ad finem adaptentur; ita Apostoli usum sanguinis et suffocati prohibuerant, ut Judæi, qui ab his abhorrebant, facilius cum neo-conversis Gentilibus consociarent; postea vero lex hujusmodi, utpote inutilis, in desuetudinem abiit. Aliunde, crescente fidelium numero, multa determinanda erant quoad sacramentorum administrationem, cultum divinum, sacerdotum varia munia et officia. Insuper nonnulla decreta utilia erant tempore persecutionum quæ tem-

pore pacis nociva fuissent. 2) Nec minus evidenter patet omni tempore necessaria esse *tribunalia* ecclesiastica, quibus leges singulis casibus applicentur; potestas enim civilis in spiritualia jurisdictionem non habet, nec tamen possunt leges fideliter custodiri, attentâ hominum fragilitate, nisi sententiæ pœnæque contra delinquentes ferantur. Ergo ad Ecclesiæ prosperitatem et tranquillitatem requiritur auctoritas *permanens* legifera et judiciaria; aliunde ad fidei præservationem desideratur *perpetua* infallibilis auctoritas; ergo utraque non solum Apostolis, sed eorum successoribus conferenda erat.

637. (B) Plerique textus supra citati clare ostendunt potestatem docendi, sanctificandi, et regendi fideles non fuisse ad tempora apostolica limitatam, sed ad omnia tempora extensam. Ita, quando Christus Apostolos misit in universum mundum prædicandi causâ, addidit : " Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi, ἕως τῆς συντελείας του αἰῶνος "[1]. Porro verba hæc non finem ævi apostolici, sed *finem mundi* designant. Hæc enim locutio nonnisi quinquies invenitur in Novo Testamento, et quidem apud Matthæum solum; porro, quatuor prioribus locis[2], juxta omnes, *finis mundi* significatur. Ergo hic eodem sensu accipienda est, nisi obstet contextus. Contextus autem, nedum huic interpretationi opponatur, eam potius requirit; nam hic agitur de prædicando Evangelio omnibus gentibus omnique creaturæ; atqui certe Apostoli ipsi non poterant personaliter tantum opus peragere; ergo quæstio est de opere per *eorum successores* complendo.

2° **Apostolorum successores sunt episcopi**[3]. *De fide.*

[1] *Matth.*, XXVIII, 20. Cf. in hunc locum, **Corluy**, op. cit., I, p. 9 sq.

[2] *Matth.*, XIII, 39, 40, 49; XXIV, 3.

[3] **Petau**, *Dissertationum theologicarum libri duo*, Paris, 1641; *De ecclesiastica hierarchiâ libri quinque* (Theol. dogm., ed. Vivès, Paris, 1867, t. VII et VIII ; **de Smedt**, *L'organisation des Eglises chrétiennes jusqu'au milieu du IIIe siècle*, in *Revue des questions historiques*, t. XLIV (1888), et L (1891 ; **Michiels**, *L'Origine de l'épiscopat*, Louvain, 1900; *Evêques*, in *Dict. Apolog.* (d'Alès), I, 1750-1786; **Semeria**, *Dogma, gerarchia e culto nella chiesa primitiva*, Roma, 1902, lez. 12a, gallice *Dogme, hiérarchie et culte*; **Bruders**, *Die Verfassung der Kirche*, Mainz, 1904; **Batiffol**, *La Hiérarchie primitive*, in opere *Etudes d'histoire et de théologie positive*, IIe série, 5e éd., Paris, 1907, p. 225-280; *L'Eglise naissante et le catholicisme*, Paris, 1909; **F. Prat**, *Evêques*, in *Dict. de Théol.*

638. (A) Ex *Actibus* et *Epistolis* certo colligi potest *præpositos ab Apostolis selectos fuisse ut munus docendi et regendi exercerent modo stabili in variis ecclesiis.*

(a) Primis quidem temporibus, sæpe fit mentio de *prophetis*, *evangelistis*, per varias ecclesias iter facientibus, ad docendum vel eucharistiam celebrandam; sed, præter hanc hierarchiam itinerantem et extraordinariam, alia invenitur hierarchia *localis et stabilis presbyterorum.* 1) *S. Paulus*, in suo primo itinere, non quidem statim post prædicatum Evangelium, locales duces instituit, sed cum redibat per civitates quas evangelizaverat, constituebat "illis per singulas Ecclesias *presbyteros* [1]". 2) Eodem modo agebant alii apostoli; nam in ecclesiis *judæo-christianis*, invenimus presbyteros a primis temporibus, ut patet ex testimonio Petri : " Seniores (πρεσβύτεροι), pascite qui in vobis est gregem Dei [2] ", et Jacobi : " Infirmatur quis in vobis, inducat *presbyteros* Ecclesiæ [3] ".

639. (b) Tam necessariam æstimabant Apostoli hujusmodi hierarchiam localem stabilem *presbyterorum*, ut *ubique* eam curarent institui. 1) *Jerosolymis*, non decrant prophetæ, ut patet ex *Actibus* [4], ubi de Agabo et aliis prophetis fit mentio, et tamen ibidem, circa annum 46, invenimus *presbyteros* (seniores) qui cum Apostolis Ecclesiam regunt [5]. 2) *Ephesi* etiam coexistebant prophetæ, doctores *et presbyteri;* "...Ipse dedit quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero evangelistas, alios autem *pastores* et doctores [6] " : pastores enim hic dicuntur *presbyteri*, quos in *Actibus* allocutus est Paulus, et quorum munus erat " regere (*pascere*, ποιμαίνειν) Ecclesiam Dei [7] ".

(*Mangenot*, t. V, 1656-1701). — Præter hos auctores, prælectiones manuscriptas quas **S. Many**, nunc S. Rotæ Auditor, anno 1904-1905, in Instituto Parisiensi, tradidit *de origine episcopatûs*, præ manibus habuimus, ex quibus, eo benigne annuente, haud pauca deprompsimus.

[1] *Act.*, XIV, 22. — Sex mensibus post fundatam ecclesiam Thessalonicensem (c. 54), jam hortatur S. Paulus fideles ut diligant eos " qui præsunt (προϊσταμένους) in Domino " huic ecclesiæ. (*I Thess.*, V, 12.)

[2] *I Petr.*, V, 1. — [3] *Jac.*, V. 14. — [4] *Act.*, XI, 27 sq.

[5] *Act.*, XI, 30; XV, passim; XVI, 4; XXI, 18.

[6] *Ephes.*, IV, 3 sq. — [7] *Act.*, XX, 28. Cf. etiam *I Petr.*, V, 2 : " Seniores (πρεσβύτεροι)... *pascite* qui in vobis est gregem Dei ". His in locis promiscue

3) S. Paulus scribit Tito quem *in Cretâ* reliquit : " Reliqui te Cretæ, ut... *constituas per civitates presbyteros*, sicut et ego disposui tibi [1] "; et describit omnes dotes quibus fulgere debent hujusmodi presbyteri (episcopi). Hinc concludere licet apostolos hierarchiam stabilem presbyterorum necessariam existimasse, et ubique eam institui curavisse. 4) Hanc conclusionem confirmat *I^a Clementis*, in fine primi sæculi scripta, ubi hæc habentur : " Apostoli nobis evangelii prædicatores facti sunt a Domino Jesu Christo. Jesus Christus missus est a Deo. Christus igitur a Deo et Apostoli a Christo; et factum est utrumque ordinatim ex voluntate Dei... Per regiones igitur et urbes, (Apostoli) verbum prædicantes, primitias earum spiritu cum probassent, *constituerunt episcopos et diaconos* eorum qui crediturі erant... Apostoli quoque nostri... cognoverunt contentionem de nomine episcopatûs oborituram; ob eam ergo causam, perfectâ præscientiâ præditi, *constituerunt prædictos*, ac deinceps ordinationem dederunt ut cum illi decessissent, ministerium eorum alii viri probati exciperent [2] ".

640. (c) Hujusmodi *presbyteri*, quorum officium in ecclesiâ quotidie et sine fulgore exercebatur, minore quidem honore digni habebantur, saltem in primis temporibus, quam prophetæ et doctores charismatibus præditi, necnon

---

adhibentur in textu græco, ad designandas easdem personas, voces *presbyteri* (*Act.*, XX, 17; *I Petr.*, V, 1), *episcopi* (*Act.*, XX, 28; *I Petr.*, V, 2), et *pastores* (*Act.* XX, 28; *I Petr.*, V, 2). In aliis textibus, præpositi locales vocantur προϊστάμενοι (*I Thes.*, V. 12-13; *Rom.*, XIII, 8, vel ἡγούμενοι (*Act.*, XV, 22; *Hebr.*, XIII, 7, 17, 24). Cf. Ermoni, *Les premiers ouvriers de l'Evangile*, 2 vol. in-16, Paris, 1905.

[1] *Tit.*, I, 5.

[2] *I Clem.*, c. XLII et XLIV (Funk, *Patres apostolici*, 2^a ed., Tubingæ, 1901, I, p. 153-155). In hoc textu, iidem vocantur *episcopi* quos supra *presbyteros* diximus. In primo enim sæculo, ut jam innuimus, hæc nomina promiscue adhibentur. Cf. *Act.*, XX, 17 et 28; *Tit.*, I, 5 et 7; *I Petr.*, V, 1-5; *I Tim.*, III, 2 et V, 17. — Presbyteri (gr. πρεσβύτεροι) etymologice idem sunt ac *seniores* : quod nomen a Judæis aliisque usurpabatur ad designandos duces, qui primævis temporibus, erant *majores natu* : nomen *episcopi* (ἐπίσκοποι) mutuatum videtur a Græcis et designat eos qui *super* alios *intendunt*; utrumque igitur vocabulum eumdem sensum substantialiter præbet, cum hâc tamen differentiâ quod *presbyter* dignitatem et *episcopus* munus seu officium magis directe significat. Cf. Prat, *La théologie de S. Paul*, I, Paris, 1908, p. 477.

eloquentiâ et doctrinâ conspicui [1]. Doctoribus tamen ecclesiæ localis (διδασκάλοις) *præerant presbyteri*; nam S. Paulus [2], post hierarchiam *itinerantem* (apostolos, prophetas, evangelistas), in hierarchiâ stabili *locali* distinguit pastores (i. e. presbyteros, ut supra diximus), et *post* hos, doctores. Immo, ipsi prophetæ *itinerantes* qui, primis temporibus, prope Apostolos locum obtinent [3], non debent recipi si alienam doctrinam doceant [4] : quod sane judicare debent verisimiliter ipsi presbyteri, qui regulas a S. Paulo datas [5] probabiliter etiam curant observari.

641. (B) *Auctoritatem supremam in ecclesiis apostoli sibi reservabant.* Prudentiæ enim erat non statim aliquem ex neophytis ad regimen ecclesiæ evehere, " ne in superbiam elatus, in judicium incidat diaboli [6] ", nec ecclesiæ recens fundatæ autonomiam cito concedere. (a) Jerosolymis, præsunt *Apostoli et seniores* [7]; (b) in ecclesiis a se fundatis, *S. Paulus* exercet supremam potestatem : eas visitat; eis dat leges [8]; in eis exercet judiciariam potestatem [9]; sibi etiam reservat potestatem manus imponendi [10] : et ideo vere habet *sollicitudinem omnium ecclesiarum* [11].

Hanc tamen supremam auctoritatem aliquando S. Paulus *per delegatos* (Titum, Timotheum, Silam) exercet, qui ecclesias visitant, leges ferunt, reos judicant et manus impo-

---

[1] In fine primi sæculi, saltem in quibusdam ecclesiis, contemptui adhuc obnoxium erat ministerium stabile et ordinarium presbyterorum, et christiani monendi sunt ne episcopos et diaconos contemnant : " ipsi enim sunt honorati inter vos una cum prophetis et doctoribus ". (Διδαχή, XV, 2 : Funk, *op. cit.*, I, p. 35).

[2] *Ephes.*, IV, 11. Utrum *doctores* ad itinerantem, an ad stabilem hierarchiam pertineant, disputant auctores. Aliqui saltem ex eis ad stabilem pertinere videntur, qui *post pastores* locum obtinent.

[3] *I Cor.*, XII, 28-29; *Eph.*, II, 20; III, 5; IV, 11; *Apoc.*, XVIII, 20. "Locus quem obtinebant, principatus magis honoris, ut ita dicam, quam jurisdictionis erat ". (**Funk**, in Διδαχή, *op. cit.*, p. 27).

[4] *II Joa.*, 10; *II Cor.*, XI, 2-4; *II Petr.*, II, 1; *Gal.*, I, 8-9. cf. Διδαχή, XI, 1-2; **Ignat.**, *ad Ephes.*, IX, 1.

[5] *I Cor.*, XII, 18; XIV, 17-40. — [6] *I Tim.*, III, 6.

[7] *Act.*, XV, 2, 4, 6, 22, 23, 41; XVI, 4; XXI, 18. In hoc ultimo textu, de solo Jacobo cum senioribus agitur.

[8] *I Cor.*, XIV, 27-40; VII, 10-12. — [9] *I Cor.*, V, 3 sqq.; *II Cor.*, XIII, 1-6. [10] *II Tim.*, I, 6. — [11] *II Cor.*, XI, 28.

nunt sub tutelâ ipsius Apostoli [1].

642. (C) *Adhuc viventibus apostolis, saltem in quibusdam ecclesiis, constitutus fuit unicus episcopus*, qui *transitorie* saltem doceret, sanctificaret et regeret ecclesiam loco apostolorum, eisque postea succederet.

(a) Id *infertur* ex epistolis *pastoralibus*. S. Paulus, inter discipulos suos, quosdam seligit, præsertim Timotheum et Titum, quibus committit potestatem non solum *docendi* sanam doctrinam, et *regendi*, quoad *res spirituales*, varias ecclesias necnon *presbyteros* his ecclesiis præpositos, sed etiam novos *presbyteros constituendi*, eisque *manus imponendi* ad transmittendam potestatem presbyteralem [2]. Atqui hæc omnia simul sumpta, præsertim vero potestas ministros ordinandi, *episcopale munus* essentialiter constituunt. Ergo Timotheus et Titus vere erant *episcopi*, *non* quidem *permanenter* alicui ecclesiæ affixi, sed *transitorie* [3], absente apostolo, ideoque verisimiliter eidem mortuo successuri.

643. (b) Valde probabiliter idem infertur ex cap. II et III *Apocalypsis*, in quibus S. Joannes, circa an. 96, alloquitur angelos ecclesiarum Asiæ Minoris, eosque hortatur et reprehendit. Ex communi enim interpretatione, per angelos designantur præsides seu episcopi harum ecclesiarum. Quæ opinio gravibus argumentis intrinsecis innixa, valde probabilis evadit si consideratur episcopatum monarchicum in tribus ex his ecclesiis (*Ephes.*, *Smyrn.*, *Philadeph.*), post aliquot annos testem habere S. Ignatium, de quo infra, n. 647. Exinde enim facile deducitur episcopos a S. Joanne constitutos esse in quibusdam saltem ecclesiis. Quod aliunde affirmat antiqua traditio, jam in fragmento Muratoriano [4] (circa 180) relata, a Clemente Alexan-

[1] *I Thes.*, III, 2; *I Cor.*, IV, 17; *Phil.*, II, 19; *I Tim.*, III, 1-12; V, 19-22; *Tit.*, I, 5-9. — Philippenses, circa annum 63, reguntur ab *episcopis* et *diaconis* (*Phil.*, I, 1), sed Paulus ad eos mittere intendit Timotheum (II, 19) sicut et jam miserat Epaphroditum (II, 25); vel etiam ipse veniet (II, 24).

[2] *I Tim.*, IV, 11-13, 16; V, 22; *II Tim.*, I, 13-14; II, 2, 15; IV, 2-5; *Tit.*, I, 5, 13; II, 13, 15.

[3] *Tit.*, III, 12. — Cfr. **Prat**, *op. cit.*, p. 479.

[4] **Muratori**, *Antiquitates italicæ medii ævi*, III, col. 253. In hoc textu fit mentio de Joanne et episcopis suis.

drino explicite confirmata [1], necnon a S. Irenæo et Tertulliano [2] approbata.

644. (c) Aliud tandem argumentum desumitur ex historiâ primitivâ *Ecclesiæ Hierosolymitanæ :* ex quâ facile erui potest quando et quomodo episcopatus monarchicus in hâc ecclesiâ apostolatui successerit. Hierosolymitana ecclesia a solis apostolis primo recta fuit, qui mox septem diaconos sibi adjunxerunt [3], et deinde presbyteros [4]. Tempore concilii Hierosolymitani, an. 51 vel 52, duo vel tres apostoli in hâc ecclesiâ cum presbyteris remanent [5], inter quos eminet Jacobus [6]. Tandem, circa an. 59, *Jacobus solus cum senioribus* Hierosolymitanæ præest ecclesiæ [7], et quasi verus episcopus ibidem apparet : huic enim Petrus annuntiat se e carcere liberatum fuisse [8]; hic, in concilio *Hierosolymitano*, statim post Petrum, loquitur [9]; ad eum Paulus ingreditur, tanquam presbyterorum ducem, ab eoque mittuntur legati Antiochiam [10] : uno verbo in omnibus tanquam civitatis præses et episcopus apparet. — Hoc autem confirmat traditio, nam hunc Jacobum, fratrem Domini, tanquam Hierosolymarum *primum episcopum post apostolos*, Hegesippus (c. 180) [11], Clemens Alexandrinus (c. 200) [12], et Eusebius [13] postea designant.

---

[1] *Quis dives salvetur*, c. 42 : *P. G.*, IX, col. 647-651.

[2] Juxta **S. Irenæum** qui Polycarpum in suâ primâ ætate vidit, Polycarpus " constitutus est episcopus *ab apostolis* in Asiâ, in eâ quæ est Smyrnis ecclesiâ ". (*Adv. Hær.*, III, c. 39 : *P. G.*, VII, c. 851) ; quam traditionem retulit quoque **Tertullianus** (*De præscript.*, c. 32), qui alibi, modo generali expresse ait : " Ordo episcoporum ad originem recensus in Joannem stabit auctorem ". (*Adv. Marc.*, IV, 5).

[3] *Act.*, VI, 1-6. — [4] *Act.* XI, 30.

[5] *Act.*, XV, passim; *Gal.*, II, 9.

[6] *Act.*, XV, 13; *Gal.*, I, 19.

[7] *Act.* XXI, 18.

[8] *Act.* XII, 17.

[9] *Act.*, XV, 13.

[10] *Act.*, XXI, 18; *Galat.*, I, 19; II, 12

[11] Apud **Euseb.**, *Hist. eccles.*, lib. II, c. 23 (*P. G.*, XX, col. 197); *ibi.*, lib. IV, c. 22 (*P. G.*, XX, col. 309). Cf. **S. Hieron.**, *De viris illustribus*, c. 2 (*P. L.*, XXIII, col. 608).

[12] Apud **Euseb.**, *Hist. eccles.*, lib. II, c. 1 (*P. G.*, XX, col. 135).

[13] *Hist. eccles.*, lib. III, c. 11 (*P. G.*, XX, col. 246). — Cf. **Michiels**, *op. cit.*, p. 239. — Juxta *Eusebium*, Jacobo successerunt Simeon (62-110) et Justus (*ib.*, lib. III, c. 11 et 35.)

645. **Conclusio.** Ex quibus documentis constat, jam *tempore Apostolorum, quosdam episcopos constitutos esse, qui Apostolis successuri erant*, non tamen in *singulis ecclesiis*. Quamdiu enim Apostoli munus episcopale exercebant, episcopus monarchicus non erat necessarius, et aliunde non facile aliquis inveniebatur qui hoc officium utiliter adimpleret. Hinc, quædam ecclesiæ non ab uno episcopo, sed a *collegio presbyterorum* regebantur, sive sacerdotali, sive episcopali dignitate ornatorum [1]; — item, nonnulli ex eis qui episcopali dignitate insigniti videntur, non erant *uni* ecclesiæ incardinati, sed per varias ecclesias, secundum Apostolorum mandata, iter faciebant, suumque munus exercebant.

646. Negari igitur nequit jam *in Scripturâ* inveniri *fundamenta* doctrinæ de episcopatu monarchico. — Aliunde mox probabimus *ineunte sæculo secundo* episcopatum *monarchicum* et *stabilem* in multis ecclesiis floruisse.

Habemus igitur *duo extrema* catenæ, et, etiamsi non clare videretur quomodo hæc duo jungantur, connexio neganda non esset. — Sed insuper apud *S. Clementem* quædam hujus rei explicatio invenitur. Hic enim docet, (supra, n. 639), Apostolos, prævidentes contentiones de episcopatu orituras esse, aliquos constituisse præpositos ecclesiarum et statuisse ut, cùm hi decessissent, ministerium eorum alii viri probati exciperent. Merito exinde concluditur Apostolos prope morituros aliquos successores sibi elegisse [2].

---

[1] Corinthii, circa an. 96, non videntur habere episcopum (*I Clem.*, XLII-XLIV); nec Philippenses, etiam post mortem S. Ignatii, circa an. 115, (**Polyc.**, *Philipp.*, VI). Ita **Michiels**, p. 367; **H. de Genouillac**, *L'Eglise chrétienne au temps de S. Ignace*, p. 144; — contra : **Funk**, *op. cit.*, I, p. 303.

[2] Revera, ex traditione ab Eusebio relatâ (*H. E.*, l. III, c. 22, *P. G.*, XX, 256), *Evodius*, ante Ignatium, fuit episcopus Antiochenus, temporibus apostolicis; — *Linus*, Romæ, post martyrium Petri et Pauli, in episcopatu Petro successit; — *Marcus*, Alexandrinam rexit ecclesiam; — *Timotheus*, Ephesi episcopus fuit; — *Dionysius* Areopagita, primus Atheniensium fuit episcopus.

647. (D) *Ineunte sæculo secundo existebat monarchicus episcopatus in Asiâ Minôri et in quibusdam aliis ecclesiis.*

Etenim, circa annum 107, *S. Ignatius*, Joannis apostoli discipulus, tam diserte asserit in suis epistolis episcoporum existentiam, ut omnes fateri cogantur veros episcopos monarchicos, saltem in Asiâ minori, tunc temporis extitisse [1].

Distincte enim commemorat tres ministrorum ordines, episcopum, presbyteros et diaconos [2]. Unaquæque Ecclesia ab *uno episcopo* regitur [3], qui in câ Christum [4], immo et Deum Patrem repræsentat [5], sine quo nihil est faciendum [6] cuique omnes [7], etiam presbyteri et diaconi [8], obedire tenentur. *Presbyterium* autem "ita cooptatum episcopo ut chordæ citharæ [9]", episcopum præsentem adjuvat, vel absentem aut impeditum supplet, cui *diaconi* inserviunt [10].

---

[1] H. de Genouillac, *L'Eglise chrétienne au temps de S. Ignace d'Antioche*, Paris, 1907.

[2] "Saluto *episcopum* Deo dignum, et Deo dilectum *presbyterium* et conservos meos *diaconos*" (*Smyrn.*, XII, 2). "Qui sine *episcopo* et *presbyterio* et *diaconis* quidpiam agit, is non est mundus in conscientiâ" (*Trall.*, VII, 2). "Hortor ut in concordiâ Dei omnia peragere studeatis, *episcopo præsidente loco Dei, et presbyteris loco senatûs apostolici, et diaconis*" (*Magn.*, VI, 1; cf. XIII, 1).

[3] "Studeatis unâ Eucharistiâ uti: Una enim est caro Domini nostri Jesu Christi, et unus calix in unitatem sanguinis ipsius, unum altare, *sicut unus episcopus cum presbyterio et diaconis*" *Philad.*, IV).

[4] "Cum episcopo subjecti sitis *ut Jesu Christo*, videmini mihi non secundum hominem, sed secundum Jesum Christum vivere" (*Trall.*, II, 1).

[5] "Cuncti revereantur diaconos ut Jesum Christum: sicut et episcopum *qui est typus Patris*" (*Trall.*, III, 1; cf. XIII, 2). "Studeanus igitur episcopo non resistere, ut simus subjecti *Deo* (*Eph.*, V, 3). "Manifestum est quod episcopum respicere oporteat *ut ipsum Dominum*" (*Eph.*, VI, 1; cf. *Magn.*, II, 1).

[6] "Necessarium est ut *sine episcopo nihil agatis*" (*Trall.*, II, 2). "Spiritus annuntiavit hæc (schismata) dicens: *Sine episcopo nihil facite*, dissidia fugite" (*Philad.*, VII, 2; cf. *Magn.*, VII, 1; XIII, 1; *Smyrn.*, VIII et IX).

[7] "*Omnes* episcopo obtemperate, ut Jesus Christus Patri, et presbyterio ut apostolis, diaconos autem revereamini ut Dei mandatum.

[8] "Episcopo attendite, ut et Deus vobis. Paratus sum animam meam ponere pro iis qui subditi sunt episcopo, presbyteris et diaconis", vel, juxta Harnack, "*pro presbyteris et diaconis qui subditi sunt episcopo*" (*Polyc.*, VI, 1; cf. *Magn.*, II, 1). — [9] *Ephes.*, IV, 1.

[10] Studete igitur ut omnia faciatis "cum dignissimo *episcopo* vestro, et digne contextâ spirituali coronâ *presbyterii* vestri, et cum *diaconis* Deo placentibus" (*Magn.*, XIII, 1). "Cuncti revereantur... *presbyteros* ut senatum Dei, et concilium apostolorum" (*Trall.*, III, 1).

Horum episcoporum quinque tantum nomina nobis nota sunt : Magnesiæ (Damas), Ephesi (Onesimus), Trallibus (Polybius), Smyrnis (Polycarpus), et Antiochiæ (ipse Ignatius). Latet vero nomen episcopi Philadelphiæ [1].

648. Hanc autem hierarchiam S. Ignatius supponit *ubique* existere, nam loquitur de "episcopis *per tractus terræ* constitutis [2]", et nullam videtur noscere ecclesiam quæ episcopum non habeat. Cum autem nullo modo illam habeat pro recenter institutâ, hujusmodi hierarchia in Asiâ et in ecclesiis a S. Ignatio notis certo a pluribus annis existebat, et sic usque ad Joannem Apostolum retrogradimur. — Immo, hierarchiam fuisse constitutam *ex ordinatione divinâ* affirmat, juxta multos, Ignatius ad Philadelphenses scribens [3]. Ad minimum, certum est ab Ignatio tam essentialem eam existimari, ut sine illâ ecclesia non subsistat [4].

649. (E) *Decurrente secundo sæculo, ubique in unâquâque ecclesiâ constitutus invenitur episcopus monarchicus.*

(a) *Hegesippus*, circa annum 150, per varias ecclesias iter fecit, et earum *episcopos* adiit ut de singularum doctrinâ certior fieret ; ubique autem invenit *per successionem episcoporum* orthodoxam fidem apostolorum traditam fuisse fidelibus [5], et in pluribus locis *catalogum* episcoporum contexuit, v. g., Romæ, usque ad Anicetum [6]. Ex hoc facto concludere licet, medio secundo sæculo, ubique extitisse epis-

---

[1] *Magn.*, II, 1; *Ephes.*, I, 3 cf. *Corpus inscript. græc.*, n. 2983; *Tall.*, I, 1; *Polyc.*, inscr. — [2] *Ephes.*, III, 2.

[3] Etenim, loquitur de unione fidelium "cum episcopo et presbyteris ejus et diaconis, *juxta sententiam* (ἐν γνώμῃ) *Jesu Christi designatis, quos secundum propriam voluntatem suam firmavit in stabilitate per sanctum suum spiritum*" (*Philad.*, inscr.); et statim (I, 1), de episcopo loquens, ait : "Hunc episcopum cognovi *non a seipso, neque per homines*, neque ob inanem gloriam, sed *caritate Patris et Domini Jesu Christi* obtinuisse ministerium regendi cætum". — Cf. etiam *Eph.*, III, 2.

[4] "*Sine his* (episcopo, presbyteris, diaconis) *ecclesia non vocatur*" (*Tall.*, III, 1); et addit. "de his vos ita sentire persuasum habeo" (*ib.*, n. 2) : ergo non agitur de opinione mere personali.

[5] Apud **Euseb.**, *Hist. eccl.*, lib. IV, c. 8 et 22 (*P. G.*, XX, col. 322 et 378).

[6] Γενόμενος δὲ ἐν Ῥώμῃ, διαδοχὴν ἐποιησάμην μέχρις Ἀνικήτου. Apud **Euseb.**, *op. cit.*, lib. IV, c. 22. De hoc textu, cf. **Michiels**, *op. cit.*, p. 309-315.

copos monarchicos, qui Apostolorum successores habebantur [1].

650. (b) *S. Irenæus* (c. 180), qui S. Polycarpum aliosque proximos Apostolorum discipulos optime noverat, et Ecclesiarum tam Orientalium quam Occidentalium traditionem in se colligit, aperte declarat episcopos monarchicos ab apostolis institutos fuisse, et eorum esse successores, ut clare patet ex sequentibus textibus : 1) " Traditionem Apostolorum in toto mundo manifestatam, *in omni Ecclesiâ* adest respicere omnibus qui vera velint videre ; et habemus annumerare *eos qui ab apostolis instituti sunt episcopi et successores eorum usque ad nos*... sed, quoniam longum est in hoc tali volumine *omnium Ecclesiarum* enumerare successiones ", tunc duo exempla tantum proponit, scilicet, ecclesiæ Romanæ, cujus administrationem Petrus et Paulus Lino tradiderunt, cui successit Anacletus, et postea Clemens qui et vidit ipsos apostolos ; — et ecclesiæ Smyrnæorum, in quâ Polycarpus ab apostolis constitutus fuit episcopus [2].

2) " Eis qui in Ecclesiâ sunt, presbyteris obaudire oportet, his qui *successionem habent ab apostolis*, sicut ostendimus ; qui, cum *episcopatûs* successione, charisma veritatis certum... acceperunt [3] ".

3) " Agnitio vera (γνῶσις ἀληθής) est apostolorum doctrina et antiquus Ecclesiæ status, in universo mundo, et character corporis Christi *secundum successiones episcoporum*, *quibus*

[1] Ex textibus qui de *presbyteris* alicujus ecclesiæ loquuntur, et de *episcopo* silent, non facile concludendum est episcopatum monarchicum in hâc ecclesiâ non existere : v. g. Epistola Ecclesiæ *Romanæ* ad Corinthios (*I Clem.*, circa ann. 96), mox scripta dicitur ab ipso Clemente, hujus ecclesiæ episcopo ; non loquitur tamen nisi de presbyteris, licet non excludat episcopatum (cf. *I Clem.*, XL, 5). *Smyrnis*, ex dictis, certo existebat, jam ab anno 107, monarchicus episcopus (cf. **Ignat.**, *Magn.*, XV ; *Polyc.*, inscr. ; *Smyrn.*, XII, 2 ; *Martyr. S. Polyc.*, inscr.) ; et tamen de suo episcopatu mentionem non facit **Polycarpus**, *Ad Philipp.* scribens, nisi implicite in inscriptione (Polycarpus, et qui cum eo presbyteri) et VI, 1. Immo, exeunte secundo sæculo, **Hippolytus**, *Adv. Noetum*, c. 2, de *presbyteris* Smyrnæorum loquitur. Item, **Hermas**, qui " sub Pio episcopo fratre " suo scribebat (*ex frag. Muratoriano*), non loquitur nisi de *presbyteris*. Nonne sub voce " οἱ πρεσβύτεροι " episcopus simul et presbyteri audiendi sunt, sicut et nunc per *clerum* alicujus ecclesiæ designamus et parochum et vicarios? cf. **Duchesne**, *op. cit.*, p. 93-94.

[2] *Adv. Hær.*, lib. III, c. 3, n. 1-4 (*P. G.*, VII, col. 848-855).

[3] *Adv. Hær.*, lib. IV, c. 26, n. 2 (*P. G.*, VII., col. 1053).

illi (apostoli), *eam quæ in unoquoque loco est, Ecclesiam tradiderunt...*[1]".

651. (F) Ex hucusque dictis, tam evidenter apparet episcopatum monarchicum in secundo sæculo pro institutione apostolicâ haberi, episcoposque tanquam apostolorum successores ab omnibus agnosci ut ab aliis textibus ævi posterioris abstinere possimus : quod ipsi adversarii concedunt[2]. Ad complementum tamen probationis, aliquos textus *pro tertio sæculo* afferre libet : — 1) *Tertullianus*, primus e latinis scriptoribus, et Ecclesiæ Africanæ testis, docet hierarchiam tribus distinctis ordinibus constare, et presbyteros episcopis subditos esse : "Dandi quidem (baptismi) habet jus summus sacerdos qui est *episcopus* : dehinc presbyteri et diaconi, *non tamen sine episcopi auctoritate*"[3]. Alibi declarat episcopos ab Apostolis ipsis fuisse constitutos ut semen Evangelii traducerent. "Si quæ (hæreses) audent interserere se ætati apostolicæ, ut ideo videantur ab apostolis traditæ, quia sub Apostolis fuerunt, possumus dicere : dent ergo origines ecclesiarum suarum; *evolvant ordinem episcoporum suorum, ita per successiones ab initio decurrentem, ut primus ille episcopus aliquem ex Apostolis, vel apostolicis viris, qui tamen cum Apostolis perseveraverit, habuerit auctorem* et antecessorem. Hoc enim modo ecclesiæ apostolicæ census suos deferunt : sicut Smyrnæorum ecclesia Polycarpum a Joanne conlocatum refert; sicut Romanorum Clementem a Petro ordinatum edit; proinde utique *et ceteræ exhibent quos ab Apostolis in episcopatum constitutos apostolici seminis traduces habeant*[4]".

2) *Clemens Alexandrinus* tres ordines hierarchicos distincte agnoscit episcopos, presbyteros et diaconos : "Hic quoque in Ecclesiâ progressiones *episcoporum, presbyterorum, diaconorum* sunt, ut arbitror, imitationes gloriæ angelicæ[5]".

3) *Origenes* eamdem doctrinam tradit : "Ecclesiarum rectoribus et principibus loquitur, his videlicet qui judicant eos qui intus sunt : id est, *episcopis*, vel *presbyteris* et *diaconis*"[6].

---

[1] *Adv. Hær.*, lib. IV, c. 33, n. 8 (*P. G.*, VII., col. 1077).

[2] Ita v. g. **Schaff***, *History of the Christian Church*, vol. II, p. 144; **Morris***, *op. cit.*, p. 131; **Stanley***, *Christian Institutions*, ch. X, p. 207-208; **Harnack***, **J. Réville***, **Sabatier***, qui, in opere *Les Religions de l'autorité*, p. 131, scribit : "Fortement esquissée dans les écrits d'Irénée, de Tertullien et d'Origène, la théorie catholique de l'épiscopat ne s'achève que dans ceux de Cyprien de Carthage, 248-258".

[3] *De Baptismo*, c. 17., *P. L.*, t. I, 1218.

[4] *De Præscript.*, c. 32, *P. L.*, t. II, 44-45.

[5] *Stromat.*, lib. VI, c. 13 (*P. G.*, IX, col. 327)..

[6] *In Epist. ad Rom.*, lib. II, n. 2 (*P. G.*, XIV, col. 873). Alibi existimat episcopum "principem, ἡγούμενος" appellandum esse. *In Matt.*, XVI (*P. G.*, XIII, col. 1394; cf. *ib.*, col. 107 et 1451). — Quoad alia testimonia sive

652. 3° Episcopi successerunt Apostolis in triplici potestate docendi, sanctificandi, ac regendi fideles.

(A) Ex eo quod episcopi successerunt Apostolis, eo fine ut *fidei unitas in perpetuum servaretur*, fidelesque per sacramenta, cultum et leges, finem suum supernaturalem attingere valerent usque ad consummationem sæculi, jam concludere licet episcopos triplicem potestatem *magisterii*, *ministerii*, et *imperii*, ab apostolis obtinuisse : secus, finis a Christo intentus attingi non posset. Hoc tamen intercedit discrimen inter apostolos et episcopos, quod unusquisque episcopus non habet potestatem in universâ ecclesiâ, neque infallibilitatem personalem, quæ unicuique apostolo a Christo concessæ fuerant, sed in suâ tantum ecclesiâ docet (et quidem fallibiliter) et præest. Hoc enim sufficit ad finem intentum obtinendum. Collegio tamen episcoporum hæc potestas universalis et infallibilis a collegio apostolorum hereditate venit.

653. (B) Ad determinandum quænam sit potestas ab apostolis eorum successoribus tradita, considerandum est *quænam potestas competeret, temporibus apostolicis, hierarchiæ locali presbyterorum*, — et quamnam potestatem *apostoli sibi reservaverint*, per se vel per legatos exercendam. Hâc enim duplici potestate cum restrictionibus supra expositis, n. 652, episcopi postea pollere debebant, tanquam presbyterii præsides et apostolorum successores. Jamvero :

(a) *Presbyteri*, rite impositione manuum ordinati[1], 1) *regunt* Ecclesiam Dei, *pascunt* gregem Dei[2], una cum apostolis *leges ferunt*[3], in Ecclesiâ *præsunt*[4], et ideo omnes eis *obedire* debent[5], et honore digni sunt[6]. Hic habemus potestatem *regendi* fideles (*imperium*). 2) In sacramentis ministrandis partem habent : v. g., oleo sacro ungunt infirmos[7], cum Apostolo (vel ejus delegato) imponunt manus[8],

jam citatorum, sive aliorum Patrum, lege **P. Murray**, *op. cit.*, disp. XI, n. 124, vol. II, p. 231 sq., ubi multi congeruntur textus et dilucide exponuntur; **Franzelin**, th. 15; **Batiffol**, *L'Eglise naissante*, passim.

[1] *Act.*, XIV, 23; cf. XIII, 3. — [2] *Act.*, XX, 28; *I Tim.*, III, 5; *I Petr.*, V, 2. — [3] *Act.*, XV et XVI. — [4] *I Tim.*, V, 17; cf. *Hebr.*, XIII, 7. — [5] *I Clem.*, passim. — [6] *I Tim.*, V, 17; Διδαχή, XV, 2; *I Clem.*, XLIV. — [7] *Jac.*, V, 14.

[8] *I Tim.*, IV, 14 : impositio manuum *presbyterii* videtur merè cæremonialis, nam Apostoli sibi (vel delegatis) reservaverant impositionem manuum (*II Tim.*, I, 6; *I Tim.*, V, 22). In quibusdam tamen ecclesiis, presbyteri videntur cha-

et liturgiam celebrant[1]. Ergo potestatem habent *sanctificandi* fideles (*ministerium*). 3) Munus habent *docendi*, nam "laborant in verbo et doctrinâ"[2], debent "exhortari in doctrinâ sanâ, et eos qui contradicunt arguere"[3], — et hæc est potestas *magisterii*[4].

Hanc ergo triplicem potestatem (imperium, ministerium, magisterium) obtinuerunt episcopi tanquam *presbyterii præsides*.

654. (b) *Apostoli* autem sibi reservaverunt auctoritatem quamdam *supremam* quam Episcopi, tanquam eorum successores, in suis ecclesiis ab eis acceperunt. Quænam vero fuerit hujusmodi potestas, verisimiliter erui potest ex auctoritate Tito et Timotheo commissâ in ecclesias quas, absente Paulo, regebant. Ipsis autem competebat : 1) potestas *regendi*, judicandi et corripiendi : "Hujus rei gratiâ reliqui te Cretæ, ut ea quæ desunt *corrigas*[5]... Adversus presbyterum accusationem noli recipere nisi sub duobus aut tribus testibus; peccantes coram omnibus *argue*, ut et ceteri timorem habeant"[6]; potestas constituendi presbyteros[7]; — 2) potestas *docendi* sanam doctrinam : "Præcipe hæc et *doce*... Attende tibi et *doctrinæ*[8]... Depositum custodi[9]... Quæ audisti a me per multos testes, hæc *commenda* fidelibus hominibus qui idonei erunt et alios *docere*[10]... Recte (tracta) verbum veritatis[11]... Prædica verbum, opus fac evangelistæ, ministerium tuum imple[12]... increpa illos dure ut sani sint in fide[13]... Hæc loquere et exhortare, et argue cum omni imperio[14]; — 3) potestas *ministerialis* : "Manus cito nemini imposueris"[15].

655. (C) *Statim ac de episcopo unico Patres loquuntur*, hanc triplicem potestatem eidem attribuunt.

(a) Ad hoc probandum, S. Ignatii epistolæ sufficiunt.

1) Potestatem *regendi*. Juxta *S. Ignatium*, episcopus est *pastor*, quem oves sequi debent[16], cui omnes obedire debent[17], sine quo nihil fieri potest[18]. Qui episcopo non resis-

---

ractere episcopali insigniti, v. g. Alexandriæ; cf. Dom Cabrol, *Dictionnaire d'archéologie*, I, p. 1204.

[1] Διδαχή, XV, 1; *I Clem.*, XLIV, n. 2-6. Quod ipse Harnack fatetur.

[2] *I Tim.*, V, 17. — [3] *Tit.*, I, 9; cf. *Hebr.*, XIII, 17.

[4] Primis quidem temporibus, ipsi prophetæ itinerantes ministerium verbi exercebant (*Act.*, XV, 32), liturgiam celebrabant (Διδαχή, X, 7), et manus imponebant (*Act.*, XIII, 1-3), sed non exclusis presbyteris ut ex dictis patet; cf. Διδαχή, XV, 2.

[5] *Tit.*, I, 5; cf. II, 1. — [6] *I Tim.*, V, 19-20. — [7] *Tit.*, I, 5; cf. *I Tim.*, III. — [8] *I Tim.*, IV, 11, 13, 16. — [9] *I Tim.*, VI, 20; cf. *II Tim.*, I, 13-14. — [10] *II Tim.*, II, 2. — [11] *II Tim.*, II, 15. — [12] *II Tim.*, IV, 2-5. — [13] *Tit.*, I, 13. — [14] *Tit.*, II, 15. — [15] *I Tim.*, V, 22. — [16] *Philad.*, II, 1; *Rom.*, IX, 1. [17] *Trall.*, XIII, 2; *Philad.*, VII, 1; *Smyrn.*, VII, 1; *Eph.*, II, 2; XX, 2.

[18] *Trall.*, VII, 2; II, 2; *Smyrn.*, VIII, 1-2 : "Separatim ab episcopo, nemo

tit, secundum Jesum Christum vivit [1], et ipsi Deo obedit [2] : nam episcopus præsidet loco Dei [3], et illum respicere oportet ut ipsum Dominum [4]. " Ubi comparuerit episcopus, ibi et multitudo sit, quemadmodum ubi fuerit Christus Jesus, ibi catholica est Ecclesia... *Quodcumque ille probaverit, hoc et Deo est beneplacitum*, ut firmum et validum sit omne quod peragitur " [5].

2) Potestatem *docendi*. Episcopus *exhortari* debet ut omnes salventur [6], populum instruere, v. g., de malis artibus fugiendis [7], stare firmiter contra eos qui aliena docent [8]. Ad vitandas hæreses, adhæreant fideles episcopo [9], et in ejus sententiam concurrant [10].

3) Potestatem *ministerialem*. " Valida Eucharistia habeatur illa, quæ sub episcopo peragitur, vel sub eo cui ipse concesserit... Non licet sine episcopo neque baptizare, neque agapen celebrare " [11]. " Decet ut sponsi et sponsæ de sententiâ episcopi conjugium faciant " [12].

(b) Idem inferri potest ex aliis Patribus secundi sæculi, præsertim S. Irenæo, qui aut supponunt aut diserte affirmant Episcopis, utpote Apostolorum successoribus, hanc triplicem potestatem competere. — Quod etiam constabit, speciatim quoad potestatem docendi, ex thesi sequenti, ubi probabimus infallibilitatis privilegium episcoporum collegio fuisse concessum.

656. Conclusio. Historice igitur loquendo, dici nequit episcopatum stabilem et monarchicum esse institutionem humanam, e mediocritate plurimorum et ambitione paucorum ortam [13]; sed potius divinam esse institutionem, verbis Christi innixam, et Apostolorum auctoritate peractam.

Si enim omnes Ecclesiæ ministri ab initio æquales fuerint, quomodo factum est ut tam cito presbyteri et fideles

---

quidquam faciat eorum quæ ad Ecclesiam spectant "; IX, 1 : " Qui clam episcopo aliquid agit, diabolo servit "; *Philad.*, VII, 2; *Magn.*, XIII, 1; VII, 1 : " Neque vos sine episcopo et presbyteris quidquam peragatis "; *Pol.*, IV.

[1] *Trall.*, II, 1. — [2] *Eph.*, V, 3; *Magn.*, II, 1; *Trall.*, III, 1; XIII, 2; *Smyrn.*, VIII, 1. — [3] *Magn.*, VI, 1. — [4] *Eph.*, VI, 1.

[5] *Smyrn.*, VIII, 2. — Cf. etiam textus supra citatos n. 648.

[6] *Polyc.*, I, 2. Cf. *Epist. Polycarpi* ad Philippenses, quæ est vera instructio episcopalis. In *Mart. Polyc.*, XII, 2, vocatur Polycarpus ὁ Ἀσίας διδάσκαλος.

[7] *Polyc.*, V, 1. — [8] *Polyc.*, III, 1. — [9] *Trall.*, VI, VII, 1. — [10] *Eph.* IV, 1. — [11] *Smyrn.*, VIII, 1-2. — [12] *Polyc.*, V, 2.

[13] " La médiocrité fonda l'autorité ", ait Harnack post Renan.

mutationem in regimine Ecclesiæ tam essentialem, nullo renitente, aut reclamante, ubique acceperint? Si hæc mutatio in Ecclesiâ orientali originem sumpsisset, quomodo, absque contentionibus, in Ecclesiâ occidentali accepta fuisset? Neque dici potest hoc *ambitioni* quorumdam presbyterorum tribuendum esse, qui gradatim potestatem super alios presbyteros usurpârint; moraliter enim impossibile est ut hi omnes ubique et simul tentaverint hanc usurpare potestatem, et quidem cum felici exitu : hæc enim ambitio ubique et tam brevi tempore mutationem inducere non potuit absque contentionibus et divisionibus, de quibus tamen historia prorsus silet.

Merito igitur reprobata est hæc Modernistarum propositio : " *Seniores qui in christianorum cœtibus invigilandi munere fungebantur instituti sunt ab Apostolis presbyteri aut episcopi ad providendum necessariæ crescentium communitatum ordinationi, non proprie ad perpetuandam missionem et potestatem apostolicam* " [1].

657. Scholium. Cum de sententiâ *S. Hieronymi* circa originem episcopatûs multum disputent auctores, hæc videntur esse tenenda [2]:

(a) Primis temporibus communi presbyterorum consilio ecclesiæ gubernabantur, qui et episcopi vocabantur : presbyteri enim erant ratione ætatis (πρεσβύτεροι), episcopi, (ἐπίσκοποι = superintendentes), ratione dignitatis et officii. Utrum juxta Hieronymum hujusmodi presbyteri dignitate episcopali ornarentur, necne, adhuc sub judice lis est [3].

(b) Postea, in toto orbe decretum est ut unus de presbyteris electus ceteris superponeretur, qui solus, una tamen cum presbyterio, in episcopum consecratus, regeret ecclesiam.

(c) Hæc autem mutatio non quidem ab ambitione alicujus presbyteri originem habuit [4], sed ad evellenda schismatum plantaria a

[1] Decret. *Lamentabili*, 3 jul. 1907, prop. L. — Quæ propositio fere ad verbum ex opere *Loisy* " *Autour d'un petit livre* ", p. 253, desumpta est.

[2] **S. Hieronymus**, *Com. in Tit.*, I, 4 : *P. L.*, XXVI, col. 561 sqq; Epist. 146 *ad Evangelum; P. L.*, XXII, col. 1192 sqq. **Michiels**, *op. cit.*, p. 420-429; **Sanders**, *Etudes sur S. Jérôme*, Bruxelles, 1903, p. 296-344.

[3] Affirmativam sententiam tenet **Sanders**, negativam autem (et probabilio rem) **Michiels**, l. c.

[4] " Nous n'avons trouvé aucune trace de cette ambition de certains prêtres qui aurait donné naissance à l'episcopat. Ce que S. Jérôme affirme, c'est qu'à l'origine les églises avaient à leur tête un collège de prêtres qui les gouvernait en commun, mais que, à la suite des rivalités qui surgirent entre les prêtres, égaux en dignité et en pouvoir, et, à leur sujet, entre leurs ouailles, l'Église

diabolo inter fideles seminata, sapienter[1] introducta fuit, ut videtur, ab ipsis apostolis, forsan occasione dissensionum apud Corinthios[2], et paulatim ubique terrarum. Post hanc mutationem, hierarchia legitima ubique constat episcopis, presbyteris, et diaconis[3].

(d) Episcopi superiores sunt presbyteris, sive ratione ordinis, sive ratione jurisdictionis : ratione ordinis, nam jure divino solus episcopus ordines confert et presbyteros per civitates constituit[4]; — ratione jurisdictionis, nam jure apostolico[5], solus regit ecclesiam : memor tamen sit originis suæ, et consilio presbyterorum utatur.

(e) Episcopi sunt successores Apostolorum, et in Ecclesiâ eorum locum tenent[6].

658. *Thesis* 3ª : **Potestas docendi, collegio Apostolorum et Episcoporum concessa, privilegium infallibilitatis importat, ita ut Ecclesia docens sit infallibilis circa fidem et mores**[7]. *Historice certum, theologice de fide*[8].

---

décréta partout qu'on conférerait à un seul la suprématie sur tous les autres". (**Michiels,** *op. cit.*, p. 427); cf. **Sanders,** *op. cit.*, p. 329.

[1] "Ecclesiæ salus in sumni sacerdotis dignitate pendet; cui si non exsors quædam et ab omnibus eminens detur potestas, tot in ecclesiis efficientur schismata, quot sacerdotes" (*Dial. adv. Lucif.*, c. 2 : *P. L.*, XXIII, col. 164).

[2] *I Cor.*, III, 4; cf. **S. Hieronymus,** *Com. in Tit.*, I, 5, l. c. col. 562.

[3] Cf. **Sanders,** p. 313, ubi plusquam triginta textus recensentur.

[4] "Quid enim facit episcopus, quod presbyter non facit, *exceptâ ordinatione?*" (Ep. 146 *ad Evang.*, l. c., col. 1194); cf. *Com. in Tit.*, I, 5, l. c.

[5] *Com. in Matt.*, XXV, 26-28 : *P. L.*, XXVI, col. 188; *Dial. adv. Lucif.*, c. 9 : *P. L.*, XXIII, col. 164. *In Epist. ad Evangel.*, l. c., vocat hierarchiam tripartitam "traditionem *apostolicam*"; *In Com. in Tit.*, l. c., ait "magis consuetudine quam dispositionis dominicæ veritate" : quibus verbis S. Hieronymus asserit episcopos esse superiores presbyteris (jurisdictione) non quidem ex dispositione Christi, (primis temporibus, collegium presbyterorum regebat ecclesiam), sed ex consuetudine, seu potius, ut supra latius exposuit, *ex decreto legitimo ecclesiastico* (apostolico) quo in toto orbe unicus episcopus unicuique ecclesiæ præpositus fuit ad vitanda schismata.

[6] "Apud nos (i. e. apud catholicos), Apostolorum locum episcopi tenent; apud eos (Montanistas) episcopus tertius est" Ep. 41, n. 3, *ad Marcel : P. L.*, XXII, col. 476; cf. Ep. 146 *ad Evangelum*, l. c. "Omnes apostolorum successores sunt".

[7] **Bellarminus,** *Controv.*, De Conciliis et Ecclesiâ, lib. III, c. 13-17; **Bossuet,** *Instr. pastorales sur les promesses de Jésus-Christ à son Eglise;* **Brugère,** n. 22-25; **Wilmers,** n. 206-207; **Pesch,** n. 165-271; 441-445; 461-463; **P. Batiffol,** op. cit., pp. 46-113, 247-253, et passim.

[8] Hæc propositio, etsi nunquam his terminis definita, his verbis Concilii Vaticani implicite continetur (Sess. III, Procem.) : "Dei Filius:.. ad Patrem cœlestem rediturus, cum Ecclesiâ suâ in terris militante, omnibus diebus usque ad consummationem sæculi futurum se esse promisit. Quare dilectæ Sponsæ præsto esse, *assistere docenti*, operanti benedicere... nullo unquam tempore destitit".

659. **Declaratur.** Infallibilitas de quâ agitur est immunitas ab errore, quatenus involvit non solum *inerrantiam* de facto, sed etiam *errandi possibilitatem* excludit. Duplex est infallibilitas : una *essentialis*, quæ soli Deo competit; altera *participata*, quæ creaturis rationalibus a Deo communicari potest, propter specialem finem.

Jamvero contendimus hanc fuisse concessam *Apostolorum* et *Episcoporum collegio*. Hic enim abstrahimus a quæstione utrum eadem data fuerit *singulis* Apostolis, et quæstionem movemus solum relate ad omnes Apostolos *collective* sumptos. Quoad Episcopos vero, certum est eos *sigillatim* sumptos non esse infallibiles, sed solum quando *collegialiter* agunt.

Iterum non agitur hic de infallibilitate in omnibus rebus, etiam scientificis, sed solum in tradendâ et exponendâ ipsius *Christi doctrinâ circa fidem et mores*, id est circa ea quæ credenda docuit vel facienda præcepit ad salutem æternam consequendam. Cum vero hæc doctrina duplici modo tradi possit, vivâ voce et scriptis, contendimus Apostolos et Episcopos infallibiles esse non solum *scribendo*, sed etiam *oraliter* fidem prædicando.

Infallibilitas de quâ hic agitur, est specialis quædam assistentia Spiritûs sancti, quâ Ecclesia in rebus fidei et morum nec falli nec fallere potest. Differt proinde ab *inspiratione* : hæc enim, præter assistentiam hujusmodi, quæ veluti *negativa* est, importat *positivam* efficacem motionem ad scribendum, divinamque directionem vi cujus auctor sacer ea omnia et sola scribit quæ Deus vult scribi; *a fortiori* differt a *revelatione*, quæ specialem illuminationem importat, et *veritatis antea ignotæ manifestationem;* ad assistentiam enim non requiritur ignotæ veritatis revelatio, sed sufficit ut Deus sinat homines cogitare et loqui sponte suâ quoties in veritatis tramite manent, actione autem præternaturali interveniat, quoties ad errorem deflectunt, ut præcaveatur error.

660. **Probatur** thesis : 1° ex *promissis Christi;* 2° ex *agendi ratione Apostolorum;* 3° ex *antiquitate christianâ.*

1° **Ex promissis Christi.** Quando Christus Apostolis promisit aut contulit potestatem docendi, (supra, n. 613 sq.) iis verbis usus est quæ immunitatem ab errore important.

(A) Petrum sic alloquitur : " Et ego dico tibi quia tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam "[1]. Quæ verba significant Ecclesiam esse *indefectibilem* : ædificatur enim super *petram*, id est, fundamentum firmissimum; et *portæ inferi*, id est, potestates diabolicæ non prævalebunt adversus eam. Atqui si in fide aut moribus graviter erraret, sane indefectibilis non esset : non enim subsistit nisi in quantum doctrinam Christi incolumem servat et docet.

661. (B) Omnibus Apostolis promittit Spiritum sanctum, Spiritum veritatis, quo illuminati veritatem a Magistro revelatam recte intelligant et doceant : " Et ego rogabo Patrem, et alium Paraclitum dabit vobis, ut *maneat vobiscum* in æternum, *Spiritum veritatis*... Ille vos *docebit omnia*, et *suggeret* vobis omnia quæcumque dixero vobis[2]... Ille testimonium perhibebit de me, et vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis "[3]. Atqui hæc divini Spiritûs mansio et assistentia omnem errorem excludit; si enim errarent Apostoli, jam Spiritus veritatis eos non doceret omnia, nec omnia eis suggereret; neque in ipsis maneret in æternum, aut cum eis specialiter esset; nam ubi est error, Spiritus veritatis esse nequit. Ergo Apostolos prædicantes seu testimonium de Christo reddentes Spiritus sanctus ab errore immunes præservabit.

662. (C) Post traditam Apostolis potestatem docendi et baptizandi omnes gentes, Dominus hæc addit : " Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi "[4]. Vult igitur Christus ut Apostoli doceant *cum auctoritate*, et discipulos efficiant (μαθητεύσατε); quod ut tuto præstent, *erit cum eis docentibus* usque ad consummationem sæculi. Atqui singularis illa assistentia, inspectis contextu locisque parallelis, immunitatem ab errore in docendo includit. (a) Ex *contextu* enim promittitur illa assistentia, quâ Apostoli *auctoritative* omnes docere valeant, et quidem ita ut omnes *sub pœnâ damnationis eorum prædicationi credere teneantur* : " Qui crediderit et baptizatus

[1] *Matth.*, XVI, 18. — [2] *Joan.*, XIV, 16-17, 26. — [3] *Joan.*, XV, 26-27. — [4] *Matth.* XXVIII, 20.

fuerit, salvus erit : qui vero non crediderit, condemnabitur"[1]. Atqui nemo potest obligari sub pœnâ æternæ damnationis ad credendam doctrinam quæ falsa esse potest; ergo vi illius assistentiæ Apostoli immunes erunt ab omni errore in tradendâ Christi doctrinâ.

(b) Aliunde ex *locis parallelis* usuque constanti Scripturæ, hoc incisum : "Ecce ego vobiscum sum", extraordinariam significat Dei assistentiam, vi cujus opus ad quod faciendum datur, feliciter et efficaciter perficiatur. Ita Deus apparuit Isaac, dicens : "Noli timere, quia ego tecum sum"; item Moysi apparuit, atque jussit ut educeret filios Israel de Ægypto, et dixit ei : "Ego ero tecum"; pariter præcepit Josue : "Confortare et esto robustus : tu enim introduces filios Israel in terram quam pollicitus sum, et ego ero tecum"[2]. Jamvero opus prædicationis apostolicæ non faustum et felicem exitum haberet, si error in fide etiam semel doceretur : error enim hujusmodi ab eis qui auctoritative docent propositus, totam pervaderet Ecclesiam : quod sane infelix esset exitus. Ergo prædicatio Apostolorum ab omni errore in fide immunis erit.

663. 2° Ex agendi ratione Apostolorum. (A) Ipsi enim ut *divini legati testesque authentici* Evangelium prædicabant. "Nos sumus testes horum verborum (Christi), et Spiritus sanctus, quem dedit Deus omnibus obedientibus sibi"[3]; rati videlicet Spiritum Dei esse cum eis et per eos loqui. Hinc in Conc. *Hierosolymitano*, decreta ad fidem et mores spectantia condentes, sic incipiebant : "Visum est *Spiritui sancto et nobis*, nihil ultra vobis imponere..."[4], quasi Spiritus Dei eadem decreta condidisset. Propterea eorum prædicatio non est verbum hominum, sed *verbum Dei :* "Cum accepistis a nobis verbum auditûs Dei, accepistis illud non ut verbum hominum, sed, *sicut est vere, verbum Dei*, qui operatur in vobis, qui credidistis"[5]. *Plenum igitur intellectûs assensum exigunt*, quia *nomine Dei* loquuntur :[6] "et in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi". Unde *Apostolis credendum est*, etiamsi angelus contrarium evangelizaret : "Licet nos aut angelus de cœlo

[1] *Marc.*, XVI, 16.

[2] *Gen.*, XXVI, 24; *Exod.*, III, 12; *Deuter.*, XXXI, 23; cf. *Jos.*, I, 5, 9; III, 7; *Judic.*, VI, 15, 16; *III Reg.*, XI, 31-38; *Isai.*, XLI, 8-10; XLIII, 2. 5; *Jerem.*, I, 8; *Act.*, XVIII, 9-10; *Joan.*, III, 2; *Act.*, X., 38 etc. Hæc omnia loca erudite recenset Murray, op. cit., disp. XI, n. 60, vol. II, p. 199 sq.

[3] *Act.*, V, 32. — [4] *Act.*, XV, 28. — [5] *I Thess.*, II, 13. — [6] *II Cor.*, X, 5.

evangelizet vobis, præterquam quod evangelizavimus vobis anathema sit "[1]. Ex quibus colligitur Apostolos sibi donum infallibilitatis vindicavisse.

Aliunde doctrinam suam multis confirmârunt *miraculis*. "Multa quoque prodigia et signa per Apostolos in Jerusalem fiebant"[2]; ita, v. g., Petrus claudum a matris utero sanat; umbrâ suâ multos ab infirmitatibus liberat; Æneam ab annis octo jacentem in grabato curat, Tabitham a mortuis suscitat[3] etc.; similia de Paulo narrantur: "Virtutesque non quaslibet faciebat Deus per manum Pauli, ita ut etiam super languidos deferrentur a corpore ejus sudaria et semicinctia, et recedebant ab eis languores, et spiritus nequam egrediebantur"[4]. Ergo Apostoli revera infallibiles erant; secus enim Deus, miracula patrando in confirmationem eorum prædicationis, nos decepisset.

664. (B) Docent insuper Ecclesiam esse *indefectibilem, ideoque infallibilem.* (a) Ita Paulus ad Timotheum scribens, affirmat Ecclesiam Dei esse *columnam* et *firmamentum veritatis:* "Hæc tibi scribo, sperans me ad te venire cito; si autem tardavero, ut scias, quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis"[5]. Quibus verbis declaratur Ecclesiam modo generali esse infallibilem; nam voces *columna* στύλος et *fundamentum* ἑδραίωμα clare manifestant Ecclesiam esse firmum ac stabile fundamentum quo veritas fulcitur et sustentatur; porro si Ecclesia quemvis errorem in fide doceret, jam non esset tutum veritatis firmamentum, sed potius causa cur veritatis ædificium labitur et evertitur; non esset veritatis custos, sed proditor; ergo hic asseritur Ecclesiæ infallibilitas. Nec dicatur hic agi tantum de Ecclesiâ apostolicâ, nam nulla est restrictio hujusmodi in textu aut in contextu; sed sermo est de Ecclesiâ sine addi-

[1] *Gal.*, I, 9; cf. ibid. 11-12. — [2] *Act.*, II, 43. — [3] *Act.*, III, 1-8; V, 15; IX, 34-40. — [4] *Act.*, XIX, 11-12.

[5] *I Tim.*, III, 15. Nonnulli Protestantes moderni, ut vim hujus textûs effugerent, dixerunt ultima verba "*columna et firmamentum veritatis*" ad sequentem phrasim referenda esse; sed optimi critici etiam inter Protestantes, ut *Alford, Ellicott, Spence* in h. loc., fatentur hoc effugium theologicis præjudiciis inductum, criticæ et exegesis legibus esse omnino contrarium.

to, qualis usque ad finem permansura est, et ipsæ locutiones *columna* et *firmamentum* soliditatem simul et perpetuitatem important.

665. (b) Alibi doctrinam quam docuit *depositum* vocat, a quo recedere non licet, et eos qui contrarium docent affirmat circa fidem excidisse : " Depositum custodi, devitans profanas vocum novitates, et oppositiones falsi nominis scientiæ, quam quidam promittentes, circa fidem exciderunt "[1]. Discipulum monet ut doctrinam a Paulo traditam fideliter aliis commendet, tanquam verbum Dei, et sedulo fugiat hæreticos, qui pertinaciter contraria docent [2]. — Fidelibus autem scribit : " State et tenete traditiones quas didicistis, sive per sermonem, sive per epistolam nostram " [3]. — Quæ quidem omnia supponunt Paulo persuasum esse doctrinam quam docebat esse ipsius Christi doctrinam, ideoque absolute veram.

666. (c) Pariter *S. Joannes* sedulo distinguit inter *pseudoprophetas* qui errores spargunt et *apostolos* eorumve discipulos qui, nomine Dei, veritatem docent, et *quibus tanquam ipsi Deo obediendum est :* " Ipsi de mundo sunt... Nos ex Deo sumus. Qui novit Deum, audit nos " [4]. Quare falsi doctores omnino sunt vitandi, nec eis *ave* dicendum : " Si quis venit ad vos, et hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec ave ei dixeritis " [5]. Ergo Joanni nullum dubium erat quin doctrina a se prædicata fuerit ipsa Christi doctrina, ideoque absolute vera.

667. *Objicitur* autem apostolos errâsse, multoties annuntiando proximum esse adventum Domini, seu *parousiam* [6].

(a) Quidam exegetæ fatentur eos annuntiâsse modo *conjecturali*, tanquam *privatam opinionem*, secundum Christi adventum satis proximum esse; sed negamus eos id docuisse tanquam *certam Christi doctrinam*. Dominus siquidem nil apostolis manifestare voluerat de *tempore* secundi adventûs, sed docuerat diem judicii esse incertum, ut omnes vigilantes remanerent [7]. Apostoli autem, sicut

[1] *I Tim.*, VI, 20-21. — [2] *II Tim.*, II, 2; III, 14-16; *Tit.*, III, 10-11. — [3] *II Thess.*, II, 14. — [4] *I Joan.*, III, 5-6. — [5] *II Joan.*, 10.

[6] Allegantur, v. g., *Rom.*, XIII, 11-12; *I Thessal.*, IV, 14, 16; *I Petr.*, IV, 7; *II Petr.*, III, 5-10, etc.

[7] " De die autem illo vel horâ nemo scit " (*Marc.*, XIII, 32); quod jam probavimus n. 421.

cœvi, aliquando sperabant seu augurabant hunc diem satis proximum esse, et in suis epistolis hanc spem conjecturaliter innuentes, exinde hortantur fideles ad majorem vigilantiam, sed minime eam tradunt ut doctrinam certam et divinitus revelatam[1]. Hinc volunt ut fideles officia sua terrena non negligant, quasi omnia mox peritura sint[2]; et ipsi Ecclesiæ constitutioni provident, ut diximus in thesi præcedenti, quia incertum est quo tempore venturus sit Dominus.

Itaque Apostoli, etiam quando proprios sensus exponunt, nil dicunt cui error vel deceptio subesse possit, prout declaravit *Commissio de re biblicâ*, 18 Junii 1915.

(b) Alii autem dicunt ex eo quod Apostoli annuntiârunt *adventum Domini appropinquare*, non inferri posse eos existimâsse hunc adventum ætate apostolicâ venturum esse, cùm unus dies apud Dominum sicut mille anni reputetur[3], et quodcumque tempus cum æternitate comparatum sit omnino breve. Unum præsertim docebant Apostoli, nempe diem judicii esse incertam, ideoque omnes ad eam paratos esse debere.

668. 3° **Ex antiquitate christianâ.** Cum, fatentibus adversariis, systema catholicum magisterii vivi et infallibilis jam a sæculo tertio prævaluerit, testimonia præcipue ex auctoribus secundi sæculi afferemus. (A) *Patres secundi sæculi*, qui mentem Christi et Apostolorum noverant, *Gnosticos* confutando, non innituntur humanis argumentis, conscientiæ aut *solius* Scripturæ testimonio; sed ad *traditionis* auctoritatem appellant, et supponunt aut aperte docent Ecclesiam in rebus fidei errare non posse; hanc vero infallibilitatem ex eo oriri quod Episcopi sint Apostolorum successores, et, nomine ipsius Christi, veritates ab eo edoctas et fideliter ab antecessoribus traditas authentice exponant.

---

[1] "De temporibus autem et momentis, fratres, non indigetis ut scribamus vobis: ipsi enim diligenter scitis quia dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet". (*I Thess.*, V, 1-2; cf. *II Petr.*, III, 10). — Merito igitur declaravit *Commis. de re biblicâ*, 18 Jun. 1915, Apostolum Paulum in scriptis suis nihil omnino dixisse quod non perfecte concordet cum illâ temporis Parousiæ ignorantiâ quam ipse Christus hominum esse proclamavit; ejusque verba *ep. I ad Thess.* IV, 15-17, non involvere affirmationem Parousiæ tam proximæ ut Apostolus seipsum suosque lectores adnumeret fidelibus illis qui superstites ituri sunt obviam Christo. — Cfr. **Cornely**, S. J., *Comment. in Rom.*, p. 687 sq.; *in I Cor.*, pp. 151, 200, 510; **Mgr Le Camus**, *L'œuvre des Apôtres*, t. II, p. 341-343; **P. M. Magnien**, O. P., *in Rev. biblique*, 1907, p. 365-368. —

[2] *I Thess.*, V, 6-11; *II Thess.*, III, 11-12.

[3] *II Petr.*, III, 8. — Cfr. **Ottiger**, *De Ecclesiâ*, p. 35-44.

669. (a) Id lucide docet *Ignatius*. 1) Ecclesia, inquit, est *incorruptibilis* [1] (quod, ex contextu de infallibilitate doctrinali intelligendum est), non obstantibus hæreticis qui ejus unitatem disrumpere conantur. Ad servandam vero catholicam unitatem et doctrinæ integritatem, episcopis omnino obediendum est; hi enim Christo conjunguntur sicut Christus Deo: "Etenim Jesus Christus, inseparabilis nostra vita, sententia patris est, ut et episcopi, per tractus terræ constituti, in sententiâ Jesu Christi sunt. Unde decet vos in episcopi sententiam concurrere, quod et facitis"[2]. Qui adhærent episcopo, secundum veritatem vivunt, nec ullum locum dant hæresi [3]: nam ubi est episcopus, ibi sit multitudo, quemadmodum ubi fuerit Christus, ibi est catholica Ecclesia [4]. Fideles hæresim vitabunt, si nec inflati nec avulsi fuerint a Deo Jesu Christo et episcopo et præceptis apostolorum [5]. — 2) Errantes autem a fide salvari nequeunt nisi, Episcopis sese subjiciendo, ad unitatem Ecclesiæ redierint, quia hæc est incorrupta: "Quotquot enim Dei et Jesu Christi sunt, hi sunt *cum episcopo;* et quotquot *pœnitentiâ ducti redierint ad unitatem ecclesiæ*, et hi Dei erunt, ut secundum Jesum Christum vivant" [6].

670. (b) *Polycarpus*, Smyrnensis episcopus, qui paulo post mortem S. Ignatii, circa 115, ad Philippenses scripsit, pariter hæreticos reprobat, quos primogenitos Satanæ vocat, et fideles hortatur ut ad "*traditam ab initio doctrinam revertantur*", quam *apostoli* prædicaverunt [7]; ita supponit doctrinam ab Apostolis traditam, et quidem solam, esse veram. — Circa an. 130, *Papias*, Polycarpi amicus, haud obscure tradit *regulam fidei tutam* esse *dicta seniorum*, quatenus hi doctrinam referunt Apostolorum eorumque successorum; siquidem, ad veritates fidei cognoscendas, exquirebat "quid Andreas vel quid Petrus dixerit, vel quid Philippus vel quid Thomas vel Jacobus, vel quid Joannes vel Matthæus vel alius quis ex discipulis Domini, quæve Aristion vel senior Joannes, discipuli Domini, prædicent" [8].

671. (c) Præclarum testimonium exhibet *Hegesippus*, circa an. 160: hic enim, teste Eusebio, cum *verissimam apostolicæ prædicationis historiam* cognoscere vellet [9], varias pertransiit ecclesias, plurimos-

[1] *Ephes.*, XVII, ed. *Funk*, p. 227.
[2] *Ephes.*, III-IV. — [3] *Ephes.*, VI. — [4] *Smyrn.*, VIII, 2. — [5] *Tradl.*, VI-VII. [6] *Philad.*, III. — [7] *Philip.*, VI-VII.
[8] Ap. Funck, t. I, p. 350-353.
[9] Ap. Eusebium, *H. E.*, IV, 8, *P. G.*, XX, col. 322.

que episcopos adiit, et ab omnibus unam eamdemque audivisse doctrinam testatus est. *Criterium* vero quo utitur ad *orthodoxam fidem* dignoscendam est *apostolica successio* : orthodoxa videlicet haberi debet ea doctrina quæ ab *Apostolis per episcopos* tradita est; ideoque catalogum episcoporum in quâlibet civitate contexere sategit [1].

672. (d) Sed rem explicite declarat *S. Irenæus*, circa an. 180, tum in epistolâ ad Florinum, tum in opere adversus hæreses. 1) Ad Florinum, gnosticum, scribit : " Hæc vero dogmata, ut parcissime ac levissime dicam, non sunt sanæ doctrinæ. Hæc dogmata *dissentiunt ab Ecclesiâ*... Hæc dogmata hi qui ante nos vixere presbyteri, qui etiam apostolorum discipuli exstiterant, nequaquam tibi tradiderunt " [2]. Criterium igitur veritatis est consensus cum Ecclesiâ et doctrinâ ab Apostolis eorumque discipulis, nempe presbyteris, traditâ. 2) Contra *Gnosticos* scribens, in libro adversus hæreses [3], eis opponit " *Traditionem quæ est ab apostolis*, quæ *per successiones presbyterorum in Ecclesiis custoditur* " et "*per successiones episcoporum* pervenit usque ad nos ". Hæc autem traditio apostolorum, quam respicere debent ii omnes *qui vera velint videre*, in toto mundo manifestata est, et in omni Ecclesiâ inveniri potest, sed potissimum in Ecclesiâ Romanâ " in quâ semper ab his, qui sunt undique, conservata est ea quæ est ab apostolis traditio ". Hujus ecclesiæ episcopos recenset, et postea subdit : " Hâc ordinatione et successione, ea *quæ est ab apostolis in Ecclesiâ traditio et veritatis præconatio* pervenit usque ad nos. Et est plenissima hæc ostensio, *unam et eamdem vivificatricem fidem* esse, quæ in Ecclesiâ ab apostolis usque nunc sit confirmata, et tradita *in veritate* ". Ad alias etiam ecclesias provocat; v. g., ad ecclesiam Ephesinam quæ, " a Paulo quidem fundata, Joanne autem permanente apud eos usque ad Trajani tempora, *testis est verus apostolorum traditionis* "; — necnon ad ecclesiam Smyrnæorum, ubi Polycarpus, ab Apostolis episcopus constitutus et ab eis edoctus, " hæc docuit semper *quæ ab apostolis didicerat, quæ et Ecclesia tra-*

[1] *Ibid.*, c. 378.
[2] Ap. **Euseb.**, *H. E.*, V, 20, *P. G.*, 484-485.
[3] *Adv. Hær.*, lib. III, c. 2-4, *P. G.*, VII, col. 847-855.

didit, et sola sunt vera (ἃ καὶ μόνα ἐστὶν ἀληθῆ) unam et solam hanc veritatem annuntians ab apostolis percepisse, quam et Ecclesia tradidit". Patet autem quod, in his ecclesiis, "episcopi ab apostolis instituti, et successores eorum usque ad nos, nihil tale docuerunt, neque cognoverunt, quale ab his (gnosticis) deliratur". Omnem ergo argumentationem Irenæus concludit : "Tantæ igitur ostensiones cum sint, non oportet adhuc quærere apud alios veritatem, quam facile est *ab Ecclesiâ sumere, cum apostoli, quasi in depositorium dives, plenissime in eâ contulerint omnia quæ sint veritatis :* ut omnis quicumque velit, sumat ex eâ potum vitæ. Hæc est enim vitæ introitus; omnes autem reliqui fures sunt et latrones. Propter quod oportet devitare quidem illos; quæ autem sunt Ecclesiæ cum summâ diligentiâ diligere, et apprehendere veritatis traditionem"[1].

673. In aliis locis, idem argumentum evolvit Irenæus : "Eis qui in Ecclesiâ sunt presbyteris obaudire oportet, *his qui successionem habent ab apostolis,* sicut ostendimus; *qui cum episcopatûs successione charisma veritatis certum,* secundum placitum Patris, acceperunt; reliquos vero, qui *absistunt a principali successione,* et quocumque loco colligunt, suspectos habere, vel quasi hæreticos et malæ sententiæ; vel quasi scindentes et elatos, et sibi placentes; aut rursus ut hypocritas, quæstûs gratiâ et vanæ gloriæ hoc operantes. Omnes autem hi deciderunt a veritate". Comburentur sicut Nadab, remanent apud inferos, sicut Core, Dathan et Abiron; "qui scindunt et separant unitatem Ecclesiæ" sicut Jeroboam punientur. "Ab omnibus talibus absistere oportet; adhærere vero his qui *et apostolorum doctrinam custodiunt, et cum presbyterii ordine* sermonem sanum et conversationem sine offensâ præstant"[1]... "Ubi charismata Domini posita sunt, *ibi discere oportet veritatem, apud quos est ea quæ est ab apostolis Ecclesiæ successio,* et id quod est sanum et irreprobabile conversationis, et *inadulteratum et incorruptibile sermonis* constat"... "Discipulus vere spiritalis, recipiens spiritum Dei, judicat omnes... judicabit et *omnes eos qui sunt extra veritatem, id est qui sunt extra Ecclesiam;* ipse autem a nemine judicabitur... Agnitio vera (γνῶσις ἀληθής) est apostolorum doctrina, et antiquus Ecclesiæ status in universo mundo, et character corporis Christi secundum successiones episcoporum, quibus illi eam, quæ in unoquoque loco est, Ecclesiam tradiderunt : quæ pervenit usque ad nos custoditione *sine fictione* Scripturarum tractatio *plenissima, neque additamentum, neque ablationem recipiens;* et lectio *sine falsatione, et*

[1] *Adv. Hær.*, lib. IV, 26 (*P. G.*, VII, col. 1053 sqq.).

secundum Scripturas expositio legitima, et diligens, et sine periculo, et sine blasphemiâ"[1].

674. (B) Hic quidem sistere possemus; sed quo melius constet doctrinam de infallibilitate magisterii vivi, tam perspicue ab Irenæo expositam, non esse ei propriam, pauca subjungimus testimonia ineuntis sæculi tertii. *Tertullianus*, in libro de *Præscriptionibus*, multoties asserit regulam fidei esse doctrinam "quam Ecclesia ab Apostolis, Apostoli a Christo, Christus a Deo tradidit"[2]. Eos autem irridet qui contendunt Ecclesiam errare posse[3]: "Age nunc, omnes erraverint... nullam (ecclesiam) respexerit Spiritus sanctus, ut eam in veritatem deduceret, ad hoc missus a Christo, ad hoc postulatus de Patre, ut esset doctor veritatis; neglexerit officium Dei villicus, Christi vicarius, sinens ecclesias aliter interim intelligere, aliter credere, quod ipse per Apostolos prædicabat: ecquid verisimile est ut tot ac tantæ in unam fidem erraverint"?

Clemens et *Origenes*, duo ecclesiæ Alexandrinæ luminaria, pariter infallibilitatem Ecclesiæ docent. Prior tenet, hæreses confutandas esse recurrendo non solum ad Scripturam, sed etiam ad traditionem ecclesiasticam quæ est criterium veritatis: "*Hæreticos* dicimus qui sunt inanes Dei consiliorum et Christi traditionum[4]... Homo Dei esse, et Domino fidelis esse desiit, qui adversus ecclesiasticam recalcitravit traditionem, et in humanarum hæreseon desiluit opiniones"[5]. *Origenes* rem comparatione illustrat[6]: Christus est sol, Ecclesia autem luna lumen a sole percipiens ad illuminandas mentes nostras; quod quidem importat Ecclesiæ doctrinam eamdem esse ac Christi doctrinam ideoque infallibilem: "Luminaria habebimus in nobis, quæ illuminent nos, Christum et Ecclesiam ejus. Ipse est enim lux mundi, qui et Ecclesiam illuminat suâ luce. Sicut enim luna de sole dicitur percipere lumen, ut per ipsam etiam nox possit illuminari, ita et Ecclesia, suscepto lumine Christi, illuminat omnes qui in ignorantiæ nocte versantur... Christus ergo est *lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*: ex cujus lumine illuminata Ecclesia, etiam *ipsa lux mundi efficitur*, illuminans eos qui in tenebris sunt, sicut et ipse Christus contestatur discipulis suis dicens: *Vos estis lux mundi*". Et alibi[7]: "Ecclesia Dei viventis *veritate Verbi munita est*". De hæreticis qui allegant Scripturas scribit: "Sed nos illis credere non debemus, nec exire a primâ et ecclesiasticâ traditione, nec aliter

[1] *Adv. Hær.*, lib. IV, c. 33 (*P. G.*, VII, col. 1072-1077).
[2] *De præscript.*, c. 37, *P. L.*, II, 50.
[3] Ibid., c. 28, *P. L.*, II, 40.
[4] *Stromat.*, l. VII, c. 16, *P. G.*, IX, 538.
[5] *Stromat.*, VII, 16, *P. G.*, IX, 531.
[6] *In Genes.*, homil. I, n. 5-7, *P. G.*, XII, 150-151.
[7] *In Jerem.*, homil. 5, n. 16, *P. G.*, XIII, 319.

credere nisi quemadmodum per successionem Ecclesiæ Dei tradiderunt nobis"[1].

675. (C) Tandem, jam a fine sæculi secundi, *concilia episcoporum* coadunata sunt contra hæreticos, et hæc tanquam *veritatis organa* habita fuêre. Ita, an. 252, *S. Cyprianus*, nomine episcoporum concilii Carthaginensis, ad Cornelium Papam scribit: "Placuit nobis, *Sancto Spiritu suggerente*"[2]... Pariter in concilio *Arelatensi*, an. 314, legitur: "Placuit ergo, præsente Spiritu Sancto et angelis ejus"[3]... De decretis hujus concilii dicebat *Constantinus Magnus*: "Sacerdotum judicium ita debet haberi, ac si ipse Dominus residens judicet"[4]. Patribus concilii Nicæni, primi œcumenici (325), persuasum erat decreta a se edita nihil aliud esse nisi ipsius Christi doctrinam: "Quod trecentis sanctis episcopis visum est, non est aliud putandum, quam solius Filii Dei sententia"[5].

Eodem sensu scribit *S. Athanasius* "Domini verbum per œcumenicam synodum Nicænam prolatum in æternum manet"[6]. *S. Leo Magnus* vetat ne in dubium revocentur quæ in concilio œcumenico semel statuta sunt, quia Deus hæc "universæ fraternitatis irretractabili firmavit assensu"[7]. *S. Gregorius M.* declarat eamdem fidem præstandam esse quatuor œcumenicis conciliis ac quatuor evangeliis "Sicut sancti evangelii quatuor libros, sic quatuor concilia suscipere et venerari me fateor... quia in his velut in quadrato lapide sanctæ fidei structura consurgit... dum universali sunt consensu constituta, se et non illa destruit, quisquis præsumit aut solvere quos religant, aut ligare quos solvunt. Quisquis ergo aliud sapit, anathema sit"[8].

676. Constat igitur corpus Episcoporum, quando consentit de doctrinâ circa fidem et mores, errare non posse, proindeque ejus definitiones esse irreformabiles. — Itaque, quando certo constat aliquam doctrinam *ubique* doceri a *corpore episcoporum* tanquam *de fide* tenendam, *hoc consensu uti possumus tanquam irrefragabili veritatis argumento.*

---

[1] *In Matth. comment.*, n. 46. *P. G.*, XIII, 1667.
[2] *S. Cypriani*, Ep. LIV, *P. L.*, III, 887.
[3] Ap. **Mansi**, *Concil.*, t. II, 469.
[4] Ap. **Mansi**, op. cit., t. II, 478.
[5] **Mansi**, op. cit., t. II, 922.
[6] *Ep. ad Afr.*, n. 2, *P. G.*, XXVI, 1031.
[7] Epist. 120, c. 1, *P. L.*, LIV, 1047.
[8] Lib. I, epist. 25, *P. L.*, LXXVII, 478.

677. Neque dici potest, cum *Anglicanis*, Ecclesiam per quinque priora sæcula infallibilem fuisse, postea vero defecisse. — In quo enim Scripturæ textu legerunt divinæ assistentiæ promissum ad quinque sæcula limitatum fuisse? Si vere Christus de Ecclesiâ dixit : "Portæ inferi non prævalebunt", cur post pauca sæcula prævaluerunt? Promiserat se cum Apostolis adfuturum *usque ad consummationem sæculi;* quomodo factum est ut Ecclesiam dereliquerit post sæculum quintum? Volebat fideles puram accipere doctrinam, et in viam salutis per præcepta et leges opportune dirigi; cur illos deseruit orphanos post Concil. Chalcedonense? Multi etiam inter Protestantes optime intellexerunt has difficultates adeo graves esse ut candide fateantur vel nunquam Ecclesiam fuisse infallibilem, vel, si unquam, etiam nunc hoc privilegium retinere[1].

Corollaria.

E thesibus probatis duo fluunt corollaria, nempe rejiciendum esse tum *Cæsarismum* tum *multitudinismum.*

678. 1° **Cæsarismus rejiciendus est.** *Cæsaristæ*, quales sunt plurimi *Anglicani* et *Lutherani*, contendunt spiritualem potestatem regendi fideles auctoritati civili esse adnexam. — Quorum systema confutatum manet ex jam dictis.

(A) *Non enim principibus*, sed apostolis, dictum est : "Tibi dabo claves regni cælorum... Quæcumque alligaveritis... Quorum remiseritis peccata... Euntes ergo docete omnes gentes". Sed Christus, cujus regnum non erat de hoc mundo, voluit *Sacerdotium* omnino ab *Imperio* distingui, juxta illud : "Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo"[2]. Quibus verbis humanam conscientiam a principum tyrannide liberavit; quando enim utraque potestas, spiritualis et civilis, ab eodem principe exercetur, de christianâ libertate actum est, cum fere impossibile sit tali potestati resistere, ut constat ex iis quæ acta sunt in Germaniâ, ubi Principes jus *reformandi religionem* sibi vindicârunt, — in Angliâ, ubi Henricus VIII et Elizabeth vi et persecutione religionem mutârunt, — et in Russiâ, ubi imperatores solent ecclesiasticos canones condere.

679. (B) Historiâ constat Ecclesiam Principum civilium usurpationibus semper restitisse. Ita *S. Athanasius* aperte declarat decreta

[1] Ita, v. g., protestans **G. A. Jacob.**, op. cit., p. 28. — [2] *Matth.*, XXII, 21.

Conciliorum ad Imperatorem non spectare : " Si namque illud episcoporum decretum est, quid illud attinet ad imperatorem... Quandonam Ecclesiæ decretum ab imperatore accepit auctoritatem aut pro decreto illud habitum est ? "[1] Pariter *Hosius Cordubensis*, qui fuerat unus e legatis Pontificis in Concilio Nicæno, ad Constantium imperatorem scribebat[2] : " Ne te rebus misceas ecclesiasticis, neque nobis his de rebus præcepta mandes, sed a nobis potius hæc ediscas ; *tibi Deus imperium tradidit, nobis ecclesiastica concredidit* ".

Hinc, si quandoque Ecclesia permisit ut Episcopi a Principibus nominarentur, nunquam toleravit ut id fieret sine consensu Pastorum et præsertim Summi Pontificis, neque ut legitimi pastores per solam voluntatem Principum e sedibus detruderentur. Pariter, si quandoque permisit quosdam principes leges ferre circa res ecclesiasticas, nunquam admissum est has leges valere *contra Pastorum voluntatem.*

Ita Ecclesia a potestate civili independens remansit.

680. 2° **Rejiciendus est multitudinismus seu presbyterianismus.** *Calvinistæ*, quidam *Lutherani*, *Congregationalistæ* et non pauci *Liberales* tenent ecclesiasticam auctoritatem esse quidem a potestate civili independentem, sed a Christo collatam esse toti Fidelium *multitudini*, ideoque non posse transmitti aut exerceri nisi de consensu populi christiani : quod systema vocatur *multitudinismus.* Dicitur etiam presbyterianismus, quia Calvinistæ volunt hanc auctoritatem senioribus seu *presbyteris* delegari.

Hoc autem systema non minus repugnat *Scripturæ* quam primævæ *Traditioni*, ut fuse jam probatum est in triplici thesi. Satis erit proinde præcipuas adversariorum difficultates solvere.

681. (A) *Objiciunt* sub Novâ Lege omnes fideles vere sacerdotes esse : " Vos autem genus electum, regale *sacerdotium*... Fecit nos regnum et *sacerdotes* Deo "[3]. Sed immerito ; nam, inspecto contextu, non agitur in locis allegatis de sacerdotio proprie dicto, potestatem docendi atque regendi amplectente, sed de sacerdotio improprie dicto, vi cujus omnes fideles, Deo per baptismum consecrati, ipsi offerre debent *spirituales hostias* (i. e. bona opera) ut docet ipse Petrus[4], vel sacrificium labiorum (i. e. laudes precesque), ut dicit Apostolus[5]. Revera idem Apostoli fidelibus præcipiunt ut præ-

[1] *Histor. Arian.*, n. 52, *P. G.*, XXV, 755.
[2] Apud **Athanasium**, *Hist. Arian.*, n. 44, *P. G.*, XXV, 746.
[3] *I Petr.*, II, 9 ; *Apoc.*, I, 6. — [4] *I Petr.*, II, 5. — [5] *Hebr.*, XIII, 15.

positis et senioribus obediant, ut constat ex textibus jam allegatis (n. 627-628); nisi igitur sibi contradicant, minime docent omnes fideles esse sacerdotes proprio sensu, verâ auctoritate præditos.

682. (B) *Instant :* historice constat episcopos sæpe a populo electos et deputatos fuisse ad officia ecclesiastica exercenda. — Quod tamen admitti nequit. Nam :

(a) Ex dictis in thesi secundâ, constat episcopos non a populo suam *missionem* accepisse, sed a *superioribus* hierarchicis. Ad cujus intelligentiam, tria distingui debent in creatione episcoporum : *electio, collatio jurisdictionis, consecratio.* Jamvero : 1) Ad *electionem* episcoporum aliquo modo fideles olim concurrebant, bonum testimonium de candidatis ferendo, vel eos eligi petendo [1], licet ipsa electio ad solum clerum pertinere videatur [2]. Sed hujusmodi electio nullam potestatem electo conferebat, immo non erat firma, nisi episcopi provinciæ (cum metropolitano) suo judicio illam confirmarent [3]. 2) In *collatione jurisdictionis* nunquam plebs intervenit, nam primis sæculis, *confirmatio electionis*, quæ ex dictis erat necessaria, electo conferebat jurisdictionem, quam postea episcopi per institutionem canonicam, a metropolitano et deindè a Romano Pontifice datam, acceperunt. 3) A fortiori, plebs nunquam ullam partem habuit in *consecratione* episcopi.

(b) Eadem conclusio ex sequentibus factis colligi potest : nullus episcopus a populo depositus fuit aut excommunicatus, dum episcopi nonnunquam quosdam fideles excommunicant; nunquam ab episcopis ad populum appellatum est, nec populus solvit quod episcopi ligaverant; neque leges, a Pastoribus latæ, fuerunt plebis judicio subjectæ, sed statim vim ligandi habuerunt.

Ergo rejiciendus est multitudinismus ; ergo constat Christum instituisse Ecclesiam ut societatem vere hierarchicam.

---

[1] Διδαχή, XV, 1; *I Clem.*, XLIV : ubi tamen de electione presbyterorum, non vero episcopi, agitur; *Testam. D. N. J. C.*, lib. I, c. 20-21; *Conc. Carth.* (254), c. 5 : *P. L.*, III, col. 1027; **S. Celestinus** (428), ep. IV, ad episcop. Vienn., *P. L.*, t. L., col. 430; **S. Leo M.** (445), ep. X, ad episc. Vienn., n. 6, *P. L.*, LIV, col. 634. — *Conc. Laod.*, (4° sæc.), c. 13, ab electione excludit *turbas*, non pacificum populum. Cf. **Hefele-Leclercq**, I, p. 1006.

[2] **S. Cyprian.**, ep. X, ad Antonianum, n. 8, *P. L.*, III, col. 770; **S. Leo M.** (458), ep. 167 ad Rusticum, n. 1 : *P. L.*, LIV, col. 1203. "Nulla ratio sinit ut inter episcopos habeantur, qui nec *a clericis* sunt *electi*, nec a *plebibus expetiti*, nec ab episcopis comprovincialibus cum metropolitano consecrati".

[3] *Conc. Carthag.* (254), l. c.; *Conc. Nic.* (325), c. 4, et *Conc. Antioch.* (341), c. 23 (**Hefele-Leclercq.**, I, pp. 539 et 721) non loquuntur nisi de episcopis et metropolitano; **S. Celestinus**, ep. V, ad episc. Apuliæ, *P. L.*, L, col. 437 : "Docendus est populus, non sequendus; nosve, si nesciunt, eos quid liceat, commonere, non his consensum præbere debemus". Hoc jus episcoporum non erat inane : cf. **Sidon. Apollinar.**, Epist., lib. IV, ep. 25 : *P. L.*, LVIII, col. 531.

Art. II. Christus instituit Ecclesiam monarchicam.

683. **Status quæstionis.** Jam probavimus Ecclesiam a Christo institutam, esse societatem *hierarchicam*, in quâ distinguere licet subditos et præpositos; et collegio Apostolorum eorumque successorum, nempe Episcoporum, demandatam fuisse potestatem infallibiliter docendi legesque auctoritative condendi in rebus ad salutem spectantibus. Quia vero communiter in quolibet collegio invenire est *præsidem* seu *caput*, cui subduntur collegii membra, inquirendum manet utrum necne Christus in Ecclesiâ suâ aliquem *primatum* instituerit, cui tum fideles tum episcopi subjiciantur, seu aliis verbis num Ecclesia sit societas *monarchica*.

Id negant *Protestantes*. Multi quidem anglicani agnoscunt aliquem *primatum honoris* Petro fuisse concessum, nullo modo autem *primatum jurisdictionis*. Alii fatentur verum jurisdictionis primatum ei collatum fuisse, sed per modum personalis privilegii, quod ad ejus successores minime transiit. — Hodierni Protestantes plerique originem et progressum Romani Pontificatûs ita exponunt. Ab initio, inquiunt, omnes episcopi æquali auctoritate gaudebant; labentibus autem annis, qui in principaliori civitate sedem habebant, majori potestate fruebantur; unde factum est ut Episcopus Romanus, qui in capite Imperii degebat, paulatim tanquam universæ Ecclesiæ caput habitus fuerit. Ad hunc primatum constituendum aliæ causæ concurrerunt : Romanorum episcoporum ambitio, eorumque prudentia in definiendis litibus eorum arbitrio submissis, necnon beneficia quæ labenti imperio contulerunt, ipsa eversio Romani imperii in Occidente. Semel vero agnitâ eorum auctoritate, ipsi declarârunt se esse *infallibiles*, et, post multas dissentiones et pugnas, ultimo tandem acquievit Ecclesia [2].

Græci pariter tenent primatum Romani Pontificis nonnisi jure ecclesiastico fuisse institutum.

---

[1] Ita inter alios **F. W. Puller**, e Ritualistarum sectâ, *The Primitive Saints and the See of Rome*, London, 1893, pp. 14, 18; **A. Sabatier***, op. cit., p. 181-240; **L. H. Schwab***, *The Papacy in its relations to American ideals*, in *Hibbert Journal*, jan. 1908, p. 264.

684. Doctrina autem catholica, quam probandam suscipimus, his *Vaticani* verbis continetur [1]: "Docemus itaque et declaramus, juxta Evangelii testimonia, primatum *jurisdictionis* in universam Dei Ecclesiam immediate et directe beato *Petro Apostolo* promissum atque collatum a Christo Domino fuisse... Quod autem in B. Apostolo Petro, princeps pastorum et pastor magnus ovium Dominus Christus Jesus in perpetuam salutem ac perenne bonum Ecclesiæ, instituit, id eodem auctore *in Ecclesiâ*, quæ fundata super petram ad finem sæculorum usque firma stabit, *jugiter durare* necesse est... Si quis ergo dixerit, non esse ex ipsius Christi Domini institutione, seu jure divino, ut B. Petrus in primatu super universam Ecclesiam habeat perpetuos successores; aut Romanum Pontificem non esse B. Petri in eodem primatu successorem; anathema sit". Tria igitur docet *Vaticanum*, quæ successive probabimus: 1° jurisdictionis primatum Petro fuisse divinitus collatum; 2° eumdem primatum ejus successoribus, nempe Romanis Pontificibus, perpetuo esse conferendum; 3° Romanos Pontifices *infallibilitatis privilegio* in rebus *ad fidem et mores* spectantibus gaudere.

685. *Thesis 1ª:* **Christus beato Petro contulit directe et immediate primatum non solum honoris sed etiam jurisdictionis, seu potestatem docendi, regendi et sanctificandi universam Ecclesiam** [2]. *Historice certum est, theologice de fide* [3].

---

[1] Constit. dogmat. prima de Ecclesiâ Christi, cap. I.

[2] **Bellarm.**, *Controv.*, de Summo Pontifice, l. I, c. 10 sq.; **S. Fr. de Sales**, *Controverses*, p. 229-273 ed. Annecy; **Regnier**, ed. Migne, p. 847 sq.; **Franzelin**, th. 10; **Mazzella**, n. 847 sq.; **De Groot**, q. XIV; **Palmieri**, *De Romano Pontifice*, 3ª ed., th. 1-6; **Pesch**, 285-304; **Brugère**, n. 36 sq.; **Wilmers**, n. 86-112; **Wiseman**, op. cit., Lect., VIII; **Kenrick**, *The Primacy of the Apostolic See*, part. I, c. 2 sq.; **L. Rivington**, *Authority*, p. 16 sq.; **Moelher**, *De l'Unité de l'Eglise, ou du principe du Catholicisme d'après l'esprit des Pères des trois premiers siècles*, traduit de l'allemand par Bernard, 1855; **Livius**, *S. Peter*, bishop of Rome, 1888; **Ottiger**, p. 61-212.

[3] "Si quis dixerit beatum Petrum Apostolum a Christo Domino constitutum non esse Apostolorum omnium principem et totius Ecclesiæ militantis visibile caput; vel eumdem honoris tantum, non autem veræ propriæque jurisdictionis primatum ab eodem D. N. Jesu Christo directe et immediate accepisse; A. S." (*Vatic.*, l. c.)

Dicitur (a) *directe et immediate*, ut sic excludatur error Protestantium qui contendunt ceteros Apostolos æque immediate et directe ac Petrum eamdem potestatem accepisse; (b) primatum non solum *honoris*, sed etiam *jurisdictionis;* primatus honoris ille est cui jura honorifica, sine speciali auctoritate, annectuntur; primatus autem jurisdictionis veram auctoritatem importat, vi cujus quis alios tanquam vere subditos, regit et gubernat; hic autem agitur de potestate spirituali, non temporali; (c) *in universam Ecclesiam*, id est non in unam aut alteram provinciam, sed in totum orbem christianum, in omnes Christifideles, ipsosque Apostolos et episcopos.

686. 1° Innuitur ex præeminentiâ Petro concessâ. (a) Primâ vice quâ venit ad Jesum, hic intuitus eum, dixit: "Tu es Simon, filius Jona, tu vocaberis Cephas (quod interpretatur Petrus)" [1]. Hic duo notanda sunt: Christus *intuitus eum;* quod significat Dominum modo singulari animam Petri introspexisse, eum præ ceteris ad speciale munus seligens. Postea *novum nomen* ei imponit; quod, ex usu biblico [2], insignis beneficii vel missionis præsagium est; ita quando *Abram* vocatus est *Abrahám*, id factum est propter specialem missionem ei creditam, quia videlicet pater credentium constituebatur. Ipsum nomen a Christo selectum aliquam præeminentiam denotat; nam significat *petram*, seu *saxum*, et optime respondet muneri ejus qui *fundamentum* Ecclesiæ instituendus erat.

(b) Petrus ut *individuus comes ac specialis amicus* a Christo assumitur; unus est ex iis tribus Apostolis qui Magistrum ubique comitantur, tum in monte Thabor, tum in horto Gethsemani, et primus inter eos commemoratur [3]. — Quando Christus vult prædicare turbis irruentibus, ascendit in *navim Petri*, "et sedens docebat de navicula turbas" [4]; paulo post eidem Petro dicit: "Duc in altum", et, post mirabilem piscationem: "Noli timere, ex hoc jam homines eris capiens" [5]. Quibus omnibus haud obscure significatur

[1] *Joan.*, I, 42.

[2] *Gen.*, XVII, 5, 15; cfr. Wiseman, l. c., p. 265; quod agnoscit A. Loisy*, *Le Quatrième Evangile*, 1903, p. 250-251.

[3] *Matth.*, XVII, 1; XXVI, 37. — [4] *Luc.*, V, 3. — [5] *Luc.*, V, 10.

Petrum principem fore in spirituali animarum piscatione, et Christum ex navi Petri (i. e. Ecclesiâ super Petrum fundatâ) omnibus Gentibus prædicaturum esse.

687. (c) Petrus a Christo tanquam *Apostolorum princeps* agnoscitur. Solus super aquas ambulare jubetur [1]; solus jubetur hamum mittere et ex ore piscis staterem sumere, ex quo tributum solvere valet pro Christo et seipso [2], non pro aliis Apostolis, quasi videlicet Petrus ceteros repræsentet, et etiam ad significandam specialem ejus cum Christo conjunctionem. — Hinc ipse, nomine aliorum Apostolorum, quasi eorum caput, loquitur : " Ecce nos reliquimus omnia et secuti sumus te... Domine, ad quem ibimus " ? Si parabola quædam sit obscura, ipse, omnium nomine, lucidam hujus expositionem a Magistro quærit [3].

(d) *Ab Evangelistis ut Apostolorum dux* exhibetur [4] : " Et prosecutus est eum Simon et qui cum illo erant... Petrus vero et qui cum illo erant ". Porro hæc est forma loquendi adhiberi solita quando dux aut princeps simul cum subditis commemoratur. — Quater recensetur Apostolorum catalogus in Novo Testamento, et, licet non idem servetur ordo quoad alios, primus locus Petro semper assignatur [5]; immo explicite ut *primus* a S. Matthæo agnoscitur [6] : " *Primus Simon*, qui dicitur Petrus et Andreas, frater ejus, Jacobus etc. " : jam vero vox *primus* hic non exprimit ordinem mere numeralem, cum Evangelista non addat postea *secundus*, *tertius* etc.; sed ordinem præeminentiæ et dignitatis. — Contendunt quidem non pauci Protestantes Petrum primum nominari ratione *vocationis*, vel *senioritatis*, vel *amicitiæ*. Sed undenam hoc didicerunt? Si de primâ vocatione agitur, Andreas prior Christo adhæsit; si de secundâ, ambo simul vocati sunt [7]; aliunde de ætate apostolorum silet Evangelium, et, si Epiphanio credimus [8], Andreas ætate Petrum præcessit. Tandem, si de singulari dilectione quæstio est, Joannes sibi primum locum vindicat. Ergo Petrus digni-

[1] *Matth.*, XIV, 27-30. — [2] *Matth.*, XVII, 23-26.
[3] *Matth.*, XIX, 27; *Joan.*, VI, 69; *Matth.*, XV, 15.
[4] *Luc.*, VIII, 45; IX, 32; cfr. *Marc.*, XVI, 7; *Act.*, II, 14; V, 29.
[5] *Matth.*, X, 2-5; *Marc.*, III, 16-20; *Luc.*, VI, 14-16; *Act.*, I, 13.
[6] *Matth.*, X, 2. — [7] *Joan.*, I, 40 sq.; *Matth.*, IV, 18. — [8] *Hæres.*, 51, n. 17.

tate et auctoritate reliquis Apostolis præstantior agnosci debet.

(e) Quod confirmatur ex eo quod Christus pro Petro *specialiter* oraverit [1] ut hic in fide non deficeret, sed fratres in fide confirmaret. — Nec Christi propositum post triplicem Petri negationem mutatum est; nam, post resurrectionem singulariter Petro apparuit, deinde ceteris Apostolis : "Visus est Cephæ, et post hoc undecim" [2]; quod etiam confirmatur ex eo quod potestatem pascendi totum gregem ipsi commiserit, ut n. 694, exposituri sumus.

633. 2° **Probatur ex promissione primatûs.** Duplex invenitur promissio, prior apud Matthæum, posterior apud Lucam.

Apud *Matthæum*, legimus Jesum, cùm esset in partibus Cæsareæ Philippi, discipulos interrogasse de seipso : " Quem dicunt homines esse Filium hominis ". Responso accepto, iterum ait : " Vos autem, quem me esse dicitis " ? Petrus autem dixit : " Tu es Christus, Filius Dei vivi ". Respondens autem Jesus dixit ei : " Beatus es Simon Bar Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui in cœlis est. *Et ego dico tibi quia tu es Petrus (kefa') et super hanc petram (kefa') ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam. Et tibi dabo claves regni cœlorum. Et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlis : et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cœlis* " [3]. Jamvero verba nostram thesim demonstrant, si diriguntur ad *solum* Petrum, et promissionem continent *supremæ jurisdictionis* in *universam* Ecclesiam. Porro hæc tria constant.

689. (A) Verba Christi immediate ad *solum* Petrum referuntur, non ad reliquos Apostolos, ut constat : (a) ex ipso *textu;* Christus enim, qui aramaice loquebatur, dixit : " Tu es *kefa'* (saxum, petra), et super *hunc kefa'* ædificabo Ecclesiam meam "; porro hæc verba ad solum Petrum spectant, quia illi soli Christus imposuerat nomen *kefa'* ut jam

[1] *Luc.*, XXII, 32. — [2] *I Cor.*, XV, 5.

[3] *Matth.*, XVI, 13-19. — Cfr. **Yves de la Brière**, *La primauté de S. Pierre dans le N.-Te.*, in *Etudes*, Juin, Juillet 1909; **M. d'Herbigny**, op. cit., p. 209-277; **Fonck** in *Biblica*, t. I., 1920, p. 240.

diximus; insuper grammatice pronomen *hunc* ad nomen propinquius referri debet, proindeque ad Petrum; si enim dico : " Paulus fuit Apostolus et *hic* Apostolus multos ad fidem convertit "; omnes sane intelligent pronomen *hic* Paulum designare; ita porro in casu nostro. Quod manifestius est etiam ex repetitione nominis *kefa'* : tu es *kefa'* et super *hunc kefa'* [1].

Protestantes non pauci olim contenderunt " *hanc petram* " designare ipsum Christum, quia Christus et quidem solus est petra super quam Ecclesia fundatur, juxta illud : " Petra autem erat Christus... Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Jesus " [2]. Hodie vero, propter rationes jam allatas, optimi Protestantium hanc interpretationem ut anti-grammaticam et ex theologicis præjudiciis ortam communiter respuunt [3]. Quoad textus allatos, fatemur equidem Christum *solum* esse *primario et per se* petram fundamentalem Ecclesiæ; sed, quia post ascensionem invisibilis erat, decebat ut sub Christo esset *visibile et secundarium* Ecclesiæ *fundamentum;* Petrus autem selectus est ut hoc munus adimpleret, ut ex hoc textu patet.

Alii dicunt per *petram* intelligendam esse *fidem Petri in Christum*, et sensum esse : " Tu es Petrus *per fidem tuam in me*, et super hanc petram *fidei tuæ* ædificabo Ecclesiam meam ". Hæc autem supposita ellipsis neque ex textu, neque ex contextu grammatice aut logice suppleri potest [4]. Ergo, cum Protestante *Kuinoel* (in h.

[1] Latine quidem et græce illa repetitio non tam evidens est, propter differentiam generis masculini et feminini : Tu es *Petrus* et super hanc *petram;* σὺ εἶ Πέτρος καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ; sed in linguâ aramaicâ, seu syro-chaldaicâ, quâ Christus utebatur, nulla est differentia hujusmodi, ita ut anglice reddi posset : " thou art *Stone* and upon this very *stone* "; gallice : " tu es *Pierre* et sur cette *pierre* ".

[2] I *Cor.*, X, 4; III, 11.

[3] Ita inter alios *Weiss*, *Keil*, *Mansel*, *Bloomfield*, *Marsh*, *Thompson*, *Alford*. Ad rem **A. Loisy***, *Les Evang. synoptiques*, 1908, t. I, p. 7-8 : " De telles interprétations ont pu être proposées par les anciens commentateurs en vue de l'application morale, et relevées par l'exegèse protestante dans un intérêt polémique; mais si l'on veut en faire le sens historique de l'Evangile, ce ne sont plus que des distinctions subtiles et qui font violence au texte ".

Nil dicimus de singulari quorumdam Protestantium expositione qui contendunt Christum dicendo *et super hanc petram* seipsum gestu designasse : jam enim antiquata est et ut ridicula ab ipsis Protestantibus rejicitur; nam ut recte ait *Wiseman*, l. c., p. 274, si hoc modo fas esset detorquere naturalem verborum sensum, jam nil certi esset in Scripturâ. Quod fatentur *Rosenmuller** (*Scholia in Nov. Test.*, ibi), *Weiss**, *Keil**, *Mansel**.

[4] Fatemur equidem quosdam Patres aliquando verba *super hanc petram* de *confessione Petri* intellexisse; sed plerique ex eis eadem sensu *litterali* de per-

loc.), concludi potest : "*Male*... interpretes plures, per πετραν intellexerunt vel Christum ipsum, vel professionem Petri paulo ante editam. Neque vero ad has *contortas* interpretationes confugissent interpretes, si non pontificii e verbis καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ ad Petrum relatis, male ac perperam (?) vindicare voluissent Petri successoribus... auctoritatem ac prærogativam singularem ac divinam".

690. (b) *Ex contextu* res non minus evidens est. Aiunt quidem non pauci Protestantes Petrum *nomine Apostolorum* Christi divinitatem confessum fuisse, ideoque promissiones ipsi factas etiam ad reliquos Apostolos spectare. Quod admitti nequit; nam, si Magister id intendisset, dicere debuisset : "Beati estis *vos;* quia non revelavit *vobis* caro et sanguis... Et ego dico *vobis*". Sed *emphatice solum* Petrum allocutus est, dicens : "Beatus es, Simon"; et ne ullum remaneret dubium, addidit tum nomen patris : "Beatus es Simon *Bar-Jona*" id est fili Jonæ; tum speciale nomen a se Simoni impositum : "Et ego dico tibi, quia tu es Petrus". Unde merito ait *Cajetanus*[1] : "Quibus quæso verbis describendum fuit ab Evangelistâ, quod ad solum Petrum erat sermo?... non pluribus nec majoribus circumstantiis describuntur et nominantur a notariis personæ heredes aut legatariæ quam persona Petri in hoc textu descripta ac nominata est".

(c) *Ex parallelis locis*, mox exponendis, ubi *soli Petro* promittitur specialis assistentia ut in fide non deficiat, eique soli confertur potestas totum pascendi gregem[2].

691. (B) His verbis Christus Petro conferre promisit supremam potestatem docendi et regendi, ideoque sanctificandi Ecclesiam, ut colligitur ex triplici metaphorâ *fundamenti, clavium, potestatis ligandi* atque *solvendi.*

(a) Petrus dicitur esse *fundamentum petrosum* supra quod Ecclesia fundatur, et quidem tam firmum ut portæ inferi (id est potestates tenebrarum, dæmones et omnes inimici

---

sonâ Petri interpretantur, et nonnisi *indirecte* de fide Petri in divinitatem Christi, ut hanc divinitatem contra Arianos demonstrent : quod sensum principalem et obvium minime destruit. Pariter nonnulli eadem audiunt de *toto collegio apostolico*, ut ejus unitatem contra schismaticos asserant, et merito cum Petrus sit unitatis centrum. Tandem *Augustinus* (*Retractat.*, l. I, c. 21, n. 1) dubitare videtur utrum hæc *litteraliter* intelligenda sint de Petro an de Christo, quia dictum est "*tu es Petrus*", non vero "*tu es Petra*" : ignorabat siquidem in linguâ aramaicâ, quâ Christus utebatur, unum idemque esse vocabulum *kefa'*, quod latine per *petrum* et *petram* redditum est. Hodierni vero interpretes, etiam acatholici, re melius perpensâ, merito asserunt hoc Augustini dubium omni fundamento carere, et præfata verba de Petro ipso intelligunt, ut supra notavimus.

[1] **Cajetanus**, *de Rom. Pontif. institutione*, c. 4. — [2] *Joan.*, XXI, 15.

Ecclesiæ [1] non sint contra eam prævalituræ. Atqui fundamentum hujusmodi est quid in se non solum solidum et stabile, sed etiam firmitatem toti ædificio superstructo tribuens, omnesque ejus partes secum unitas conservans. Ergo Petrus toti Ecclesiæ firmitatem dabit ejusque membra secum unita servabit.

Hoc autem præstare nequit, nisi supremâ polleat potestate docendi et regendi in rebus spiritualibus : nisi enim auctoritative et infallibiliter doceat, fideles in errorem aut hæresim labi possunt; nisi supremus sit legislator, leges ab eo latæ ad bonum Ecclesiæ ab aliis æqualem potestatem habentibus abrogari vel mutari possent, et sic confusio et schismata orirentur. Ergo Petrus supremâ potestate docendi et regendi in Ecclesiâ pollet [2].

(b) Petro dantur *claves regni cælorum* et potestas *ligandi et solvendi;* quæ verba, ex dictis supra (n. 614), vere important potestatem jurisdictionis.

Neque dicatur cum Protestantibus hanc potestatem *eamdem* omnino esse ac ea quæ deinceps *ceteris Apostolis* collata est, ideoque non esse supremam. — Nam duo Petro sunt propria quæ eis non traduntur, dignitas *fundamenti* totius Ecclesiæ, et *claves regni cælorum.* 1) Porro qui est *fundamentum* alicujus ædificii eo ipso est principium efficax uni-

[1] Apud Semitas, nomine *portæ* vel *portarum* alicujus civitatis designatur ipsa *civitas* et præsertim *auctoritas* quæ civitati præsidet; ita ut v. g. etiam hodie Imperialis Turcarum potestas vocatur *Sublimis Porta;* quæ quidem appellatio ex eo forsan oritur quod reges et magistratus ad portas civitatis judicia exercebant; proinde *portæ inferi* regnum seu potestatem diaboli designant. — Attamen quidam, cum **A. Loisy***, op. cit., p. 10, putant *portas inferi* hic designare *mortem*, et sensum esse Ecclesiam nunquam delendam esse, sed *indefectibilem* permansuram : quod in idem recidit.

[2] Nec proinde admitti potest Protestantium interpretatio qui asserunt Petrum esse fundamentum Ecclesiæ eo solum sensu quod in prædicatione Evangelii *primas partes* habuerit; hoc enim conceptui petræ fundamentalis plene non respondet; nam fundamentum est quid stabile et permanens, firmitatem et cohæsionem ædificio præstans, dum prædicatio Petri fuit quid transitorium; nec ex eo quod *primus* prædicaverit, sequitur Ecclesiam fuisse tantâ firmitate munitam, nisi simul supremam potestatem habuerit. Cfr. **Corluy,** op. cit., I, p. 42. Aliunde si Petrus dicatur Ecclesiæ fundamentum eo quod primus Evangelium prædicaverit et ita posuerit fundamentum Ecclesiæ christianæ, Petrus non est amplius fundamentum super quod Christus ædificat Ecclesiam suam, sed architectus qui eam ædificare incipit; quod est sensui obvio contrarium. Cfr. **Wiseman,** l. c., p. 269.

tatis et stabilitatis ejusdem, in quo fundantur ceteri lapides. Nec dicatur alios Apostolos vocari etiam Ecclesiæ fundamentum [1]; nam in textu allegato Apostoli Ecclesiæ fundamentum dicuntur *collective*, hic vero Petrus *singulariter* : est igitur saxum, cui Apostoli veluti fundamentales lapides superponuntur et a quo suam stabilitatem accipiunt.

2) Præterea *potestas clavium* aliquid amplius importat quam simplex potestas ligandi atque solvendi; nam qui claves habet regni, est principium et fons omnis potestatis in regno, ita ut nullus in regnum intrare, nullus ligare et solvere possit, nisi dependenter ab eo; Apostoli igitur suam potestatem non exercent nisi dependenter ab eo qui jure meritoque cœli janitor vocatur. — Tandem Christus prius *unum Petrum* alloquitur eique soli dat potestatem ligandi atque solvendi; posterius *omnes simul Apostolos* alloquitur, seu collegium apostolicum, cujus Petrus jam caput constitutus fuerat per priora verba; ergo non eadem dignitas vel potestas Apostolis confertur ac Petro, sed quidquid auctoritatis eis datur *dependenter* ab eo exerceri debet [2].

692. (C) Confertur potestas in *universam Ecclesiam*. Christus enim simpliciter et sine addito dixit "*Ecclesiam meam*"; porro *Ecclesia* simpliciter et sine addito totum designat cœtum fidelium, ut ex sequentibus patet: "Nos talem consuetudinem non habemus, neque *Ecclesia* [3]... Quosdam quidem posuit Deus in Ecclesiâ, primum Apostolos [4]... Christus caput Ecclesiæ... Ecclesia subjecta est Christo" [5]; quod quidem adeo verum est ut auctores sacri, quando hanc vocem usurpant sensu strictiori pro particulari ecclesiâ, hoc significent sive disertis verbis, sive saltem implicite: "Ecclesia quæ erat Jerosolymis [6]... Ecclesia quidem per totam Judæam et Galilæam et Samariam [7]... Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi [8]... Mittens Ephesum vocavit majores natu Ecclesiæ" [9]... Hic autem nulla restrictio invenitur in textu aût in contextu, sed loquitur Christus

[1] *Ephes.*, II, 20.

[2] Quod S. Franciscus Salesius optime illustrat, op. cit., p. 237-250; vel anglice *Catholic Controversy*, p. 252 ed. 1886.

[3] *I Cor.*, XI, 16. — [4] *I Cor.*, XII, 28. — [5] *Ephes.*, V, 23, 24. — [6] *Act.*, VIII, 1. — [7] *Act.*, IX, 31. — [8] *II Cor.*, I, 1. — [9] *Act.*, XX, 17.

modo generali de Ecclesiâ suâ, de Ecclesiâ quam fundavit : porro Ecclesia quam fundavit non est particularis, sed *universalis* Ecclesia. Ergo Petro promissa fuit suprema potestas jurisdictionis in totam Ecclesiam [1].

693. Quæ promissio confirmatur ex eo quod Christus, apud Lucam, dicitur pro Petro specialiter oravisse : " Simon, Simon, ecce Satanas expetivit *vos*, ut cribraret sicut triticum ; ego autem rogavi pro *te*, ut non deficiat fides tua ; et *tu* aliquando conversus confirma fratres tuos [2] ". *Omnes* quidem a Satana impugnantur, et pro *uno Petro* Christus orat, non quia hic plus quam ceteri oratione indiget ; sed quia, cum Petrus sit aliorum caput, sufficit pro capite orâsse ; nam si ejus fides non deficit, alii, qui capiti submitti debent, ab eo in fide firmabuntur.

694. 3° **Ex collatione potestatis totum pascendi gregem.** Jesus redivivus Petro contulit supremam potestatem ipsi antea promissam ; post exactam triplicem amoris professionem, ei commisit jus et officium spiritualiter pascendi et regendi totam Ecclesiam : " Quum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Jesus : Simon Joannis, *diligis me plus his?* Dicit ei : Etiam, Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei : Pasce agnos meos (Βόσκε τὰ ἀρνία μου). Dicit ei iterum : Simon Joannis, diligis me? Ait illi : Etiam, Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei : Pasce agnos meos (ποίμαινε τὰ προβάτιά μου). Dicit ei tertio ; Simon Joannis, amas me? Contristatus est Petrus quia dixit ei tertio : amas me? Et dixit ei : Domine, tu omnia nosti ; tu scis quia amo te. Dixit ei : Pasce oves meas (Βόσκε τὰ προβάτιά μου) " [3].

Protestantes, ut vim hujus textus enervent, contendunt hæc dici Petro quatenus apostolicum collegium repræsentabat, vel, si de solo Petro agatur, nullam potestatem novam hic ei conferri, sed solum apostolatûs dignitatem per peccatum amissam eidem restitutam

[1] Hujus textûs sensum breviter ita contrahit **A. Loisy***, op. cit., p. 12-13 : " Simon Pierre est donc la première autorité apostolique en ce qui regarde la foi, puisque le Père lui a de préférence révélé le mystère du Fils ; en ce qui regarde le gouvernement des communautés, puisque le Christ lui a confié les clefs du royaume ; en ce qui regarde la discipline ecclésiastique, puisqu'il a le pouvoir de lier et de délier. Ce n'est pas sans cause que la tradition catholique a fondé sur ce texte le dogme de la primauté romaine ".

[2] *Luc.*, XXII, 32. — [3] *Joan.*, XXI, 15-17.

fuisse[1]. Contra quos demonstrabimus verba allata ad *unum Petrum* spectare, hisque ipsi conferri supremam jurisdictionem in universam Ecclesiam.

695. (A) Christus *unum Petrum* alloquitur; eum siquidem vocat nomine proprio "*Simon Joannis*", et ab eodem quærit: *diligis me plus his?*, i. e. plusquam hi (Apostoli) me diligunt; videlicet *singularem* et *supereminentem* amorem ab eo speciatim exigit, ut *singulare* ac *supereminens* officium ei conferat; ergo de uno Petro agitur, non de universo Apostolorum collegio.

696. (B) Eidem committitur suprema jurisdictio in universam Ecclesiam; videlicet Christus, qui ipse est *bonus Pastor, pastor et episcopus animarum, princeps pastorum, pastor magnus ovium*, munus suum, antequam ad Patrem redeat, Petro communicat. Voces enim βόσκε et ποίμαινε *sensu proprio* significant *pascere* et *regere* gregem, seu omnia munera pastoris exercere; *metaphorice* autem *docere* et *gubernare*, ut liquet usu profano et sacro.

Ita Homerus[2] sæpe reges vocat ποίμενας λαῶν, pastores populorum, et Hesychius declarat ποίμενα idem esse ac *regem;* ita etiam in Scripturâ: Tu *pasces* populum meum Israel, et tu eris *dux* super Israel... Et servus meus David *rex* super eos, et *pastor* unus erit omnium eorum"[3]; ex quibus colligitur his metaphoris designari supremam potestatem, eam scilicet quæ regibus competit.

Aliunde hæc potestas in totam Ecclesiam exercenda est; nam Dominus vult a Petro pasci et regi *agnos* et *oves*, id est gregem universum, ipsos proinde Apostolos, sicut antea dictum fuerat: *Confirma fratres tuos.* Hinc merito *S. Eucherius Lugdun.* ait: "Prius agnos, deinde oves commisit ei; quia non solum pastorem sed pastorum pastorem eum constituit. Pascit igitur Petrus agnos, pascit et oves; pascit filios, pascit et matres, regit et subditos et prælatos"[4].

---

[1] Ita **Puller**, op. cit., p. 374.

[2] *Iliad.*, II, 243, IV, 414; XIV, 35, 251; *Odyss.*, IV, 532; XIV, 497, etc.

[3] *II Reg.*, V, 2; *Ezech.*, XXXVII, 24.

[4] **S. Eucher.**, *Sermo de nat. SS. Apostol.* Cfr. **S. Leo M.**, *Serm. IV;* **S. Ambros.**, in Luc. X, 175. Quod **Bossuet** eloquenter exponit, *Discours sur l'Unité de l'Eglise.* — **Loisy*** ipse animadvertit his verbis designari totum gregem: "Ces termes ne sont pas allégoriques de façon à représenter trois catégories de membres dans la société chrétienne; pris à part ou collectivement,

697. Immerito igitur dicunt Protestantes his verbis Petro solum restitui apostolicam dignitatem; nam peccatum ejus jam multo antea fuerat remissum, ipsique simul cum ceteris Apostolis collata fuerat apostolica missio verbis supra (n. 617) expositis: «Sicut misit me Pater et ego mitto vos"; sed hic specialis prærogativa ei conceditur tamquam præmium specialis amoris, sicut antea singularis potestas, propter singularem fidei confessionem, eidem promissa fuerat; illa autem specialis prærogativa, ex jam dictis, nihil aliud est nisi suprema docendi et regendi potestas.

698. 4° **Confirmatur ipso exercitio hujus auctoritatis.** Post Ascensionem, Petrus auctoritatem sibi a Christo collatam exercere incipit; in Apostolorum collegio substitutionem alicujus in locum Judæ proponit [1]; primus Evangelium Judæis prædicat, et prædicationem miraculis confirmat [2]; quando accusantur undecim, sive a populo sive a magistratibus, ipse unus loquitur omnesque defendit [3]; primus Ecclesiæ januam Gentibus aperit, ipso Deo jubente [4]; ipse judicat et punit Ananiam et Saphiram [5]; ipse varias visitat Ecclesias [6]; et in Conc. *Hierosolymitano* primus sententiam suam proponit, cui omnes assentiunt [7]; uno verbo, tanquam Apostolorum princeps ubique exhibetur; hinc Lucas, in duodecim prioribus Actuum capitibus, fundationem Ecclesiæ describens, de Petro præcipue agit, ejusque concionum, miraculorum aliorumque operum narrationem instituit, ut luculenter constet specialem auctoritatem ipsi fuisse commissam.

699. *Objiciunt* quidem Protestantes hunc primatum minime a Paulo agnitum fuisse; nam ipse inter Apostolos Petrum non recenset primum, nec inter varia charismata enumerat primatum, sed e contra Petrum reprehendit et in facie ei restitit.

Resp. (a) Paulus nusquam apostolicum collegium ex professo recenset, sed variis locis obiter quorumdam Apostolorum nomina

---

ils désignent l'ensemble du troupeau chrétien; mais la variété des termes sert à montrer qu'il n'y a pas d'exception, et que tous les fidèles du Christ, quelle que soit leur place dans la communauté, sont confiés à la sollicitude de Simon-Pierre". (*Le quatr. Evangile*, p. 942.)

[1] *Act.*, I, 15 sq. — [2] *Act.*, II, 14; III, 6. — [3] *Act.*, IV, 8; V, 29. — [4] *Act.*, X, 1 sq. — [5] *Act.*, V, 3-5. — [6] *Act.*, IX, 32.

[7] *Act.*, XV, 7, 12. Protestantes ipsi non potuerunt non videre Petrum ibi præcipuas egisse partes, licet id ejus personali, non autem officiali auctoritati ascribere conentur. Ita Schaff*, *History of the Christian Church*, vol. I, p. 343 ed. 1891. Attamen ille modus *auctoritative* loquendi in civitate cui Jacobus præsidebat, vix concipi potest nisi Petrus ut *primus* non solum honore, sed auctoritate *agnitus fuerit*.

commemorat; bis quidem Petrus ultimo loco nominatur, sed patet ex contextu hoc fieri præcise eo quod sit nobilior [1]; semel inter Jacobum et Joannem collocatur, sed specialis adest ratio cur in hoc loco prior Jacobus commemoretur, quia nempe ecclesiæ hierosolymitanæ præerat, ideoque ejus auctoritas apud *Judaizantes* Galatas major erat. Ceteroquin quanti Paulus faceret Petrum colligi potest ex eo quod Jerosolymam venerit ad eum visendum : " Post annos tres veni Jerosolymam *videre Petrum*, et mansi apud eum diebus quindecim : alium autem Apostolorum vidi neminem nisi Jacobum, fratrem Domini " [2]; ratio enim cur Petrum singulariter *visere* vellet, et cum eo sermonem habere in civitate cujus Jacobus Episcopus erat, non alia esse potest nisi quia ut Apostolorum caput eumdem habebat [3].

(b) Paulus, varia commemorando charismata [4], primatum non recenset, quia ejus scopus non erat hierarchiam ecclesiasticam describere, sed solum ostendere in Ecclesiâ non omnes esse pares, sed distincta esse munera et officia, sicut in corpore humano diversa sunt membra; ad hoc autem minime requirebatur omnes hierarchiæ gradus enumerare, sed solum quædam ex variis officiis, quæ sub ipsis Corinthiorum oculis exercebantur. Et sane ex eo quod *Tridentinum* definiat hierarchiam constare episcopis, presbyteris et ministris, quis serio inferat, juxta mentem Concilii, Romanum Pontificem episcopis superiorem non esse? Nil igitur a *fortiori* ex silentio Pauli deduci potest.

(c) Paulus reprehendit Petrum *non auctoritative*, sed *caritative*,

---

[1] Hic enim *ascendentem esse gradationem* verba Apostoli clare ostendunt : " Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, *ego vero Cephæ, ego autem Christi*"; (*I Cor.*, I, 12); quod etiam magis patet ex his verbis : " Omnia vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas... vos autem Christi, Christus autem Dei " (*Ibid.*, III, 22.)

[2] *Galat.*, I, 18-19. — Quod intellexit ipse **A. Loisy***, *Les Evangiles synop.*, p. 14, ubi scribit : " L'attitude de Paul à l'égard de Pierre, et son langage dans l'Epître aux Galates prouvent simplement que la primauté de Simon ne se présentait pas et n'était pas considérée comme un pouvoir de domination; mais le témoignage même de Paul atteste que Simon Pierre était le chef du service évangélique, l'homme avec lequel il fallait se concerter, sous peine de travailler en vain".

[3] Quod jam multi Patres animadverterant; inter quos *Victorinus* in h. loc. (apud *Migne*, P. L., t. VIII, col. 1155) : " Post tres, inquit, annos Jerosolymam veni ", deinde subjungit causam : *videre Petrum*. Etenim si *in Petro fundamentum Ecclesiæ* positum est, ut in Evangelio dictum, cui revelata erant omnia, Paulus scivit, videre se debere Petrum, *quia i eum cui tanta auctoritas a Christo data esset*, non ut ab eo aliquid disceret ". Cf. *Chrysost.*, *Hieronymum*, etc. in h. loc.

[4] " Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesiâ primum Apostolos, secundo prophetas, tertio doctores, deinde virtutes, exinde gratias curationum "... (*I Cor.*, XII, 28; cf. *Ephes.*, IV, 11.)

neque in materiâ fidei, sed in *re disciplinari.* Petrus siquidem optime noverat leges mosaicas non amplius obligatorias esse, ut id ipse aperte declaraverat [1]; et cum Gentilibus gentiliter vivebat, non judaice, ut Paulus ei objicit [2]; sed advenientibus Judæis, a Gentibus sese subtraxit, prudentiæ causâ, timens ne scandalum Judæis præberet, sicut postea Paulus ipse Timotheum circumcidit, ne eum Judæi despicerent [3]. Hoc autem Petri exemplum tantam vim habuit, ut ceteri Judæi et Barnabas ipse illud imitarentur; idcirco Paulus, timens ne tali agendi ratione Gentiles a fide averterentur, Petrum reprehendit et quidem vehementer [4]. Jamvero ex ipsâ rei expositione patet, hic solum quæstionem esse de re *ad disciplinam* spectante, et de prudenti leguin applicatione; in quibus superiores etiam ab inferioribus modeste carpi possunt, dummodo sufficiens adsit ratio. Neque ex hoc facto evellitur, sed potius confirmatur primatus. Quomodo enim factum est ut Petrus *solo exemplo* plus potuerit quam Paulus *verbis et exemplis* suis, ita ut etiam Barnabas, Pauli amicus, Petrum secutus fuerit, nisi quia ille ut Apostolorum princeps, speciali insignitus auctoritate, ab omnibus agnoscebatur? Petri igitur primatus clare ex Scripturâ colligitur.

700. *Thesis* 2ª: **Primatus jurisdictionis in universam Ecclesiam non solum Petro, sed etiam ejus successoribus, nempe Romanis Pontificibus, jure divino collatus fuit** [5]. *Historice certum, theologice de fide* ex canone allegato n. 684.

Ad thesim demonstrandam, duo probare oportet: Iº Christum voluisse primatum jurisdictionis Petro collatum *ad ejus successores transire;* IIº *successores Petri esse Romanos Pontifices, eisque igitur competere primatum.*

---

[1] *Act.*, XV, 7-10, 28-29. — [2] *Galat.*, II, 14. — [3] *Act.*, XVI, 3.

[4] Nonnulli quidem, ut *Hardouin, Neubauer, A. Vincenzi* putârunt Cepham, de quo hic agitur, non fuisse Petrum, sed unum ex aliis Christi discipulis. Hæc autem hypothesis, ad effugiendam difficultatem excogitata, neque contextu, neque Patrum auctoritate fulciri potest, sed ut improbabilis rejicienda est. Patres enim communiter rem exponunt de ipso Petro; ita v. g. **Tertullianus** (*de Præscript.*, c. 23): "Ceterum si reprehensus est *Petrus*, quod, cum convixisset Ethnicis, postea se a convictu eorum separabat, utique conversationis fuit vitium, non prædicationis". Cfr. **S. August.**, ep. 40, c. 4, n. 4-5; **S. Hieronym.**, **S. Chrysostom.** etc. in h. loc.

[5] **Bellarm.**, op. cit., l. II, c. 12 sq.; **Ballerini**, *de vi ac ratione Primatûs*, c. I sq. apud *Migne*, Theol. Curs., III, 905 sq.; **Regnier**, op. cit., ed. *Migne*, IV, p. 874 sq.; **Veith**, *De primatu et infallibilitate R. Pontificis*, Posit. 7-11; **Franzelin**, th. 11-12; **Palmieri**, th. 7-11: **Wilmers**, n. 107-133; **Pesch**, n. 313-317 et 464-506; **Brugère**, p. 114 sq.; **Wiseman**, op. cit., lect. VIII; **Livius**, p. 334 sq.

§ I. Christus voluit primatum esse perpetuum et ad Petri successores transire.

701. 1° *Scripturâ.* Ex textibus in thesi præcedente expositis, Petrus creatus est *petra* et *fundamentum* totius Ecclesiæ, ut eam securam et invictam servaret contra hostium impugnationes, et portæ inferi contra eam non prævalerent. Accepit *claves* regni cœlorum, potestatemque *ligandi atque solvendi* omnia vincula ab ingressu cœli fideles retardantia. Munus suscepit fratres in fide confirmandi, et totum gregem pascendi eumque in viam salutis dirigendi.

Atqui Ecclesia, ex dictis n. 637, usque in finem mundi manebit; aliunde subsistere nequit sine fundamento, — nec cœlum aperire fidelibus sine potestate clavium, — nec in fide perseverare nisi a supremo pastore accipiat salutaris doctrinæ pabulum, et legibus opportunis dirigatur in viam salutis. Ergo usque in finem mundi permanere debet primatus Petro collatus.

Nec dicatur hæc munera aliis modis adimpleri posse; Ecclesia enim in suo regimine substantialiter talis manere debet qualis a Christo constituta fuit; atqui Christus supremum rectorem instituerat ad regendam Ecclesiam, ex dictis; ergo supremus rector, etiam nunc, esse debet.

Objiciunt etiam Protestantes ex textibus allatis nil probari, quia jura Apostolorum propria, ut personalis infallibilitas, cum ipsis desierunt. — Sed immerito; nam Deus omnes simul Apostolos alloquitur tanquam *collegium*, ideoque perpetua fore promittit illa solum jura, quæ ad *totum collegium*, non ad singulos spectant; jamvero *personalis* infallibilitas et apostolatus erant quid singulis *proprium*, et cum eis cessaturum; dum primatus Petri, utpote essentialis ad unitatem cœtus apostolici servandam, ad *ipsum collegium* apostolicum spectabat ideoque in perpetuum permansurus erat [1].

702. 2° *Historice* idem demonstrari potest, probando hunc primatum in Petri successoribus ab universali Ecclesiâ fuisse agnitum;

[1] Exinde tolli potest æquivocatio, quæ in nonnullorum mentibus haud raro existit. Aliquando prærogativæ Petri dicuntur *personales;* et hoc quidem verum est eo sensu quod non sunt communes aliis Apostolis; dici tamen potest eas *non esse personales*, quia illi concessæ fuerunt non ut personæ privatæ, sed ut personæ publicæ, ita ut non moriantur cum ipso, sed ad successores in officio transmittantur. Cf. **Palmieri,** op. cit., p. 395.

cum autem ex eisdem testimoniis colligatur successores Petri in primatu esse Romanos Pontifices, opportunius ea in alterâ parte thesis referemus.

703. 3° *Ratione suadetur.* (A) *Ex ipso fine Ecclesiæ.* Ideo Ecclesia a Christo instituta fuit ut Christiani tutius et efficacius ad salutem æternam pertingere possent. Atqui ad hoc desideratur auctoritas *tuta* simul et *permanens*, quâ omni tempore ad finem suum supernaturalem dirigi valeant; hæc autem auctoritas non in *collegio* tantum, sed etiam in *Supremo Duce* residere debet.

(a) Collegium enim est corpus quoddam morale, quod sine *centro* et *capite* diu subsistere vel feliciter suum opus perficere nequit. Nisi enim commune adsit *centrum* et *caput*, ex quo omnis motus ultimo procedat, aliquando erunt divisiones: non enim omnes eodem modo semper et ubique Scripturam intelligent et exponent, neque omnes eadem media ad eumdem finem attingendum præscribent, sed haud raro in varias abibunt sententias. Hoc autem posito, necesse est ut supremus adsit rector, qui exorta *dubia auctoritative* solvere valeat, *legesque* generales determinare quibus fideles tuto ad suum finem dirigantur; secus enim quisque cogeretur, privati examinis ope, ad discernendum quânam ex parte in controversiis stet veritas, quænam ex variis legibus propositis sint maxime ad salutem conducentes [1].

(b) Nec dicatur Christianos in hoc casu majoritati legitimorum Pastorum adhærere posse; cum enim Pastores sint per orbem dispersi, difficile admodum est invenire ex quâ parte sit majoritas. Etiam, quando simul in Concilio congregantur, aliquis desideratur qui eos *ex officio* convocandi jus habeat, cœtui præsideat, et decretorum promulgationi et exsecutioni invigilet: hoc autem commode fieri nequit, nisi adsit episcopus majori dignitate ac potestate ornatus.

[1] Quod jam animadverterat **S. Thomas** (*C. Gent.*, l. IV, c. 76): "Ad unitatem Ecclesiæ requiritur quod omnes fideles in fide conveniant. Circa vero ea quæ fidei sunt, contingit quæstiones moveri; per diversitatem autem sententiarum divideretur Ecclesia, nisi in unitate per unius sententiam conservaretur. Exigitur ergo ad unitatem Ecclesiæ conservandam, quod sit unus qui toti Ecclesiæ præsit. Manifestum est autem quod Christus Ecclesiæ in necessariis non deficit, quam dilexit, et pro eâ sanguinem suum fudit... Non est igitur dubitandum quin ex ordinatione Christi unus toti Ecclesiæ præsit".

Aliunde non semper nec frequenter haberi possunt Concilia, dum continuo requiritur auctoritas suprema ad regendam Ecclesiam : hæc enim, utpote societas semper agens atque militans, constanter fideles in recto veritatis virtutisque tramite dirigere debet, eosque contra hostiles impugnationes protegere.

Et sane, si, viventibus adhuc Apostolis, aliquod caput necesse fuit, cui omnes adhærerent et a quo dependerent, nonne id multo magis necessarium est posterioribus sæculis, cum episcopi, jam non amplius personali infallibilitate præditi, sed humanis infirmitatibus obnoxii, nec jam duodecim numero sed multo numerosiores facti, et in longinquas regiones per totum orbem dispersi, vix unitatem spiritûs et vinculum pacis servare queant, nisi communi centro uniantur et a communi capite motum et directionem accipiant[1]?

704. (B) *Comparationibus* idem illustratur. In omni *societate* bene ordinatâ, aliqua suprema auctoritas esse debet, quæ leges *condere* vel conditas *authentice interpretari* valeat, earumque *executionem* perpetuo promovere. Iterum, in omni *exercitu*, præter inferiores duces, Supremus dux requiritur, cui omnes obediant, ut, omnibus viribus unitis, conterantur hostes. Pariter *navis*, sine supremo rectore, neque scopulos vitare neque tumultuantes fluctus superare aut portum tuto attingere valet.

Porro Ecclesia : (a) est *societas* bene ordinata, cum a Christo ipso constituta fuerit ; et strictiori quidem disciplinâ indiget quam societas civilis, cum doctrina quam docet et leges quas condit, non a communi plebis voto, sed a divinâ auctoritate vim suam habeant : ergo supremo rectore perpetuo indiget. (b) Comparari etiam potest *exercitui*, quum sit societas militans, multisque infensissimis hostibus constanter impugnetur ; supremo igitur duci tum milites tum

[1] Quod dilucide exponit **Wiseman** (l. c., p. 280) : " Ut Ecclesiæ suæ unitatem servaret, primatûs institutionem divinus Redemptor noster necessariam duxit, cum Christiani maximâ ardoris vi et puritate pollerent ; cum adhuc per orbem terrarum dispersi Apostoli viverent, singulari adsistentiâ Spiritus sancti donati ; cum Christianorum relativus numerus adhuc exiguus esset ; cum fere omnia Ecclesiæ membra ad eamdem pertinerent regionem, eamdemque loquerentur linguam, nec ullo politico aut nationali distraherentur præjudicio. Jam quæro : cautelam istam minus necessariam faciemus, cum cœlesti caritate frigescente, luce supernaturali in pastoribus diminutâ, per loca a loco dissita fidelibus dispersis, statuum regnorumque divisione, humana subsidia ad fidei morumque unitatem servandam maxime defecerint ? Si unitas igitur veræ fidei characteri essentialis est, et si ad eam tutandam primatus institutus fuit, sicut ejusdem institutionis natura et sanctæ Ecclesiæ testimonia luculenter probant, sequitur primatum hunc ita veræ Christi religioni esse necessarium, ut unitatem quam tueri debet, et ideo perpetuo mansurum ".

inferiores duces adamussim obedire tenentur, ne portæ inferi contra ipsos prævaleant; quod quidem eo majoris momenti est quo finis assequendus, salus æterna, majoris sit necessitatis. (c) Nec absque ratione comparatur etiam *navi*, inter procellas hujus mundi, ad æternæ beatitudinis portum innumeros electos vehenti; præfectus ergo navigii desideratur, cujus imperio hæreseon scopuli vitari, mundi tentationes et procellæ superari, cœlique portus tandem attingi valeat.

705. Nec dicatur *Christum ipsum Ecclesiæ caput*, ducem et rectorem in perpetuum esse. Hic enim, jam ad Patrem reversus, nonnisi *invisibili* modo in terris manet. Porro dux *visibilis* omnino desideratur; secus enim cuilibet facile persuasum erit se huic invisibili Capiti adhærere, ejusque mandatis parere, dum revera proprias opiniones propriamque voluntatem sequitur [1].

Quod certe Protestantium exemplo luculenter illustrari potest. Licet enim omnes Jesum ut invisibilem ducem agnoscant, unitatem fidei in vinculo pacis nunquam servare potuerunt, sed in sectas innumeras divisi sunt atque etiam quotidie dividuntur, quæ non solum de accessoriis sed etiam de *rebus ad salutem necessariis*, de divinitate Christi, de trinitate personarum, de baptismi necessitate aliisque hujusmodi acriter inter se disputant. (a) Ad quamdam unitatem servandam, multi, ut Anglicani, Lutherani, Rutheni, in Cæsarismum prolapsi sunt, et dum auctoritatem spiritualis Capitis pertinaciter rejicerent, sæcularis principis tyrannidi sese subjicere non erubuerunt, infelici tamen exitu: auctoritas enim civilis in rebus ad fidem pertinentibus sese incompetentem plerumque declaravit, aut decreta edidit aliena a mente Christi; unde novæ ortæ sunt dissensiones. (b) Frustra pariter Anglicani quemdam honoris primatum in Archiepiscopo Cantuariensi admiserunt; quotiescumque enim Angliæ episcopi ab eo convocantur, dissensiones etiam doctrinales de rebus maximi momenti oriuntur, nullusque est qui jus sibi vindicare audeat has controversias auctoritative finiendi. Hinc hodie, inter Anglicanos, multi divinitatem Christi tanquam necessarium fidei articulum propugnant, dum alii id ut punctum non essentiale in dubium revocant; non pauci baptismi necessitatem etiam pro parvulis proclamant, dum alii eamdem rejiciunt; quidam præsentiam realem Christi admittunt, dum plerique eam negant; et sic de ceteris. (c) Frustra pariter in *conventus* conveniunt: sæpe fit enim ut hi sint occasio novi schismatis, prout v. g. contigit in conventu dicto "*Evangelical Alliance*" Octob. 1873

[1] Quod breviter, sed feliciter, pro more, exponit Card. Gibbons, *Faith of our Fathers* IX, p. 120.

Neo-Eboraci habito, ex quo nova orta est secta, scil. Reformata Episcopalis Ecclesia [1].

Ad unitatem fidei igitur, requiritur Supremus animarum Pastor et quidem visibilis.

§ II. Successores B. Petri in primatu sunt Romani Pontifices, quibus proinde competit suprema docendi atque regendi potestas [2].

Ad quod probandum, duo *historice* demonstrabimus : 1° B. Petrum *Romam* venisse, et *hujus civitatis Episcopum* fuisse usque ad finem vitæ ; 2° successoribus Petri in Sede Romanâ competere primatum.

Notamus tamen, inter hæc duo facta non esse strictam et necessariam connexionem. Deus enim, immediate aut per Petrum, determinare potuit ut Episcopus Romanus tanquam Petri successor haberetur, licet hic nunquam Romam venisset : hoc enim a voluntate Christi unice pendebat. Stricte igitur loquendo, ad thesim probandam, sufficeret directe probare Romanos Pontifices esse Petri successores in primatu, quomodocumque id factum fuerit.

I. Prævia historica disquisitio de Romano Petri episcopatu.

706. Hic agimus de Romano Petri episcopatu, non de ejus *duratione :* de hoc enim non concordant catholici [3], sed dissensio de tem-

[1] Cf. **Schaff**, * *Creeds*, vol. I, p. 665 sq. ; **Tanquerey**, ap. *Vacant, Dict. de Théologie*, vocibus *Alliance Evangélique, Alliance presbytérienne.*

[2] Præter auctores jam supra allegatos, n. 685, cfr : **Veith**, *De Rom. Pontificis primatu et infallibilitate*, sect. I. ; **Kenrick**, op. cit., part. I, c. 7 sq. ; **Allies**, *The See of St. Peter*, sect. V. p. 152 sq. ; **L. Rivington**, *The Primitive Church and the See of Peter*, c. 1 et sq. ; **Schanz**, op. cit., c. 13, p. 465 sq. ; **Semeria**, op. cit., 13e et 14e Conf.

[3] Quatuor distinguuntur sententiæ. Prima, cum **Baronio** et aliis communiter, tenet Petrum Romæ episcopum fuisse per 25 et amplius annos; secunda, quam propugnavit **A. Pagi**, docet Petrum Romam venisse exordio imperii Neronis ac ibidem episcopali munere functum fuisse duodecim circiter annis ; tertia, duce **Papebrochio**, existimat eum Romæ sedisse quindecim circiter annis ; quarta, quam pauci Catholici cum multis Protestantibus sequuntur, statuit Petrum nonnisi paucis mensibus ante obitum suum Romam venisse, ideoque minus quam integro anno ibi commoratum esse. De quibus vide **De Smedt**, *Dissert. selectæ in primam ætatem*, Gandavi, 1876, diss. I, cap. II, p. 29 sq. ; **Jungmann**, *Dissertat. selectæ*, Ratisbonæ, vol. I, 1880, diss. I, n. 42 sq.

pore non incertum reddit ipsum factum. Jamvero huic facto primi contradixere *Waldenses* (sæc. XIII), deinde *Marsilius Patavinus*[1] (sæc. XIV), posteaque *Protestantes* ac *Rationalistæ* multi[2]. Doctiores tamen Protestantes, præsertim hodierni, libenter admittunt Petrum Romæ prædicâsse ibique mortuum fuisse, quamvis plerique simul negent eum fuisse Romæ episcopum. Cum autem omnes eruditi, etiam acatholici, fateantur Romanum Petri episcopatum, jam a medio sæculo tertio, in universo orbe christiano fuisse admissum, satis erit testimonia adducere huic epochæ anteriora[3].

707. Directe probatur episcopatus romanus Petri, ex *Patribus*, ex *I^a Petri*, ex *monumentis*, et ex *consensu Ecclesiarum Orientalium*.

1° Ad *Patres* quod spectat : (A) *priori parte tertii sæculi* plures sunt testes omni exceptione majores. (a) *Cyprianus* et *Firmilianus*, etsi Apostolicæ Sedi aliquamdiu restiterint, manifeste supponunt Petri sedem Romæ collocatam fuisse. *Cyprianus* enim de quibusdam schismaticis Romam petentibus scribit[4] : " Navigare audent et ad *Petri cathedram* atque ad Ecclesiam principalem, unde unitas sacerdotalis exorta est... " ; item *Firmilianus*[5] : " Stephanus (Rom.

---

[1] In opere cui titulus *Defensorium pacis*.

[2] Inter quos **Udalricus Velenus**, *Tractatus quo XVIII argumentis asseritur Petrum nunquam Romæ fuisse*, 1520; **F. Spanheim**, *Dissert.*, Lugduni Batav., 1629, et *Opera*, 1700, t. II, p. 301; **F. C. Baur**, *Kirchengesch. der drei ersten Jahrh.*, Tubingen, 1863; **R. A. Lipsius**, *Chronologie der röm. Bisch.*, Kiel, 1869; *Die apokryphen Apostelgeschichte und Apostellegenden*, Brunswick, 1883-1887.

[3] Ad fusiorem hujus facti probationem, cfr. **J. Fisher**, Roffensis ep., *Convulsio calumniarum Ulrichi Veleni*, Paris, 1522; **Foggini**, *De Romano divi Petri itinere et episcopatu*, Florentiæ, 1742; **H. Hagemann**, *Die Römische Kirche etc.*, Freiburg in Breisg., 1864, p. 627; **Sanguinetti**, *De Sede Romanâ S. Petri*, Romæ, 1867; *Resoconto autentico della disputa avvenuta in Roma fra sacerdoti cattolici e ministri evangelici intorno alla venuta di S. Pietro in Roma*, Roma, 1872; **P. Martin**, *Saint Pierre, sa venue et son martyre à Rome*, apud *Revue des Questions historiques*, (XIII, 1873, p. 5 sq.; XV, 1874, p. 5 sq.; XVIII, 1875, p. 202 sq.); **id.**, *S. Pierre et S. Paul dans l'Eglise Nestorienne*, apud *Revue des Sciences eccl.*, 1875; **De Smedt**, *op. cit.*; **Jungmann**, *op. cit.*; **Livius**, *S. Peter, bishop of Rome*, London, 1888; **Fouard**, *S. Pierre*, Append. IV; **Semeria**, op. cit., 7e-9e Conf.; *Dublin Review*, apr. 1897, p. 386 sq.; **J. Guiraud**, *La venue de S. Pierre à Rome*, in *Rev. prat. d'apologétique*, 1 nov. 1905, p. 97-109; **A. Flamion**, *St Pierre à Rome*, in *Rev. d'Hist. eccl.*, 15 ap. et 15 jul. 1913.

[4] Ep. 55 *ad Cornelium*, n. 14 (*P. L.*, III, col. 818); cf. ep. 52 *ad Antonian.*, n. 8 (*P. L.*, III, col. 770).

[5] Ep. *ad Cyprian.* (*P. L.*, III, col. 1169). Romanos Pontifices in episcopatu *Petro* successisse, et privilegia Petro concessa ad eos transiisse, manifestè supponunt *Callistus* (ap. **Tertullianum**, *De pudicitiâ*, XXI, 9, *P. L.*, II, 1025) et *Hippolytus* (ap. **Eusebium**, *H. E.*, V, 20).

Pontifex) qui per successionem *cathedram Petri* se habere prædicat". (b) Præterea *Caius* adversus Proclum scribens, de tropæis seu tumulis Apostolorum Petri et Pauli, ait[1] : "Ego vero *Apostolorum tropæa* possum ostendere. Nam sive in Vaticanum, sive ad Ostiensem viam pergere libet, occurrunt tibi tropæa eorum qui *Ecclesiam illam fundaverunt*". (c) Eodem fere tempore, auctor libri adversus Artemonis hæresim, scribit[2] : "Qui (Victor) tertius decimus *a Petro Romanæ urbis episcopus* fuit". (d) Nec aliter *Tertullianus*[3] : "Percurre *ecclesias apostolicas*, apud quas ipsæ adhuc *cathedræ Apostolorum* suis locis præsident ... Si autem Italiæ adjaces, habes *Romam* ... cui totam doctrinam *Apostoli* cum sanguine suo profuderunt; ubi *Petrus* passioni dominicæ adæquatur ..." (e) Quibus accedit *Catalogus Liberianus*, cujus prima pars, sæc. tertio confecta, Petrum recenset ut primum Romæ episcopum[4]; (f) *Origenes* tandem de *Petro* loquitur qui "*ad extremum Romam veniens* cruci suffixus est capite deorsum demisso"[5].

708. (B) *Sæc. secundo*, habemus (a) *Clementem Alex.*, qui de prædicatione Petri in Urbe Roma loquitur[6]; (b) *Irenæum*, qui diserte asserit Ecclesiam Romanam ab *Apostolis Petro et Paulo* fuisse fundatam : "Matthæus Hebræis ipsorum linguâ Scripturam edidit Evangelii, cum Petrus et Paulus *Romæ evangelizarent et fundarent Ecclesiam*"[7]. Et infra (c. 3) declarat eosdem Apostolos, post fundatam Romanam Ecclesiam, ejus administrationem et episcopatum Lino reliquisse : "Fundantes igitur et instruentes beati Apostoli Ecclesiam, Lino *episcopatum administrandæ Ecclesiæ* tradiderunt"; (c) *Dionysium Corinthium*[8], qui ad Romanos scribens, de Petro et Paulo ait : "In Italiam simul profecti, *eum vos instituissent*, eodem tempore martyrium pertulerunt".

709. (C) Inter Patres *apostolicos*, (a) *S. Ignatius*, ad Romanos scribens (c. 4), ait : "Non ut *Petrus et Paulus* vobis præcipio. Illi

[1] Ap. Eusebium, *H. E.*, II, 25 (*P. G.*, XX, col. 207). Hic agitur de *tumulis* ubi reconduntur corpora Petri et Pauli non de *cellis* seu *memoriis* in eorum honorem erectis; nullum enim haberet valorem Caii argumentatio, ad Romanam sedem exaltandam, si de memoriis tantum ageretur, et ex contextu patet hunc locum ab Eusebio ita intellectum fuisse.

[2] Ap. Eusebium, H. E., V, 58 (*P. G.*, XX, col. 511).

[3] *De Præscript.*, c. 36 (*P. L.*, II, col. 49) cf. etiam *Adv. Marc.*, lib. IV, c. 5 (*ib.*, col. 366); *Adversus Gnosticos Scorpiace*, c. 15 (*ib.*, col. 151); *de Baptismo*, c. 4 (*P. L.*, I, 1203).

[4] Ap. De Smedt, Append. K, p. 90; cf. Duchesne, *Liber Pontificalis*, vol. I, Introd., p. VI.

[5] Ap. Eusebium, H. E., III, 1 (*P. G.*, XX, col. 215).

[6] Ap. Eusebium, *H. E.*, II, 15; VI, 14 (*P. G.*, XX, col. 171 et 552).

[7] *Adv. Hæres.*, l. III, c. 1 (*P. G.*, VII, col. 844) cf. Eusebium, *H. E.* V, 6, 8 *P. G.*, XX, col. 446, 450).

[8] Ap. Eusebium, *H. E.*, II, 25 (*P. G.*, XX, col. 210).

apostoli, ego condemnatus; illi liberi, ego usque nunc servus"[1]. Porro verba hujusmodi bene quidem explicantur, si Petrus et Paulus Romæ apostolicam auctoritatem exercuerint: secus autem, vix intelliguntur. (b) *S. Clemens Papa* loquitur de martyrio Petri et Pauli tanquam Romæ consummato (ἐν ἡμῖν), ut ex contextu patet[2]. Quibus positis, constat tertio et secundo sæculo diserta esse testimonia de Romano Petri episcopatu, eademque firmari verbis implicitis Patrum apostolicorum, nemine contradicente; quod sane ad certitudinem historicam sufficit.

710. 2° Hoc autem argumentum non parum corroboratur verbis Petri in fine primæ suæ epistolæ: "*Salutat vos ecclesia, quæ est in Babylone coelecta*"; siquidem nomine Babylonis designari Romam constat ex eo quod Joannes eodem nomine usus est ad Romam designandam, ex eo quod nulla erat tunc temporis christiana communitas apud Babylonem, nec ullum testimonium inveniri potuit de Petri prædicatione in hâc regione, tandem ex consensu doctiorum inter Protestantes[3].

711. 3° Huic accedunt varia *monumenta*, quibus Petri memoria Romæ affixa remansit[4]: carcer in quo moratus est, sepulcrum ubi ejus corpus repositum est, catacumba Ostriana ubi baptizabat (prope cœmeterium Priscillæ), tandem ipsa cathedra ubi sedebat[5]:

---

[1] *Rom.*, IV (**Funk**, *op. cit.*, **I**, p. 257).

[2] *I Clem.*, c. 5-6 (**Funk**, *op. cit.*, I, p. 104-106).

[3] Hæc enim leguntur apud *The* **Speaker's** *Commentary* (in *I Petr.*, V, 13): "Animadvertere licet civitatem Babylonis nullius christianæ communitatis fuisse sedem, neque in ullo veteri documento aliquid inveniri de commoratione Petri in Chaldæâ, dum e contra juxta vetustissima documenta, ultimos vitæ annos in occidentali parte Romani imperii transegit. Aliunde nomine Babylonis metaphorice designabatur, tempore Joannis, ipsa civitas Romæ..., proindeque, *juxta unanimem consensum veterum, Babylon hic Romam significat*". Ita etiam *Bishop* **Ellicott's*** *Commentary*, in h. loc.; **Farrar***, *Early Days of Christianity*, vol. II, p. 236, aliique apud **Livius**, *op. cit.*, p. 451 sq. — "En ce passage, Babylone désigne évidemment Rome" (**Renan** *, *L'Antechrist*, Paris, 1873, p. 122, note 2.)

[4] Argumentum archæologicum late prosequitur **Livius**, *op. cit.*, p. 105 sq.; **Marucchi**, *Le memorie dei SS. Apostoli Pietro e Paolo nella città di Roma*, 2ª ed., Roma, 1900; **Vigouroux**, *Dict. de la Bible*, V, 1187-1193, v° *Rome*.

[5] Juxta *de Rossi*, duplex servabatur cathedra Petri: una in catacumbâ Ostrianâ ubi, juxta inscriptiones peregrinorum, Petrus prius sedit, primum ejus ingressum in urbem Romam commemorabat; altera, quæ servabatur in baptisterio Vaticani, commemorabat ejus pontificiam dignitatem. De hâc Petri cathedrâ agitur in **Optat. Milev.**, *De schismate Donatistarum*, l. II, c. 4 (*P. L.*, **XI**, col. 951), in *Carmine adversus Marcionem* (*P. L.*, **II**, col. 1077 sqq.), tertio sæculo... :

"Hâc cathedrâ, Petrus quâ sederat ipse, locatum
Maxima Roma Linum primum considere jussit".

Marucchi apud *Nuovo bulletino d'archeologia christiana*, 1901, p. 71 sq.,

quibus addi possunt *picturæ* catacumbarum, et *scyphi vitrei* quibus effigies S. Petri sæpe exhibetur, *inscriptiones* (præsertim in catacumbâ Priscillæ) in quibus de Petro, jam initio secundi sæculi, fit mentio.

712. 4° Tandem his omnibus vim addit *consensus omnium ecclesiarum orientalium*. Siquidem variæ civitates gloriari solent quod nati vel mortui sint apud ipsas viri celebres; ita multæ civitates de patriâ Homeri inter se olim certabant, ita Panormitani et Catanenses S. Agatham concivem suam esse contendunt. Si igitur S. Petrus in aliquâ Orientis civitate mortuus esset, hujus rei traditio servata fuisset, et si dubium de ejus sepulcro ortum fuisset, variæ civitates inter se de honore ejus tumulum possidendi certarent, prout fit quoad sepulcra nonnullorum Apostolorum. Jamvero nulla Orientis civitas sibi Petri sepulcrum vindicavit, nec ulla fuit hâc de re dissensio; Orientales enim, sive Catholici, sive ab Ecclesiâ separati, Petri prædicationem, episcopatum et martyrium Romæ consummatum in suis liturgiis celebrant [1]. Ergo Orientales simul ac Occidentales de Romano Petri episcopatu consentiunt; quod veritatis indicium est validissimum.

713. 5° Exinde solvi possunt *difficultates* a Protestantibus propositæ. Imprimis arguunt ex *silentio Lucæ* in Actibus Apostolorum, *Pauli* in Ep. ad Romanos vel in epistolis quas Romæ degens scripsit, *Fl. Josephi*, qui de Neronis crudelitate scribens, nihil de crucifixione Petri dicit.— *Resp.* Argumentum hujusmodi est *mere negativum* ac sufficienter enervatur rationibus positivis supra allegatis; præterea hoc silentium facile explicari potest. (a) *Lucas* in Actibus exordia Ecclesiæ christianæ satis accurate describit usque ad cap. XII, sed a cap. XIII, solos Pauli labores narrat, immo multa ad ejus historiam spectantia omittit, v. g. reprehensionem Cephæ, quam Paulus ipse commemorat. Aliunde quamvis Petrus, juxta communem opinionem, vigesimo sexto ante obitum suum anno Romam probabiliter venerit, non continue ibi mansit, sed inde potuit in alias civitates excurrere. (b) *Paulus*, ad Ephesios scribens, Timotheum, eorum episcopum, non commemoravit, neque in aliis epistolis civitatum episcopos salutare solebat; ergo ex ejus silentio in ep. ad Romanos nil deduci potest; forsan speciales ad hos episcopos mittebat litteras per personam quæ epistolam ad

277 sq.; aliter tamen sentit **Duchesne**, *Les Origines du culte chrétien*, 3e éd., p. 277-280.

[1] Quod fuse probat **P. Martin**, l. c.; cf. **Livius**, op. cit., p. 349 sq., ubi plures invenies hymnos a **Card. Pitra** editos in opere *Hymnographie de l'Eglise grecque*. Unum exemplum afferre sufficiat ex festo vinculorum Petri: "Καὶ γέγονας Ρώμης τε πρώτος ἐπίσκοπος τῆς ὀρθοδόξου τῶν πόλεων κρηπὶς καὶ στύλος": i. e. "et tu *Romæ effectus es primus episcopus*, maxime orthodoxæ civitatis lapis angularis ac fundamentum".

ecclesiam deferebat[1]. (c) *Josephus* autem expresse declarat se pleraque Neronis scelera silentio præterire voluisse; unde tacet de incendio Romæ, de nece Senecæ etc.; non est mirum igitur nil in ejus scriptis de crucifixione Petri inveniri.

714. Indirecte probatur Petri romanus episcopatus ex *catalogis* romanorum episcoporum, qui omnes usque ad S. Petrum retrogradiuntur, et ex quibus patet Romanam Ecclesiam, statim post S. Petrum, ab episcopo monarchico rectam fuisse[2].

1° Hunc catalogum nobis tradiderunt S. Irenæus, S. Epiphanius, Eusebius. (a) *S. Irenæus*, circa an. 180, statim post Petrum et Paulum, Linum ponit Romæ episcopum, et post hunc Anencletum, Clementem, Evaristum, Alexandrum, Sixtum, Telesphorum, Hyginum, Pium, Anicetum, Soterem, Eleutherium[3]. (b) *Eusebius* (c. 324) eumdem catalogum, auctoritate Irenæi, Hegesippi, Julii Africani fulcitus, adhibuit[4]. (c) *S. Epiphanius* (c. 376), ex antiquo documento, eamdem seriem tradit[5].

---

[1] Alii dicunt Petrum nonnisi paucis mensibus ante obitum suum Romam venisse, et proinde post redactionem *Actuum* (60-63), Epistolæ ad *Romanos* (57), et epistolarum Romæ scriptarum (*Coloss.*, *Ephes.*, *Philip.*, *Philem.*).

[2] Contra **Lipsius***, *Chronologie der römischen Bischöfe*, p. 263; **Wordsworth** *, *The ministry of grace*, London, 1903, c. I, p. 125-128; **Harnack** *, *Chronologie*, I, p. 114-202, Leipzig, 1897, et alios qui ex silentio *I Clementis*, *S. Ignatii*, et *Hermæ*, contendunt primum episcopum Romæ fuisse Anicetum (c. 160), vel Pium (c. 150). — Quam opinionem solidè confutant **Duchesne**, *Liber pontificalis*, I, introd., p. I-XXV; *Hist. anc.*, I, p. 92; **Lightfoot***, *Early roman succession*, in *S. Clement of Rome*, I, p. 201-345; **J. Flamion**, *Les anciennes listes épiscopales des quatre grands sièges*, apud *Revue d'Histoire ecclésiastique*, 1900, p. 645-678; 1901, p. 209-238, p. 503-528; **Dom J. Chapmann**, *La chronologie des premières listes épiscopales de Rome*, apud *Revue bénédictine*, XVIII (1901), p. 399-417; XIX (1902), p. 13-37 et 145-170; **Michiels**, *op. cit.*, p. 306-336; **H. Boehmer**, *Zur altrömischen Bischofsliste*, apud *Zeitschrift für die neutestam. Wissenschaft*, 1906, p. 333-339; **J. Turmel**, *Histoire du dogme de la papauté*, * I, p. 49-64.

[3] *Adv. Hær.*, lib. III, c. 3 (*P. G.*, VII, col. 849). Cf. **Euseb.**, *Hist. eccles.*, lib. V, c. 6 (*P. G.*, XX, col. 445) qui textum græcum affert; et lib. V, c. 24, (*P. G.*, XX, col. 505) ubi in epistolâ Irenæi ad Victorem, plures romani episcopi II[i] sæculi enumerantur.

[4] *Hist. eccles.*, l. c., et lib. III, c. 2, 4, 13, 15, 34; lib. IV, c. 1, 4, 10, 19 (*P. G.*, XX, col. 215, 226, 247, 250, 286, 307 ...) *Chronic.*, an. 70, 82, 94, 102 (*P. L.*, XXVII, col. 590, 598, 602, 606).

[5] S. **Epiphanius**, *Hæres.*, XXVII, 6, *P. G.*, XLI, 372; cf. **Lightfoot***, *Apostolic Fathers*, I, p. 327-333.

2° Hunc autem catalogum, ex *antiquiori* depromptum fuisse, omnes concedunt, sed quisnam fuerit hujusmodi primævus catalogus, non omnes conveniunt. Probabilius tamen ab *Hegesippo* redactus est [1] qui Romam venit sub Aniceto (c. 155) et ibidem (sub Eleutherio), catalogum episcoporum juxta documenta usque ad Anicetum contexuit [2]. Quidquid est, usque ad S. Petrum Hegesippi catalogus retrogradi debebat, nam Hegesippus varias ecclesias percurrebat ad eorum *apostolicas* origines investigandas [3], et aliunde Eusebius, qui ejus *Commentariis* sæpe utitur, Petrum sedem suam Romæ fixisse narrat, et non criminatur vel corrigit dicta Hegesippi quoad hoc factum.

Hinc patet, jam a medio secundo sæculo, indubitanter ab omnibus agnosci episcopatum romanum monarchicum a S. Petro originem habere. — Insuper, non solum episcoporum nomina, sed eorum gesta tunc narrabantur, et tam certa erat eorum series ut juxta illam eventuum et hæreseon tempus definiretur : usque ad initium tertii sæculi, saltem viginti sunt textus in quibus eventus secundum chronologiam Romanorum Pontificum indicantur [4].

715. 3° *Objicit* Harnack hujusmodi Pontifices non fuisse vere episcopos, sed potius præsides presbyterii : et hoc arguit ex silentio I^ae^ Clementis (96), Epist. Ignatii ad Romanos (107), et Pastoris Hermæ (140), circa *episcopatum* romanum *monarchicum*, ex quo concludit verum episcopum Romæ non extitisse ante Anicetum.

Resp. Prædicti auctores non loquuntur expresse de episcopatu romano monarchico, sed illum non excludunt, et ex eorum silentio

---

[1] **Chapman**, l. c., contra **Funk**, l. cit. infrà.

[2] Γενόμενος δὲ ἐν Ρώμῃ διαδοχὴν ἐποιησάμην μέχρις Ἀνικήτου. In libro *Memorialium* apud **Euseb.**, *Hist. eccles.*, lib. IV, c. 22 (*P. G.*, XX, col. 377-378). Post *Valesium* (XVII° s., cf. Migne, l. c., not. 12), **Harnack** * (*Chronol.*, I, p. 180-187) contendit Hegesippum Romæ fecisse *mansionem* (διατριβήν), et non *successionem* (διαδοχήν) episcoporum : quam opinionem criticam solide confutant **Michiels**, *op. cit.*, p. 309-313; **Funk**, *Kirchengeschichtliche Abhandlungen*, I, p. 373-390; **Chapman**, *Rev. bénéd.*, 1901, p. 411; 1902, p. 13. Utrum vero legendum sit successionem *feci* (ἐποιησάμην) an successionem *cognovi* (ἐνοησάμην), parum refert : cf. **Ehrhard**, *Die altchristl. Litteratur*, I, p. 256 sq. — Secunda tamen lectio alium catalogum antiquiorem exigere videtur.

[3] **Euseb.**, *Hist. eccles.*, lib. IV, c. 8.

[4] Cf. **Irenæus**, *Adv. Hær.*, III, 3; III, 4; I, 25; I, 27; *Ep. ad Vict.*, apud **Euseb.**, V, 24; **Frag. Murator.**, lin. 73 etc. : quod concedit **Harnack**, *op. cit.* p. 164 sq.

nihil concludi debet [1]. Nam : — (a) *Pastor Hermæ* non loquitur nisi de presbyteris, et tamen ex fragmento *Muratoriano*, scimus illum scripsisse " sedente cathedrâ Urbis Romæ Pio *episcopo* fratre ejus ". Insuper, Clementi videtur tribuere auctoritatem quamdam personalem in Ecclesiâ Romanâ [2].

(b) Ex silentio *S. Ignatii* in ep. ad Romanos nihil concludere licet. Ignatius enim nullibi in hâc epistolâ de presbyteris vel diaconis romanis loquitur : et tamen nemo est qui concludat presbyteros et diaconos tempore Ignatii Romæ non extitisse. A pari, cum silet de episcopo romano, non negat ejus existentiam (cf. n. 720, not. 2).

(c) Non mirari debemus epist. *I Clem.* ab Ecclesiâ Romanâ scriptam esse dici et de episcopo tacere. Anno 170, Dionysius Corinthius *ad Romanos* (non ad Soterem) responsionem mittit : ex quo concludere licet Soterem *nomine ecclesiæ romanæ* ad Dionysium misisse epistolam [3]. Et tamen Soter erat certo, juxta Harnack, episcopus vere monarchicus. A pari, anno 96, existebat Romæ episcopus monarchicus (Clemens) qui tamen nomine Ecclesiæ Romanæ ad Corinthios misit epistolam : sic opinati sunt Dionysius Corinthius [4], Hegesippus [5], Irenæus [6], quibus consenserunt pleræque ecclesiæ qui hanc epistolam tanquam a Clemente scriptam publice legebant [7]. Hæc autem epistola non loquitur expresse de episcopo, quia hoc finis intentus non requirebat.

Conclusio. Remanet igitur ut Romanus Petri episcopatus, tot ac tantis testibus probatus, et a nullo antiquo auctore negatus, tanquam factum historice certum admittatur.

716. II. Romani Pontifices sunt successores Petri in primatu, et quidem jure divino.

Declaratur. De fide est primatum obtineri *jure divino* a *successoribus Petri*, et *Romanos Pontifices* esse Petri suc-

[1] Cf. ea quæ supra scripsimus, n. 649, not. 1. — Præterea, si in Ecclesiâ Romanâ nullus fuisset *monarchicus* episcopus ante Anicetum, quomodo, paucis annis post ejus mortem, auctor quidam incognitus potuisset persuadere non solum plebi, sed etiam viris eruditis, quales fuerunt Hegesippus, Irenæus, Tertullianus, Hippolytus, Anicetum fuisse successorem plurium episcoporum Hæc sane hypothesis viro critico indigna est.

[2] *Vis.*, II, 4, n. 3. In Hermâ *prophetâ* non debemus inquirere textus hierarchiæ multum faventes.

[3] Apud **Euseb.**, *H. E.*, IV, 23, n. 11.

[4] **Eus.**, *H. E.*, IV, 23, n. 13.

[5] Ap. **Euseb.**, *H. E.*, IV, 22.

[6] *Adv. Hær.*, III, 3.

[7] **Euseb.**, *H. E.*, III, 15, 16, 38.

cessores (supra, n. 684) — ideoque his *jure divino competere primatum.* Ad hoc vero necesse non est ut Christus ipse Romam designaverit tanquam sedem primatûs; sed sufficit ut voluerit ibi esse primatum ubi *Petrus suam sedem definitive collocaverit.* Hanc vero sedem esse Romam jam historice demonstravimus.

717. Alia tamen exsurgit quæstio, nempe utrum *jure divino* an *ecclesiastico* primatus sit Sedi Romanæ annexus, utrum proinde a Sede Romanâ disjungi possit an non.

Porro hâc de re nihil est proprie definitum, ut ait *Mazzella* (n. 912)[1]. Communior tamen sententia est *jure divino* summum Pontificatum cum Episcopatu Romano conjunctum fuisse. Quod duplici modo explicatur; (a) alii dicunt Christum ipsum Romam designâsse ut ecclesiam cui primatus adnectendus esset[2]: quæ tamen opinio neque Scripturâ neque Traditione sufficienter probatur. (b) Alii vero multo probabilius tenent Christum solummodo determinavisse primatum *huic Sedi conjungendum esse quam Petrus definitive seligeret,* ita tamen ut Sedes a Petro electa, non possit amplius ab ejus successoribus mutari. Fatentur tamen non requiri *jure divino* ut *Rom. Pontifex* Romæ degat, licet id convenientius fiat, sed sufficere ut *titulum* episcopi Romani servet; unde, si Civitas destrueretur, quicumque eligeretur Romæ episcopus, cum jure Romanam ecclesiam regendi, verus esset Petri successor ac primatum in universam obtineret Ecclesiam. Ad factum quod spectat, Romæ mansit Sedes Apostolica non solum tempore persecutionum, sed etiam quando Romani Pontifices ab Urbe exsulare coacti sunt, vel Avenione degere maluerunt : semper enim ut episcopi Romani electi sunt, et spiritualem hujus ecclesiæ administrationem retinuerunt. Unde saltem maxime probabile est rem ita se habituram usque ad finem mundi.

(c) Attamen nullâ censurâ digna est opinio veterum theologorum qui putârunt conjunctionem primatûs cum Sede Romanâ solâ auctoritate Petri constitutam fuisse, ita ut Supremus Pontifex posset, si vellet, primatum ab episcopatu Romano disjungere. Hanc autem mutationem perficere nequeunt neque Concilium, absque Papâ, neque a fortiori populus christianus, ut constat ex

[1] Cf. **Granderath**, *Constit. dogmat. Conc. Vatic.* (1892), p. 137-150; **J. Hollweck**, *Der apostolische Stuhl und Rom*, 1895.

[2] Ita **Bellarminus**, l. IV, c. 4, qui ait Deum ipsum jussisse Romæ figendam esse Apostolicam Petri sedem; quod firmare nititur testimonio (apocrypho) S. Marcelli, Papæ et Martyris, et S. Ambrosii. Hic enim, inquit, "refert, Christum omnino voluisse ut Petrus Romæ moreretur; et idcirco ei fugienti dixisse : Venio Romam iterum crucifigi. Quod est manifestum signum, Deum voluisse per mortem Petri Romæ firmari ejus Sedem".

hâc propositione Nuytzii in Syllabo condemnatâ (prop. 35); " Nihil vetat alicujus concilii generalis sententia aut universorum populorum facto, summum Pontificatum a Romano Episcopo atque Urbe ad alium episcopum aliamque civitatem transferri "[1].

Cum *Leone XIII*[2] concludimus : " Nec sine speciali Dei numine, ad illam idololatræ Orbis Μετρόπολιν B. Petrus Apostolorum Princeps gressus egit, ut ejusdem Pastor evaderet, eique supremi Apostolatûs auctoritatem in perpetuum transmitteret ". Nam conveniebat ut Deus suam potestatem magis ostenderet in ipsâ Româ, quæ caput mundi erat, ideoque caput Ecclesiæ suæ ibi statueret in signum perfectæ victoriæ, ut exinde fides derivaretur ad universum mundum[3].

718. **Probatur.** Cum jam supra demonstraverimus *Ecclesiam docentem* esse infallibilem (n. 659 sq.), thesis nostra constabit si probamus primatum episcopi Romani ab universali Ecclesiâ fuisse admissum. Prænotamus tamen non exspectanda esse testimonia tam explicita et diserta prioribus sæculis quam posterioribus; doctrina enim christiana est veluti semen quod in agro fertili seminatur, et, tum divinæ Providentiæ tum circumstantiarum loci et temporis influxu, paulatim crescit, ut jam diximus ubi de episcopatu. Ostendere igitur satis erit semina doctrinæ de primatu Romani Pontificis in operibus Patrum antiquiorum inveniri, eademque gradatim evoluta fuisse, ita tamen ut explicita Patrum quarti et quinti sæculi testimonia nihil aliud sint nisi legitima explicatio eorum quæ minus diserte, licet vere, prioribus sæculis jam tradita fuerant[4].

Res autem ita probabitur : 1° *Tribus prioribus sæculis*, præeminentia *Ecclesiæ Romanæ* primum *implicite* et *obscure*, deinde magis *nitide* tum *scriptis* tum præcipue *factis* asseritur; 2° *quarto et quinto sæculis*, primatus *episcopi Romani* jam diserte agnoscitur; 3° a *quinto* sæculo hic primatus *ex consensu totius Ecclesiæ in Conciliis* adunatæ aperte proclamatur.

---

[1] Fuse hâc de re disputant **Bellarminus**, op. cit., l. IV, c. 4; **Mazzella**, n. 911 sq., 941 sq.; **Franzelin**, th. 12; **Palmieri**, th. 9-10; **De Groot**, q. XIV, a. 5, p. 103 sq.; **Billot**, th. XXVIII, p. 586-622.

[2] *Litteræ ad Em. Card. Rampolla*, 15 jun. 1887, *A. S. S.*, XX, p. 15.

[3] **S. Thomas**, 3, q. 35, a. 7 ad 3; *de Regimine principum*, l. I, c. 14.

[4] Quod egregie ostendit **J. H. Newman**, *Development*, p. 148-165.

719. 1° *Tribus prioribus sæculis, præeminentia Romanæ Ecclesiæ scriptis et factis agnoscitur.*

(A) *Circa finem primi sæculi* (93-97), ortis dissidiis inter Corinthios (juniores quidam in presbyteros insurrexerant eosque dejecerant), Ecclesia Romana jus et officium sibi incumbere Corinthios ad pacem revocandi censuit. Quare, per *Clementem* antistitem [1], epistolam scripsit, in quâ non obscure *Romanæ Cathedræ præeminentia* asseritur. Clemens enim tanquam *auctoritatem habens* loquitur, mandans ut dissidentes peccatum suum confiteantur et presbyteris se subjiciant : " si autem quidam *non obtemperaverint iis quæ Ille* (Christus) *per nos dixit*, cognoscant *offensioni et periculo non parvo sese implicaturos esse*, nos autem innocentes erimus ab hoc peccato " [2]. Duo ibi declarat, Christum loqui per os suum, et eos qui sibi non obediunt gravis culpæ reos esse. Infra eos hortatur ut obediant eis quæ per *Spiritum Sanctum* scripsit [3]. Præterea ad eos mittit *delegatos* " qui et testes erunt inter vos et nos ", ut sciant Corinthii " omnem curam nostram id et spectâsse et spectare, ut vos brevi ad pacem perveniatis " [4]. — Id autem præstitit Episcopus Romanus, *vivente adhuc Joanne Apostolo;* et ejus epistola, nedum rejecta fuerit, reverenter accepta et inter divina officia per plurimos annos lecta fuit, quasi canonicam auctoritatem præ se ferret [5].

720. (B) *Ineunte sæculo secundo*, Romanæ Ecclesiæ præeminentia, a Clemente asserta, ab *Ignatio* implicite agnoscitur. Hic enim, ad *Romanos* scribens, multo majorem reverentiam erga eorum ecclesiam exhibet quam erga alias : " Ecclesiæ misericordiam consecutæ in magnificentiâ Patris altissimi et J. Christi, filii ejus unici; Ecclesiæ dilectæ et illuminatæ voluntate ejus qui vult omnia... quæ etiam

[1] Epistolam fuisse per *Clementem* exaratam testantur, ut jam diximus, *Hegesippus* (ap. **Euseb.**, *H. E.*, IV, 22., *Dionysius Corinthius* (ap. **Euseb.**, *H. E.*, IV, 23, 13), *S. Irenæus, Adv. hæres.*, III, 3, 3; *Eusebius, H. E.*, III, 38, 1; *Hieronymus, Catal.*, c. 15. Cfr. **Funck**, *Patres Apost.*, t. 1, p. XXXIII.

[2] *Ad Corinth.*, c. 59. — [3] *Ibid.*, c. 63. — [4] *Ibid.*, c. 63.

[5] Non pauci Protestantes fatentur hâc epistolâ manifestari prima pontificiæ auctoritatis initia; inter quos : **G. Salmon**, *Introd. to the study of the N. Testament*, p. 646; **P. Schaff**, op. cit., vol. II, p. 158; **Sohm**, *Kirchenrecht*, p. 160. Sed, cum A. Harnack, contendunt hanc auctoritatem non ex Christi institutione, sed ex naturali præeminentiâ Romæ, ortam esse; immerito tamen, cum Patres hanc præeminentiam tribuant successioni apostolicæ.

præsidet in loco regionis Romanorum, digna Deo, digna decore... digne casta et *caritatis cœtui præsidens*, Christi legem habens"[1]... Vox autem *præsidet*, προκάθηται, significat alicujus rei præsidium exercere ad eam custodiendam et tuendam; *cœtus caritatis* ἀγάπης, ex contextu et locis parallelis[2], universam designat Ecclesiam; ergo, juxta mentem Ignatii, Romana ecclesia ceteris præsidet ecclesiis. — Aliunde, ex toto stylo epistolæ constat quanti faciat Romanam Ecclesiam, ejusque auctoritatem : "Ego vero illa quoque *firma esse volo, quæ docetis et præcipitis*"[3].

721. (C) Quam præeminentiam testantur etiam illustres viri qui, decurrente *sæculo secundo*, *Romam venerunt* ut ejus episcopum inviserent ejusque judicium de rebus fidei et disciplinæ exquirerent. Ita *S. Polycarpus*, Smyrnensis ep. et S. Joannis discipulus, ex remoto Oriente ad Anicetum Rom. Pontificem venit, ut ejus ope nonnullæ sedarentur controversiæ[4]; pariter martyres *Lugdunenses* apud Eleutherium legatione functi sunt, ut pacem reddere vellet ecclesiis Asiæ Montani erroribus turbatam[5]; item *Abercius*, ep. Hieropolitanus, Romam venit, inspirante Christo, "ut regiam contemplarer et reginam viderem stolâ aureâ et calceis aureis indutam, et populum vidi ibi habentem sigillum splendidum"[6]; immo hæretici, quales fuêre *Marcion* et *Montanistæ*, Romam confugerunt, ut a Sede apostolicâ agnoscerentur[7].

722. (D) *Exeunte sæculo secundo*, (a) præclarum habemus testimonium *S. Irenæi*. Hic enim, qui de regulâ fidei et

[1] *Rom.*, Inscriptio, ap. **Funck**, I, p. 253. Ratio autem cur *S. Ignatius* non magis explicite de Romano Pontifice loquitur est quia, ad sedandas locales dissensiones quæ in particularibus ecclesiis tunc temporis vigebant, non requirebatur Pontificis interventus, sed sufficiebat Episcopi auctoritas, ut acute animadvertit **J. H. Newman**, op. cit., p. 149-150, ubi, inter alia, hæc habet : "In medium Papam proferre, cum de rebus ab episcopis optime componendis agerctur, idem fuisset, ut ita dicam, ac exercitum ad furem deprehendendum mittere".

[2] Ita, v. g. in ep. ad *Trallenses*, scribit : "Salutat vos *caritas* ἀγάπη Smyrnæorum », id est, fraternitas seu ecclesia Smyrnæorum.

[3] *Rom.*, III, 1.

[4] **Euseb.**, *H. E.*, l. V, 24, *P. G.*, XX, 494 sq.

[5] **Euseb.**, *H. E.*, l. V, 3, *P. G.*, XX, 438.

[6] Apud **de Rossi**, *Inscript. christ.*, II, 17; **Leclercq**, *Dict. d'Archéol. (Cabrol)*, t. I, p. 66-87.

[7] **Epiphanius**, hæres. 42, n. 1; **Tertull.**, *Adv. Praxeam*, c. 1, *P. L.*, II, 155.

apostolicâ traditione toties disseruerat (supra, n. 672-673), volens medium tradere quo veræ traditiones a falsis secerni possint, ait eas esse veras, quæ apostolicæ sunt, nec necessarium esse omnes traditiones omnium ecclesiarum investigare, sed sufficere eas amplecti quæ in Ecclesiâ Romanâ accipiuntur, quia omnes ecclesiæ cum eâ, propter potiorem ejus principalitatem, concordare debent[1] : " Quoniam valde longum est in hoc tali volumine omnium ecclesiarum enumerare successiones, *maximæ et antiquissimæ et omnibus cognitæ*, a gloriosissimis duobus Apostolis Petro et Paulo Romæ fundatæ et constitutæ Ecclesiæ eam, quam habet ab Apostolis traditionem et annuntiatam hominibus fidem, per successiones episcoporum usque ad nos indicantes, confundimus omnes eos qui quoquo modo... præterquam oportet, colligunt. *Ad hanc enim Ecclesiam propter potiorem* (alias potentiorem) *principalitatem necesse est omnem convenire ecclesiam, hoc est, eos qui sunt undique fideles, in quâ semper ab his, qui sunt undique, conservata est ea, quæ est ab Apostolis traditio...*" Postea rationem explicat cur traditio integra servata fuerit in Ecclesiâ Romanâ : hæc enim a duobus Apostolis Petro et Paulo fundata fuit, et successio Episcoporum a Lino usque ad Eleutherium, Irenæo coævum, non interrupta fuit : " hâc ordinatione et successione, inquit, ea quæ est ab Apostolis in Ecclesiâ *traditio* et veritatis præconatio pervenit usque ad nos ". Jamvero hic primatus Rom. Ecclesiæ diserte affirmatur, cum hæc sit norma quam ceteræ ecclesiæ sequi debent, simulque declaratur rationem hujus primatus in eo sitam esse quod Romani Pontifices sint S. Petri successores[2].

---

[1] **S. Iren.**, *Adv. Hæres.*, lib. III, c. 3, *P. G.*, VII, 848-849. De quo testimonio vide **Massuet**, in prævià dissert. III, art. 4, ad opera S. Iren.; **Schneemann**, *S. Irenæi de Eccles. Rom. principatu testimonium*, Friburgi, 1870; **L. Rivington**, op. cit., c. 3, p. 32 sq.; **Batiffol**, op. cit., p. 249-253; **L. Duchesne**, *Les Eglises séparées*, p. 119, ubi totum argumentum sic contrahit : " Il est difficile de trouver une expression plus nette : 1° de l'unité doctrinale dans l'Eglise universelle; 2° de l'importance souveraine, unique de l'Eglise romaine comme témoin, gardienne et organe de la tradition apostolique; 3° de sa prééminence supérieure dans l'ensemble des chrétientés ".

[2] Vim hujus testimonii senserunt Protestantes, et ad eam enervandam, contendunt mentem S. Irenæi esse, " fideles Romam convenire propter negotia tractanda, quia hæc civitas erat inter alias principalis, et traditiones apostolicas

723. (b) Doctrina S. Irenæi de primatu Romanæ Ecclesiæ confirmatur agendi ratione *Victoris papæ* (189-198) in *controversiâ de Paschate.* Ecclesiæ in Asiâ Minore jam ab antiquissimis temporibus Pascha celebrabant die 14 Nisan, sicut ipsi Judæi, dum alibi, præsertim Romæ, hoc festum agebatur die dominica proxima post æquinoctium. Jam S. Polycarpus hâc de re cum Aniceto tractaverat. Victor I, finem huic controversiæ imponere volens, ne forte ritus judaici christianis ritibus miscerentur, Episcopis mandavit ut, coactis synodis, de Paschate disceptarent. Fere omnes declararunt servandum esse usum romanum. Sed Asiæ minoris episcopi usum suum tenaciter retinuerunt. Contra quos Victor excommunicationem pronuntiavit; sed, propter bonum pacis, rogante S. Irenæo, eam exsequendam non mandavit. Mox tamen usus romanus etiam in Asiâ minori prævaluit, — tanta erat Romanæ sedis auctoritas! — Hic certo apparet primatûs exercitium tum ex ipsâ convocatione conciliorum per totum orbem catholicum, tum ex obtemperatione omnium episcoporum: nullus enim alius episcopus, præter Romanum, nullus patriarcha tale jus unquam sibi vindicavit, nulli talis obedientia præstita fuit [1].

ibi servari non per auctoritatem Ecclesiæ Romanæ, sed per vigilantiam fidelium Romam undequaque venientium"; ita *Grabbius, Febronius, Janus* et recenter *Puller*, op. cit., lect. I, p. 31 sq. Sed hanc esse textûs distorsionem nemo est qui non videat. Hic enim S. Irenæus non loquitur de *urbe*, sed de *ecclesiâ* Romanâ; vox *principalitas* 23 locis apud Irenæum significat potestatem, dominationem, ideoque ludunt, qui hoc unico loco eamdem vocem de Urbis amplitudine interpretantur; significat enim spiritualem præeminentiam et primatum Ecclesiæ Romanæ, ut ex totâ concatenatione textûs colligitur; ratio enim assignata cur hæc Ecclesia immaculatas servet traditiones est quia a successoribus Petri gubernatur; tandem vox *convenire ad* multo probabilius significat *concordare* cum, ita ut sensus sit omnem ecclesiam teneri cum Ecclesiâ Romanâ concordare in rebus fidei; non enim intelligi potest de *locali conventione*, quasi omnes fideles Romam venire teneantur, ut per se patet et a multis Protestantibus conceditur.

[1] Contendit **Puller*** (op. cit., p. 236 sq.) Victorem conatum esse Asiaticos a communione universalis Ecclesiæ abscindere, sed ejus auctoritatem agnitam non fuisse. Sed immerito: licet enim *Polycrates*, episcopus Ephesinus, cum aliis, Victori restiterit, et S. Irenæus, propter bonum pacis, reverenter Papam rogaverit ne excommunicationem urgeret, ex hoc non sequitur eos Pontificis auctoritatem negâsse; sed potius ex Irenæi epistolâ colligitur hanc potestatem fuisse recognitam, cum solummodo admoneat Victorem non expedire integras ecclesias, morem sibi a majoribus traditum servantes, a communione abscin-

724 (E) *Tertio* sæculo *factis* lucidius etiam quam *scriptis* asscritur Romanæ Sedis primatus.

(a) *Tertullianus*, adhuc catholicus, libenter agnoscit *primatum Petri*, qui claves regni cœlorum et solvendi ligandique potestatem consecutus est [1]; necnon quamdam præeminentiam Romanæ ecclesiæ, "cui totam doctrinam Apostoli cum sanguine suo profuderunt, ubi Petrus passioni Dominicæ adæquatur"; ejusque doctrinam maximi facit: "videamus quid didicerit (Ecclesia Romana), quid docuerit, cum Africanis quoque ecclesiis contesserarit [2]". Immo fatetur Christum Petro et Petrum Ecclesiæ reliquisse potestatem clavium [3]. Minus tamen lucide quam Irenæus primatum Romani episcopi propugnat. — Montanista factus, contendit potestatem clavium *solis spiritualibus* competere, ideoque non episcopis. Deridet itaque auctoritatem Romani episcopi, quem ironice vocat *pontificem maximum*, *episcopum episcoporum*: "Audio etiam edictum esse propositum, et quidem *peremptorium*, *Pontifex* scilicet *Maximus*, quod est, *Episcopus Episcoporum*, edicit [4]" ... Quibus tamen verbis clare manifestat *apud Catholicos* edicta Episcopi episcoporum, seu Rom. Pontificis, esse *peremptoria*, licet ipse jam eis obedire nolit, quia jam ab unitate Ecclesiæ secesserat.

725 (b) *S. Cyprianus*, Tertulliani discipulus, etsi ejus errores minime amplexus fuerit, totus est in propugnandâ unitate Ecclesiæ, quæ, juxta ipsum, ex unitate corporis episcoporum oritur [5]; sed non diserte asserit episcopos unum corpus efficere ex eo quod episcopo

---

dere. — Quod sane intellexit **A. Harnack** * *Dogmengeschichte*, vol. I, p. 368: "Quomodo potuisset Victor tale excommunicationis edictum minitari, nisi jam fuisset *communiter agnitum* ad Romanam spectare Ecclesiam definire conditiones communis unitatis, in iis rebus in quibus de fide agebatur". — Fusiorem hujus paschalis controversiæ expositionem invenies apud **De Smedt**, Dissert. II, c. 1 sq.; **Jungmann**, *Dissertat. selectæ*, Ratisbonæ, 1880, diss. II, p. 155 sq.; **Duchesne**, *La Question de la Pâque*, *Revue des Quest. historiques*, jul. 1880; vel *Hist. ancienne de l'Eglise*, I, c. XVI; **P. Schaff**, op. cit., vol. II, § 62; **L. Rivington**, op. cit., c. 4, p. 39 sq.

[1] *De præscript.*, c. 22, *P. L.*, II, 34.

[2] *Ibid.*, c. 36, *P. L.*, II, 49.

[3] *Scorpiace*, 10, *P. L.* II, 142.

[4] *De pudicitiâ*, c. 1; cf. 13; *P. L.*, II, 980-981, 1005.

[5] *De unitate Ecclesiæ*, *P. L.*, IV, 493 sq. — Duplex videtur fuisse editio hujus libelli, utraque a S. Cypriano exarata, ut probat **D. Chapman**, *Rev. bénédictine*, t. XIX, 1902 et t. XX, 1903; cfr. **P. Batiffol**, op. cit., p. 440-447. Discrimen præcipuum inter utramque invenitur in cap. IV; in unâ editione legitur: "Hoc erant utique et ceteri (apostoli) quod fuit Petrus, sed *primatus Petro datur* et una ecclesia et cathedra una monstratur"; — in alterâ vero: "Hoc erant utique et ceteri apostoli quod fuit Petrus, pari consortio præditi et honoris et potestatis, sed exordium ab unitate proficiscitur, ut Ecclesia Christi una monstretur". — In primâ haud obscure innuitur primatus Petri et Romanæ Cathedræ; in alterâ æqualitas Petri et ceterorum Apostolorum asseritur.

Romano subdantur : magis directe agit de unitate *cujuslibet ecclesiæ* sub regimine episcopi quam de unitate *totius Ecclesiæ* sub Romano Pontifice. — Attamen plane fatetur Ecclesiam super *solum* Petrum fundatam esse, et Ecclesiam Romanam esse principium et centrum unitatis, " ecclesiam principalem unde unitas sacerdotalis exorta est". — Quod quidem suâ agendi ratione confirmat. Cum enim Novatianus Romanam sedem usurpare tentâsset, singulos hortabatur Romam navigantes ut " Ecclesiæ catholicæ *radicem ac matricem* agnoscerent ac tenerent" ; et statim ac novit legitimam fuisse Cornelii electionem, studuit per litteras " communicationem ejus, id est, *catholicæ Ecclesiæ unitatem* pariter et caritatem probare firmiter ac tenere "[1], existimans scilicet unitatem Ecclesiæ nonnisi per *communionem cum Rom. Pontifice* servari posse.— Alibi indignatur eo quod asseclæ pseudo-episcopi Fortunati " navigare audent *ad Petri cathedram* atque ad *Ecclesiam principalem, unde unitas sacerdotalis exorta est*... nec cogitare eos esse Romanos quorum fides Apostolo prædicante laudata est, *ad quos perfidia habere non possit accessum* "[2]. — Alias rogavit Pontificem Stephanum ut Martianum excommunicaret, Arelatensem episcopum, qui partes Novatiani secutus fuerat, et alium in ejus locum substitueret[3] ; quibus verbis clare agnoscitur jurisdictio Rom. Pontificis super alios episcopos.

726. *Objiciunt* quidem Protestantes postea S. Cyprianum, simul cum episcopis Africæ, et Firmiliano Cæsariensi aliosque episcopos in Asiâ minori, decreto S. Stephani Pontificis de baptismo hæreticis non iterando restitisse, ideoque ejus primatum non agnovisse.

Resp. Etiamsi duo illustres episcopi auctoritati Rom. Pontificis in casu quodam particulari restitissent, non exinde sequeretur hos ejus auctoritatem omnino rejecisse ; experientiâ enim compertum est aliquando pios ceteroquin viros, qui bonâ fide errorem amplexi sunt, eidem per aliquod tempus firmiter adhærere, licet a supremâ auctoritate damnatus fuerit, dummodo eis persuasum fuerit rem de quâ agitur *non fuisse adhuc tanquam de fide propositam ;* ita v. g. *Bossuet*, et cum eo multi gallicani episcopi, licet primatum Rom. Sedis libenter agnoscerent, propositionibus damnatis adhærebant, quia judicium Pontificis ut definitivum minime habebant. Immo fieri potest ut quidam episcopi, qui alias virtutis specimina exhibuerunt, superbiâ vel præjudiciis victi, auctoritati quam legitimam agnoscunt, propriâ culpâ resistant[4].

Ad factum autem quod spectat, fatemur equidem S. Cyprianum et Firmilianum S. Stephani decreto restitisse, ut ex eorum Epistolis colligitur. Mox autem controversiæ finem imposuit persecutio Valeriani. Stephanus mortuus est an. 257; et *Sixtus II*, ejus successor,

[1] Ep. 44, seu 4 ad Cornelium.
[2] Ep. 55, seu 12 ad Cornel., n. 14. — [3] Ep. 67.
[4] Quod egregie declarat **J. H. Newman**, op. cit., p. 26.

ob bonum pacis, in suam communionem recepit *Cyprianum*, qui et ipse paulo post sanguinem suum pro fide effudit (258).

727. Quibus prænotatis, fatemur in Epistolis S. Cypriani, prout hodie exstant, quædam inveniri quæ stricte sumpta ægre cum primatu Rom. Pontificis conciliari possint. Sed (a) ex contextu patet ipsi persuasum fuisse rem, de quâ agebatur, esse magis disciplinarem quam dogmaticam, et quemlibet episcopum retinere posse praxim quæ in suâ ecclesiâ vigebat absque fidei dispendio; ad Stephanum enim scribit : "quâ in re, nec nos vim cuiquam facimus aut legem damus, cum habeat in Ecclesiæ administratione voluntatis suæ arbitrium liberum unusquisque præpositus, rationem actûs sui Domino redditurus[1]". (b) Licet Stephanus excommunicationem minatus fuerit Rebaptizantibus, et excipere recusaverit legatos a Cypriano missos, sententiam tamen excommunicationis proprie non tulit, motus forsan precibus quas S. Dionysius Alex. ad eum direxit; ideoque Cyprianus toleratus fuit, propter virtutes quas colebat; quod testatur *S. Augustinus*[2]: "Quamvis commotius, sed tamen fraterne, indignarentur (Stephanus et Cyprianus), vicit tamen pax Christi in cordibus eorum, ut in tali disceptatione nullum inter eos schismatis malum oriretur". (c) Non obstante Cypriani et Firmiliani aliorumque vehementi oppositione, decretum S. Stephani ab Ecclesiâ universali paulatim acceptum est, etiam ab illis provinciis quæ eidem prius obstiterant[3]. Quod quidem magis ac magis Rom. Pontificis primatum demonstrat; utquid enim successores Cypriani Firmilianique romanam consuetudinem, sicut alii episcopi, aliquando tamen acceperunt, nisi quia sibi persuasum erat Supremi Pontificis decreta ubique vim legis habere? Ex hâc igitur controversiâ probatur, nedum infirmetur, primatûs existentia[4].

728. (c) Eodem sæculo, *factis* non paucis agnoscitur Romanæ Sedis primatus : ex variis provinciis ad episcopum Romanum multi, etiam episcopi, recursum habent sive ad reddendam rationem fidei suæ, sive ad controversiam componendam, aut consilii causâ, vel ad exquirendam approbationem particularium conciliorum. Ita *Origenes* ad Fabianum Romanæ urbis episcopum, et ad complures alios ecclesiarum antistites epistolas scripsit, ad reddendam ra-

[1] Ep. 72, *P. L.*, III, 1050. — Ibidem, col. 1273 sq. invenies dissertationem historico-dogmaticam de hâc controversiâ.

[2] S. Augustin., *de Baptismo*, l. V, c. 25, *P. L.*, XLIII, 194; cfr. A. d'Alès, *Diction. d'Apologétique*, t. I, 408-411.

[3] Cfr. Freppel, *S. Cyprien*, leç. XVIII, circa finem; L. Rivington, op. cit., p. 115-116.

[4] Ita concil. *Arelatense*, 314, cui non pauci aderant Africani, decretum S. Stephani suum fecit (Denz.-Bannwart, n. 53).

tionem fidei suæ, ita agnoscens R. Pontificis auctoritatem [1], licet Alexandriæ viveret; item *Dionysius*, ep. Alexandr., qui, dum contra Sabellii hæresim scriberet, verbis usus fuerat, quæ a nonnullis ut hæretica habebantur, apud Dionysium Romanum Pontif. accusatus, eidem scripsit, mentem suam exponendi gratiâ [2]; *Cyprianus* pariter, ut jam diximus, pluries ad S. Pontificem recursum habuit [3]. Item episcopi sede suâ pulsi, ut Basilides et Martialis a concilio provinciali in Hispaniâ habito depositi, eorumque successores, Sabinus et Felix, Romam recurrerunt ut Sedes Apostolica litem componeret [4]; ita pariter Athanasius et Petrus Alexandrini antistites [5]. Schismatici etiam, qui partes Felicissimi secuti fuerant, ad Petri cathedram confugerunt, solliciti retinendæ communionis cum Sede Apostolicâ [6]. Adeo notus erat hic primatus, ut imperator Aurelianus jusserit reddere domum ecclesiæ Antiochenæ iis quibus Italici christianæ religionis antistites et Romanus episcopus scriberent [7]. Ergo tum catholici tum hæretici vel schismatici primatum Rom. Pontificis jam agnoscebant.

729. 2° *Quarto* et *quinto* sæculis, primatus Romanæ Cathedræ tam *clare* et *diserte scriptis* et *factis* asseritur ut de ejus existentiâ et agnitione dubitari nequeat.

(A) Imprimis episcopi Romani *loquuntur* et *agunt* tanquam *sui primatûs plene conscii.* (a) *Sylvester*, an. 325, per legatos suos Nicæno concilio præfuit. — *Julius I*, an. 342, docuit episcoporum causas Romæ esse judicandas; ab hæreticis advocatus ut arbitri partes susciperet, in gratiam Athanasii litem terminavit, eumque in sedem Alexandrinam restituit [8]. — Pariter Marcellus Ancyranus, Paulus Constantinopolitanus, Asclepas Gazenus et Lucius Adrianopolita-

[1] Eusebius, *H. E.*, l. VI, 36, *P. G.*, XX, 597; cfr. S. Hieronymus, ep. 84, n. 10.

[2] S. Athanasius, *ep. de sententiâ Dionysii*, n. 19, *P. G.*, XXV, 500.

[3] Epist. 59, n. 14; 67, n. 5; 68, n. 3 (*Hartel*, II, 683, 639, 745).

[4] Héfélé-Leclercq, op. cit., t. I, p. 171.

[5] S. Hieronym., Ep. 127, n. 5.

[6] S. Cyprian., Ep. 59, (*Hartel*, II, 666).

[7] Eusebius, *H. E.*, VII, 30, *P. G.*, XX, 719.

[8] Ap. Athanasium, *Apol. contra Arianos*, n. 33, *P. G.*, XXV, 304; Héfélé-Leclercq, *Hist. des Conciles*, t. I, p. 699-702.

nus ad Sedem Apostolicam appellârunt. — *Liberius*, ab ipso imperatore Constantio rogatus ut Athanasium deponeret, id præstare noluit, proptereaque in exilium missus fuit [1]; sed exinde apparet *jus episcopos deponendi* ad Romanam Sedem spectare. Item plurimi episcopi Ægyptii, in causâ Athanasii, ad Julium et Liberium recursum habuerunt, ut eum contra falsas accusationes episcoporum Ario faventium defenderent; *Ariani* ipsi, sive fraudibus sive apertâ vi, Liberium in suam trahere sententiam conati sunt, rati videlicet nil sibi profuturum, nisi Romanus Pontifex cum ipsis consentiret [2].

(b) *Damasus*, post synodum Ariminensem, episcopis orientalibus *regulam fidei* subscribendam proposuit : quam revera multi subscripserunt et ita in Ecclesiam recepti sunt [3]. Quam frequenter vero ad eum recurrerent episcopi Orientis et Occidentis, testatur Hieronymus, ejus scriba [4]. " Cum in chartis ecclesiasticis juvarem Damasum Romanæ urbis episcopum, et Orientis Occidentisque synodicis consultationibus responderem "... Revera *S. Basilius* ad Damasum scribens, tristissimum Orientis statum exponit atque addit [5]: " Horumce malorum unicum esse remedium duximus vestræ commiserationis visitationem "; ab eodem Pontifice [6] postulârunt Orientales episcopi ut Timotheum, Apollinaris discipulum, damnare vellet.

730. (c) *Siricius*, an. 385, ad Himerium, Tarraconensem episcopum, responsum mittens, scribit : " *Portamus onera omnium qui gravantur ;* quin immo *hæc portat in nobis beatus Apostolus* Petrus, qui nos in omnibus, ut confidimus, administrationis suæ protegit et tuetur heredes " [7].

Sæpius etiam episcopi Africani ad *Anastasium*, 399-401, recurrerunt, posteaque Domino gratias reddiderunt eo quod illi optimo ac sancto antistiti tam piam curam pro membris

[1] **Athan.**, *Hist. Arianorum*, 35, *P. G.*, XXV, 733; **Héfélé-Leclercq**, op. cit., p. 866.
[2] **Athan.**, op. cit., n. 9, *P. G.*, XXV, 704.
[3] Apud **Mansi**, *Concil.*, VIII, 158.
[4] Ep. 123, n. 10, *P. L.*, XXII, 1052. — [5] Epistola 70.
[6] **S. Damasus**, ep. 7, *P. L.*, XIII, 370.
[7] Ap. **Coustant**, *Ep. Rom. Pontif.*, Parisiis, 1721, I, 624.

Christi, quamvis in diversitate terrarum sparsis, inspirare dignatus est [1].

(d) *Innocentius I*, an. 417, episcopos concilii Carthaginiensis congratulabatur quod, antiquæ traditionis exempla servantes, recursum habuerint ad Apostolicam Sedem, et patrum instituta custodierint, nempe " ut quidquid, quamvis de disjunctis remotisque provinciis ageretur, non prius ducerent finiendum nisi ad hujus Sedis notitiam perveniret, ut totâ hujus auctoritate, justa quæ fuerit, pronuntiatio firmaretur " [2]... Idem Pontifex S. Hieronymum a Pelagianis molestatum auctoritate suâ protexit [3]; ad eum pariter confugit S. Chrysostomus [4].

731. (e) *Zozimus*, an. 418, ad episcopos africanos scribit [5] : " Quamvis Patrum *traditio Apostolicæ Sedi auctoritatem tantam tribuerit, ut de ejus judicio disceptare nullus auderet*, idque per canones semper regulasque servaverit, et currens adhuc suis legibus ecclesiastica disciplina Petri nomini, a quo ipsa quoque descendit, reverentiam quam debet exsolvat "... — Idem Pontifex in Epistolâ quæ *Tractoria* dicitur, non solum pelagianos errores damnavit, sed omnibus mandavit episcopis ut hoc decretum subscriberent [6].

(f) *S. Leo Magnus*.(440-461) ad metropolitanos per Illyricum constitutos scribit [7] : " *Et quia per omnes Ecclesias cura nostra distenditur, exigente hoc a nobis Domino*, qui apostolicæ dignitatis beatissimo Petro primatum fidei suæ remunerationem commisit, *universalem Ecclesiam in fundamenti ipsius soliditate constituens*, necessitatem sollicitudinis, quam habemus, cum his, qui nobis collegii caritate conjuncti sunt, sociamus ".

732. (g) Disertius etiam *S. Hormisdas Papa* eamdem doctrinam asserit in Formulâ, Constantinopolim missâ, ut ab episcopis subscriberetur, et cui de facto subscripserunt *omnes episcopi Orientales*, quamque *multi Occidentales episcopi* approbârunt, et non pauca *Concilia Imperatorumque rescripta* confirmârunt : " Prima salus est rectæ fidei regulam custodire, et a Patrum traditione nullatenus deviare. Et quia non potest D. N. Jesu Christi prætermitti senten-

[1] *Codex canonum ecclesiæ africanæ*, 56, 65, 68.
[2] **Coustant**, op. cit., p. 888; aut **Denz.-Bannwart**, n. 100.
[3] **S. Innocent.**, ep. 34.
[4] *Ep. Chrysost. ad Innocent.*, ap. **Coustant**, p. 771.
[5] **Coustant**, l. c., 974; cfr. **Denz.-Bannwart**, n. 109.
[6] Cfr. **Prosper**, *Adv. collator.*, c. 21. — [7] Ep. 5, *P. L.*, LIV, 615.

tia dicentis : *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*, etc. Hæc quæ dicta sunt rerum probantur effectibus, *quia in Sede Apostolicâ citra maculam semper est catholica servata religio...* Suscipimus autem et probamus epistolas b. Leonis Papæ universas... sequentes in omnibus Apostolicam Sedem et prædicantes ejus omnia constituta. Et ideo spero ut in unâ communione vobiscum, quam Sedes Apostolica prædicat, esse merear, *quâ est integra et veræ christianæ religionis et perfecta soliditas :* promittentes in sequenti tempore sequestratos a communione Ecclesiæ catholicæ, id est non consentientes Sedi Apostolicæ, eorum nomina inter sacra non recitanda esse mysteria "[1]. Ex quibus duo præsertim constant : Sedem Apostolicam, id est Romanam, esse inviolabilem fidei catholicæ custodem, et eos qui non consentiunt in omnibus huic Sedi, a communione Ecclesiæ catholicæ esse sequestratos.

733. Contendunt quidem *Protestantes*[2] Romanos episcopos non veritatis amore, sed *ambitione* ita locutos fuisse. Quam injusta sit talis accusatio paulum attendenti patebit. (a) Si pauci tantum inter Rom. Pontifices sibi hanc supremam potestatem vindicavissent, possent forsan ut ambitionis rei haberi; sed *omnes* a S. Clemente ad Pium X eodem sensu locuti sunt, inter quos, fatentibus ipsis Protestantibus, sanctos vere humiles invenire licet; omnes pariter primatum quasi *onus* et *officium*, non honorem, sibi vindicant, et quidem cum plenâ confidentiâ, in medium adducendo Scripturæ vel prædecessorum effata. (b) Præterea multæ ex epistolis, in quibus primatum sibi asserunt, sunt *synodicæ*, i. e. cum approbatione multorum episcoporum conscriptæ; ita *Julius I* ad Eusebianos scribens, ait[3] : " Necessum est vobis notum facere, etiamsi solus scripserim, non ideo mei solius esse illam sententiam, sed et omnium qui in Italiâ sunt, et qui in his partibus degunt episcoporum ". (c) Tandem hunc primatum agnoverunt plerique saltem episcopi totius Ecclesiæ, inter quos numerantur viri non minus doctrinâ quam zelo et fortitudine conspicui; jamvero testimonium tam multis auctoritatibus innixum, a nemine sanæ mentis rejici potest; secus enim, ut acute animadvertit *Bossuet*, pari jure diceretur ne episcopis quidem aut presbyteris esse adhibendam fidem, cum sacerdotii sui honorem prædicant; quod contra est. Nam quibus Deus singularem honoris dignitatisque prærogativam contulit, iisdem inspirat verum de suâ potestate sensum, ut eâ in Domino, cum res poposcerit, libere et confidenter utantur, fiatque illud quod ait Paulus : " Accepimus Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis "[4].

[1] *Migne*, P. L., LXIII, 460; **Denz.-Bannwart**, n. 171.
[2] Ita **Puller***, et alii supra n. 683.
[3] Ap. **Athanasium**, *Apol. contra Arianos*, 26, *P. G.*, XXV, 291.
[4] *I Cor.*, II, 12. Cf. **L. Rivington**, op. cit., p. 927 sq.

734. (B) *Primatum Romani episcopi Patres quarti et quinti sæculi indubitanter agnoverunt:*

(a) *S. Optatus Milevitanus* contra Donatistas arguens, qui contendebant Ecclesiam e *solis justis* constitui, ideoque *sanctitatem* esse primariam Ecclesiæ notam, ostendit duas esse alias notas, nempe catholicitatem et unitatem. Hanc vero *unitatem* repetit *ex Cathedrâ Petri Romæ constitutâ*, quia videlicet Petrus est caput omnium Apostolorum; ceteras cathedras ab hâc manasse docet, et necessarium esse, sub pœnâ peccati et schismatis, *communionem servare cum hâc Petri cathedrâ*, quæ usque ad nos, per seriem Romanorum Pontificum, perseveravit : "Negare non potes scire te in urbe Româ Petro primo cathedram episcopalem esse collatam, in quâ sederit omnium Apostolorum caput Petrus; unde et Cephas appellatus est; in quâ unâ cathedrâ unitas ab omnibus servaretur, ne ceteri Apostoli singulas sibi quisque defenderent, ut jam schismaticus et peccator esset, qui contra singularem cathedram alteram collocaret. Ergo cathedram unicam, quæ est prima de dotibus (i. e. *notis Ecclesiæ*), sedit prior Petrus; cui successit Linus (*hic traditur catalogus Rom. Pontificum a Petro ad Damasum*)... Damaso Siricius, hodie qui noster est socius : cum quo nobiscum totus orbis *formatarum*[1] in unâ communionis societate concordat... Probatum est nos esse in Ecclesiâ sanctâ catholicâ... et *per Cathedram Petri*, quæ nostra est, per ipsum, et ceteras dotes apud nos esse"[2].

735. (b) *S. Ambrosius* pariter tenet Petrum esse Ecclesiæ centrum, Romanam Ecclesiam esse caput totius orbis catholici, et *signum veræ fidei esse communionem cum Romanâ Ecclesiâ :* "Ipse est Petrus cui dixit : Tu es Petrus et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. *Ubi ergo Petrus, ibi Ecclesia;* ubi Ecclesia, ibi nulla mors, sed vita æterna"[3]. Et alibi : "*Totius orbis Romani caput Romanam Ecclesiam*, atque illam sacrosanctam Apostolorum fidem, ne turbari sineret, obsecranda fuit clementia vestra : inde enim in omnes venerandæ communionis jura dimanant"[4] Narrat insuper fratrem suum Satyrum, ad ignota littora tempestate propulsum, advocâsse ad se episcopum, nec ullam veram putâsse nisi veræ fidei gratiam, et inquisivisse utrum "*cum episcopis catholicis, hoc est, cum Romanâ Ecclesiâ conveniret*"[5].

[1] Nomine *formatarum* intelligebantur *litteræ communionis*, certâ quâdam formâ redactæ, quas episcopi sibi invicem mittebant, in testimonium unitatis Ecclesiæ, ad ostendendum videlicet omnes episcopos sibi invicem copulatos esse in unitate ejusdem Ecclesiæ. Cf. **Martigny**, *Diction. des Antiq. chrét.*, vocabulo *Lettres ecclésiast.*, p. 422 ed. 1877.

[2] **S. Optat.**, *De schismate Donatist.*, lib. II, c. 2, 3, 9, *P. L.*, XI, 947.

[3] In Ps. 40, n. 30, *P. L.*, XIV, 1081.

[4] Ep. XI ad Imperatores, n. 4, *P. L.*, XVI, 946.

[5] De excessu fratris sui, l. I, n. 47, *P. L.*, XVI, 1306

736. (c) Item *S. Augustinus*[1] adversus Donatistas scribit, Carthaginis episcopum potuisse non curare conspirantem multitudinem inimicorum, "cum se videret et *Romanæ Ecclesiæ, in quâ semper apostolicæ cathedræ viguit principatus*, et ceteris terris, unde Evangelium ad ipsam Africam venit, per communicatorias litteras esse conjunctum". Alibi[2] agnoscit a sententiâ suâ appellationem dari ad Apostolicam Sedem; immo et concilia provincialia suam præcipuam auctoritatem ex approbatione S. Pontificis desumere[3]: "Jam enim de hâc causâ duo concilia missa sunt ad Sedem Apostolicam; inde etiam rescripta venerunt. Causa finita est".

Nec aliter *S. Hieronymus*, qui ad Damasum Papam scribit: "Ego nullum primum, nisi Christum sequens, Beatitudini tuæ, id est, cathedræ Petri communione consocior. Super illam petram ædificatam Ecclesiam scio. *Quicumque extra hanc domum agnum comederit, profanus est.* Si quis in Noe arcâ non fuerit, peribit regnante diluvio... Non novi Vitalem, Meletium respuo, ignoro Paulinum. *Quicumque tecum non colligit, spargit;* hoc est, qui Christi non est, Antichristi est"[4]. Nil sane clarius desideratur ad primatum Rom. Sedis declarandum, et adversarii nil aliud dicere habent nisi S. Hieronymum tunc *juvenem* fuisse, ejusque testimonium, utpote *unicum*, magni ponderis non esse[5]; quod manifeste falsum est, cum hic nihil aliud fecerit nisi disertis verbis exprimere quod S. Ambrosius, S. Augustinus, S. Optatus aliique supra laudati etiam alio modo luculenter docuerunt.

737. (d) Nec aliter in *Ecclesiâ orientali.* Ita *S. Athanasius* refert et *approbat* verba Julii I episcopis eusebianis exprobrantis quod, inconsultâ Sede Apostolicâ, episcopos et ipsum Alexandrinum episcopum deponere ausi fuerint: "An ignoratis hanc esse consuetudinem ut primum nobis scribatur (ait Julius), et hinc quod justum est decernatur? Sane si qua hujusmodi suspicio in illius urbis episcopum cadebat, ad hanc Ecclesiam illud rescribendum fuit[6]". — Pariter *Socrates* et *Sozomenes*, dum referunt verba Julii I asserentis nil in orientalibus conciliis fieri debere sine episcopi Romani consensu, id minime improbant[7]. — *S. Gregorius Nazianzenus* Romam vocat *totius orbis christiani præsidem*[8]. — *Eusebiani*, qui

[1] **S. August.**, Ep. 43, n. 7, *P. L.*, XXXIII, 163.
[2] Ep. 209, *P. L.*, XXXIII, 953-957.
[3] Sermo 131, n. 10, *P. L.*, XXXVIII, 734.
[4] **S. Hieronymus**, Epist. 15, 16, alias 57, 58.
[5] Ita recentissime **Puller***, op. cit., p. 170. — Falsum est S. Hieronymum tunc temporis fuisse *juvenem*: jam enim illam ætatem attigerat quâ potuisset episcopus fieri, ejusque nomen jam in omnibus ecclesiis celebratur. Cf. **L. Rivington**, op. cit., p. 228.
[6] *Apol. contra Arianos*, 35, *P. G.*, XXV, 307.
[7] **Socrates**, *H. E.*, II, 8, 15, 17; **Sozom.**, *H. E.*, III, 8.
[8] *Carmen de vitâ suâ*, *P. G.*, XXXVII, 1068.

primum agnoverant episcopo Romano jus inesse judicandi de causâ Athanasii et Marcelli Ancyrani, sed postea ejus sententiam rejecerant, ei tandem, an. 346, se subjiciunt. — *S. Chrysostomus*, a Theophilo Alexandrino injuste depositus, ad Innocentium I scribit [1]: "Obsecro ut scribas quod hæc tam inique facta ... non habeant robur, sicut nec suâ naturâ habent; illi autem qui adeo inique egisse deprehensi sunt pœnæ ecclesiasticarum legum subjaceant".

Quod confirmatur ex testimonio ipsius *Imperatoris Justiniani* ad Joannem II Pontificem (534) scribentis [2]: "Nec enim patimur quidquam quod ad Ecclesiarum statutum pertinet, quamvis manifestum et indubitatum sit, quod movetur, ut non etiam vestræ innotescat Sanctitati, quæ caput est omnium Ecclesiarum"; necnon testimonio Conciliorum Ephesini, Chalcedonensis et Constantinopolitani III, quibus multi Orientales interfuerunt.

738. 3° Ex consensu totius Ecclesiæ in Conciliis manifestato. Episcopi universalis Ecclesiæ, in concilium coadunati, non semel, sed pluries unanimiter [3] agnoverunt primatum Rom. Pontificis. (a) Ita in Conc. *Ephesino* (431); quamvis enim Nestoriana hæresis in Oriente solo nata et propagata esset, S. Cyrillus, patriarcha Alex., qui ab initio inter ceteros Orientis patriarchas primum obtinuerat locum, a Rom. Pontifice sententiam et definitionem rogavit, ut fidei unitas servaretur; S. Pontifex Cœlestinus Cyrillum vicarium suum creavit, ut Concilio præsideret, legatosque misit quorum unus, Philippus presbyter, Patres Concilii, nullo reclamante, sic allocutus est: "Nulli dubium, immo sæculis omnibus notum est quod *sanctus beatissimusque Petrus Apostolorum princeps et caput, fideique columna, et Ecclesiæ catholicæ fundamentum*, a D. N. Jesu Christo, Salvatore humani generis ac Redemptore, *claves regni accepit, solvendique ac ligandi peccata potestas ipsi data est: qui ad hoc usque tempus et semper in suis successoribus vivit, et judicium exercet. Hujus itaque secundum ordinem successor et locum tenens* sanctus beatissimus *Papa noster Cœlestinus episcopus*, nos ipsius præsentiam supplentes, ad hanc sanctam synodum misit... Quamobrem in-

[1] *Ep. 1 ad Innoc. I*, n. 4, *P. G.*, LII, 534.

[2] *Codex*, sub titulo de S. Trinitate.

[3] Hic agitur tantum de unanimitate *morali*, quæ existit paucis etiam contradicentibus, ut infra declarabitur.

telligat Nestorius se a communione sacerdotali Ecclesiæ catholicæ alienum esse "[1].

(b) Nec minus diserte in Conc. *Chalcedonensi* (451), in quo sexcenti circiter adfuerunt episcopi, qui *fere omnes Orientales* erant. Leo videlicet celebrem illam scripsit epistolam[2], in quâ Eutychetis errores diserte damnabantur, legatosque misit qui nomine suo Concilio præsiderent; postquam autem ejus Epistola coram Patribus lecta fuit, episcopi clamaverunt: "Hæc Patrum fides; hæc Apostolorum fides. Omnes ita credimus; orthodoxi ita credunt. Anathema ei qui ita non credit. *Petrus per Leonem ita locutus est*[3]". Postea autem relationem omnium in Concilio actorum ad Leonem miserunt, in quâ hæc inter alia leguntur: "Quam (fidem) veluti auro textam seriem ex veste Christi et præcepto legislatoris venientem usque ad nos ipse servasti, *vocis beati Petri omnibus constitutus interpres*... Quibus (episcopis in Concilio congregatis) tu quidem, *sicut membris caput*, præeras per eos qui tuum tenebant ordinem (i. e. legatos) ... Rogamus igitur, et *tuis decretis nostrum honora judicium;* et sicut nos capiti in bonis adjecimus consonantiam, sic et summitas tua filiis, quod decet adimpleat"[4].

739. (c) Similia legere est in Conc. *Constantinopolitano III* (680) ad Agathonem Pontificem scribente: "Itaque tibi, ut primæ Sedis *Antistiti universalis Ecclesiæ, quid agendum sit, relinquimus* stanti super firmam fidei petram, libenter acquiescentes veræ confessionis litteris a vestrâ paternâ beatitudine ad piissimum Imperatorem missis, *quas ut a summo Apostolorum vertice divine perscriptas* agnoscimus". Hinc in sermone acclamatorio Patres exclamârunt: "*Per Agathonem Petrus loquebatur*[5]".

740. (d) In Conc. *Lugdunensi II* (1274) et *Florentino* (1438-45), ubi utriusque Ecclesiæ Romanæ et Græcæ convenerant episcopi, primatus jurisdictionis Rom. Pontificis

[1] Apud **Mansi**, *Concil.* IV, 1295; Harduin, I, 1378; Denz.-Bannwart, n. 112.
[2] **S. Leo**, Ep. 28, *P. L.*, LIV, 763-781.
[3] **Harduin**, op. cit., II, 305-306.
[4] **Harduin**, l. c., 655, 659; **Denz.-Ban.**, n. 149.
[5] **Harduin**, III, 1422, 1438; **Mansi**, XI, 665.

disertis verbis definitus est : " *Definimus* Sanctam Apostolicam Sedem et *Romanum Pontificem in universum orbem tenere primatum*, et ipsum Pontificem Rom. successorem esse B. Petri, Principis Apostolorum, et verum Christi vicarium, totiusque Ecclesiæ caput, et omnium Christianorum patrem et doctorem existere, et ipsi in B. Petro pascendi, regendi et gubernandi universalem Ecclesiam a D. N. Jesu Christo plenam potestatem traditam esse, quemadmodum etiam in gestis Œcumenicorum Conciliorum et in sacris canonibus continetur " [1].

Extra dubium est igitur ab universali Ecclesiâ primatum Rom. Pontificis fuisse agnitum et definitum ; ideoque huic veritati adhærere debent illi omnes Christiani qui aliquam auctoritatem in Ecclesiâ admittunt, præsertim vero illi Anglicani et Græci qui indivisæ Ecclesiæ definitiones ut fidei normam habent [2] : supra enim probavimus corpus episcoporum esse infallibile.

741. 4° Ut vero eos etiam perstringamus qui, auctoritate Ecclesiæ rejectâ, Apostolorum collegii infallibilitatem admittunt, *præscriptionis* argumento utimur. Historice constat, ex documentis supra allatis, saltem a sæculo sexto Rom. Pontifices ab universali Ecclesiâ, tum Orientali tum Occidentali, ut Petri successores agnitos fuisse, et jure divino primatum jurisdictionis in totâ Ecclesiâ legitime exercuisse. Atqui talis persuasio *nonnisi ab Apostolis dimanare potuit.*

Si enim temporibus apostolicis universaliter credebatur omnes episcopos jure divino æquales esse, ut contendunt adversarii, necesse est magnam in fide et praxi totius Ecclesiæ intervenisse mutationem. Jamvero talis mutatio, omnibus attentis, *moraliter impossibilis erat.* Mutatio enim de quâ agitur, summi erat momenti, in materiâ, non pure dogmaticâ et obscurâ, sed *practicâ* atque *plane obviâ, ad Ecclesiæ essentialem constitutionem* spectante ; ergo mutatio fieri non potuit quin *ubique* et *a multis* præsertim *episcopis* cognosceretur. Si vero talis mutatio cognita fuerit, sane reclamationes atque con-

[1] Ita *Florent.*, Labbe, vol. XIII, p. 515; Denz.-Ban., n. 694.

[2] Fides communis Ecclesiæ de primatu Rom. Pontificis probari potest etiam e variis ecclesiarum liturgiis. Quoad liturgias orientales, cfr. Tondini, *La primauté de S. Pierre prouvée par les titres que lui donne l'Eglise russe dans sa liturgie*, Paris, 1867; anglice, *The Primacy of St Peter demonstrated from the Liturgy of the Greco-Russian Church*, 1879; Livius, op. cit., p. 378 sq.

tentiones orti debuerunt : nam agebatur de re ad *omnes episcopos pertinente*, quâ eorum *jura* et *privilegia aperte minuebantur :* porro his temporibus multi sane erant episcopi quibus puritas fidei et institutionum Christi integritas maxime cordi habebatur ; alii erant plus minusve ambitiosi, jurium suorum studiosi ; utrisque talis mutatio odiosa fuisset, nec proinde sine contentionibus et reclamationibus accepta. Harum autem contentionum nulla exstant vestigia : pauca siquidem facta, ab adversariis congesta, ut disputatio de celebratione Paschæ et rebaptizantium controversia, clare ostendunt Rom. Pontificis supremam auctoritatem communiter fuisse tunc temporis acceptam, etsi, propter quorumdam episcoporum præjudicia, ejus decreta non fuerunt fideliter ab omnibus exsecutioni mandata ; notatu autem dignum est etiam eos qui Papæ mandatis restiterunt, nunquam explicite ejus auctoritatem denegâsse ; quod certe fecissent, si ipsis persuasum fuisset omnes episcopos esse jure divino æquales.

Ergo nulla reapse intervenit mutatio ; ergo doctrina de Rom. Pontificis primatu vere apostolica est, ideoque ab omnibus Christianis admittenda.

742. *Thesis 3ª :* **Romanus Pontifex, cum ex cathedrâ loquitur, infallibilitate pollet in definiendâ doctrinâ de fide vel moribus, ita ut ejus definitiones ex sese, non autem ex consensu Ecclesiæ, sint irreformabiles** [1]. *Historice certum, theologice de fide ex decreto Vaticano* mox citando.

743. 1° **Status quæstionis.** (A) **Errores.** (a) Infallibilitatis dogma *Protestantes* unanimi ore rejiciunt, ejusque notionem variis modis pervertunt. Multi adhuc existimant infallibilitatem nihil aliud esse nisi impeccabilitatem [2] ; alii dicunt Pontificem posse, vi hujus privilegii, declarare bonum id quod revera malum est, ita ut ejus voluntas sit regula boni

[1] S. Thom., 2ª 2æ, q. I, a. 10 ; Bellarm., *de Rom. Pontif.*, l. IV, c. 1 sq. ; Perrone, *De Rom. Pontificis infallibilitate*, Taurini, 1874 ; Brugère, n. 39 sq. ; Mazzella, n. 1039 sq. ; De Groot, q. XVI, a. 5 sq. ; Pesch, n. 507 ; Palmieri, *de Rom. Pontifice*, th. 25 sq. ; Newman, *Letter to the Duke of Norfolk*, in opere *Diffic. of Anglicans*, vol. II, ed. 1888 ; Manning, *The Vatican Council*, New York, 1887 ; Fessler, *True and false infallibility* ; D. Lyons, *Christianity and Infallibility*, New York, 1892 ; Dom Guéranger, *La Monarchie Pontificale* ; Bottalla, *De la souveraine et infaillible autorité du Pape dans l'Eglise* ; Schrader, *de Unit. Rom.*, part. II.

[2] Quod non solum a *populariibus*, sed etiam a *sapientibus* audivimus, dum inter Protestantes conversaremur.

et mali [1]; nonnulli contendunt infallibilitatem idem esse ac omniscientiam [2], vel involvere inspirationem [3], immo quasi hypostaticam unionem S. Spiritus cum Papâ [4], aut potestatem continuo miracula patrandi [5].

(b) *Gallicani* non tam longe procedebant, sed tenebant definitiones S. Pontificis *non esse irreformabiles nisi accedente Ecclesiæ consensu.*

Hic error tempore magni Occidentalis schismatis ortum habuit. Cum enim dubitaretur quis esset Papa, multi censuerunt supremam auctoritatem ad Concilium generale devolutam esse. Exinde natus est error *Concilium, etiam jure ordinario, esse supra Papam*, nec proinde hunc esse infallibilem nisi cum Concilio generali rem definiat, vel saltem accesserit Ecclesiæ consensus.

Hic error, a *Gerson* propugnatus, postea fere exstinctus, renovatus est ab *E. Richer*, doctore Sorbonico [6], et *P. de Marca*, et, urgente Ludovico XIV, qui, occasione jurgiorum cum Papa, eidem resistere volebat, a Facultate Parisiensi licet reluctante receptus fuit, posteaque (a. 1682) ab ipso clero gallicano in famosâ *declaratione quatuor articulis comprehensâ* [7]. Exinde plus minusve traditus fuit

---

[1] Ita **Kingsley**, * apud *Macmillan's Magazine*, Jan. 1864, p. 216-217. Cf. **Newman**, *Apologia*, p. 3.

[2] "Infallibilitas omniscientiam significat". (**Draper**, * *Conflict between Religion and Science*, p. 225).

[3] **Littledale**, * op. cit., n. 80, p. 184, scribit infallibilitatem supponere omnes Pontificias decisiones esse *inspiratas* proindeque novas paginas canonicis Scripturis addi.

[4] Cfr. **Pusey***, *Eirenicon*, p. 326-327.

[5] **Draper***, op. cit., p. 284.

[6] Cf. **Puyol**, *Edmond Richer, étude histor. et crit. sur la rénovation du Gallicanisme au XVIIe s.*, 1876.

[7] **Gérin**, *Recherches sur l'Assemblée de 1682*. Hæc est substantia quatuor articulorum: "1. Reges et principes in temporalibus nulli ecclesiasticæ potestati Dei ordinatione subjici, neque auctoritate clavium Ecclesiæ, directe vel indirecte, deponi, aut illorum subditos eximi a fide atque obedientiâ, ac præstito fidelitatis sacramento solvi posse... 2. Valeant atque immota consistant S. Œcumen. synodi Constantiensis a Sede Apostolicâ comprobata decreta de auctoritate Conciliorum generalium... nec ad solum schismatis tempus concilii dicta detorqueant... 3. Hinc Apostolicæ potestatis usum moderandum per canones Spiritu Dei conditos et totius mundi reverentiâ consecratos; valere etiam regulas, mores et instituta a regno et Ecclesiâ gallicanâ recepta... 4. In fidei quoque quæstionibus præcipuas S. Pontificis esse partes, ejusque decreta ad omnes et singulas ecclesias pertinere, *non tamen irreformabile esse judicium, nisi Ecclesiæ consensus accesserit*". Juxta *Bossuet, tacitus* sufficiebat consensus. — Hæc declaratio ab Alexandro VIII improbata fuit in Bullâ *Inter multiplices* (1690), et ab ipso Ludovico XIV aliquo sensu retractata; sed paulatim tamen errores in eâ contenti clerum gallicanum pervaserunt, favente auctoritate

in gallicis universitatibus, paucis tantum reluctantibus; et etiam extra Galliam, præsertim in Austriâ, sub nomine Josephismi, sparsus fuit, donec tandem a *C. Vaticano* explicite fuerit condemnatus.

744. (B) **Doctrina catholica** ita exponitur a Concilio *Vaticano*[1]: "Definimus *Romanum Pontificem*, cum *ex cathedrâ* loquitur, id est, cum omnium Christianorum Pastoris et Doctoris munere fungens, pro supremâ suâ Apostolicâ auctoritate, *doctrinam de fide vel moribus ab universâ Ecclesiâ tenendam definit*, per assistentiam divinam ipsi in beato Petro promissam, câ *infallibilitate pollere*, quâ divinus Redemptor Ecclesiam suam in definiendâ doctrinâ de fide vel moribus instructam esse voluit; ideoque ejusmodi Romani Pontificis *definitiones ex sese*, non autem ex consensu Ecclesiæ, *irreformabiles esse*".

Quam definitionem libenter acceperunt omnes Catholici episcopi, etiam ii qui huic dogmatis definitioni in ipso Concilio restiterant. Huic tamen parere noluerunt nonnulli sacerdotes et laici, præsertim in Germaniâ, qui sese *Veteres Catholicos* vocant, sed melius *Neo-Protestantes* dici possent; inter quos *Döllinger*, *Reinkens* episcopus a Jansenistis Hollandiæ episcopis creatus, *Von Schulte*, *H. Loyson* aliique pauci, qui, non obstante civilis auctoritatis favore, vix ullos fideles ad se trahere potuerunt, fatentibus ipsis Protestantibus.

745. 2° **Declaratur thesis.** Ad quod præstandum præfatæ definitionis verba exponemus ad mentem Patrum Concilii[2].

(A) Imprimis *non* agitur hic de *impeccabilitate*, sed de *infallibilitate in docendo*, ut constat ex ipso titulo capitis, et ex verbis "*doctrinam definit... definitiones* ex sese *irreformabiles esse*"; jamvero impossibilitas errandi in docendo a sanctitate disjungi potest; ideoque Papa peccare potest, etiam graviter, etsi errare non possit cum ex cathedrâ loquitur.

Quod illustratur exemplis: Balaam, ipso tempore quo prophetabat, graviter peccabat, quum populo judaico injuste maledicere vellet; item Caiphas, dum Christi mortem advocaret in Concilio, prophetabat et simul grave peccatum committebat[3]; ergo S. Pontifex, etiam tempore quo veritatem de fide definit, peccator esse

regiâ, quæ hâc utebatur tanquam clypeo ad vim enervandam Pontificiarum decisionum. — Cfr. **Denz. Ban.**, n. 1322-1326.

[1] *Vatic.*, sess. IV, cap. 4.

[2] Utemur proinde explicati nibus datis a Relatore DD. Gasser, ap. *Acta et Decreta C. Vatic.* (ed. Lac.), 1890.

[3] *Joan.*, XI, 49 sq.

potest. Immerito igitur huic dogmati opponunt Protestantes quorumdam Pontificum crimina : hæc enim probant Pontifices esse *peccabiles*, non autem *fallibiles* in docendo.

746. (B) Hoc autem infallibilitatis privilegio R. Pontifex gaudet non in omnibus sermonibus, sed cum loquitur *ex cathedrâ ;* quod quatuor præsertim importat : —

(a) Ex parte *Pontificis*, ut *omnium Christianorum Pastoris et Doctoris munere fungatur.*

Hinc ut *doctor privatus*, non gaudet pontificiâ infallibilitate, sive in colloquiis familiaribus, sive in concionibus exhortatoriis ad populum, sive in libris a se editis, ut id aperte declaravit *Benedictus XIV* de operibus quæ ipse scripserat vel emendaverat dum esset Pontifex[1]. Immo si loquitur ut *episcopus urbis Romæ*, vel ut *Princeps sæcularis*, non est necessario infallibilis[2], sed solum quando docet ut totius Ecclesiæ Pastor et Doctor. — Infallibilitas igitur dici potest *personalis*, quatenus Petro ejusque successoribus directe promissa est, ideoque directe *sedenti, non Sedi*, competit : et ita excluditur Gallicanorum distinctio inter sedem et sedentem; est etiam *personalis*, quatenus ita personæ Pontificis competit, ut non possit ab eo aliis delegari. Sed *non est personalis*, quatenus R. Pontifici convenit, tamquam personæ privatæ : Papa enim infallibilis est non ut persona privata, sed ut persona publica, id est ut caput Ecclesiæ universalis[3].

---

[1] Scribit siquidem in Præfat. operis de *Synodo diœcesana :* " Libentique animo subscribimus doctrinæ scriptoris egregii M. Cani, qui *Lib. 6 de Locis theol., c. 8*, in responsione ad nonum argumentum, de libris agens qui a Summis Pontificibus conscripti publicantur, hæc ait : " Cum edunt libros de re quâlibet, R. Pontifices sententiam suam ut homines alii docti exprimunt, non tanquam Ecclesiæ judices de fide pronuntiant ".

[2] **H. E. Manning**, *The Vatican Council*, New York, 1887, ch. II, p. 64.

[3] Ita Episcopus Brixinensis, apud *Acta C. Vaticani*, p. 398 sq. Quâ occasione arreptâ, theologi disputant num Papa, *ut privata persona*, possit in hæresim incidere, *scienter* et *obstinate* adhærendo errori contra fidem. Eum posse errare in fide ex ignorantiâ omnes fere concedunt, sed multi negant, attentâ divinâ Providentiâ, eum posse *pertinaciter* errare, ita ut vere fiat hæreticus. Libenter hâc in re assentimus opinioni quam sic eximie **Suarez** exponit (*De fide*, disp. X, sect. VI, n. 11) : " Licet multi verisimiliter affirment, mihi tamen et magis pium et probabilius videtur posse quidem Papam, ut privatam personam, errare ex ignorantiâ, non tamen ex contumaciâ. Quamvis enim efficere Deus possit ut hæreticus Papa non noceat Ecclesiæ, suavior tamen modus divinæ Providentiæ est ut, quia Deus promisit Papam definientem nunquam erraturum, consequenter provideat ne unquam ille hæreticus sit. Adde : quod hactenus in Ecclesiâ nunquam accidit, censendum ex Dei ordinatione et providentiâ accidere non posse ". Si autem de facto Papa in hæresim pertinaciter incideret, probabilius ipso facto Pontificatu privaretur, et a corpore episcoporum suâ dignitate privatus *declarari* posset. Cfr. **Wernz**, *Jus Decretalium*, II, n. 615.

(b) Ex parte *objecti*, seu *materiæ*, ut Pontifex *doctrinam de fide vel moribus* definiat : id est *veritates revelatas* quæ ad salutem credi aut in praxim adduci debent, et veritates *intime cum revelatis connexas*, v. g. spiritualitatem et immortalitatem animæ, quæ necessariæ sunt ad fidei depositum custodiendum.

747. (c) Ex parte *modi*, seu *formæ*, ut *pro supremâ suâ Apostolicâ auctoritate*, doctrinam *definiat*, i. e. *finaliter determinet* quæ sunt credenda, ut recte ait *S. Thomas* [1].

Non igitur sufficit sententia quæ, *adhortandi* causâ, absque credendi obligatione, proferatur; neque satis est ut obligatio imponatur quæ absque fide internâ impleri possit, v. g. abstinendi a tali vel tali doctrinâ prædicandâ vel docendâ; sed requiritur verum præceptum doctrinam *interne credendi*. Iterum infallibilitas non extenditur ad ea quæ definitionem præcedunt, neque ad rationes propter quas doctrina definitur, sed solum ad rem ipsam definitam [2]. Non tamen necesse est ut quæstio antea ab aliquo proposita fuerit, cui S. Pontifex finem imponat, sed satis est ut Papa, etiam *motu proprio*, suam sententiam de rebus fidei et morum directe et terminative proferat [3].

(d) Ex parte *termini*, requiritur ut definitio *universam obliget Ecclesiam* : " doctrinam de fide vel moribus *ab universâ Ecclesiâ tenendam* ", nam fides una eademque esse debet, nec fieri potest ut alii in Ecclesiâ aliquid credere teneantur ad quod non obligantur alii.

Non videtur tamen necessarium ut Papa directe et immediate totam Ecclesiam alloquatur; etiam quando ad particularem Ecclesiam scribit, definitionem intendere potest pro universali Ecclesiâ; ita quando *Innocentius I*, in causâ Pelagianâ, ad Africanos episcopos decretum suum misit, rem definire volebat non pro solâ ecclesiâ Africanâ, sed pro universali Ecclesiâ. Inspiciendum est igitur non solum *ad quem* dirigatur Pontificia definitio, sed *pro quo* : et si ex contextu evidenter constet illum *pro omnibus* loqui, nil ex hoc capite prohibet quin hæc definitio sit infallibilis. Theologi tamen fatentur intentionem omnes obligandi fideles clare manifestandam esse : quod hodie vix ullam patitur difficultatem; quando enim Papa vult veritatem definire, prout factum est quoad dogma de Immaculato Conceptu B. Mariæ Virginis, ita clare loquitur ut de ejus mente nemo dubitare possit.

---

[1] S. Thom., 2ª 2ᵉ, q. 1, a. 10. Cf. *Acta C. Vaticani*, ed. Lacens., pp. 288, 414 sq.

[2] Quod egregie exponit J. H. Newman, *Diffic. of Anglicans*, vol. II, p. 325 sq. — [3] Cf. *Acta C. Vatic.*, ed. Lac., p. 474-475.

748. (C) Pontifex est infallibilis *non* per *inspirationem* vel *revelationem*, sed "per *assistentiam divinam* ipsi in B. Petro promissam", i. e. per auxilium divinum quo error efficaciter præcaveatur [1].

"Hinc Papa pro officio suo et rei gravitate tenetur media apta adhibere ad veritatem rite indagandam et apte enuntiandam; et ejusmodi media sunt Concilia, vel etiam consilia episcoporum, Cardinalium, theologorum etc... Sed ideo nihil timendum est, ac si per malam fidem et negligentiam Pontificis universalis Ecclesia in errorem circa fidem induci posset. Nam tutela Christi et assistentia divina Petri successoribus promissa, est causa ita efficax, ut judicium S. Pontificis, si esset erroneum et Ecclesiæ destructivum, impediretur; aut si reapse Pontifex ad definitionem deveniat, illa infallibiliter vera existat" [2]. Nec pariter timendum est ne forte Pontificia definitio *vi* aut *metu* extorqueatur: assistentia enim divina ita efficax erit, ut hoc impedire valeat; ceteroquin theologi communiter tenent definitionem vi aut metu extortam, si talis esset, irreformabilem non fore.

749. (D) Definitiones autem Pontificiæ, præfatis conditionibus vestitæ, sunt irreformabiles, seu infallibiles, "*ex sese*, non autem ex consensu Ecclesiæ"; quæ verba contra Gallicanos explicite diriguntur, qui contendebant hujusmodi definitiones irreformabiles non esse, nisi *accedente consensu Ecclesiæ*. Hic consensus, quando antecedit definitioni est quidem unum ex mediis quibus Pontifex uti potest ad cognoscendum doctrinam esse definibilem; sed, cum ipse sit *Judex* et *Doctor infallibilis*, non requiritur Ecclesiæ seu episcoporum consensus sive antecedens, sive concomitans aut consequens per modum *judicii concurrentis cum judicio ipsius Pontificis*: ipse enim pascit oves, fratresque suos confirmat in fide, non ab eis pascitur aut confirmatur. Hinc Pontificia infallibilitas est *independens*, non quidem a Spiritu Sancto a quo oritur, sed ab acceptatione episcoporum [3].

[1] Quod in eodem capite *Vaticanum* aperte declarat: "Neque enim Petri successoribus Spiritus S. promissus est, ut *eo revelante* novam doctrinam patefacerent, sed ut *eo assistente* traditam per Apostolos revelationem seu fidei depositum sancte custodirent et fideliter exponerent". Cfr. J. H. Newman, op. cit., p. 328.

[2] Ita Episcopus Brixinensis apud *Acta C. Vatic.*, ed. Lac., pp. 400, 401.

[3] Minus recte autem a quibusdam hæc infallibilitas dicta est *absoluta*. Nam, ut aiebat Episcopus Brixinensis ad Patres Vaticanos (*Acta C. Vat.*, p. 400), nullo in sensu infallibilitas pontificia est absoluta; nam infallibilitas absoluta

750. 3° Thesis probatur : — Scripturâ. (A) Ex textu superius citato : " Tu es Petrus et super hanc petram... " Unde sic : (a) Ibi Petrus, ejusque successores Romani Pontifices, dicuntur *petra*, cui tanquam *fundamento* tota innixa est Ecclesia, et quidem tam *firmiter*, ut portæ inferi contra eam prævalere nequeant. Atqui si Supremus Pontifex *ex cathedrâ* loquens, falsam doctrinam Ecclesiæ tanquam fidei objectum proponere potest, certe Ecclesia non est firma.

Vel enim Pontifici erranti Ecclesia obedit, vel non : si *prius*, cum eo in errorem fidei nocivum labitur, et portæ inferi contra eam prævalent, cum societati spirituali revelatione fundatæ, nihil magis perniciosum sit quam error in fide; si *posterius*, jam perit Ecclesiæ unitas; nam, ex dictis, Petri successores supremâ auctoritate docendi atque regendi pollent, ac proinde si huic legitimæ auctoritati episcopi et fideles resistunt, jam non una est Ecclesia, sed variæ efformantur sectæ sibi invicem oppositæ, prout apud Novatores, et iterum portæ inferi contra Ecclesiam prævalent.

Nec dicatur satis esse si definitiones Pontificis irreformabiles fiant *ex consensu Ecclesiæ;* cum enim ipse sit fundamentum toti ædificio soliditatem conferens, non potest id præstare nisi *ex se* sit solidum; nam Ecclesia, quæ super Petrum fundatur, non potest esse firmior in fide quam Petrus ipse, et si Petrus seu Papa deficiat in fide, Ecclesia ipsa deficit.

(b) Quod confirmatur ex *collatione potestatis clavium :* " Et tibi dabo claves regni cœlorum ". Hæc enim potestas includit supremum magisterium, seu jus docendi obligandique fideles ad credendum ea quæ docentur, ut colligitur ex iis quæ Christus postea dixit : " Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit; qui vero non crediderit, condemnabitur " [1]. Porro potestas docendi cum auctoritate obligandi fideles, sub pœnâ damnationis, ad credendum ea quæ traduntur, dari nequit ei qui, in docendo res ad fidem spectantes, errare potest; secus enim obligatio adesset errori firmiter adhærendi; quod sane nemo sanæ mentis dicet.

competit soli Deo, primæ et essentiali veritati, qui nullibi et nunquam fallere et falli potest. Omnis alia infallibilitas, etiam Pontificia, utpote communicata ad certum finem, suos habet limites et suas conditiones, sub quibus adesse censetur.

[1] *Marc.*, XVI, 16.

751. (B) *Ex oratione Christi pro Petro:* [1] "Ait autem Dominus: Simon, Simon, ecce Satanas expetivit *vos* ut cribraret sicut triticum [2]: Ego autem rogavi *pro te*, ut non deficiat [3] fides *tua;* et *tu* aliquando conversus [4] confirma fratres tuos". Hic Christus, omnes Apostolos primum alloquens, annuntiat omnes variis et gravibus tentationibus cribrandos seu agitandos fore; deinde *solum* Petrum alloquens, declarat se pro *solo* Petro rogavisse, ne a fide deficeret; cum enim hic sit *primus* et *caput* aliorum, ipse debet fratres suos in fide confirmare [5]. Unde sic arguere datur:

(a) Nulli sane dubium est orationem Christi fuisse efficacem, cum pro suâ reverentiâ semper exaudiatur; atqui oravit ut fides Petri ita firma esset ut non deficeret, sed potius ut soliditatem ceteris discipulis, fidelibus et Apostolis seu toti Ecclesiæ conferre posset; ergo fides Petri ita firma erit ut nunquam, saltem in docendo *ex cathedrâ*, errare possit: si enim docens erraret, ejus fides periret, aliosque in errorem induceret, nedum eos in fide firmaret [6].

(b) Aliunde hoc infallibilitatis privilegium ad Petri successores extenditur, ut patet ex iis quæ diximus de Primatu Rom. Pontificum (n. 700 sq.) et ex ipso contextu; nam nihil exigit hujus privilegii limitationem ad tempora apostolica: oppugnationes enim Satanæ nunquam cessaturæ sunt; ergo nunquam cessare debet impositum officium fratres in fide confirmandi; præterea qui jubetur esse con-

[1] *Luc.*, XXII, 31-32.

[2] *Cribrare sicut triticum* est metaphora quâ significantur vehementes tentationes; in cribratione enim omnia sursum deorsum vertuntur et vehementer agitantur.

[3] Græca vox ἐκλείπῃ significat "ut non pereat, destruatur" fides tua.

[4] Græcum verbum ἐπιστρέψας tria significare potest: (a) postquam a lapsu resipueris; (b) *vicissim* (*in turn*), quasi esset: et tu vicissim confirma fratres tuos; sed hic sensus vix admitti potest, quum græca vox citata nullibi in Scripturâ talem sensum habere probetur; (c) *converte te* ad fratres eosque in fide confirma. Prima et tertia expositio vere probabiles sunt.

[5] Quod S. Franciscus Salesius pulcherrimâ comparatione illustrat, op. cit., p. 247 (*anglice*, *Catholic Controv:*, p. 258-259): Hortulanus, quando videt sitientes et arescentes plantas, non omnes ramos, sed solum radicem irrigat, quia e radice humiditas omnes et singulos ramos pervadit; ita Dominus, postquam Ecclesiæ arborem plantavit, pro Capite et radice oravit, ne aqua seu fides illi deficeret, qui reliquos confirmare debebat, ut Capitis subsidio fides semper in Ecclesiâ subsisteret.

[6] Cfr. S. Franc. Sales., op. cit., p. 246; *Catholic Controversy*, p. 296.

firmator fratrum, jam constitutus est Ecclesiæ caput et fundamentum, et quidem in perpetuum, ne portæ inferi adversus eam prævaleant; ergo in perpetuum fratres in fide confirmare debet; tandem traditio catholica hanc conclusionem certam reddidit [1].

752. (C) *Ex potestate totum pascendi gregem :* "Pasce agnos meos, pasce oves meas"... Vi horum verborum, Petrus ejusque successores, constituti sunt supremi et universales Ecclesiæ pastores, ut supra (n. 694) probavimus, ideoque jus et officium habent totum gregem, episcopos et fideles, verbo veritatis pascendi; ita ut omnes teneantur huic magisterio obedire. Atqui hoc admitti nequit, nisi tale magisterium sit infallibile; si enim supremus Pastor docendo fallitur et fallit, oves non jam nutrit, sed venenoso cibo occidit : porro quis unquam admittat Christum oves suas, pretioso sanguine suo redemptas, pascendas commisisse pastori, qui erroribus contra fidem easdem perdere potest? Ergo Petri successores vere infallibiles sunt docendo, et quidem absque Ecclesiæ consensu : si enim infallibilitas ex Ecclesiæ consensu oriretur, jam Pontifices non pascerent oves, sed ab eis pascerentur [2].

753. **Probatur Traditione.** (A) *Quatuor prioribus sæculis*, infallibilitas Romani episcopi *implicite* traditur, dum docetur aut supponitur Ecclesiam romanam ejusque caput esse *centrum unitatis fidei* et *tutam orthodoxiæ normam*, sive *ad delendas hæreses*, sive *ad solvendas quæstiones* ortas *de fide et moribus.*

(a) Exeunte sæculo *secundo*, *S. Irenæus*, in textu superius citato, n. 722, tanquam *tutam fidei normam* assignat consensionem cum Ecclesiâ Romanâ; supponit igitur hanc, Ecclesiam esse infallibilem, ideoque ejus episcopum, cum teste Irenæo (supra, n. 650), quælibet ecclesia suam doctrinam ab episcopo accipiat.

(b) *Tertio* sæculo, *Victor*, 190-198, excommunicat Theodotum qui divinitatem Christi negabat, ejusque sententia ut

[1] Patrum testimonia, quæ brevitatis causâ omittimus, legere potes apud **Manning**, *The Vatican Council*, p. 85 sq., aliosve cit. auctores.

[2] Cfr. S. Franciscus Sales., op. cit., p. 249; *Catholic Controversy*, p. 297.

definitiva habetur. *Zephyrinus*, 198-207, Montanismum condemnat, et ex hoc tempore Montanistæ tanquam ab Ecclesiâ ejecti censentur [1]. Pariter Sabelliani a *Callixto*, 217-222, damnati, ceu hæretici habiti sunt. Quando Dionysius Alexandrinus de hæresi fuit suspectus, res delata est ad Dionysium, Romanum episcopum, 259-268, qui definitivam tulit sententiam : quam minime impugnavit patriarcha Alexandrinus, sed solum explicare conatus est errorem sibi imputatum a suâ mente alienum esse [2]. Id etiam probant multa ex testimoniis supra allegatis, n. 724 sq. — Uno verbo, in rebus ad fidem spectantibus, recursus habetur ad episcopum Romanum, et ejus sententia tantam auctoritatem præ se fert ut pro tutâ fidei normâ habeatur.

754. (B) Jam a sæculo *quinto*, magis diserte affirmatur infallibilis auctoritas Sedis Romanæ et Pontificis, non solum ab ipsis Rom. Pontificibus, sed ab episcopis sive singulatim sive collegialiter sumptis.

(a) An. 417, *Innocentius I*, post verba superius relata, n. 730, ubi declarat nil inconsultâ Sede Apostolicâ definiendum in rebus dogmaticis, hæc addit : " Ut totâ *hujus auctoritate justa quæ fuerit pronuntiatio* firmaretur, indeque sumerent ceteræ ecclesiæ (velut de natali suo fonte aquæ cunctæ procederent et per diversas totius mundi regiones *puri latices capitis incorrupti* manarent), quid præcipere deberent " [3]... Ratio proinde cur ad S. Sedem recursus haberi debeat est quod exinde dimanat pura et incorrupta doctrina.

Pariter S. *Zosimus*, 418, declarat sententias S. Sedis esse *irreformabiles :* " Cum tantum nobis esset auctoritatis ut nullus de nostrâ possit retractare sententiâ, nihil egimus quod non ad vestram notitiam nostris ultro litteris referremus " [4]... Idem asserit *S. Bonifacius I*, 422, declarans " de nostro non esse judicio retractandum : nunquam enim licuit de eo rursus quod semel statutum est ab Apostolicâ Sede, tractari " [5]. — Nec aliter *S. Simplicius*, 476 : " Quod

[1] **Tertul.**, *Adv. Praxeam*, c. I, *P. L.*, t. II, 155-156.
[2] **S. Athanasius**, *De sententiâ Dionysii*, *P. G.*, XXV, 479-522.
[3] **Coustant**, 888; **Denz.-Bannwart**, 100.
[4] **Coustant**, 974; **Denz.-Bannwart**, 109.
[5] **Coustant**, 1035; **Denz.-Bannwart**, 110.

apostolicis manibus cum Ecclesiæ universal's assensu acie meruit evangelicæ falcis abscindi, vigorem sumere non potest renascendi"[1]... — Clarius etiam *S. Gelasius*, 493 : "Nunquidnam licet nobis a venerandis Patribus damnata dissolvere, et ab illis excisa nefaria dogmata retractare"[2]?... Jamvero, si decreta dogmatica semel edita non possunt retractari aut reformari, eo ipso sunt infallibilia. Quam conclusionem infert Hormisdas in formulâ fidei superius traditâ, n. 732 : "Hæc quæ dicta sunt, rerum probantur effectibus, quia in Sede Apostolicâ citra maculam semper est catholica servata religio"[3].

755. (b) Hanc fuisse sententiam non solum Rom. Pontificum, sed etiam episcoporum et fidelium, constat ex variis *Patrum* testimoniis. Jam retulimus quid *S. Optatus* et *S. Ambrosius* de necessitate cathedræ Petri adhærendi ad veram fidem servandam, scripserint, (n. 734), quid *Augustinus* dixerit de sententiâ S. Pontificis approbantis decreta conciliorum : *Causa finita est* (supra, n. 736). *Sozomenus* narrat Pontificem Damasum, ortâ controversiâ de consubstantialitate Spiritûs S., scripsisse ad Orientis ecclesias ut rem definiret; et postea addit[4] : "Quo facto, utpote controversiâ judicio Rom. Ecclesiæ terminatâ, singuli quievêre; eaque quæstio finem tandem accepisse videbatur". Ita etiam *Maximus*, Græcus Monachus et Martyr, in epistolâ ad Pyrrhum Constantinop., scribit (circa 645) : "Itaque si vult hæreticus non esse neque audire, non isti aut isti satisfaciat... festinet præ omnibus Sedi Romanæ satisfacere. Hâc enim satisfactâ, communiter ubique omnes pium hunc et orthodoxum prædicabunt"; rationem addit, quia videlicet Sedes Apostolica "habet imperium, auctoritatem et potestatem ligandi atque solvendi"[5].

756. (c) Sed id præcipue constat ex agendi ratione *Conciliorum* œcumenicorum. Patres enim *Ephesini* (an. 431), Nestorii hæresim condemnando, aperte declarârunt se ad id

[1] **Thiel**, *Epistolæ Rom. Pontificum*, 182; **Denz.-Bannwart**, 160.

[2] **Thiel**, 321; **Denz.-Bannwart**, 161. — Et alibi, apud **Jaffé**, *Regesta Pont. rom.*, t. I, n. 664 : "Neque cuiquam de ejus liceat judicare judicio : siquidem ad illam (Sedem Apostolicam) de quâlibet parte canones appellari voluerint, ab eâ autem nemo sit appellare permissus".

[3] **Thiel**, 795; **Denz.-Bannwart**, 171.

[4] *Hist. eccles.*, l. VI, c. 22, *P. G.*, LXVII, 1347.

[5] Doctrinam Maximi aliorumque Græcorum de primatu et infallibilitate S. Pontificis erudite exponit **L. Andrieux**, *La Primauté romaine et le clergé oriental au VIIe siècle* (thèse), Le Puy, 1903.

coactos fuisse, " per sacros canones et epistolam SS. Patris nostri .... Cœlestini Rom. Ecclesiæ Episcopi " [1], quasi videlicet jam irreformabile esset judicium a S. Pontifice latum. — Iterum S. Leo M. Patribus *Chalcedonensibus* (451) præscripsit quid de Incarnatione credendum esset: hi autem, lectâ epistolâ, clamarunt: " Omnes ita credimus ... *Petrus per Leonem locutus est*"; et improbatus est Dioscorus, qui " contra ipsum, cui vineæ custodia a Domino commissa est, extendit insaniam " [2].

Nec aliter Concil. œcumenicum VI, *Constantinopolitanum* III (680-681), quod Agathoni scripsit: "Tibi ut primæ Sedis antistiti universalis Ecclesiæ quid agendum sit relinquimus, stanti super firmam fidei petram"; Agatho autem respondit fidem Ecclesiæ Romanæ illibatam permansisse, secundum ipsius Domini divinam promissionem, ideoque omnes ecclesias catholicas semper ejus auctoritatem secutas fuisse; et Patres, accepto responso, dixerunt: *Petrus per Agathonem loquebatur* [3]. – Concilium vero œcumenicum VIII, *Constantinopolitanum* IV (869-70) plane accepit *Hormisdæ* fidei formulam (supra, n. 732), in quâ dicitur fidem in Sede Apostolicâ *semper immaculatam* servatam fuisse, vi promissionis divinæ, et in eâ *integram et veracem* inveniri christianæ *religionis soliditatem*.

Tandem *C. Florentinum* (1438-1445) definivit Romanum Pontificem non solum tenere primatum in universum orbem, sed etiam "ipsi in beato Petro pascendi, regendi ac gubernandi universalem Ecclesiam a D. N. Jesu Christo *plenam* potestatem traditam esse; *quemadmodum etiam* in gestis œcumenicorum Conciliorum et in sacris canonibus continetur " [4].

---

[1] Apud **Harduin**, I, 1471, 1506.

[2] Cf. **Héfélé-Leclercq**, *Histoire des Conciles*, t. II², § 190, p. 685-690.

[3] **Héfélé-Leclercq**, op. cit., vol. III, § 314 sq., p. 477 sq. Ex his aliisque hujusmodi factis constat omni fundamento carere hanc difficultatem olim a Gallicanis propositam et ab hodiernis Protestantibus recoctam: " Si Patres S. Pontificis infallibilitatem admisissent, non existimâssent Concilia adeo necessaria esse, nec in his sententiam tulissent, sed potius R. Pontificis judicium statim accepissent ". Etsi enim Papa est infallibilis, Concilia sunt *valde utilia*, si non absolute necessaria, tum ut facilius dignoscatur traditio ecclesiastica, tum ut judicetur de opportunitate definiendi, ut infra exponemus (n. 893). Aliunde Patres in Conciliis, etiam post acceptam S. Pontificis definitionem, rem quasi de novo tractare non dubitârunt, ut veritas melius pateret et ab adversariis facilius acciperetur. Hinc, etiam post C. *Vaticani definitionem*, concilia œcumenica utilia erunt, et Pontifex consilia episcoporum exquiret, ut merito notârunt Helvetiæ episcopi in Pastorali Epistolâ a Pio IX approbatâ (an. 1871).

[4] Cfr. **Denzinger-Bannwart**, n. 694. Gallicani quidem contenderunt vocem *quemadmodum* (græce καθ' ὅν τρόπον) sensum restrictivum præ se ferre,

Porro hæc omnia infallibilitatem S. Pontificis supponunt; non enim haberet plenam potestatem docendi, nec servâsset integram fidem, nec cum Petri auctoritate loqueretur, nisi esset vere infallibilis in docendo.

757. Neque dicere juvat in his omnibus casibus Papæ definitiones solummodo ex consensu Ecclesiæ irreformabiles factas fuisse; nam inerrantia Pontificis, ut constat ex allatis testimoniis, non huic consensui tribuitur, sed auctoritati ipsius Pontificis, qui, utpote Petri successor, est unitatis centrum et fidei authenticus interpres.

Nec valet famosa distinctio Gallicanorum inter *Sedem* et *Sedentem*, vi cujus quilibet Pontifex potest, etiam definiendo, errare *transitorie*, licet tota series Pontificum sit indefectibilis, quatenus non potest a fide deficere *permanenter;* hâc enim admissâ, auctoritas pontificia esset inane figmentum vacuumque simulacrum, cum cuique eam eludere liceret, dicendo sese Cathedræ Petri adhærere, non autem huic Pontifici obedire teneri, cum ipse sit fallibilis. Aliunde talis distinctio aliena est omnino a mente Patrum, qui non solum Cathedræ Petri in abstracto, sed regnanti Pontifici obediebant, ut ex allatis testimoniis colligi potest.

Ergo Pontificia infallibilitas jam antiquitus a Patribus Conciliisque agnita fuerat, et Vaticanum nihil aliud fecit nisi disertius eamdem affirmare, et conditiones ejus exercitii determinare.

758. *Opponunt* tamen Protestantes nonnulla facta, ex quibus periclitari videatur dogma supra expositum; de his pauca dicemus, lectores remittendo, pro fusiori harum difficultatum solutione, ad historiam ecclesiasticam.

(A) *Liberius* Papa dicitur formulæ Sirmiensi arianæ vel semiarianæ subscripsisse, et Athanasium condemnasse, ut ab Imperatore licentiam Romam redeundi obtineret, ideoque *in fide errâsse*.

Resp. Breviter facta exponamus necesse est. (a) Liberius primum Arianos condemnaverat, et Athanasium anathematizare strenue recusaverat, propterea que in exsilium missus fuerat a Constantio imperatore qui Arianis favebat. Post duos tamen annos, facultas

et significare auctoritatem Pontificis *limitari* per Concilia et Canones; quod textu græco Conc. Florentini probare conabantur. Sed textus latinus authenticus, prout legitur in manuscriptis antiquioribus, talem interpretationem non patitur; textus autem græcus potest intelligi eodem modo ac latinus; et sane contextus id postulat, nam Florentinum, postquam definierat S. Pontifici plenam potestatem traditam esse, non poterat logice declarare hanc plenam potestatem limitari per Conciliorum decreta. Aliunde *Vaticanum*, formulam Florentini referendo sine clausulâ *quemadmodum*, controversiam authentice dirimit. Cf. **T. Granderath,** *Constitut. dogmat. SS. C. Vaticani*, Friburgi, 1892, p. 150 sq.

ei facta est Romam revertendi. Quâ vero de causâ hæc licentia eidem concessa fuerit, non concordant coævi auctores; nonnulli enim dicunt Liberium formulæ hæreticæ subcripsisse[1], alii vero Constantium, a civibus Romanis exoratum, ei libertatem reddidisse[2]. Rufinus rem incertam relinquit[3] : " Liberius, inquit, urbis Romanæ episcopus, Constantio vivente, regressus est; sed hoc *utrum quod acquieverit voluntati suæ ad subscribendum, an ad populi Romani gratiam*, a quo proficiscens fuerit exoratus (Constantius), indulserit, *pro certo compertum non habeo*".

(b) Hodie tamen communiter admittitur Liberium, tædio victum exilii, *tertiæ formulæ* Sirmiensi subscripsisse, quæ, etsi minime hæretica, vocem ὁμοούσιος (*consubstantialis*) non continebat[4], in suam communionem recepisse episcopos semi-arianos, ideoque ita hæresi favisse. Attamen ipse hæresim non docuit; nam, teste *Sozomeno*, subscribendo declaravit ab Ecclesiâ alienos esse eos qui Filium secundum substantiam et per omnia Patri similem non esse assererent[5].

(c) Tandem, dato, non concesso, eum formulæ ex se hæreticæ subscripsisse, non exinde periclitaretur pontificia infallibilitas, quia, juxta documenta ab adversariis allegata, Liberii subscriptio vi et metu extorta, non illas præ se fert notas, quæ necessariæ sunt ad definitionem ex cathedrâ. Teste enim *S. Athanasio*[6], " Liberius extorris factus, post biennium denique fractus est, minisque mortis perterritus subscripsit".

---

[1] " Liberius tædio victus exilii, in *hæreticam pravitatem subscribens* Romam quasi victor intravit ". (**S. Hieronymus**, *Chronicon*, *P. L.*, XXVII, 683).

[2] **Theodoretus**, *H. E.*, II, 17, *P. G.*, LXXXII, 301; **Sozom.**, *H. E.*, IV, 15, *P. G.*, LXVII, 1149; **Sulpicius Severus**, *H. S.*, II, 39, *P. L.*, XX, 145.

[3] *H. E.*, I, 27.

[4] Quatuor sunt formulæ *Sirmienses*, quarum *secunda* manifeste arianæ hæresi favet; huic non subscripsit Liberius. Ad rem **L. Duchesne**, *Hist. anc. de l'Eglise*, t. II, p. 281 : " Il n'abandonna pas le concile de Nicée. Il signa peut-être une formule; mais au moment où nous sommes, les formules que les Orientaux présentaient aux Occidentaux n'avaient rien de contraire à la foi; on ne pouvait leur reprocher que de n'être pas assez précises ".

[5] **Sozom.**, *H. E.*, IV, 15, *P. G.*, LXVII, 1151.

[6] *Hist. Arian. ad monachos*, c. 41, *P. G.*, XXV, 742. — Quod fatebatur *Bossuet*, licet gallicanus (*Deuxième instr. pastorale*, n. 105-110). Cfr. **J. H. Newman** (*Historical sketches*, vol. II, p. 340, note, ed. 1885). — Ad fusiorem hujus quæstionis solutionem, vide, præter auctores citatos, **Jungmann**, *Dissertat. in hist. eccles.*, vol. II, 1881, p. 31 sq.; **Héfélé-Leclercq**, *Hist. des Conciles*, t. I², § 81, p. 908-928 ubi copiosam invenies bibliographiam; **L. Duchesne**, op. cit., et *Libère et Fortunatien* ap. *Mélanges d'Archéol. et d'Histoire publiés par l'Ecole française de Rome*, t. 28, p. 31-50; **L. Saltet**, *Bulletin eccléS. Toulouse*, 1905, p. 222 sq.; 1909, p. 128; **J. Zeiller**, *La chûte du Pape Libère*, in *R. pr. d'Apologétique*, t. III, p. 580-608.

759. (B) Objicitur pariter *Honorium* docuisse monothelitarum *hæresim* in duabus epistolis ad Sergium, ideoque tanquam *hæreticum* a Leone II et duobus Concil. œcumenicis damnatum fuisse [1].

Antequam directe hanc difficultatem solvamus, *facta exponantur*. An. 634, Sergius, C. P. Patriarcha, monothelicis erroribus favens, ad Honorium I astute scripsit *duarum operationum* et *unius operationis* vocabula multos fideles turbare et scandalizare, ita ut *opportunius* esset, ob bonum pacis, talia verba devitare. Quibus litteris deceptus, Honorius prudentiam Sergii laudavit, et rescripsit se nolle unam vel duas operationes definiendo prædicare, sed, pro unâ quam quidam dicunt operatione, unum operatorem intelligendum esse, pro duabus autem operationibus duas potius naturas intelligi oportere. Hâc æquivocâ scribendi ratione inscius hæresi monothelitarum favebat. Quare concilium œcumenicum VI, Const. III, a. 681, Honorium jam defunctum inter *hæreticos* recensere non dubitavit. Quod decretum approbando, Leo II prædecessorem suum anathematizavit quidem, sed quia fidem subverti permiserat. — Quibus prænotatis, hæc statuimus :

(a) Certum est Honorium in his litteris *nullam ex cathedrâ definitionem* edidisse; nam Sergius nullam fidei definitionem postulaverat, sed solum approbationem *prudentis silentii* quoad distinctionem duplicis operationis. Aliunde Honorius ea adhibet verba, quæ definitionem omnino excludunt; in primâ siquidem epistolâ ait : "Utrum autem propter opera divinitatis et humanitatis *una an geminæ operationes debeant* derivatæ dici vel intelligi, *ad nos ista pertinere non debent, relinquentes ea grammaticis*"; in secundâ autem : "*Non nos oportet unam* vel duas operationes *definientes prædicare* [2]"... Præterea Honorii litteræ non fuerunt promulgatæ, sed ignotæ manserunt usque ad ejus mortem; ergo nullo modo haberi possunt ut definitio *ex cathedrâ*. Non sunt tamen, ut quidam dicunt, *privatæ* litteræ, sed documentum ad Ecclesiæ administrationem spectans, quo datur consilium de prudenti modo loquendi circa fidei mysterium.

(b) Non constat Honorium docuisse errorem contra fidem: affirmat quidem unam esse voluntatem in Christo, sed, ex contextu, loqui videtur de solâ voluntate humanâ, prætermittendo divinam voluntatem, quam existere supponit, et solum excludendo duas illas contrarias voluntates quæ in nobis pugnant (scil. voluntatem *spiritus* et voluntatem *carnis*), ut colligitur ex ejus verbis : "Unde et *unam* voluntatem fatemur D. N. Jesu Christi, quia profecto a divinitate

[1] **Lepage Renouf***, *Condemn. of Pope Honorius*, London, 1868; **E. F. Willis***, *Pope Honorius*, London, 1879.

[2] Epistolas Honorii legere est apud **Migne**, *P. L.*, LXXX, p. 470-476; vel **Héfélé**, op. cit., vol. IV, Appendice, p. 505 sq., ubi collecta invenies documenta ad hanc quæstionem spectantia; **Denz.-Bannwart**, n. 251-252.

assumpta est nostra natura, non culpa... Non est itaque assumpta a Salvatore vitiata natura, quæ repugnaret legi mentis ejus, sed venit quærere et salvum facere quod perierat, id est vitiatam humani generis naturam. Nam lex alia in membris aut *voluntas diversa* non fuit vel *contraria* Salvatori, quia super legem natus est humanæ conditionis".

Quod confirmatur authenticâ interpretatione Joannis IV, Honorii secundi successoris, qui scribit : " Prædictus ergo decessor meus docens de mysterio Incarnationis Christi dicebat, non fuisse in eo, sicut in nobis peccatoribus, *mentis et carnis contrarias voluntates.* Quod quidam ad proprium sensum convertentes, divinitatis ejus et humanitatis unam eum voluntatem docuisse suspicati sunt. Quod veritati omni modo est contrarium ". Fatemur tamen hunc dicendi modum, ab Honorio usurpatum, valde obscurum esse, et ambagibus plenum [1].

(c) Hinc Honorius damnatus est a Concilio VI tanquam *hæreticus*, non quia hæresim proprie docuerat, sed quia ejus propagationi faverat, inopportunum silentium utrique parti imponendo, tempore quo doctrinam catholicam diserte exponere oportebat. Quidquid est enim de mente Patrum qui hanc sententiam tulerunt, certe hæc fuit mens Leonis II, dum hoc Concilium confirmavit; scripsit enim : " Pariterque anathematizamus... necnon et Honorium, qui hanc apostolicam ecclesiam non apostolicæ traditionis doctrinâ lustravit, sed profanâ proditione immaculatam maculari permisit [2]... qui flammam hæretici dogmatis non, ut decuit apostolicam auctoritatem, incipientem exstinxit, sed negligendo confovit " [3]. Revera appellatio hæreticus eo tempore extendebatur etiam ad fautores hæreticorum, suspectos de hæresi et eos omnes qui suo agendi modo hæresim promovebant [4]. Aliunde, si ut hæreticus proprie dictus damnatus fuerat, sane ut privata persona, non ut Pontifex *ex cathedrâ* loquens, ut ex dictis constat [5].

760. (C) Addunt insuper *Paulum V*, approbando decreta Indicis et Inquisitionis, quæ systema Galilæi condemnabant ut erroneum

[1] " Honorius se laissa circonvenir. Cet homme " humble et doux ", ainsi que l'appelle son contemporain Jonas, pécha sans doute par un excès de condescendance; mais vraisemblablement, comme le pense Héfélé, III, 27, il faillit surtout par ignorance; il ne vit pas la portée théologique de la question ". (**F. Mourret**, *Hist. générale de l'Eglise*, t. III, p. 110.)

[2] Apud **Labbe**, VI, p. 1109.

[3] Apud **Labbe**, VI, p. 1246.

[4] Quod fuse demonstrat **Bolgeni**, *Fatti dommatici*, vol. I, c. 4.

[5] Cf. **Héfélé-Leclercq**, op. cit., § 296 sq., III, pp. 347-387, 501, 515 sq., ubi, p. 347, multi allegantur auctores; **J. Pennachi**, *de Honorii causâ in Concil. VI*, Romæ, 1870; **Bottalla**, *Reply to Renouf on Pope Honorius :* **Jungmann**, *op. cit.*, p. 383 sq.; **J. H. Newman**, *Diffic. of Anglic.*, vol. II, p. 317; **J. Chapman**, *The condemnation of Pope Honorius*, London, 1907.

in fide, et *Urbanum VIII*, promulgationem hujus decreti præscribendo, in fide erravisse [1].

Resp. Fatemur equidem præfatas Congregationes errâsse, Galilæum condemnando, ut colligitur ex authenticis documentis quæ recenter publici juris facta sunt [2]; pariter admitti potest duos præfatos Pontifices errâsse, non solum quatenus personas privatas, sed etiam quatenus *Congregationum capita*, cum decreta vim habere non potuerint sine eorum approbatione [3]. Sed Congregationum decisiones, etiam a S. Pontifice approbatæ, non sunt infallibiles, nisi Papa easdem suas faciat, et nomine proprio promulget cum conditionibus quæ ad definitionem *ex cathedrâ* requiruntur. Quod certe in casu præsenti non verificatur : nihil enim tanquam ab universali Ecclesiâ tenendum S. Pontifex definivit, nec ulla producitur Bulla, ullum Breve, quo Paulus V aut Urbanus VIII dictam condemnationem modo speciali confirmaverit; nec ullus theologus alicujus nominis unquam affirmavit hanc fuisse *ex cathedrâ* definitionem.

Hinc eruditi Protestantes libenter fatentur nil ex hoc facto contra Pontificiam infallibilitatem deduci posse. Insuper agnoscunt errorem Cardinalium excusabilem esse, quia, illo tempore, copernicum systema nondum validis argumentis probatum fuerat, et Galilæus

---

[1] Cf. **Littledale***, op. cit., p. 181; et insuper **W. Roberts**', *The Pontifical Decrees against the doctrine of the earth's movement*, Oxford, 1885.

[2] Hæc documenta legere est apud **Bouix**, *de Papâ*, vol. II, p. 447 sq.; **H. de L'Epinois**, *Les Pièces du procès de Galilée*, Paris, 1877; **Von Gebler***, *Les Actes du Procès de Galilée*, Stuttgard, 1887; **Grisar**, *Galileistudien*, Ratisbon., 1882; compendiose apud **Jaugey**, *Dictionnaire d'Apologétique*, verbo *Galilée*. Congreg. S. Officii, die 24 Febr. 1616, judicium tulit de his duabus propositionibus : " 1) Sol est centrum mundi et omnino immobilis motu locali. 2) Terra non est centrum mundi, nec immobilis, sed secundum se totam movetur et motu diurno ". De priori dixerunt : " Dictam propositionem esse stultam et absurdam in philosophiâ, et *formaliter hæreticam*, quatenus contradicit expresse sententiis sacræ Scripturæ in multis locis, secundum proprietatem verborum et secundum communem expositionem et sensum SS. Patrum, et theologorum doctorum "; de posteriori : " Hanc propositionem recipere eamdem censuram in philosophiâ et, spectando veritatem theologicam, ad minus esse *in fide erroneam* ". Pariter Cong. Indicis, 5 mart. 1616, tanquam *Scripturæ omnino adversantem* damnavit doctrinam pythagoricam et copernicum de mobilitate terræ et immobilitate solis. Galilæus ipse, 22 jun. 1633, hanc abjurationis formulam recitare et subscribere debuit : " Ego Galilæus Galilei... corde sincero et fide non ficta abjuro, maledico, et detestor supradictos *errores et hæreses*... " Attamen, a. 1757 et 1820, S. Cong. Indicis sententiam de motu terræ propugnari permisit; et decreto S. Officii, 17 sept. 1822, Romæ permissa est impressio ac publicatio librorum in quibus eadem propugnatur. Tandem, a. 1833, ex catalogo librorum prohibitorum expuncta sunt opera prius damnata ob hanc opinionem de motu terræ.

[3] Revera utrumque decretum jussu S. Pontificis editum fuit, ut ex documentis constat, *Pièces du Procès*, pp. 40, 75, 92; **Jaugey**, l. c., p. 1347.

ipse imprudens fuit [1], nimis audacter suum systema propugnando non solum scientificis sed biblicis argumentis. Cæteroquin non sævissime, ut olim contendebant Protestantes, sed humane exceptus est [2], et studia sua prosequi potuit.

761. Ratione suadetur. Sane *una* fides debet esse in Ecclesiâ, et quidem tam *certa* ut, sine prudenti formidine, *prompte* ac *secure* cognoscere valeamus ea quæ necessaria sunt ad finem nostrum supernaturalem attingendum. Atqui illa fidei *unitas* et *certitudo* sine infallibili Pontifice vix haberi possunt.

(a) Unitas enim servari nequit, nisi controversiæ circa fidem ab eo definiantur qui toti Ecclesiæ præest; omnes siquidem ei obedire tenentur, ac proinde si infallibilis sit, unitas fidei facile obtinetur : si autem errare possit, ac de facto erret, tunc disrumpitur unitas; nam alii ejus definitiones sequentur, alii autem despicient, et in utroque casu adest simul periculum erroris in fide et schismatis.

(b) Præterea, ut lites de fide prompte ac secure finiantur, requiritur tribunal *infallibile* ac *permanens;* secus enim infallibilitas non continue, sed transitorie in Ecclesiâ existeret, proindeque errores aliquando in ejus sinum serpere possent. Atqui tribunal hujusmodi nihil aliud esse potest nisi tribunal Pontificis; concilia enim œcumenica non possunt *prompte* nec *facile* congregari, quotiescumque novus oritur error, ideoque spargi potest hæresis antequam conciliare decretum edatur. Aliunde consensus totius Ecclesiæ sæpe nec exspectari nec cognosci facile potest; ergo maxime convenit ut Pontifex ipse sit infallibilis, etiam absque Ecclesiæ consensu, ut statim hæreses damnare et omnibus fidelibus quid sit tenendum præscribere valeat [3].

---

[1] *Library of Universal Knowledge*, voce *Galilee;* cf. *Encycl. Britonica*, ibid.

[2] Ita Protestans **Von Gebler** * (*Galileo Galilei und die Romische Curie*, 1876, pp. 202, 261). — Præter auctores jam citatos, vide **H. de L'Epinois**, *Galilée, son procès, sa condamnation*, Paris, 1867; *La Question de Galilée, les faits et leurs conséquences*, Paris, 1878; **Funk**, *Zur Galilei-Frage*, Paderborn, 1899; **Pieralisi**, *Urbano VIII e Galileo;* **Müller**, *Galileo Galilei*, Roma, 1908; **Vacandard**, *Le procès de Galilée* in *Rev. du Cl. franç.*, t. XL, 1904, p. 225-259 et 358-394, et in *Etudes de critique et d'histoire religieuse*, 1re série, 3e éd., Paris, 1907, p. 295-387; **L. Choupin**, *Valeur des décisions du S. Siège*, Paris, 1907, p. 123-149; **J. Gerard**, in *The Cath. Encyclop.*, Appleton, 1909, t. VI, p. 342-346.

[3] Quod rite intellexit **W. H. Mallock***, qui, licet acatholicus, scribit (*Is*

762. *Objicitur* quidem auctoritatem Pontificis, si sit infallibilis, vere *despoticam* esse, et eos qui ei subduntur omni *libertate cogitandi carere.*

Resp. Auctoritas infallibilis *Pontificis* non magis despotica est quam infallibilis *Scripturæ* auctoritas : si Catholici libertate carent dum irreformabili Papæ judicio obediunt, majori libertate non gaudent qui Scripturæ ineluctabili auctoritate ligantur [1]. Protestantes dicunt quidem libertatem non destrui Scripturâ, quia hæc est Verbum Dei; ergo non destruitur pariter infallibili Pontificis definitione, quæ nihil aliud est nisi *authentica interpretatio verbi Dei*, divino Spiritu assistente, ideoque plurimum affert luminis securamque tutelam [2].

Vera siquidem cogitandi libertas non consistit in facultate errorem amplectendi, sed in firmâ adhæsione veritati cognitæ. Jamvero quando infallibili decreto obedimus, nihil aliud facimus nisi libere veritati certo cognitæ adhærere. Nec in hoc minuitur, sed potius augetur libertas inquirendi [3]; cum enim certi simus de veritatibus definitis, jam harum ope, in aliarum investigationem libere incedere possumus.

Quod comparatione illustratur. Certe non minuitur vera mentis libertas novarum veritatum inventione in ordine scientifico, sed potius investigationis campus extenditur; ita pariter quando Pontificiâ definitione, de veritate fidei certiores efficimur, novus inquisitionis campus nobis aperitur tum circa argumenta, quibus demonstrari possit, tum circa consectaria quæ ex eâdem deduci valeant; firmatur ergo libertas nostra, nedum limitetur : " cognoscetis veri-

---

Life worth living, New-York, 1879, c. XII, p. 313, *gallice* versum " *La Vie vaut-elle la peine de vivre* ", Paris, 1882, p. 287) Ecclesiam catholicam solam esse inter omnes dogmaticas religiones, quæ plane intellexerit quid importet religio vere dogmatica : " Quid valeat dogmata possidere, quænam exinde obligationes contrahantur, Ecclesia tantum catholica inter religiones dogmaticas percepit; eaque sola hujusmodi obligationibus satisfacere potest. Ipsa tantum intellexit quod, si in hoc mundo infallibile oraculum adesse debet, ipsum vivens sit oportet, ab omnibus in præsens sicut olim percipiendum, et quo mundus intelligentior aut cognoscendi magis cupidus evadit, hoc suæ disciplinæ major amplitudo danda est a magistro. Inter religiones quæ historiam habent, Ecclesia catholica unica est quæ in se eadem remanens, temporis necessitatibus accommodanda concipi potest; unica quæ vivere sine mutatione, suam doctrinam sine adulteratione evolvere, eadem semper manere et tamen progredi possit ". Integrum legatur caput, cum præcedenti, c. XI; alia convenientiæ argumenta pro infallibilitate dilucide exposita invenies apud **Lyons**, op. cit., ch. II, p. 31 sq.

[1] Quod acute exponit **O. Brownson** (*Works*, vol. VII, p. 537-538). Quod etiam alibi declarat, *Works*, vol. VII, pp. 301, 382-383, 586-589; vol. III, p. 265-266.

[2] **Leo XIII**, Encycl. *Libertas*, 20 jun. 1888.

[3] Cfr. **W. H. Mallock***, op. cit., p. 310; gall. vers., p. 284.

tatem et veritas liberabit vos". Hæc pariter notentur verba *Leonis XIII :* " Denique prætereundum non est, immensum patere campum, in quo hominum excurrere industria, seseque exercere ingenia libere queant : res scilicet quæ cum doctrinâ fidei morumque christianorum non habent necessariam cognationem, vel de quibus Ecclesia, nullâ adhibitâ suâ auctoritate, judicium eruditorum relinquit integrum ac liberum "[1].

763. **Conclusio.** Constat igitur Ecclesiam, a Christo institutam esse societatem non solum *Collegio episcoporum*, sed etiam *Supremo Pontifice* regendam ; et insuper *infallibilitatis privilegio* gaudere non solum *corpus episcopale collegialiter definiens*, sed etiam ejus Caput, nempe *Romanum Pontificem* quando ex cathedrâ loquitur.

Conclusio totius capitis :

Sola Ecclesia Romana est vera Ecclesia Christi.

764. *Argumentum proponitur.* Ex variis thesibus supra demonstratis, Ecclesia a Christo fundata est societas *visibilis*, — *apostolica*, — *indefectibilis.*

Atqui Ecclesia *Romana*, et quidem *sola*, his tribus dotibus fulget.

Ergo sola Ecclesia Romana est vera Ecclesia Christi. Majorem et minorem argumenti declarabimus.

§ I. Ecclesia Christi est societas visibilis, apostolica, indefectibilis.

765. **I. Ecclesia Christi est societas visibilis et quidem formaliter seu ut societas est**[2].

1° *Declaratur.* Ecclesiam visibilibus membris constare nullus negat. Sed quæstio est num, ex ipsius Christi institutione, ejus membra *externis vinculis* conjungantur, ita ut *cœtum visibilem* constituant, et dignosci possit *quinam* ad Ecclesiam pertineant. Jamvero *Protestantes* plerique con-

[1] Loc. cit.

[2] Bellarm., *De Conciliis et Ecclesiâ*, l. III, c. 11 sq.; Murray, disp. V, vol. I, p. 245 sq.; Franzelin, th. 21; Brugère, n. 82; De Groot, q. III, art. 2; Wilmers, n. 35-48; M. J. Rhodes, *The visible unity of the Catholic Church*

tendunt universalem Ecclesiam esse *invisibilem*, utpote constantem ex electis et prædestinatis qui soli Deo noti sunt (supra, nn. 566, 568), etsi fatentur particulares ecclesias esse visibiles, cum ex iis constent qui ejusdem fidei confessione et sacramentorum receptione colligantur. — Nos autem profitemur Ecclesiam universalem, prout a Christo institutam, esse *formaliter visibilem*, id est quatenus societatem, eo sensu quod ejus membra externis vinculis coadunantur. Non contendimus quidem *omnia* ejus elementa, v. g., veram fidem, immediate sensibus esse obvia; sed, sicut homo visibilis dicitur, quamvis ejus anima invisibilis sit, quia hæc actibus externis manifestatur, ita Ecclesia visibilis dicenda est, quamvis unum aut alterum ex ejus elementis sit invisibile et nonnisi actibus manifestetur.

766. 2° *Probatur.* (**A**) Ex dictis in toto secundo capite, merito infertur totius Ecclesiæ membra triplici vinculo *visibili* uniri, nempe *ejusdem fidei professione*,— *obedientiâ eisdem pastoribus præstitâ*, — *eorumdem sacramentorum et rituum participatione.* Etenim probavimus Christum contulisse Apostolis, eorumque successoribus Episcopis, sub primatu Romani Pontificis, triplicem potestatem *docendi*, *regendi et sanctificandi omnes fideles.* Atqui hæc potestas supponit moralem obligationem omnibus et singulis Ecclesiæ membris incumbere fidei regulam profitendi a supremâ auctoritate traditam, — leges servandi ab eâdem promulgatas, — necnon a legitimis superioribus accipiendi sacramenta quibus sanctificentur.

Certum est igitur fideles qui intra Ecclesiam manere volunt triplici præfato vinculo colligari, ideoque societatem visibilem constituere.

767. (**B**) Quod insuper patet ex *Ecclesiæ ortu et progressu :* nam super Apostolos visibiliter descendit Spiritus sanctus die Pentecostes; ii vero prædicant, et Ecclesiæ adjungunt neo-conversos *visibili ritu;* ortâ difficultate, *visibile* congregatur *concilium* in civitate Jerusalem, et publici juris fit decretum unanimiter ab Apostolis. Postea, quando exsurgunt hæreses, Patres sæpe et graviter fideles urgent ut doctrinam amplectantur quæ ab episcopis, Apostolorum successoribus, tuto traditur, et tanquam hæreticos aut schis-

maticos reprobant eos qui huic doctrinæ contradicunt. Ut paucis omnia comprehendam, jam ab initio *visibilis* est *regula fidei*, scilicet Pastorum auctoritas; *visibile regimen*, cui omnes sive Judæi sive Gentiles obedire tenentur; *visibile sacerdotium*, scilicet episcopi, presbyteri et diaconi visibili ritu impositionis manuum ordinati.

768. (C) Idem omnino rationi consentaneum esse, ex ipso *fine* Ecclesiæ patet. Hæc enim instituta fuit ut Christianos ad finem ultimum dirigeret, eos sanam doctrinam docendo, justas leges condendo, atque sacramenta eis ministrando. Atqui si visibilis non est, quomodo fideles certi erunt se esse veræ Ecclesiæ membra; quomodo legitimos Pastores agnoscent, eisque obedientiam præstabunt, aut ab eis sacra suscipient? Ecclesia invisibilis suum finem attingere nequit, nec magis fidelibus prodest quam si nullo modo existeret. Nam, ut recte ait *Leo XIII*[1], "perspicuum est nihil inter homines communicari, nisi per *externas* res quæ sensibus percipiantur, posse": quâ de causâ Filius Dei humanam naturam assumpsit, ut doctrinam suam suaque præcepta hominibus visibiliter traderet. Ergo Ecclesia visibilis esse debet.

769. Frustra *Protestantes* textus congerunt in quibus dicitur Ecclesiam esse domum spiritualem, in quâ Pater adoratur in spiritu et veritate. Hæc enim et alia hujusmodi solummodo ostendunt *spirituale elementum* esse in Ecclesiâ (quod nos plane admittimus), sed minime probant nullum esse visibilem organismum quo vera Ecclesia agnosci possit.

Ut enim quædam sumamus exempla, Christus docuit quidem Patrem suum adorandum esse in *spiritu et veritate*[2], id est cultu non mere externo et typico seu figurativo, prout sæpe fiebat apud Judæos, sed cultu præsertim interno et reali; ex hoc autem minime excluduntur externi ritus, quos Christus ipse instituit, v. g. ritus baptismi et eucharistiæ, vel ii quos Ecclesia, potestate divinitus sibi collatâ, præscripsit; religio enim actibus externis manifestari debet, ut jam probavimus, n. 183, ipsique Protestantes sua templa suosque ritus habent.

Pariter Dominus Pharisæis quidem dixit: "Non venit regnum Dei cum *observatione;* neque dicent: ecce hic aut ecce illic. Ecce

[1] Encycl. *Satis cognitum*, 29 jun. 1896.
[2] *Joan.*, IV, 23. Quem textum jam exposuimus, n. 186.

enim regnum Dei intra vos est"[1]. Sensus vero ex contextu clare determinatur; interrogantibus siquidem Pharisæis quando veniat regnum Dei, seu regnum Messiæ, Christus respondet hoc regnum non cum *observatione*, id est, cum strepitu, regio splendore et triumpho venturum esse, sed cum simplicitate, immo hoc regnum advenisse, et jam inter ipsos Judæos esse[2]: hoc autem posito, nihil ex hoc textu contra nostram thesim infertur, sed potius colligitur Ecclesiam visibilem esse, cum versetur inter homines.

Immerito etiam objiciunt Ecclesiam invisibilem esse, cum jubeamur eam credere, et aliunde impossibile sit credere ea quæ videmus. Nam, ut supra diximus, est aliquid visibile in Ecclesiâ, scilicet corpus fidelium et Pastorum, externa constitutio, et cetera hujusmodi; sed est etiam aliquid invisibile, scilicet divinitas Ecclesiæ ejusque sanctitas. Jamvero, etiamsi concedatur non posse credi id quod videtur (quod tamen multi negant, ut dicetur in *Tr. de Fide*), non exinde sequitur nos non posse credere divinitatem et sanctitatem Ecclesiæ, quæ oculis non parent[3].

770. II. Ecclesia Christi vere apostolica esse debet, seu regi a pastoribus qui potestatem seu missionem suam ab Apostolis acceperunt[4].

1° *Declaratur.* In genere *apostolica* dicitur Ecclesia quæ originem ducit ab apostolis. Triplex vero distinguitur apostolicitas: *doctrinæ*, *missionis* et *societatis*. Apostolicitas *doctrinæ* in eo consistit quod Ecclesia eamdem doctrinam doceat ac Apostoli. Apostolicitas *missionis*, seu *regiminis* vel *auctoritatis*, in eo sita est quod Ecclesia regitur a pastoribus qui suam auctoritatem seu jurisdictionem ab Apostolis obtinuerint, per legitimam et non interruptam præsulum successionem. Apostolicitas *societatis* ea est quâ Ecclesia hodie existens eadem est societas ac ea quam Apostoli cum Christo fundaverunt.

---

[1] *Luc.*, XVII, 20 sq.

[2] Quam interpretationem approbant inter Protestantes eruditissimi, ut *Rosenmuller*, *Kuinoel*, *Wilby*, *Plumptre* etc. Tædiosum foret ceteras difficultates singulatim discutere; adeas, si velis, P. Murray, op. cit., disp. V, n. 125 sq.

[3] Quod S. Franciscus Salesius illustrat exemplo Thomæ qui Christum redivivum vidit et in eum credidit; videlicet unum vidit, humanitatem, et alterum credidit, divinitatem; ita pariter in Ecclesiâ: externam scilicet ejus speciem videmus, sed internam ejus credimus sanctitatem. (*Controverses*, p. 49-50 ed. Annecy; anglice *The Catholic Controversy*, London, 1886, p. I, c. 6, p. 40.)

[4] Bellarm., *Controv.*, de Ecclesia, l. I, c. 5 sq.; Régnier, p. 321 sq. edit. *Migne*; Wiseman, op. cit., lect. ix; Gallwey, *Apostol. succession*; A. H. Matthew, *Ecclesia*, p. 99-119; Bainvel, apud *Dictionnaire de théologie* (Vacant), *Apostolicité*, t. I, 1618, cum multis auctoribus ibi citatis.

Jamvero evidens est apostolicitatem *societatis* esse necessariam consequentiam apostolicitatis *missionis :* nam societas eadem manet, quamdiu subdita manet eidem auctoritati. Aliunde apostolicitas doctrinæ sequitur pariter ex apostolicitate *missionis :* cum enim privilegium infallibilitatis Apostolis eorumque legitimis successoribus concessum fuerit (n. 659 sq.), eo ipso veri Apostolorum successores infallibiliter docent eamdem doctrinam ac ipsi Apostoli. Quare, jam primis sæculis, Patres fidenter hæreticos, qui veram Christi et Apostolorum doctrinam cognoscere vellent, mittebant ad eas ecclesias quæ apostolicam successionem retinuerant [1]. — Sufficit igitur demonstrare Ecclesiæ Christi competere apostolicitatem missionis.

771. 2° *Probatur.* (A) Ecclesiam Christi apostolicam esse debere, (a) infertur ex dictis supra, n. 633 sq., de *perpetuitate missionis* Apostolis eorumque successoribus commissæ. Christus enim Apostolis, iisque solis et eorum legitimis successoribus, potestatem tradidit docendi, regendi et sanctificandi Ecclesiam : " Euntes ergo docete omnes gentes... Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi ". Atqui, teste S. Paulo, nemo potest legitime Evangelium prædicare, nisi divinitus mittatur : post descriptam enim fidei necessitatem, ait : " Quomodo audient sine prædicante? *Quomodo vero prædicabunt nisi mittantur* " [2]? Ergo nullus legitime Evangelium prædicare potest, nisi ab Apostolis hanc potestatem acceperit sive immediate sive mediate. Quantumvis igitur hodierni pastores ab origine Christianismi distent, eorum series, si legitimi sunt, usque ad Apostolos ascendere debet, qui *soli* divinam missionem directe acceperunt.

(b) Quod *Apostolorum praxi* confirmatur; ipsi enim solliciti fuere, quotiescumque novas ecclesias fundabant, episcopos et presbyteros ibi relinquere, quibus potestatem docendi ac regendi conferebant aliis postea transmittendam, ut supra (n. 638 sq.) demonstravimus. Hinc *Patres* uti legitimos pastores eos solum existimabant qui cum Apostolis con-

[1] Ita, inter alios, *S. Irenæus*, supra, n. 672.
[2] *Rom.*, X, 14-15.

nectebantur; ita v. g. *Tertullianus* de hæreticis scribebat[1]: "Edant ergo origines ecclesiarum suarum, evolvant ordinem episcoporum suorum, ita per successiones ab initio decurrentem, ut primus ille episcopus *aliquem ex Apostolis vel apostolicis viris, qui tamen cum Apostolis perseveraverit,* habuerit auctorem vel antecessorem".

772. (B) Nec ad apostolicitatem missionis sufficit *potestas ordinis*, sed requiritur *potestas jurisdictionis.* Ordinatio confert quidem aptitudinem ad sacra quædam perficienda, imprimitque characterem indelebilem ac semper valide transmissibilem. Sed, ad hanc aptitudinem legitime exercendam, requiritur *jurisdictio*, seu vera *missio* ab iis data qui successores sunt Apostolorum, et quæ servari aut transmitti non valeat nisi dependenter ab episcoporum corpore; secus enim constitui possent plures auctoritates omnino autonomæ atque indefinite persistentes, et sic unitas Ecclesiæ scinderetur. Aliunde Christus Apostolis auctoritatem contulit non separatim, sed *collective* sumptis, quatenus unum collegium, *sub Petro centro et capite*, efformabant; ergo nullus hanc auctoritatem retinere valet, nisi membrum hujus collegii maneat, *sub regimine Petri ejusve successorum.* Qui igitur ab obedientiâ Rom. Pontificis recedit *jurisdictionis privatione* puniri potest, nec eam retinere potest, nisi de consensu explicito vel implicito vicarii Christi. Patet ex dictis de primatu, n. 685 sq.

Corollarium. Ex hoc pariter sequitur *communionem cum centro unitatis sufficere* ad apostolicitatem obtinendam; cum enim auctoritatis apostolicæ plenitudo resideat in capite, seu in Rom. Pontifice, ut supra demonstravimus ubi *de Primatu*, quælibet ecclesia cum hoc capite connexa, eo ipso apostolicam missionem participat. Non requiritur ergo ut quilibet pastor ostendere possit se suam missionem ab Apostolis accepisse, per non interruptam pastorum seriem, sed sufficit ut pertineat ad illud *Corpus pastorum*, quod ab Apostolis descendit et cum supremo Ecclesiæ capite conjungitur. Hinc etiam, si quæ ecclesia suam apostolicitatem amiserit per schisma aut hæresim, apostolica iterum fit, si

[1] **Tertul.**, *de Præscript.*, c. 32.

centro unitatis se subjicit, quia tunc cum Sede Apostolicâ connectitur.

773. **III. Ecclesia Christi est indefectibilis, id est, non tantum in perpetuum duratura, sed etiam talis essentialiter permansura, qualis instituta est** [1].

1° *Declaratur.* Indefectibilitas, de quâ hic agitur, non solum *perpetuitatem* involvit, seu durationem usque ad mundi exitum, sed etiam eam *essentialem identitatem*, vi cujus usque ad finem mundi eam constitutionem easque essentiales proprietates retinebit quas Christus ipse determinavit. Possunt proinde accidentales fieri mutationes in rebus *accessoriis;* progressus admitti potest in exponendâ modo magis scientifico doctrinâ Christi, ut fusius exponitur in *Tr. de Fide;* mutari possunt pariter ea quæ Salvator in particulari determinanda Ecclesiæ suæ reliquit, ut ritus in administratione sacramentorum adhibendi, jejunii certa tempora, etc. Sed, quoad *essentialia* a Christo determinata, Ecclesia *neque defecit, neque deficere potest*, attentis Dei promissis.

Notandum est tamen hanc indefectibilitatem non singulis ecclesiis particularibus, sed *Ecclesiæ universali* promissam fuisse : hinc ecclesiæ olim in Asiâ et Africâ florentes, paulatim evanuerunt ; una est tantum Ecclesiæ pars ex se indefectibilis, Sedes videlicet Apostolica, quia, ex dictis, non singulis Apostolis eorumve successoribus indefectibilitas promissa est, sed toti Apostolorum collegio et speciatim ejusdem Collegii Capiti, scilicet Petro ejusque successoribus.

774. Inter Protestantes, alii dicunt simpliciter Ecclesiam deficere posse, alii autem tenent Ecclesiam *invisibilem* esse quidem indefectibilem, sed Ecclesiam *visibilem* posse deficere, et revera defecisse ante Reformationis tempora, licet non concordent de ætate quâ talis defectio incœperit : hoc enim jam a sæc. quarto accidisse nonnulli affirmant, alii nonnisi Ævo Medio, præsertim a sæculo decimo; fatentur tamen Ecclesiam non penitus, sed pene subversam fuisse. Nonnulli, Montanistarum errorem renovantes, novam Spiritûs S. manifestationem occurrisse contendunt, ut *Swedenbor-*

[1] **Bellarm.**, *de Concil. et Eccles.*, l. III, c. 13; **Murray**, disp. IV, vól. I, p. 213 sq.; **Mazzella**, n. 738 sq.; **Passaglia**, l. II, c. 3 sq.; **De Groot**, q. VIII, a. 1-2; **Wilmers**, n. 40-48.

giani[1], et *Irvingiani*[2], vel novum Christi adventum exspectant, ut *Adventistæ*[3], proindeque supponunt novam Ecclesiam, a priori substantialiter distinctam, existere posse.

775. 2° *Probatur.* Ecclesiam perpetuo esse duraturam jam directe probatum est (n. 634 sq.); eamdem *quoad essentialia* immutabilem esse ac fore, ex jam dictis de *infallibilitate* Ecclesiæ deduci potest, nempe : —

(A) *Ex promissis Domini.* Christus enim ædificavit Ecclesiam super petram, et *portæ inferi non prævalebunt adversus eam*[4]; cum Ecclesiâ erit *usque ad consummationem sæculi*[5]; Paraclitus cum eâ *in æternum manebit*[6]; Christus Apostolos, pastores et doctores dedit ad consummationem sanctorum, *donec occurramus omnes in unitatem fidei* et in virum perfectum[7]. Porro his omnibus promittitur indefectibilitas et quidem absoluta, sine conditione; nam si substantialiter corrumperetur Ecclesia in fide vel moribus, inania essent promissa Domini, portæ inferi contra eam prævalerent, Spiritus Sanctus non posset remanere ubi error aut morum corruptio regnat, nec sacra hierarchia homines

---

[1] Swedenborgiani ita nuncupantur a duce suo *E. Swedenborg*, qui in Suecia natus an. 1688, putavit Christum sibi personaliter apparuisse novamque missionem contulisse. Varia edidit opera sub titulo *Arcana Cœlestia*, discipulosque habet in Scandinavia, Anglia, Germania et Statibus Fœderatis; hic, juxta recentem censum, habentur 7,095 communicantes (Cf. **Carroll***, op. cit., p. 107 sq.); sese vocant *The Church of the New Jerusalem*, et existimant secundum Christi adventum jam evenisse, quatenus Spiritus veritatis sese hominibus manifestavit. Cf. **J. Reed***, *Swedenborg and the New Church;* **W. Lyon***, op. cit., p. 147 sq.

[2] *Irvingitæ*, qui ducem agnoscunt *E. Irving* (1792-1834), et sese vocant *The Catholic Apostolic Church*, contendunt Spiritum S. denuo sese manifestâsse, ut Ecclesiam in pristinâ formâ restauraret : hinc habent apostolos, prophetas, evangelistas, angelos ecclesiarum (episcopos), presbyteros et diaconos. Cf. **M. O. W. Oliphant***, *Life of E. Irving*, London, 1862; **J. S. Davenport***, *E. Irving and the Catholic Apostolic Church*, New-York, 1853; **J. H. Newman**, *Loss and Gain*, part. III, c. 7, p. 389 sq. ed. 1886.

[3] *Adventistæ*, vocati etiam *Milleritæ* a duce suo **W. Miller**, qui an. 1883 opus edidit cui titulus " *Evidences from Scripture and History of the second coming of Christ about the year 1843, and of his personal reign of one thousand years* ", putant Christum brevi denuo venturum esse et mille annis in terra regnaturum; in varias sectas distribuuntur, quæ hodie 40,591 communicantes in Statibus Fœderatis numerant. Cfr. **Carroll***, op. cit., p. 15; **W. Lyon***, op. cit., p. 154; **Tanquerey**, ap. *Vacant, Dict. de théol., Adventistes.*

[4] *Matth.*, XVI, 18. — [5] *Matth.*, XXVIII, 20. — [6] *Joan.*, XIV, 16. — [7] *Ephes.*, IV, 11-13.

duceret in unitatem fidei. Ergo nisi Christus nos deceperit, Ecclesia est indefectibilis.

Nec dicere juvat hujusmodi prædictiones esse *conditionatas*, posito videlicet quod Ecclesia ipsa fidelis maneat; nam imprimis nulla conditio in præfatis textibus exprimitur; insuper conditio, *si fidelis maneat*, nihil aliud esset nisi tautologia; cum enim ad *universalem* Ecclesiam dirigatur, ad hoc reduceretur: Ecclesia non errabit in fide, si fidelis maneat; non erit moribus corrupta, si leges Evangelii servet: quæ quidem ita sunt ridicula, ut Christum prorsus dedeceant.

776. (B) *Ex institutione infallibilis auctoritatis.* Insuper, ex dictis supra, patet Christum instituisse corpus Pastorum qui, sub Petri ejusque successorum primatu, doctrinam credendam infallibiliter traderent, legesque conderent quibus omnes obedire tenentur, et quidem usque ad consummationem sæculi; aliunde hoc magisterium tam universale et necessarium est, ut si quis non crediderit, eo ipso damnandus sit. Quod Apostoli tam clare intellexerunt ut Paulus discipulis suis scribere non dubitaverit: "Licet nos, aut angelus de cælo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit"[1], et alibi: "O Timothee, *depositum custodi*, devitans profanas vocum novitates"[2]; ex quibus sequitur doctrinam christianam esse *depositum* non mutandum, sed fideliter custodiendum etiam contra illos qui prætensas revelationes in contrarium allegarent. Ergo neque nova dispensatio a christianâ diversa, neque ulla essentialis mutatio exspectanda est.

777. Neque dicatur novam dispensationem his verbis annuntiari: "Et ego rogabo Patrem, et alium Paraclitum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum"[3]; hæc enim verba, contextu inspecto, nihil aliud significant nisi invisibilem missionem Spiritus Sancti in animas fidelium per gratiam, vel assistentiam ejusdem Spiritus Ecclesiæ præstandam, ne in errorem cadat; siquidem paulo post Christus addit Spiritum modo magis diserto annuntiaturum esse ea quæ ipse prædicaverat: "Paraclitus autem Spiritus Sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis *omnia quæcumque dixero vobis*"[4]; ergo missio Spiritûs Sancti, de quâ agitur, quæcumque est, nullam essentialem mutationem inducet.

[1] *Galat.*, I, 8. — [2] *I Tim.*, VI, 20. — [3] *Joan.*, XIV, 16. — [4] *Joan.*, XIV, 26.

778. (C) *Ex ipso Ecclesiæ fine* confirmatur. Probatum est enim supra Ecclesiam constitutam esse eo fine ut tuto fideles sibi subditos ad vitam æternam perducere valeat. Atqui nisi sit quoad essentialia indefectibilis, finem suum prosequi non poterit. Si enim unum ex essentialibus quibus constituitur elementis pereat (sive infallibilitas in docendo aut potestas leges ferendi, sive visibilitas), vel agnosci non poterit a fidelibus, vel, si agnoscatur, inepta erit ad eos tuto docendos, vel cessabit esse ipsa societas a Christo instituta tanquam medium ad salutem necessarium; immo si quandoque deficere possit, *nullo* tempore auctoritatem habebit ad regendos fideles necessariam, cum *quovis* tempore dubitari possit utrum jam defecerit vel non.

Quod luculenter Protestantium conditione illustratur : quis enim unquam, a tempore quo Ecclesiæ indefectibilitatem negârunt, reformatarum ecclesiarum auctoritatem acceperit? Nonne ipsa Lutheri Calvinique auctoritas rejecta fuit? Nonne variæ Confessiones, a variis sectis editæ, tanquam humana figmenta paulatim repudiatæ sunt? Res eo devenerunt ut ea quæ ad salutem necessaria ab ipsis Novatorum ducibus habebantur, jam ut inutilia vel accessoria spectentur, ita ut nullus inter Protestantes certus esse possit se in viâ salutis ambulare.

Ergo ex ipso fine quem Christus habuit Ecclesiam instituendo, sequitur eam esse indefectibilem et substantialiter immutabilem.

§ II. Ecclesia Romana, et quidem sola, tribus præfatis dotibus fulget, nempe visibilitate, apostolicitate et indefectibilitate.

779. I. Ecclesia Romana est formaliter visibilis, apostolica et indefectibilis.

Ecclesiæ Romanæ nomine hic designamus non diœcesim aut ecclesiasticam provinciam Romæ, sed eam societatem christianam quæ, per orbem dispersa, Romani Pontificis auctoritatem agnoscit.

1° *Ecclesia Romana est formaliter visibilis.* De quo nulla est difficultas. Membra enim hujus Ecclesiæ triplici externo vinculo uniuntur, nempe : (a) *professione ejusdem fidei :* omnes enim accipiunt *eadem symbola, eodem modo* a supremâ et infallibili auctoritate *interpretata*, ideoque eadem

dogmata credunt, et quidem sub pœnâ excommunicationis; (b) *obedientiâ eisdem pastoribus præstitâ :* fideles enim episcopis, episcopi autem Romano Pontifici subduntur; omnes iisdem generalibus legibus obediunt; (c) *receptione eorumdem sacramentorum*, cum omnes agnoscant septem esse sacramenta, nec plura nec pauciora, eaque recipere possint qui rite sunt dispositi. Unde nulla est difficultas in agnoscendis fidelibus qui ad Romanam Ecclesiam pertinent.

780. 2° *Ecclesia Romana vere est apostolica.* Historice enim constat hanc Ecclesiam ab Apostolis Petro et Paulo esse fundatam, Petrum fuisse Romæ episcopum, et Romanos Pontifices B. Petro successisse in Sede Romanâ, absque ullâ interruptione. Id testantur tum *Patres*, v. g. Irenæus, Tertullianus, Augustinus, etc., quorum testimonia jam supra, n. 706 sq., retulimus; tum *catalogi* in quibus recensentur omnes qui ab ipso Petro ad Pium X, hodie feliciter regnantem, Apostolicam Sedem tenuerunt.

Fuerunt quidem aliquando schismatici qui Petri cathedram usurpare tentaverint, ut Novatianus tertio sæculo; sed hi ab Ecclesiâ rejecti sunt. Pariter, tempore Occidentalis schismatis, dubitatum est quis ex variis qui se Pontifices dicebant, legitimus esset Petri successor; sed dubium omne sublatum est per legitimam auctoritatem, scilicet per corpus episcopale in Concil. *Constantiensi* coadunatum. Nec, perseverante schismate, missio apostolica, seu jurisdictio amissa est; nam unus e Pontificibus electis erat Papa legitimus, quamvis non satis constaret quis esset, et hic jurisdictionem servavit [1]. Præterea, cum pontificia auctoritas a Deo immediate conferatur, etiamsi interruptio esset in successione Pontificum, non exinde amitteretur, sed solum suspenderetur apostolica missio : nam statim ut eligeretur Pontifex legitimus, hic, utpote successor B. Petri, acciperet apostolicam missionem Petro divinitus collatam. Ergo Romana Ecclesia vere apostolica est.

[1] Alii autem Pontifices, qui legitimi non erant, sed ut tales ab Ecclesiæ parte habebantur, jurisdictionem etiam servavisse dici possunt, propter *titulum coloratum* seu existimatum, ut Moralistæ tradunt in *Tr. de Pœnitentiâ*. — De schismate occidentali erudite scripsit **L. Salembier,** *Le Grand Schisme d'Occident*, Paris, Lecoffre, 1900, ubi etiam multas allegat auctoritates.

781. 3° *Ecclesia Romana vere est indefectibilis.* (a) Imprimis, non obstantibus innumeris persecutionibus et impugnationibus quibus per viginti sæcula obnoxia fuit, hodie etiam perdurat, et quidem non iners et immobilis, sed vivens et succrescens, ita ut, fatentibus etiam adversariis [1], quotidie vires suas augeat, novasque tribus et gentes ad se trahat.

(b) Præterea, etsi omnium temporum et diversarum gentium mentibus sese accommodat, *quoad essentialia* immota manet. Ita *eamdem* retinuit *hierarchiam :* nostris diebus singuli *episcopi* suas diœceses curant sicut curabant tempore Ignatii; Ecclesiæ Romanæ præeminentia et Romani Pontificis primatus agnoscitur prout jam admittebatur ab Irenæo, Optato, Augustino et Conciliis œcumenicis quorum verba retulimus, nn. 722, 734 sq. — *Eamdem fidei regulam* fideliter custodivit, nempe *vivum et infallibile magisterium :* si dubia de fide oriuntur, recursus fit ad Episcopos, ad Concilia aut ad Summum Pontificem, prout antiquitus fiebat, et ita vitantur errores et schismata. — *Eadem* adhibentur *sanctitatis media*, videlicet sacramenta, præceptorum observantia, etc.

782. In his omnibus habetur quidem aliquis progressus, sed "in eodem dogmate, eodem sensu eâdemque sententiâ" [2]. Ita *symbola fidei*, quæ primum brevia erant, paulatim, novis exsurgentibus hæresibus, explicitiora ideoque longiora fiunt, ut ampliori ejusdem veritatis declaratione tutius præcaveantur errores, sicut jurisprudentiâ textus legis lucidior evadit. Ita etiam *divina præcepta* de oratione et pœnitentiâ per leges ecclesiasticas magis specifice determinantur, ut quandonam et quomodo orandum aut pœnitendum fideles apprime noscant. Pariter, quo universalior fit Ecclesia, et quo facilior evadit recursus ad Sedem Apostolicam, eo ipso hæc plures ad se advocat causas, et sic *primatus Pontificis efficacius hodie exercetur* quam primis temporibus. Sed hæc est evolutio opportuna, immo et

[1] Quod inter alios aperte declarat **Macaulay***, *Edinburgh Review*, Oct. 1840, *Von Ranke*, vel *Macaulay's, Essays*, vol. II, p. 405 sq., ed. Lovell, N. Y.

[2] *Conc. Vaticanum*, sess. III, cap. 4.

necessaria, quæ tuto fit dummodo essentialia ecclesiasticæ constitutionis elementa serventur.

783. II. Nulla est societas acatholica quæ his simul dotibus prædita sit.

1° Certo *sectæ protestantes* formalem visibilitatem, apostolicitatem et indefectibilitatem sibi vindicare nequeunt.

(A) *Non formalem visibilitatem.* Cum enim tanquam fidei regulam admittant Scripturam *privato judicio* aut *privatâ inspiratione* intellectam, nullo externo vinculo junguntur aut jungi possunt. Hinc *essentiales* discrepantiæ inveniuntur in formulis fidei quibus utuntur diversæ sectæ : divinitatem Christi ejusque vicariam pro nobis satisfactionem profitentur orthodoxi Lutherani et Calvinistæ, rejiciunt vero Sociniani, Unitarii et Liberales; divinam institutionem episcopatûs admittunt non pauci Lutherani et Anglicani, eam vero rejiciunt Presbyteriani, etc. — Immo, intra eamdem sectam, in *essentialibus* differunt, quia eædem fidei confessiones diverso modo intelliguntur; ita, inter Anglicanos qui eosdem fidei articulos subscribunt, quidam duo, alii septem sacramenta agnoscunt; alii trinitatem personarum in Deo et Verbi consubstantialitatem pro essentiali veritate habent, alii aperte rejiciunt.

Id quidem concedunt, sed autumant sibi sufficere *vinculum caritatis*. Cum autem caritas ex fide oriatur, frequentia et acerba dissidia inter eos vigent, ut constat ex eorum conventibus, libris aut ephemeridibus [1].

784. (B) *Nec apostolicitatem.* (a) Evidens est hâc apostolicitate carere eos omnes qui episcopatum rejiciunt, cum hi suam missionem non ab Apostolis, sed a multitudine aut a Principibus repetant.

(b) Anglicani vero qui contendunt se apostolicâ missione gaudere, eam amiserunt dum pertinaciter ab obedientiâ Rom. Pontificis secesserunt. Nam, ut supra probatum est, juxta Christi institutionem, corpus pastorum constat capite et membris organicis. Evidens est ibi corpus esse non posse,

[1] Cr. E. **Hugueny**, *Critique et Catholique*, t. I, Paris, 1910, p. 150-157; **Bricout**, *Les églises réformées en France*, in *Rev. du cl. fr.*, t. LIII, 1908, pp. 156, 286.

ubi non est caput : ad summum adesse possunt membra mortua. Igitur ecclesia, in quâ non invenitur caput cui pastores uniantur, nullo modo est corpus vivum. Atqui caput corporis est sanctus Petrus et ejus legitimus successor, Romanus Pontifex, ut supra ostensum est, n. 683-741. Ergo pastores qui Romano Pontifici non conjunguntur, eo ipso non sunt membra corporis Ecclesiæ docentis, nec apostolicam successionem sibi vindicare possunt.

785. (C) *Neque indefectibilitatem.* Cum enim privat judicio aut privatæ inspirationi fidant, *in essentialibus* multoties suas doctrinas mutaverunt atque quotidie mutant. Jam sæculo XVII°, *Bossuet* longam Protestantium *variationum* historiam texerat; ab illo autem tempore multo magis christianam fidem adulteraverunt. Lutherus et Calvinus trinitatem personarum in Deo, divinitatem Christi, ejusque pro nobis vicariam satisfactionem pro dogmatibus essentialibus habebant; quam pauci sunt hodierni Protestantes qui eadem admittant! Plerique hodie non progressum in eodem dogmate, eodem sensu eâdemque sententiâ, sed temerariam dogmatum evolutionem advocant, ita ut nihil christianismi maneat nisi vagus quidam deismus aut mysticus pantheismus [1].

786. Ad tuendam, contra Bossuet, Protestantium ecclesiarum indefectibilitatem, non obstantibus earum mutationibus, *Jurieu* systema *articulorum fundamentalium* proposuit, asserens ad salutem satis esse credere ea quæ sunt necessaria *necessitate medii*, prout sunt existentia Dei Remuneratoris, et Redemptoris, per quem peccatorum remissionem, gratiam et vitam æternam consequi valemus [2]. — Quod effugium admitti nequit; *impossibile est* enim hos fundamentales articulos *detegere;* nam si non determinantur ab Ecclesiâ infallibili, quomodo cognoscentur? Nulla est hâc de re, sive in Scripturâ sive in Traditione, regula. Immo vero omnia testimonia osten

[1] De quo vide **A. Sabatier***, *Les religions d'autorité*, p. 255-403; **G. Lapeyre,** *La Crise du Luthéranisme*, in *Rev. pr. d'Apol.*, t. IX, 15 Jan. 1910, p. 589-597.

[2] **Jurieu***, *Le vrai système de l'Eglise*, p. 166; *Traité de l'Eglise*, tr. VI, c. II, p. 519 ed. 1688, ubi ait : " Unum esse Deum, timentibus se remuneratorem, unum esse Redemptorem, Jesum, seu Messiam, per quem remissionem peccatorum, gratiam et vitam æternam consequimur : hi sunt articuli fundamentales". Quod systema fusius confutavimus ap. **Vacant.** *Dict. de Théol.*, voce *Articles Fondamentaux*.

dunt talem distinctionem ignotam fuisse ante Jurieu, et *omnes* eas veritates accipiendas esse, quas docet auctoritas a Deo constituta, quia idem est motivum pro omnibus, testimonium Dei. — Nec dicatur fundamentales habendos esse articulos qui semper recepti sunt apud omnes *notabiles* Christianorum communiones; nam quis definiet quænam societates sint *christianæ* et *notabiles?* Numquid Sociniani, Unitarii et Liberales, qui Trinitatem, Verbi Incarnationem et Redemptionem proprie dictam negant, ut Christiani habebuntur? Hoc quidem negabit *Jurieu*, sed affirmabit Synodus *Lausanniensis* (a. 1857) declarans Christianos esse omnes eos qui Christum, etiam ut merum hominem, accipiunt. — Nec dicere juvat essentiales esse articulos, quos ita habendos suadet *gustus interior*, seu *privata inspiratio;* cum enim non omnes idem sapiant, nec eodem modo inspirentur, ut accidentales a multis existimabuntur articuli, qui ut essentiales ab aliis agnoscuntur.

Variæ igitur protestantium societates dotibus ad veram Christi Ecclesiam requisitis minime fulgent.

787. 2° *Græci schismatici* et *Orientales*, etsi propius accedunt ad hierarchicam constitutionem a Christo institutam, ab eâ tamen in *quibusdam essentialibus* deflectunt.

(A) Quoad *visibilitatem*, fideles *cujusque ecclesiæ particularis* uniuntur quidem vinculo visibili, nempe obedientiâ suis episcopis præstitâ; sed *diversæ ecclesiæ*, quas supra recensuimus, n. 564, nullo visibili vinculo inter se connectuntur : cum rejiciant *primatum*, apparent tanquam disjecta membra a capite avulsa, ideoque formali visibilitate carent. Siquidem Patriarcha C. P. non habet nisi primatum *honoris*, nec ejus decisiones ab aliis patriarchis agnoscuntur, ita ut hodie dissidia a Turcarum imperatore componantur! Immo, etiam in re dogmaticâ, non sunt unanimes : baptismus per infusionem collatus ut validus censetur in Russiâ et invalidus in ecclesiâ Constantinopolitanâ [1].

(B) Si de *apostolicitate* agitur, quædam ecclesiæ, ut Hierosolymitana, Antiochena et Alexandrina, ab Apostolis fundatæ quidem fuerant; sed hæ apostolicam successionem amiserunt pertinaciter a capite Ecclesiæ sese separando, ut diximus de Anglicanis, n. 784.

[1] Cfr. **P. C. Charon**, *Le quinzième centenaire de S. J. Chrysostome*, Rome, 1909, p. 218-241, ubi multa invenies exempla dissidiorum inter Græcos hodiernos; **E. Hugueny**, op. cit., p. 162-174.

(C) Quoad *indefectibilitatem*, *Græci* quidem præcipuas Christi doctrinas feliciter custodierunt; sed *dogma essentiale primatûs*, quod antiqua Concilia, a Græcis agnita, qualia sunt Ephesinum, Chalcedonense, Constantinopolitanum explicite proclamaverant (n. 738 sq.), quod Græci ipsi cum Latinis in *Florentino* definierant, hodie rejiciunt, ideoque ex hoc capite defecerunt. — Insuper doctrinam de immaculato conceptu B. Mariæ quam usque ad sæculum XVII admiserant, hodie communiter rejiciunt. — Pariter divortium, quod olim nonnisi propter adulterium permittebatur, ex recenti decreto S. Synodi Russici, conceditur propter incurabilem morbum alterutrius conjugis aut indolis discrepantiam, etc. — Confirmationis sacramentum, quod olim non iterabatur, hodie iterum ministratur apostatis qui ad fidem redeunt; immo metropolitis, qui ad patriarchatum in Russiâ evehuntur, denuo confertur consecratio episcopalis! — Novas immutationes contemplantur episcopi qui in Germanis universitatibus, rationalistico spiritu imbuti, studuerunt [1].

Utinam mox ad unitatem Græci redeant! *Orientales* vero sectæ non solum primatum rejiciunt, sed in aliis defecerunt, negando vel unitatem personæ in Christo vel ejus duplicem naturam et voluntatem.

Græci igitur atque *Orientales* carent quibusdam saltem ex essentialibus dotibus quibus prædita esse debet Ecclesia Christi.

Conclusio. *Sola igitur Romana Ecclesia, quæ in omnibus essentialibus una eademque est ac Ecclesia a Christo fundata, merito vera Ecclesia dicitur.*

[1] P. C. Charon et E. Hugueny, l. cit.

Caput iij.

DIVINA ECCLESIÆ INSTITUTIO NOTIS EXTERNIS CONFIRMATUR.

788. Ex capite præcedenti *historice* constat solam Ecclesiam Romanam esse veram Ecclesiam, quippe quæ sola respondeat constitutioni a Christo delineatæ. Ulterius vero inquiri potest utrum necne sint *externæ notæ* quibus in eâ agnosci possit *divinus interventus*. Quemadmodum enim in *Tr. de Verâ Religione* ostensum est Christianam revelationem esse divinam per *notas* seu *signa visibilia* quibus digitus Dei appareat, v. g., per suam mirabilem propagationem; ita pariter inquirimus num *in Ecclesiâ Romanâ, qualis hodie inter nos existit, sint visibilia signa divini interventûs;* si res enim ita se habet, haud parum confirmabitur divinitas seu divina ejus institutio.

789. Jamvero Patres varias notas assignârunt quibus dignosci possit vera Ecclesia, nempe apostolicam successionem, catholicitatem, sanctitatem, unitatem.

Quas omnes complectitur Symbolum *Nicæno-Constantinopolitanum*, an. 381 : " Credimus... *unam*, *sanctam*, *catholicam* et *apostolicam* Ecclesiam ". — Aliæ sunt tamen notæ quæ a diversis theologis proponuntur : ita Bellarminus quindecim, Bozius nonaginta novem exponit. Attamen hæ omnes ad quatuor præfatas reduci possunt.

In iis autem explicandis, theologi communiter ita procedunt : probant veram Ecclesiam præfatis notis ornari debere, posteaque ostendunt easdem soli Ecclesiæ Romanæ competere, non autem aliis christianis societatibus.[1] Quæ methodus, quamvis valida sit, difficultatibus non caret : nam, ad probandum Ecclesiam debere esse unam, apostolicam, etc., aut assumimus principia quæ ab adversariis minime conceduntur, aut, si ea probare volumus, non pauca ex eis quæ antea dicta sunt de hierarchicâ Ecclesiæ constitutione repetuntur.

790. Ad quod vitandum, utemur methodo quam *Vaticanum* his verbis proponit[2] : " Ad solam enim catholicam

---

[1] De quibus notis fuse agit **Ottiger**, *op. cit.*, p. 496-1058; brevius **Yves de la Brière**, in *Dict. Apol. (d'Alès)*, I, 1268-1297. — Cfr. quæ in prioribus editionibus nostræ *Synopsis* scripsimus.

[2] Sess. III, cap. 3.

Ecclesiam ea pertinent omnia, quæ ad evidentem fidei christianæ credibilitatem tam multa et tam mira divinitus sunt disposita. Quin etiam Ecclesia per se ipsa, ob suam nempe admirabilem propagationem, *eximiam sanctitatem* et inexhaustam in omnibus bonis *fecunditatem*, ob *catholicam unitatem*, *invictamque stabilitatem*, magnum quoddam et perpetuum est motivum credibilitatis et divinæ suæ legationis testimonium irrefragabile. Quo fit ut ipsa, veluti *signum levatum in nationes*, et ad se invitet eos qui nondum crediderunt, et filios suos certiores faciat, firmissimo niti fundamento fidem quam profitentur". Itaque Ecclesia ipsa præ se fert divini interventûs signa : (a) admirabilem suam *propagationem;* (b) eximiam *sanctitatem* et *fecunditatem:* (c) *catholicam unitatem;* (d) *invictam stabilitatem.* Cum jam de admirabili christianismi propagatione dixerimus, n. 450, de tribus aliis in duplici thesi agemus : in primâ, ostendemus Ecclesiam Romanam esse *catholicam* seu universalem, simulque perfectâ *unitate* et *stabilitate* præditam; in alterâ, ejus *sanctitatem* et *fecunditatem* exponemus; in utroque casu *divinum interventum* haud ægre agnoscemus [1].

791. *Thesis* 1ª : **Ecclesia Romana, ob suam catholicam unitatem invictamque stabilitatem, divinæ suæ legationis præbet testimonium irrefragabile** [2].

Hæc tria simul jungimus, nempe catholicitatem, unitatem et stabilitatem, quia ex his tribus *simul consideratis* luculentius apparet Dei interventus.

792. **I. Facta exponuntur.** 1° *Ecclesia Romana non est individualis aut nationalis, sed est vere internationalis seu universalis.*

---

[1] Hujus methodi utilitatem exponit **H. Ligeard**, *Le fait catholique*, in *Rev. prat. d'Apol.*, t. I, 1906, p. 557-567.

[2] Præter theologos, qui de notis Ecclesiæ disserunt, cfr. **Moehler**, *L'unité dans l'Eglise*, ap. **G. Goyau**, *Moehler*, p. 53-134; **Balmès**, *Le Protestantisme comparé au Catholicisme*, ch. 3-4; **Card. Dechamps**, *Entretiens sur la démonstration catholique*, 3e et 4e Ent.; *La Question religieuse résolue par les faits;* **H. Perreyve**, *Entretiens sur l'Eglise catholique*, Paris, 1865, t. I, ch. 3-5, t. II, ch. 8; **M. J. Spalding**, *Lecture on the Evidences of Catholicity*, Louisville, 1857, let. VI sq.; **Newman**, *Difficulties of Anglicans*, lect. X-XII; **G. Goyau**, *Le Vatican*, — *Vue générale de l'Histoire de la Papauté*, Paris, Didot, 1895

Duo enim sunt quæ catholicitati obstant: *individualismus*, quo quisque suam religionem sibi fingit, et *nationalismus*, quo religio ita alicui nationi aut regimini conjungitur ut vix extra hujus nationis limites subsistere valeat. Ecclesia autem Romana sedulo *individualismum* et *nationalismum* devitans, est vere *catholica*, et quidem sive *jure*, sive *facto* [1].

793. (A) *Jure universalis* est, seu *aptitudine* gaudet ad universalem inter omnes gentes extensionem; nam, suâ *doctrinâ* et *constitutione* omnem *individualismum* et *nationalismum* excludit.

(a) *Suâ doctrinâ.* In Ecclesiâ Romanâ nulla est distinctio Judæi et Gentilis, Græcorum aut Barbarorum, principum ac subditorum, ingenuorum ac servorum, dominorum et opificum, divitum aut pauperum : omnes et singuli æque evangelizantur [2]. Nec cuique licet suam conficere religionem : omnes idem symbolum profitentur, iisdem sacramentis sanctificantur, iisdem legibus subduntur. Ceteroquin fides quam Ecclesia prædicat, sacramenta quæ ministrat, omnibus hominibus cujusvis statûs et conditionis optime aptantur, quippe quæ altissimis humanæ naturæ aspirationibus respondeant (supra, n. 256). Ejus præcepta pariter regulam agendi tutam et completam, necnon stimulos efficaces omnibus præbent (n. 265). Si nova oriuntur problemata ex mutatis rerum conditionibus, sapienter solvuntur æterna justitiæ et caritatis principia his novis conditionibus applicando [3].

(b) *Suâ constitutione.* Romana siquidem Ecclesia non nationalis, sed vere *internationalis* est; nulli Regi aut Cæsari subditur, nulli nationi exclusive aggregatur; sed verba Christi exsequens : " Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo ", a quolibet Statu libera manet [4], immo

[1] Quod eximie declarat A. de **Poulpiquet**, *Essai sur la notion de Catholicité*, in *Rev. des Sc. Philos. et Théol.*, t. III, 1909, p. 17-36.

[2] Ita adimplentur quæ Paulus dixerat (*Gal.*, III, 28); " Non est Judæus, neque Græcus; non est servus neque liber; non est masculus neque femina : omnes enim vos unum estis in Christo Jesu ".

[3] Cujus rei exemplum habes in Encycl. Leonis XIII *Rerum novarum* de mutuis juribus et officiis dominorum et opificum, quam exponimus in *Tr. de Justitiâ*.

[4] Quod non potuit non mirari A. **Harnack**, *Essence du christianisme*, 1902, p. 279, ubi ait : " Par la situation indépendante de cette Eglise, la religion de

cuilibet civilis regiminis formæ se accommodat, ideoque omnibus civibus cujuslibet regionis portas suas latissime aperit. Summus Pontifex non a Cæsare designatur, sed a Cardinalibus inter omnes nationes selectis eligitur; Episcopi pariter, a quocumque seligantur, suam jurisdictionem non a sæcularibus principibus, sed ab Ecclesiæ Capite recipiunt. Nihil igitur exclusive nationale in hujusmodi constitutione, nil quod Ecclesiam prohibeat quominus ad omnes gentes sese extendat.

794. (B) Ad *factum* quod spectat, Ecclesia Romana vere catholica est, ut constat ex ejus extensione *geographicâ* et *sociali*.

(a) *Extensio geographica.* Non enim, ut in politicis societatibus aut Protestantium Græcorumve ecclesiis, unius tantum regni terminis aut uno hominum genere continetur, sed *in omnibus regionibus late diffunditur*.

Protestantismus in Angliâ et septentrionali Europâ, necnon in *Anglicis coloniis* viget; sed, extra has regiones, paucos tantum recenset asseclas. Græcæ aut Orientales ecclesiæ in Asiâ Minori, Ægypto et Abyssiniâ, necnon in Russico Imperio diffunduntur, sed alibi vix pauca numerant membra. — Acatholicæ igitur societates, inter se divisæ, *nationalem* characterem præ se ferunt, nec plerumque missionarios mittunt ad prædicandum Evangelium nisi in eas regiones quæ suo nationali vexillo proteguntur.

Romana autem Ecclesia *per omnes et singulas regiones* divulgata est. In *Europâ* omnino prævalet, necnon in *Americâ meridionali* et centrali; in *Americâ septentrionali*, ubi ceteroquin dominatur stirps anglica, late sparsa est, et circa 20,000,000 fidelium computat; per plura Asiæ regna, non solum in catholicis coloniis, sed inter paganas gentes, ut in Indiâ, Sinensi imperio et Japoniâ propagata est, ibique recenset circiter 3,500,000 fidelium; in variis Africæ et Occaniæ plagis et insulis non paucos sectatores habet [1], et quotidie novos ad se trahit, opitulante ferventi zelo missiona-

l'Occident n'est point devenue captive de l'Etat, de la police et des nations. Elle a, dit-on, conservé la grande pensée de l'indépendance absolue de la religion, qui ne doit pas avoir de contact avec l'Etat. On peut le reconnaître "...

[1] In *Africâ* computantur circiter 3,000,000; in *Occaniâ*, 2,000,000; in *Philippinis* insulis, 6,000,000.

riorum quos ubique mittit. Immo, in ipsis regionibus Protestantium et Græcorum, ubicumque saltem floret libertas catholicam fidem prædicandi, v. g. in Angliâ et Americâ, in Germaniâ, Hollandiâ et Helvetiâ [1], Romana Ecclesia paulatim ad se trahit et in sinum suum recipit non paucos ex eis qui hæresi aut schismati addicti erant.

Missionarii multi quotidie laborant in prædicando evangelio : 6000 circiter sacerdotes, 3800 fratres, 12,500 moniales; quibus addi debent catechistæ indigenæ circiter 17,000. Quorum zelo et industriâ in dies extenditur regnum Dei [2].

795. (b) *Extensio socialis.* Romana Ecclesia hodie, sicut primis sæculis (supra, n. 455), omnes societatis ordines pervadit. 1) *Pauperes* et *proletarii* evangelizantur, servi liberantur; nigritæ, immo et leprosi suos missionarios habent. 2) Nec tamen *divites* prætermittuntur : multi, hortante Ecclesiâ, fidem catholicam operibus manifestant : suis opibus catholica collegia, universitates, ephemerides, orphanorum asyla, hospitalia aliaque caritatis opera promovent.

3) Inter sapientes qui scientiâ, et eruditione floruerunt, multi computantur catholici, inter quos :

Cauchy, C. Hermite, C. Weierstrass, Binet, Buoncompagni Ludovisi, C. Dupin, aliique in rebus *mathematicis* versatissimi; *P. Piazzi*,

---

[1] In *Majori Britanniâ* inveniuntur 5,200,000 catholici; in *Germaniâ*, 20,321,000; in *Hollandiâ*, 1,790,000; in *Helvetiâ*, 1,380,000.

[2] Si *numerica* comparatio instituitur, catholici multo superant Græcos et Protestantes. Juxta **O. Werner**, *Orbis terrarum Catholicus*, p. 4, ed. 1890, computantur Catholici 230,000,000, Acatholici autem (Protestantes et Schismatici) 215,000,000. — Secundum **P. Krose**, *Stimmen aus Maria-Laach*, jul. et aug. 1903, recensentur Catholici 264,000,000, Protestantes 166,000,000, Græci schismatici 109,000,000.

Prôtestantes ipsi agnoscunt Catholicos numero excedere ceteras sectas, licet plus æquo minuant eorum numerum; ita, juxta *The Bible Atlas* habentur Catholici 172,000,000, Acatholici autem (Protest. et Schismat. simul sumpti) 208,000,000; sed, juxta **Behm et Wagner**, 1880 (apud *Schaff-Hersog, Encyclop.*, p. 2058, not. 2), adsunt Romani Catholici 215,938,500; Protestantes 130,329,000, Græci 84,007,000; ita ut, juxta eos, Catholici exæquent omnes Protestantium Græcorumque sectas simul sumptas. Non est mirum igitur Ecclesiam Romanam, ubique, etiam apud Protestantes, nomine *Catholicæ Ecclesiæ* decorari.

De catholicis missionibus vide **Marshall**, *Christian Missions, their agents and results*, London, 1863; **L. Louvet**, *Les missions catholiques au XIXe s.*, Lyon, 1895; **Piolet**, *Les missions catholiques françaises au XIXe s.*, Paris, 1901-1903; *Nos missions et nos missionnaires*, 1904.

P. Denza, A. Secchi, J. J. Le Verrier, H. Faye, J. Plateau, G. Santini, C. Kreil, E. Heis, J. de Lamont, in re *astronomicâ* acutissimi; *A. Volta, A. Ampère, L. Palmieri, J. B. Dumas, M. E. Chevreul, H. Sainte-Claire Deville*, etc. in rebus chimicis peritissimi; *L. Elie de Beaumont, Ch. Sainte-Claire Deville, A. de Lapparent, J. d'Omalius d'Halloy, Lossen, Waagen*, etc. in geologiâ magistri; *J. Müller, Cl. Bernard, Pasteur, Carnoy, Laënnec, Schwann* de physiologiâ bene meriti; *Van Beneden, vicomte du Bus, Bernard Altum, Armand David, P. Heude, A. Latreille, Förster, Von Schrank, etc.*, in botanicâ versatissimi [1].

Itaque Ecclesia Romana non intra limites unius gentis, neque intra unum civium ordinem circumscribitur, sed omnium gentium et cujusvis conditionis homines complectitur : merito igitur *catholica* dicitur.

796. 2° *Ecclesia Romana, et quidem sola, perfectâ gaudet unitate fidei, regiminis et cultûs.*

Quo universalior est aliqua societas, eo difficilius servatur unitas, cum homines naturaliter suis privatis opinionibus pertinaciter adhærere soleant.

(A) Quæ quidem unitas apud *Protestantes* omnino deficit. Hi enim principium unitatis a Christo institutum, nempe magisterium supremum vivum et infallibile, non retinuerunt, ideoque *formali unitate* carent. Neque apud eos existit *materialis unitas*. Inter se enim differunt *doctrinâ, regimine* et *cultu* [2] *: doctrinâ*, non solum in accidentalibus, sed etiam in *essentialibus*, v. g. quoad trinitatem personarum in Deo, divinitatem Christi, ejusque satisfactionem pro peccatis nostris ; *regimine*, cum episcopaliani putent auctoritatem in *episcopis* rite consecratis residere, alii autem in *presbyteris* aut *ministris ab ipso populo electis ; cultu*, cum alii liturgicis quibusdam formulis adhæreant, alii vero omnes hujusmodi formulas respuant.

Nec ipsa *spiritualis unitas per caritatem*, de quâ tam fre-

[1] Cfr. K. A. Kneller, *Das Christentum und die Vertreter der neueren Naturwissenschaft*, Freiburg Br., 1903 : cujus operis synopsim invenies apud *Ami du Clergé*, t. XXXI, 1909, pp. 209, 305, 421, 517.

[2] Quod ingenue fatentur non pauci Protestantes, inter quos : E. Morris*, *Ecclesiology*, New-York, 1885, p. 153-154; P. Schaff*, *The reunion of Christendom*, in opere *The World's Parliament of religions*, Chicago, 1893, t. II, p. 1192; Latané*, *Christian unity and the Chicago-Lambeth articles*, Baltimore, 1895, p. 6 sq.

quenter loquuntur, apud eos servatur: non enim tantum inter se differunt, sed etiam digladiantur [1]. Non solum nulla est unitas, sed nec ulla unquam esse potest. Omnes eorum conatus fore vanos jam XVII° sæculo prænuntiabat *Bossuet*, et eventus dictum confirmavit. Novæ efformantur associationes, v. g., *Evangelicum Fœdus*, *Reformatarum ecclesiarum Fœdus*, novæ proponuntur viæ ad unionem tam desideratam; et hæc sine felici exitu [2], immo, juxta quosdam Protestantes, sine ullâ spe optatum finem unquam attingendi. Divisiones non minuuntur sed e contra quotidie augentur, et si quæ efformatur unio, hæc est sæpius ad impugnandam Romanam Ecclesiam [3].

797. Neque apud *Græcos* invenitur *organica unitas*. Quamvis enim consentiant circa præcipuas veritates revelatas, deest semper *unio formalis* cum Supremo Pastore, super quem, tanquam fundamentum, ædificata est Ecclesia,

---

[1] **Morris***, p. 159; **E. Naville***, *L'Unité du monde chrétien*, p. 406. Dissidia inter Gallicæ Reformatos jam ante separationem a Statu vigentia, multo acerbiora facta sunt postea; de quo vide **J. Bricout**, *Religions et Eglises*, in *Rev. cl. fr.*, t. XLIII, 1905, p. 115 sq.; *Les Eglises réformées de France*, scissions récentes, ibid., t. LIII, 1908, pp. 156, 286 sq.; **A. Dossat**, *La crise doctrinale du Protest. français*, in *Rev. augustinienne*, 15 déc. 1908, et *Quest. Actuelles*, 19 déc. 1908. — Hinc populus, his contradictionibus merito pertæsus, nec intelligere valens cur tot sint diversa Evangelia, omnem religionem gradatim relinquit, ut animadvertit protestans *de Wette*, apud **Treacy**, *Tributes of Protestant Writers*... New-York, 1885, p. 227.

[2] Cf. Many voices concerning Dr Shields' Book apud *Christian Literature*, March 1894; **Th. H. Weil***, *The comprehensive Church*, New-York, 1879, Preface; *Independent*, March 1, 8, 15, April 12, 19, 26, 1894; **J. Field Spalding**, *The World's Unrest*, New-York, 1898, p. 3-7, 45-47. — Vide etiam quæ scripsimus ap. **Vacant**, *Dict. de Théologie*, vocabulis *Alliance Evangélique*, *Alliance presbytérienne*.

[3] Cf. **E. Naville***, op. cit., p. 102; *Evangelical Alliance*, 1873, p. 427. — Sectæ quædam evangelicales in Anglia, videlicet Baptistæ, Congregationalistæ, Methodistæ, Presbyteriani et Biblici Christiani (*Bible Christians*) communem acceperunt catechismum, Londini mense januarii 1899 editum, in quo 52 responsa invenire licet quæ summam continent eorum quæ communiter ab his sectis creduntur ut, sepositis variis quibus dividuntur differentiis, commune symbolum habeant. Optimum sane consilium, sed post paucos menses jam a multis derelictum! Si enim periodicis credamus, quæ de hoc catechismo judicium tulerunt, etiam multi ex iis qui Evangelicales se dicunt, hanc fidei summam rejiciunt, alii quidem ut nimis completam et explicitam, alii vero ut nimis brevem ac vagam. Nec mirum: hoc enim nihil aliud est nisi logicum privati judicii exercitium.

ut esset centrum et principium unitatis. Hinc inter ipsos adsunt quatuordecim patriarchatus ab invicem sejuncti [1] (supra, n. 564); immo et in ipsâ ecclesiâ Russicâ, non obstante vinculo civili quo sub eodem Cæsare junguntur, plurimæ sunt sectæ, multis membris constantes (circiter 16,000,000) quæ ab auctoritate ecclesiasticâ secesserunt; deest igitur *regiminis* unitas[2].

798. (B) *Ecclesia vero Romana perfectâ unitate gaudet*, quippe quæ principium auctoritatis agnoscat, et supremæ auctoritati a Christo constitutæ, nempe Romano Pontifici, in rebus fidei et morum prompte obediat. In eâ proinde habetur unitas *fidei*, *regiminis* et *cultûs*.

(a) *Una est fides*. Omnes namque fideles credunt, saltem implicite, omnes veritates revelatas, quales traduntur ab eis quibus dictum est: "Docete omnes gentes, docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis"; *eadem fidei symbola* accipiunt *eodem modo interpretata*. Quoad alia, quæ nunquam ut dogmata definita sunt, diversitas est inter Catholicos, sed diversitas omnino licita, immo necessaria, attentâ humanâ naturâ[3]. Christus enim nos omnes credere vult ea quæ docemur ab auctoritate quam ipse constituit, sed circa alia nos liberos omnino relinquit. — Non possunt ergo objici *controversiæ* inter theologos diversosque religiosos ordines existentes; non sunt enim circa dogmata quæ *Apostoli* "docent nos servare"; nec *dissensiones* in rebus dubiis inter varia membra: istæ enim, si contrariæ sunt spiritui caritatis, essentialem fidei unitatem non destruunt; sed ostendunt tantum perfectos non esse

[1] Cfr. P. Cyrille Charon, *Le quinzième centenaire de S. Jean Chrysostome*, Rome, 1909, p. 197-205; Sésostris Sidarouss, *Des Patriarcats*, Paris, 1907.

[2] Tondini, op. cit., c. 2-3, p. 116 sq.; E. Tavernier, *L'Eglise russe et le Raskol*, in *Rev. cathol. des Eglises*, t. I, 1904, p. 1-14; J. Wilbois, *L'Avenir de l'Eglise russe*, Paris, Bloud, 1907, p. 231-275.

[3] Quod egregie declarat J. H. Newman, (*Difficulties of Anglicans*, vol. I, lect. X, p. 261 sq.), ubi animadvertit controversias inter varias theologorum ac Religiosorum scholas, signum esse vitalis illius principii quod totam pervadit Ecclesiam; controversiæ enim hujusmodi unitatem fidei non disrumpunt, sed dogmatum meliorem intelligentiam præbent. Integrum legas locum, et exinde intelligas quomodo confutari possint difficultates recenter a J. Martineau* propositæ in opere *The seat of Authority in Religion*, Book II, c. I, p. 132 sq.

homines eo ipso quod intra veram ecclesiam sint : quod omnes concedunt.

(b) Habetur etiam *unitas regiminis ;* nam fideles Episcopis, Episcopi autem Romano Pontifici subjiciuntur; omnes iisdem generalibus legibus obediunt, et, si lites oriuntur, adsunt tribunalia ab omnibus agnita, quibus componi valeant : et sic pulcherrimus servatur ordo.

(c) Regnat *unitas cultûs :* septem ab omnibus admittuntur sacramenta, nec plura nec pauciora, et, *receptione eorumdem sacramentorum*, Catholici per orbem dispersi tanquam perpetuo vinculo uniuntur. — Eodem pariter *sacrificio* Deum colunt, et, licet diversi ritus admittantur, eadem est victima Deo oblata, eadem incruento modo immolatur, eosdemque effectus in fideles producit.

Nec tamen illa unitas omnem destruit libertatem : nam Ecclesia Romana, ut sapiens mater, in omnibus quæ ab ipso Christo determinata non sunt, variis temporibus variisque Gentibus sese libenter accommodat, ut libertas sine licentiâ, et unitas sine tyrannide præservetur : quod Protestantes nonnulli candide agnoscunt atque mirantur [1].

799. 3° *Sola Ecclesia Romana, inter omnes rerum vicissitudines, invictâ gaudet stabilitate.*

(A) Omnia humana instituta caduca esse lugendâ constat experientiâ. Religiones, sicut imperia, sua fata habent, et, postquam per sæcula floruerunt, paulatim senescunt et labuntur : ita Mahumetismus, ita Arianismus et variæ orientales sectæ. Protestantismus ipse non subsistit tanquam societas, sed quotidie in novas sectas discerpitur, et in vagum deismum paulatim prolabitur a mente Christi omnino alienum [2]. Græcæ ecclesiæ subsistunt quidem,

[1] Ita, inter alios, **L. W. Bacon***, qui in periodico *Christian Literat.*, Octob. 1895, p. 303, episcopis protestantibus tanquam exemplum imitandum proponit rationem agendi Ecclesiæ catholicæ, quæ ubique variis populorum aspirationibus se accommodat, in iis omnibus quæ ad veritates fidei non spectant.

[2] De quo lege **J. Bricout,** *Sont-ils encore chrétiens?* in *Rev. du Cl. français*, t. LIX, 1909, p. 5-35, ubi ostenditur Protestantes liberales, quorum numerus quotidie crescit, non solum divinitatem, sed etiam magisterium Christi rejecisse, ideoque christianos non posse legitime vocari.

sed, ut jam notavimus, tamquam dispersa membra, non tanquam corpus organicum.

800. (B) Ecclesia vero Romana, non obstantibus externis persecutionibus quas diu passa est et hodie etiam patitur, essentialiter eadem manet, nec ulla præbet indicia futuræ dissolutionis.

Jam supra ostendimus, n. 450-458, quomodo, per tria priora sæcula, non obstantibus sævis persecutionibus quas subiit, per totum orbem terrarum celerrime propagata fuerit. Nec minus mirabilis est ejus *conservatio* et *progressus* sequentibus sæculis.

(a) Quando *Barbari* Romanum imperium invaserunt, episcopi catholici, duce Romano Pontifice, eos ad Christianismum et humaniorem agendi modum converterunt, sic de humanitate non minus quam de religione optime merentes, ut ipsi adversarii confitentur [1]. Augustinus, Anglo-Saxonum apostolus, a S. Pontifice Gregorio Magno mittitur; in Germaniâ, Christianismus propagatur præcipue a Bonifacio quem Gregorius II dirigit et adjuvat. Idem dici posset de præcipuis ac fere de omnibus religionis christianæ prædicatoribus qui tunc temporis barbaros evangelizaverunt, ut videre est apud historiæ ecclesiasticæ scriptores [2].

801. (b) *Versus sæculum nonum*, Photius notabilem numerum Christianorum a Romanâ Ecclesiâ abducit, sed, dum Græca confessio socors permanet ac nullum fere zelum ostendit ad convertendos paganos, Ecclesia Romana nihil de vigore ac fecunditate suâ amittens, vulnus sanat ac amissa cito reparat. Tunc enim Evangelium annuntiatur populis septentrionalis Europæ, in Scandinaviâ, Bulgariâ, Moraviâ, Bohemiâ et Hungariâ etc.; tunc etiam duo fratres Cyrillus et Methodius Russiæ gentes veræ Ecclesiæ convertunt; adeo ut dici possit numerum catholico-Romanorum nunquam minutum fuisse, nisi forsan ad breve tempus, sed potius, non obstante schismate, semper crevisse.

802. (c) *Tempore Reformationis*, finem Romanæ Ecclesiæ proximum esse homines credere potuissent, tanta fuit prima rebellionis diffusio apud populos et præsertim apud principes! Sed exinde clarius apparuit Romanam Ecclesiam æternitatis habere promissiones. Primo enim ardoris impetu collapso, Reformatores ad paucas provincias reducuntur, ac, dum in internis dissidiis omnem activitatem suam consumunt, Romana Ecclesia nova fecunditatis suæ signa exhibet. Ramus a trunco excisus arescit, nec quidquam pro-

[1] Cf. Guizot, *Histoire de la civilisation en Europe*, Paris, 1872 (opus anglice redditum : History of civilization, N.-York, 1892), leç. II-III.

[2] F. Mourret, *L'Eglise et le Monde Barbare*, p. 129-282.

ducit; truncus autem, licet paucis ramis orbatus, denuo virescit, immo novos ramos et vegetiores profert.

Tunc novæ terræ civilitati aperiuntur : missionarii autem catholici magnos ubique navigatores comitantur, ut barbaras gentes edoceant [1]. Sæculo XV labente, Vasco da Gama novâ viâ *Indiam* et orientales insulas petierat. et cum illo erant Franciscani Crucem Christi ibidem plantaturi. Postea, ipso tempore quo in Europâ maxime fervebat ardor rebellionis, Franciscus Xaverius in Indiâ et Japoniâ millia hominum ad fidem Romanam adducebat, quorum numerus ab ejus successoribus etiam auctus est. Si ad *Occidentem* spectamus, Americam simul attingunt exploratores et sacerdotes catholici, et sane unum erat ex primariis Columbi propositis fidem barbaris populis deferre. Ita etiam Mexicanam regionem Franciscani ingrediuntur, ubi, juxta Torribio, unum ex missionariis, 29,000,000 hominum intra 20 annos a paganismo ad Christianismum conversi sunt [2]. Mox tota America, sive septentrionalis, sive meridionalis, a missionariis, quos Romanus Episcopus ipse mittebat, evangelium accepit [3], quin Protestantes hâc de re vix aliquid tentâssent. Sic quod amissum erat per Angliæ et Germaniæ defectionem, novæ acquisitiones compensaverunt [4].

Nec fuit ille zelus mere transitorius : sæculis XVII et XVIII, idem opus Ecclesia Romana prosecuta est; sæculo XIX, novus vigor addi visus est, ut patebit, si considerantur labores apostolorum, qui in omnes mundi accessibilis partes mittuntur, et perpenduntur innumeræ conversiones ab ipsis effectæ, apud diversissimas gentes, non obstantibus omnis generis difficultatibus.

803. (d) Nostris etiam diebus non desunt acatholicorum impugnationes. In *Italiâ*, Romanus Pontifex a dominio civili, quod per decem sæcula detinuerat, injuste spoliatus est, Regulares et Moniales a conventibus expulsi sunt, bonisque suis orbati. In *Germaniâ* per aliquod tempus catholici injuste oppressi sunt, nec jura sua vindicare potuerunt nisi strenue viribus unitis potestati civili resistendo. In *Galliâ*, non solum Regulares et Moniales, sed Episcopi et Parochi, immo et juniores clerici injuste a monasteriis, collegiis aut ædibus suis ejecti, bonisque omnibus spoliati, vix *habentes alimenta et quibus tegantur*, invicte persecutionem patiuntur propter justitiam, et *cultuales consociationes*

[1] Cf. **Alzog**, vol. III, § 349; **Fisher**, Period VIII, ch. XI; **Wiseman**; **Spalding**, l. c.

[2] **Prescott***, *Conquest of Mexico*, vol. III, p. 267.

[3] **T. O'Gorman**, *Roman Catholics*, in *Amer. Church' History*, B. I.

[4] Quod fatetur **Macaulay***, *Essays*, *Von Ranke*, l. cit.

rejiciunt, ne videlicet a centro unitatis divellantur. — Præter istas persecutiones temporales, aliæ sunt magis improbæ : sub ementito prætextu *neutralitatis*, indifferentismus religiosus et aliquando agnosticismus junioribus in scholis traditur; in ephemeridibus quotidianis religio deridetur; honores et munera iis qui catholicam impugnant religionem plerumque conceduntur, dum fideles qui aperte et publice fidem profitentur haud raro suis muneribus orbantur. — Secretæ societates efformantur, quarum primarius finis est catholicam Ecclesiam per fas et nefas evertere. — Nec desunt catholici, qui sub specie fidem efficacius propugnandi, novos errores diffundant.

804. Et nihilominus *invicta stat Ecclesia.* 1) Externas oppugnationes patienter sed strenue superat. Regulares, ab unâ regione ejecti, in aliam transeunt ubi veram fidem prædicant; episcopi et sacerdotes, paupertatem et opprobria patienter tolerantes, eo magis strenue laborant et veritatem magis aperte annuntiant quo sævior est legalis persecutio. — Dum acatholici philosophi rationalismum, positivismum et atheismum ubique spargunt, doctissimi catholici non solum istos errores confutant, sed ex scientiis physicis et naturalibus nova trahunt argumenta ad propugnandas veritates fundamentales quibus tota religio innititur, nempe Dei existentiam, animæ humanæ spiritualitatem et immortalitatem. Dum liberales critici omne supernaturale expellere nituntur, catholici scriptores ostendunt non pauca facta historice explicari non posse sine divino interventu. Injustis adversariorum detractionibus respondet Ecclesia ingenue suam doctrinam exponendo. — Contra societates secretas instituuntur virorum et adolescentium sodalitates, quæ non occulte, sed palam profitentur et propugnant catholicam fidem. — Uno verbo, undique impugnata et lacessita, Ecclesia, humanis auxiliis destituta, sed spem novam in Deum concipiens, totis viribus cœptum opus prosequitur et auget.

2) Nec minus invicte resistit impugnationibus quæ *intus* oriuntur. Recenter quidam catholici, *Modernistæ* dicti, in scientiis philosophicis et criticis eruditi, sub prætextu doctrinas fidei hodiernis mentibus accommodandi, easque

efficacius contra adversarios propugnandi, *Liberalium* theorias sensim et sine sensu in ipsam Ecclesiam insinuare nitebantur. Quorum fallacias nonnulli, etiam inter sacerdotes, incaute amplexi fuerant. Quapropter S. Sedes primum Modernistarum duces paterne monuit, posteaque eosdem pertinaces publice damnavit in Encycl. *Pascendi*, 8 sept. 1907. Mox de Modernismo actum est, et Ecclesia suam doctrinam integram retinuit.

805. II. Ex factis superius expositis legitime infertur Deum Ecclesiæ Romanæ specialiter assistere [1]. Probatur.

1° **Ex ipsâ indole harum notarum.** (A) *Ex Ecclesiæ Romanæ catholicitate.* (a) *Catholicitas*, utpote individualismo et nationalismo opposita, tanquam aliquid *transcendens* haberi debet. In *solâ* enim *Ecclesiâ Romanâ* invenitur. Judæorum *multitudo* suam religionem ut *nationalem* habebant, et nonnisi ægre ferebant vaticinia Prophetarum qui, divino lumine illustrati, ejus extensionem ad omnes Gentes annuntiabant; Protestantes sectæ pleræque in Germaniâ, Angliâ, Scandinaviâ, a Statu dependent ideoque nationales sunt; idem dic de Ecclesiis græcis quæ in quâlibet regione plus minusve potestati civili subduntur. Nonne igitur spiritus catholicus qui Romanam Ecclesiam pervadit Deo ipsi tribuendus est, qui est omnium Pater et vult omnes salvos fieri?

(b) Idem divinus interventus apparet in *modo mirabili* quo Romana Ecclesia in omnes gentes diffunditur. Media enim adhibita *ex se* non sufficiunt ad hanc diffusionem explicandam. Catholici missionarii certe minoribus opibus fruuntur quam protestantes, et minus efficaciter a Guberniis civilibus proteguntur [2]; attamen multo plures paganos ad veram fidem convertunt, et multo perfectiorem morum immutationem obtinent, ut fatentur ipsi adversarii [3]. Hodie, sicut et primis Ecclesiæ sæculis, pagani convertuntur mediis omnino supernaturalibus, nempe *prædicatorum abnegatione*,

[1] **Abbé de Broglie**, *Problèmes et conclusions*, ch. X.

[2] Quotannis Protestantes missionarii circiter 100,000,000 fr. accipiunt, catholici autem vix 12,000,000.

[3] Cfr. **Canon Taylor*** in *Fortnigtly Review*, oct. 1888; *Dublin Review*, jan. 1889, *A protestant criticism of Protestant missions.*

miraculis et *martyrio*. 1) Virtutes quas catholici missionarii colunt, eorum zelus, abnegatio, paupertas mirationem excitant etiam acatholicorum [1]. 2) *Miracula* non pauca ab eis, aut eorum intercessione patrata sunt, ut videre est in vitâ S. Francisci Xaverii aliorumque sanctorum. 3) Multi sive missionarii sive fideles pro fide sævissima tormenta et mortem ipsam invictâ fortitudine subierunt, et vix ulla est regio quæ ad christianismum conversa fuerit quin prius martyrum sanguine fecundata fuerit [2].

806. Fatemur equidem Protestantes, qui per tria sæcula nihil fere peregerant ad prædicandum Evangelium inter paganos, recenter multos missionarios misisse præsertim in regiones ubi Britannicum agnoscitur imperium; immo et seminaria instituisse ubi adolescentes ad hoc opus promovendum præparantur; ideoque hodie non paucos esse inter eos qui zelum catholicorum imitentur [3]. Sed, etsi immensas opes quotannis expendunt, et auctoritate civili multum juvantur, pauciores paganos ad fidem convertunt, nec eos de veritatibus credendis aut præceptis implendis accurate instruunt. Conversiones igitur quas peragunt partim naturalibus causis tribui possunt, partim vero gratiæ divinæ quæ conceditur iis qui, extra veram Ecclesiam, bonâ fide regnum Dei propagare conantur. Et revera bonos fructus tantummodo proferre cœperunt quando methodum et virtutes catholicorum imitati sunt [4]. Unde tamen non pro-

[1] Ita protestans *Cust*, qui in Indiâ diu vixerat, recenter virtutes catholicorum missionariorum tanquam exemplum protestantibus sic proponebat (*The philosophie and imperial aspect of the missionary movement of the XIXth century*, p. 6) : "A life-service, a whole-hearted service, a self-sacrificing service is required. The Church of Rome has for three centuries exhibited this amount of self-sacrifice".

[2] De quo vide, præter *Marshall*, *Louvet* et *Piolet* : *La Salle des Martyrs; Vie de Théophane Vénard; Les martyrs de l'Ouganda*, etc.

[3] **Pisani**, *Les Missions protestantes à la fin du XIXe Siècle*, Paris, Bloud, 1908; cfr. **Warneck***, *Abriss einer Geschichte der protestantischen Missionen*, Berlin, 1900; *Ecumenical missionary conference*, London and New-York, 1901.

[4] *DD. A. Le Roy*, qui per multos annos in Africâ nigritis Evangelium annuntiavit, ibique multos anglicos missionarios invenit, eorum agendi modum ita describit : "Sans doute, chez les Protestants, l'apostolat est une carrière : carrière excellente en somme, qui permet de donner cours au zèle en l'honorant et en le rétribuant. Avec le traitement qu'il reçoit, le missionnaire protestant peut se faire une vie facile, élever sa famille et se ménager une retraite pour ses vieux jours. C'est une des différences qui le distinguent du missionnaire catholique, et plusieurs trouvent que cette différence est sensible. Mais il n'est pas moins certain que son dévouement est réel, son succès souvent appréciable et son argent bien gagné. — Le missionnaire protestant excelle surtout à se servir des indigènes, à les mettre en mouvement : il en fait des prédicants, des

batur integrum eorum systema esse divinum, sed tantum aliquid divini eis inesse, nempe omne quod e catholicis doctrinis et methodis deprompserunt.

807. (B) *Ex Ecclesiæ Romanæ unitate.* Cum homo ad proprias opiniones sibi fingendas pronus sit, eisque pertinaciter adhæreat, quo universalior est aliqua societas, eo difficilior evadit omnium membrorum unitas. Quæ quidem unio in rebus *religiosis* majores præ se fert difficultates : agitur enim non solum de concordiâ *in agendis*, sed de perfectâ consensione *in credendis*, de interno assensu veritatibus dato quæ non sunt *per se* evidentes, sed *indirectâ* et *morali* tantum certitudine constant, de assensu proinde qui bonam voluntatem aliasque morales dispositiones præsupponat (supra, n. 27), et maximos conatus in bonum post se trahat.

Atqui humana natura sibi relicta tantas difficultates per longum tempus superare non solet : id sane jam difficile est quando agitur de hominibus singulatim sumptis ; sed quando quæstio est de ingenti multitudine (225,000,000) per totum orbem dispersâ, res moraliter impossibilis dici potest. Revera, præter catholicam Ecclesiam, nulla est societas late diffusa, sive philosophica sive religiosa, quæ, per longum tempus, perfectam unitatem retinuerit : discipuli Socratis, Aristotelis et Platonis mox in diversas scholas disjuncti sunt; Protestantismus in innumeras sectas divisus est; inter Græcos et Orientales adsunt magna dissidia ; Græci ipsi, quamvis idem symbolum fidei profiteantur, carent unitate regiminis, et unitatem fidei non servant nisi adhærendo septem Conciliis quæ, auspice Romanâ Ecclesiâ, habita sunt. — Si igitur sola Ecclesia Romana, quamvis per totum orbem terrarum diffusa, perfectam unitatem per viginti

maîtres d'école, des agents de toutes sortes. Peu importe que de temps à autre les néophytes interprètent mal le dogme ou la morale : les erreurs de doctrine ne tirent pas à conséquence, à moins qu'elles ne se rapprochent trop de la vérité catholique; et, quant aux erreurs de conduite, si elles sont trop criantes, on remplace le délinquant et tout est dit... Il faut aussi convenir que dans la religion *réformée*, les obligations de conscience sont réduites à leur strict minimum; la somme des devoirs requise pour faire un excellent Protestant ne suffirait pas à faire un détestable catholique. C'est un point qui a son importance pour l'humaine nature". (Apud **P. Ragey,** *Les Missions anglicanes*, Paris, Bloud, 1900, p. 2-4; in quo opere multa de anglicanis missionibus invenies).

sæcula retinuit, hoc factum omnino *transcendens*, non solis humanis viribus, sed *divino interventui* tribuendum est.

808. (C.) *Ex Ecclesiæ Romanæ stabilitate.* Cum omnes societates in hoc mundo sint mutabiles et caducæ, et quidem eo magis quo universaliores sunt majoribusque impugnationibus obnoxiæ, perfecta Ecclesiæ Romanæ stabilitas naturaliter explicari nequit. Hic enim recurrit argumentum, quod in *Tr. de Verâ Religione* exposuimus, n. 472-485. Hodie enim, sicut in primis sæculis, *multa* et *gravia externa* impedimenta conservationi et diffusioni catholicæ religionis obstant, supra, n. 803; impedimenta *intrinseca* eadem manent (n. 476-481). Hodie pariter auxilia adhibita *in se* spectata, sine Dei interventu, fini obtento inæqualia sunt : si enim inter Catholicos dantur viri eloquentiâ, dialecticâ et eruditione clarissimi, qui fidem nostram propugnent, plures sunt in omni regione, nec minori ingenio præditi, qui quotidie et acerbissime eam oppugnent. Quapropter non pauci adversarii aperte proclamant, sicut antea Domitianus et Julianus Apostata, jam actum esse de catholicâ religione. Id fidenter asserebant tempore quo Sancta Sedes injuste dominio suo temporali spoliata est, an. 1870; id fidentius repetunt nostris diebus, propter acerbam perfidamque persecutionem quâ in Galliâ religionem penitus opprimere conantur. Alii tamen, præteritorum sæculorum experientiâ edocti, inviti fatentur nullum proximæ ejus ruinæ signum adhuc manifestari, quippe quæ validior appareat quam unquam fuit. Quod sane humanæ industriæ tribuunt [1]. Id vero impossibile esse concedere debent qui divinam Providentiam admittunt : Deus enim permittere nequit falsam religionem per multa sæcula in toto orbe terrarum florere et fructus optimos proferre.

809. 2° **Ex prophetiis præfatas notas annuntiantibus.** Divinus interventus haud parum confirmatur ex eo quod hujusmodi catholica unitas et invicta stabilitas ab antiquis *prophetis* et ab ipso *Christo* tanquam *opus divinum prænuntiatæ fuerant*. Prophetæ prædixerant regnum Dei fore

[1] Ita præsertim **Macaulay**, l. cit.

simul *universale* et *stabile* (supra, nn. 505, 519); id pariter *psalmi messianici* annuntiabant : " Postula a me et dabo tibi gentes hæreditatem tuam et possessionem tuam terminos terræ " [1]. Quas prophetias confirmans, Dominus apostolis prædixit *portas inferi contra Ecclesiam non prævalituras;* eisdem commisit potestatem et officium prædicandi evangelium *omnibus gentibus, omni creaturæ,* atque promisit se *cum eis* prædicantibus *fore usque ad consummationem sæculi,* ita universalitatem et stabilitatem novi regni prædicens, et quidem tanquam effectum *specialis suæ assistentiæ.* Unitatem vero hujus regni comparatione *unius ovilis* et *unius pastoris* declaravit : " Et alias oves habeo quæ non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiet *unum ovile* et *unus pastor* " [2]. Catholica igitur unitas et invicta Ecclesiæ Romanæ stabilitas nihil aliud sunt nisi *adimpletio prophetiæ,* ideoque irrefragabile *testimonium divinæ assistentiæ.*

810. *Thesis* 2ª : **Ecclesia Romana, ob suam eximiam sanctitatem et inexhaustam in omnibus bonis fecunditatem, magnum quoddam et perpetuum est motivum credibilitatis** [3].

Principium cui nostrum innititur argumentum, ex his verbis Domini desumitur : " Attendite a falsis prophetis... A fructibus eorum cognoscetis eos. Numquid colligunt de spinis uvas aut de tribulis ficus? Sic omnis arbor bona fructus bonos facit; mala autem arbor malos fructus facit " [4]. — Ecclesia Romana protulit et quotidie profert fructus sanctitatis et caritatis; ergo vere est arbor bona ab ipso Deo plantata.

811. I. Facta exponuntur. 1° Romana Ecclesia est *eminenter sancta* tum quia membris suis *media sanctitatis*

[1] *Ps.* II, 8; cfr. *Ps.* LXXI, 17. — [2] *Joan.*, X, 16.

[3] **Balmès**, op. cit., ch. 13 sq.; **Card. Dechamps,** *La Question religieuse*, ch. 15-16; **H. Perreyve,** op. cit., t. II, ch. 6; **M. J. Spalding,** op. cit.; **J. H. Newman,** op. cit., lect. VIII-IX; **C. S. Devas,** *The Key to the World's Progress,* London, 1906; gallice, *L'Eglise et le Progrès du Monde,* Paris, 1909, ch. V, VI, XI; **E. Hugueny,** op. cit., ch. XI-XII. Cfr. theologos, ubi de Ecclesiæ sanctitate.

[4] *Matth.*, VII, 15-17.

præbet, tum quia in sinu suo *heroicos sanctos* indesinenter fovet.

(A) *Sanctitatis media omnibus præbet* suâ *doctrinâ*, suo *cultu*, suis *legibus*, ut constat ex jam dictis, n. 255-274.

(a) *Suâ doctrinâ* quæ versatur circa *credenda* et *agenda*. Ecclesia Romana hodie, sicut et primis sæculis, docet *totam doctrinam* Christi, qualiter in Scripturâ et Traditione invenitur. Illius integritatem semper defendit et mediam viam tenere curavit inter contrarios errores quibus, a primâ die, resistere debuit [1]. Quoad *agenda*, semper docuit ac docet præcepta Domini, hominibus præbet codicem moralem completum, certum ac clarum, quo vitantur excessus nimiæ laxitatis ac nimiæ rigiditatis, cum sufficienti et efficaci sanctione [2] Insuper, *consilia Evangelica* nobilioribus animabus proponere non cessavit, illis ostendens viam crucis, quam Christus primus ingressus est, et idealem perfectionem ad quam pervenire possint.

(b) *Suo cultu*. Per *sacrificium Missæ* in memoriam revocatur Passio Christi, illiusque merita hominibus applicantur. *Septem sacramenta* totam vitam Christiani sanctificant, et specialem gratiam pro qualibet necessitate suppeditant [3]; sacramentum *Pœnitentiæ* speciatim adjuvat hominem ad peccata fugienda et expianda. *Oratio*, tam frequenter commendata, hominem ad Deum elevat, et Dei benedictiones obtinet. Non solum anima, sed et corpus in catholico cultu suas partes habet, in externis ceremoniis, naturæ humanæ adeo accommodatis, et tam idoneis ad internam pietatem fovendam.

(c) *Leges* Ecclesiæ ad hoc tendunt ut legis divinæ adimpletionem promoveant : ita præceptum audiendi Missam promovet spiritum religionis; præcepta circa jejunium et abstinentiam, Christianam mortificationem et abnegationem inculcant.

---

[1] Cf. **Newman**, *Development of Christian doctrine*, Part. II, ch. VI, VII, VIII.

[2] Ecclesia pugnare debuit contra potentissimos principes ad servandam Evangelicam legem integram, v. g. matrimonii unitatem, independentiam Ecclesiæ, libertatem conscientiæ.

[3] Cf. **Gœthe***, de mirabili œconomiâ sacramentorum, (Œuvres, t. XVIII, p. 162, vel anglice *Auto-Biography of Gœthe*, Bohns' transl., vol. I, p. 245-248.

812. (B) In Ecclesiâ Romanâ heroicæ virtutis multa reperiuntur exempla in *institutis*, in *individuis*, ac in *societate* in genere.

(a) *In institutis.* Nulla in historiâ invenitur institutio quæ comparari possit *sacerdotio catholico*, cujus membra, in Occidente, cælibatui perpetuo sunt addicta, ut totaliter Dei et hominum servitio se devovere valeant[1]: perpetua enim continentia, quæ a plerisque sacerdotibus fideliter servatur, heroicos actus supponit.

Præterea, in *religiosis ordinibus*, Ecclesia hominibus asylum præbet, ubi perfectionem prosequi possint per praxim evangelicorum consiliorum et imitationem Christi. Nec solum de propriâ sanctitate ac gloriâ Dei curant religiosi, sed etiam de proximi tum spirituali tum temporali prosperitate. Apud eos invenimus homines, qui decus sunt et honos humanitatis propter suam moralem ac intellectualem excellentiam; qui se totos devovent Christianismi propagationi et barbarorum hominum educationi, civilitatem simul cum religione foventes et præservantes[2]. Alia sunt instituta, quæ caritatis operibus magis directe se consecrant nec minorem heroismum manifestant: *sorores Caritatis*, quæ omnibus renuntiant ut infirmorum et pauperum necessitatibus inserviant; aliæque moniales permultæ, quæ senibus alendis totas se tradunt; *fratres S. Joannis a Deo*, qui in nosocomiis ægrotis inserviunt; *fratres S. Vincentii a Paulo* qui educandis opificum filiis operam navant; multique alii[3]. Quæ instituta etiam adversa-

[1] Cf. J. De Maistre, *Du Pape*, anglice *The Pope*, l. III, c. 3; Hettinger, *Apologie*, vol. V, ch. XX, p. 219; Allies, *The formation of Christendom*, p. 355.

[2] Quod in memoriam revocabat Leo XIII in Apost. Litteris 22 Januarii 1899 *Testem benevolentiæ*: "Nunc vero, hoc ipso tempore, quam alacrem, quam frugiferam catholicæ rei religiosi cœtus, ubicumque sunt, navant operam! Quam pergunt multi novas oras Evangelio imbuere et humanitatis fines propagare, idque per summam animi contentionem summaque pericula". — Cfr. Montalembert, *Les Moines d'Occident*, *The Monks of the West;* Bancroft's, *History of the United States* V. III, ch. XX; Neander, t. II, part. II; A. Belanger, *Les Méconnus: ce que sont les Religieux*, Paris, Lecoffre, 1900; Thierry, *Histoire du Tiers-Etat*, ch. I.

[3] In Galliâ solâ, initio hujus sæculi, florebant 800 Ordines aut Congregationes mulierum, 95 virorum, simul computantes 150,000 membra. Cfr. Mgr Baunard, *Un siècle de l'Eglise de France*, 1902, p. 141-152.

riorum admirationem excitaverunt et eorum imitationem provocaverunt [1].

813. (b) Inter Ecclesiæ *membra individua*, *invenimus sanctos proprie dictos*, quorum virtus superat quidquid natura humana unquam producere potuit. Catholicæ Ecclesiæ filii sunt SS. Patres, et Doctores, qui non minus sanctitate quam ingenio claruerunt; innumeri apostoli, qui heroico zelo impulsi, Evangelium ad barbaros detulerunt, et eos mirabili suâ sanctitate magis quam prædicatione Christo genuerunt: tales fuêre Augustinus, Bonifacius, Cyrillus et Methodius. Neque, a tempore quo Protestantes secesserunt, cessavit Ecclesia sanctitatis fructus proferre : testes sunt Franciscus Salesius, Franciscus Xaverius, Philippus Neri, Carolus Borromæus, Vincentius a Paulo, P. Claver, Alphonsus de Ligorio, Vincentius Palotti, Franciscus Libermann, J. B. de Rossi, Don Bosco, Hofbauer, J. B. Vianney, Germana Cousin multique alii. Id testantur frequentes canonizationes, quæ non fiunt nisi post accuratissimam investigationem de heroicâ sanctitate personæ [2].

Minime quidem negatur vitia et scandala apud Romanam Ecclesiam inveniri; sed qui mali sunt, tales sunt quia ejus præceptis non obediunt, nec mediis sanctitatis ab eâ oblatis utuntur. Ii autem qui sunt sancti, tales fiunt quia ejus mandata sequuntur.

814. (c) *Societatem* in genere Romana Ecclesia omnino instauravit, virtutes inculcando quæ extra eam vix cognoscantur. *Tres sunt virtutes*, essentialiter christianæ : *humilitas*, *castitas*, et *caritas :* quæ, mores reformando, societatem etiam instaurant : *humilitate* enim expelluntur sui inordinatus amor et ambitio, quibus tot dissidia inter cives foventur; *castitate* edomantur libidines, quæ, nisi frenentur,

[1] Cf. **Voltaire**, *Essai sur les mœurs*, t. III, p. 139; **Huber**, *Mission à l'intérieur*, 1864, apud Hettinger, vol. V, p. 58; **Card. Baluffi**, *The Charity of the Church*, ch. XIII.

[2] Ad sciendum quam accurata immo et severa sit hæc investigatio de heroicis sanctorum virtutibus, legere sufficit eximium opus **Benedicti XIV**, *De Servorum Dei Beatificatione*. Nihilominus, decurrente sæculo XIX, in album Beatorum relatæ sunt 310 personæ, in album Sanctorum 78 personæ. Cfr. **Mgr Baunard**, *Un siècle de l'Eglise de France*, p. 486-507.

ipsius vitæ fontes corrumpunt; *caritate* tandem æque componuntur sociales dissensiones inter dominos et opifices, ad quas componendas sola justitia non sufficit. Atqui nulla est societas quæ tam vehementer prælaudatas virtutes inculcet in suâ prædicatione, earumque exempla præbeat in suis membris [1].

815. 2° Neque minori admiratione digna est *inexhausta ejus fecunditas in omnibus socialis caritatis operibus* quæ instituit et fovet. Jam a primis sæculis nota erat propter suam caritatem, et hodie nulla est necessitas cui non generose opituletur [2].

(A) *Infantium et juniorum educationi* providet multis modis : conceptæ prolis vitam protegit, excommunicando procurantes abortum, et societates fovendo quæ pauperum matrum et infantium necessitatibus succurrunt. Orphanis aut derelictis infantibus orphanotrophia aperit, ubi maternam curam inveniant. De eorum religiosâ educatione magis etiam curat : magnis expensis instituuntur scholæ, collegia et universitates ad juventutem christiane educandam. Parentes hortatur et urget ut filios suos religiosa officia verbis et exemplis doceant : si quandoque id negligant, ope sacerdotum et catechistarum pabulum spiritualis doctrinæ parvulis præbet. Quando hi jam adoleverunt, præsto sunt confraternitates aut consociationes, quarum ope non solum ad perseverandum in bono sed etiam ad alios ad religionem trahendos, non parum juvantur.

816. (B) *Pauperum necessitatibus* generose providet. In toto orbe catholico inveniuntur *Conferentiæ a S. Vincentio* nuncupatæ, quarum sodales domi pauperes visitant, eisque cibum corporis et animæ præbent. Aliæ sunt societates ad opifices juvandos qui, ex inopinatis casibus aut morbis, vel ex cessatione a labore aliâve

---

[1] Cf. **Hettinger**, op. cit., vol. V, ch. XX; **Balmès**, *Le Protestantisme comparé au Cathol.*, anglice *Protestantism and Catholicity compared*, ch. XXIV sq. **Lacordaire**, *Conférences de N.-Dame*, 21e, 36e Conf. Legantur pariter Encyclicæ **Leonis XIII** "*Immortale Dei*", "*Rerum Novarum*" etc., ubi dilucide exponuntur ea quæ ad societatis mala corrigenda necessaria sunt. — Quod et ipsi Protestantes mirantur. Ita **Sabatier***, *Relig. d'autorité*, p. 249 : "Il y a deux choses dans le catholicisme : une religion profonde et belle, une sève de vie chrétienne, une source d'élans mystiques et d'héroïques dévouements que ne peuvent oublier les âmes qui en ont été rafraîchies et renouvelées. N'est-ce point par cette piété qu'elles ont été engendrées à la vie supérieure et idéale du devoir et de l'amour"?

[2] L. Lallemand, *Histoire de la Charité*, Paris, Picard, 1902 sq.; **Maxime du Camp***, *La charité privée à Paris;* **Lefébure**, *L'organisation de la charité privée en France; Paris charitable et prévoyant*, 1900.

causâ ad extremam inopiam rediguntur. Aliæ sunt quæ salubres domos ædificant opificibus modico pretio locandas aut vendendas; vel eis gratis locant hortos quos propriis manibus excolere valeant, fructusque ex eis percipere quibus in re domesticâ non parum juvantur.

(C) *Ægrotorum curam maternam habet* non sòlum in publicis nosocomiis, sed etiam in privatis domibus, ubi moniales aut piæ feminæ eos invisunt eisque remedia diligenter afferunt. Specialia instituta pro surdis mutis, pro phtisi laborantibus aliisque morbis quotidie fundantur. Pro *senibus* derelictis erecta sunt hospitalia, in quibus devotæ moniales, collectis undique eleemosynis, solatium afferunt corporale simùl et spirituale.

(D) *Opificum miseram conditionem meliorem efficere* conatur : id præstitit *Leo XIII* in variis Encyclicis ubi jura eorum invicte tuetur[1], simulque varia proponit media quibus paulatim, absque læsione jurium dominorum, tolerabilior fiet proletariorum conditio : æqui salarii solutionem quod sufficiat ad propriam et filiorum honestam sustentationem, collegia opificum (syndicats) quibus efficacius eorum jura vindicari valeant, consociationes ut mutuo opem sibi ferre possint; sed præcipue reverentiam erga operarios christiano charactere nobilitatos, ita ut non plus imponatur operis quam vires, attentis ætate et sexu, ferre valeant, eisque concedatur idoneum temporis spatium ad religionis officiis vacandum.

Uno verbo, nulla est ætas, nulla conditio hominum de quâ maternâ sollicitudine non curet Romana Ecclesia, vestigiis inhærens divini Magistri, qui pertransiit benefaciendo et sanando omnes.

817. II. Ex factis hucusque expositis constat Ecclesiam Romanam divinitus esse adjutam. Quod probatur :

1° *Ex ipsâ naturâ sanctitatis.* (a) Vitæ sanctitas est quid arduum, quod non sine maximis et continuis conatibus obtinetur : datâ enim humanæ naturæ propensione ad malum, strenue et sæpe contra graves tentationes certandum est ad vitandum peccatum; datâ ejus proclivitate ad incuriam et pigritiam, virtutes nonnisi ægre et repetitis actibus

[1] Legantur præcipue Encycl. *Rerum novarum* 16 maii 1891, *Graves de Communi*, 18 jan. 1901, quas confirmavit Pius X, Motu proprio *Fin dalla prima*, 18 dec. 1903, in *A. S. S.*, t. XXXVI, 1904, p. 339-345. Quæ documenta fusius exponimus in *Tr. de Justitiâ*, n. 791 863; cfr. Max Turmann, *Le Catholicisme social*, Paris, 1900.

acquiruntur[1]. Jamvero si cuilibet individuo speciale Dei auxilium necessarium est ad tantos conatus frequenter faciendos, quanto magis requiritur pro *magnâ hominum multitudine* qui in Ecclesiâ Romanâ ad perfectionem tendunt?

(b) Id evidentius est quando agitur de *actibus heroicæ virtutis* quos non pauci catholici sæpe perficiunt, ut supra dictum est, n. 813: ibi sane specialis Dei interventus maxime elucet. — Idem dicendum est de *martyrio* quod subierunt atque etiam nunc haud raro subeunt, inter barbaras gentes, missionarii eorumque neophyti: hic enim recurrit argumentum supra expositum de heroicâ martyrum constantiâ, n. 491.

(c) Tandem, etiam nostris diebus, genuina *miracula* a quibusdam sanctis, aut mediante eorum intercessione, patrantur. Revera nullus hodie in altum sanctorum recensetur quin quædam saltem miracula peregerit, et aliunde nullum admittitur miraculum nisi post severam investigationem[2]. Jamvero miracula præsertim frequentia, clarissima sunt signa Spiritûs Sancti habitantis in Ecclesiâ in quâ patrantur. Ergo Ecclesia Romana vere est habitaculum Spiritûs Sancti.

818. 2° *Ex comparatione inter Ecclesiam Romanam et acatholicas societates.* Non diffitemur quidem apud Græcos et Protestantes quosdam reperiri viros eximiâ virtute præditos[3]. Hi enim, utpote bonæ fidei, divino non destituuntur auxilio. Deus, qui vult omnes homines salvos fieri, gratiam suam non denegat iis qui addicti manent ecclesiæ quam veram esse prudenter putant. Quapropter dari pos-

[1] Quare ex eo quod non pauci Catholici in peccata et vitia miserrime cadant, inferri nequit Spiritum Sanctum ab Ecclesiâ recessisse, ut sapienter declarat **J. H. Newman**, *Difficulties of Anglicans*, 1888, lect. VIII-LX.

[2] Ut aliquot afferamus exempla, miraculum a S. Vincentio patratum erga A. E. Sackville, quod a pluribus Protestantibus ut vere divinum agnitum fuerat, non ut tale admissum fuit a S. Rituum Congregatione, propter defectum sufficientium probationum; iterum Anglus protestans, qui Romæ legerat quasdam miraculorum relationes, declaravit se libenter accipere omnia miracula, quæ tam validis demonstrabantur argumentis, nec parum stupuit cum audivit hæc eadem facta a Romanis Congregationibus tanquam miraculosa non fuisse habita, utpote non sufficienter probata. Cfr. **Perrone**, *De Verâ Religione*, n. 187, not. 1.

[3] Ita recenter in Russiâ *Jean de Cronstadt* famâ sanctitatis gaudebat.

sunt, et, ex testimoniis fide dignis, dantur revera inter schismaticos et hæreticos viri egregiis virtutibus præditi. — Sed *societas* cujus sunt membra non exinde *sancta* dici potest. Plura enim desunt societatibus schismaticis aut hæreticis ut notâ sanctitatis præfulgeant.

819. (A) *Ecclesia græca*, quamvis omnia fere sanctitatis media a Christo instituta retinuerit, non multis sanctis a tempore peracti schismatis decorata fuit. *Photius* ipse, schismatis auctor, in Concilio Constantinopolitano IV anathemate perculsus est tanquam dissidiorum fautor, mœchiæ reus, pauperum clericorum et orphanorum res consumens. Clerus plerumque a fidelibus contemnitur propter ignorantiam, ebrietatem aut alia vitia; sæpe zelo caret, et religio languescit.

820. (B) Protestantes sectæ, quanquam membra habent christiano spiritu imbuta, mundo exhibere nequeunt sanctos heroicâ virtute præditos quales in Ecclesiâ catholicâ inveniuntur.

(a) *Multa ex mediis sanctitatis* quæ Christus instituit *apud eos desunt.* 1) Dissidia quæ apud eos vigent, etiam in *doctrinis essentialibus*, certo sanctitati non favent, sed potius ad rationalismum et indifferentismum trahunt, teste experientiâ. Pariter doctrina de *inutilitate* operum ac justificatione per *solam* fidem, *ex se* minime tendit ad virtutes fovendas, sed potius ad vitia augenda, et, licet prava hujus doctrinæ consectaria communiter hodie a plerisque Protestantibus rejiciantur, doctrina ipsa a multis retinetur. Præterea, si præcepta evangelica retinuerunt, Reformatores tamen *consilia rejecerunt*, virginitatem, a Christo et Apostolis commendatam, condemnantes, mortificationem et abnegationem de medio tollentes, sicque etiam genuinum typum sanctitatis christianæ ab oculis removentes; ex quo sequitur præcepta ipsa sæpe violari; qui enim licitis nunquam se privat, mox ad illicita trahitur. Etiam nunc notio veræ sanctitatis ignota videtur multis Protestantibus theologis et prædicatoribus, qui virtutes Christianismo proprias fere nunquam annuntiant, sed solum eas quæ *naturales* dicuntur, et ut tales ad salutem non sufficiunt.

2) Quoad *cultum*. Sacramenta, quæ apud Catholicos sanctitatis fontes sunt efficacissimi, ab illis fere omnia rejiciuntur; et quæ servantur, Baptismus et Cœna, plerumque tanquam mera signa considerantur, non ut fontes gratiæ. Cultus proprie dictus, omni sacrificio orbatus, valde frigidus est; consistit in quibusdam prædicationibus, Scripturæ lectionibus et aliis hujusmodi, quæ nec ad Deum honorandum nec ad hominem sanctificandum multum prodesse videntur[1]. Equidem non agitur hic de sectis quæ Romanam Eccle-

[1] Quod nonnulli Protestantes candide fatentur; ita inter alios **Goethe***, *Auto-Biography*, Bohn's translat., vol. I, p. 245 sq., ait Protestanticum cultum

siam in cultu suo imitantur : hæ siquidem suo modo agnoscunt Protestantici cultûs inopiam et defectum.

821. (b) Quoad *sanctitatis effectus :* 1) Nullam *institutionem* crea vit Protestantismus, quæ *supernaturalem* notam præ se ferat ; immo vero omnes illas rejecit et in sinu suo destruxit quæ gloria Christianismi fuerant, v. g., ordines religiosos, qui tam excellentes et sanctos effectus exhibuerant et a nobilissimis Christianorum, in omnibus sæculis, habiti fuerant tanquam unus e pretiosissimis fructibus religionis Christi [1]. Opera caritatis quæ apud Catholicos florent, imitari recenter conati sunt et certe magnas pecuniæ summas illis contulerunt, sed spiritus deest, quia desunt abnegatio et caritas.

2) In *individuis*, Protestantismus nihil protulit quod æquiparari possit sanctis Ecclesiæ Romanæ. Si quæ sanctitas apud eos esset, hæc in primis temporibus invenienda esset, ac præsertim apud fundatores. Legantur autem eorum vitæ et opera, ac testimonia quæ ipsi Protestantes de illis ferunt ; et constabit eos, nedum sancti fuerint, nec ordinarias christianas virtutes coluisse. Lutherum invenimus infidelem suis promissis, conviciosum in proximum, insignem superbiâ; Calvinum crudelem, ut alia taceantur; Zwinglium, libidinis servum; Henricum VIII, crudelem et luxuriæ addictum. Si tales Reformatores, mirum non est eorum discipulos non fuisse egregia virtutis exemplaria, præsertim eos qui Reformatoribus propinquiores fuerunt : de hoc querebatur ipse Lutherus : "Mundus in dies fit deterior; sunt nunc homines magis vindictæ cupidi, magis avari, magis ab omni misericordiâ remoti, magis immodesti et indisciplinati, multoque deteriores quam fuerint in papatu" [2]. Si autem postea viri, in Protestantismo nati et in eo bonâ fide remanentes, aliquot virtutes etiam supernaturales coluerint et hodie etiam colant, hoc tribuendum est misericordiæ Dei, qui, etiam extra veram Ecclesiam, hominibus bonæ voluntatis gra-

---

minime fidelium aspirationibus accommodari, ita ut paulatim templa relinquant, et alias efforment sectas, vel nulli adhæreant, Deum suo proprio modo colentes, et ita in naturalismum labentes. Integrum locum legere potes apud **Schanz**, op. cit., p. 322 sq.

[1] Hinc Puseyistæ recenter ordines hujusmodi instituere conati sunt, ita agnoscentes Protestantismi auctores pessime egisse eosdem abolendo. De his autem Protestanticis ordinibus merito scribit *The Independent** (nov. 28, 1895, p. 15) eos florere non posse in regionibus Protestantium, et eos qui religiosos ordines efformare volunt, ad Romanam Ecclesiam confugere debere.

[2] **Lutherus**, *Postilla in Evang. dom. I. Adv.* Idem fatetur Melanchthon. Ad fusiorem hujus rei probationem vide **Döllinger**, *Die Reformation* (opus gallice translatum); **J. Janssen**, *Geschichte des deutschen Volkes*, B. II et III; vel *L'Allemagne et la Réforme par J. Janssen*, traduit de l'allemand par E. Paris, vol. II, liv. III, p. 417 sq.; **A. Baudrillart**, *L'Eglise catholique, La Renaissance, Le Protestantisme* (opus *anglice* redditum), VIIIe Conf.

tiam suam largitur; sed ex hoc minime inferri potest sectam, cui bonâ fide adhærent, esse veram Ecclesiam, vel veræ Ecclesiæ partem.

822. 3) Pro *societate*, effectus Reformationis feliciores non fuerunt quam pro individuis : ab eâ exulant virtutes propriæ Christianismo, humilitas et obedientia, nam spiritus privatus fit suprema regula, nec ulla superest auctoritas; virginitas, quam Reformatores condemnant; abnegatio, quia inutilia ab eis existimantur bona opera. Multa testimonia ostendunt protestantes nationes catholicis inferiores esse sub respectu morum[1], quamvis hoc difficile sit cum certitudine determinare, propter varias causas quæ in mores influere possunt. Dubitari saltem nequit apud Protestantes spiritum christianum minutum esse et locum dedisse indifferentismo ac rationalismo.

Cum res ita se habeant, mirum non est *nulla miracula* apud eos inveniri; quod ipsi confitentur, ideoque contendunt, sed prorsus gratuito, miracula cessasse morte Apostolorum, fundato Christianismo, perinde ac si Christianismus non fundaretur quotidie in diversis regionibus. Ergo apud Protestantes nullus est effectus qui sanctitatem socialem *vere supernaturalem* manifestet.

Multa certe apud eos bona sunt, sed eorum virtutes sufficienter explicantur ex eo quod aliquid Christianismi servaverint, in eoque inveniant puriorem doctrinam et efficaciora incitamenta quam in quâlibet religione paganâ. Sed non manifestatur specialis actio Spiritus Sancti in societate ipsâ.

823. *Objicitur* sæpe majorem esse *temporalem prosperitatem* protestantium quam catholicarum nationum[2].

(A) Dato, non concesso, factum verum esse, non inde sequitur religionem protestanticam præstantiorem esse catholicâ : religio enim *directe* bonum animarum promovet, et *indirecte* tantum bonum temporale, in quantum videlicet ad bonum spirituale concurrit; unde fieri potest ut populus, falsæ religioni addictus, majorem prosperitatem attingat quam populus veram profitens religionem, cum hæc prosperitas ex causis naturalibus maxime pendeat. Quod

[1] Cf. **A. Young**, *Catholic and Protestant Countries compared*, New-York, 1894, ubi ex ipsorum Protestantium testimoniis ostenditur apud Catholicos pauciora inveniri crimina, majoremque virtutem et felicitatem quam apud Protestantes. Hic tamen animadvertimus non posse hâc de re æquum ferri judicium, nisi ratio habeatur naturalium qualitatum et defectuum apud varias gentes vigentium; unde comparatio accuratior est quando fit inter Catholicos et Protestantes *ejusdem regionis*: tunc enim differentiæ quæ notantur non nationis genio sed religionis influxui merito tribuuntur. Pariter non ad *externa* tantum attendendum est, quum nonnulli sint qui exterius gloriantur de criminibus, quæ nunquam commiserunt, dum alii sedulo celant crimina vere commissa.

[2] Ita, inter alios, **E. de Laveleye**, *L'Avenir des peuples catholiques*, 1875.

certe luculenter constat exemplo populi judaici, qui, per longum saltem tempus, non attigit civilisationis gradum apud nonnullas finitimas gentes vigentem. Manifestius etiam patet ex evangelicâ doctrinâ, præsertim vero sermone in Monte, quem tot encomiis extollunt Protestantes; hic enim *beati* declarantur non divites, nec potentes, neque ii qui voluptatibus fruuntur, sed *pauperes, mites, lugentes, esurientes justitiam, misericordes, persecutionem patientes*, etc.[1]. Quam insulse igitur agunt qui religionis veritatem ex eo præsertim demonstrant quod temporali prosperitati ac divitiarum acquisitioni inservit!

(B) Ad factum autem quod spectat, hæc notamus, post *Brugère* (nn. 77, 90). Tria præsertim ad bonum sociale concurrunt: opum terrenarum productio et æqua repartitio; ingeniorum cultura intellectualis; voluntatum recta ordinatio et animorum satisfactio interior. (a) Jamvero hoc tertium elementum, quod præcipuum est, maxime fovetur a Catholicismo, tum *præceptis* puris et omnino determinatis quæ tradit, tum *sacramentis*, quibus præceptorum adimpletio facilior evadit: quod multi Protestantes ipsi fatentur[2]. (b) Quoad *culturæ intellectualis* studium, fatemur equidem theoriam *judicii privati* vividius forsan stimulare quarumdam mentium activitatem sed simul multiplicium *errorum pullulationem* maxime fovet, ut ex operibus Protestantium luculenter colligitur. Ex aliâ autem parte Catholicismus, auctoritati infallibili innixus, mentis aberrationem ac laboris disperditionem prævenit, necnon abnegationem et caritatem promovet, cum ardenti desiderio minimis fratribus impertiendi cognitionem eorum quæ ad bonum spirituale et temporale conducunt. (c) Quoad *opes terrenas*, earum *productioni* efficacius forsan favet Protestantismus, quia, animos ad cœlestia minus erigens, eo ipso *in terrena ardentius incitat;* sed Catholicismus eorum *æquam repartitionem* multo melius procurat, e spiritu propriæ abnegationis et fraternæ caritatis. Jamvero ad veram civilisationem et populorum felicitatem magis conducit æqua opum repartitio, quam febrilis productio, ac ingentium divitiarum a paucis *plutocraticis* possessio, ut sæpius apud acatholicas gentes occurrit. Hinc etiam Protestantes scriptores, per regiones catholicas iter facientes, non potuerunt non mirari felicem sortem etiam eorum qui ceteroquin hujusmodi bonis carebant, dum *pauperismi plagam* et miserabile fatum pauperum in protestanticis regionibus degentium vividis coloribus depingunt[3]. Nil

[1] *Matth.*, V, 3 sq.

[2] Præter testimonia jam allata, cf. *Naville* apud **de Baudry**, *La Religion du cœur*, p. 84 sq.

[3] Cf. **C. E. Lester***, *The Glory and Shame of England*, ed. 1876, vol. I, pp. 141, 161, 181 et alibi passim; **Thieblin***, *Spain and the Spaniards*, pp. 58, 95, 323 sq., 377 sq., 383 sq., etc.; **S. Laing***, *Notes of a Traveller*, pp. 42, 64, 78, etc.; *Contemporary Review*, 1880, p. 329 sq.; **Young**, op. cit., ch. I-VIII.

igitur contra nostram thesim ex prosperitate temporali Protestantium desumi potest [1].

Qui igitur sincere, absque præjudicio, Ecclesiam Romanam contemplatur, ejus nempe catholicam unitatem, invictam stabilitatem et in omni opere bono fecunditatem, eamque cum acatholicis societatibus diligenter comparat, divinam ejus legationem, gratiâ Dei juvante, haud reluctanter agnoscet.

Quod argumentum sic breviter contrahit *Augustinus* [2] : " In catholicâ enim Ecclesiâ, ut omittam sincerissimam sapientiam, ad cujus cognitionem pauci spirituales in hâc vitâ perveniunt... multa sunt alia quæ in ejus gremio me justissime teneant. Tenet consensio populorum atque gentium ; tenet auctoritas miraculis inchoata, spe nutrita, caritate aucta, vetustate firmata ; tenet ab ipsâ sede Petri Apostoli, cui pascendas oves suas post resurrectionem Dominus commendavit, usque ad præsentem episcopatum successio sacerdotum ; tenet postremo ipsum *catholicæ* nomen, quod non sine causâ inter tam multas hæreses sic ista Ecclesia *sola* obtinuit, ut cum hæretici se catholicos dici velint, quærenti tamen peregrino alicui, ubi ad *catholicam* conveniatur, nullus hæreticorum vel basilicam suam vel domum audeat ostendere. "

Conclusio partis apologeticæ : De necessitate veram Ecclesiam amplectendi, seu extra Ecclesiam nulla salus [3].

824. I. Status quæstionis. Demonstratâ veritate Ecclesiæ Romanæ, jam intelligi potest axioma : *Extra Ecclesiam nulla salus.*

---

[1] Ad fusiorem hujus quæstionis solutionem, vide **Balmès**, op. cit., ch. XI sq. ; **A. Nicolas**, op. cit., vol. II, l. III, c. 5, p. 394 sq. ; **F. Martin**, *de l'Avenir du Protestantisme*, l. IV, p. 200 sq., l. IV, p. 321 sq., l. VIII, p. 477 sq. ; **J. H. Newman**, *Diffic. of Anglicans*, lect. VIII-IX ; **Baudrillart**, op. cit., p. 361-398 ; **P. Flammérion**, *De la prospérité comparée des nations cathol. et des nat. prot.*, Paris, Bloud, 1908.

[2] *Contra ep. Manichæi*, cap. 4, *P. L.*, XLII, 175. Cfr. **M. d'Herbigny**, *Les arguments apologétiques de S. Augustin*, in *Rev. prat. d'Apol.*, t. IX, 1910, p. 575-589.

[3] **S. Thomas**, *in I Decretalem* (opusc. XIX, ed. Vivès), c. 3 ; **Bellarm**, *de Eccles. milit.*, l. III, c. 3 ; **Murray**, disp. VII, vol. I, p. 731 sq. ; **Mazzella**, n. 490 sq. ; **Franzelin**, th. 24 ; **Zigliara**, *Propædeutica*, l. IV, c. 12 ; **Pesch**, n. 391 sq. ; **Schanz**, op. cit., vol. III, c. 9 ; **J. Buroni**, *De Intolerantiâ cathol.*, Taurini, 1868 ; **E. Dublanchy**, *De Axiomate : Extra Ecclesiam nulla salus*, Barri-Ducis, 1895 ; **E. Hugon**, *Hors de l'Eglise point de salut*, Paris, Téqui, 1907 ; **J. V. Bainvel**, *Hors de l'Eglise pas de salut*, 1913.

(A) Ad cujus expositionem, sciendum est aliquid dupliciter esse necessarium ad salutem. Illud siquidem necessarium est necessitate *medii*, quod est medium et quidem necessarium justificationis, ac proinde sine quo, etiam *inculpabiliter* omisso, salus obtineri nequit; id autem necessarium est necessitate *præcepti*, quod ita præscribitur ut scienter et volenter omitti nequeat sine peccato; si igitur culpabiliter omittatur, est causa damnationis; si autem inculpabiliter omittatur, ob ignorantiam vel impotentiam, absque eo salus obtineri valet.

Insuper in Ecclesiâ duo distingui possunt, *corpus* et *anima:* corpus est elementum visibile, seu collectio eorum qui *exterius* in unam societatem christianam coadunantur *sub regimine Episcoporum Romanique Pontificis;* anima vero est elementum invisibile seu collectio eorum qui *interius* in unam societatem spiritualem conveniunt per internum *fidei et caritatis vinculum.* Itaque ad corpus Ecclesiæ pertinent ii omnes qui exterius doctrinam christianam profitentur sub Romani Pontificis magisterio et regimine; ad animam vero, ii omnes qui internam fidem et caritatem habent, ideoque in statu gratiæ versantur.

(B) Quibus prænotatis, (a) necessarium est necessitate *medii* ad *animam* Ecclesiæ pertinere: hoc enim nihil aliud significat nisi fidem et caritatem, seu statum gratiæ esse in præsenti rerum ordine conditionem necessariam ad salutem: quod omnes Christiani concedunt. (b) Pariter necessarium est necessitate *medii* pertinere ad Ecclesiæ corpus saltem *in voto;* sufficere autem, in iis qui veram Christi Ecclesiam non cognoscunt, votum *implicitum*, quod nempe includitur in actu perfectæ contritionis vel amoris Dei, quo quis sincere vult ejus mandata servare; cum enim unum ex divinis mandatis sit veram Ecclesiam amplecti, qui Deum diligit, vult *implicite* hoc mandatum exsequi [1]. (c) Non est autem necessarium necessitate *medii* ad corpus Ecclesiæ pertinere *in re*, sed solum necessarium necessitate præcepti; adeoque

[1] J. Bainvel, *op. cit.*, putat distinctionem inter *corpus* et *animam* Ecclesiæ non sufficienter explicare præfatum axioma, sed sensum axiomatis esse omnibus necessarium esse *necessitate medii ad corpus Ecclesiæ* pertinere *in re* aut *in voto.*

qui *inculpabiliter* extra corpus Ecclesiæ manet, non eo ipso damnatur, sed, positis ponendis, salvari potest.

825. (C) Hic est igitur *genuinus axiomatis sensus:* Qui *culpabiliter* extra Ecclesiæ Romanæ corpus manet, salvari nequit. Culpabiliter autem extra Ecclesiam versatur : (a) qui *sciens* et *volens* ab Ecclesiâ secedit propter superbiam, voluptatem aliamve hujusmodi causam : hic enim aperte extra viam salutis ambulat; (b) qui sciens Catholicam Ecclesiam esse veram, propriâ culpâ eam ingredi recusat, cum scienter et volenter grave divinum præceptum contemnat. (c) Si quis autem dubitat quænam sit vera Ecclesia, *inquirere* et *orare* debet cum sincerâ voluntate veritatem amplectendi, donec tandem aliquando omne rationabile dubium excusserit : secus culpabili negligentiâ laborat in re gravi. Hâc de re instruendi sunt Protestantes, ut, divino adjuvante lumine, facilius veritatem inveniant et inventam amplectantur [1].

Ab obligatione Ecclesiam ingrediendi excusant : *ignorantia invincibilis* et *impotentia.* Prior multiplici modo contingere potest, v. g., quando invincibiliter ignoratur revelatio christiana, vel ipsa existentia Ecclesiæ, vel obligatio ei adhærendi, vel quæ sit vera Ecclesia; posterior occurrit quando quis, etsi veram cognoscens Ecclesiam, propter obstacula, pro præsenti insuperabilia, eam ingredi non valet : talis est catechumenus, qui ante baptismum, citra culpam dilatum, repentinâ morte corripitur.

826. **II. Probatur axioma. 1° Qui culpabiliter extra Ecclesiam usque ad finem vitæ manet, salvus fieri nequit.**

(A) Ex dictis enim, Christus Ecclesiam instituit ad doctrinam suam tuendam prædicandamque, et in eâ constituit præpositos qui jus habent docendi, regendi et sanctificandi omnem creaturam; aliunde, sub pœnâ damnationis, omnibus præcepit ut his præpositis obedirent : " Prædicate Evangelium omni creaturæ; qui crediderit et baptizatus

[1] Cf. J. H. Newman. *Diffic. of Anglicans*, vol. I, p. 358 sq.; J. Field Spalding, op. cit., p. 201-213, ubi dilucide exponuntur obstacula quæ acatholicorum conversioni obstant.

fuerit, salvus erit; *qui vero non crediderit, condemnabitur*... Euntes ergo docete omnes gentes... docentes eos *servare omnia quæcumque mandavi* vobis"[1]. Ergo qui *sciens et volens* obedientiam denegat his præpositis, nempe Episcopis et Pontificibus Romanæ Ecclesiæ, graviter peccat et periculo damnationis sese exponit.

(B) Idem docuit *christiana antiquitas*. Jam enim vidimus quam strenue *S. Ignatius* affirmaverit necessitatem communionis cum Ecclesiâ, n. 669; quam sæpe *S. Irenæus* idem inculcaverit, addens eos qui sunt *extra Ecclesiam* eo ipso esse *extra veritatem*, n. 673. *Origenes* autem primus esse videtur qui *propriis terminis* hoc axioma expresserit : "Nemo ergo sibi persuadeat, nemo semetipsum decipiat : extra hanc domum, id est, *extra Ecclesiam nemo salvatur*"[2]. Sed post eum multi Patres idem inculcârunt; ita *S. Cyprianus*[3] : "Quisque ab Ecclesiâ segregatus adulteræ jungitur, a promissis Ecclesiæ separatur : nec perveniet ad Christi præmia, qui relinquit Ecclesiam Christi... *Habere* (jam) *non potest Deum Patrem, qui Ecclesiam non habet matrem*". *S. Augustinus* supponit hoc axioma omnibus esse notum, dum scribit[4] : "Salus extra Ecclesiam non est. Quis negat? et ideo quæcumque ipsius Ecclesiæ habentur extra Ecclesiam non valent ad salutem".

Immo Protestantes ipsi plus minusve explicite idem docent; ita Confessio *Helvetica* prior, art 26 : "Arcemus item quotquot ab Ecclesiæ sanctâ societate discedentes, aliena dogmata vel ingerunt vel sectantur... Quos si obstinate monitioni Ecclesiæ et christianæ eruditioni non obsecundant, per magistratum coercendos, ne contagione gregem Dei inficiant, judicamus"[5].

---

[1] *Marc.*, XVI, 15; *Matth.*, XXVIII, 19-20; cf. *Matth.*, X, 14-15, 40; XVIII, 17; *Luc.*, X, 16.

[2] **Origen.**, *homil. III in Josue.*, n. 5, *P. G.*, XII, 841-842.

[3] **S. Cyprian.**, *de Unit. Ecclesiæ*, n. 6, *P. L.*, IV, 503.

[4] **S. August.**, *de Baptismo*, l. IV, c. 17, *P. L.*, XLIII, 170.

[5] Apud **Schaff**, *Creeds of Christendom*, vol. III, p. 228. Quod etiam apertius declarat posterior *Helvetica Confessio* (**Schaff**, l. c., p. 276) : "Communionem vero cum Ecclesiâ Christi verâ tanti facimus, ut negemus eos coram Deo vivere posse, qui cum verâ Dei Ecclesiâ non communicant, sed ab eâ se separant". — Ita etiam *Articuli Anglicani*, *Confessio Westmonasteriensis*, etc., apud **Schaff**, op. cit., p. 499, 657.

827. 2° **Qui vero inculpabiliter extra Ecclesiam manet, salvus esse potest,** *dummodo per fidem et caritatem vel contritionem perfectam, ad animam Ecclesiæ pertineat.*

(A) Hic fuit enim constans Ecclesiæ sensus, quem authentice declaravit *Pius IX*[1]: "Tenendum quippe ex fide est, extra Apostolicam Romanam Ecclesiam salvum fieri neminem posse, hanc esse unicam salutis arcam, hanc qui non fuerit ingressus, diluvio periturum; sed tamem *pro certo pariter habendum est qui veræ religionis ignorantiâ laborent, si ea sit invincibilis, nullâ ipsos obstringi hujusce rei culpâ ante oculos Domini. Nunc vero quis tantum sibi arroget, ut hujusmodi ignorantiæ designare limites queat, juxta populorum, regionum, ingeniorum aliarumque rerum tam multarum* rationem et varietatem?" Et alibi addit nullum "æternis puniri suppliciis, qui *voluntariæ culpæ* reatum non habeat". Doctrinam igitur catholicam falso exponunt qui contendunt acatholicos etiam bonâ fide versantes, omni spe salutis destitui.

828. (B) Revera *Scriptura* satis clare inculcat Gentiles non paucos apud Deum gratiam invenisse et fuisse salvatos: siquidem Job, qui ut Dei amicus exhibetur, extra Synagogam, seu hujus temporis Ecclesiam, versabatur; ex quo concludit *Augustinus* quosdam alios inter Gentiles Deo placuisse[2]; Ninivitæ pariter, etsi extra synagogam manentes.

[1] Apud **Denz.-Ban.**, n. 1646. Errant igitur **O. Brownson** (*Works*, vol. V, controv. 1) et **Müller**, *Extra Ecclesiam nulla salus*, qui contendunt Protestantes, *inculpabiliter* extra Ecclesiam manentes, salvari non posse; dicunt siquidem fidem, quam in baptismo acceperunt, necessario amitti, quum extra actualem Ecclesiæ catholicæ adhæsionem, impossibile sit actum veræ fidei elicere. Argumentum hujusmodi omni fundamento carere ostendimus in *Tr. de Fide*. Interea notare sufficiat præfatam opinionem aperte contradicere verbis Pii IX supra citatis, et sequentibus: "Notum Nobis Vobisque, eos qui invincibili circa sanctissimam nostram religionem ignorantiâ laborant, quique naturalem legem ejusque præcepta in omnium cordibus a Deo insculpta sedulo servantes, ac Deo obedire parati, honestam rectamque vitam agunt, posse, divinæ lucis et gratiæ operante virtute, *æternam consequi vitam*; cum Deus... pro summâ suâ bonitate et clementiâ, *minime patiatur quempiam æternis puniri suppliciis, qui voluntariæ culpæ reatum non habeat*". Encycl. 10 August. 1863, apud **Denz.-Bann.**, n. 1677)

[2] "Divinitus autem provisum fuisse non dubito, ut ex hoc uno Job sciremus etiam per alias gentes esse potuisse qui secundum Deum viverent eique placuerunt, pertinentes ad spiritualem Jerusalem". (S. August., *de Civit.*

pœnitentiæ gratiam acceperunt. Fatemur equidem sub N. Lege præceptum adesse Ecclesiam ingrediendi; sed ex hoc minime sequitur salutis viam ita coarctatam fuisse ut qui ignorant Evangelium vel veram Ecclesiam, eo ipso damnandi sint; inconcussum enim stat principium, Scripturâ, Patribus et theologis constanter inculcàtum, Deum scilicet sincere velle salutem omnium, etiam Infidelium, nullumque adultum damnari posse nisi scienter et pertinaciter contra conscientiæ dictamen graviter offenderit [1].

Fatemur equidem eos quibusdam carere mediis salutis, v. g. sacramento Pœnitentiæ, etc.; sed ex hoc non sequitur eos omni medio carere, etiam quando peccaverunt: possunt enim actum contritionis elicere, sicut ipsi Judæi ante Christi adventum.

829. 3° **Solv. diffic.** Objiciunt *Rationalistæ Protestantesque Liberales* hoc dogmate immoderatum credulitatis spiritum inductum fuisse, quo scientiarum progressus maxime retardatur [2].

Resp. Hoc axioma *ex se* credulitatem non generat, sed solummodo supponit nos certos esse tum de existentiâ revelationis tum de divinitate Ecclesiæ; excludit proinde scepticismum quidem et indifferentismum, non autem *criticum*, ut aiunt, spiritum; certitudo enim hujusmodi scientifice non acquiritur nisi criticæ ope, et quicumque tantisper legerit S. Thomæ aliorumque theologorum opera, mox videbit difficultates ab adversariis propositas, non fuisse suppressas, sed candide expensas et invicte confutatas. Non omnia quidem quæ scripserunt, hodie ut omnino certa habentur, sed scriptis suis luculenter ostenderunt legitimum inquisitionis spiritum tunc temporis viguisse. Et sane falso asserunt adversarii absolutâ certitudine legitimum criticæ usum aboleri: si res enim ita se haberet, quotiescumque veritas apodicticis demonstratur argumentis, ars critica eo ipso periret; quod certe nemo sanæ mentis asserit.

Omni igitur argumentorum genere constat Ecclesiam Romanam, eamque solam, vere esse Ecclesiam a Christo institutam, quam omnes ingredi debeant qui æternam salutem consequi volunt.

Dei, l. XVIII, c. 47, *P. L.*, XLI, 609). Alios Patrum textus videre est apud **Dublanchy**, op. cit., p. 291 sq.

[1] Quod *ex professo* probabimus in *Tr. de Deo Uno*.

[2] **Lecky***, *History of the rise and influence of the spirit of Rationalism*, N.-York, 1893, ch. IV, vol. I, p. 395.

Pars altera
DE
ECCLESIÆ CONSTITUTIONE

830. Hucusque probavimus Ecclesiam Romanam, et quidem solam, esse veram Ecclesiam a Christo fundatam; eamque esse societatem visibilem, indefectibilem ac hierarchicam, ab Episcopis, sub Romano Pontifice, gubernatam. Remanet igitur ut paulo fusius et accuratius hujus Ecclesiæ *potestatem* et *hierarchicam constitutionem* expendamus, necnon ejus *relationes cum societate civili*. Quâ in parte, uti valemus non tantum Scripturâ et Traditione, sensu superius explicato n. 578 sq., sed etiam *infallibili auctoritate Ecclesiæ*, quæ, ex jam probatis, in Romano Pontifice ex cathedrâ loquente residet, et in corpore episcopali, prout unitum manet cum Romano Pontifice.

831. Antequam tamen prædicta aggrediamur, hic pauca prænotare juvat de **relationibus Christi cum Ecclesiâ** [1].

Christus, ex dictis, est Ecclesiæ fundator; præterea, etiam post suam ascensionem in cælum, ejus *caput* et *sponsus* remanet, juxta S. Pauli doctrinam [2].

(A) *Ecclesiæ caput:* "Et ipsum (Christum) dedit caput super omnem Ecclesiam, quæ est corpus ipsius et plenitudo ejus"[3]... Revera Christus ad Ecclesiam refertur, sicut caput ad corpus. Sicut enim caput naturale sibi conjungit omnia membra, eisque præsidet

---

[1] Ecclesia *lato sensu* intellecta, in triplici statu spectari potest: *militans* in terrâ, *patiens* in purgatorio, *triumphans* in cælo. *Ad militantem* Ecclesiam pertinent qui, viventes in carne, ecclesiasticis superioribus obediunt, et cum intensissimis hostibus, mundo, carne et diabolo bellum indesinenter gerunt; ad Ecclesiam *patientem*, qui, e vitâ defuncti in statu gratiæ, aliquid luendum habent in Purgatorio; ad Ecclesiam *triumphantem*, qui, omnibus expiatis, jam cum Christo sine fine regnant.

Cf. **Passaglia**, l. III, c. 41, n. 742 sq.; **Franzelin**, th. 18; **Dom A. Grea**, *De l'Eglise et de sa divine constitution*, l. I, c. 3.

[2] *Ephes.*, I, 22.

et in ea motum et vitam influit, pariter Christus : (a) *sibi jungit arctissimo vinculo* omnia Ecclesiæ membra, ita ut jam non amplius dispersa maneant, sed unius fidei, unius caritatis, unius baptismi nexu simul uniantur, juxta illud : "Sicut enim corpus unum est, et membra habet multa, omnia autem membra corporis, cum sint multa, unum tamen corpus sunt; ita et Christus. Etenim in uno Spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus "[1]...; (b) *eis pariter præsidet*, quatenus per S. Pontificem et episcopos, fideles docet ac regit; (c) *in eos* tandem *spiritualem motum et vitam influit;* nam, sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso; et de plenitudine ejus nos omnes accepimus : hic est enim fons gratiæ, a quo quidquid boni accipimus, juxta illud : "Ego veni ut vitam habeant et abundantius habeant "[2]; hic est vitis cujus nos palmites sumus[3], et sicut palmes a vite succos vitales accipit. ita et nos a Christo vitam spiritualem habemus.

832. (B) *Ecclesiæ sponsus;* quam doctrinam Apostolus declarat his verbis : "Quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesiæ "[4]...; ex quo sequitur Christum ad Ecclesiam referri sicut vir ad uxorem. Idem Patres illustrant, comparando unionem Christi et Ecclesiæ cum unione inter Adamum et Evam : (a) sicut enim ex Adami dormientis latere Eva sumpta fuit, ita ex latere Christi morientis Ecclesia prodiit;[5] (b) sicut Adamus et Eva erant *duo in carne unâ*, ita Christus et Ecclesia unum mysticum corpus efficiunt; et quemadmodum ex utriusque unione totum propagatum est genus humanum, ita ex Christi Ecclesiæque connubio nascuntur omnes filii Dei, ideoque Ecclesia, potiori jure quam Eva, *mater viventium* merito appellatur; (c) sicut Adamus dilexit uxorem suam, et hæc viro subdita fuit; ita Christus dilexit Ecclesiam, et seipsum tradidit pro eâ[6], et hæc pariter subditur Christo non subjectione servili, sed summâ dilectione; hinc sicut vir nutrit et fovet uxorem suam, ita Christus nutrit et fovet Ecclesiam[7].

Christus igitur est non solum Ecclesiæ fundator, sed etiam ejus invisibile caput et perpetuus sponsus.

---

[1] *I Cor.*, XII, 12-13. — [2] *Joan.*, X, 10. — [3] *Joan.*, XV, 1 sq. — [4] *Ephes.*, V, 23.

[5] Ita **S. Augustinus**, *In Joannem*, tr. 120, n. 2, *P. L.*, t. XXXV, 1953 : "Propter hoc prima mulier facta est de latere viri dormientis, et appellata est vita materque vivorum. Magnum quippe significavit bonum ante magnum prævaricationis malum. Hic secundus Adam inclinato capite in cruce dormivit, ut inde formaretur ei conjux, quod de latere dormientis effluxit".

[6] "Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam et seipsum tradidit pro eâ, ut illam sanctificaret"... (*Ephes.*, V, 25).

[7] "Nemo enim unquam carnem suam odio habuit, sed nutrit et fovet eam sicut et Christus Ecclesiam" (*Ephes.*, V, 29).

833. His dictis, statim ad objectum proprium hujus partis accedamus [1]. In triplici capite dicemus :

1° De Ecclesiæ *potestate ;*
2° De *exercitio* hujus potestatis ;
3° De *relationibus* inter *Ecclesiam et Statum.*

Caput j.

DE ECCLESIÆ POTESTATE.

834. Cum potestas omnis societatis ex ejus *fine* præcipue deducatur, hic recolendum est Ecclesiam a Christo institutam fuisse ut *in eâ, et per eam homines salutem æternam consequerentur.* Ad hunc autem finem attingendum, Ecclesia imprimis pollere debet potestate *magisterii*, ad docendum veram fidem, et potestate *ordinis* seu *ministerii* ad ministranda Christi sacramenta [2]. — Insuper, cum omni societati competat potestas *regendi* suos cives eosque ad finem intentum dirigendi, Christus contulit quoque suæ Ecclesiæ potestatem *jurisdictionis proprie dictæ*, seu *imperii*, ut fideles ad finem supernaturalem dirigantur per pastores quibus in Ecclesiâ auctoritatem suam commisit [3].

835. Quam triplicem potestatem *magisterii*, *ministerii*, et *imperii* a Christo suæ Ecclesiæ collatam, et ab Apostolis jam a primis temporibus exercitam fuisse, multis argumentis supra demonstratum est (n. 606-632). Ex dictis etiam constat episcopos in hâc triplici potestate Apostolis successisse (n. 633-657), dependenter tamen a Romano Pontifice, cui, tanquam Petri successori, competit suprema potestas in fideles et pastores, (n. 700 sq.). Ne ergo in jam dicta redeamus, hic non intendimus denuo probare existentiam in Ecclesiâ hujus triplicis potestatis, sed potius *determinare quisnam sit ejus ambitus et quomodo exerceatur.*

Jamvero de potestate *ministerii* seu *ordinis*, hic nihil est dicendum, cum specialis *tractatus de Ordine* in decursu Theologiæ habeatur.

---

[1] In hâc parte recognoscendâ multum mihi profuerunt notæ manuscriptæ quas benigne utendas tradidit F. Cimetier, Juris canonici professor in Seminario Issiacensi. — [2] *Matth.*, XXVIII, 19; *Marc.*, XVI, 16.
[3] *Luc.*, X, 16; *Matth.*, XXVIII, 18-19; *Matth.*, XVIII, 17; *Joan.*, XX, 21.

Hic ergo agemus tantum de potestate *docendi* seu *magisterii*, et de potestate *regendi* seu *imperii* :

1° de objecto et ambitu potestatis *docendi;*
2° de objecto et ambitu potestatis *regendi.*

Art. I. De objecto potestatis doctrinalis Ecclesiæ.

Prænotandum de generali ambitu hujus potestatis.

836. Amplitudine magisterii doctrinalis Ecclesiæ continentur omnia jura quæ necessaria sunt ad revelationem edocendam, et ad depositum fidei custodiendum et defendendum. Hinc, non solum potest *definire* infallibiliter doctrinam revelatam de fide et moribus, et infallibile judicium proferre de veritatibus intime connexis cum doctrinâ revelatâ, sed etiam valet, jure divino et prorsus independenti, hominibus tradere christianam doctrinam, ad hoc mittere *prædicatores*, sive apud fideles, sive apud infideles, *scholas* aperire pro religiosâ institutione puerorum. Merito etiam *prohibet libros* fidei vel moribus periculosos, damnat errores, symbola fidei conficit, etc. : quæ omnia a canonistis fusius exponuntur[1]. Ad theologum præcipue spectat disserere de objecto *infallibilitatis* Ecclesiæ.

Speciatim de objecto magisterii infallibilis Ecclesiæ[2].

Potestas *magisterii* seu *docendi* fruitur, ut jam dictum est, privilegio infallibilitatis quando agitur de ipsius Christi doctrinâ circa fidem et mores tradendâ et exponendâ, sive a collegio Episcoporum cum Romano Pontifice unitorum (n. 658 sq.), sive etiam a solo Romano Pontifice ex cathedrâ loquente (n. 742). Remanet vero pressius determinandum *objectum* circa quod versatur hujusmodi privilegium.

837. (A) *Principium generale.* Hujus infallibilitatis objectum duplex est : *directum*, quod complectitur omnes veritates explicite vel implicite a Deo revelatas, prout continentur in verbo Dei scripto vel tradito; *indirectum*, quod

[1] Cf. **Wernz**, *Jus Decretalium*, III, p. 2-150.

[2] **Mazzella**, disp. IV, art. 8; Episc. Prixinensis, in *Conc. Vaticano* (ed. Lacensis, VII, p. 416 sq.); **Billot**, th. XVI-XIX; Franzelin, *De Traditione*, th. XII; **Palmieri**, op. cit., *Prolog.*, § XL, p. 218 sq.

comprehendit omnes veritates quæ, licet revelatæ non sint, ita tamen cum revelatis connectuntur, ut necessariæ sint ad ipsum fidei depositum integre custodiendum, rite explicandum et efficaciter definiendum [1].

De fide est Ecclesiam infallibilem esse in definiendis veritatibus revelatis; nec necesse est id probare, cum argumenta superius allata n. 659 sq., id saltem demonstrent. — Insuper *certum est* Ecclesiam infallibilem esse quoad veritates cum revelatis intime connexas. Etenim fidei depositum non potest integre custodiri vel efficaciter defendi, nisi simul error vitetur in rebus cum hoc deposito necessario connexis; si enim errores admittuntur qui *indirecte*, sed tamen efficaciter, fidei ædificium labefactent, mox fides ipsa peribit. Unde sic: Ecclesiæ sane jus competit ad ea cum certitudine definienda quæ necessaria sunt ad fidem servandam et tuendam; atqui veritates etiam naturales, cum revelatis necessario connexæ, necessariæ sunt ad fidei depositum custodiendum: v. g., spiritualitas animæ, quamvis sit veritas philosophica, ita cum fide connectitur ut, eâ negatâ, simul negari debeant ea quæ fides docet circa animæ immortalitatem vitamque futuram; ergo has veritates Ecclesia infallibiliter definire potest.

Magnum tamen est discrimen inter objectum infallibilitatis directum et indirectum; quando veritas *directe* revelata definitur, est objectum fidei *divinæ et catholicæ*, quia creditur directe propter auctoritatem Dei revelantis; quando autem auctoritas infallibilis exercetur circa veritates *connexas* cum revelatione, hujusmodi veritates non sunt objectum fidei

[1] " Le privilège de l'infaillibilité a été conféré à l'Eglise pour que la parole de Dieu, écrite ou transmise oralement, soit enseignée intégralement dans l'Eglise universelle et préservée de toute nouveauté et de toute altération. L'objet de l'infaillibilité s'étend donc *aussi loin que s'étend le dépôt de la foi, et que l'exige le devoir imposé à l'Eglise de conserver fidèlement ce dépôt.* Il comprend donc, selon toute leur étendue, non seulement la parole de Dieu révélée, mais encore toutes les vérités qui, sans être révelées en elles-mêmes, ont cependant avec les vérités révélées une *connexion si intime*, que sans elles la parole divine ne peut être ni fidèlement conservée, ni proposée avec précision et certitude à la croyance des fidèles, ni solidement prouvée et défendue contre les erreurs humaines et contre les efforts d'une fausse science". (*Confer. de Belley*, cit. apud **Salvatore di Bartolo**, *Nuova esposizione dei criteri teologici*, cum permissu S. P. A. Magistri, Roma, 1904, p. 56).

divinæ aut catholicæ, sed solum fidei *ecclesiasticæ*, quia accipiuntur non directe propter auctoritatem Dei, sed propter auctoritatem Ecclesiæ, ut fusius exponimus in *Tr. de Fide.*

Remanet igitur ut pauca dicamus de præcipuis rebus quæ intra objectum infallibilitatis indirectum comprehenduntur.

838. (**B**) *De objecto indirecto infallibilitatis.* Omnes admittunt objectum infallibilitatis indirectum complecti veritates non revelatas cum revelatis connexas; adsunt tamen controversiæ circa quædam objecta in specie.

(**a**) *Ecclesia est infallibilis circa conclusiones theologicas.* Certum est. Conclusio theologica, quæ dicitur etiam veritas virtualiter revelata, est *conclusio quæ per proprium discursum certo et evidenter deducitur ex duabus præmissis, quarum una est formaliter revelata, altera autem naturaliter cognita;* talis est, v. g., propositio asserens Christum, *ut hominem*, non esse Filium Dei adoptivum sed naturalem, quæ non directe in verbo Dei continetur, sed ex eo logice infertur. Unde sic : Ecclesia infallibilis est in omnibus quæ necessaria sunt ad fidei depositum incorrupte servandum ; atqui fidei depositum incorruptum servari nequit, nisi infallibilitas ad conclusiones theologicas extendatur; nam homini naturale est conclusiones ex veritatibus revelatis deducere, et si falsæ conclusiones inferantur, dogmata fidei periclitantur vi connexionis quam inter principia et conclusiones mens naturaliter percipit; ita in casu allato, si quis affirmat Christum, ut hominem, esse Filium Dei adoptivum, et non naturalem, mox incidet in Adoptianismum.

Id *praxi* Ecclesiæ confirmatur : ut enim de aliis exemplis taceamus, *Pius VI*, per Constit. *Auctorem fidei* (28 Aug. 1794), octoginta quinque propositiones Synodi *Pistoriensis* damnavit, inter quas multæ inveniuntur quæ non directe fidei opponuntur, sed solum conclusionibus theologicis. Porro hæc Constitutio ut irreformabile judicium *ex cathedrâ* recepta fuit. Illæ tamen conclusiones theologicæ probabiliter non sunt objectum fidei *divinæ*, sed solum *ecclesiasticæ*, ut dicetur in *Tr. de Fide.*

839. (b) *Infallibilis est Ecclesia quando aliquâ censurâ doctrinali notat quamdam propositionem* [1].

Si doctrina notatur ut *hæretica*, de fide est infallibilem esse Ecclesiam in decernendâ illâ censurâ, cum hic agatur de exercitio magisterii circa objectum *directum* infallibilitatis. Si vero notatur ut *hæresi proxima, in fide erronea, falsa*, communis et vera sententia tenet Ecclesiam esse infallibilem : nam in infligendis hujusmodi censuris, Ecclesia veram fert definitionem, licet negativam, de doctrinâ intime cum revelatione connexâ. Tandem, si doctrina alio modo notatur, v. g., ut *temeraria, piarum aurium offensiva, improbabilis*, etc., non tam evidenter apparet Ecclesiam esse infallibilem, nam non videtur *definire* doctrinam : sed in hoc casu semper religiosus assensus, *etiam internus*, judicio Ecclesiæ debetur [2], ut infra dicemus n. 862. — Multi tamen non distinguunt, et indiscriminatim asserunt Ecclesiam in censuris doctrinalibus quibuscumque esse infallibilem.

840. (c) *Ecclesia est infallibilis quoad facta dogmatica.* Ita communis et vera sententia [3].

Factum dogmaticum in genere est *illud quod cum dogmate fidei ita connectitur*, ut ejus notitia ad dogma edocendum vel tuto servandum necessaria sit. 1) Hujusmodi sunt facta quæ legitimitatem S. Pontificis vel C. Œcumenici respiciunt : nisi enim certo cognoscatur hunc Pontificem esse legitimum Petri successorem, vel hoc Concilium esse vere œcumenicum, non constabit utrum necne auctoritatem habeant in universam Ecclesiam. Omnes admittunt Ecclesiam infallibilitate gaudere circa legitimitatem S. Pontificis,

---

[1] **Mazzella**, *De virtutibus infusis*, Romæ, 1879, disp. II, art. 10, p. 268-283; **Billot**, op. cit., th. XVII; **Quilliet**, in *Diction. de théol.*, II, col. 2101-2113, v. *Censures doctrinales*.

[2] Hæc habet *Vaticanum* (sess. III, cap. 4) : " Ecclesia, quæ una cum apostolico munere docendi, mandatum accepit fidei depositum custodiendi, jus etiam et officium divinitus habet falsi nominis scientiam proscribendi, ne quis decipiatur per philosophiam et inanem fallaciam (*Coloss.*, II, 8). Quapropter omnes Christiani fideles hujusmodi opiniones, quæ fidei doctrinæ contrariæ esse cognoscuntur, maxime si ab Ecclesiâ reprobatæ fuerint, non solum prohibentur tanquam legitimas scientiæ conclusiones defendere, sed *pro erroribus* potius, qui fallacem veritatis speciem præ se ferant, *habere tenentur omnino* ".

[3] Contrariam sententiam propugnat **Salvatore di Bartolo**, *op. cit.*, p. 71-78.

proindeque errare non posse quando unanimiter hunc Papam ut legitimum agnoscit; secus enim Ecclesiæ corpus a capite separararetur; quod contrarium est ejus indefectibilitati et unitati. Certum est pariter Ecclesiam infallibiliter determinare posse quodnam Concilium sit œcumenicum annon; secus dubitaretur utrum decreta ab eo edita infallibilia sint necne. 2) Ad facta dogmatica etiam pertinet factum quod in certo libro contineatur quædam doctrina orthodoxa, vel heterodoxa, v. g., factum quod in libro Jansenii "*Augustinus*" vere exprimatur doctrina quinque propositionum ab *Innocentio X* damnatarum. Quo res melius intelligatur, hæc statui possunt: non contendimus Ecclesiam infallibilem esse judicando hunc librum esse hujus vel alterius auctoris, vel auctorem, cujus propositiones damnantur, in mente eum intendisse sensum quem verba præ se ferunt, sed posse infallibiliter determinare quemnam sensum verba alicujus libri, attento contextu, præ se ferant[1], et utrum hic sensus sit orthodoxus annon. Etenim, nisi res ita se habeat, poterit hæreticus impune errores spargere, et condemnationem effugere, dicendo non recte sensum libri intellectum fuisse. Ad hoc effugium recursum habuerunt Jansenistæ, post damnationem quinque Jansenii propositionum; sed *Clemens XI* aperte declaravit *obsequiosum silentium* non sufficere, sed "damnatum in quinque præfatis propositionibus Jansenii libri sensum, *quem illarum verba præ se ferunt, ut præfertur*, ab omnibus Christi fidelibus ut hæreticum non ore solum sed et *corde* rejici ac damnari debere"[2].

Quod Ecclesiæ praxi firmatur; nam C. *Nicænum* damnavit librum Arii, cui titulus *Thalia; Ephesinum* Nestorii scripta; *Constantinopolitanum II* tria capitula; *Leo X* errores Lutheri reprobavit; *Pius V* propositiones Baii; *Pius VI* propositiones Synodi Pistoriensis; et hæc judicia ut irreformabilia habita sunt[3].

---

[1] Hinc quando damnantur propositiones *juxta sensum ab auctore intentum*, agitur non de sensu subjectivo, quem forsan auctor habuerit, sed de sensu naturali et obvio, prout eruitur ex libro ipso, omnibus rite attentis.

[2] Denz-Bann., n. 1350. Cf. Bossuet, *Correspondance*, éd. *Levesque*, t. I, pp. 84, 131.

[3] Objicitur quidem *Vigilium* contradictorias sententias tulisse de *tribus capitulis* (i. e. scriptis Theodori Mopsuesteni, Theodoreti Cyrensis, Ibæ Edesseni),

841. (d) *Ecclesia infallibilis est quoad præcepta morum*, quatenus leges generales pro universâ Ecclesiâ latæ bonis moribus oppositæ esse non possunt. Nam si Ecclesia præciperet ut bonum aliquid bonis moribus, id est sive naturali sive divinæ legi, contrarium, eo ipso erraret practice inculcando ut honestum quod revera malum est. Attamen Ecclesia errare potest circa opportunitatem talis vel talis legis in se bonæ, quia nullibi ei promittitur summus prudentiæ gradus ad *optimas* leges pro omnibus temporum vel locorum circumstantiis statuendas.

Hinc Ecclesia pariter infallibilis est quando *definitive* approbat constitutiones alicujus Ordinis religiosi, quatenus approbare nequit instituta quæ fidei et moribus sunt contraria, propter eamdem rationem ac supra; sed non est infallibilis de opportunitate talis vel talis regulæ pro variis circumstantiis loci et temporis, quia hæc est solum quæstio prudentiæ.

842. (e) *Ecclesia infallibilis est in canonizatione sanctorum* Ita communis et vera sententia [1].

Hic autem agitur tantum de canonizatione prout jam a sæc. X perficitur, non de canonizatione æquipollente, quâ quis antea, sine formali examine, ut sanctus habebatur. *Canonizatio* sanctorum distinguitur a *beatificatione: prior* est *definitiva* sententia de sanctitate alicujus servi Dei, quâ declaratur eum inter cœlites rece-

modo ea condemnantem et modo condemnationem revocantem. Fatemur equidem eum non semper secum constitisse; primum quidem præfata opera condemnavit, quia, monophysismum impugnando, in nestorianismum deflectebant; sed prudenter subscriptioni hæc verba addidit: *salvâ in omnibus reverentiâ Synodi Chalcedonensis;* et ita fidem catholicam servabat. Cum vero nonnulli ea condemnatione abuterentur ad favendum monothelismo, priorem sententiam retractavit. Ergo hujusmodi variationes neque doctrinam neque factum dogmaticum respiciunt, sed prudentiam in agendo. Cf. **Héfélé-Leclercq**, *op. cit.*, tom. III, § 258 sq.; **Duchesne**, *Vigile et Pélage*, in *Revue des Quest. historiques*, 1884, t. XXXVI, p. 369-440.

[1] Nonnulli contenderunt hoc esse de fide, sed **Benedictus XIV** in eximio opere *de Servorum Dei Beatific. et Canonizatione*, lib. I, c. 45, n. 28, post expensa utriusque opinionis argumenta, his verbis concludit: "Si non hæreticum, *temerarium* tamen, scandalum toti Ecclesiæ afferentem, in Sanctos injuriosum, faventem hæreticis negantibus auctoritatem Ecclesiæ in canonizatione Sanctorum, sapientem hæresim, utpote viam sternentem infidelibus ad irridendum fideles, assertorem erroneæ opinionis et gravissimis prenis obnoxium dicemus eum qui auderet asserere Pontificem in hâc aut illâ canonizatione errâsse". — Contra sententiam communem, **P. Viollet**, (cf. *Etudes*, 20 avril 1905), multos congerit textus, ex quibus tantum sequitur illam sententiam non esse unanimem. Cf. etiam **Salvatore di Bartolo**, *op. cit.*, p. 70; **T. Ortolan**, art. ***Canonisation***, in *Dict. théol.* (Vacant), II, col. 1639 sq.

ptum esse, ideoque ab omnibus fidelibus colendum; *posterior* est *prævium* judicium, quo *permittitur* cultus alicujus servi Dei, sed non præcipitur.

Jamvero communiter docent theologi, post *Benedictum XIV*[1], Ecclesiam non esse infallibilem in beatificatione servorum Dei, cum sententia lata non sit definitiva; infallibilem autem esse in canonizatione. Nam, ut arguit *Bened. XIV*[2], fieri nequit ut in universâ Ecclesiâ error inducatur in his quæ ad mores spectant; atqui id contingeret, si falleretur in sanctorum canonizatione; etenim, ut ait *S. Thomas*[3], "esset error damnabilis si veneraretur tanquam sanctus qui fuit peccator, quia aliqui scientes peccata ejus, crederent hoc esse falsum, et, si ita contingeret, possent ad errorem perduci; ergo Ecclesia in talibus errare non potest". Præterea errare nequit Ecclesia in iis determinandis quæ ad profitendam fidem pertinent. Atqui, ut *Angelicus* subdit, "honor quem sanctis exhibemus quædam professio fidei est, quâ Sanctorum gloriam credimus".

Conclusio. Ex his omnibus merito infertur Ecclesiam infallibilem esse non solum in iis quæ revelata sunt, sed etiam in iis quæ ita cum revelatis connectuntur ut, si in eis falleretur, error perniciosus in rebus ad fidem spectantibus induci posset.

Art. II. De objecto potestatis regendi.

Explicato objecto et ambitu magisterii, seu potestatis *doctrinalis* Ecclesiæ, nunc ad imperium seu potestatem *regendi* devenimus, et probare intendimus Ecclesiam triplici potestate gaudere, *legislativâ* scilicet, *judiciariâ* et *coactivâ*.

843. *Thesis.* **Potestas regendi a Christo Ecclesiæ concessa complectitur potestatem legislativam, judiciariam et coactivam.** *Certum est*[4].

---

[1] *Op. cit.*, c. 42. — [2] *Op. cit.*, c. 43, n. 9.

[3] *Quodlibet. IX*, q. 7, a. 16, ubi tamen docere videtur inerrantiam Ecclesiæ in canonizatione sanctorum tantummodo "*pie credendam*" esse.

[4] De quâ thesi, præter theologos **Billot**, th. XX; **De Groot**, Quæst. XI; **Mazzella**, disp. III, art. 9; **Palmieri**, Proleg., § XVIII-XIX, consulendi sunt etiam auctores juris publici ecclesiastici, v. g.: **Audisio**, *Droit public de l'Eglise et des nations chrétiennes* (trad. Labis), 3 in 8°, Louvain, 1864; **A. Tilloy**,

Declaratur. Per potestatem *legislativam* intelligimus potestatem non solum interpretandi leges naturales vel divinas, sed etiam faciendi ordinationes ad bonum commune *quæ membra Ecclesiæ in conscientiâ obligent.* Potestas *judiciaria* est potestas judicia instituendi circa actiones sociorum, sententiasque ferendi quæ etiam invitos obligent. *Coactiva* dicitur potestas vim physicam adhibendi ad urgendam exsecutionem legum vel sententiarum [1].

In hâc definitione potestatis *coactivæ*, per vim *physicam* intelligenda sunt media quæ obtinent suum effectum *etiam invito* subdito, sive sint materialia (pœnæ corporales, v. g., detentio, incarceratio...), sive sint mere spiritualia, ut excommunicatio, suspensio. Hic enim *vis physica* solummodo opponitur *morali* quæ in consilio, præcepto, etc. habetur, et *ex se* non obtinet effectum nisi in bene volenti, etiamsi includat obligationem.

844. Probatur. 1° **Ex verbis Christi.** (a) *Modo generali* Christus dedit apostolis, et eorum successoribus, et imprimis Petro, potestatem *pascendi* (i. e. regendi) fideles [2], et *quæcumque alligandi vel solvendi* super terram [3], in ordine ad hunc finem. Quando eos mittit in mundum, dicit : " Data est mihi *omnis potestas* in cœlo et in terrâ. Euntes *ergo* docete omnes gentes, *docentes eos servare* omnia quæcumque mandavi vobis " [4]; his verbis innuens apostolos et eorum successores, ad missionem suam in terris continuandam, *sicut et Ipse, omni potestate* necessariâ præditos fore : quod alibi expressit dicens : " Sicut misit me Pater, et ego

---

Traité théorique et pratique de droit canonique, Paris, 1895, t. I, p. 20-62; **Duballet**, *Traité des principes de droit canonique*, tom. I, Paris, 1896; **Liberatore**, *Del diritto publico ecclesiastico*, Prato, 1887 (gallice versum, Paris, 1888); **Moulart**, *L'Eglise et l'Etat*, 4e éd., Louvain, 1895; **Cavagnis**, *Institutiones juris publici ecclesiastici*, 3 v. in-12, 4e éd., Romæ, 1906.

[1] Diversimode ab auctoribus explicatur notio potestatis *coactivæ*. Juxta quosdam, pars est potestatis *executivæ* tantum (quæ legislativæ et judiciariæ opponitur), quatenus vim physicam in invitos adhibet. Juxta alios vero, potestas quæ dicitur coactiva ad legislativam pertinet, in quantum leges pœnales constituit; ad judiciariam autem, in quantum pœnas a lege statutas in casu particulari contra reum decernit; ad executivam vero in quantum pœnas a judice decretas applicari mandat. Cf. **Cavagnis**, *op. cit.*, lib. I, n. 95-96.

[2] *Joan.*, XXI, 15-18; cf. *I Petr.*, V, 2; *Act.*, XX, 28.

[3] *Matth.*, XVIII, 18; XVI, 19. In hoc ultimo textu, per metaphoram *clavium* expressius explicatur potestas Petro a Christo tradita.

[4] *Matth.*, XXVIII, 18-19.

mitto vos"[1]... "Qui vos audit me audit, et qui vos spernit me spernit; qui autem me spernit, spernit eum qui misit me"[2]. Atqui in his verbis generalibus certo includitur potestas tum leges ferendi, tum judicia instituendi, tum pœnis urgendi exsecutionem legum vel sententiarum; nam sine hâc triplici potestate, societas vera et perfecta, qualis a Christo instituta fuit Ecclesia, subsistere non potest.

845. (b) Potestas *legislativa* Ecclesiæ ex textibus jam citatis haud obscure infertur [3]; et confirmatur ex eo quod in veteri Testamento hujusmodi potestas existebat, secundum illud: "Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisæi. Omnia ergo quæcumque dixerint vobis, servate et facite"[4]; non enim verisimile est minorem potestatem competere Apostolis et episcopis quam Scribis et Pharisæis.

(c) Potestas *judiciaria* et *coactiva* Ecclesiæ a Christo conceditur quando exponit modum quo peccator corrigi debet. Post fraternas monitiones, si inutiles evadunt, "dic ecclesiæ; *si autem ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus*"[5]. In hoc textu indicantur reus, accusator, judex (scilicet ecclesia [6]), et proinde agitur vere de potestate *judiciariâ*[7]. Indicatur quoque sententia et pœna a reo subeunda, exclusio scilicet a communitate: "sit tibi sicut ethnicus et publicanus"[8]; ex quo recte concluditur Ecclesiam habere *coactivam* potestatem.

---

[1] *Joan.*, XX, 21. — [2] *Luc.*, X, 16.

[3] Præsertim ex *Matth.*, XXVIII, 19 et XVIII, 18; cf. **de Groot**, l. c., p. 393.

[4] *Matth.*, XXIII, 2-3. — [5] *Matth.*, XVIII, 15-17.

[6] "Vocantur *ecclesia* ecclesiæ rectores; quod manifestum est tum ex eo quod et synagogæ principes *ecclesia* appellantur; tum ex naturâ rei, quandoquidem judicium ab universâ multitudine exerceri nequit; tum ex eo quod Christus e vestigio subjungit: *Amen dico vobis, quæcumque alligaveritis super terram*, etc. (l. c., v. 18), quæ quidem verba non ad omnes, sed ad Apostolos ecclesiæque rectores pertinent, qui *ecclesia* dicuntur, quemadmodum *status* appellantur magistratus, a quibus respublica geritur". (**de Groot**, l. c., p. 399; cf. **Loisy***, *Les Evangiles synoptiques*, II, p 91, jam citat. n. 615, not. 2.)

[7] "Il s'agit donc d'un véritable pouvoir judiciaire et disciplinaire, qui appartient à la communauté pour sa sauvegarde, et qui réside particulièrement dans ses chefs, par qui il s'exerce". (**Loisy**, l. c.)

[8] Hujusmodi *excommunicatio* jam in synagogâ in usu erat, ut videre est apud *Joan.*, IX, 22, 34.

846. 2° **Ex praxi apostolorum.** Hanc triplicem potestatem exercuerunt Apostoli, optimi Magistri interpretes.

(a) *Potestatem legislativam.* In concilio Hierosolymitano, præceperunt apostoli neo-conversis ut abstinerent "ab immolatis simulacrorum, et sanguine, et suffocato et fornicatione" [1]; S. Paulus laudat Corinthios quod *præcepta* sua servaverint [2]; in suis epistolis multas edicit leges de dotibus ministrorum Ecclesiæ [3], v. g. de bigamis et neophytis non ordinandis, de conditionibus requisitis in viduâ eligendâ [4], de modo quo vir et mulier orare debent [5], de usu charismatum [6].

(b) *Potestatem judiciariam.* S. Paulus sententiam vere judiciariam tulit contra Hymenæum et Alexandrum [7], contra Corinthium incestuosum [8]: eos tradidit Satanæ; edocet Corinthios quomodo apud fideles causæ judicandæ sint [9]; instruit Timotheum de duobus vel tribus testibus requisitis ad recipiendam accusationem adversus presbyterum [10].

(c) *Potestatem coactivam* jam in exercitio vidimus locis modo citatis [11], quibus plures addi possunt; v. g., *S. Paulus* minatur Corinthios: "In virgâ veniam ad vos [12]... In promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam [13]... Hæc absens scribo, ut non præsens durius agam secundum potestatem quam Dominus dedit mihi" [14]; præscribit Thessalonicensibus: "Si quis non obedit verbo nostro per epistolam, *hunc notate, et ne commisceamini cum illo*" [15].

847. 3° **Ex praxi et definitionibus Ecclesiæ.** — (a) *Ex praxi.* In hoc argumento, non est opus multum insistere, nam omnibus notum est Ecclesiam, Romanosque Pontifices et Episcopos (præsertim in Conciliis), jam a primis tempo-

---

[1] *Act.*, XV, 29. Hanc legem esse novam, positivam (saltem ex parte) et vere obligatoriam optime demonstrat **Palmieri**, *op. cit.*, p. 124. De die dominicâ quæ juxta plures (v. g. *S. Thom.*, Iª IIæ, q. 103, a. 3; IIª IIæ, q. 122, a. 4) sabbato successit, vi *præcepti* apostolici, cf. *Act.*, XXI, 7; *I Cor.*, XVI, 1; *Apoc.*, I, 10. **Duchesne**, *Origines du culte chrétien*, 3e éd., p. 228; **Villien**, *Histoire des commandements de l'Eglise*, Paris, 1909, p. 22-25.

[2] "Laudo vos quod præcepta mea tenetis" (*I Cor.*, XI, 2). Cf. *I Thes.*, IV, 2: "Scitis quæ præcepta dederim vobis".

[3] *I Tim.*, III, 2 sq.; *Tit.*, I, 6-9. — [4] *I Tim.*, V, 9-12. — [5] *I Cor.*, XI, 2-17.

[6] *I Cor.*, XIV, 27-40. — [7] *I Tim.*, I, 20.

[8] *I Cor.*, V, 1-6. "Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, jam judicavi ut præsens eum qui sic operatus est. In nomine Domini nostri Jesu Christi, congregatis vobis et meo spiritu cum virtute Domini nostri Jesu, tradere hujusmodi Satanæ in interitum carnis"...

[9] *I Cor.*, V, 12 sq. — [10] *I Tim.*, V, 19. — [11] *I Tim.*, I, 20; *I Cor.*, V, 1-6.

[12] *I Cor.*, IV, 21. — [13] *II Cor.*, X, 6.

[14] *II Cor.*, XIII, 10; cf. *ib.*, 2: "Si venero iterum, non parcam".

[15] *II Thes.*, III, 14; cf. *I Cor.*, V, 9; *Rom.*, XVI, 17; *II Joan.*, 10.

ribus, 1) *leges vel canones* edidisse quibus fidelium conscientiæ obligarentur : quod testantur collectiones juris canonici, quales sunt *Canones* et *Constitutiones Apostolorum*, etc.; — 2) *judiciales* sententias pronuntiasse, v. g., contra hæreticos, et tribunalia ecclesiastica instituisse; — 3) *pœnas* (etiam temporales) contra rebelles decrevisse.

848. (b) *Ex definitionibus Ecclesiæ.* — 1) Suam potestatem *legislativam* Ecclesia in *concilio Tridentino* sollemniter definivit : " Si quis dixerit baptizatos liberos esse ab omnibus *sanctæ Ecclesiæ præceptis*, quæ vel scripta vel tradita sunt, ita ut ea observare non teneantur, nisi se suâ sponte illis submittere voluerint, anathema sit " [1]. Cui definitioni addere possemus multos textus in quibus Romani Pontifices jus sibi vindicarunt condendi leges quæ statim in conscientiâ obligent, absque prævia acceptatione societatis civilis [2].

2) Potestatem *judiciariam* et *coactivam* Ecclesiæ vindicarunt *Tridentinum* [3], et Summi Pontifices : v. g., *Joannes XXII* damnavit errorem Marsilii Patavini " Quod tota Ecclesia simul juncta nullum hominem punire potest *punitione coactivâ*, nisi concedat hoc imperator " [4]; *Pius IX* propositionem hanc in Syllabo reprobavit : " Ecclesia *vis inferendæ* potestatem non habet, neque potestatem ullam temporalem directam vel indirectam " [5].

3) Triplicem potestatem, *legislativam*, *judiciariam*, *et coactivam* Ecclesiæ affirmant *Benedictus XIV et Pius VI*, damnando ut hæreticam doctrinam quæ denegaret Ecclesiæ " potestatem non solum dirigendi per consilia et suasiones, sed etiam *jubendi per leges*, ac devios contumacesque *exteriore judicio*, et salubribus *pœnis* coercendi atque cogendi " [6]. Tandem *Leo XIII* his verbis catholi-

[1] *Trid.*, sess. VII, *de Baptismo*, can. 8. Cf. *Vatic.* const. *Pastor æternus*, cap. 3.

[2] Cf. **Cavagnis**, *op. cit.*, lib. III, c. 1.

[3] *Trid.*, sess. XXIV, can. 12 (quoad causas matrimoniales); sess. VII, *de Baptismo*, can. 14.

[4] **Joan. XXII**, Const. *Licet juxtam doctrinam*, 23 oct. 1327, apud *Denz.-Bannwart*, n. 499.

[5] *Syllabus*, prop. 24 (*Denz.-Bannwart*, n. 1724, olim 1572). Cf. **Choupin**, *Valeur des décisions du S. Siège*, p. 214-238. Hæc propositio excerpta est ex litteris *Apostolicæ Sedis* (22 aug. 1851), in quibus Pius IX damnavit opus **J. N. Nuytz***, cui titulus *Juris ecclesiastici Institutiones*.

[6] **Bened. XIV**, brev. *Ad assiduas*, 4 mart. 1755, quo damnatur opus a **P. la Borde** scriptum *Principes sur l'essence, la distinction, et les limites des deux puissances spirituelle et temporelle*, jam a S. Officio (5 aug. 1753) damnatum (*Benedicti XIV Bullarium*, III, part. 2, Prati, 1847, p. 225); — **Pii VI**, bulla

cam doctrinam proponit : "Jesus Christus Apostolis suis *libera* mandata dedit *in sacra*, adjunctâ tum ferendarum *legum* veri nominis facultate, tum genuinâ, quæ hinc consequitur, *judicandi puniendique* potestate"[1].

849. 4° **Ex naturâ Ecclesiæ.** Ecclesia, qualis est a Christo instituta, talis est naturæ ut necessario habere debeat triplicem potestatem *legislativam*, *judiciariam*, et *coactivam*. Est enim vera societas, juridice perfecta, et qua talis, hâc triplici potestate pollere debet.

(A) *Notio societatis*[2]. Societas definiri potest : *Plurium unio moralis ad finem communem communibus mediis consequendum.* Duplex enim requiritur elementum in omni societate : *materiale* scilicet, et *formale*. Elementum materiale est pluralitas seu multitudo ad unum reducenda ; elementum vero formale illud est per quod multitudo ad unum reducatur.

Dicitur : *plurium*, ad indicandum elementum *materiale* societatis, pluralitatem scilicet, seu multitudinem ad unum reducendam.

Unio moralis, ad distinguendum societatem ab agglomeratione mere physicâ. Societas enim est conjunctio per intellectum et voluntatem, nam præsupponit cognitionem finis communis, et ejus efficacem appetitionem.

Ad finem communem : nam si socii ad diversa tenderent, deficeret inter eos moralis conjunctio. Finis autem est elementum *formale* quo societates specificantur, et ab invicem distinguuntur.

Communibus mediis consequendum : absque enim mediis communibus saltem aliquo modo, socii non haberent ex eorum conjunctione juvamen efficax ad finem attingendum.

Plerumque, practice, triplex unitas conspirationis, finis et mediorum, per subordinationem *eidem auctoritati* obtinetur.

850. (B) *Species societatis.* — (a) Alia est societas *amicalis*, cujus membra neque lege, neque pacto, sed mero affectu invicem uniuntur; — et alia societas *juridica*, cujus membra juris vinculo inter se colligantur, ex quo oriuntur juridica jura et officia.

(b) Alia est societas *imperfecta* quæ pro fine habet aliquod bonum in suo genere incompletum, et proinde ordinatur, tanquam pars ad totum, ad aliam societatem quæ bonum in eodem genere comple-

---

Auctorem fidei, 28 aug. 1794, quâ damnantur errores synodi Pistoriensis (*Denzinger*, n. 1505, olim 1368).

[1] **Leon. XIII**, Encycl. *Immortale Dei*, 1 nov. 1885, § Nam Unigenitus, *A. S. S.*, vol. XVIII, p. 165.

[2] **Cavagnis**, *op. cit.*, lib. I, n. 38 sq.

tum prosequitur : v. g., societas commercialis relative ad Statum, diœcesis relative ad Ecclesiam; — et alia societas *perfecta*, quæ pro fine habet aliquod bonum in suo genere completum, et proinde non subordinatur alteri societati : v. g., Status, in ordine ad bonum temporale civium; Ecclesia (ut dicemus) in ordine ad bonum spirituale.

851. (C) *Natura societatis ecclesiasticæ* [1]. Ecclesia est *societas juridica* et *perfecta*, et proinde triplici gaudet potestate *legislativâ, judiciali, coactivâ*, in ordine ad suum proprium finem.

(a) *Ecclesia est societas* in stricto sensu supra exposito, nam omnia habet elementa constitutiva alicujus societatis : *multitudinem* ad unum redigendam, fideles scilicet baptizatos; — *finem* proprium, nempe salutem æternam sociorum, per eorum sanctificationem his in terris obtinendam; — *media* communia ad hunc finem assequendum : eamdem fidem, eadem præcepta, eadem sacramenta, iisdem ducibus subordinatio.

(b) *Ecclesia est societas juridica*, nam a Deo ipso, a quo emanat omnis auctoritas, tanquam societas instituta est, et proinde ab Eo auctoritatem accepit ut possit vere ligare socios, et jura necessaria ad suum finem attingendum [2].

852. (c) *Ecclesia est societas perfecta :* habet enim pro fine aliquod bonum in suo ordine completum, ad aliud bonum nullo modo ordinatum, et quod nulla alia societas directe et primario prosequitur, felicitatem scilicet spiritualem et supernaturalem hominum. Consequenter non potest alteri societati subordinari, et est vere perfecta in suo ordine. Immo, finis Ecclesiæ talis est naturæ ut non

[1] **Moulart**, *op. cit.*, p. 14 sq. et p. 436-476; **Cavagnis**, *op. cit.*, lib. I, n. 205-276.

[2] " L'Eglise tient la place de Dieu qu'elle représente. Par conséquent l'homme a envers l'Eglise les mêmes devoirs qu'envers Dieu. Or tous nos devoirs vis-à-vis de Dieu sont *juridiques*, puisqu'ils correspondent au droit absolu qu'il a sur les créatures. Donc l'Eglise est une société juridique *liant* à elle, comme corps moral, les différents membres qui s'y unissent, et produisant chez eux, par ses commandements, une véritable *obligation* juridique " (**Choupin**, *Valeur des décisions du S. Siège*, p. 218). Cf. **Cavagnis**, *Nature de l'autorité juridique et publique de l'Eglise*, trad. Duballet, Paris, 1891, p. 47 sq.; **Duballet**, *op. cit.*, I, p. 221 sq.; **Liberatore**, *Droit public de l'Eglise*, trad. Onclair, Paris, 1888, p. 19 sq.

solum ad alium finem nullo modo ordinetur, sed ipsi omnes ceteri fines subordinentur [1].

d) Ecclesia, utpote societas perfecta, triplici gaudet potestate *legislativâ*, *judiciali*, *coactivâ*, in ordine ad suum proprium finem. — Societas enim juridice perfecta *sibi sufficiens* esse debet in ordine suo, et *in se* habere media necessaria ad suum finem obtinendum. Triplex autem præfata potestas in omni societate perfectâ necessaria est. Nam, ut societas possit conducere socios ad suum finem, debet 1) eis proponere tanquam obligatoria certa media necessaria vel utilia ad finem consequendum : quod per potestatem *legislativam* præstatur; 2) legum violatores punire, ne inanis evadat legifera potestas : quod fit per potestatem *judiciariam;* 3) gubernationem et administrationem, quoad personas et bona, curare, et exsecutioni legum et sententiarum invigilare : hinc potestas *exsecutiva*, quæ etiam *coactiva* vocatur, ex dictis n. 843, si in exsecutione vis *physica* adhibetur.

853. *Scholium.* Ecclesia jure proprio *pœnas quasdam temporales* delinquentibus infligere potest, non excedentes tamen moderamen regiminis ecclesiastici [2].

Probatur : 1) *ex praxi* Ecclesiæ : nam per multa sæcula pœnis temporalibus usa est ad coercitionem delinquentium, — non solum subjiciendo peccatores pœnitentiis etiam publicis, vel privando clericos suis officiis et beneficiis, sed etiam reos plectendo mulctis pecuniariis, incarceratione, et aliis pœnis moderatis.

2) ex *definitionibus* Ecclesiæ, quæ pluries sibi hoc jus vindicavit. juxta *joan. XXII*, "*corporalis* est a Christo *coactio* Ecclesiæ permissa"; affirmat *Ben. XIV* Ecclesiæ Christum contulisse potesta-

[1] Damnata est a **Pio IX** propositio sequens (*Syllab.*, prop. 20) : "Ecclesia non est *vera perfectaque societas plane libera*, nec pollet suis propriis et constantibus juribus sibi a divino suo Fundatore collatis, sed civilis potestatis est definire quæ sint Ecclesiæ jura ac limites, intra quos eadem jura exercere queat". — **Leo XIII**, in Encycl. *Immortale Dei*, 1 nov. 1885, explicite dicit : "(Ecclesia) societas est *genere et jure perfecta*, cum adjumenta ad incolumitatem actionemque suam necessaria, voluntate beneficioque Conditoris sui, omnia in se ac per se ipsa possideat".

[2] **Soglia**, *Institutiones juris publici ecclesiastici*, p. 165-169; **Cavagnis**, op. cit., lib. I, c. II, art. VI; **Choupin**, *op. cit.*, p. 214-238; *Nouv. revue théol.*, 1908, p. 209-229; **Vacandard**, *L'Inquisition*, Paris, 1907; *La nature du pouvoir coercitif de l'Eglise*, in *Etudes de critique et d'histoire religieuse*, 2me série, Paris, 1910, p. 219-243; **Moulard**, in *Rev. pr. d'apologétique*, 15 août 1908, p. 721-736.

tem "devios contumacesque *exteriori judicio et salubribus pœnis* coercendi atque cogendi"; quæ verba *Pius VI* sua fecit, damnando ut hæreticam doctrinam contrariam; tandem *Pius IX* tum in Syllabo (prop. 24), tum in encyclicâ *Quantâ Curâ*, affirmat Ecclesiam habere "potestatem *vis* inferendæ", et damnat eos qui denegant Ecclesiæ "jus violatores suarum legum pœnis *temporalibus* coercendi" [1].

3) ex *ratione :* nam Ecclesia, utpote societas perfecta et independens, sufficienti potestate pollere debet ad *efficaciter* coercendos contumaces, ad quod pœnæ mere spirituales sæpe non sufficiunt.

Dixi : *non excedentes moderamen reginimis ecclesiastici.* Nam, ut scribit Nicolaus I, "Ecclesia gladium non habet nisi spiritualem; *non occidit*, sed vivificat [2]", et notum est illud effatum "Ecclesia abhorret a sanguine". Et ideo Ecclesia pœnam capitalem nunquam indixit, quamvis approbaverit, tacito saltem consensu, ordinationes civiles quibus, juxta morem tunc receptum, hæretici pervicaces et obdurati capite plectebantur. — Immo, secundum sententiam communem, Ecclesiæ non competit jus pœnas temporales inferendi "ex scopo *mere* vindicativo, sed solum ex fine emendativo delinquentis, et exemplari ac præservativo ceterorum... Ecclesia enim intendit salutem hominum, ideoque delicta punit quantum requirit salus delinquentis et societatis, et proinde quantum necesse est ad reum emendandum, et ad ceteros deterrendos ab ejus imitatione [3]".

[1] **Joan. XXII**, const. *Licet*, 10 kal. nov. 1327; **Bened. XIV**, brev. *Ad assiduas*, 4 mart. 1755; **Pius VI**, bull. *Auctorem fidei*, 28 Aug, 1794; **Pius IX**, brev. *Ad apostolicæ*, 22 augusti 1851, et encycl. *Quantâ curâ*, 8 decembr. 1864. In schemate *De Ecclesiâ*, theologi Concilii Vaticani Ecclesiæ vindicabant "potestatem... *exteriori judicio ac salubribus pœnis* coercendi atque cogendi" (can. 12).

[2] *Decret. Grat.*, can. *Inter hæc*, 6, Caus. 33, q. 2 (ed. **Friedberg**, col. 1152).

[3] **Cavagnis**, l. c., n. 299. Ex hoc facile concluditur cur pœnæ ab Ecclesiâ inferendæ, in textibus jam allatis, fere semper vocentur *salubres*, vel *salutares :* habent enim pro fine *salutem* delinquentis et societatis, et non *vindictam*.

Caput ij.

DE EXERCITIO POTESTATIS ECCLESIASTICÆ.

854. Prænotanda. In priori parte jam probatum est triplicem potestatem docendi, regendi ac sanctificandi fideles *collegio Episcoporum* eorumque *supremo Capiti* divinitus commissam fuisse. Exinde solvi potest quæstio de *formâ regiminis* in Ecclesiâ utrum sit *monarchia* necne, et quidem utrum *simplex* an *temperata*[1].

Triplex siquidem est regiminis forma in genere : *monarchica*, in quâ suprema regendi potestas *uni* competit; *aristocratica*, in quâ eadem *paucis* et optimatibus conceditur; *democratica*, in quâ potestas radicaliter est in *omnibus civibus collective* sumptis, et ab his committitur quoad *exercitium* aliquot magistratibus libere selectis. Hæ autem tres formæ possunt inter se quasi permisceri et temperari, v. g., monarchia potest temperari aristocratiâ vel democratiâ, vel duabus simul.

(A) Quibus prænotatis, forma regiminis in Ecclesiâ Christi *non est democratica :* nam probavimus supra (n. 606 sq.) potestatem docendi, regendi et sanctificandi non singulis Ecclesiæ membris collatam fuisse, sed Apostolis eorumque successoribus. Item non est *aristocratica*, quia, licet eadem auctoritas collegio Apostolorum et Episcoporum concessa fuerit, unus ex eis constitutus est *caput* collegii, ita ut singuli Apostoli vel episcopi non possint suam potestatem exercere nisi dependenter a capite, n. 683 sq. Ergo forma regiminis ecclesiastici est *vere monarchica :* siquidem plenitudo potestatis docendi, regendi et sanctificandi Petro ejusque successoribus, Rom. Pontificibus, collata fuit, ut demonstravimus ubi de Primatu (n. 685 sq.).

---

[1] S. Thom., *in III Politic.*, lect. VI; *C. Gent.*, l. IV, c. 76; **Bellarm.**, *de Rom. Pontif.*, l. I, c. 1-9; **Zigliara**, *Propædeut.*, l. IV, cc. 8, 11; **Mazzella**, n. 532 sq.; **Pesch**, n. 364 sq.; **Moulart**, p. 25-60; **Audisio**, op. cit., t. I; **Philipps**, *Kirchenrecht*, I, § 24.

855. (B) Disputant insuper theologi utrum forma regiminis sit monarchia *simplex* an *temperata*. Potest quidem vocari monarchia *simplex*, eo sensu quod plenitudo potestatis in S. Pontifice residet, et quidem independens a fidelibus et episcopis, ita ut vis et efficacia illius decretorum minime ab eorum suffragio procedat. Sed potest etiam dici recto sensu *temperata*, tum quia S. Pontifex, qui non est nisi *Christi vicarius*, non proprio arbitrio regit Ecclesiam, sed sub Christo, cujus leges immutare nequit; tum quia habet aliquid *aristocratici*, quatenus Pontifex in partem sollicitudinis et gubernationis adsciscere debet episcopos; immo et aliquid *democratici*, quatenus Pontifex, episcopi aliique ministri non jure hereditario creantur, sed ex omni natione et quâvis conditione etiam per electionem assumuntur. Et ita forsan componi potest controversia inter theologos catholicos, quæ de nomine est potius quam de re.

856. Exinde etiam sequitur Ecclesiam esse societatem *inæqualem* [1], in quâ videlicet sunt *prælati* qui jus imperandi habeant, et *subditi* quibus officium incumbat superioribus obediendi. Inter prælatos vero eminet *Romanus Pontifex*, qui jurisdictione pollet in *universam* Ecclesiam, et quidem non solum in *fideles* sed etiam in *episcopos*, ut probavimus ubi de primatu. Sub Romano Pontifice, et dependenter ab eo, Episcopi jurisdictionem habent *unusquisque* in suam diœcesim, et *collegialiter* in totam Ecclesiam.

Dicemus igitur : 1° de exercitio potestatis *pontificiæ ;* 2° de exercitio auctoritatis *episcopalis ;* 3° *de membris Ecclesiæ* in quæ hujusmodi auctoritas exercetur:

Art. I. De exercitio potestatis pontificiæ.

Ex jam dictis, triplex est potestas Summo Pontifici commissa, videlicet potestas *docendi*, *regendi* et *sanctificandi* totam Ecclesiam. Cum de potestate *ordinis* agatur in speciali *Tractatu de Ordine*, hic satis erit potestatem *docendi* et *regendi* declarare.

[1] Quod recenter Pius X aperte declarabat in Encycl. *Vehementer*, 11 febr. 1906, (*A. S. S.*, t. XXXIX, p. 8-9) : " Est igitur hæc societas, vi et naturâ suâ, *inæqualis ;* duplicem scilicet complectitur personarum ordinem, pastores et gregem, id est eos qui in variis hierarchiæ gradibus collocati sunt, et multitudinem fidelium : atque hi ordines ita sunt inter se distincti, ut in solâ hierarchiâ jus atque auctoritas resideat movendi ac dirigendi consociatos ad propositum societati finem; multitudinis autem officium sit gubernari se pati, et rectorum sequi ductum obedienter ".

§ I. De potestate docendi.

857. Romanus Pontifex, quatenus Petri successor et vicarius Christi in terrâ, supremam magisterii potestatem in universam Ecclesiam exercet. Cui jus et officium incumbit salutarem Christi doctrinam apud omnes terræ populos *propagandi*, eamque sinceram et puram *conservandi*. Quod præstat triplici præsertim modo : 1° *sollemnibus definitionibus ex cathedrâ;* 2° *ordinario magisterio;* 3° *mediantibus congregationibus* quibus partem suæ auctoritatis commisit.

1° De *definitionibus ex cathedrâ* non est quod immoremur. Jam enim probavimus hujusmodi definitiones *de fide et moribus* esse *irreformabiles*, eisque proinde plenum fidei assensum præbendum esse, supra n. 742 sq. — Aliunde objectum Pontificiæ infallibilitatis tam late patet quam objectum infallibilitatis Ecclesiæ, quod supra declaratum est, n. 836 sq.: docet enim *Vaticanum* eâ infallibilitate Summum Pontificem pollere " quâ divinus Redemptor Ecclesiam suam in definiendâ doctrinâ de fide vel moribus instructam esse voluit "[1]. Quidquid igitur diximus de ambitu infallibilitatis Ecclesiæ, de infallibilitate Pontificis prædicandum est.

858. 2° Romanus autem Pontifex suum magisterium exercet non solum sententias *definitivas ex cathedrâ* proferendo, sed etiam veritates proponendo, absque intentione infallibiliter eas definiendi.

Quod quidem diversimode præstat : variis quæsitis respondendo per *decretales* litteras; catechismos aliosque libros pro fidelium religiosâ instructione commendando[2]; libros ut periculosos pro fide et moribus prohibendo, vel propositiones tanquam erroneas aut temerarias condemnando; encyclicas publici juris faciendo, in quibus principia catholica lucide exponantur absque intentione ea definiendi[3].

---

[1] Sess. IV, cap. 4. — Quod *Granderath*, op. cit. p. 190 sq., optime exponit ex ipsa discussione in Concilio hâc de re habitâ. Ad meliorem rei intelligentiam lege *Acta Vatican.*, ed. Lac., pp. 286, 375, 379, 383, 395, 1685, 1700 sq. et alibi passim.

[2] Ita Catechismus *Concilii Tridentini*, *Romanus* etiam dictus, S. Pii V jussu editus.

[3] Non paucæ ex Encyclicis *Leonis XIII*, v. g., *Immortale*, 1885, *Libertas*, 1888, *Rerum novarum*, 1891, etc., hujus naturæ sunt.

Jamvero quæstio est quænam sit hujus magisterii *auctoritas*, et quisnam *assensus* ei debeatur.

859. (a) Certum est hujusmodi declarationes *non esse infallibiles*, cum mens Pontificis non sit rem definiendi; sed eas magnâ auctoritate pollere, cum ab eo procedant qui, utpote Caput Ecclesiæ, divino Spiritu præ ceteris regitur et illuminatur, et ceteroquin, pro gravi munere quo fungitur, prudenter investigat veritates quas proponit.

860. (b) His igitur declarationibus debetur non quidem fidei assensus, sed assensus *internus* ac *religiosus* quem præstamus legitimæ ecclesiasticæ auctoritati; nec assensus *absolutus*, cum decreta non sint infallibilia, sed *prudentialis* et *conditionatus*, quatenus in rebus fidei et morum præsumptio stat pro superiore. Nonnulli quidem contendunt in hoc casu *reverentiale silentium sufficere*, quo tacetur de rebus quæ ut temerariæ vel non tutæ declaratæ sunt, non autem exigi *internum mentis obsequium* quod præstare tenemur tantummodo in rebus omnino certis[1]. Communior tamen sententia est requiri *internum assensum* de quo supra egimus, tum quia id suadent *prudentia* et *obedientia* ecclesiasticis superioribus debitæ non solum in re disciplinari, sed etiam et *a fortiori* in re doctrinali; tum quia id conformius esse videtur huic declarationi *C. Vaticani*[2]: "Quoniam vero satis non est hæreticam pravitatem devitare, nisi ii quoque *errores diligenter fugiantur*, qui ad illam plus minusve accedunt, omnes officii monemus *servandi* etiam *Constitutiones et Decreta*, quibus pravæ ejusmodi opiniones, quæ isthic diserte non enumerantur, ab hâc Sanctâ Sede proscriptæ et prohibitæ sunt". Hic non *explicite* quidem præscribitur *internus* assensus, sed *implicite;* nam hæc verba immediate sequuntur ea in quibus de *interno* fidei assensu agitur; aliunde quomodo *servari* possunt doctrinalia decreta, nisi eis internus præbeatur assensus? Et quomodo fugi possunt errores damnati nisi ab istis interne dissentiatur?

---

[1] Bouix, *De Papa*, t. II, p. 485.

[2] Sess. III, in fine, ap. Denz.-Bann., n. 1820. Cf. *Il Monitore ecclesiastico*, 31 jan. 1908.

861. 3° Tandem Sancta Sedes magisterium suum exercet per quasdam *Congregationes*. Duæ sunt quibus partem sui magisterii commisit : *S. Congregatio Inquisitionis* seu *Sancti Officii*, a Paulo III instituta an. 1542, a Sixto V et recenter a Pio X ampliata, cui præsidet ipse Summus Pontifex; et *S. C. Indicis*, a Pio V instituta an. 1571, cujus officium est in examen libros vocare, de quorum proscriptione, emendatione vel permissione capienda est deliberatio.

Prænotamus Pontificem duplici modo approbare decreta Congregationum : modo *sollemni*, quando rem totam *suam* facit et decretum *proprio nomine* promulgat; modo *communi*, quando decretum approbat ut *congregationis actum*.

(a) In priori casu, doctrinalia decreta sunt vere *actus Pontificis*, quamvis prævium Congregationis examen præcesserit; et ex hoc capite nil prohibet, quin, positis ponendis, *infallibilia sint;* talia fuere decreta Pii V *Ex omnibus afflictionibus* adversus Baium [1], et Innocentii X *Cum occasione*, 31 maii 1653, contra Jansenium [2]. Attamen pauca ejusmodi decreta sunt infallibilia, nam plerumque deficit intentio rem definiendi, vel alia ex conditionibus supra expositis n. 746 sq.[3]

862. (b) In casu altero, multo sane frequentiore, decreta Congregationum, quanquam a S. Pontifice approbata, nullo modo sunt actus *pontificii*, sed remanent actus *congregationis*, et proinde non possunt esse infallibiles, cum nemini R. Pontifex suam infallibilitatem delegare possit. Habent tamen magnam auctoritatem, et eis debetur assensus *internus* et *religiosus*, non quidem absolutus, sed *prudentialis* et *conditionatus*, qui præbetur assertis quæ vere tuta sunt, et a legitimâ auctoritate doctrinali proponuntur. Hunc enim assensum *internum* exigunt tum prudentia, tum obedientia : nam hæc decreta a viris doctis ac prudentibus proferuntur, qui a S. Pontifice ad hoc munus delegantur, et proinde haberi possunt pro manifestatione doctrinæ in Eccle-

[1] **Denz.-Bann.**, n. 1001 sq. — [2] Ibid., n. 1092 sq.

[3] Exempla invenies apud **L. Choupin**, *Valeur des décisions doctrinales et disciplinaires du S. Siège*, Paris 1907, p. 52-56.

siâ communiter receptæ; temeritate igitur non carent qui eisdem assentire nolunt.

Quod sane confirmari potest ex modo loquendi Pontificum. Scribebat enim *Pius IX* ad archiepiscopum Monaco-Frisingensem, 21 dec. 1863:

"Sed cum agatur de illâ subjectione, quâ *ex conscientiâ* ii omnes Catholici obstringuntur, qui in contemplatrices scientias incumbunt... sapientibus catholicis haud satis esse, ut præfata Ecclesiæ dogmata recipiant ac venerentur, verum etiam opus esse, ut *se subjiciant* tum decisionibus, quæ ad doctrinam pertinentes a Pontificiis Congregationibus proferuntur, tum iis doctrinæ capitibus, quæ communi et constanti Catholicorum consensu retinentur ut theologicæ veritates et conclusiones ita certæ, ut opiniones eisdem doctrinæ capitibus adversæ, quanquam hæreticæ dici nequeant, tamen aliam theologicam mereantur censuram"[1].

Quod apertius etiam declaravit *Pius X*, motu proprio *Præstantiâ*, 18 nov. 1907: "Quapropter declarandum illud præcipiendumque videmus, quemadmodum declaramus in præsens expresseque præcipimus, universos omnes *conscientiæ* obstringi officio sententiis *Pontificalis Consilii de re Biblicâ*, sive quæ adhuc sunt emissæ sive quæ posthac edentur, perinde ac decretis S. Congregationum ad doctrinam pertinentibus, probatisque a Pontifice, *se subjiciendi;* nec posse notam tum detrectatæ obedientiæ tum temeritatis devitare, aut culpâ propterea vacare gravi, quotquot verbis scriptisve sententias has tales impugnent; idque præter scandalum, quo offendant"[2].

Hic explicite prohibetur, sub pœnâ gravis peccati, ne decisiones Congregationum, quibus æquiparantur sententiæ *Pontificalis consilii de re biblicâ*, verbis aut scriptis impugnentur. Sed insuper modo generali inculcatur *officium se subjiciendi in conscientiâ* iisdem decisionibus, ut vitentur *inobedientia* et *temeritas;* porro qui *internum* denegat assensum non videtur in conscientiâ se subjicere, nec leges obedientiæ et prudentiæ servare. Vir igitur prudens et obediens præfatis decretis in praxi assensum præbere non recusabit.

Si tamen, in aliquo casu *extraordinario*, docti catholici censerent graves rationes contra decisionem datam militare, possent *privatim* ac *reverenter* eas S. Congregationi proponere, dummodo parati essent ultimo ejus decisioni acquiescere[3].

---

[1] **Denz.-Bannwart**, n. 1684. — [2] *A. S. S.* vol. XL, p. 724.

[3] Ita **Choupin**, op. cit., p. 59-60: "Nous-mêmes, tout en admettant le décret qui proscrit cette proposition par exemple comme erronée, nous pou-

§ II. De potestate regendi S. Pontificis [1]

I. Natura et dotes hujus potestatis.

863. *Status quæstionis.* — *Febronius, P. Tamburini, Gallicani* non pauci, necnon *Pistorienses*, nostrisque diebus *Anglicani*, qui se Catholicos dicunt, affirmaverunt Romani Pontificis potestatem esse *inspectionis* tantum et *directionis* [2] non autem jurisdictionis proprie dictæ et ordinariæ; unde juxta ipsos, Pontifex episcopalem jurisdictionem exercebat quidem in romanâ diœcesi; sed relate ad totam ecclesiam non habebat nisi auctoritatem Metropolitæ seu Patriarchæ: exhortari quidem poterat episcopos orbis catholici ad munus suum rite exercendum, et in casibus extraordinariis, quando Pastores negligentiæ reos sese præbuerant, abusus directe corrigere; in casibus autem ordinariis, nil poterat nisi *mediantibus* episcopis: hinc ei non licebat, invitis episcopis, munera episcoporum consueta exercere, ministros ordinare, sacerdotes approbare, uno verbo ea perficere quæ immediatam jurisdictionem requirunt.

Quos errores *Vaticanum* sequenti canone confixit [3]: "Si quis itaque dixerit Romanum Pontificem habere tantummodo officium *inspectionis* vel *directionis*, non autem *plenam*

---

vons, non pas extérieurement, publiquement (ce serait manquer au respect et à l'obéissance dûs à l'autorité légitime), mais d'une manière *privée*, en notre particulier, chercher les raisons intrinsèques de la vérité ou de la fausseté de cette doctrine. Et si par hasard (le cas sera très rare) nous trouvions des raisons solides, qui semblent démontrer que cette proposition est vraie, nous pourrions les présenter à l'autorité compétente, par exemple à la Congrégation, qui les pèserait." Quæ principia **J. V. Bainvel** (*De Scripturâ*, Paris, 1910, p. 39) applicat decreto *S. Officii* de authentiâ versiculi *I Joan.*, V, 7; cfr. **Karl Künstle**, *Das comma Johanneum*, Freiburg-im-Br., 1905; *Rev. biblique*, 1906, p. 133; **H. Lesêtre**, *La Commission biblique, valeur de ses décisions*, in *Rev. pr. d'Apol.* t. IX, 1910, p. 561-564.

[1] **Bellarm.**, *de Rom. Pontif.*, l. IV, c. 15 sq.; **Ballerini**, *de Vi ac Ration. primatûs; De Potestate ecclesiast.*, apud **Migne**, *Theol. Curs.*, III, pp. 905 sq.; 1267 sq.; **Régnier**, ed. *Migne*, p. 901 sq.; **Murray**, disp. XX, vol. III p. 743 sq.; **Brugère**, n. 45; **Mazzella**, n. 948 sq.; **De Groot**, q. XV, a. 2 sq. **Palmieri**, th. 12 sq.; **Granderath**, *op. cit.*, p. 154 sq.

[2] **Febronius**, *de Statu Ecclesiæ;* **P. Tamburini**, *Vera idea della S. Sede* p. II, c. 2; **Eybel**, in opere "*Quid est Papa*"; quoad Anglicanos, cfr. **Bou dinhon**, *Primauté, Schisme et Juridiction* in periodico *Le Canoniste Contemporain*, fév. 1896, p. 65 sq.; **Ragey.**, *Anglo-Catholicisme*, Introduction, e alibi passim. — [3] Sess. IV, cap. 3.

et *supremam* potestatem jurisdictionis in *universam* Ecclesiam, non solum in rebus quæ ad fidem et mores, sed etiam in iis quæ ad *disciplinam* et *regimen* Ecclesiæ per totum orbem diffusæ pertinent; aut eum habere tantum potiores partes, non vero *totam plenitudinem* hujus supremæ potestatis; aut hanc ejus potestatem non esse *ordinariam* et *immediatam*, sive in omnes ac singulas ecclesias, sive in *omnes* et *singulos* pastores et fideles; anathema sit". Ex quo sequitur inesse Romano Pontifici veram potestatem jurisdictionis *plenam* et *universalem*, *ordinariam* et *immediatam* in omnes et singulos pastores et fideles.

864. *Thesis:* **Romanus Pontifex habet plenam et supremam potestatem jurisdictionis in universam Ecclesiam, etiam in rebus disciplinaribus, et quidem ordinariam et immediatam.** *De fide est* ex canone modo allato.

1° Illa jurisdictio est *universalis*, id est ad *totam Ecclesiam* extenditur; nam supra (n. 685) probavimus hanc universalem potestatem Petro fuisse collatam, et alibi (n. 700) Romanos Pontifices legitimos esse Petri successores in primatu, eisdemque gaudere privilegiis; ergo eorum jurisdictio ad universam Ecclesiam sese extendit.

2° Eadem jurisdictio est *plena* et *suprema* non solum in rebus fidei, ut jam probavimus, sed etiam in iis quæ ad *disciplinam* pertinent. Hoc enim constat ex testimoniis superius (n. 688-697) allatis circa *collationem clavium* et potestatem *agnos et oves pascendi*: Petro enim ejusque successoribus Rom. Pontificibus, tradita fuit potestas clavium, ita ut possint regnum cælorum aperire vel claudere, et spiritualia vincula solvere vel ligare, independenter a quâlibet humanâ potestate; Apostolis autem, ideoque episcopis, potestas ligandi atque solvendi collata fuit, sed *dependenter* a Petro ejusque successoribus. Iterum Petrus ejusque successores jus habent *pascendi* agnos et oves, id est, episcopos et fideles. Ergo potestatem habent plenam et supremam, quæ a solo Deo limitari possit, "erga quam pastores atque fideles, tam seorsim singuli quam simul omnes, officio hierarchicæ subordinationis, veræque obedientiæ obstringuntur"[2].

[2] *Vatic.*, l. c.; Conc. *Florentin.*, loc. supra citat., n. 740.

865. 3° Jurisdictio S. Pontificis est *ordinaria et immediata : ordinaria*, id est, non delegata nec extraordinaria, sed ei competens vi ipsius officii quod exercet, et quidem semper, non solum in casu negligentiæ aut malitiæ episcoporum, sed in omni tempore et circumstantiâ; *immediata*, quæ nempe exerceri possit in omnibus diœcesibus sine interventu episcopi; seu, aliis verbis, quemadmodum episcopi suam jurisdictionem exercent immediate in omnibus diœcesis suæ parœciis, ita S. Pontifex potest valide potestatem legislativam, judiciariam et coercitivam exercere immediate in omnes fideles orbis catholici.

Patet ex jam dictis; nam ei competit, et quidem vi officii sui, potestas omnes pascendi, *agnos* et *oves*, episcopos scilicet et fideles. Proinde ipse est veluti Episcopus universalis Ecclesiæ, Episcopus episcoporum, et Pastor pastorum, ut legitur apud Patres et Concilia multa[1]. Nec mirum; nam cum ipse sit caput et centrum Ecclesiæ, ceteri pastores nonnisi dependenter ab eo suam exercent auctoritatem, ipse autem independenter ab eis potest immediate pascere et regere oves sibi commissas : si enim licentiâ indigeret episcoporum ad sacramenta administranda in eorum diœcesibus, jam non esset caput totius Ecclesiæ, sed, quoad aliquid saltem, episcopis subderetur : quod sane primatum ipsum destrueret.

866. *Objicitur* quidem repugnare ut duo simul sint pastores ordinarii et immediati super unum eumdemque gregem.

Respondet Angelicus Doctor[2] : " Inconveniens esset quod duo *æqualiter* super eamdem plebem constituerentur; sed quod duo, quorum unus est alio *principalior*, super eamdem plebem constituantur, non est inconveniens; et secundum hoc super eamdem

[1] Ut pauca exempla afferamus, S. Leonem in Conc. *Chalcedonensi* Episcopum universalis Ecclesiæ appellârunt tum Legati tum quidam alii Patres, inter quos *Sophronius* Patriarcha Jerosolymitanus. Item Conc. œcumenicum VI ad Papam Agathonem scripsit : " Itaque tibi ut primæ Sedis *Antistiti universalis Ecclesiæ* " etc. S. Gregorius M., ut redargueret superbiam Joannis Jejunatoris, ep. Constantinop., qui sibi arrogaverat titulum Episcopi œcumenici, noluit quidem vocari *Episcopus universalis*, sed servus servorum Dei, ne videlicet putaretur *solum* Pontificem esse episcopum, et sic episcopali dignitati derogaretur; verumtamem rem ipsam sibi constanter asseruit, ut constat præsertim ex ep. 20 ad Mauritium.

[2] S. Thom., *In IV Sentent.*, dist. 17, q. 7.

plebem immediate sunt et sacerdos parochialis, et Episcopus, et Papa : et quilibet eorum potest ea quæ sunt jurisdictionis ad ipsum pertinentia, alteri committere". — Aliunde hæc Pontificis potestas episcoporum auctoritati non nocet; nam, ut ait *Vaticanum* (l. cit.), "Tantum abest ut hæc summi Pontificis potestas officiat ordinariæ ac immediatæ illi episcopalis jurisdictionis potestati, qua episcopi, qui positi a Spiritu sancto in Apostolorum locum successerunt, tanquam veri pastores assignatos sibi greges, singuli singulos, pascunt et regunt, ut eadem a supremo et universali Pastore asseratur, roboretur ac vindicetur, secundum illud sancti Gregorii Magni : Meus honor est honor universalis Ecclesiæ. Meus honor est fratrum meorum solidus vigor. Tum ego vere honoratus sum, cum singulis quibusque honor debitus non negatur".

II. Exercitium hujus potestatis.

867. R. Pontifex non exercuit in primis sæculis omnia jura quæ nunc exercet : quod mirum non est, nam distinguere oportet inter ipsam Pontificiam *potestatem*, et potestatis *usum*. Potestas ipsa semper eadem fuit (universalis, ordinaria, immediata); sed nonnisi paulatim, et opportuno tempore, ad varios casus extensa est. Juxta disciplinam hodie vigentem exponemus *objectum* hujus potestatis, et *modum* quo exercetur.

868. 1° **Objectum hujus potestatis.** Romani Pontifices possunt : (a) *leges ferre* pro totâ Ecclesiâ, etiam absque episcoporum consensu, cum hoc ad potestatem *ligandi* pertineat; suas, suorumque prædecessorum, et etiam conciliorum œcumenicorum leges non solum authentice interpretari, sed abrogare, vel mutare, vel ab eis dispensare, prout expedire judicaverint : id enim in potestate *solvendi* continetur. Immo possunt dispensare a legibus per episcopos latis, aut eas abrogare, cum hi ei subdantur nec suam auctoritatem exercere valeant nisi dependenter ab auctoritate Pontificiâ.

(b) Ad suum tribunal ecclesiasticas causas evocare, sibi majores causas reservare, appellationesque ex toto orbe a quocumque judicio episcoporum suscipere et definitivas sententias ferre, a quibus appellare non licet. Etenim potestas judiciaria sequitur legislativam, et qui potestatem habet supremam leges ferendi pro universâ Ecclesiâ eo ipso

valet judiciales sententias ferre quoad omnes et quoad omnia. Insuper, cum episcopi sint judices Rom. Pontifici subditi, ab eorum sententiis ad eum appellari potest[1]. Aliunde cum non detur tribunal majus tribunali Pontificis, ex dicendis ubi de Conciliis, ab ejus decisionibus appellare non licet etiam ad Concilium generale[2].

869. (c) Episcopos instituere, vel instituendi modum determinare, aut etiam deponere, si Ecclesiæ bono id expedire judicaverint. Ratio est quia episcopi suam potestatem exercere non possunt nisi dependenter ab Ecclesiæ Capite, ut jam probavimus; si quis enim ecclesiasticæ auctoritatis partem retinere ac exercere posset præter consensum S. Pontificis, mox abrumperetur unitatis vinculum[3].

(d) *Legatos mittere* in omnes orbis catholici partes. Potestas enim *ordinaria*, quâ pollet Papa, aliis delegari potest;

---

[1] Nonnulli dicunt hanc disciplinam a Conc. *Sardicensi* (an. 347) *institutam* fuisse; sed immerito : hæc enim ipso jure divino fundatur, multisque exemplis in antiquitate firmatur, ut diximus ubi de Primatu, ita ut C. Sardicense nihil aliud præstiterit nisi regulas præscribere, quibus praxis antea vigens facilior redderetur. Cf. **Régnier**, l. c., p. 914 sq.; **C. Grandmaison**, *Des appels en Cour de Rome jusqu'au concile de Sardique en 347*, in *Bibliothèque de l'Ecole des Chartes*, IIIe série, t. IV, 1853, p. 105-125; **Héfélé-Leclercq**, *op. cit.*, II², appendice II, *Notes pour l'histoire du droit d'appel*, p. 1238-1260, ubi tamen nimis facile admittuntur conclusiones quas defenderat **Turmel**, *La papauté à Sardique*, in *Revue cath. des Eglises*, t. III; **Bernardakis**, *Les appels au pape dans l'Eglise grecque jusqu'à Photius*, in *Echos d'Orient*, t. VI, 1903. — Alii contendunt ex his appellationibus multos abusus oriri posse : hoc quidem timendum esset, si intra quosdam limites non coarctarentur, sed Pontifices Conciliaque leges tulerunt ad hos abusus præcavendos, ut apud Canonistas videre est.

[2] Merito igitur *Vaticanum* declaravit (l. c.) : "Quoniam divino Apostolici primatus jure Romanus Pontifex universæ Ecclesiæ præest, docemus etiam et declaramus, eum esse judicem supremum fidelium, et in omnibus causis ad examen ecclesiasticum spectantibus ad ipsius posse judicium recurri; Sedis vero Apostolicæ, cujus auctoritate major non est, judicium a nemine fore retractandum, neque cuiquam de ejus licere judicare judicio. Quare a recto veritatis tramite aberrant qui affirmant licere ab judiciis Romanorum Pontificum ad œcumenicum Concilium tanquam ad auctoritatem Romano Pontifice superiorem appellare". Cf. Const. *Apostolicæ Sedis*, tit. I, n. 4, et tit. VI, n. 1, ubi pœnæ latæ sententiæ contra *appellantes* decernuntur, ap. **Tanquerey-Cimetier**, *Tr. de Censuris*, nn. 86 et 152.

[3] Revera, an. 1801, *Pius VII* ab omnibus Galliæ episcopis suarum sedium resignationem postulavit, et quamvis non pauci id præstare noluissent, novas dioeceses constituit novosque instituit episcopos : porro hujusmodi actus ut legitimus ab Ecclesia habitus fuit. Cf. **Bouix**, *De episcopo*, I, p. 364.

aliunde in multis casibus auctoritas pontificia exerceri nequiret, nisi legati ad varias nationes mitterentur, qui de statu religionis in his regionibus Papam certiorem facere possint, simulque vigilare ut ejus decreta exsecutioni mandentur. Hinc jam prioribus Ecclesiæ sæculis usus viguit legatos mittendi qui sive Conciliis præessent, sive canonum exsecutioni invigilarent; ita Osius in Oriente pluribus conciliis præfuit tanquam legatus Apostolicæ Sedis, ita pariter nonnulli episcopi modo permanenti in variis regionibus vices S. Pontificis gerebant, ecclesiasticam disciplinam promoventes [1].

870. *Objicitur Pseudo-Isidori falsas decretales* [2] esse veluti fontem hujus Pontificiæ auctoritatis, quæ proinde fragili omnino nititur fundamento.

Respondetur. Fatemur equidem in eâ collectione, quæ circa medium sæc. IX confecta fuit, plures inveniri decretales falsas, ex quibus factum est quædam accidentalia in disciplinâ ecclesiasticâ mutari, præsertim quoad modum appellandi. Sed nihil substantialiter novum ab eis inductum est; præsertim vero quod dicitur de primatu Rom. Pontificis jam multo ante a Patribus et Conciliis agnitum fuerat, ut colligitur ex eis quæ jam diximus (n. 719 sq.). Siquidem præcipua quæ, juxta adversarios, tanquam nova spectari debent, hæc sunt: Pseudo-Isidorus docet S. Pontificem esse Episcopum Ecclesiæ universalis, causas majores ad eum referendas esse, præsertim episcoporum causas, ei jus esse excipiendi appellationes a quovis episcoporum judicio, nullum concilium, etiam provinciale, absque ejus consensu celebrari posse, eum posse legatos mittere in omnes orbis catholici partes. Porro hæc omnia jam antiquitus existebant, ut ex superius dictis constat, fuseque probant eruditi [3]. Aliunde quomodo fieri potuisset ut regulæ omnino novæ, quæ evertissent consuetudines diu receptas, tam facile reciperentur? Auctor igitur hujus Collectionis novam non induxit disciplinam, sed solum principia juris ecclesiastici, jam admissa et in praxi adhibita, modo disertiori exposuit et hæc est ratio cur sine ullâ fere oppositione ejus opus receptum fuerit.

---

[1] Multa hujusmodi facta invenies apud **Thomassin**, *Anc. et nouvelle discipline de l'Eglise*, p. I, lib. I, cc. 6, 30, 60; lib. II, cc. 107 sq., 117 sq.

[2] *P. L.*, t. CXXX; **Hinschius***, *Decretales pseudoisidorianæ*, Leipzig, 1868.

[3] Cum nonnisi breviter has quæstiones historicas attingere valeamus, cfr. **Jungmann**, *Diss. hist. eccles.*, vol. III, p. 256 sq.; **De Smedt**, in periodico *Etudes Religieuses*, juil., 1870; **F. Clarke**, *The False Decretals*, in periodico *The Month*, march. 1881; **Palmieri**, th. 20; et præsertim **P. Fournier**, *Etude sur les Fausses Décrétales*, in *Revue d'histoire ecclésiastique*, 1906 et 1907, et *Dict. apolog. de la Foi cathol.*, I, col. 903-910, et opera ibi citata.

871. 2° **Modus quo exercetur.** Cum R. Pontifex non possit solus efficaciter exercere suam ordinariam et immediatam jurisdictionem in universam Ecclesiam, non solum, ut diximus, *legatos* et *nuntios* habet apud varias gentes, sed etiam *Cardinalium* et *Prælatorum* Romæ residentium utitur auxilio, quibus in varia *Dicasteria* coadunatis suam jurisdictionem commisit exercendam.

Cum autem in toto decursu Theologiæ, sive dogmaticæ sive moralis, de hujusmodi *Dicasteriis* sæpissime agatur, hic de unoquoque breviter dicemus, ad Canonistas lectorem remittendo pro uberiori de hâc materiâ tractatione [1].

Curia Romana, a *Pio X* penitus instaurata et ordinata, nunc complectitur 19 *Dicasteria*, scilicet: *Congregationes* undecim, *Tribunalia* tria, *Officia* quinque.

872. (A) **Congregationes**, quæ gaudent jurisdictione mere *administrativâ* et *disciplinari*, nunquam vero *contentiosâ* [2], sunt:

(a) Congreg. *Sancti Officii*, cui Summus Pontifex præest, et quæ *doctrinam* fidei et morum tuetur; eidem proinde soli manet judicium de hæresi, aliisque criminibus quæ suspicionem hæresis inducunt. Ad ipsam quoque devoluta est universa res de *libris prohibendis* quæ olim Cong. *Indicis* competebat, et potestas concedendi licentiam hos libros legendi [3].

(b) Cong. *Consistorialis*, quæ duplici sectione constat. Ad primam spectat, in locis Cong. de Propagandâ Fide non obnoxiis, quidquid ad diœceseon *constitutionem*, *divisionem*, *provisionem* pertinet. Secunda de singularum diœceseon *regimine et administra-*

---

[1] Const. *Sapienti Consilio*, 29 jun. 1908, *Act. Apost. Sedis*, I, 1909, p. 7-19; *Ordo servandus in Sacris Congregationibus, Tribunalibus, Officiis Romanæ Curiæ*, 1ª pars, Normæ communes, 29 jun. 1908, *Act. Apost. Sedis*, I, p. 36-58; 2ª pars, Normæ peculiares, 29 sept. 1908, *Act. Apost. Sedis*, I, p. 59-108. — Hanc novam ordinationem Curiæ Romanæ commentati sunt: **Fourneret**, in *Canoniste contemporain*, 1908 sq.; **Besson**, in *Nouvelle Revue Théologique*, déc. 1908-avril 1909; **Parayre**, *Université catholique*, 15 août 1908; **Battandier**, in *Etudes ecclésiastiques*, janvier 1909; **J. Simier**, in *Revue Augustinienne*, 1908-1909, et in opere *La curie romaine*, Paris, 1910; **Choupin**, in *Diction. apolog. de la Foi cathol.* (A. d'Alès), I, col. 862-898.

[2] Jubemus "per sacras Congregationes non amplius recipi nec agnosci causas contentiosas, tam civiles quam criminales, ordinem judiciarium cum processu et probationibus requirentes" (Bull. *Sapienti*, tit. II, n. 2).

[3] Etsi peculiaris Congregatio existit de *disciplinâ* Sacramentorum (c), nihilominus integra manet S. Officii facultas ea cognoscendi quæ circa *privilegium Paulinum*, impedimenta *disparitatis cultûs*, et *mixtæ religionis* versantur, præter ea quæ attingunt dogmaticam de matrimonio, sicut etiam de aliis sacramentis doctrinam.

tione curat. — Insuper, Cong. Consistorialis dubia solvit circa competentiam aliorum Dicasteriorum (excepto S. Officio).

(c) Cong. *de disciplinâ Sacramentorum*, cui cura est de universâ legislatione circa *disciplinam* septem Sacramentorum, non vero circa eorum doctrinam, vel ritus. (*Doctrina* pertinet ad S. Officium; *ritus* ad cong. SS. Rituum). Hujus ergo congregationis est *dispensationes* concedere ad matrimonium, ad ordinationem, ad eucharistiæ receptionem, celebrationem, asservationem, etc.; quæstiones solvere de validitate matrimonii vel sacræ Ordinationis, etc., non tamen *judiciario* ordine servato (quod ad *tribunalia* spectat).

(d) Cong. *Concilii* cui committitur ea pars negotiorum quæ ad universam disciplinam cleri secularis populique christiani refertur : ut sunt præcepta generalia Ecclesiæ (jejunium, abstinentia, observatio dierum festorum, etc.) quæ omnes fideles respiciunt; præcepta *specialia* quæ spectant parochos, canonicos, pias sodalitates, beneficia aut officia, bona ecclesiastica, etc. Ad eam etiam pertinent ea omnia quæ ad conciliorum celebrationem et recognitionem, atque ad Episcoporum cœtus seu conferentias referuntur.

(e) Cong. *Negotiis religiosorum sodalium præposita*, quæ sibi vindicat judicium de iis tantum quæ ad sodales religiosos utriusque sexûs, tum sollemnibus tum simplicibus votis adstrictos, et ad eos qui, quamvis sine votis, in communi tamen vitam agunt more religiosorum, itemque ad tertios ordines seculares, in universum pertinent, sive res agatur inter religiosos ipsos, sive habitâ eorum ratione cum aliis : exclusis semper iis causis quæ judiciario ordine tractandæ sunt.

(f) Cong. *de Propagandâ Fide*, cujus jurisdictio iis est circumscripta regionibus ubi, sacrâ Hierarchiâ nondum constitutâ, status missionis perseverat; quibus addendæ sunt nonnullæ regiones quæ, etsi Hierarchiâ constitutâ, adhuc inchoatum aliquid præseferunt [1].

(g) Cong. *pro Ecclesiâ orientali*, cui præest ipse R. Pontifex, et cui reservantur omnia negotia ad *personas*, ad *disciplinam* et ad *ritus* Ecclesiarum orientalium spectantia, etiamsi sint mixta, id est, simul Latinos attingentia.

(h) Cong. *sacrorum Rituum*, quæ jus habet videndi et statuendi ea omnia quæ sacros ritus et cæremonias Ecclesiæ latinæ proxime

---

[1] A jurisdictione Cong. de Prop. Fide a Pio X exemptæ sunt et ad jus commune deductæ : in *Europâ*, ecclesiasticæ provinciæ Angliæ, Scotiæ, Hiberniæ, et Hollandiæ, et diœcesis Luxemburgensis; — in *Americâ*, provinciæ ecclesiasticæ dominii Canadensis, Terræ Novæ, et Statuum Unitorum.

Ut unitati regiminis consulatur, Cong. de Prop. Fide referre debet quæcumque aut *fidem* attingunt, aut *matrimonium*, aut sacrorum *rituum* disciplinam, ad alias congregationes respective competentes, id est, ad S. Officium, ad Cong. de Sacramentis, ad Cong. Rituum. — Missionarii religiosi a S. Cong. de Prop. Fide dependent quatenus missionarii, sive ut singuli, sive simul sumpti; quatenus vero religiosi, (sive uti singuli, sive simul sumpti), a Cong. de Religiosis.

spectant, et ea omnia exsequendi quæ ad beatificationem et canonizationem Sanctorum vel ad sacras Reliquias quoquo modo referuntur.

(i) Cong. *Cæremonialis*, ad quam pertinet moderatio cæremoniarum in sacello aulâque pontificali servandarum, et sacrarum functionum quas Cardinales extra pontificale sacellum peragunt, et cognitio quæstionum de præcedentiâ tum Cardinalium, tum Legatorum apud S. Sedem.

(j) Cong. *pro Negotiis ecclesiasticis extraordinariis*, quæ in ea tantum negotia incumbit quæ ejus examini a Summo Pontifice per Cardinalem Secretarium Statûs subjiciuntur, præsertim ex illis quæ cum legibus civilibus conjuctum aliquid habent, et ad concordata referuntur.

(k) Cong. *de Seminariis et Universitatibus studiorum*, quæ vigilat super omnibus quæ ad regimen, disciplinam et studia Seminariorum et Universitatum pertinent.

873. (B) **Tribunalia** tria sunt : Pœnitentiaria, Rota, Signatura.

(a) *Sacra Pœnitentiaria*, cujus jurisdictio coarctatur ad ea duntaxat quæ forum internum, etiam non sacramentale, respiciunt, ut sunt : absolutiones, dispensationes pro foro interno, commutationes, sanationes, condonationes, casus conscientiæ. Recenter ei devolutum est quidquid ad *indulgentias* pertinet.

(b) *Sacra Romana Rota*, ad quam devolvuntur omnes causæ contentiosæ non majores, quæ in Romanâ Curiâ aguntur.

(c) *Signatura Apostolica*, cujus est judicium ferre in certis casibus: v. g., de querelâ nullitatis contra sententiam rotalem, de exceptione suspicionis contra aliquem Auditorem, de violatione secreti ac de damnis ab Auditoribus illatis, etc.

874. (C) **Officia** quinque numerantur, scilicet :

(a) *Cancellaria Apostolica*, cujus proprium munus est Bullas expedire *sub plumbo*, circa majorum beneficiorum institutionem vel provisionem, et pro aliis majoribus Ecclesiæ negotiis.

(b) *Dataria Apostolica*, quæ de beneficiis non consistorialibus Apostolicæ Sedi reservatis unice curat.

(c) *Camera Apostolica*, cui committitur cura atque administratio bonorum ac jurium temporalium Sanctæ Sedis, præsertim Sede Vacante.

(d) *Secretaria Statûs*, quæ in *publicis* Negotiis (tum ordinariis, tum extraordinariis) versatur, et insuper vacat expeditioni *Brevium* apostolicorum.

(e) *Secretariæ Brevium ad Principes et Epistolarum latinarum*, in unum Officium redactæ, cui competit latine scribere acta Summi Pontificis.

Art. II. De exercitio potestatis episcopalis.

875. Ut probatum est in secundo capite (n. 606-682), Christus ita constituit Ecclesiam, ut supremo capiti adjungerentur alii Pastores qui fideles, per varias regiones dispersos, *docerent* ac *regerent*. Hi sunt episcopi, quibus, ut jam constat, dictum est in personâ Apostolorum : "*docete omnes gentes*"; et "*quodcumque ligaveritis super terram, erit ligatum et in cœlis*". Nunc videndum est quomodo exerceatur illa potestas a Christo episcopis tradita; hos autem considerare possumus sive *separatim*, sive *collegialiter*.

I. De potestate episcoporum singulatim sumptorum [1].

876. Agitur de potestate non ordinis, sed *jurisdictionis*, quæ jus *docendi* ac *regendi* complectitur. Jamvero, ratione *extensionis territorialis*, jurisdictio episcoporum non extenditur ad universalem Ecclesiam, sed intra limites diœcesis unicuique assignatæ coarctatur, ut unanimis docet traditio : unde *Vaticanum* de eis dicit [2] : "Episcopi, qui positi a Spiritu sancto in Apostolorum locum successerunt, tanquam veri pastores *assignatos sibi greges, singuli singulos*, pascunt et regunt..." [3]. Attamen quilibet episcopus jurisdictionem habet *ordinariam*, vi sui officii, in omnes, sive fideles sive sacerdotes, intra limites suæ diœcesis commorantes, proindeque est *verus pastor* animarum, ut ait *Vaticanum* (l. c.).

877. 1° Gregem suum episcopus pascit *docendo*, et quidem cum *auctoritate*, vi missionis a Christo acceptæ; objectum

[1] Hic nonnisi breviter de episcopis dicere possumus; ad *Canonistas* pertinet omnia jura et officia episcopalis muneris adamussim describere. Cf. Commentat. in tit. *De officio judicis ordinarii* (lib. I, tit. 31); **Barbosa**, *De officio et potestate episcopi tripartita descriptio*, Lugdun., 1658; **Andreucci**, *Hierarchia eccl.*, 1766, I, p. 307 sq.; **Bolgeni**, *L'Episcopato*, Romæ, 1789; **Philipps**, *Kirchenrecht*, t. VII, Regensburg, 1869; **Bouix**, *De episcopo*, 2 vol., Parisiis, 2ª ed., 1873; **Wernz**, *Jus Decretalium*, II, n. 729 sq.

[2] Sess. IV, cap. 3.

[3] Patrum et Conciliorum testimonia de limitatione jurisdictionis episcopalis ad loca assignata collegit **Bolgeni**, *op. cit.*, cap. 6, a. 3, n. 236 sq.; cf. **Bouix**, *op. cit.*, vol. I, p. 49 sq.

hujus magisterii idem est, debitâ proportione servatâ, ac objectum magisterii R. Pontificis, scilicet, divina Revelatio et quæ cum eâ connectuntur. Potest ergo et debet episcopus defensioni et prædicationi doctrinæ christianæ invigilare, errores proscribere, pravos libros vel ephemerides damnare ac prohibere, etc.[1]. Hæc autem *intra diœcesim* tantum. Præterea consuetudo invaluit ut, in controversiis circa materias fidei majoris momenti ac difficultatis, res ad S. Pontificem vel œcumenicum concilium deferatur, potiusquam a quolibet episcopo solvatur : sic enim melius præcavetur error. Singuli enim episcopi non sunt infallibiles, ut omnes concedunt, et experientiâ constat; siquidem plures in hæresim inciderunt, ut Paulus Samosatenus, Nestorius et non pauci episcopi Ariani. Attamen ut authentici magistri et judices fidei haberi debent, et præsumendi sunt veram doctrinam tradere, donec contrarium probetur. Si autem dubia oriantur de eorum fide, non a subditis, sed a S. Pontifice judicari debent, cum ab hoc, non ab illis dependeat.

878. 2° Episcopus *regit* omnes fideles sui territorii in foro sive interno sive externo. Ideo potest leges ferre circa ea quæ ad fidem, cultum, et disciplinam pertinent; judicare in primâ instantiâ, ac plectere delinquentes pœnis canonicis, prout in *jure canonico* fusius exponitur.

Notandum est in exercitio potestatis sive docendi sive regendi episcopum semper agere debere dependenter a S. Pontifice et lege communi Ecclesiæ, ita ut nihil statuere possit contrarium decisioni supremæ auctoritatis, nihil circa generale regimen Ecclesiæ; immo, etiam intra limites proprii territorii, potestas ejus coarctari potest per reservationes S. Pontificis quando id expedire judicatur : patet ex dictis ubi de Romano Pontifice.

879. **Scholium.** Hic expendi potest celebris quæstio tamdiu agitata[2] et nondum soluta : utrum episcoporum

[1] Circa potestatem doctrinalem episcopi, legi debet encyclica Pii X, *Pascendi Dominici gregis*, 8 sept. 1907, §. Huic tantorum, usque ad finem. *A. S. S.*, XL, 639-650.

[2] De hâc quæstione magno æstu disputatum est in Conc. *Trident.*, ut videre est apud Pallavicini, *Hist. Conc. Trid.*, l. XVIII, cap. XIV-XVI; lib. XIX,

jurisdictio procedat immediate a Deo, an immediate a S. Pontifice et mediate a Deo. Jurisdictio episcoporum est ordinaria et illis propria : exinde, quidam dixerunt eam a Deo immediate venire per consecrationem. Ex aliâ parte, eadem a S. Pontifice in suo exercitio dependet : ex quo alii concludendum esse putârunt eam immediate conferri a S. Pontifice.

(A) Defensores prioris sententiæ, ut *Franciscus a Victoria*, *Alph. de Castro*, *Vasquez*, dicunt jurisdictionem sequi characterem episcopalem, ideoque immediate a Deo venire sicut et potestatem ordinis, eam autem remanere in suspenso, donec diœcesis designetur, sicut potestas sacramentum pœnitentiæ ministrandi presbytero confertur quidem ipsâ ordinatione, sed exerceri non potest, donec subditi assignentur. Argumenta depromunt : (a) ex *Scripturâ*, ubi episcopi dicuntur positi a Spiritu sancto regere Ecclesiam Dei ; insuper Apostoli immediate a Christo missi sunt; ergo et eorum successores; (b) ex *Traditione :* plures sunt Patres qui dicunt episcopos divinâ ordinatione constitui ad regendam Ecclesiam Dei ; (c) ex *ratione theologicâ :* si episcopi jurisdictionem a S. Pontifice recipiunt, eorum auctoritas est mere humana.

880. (B) Juxta posterioris sententiæ patronos, ordinatio episcopalis confert quidem aliquam habitudinem ad jurisdictionem, in eo sensu quod " ponit personam in eo gradu episcopali qui est perfecte idoneus ad recipiendam jurisdictionem propriam personalem, et cui *in genere* conferenda est pro regimine Ecclesiæ "[1], non tamen proprie confert jurisdictionem neque actualem neque radicalem. Hanc autem S. Pontifex confert, non quidem quasi de suo, sed nomine Christi; aliunde episcopis transmittere tenetur hanc auctoritatem, sibi a Christo pro illis commissam, ita ut ei liberum non sit eam pro seipso retinere. Hæc secunda sententia, ait *Cavagnis*, est nunc communis et certa.

Etenim, juxta Scripturam, prout exponitur a SS. Patribus, claves Petro commissæ sunt, ut ex eo et per eum episcopis communicarentur ; ergo episcopi clavium potestatem, seu jurisdictionem a Petri successore accipiunt. — Insuper certum est potestatem jurisdictionis vere episcopalem haberi *independenter a consecratione :* nam, juxta hodiernam disciplinam, ordinarie confertur jurisdictio *ante consecrationem*, et episcopus rite nominatus vel electus, et a

---

cc. VI, VII, XV. Ad fusiorem hujus quæstionis solutionem, vide, præter theologos citatos, Canonistas, v. g. **Barbosa**, *De officio et pot. episcopi*, part. I, lib. I, c. I; **Corgne**, *Défense des droits des évêques;* **Muzzarelli**, *Origine de la juvid. des évêques;* **Bouix**, *op. cit.*, vol. I, p. 54 sq.; **Cavagnis**, *op. cit.*, lib. II, n. 53 sq.

[1] **Cavagnis**, *loc. cit.*, n. 58.

Romano Pontifice confirmatus, vere habet jurisdictionem in suam diœcesim, et illam exercere potest statim ac Bullas provisionis Capitulo exhibuerit, *etiamsi non fuerit consecratus.* Hoc autem difficile explicatur, si non admittatur jurisdictionem immediate a Papâ sensu supra tradito conferri [1].

Aliunde facile solvuntur argumenta prioris sententiæ; nempe episcopi ponuntur quidem a Spiritu sancto, sed unusquisque suam jurisdictionem accipit mediante S. Pontifice; illorum auctoritas est *jure divino*, quia non pendet a S. Pontificis liberâ electione episcopos constituere vel non, sed tenetur, vi divini præcepti, episcopos statuere ad varias diœceses regendas [2].

881. Quælibet sententia eligatur, sequentia semper tenenda sunt: (a) Episcopi non sunt mere delegati S. Pontificis, ut sunt, v. g., vicarii apostolici in locis missionum, sed eorum potestas est ordinaria et propria. Insuper hæc potestas ordinaria non potest ita limitari ut fere evanescat; a fortiori gradus episcopalis in Ecclesiâ aboleri nequit quia ab ipso Christo institutus est, et Ecclesia ex divinâ institutione regulariter per episcopos gubernanda est.

(b) Ex aliâ parte, potestas episcopalis a Pontifice dependet, etiamsi immediate a Deo conferatur, tum in suo *exercitio* quia potest limitari, amplificari aut totaliter tolli in particulari casu; tum ratione *subjecti*, quod determinatur a S. Pontifice; tum ratione *termini*, scilicet populi regendi.

---

[1] Alia argumenta afferunt hujus sententiæ patroni quæ ad rem non pertinere videntur. Dicunt enim: 1) Episcopus non habet jurisdictionem statim ac est consecratus (v. g. episcopus *titularis*, episcopus *schismaticus*, etiam rite consecrati). Ergo jurisdictio non datur per consecrationem. — Respondent alii jurisdictionem dari a Deo in consecratione, sed eam remanere in suspenso, donec a legitimâ auctoritate subditi assignentur. — 2) Item dicunt: episcopus *depositus* omnem jurisdictionem amittit; si autem eam accepisset in consecratione, non posset illam amittere: effectus enim consecrationis est inamissibilis. Ergo. — Respondent alii episcopum accepisse in consecratione jurisdictionem aliquam *radicalem* quæ, per designationem diœcesis, fit *actualis*, et per legitimam depositionem iterum ad jurisdictionem *radicalem* redigitur.

[2] Si objicitur R. Pontificem in prioribus sæculis nunquam intervenisse in conferenda jurisdictione episcopis, respondetur: episcopi rite electi et confirmati accipiebant jurisdictionem a S. Pontifice, quatenus *secundum jus vigens* constituebantur; sicut et nunc vicarii capitularis, *juxta jus commune rite designati*, ordinaria jurisdictio a Romano Pontifice repeti potest, licet per actum specialem non interveniat in ejus deputatione.

II. De potestate episcoporum collegialiter sumptorum.

Hic rursus considerari possunt vel per orbem dispersi, vel in Concilio coadunati.

1° Episcopi per orbem dispersi.

Si considerantur episcopi per orbem dispersi *collegialiter*, seu quatenus efformant collegium aut corpus morale, nullâ speciali prærogativâ gaudent in regendo, bene vero in docendo; tunc enim, positis quibusdam conditionibus, sunt infallibiles.

882. *Thesis:* **Episcopi per orbem dispersi, sed cum Romano Pontifice corpus morale efformantes, sunt infallibiles in doctrinâ Christi proponendâ.**

Prob. (a) *Scripturâ.* Christus mandat Apostolos et eorum successores in mundum universum ire ac prædicare Evangelium, et promittit se fore cum illis, ita ut fideles eis assentire teneantur: "*qui non crediderit, condemnabitur*". Jamvero hæc specialis assistentia continet infallibilitatem, quæ cum promittatur collegio Apostolorum (quod debet esse perpetuum), inveniri debet in episcopis usque in hodiernam diem docentibus per mundum universum (supra, n. 658 sq.).

(b) *Traditione.* Apud omnes Patres, signum erroris est secedere a doctrinâ quæ in universâ Ecclesiâ tenetur et traditur per successionem pastorum (supra, n. 669 sq.). In conciliis semper ut definitivum argumentum habita est communis fides quam tenent pastores per Ecclesiam dispersi. Unde Concilium *Vaticanum* statuit[1]: "Fide divinâ et catholicâ ea omnia credenda sunt, quæ in verbo Dei scripto vel tradito continentur, et ab Ecclesiâ sive sollemni judicio sive *ordinario et universali magisterio* tanquam divinitus revelata credenda proponuntur". Jamvero ordinarium et universale magisterium nihil aliud est nisi episcoporum dispersorum auctoritas sub Romano Pontifice unitorum.

(c) *Ratione suadetur.* Quamvis absolute loquendo vera doctrina servari posset per solam infallibilitatem R. Ponti-

[1] Sess. III, cap. 3.

ficis, id tamen difficilius esset; siquidem fieri posset ut, etiam non errante Capite, membra tamen errarent, quia longe a centro Ecclesiæ degentia, Pastoris infallibilis motum sufficienter non reciperent: quod esset contrarium indefectibilitati Ecclesiæ et ejus catholicitati. Unde eadem est ratio pro speciali auxilio docentibus episcopis conferendo, ac pro institutione pastorum, qui sub supremo Pontifice partes Ecclesiæ regant cum propriâ et ordinariâ auctoritate. Neutrum necessarium est absolute, sed utrumque valde conveniens.

883. Dicitur *episcopos corpus morale efformantes*, quia promissiones Christi spectant *collegium* Apostolorum; et quidem *cum S. Pontifice*, quia hic est caput corporis, ideoque sine eo corpus non existeret. Igitur quicumque episcopi separantur a R. Pontifice, partem non habent in privilegio infallibilitatis, quia non sunt membra corporis, utpote a capite separati. Unio autem existit, quando episcopi per orbem dispersi, docent quæ docet S. Pontifex, aut eo sciente nec contradicente.

Quid autem si major numerus pastorum a Romano Pontifice dissentiret? Tunc certo veritas esset cum Pontifice, quia ipse est personaliter infallibilis. — Sed potestne talis fieri hypothesis? Episcopi non sunt infallibiles nisi S. Pontifici uniantur, sed potestne fieri ut major pars ab eo secedat? Disputant theologi [1]; respondendum esse videtur *negative*. Christus enim promisit infallibilitatem Petro separatim, et Apostolis collegialiter; jamvero, si est infallibilitas ex utrâque parte, nulla esse potest divisio, quia veritas est una; nec facile intelligitur quid Christus promiserit Apostolorum collegio, nisi infallibilitatem, vi cujus nunquam, ut corpus, se separabunt a capite, id est, Petro. Ideo dicendum videtur corpus episcoporum semper docere veritatem virtute specialis privilegii, ac gaudere infallibilitate *distinctâ* ab infallibilitate S. Pontificis, quamvis ab eâ *non separatâ*, quatenus non sunt infallibiles nisi cum eo uniti; remanent autem uniti præcise propter hanc infallibilitatem, quæ eos in veritate custodit: quod enim S. Pontifex tanquam de fide docet, corpus episcoporum pariter docet, et vice versâ.

[1] **Melchior Canus**, *de locis th.*, l. V, apud *Migne*, vol. I, p. 369; **Muzzarelli**, *de auctoritate R. Pont. in Conc. gen.*, t. I, p. 59-61; **Ballerini**, *de Potestate S. Pontificis*, c. II, § 2, apud *Migne*, III, 1294; **Schrader**, *de Unitate Romanâ*, vol. II, p. 313; **Brugère**, n. 52.

2° Episcopi in Concilio coadunati [1].

884. Concilium in genere est legitimus Pastorum Ecclesiæ conventus, ad judicandum vel statuendum circa doctrinam vel disciplinam ecclesiasticam : dicitur *provinciale*, si in eo conveniunt episcopi unius provinciæ; *nationale*, quando episcopi alicujus regni seu nationis simul conveniunt; *generale*, seu *œcumenicum* (a græcâ voce οἰκουμένη, terra habitata), quando ibi repræsentatur Ecclesia universa, assentiente Pontifice. De quo hic tantum agitur, quod vocari potest *cœtus Ecclesiæ docentis*.

885. (A) *Conditiones ad Concilium œcumenicum requisitæ :*

(a) Quoad *convocationem*. Jus concilium œcumenicum convocandi ad solam potestatem *ecclesiasticam*, non autem ad civilem, jure pertinet : nam hic agitur de re stricte ecclesiasticâ. — In Ecclesiâ vero, ad solum *Romanum Pontificem* : solus enim potestatem habet super omnes alios episcopos, et est caput Ecclesiæ docentis. Quod historiâ confirmatur : nam de facto omnia generalia Concilia a Romano Pontifice vel cum ejus consensu convocata sunt.

886. Nemo id negat quoad concilia in Occidente habita; quoad autem octo priora concilia œcumenica in Oriente habita, hæc videntur dicenda [2] :

1) Ab ipsis *imperatoribus* convocata sunt, non quidem jure quodam ministeriali a S. Pontifice delegato, ut multi opinati sunt (*Bellarminus*, *Mazzella*, *Palmieri*, *Hefele*, *Philipps*, *Wernz*), sed jure quod suo officio annexum esse christiani imperatores *putabant* : hoc enim ex litteris convocationis [3], ex declarationibus imperatorum in Conciliis [4], ex modo agendi Constantini in Concilio Nicæno con-

[1] **Bellarm.**, *de Concil. et Eccl.*, lib. I et II; **Régnier**, ed. *Migne*, p. 550 sq.; **Héfélé**, *Histoire des Conc.*, Introduct.; **Brugère**, n. 54 sq.; **Mazzella**, n. 1016 sq.; **Palmieri**, th. 28; **Pesch**, n. 441 sq.; **Tepe**, n. 605 sq.; **Wilmers**, n. 217 sq.; **Forget**, v° *Conciles*, in *Dictionnaire de Théologie catholique*, III, col. 636-676 et in *Dict. apolog. de la Foi cath.*, I, col. 588-628; **Wernz**, *Jus Decretalium*, II, n. 844-852.

[2] **Funk**, *Kirchengesch. Abhandlungen*, I, p. 39 sq.; **Héfélé-Leclercq**, *op. cit.*, I, p. 8-23; **Forget**, l. c., col. 643-653.

[3] **Harduin**, *Concilia*, I, col. 1342, 1343 (Eph., an. 431); II, col. 43 (Chalc., an. 451); IV, col. 25 (II Nic., an. 787).

[4] *Ib.*, II, col. 463 (Chalc., an. 451); III, col. 54 (II Const., an. 553); IV, col. 38 (II Nic., an. 787).

vocando[1], clare patet, et ab ipsis Conciliis et Pontificibus agnitum est[2].

2) Hæc tamen convocatio, ab imperatoribus facta, erat quasi *materialis*. Necessaria fuisse videtur eorum auctoritas, ut, non obstantibus periculis et difficultatibus multis, securi ad locum concilii episcopi pervenirent, et ut practice esset efficax obligatio accedendi ad concilium, et proinde, de bono religionis solliciti, ad finiendas lites et hæreses, episcopos totius imperii ad concilia convocabant.

3) Concilio autem sic materialiter ab imperatore coadunato, œcumenicitatem *formalem* conferebat non imperator qui in rebus stricte ecclesiasticis non amplius interveniebat[3], sed ipse Romanus Pontifex, cujus consensus præcedebat, aut saltem *per sequentem ratihabitionem* accedebat. Hoc enim in pluribus textibus insinuatur. Nam, juxta concilium œcumenicum VI[4], *I Nicænum* (325) convocarunt tum Constantinus, tum Silvester Papa; *I Constantinop.* (381) ab imperatore Theodosio indictum, ratihabitionem Papæ non obtinuit, sed nonnisi per approbationem Damasi Papæ factum est œcumenicum; *Ephesinum* (431) a Theodosio juniore convocatum fuit, sed cum consensu Cælestini Papæ, qui suis legatis scribens, sic modo imperativo objectum concilii determinat: "quæ a nobis antea statuta sunt exsequantur"; de *Chalcedonensi* (451) sic scribit *S. Leo:* "generale concilium et ex præcepto christianorum principum et *ex consensu Apostolicæ Sedis* placuit congregare"[5]; et ita de ceteris[6].

887. Ex Codice, c. 223, "vocantur ad Concilium in eoque jus habent suffragii deliberativi: 1) S. R. E. Cardinales, etsi non Episcopi; 2) Patriarchæ, Primates, Archiepiscopi, Episcopi residentiales, etiam nondum consecrati; 3) Abbates vel Prælati *nullius;* 4) Abbas Primas, Abbates Superiores Congregationum monasticarum, ac supremi Moderatores religionum clericalium exemptarum, non autem aliarum

[1] **Euseb.**, *Vita Const.*, III, 12 (*P. G.*, XX, 1068.; **Socrat.** *Hist. eccl.*, I, 9 (*P. G.*, LXVII, 85).

[2] **Harduin**, *Concilia*, I, col. 439 (I Nic., 325. Cf. **Euseb.**, *Vita Const.*, III, 6: *P. G.*, XX, 1060); I, col. 1384, 1467, 1473 (Eph., an. 431); II, passim (Chalc., an. 451); III, col. 1471, 1473 (III Const., an. 680), etc.

[3] Cf. **Harduin**, *Concilia*, I, col. 1346; II, col. 71, etc.

[4] **Harduin**, *ib.*, III, col. 1417. Idem dicit *Liber Pontificalis* (ed. **Duchesne**), I, p. 75; cf. **Rufin**, *Hist. eccl.*, I, 1 (*P. L.*, XXI, 467).

[5] **Harduin**, II, col. 687 (vel *P. L.*, LIV, 1029). Idem dicunt episcopi Mesiæ, in epistolâ ad Leonem I imperatorem (*ib.*, II, col. 710).

[6] **Harduin**, III, 8-13 (*II Const.*, an. 553; III, col. 1043, 1438, 1459 (*III Const.*, an. 680); IV, col. 21 et 218 (*IV Nic.*, an. 787.; V, col. 74, 76, 1030 (*IV Const.*, an. 869).

religionum, nisi aliud convocationis decretum ferat. — Etiam Episcopi titulares, vocati ad Concilium, suffragium obtinent deliberativum, nisi aliud in convocatione expresse caveatur. — Theologi ac sacrorum canonum periti, ad Concilium forte invitati, suffragium non habent nisi consultivum [1].

888. (b) Quoad *celebrationem*, jus Concilio œcumenico præsidendi soli Rom. Pontifici competit, quia solus superior est omnibus episcopis: quod jus per se vel per delegatos exercet [2].

Non requiritur ut omnes episcopi orbis catholici simul *conveniant:* hoc enim est moraliter impossibile; sed sufficit ut *moraliter* loquendo tota repræsentetur Ecclesia. Ita in C. *Nicæno* aderant episcopi 318, quorum plerique orientales erant; quia vero pauci episcopi ex variis occidentalibus regionibus venerant, Concilium ut œcumenicum habitum est. Proinde si major pars episcoporum adest, concilium vere erit moraliter loquendo cœtus Ecclesiæ docentis, (supposità tamen præsentiâ S. Pontificis vel ejus legatorum), et tunc ejus decisiones erunt certo decisiones corporis pastorum. Si autem adest comparative parvus episcoporum numerus, tunc concilium non erit universale, nisi dici possit totam Ecclesiam repræsentari per pastores, qui ex omnibus partibus, moraliter loquendo, venerunt. Secus,

[1] Non autem convocandi sunt cum suffragio *decisivo* simplices sacerdotes, vel parochi, quia jurisdictio illis collata, non includit potestatem ferendi leges, vel judicia exercendi in foro externo; hinc nunquam ut *definientes* vel *fidei testes* in Conciliis admissi sunt, sed solum ut episcopos adjuvarent vel repræsentarent. Etiam quoad synodum diœcesanam, ut falsa, temeraria ac ordinis hierarchici subversiva damnata est Synodi *Pistoriensis* doctrina " quâ parochi aliive sacerdotes in synodo congregati pronuntiantur una cum episcopo judices fidei, et simul innuitur judicium in causis fidei ipsis competere jure proprio, et quidem per ordinationem accepto ". (Ap. *Denzing.*, n. 1510, olim 1373). Ergo a fortiori in conciliis œcumenicis non sunt judices fidei.

[2] Ita in Nicæno, nomine Pontificis, præsidebant ejus legati Hosius, Vitus, Vincentius; in Ephesino, Cyrillus Alex. tanquam Apostolicæ Sedis legatus; in Chalcedonensi, Paschasinus et Lucentius a Leone specialiter missi, et ita in ceteris. Aliquando imperatores primum locum obtinuerunt; at hujusmodi præeminentia non erat effectiva, sed solum honoris vel protectionis, absque ullo interventu in deliberationibus. Cf. **Héfélé-Leclercq**, *op. cit.*, p. 41-58; **Forget**, *art. cit.*, col. 653-655.

decisiones non essent vere *conciliares*, et cum Papa has decisiones sanxerit, infallibiles erunt, sed tantum quatenus decisiones papales.

Nec requiritur ut omnes episcopi qui convenerunt *unanimiter* consentiant; nam in multis conciliis dissentientes episcopi fuerunt. In C. *Nicæno* duo episcopi subscribere noluerunt, alii, præsertim Eusebiani, solo imperatoris metu subscripserunt; in *Tridentino* decretum de invaliditate matrimoniorum clandestinorum quinquaginta Patribus non placuit; in *Vaticano*, duo episcopi, quando actum est de definienda infallibilitate R. Pontificis, dixerunt *non placet*, et quinquaginta quinque alii scripserunt se non interfuturos publicæ sessioni, ne idem votum dare cogerentur [1]. Attamen in his et similibus casibus definitiones ut infallibiles acceptæ sunt. Jamvero si adsit dissensio, illa pars episcoporum etiamsi sit minor erit infallibilis quæ S. Pontifici adhærebit, cum hic sit Ecclesiæ caput nec errare possit; nam "ad legitimam decisionem, etiam vere *conciliarem*, sufficit si Romani Pontificis consensus accedat minori et saniori parti episcoporum" [2].

889. (c) Concilium non est vere œcumenicum sine *confirmatione S. Pontificis;* nam in tantum est œcumenicum in quantum universam repræsentat Ecclesiam; porro Concilium sine approbatione Papæ Ecclesiam non repræsentat, cum sit corpus sine capite; aliunde infallibilitas promissa fuit Apostolorum collegio, prout Capiti unitum manet eique obedit.

Quod *historiâ* confirmatur. Nam, in conciliis œcumenicis, ea tantum vim et auctoritatem obtinuerunt, quæ a Romano Pontifice confirmata sunt; ita, quæ in Concilio IV, can. 28, de prærogativâ sedis Constantinopolitanæ decreta fuerant contra mandata legatis Sanctæ Sedis data, nullius sunt roboris. Insuper concilia quædam, quæ vere œcumenica non fuerant, ut talia habita sunt post confirmationem Romani Pontificis, qualia fuêre I et II Constantinopoli-

[1] Cf. *Acta Conc. Vaticani*, ed. Lac., pp. 487, 994. — Multi tamen ex his non ipsi definitioni, sed ejus tantum opportunitati obstabant.

[2] **Wernz**, l. c., p. 1074. Ex dictis, decisio tunc erit *conciliaris* si minor et sanior pars episcoporum supremo pastori unita totam Ecclesiam, moraliter loquendo, repræsentet (quod accidere potest; secus, esset papalis, et non conciliaris. Cf. **Mazzella**, *op. cit.*, p. 805; **Forget**, l. c., col. 667 sq.

tana. Alia denique, quibus interfuerant tam multi episcopi ut ex hoc capite œcumenica dici potuerint, qualia fuêre Ariminense et Ephesinum II, omni auctoritate carent, quia a Romano Pontifice reprobata sunt.

Hanc autem confirmationem variis modis R. Pontifex dare potest : ferendo sententiam in ipso concilio, quando eidem *personaliter* præest ; vel mittendo legatos, quibus plerumque instructiones dantur de iis quæ definiri debent : tunc autem confirmatæ censentur decisiones concilii si legati receptis instructionibus sese conformaverint, quin necessaria sit subsequens confirmatio [1] ; vel positive decreta confirmando sibi transmissa ; vel eadem recipiendo et promulgando.

890. (B) *De auctoritate Concilii œcumenici.* Concilium œcumenicum esse infallibile in definiendâ doctrinâ de fide vel moribus nemo est qui dubitare possit, attentis iis quæ supra diximus, n. 675. Nam ibi simul uniuntur Ecclesiæ pastores, episcopi et S. Pontifex : si qua igitur sit infallibilitas in Ecclesiâ, sine dubio in Concilio œcumenico inveniri debet. Revera Concilia œcumenica ideo anathematizaverunt eos qui suis decretis contradicerent, quia de suâ infallibilitate non dubitabant [2].

Ex principiis supra expositis, jam solvi potest quæstio *num Concilium sit supra Papam.* Si per Concilium intelligitur episcoporum cœtus, absque Summo Pontifice, certo est Papæ inferius ; nam corpus non est supra caput, sed ab eo regitur et gubernatur ; insuper S. Pontifex munus accepit fratres confirmandi, et ipse a nemine confirmatur. Si vero per Concilium intelliguntur omnes episcopi cum Papâ, et quæritur num Papa cum episcopis sit superior Papæ soli, respondendum est *negative ;* cum enim auctoritas S. Ponti-

[1] Hoc modo octo priora concilia videntur fuisse *antecedenter* confirmata : quod, post **Funk**, l. c., p. 87-121, luculenter probat **Forget**, l. c., col. 655-664. Argumenta ab auctoribus sæpe allata ad probandum *etiam subsequentem* confirmationem horum conciliorum non satis solida videntur.

[2] Hinc *de fide est* Concilia œcumenica esse infallibilia in definiendâ doctrinâ de fide et moribus ; etsi enim hæc veritas nunquam sub hâc formâ *explicite* definita fuit, *sufficienter* proponitur ab universali et ordinario Ecclesiæ magisterio et *implicite* definita fuit a Conciliis anathematizantibus eos qui suis definitionibus contradicerent.

ficis sit suprema, et ipse sit infallibilis in docendo atque omnino universali potestate gaudeat in regendo, præsentia episcoporum majorem aûctoritatem non affert, nisi dicatur decisiones tunc esse infallibiles ex duplici capite; sed non est gradus in infallibilitate.

Unde S. Pontifex disciplinaribus decretis Concilii sicut et propriis derogare potest. Hinc intelligitur cur reprobata fuerit pluries [1], et in *Vaticano* [2] prorsus damnata, appellatio a decisione S. Pontificis ad concilium generale. Hoc enim est denegare supremam auctoritatem Pontificis, supponendo aliam majorem existere.

891. (C) *De utilitate Conciliorum generalium.* Non sunt quidem absolute necessaria; nam S. Pontifex plenâ auctoritate gaudet ad errores damnandos, leges condendas ac dogmata definienda. Valde tamen utilia sunt; etenim :

(a) Episcoporum mentem exquirere ac consilia accipere S. Pontificem maxime adjuvat ad cognoscendam doctrinam revelatam [3]; ipse enim non est inspiratus, nec revelationem accipit, sed tantummodo ab errore præservatur in definiendo; ad veritatem autem cognoscendam, mediis humanis uti debet.

(b) In materiis *disciplinæ*, nihil efficacius est ad discernendum quænam sint leges aptissimæ ad corrigendos abusus, vel virtutem promovendam, quam concilium pastorum, qui necessitates variarum Ecclesiæ partium melius nôrunt. Sæpe etiam non est aliud efficax medium ad dissensiones componendas, cum facilius accipiantur ea quæ communi consilio decreta sunt.

(c) Quamvis Concilii auctoritas eadem sit essentialiter ac S. Pontificis, in decisione tamen œcumenici Concilii adest aliquid sollemnius, ac *majorem humanam* auctoritatem præ se ferens, quatenus procedit a cœtu hominum sanctitate et

[1] **Denz.-Bann.**, nn. 330, 333, 341, 352, 469, 717.

[2] Sess. IV, cap. 3, ap. **Denz.-Bann.**, n. 1830.

[3] Non ex hoc concludere licet episcopos in Concilio esse meros S. Pontificis consiliarios; sunt veri judices "qui, vi jurisdictionis sibi concessæ, tum in causis fidei, tum in negotiis disciplinæ ecclesiasticæ, in legibus condendis, et in judiciis ferendis, atque pœnis infligendis, suffragium habent decisivum, ideoque *definientes* subscribunt decreta conciliaria" (**Wernz**, l. c., p. 1077).

doctrinâ excellentium, quorum unitum testimonium magnam vim habere potest ad convincendos homines, qui auctoritate solius S. Pontificis non tam facile moverentur.

Art. III. De membris Ecclesiæ.

892. Status quæstionis. Post dicta de exercitio potestatis ecclesiasticæ a *Prælatis*, nempe S. Pontifice et Episcopis, pauca dicenda manent de *subditis* in quos hujusmodi potestas exercetur, seu de *membris Ecclesiæ*. Jam probavimus Ecclesiam esse societatem *visibilem*, distinctionemque instituimus inter *corpus* et *animam* Ecclesiæ. Hic agitur tantum de iis qui ad *corpus Ecclesiæ* pertinent.

Jamvero *Waldenses*, *Hussitæ* et *Wiclefus* asserebant *solos prædestinatos* esse Ecclesiæ membra, quorum error a Concilio Constantiensi damnatus est[1]. *Calvinus* autem docebat Ecclesiam constare *solis* quidem *prædestinatis*, non tamen omnibus, sed iis tantum *qui jam consecuti sunt prædestinationis effectum*, id est, *veram fidem*, quæ semel habita amitti nequit[2]. Idem fere tenent *Lutherani*, exceptâ tamen opinione de inamissibilitate fidei; juxta eos, Ecclesia *solis justis* constat.

Catholici vero uno ore docent ad Ecclesiam militantem pertinere *bonos et malos*, hos autem non tam arcte quam alios. Attamen quando distinctius expendunt *quinam sint Ecclesiæ membra*, in diversas abeunt sententias, quamvis discrepantia sit potius in modo loquendi quam in ipsâ doctrinâ.

Quare, 1° contra Protestantes, ostendemus Ecclesiam non solis prædestinatis aut justis constare; 2° conditiones exponemus ut quis sit Ecclesiæ membrum; 3° quinam sint vel non sint Ecclesiæ membra statuemus.

893. I. Falsum est omnes et solos justos aut prædestinatos esse membra Ecclesiæ.

1° Id sequitur ex dictis de *hierarchicâ Ecclesiæ constitutione*. Ad Ecclesiam enim pertinent quicumque subduntur auctoritati spirituali ab ipso Christo institutæ, nempe corpori Episcoporum et Romano Pontifici. Atqui, ex unâ parte, possunt esse prædestinati qui præfatæ auctoritati

[1] Denz.-Ban., n. 627 sq.
[2] *Instit. christ.*, lib. IV, cap. 1.

adhuc non subdantur, v. g., quidam infideles aut hæretici qui postea ante finem vitæ convertentur; ex alterâ vero, inter eos qui Episcopis et Romano Pontifici obediunt, dantur qui in peccato mortali vivant et decedant, ideoque neque justi neque prædestinati dici possint.

894. 2° Patet etiam ex *parabolis Christi* de regno Dei seu de Ecclesiâ. Hæc enim comparatur *sagenæ* missæ in mare, ex omni genere piscium congreganti, quorum aliqui mittuntur in caminum ignis [1]; vel *agro*, in quo non solum bonum semen, sed etiam zizania seminata sunt [2]; aut *convivio nuptiali* ad quod intraverunt non solum boni, sed qui, veste nuptiali exuti, in tenebras exteriores projiciuntur [3]; vel *decem virginibus*, quarum quinque prudentes cælum ingrediuntur et quinque fatuæ ab eo excluduntur [4]. — Quod aperte declarant Patres præfatas parabolas exponentes.

895. 3° Idem probatur ex damnatione propositionum huic doctrinæ contrariarum. Ita Concilium *Constantiense* (1415) reprobavit hanc *Joannis Hus* propositionem [5]: "Unica est sancta universalis Ecclesia, quæ est prædestinatorum universitas". Pariter, inter errores *P. Quesnel*, a Clemente XI in Constit. *Unigenitus* (1713) damnatos, isti inveniuntur [6]: "Nota Ecclesiæ christianæ est quod sit catholica, comprehendens et omnes angelos cæli et omnes electos et justos terræ... Quid est Ecclesia nisi cœtus filiorum Dei manentium in ejus sinu?" Tandem *Pius VI* (Const. *Auctorem fidei*, 1794) tanquam *hæreticam* damnavit propositionem Synodi *Pistoriensis* in quâ docebatur ad corpus Ecclesiæ non pertinere nisi fideles qui sunt perfecti adoratores in spiritu et veritate.

896. **II. Conditiones requisitæ ut aliquis sit Ecclesiæ membrum.** Cum Ecclesia sit societas *visibilis*, ii soli sunt ejus membra qui ei uniuntur vinculo *externo*. Sed quæstio est quodnam vinculum requiratur et sufficiat. Hâc de re inter theologos controvertitur. Ut certa ab incertis secer-

[1] *Matth.*, XIII, 47-50. — [2] *Matth.*, XIII, 24. — [3] *Matth.*, XXII, 2-14. — [4] *Matth.*, XXV, 1-13.
[5] **Denz.-Ban.**, n. 627. — [6] Ibid., nn. 1422, 1423.

namus, sciendum est quosdam *perfectius*, quosdam autem *minus perfecte* ad Ecclesiam pertinere, prout ei conjunguntur plus minusve arcto vinculo.

897. 1° *Ut quis sit actualiter, proprie et perfecte membrum Ecclesiæ*, triplici potestati quam Christus instituit sese subjicere debet : *magisterio* infallibili per veræ *fidei professionem;* — *ministerio sacro* per *baptismi* receptionem ; — *regimini ecclesiastico* per *obedientiam* et *canonicam communionem.*

(A) *Requiritur veræ fidei professio.* Nam Ecclesia est societas spiritualis *veritates revelatas* docens, quam proinde nemo ingredi potest nisi per *fidem*, seu assensum veritatibus revelatis firmiter datum : " Prædicate Evangelium omni creaturæ; qui *crediderit* et baptizatus fuerit salvus erit; qui vero non crediderit, condemnabitur [1] ". — Hæc fides, ut sit vinculum sociale, debet exterius manifestari per aliquam professionem. Fides autem semel suscepta debet integre custodiri : si quis enim publice fidei renuntiaverit, eo ipso fidelium societatem relinquit, cum publice declaret se adimplere nolle unam saltem e conditionibus ad unionem cum Ecclesiâ necessariis.

898. (B) *Requiritur baptismi realis susceptio.* Baptismus enim est janua quâ homines Ecclesiam ingrediuntur : " Qui crediderit et *baptizatus fuerit* " ... " Qui ergo receperunt sermonem ejus baptizati sunt, et appositæ sunt in die illâ animæ circiter tria millia [2] ". — Quod aperte declarat *Eugenius IV* in Decreto ad Armenos (1439) : " Primum omnium sacramentorum locum tenet sanctum Baptisma, quod vitæ spiritualis janua est : per ipsum enim membra Christi ac de corpore efficimur Ecclesiæ [3] ".

Baptismus vero, de quo agitur, est baptismus aquæ, qui *solus characterem* imprimit indelebilem; proinde non est proprie et perfecte Ecclesiæ membrum qui tantum *flaminis* seu desiderii, vel *sanguinis* suscepit baptismum, nec qui *invalide* baptizatus est : in his enim variis casibus non imprimitur christianus character.

[1] *Marc.*, XVI, 15-16. — [2] *Act.*, II, 41. — [3] Denz.-Ban., n. 696.

899. (C) *Requiritur tandem obedientia legitimis pastoribus et cum eis communio :* (a) *obedientia :* nam, ex dictis, fidei depositum *legitimis pastoribus custodiendum* traditum est, ita ut qui eis obedire publice recusaverit, seipsum ab Ecclesiâ separet. Insuper Ecclesia super petram, i. e. Petrum ejusque successores, fundata est, ideoque quicumque R. Pontifici pertinaciter et publice resistit, eo ipso sejungitur a fundamento quod Christus ipse constituit. Præterea S. Pontifex est caput Ecclesiæ ; porro qui capiti adhærere visibiliter non vult, non potest membrum esse corporis Ecclesiæ.

(b) *Canonica cum Ecclesiâ communio.* Etenim, cum Ecclesia judiciariâ et coercitivâ potestate gaudeat, potest a sinu suo per aliquod tempus ejicere eos qui gravium criminum rei fuerunt. Quâ potestate usus est *Paulus* contra incestuosum Corinthium quem excommunicavit, cum tradendo Satanæ ; eâdem pariter usa est Ecclesia, *anathemate* plectendo hæreticos, schismaticos aliosque gravis criminis reos. Porro qui hoc modo excommunicantur, directe privantur *externâ communicatione cum societate visibili* a Christo institutâ, et indirecte etiam ab illis spiritualibus bonis quæ in eâ continentur. Ergo jam non sunt Ecclesiæ membra, quamdiu excommunicati manent. Attamen excommunicatio non in perpetuum ab Ecclesiâ excludit, sed ad tempus, quoadusque reus signa pœnitentiæ dederit : tunc enim a censurâ absolvendus est.

900. 2° *Omnes baptizati aliquo modo pertinent ad Ecclesiam, minus tamen perfecte quando unâ aut alterâ carent ex conditionibus supra expositis.*

Cum enim character baptismi, ex dictis, januam aperiat Ecclesiæ et sit insuper indelebilis, omnes valide baptizati aliquo externo vinculo corpori Ecclesiæ uniti manent. Hæc autem unio est *incompleta* quoties deficit una e conditionibus supra descriptis, sive fides, sive obedientia aut canonica communio : hæc enim omnia necessaria sunt ad perfectam cum Ecclesiâ conjunctionem. Quod ex statim dicendis patebit.

901. **III. Quinam sint vel non sint membra Ecclesiæ,** ex statutis principiis jam expendere licet : quæstio pro-

poni potest quoad *infideles, catechumenos, hæreticos, schismaticos, excommunicatos* et *peccatores.*

(A) *Infideles* non sunt *actu* membra Ecclesiæ, cum nullo vinculo externo ei jungantur; sed *potentialiter*, quatenus converti possunt et Ecclesia jus habet eis Evangelium prædicandi.

902. (B) *Catechumeni nondum baptizati*, juxta *Suarez*[1], sunt vere Ecclesiæ membra, quia auctoritatem Ecclesiæ agnoscunt et ab eâ pœnitentias accipiunt. Sed, juxta *Bellarminum*[2] aliosque theologos communiter, non sunt membra corporis Ecclesiæ *actualiter*, sed solum *potentialiter*, nam deficit secunda conditio superius indicata, scilicet baptismi receptio. — Attamen, secundum principia superius statuta, catechumeni, auctoritatem Ecclesiæ agnoscendo actusque fidei publice exercendo, non tantum *potentialiter* ad Ecclesiam pertinent, sed etiam *in voto* et *inchoative*, quatenus *verâ fide* ei junguntur et ab eâ pœnitentias accipere valent, quibus ad baptismum se præparent.

903. (C) Quoad *hæreticos*, qui *pertinaciter* unam saltem fidei veritatem negant vel in dubium revocant, distinguendum est: (a) *infantes* valide baptizati vere sunt Ecclesiæ membra, cui per baptismum aggregati sunt, et a quâ nondum separati sunt per voluntariam hæresi adhæsionem; (b) *adulti* hæretici *publici*, id est visibiliter alienæ sectæ adhærentes, vel ita notorii ut eorum hæresis nullâ tergiversatione celari possit, non sunt *proprie* et *complete* Ecclesiæ membra; deest enim visibilis fides et obedientia, quæ ad unionem cum visibili Ecclesiâ necessaria est: hinc *S. Paulus* scribit[3]: "Hæreticum hominem post unam et alteram correptionem devita, sciens quia subversus est qui ejusmodi est"... Attamen tenui vinculo baptismi valide recepti imperfecte ad Ecclesiam pertinent. (c) Hæretici autem *occulti* manent *corporis Ecclesiæ* membra, licet *arida* et *mortua*, ut communiter tenent theologi contra Suarez, quia *externam* cum Ecclesiâ conjunctionem retinent, per fidei professionem

[1] Suarez, *De fide*, disp. II, sect. I, n. 20.
[2] Bellarm., l. c., c. 3.
[3] *Tit.*, III, 10.

et obedientiam legitimis Pastoribus; hoc autem sufficit ut quis maneat externum visibilis Ecclesiæ membrum. Revera omnes admittunt episcopum vel parochum occulte hæreticum retinere jurisdictionem; atqui, secluso necessitatis casu, jurisdictione carent qui membra Ecclesiæ non sunt; ergo occulti hæretici membra corporis Ecclesiæ manent.

Insuper hæretici, sive notorii sive occulti, aliquam conjunctionem cum Ecclesiâ servant, quatenus ejus legibus *ex se* obstringuntur; nam per baptismum subditi Ecclesiæ facti sunt, nec per injustam rebellionem ab obedientiâ legitimis superioribus debitâ sese eximere valent; quemadmodum igitur militaris desertor, licet vexillum deseruerit, militiæ legibus remanet subjectus, ita hæretici qui Ecclesiæ vexillum deserunt, ejus legibus obstricti manent. Possunt quidem coram Deo his præceptis non ligari, si ea invincibiliter ignorant, sed *ex se* ecclesiasticæ jurisdictioni subjiciuntur: quod in *Tr. de Legibus* fusius explicatur.

904. (D) De *schismaticis*, qui pertinaciter ab obedientiâ legitimis superioribus debitâ sese subtrahunt, idem fere dicendum est ac de hæreticis; *notorii* scilicet cessant esse proprie Ecclesiæ membra, quia carent tertiâ saltem conditione superius (n. 899) expositâ; *occulti* autem sunt arida et mortua corporis Ecclesiæ membra. Utrique tamen ad Ecclesiam imperfecte pertinent vi baptismi valide recepti [1].

[1] Græcos schismaticos nobis propinquiores esse quam Protestantes, eosque *suavi caritate* in sinum Ecclesiæ esse trahendos, ita recenter exponebat *I. Urban*: "Qui... extra communionem cum unitatis centro vivit,... spectatâ solâ *sociali* Ecclesiæ naturâ,... omnino extra ecclesiam esse dici potest; nihilominus, quamdiu ejusmodi homo saltem nativo baptismatis vinculo mystice cum Christo capite unitur, denominatio membri Ecclesiæ nullatenus ei simpliciter adjudicari debet... Itaque... nil nos prohibet quominus Orientales (schismaticos), quamvis sub respectu *sociali* a nobis separentur, membra *mystici* corporis Christi dicamus, eosque sub hoc respectu ut *fratres in Christo* amplectamur, id unice desiderantes ut etiam socialia vincula pro præsenti disrupta quamprimum redintegrentur. Orientales insuper in hoc a protestantibus differunt, quod vi characteris episcopalis et sacerdotalis in ipsorum communitatibus perdurantis in corpus Christi intrant non ad instar cellularum separatarum, sed ut membra superioris ordinis, jam aliquo modo organisata, quamvis non omnibus nervis cum centro organisationis visibili compaginentur. Proinde vero quodam sensu loqui possumus de *unione ecclesiarum* cum de Orientalibus sermo nobis est". (I Urban, *De iis quæ theologi catholici præstare possint ac debeant erga ecclesiam russicam*, relatio habita in I Conventu Velehradensi, an. 1907. *Acta I Conventus Velehradensis*, Pragæ, 1908, p. 25).

905. (E) Quoad *excommunicatos*, (hic agitur solum de iis qui ~~*majori*~~ excommunicatione plectuntur), distinguendum est inter eos qui *tolerati* dicuntur et eos qui sunt *vitandi*[1]. Priores, juxta communiorem sententiam, vere Ecclesiæ membra manent, quia, quatenus Ecclesia eos *tolerat*, eos a sinu suo non totaliter expellit : isti igitur externo vinculo adhuc Ecclesiæ uniuntur, et quidem multo perfectius quam hæretici, cum non solum characterem baptismi retineant, sed etiam veram fidem et obedientiam. Posteriores autem, juxta probabiliorem sententiam, non sunt complete Ecclesiæ membra, cum ad tempus saltem præcisi fuerint ab omni externâ communione cum Ecclesiâ; carent igitur tertiâ conditione jam expositâ (n. 899). Hodie autem vix ulla difficultas in praxi adesse potest, cum Ecclesia non soleat uti *vitandos* denuntiare nisi eos qui sunt notorie vel hæretici vel schismatici, quique proinde jam cessaverunt esse Ecclesiæ membra.

906. (F) *Peccatores* autem ad corpus Ecclesiæ vere pertinent : etsi enim statum gratiæ amiserunt, triplici vinculo *fidei*, *baptismi*, *obedientiæ* et canonicæ *communionis* uniuntur Ecclesiæ.

907. **Corollarium : officia fidelium erga Ecclesiam.** Quatuor ex jam dictis defluunt : reverentia, obedientia, amor, activa cooperatio.

(a) *Reverentia;* nam, cum Ecclesia sit *corpus* et *sponsa Christi*, eam ut Christo arctissime conjunctam venerari debemus; cum sit *veritatis columna*, quâ mentes nostræ ad veritatem tuto ducantur, eam tanquam Spiritûs sancti interpretem revereri oportet : " Ubi enim Ecclesia, ibi et Spiritus Dei "[2].

(b) *Obedientia* cum enim sit Dei mandatorum fidelis interpres, vicesque Christi gerat in terris, ei tanquam Deo, in omnibus ad salutem spectantibus, obediendum est : " Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit; qui autem me spernit, spernit eum qui misit me "[3]. Quam obedientiam frequenter Apostoli et Patres

---

[1] Excommunicatio est pœna ecclesiastica, vi cujus pertinaciter delinquentes privantur spiritualibus bonis quorum dispensatio ab Ecclesiâ pendet. Excommunicati *vitandi* ii sunt qui *nominatim* et *publice* fuerunt excommunicati, necnon notorii clericorum percussores. Alii autem sunt *tolerati*. — Ad cujus fusiorem explicationem, lege Canonistas et Moralistas ubi de excommunicatione, v. g., **Tanquerey-Cimetier,** *Tr. de Censuris*, n. 44-58.

[2] **S. Irenæus,** *Adv. Hær.*, l. III, c. 24, n. 1, *P. G.*, t. VII, 966.

[3] *Luc.*, X, 16.

inculcant, tum in citatis textibus Pauli et Petri, Ignatii, Irenæi, Cypriani aliorumque de auctoritate Apostolis eorumque successoribus commissâ, n. 653 sq., tum in his aut similibus verbis : " Obedite præpositis vestris et subjacete eis : ipsi enim pervigilant quasi rationem pro animabus vestris redditurі "[1].

908. (c) *Amor.* Ecclesia enim, sponsa Christi, immaculata simul et fecunda, sicut pia mater nos genuit non solum verbo veritatis sed et lavacro regenerationis; lacte spiritualis doctrinæ nos indesinenter pascit, pane vitæ nutrit et roborat, spiritualiter mortuos suscitat, graviter decumbentes ad ultimum certamen inungit et confortat, languentes in Purgatorio precibus et indulgentiis juvat, et tandem in regnum Dei æternamque felicitatem inducit. Nonne igitur pio amore eam prosequi debemus, amore, inquam, singulari et generoso, non solum gratitudinis sensibus ac verbis manifestato, sed totâ agendi ratione, eam nempe contra hostes strenue tuendo, et præsertim vitâ exemplari honorificando.

909. (d) *Activa cum ejus ministris cooperatio.* Si vere nobis persuasum est Ecclesiam catholicam esse viam salutis a Christo institutam, non sufficit eam ingredi atque in eâ ambulare; sed omnino decet non solum sacerdotes, sed etiam, ducibus sacerdotibus, laicos eam notam facere iis qui in umbrâ mortis sedent[2], aut ad eam reducere transfugas qui ab eâ secesserunt, vel ad meliora trahere peccatores qui vitiis eam deturpant. Quod quidem precibus ad Deum, consiliis et exhortationibus, copiosis eleemosynis atque christianarum virtutum praxi præstandum est. Et sane, cum hodie Ecclesiæ hostes ubique in ejus ruinam maximo zelo conspirent, indignus esset nomine catholico qui privilegiis fidei frui vellet absque ullo conatu ad eadem aliis impertiendum.

[1] *Hebr.*, XIII, 17.

[2] Quod officium fidem propagandi eloquenter urget DD. A. Le Roy, *A propos des missions chez les Infidèles*, in *Messager du Cœur de Jésus*, août 1909.

Caput iij.

DE RELATIONIBUS INTER ECCLESIAM ET STATUM [1].

Post delineatam Ecclesiæ constitutionem, remanet ut pauca dicamus de relationibus Ecclesiam inter et Statum, præ oculis habentes ea quæ tradit *Leo XIII* in Encycl. *Immortale Dei* et *Libertas.*

910. Status quæstionis. Hâc de re tres sunt præcipui errores. (a) Alii contendunt Ecclesiam Statui esse subjectam, ideoque jura sua exercere non posse *sine Principis sæcularis placito.* Ita olim *Gulielmus Occam* et *Marsilius Patavinus* in opere *Defensor pacis.* Ita etiam multi *Protestantes*, præsertim in Angliâ Germaniâque, ubi Status jus reformandi exercitium religionis sibi vindicat, necnon jus ad sacra munera ministros deputandi [2]. Longius etiam procedentes quidam rationalistæ et pantheistæ, quales fuêre *Hobbes*, *Spinoza*, *Hegel*, etc., contenderunt Statum esse quamdam divinitatis manifestationem, fontemque omnium jurium, ideoque ipsam religionem imperio Statûs subjacere. Quem errorem haud pauci hodierni *politici* amplexi sunt.

Gallicani et *Josephistæ*, etsi spiritualis auctoritatis independentiam in rebus *mere spiritualibus* agnoscentes, civili potestati tribuebant jus supremi dominii in bona ecclesias-

---

[1] Cfr. **Gregor. XVI**, Encycl. *Mirari vos*, 15 Aug. 1832; **Pius IX**, *Quantâ curâ*, 8 Dec. 1864; **Leo XIII**, Encycl. *Diuturnum*, 20 jun. 1881; *Immortale Dei*, 1 Nov. 1885; *Libertas*, 20 Jun. 1888; **M. Liberatore**, *La Chiesa e lo Stato; Del Diritto publico eccles.*, Prato, 1887, cap. IV, p. 292 sq.; **Cavagnis**, *Instit. juris publici eccles.*, 4ª ed., Romæ, 1906, vol. I, n. 396 sq.; **De Groot**, quæst. XI; **Tepe**, n. 722 sq.; **Moulart**, *l'Eglise et l'Etat*; **H. Sauvé**, *Questions religieuses et sociales*; **Mgr d'Hulst**, *Le Droit chrétien et le Droit moderne*, Paris, 1886; *Confér. de N. D.*, Carême 1895; **Hergenröther**, *Kathol. Kirche un christ. Staat*; **de Hammerstein**, *De Ecclesiâ et Statu*; **Brownson**, *Liberalism and the Church*, N. York, 1887; **Manning**, *The Vatican Decrees in their bearing on civil allegiance*; **J. H. Newman**, *Diffic. of Anglicans*, vol. II, p. 222 sq.

[2] Quod systema dicitur aliquando *Erastianismus*, quia ab *Erasto* († 1583) propugnatum est.

tica, supremæ inspectionis in disciplinam ecclesiasticam ad præcavendos vel extirpandos abusus, aut etiam jus prohibendi bullarum et encyclicarum publicationem, antequam civilis tribunalis examini subjicerentur [1].

(b) Pauci contra fuere theologi et canônistæ qui docuerunt Statum directe Ecclesiæ subordinari, et magistratus civiles esse tantum vicarios R. Pontificis, a quo eorum auctoritas dimanat [2].

(c) Alii tandem, *Liberalistæ* dicti, volunt Statum ab Ecclesiâ sejungi; Ecclesiam videlicet habent pro associatione mere humanâ, quæ a Statu jura sua obtinet, cujus proinde libertas legibus civilibus juste restringitur; glorianturque sequi formulam : " Ecclesia libera in Statu libero " [3]; de facto autem sæpe ecclesiasticas libertates omni modo restringere conantur.

Ab hoc errore non satis recedunt *Catholici Liberales*, qui, licet fateantur Ecclesiam divinitus institutam fuisse, docent quidem plenam libertatem ei concedendam esse, sed nihil amplius ei deberi; juxta ipsos proinde, perturbata societatis conditio, in quâ omnes cultus æqualibus juribus in republicâ gaudent, non est *in se* deordinata, sed spiritui evangelico conformis ac maxime utilis : vera enim religio solâ persuasione propagabitur ac florebit; eam multi amplectentur, et quidem eo majori libertate, ideoque majori fiduciâ et amore, quo minor erit coactio, cum veritas semper errori prævaleat. Optimum sane systema, si nulla fuisset originalis culpa, si omnes aut saltem plerique homines veritatis et virtutis cultores essent!

---

[1] **Pithou**, *Les libertés de l'Eglise gallicane*, 1594; **Dupuy**, *Preuves des libertés de l'Eglise gallicane*, 1639; **Febronius**, *De statu Ecclesiæ et legitimâ potestate Romani Pontificis*, 1763.

[2] Ita **Augustinus Triumphus**, *De potestate ecclesiasticâ;* **Panormitanus**, *Commentar. in Decret. lib. II.*

[3] Ita *Cavour* multique hodierni politici, post *Machiavelli*, qui in opere *Il Principe* præterea docet Principem posse soli utilitati Statûs consulere. Quorum errores exponit **Leo XIII** (Encyc. *Libertas*) : " Plures enim rempublicam volunt ab Ecclesiâ sejunctam et penitus et totam, ita ut in omni jure societatis humanæ, in institutis, moribus, legibus, reipublicæ muneribus, institutione juventutis, non magis ad Ecclesiam respiciendum censeant, quam si esset omnino nulla; permissâ ad summum singulis civibus facultate, ut privatim, ut libeat, dent religioni operam ".

Attamen inter Catholicos Liberales annumerandi non sunt ii qui dicunt in *societatibus mixtis*, ubi multi sunt acatholici, unionem Ecclesiæ cum Statu practice impossibilem esse, et in his rerum adjunctis *tolerari* posse separationem Ecclesiæ a Statu, dummodo tamen teneant unionem utriusque Societatis *in se* meliorem esse.

Quibus prænotatis, exponemus : 1° *principia* quibus solvi possit quæstio de relationibus inter Ecclesiam et Statum ; 2° *relationes* utriusque societatis in *catholicis nationibus ;* 3° *relationes* Ecclesiæ cum *Statibus acatholicis ;* 4° ejus modum agendi quoad *libertates* quas dicunt *modernas.*

§ I. Principia de relationibus inter Ecclesiam et Statum.

911. Præsupponimus omnem auctoritatem, tam civilem quam ecclesiasticam, esse a Deo : " Non est enim potestas nisi a Deo : quæ autem sunt, a Deo ordinatæ sunt "[1]. Sed expendere oportet quænam sit *distinctio* inter utramque societatem, ut exinde inferri possit quænam *relationes* inter utramque intercedere debeant.

I. De distinctione inter Ecclesiam et Statum.

Hanc distinctionem sic declarat *Leo XIII :* " Deus humani generis procurationem inter duas potestates partitus est, scilicet ecclesiasticam et civilem, alteram quidem *divinis*, alteram *humanis* rebus præpositam. *Utraque est in suo genere maxima :* habet utraque suos, quibus contineatur, terminos, eosque suâ cujusque naturâ causâque proxime definitos ; unde aliquis velut orbis circumscribitur, in quo sua cujusque actio jure proprio versetur "[2]. Et alibi[3] diserte asserit utramque societatem suo ordine *liberam* seu *independentem* esse : " Nemo dubitat quin Ecclesiæ conditor Jesus Christus potestatem sacram voluerit esse a civili distinctam, et *ad suas utramque res agendas liberam atque expeditam* ".

[1] *Rom.*, XIII, 1.

[2] Encycl. *Immortale Dei*, 1 nov. 1885, ed. Desclée, vol. II, p. 152.

[3] Encycl. *Arcanum*, 10 febr. 1880. Quod antea docuerant : S. Gelasius Papa, ad Anast. imperat. ; S. Gregor. II., ep. 2 ad Leonem Isaurum ; Bonifac. VIII, in Alloc. consist., an. 1302 ; Conc. Lateran. IV, cap. 42 ; S. Thomas, *de Regim. Principum*, l. I, c. 14.

Utraque igitur societas, licet ultimo a Deo procedat et ad Deum tendat, ob *diversum finem* ad quem tendit, omnino differt, et ex hoc discrimine oritur *distinctio potestatis* utrique societati commissæ.

912. 1° *Finis Ecclesiæ proximus est homines sanctificare eosque ad felicitatem æternam perducere.* Patet ex priori parte hujus Tractatûs, ubi probavimus Ecclesiæ fuisse divinitus concessam potestatem docendi et regendi homines, et ita eos sanctificandi.

(A) *Objectum potestatis Ecclesiæ.* Ad Ecclesiam igitur pertinet quidquid *ad animarum salutem* refertur, ideoque quidquid est *sacrum* et *religiosum :* " Quidquid igitur est in rebus humanis quoquo modo sacrum, quidquid ad salutem animarum cultumve Dei pertinet, sive tale illud sit *naturâ suâ*, sive rursus tale intelligatur *propter causam ad quam refertur*, id est omne in potestate arbitrioque Ecclesiæ; cetera vero, quæ civile et politicum genus complectuntur, rectum est civili auctoritati esse subjecta, cum Jesus Christus jusserit quæ Cæsaris sint, reddi Cæsari, quæ Dei, Deo " [1].

Jamvero : (a) quædam res *naturâ suâ* sunt sacræ et ad Ecclesiam pertinent, quales sunt prædicatio verbi divini, sacramentorum administratio, cultûs divini celebratio, judicium de moralitate actuum humanorum, etc; (b) aliæ vero, naturâ suâ temporales, *sacræ* fiunt *ex earum ordinatione ad finem sacrum*, ideoque Ecclesiæ subjiciuntur : hujusmodi sunt ædificia et mobilia cultui divino inservientia, bona ad cultum et ministros sacros sustentandos destinata; (c) aliæ tandem sunt *mixtæ*, quatenus sub uno respectu aliquid *sacri* præ se ferunt, et sub alio aliquid *profani;* ita matrimonium est contractus *religiosus* simul et *civilis*, ideoque quâ sacer ad Ecclesiam, quâ civilis ad Statum pertinet.

913. (B) *Amplitudo ecclesiasticæ potestatis.* Ex quo colligitur quantum pateat potestas Ecclesiæ. Omnes actus humani, etiam ordinis politici et socialis, sub aliquo respectu, nempe *in quantum legibus morum reguntur*, sub foro conscientiæ et Ecclesiæ cadunt. Ita, quoad *pacem* et *bellum*

[1] Leo XIII, Encycl. *Immortale Dei.*

Ecclesia jus habet statuendi principia ethica ex quibus dijudicari possit utrum bellum sit justum an injustum; quoad suffragia in electionibus danda, definire potest quænam sint civium officia; pariter, si agitur de contractu laboris, mutua officia dominorum et opificum declarare valet. Et ita de ceteris. Homo igitur totus quantus est, in omnibus actibus vitæ non solum individuæ, sed etiam civilis et socialis, subditur Ecclesiæ non quidem sub omni respectu, sed quatenus *moraliter* agit aut agere debet.

914. 2° *Finis civilis potestatis proximus est bonum temporale commune promovere, ratione tamen habitâ finis ultimi hominum.*

(A) Ideo enim constituta est auctoritas civilis ut bonum commune civium tueatur et propugnet, ut probatur in *Ethicâ;* aliunde, ex jam dictis, Ecclesia directe et proxime bonum *spirituale* curat; manet igitur ut Status directe bonum commune temporale promoveat. Quod etiam infertur ex verbis Leonis XIII supra relatis, n. 912. — Attamen, cum homo perfectam felicitatem etiam temporalem assequi non valeat quin ad Deum tendat ultimum finem, Status hunc finem et ea quæ ad eum conducunt omnino prætermittere nequit.

(B) Status igitur *directe* potest, ob bonum publicum tuendum, jura politica, socialia et privata civium lege determinare et judicio protegere; effectus *civiles* contractuum, etiam matrimonii, statuere; transgressores legum civilium punire; tributa necessaria ad res publicas gerendas imponere; scientias et artes promovere; omnia præstare quæ ad patriæ defensionem requiruntur, etc.

(C) Cum vero temporalis felicitas acquiri non possit, quin boni mores et religio floreant, Status *indirecte* jus et officium habet utrumque promovendi : — potest ac debet educationem non solum intellectualem, sed etiam moralem puerorum fovere, supplendo id quod parentes præstare non valent; virtutum socialium praxim tueri, præsertim justitiæ, æquitatis, caritatis ac propriæ abnegationis, ideoque vitia reprimere, ea præcipue quæ bonis moribus contraria sunt et familiæ non minus quam societati nociva. Quamvis autem *externos* actus virtutum maxime curet, *internas* dispositiones

omnino prætermittere nequit, quippe quæ in externam agendi rationem plurimum influant.

Totus igitur homo pariter Statui subditur, non quidem sub eodem respectu ac Ecclesiæ, sed quatenus *socialiter* agit; ideoque inter Statum et Ecclesiam quædam unio seu concordia necessaria est.

II. De unione inter Ecclesiam et Statum.

Hujus unionis *necessitatem* primum exponemus, deinde *modum practicum* quo concordia servari valeat.

915. 1° **Unionis necessitas.** *Neque Ecclesia a Statu, neque Status ab Ecclesiâ sejungendus est, sed utraque societas amico fœdere conjungenda.*

Quod sic diserte exponit *Leo XIII*[1]: "Itaque inter utramque potestatem quædam intercedat necesse est ordinata colligatio: quæ quidem conjunctioni non immerito comparatur, per quam *anima* et *corpus* in homine copulantur".

Revera, ex unâ parte, jurisdictio utriusque societatis ad *eosdem* subditos extenditur, totumque complectitur hominem, secundum animam et corpus, etsi sub diverso respectu; aliunde finis utriusque est *eorumdem hominum perfectio*, quam Status promovet *directe* in rebus *temporalibus*, Ecclesia autem *directe* in rebus *spiritualibus* et æternis. Atqui potestates, quæ ad procurandum bonum totale eorumdem subditorum ordinantur, amico fœdere uniri debent. Huc enim pertinet quod egregie scribit *Ivo Carnutensis*[2]: "Cum regnum et sacerdotium inter se conveniunt, bene regitur mundus, floret et fructificat Ecclesia. Cum vero inter se discordant, non tantum parvæ res non crescunt, sed etiam magnæ res miserabiliter dilabuntur".

Etenim, licet potestas civilis directe et primario instituatur ad temporali civium bono consulendum, multum tamen eos adjuvare potest in adipiscendâ beatitudine æternâ, optimas leges condendo, pacemque ac concordiam servando inter cives, religionis liberum exercitium promovendo, etc.

[1] *Immortale Dei*, ap. *Acta Leonis XIII*, vol. II, p. 152 ed. Desclée.
[2] Epist. 238, ad Paschalem Papam, ap. *Migne*, P. L., CLXII, p. 246.

Pariter Ecclesia, licet primario animarum salutem promoveat, multum Statui confert, legum etiam civilium observantiam fovendo, mores corripiendo, virtutes sociales promovendo [1]. Hi autem effectus permanenter produci nequeunt, nisi utraque societas mutuo conspiret ad bonum civium promovendum; secus enim funestæ concertationes nascentur, nec raro anxius erit homo quid faciat, contraria jubente alterutrâ potestate, cujus recusare imperium, salvo officio, non potest [2]. Ergo.

Nec ex eo quod in *Statibus Fœderatis Americæ* Ecclesia catholica, quamvis a Statu separata, est incolumis et quotidie viribus crescens, concludere licet separationem Ecclesiæ a Statu *in se* optimam esse; nam in his regionibus multæ sunt Christianorum sectæ, nec proinde societas civilis potest Ecclesiæ catholicæ arctiori vinculo colligari; aliunde Status, quamvis *theoretice* ab Ecclesiâ sejunctus, multiplici modo religionem adjuvat æquitate legum justitiâque judiciorum; et insuper Ecclesia uberiores fructus edere posset, si, præter libertatem, gratiâ legum frueretur patrocinioque publicæ potestatis [3].

916. 2° Ad hanc concordiam servandam, is *agendi modus* requiritur quo jura utriusque societatis salva maneant.

Principium autem ad hunc finem obtinendum ita declarat

---

[1] Beneficia ab Ecclesiâ populis christianis collata ita describit **Leo XIII** (Encycl. *Immortale Dei*, l. c., p. 156) : "Quod Europa christiana barbaras gentes edomuit, easque a feritate ad mansuetudinem, a superstitione ad veritatem traduxit : quod Mahumetanorum incursiones victrix propulsavit : quod civilis cultus principatum retinuit, et ad omne decus humanitatis ducem se magistramque præbere ceteris consuevit : quod germanam libertatem eamque multiplicem gratificata populis est : quod complura ad miseriarum solatium sapientissime instituit, sine controversia magnam debet gratiam religioni, quam ad tantas res suscipiendas habuit auspicem, ad perficiendas adjutricem. Mansissent profecto eadem bona, si utriusque potestatis concordia mansisset".

[2] Cf. Encycl. *Immortale Dei*, ed. cit., p. 152.

[3] Quod diserte explicat **Leo XIII**, Encycl. *Longinqua*, 6 Jan. 1895 : "Hoc enim Ecclesiæ apud vos concessum est, non repugnante temperatione civitatis, ut nullis legum præpedita vinclis, contra vim defensa jure communi justitiâque judiciorum, tutam obtineat vivendi agendique sine offensione facultatem. Sed quamquam hæc vera sunt, tamen error tollendus, ne quis hinc sequi existimet, petendum ab Americâ exemplum optimi Ecclesiæ statûs : aut universe licere vel expedire, rei civilis reique sacræ distractas esse dissociatasque, more americano, rationes. Quod enim incolumis apud vos est res catholica, quod prosperis etiam auctibus crescit, id omnino fecunditati tribuendum, quâ divinitus pollet Ecclesia, quæque, si nullus adversetur, si nulla res impedimento sit, se sponte effert atque effundit; longe tamen uberiores editura fructus, si, præter libertatem, gratiâ legum fruatur patrocinioque publicæ potestatis".

Leo XIII, l. c. : "Utraque est in suo genere maxima." Quamvis enim theoretice omnes actus humani ad utramque societatem spectent, quidam tamen *magis directe spiritualem* habent finem, alii *temporalem*.

(A) In rebus *directe spiritualibus*, quales sunt sacramentorum administratio, prædicatio verbi divini, etc., *Ecclesia exclusivam* exercet auctoritatem. hæ enim, etsi ad bonum etiam temporale prosunt, proprie sunt sacræ et Ecclesiæ commissæ, ut diximus supra, n. 673-679.

(B) In rebus autem directe *temporalibus*, quales sunt leges definientes jura civium politica et socialia, societas civilis est *suprema;* quamvis enim hæc omnia regulis morum subjiciantur, Status de his æquum judicium ferre potest; quare Ecclesia in eis non intercedit nisi aperte justitia lædatur.

(C) In rebus quæ dicuntur *mixtæ*, quæ nempe ad bonum *spirituale* simul et *temporale æque* aut *fere æque* spectant, societas civilis leges ferre nequit præscindendo a societate ecclesiasticâ et contra ejus bonum, sed de his cum Ecclesiâ pacisci debet.

917. Si quis vero oriatur *conflictus*, si nempe bonum unius societatis alterius bono opponi videatur, *ex se* ea societas cedere tenetur quæ naturâ suâ inferior est, videlicet societas civilis. Etenim ordo societatum est sicut ordo finium, et illa societas alteri superior est, cujus finis nobilior; atqui finis Ecclesiæ directus est bonum spirituale et æternum, dum finis societatis civilis immediatus est bonum temporale, quod certe minus est bono æterno; repugnaret igitur finem spiritualem impediri intuitu damni temporalis. Sicut enim in homine ratio docet bonum sensibile bono intellectuali, ac bonum temporale spirituali subordinandum esse, ita in societate esse debet; ac proinde in casu conflictûs, ea cedere tenetur quæ inferius bonum promovet.

In *praxi* vero, sæpe hujusmodi dissidia mutuis concessionibus aut *concordatis* solvuntur.

§ II. De unione Ecclesiæ et Statûs in catholicis regionibus.

918. Nomine *catholicæ regionis* hic designatur ea cujus non solum plerique incolæ sunt catholici, sed etiam *regimen secundum catholica principia geritur*. Parum refert utrum hæc societas sit monarchica an democratica : nullam enim legitimam regiminis formam Ecclesia respuit.

Unio inter catholicam civitatem et Ecclesiam regitur principiis superius expositis, n. 916. Quo res melius intelligatur, præcipua exponemus *jura* et *officia* Statûs et Ecclesiæ.

919. **1° Jura et officia Statûs.** (A) *Jus* est Statui ut liber et expeditus sit ad res suas agendas : ad eligendam formam regiminis quæ melius societati convenit, ad leges condendas quæ necessariæ sunt ad ejus prosperitatem, uno verbo ad omnia præstanda quæ ad finem societatis conducunt, modo nihil in se contineant quod repugnet legi divinæ vel Ecclesiæ bono. Quæ enim bono spirituali nocerent, honesta esse cessarent.

920. (B) *Officia.* (a) *Status non debet abstrahere a religione, sed eam promovere.* Probatur contra fautores atheismi politici, qui contendunt rectores societatis ita se agere debere perinde ac si Deus non existeret.

1) Necessitas cultûs socialis ex eo sequitur quod Deus sit auctor, conservator ac benefactor societatis sicut et hominis. Quemadmodum ergo homo Deo cultum exhibere debet, quia ab eo dependens est, ita et societas, quæ tota ex Deo pendet, ei cultum socialem præstare tenetur, ut jam supra ostensum est, n. 187.

2) Insuper, sine moralitate non potest esse societas; nulla autem vera moralitas obtineri potest sine religione, ut ostensum est in *Tr. de Verâ Religione* (n. 154-161). Qui ergo religionem impugnat, fundamentum ipsius societatis labefactat, et ab eo puniri debet cui cura societatis committitur. Hinc Status potest et debet prohibere quod esset contra legem naturalem, Deo injuriosum; immo cives compellere potest ad aliquos actus religiosos, præsertim in his circumstantiis in quibus omissio in contemptum religionis fieret, qualis esset, v. g., denegatio juramenti coram tribunali. Cum tamen Status non sit infallibilis, non plus potest exigere quam exigit sensus communis; alioquin sese exponeret periculo præscribendi quæ mala sunt, aut prohibendi quæ bona. Si autem intra limites sensus communis remanet, error, si quis sit, erit tantum per accidens.

Nec dicatur, non omnes homines existentiam Dei admittere vel illas veritates sensus communis, ideoque non posse obligari ad reli-

gionis officia amplectenda; siquidem nec omnes homines admittunt jus proprietatis et tamen omnes coguntur perinde agere ac si illud agnoscerent, et furari prohibentur.

921. (b) Status religionem etiam *revelatam* agnoscere, defendere ac fovere tenetur. Si enim Deus determinat specialem religionis formam, et præcepta positiva manifestat, societates et principes ei obsequium præstare tenentur, sicut et individui. Absurdum esset contendere principem, in leges ferendo, agere posse perinde ac si revelatio nulla existeret, cum revera existat, et jubere posse quæ ab illâ forsan prohibentur; hoc enim significaret humanum legislatorem majorem esse quam divinum. Item Deus imponere potest et de facto imponit officia principibus qua talibus : isti autem hæc servare tenentur : "Aliter servit Deo quia homo est, aliter quia etiam rex est : quia homo est, ei servit, vivendo fideliter; quia vero etiam rex est, servit leges justa præcipientes et contraria prohibentes convenienti vigore sanciendo"[1].

922. (c) Status defendere debet *verum Christianismum* seu *Catholicam Ecclesiam.*

1) *Hoc debet Christo et Ecclesiæ.* Ecclesia enim constituta est a Christo tanquam custos veritatis. Jamvero veritas impugnationibus erroris et malitiæ obnoxia est, quæ eam inimicam habent; ideo defensore indiget qui vim, si quæ sit, vi repellere valeat. Ecclesia itaque sæpe materiali gladio ad sui defensionem contra violentos hostes indiget : et quia ipsi datus non est, sed Statui, jus habet ut hic ei opem ferat necessariam. Equidem, etiam sine hâc protectione, Ecclesia, non obstantibus acerbissimis persecutionibus, subsistet; sed hoc speciali divinæ interventioni ascribendum est, quæ normalem rerum conditionem non constituit. Ergo Status regulariter Ecclesiam protegere debet contra eos qui ejus jura violant.

2) *Hoc debet et propriis subditis.* Agitur hic, ut supra notatum est, de Statu *catholico.* Subditi jus habent ut omnia sua jura protegantur a Statu; si sunt catholici, qua tales habent jura quæ protegi debent. Jus nempe habent ut veritas sibi annuntiari possit, nec subtrahantur media quibus vita spiritualis nutriatur et augeatur. Status ergo prohibere tenetur ne illa jura ab ullo violentur; quod nihil aliud est nisi Ecclesiam protegere adversus quoslibet hostes.

3) *Hoc debet Status sibi ipsi.* Status enim sibi debet protegere fundamentum societatis. Hoc autem fundamentum nihil aliud est nisi religio et quidem religio vera. Si ergo Deus, per revelationem, aliquam formam religionis determinavit ut solam legitimam, Status eam defendendo, jura Dei defendit ac consequenter fundamenta

[1] **S. August.**, Epist. 185, ad Bonifac., n. 19, *P. L.*, t. XXXIII, 801.

ipsius societatis, quia nullum jus existere potest nisi prius jura Dei in tuto ponantur.

Hinc princeps subditos contra religionem delinquentes[1] per se punire posset, quatenus ordinem socialem perturbantes et etiam aliorum civium jura violantes. In hoc tamen non excedendum est, sed prudenter agendum, et non inconsultâ ac auctoritate ecclesiasticâ, ut videatur quid magis expediat bono societatis ac Ecclesiæ. Ipsi Romani Pontifices nonnunquam principes admonuerunt, qui nimio zelo in hâc re agebantur; ita *Clemens IV* S. Ludovicum, Galliæ regem, rogavit ut pœnas contra blasphemos mitigaret.

Nec sufficit Principi Ecclesiam contra adversarios tueri, sed debet eamdem positivis mediis fovere. Statui officium incumbit ea omnia curandi quæ ad publicam prosperitatem pertinent, et quæ privati cives per se procurare insufficientes sunt: quales sunt, v. g., academiæ, scholæ, varia instituta ad fovendam industriam, artes, scientiam etc. Equidem alia est potestas, scilicet ecclesiastica, ad hæc instituenda; sed quando temporalibus opibus caret, Status, divitiis affluens, Ecclesiæ auxilium ferre debet.

923. Nec dicendum est Statum boni temporalis curam habere et ideo spirituale ad eum non pertinere; nam, ut animadvertit *S. Thomas*[2], oportet societas civilis tendat non ad felicitatem quamcumque, sed ad eam quæ propria sit hominis; jamvero homo ita debet omnia operari ut non modo non adversetur fini ultimo, sed in quantum rei natura permittit, illius consecutionem procuret. Ergo et procuratio felicitatis præsentis ex parte societatis dirigenda est ad finem ultimum.

Exinde originem habent immunitates ecclesiasticæ, privilegia cultui divino vel ecclesiis concessa, leges civiles sanctione suâ leges ecclesiasticas confirmantes. In his omnibus Status de doctrinâ vel disciplinâ sese judicem non constituit, sed hæc ab Ecclesiâ accipit, cujus divina auctoritas probata supponitur, eique liberam dispositionem suarum rerum relinquens, eam adjuvat, leges civiles condens ad defensionem ejus jurium.

924. Quam doctrinam nostrâ ætate tenendam esse docebat *Leo XIII* (Encycl. *Immortale Dei*): "Civilem igitur societatem, communi utilitati natam in tuendâ prosperitate rei publicæ necesse est sic consulere civibus, ut obtinendo adipiscendoque summo bono quod sponte appetunt, non modo nihil importet unquam incommodi, sed omnes quascumque possit opportunitates afferat... Sanctum igitur oportet apud principes esse Dei nomen; ponendumque in præcipuis illorum officiis religionem gratiâ complecti, benevolentiâ tueri, auctoritate nutuque legum tegere".

[1] Sic aliquando auctoritate civili puniti sunt, et adhuc puniuntur, v. g., blasphemi et violatores diei dominicæ.

[2] *De Regimine principum*, lib. I, c. 14-15.

925. 2° Jura et officia Ecclesiæ. (A) *Jura.* Ecclesia jus habet ut nullo modo impediatur in prosequendo suo fine. Constat ex iis quæ dicta sunt de perfectione juridicâ societatis ecclesiasticæ et de absolutâ incompetentiâ Statûs in materiis spiritualibus.

Itaque Ecclesia, et quidem sola, auctoritatem exercet in *mere spiritualibus*, quæ ad finem spiritualem directe et immediate ordinantur, ut sunt administratio sacramentorum, cultus divinus, educatio ministrorum in magnis et parvis seminariis. In rebus quæ *in se temporalia* sunt, Ecclesia suam potestatem exercendi jus habet, quando hæc *connexa* sunt *cum bono spirituali*, et a fortiori si sunt *necessaria* ad finem spiritualem obtinendum. Qui enim finem assequi tenetur, jus habet ad omnia media ad hunc finem necessaria, vel valde utilia, nisi sint superioris ordinis. Ecclesia proinde jus habet aperiendi scholas, etiam pro scientificis et litterariis disciplinis tradendis, quia hæc omnia cum veritate religiosa connectuntur; item jus habet exigendi protectionem necessariam in adimpletione suæ missionis; naturæ enim consentaneum est ut temporalia spiritualibus, sicut corpus animæ, inserviant.

(B) *Officia.* Ecclesia non solum non debet sese immiscere in iis quæ sunt mere temporalia; sed etiam societatem civilem adjuvare tenetur in iis quæ proprio fini necessaria sunt, in fovendo nempe publicam honestatem, quæ, dum ad vitam æternam directe tendit, multum tamen ad temporalem felicitatem conducit; in promovendo pacem et tranquillitatem, quæ religiosæ simul ac civili prosperitati favent. Pariter, in specialibus circumstantiis, Ecclesia Statum adjuvare debet, quando agitur de avertendo malo quod utrique societati imminet, v. g. de bello, vel hostium incursione. Hâc in re notandum tamen est, ut ecclesiasticâ historiâ constat, Ecclesiam erga civilem societatem magnanimam plerumque fuisse, de suis juribus sæpe cedendo, et propria bona tradendo, ut Statui in necessitate auxilio esset.

926. **Conclusio.** Merito igitur cum *Leone XIII* concludere juvat[1]: " Fuit aliquando tempus cum evangelica philosophia gubernaret civitates... cum sacerdotium atque imperium concordia et amica officiorum vicissitudo auspicato conjungeret. Eoque modo composita civitas fructus tulit omni opinione majores... Mansissent profecto eadem bona, si utriusque potestatis concordia mansisset; majoraque exspectari jure poterant, si auctoritati, si magisterio, si consiliis Ecclesiæ majore esset cum fide perseverantiâque obtemperatum ".

[1] Encycl. *Immortale Dei*, l. c.

§ III. De relationibus Ecclesiæ cum Statu non catholico.

Hujusmodi Status potest esse christianus, sed non catholicus; vel indifferens; vel infidelis.

927. 1° **Cum Statu christiano acatholico.** Omnis Status christianus *per se* eadem habet officia erga Ecclesiam ac Status catholicus, quia quicumque baptismo initiantur, auctoritati a Christo fundatæ subjiciuntur; rebellio, schisma vel hæresis nullum jus conferunt, nec ab obligatione eximunt. Evidens tamen est Ecclesiam de facto obtinere non posse a Statu hæretico omnia ad quæ jus habet. Inquirendum ergo est quid rationabiliter exigere possit, et quid Status logice præstare valeat, immo debeat, juxta vera principia.

Ecclesia exigere potest ut catholici in Statu hæretico vel schismatico degentes, liberi sint in professione suæ religionis: quia talis Status, cum infallibilitatem non sibi vindicet, non potest rationabiliter contendere religionem quam profitetur esse solam veram, aut saltem non potest non admittere eos, qui catholicæ Ecclesiæ adhærent, in bonâ fide versari posse, et ideo non inquietandos. Protestantismus præsertim, cum *liberum examen* pro principio fundamentali suscipiat, nullomodo adversari potest eis qui Romanæ religioni adhærent, si illis placeat: ideo catholica Ecclesia agnoscenda est ut *persona moralis*, gaudens *omnibus juribus cujuslibet societatis*, capax possidendi, invocandi publicam auctoritatem adversus hostes tum externos, tum internos, qui regulas in hâc societate acceptas violant. Equidem talis Status non punict discedentes ab Ecclesiâ, sed vetare nequit ne hæreticos persuasione ad se convertat.

928. 2° **Cum Statu indifferenti.** Talis Status non magis unam quam aliam religionem curat. Itaque, juxta propria principia, catholicam Ecclesiam ut *legitimam societatem* agnoscere debet. Quapropter nil contra ejus jura moliri debet, sed eam protegere tenetur, ac invigilare ne ullum jurium, quæ ei competunt, violetur, sicut et Status protegit jura familiæ quæ non ipse constituit, jura etiam commercialis societatis, v. g., puniendo membrum, quod ea non perfi-

ceret ad quæ sese obligavit societatem ingrediendo [1]. Immo non solum protegere, sed adjuvare ac fovere debet Ecclesiam; nam ratio et sensus communis docet, religionem societati utilem esse, et aliunde religionem catholicam ut legitimam religionis formam agnoscendam esse juxta principia ipsa indifferentismi.

929. 3° **Cum Statu infideli.** Hic nullomodo Ecclesiæ auctoritati subjicitur, sed non potest rationabiliter negare religionem christianam probabiliter saltem veritatem docere. Ideo contra rationem ac jus naturæ ageret, si impediret illius prædicationem et propagationem. Quare si prohiberet ne prædicatores veritatem annuntiarent, vel Christiani in suo dominio jam existentes, libere suam religionem profiterentur, ad hoc cogi posset etiam vi armatâ nationum christianarum. Et revera sæpe etiam hodie obtingit, non obstante modernâ incredulitate, ut christianæ nationes interveniant apud infideles, ad obtinendam libertatem pro fide prædicandâ et ad missionarios neophytosque protegendos.

930. *Objicitur :* Ecclesia sibi contradicit utpote quæ libertatem, immo et quamdam protectionem exigat a Statu heterodoxo, dum ipsa docet Statum catholicum talem libertatem vel protectionem heterodoxis concedere non posse. Si Ecclesia excludere potest heterodoxos, ita et Status heterodoxus Ecclesiam.

Resp. Nulla est contradictio; quod ut videatur, notandum est Ecclesiam jus exclusivum protectionis pro veritate vindicare, ac proinde pro seipsâ, quia certa est se veritatem completam exclusive possidere. Hæc *objective* loquendo. — De facto ut sola vera religio non agnoscitur ab omnibus, ideoque, si versatur in regione ubi libertas omnibus sectis conceditur, ipsa certe sine contradictione, eadem privilegia, quæ errori conceduntur, exigere potest. In regione autem ubi una religio, et quidem erronea, admittitur, Ecclesia divinæ suæ missionis testimonia exhibet, ut ostendat adesse aliquam saltem probabilitatem in sui favorem, sibique deberi saltem tolerantiam. E contra ipsa certa est nullam extra se veram esse religionem, quæ jus habeat ad protectionem. Tolerantiâ tamen utitur quoad heretodoxos qui in bonâ fide versantur, ut in sequentibus exponemus.

[1] Quod sæpe occurrit in Fœderatis Statibus Americæ; si quandoque de rebus ecclesiasticis coram civili tribunali agatur, v. g. de dominio ecclesiasticorum bonorum, judices plerumque sententiam ferunt secundum leges quæ in hâc societate religiosâ vigent.

§ IV. De modo agendi quoad modernas libertates [1].

Hujusmodi libertates, quæ, a Reformatione et deinde incredulâ philosophiâ ortæ, tanquam fundamentum modernæ societatis a multis considerantur, sunt præsertim : 1° libertas *cogitandi* ac *loquendi;* 2° libertas *conscientiæ* et *cultûs.*

1° De libertate cogitandi ac loquendi.

931. Prænotamus sedulo distinguendam esse facultatem *physicam* seu potentiam agendi, a facultate *morali* seu *jure.* Multa sunt quæ facere valemus, sed quæ facere non licet, quia facultas liberi arbitrii subjicitur certis regulis, quas violandi jus non habet : possibile est quidem furari, sed non licet. Idem dicendum in ordine intellectuali. Intellectus ad verum ordinatur, sicut voluntas ad bonum. Itaque non magis jus habet intellectus adhærendi falso, quam voluntas faciendi malum. Habemus *potentiam*, non autem *jus ;* et quando errorem amplectimur, sicut et quando malum agimus, facultate nobis datâ abutimur.

(A) *Vera cogitandi libertas est legitima.* Hæc enim nihil aliud est nisi jus proprium intellectum dirigendi secundum leges suæ naturæ ; jus amplectendi verum, ac sese determinandi ut decet rationalem creaturam, scilicet ex perceptâ veritate. Aliis verbis, jus habemus amplectendi omne verum, nihil admittendi nisi quod evidens nobis est, evidentiâ intrinsecâ vel extrinsecâ. Omnem proinde respuimus *violentiam*, quâ doctrina per meram vim externam imponeretur. Jus etiam habemus, inter opiniones quæ sunt liberæ, quam volumus eligendi. Sed jus ad falsum amplectendum in se repugnat, utpote contrarium ipsi naturæ entis intellectualis.

932. (B) *Absoluta libertas moralis cogitandi dari non potest*, quia intra limites veritatis remanere tenemur, et quidem sive veritas illa sit naturalis, sive revelata, dummodo sit cognita.

[1] Præter auctores citatos initio hujus art. IV, vide **Ketteler**, *Liberté, Autorité, Eglise*, trad. Bélet, Paris, 1862; **Canet**, *La Liberté de Conscience*, Lyon, 1891; **Bocci**, *Le libertà d' insegnamento e di coscienza*, 2ª ed., Roma, 1896.

Nec exinde minuitur libertas cogitandi, sed e contra perficitur. Si enim vera libertas cogitandi sit jus dirigendi vitam nostram intellectualem secundum leges nostræ naturæ, seu jus adhærendi veritati, quo major evidentia præbetur, eo facilior adhæsio, ac major libertas. Cum autem revelatio divina novum lumen afferat et ab errore nos liberet, libertatem non minuit, sed auget, defectibus nostræ naturæ remedium præbendo [1]. Eodem modo in societate, omne quod cognitionem veri faciliorem reddit, libertatem cogitandi auget, quia ea removet quæ illius exercitio obstant.

Ex his sequitur quid putandum sit de *absolutâ* libertate *omnia cogitata publici juris faciendi*. Si enim non habemus jus adhærendi errori, nec jus habere possumus eum docendi. Errare possumus, et propter bonam fidem excusari, sed *objective* loquendo, jus ad errorem propagandum, *in se* repugnat rectæ rationi.

933. (C) Dato autem quod ratio humana non est independens a veritate naturali, nec a Revelatione, quæri ulterius potest num sit *independens a societate tum civili, tum ecclesiasticâ*, ita ut soli Deo et propriæ conscientiæ reddere rationem teneatur.

Jamvero, quando opiniones remanent in foro *interno*, certum est de eis rationem reddendam esse soli Deo; si autem errores *foris* exprimuntur et manifestantur, potestas socialis, sive civilis sive ecclesiastica, eos reprimendi jus et officium habet, in quantum bonum sociale requirit. Jus enim hominis individui jure aliorum limitatur, et ideo si quis, falsas doctrinas etiam bonâ fide propagando, ordinem socialem perturbaret, coerceri deberet. Hoc autem accidere posse patet, quia doctrinæ ad actionem tendunt, ac proinde, si non licet omnia agere, nec etiam omnia docere. Sed hæc principia clariora evadent eadem applicando libertati conscientiæ et cultûs, quæ est forma libertatis cogitandi in materiâ religionis.

2° De libertate conscientiæ et cultuum.

934. (A) *Hujus libertatis notio.* (a) Libertas conscientiæ *absoluta* est facultas in homine amplectendi quæ sibi magis

[1] "Hoc justissimum in homines Dei imperium tantum abest ut libertatem tollat aut ullo modo diminuat, ut potius tueatur et perficiat". (Leo XIII, Encyc. *Libertas*).

placuerit religionem. Hæc est libertas physica; sed in ejus exercitio, certis legibus subjici debet, sicut et quælibet actívitas tum physica, tum moralis. Itaque, in eligendo religionem, *homo non est independens a Deo*, ut contendit liberalismus absolutus, ideoque, si Revelatio supernaturalis existit, eam rejicere non licet, ut probatum est in *Tr. de Verâ Relig.*, n. 230-234. Non magis licet credere quod volumus, quam in ordine morali licet facere quod desideramus. (b) Non est ergo *vera libertas conscientiæ* jus vitam religiosam seligendi quæ magis placeat, nec jus eam determinandi secundum solum lumen rationis individuæ, ut volunt rationalistæ, sed jus eam determinandi secundum leges nobis a Deo impositas, vel ab auctoritate constitutâ ab Ipso, si quæ sit. Hoc respuere nequit, quicumque existentiam Dei et ejus supremum dominium admittit.

Inde sequitur *animam humanam, in rebus religiosis, a Deo solo pendere, vel ab eo quem Deus constituit in hâc materiâ judicem.* Status autem nullam auctoritatem habere potest, cum hâc in re, ut supra dictum est, sit omnino incompetens. Quod etiam melius patebit si præ mente habetur hic agi de assensu *interno* et *libero* veritati *religiosæ* dando, qui non coactione, sed *suasione* tantum obtinetur. Nemo enim credit nisi volens, nec ad credendum tenetur nisi ei ostendatur credendorum veritas. Jamvero assensum internum et liberum in re religiosâ, ea sola societas exigere potest cui munus commisit Deus homines docendi veritates religiosas, Ecclesia scilicet catholica.

Obligatio autem *moralis* assentiendi veritatibus ab Ecclesiâ propositis, libertatem conscientiæ non minuit; nam, veritati cognitæ per rationem, vel per infallibile testimonium Dei ejusque Ecclesiæ, assensum negare jam contrarium esset ipsi rationi; immo quo clarius cognita veritas, eo major libertas, quia eo facilius intellectus objectum suum attingit. "Hæc quidem vera, hæc digna filiis Dei libertas, Ecclesiæ semper optata ac præcipue cara: hujus generis libertatem sibi constanter vindicavere Apostoli: sanxere scriptis Apologetæ; martyres, ingenti numero, sanguine suo consecravere. Et quidem merito: propterea quod maximam Dei potestatem, et hominum princeps maximumque officium libertas hæc christiana testatur"[1].

935. (B) *Principia generalia.* Quamdiu libertas conscientiæ in foro *interno* exercetur, Deus solus hâc de re ju-

[1] **Leo XIII**, Encycl. *Libertas*, p. 114, vol. III, ed. Desclée; quam Encyclicam integram legere oportet.

dex est, ac esse potest. Pro certo etiam habendum est adhæsionem falsæ religioni datam, ideoque ejus professionem, non esse legitimam, quia dari non potest jus ad errorem. Sed quæstio est utrum soli Deo hujus externi libertatis abusus reddenda sit ratio, an etiam auctoritati civili vel ecclesiasticæ. Jamvero : (a) Anima humana, in suâ internâ electione, seu in interno exercitio libertatis conscientiæ, a solo Deo pendet; in suâ vero manifestatione eâdem independentiâ gaudere debet, *nisi bonum superius aliter exigat.*

(b) Experientiâ autem constat *libertatem cultuum absolutam nunquam exstitisse*, et ratio docet in nullâ societate eam existere posse. Nulla est expolita societas, v. g., quæ suos subditos sinat profiteri religionem, juxta quam humana sacrificia, furtum etc. permittantur aut præscribantur. Societas non impediet quin homines huic doctrinæ interius adhæreant, sed impediet ne actibus externis manifestetur. Unde libertas conscientiæ in suâ manifestatione necessario limitatur bono societatis, quia nostra libertas aliis nocere non debet. Igitur *bonum societatis est suprema norma.*

936. (C) *Ecclesiæ agendi ratio quoad conscientiæ libertatem.* Ecclesiæ doctrina hâc de re, licet a Rationalistis impugnata, rationi consentanea est. (a) Ecclesia enim semper docuit ac docet *neminem cogi posse ad profitendam religionem quam ut veram nunquam agnovit :* " Magnopere cavere solet Ecclesia, ait *Leo XIII*, l. c., ut ad amplectendam fidem catholicam nemo invitus cogatur, juxta quod sapienter Augustinus monet : credere non potest homo nisi volens ". *Innocentius III* anathemate plectebat Christianos, qui Judæos ad baptismum cogebant vel eorum cultum perturbabant. Infidelibus vero æquiparantur ii qui nati et educati sunt in hæresi.

Quoad Christianos qui fidem abnegant, hæc est *S. Thomæ* doctrina : Accipere fidem est voluntatis, sed tenere necessitatis. Quando semel subditi sumus Ecclesiæ, officium incumbit ejus leges servandi et in eâ permanendi, quia nulla legitima esse potest ratio discedendi. Hic tamen semper fuit distinctio inter hæreticos formales, eos nempe in quibus bona fides præsumi non possit, et hæreticos materiales. Priores compellendi sunt [1] ut teneant fidem ; sæpe posteriores tolerari possunt ac debent [2].

[1] *Sum. theolog.*, 2ª 2æ, q. 10, a. 8. — Cfr. Pius VI, in brevi 10 Martii 1791, ubi afferuntur testimonia Bened. XIV, S. Thomæ, S. Augustini ac Tertulliani.

[2] Non deberent tolerari si eorum error esset nocivus societati, quia error nul-

Ideo Ecclesia homines compellere nunquam voluit ad religionem amplectendam, sed, ad summum, ad obligationes jam susceptas adimplendas; proprios etiam subditos non tam ad actus positivos religionis cogit quam prohibet ne violentur ejus leges.

937. (b) Attamen etsi Ecclesia eos qui foris sunt ad fidem cogere nequit, jus habet et officium proprios filios ad finem ducendi proindeque media adhibendi, quibus amoveantur impedimenta huic fini obstantia. Itaque sicut omnis societas jus habet reprimendi quidquid bonum commune graviter lædit, ita Ecclesia, in protectionem fidelium, repellere potest eos qui errorem vel corruptionem in proprio sinu disseminarent, eo modo quo ipsa expedire judicaverit.

Nec in hoc ulla est libertatis violatio, sed protectio veræ libertatis contra eos qui eâ abutuntur. Quod verum est etiamsi Ecclesia auxilium civilis potestatis ad cohibendam propagationem erroris vel corruptionis vocaret. Nam, ex unâ parte, error nullum jus habet; ex aliâ, societas officium habet protegendi libertatem propriorum subditorum. Quemadmodum autem homo non fruitur plenâ libertate in ordine physico, si, quotiescumque per vias ambulat, exponitur periculo violentiam patiendi; ita in ordine intellectuali homines perfecte liberi non essent, si continuo periculo seductionis exponerentur sine protectione.

Non defuerunt inter catholicos ipsos qui contenderent cuilibet completam libertatem relinquendam esse, et errorem solâ expositione veritatis confutandum. Sed hæc forma liberalismi condemnata est a *Gregorio XVI* et deinde a *Pio IX*, in Encyclicâ *Quantâ curâ*; et merito, quia jus ad errorem amplectendum vindicabat. Libertatem, seu potius *tolerantiam*, aliquando concedere expedit; sed illam ut *jus*, aut etiam ut praxim *semper* præferendam, concedere prohibemur. Hanc sententiam primum defenderat *S. Augustinus*, sed postea eam damnavit[1], et docuit errorem vi externâ cohiberi posse, immo nascentem delendum, duplicemque assignat rationem: prima est quod error naturâ suâ tyrannicus est, secunda quod existit oppressio intelligentiarum debilium a potentioribus sicut corporum debilium a robustioribus. Unde repressio erroris a publicâ auctoritate est legitima defensio contra tyrannidem persecutionis et seductionis. In aliâ humani generis conditione, res aliter se habere posset; sed datâ hominis naturâ qualiter nunc se habet, historia et ratio docent falsum et malum prævalitura, si utrique eadem jura concedantur ac vero bonoque. Ergo errores reprimi debent ut vera sit libertas ad bonum. Immo

lum jus confert et societas pati nequit ex eo quod quidam etiam bonâ fide errent; si quis bonâ fide putaret furtum licitum esse, furari tamen non permitteretur.

[1] *Retract.*, lib. II, c. 5. Cf. **Vacandard**, *L'Inquisition*, Paris, 1907, p. 18-26.

eosdem prævenire licet : si Status jus habet prohibendi quæ periculosa sunt, ne forte eis abutantur homines, v. g. armorum gestationem vel quorumdam liquorum venditionem, cur non posset etiam præveniri erroris propagatio, cum solâ repressione non possit omne malum averti?

Inde concludere licet quid de *libertate cultuum* dicendum sit : Infideles liberi remanent religioni suæ adhærere et eam cultu familiari profiteri ; cultus etiam publicus sæpe toleratur, ut fieri solebat pro Saracenis ac Judæis, Romæ præsertim; dummodo hæc tolerantia non sit periculosa bono spirituali fidelium, quia tunc Ecclesia falsum cultum rejicere deberet ad protegendam libertatem suorum subditorum, sicut et Status expelleret hominem, si ejus doctrina et actiones nocerent societati, quantacumque esset ejus bona fides.

(c) Exinde facile explicatur agendi ratio Ecclesiæ præsertim Medio Ævo. Hæc coactionem adhibuit, sed tantum contra Christianos in malâ fide versantes seu formales hæreticos, qui obligationes suas erga Ecclesiam non adimplebant. Infideles autem, vel qui in hæresi nati et educati fuerant, libertate conscientiæ et cultus gaudebant, dummodo christianam societatem non perturbarent. Ecclesia autem, ut *potestas spiritualis*, nullum unquam hominem capite damnavit. Si autem aliquot viguerint abusus, hi hominum malitiæ, non Ecclesiæ doctrinæ tribuendi sunt.

938. (D) *Jura et officia Statûs relative ad libertatem conscientiæ.* Status, ut vidimus, *incompetens* est in rebus religiosis; *non* tamen *indifferens* esse debet.

(a) Si ageretur de errore quodam fundamenta societatis evertente, ut plures fuerunt hæreses in Medio Ævo, Status certe jus haberet eum proscribendi. Quamvis enim non sit infallibilis, sunt quædam veritates sensûs communis, de quibus certus esse potest; ita legitime Status reprimere potest eos qui in praxi *jus proprietatis* negant vel *polygamiam* admittunt, et alia hujusmodi.

(b) Status non definit doctrinam, sed sicut et quælibet persona privata, agnoscere potest religionem christianam esse divinam, et hanc religionem ut *legem fundamentalem suæ constitutionis* assumere. Tunc quicumque Ecclesiam aggreditur, injuriam Statui ipsi infert et ab ipso puniri potest. Talis erat societas christiana Medio Ævo, quando florebat unitas fidei. Hæc ab Ecclesiâ maxima beneficia receperat et principium firmitatis in eâ inveniebat. Quicumque itaque Ecclesiam offendebat, eo ipso benefactorem societatis offendebat; quicumque unitatem fidei perturbare tentabat, majoris criminis reus erat quam qui publice furtum faciebat; populus enim christianus unitatem fidei et pacem religiosam auro pretiosiorem existimabat. Hæc est ratio cur tantâ severitate damnati fuerint hæretici. Multi certe fuerunt abusus; sæpe a Summis Pontificibus reges et Inquisitio Hispaniæ vituperati sunt, eo quod justos limites

excederent. De jure autem pœnis temporalibus plectendi eos quos ecclesiastica auctoritas hæreticos declaraverat, dubitari non licet.

(c) Non solum potest, sed et *debet* Status errorem religiosum reprimere, quia cives jus ad bonum et verum libere amplectendum habent. Hoc autem jus expeditum esse nequit nisi auctoritas socialis illud protegat contra tyrannidem mali et falsi. Præterea veritas religiosa est fundamentum societatis, ideoque illam defendere est defendere ipsam societatem. Hanc etiam protectionem debet Ecclesiæ, ut ipsa finem suum attingere possit. Hinc Status errorem proscribere debet, non quidem omnem errorem, nec omnem abusum, sed quidquid bono societatis nocere potest. Item libertatem cultuum, quatenus societati nocivam, rejicere debet.

939. Hæc omnia autem *de jure ac per se*. Dantur enim circumstantiæ in quibus libertas conscientiæ, libertas cogitandi et loquendi necnon libertas cultûs *tolerari possunt*, hoc exigente ipso bono sociali. Id docet *Leo XIII*: "Si divini cultûs varia genera eodem jure esse, quo veram religionem, Ecclesia judicat non licere, non ideo tamen damnat rerum publicarum moderatores qui, *magni alicujus aut adipiscendi boni, aut prohibendi causâ mali*, moribus atque usu *patienter ferunt*, ut ea habeant singula in civitate locum"[1]. Fatetur itaque S. Pontifex tolerari posse has libertates, quando bonum societatis id postulat, v. g., quando jam paritas cultuum existit, vel quando publicâ opinione requiritur.

Immo potest Status concursum positivum præstare ad actus falsæ religionis, dummodo sit materialis, non formalis, v. g., nominando vel confirmando ejus ministros.

Itaque S. Pontifices non absolute condemnant quas vocant *modernas libertates;* sed prohibent ne habeantur tanquam *jura* errori vel falsæ religioni concedenda. *Tolerantiâ quidem utendum est propter rerum adjuncta*[2], sed repressio licita foret si bonum societatis id expeteret; nec unquam jus vel protectio errori conceditur, sed tantum personis bonâ fide errantibus, quæ jus habent ut doceantur priusquam compellantur; et, etiam in casu bonæ fidei, tolerantia ea conceditur, quæ non noceat bono societatis.

[1] Encycl. *Immortale Dei.*

[2] Quod sic diserte exponitur in period. *La Civiltà Cattolica* (17 Oct. 1863): "Hujusmodi libertates, si tanquam *thesis* ponantur, i. e. ut principia universalia, omnino reprobandæ sunt ... Si tanquam *hypothesis* accipiantur, i. e. tanquam accommodatio speciali conditioni hujus vel alterius nationis, legitimæ esse possunt, a catholicis diligi ac propugnari: pium et utile est eisdem efficaciter uti ad religionis et justitiæ bonum". Hoc jam implicite docuerat *S. Thomas* (2ª 2æ q. 10, a. 11): "Humanum regimen derivatur a divino regimine, et ipsum debet imitari. Deus autem, quantumvis sit omnipotens et summe bonus, permittit tamen aliqua mala fieri in universo, quæ prohibere posset: ne, eis sublatis, majora bona tollerentur, vel etiam pejora mala sequerentur. Sic ergo et in regimine humano illi qui præsunt, recte aliqua mala tolerant, ne aliqua bona impediantur, vel etiam ne aliqua mala pejora incurrantur".

Conclusio totius Tractatûs :

Ecclesiæ definitio et excellentia.

940. 1° **Definitio.** Antequam finem huic tractatui imponamus, definitionem Ecclesiæ tradere oportet, quæ sit veluti summarium et conclusio totius Tractatûs. Ecclesia siquidem est *societas hominum viatorum, sub magisterio et regimine legitimorum pastorum, ac præcipue Romani Pontificis, ejusdem christianæ fidei professione et eorumdem sacramentorum communione adunatorum, ad æternam salutem consequendam.* Dicitur :

(a) *societas*, id est, cœtus plurium ad communen finem conjunctis viribus tendentium. Quæ societas est *religiosa*, cum ejus finis sit Dei cultus hominumque æterna salus (n. 612 sq.); *visibilis* non solum in suis membris, sed etiam in suâ constitutione et fructibus quos profert (n. 767 sq.); *indefectibilis*, seu in perpetuum duratura sine ullâ essentiali mutatione (n. 773 sq.); *independens* et *completa*, seu per se sufficiens ad finem suum consequendum (nn. 678, 852).

(b) *Hominum viatorum*, quia hic agitur tantum de Ecclesiâ militante, non autem de triumphante aut patiente.

(c) *Sub magisterio et regimine*, etc.; quibus verbis declaratur *essentia* hujus societatis, quæ est vere hierarchica; in eâ videlicet adest infallibilis auctoritas ad docendum et suprema potestas ad regendum, quæ Apostolorum collegio et B. Petro collata, in Episcoporum corpore et Romano Pontifice nunc residet, ut probavimus n. 633-765. Itaque vera Ecclesia neque democratica, neque aristocratica est, sed vere *monarchica*, cum Pontifex sit ex se infallibilis veramque jurisdictionem habeat in omnes episcopos et fideles.

Hinc ab Ecclesiâ excluduntur *multitudinistæ et presbyteriani* qui auctoritatem episcopalem non agnoscunt, *cæsaristæ* qui spiritualem potestatem civili subdere contendunt, *episcopaliani* et *Græci schismatici*, qui R. Pontificis primatum rejiciunt.

(d) *Ejusdem fidei professione, etc., adunatorum*; et ita indicantur præcipua vincula quibus Ecclesiæ membra inter se conjunguntur; videlicet *vinculum ejusdem fidei*, quia, cum

eidem infallibili magisterio subdantur, eamdem fidem profitentur, quæ est fides christiana authentice ab Ecclesiâ interpretata; et insuper *vinculum eorumdem sacramentorum*, quia eadem visibilia gratiæ media agnoscunt ac recipiunt, sacramenta a Christo instituta et ab Ecclesiâ fideliter custodita. Ex hoc capite ab Ecclesiâ excluduntur infideles, hæretici et catechumeni nondum baptizati.

(e) *Ad æternam salutem consequendam :* et sic declaratur *finis* specialis Ecclesiæ, directe quidem finis *ultimus*, videlicet æternæ felicitatis consecutio, et indirecte finis *proximus*, nempe sanctitas supernaturalis, quæ est via necessaria ad salutem obtinendam.

Exinde distinguitur Ecclesia a societate civili, cujus finis immediatus est bonum temporale civium.

941. 2° **Excellentia**[1]. Ex hoc etiam patet quanta sit Ecclesiæ excellentia. Nihil aliud est enim nisi *regnum Dei* vel *regnum Christi* super terram, et *atrium* quo *regnum cœlorum* ingredi valeamus. Cujus præstantiam sacri scriptores Patresque certatim extollunt.

(a) Ejus siquidem *origo* non terrestris et humana, sed *cœlestis* ac *divina* existimari debet; eam scilicet fundavit qui est Rex regum et Dominus dominantium, cui data est omnis potestas in cælo et in terrâ; pretioso suo sanguine eam acquisivit, ita ut de Ecclesiâ prædicari possit quod de gratiâ ipsâ dicitur : tanti valet quanti Deus!

(b) Ejus *duratio* non est momentanea, sed permanens, cum usque ad finem mundi *firma* et *stabilis* sit remansura. Nec mirum; nam fundata est super fundamentum Apostolorum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu, ideoque portæ inferi contra eam prævalere nequeunt : " Ecce ego vobiscum sum, ait Dominus, omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi "[2].

---

[1] Cf. **Passaglia**, l. I, c. 3 sq.; **Hurter**, n. 275.

[2] *Matth.*, XXVIII, 20. — Unde etiam Ecclesia *navi* comparatur, quæ *fluctuat nec mergitur :* " Navigat Ecclesia instructa fidei gubernaculo felici cursu super hujus sæculi mare, habens Deum gubernatorem, angelos remiges, portans choros omnium sanctorum, erectâ in medio ipsâ salutari arbore crucis, in quâ evangelicæ fidei velis suspensis, flante Spiritu S., ad portum paradisi et securitatem quietis æternæ deducitur ". (**S. Chrysost.**, *In Matth.*, VIII, 23).

(c) Nec minor ejus *amplitudo;* nam huc veniunt quæ Deus hujus Ecclesiæ auctori promisit : " Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ "[1]; revera Apostoli missionem acceperunt Evangelium prædicandi omnibus Gentibus; in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum; et hodie in Ecclesiâ catholicâ videre est turbam magnam, quam nemo dinumerare potest, ex omnibus gentibus et tribubus, et populis et linguis.

(d) Admirabilis est etiam ejus *hierarchica constitutio*, in quâ simul perfectam unitatem et multimodam varietatem invenire est, summam auctoritatem cum maximâ libertate conjunctam; in câ siquidem resplendet *indivisibilis unitas*, cum unus sit supremus Magister et Legislator, Christus Jesus, cujus S. Pontifex est visibilis vicarius ; sed nec minor *varietas :* Papa enim consiliarios habet et adjutores episcopos per orbem catholicum dispersos, qui et ipsi sub se habent pastores secundi ordinis, quorum ope gregem pascunt sibi commissum.

Auctoritas quidem S. Pontificis summa est, cum sit infallibilis in docendo et supremus in regendo; sed ex hoc non minuitur *libertas*, cum Pontifex ipse non pro libitu dogmata legesve condere valeat, sed intra justos limites coarctetur, ita ut nihil aliud possit nisi veritates jam revelatas aut cum revelatis connexas disertiori modo exponere, aut leges statuere quibus efficacius legis divinæ observatio promoveatur. Qui igitur Pontificiis decretis obedit, Deo ipsi obedit, cui servire regnare est.

(e) Hinc abundantes *justitiæ et sanctitatis fructus* ab Ecclesiâ proferuntur : hæc est enim similis paradiso terrestri, quatuor Evangeliorum fluviis irrigata, cujus in medio crescit arbor vitæ, scilicet Eucharistiæ sacramentum, et omnis generis plantæ, virtutes scilicet et bona opera. Nam, ut ait *S. Irenæus*[2], " ubi Ecclesia, ibi et Spiritus Dei, et ubi Spiritus Dei, illic Ecclesia et *omnis gratia* ".

Revera, Ecclesia, sicut Christus ipse, est *via* quam sequendo, non erramus; *veritas* quam tenendo, non decipi-

[1] *Ps.* II, 8. — [2] *Adv. Hæres.*, lib. III, c. 24, n. 1, *P. G.*, t, VII, 966.

mur; et *vita* quam possidendo, non morimur. Ipso justitiæ Sole illuminata, erroris ignorantiæque tenebras dispellit; cælesti suo calore dura hominum corda liquefacit; rore gratiæ animas fecundat, et ubi vitiorum spinæ pullulabant, jam crescunt virginitatis lilia, caritatis rosæ, omniumque virtutum flores. Hæc autem omnia nihil aliud sunt nisi prælibatio æternæ beatitudinis, ad quam tuto nos perducit sancta mater Ecclesia.

Nobis igitur adhuc in terrâ peregrinantibus, ex intimo corde dicere licebat : " *Credo in unam, sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam*" [1]; et cum Prophetâ addere : " *Venite et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob; et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus, quia de Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem*" [2].

[1] Quem fidei actum eloquenter exponit **Lacordaire,** *Conférences de N. Dame,* 29e Conf. De amore et obedientiâ Ecclesiæ Romanæ debitis præclare disserunt **J. de Maistre,** *Du Pape,* Conclusion (op. *anglice* versum); **Bossuet,** *Sermon sur l'Unité de l'Eglise;* **Fénelon,** *Mandement sur la Constitution Unigenitus,* XII; **Lacordaire,** *Considér. sur le système de Lamennais,* in fine.

[2] *Isa.,* II, 3.

DE
Fontibus Revelationis

Objectum et divisio Tractatûs [1].

942. Duplex factum historicum jam demonstravimus, nempe *christianam religionem* esse divinitus *revelatam*, ejusque interpretem *authenticum* et *infallibilem* esse *magisterium vivum Ecclesiæ*.

Ex quo statim infertur *regulam fidei proximam*, cui omnes parere debeamus, esse *infallibilem hodiernæ Ecclesiæ auctoritatem :* sicut enim priorum sæculorum fideles Ecclesiæ sui temporis obtemperabant, ita et nos *Ecclesiæ vicesimi sæculi* obedire tenemur, quippe quæ pleno jure Apostolicæ Ecclesiæ successerit, eique incumbat jus et officium infallibiliter docendi omnes gentes.

---

[1] In præviis editionibus non tantum de *fontibus revelationis*, sed etiam de *aliis fontibus theologicis* dictum fuerat. Re autem melius perpensâ, putamus ea quæ fontes theologicos, a Scripturâ et Traditione distinctos, respiciunt, opportunius exponenda esse in tomo sequenti ubi de *scientiâ theologicâ* agemus.

Tractatum de *Fontibus theologicis* (quatenus non tantum de Scripturâ et Traditione agit, sed etiam de aliis fontibus quibus theologia utitur) ad formam scientificam primus reduxit *Melchior Canus* in eximio opere de *Locis theologicis*, quo theologi sequioris ævi copiose usi sunt. Ante ipsum tamen multæ quæstiones ad hunc tractatum spectantes a *Patribus* exploratæ fuerant, præsertim a *S. Ignatio* in suis epistolis de episcoporum auctoritate, a *S. Ireneo* in libris contra Hæreses, a *Tertulliano* in libro de Præscriptionibus, ab *Augustino* in opere de Doctrinâ Christianâ, et a *Vincentio Lirinensi* in Commonitorio : in his enim et aliis hujusmodi operibus multa invenire est de usu et auctoritate Scripturæ, Traditionum rationisque in expositione ac probatione catholicæ veritatis. *Scholastici* pariter, revelatam doctrinam ad severiores scientiæ leges revocando, de Scripturæ ac Patrum auctoritate sive in quæstionibus præviis ad explicationem libri Sententiarum vel initio Theologiæ Summarum, aut ubi de regula fidei, non pauca tradiderunt. A tempore autem Reformationis, necesse fuit copiosius de locis theologicis disputare, ut efficacius refellerentur Protestantes, qui Scripturam pro unicâ fidei regulâ habebant. Multi theologi hâc de re disseruerunt in *Tr. de fide ;* alii, post Melchioris Cani tempora, in speciali tractatu de Locis theologicis, vel de Scripturâ et Traditione.

Ecclesia autem doctrinam Christi non accipit novis revelationibus, sed, divino assistente Spiritu, ex *variis revelationis fontibus* eam haurit. De his fontibus disserere hic intendimus.

Jamvero *unus* est fons revelationis *primigenius*, scilicet *verbum Dei*, quod duplex tantum esse potest, *ore traditum* vel *scriptum*. Ait enim *Vaticanum* [1]: "Hæc supernaturalis revelatio, secundum universalis Ecclesiæ fidem, a S. Tridentinâ Synodo declaratam, continetur in *libris scriptis* et sine scripto *traditionibus*, quæ ipsius Christi ore ab Apostolis acceptæ, aut ab ipsis Apostolis Spiritu sancto dictante quasi per manus traditæ, ad nos usque pervenerunt".

De utroque fonte agemus, incipientes a *Traditione*: hæc enim Scripturâ prior est non solum *chronologice*, sed etiam *ambitu*, ut mox exponemus.

Prænotandum de criterio veritatis revelatæ.

943. Ex fontibus revelationis, nempe *Scripturâ* et *Traditione*, duplici modo depromi possunt dogmata credenda: *privatâ investigatione*, seu criticâ inquisitione et expositione textuum et traditionum, prout fieri solet in systematibus philosophorum perscrutandis; — *authenticâ propositione* magisterii vivi et infallibilis, cujus existentiam probavimus in *Tr. de Ecclesiâ*.

(a) *Prior* methodus, quâ *solâ* Protestantes plerique utuntur, a catholicis theologis minime omittitur; et merito quidem, cum Deus, qui est simul rationis et fidei auctor, velit nos utroque lumine uti ad veritates revelatas detegendas.

(b) *Non tamen exclusive* adhibetur; nam quam longa, difficilis et parum tuta sit jam declaravimus, ubi de regulâ fidei, n. 592-600. Ultimo igitur recurrendum est ad *posteriorem* viam, nempe *vivum et infallibile magisterium Ecclesiæ*, quod dici potest *criterium veritatis revelatæ*. Sicut enim in rebus philosophicis ultimum criterium certitudinis est *evidentia intrinseca*, ita in veritatibus revelatis ultimum certitudinis criterium est *evidentia extrinseca*, nempe primario quidem *auctoritas Dei revelantis*, secundario autem

[1] Sess. III, cap. 2.

auctoritas Ecclesiæ docentis quæ est veluti *vox Dei* super terram.

Id probatum manet ex dictis in *Tr. de Ecclesiâ*, ubi demonstravimus Deum *Ecclesiæ docenti*, nempe Collegio Episcoporum sub Romano Pontifice, potestatem contulisse infallibiliter docendi, exponendi et interpretandi omnes veritates revelatas de fide et moribus. Quod quidem semper præ oculis habendum est in iis omnibus quæ de *Traditione* et *Scripturâ* dicemus.

Art. I. De Traditione.

944. **Status quæstionis**[1]. (A) Traditio *in genere*, a vocibus *trans*, *do*, est rei alicujus transmissio.

Hic agitur de traditione alicujus *doctrinæ*. Tripliciter traditio spectari potest, vel *objective* tantum, vel *active* tantum, vel tandem in sensu *complexo*, objective et active simul. Traditio *objective* tantum considerata est id ipsum quod traditur, seu *doctrina* a majoribus transmissa. Traditio autem *activa* est *tota series organorum et actuum* quibus doctrina ad nos pervenit. Traditio autem *objectiva simul et activa* includit tum doctrinam traditam tum actus et organa quibus transmittitur; qui sensus frequentior est.

Ratione originis, traditio potest esse *humana* vel *divina*, prout doctrina quæ traditur est humanæ rationis inventum, vel divinitus revelata.

Hic de *divinâ Traditione* sermo habetur. Quæ traditio, *sensu latiore*, complectitur omnem veritatem divinitus revelatam sive scriptis sive vivâ voce transmissam, juxta illud S. Pauli[2]: "Tenete *traditiones*, quas didicistis, sive per *sermonem*, sive per *epistolam* nostram".

Sensu autem *strictiore*, prout *a Scripturâ distinguitur*, Traditio eam doctrinam solum complectitur quæ *ore* transmittitur, ac definiri potest: *doctrina revelata, sacris Scripturis non relata, sed per legitimos Ecclesiæ pastores de ætate*

[1] Franzelin, *De Traditione et Scripturâ*, 1875, p. 11-21; J. V. Bainvel, *De Magisterio vivo et Traditione*, 1905, p. 11-16; F. Dubois, *Les Sources de la Révélation*, in *Rev. du Cl. français*, t. LX, 1909, p. 31-43.

[2] *II Thess.*, II, 14.

in ætatem infallibiliter transmissa. Dicitur : (a) *doctrina revelata*, ut sic designetur *objectum* Traditionis, quod est verbum Dei exterius manifestatum ; (b) *S. Scripturis non relata*, ut sic distinguatur a verbo Dei scripto, quod libris *divinitus inspiratis* continetur; traditio a Christo vel Apostolis ore expressa, scriptis quidem postea relata est, sed *non inspiratis*, v. g., Patrum operibus, ut sic melius conservetur ac propagetur; (c) *per Ecclesiæ pastores infallibiliter transmissa*, ut sic declaretur *medium* quo traditio servatur ac transmittitur; illud autem medium est Ecclesia docens, quæ constituitur Episcopis et S. Pontifice, qui, ex probatis, infallibili potestate docendi gaudent, proindeque secure et infallibiliter servare atque interpretari valent doctrinas revelatas a Christo vel Apostolis traditas, eas magis explicite et lucide exponendo.

945. (B) Traditio *divina* subdividitur in *dominicam*, quæ Christi ipsius ore proposita fuit, et *divino-apostolicam*, quæ Apostolos habet auctores *divino inspirante Spiritu :* utriusque eadem est auctoritas, cum utraque a Deo procedat.

Sed traditio *divino-apostolica* distingui debet non tantum a traditione *ecclesiastică*, quæ ab Ecclesiæ prælatis, auctoritate sibi a Deo concessâ, introducta fuit, uti est observatio festorum ac jejuniorum certis diebus; sed etiam a traditione *mere apostolică*, quæ ab Apostolis emanat, *non ut inspiratis*, sed ut Ecclesiæ rectoribus, qualis est, v. g., observatio diei dominicæ loco sabbati. Traditio enim mere apostolica, sicut traditio aut lex mere ecclesiastica, non oritur immediate a Deo nec est objectum fidei divinæ; sed immediate ab Ecclesiæ auctoritate procedit, et ab eâdem temperari aut mutari potest, quando id postulat bonum commune.

Relate ad *Scripturam*, traditio esse potest *inhæsiva*, *declarativa* vel *mere oralis : inhæsiva*, si id tantum continet quod jam clare in Scripturâ comprehenditur, v. g., traditio quæ verba Christi "*Hoc est corpus meum*" sensu *litterali*, non metaphorico, intelligit; *declarativa*, quæ disertius declarat ea quæ obscurius in Scripturâ continentur, v. g., traditio quæ verba "*gratiâ plena*" de immaculato conceptu B. M. Virginis interpretatur; *mere oralis*, quæ comprehendit id quod nullo

modo in Scripturâ significatur, qualis est traditio de Assumptione Mariæ in cælum.

946. (C) Quibus prænotatis, jam intelligere possumus quid *Protestantes* de Traditione teneant. Multi absolute negant eam esse fontem Revelationis, cum, ex dictis, pro fundamentali principio habeant Scripturam esse solam fidei regulam, solum supremum controversiarum judicem, ita ut dubia loca ex aliis locis clarioribus sint interpretanda [1]. Nonnulli tamen, præsertim inter *Anglicanos*, hanc doctrinam mitigârunt, admittendo traditiones *inhæsivas* et *declarativas*, quatenus Scripturam disertius explicant [2]; sed rejiciunt traditiones *mere orales* ut fontem Revelationis a Scripturâ distinctum. Quidam tandem inter hodiernos Protestantes Traditionem agnoscunt ut fontem distinctum, sed non infallibilem, cujus auctoritas critice in singulis casibus expendi debeat.

Modernistæ Traditionis nomen retinent, sed hoc nomine designant conscientiam christianam fidelium, et, negantes infallibilitatem vivi magisterii, contendunt *Ecclesiam docentem* nil aliud posse nisi communes *discentis Ecclesiæ* opiniones sancire [3].

Dicemus igitur : 1° de *existentiâ Traditionis ut fontis Revelationis* a Scripturâ distincti; 2° de ejus *organis*.

---

[1] Hæc enim leguntur in sexto ex 39 Articulis Ecclesiæ Anglicanæ (apud **Schaff***, *Creeds*, vol. III, p. 489) : "Scriptura sacra continet *omnia* quæ sunt ad salutem necessaria, ita ut quidquid in eâ nec legitur, neque inde probari potest, non sit a quoquam exigendum, ut tanquam articulus fidei credatur..." Ita pariter *Westmonast. Confessio* (ap. **Schaff***, op. cit., p. 605) : "Quoties igitur cunque oritur quæstio de vero plenoque Scripturæ cujusvis sensu, ex aliis locis, qui apertius loquuntur, est indagandus et cognoscendus".

[2] Ita **Gore***, *Roman Catholic Claims*, p. 57, ait Scripturam esse quidem fidei regulam, sed Scripturam ab Ecclesiâ expositam. Ita, inter alios, **A. C. Headlam***, *History, Authority and Theology*, London, 1909, p. 71-72 : "But it is impossible to limit our authority for Christianity to the Bible and the New Testament... The controversy between the authority of Christian tradition and that of Scripture is one wich is exceedingly unprofitable, for the antithesis is a false one. The Scriptures are simply a part of the Church tradition".

[3] Ita præsertim **G. Tyrrell***, *Suis-je Catholique?* p. 49. — Cf. Decretum *S. O. Lamentabili*, 3 jul. 1907, prop. VI.

§ I. De existentiâ divinæ Traditionis.[1]

947. *Thesis :* **Traditio divina, authenticô Ecclesiæ magisterio servata et exposita, est fons Revelationis a Scripturâ distinctus atque infallibilis.** *De fide est* ex *Vaticano* superius (n. 942) allegato.

Dicitur : (a) *Traditio divina*, id est, ea doctrina quæ fuerit a Deo revelata, non autem *sacris Scripturis* consignata, quamvis postea in libris Patrum relata; (b) *authentico magisterio*... quatenus proponitur non a privato doctore aut theologo, sed infallibili Ecclesiæ magisterio, uno ex modis infra explicandis; (c) *servata et exposita :* Ecclesia enim non solum fideliter custodit, sed etiam authentice exponit doctrinam revelatam, obscura declarando et implicita disertius proponendo, ut dicemus in *Tr. de Fide*, ubi de profectu dogmatum.

Ut thesis demonstretur, probare sufficit esse traditiones a Scripturâ distinctas, quæ vere contineant verbum Dei; cum enim jam constet Ecclesiam infallibilitate pollere in docendo, eo ipso sequetur traditiones divinas ab eâ authentice expositas esse infallibilem doctrinæ revelatæ fontem.

948. **I. Scriptura** ipsa (quam hic allegamus ut documentum *historicum* maximæ auctoritatis, supra, n. 578) testatur divinas esse traditiones non scriptas, quas accipere tenemur tanquam infallibile Dei verbum.

1° Imprimis ab Adamo ad Moysen nulla erat Scriptura inspirata, ideoque doctrina revelata solâ traditione orali servabatur, quæ a majoribus posteris suis transmittebatur. Sed etiam post Moysi datam revelationem, non paucæ remanserunt traditiones mere orales; siquidem Moyses ipse prope moriturus, post commemorata

[1] **Melchior Canus**, *De Locis theologicis*, ap. **Migne**, *Theol. Curs.*, lib. III, p. 235 sq.; **Bellarminus**, *De Verbo Dei*, lib. IV; **Murray**, *De Ecclesiâ*, disp. XII, t. II, p. 445 sq., **Franzelin**, *De divinâ Tradit. et Scripturâ*, Romæ, 1875, P. I, th. 19-20; **de Groot**, op. cit., q. XIX, art. 1-3; **Schrader**, *De theologico testium fonte*, Parisiis, 1878, p. II, c. 1, p. 137 sq.; **Berthier**, *Tr. de Locis theologicis*, Taurini, 1888; **Vacant**, *Etudes théol. sur les Constit. du C. du Vatican*, Paris, 1895, t. I, p. 367-379; **L. de San**, *Tractatus de divinâ Traditione et Scripturâ;* **J. V. Bainvel**, *De Magisterio vivo et Traditione*, Paris, 1905, p. 34-38; **G. Brunhes**, *L'idée de Tradition dans les trois premiers siècles*, in *Rev. prat. d'Apolog.*, t. II, 1906, pp. 54-61 et 114-123; **L. de Grandmaison**, *Le développement du dogme chrét.*, in *Rev. pr. d'Apol.*, t. VI, 1908, p. 401-436.

Dei beneficia, aiebat: "Interroga patrem tuum, et annuntiabit tibi, majores tuos et dicent tibi"[1]; item Psalmista scribebat[2]: "Deus, *auribus* nostris audivimus, patres nostri annuntiaverunt nobis opus quod operatus es in diebus eorum"...

949. 2° Res autem demonstratur non paucis testimoniis ex *N. Test.* desumptis.

(A) *Ex agendi ratione Christi et Apostolorum.* (a) Christus ipse nullum librum scripsit, nec Apostolis præscripsit ut scriberent, sed potius ut *ore* docerent; siquidem duodecim apostolos mittens ad oves quæ perierant domus Israel, dixit eis: "Euntes autem *prædicate*, dicentes quia appropinquavit regnum cœlorum"[3]; iterum mox cælum ascensurus, Apostolos sic allocutus est: "Euntes ergo, *docete* omnes Gentes[4]... *Prædicate* (non scribite) Evangelium omni creaturæ"[5]. Ex quibus constat munus Apostolorum præcipuum fuisse *prædicandi*, non autem scribendi. (b) Quod sane Apostoli intellexerunt; quidam enim ex eis nihil scripserunt, alii pauca tantum, nec cum intentione totam revelationem scriptis transmittendi, sed solum *datâ occasione*, et ad aliquam specialem veritatem inculcandam magis pro tempore necessariam: quod colligitur ex eo quod pleraque eorum scripta sint *epistolæ* ad particulares ecclesias missæ.

Jamvero hæc agendi ratio Christi et Apostolorum luculenter ostendit quasdam esse veritates ore solum traditas, quas ut fidei regulam et fontem Revelationis a Scripturâ distinctum accipere tenemur; secus enim Christus Apostolos jussisset ea omnia scribere quæ docuerat, ipsique sedulo, antequam vitâ excederent, completum revelationis codicem scriptum reliquissent.

950. (B) *Explicitis declarationibus.* Si Scriptura est sola fidei regula, solus fons Revelationis, id explicite vel implicite significari debet in Scripturâ ipsâ. Atqui nihil hujusmodi in eâ significatur, sed potius non semel *explicite asseritur traditiones orales, a Scripturâ distinctas, tanquam fidei depositum* esse accipiendas. Ita manifeste *S. Paulus* declarat verbum quod *ore* prædicat esse vere *verbum Dei*: "Quo-

[1] *Deut.*, XXXII, 7. — [2] *Ps.*, XLIII, 2. — [3] *Matth.*, X, 7. — [4] *Matth.*, XXVIII, 18-20. — [5] *Marc.*, XVI, 15.

niam cum accepissetis a nobis *verbum auditus Dei*, accepistis illud non ut verbum hominum, sed (sicut vere est) *verbum Dei*" [1]. Paulo post scribit eamdem fidem ei præbendam esse ac Scripturæ : " Itaque, fratres, state : et tenete *traditiones* quas didicistis, sive per *sermonem*, sive per epistolam nostram" [2]. Hic enim traditiones *orales* (per sermonem) traditionibus *scriptis* (per epistolam) æquiparantur, et utrisque eodem modo fideliter est adhærendum. Nec dicere juvat, cum paucis Protestantibus, hic agi tantum de rebus disciplinaribus; nam de rebus ad fidem et mores spectantibus sermo est in his epistolis *ad Thessalonicenses*, ut optimi interpretes etiam acatholici libenter concedunt. — Ad *Romanos* scribens, animadvertit fidem esse *ex auditu* seu ex vivâ prædicatione quâ verbum Dei traditur : « Quomodo credent ei quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante?... Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi [3]." Quapropter et ipse frequenter percurrebat civitates quibus Evangelium prædicaverat, ut eas orali magisterio in fide confirmaret.

Ad Timotheum vero, fidelem discipulum simulque aliorum magistrum, scribit : " Formam habe sanorum verborum quæ a me *audisti*, in fide et in dilectione in Christo Jesu. Bonum depositum custodi per Spiritum S. qui habitat in nobis [4]... Quæ audisti a me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt et alios docere" [5]. Ex his certo colligitur Timotheum a Paulo viâ *traditionis oralis* edoctum fuisse, magistrosque a Timotheo eligendos *vivâ voce* pariter edocendos esse. Porro, tempore quo Paulus hanc scribebat epistolam, cum videlicet jam prope moriturus esset [6], pars notabilis N. Testamenti scripta et vulgata erat; ergo, *etiam post scripta Evangelia*, traditio mere oralis una remanet ex viis veritates revelatas transmittendi, eo magis quod Timotheus jubetur magistros instruere eodem modo, nempe vivâ voce, qui et ipsi alios similiter edoceant. Ergo indesinenter traditio oralis erit fons Revelationis.

[1] *I Thessal.*, II, 13. — [2] *II Thessal.*, II, 14. — [3] *Rom.*, X, 14-17. — [4] *II Tim.*, I, 13-14. — [5] Ibid., II, 2. — [6] Ibid., IV, 6.

Frustra igitur Novatores contendunt hanc oralem traditionem per Scripturas abolendam fuisse; si res enim ita se habuisset, Apostoli hoc suos discipulos monere debuissent; quod nedum faciant, eos potius jubent traditiones servare atque orali magisterio suis discipulis transmittere [1]. Ergo, nisi auctoritas ipsius Scripturæ infirmetur, traditio oralis ut fons Revelationis admitti debet.

951. (C) *Ex ipsâ indole Scripturæ*, quæ ex jam dictis, n. 592-600, non est fidei regula satis tuta, nec omnibus obvia, nec ad dirimendas controversias apta.

952. Protestantes multos olim congerebant textus ad probandum nihil Scripturæ esse addendum, quippe quæ omnino sufficiens sit, ideoque traditionem oralem esse prorsus inutilem, immo periculosam et rejiciendam. Hodie tamen optimi exegetæ fateri coguntur pleraque ex his testimoniis ad rem non spectare. Pauca igitur hâc de re sufficiant.

(a) *Opponunt* hæc verba Moysis ad Judæos: "Non addetis ad verbum quod vobis loquor, nec auferetis ab eo" [2]. — Ad rem vero non pertinent; hic enim agitur de *lege mosaicâ*, quam populus hebraicus mutare non debebat, sed adamussim servare, ut ex contextu patet et locis parallelis [3]. Quo posito, sic arguimus: verba hujusmodi spectant vel solos Judæos, vel etiam Christianos: si prius, cur contra Catholicos adducuntur? si posterius, cur Protestantes non servant totam et solam legem mosaicam?

953. (b) *Instant*: S. Paulus ad *Galatas* scripsit (I, 8): "Licet nos, aut angelus de cælo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit"; ergo qui aliud prædicant præter Evangelium a Paulo prædicatum, ideoque orales traditiones ab hoc Evangelio distinctas, anathemate digni sunt. — *Resp.* Vox præterquam (παρά) hic significat aliquid non solum distinctum, sed etiam *diversum* ab iis quæ Paulus prædicaverat, et eis *contrarium* [4]. Nam S. Paulus scribit ad Galatas, qui, post ejus discessum, aurem præbuerant judaizantium erroribus, proindeque Evangelio prædicationi Paulinæ *contrario*, ut constat ex his verbis: "Miror quod sic tam cito transferimini ab eo qui vos vocavit in gratiam Christi in

[1] Vim hujus argumenti intellexerat J. H. Newman adhuc Protestans, *Essays Critical and Historical*, ed. 1890, vol. I, p. 125-126. Huc etiam pertinent ea quæ scribit *C. Briggs* (loc. cit.): admittit enim existentiam oralis traditionis ut fontis Revelationis; quæ vero de ejus fallibilitate addit confutata manent ex dictis ubi de infallibilitate corpori Episcoporum ejusque Capiti concessa.

[2] *Deut.*, IV, 2. — [3] *Deut.*, XII, 28-32.

[4] Quod hodierni Protestantes libenter concedunt, v. g. Ellicott', *The Handy Commentary*, in h. loc.

aliud Evangelium"[1]. Aliunde, si vox *præterquam* excluderet quidquid a Paulo non evangelizatum erat, eo ipso excluderet etiam libros inspiratos qui postea sive a Paulo sive ab aliis Apostolis scripti sunt; quam sane conclusionem Protestantes admittere nolunt; ergo falsa est interpretatio textus Paulini ab ipsis antiquitus proposita.

954. (c) *Instant iterum;* Paulus enim de Scripturâ ait: "Omnis Scriptura divinitus inspirata, utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitiâ: ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus"[2]. Ergo Scriptura sufficit quoad omnia ad salutem necessaria; ergo inutilis est traditio. *Resp.* Conclusionem latiorem esse quam præmissas nemo est qui non videat; si enim sic arguerem: ad valetudinem servandam, utilis est aer purus; ergo aer sufficit; ergo inutilis est cibus; sane hoc argumentum ut fallaciâ plenum rejiceretur; sic tamen arguunt adversarii! Sensus igitur Apostoli, prout clare ex contextu colligitur, est Scripturam esse quidem valde utilem ad docendum, arguendum etc., non autem *solam* Scripturam ad hoc sufficere; exinde igitur minime excluditur traditio. Ceteras difficultates solutas vide apud *Murray*, l. c., p. 513 sq.

955. **II. Ex antiquitate Christianâ.** Antiqui Patres, sicut Apostoli ipsi, traditionem ut fontem revelationis a Scripturâ distinctum atque infallibilem unanimiter habuerunt.

1° Inter *Patres apostolicos*, *S. Ignatius Martyr*, teste Eusebio[3], "hortabatur incessanter *traditioni Apostolorum inhærere*, quam cum testatus jam esset, ad securitatem certioremve posteritatis notitiam scriptis quoque consignare necessarium duxit". Et vero, ut jam probavimus, n. 669, aperte docet, ad vitandam hæresim fidemque tuto servandam, non aliam esse viam quam fideliter adhærere doctrinæ ab Apostolis traditæ et ab Episcopis authentice expositæ. — Pariter *S. Polycarpus*, S. Joannis discipulus, ad Philippenses scribebat (cap. 7): "Relinquentes vanitatem multorum et falsas doctrinas ad *traditam nobis ab initio* doctrinam revertamur". De eodem Polycarpo *Eusebius* scribit[4]: "Hic ea semper docuit, quæ ab Apostolis didicerat, et quæ etiamnum Ecclesia tradit, et quæ sola sunt vera".. Auctor *ep. ad Diognetum* (c. II): "Apostolorum factus discipulus

[1] *Gal.*, I, 6. — [2] *II Tim*, III, 16 sq.
[3] Euseb., *Hist. Eccles.*, l. III, c. 36, *P. G.* XX, 228
[4] *Hist. Eccles.*, l. IV, c. 14, *P. G.*, XX. p. 337.

fio doctor Gentium : quæ mihi tradita sunt, digne subministro iis qui discipuli fiunt veritatis"...

956. 2° Sæculo *secundo*, *S. Irenæus* eamdem doctrinam *disertius* etiam exponit, ut jam diximus (*De Ecclesiâ*, n. 672 sq.), et addit[1] : "Quid autem si neque Apostoli quidem *Scripturas* reliquissent nobis, nonne oportebat *ordinem sequi traditionis*, quam tradiderunt iis quibus committebant ecclesias? Cui ordinationi assentiunt multæ gentes Barbarorum eorum qui in Christum credunt, *sine charactere vel atramento* scriptam habentes per Spiritum in cordibus suis salutem, et *veterem traditionem* diligenter custodientes". Ergo, juxta S. Irenæum, existant traditiones apostolicæ, a Scripturâ distinctæ, et quæ, absque Scripturâ, sufficiunt ad fidem stabiliendam.

957. 3° *Tertio* et sequentibus sæculis res clarior evadit. *Tertullianus* manifeste docet lites theologicas non Scripturâ solâ, sed *traditione* dirimendas esse : "Ergo non ad Scripturas provocandum est; nec in his constituendum certamen, in quibus *aut nulla aut incerta victoria esset, aut par incertæ*. Nam, etsi non ita evaderet collatio scripturarum, ut utramque partem parem sisteret, ordo rerum desiderabat illud prius proponi quod nunc solum disputandum est : quibus competat fides ipsa? Cujus sint scripturæ? *A quo et per quos, et quando, quibus sit tradita disciplina quâ fiunt Christiani?* Ubi enim apparuerit esse veritatem et disciplinæ et fidei christianæ, illic erit veritas scripturarum, et expositionum, et omnium traditionum christianarum"[2]. Et postea asserit regulam fidei tutam esse doctrinam "quam Ecclesia ab Apostolis, Apostoli a Christo, Christus a Deo tradidit"[3].

Huc etiam spectant textus *Clementis Alex.* et *Origenis* jam allegati, n. 674. Alii Patres Græci exhibent oralem Traditionem tanquam intelligendi regulam, quâ elucidantur dogmata obscure tantum vel nullomodo in Scripturâ con-

[1] S. Iren., *Adv. Hæres.*, l. III, c. 4.

[2] Tertul., *Præscript.*, c. XIX, *P. L.*, II, 31.

[3] Ibid., c. 37, col. 50. Cf. *de Coronâ militis*, cc. III-IV. Cum alia testimonia congerere limites hujus *Synopsis* non permittant, ea legere potes apud auctores allegatos, v. g., **Murray**, l. c., p. 474 sq.; **Schrader**, n. 92 sq.; **Franzelin**, th. 8.

tenta, et quæ eamdem vim habet ac Scriptura, utpote ab Apostolis et a Christo dimanans. Ita, v. g., *S. Basilius* : " Ex asservatis in Ecclesiâ dogmatibus et prædicationibus, alia quidem habemus e doctrinâ *scripto* proditâ, alia vero nobis in mysterio tradita recepimus ex *traditione Apostolorum*, quorum utraque vim eamdem habent ad pietatem " [1].

Quare *S. Augustinus*, sicut S. Stephanus, opinionem S. Cypriani de invaliditate baptismi ab hæreticis collati rejicit tanquam *traditioni contrariam* : " Consuetudo illa quæ opponebatur Cypriano, ab eorum traditione exordium sumpsisse credenda est, sicut sunt multa quæ universa tenet Ecclesia, et ob hoc ab Apostolis præcepta bene creduntur, quanquam scripta non reperiantur " [2].

Quare, si Patres Scripturarum *sufficientiam* et *plenitudinem* quandoque extollunt, non sunt intelligendi quasi traditionis utilitatem aut necessitatem rejiciant; sæpe enim mentem suam ita explicant ut traditionis vim simul agnoscant; ita, v. g., *S. Athanasius* asserit quidem Scripturam sufficere ad idolorum vanitatem et Christi divinitatem demonstrandam, sed simul traditionis utilitatem agnoscit : " Et vero sanctæ ac divinæ Scripturæ ipsæ per se satis sunt ad veritatem indicandam. Exstant quoque plurimi eâ de re a beatis nostris magistris conscripti libri, quos si quis legerit, Scripturarum interpretationem quodammodo intelliget, et eam quam expetit cognitionem consequi poterit " [3]. Iterum traditiones nonnunquam vituperant, sed solum *spurias*, non autem apostolicas, ut, v. g., *S. Athanasius*, qui (ep. 39) *apocryphas* traditiones rejicit : " Quandoquidem aggressi sunt aliqui describere sibi *apocrypha*, et cum inspiratâ divinitus Scripturâ confundere ". — Alibi docent in Scripturis omnia contineri, quia videlicet ibi etiam prædicata invenitur necessitas traditionis ab Apostolis transmissæ. Quandoque etiam dicunt omnia ad fidem et mores pertinentia ibi reperiri, ita tamen ut ad ea lucide exponenda requiratur Ecclesiæ magisterium [4].

958. 4° Ex *Conciliorum praxi*, quorum infallibilitatem supra demonstravimus. In C. *Nicæno*, Patres non solum Scripturam sed etiam Traditionem allegârunt ut fidei regulam, quemadmodum refert *S. Athanasius*, qui Arianos re-

[1] *De Spiritu Sancto*, c. 27, *P. G.*, XXXII, 187. Quam doctrinam Patrum Græcorum exponit **J. Tixeront**, *Hist. des Dogmes*, t. II, p. 14-15.

[2] *De Baptismo*, l. V, n. 31, *P. L*, XLIII, 192.

[3] *Oratio contra Gentes*, c. 1, *P. G.*, XXV, 3.

[4] Quod erudite declarat **Franzelin**, op. cit., th. 19.

prehendit eo quod errorem Patrum doctrinæ contrarium docuerint[1]. Pariter in C. *Ephesino*, teste *S. Vincentio Lirin.*, sanctorum Patrum sententiæ in medium prolatæ sunt, "ut scilicet rite atque sollemniter ex eorum consensu atque decreto antiqui dogmatis religio confirmaretur et profanæ novitatis blasphemia condemnaretur"[2]. Nec aliter in C. *Chalcedonensi*, ubi, lectâ Leonis epistolâ, Episcopi clamaverunt: "Hæc fides Patrum; hæc fides Apostolorum; omnes ita credimus".

Merito igitur rem definivit *Tridentinum*[3]: "Perspiciens hanc veritatem et disciplinam contineri in libris scriptis, et sine scripto traditionibus, quæ ipsius Christi ore ab Apostolis acceptæ, aut ipsis Apostolis, Spiritu S. dictante, quasi per manus traditæ, ad nos usque pervenerunt, (Synodus) orthodoxorum Patrum exempla secuta, omnes libros tam Veteris quam Novi Testamenti, cum utriusque unus Deus sit auctor, necnon *traditiones ipsas*, tum ad *fidem*, tum ad *mores* pertinentes, tanquam vel oretenus a Christo, vel a Spiritu S. dictatas, et continuâ successione in Ecclesiâ catholicâ servatas, *pari pietatis affectu ac reverentiâ suscipit et veneratur*". Ibi tamen notari debet illas solum traditiones infallibiles declarari quæ ad fidem et mores pertineant.

959. **Corollarium.** Traditio igitur latius patet quam Scriptura, *veritatesque complectitur quæ in Scripturâ aut nullatenus aut nonnisi obscure continentur.* Revera ipsi Protestantes credere se profitentur quasdam veritates quæ in libris sacris non reperiuntur, v. g., canonem Novi Testamenti, necessitatem baptismi pro infantibus, dici dominicæ observationem, liceitatem jurisjurandi cui opponi videntur verba Domini[4], Scripturæ sufficientiam et Traditionis inutilitatem, etc.

Prudentiâ igitur carent et adversariorum impugnationibus ansam præbent theologi qui omnes catholicas theses Scripturâ probare aggrediuntur: quædam enim, ut perpetua virginitas B. Mariæ, nullatenus in Scripturâ inveniun-

[1] *De decretis Nic. Synodi*, n. 25, *P. G.*, XXV, 460-461.
[2] *Commonit.*, n. 29, *P. L.*, L, 678-679.
[3] Sess. IV, ap. **Denz.-Bann.**, n. 783. — [4] *Matth.*, V, 34.

tur, aliæ vero nonnisi valde obscure, ut ejusdem immaculata conceptio aut numerus septenarius sacramentorum.

960. *Objiciunt* Protestantes traditiones orales, attentâ humanâ fragilitate, mox adulterari, ideoque auctoritate carere. — *Resp.* Res forsan ita se haberet, si nullum medium institutum esset ad eas custodiendas et discernendas. Sed, ut diximus, Christus instituit *vivum* et *infallibile* magisterium quo traditiones vere divinæ integre custodiri et authentice exponi valeant. Insuper hujusmodi traditiones, quæ primum *orales* erant, mox in documentis scriptis consignatæ sunt, v. g., in scriptis Patrum et Doctorum, symbolis fidei, liturgiis, decretis Romanorum Pontificum et Conciliorum, etc., quibus variis documentis utitur Ecclesia, divino assistente Spiritu, ad detegendum quænam inter traditiones sint vere apostolicæ, et quomodo intelligi debeant. Et ita traditiones incorruptæ usque ad nos pervenire potuerunt.

§ II. De organis Traditionis [1].

961. Traditionis organa dicuntur variæ voces quibus fides catholica exprimitur, nempe *S. Pontifex, Episcopi* et aliquo sensu *Fideles :* S. Pontifex, qui, ex jam probatis, est infallibilis quando ex cathedrâ veritatem credendam de fide et moribus universæ Ecclesiæ proponit; Episcopi, qui et ipsi infallibilitatis privilegio gaudent, quando, sub Romano Pontifice, sive dispersi sive in Concilium coadunati, aliquam veritatem credendam ore moraliter unanimi proponunt; Fideles tandem, quatenus et ipsi eodem fruuntur privilegio quando, Pastoribus suis fideliter uniti, fere unanimiter aliquid tanquam de fide credendum profitentur.

962. Si vero ad *modum* spectamus quo magisterium *exercetur*, duplex a Concilio *Vaticano* agnoscitur magisterium, *sollemne* et *ordinarium :* " Porro fide divinâ et catholicâ ea omnia credenda sunt, quæ in verbo Dei scripto vel tradito continentur, et ab Ecclesiâ sive *sollemni* judicio, sive *ordinario et universali* magisterio, tanquam divinitus revelata credenda proponuntur " [2].

[1] **M. Canus**, op. cit., lib. IV sq.; **Perrone**, n. 423 sq.; **Franzelin**, p. 164 sq.; **Schæzler**, *Introductio in S. Theologiam*, Ratisbonæ, 1882, p. 128 sq.; **De Groot**, q. XIX, sq.; **Berthier**, p. I, lib. II, p. 233 sq.; **Lambrecht**, p. I, c. 2, p. 16 sq.; **Pesch**, n. 571 sq.; **Salvatore di Bartolo**, op. cit., p. 220-237.

[2] Sess. III, cap. III, de Fide.

Magisterium *sollemne* illud est quod raro et definitionibus formalibus et authenticis exercetur; *ordinarium* autem quod quotidie jugi Ecclesiæ prædicatione manifestatur. — De utroque igitur seorsim dicendum.

I. De sollemni Ecclesiæ magisterio.

963. Magisterium Ecclesiæ sollemne complectitur : (a) *definitiones dogmaticas* Conciliorum œcumenicorum, vel Rom. Pontificum, aut etiam Conciliorum particularium quæ ab Ecclesiâ universali recepta sunt, vel a SS. Pontificibus in formâ *sollemni* approbata sunt[1]; nam, ex dictis in *Tr. de Ecclesiâ*, hujusmodi definitiones sunt vere infallibiles, ac proinde fons Revelationis omnino certus; (b) *Symbola* vel *professiones fidei* ab Ecclesiâ edita vel authentice approbata[2]; hæc enim summam credendorum continent, ideoque sunt fons Revelationis omnino authenticus.

1° De definitionibus dogmaticis.

964. Cum jam constet has definitiones irreformabiles esse, tantummodo inquirendum manet quomodo dignoscere valeamus quænam in eis tanquam de fide sint tenenda; non enim omnia quæ in decretis vel canonibus leguntur, sunt fidei objectum, sed ea tantum quæ directe et immediate fidei proponuntur. Hæc igitur præsertim sunt præ oculis habenda : —

(A) In Conciliis, ea sola credenda proponuntur quæ in *decretis* vel *canonibus* inveniuntur, et quidem *de fide* vel *moribus*. Quæ in præviis congregationibus vel sessionibus a Patribus dicuntur, etsi utilia ad mentem eorum ideoque

[1] Hujusmodi sunt *Milevitanum II* ab Innocentio I (ep. 30) et Zozimo per *Tractoriam* epistolam probatum; *Arausicanum II* a Bonifacio II confirmatum, etc. Cf. Denzing.-Bann., nn. 101, 174. Dixi in *formâ sollemni*, quâ videlicet Pontifex *sua faciat decreta* Concilii; si enim ea tantum approbat in formâ *simplici*, prout hodie fit communiter, definitiones Concil. particularium non sunt irreformabiles; pro genuino tamen fidei testimonio Episcoporum his Conciliis assistentium haberi possunt.

[2] Nonnulli symbola referunt ad magisterium *ordinarium* : hoc verum est quidem sub aliquo respectu, quatenus quotidie a fidelibus recitantur; sed quatenus a Conciliis vel Pontificibus sollemniter eduntur vel approbantur, ad magisterium *sollemne* spectant.

ad sensum decreti intelligendum, non sunt *ut talia* objectum fidei, quia in his Episcopi non definire, sed solum discutere intendunt. — Præterea si quid invenitur in decretis ad fidem et mores non spectans, v. g., aliquid ad disciplinam aut ad scientias naturales exclusive pertinens, non est objectum fidei, ex dictis supra, n. 746.

965. (B) In decretis canonibus vel Litteris Apostolicis, sedulo distinguendum est definitionis *objectum* a *motivis* seu *argumentis* quibus innititur; objectum enim definitum est quidem de fide tenendum; sed divina assistentia promissa non fuit quoad *motiva* definitionis, præcipue si singillatim sumuntur: nam Patres vel Pontifices ea inducendo, *non* ut *definientes*, sed ut *arguentes* loquuntur. Argumenta igitur theologica vel philosophica, quæ in medium proferuntur, ad fidem non pertinent, quia mens Pontificis vel Concilii non est aliquid definire his argumentis utendo. Si autem Pontifex vel Concilium textum Scripturæ ita allegat ut declaret eum tali vel tali modo esse intelligendum, hæc declaratio est infallibilis, cum in hoc casu sensus Scripturæ authentice definiatur[1]; si vero textus Scripturæ usurpatur tanquam argumentum ad hominem, vel sensu accommodatitio, vel alio quocumque modo ex quo constet genuinum ejus sensum non definiri, talis interpretatio non est de fide[2]. Ex quo pariter sequitur *obiter dicta, propositiones incidentes*, aliaque ejusmodi quæ cum re definitâ non necessario connectantur, minime esse fidei objectum.

966. (C) In definitionibus condendis, Concilium vel Pontifex non astringitur ulli certæ formulæ, sed sufficit quæcumque verborum forma, quâ æquivalenter declaretur doctrinam esse *revelatam, de fide tenendam, dogma catholicum, dogma fidei*, veritatem *in Scripturâ aut verbo Dei contentam*,

[1] Ita, v. g., quando *Tridentinum* definivit (sess. VII, can. 2) verba Christi, "Nisi quis renatus fuerit ex aquâ"... non metaphorice, sed de aquâ naturali esse intelligenda; aut verba Apostoli (*Rom.*, III, 24) quibus dicit justificari hominem per fidem et gratis eo sensu intelligenda esse quem perpetuus Ecclesiæ consensus tenuit et expressit (sess. VI, c. 8).

[2] Ita, quamvis Concilia quædam generalia verba Christi, "Ubi duo vel tres fuerint congregati"... (*Matth.*, XVIII, 20), de Conciliorum institutione intellexerint, non est de fide præfata verba hunc habere sensum, quia nonnisi obiter et sensu accommodatitio hoc declarârunt. Cf. **Murray**, disp. XVI, n. 27.

perpetuo in Ecclesiâ creditam, a Patribus traditam, fidem esse omnium, etc.; vel contrariam doctrinam esse *hæreticam*, *verbo Dei contrariam*, *Evangelio doctrinæve Apostolorum contrariam*, etc.; his enim et similibus verbis satis clare exprimitur veritatem propositam esse objectum fidei.

Generatim loquendo, canones qui *anathemate* plectunt eos qui talem vel talem doctrinam asserunt vel negant, definitionem continent, dummodo constet rem de quâ agitur non esse mere disciplinarem. Idem multi theologi dicunt de decretis quibus excommunicatio fertur in contradicentes; quod tamen non semper verum est, cum aliquando Pontifices excommunicatione punierint ipso facto incurrendâ eos qui propositiones erroneas tantum aut scandalosas docebant vel defendebant [1].

Errant proinde qui dicunt in *solis canonibus* Tridentini aut Vaticani contineri doctrinam definitam, non autem in capitibus quæ canones præcedunt; nam utrumque Concilium mentem definiendi doctrinas de fide tenendas in nonnullis capitibus diserte expressit; ita *Tridentinum*, initio decreti de justificatione [2], " exponere intendit omnibus Christifidelibus veram sanamque doctrinam ipsius justificationis, quam Sol justitiæ Christus Jesus... docuit, Apostoli tradiderunt, et Catholica Ecclesia Spiritu S. suggerente perpetuo retinuit, districtius inhibendo ne deinceps audeat quisquam aliter credere "... *Vaticanum* pariter hæc habet initio sess. III, cap. 1 : " Sancta Catholica Apostolica Romana Ecclesia *credit* et *confitetur* unum esse Deum "...; et infra, cap. 2 : " Eadem sancta Mater Ecclesia *tenet* et *docet* Deum "... etc. Jamvero hujusmodi formulæ manifeste ostendunt veritates, hisce capitibus comprehensas, proponi ut objectum fidei; definitiones igitur etiam in his capitibus haberi possunt, dummodo ex contextu id clare constet juxta regulas jam expositas.

---

[1] Ita *Alexander VII*, post damnatas 28 propositiones, ad lit : " Sanctissimus, re mature consideratâ, statuit et decrevit prædictas propositiones, et unamquamque ipsarum, ut minimum tanquam *scandalosas*, esse damnandas et prohibendas... ita ut quicumque illas aut conjunctim aut divisim docuerit... ipso facto incidat in excommunicationem ". Cf. **Murray**, disp. XVII, n. 274.

[2] Sess. VI.

967. (D) Ad recte intelligendum quid vere et proprie definitum fuerit, expendere necesse est : (a) *quid docuerint hæretici* quorum errores damnantur, et *quodnam* ex eorum assertis Concilium aut Pontifex reprobare voluerint. Ita, cum in *Tridentino* mens Patrum fuerit Protestantium errores reprobare, non autem opiniones inter catholicos libere disputatas, melius sane intelligentur canones si prius Lutheri Calvinique errores sedulo investigantur; (b) *quid Patres definire voluerint*, quid vero liberæ disputationi relinquere : quod constat non solum ex ipso tenore decreti, sed etiam ex discussionibus quæ ipsam definitionem præcesserunt, ut sæpe ex *Actis Concilii* colligi potest; (c) *quo sensu verba in definitione adhibita intelligenda sint :* quod elucidari potest ex communi et recepto usu verborum tempore quo Concilium habitum est, necnon e præviis discussionibus ut supra, et ex interpretatione quæ inter coævos aut subsequioris ævi theologos prævaluit, præsertim vero ex authenticâ interpretatione ipsius Ecclesiæ, si quæ data fuerit [1].

968. (E) Tandem, ut aliqua veritas sit objectum fidei, *clare* et *certo* in definitione proponi debet. Ecclesia enim rem non definit nisi ad obscura apertius declaranda et dubia solvenda. Si igitur verba in aliquo decreto adhibita ita sunt obscura et dubia, ut de eorum interpretatione merito inter theologos disputetur, fideles non tenentur assensum fidei præbere, sed exspectare possunt usquedum authenticâ interpretatione magisterii sollemnis aut ordinarii res clara et certa evadat. Lex igitur credendi non obligat, nisi certo moraliter constet de sensu definitionis.

969. **Corollarium de conciliis particularibus.** Hactenus de definitionibus Conc. generalium vel R. Pontificum. Decreta autem Conc. particularium, etiam in definitionibus circa fidem moresve, non sunt irreformabilia, cum infallibilitas *non uni provinciæ* aut nationi, sed *toti Ecclesiæ ejusque Capiti* tantummodo promissa fuerit: hinc quædam de

[1] Ita sensus vocabuli ὁμοούσιος perfecte non intelligitur nisi præ mente habeantur errores ariani, disceptationes inter Athanasium et Eusebianos sive in ipso Concilio Nicæno sive post, et subsequentes definitiones Concilii Constantinopolitani.

facto errârunt, v. g. *Antiochense* (a. 341), *Mediolanense* (a. 355), *Seleucianum* (a. 359), etc.

Attamen Concilia particularia valde probabile afferunt argumentum, præsertim quando *plura simul* de *eodem dogmate* consensu commendantur. Revera ex innumeris Conciliis particularibus hucusque habitis, vix quinque aut sex, ait *M. Canus* [1], reperiuntur, quæ a rectâ definiendi ratione ac viâ declinaverint. Immo absolutam certitudinem conferrent, si *omnia unanimiter* aliquod dogma ad fidem pertinere docerent : tunc enim haberetur totius Ecclesiæ consensus [2].

2° De Symbolis et fidei professionibus [3].

970. (A) *De Symbolis in genere.* Symbolum (gr. σύμβολον) tria significat, videlicet plurium collationem seu collectionem in unum, vel signum aut tesseram *militarem*, quâ mili-

[1] **M. Canus**, op. cit., lib. V, c. 4, p. 361 ed. *Migne.*

[2] Præcipuæ collectiones Conciliorum, tum generalium tum particularium hæ sunt : *Conciliorum omnium Collectio regia*, Paris, 1644; **Labbe** et **Cossart**, *Sacrosancta Concilia*, Paris, 1671; **Harduin**, *Conciliorum collectio*, Paris, 1715; **Mansi**, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima Collectio* Florent. et Venet., 1759-1798, ubi pariter inveniuntur epistolæ et decreta Rom. Pontificum. Hæc collectio usque ad annum 1439 tantum perducta, a **Martin** denuo edita, usque ad præsens continuanda est. Paris, Welter, 1901 sqq., Concilia autem recentiora (1682-1869) refert *Collectio-Lacensis*, seu *Acta et decreta sacrorum Conciliorum recentiorum*, 7 vol. in-4°, Friburgi, 1870-1890. Quoad Conciliorum historiam, vide **Héfélé**, *Conciliengeschichte*, Freiburg im Br., 1855-74; gallice redditum et notis auctum a **Dom Leclercq**, *Histoire des Conciles*, Paris, 1907 sq.; quædam volumina pariter *anglice* versa sunt. Insuper, quoad Acta S. Pontificum, cfr. **Coustant**, *Epistolæ R. Pontif.*, Paris, 1721, cum additamentis **Schœnemann**, Gottingæ, 1799, vel **A. Thiel**, Braunsberg, 1868; **Ph. Jaffé**, *Regesta Pontificum Rom. ab condità Ecclesiâ ad annum post Christum natum 1198*, Berolini, 1851; cum continuat. **A. Potthast**, Berolini, 1873; et correctionibus **Pressutti**, *I Regesti de' Rom. Pontefici*, Roma, 1874; **Cocquelines**, *Bullarium magnum*, 28 in-fol., Romæ, 1739-1762, quod usque ad Greg. XVI produxit **Barberi**, *Bullarii romani continuatio*, 9 in-fol., Romæ, 1835-1857.

[3] **Natalis Alexander**, *de Symbolo; de Symbolo Apostolorum;* **Madrisius**, *De Symbolo fidei;* **Lazerus**, *de Antiquo usu Formul. fidei* quæ omnia invenies apud *Migne*, Theol. Curs., VI, p. 11 sq.); **C. Butler***, *An historical and literary account of the Formularies, Confessions of Faith or Symbolic books of the R. Catholic, Greek, and principal Protestant Churches*, London, 1816; **P. Schaff***, *The Creeds of Christendom*, New-York, 1887; **Kraus**, *Realency Klop.*, v° *Symbole*, **Denzinger**, *Enchiridion Symbolorum et definitionum*, — opus pluries editum, et theologiæ candidatis valde utile; optimam editionem emendatam et auctam publici juris fecit **C. Bannwart**, Friburgi, 1908.

tes ab aliis dignoscuntur, aut etiam *contractuum* tesseram quâ videlicet pacta ut authentica habebantur. Quæ quidem tria Symbolis fidei optime adaptantur; sunt enim collectio quædam credendorum, signum quo Christiani ab Infidelibus distinguuntur, et tessera pacti quod inimus cum Deo in baptismo. Quâre Symbolum definiri potest *simplex ac brevis summa veritatum fidei*, ab Ecclesiâ fidelibus proposita in signum professionis suæ.

Utilitas Symbolorum triplex est: (a) ut *docentes* unum et idem fidei compendium habeant, quod omnes omnibus proponant, ut sic fidei unitas facilius et efficacius servetur; (b) ut *discentes* brevem fidei formulam habeant, quam memoriæ commendare atque frequenter recitare valeant, cujus *brevitas* mentem instruat nec memoriam oneret, *simplicitas* rudium ingenio accommodetur, ac *plenitudo* eorum necessitatibus satisfaciat; (c) ut *fideles* ab infidelibus per ejusdem fidei professionem secernantur atque securius ab hæresibus retrahantur.

Tria sunt præcipua Symbola, quæ non solum a Catholicis, sed etiam a Græcis ac plerisque Protestantibus tanquam fidei expositio accipiuntur, videlicet Apostolicum, Nicæno-Constantinopolitanum, ac Athanasianum, de quibus seorsim pauca dicemus.

971. (B) *De Symbolo Apostolorum*[1]. (a) Certum est Symbolum, quod Apostolorum dicitur, esse vere apostolicum quoad *doctrinam*, quatenus nihil aliud continet nisi quod ab Apostolis fuerit traditum. Controvertitur autem num sit etiam apostolicum quoad *originem*, quatenus fuerit *ab Apostolis* ipsis conditum. Hodie rejicitur opinio quæ singulis Apostolis tribuit singulorum Symboli articulorum confectionem. Multi autem antiquiores theologi docebant,

[1] Præter auctores citatos, cf. **Gaspari**, *Geschichte des Taufsymbols und der Glaubensregel*, Christiania, 1866-75; **C. A. Swaison**, *The Nicene and Apostles' Creeds*, London, 1875; **Batiffol**, *Le Symbole des Apôtres*, in *Revue Biblique*, Jan. 1894, p. 30 sq. et in *Dict. de Théol.* (Vacant); **S. Baümer**, *Das apostolische Glaubensbekenntniss*, Mainz, 1893, c. XIII: **A. Harnack**, *Das Apostolische Glaubensbekenntniss*... Berlin, 1892; **E. Vacandard**, *Les origines du Symbole des Apôtres*, in *Etudes de critique et d'hist. relig.*, 3e éd. 1906; vel ap. **A. d'Alès**, *Dict. d'Apologétique*, t. I, p. 272-283, cum auctoribus ibi allegatis.

et quidam etiam nunc putant, totum Symbolum fuisse ab Apostolis, antequam ab invicem discederent, conditum atque approbatum [1]. Hodierni tamen critici, etiam Catholici, communiter docent Symbolum non fuisse ab ipsis Apostolis conditum, sed nihil aliud esse nisi regulam fidei in Christum et Trinitatem catechumenis propositam, antequam baptizarentur, cujus Apostoli substantiam tantum tradiderunt, et quæ paulatim et successive nova suscepit additamenta, ut novæ hæreses undique exsurgentes melius præcaverentur ac confutarentur. Præcipui enim articuli jam in Epistolis S. Ignatii, et in operibus S. Justini, S. Irenæi, Tertulliani et Origenis inveniuntur [2], sed tantum quoad substantiam; et a temporibus apostolicis usque ad finem sæc. V, nonnulla verba successive addita fuisse constat ex variis formulis quas legere est apud Patres [3]. Quidquid est, auctoritas ejus est indubitata, cum substantia ab ipsis Apostolis veniat, variaque additamenta auctoritate universalis Ecclesiæ approbata fuerint.

972. (b) Symbolum Apostolorum, juxta quosdam, in quatuordecim, juxta alios, in duodecim articulos dividitur : quæ posterior divisio communi fidelium usu recepta est, et a Catechismo Concilii Tridentini approbata. In tres partes distribuitur : in primâ, agitur de Patre et de miro creationis opere; in secundâ, de Filio et humanæ redemptionis mysterio; in tertiâ, de Spiritu sancto, qui est caput et fons sanctitatis nostræ; alibi ostendimus, n. 11, theologiam dogmaticam nihil aliud esse nisi Symboli scientificam expositionem.

[1] Primus qui id aperte docuit est **Rufinus** († 410), qui in *Comment. in Symbol. Apost.*, n. 2, *P. L.*, XXI, 337, hæc scribit : " Discessuri (Apostoli) ab invicem, normam sibi prius futuræ prædicationis in commune constituunt, ne forte alii alio abducti, diversum aliquid his qui ad fidem Christi invitabantur, exponerent. Omnes igitur in uno positi et Spiritu S. repleti, breve istud futuræ sibi, ut diximus, prædicationis indicium, in unum conferendo quod sentiebant unusquisque, componunt, atque hanc credentibus dandam esse regulam statuunt. Symbolum autem hoc multis et justissimis ex causis appellari voluerunt ".

[2] **S. Ignat.**, *ad Trall.*, c. 9; **S. Justinus**, *Apolog. I et II* et *Dial. cum Tryph.*; **S. Iren.**, *Adv. Hæres.* l. I, c. X, n. 1; l. III, c. IV, n. 1-2; **Tertul.**, *de Virgin. velandis*, c. I; *Adv. Prax.*, c. II; **Orig.**, *De principiis*, l. I, præfat., 4-5.

[3] Præter Patres jam allegatos, cfr. **Cyprian.**, *Ep. ad Magnum*; **Novatian.**, apud *Gallandi*, t. III, p. 287 sq.; **Gregor. Thaumat.**, apud *Gallandi*, l. c., p. 385; **Euseb. Cæsar.**, apud *Socratem*, Hist. Eccles., lib. I, c. 8; **S. Cyril. Hieros.**, *Catecheses*; etc. — Varias Symboli formas variaque additamenta compendiose refert **Denz.-Bann.**, n. 1-40.

S. Thomas (2. 2. q. I, a. 8) optime explicat quomodo Symbolum ea omnia complectatur quæ magis necessaria sunt ad salutem. Duo enim primario ad fidem pertinent, finis ultimus supernaturâlis, seu Deus per visionem beatificam apprehensus, et medium ad hunc finem attingendum, scilicet humanitas Christi. Atqui Symbolum nobis credendas proponit præcipuas veritates tum circa *majestatem Divinitatis*, videlicet unitatem naturæ et personarum trinitatem, opera divinitatis propria, sive naturalia, ut creationem, sive supernaturalia, ut sanctificationem et glorificationem; tum circa *humanitatem Christi*, ejus conceptionem, nativitatem, passionem, sepulturam, descensum ad inferos, resurrectionem, ascensionem et futurum adventum ad judicandos homines.

973. (C) *De Symbolo Nicæno-Constantinopolitano.* Hoc Symbolum, quod *Patrum* dicitur, ut distinguatur a Symbolo Apostolorum, inchoatum est in C. Nicæno (325), in C. Constantinopolitano (381) auctum, a C. Ephesino (431) approbatum, et sæc. IX completum per additionem vocis *Filioque.* Concilium *Nicænum*, ut expressius declararet, contra hæresim arianam, divinitatem Verbi, hæc præcipue Symbolo Apostolorum addidit [1]: "Et in unum Dominum nostrum Jesum Christum, Filium Dei, natum ex Patre unigenitum, hoc est, de substantiâ Patris, Deum ex Deo, Lumen ex Lumine, Deum verum de Deo vero, natum, non factum, *consubstantialem* Patri, per quem omnia facta sunt, quæ in cœlo et in terrâ ... ".

Nil autem additum est de divinitate Spiritûs S., quia tunc temporis nondum negata fuerat; exortâ autem hæresi Macedonianorum, qui hanc veritatem impugnabant, C. *Constantinopolitanum* pauca addidit ad divinitatem Spiritûs S. disertius vindicandam [2]: "Et in Spiritum sanctum, Dominum et vivificantem, ex Patre procedentem, cum Patre et Filio adorandum et conglorificandum, qui locutus est per Prophetas".

Postea vero quibusdam hæreticis negantibus Spiritum S. a Filio procedere, opportunum visum est Symbolo addere particulam *Filioque*, ad hunc errorem expresse confutandum; quod additamentum primum in Hispaniâ (an. 589) obtinuit, deinde in Galliâ Angliâque; attamen Leo III

[1] Denz.-Bann., n. 54.
[2] Denz.-Bann., n. 86.

illud sancire noluit, et nonnisi sæc. IX a Rom. Pontificibus approbatum fuit, nec sollemni decreto, sed permissione datâ illud in missâ canendi.

De *auctoritate* hujus Symboli nulla potest esse difficultas, cum a Conciliis generalibus conditum et approbatum fuerit, ipsaque particula *Filioque* non solum a Rom. Pontificibus, sed etiam a Conciliis *Lugdunensi II* et *Florentino* confirmata fuerit.

974. (**D**) *De Symbolo Athanasiano.* Illud Symbolum ita nuncupatur, quia per plura sæcula *S. Athanasio* tributum fuit. Hodierni vero critici plerique negant Athanasium ejus auctorem fuisse, quia in genuinis operibus S. Doctoris non invenitur; nec unquam explicite allegatum fuit sive ab auctoribus, sive a Conciliis ante sæc. VII, quamvis dogmata ibi expressa per hoc tempus sæpius impugnata fuerint; et insuper jam in eo inveniuntur circa mysterium Incarnationis formulæ quæ nonnisi a *C. Chalcedonensi* post ejus mortem celebrato, in Ecclesiâ viguerunt. Quis autem ejusdem auctor fuerit, vel quo tempore scriptum, incertum manet. Primum expresse allegatur in synodo quartâ Toletanâ, an. 633, et videtur in Hispaniâ vel Galliâ meridionali, quinto aut sexto sæculo confectum, sub ementito nomine Athanasii, ut major auctoritas statim ei conciliaretur [1]. Quidquid est de ejus origine, ab Ecclesiâ approbatum est, et tanquam fidei formula fidelibus propositum, necnon in Breviario consignatum. Protestantes, qui *Orthodoxi* dicuntur, ejus auctoritatem pariter accipiunt, non autem Liberales. Theologicam expositionem duplicis mysterii Trinitatis et Incarnationis verbis claris simul ac philosophicis complectitur.

975. (**E**) *De professionibus fidei* [2]. Professiones fidei nihil aliud sunt nisi fusior expositio quorumdam fidei articulorum contra recentiores errores; cum enim novæ hæreses

[1] **K. Künstle**, *Eine Bibliothek der Symbole und theologischer Tractate*, in *Forschungen zur christlichen Litt. und Dogmengeschichte*, Bd. I, Heft IV, p. 35-42, hispanicam originem asserit. Juxta alios, *S. Cæsarius Arelatensis* († 543) hujus esset symboli primus testis, et forsan auctor. Ita **G. Morin**, *Le symbole d'Athanase et son premier témoin Césaire d'Arles*, in *Revue Bénédictine*, XVIII (1901), p. 337-363; **P. Lejay**, art. *Césaire*, in *Dict. theol.* (Vacant), II, 2177.

[2] **Buschbell**, *Die professiones fidei der Päpste*, 1896.

ortæ fuerint, præsertim a tempore Reformationis, opportunum visum est antiquis symbolis novas addere formulas, quibus tutius præcaveretur error.

Præcipuæ sunt : (a) Professio *Tridentina*, seu *Piana*, quæ ita nuncupatur quia, jubente Tridentino, a Pio IV præscripta fuit per Constitutionem *Injunctum nobis*, 13 nov. 1564; summarium eorum quæ a Concilio definita sunt continet hisque concluditur verbis : " Cetera item omnia a sacris canonibus et œcumenicis conciliis, ac præcipue a sacrosanctâ Tridentinâ Synodo tradita, definita et declarata indubitanter recipio atque profiteor ". Præterea, ex decreto S. Cong. Concil., 20 jan. 1877, his verbis addi debent sequentia : " et ab œcumenico Concilio Vaticano tradita, definita ac declarata, præsertim de Rom. Pontificis primatu et infallibili magisterio [1] ".

(b) Professio *Græcis* præscripta a Gregorio XIII per Constit. *Sanctissimus Dominus noster*, an. 1575, in quâ, præter ea quæ in Tridentinâ leguntur, invenire est specialem condemnationem errorum a Græcis schismaticis admissorum circa processionem Spiritûs S., panem azymum, primatum Rom. Pontificis, etc.[2]. (c) Professio fidei *Orientalibus* præscripta ab Urbano VIII et Benedicto XIV, per Constitut *Nuper ad nos*, 1743, quæ modo speciali errores Nestorii et Eutychetis reprobat atque condemnat [3]. Ex quo sequitur his professionibus fidem præstandam esse, cum sint summarium credendorum a Rom. Pontificibus authentice editum vel approbatum.

Ad dijudicandum quid sit de fide tenendum in Symbolis et professionibus fidei, sequendæ sunt regulæ superius expositæ de definitionibus dogmaticis.

II. De ordinario ac universali Ecclesiæ magisterio [4].

976. Ecclesia, per orbem dispersa, infallibiliter etiam docet quotidie ordinario magisterio, quod variis modis exercetur, præsertim vero *prædicatione Corporis Episcopo-*

[1] Denz.-Bann., n. 994 sq.
[2] Denz.-Bann., n. 1088 sq. — [3] *Ibid.*, n. 1459 sq.
[4] Præter auctores jam allegatos, vide J. M. Vacant, *Le Magistère ordinaire de l'Eglise et ses organes*, Paris et Lyon, 1887.

rum; praxi universali cum dogmatibus connexâ; *consensu* moraliter unanimi *Patrum ac theologorum; sensu communi fidelium.* De quibus seorsim dicendum est, quo facilius dignoscatur valor probationum ex his variis fontibus desumptarum.

1° De prædicatione moraliter unanimi Episcoporum.

977. Episcopi per orbem dispersi, quamdiu S. Pontifici subduntur, sunt infallibiles, quando aliquam doctrinam de fide et moribus fidelibus tenendam unanimiter aut fere unanimiter proponunt, ex dictis supra, n. 882. Hic autem consensus variis modis constare potest: *catechismis*, in quibus brevis summa veritatum credendarum exponitur; *synodalibus instructionibus*, quibus pastores animarum sibi subditos edocent; *mandatis* aut *concionibus* ad populum habitis ad fidem proponendam aut propugnandam. Si ex his aut aliis ejusmodi documentis constat aliquam doctrinam *universaliter* tanquam objectum fidei proponi, id plane sufficit ut hæc credenda sit. Hanc autem universalitatem non impedit paucorum dissensus, dummodo Supremus Pontifex cum majori parte episcoporum sentiat. Quapropter non pauci hodie putant Assumptionem B. Mariæ in cælum esse de fide, cum hæc ab Episcopis fere unanimiter tanquam in Traditione contenta doceatur.

2° De Ecclesiæ praxi cum dogmatibus connexâ.

978. Sub hoc capite comprehendi possunt *ritus publici* in sollemni *sacrificii* celebratione usurpati, vel in *sacramentorum* administratione; vel *formulæ precum*, variaque festa aut officia ab Ecclesiâ instituta; vel tandem *usus sacri* cum doctrinâ connexi. In his enim et aliis hujusmodi fides Ecclesiæ authentice manifestari potest.

(A) *Conspectus historicus præcipuarum liturgiarum.* Ritus sacri, librique in quibus continentur, vocantur *Liturgiæ*. Jamvero multæ sunt Liturgiæ, quæ in *orientales* et *occidentales* dividuntur [1]. Inter *orientales* Liturgias,

[1] Monumenta liturgica exhibent **Assemani**, *Codex liturgicus Ecclesiæ universæ*, Romæ, 1749, 13 vol.; **Daniel**, *Codex liturgicus Ecclesiæ universalis*, Lip-

duæ sunt ad quas ceteræ revocantur, nempe *Syra* et *Alexandrina*. Occidentales vero pariter ad duas revocantur, nempe *Romanam* et *Gallicanam*.

979. (a) *Syra* liturgia antiqua, quæ primum Antiochiæ floruit, posteaque totum Orientem, excepto Ægypto, pervasit, describitur præcipue in *Catechesibus S. Cyrilli Hierosolymitani*, ubi exponuntur ritus baptismi, pœnitentiæ, confirmationis et missæ [1], in *Apostolicis Constitutionibus* [2] et in *Peregrinatione ad loca sancta* [3]. Ab eâ dimanant liturgia *græca S. Jacobi* et liturgia *syriaca S. Jacobi*, quæ sæculo V jam quoad essentiales partes vigebant : hodiernæ editiones græcæ multas additiones continent e byzantinâ liturgiâ mutuatas. Ex eâ pariter procedit *byzantina* liturgia, quæ tria præsertim documenta complectitur, nempe liturgiam S. Basilii, liturgiam S. Chrysostomi, et liturgiam S. Gregorii Magni seu missam præsanctificatorum : hæc hodie non solum Constantinopoli sed etiam in omnibus fere *orthodoxis* ecclesiis prævalet. Huic omnino affinis est liturgia quam hodie sequuntur Græci uniti seu catholici [4].

980. (b) Liturgiæ *alexandrinæ* [5], quæ in Ægypto florebat, antiquissimum documentum est *Serapionis Euchologium*, initio quarti sæculi conscriptum, et recenter inventum [6]. Disruptâ autem catho-

---

siæ, 1847, 4 vol.; **Martene**, *De antiquis Ecclesiæ ritibus*, Antwerpiæ, 1763, 3 vol.; **Renaudot**, *Liturgiarum Orientalium collectio*, Parisiis, 1716; **Denzinger**, *Ritus Orientalium*, Wirceburgi, 1863; **Goar**, *Euchologium, sive Rituale Græcorum*, Paris, 1647; **Muratori**, *Liturgia Romana vetus;* **Thomasi**, Opera. — De liturgiis scripserunt : **L. Duchesne**, *Origines du culte chrétien*, 3e éd., Paris, 1903; **Dom Cabrol**, *Les origines liturgiques*, Paris, Letouzey, 1906; *Introd. aux Etudes liturgiques*, 1907; *Dict. d'Archéologie chrét. et de Liturgie*, Paris, 1907 sq.

[1] *P. G.*, t. XXXIII, 331-1154.

[2] **Funk**, *die Apostolischen Konstitutionem*, Rottenburg, 1891; *Didascalia et Constitutiones Apostolorum*, Paderborn, 1906.

[3] Ibi accurate describitur liturgia ecclesiæ Hierosolymitanæ sæculi IV. Cfr. **Gamurrini**, *Della inedita peregrinazione ai Luoghi santi*, in *Studi e documenti di storia e diritto*, an. 1884-1885; **Geyer**, *Itinera Hierosolymitana*, p. 35-101, in *Corp. script. eccles.*, Vindobonæ, 1898. — Ex his documentis **L. Duchesne**, op. cit., p. 57-64, missæ celebrationem graphice exponit. Cfr. **F. Cabrol**, *Dict. d'Archéol.*, t. I, verbo *Antioche*, 2427-2439.

[4] Hanc liturgiam gallice reddidit **C. Charon**, *Les Saintes et divines Liturgies de nos SS. Pères Jean Chrysostome, Basile le Grand et Grégoire le Grand*, Beyrouth et Paris, 1904.

[5] **F. E. Brightman**, *Liturgies eastern and western*, Oxford, 1878, t. I; **L. Duchesne**, op. cit., p. 75-85; **F. Cabrol**, *Dict. d'Archéol.*, t. I, verbo *Alexandrie*, 1182-1204, cum multis auctoritatibus ibi allegatis.

[6] Quod primus edidit **M. G. Wobbermin***, in *Texte und Untersuchungen* (Gebhardt et Harnack), nova series, t. II. Hujus analysim tradit **L. Duchesne**, op. cit., p. 75-79. Cfr. **Brightman***, *The Sacramentary of Serapion*, in *Journal of theological studies*, t. I, p. 89-113 et 247-277.

licâ unitate per hæresim monophysitarum, *Orthodoxi* græcam liturgiam *S. Marci*, Serapionis liturgiæ valde affinem, secuti sunt, sed paulatim eam immutaverunt et tandem *byzantinam* liturgiam suam fecerunt; *Monophysitæ* vero seu *Copti* magis fideliter antiquos ritus retinuerunt, tresque liturgias hodie servant, nempe S. Cyrilli Alex., S. Gregorii Naz., et S. Basilii (quæ differt a byzantinâ ejusdem nominis). Abyssini vero habent liturgiam quam vocant *duodecim Apostolorum*, et quæ parum differt a liturgiâ S. Cyrilli Alex.

981. In *Occidentali* ecclesiâ, duæ prævalent liturgiæ : *Romana* et *Gallicana*.

(c) *Romana* antiquissima est. Oratio pro fidelium salute et infidelium conversione, necnon pro principibus (etsi paganis) quæ in *I^a Clementis epistolâ* invenitur [1], tanquam pars hujus liturgiæ haberi potest. Huc etiam spectat descriptio dominicæ celebrationis quam refert S. Justinus [2]. Hæc sunt tantum fragmenta. Libri liturgici proprie dicti vocantur *sacramentaria* [3], *missalia*, *ordines;* sed antiquissimi perierunt tempore quo Barbari Romanum imperium invaserunt. Præcipui qui hodie exstant sunt : *Sacramentarium Leonianum*, valde probabiliter sæculo VI confectum [4]; *Sacramentarium Gelasianum*, VII sæculo conscriptum, postea vero adauctum [5]; *Missale Francorum*, circa finem VII sæc., quod, etsi in Galliâ confectum, ritum romanum plerumque describit [6]; *Sacramentarium Gregorianum*, sæculo VIII ab Hadriano Pontifice ad Carolum Magnum missum, non ab ipso Gregorio confectum, sed multas preces continens quæ tempore Gregorii et antea recitabantur [7]; *Ordines Romani*, initio sæculi IX jam in usu, in quibus preces missæ, ritus baptismi et ordinationis traduntur [8].

982. (d) Liturgia *Gallicana*, quæ, jam ineunte sæculo V, non solum in Galliâ, sed etiam in Hispaniâ, Britanniâ, Hiberniâ, immo et in Italiâ septentrionali florebat, valde probabiliter ex Oriente origi-

---

[1] *I Clem.*, 59-61, ap. **Funk**, t. I, p. 174-180.

[2] *Apol. I*, 61-67, *P. G.*, t. VI, 420-432.

[3] Sacramentaria ita dicuntur, non quia solos sacramentales ritus continent, sed sacros ritus in genere, præsertim ritus missæ communis et missarum particularium, ritus ordinationis, etc.

[4] Quod prior edidit **Bianchini**; accuratiorem editionem publici juris fecerunt fratres **Ballerini**, quæ reperitur inter opera *S. Leonis*, *P. L.*, t. LV; aliam magis criticam digessit **M. Feltoe**, *Sacramentarium Leonianum*, Oxford, 1896. Cfr. **L. Duchesne**, op. cit., p. 135-144.

[5] Editum est a **Thomasi**, *Opera omnia*, ed. Vezzosi, t. VI; magis autem critice a **H. A. Wilson***, *The Gelasian Sacramentary*, Oxford, 1894; cfr. **L. Duchesne**, op. cit., 125-134.

[6] Editum a **Thomasi** et a **Mabillon**, invenitur in *P. L.*, t. LXXII.

[7] Quod edidit **Muratori**, *Liturgia romana vetus*, t. II; cfr. *P. L.*, t. LXXVIII.

[8] Hos edidit **Mabillon**, postea **Migne**, *P. L.*, t. LXXVIII. Cfr. **L. Duchesne**, op. cit., 146-150, 455 sq.

nem ducit, ut constat ex ejus analogiâ cum Syris ritibus : verisimile est eam fuisse primum in civitatem Mediolanensem introductam, et exinde in Galliam[1] aliasque regiones superius recensitas. Sed, cum nulla suprema auctoritas ejus conservationi invigilaret, mox multis mutationibus obnoxia fuit, et quælibet diœcesis suam liturgiam habuit. Quare, ad vitandas adulterationes, Galliæ episcopi non pauci ad Romanos Pontifices recurrerunt; hi autem suos libros liturgicos miserunt ad Francorum reges. Liturgia itaque romana in Galliam recepta fuit, sæculo VIII, paulisper tamen mixta cum ritibus gallicanis; quæ quidem mixta liturgia ab ipsâ ecclesiâ Romanâ benigne excepta fuit, ita ut a sæculo XI in plerisque ecclesiis latinis prævaluerit. Attamen in ecclesiâ Mediolanensi liturgia *ambrosiana*, quæ, in essentialibus, a gallicanâ non differebat, servata fuit, haud paucis tamen a romana liturgiâ mutuatis.

Inter præcipuos antiquos Gallicanæ liturgiæ libros recensentur : *Missale gothicum*, circa finem sæculi septimi pro ecclesiâ Augustodunensi conscriptum, in quo gallicanus ordo satis fideliter servatur, paucis tamen romanis ritibus admixtus[2]; *Missale gallicanum vetus*, ejusdem fere temporis[3]; *Missale* a *Mone* prius editum[4], ejusdem pariter temporis, ubi tamen purior servatur ordo gallicanus; *Lectionarium Luxcviense*, pure gallicanum, sæculo VII confectum[5]; *Antiphonarium a Bangor* dictum, sæc. VII exeunte, ubi invenitur *hibernica* liturgia, gallicanæ maxime affinis, absque ullâ romanorum rituum admixtione[6]; *Missale a Stowe* dictum, quod celticam liturgiam continet cum romanâ mixtam, sæc. VIII et X confectum[7]; *Sacramentarium gallicanum* seu *Missale* in *Bobbio* repertum, sæculo VII, ubi gallicani et romani ritus permiscentur[8].

983. *Ambrosiana* liturgia, quæ gallicanæ affinis est, probabiliter ab Oriente originem sumpsit, sed paulatim haud pauca mutuata est a romanâ liturgiâ. Prima documenta quæ ad eam spectant, sunt *S. Ambrosii liber de Mysteriis*, ubi describuntur ritus baptismi et

---

[1] Ita **L. Duchesne**, op. cit., p. 90-95; **F. Cabrol**, *Dict. d'Archéol.*, voce *Ambrosien* (rit), t. I, 1379.

[2] Quod ediderunt **Thomasi**, **Mabillon** et **Migne**, *P. L.*, t. LXXII. Cf. **L. Duchesne**, op. cit., p. 151.

[3] Ab iisdem editum.

[4] *Lateinische und griechische Messen aus dem zweiten bis sechsten Jahrhundert*, Francfort, 1850; *P. L.*, t. CXXXVIII, p. 863.

[5] Ap. **Mabillon**, *De liturgiâ gallicanâ*. Cf. **G. Morin**, in *Rev. bénédictine*, 1893, p. 138.

[6] *P. L.*, t. LXXII, 579-606; **Warren***, *The antiphonary of Bangor, an early Irish manuscript*, London, 1893.

[7] **Warren***, *The liturgy and ritual of the Celtic Church*, Oxford, 1881, p. 207-248.

[8] Quod prior edidit **Mabillon**, *Musæum italicum;* cfr. *P. L.*, t. LXXII, p. 451.

eucharistiæ[1]; necnon *de Sacramentis libri VI*, ab Ambrosii discipulo conscripti, in quibus, præter instructionem de baptismo et confirmatione, reperitur pars canonis missæ[2]. Libri autem *proprie liturgici* sunt : *Pontificale in usum ecclesiæ Mediolanensis*[3]; *Sacramentarium Abiarchæ*, sæc. X; *Sacramentarium Bergomense*, sæc. XI; *Manuale Ambrosianum*, sæc. XI; *Antiphonarium Ambrosianum*, sæc. XII[4]; *ecclesiæ Mediolanensis Kalendarium et Ordines*, sæc. XII[5].

Mozarabica liturgia, quæ in Hispaniâ florebat, multis a gallicanâ derivare visa est; sed, juxta *M. Férotin*, ex Italiâ originem habuit, et romanæ liturgiæ simillima est, quamvis postea a gallicanâ liturgiâ pauca susceperit[6]. Præcipui libri liturgici sunt : *Liber comicus* (primum vocatus *liber comitis*) seu lectionarium missæ quo Toletana ecclesia utebatur[7]; *Liber ordinum*, qui in Hispaniâ a V ad XI sæculum in usu fuit; *Psalterium mozarabicum*[8]; *Missale mixtum*, ubi multa inveniuntur a primitivâ liturgiâ aliena[9].

984. (B) *Regulæ ad judicandum de auctoritate liturgiarum quoad fidem.* Ut praxis Ecclesiæ in liturgiis aut alibi consignata sit *fidei criterium*, necesse est ut *necessario connectatur cum veritate dogmaticâ*, simulque sit *universalis* aut *infallibili auctoritate* saltem tacite *approbata*. (a) Si non connectitur cum veritate dogmaticâ, si, v. g., versatur circa facta mere historica, qualia inveniuntur in sanctorum legendis, aut circa res morales quæ ad ædificationem spectant non autem ad fidem, nulla fit propositio etiam tacita veritatis credendæ. Si vero necessario connectitur cum aliquo dogmate, qualis est adoratio Eucharistiæ quæ supponit realem Christi præsentiam sub speciebus consecratis ejusque divinitatem, Ecclesia hanc praxim præscribens eo ipso dogmata cum eâ necessario connexa *fidei* nostræ proponit[10]. (b) Insuper hujusmodi praxis *universalis* esse

---

[1] *P. L.*, t. XVI, 405-426. — [2] *P. L.*, t. XVI, 435-482.

[3] Editum a **Magistretti**, *Monumenta veteris liturgiæ ambrosianæ*, t. I, 1897; in t. II inveniturr *Manuale Ambrosianum*.

[4] Quod editum est in *La Paléographie musicale*, t. V-VI.

[5] Quod edidit **Magistretti**, Mediolani, 1894.

[6] **Dom Marius Férotin**, *Le Liber ordinum en usage dans l'Eglise wisigothique et mozarabe d'Espagne du Ve au XIe s.*, Paris, Didot, 1904.

[7] Quem edidit **Dom Morin**, *Anecdota Maredsolana*, t. I, Maredsous.

[8] Recenter editum a **J. P. Gilson***, *The Mozarabic Psalter*, London, 1905.

[9] Hoc edidit **Card. Ximenès**, et hodie invenitur in *P. L.*, t. LXXXV.

[10] Ut alia afferamus exempla, praxis non rebaptizandi hæreticos probat baptismum in hæresi collatum validum esse, preces pro defunctis Purgatorii existentiam arguunt.

debet : cum enim ecclesiæ particulares errare possint. unius ecclesiæ praxis *probabile* quidem, sed *non certum* veritatis revelatæ argumentum præbet. Si vero omnes aut fere omnes liturgiæ de re ad fidem spectante consentiunt, habetur infallibile veritatis criterium : si enim error in eis inveniretur, tota erraret Ecclesia. Quo sensu verum est axioma a S. Cælestino enuntiatum : "*Lex supplicandi statuit legem credendi*". Pariter Liturgia Romana, cum a SS. Pontificibus approbata fuerit, errores dogmaticos continere nequit [1].

3° De Consensu Patrum ac theologorum.

Doctrina Ecclesiæ non solum Liturgiis, sed etiam scriptorum ecclesiasticorum operibus manifestatur. *Scriptores ecclesiastici* vocantur in genere viri doctrinâ conspicui, qui in communione Ecclesiæ Catholicæ aliquandiu saltem perseverantes, de rebus ad fidem moresve spectantibus scripta reliquerunt.

De Patrum auctoritate [2].

985. (A) **Prævia notiones.** (a) Inter scriptores ecclesiasticos, nonnulli vocantur *Patres*. Quod nomen primum episcopis datum est, sive seorsim sumptis, sive præsertim in Concilio coadunatis : docendo enim doctrinam catholicam, Patres animarum efficiebantur, juxta illud Apos-

[1] Dixi errores *dogmaticos;* nam errores historici irrepere possunt et de facto irrepserunt in legendas Breviarii, ut optimi critici fatentur, quorum testimonia vide apud **De Smedt**, *Introd. ad Historiam ecclesiast.*, Gandavi, 1876, p. 179 sq. Nec mirum, cum præcipuæ lectiones secundi Nocturni scriptæ fuerint tempore quo opera apocrypha passim spargerentur. Non sunt tamen contemnendæ hæ lectiones, cum pleraque in eis contenta vera sint et ad pietatem fovendam apta. Cf. **Batiffol**, *Histoire du Bréviaire Romain*, Paris, 1893.

[2] **Ceillier**, *Histoire génér. des auteurs sacrés et eccles.*, Paris, 1729-63, 1858-69; **Le Nain de Tillemont**, *Mémoires pour servir à l'Hist. eccles.*, Paris, 1701; **L. E. Dupin**, *Nouvelle Bibliothèque des Auteurs ecclésiastiques;* anglice versum "*A New History of Eccles. Writers*", London, 1692 sq.; **J. Fessler**, *Institutiones Patrologiæ*, Œniponte, 1850, cujus nova ed. a *Jungmann* correcta est; **Alzog**, *Handbuch der Patrologie*, Freiburg, 1876, gallice versum; **R. Duval**, *La littérature syriaque*, Paris, Lecoffre, 1900; **P. Batiffol**, *La littérature grecque*, 1901; **Von Otto Bardenhewer**, *Patrologie*, Freiburg, 1901; gallice redditum auct. **P. Godet et C. Verschaffel**, *Les Pères de l'Eglise*, Paris, Bloud, 1905.

toli[1] . " Nam in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui "; postea autem viris sanctitate ac doctrinâ conspicuis, qui prioribus sæculis Ecclesiam scriptis suis illustrarunt.

Unde, juxta hodiernos theologos *quatuor notæ* recensentur ad dignoscendos Ecclesiæ Patres : 1) *doctrina eminens* et *orthodoxa*, quâ fidem catholicam recte ac erudite docuerunt ; pauci tamen errores materiales huic orthodoxiæ non obstant, dummodo scriptor *mentem catholicam* habuerit ; sed ex hoc capite excluduntur omnes hæretici *formales*, etiam scientiâ eminentes ; 2) *sanctitas vitæ*, quia spirituales patres non solum filios instruere debent, sed etiam insigni virtutum exemplo eos ad salutem perducere ; hinc, licet scientia et sanctitas separabiles sint, arctissimo tamen vinculo conjunguntur, nec ut Patres *stricto sensu* habentur qui sanctitate non præfulserunt ; 3) *antiquitas*, quatenus, juxta receptum loquendi modum, ii solum ut Patres Ecclesiæ habendi sunt, qui Ecclesiam adhuc infantem docuerunt ; hinc, juxta quosdam, Patrum epochus sæc. VII vel VIII concluditur, dum, juxta alios, ad sæc. XII extendi potest, ita ut S. Bernardus ultimus inter Patres vocari solcat ; 4) *approbatio* tandem explicita vel implicita Ecclesiæ.

986. (b) Notandum est tamen *sensu latiori* inter Patres etiam recenseri scriptores priorum sæculorum, qui eruditione floruerunt, quamvis in hæresim lapsi, aut de hæresi suspecti sint, vel non indubitatæ sanctitatis fuerint ; quales sunt : Tatianus, Tertullianus, Clemens Alex., Origenes, Arnobius, Lactantius, Eusebius, Theodoretus, Rufinus aliique. Eorum auctoritas eadem non est ac Patrum, sed sæpe tamen maximi momenti est, ad sciendum quid Ecclesia docuerit vel condemnaverit in illis temporibus.

Insuper, inter scriptores ecclesiasticos nonnulli titulo *Doctorum Ecclesiæ* decorati sunt, propter eminentiorem scientiam quâ ceteris præcelluerunt. Octo sunt inter eos, qui *majores Doctores* agnoscuntur : quatuor in Ecclesiâ Occidentali, scilicet Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, Gregorius M. ; et quatuor pariter in Ecclesiâ Græcâ, nempe Athanasius, Basilius, Gregorius Nazianzenus et Joannes Chrysostomus. Præterea ut *minores Doctores* ab Ecclesiâ coluntur : Hilarius Pictaviensis, Leo M., Cyrillus Alex., Cyrillus Hierosol., Petrus Chrysologus, Joannes Damascenus, Isidorus Hispalensis, Beda, Bernardus, Petrus Damianus, Anselmus Can-

[1] *I Cor.*, IV, 15.

tuariensis, Thomas Aquinas, Bonaventura, Franciscus Salesius ac Alphonsus de Ligorio.

987. (B) **Regulæ de auctoritate Patrum.** *Prænotamus*, ad doctrinam alicujus Patris accurate investigandam, minime prætermittendas esse leges *historicæ criticæ;* proindeque expendendum esse quâ occasione et quo fine scripserit, contra quos adversarios, quid igitur probare voluerit; pariter ejus mens non ex unâ vel alterâ sententiâ, sed ex toto opere aut etiam ex aliis ejusdem operibus sedulo inquirenda est; immo ex antecessorum et coævorum doctrinis quæ forsan in ejus opiniones influxerint. Ad quod haud parum proderunt Patrum *editiones criticæ*[1], *Patrologiæ*, et *Dogmatum historiæ*[2].

Præterea Patres, considerari possunt ut *doctores privati* aut *Ecclesiæ testes*. Quatenus *doctores privati*, magnâ quidem auctoritate pollent etiam humanâ, in rebus divinis, tum propter scientiam quâ ornati sunt, tum propter veritatis zelum; et de eis dici potest cum *Augustino*[3]: "Isti sunt docti, graves, sancti, veritatis acerrimi defensores adversus garrulas vanitates, in quorum *ratione*, *eruditione*, *libertate*, quæ tria bona judici tribuisti, non potes invenire quod spernas".

Quatenus autem *Ecclesiæ* seu *Traditionis testes*, majore auctoritate pollent: tunc enim non suas opiniones exponunt, sed *ipsam doctrinam Ecclesiæ;* et cum, ex hypothesi, sint simul docti atque veraces, errare non possunt quando *plerique simul indubitanter* asserunt aliquam doctrinam esse *vere doctrinam fidei, absque ullâ Ecclesiæ dissensione:* si enim in his adjunctis errarent, tota erraret Ecclesia. Jamvero ut *Ecclesiæ testes* loquuntur, cum docent aliquam doctrinam ut *divinitus revelatam*, vel *ab Ecclesiâ universali receptam*, vel ita tenendam ut *citra fidei jacturam negari vel in dubium vocari nequeat;* aut asserunt contrariam sententiam esse *hæreticam* seu *verbo Dei contrariam;* uno verbo iisdem fere modis ac agnoscitur definitio fidei, ex superius dictis (n. 966). Ut *doctores privati* spectandi sunt, quando more philosopho-

[1] Ita, v. g., editiones *Benedictinæ*, *Vindobonenses*, *Berolinenses*.
[2] Ita, v. g., **J. Tixeront**, *Histoire des Dogmes*.
[3] *Contra Julianum*, l. II, c. 10, n. 37, *P. L.*, t. XLIV, 700.

rum arguunt, analogiis ac comparationibus utuntur, aut ita suam opinionem propugnant ut contraria possit probabiliter defendi.

988. Quibus prænotatis, sequentes tradimus regulas de Patrum auctoritate.

(a) *Consensus Patrum moraliter unanimis, indubitanter asserentium aliquam doctrinam esse de fide, certum est divinæ traditionis argumentum.* Talis est, v. g., eorum unanimis consensus de perpetuâ virginitate B. Mariæ.

Dicitur: 1) *Moraliter unanimis*, quia, cum agatur de re morali, non mathematicâ, non absoluta sed moralis unanimitas requiritur, quæ sane existit quando longe major Patrum numerus de eâdem re consentiunt. Ratio est quia neque singuli Patres neque singulæ ecclesiæ sunt infallibiles; hinc fieri potest ut singuli episcopi, immo omnes episcopi alicujus provinciæ ecclesiasticæ errent, prout errârunt episcopi africani, duce Cypriano, in controversiâ Rebaptizantium. Quando autem omnes moraliter Patres diversarum *regionum* (universitas quoad *spatium*) et diversorum *temporum* (universitas quoad *tempora*) de dogmate aliquo consentiunt, certum habetur traditionis argumentum; nam si omnes moraliter Patres errarent, eo ipso Ecclesia docens erraret; quod est impossibile ex dictis. Immo consensus unanimis Patrum unius ætatis certum præbet argumentum, cum Ecclesia omni tempore sit indefectibilis, nec proinde ullâ ætate errare possit. — In priori casu, argumentum habetur *apologeticum* quoad ipsos acatholicos, cum exinde constet nostram fidem eamdem esse ac fidem Apostolorum. In altero casu, argumentum valet solum quoad *Catholicos* qui infallibilitatem Ecclesiæ admittunt.

2) Insuper agitur de testimonio Patrum *indubitanter* affirmantium explicite vel implicite doctrinam aliquam *ad fidem* vel *ad doctrinam Ecclesiæ* pertinere, vel ita exponentium Scripturam, ut aliam interpretationem tanquam plane intolerabilem rejiciant. Si enim dubitanter loquuntur, vel plures expositiones proponunt, vel accommodatitium sensum, jam non ut Ecclesiæ testes, sed ut

Doctores privati considerari debent, nec eorum interpretatio infallibilis est [1].

3) Eorum testimonium debet esse *de re ad fidem vel mores spectante;* nam in scientiis mere naturalibus, sive philosophicis, sive historicis aut aliis hujusmodi quæ cum dogmatibus fidei non connectuntur, Patres non sunt magis infallibiles quam Ecclesia ipsa; eorum auctoritas in his materiis tanti valet quanti pondus rationum quas afferunt [2].

989. (b) *Unius aut plurium SS. Patrum testimonium in rebus fidei et morum, argumentum est probabile, cujus vis et magis augetur quo magis crescit numerus et auctoritas Patrum.* Etenim Patres magnâ auctoritate pollent in veritatibus fidei exponendis, tum quia in rebus theologicis peritissimi erant ac veritatis amatores, tum quia eorum scripta communem approbationem receperunt. Aliunde tamen singuli non sunt infallibiles [3], ideoque eorum auctoritas probabile tantum præbet argumentum; sed, quando plures simul de eâdem re tanquam ad fidem pertinente consentiunt, eorum testimonium maximam probabilitatem attingit.

Immo *testimonium plurium Patrum doctrinâ et pietate insignium, qui diversis locis et ætatibus claruerunt, et aliquam doctrinam gravissimi momenti tanquam de fide tradiderunt,*

---

[1] Quapropter pro doctrinâ fidei haberi nequit opinio plurium Patrum qui ad sæculi quarti initia *chiliasmum* seu sententiam de regno Christi in terrâ per mille annos docuerint; nam et ipsi hanc sententiam inter *liberas opiniones* recensent (ita, v. g., *S. Justinus*, Dial. cum Tryph., n. 80; *S. Iren.*, Adv. hæres., l. V, c. 31, n. 1); nec ejusmodi opinio unquam fuit communis, sed a latinis fere unanimiter rejecta, et, inter ipsos Græcos, a paucis tantum gravis auctoritatis Patribus recepta. Cfr. **Franzelin**, op. cit., th. 16.

[2] Ita **M. Canus**, l. VII, c. 3. — Revera Patres ipsi sæpe in exponendis rebus physicis, astronomicis etc., eas describunt non prout sunt, sed prout visibiliter apparent, non quasi asserentes, sed quasi utentes his quæ a philosophis, vel scientiarum naturalium cultoribus audierant, et S. Scripturam diversimode exponunt secundum varia systemata quæ sibi magis placuerant. In his rebus igitur a Patrum opinione etiam communi recedere licet, servatâ tamen reverentiâ eis debitâ.

[3] Quod ait **Augustinus** (*Ep.* 82, ad Hieronym., n. 3, *P. L.*, t. XXXIII. 277) de auctoribus loquens a sacris scriptoribus diversos: "Alios autem ita lego, ut quantâlibet sanctitate doctrinâque præpolleant, non ideo verum putem, quia ipsi ita senserunt, sed quia mihi vel per illos auctores canonicos vel probabili ratione quod a vero non abhorreat, persuadere potuerunt". Idem docet **S. Thomas**, 1, c. 1, a. 8, ad 2.

nomine reclamante, irrefragabile suppeditat argumentum, quia in talibus adjunctis spectari possunt ut authentici testes fidei communis hâc de re in Ecclesiâ vigentis; si enim contradixissent communi episcoporum ac fidelium persuasioni, certe fuissent reclamationes.

990. (c) *Quando Patres vere dissentiunt, eorum auctoritas firmum non præbet argumentum, sed potius demonstrat rem de quâ agitur non fuisse tunc explicite definitam.* Si enim res fuisset clare definita, non potuissent contrariam sententiam propugnare quin hæretici fuissent.

Ceterum, in rebus maximi momenti, non facile admittendus est Patrum dissensus; sæpe enim accidit ut contradictiones sint magis apparentes quam veræ, et ex eo oriantur quod sensus verborum, quibus utuntur, non erat adhuc plane definitus[1]; unde verba dubia, quæ rectum patiuntur sensum, benigne sunt interpretanda, vel ex locis clarioribus explicanda. "Indoles enim, tota ratio sentiendi et principia auctoris aliunde certo cognita haberi debent ut norma præcipua interpretationis saltem sensu *negativo*, ut scilicet verbis non tribuatur sensus illi cognitæ auctoris indoli repugnans"[2].

Si vero dissensus manifestus est, sensum torquere non licet, sed candide fatendum est quosdam Patres errâsse; quod mirum non est, cum singuli sint fallibiles. Attamen, etiam quando errant, cum reverentiâ tractandi sunt, quia, quamvis quandoque splendor eorum ad tempus evanuerit, non cessant esse luminaria Ecclesiæ.

De auctoritate theologorum.

991. Patribus successerunt theologi scholastici, qui "magnæ molis opus aggressi sunt, nimirum segetes doctrinæ

[1] Ita, v. g., *Dionysius Alex.* dixerat quidem Filium esse ποίημα Patris, sed ipse explicavit hoc verbum, obiter usurpatum, posse in bonum sensum explicari, cum apud Græcos ποιητὴς ille dicatur qui non solum res externas fabricat, sed etiam cogitationes ad intra efformat (**S. Athanas.**, *De sent. Dionys.*, n. 21, *P. G.*, XXV, 510). — Alia exempla affert **Franzelin**, op. cit., p. 189, et merito addit: "Hujusmodi propositiones omnes prolatæ ab hæreticis damnatæ vel damnandæ sunt, apud Patres tamen in sanum et catholicum sensum explicantur ex contextibus, et ex eorum doctrinâ alibi clariori".

[2] **Franzelin**, op. cit., p. 188.

fecundas et uberes, amplissimis SS. Patrum vóluminibus diffusas, diligenter congerere, congestasque uno velut loco condere, in posterorum usum et commoditatem "[1] : quorum videlicet scopus fuit doctrinas in Scripturâ ac Patribus dispersas logico ordine disponere, atque philosophicis rationibus ornare. — Non sunt igitur contemnendi, quidquid contra eos congerunt *Protestantes* et *Modernistæ*[2], sed ut *fidei testes*, positis ponendis, spectandi sunt. Quamvis enim plerique episcopali dignitate ornati non fuerint, nec ideo ad Ecclesiam *docentem* directe pertineant, eorum doctrina, quoad essentialia, ab Ecclesiâ docente implicite approbata fuit, immo et in multis ita recepta ut expresse definita fuerit[3].

Ea igitur quæ de Patribus diximus, theologis applicari valent. Ita possunt et ipsi dupliciter considerari, ut *fidei testes*, et *Doctores privati* more philosophorum arguentes.

(a) Quando *Theologi omnium scholarum unanimiter docent aliquid non solum verum esse, sed etiam fide catholicâ tenendum, talis consensus certum præbet argumentum.* In hoc enim casu sunt vere *fidei testes ;* et, si omnes theologi de re ad fidem pertinente errant, tacentibus episcopis ac Romano Pontifice, eo ipso tota Ecclesia errat : errant episcopi, tacite saltem hujusmodi errorem approbando; errant fideles, theologorum errores accipiendo. Quod aliunde *Pius IX* aperte declaravit[4] : " Etiamsi ageretur de illâ subjectione, quæ *fidei divinæ* actu est præstanda, limitanda tamen non esset ad ea, quæ expressis œcumenicorum Conciliorum aut Rom. Pontificum hujusque Apostolicæ Sedis decretis definita sunt, sed ad ea quoque extendenda, quæ ordinario totius Ecclesiæ per orbem dispersæ magisterio tanquam divinitus revelata traduntur, ideoque *universali et constanti consensu a catholicis theologis ad fidem pertinere retinentur* ".

Si vero, pluribus theologis asserentibus rem de fide esse,

[1] **Leonis XIII**, Encycl. *Æterni Patris*, 4 Aug. 1879.

[2] Ita, inter alios, **G. Tyrrell***, *Mediævalism*, 1909.

[3] Patres *Tridentini* et *Vaticani* e scholasticis theologis deprompserunt plerasque distinctiones et locutiones quibus usi sunt ad definienda catholica dogmata contra Protestantes et Rationalistas.

[4] **Pius IX**, *Litt. ad archiep. Monac.*, 21 Dec. 1863, ap. **Denz.-Bann.**, n. 1683.

alii graves auctores dissentiunt, minime tenemur prioribus assentire; ipsa enim controversia ostendit adhuc sub judice litem esse.

992. (b) *Si theologi omnes doctrinam aliquam, quæ ex se ad fidem vel mores spectat, tanquam veram aut certam tradunt, temerarium est eam rejicere*, nisi nova argumenta, prius theologis ignota, in medium proferantur. Nam, ex unâ parte, quando omnes scholæ de eâdem re concordant, ad fidem spectante, jam probabilissimum veritatis argumentum habetur; ex alterâ tamen parte, si nova invenirentur argumenta ex quibus constaret communem doctrinam falso niti fundamento, eorum auctoritas infirmaretur [1]. — Quando vero *adest divisio inter diversas scholas, etiamsi theologi unius scholæ suam opinionem ut certam aut fidei proximam haberent, nulla adest obligatio talem opinionem amplectendi*, cum hæc divisio satis demonstret rem esse dubiam; cuique igitur liceat pondus rationum perpendere et in suo sensu abundare.

993. Jamvero inter Scholasticos Doctores omnium princeps et magister longe eminet *Thomas Aquinas*, jure meritoque vocatus *Angelicus Doctor*, et omnium Scholarum catholicarum patronus declaratus: "Ille quidem ingenio docilis et acer, memoriâ facilis et tenax, vitæ integerrimus, veritatis unice amator, divinâ humanâque scientiâ prædives, soli comparatus, orbem terrarum calore virtutum fovit, et doctrinæ splendore complevit" [2]. Tanta est ejus doctrinæ amplitudo, ut non solum contra antiquos errores, sed etiam contra recentes arma invictissima suppeditet. Hinc eum magistrum habuerunt Ordines religiosi et Academiæ, eum laudârunt Pontifices et Concilia, et *Tridentinum* Summam S. Thomæ in altari exponi voluit, una cum divinæ Scripturæ codicibus, ut ex eâ consilium, rationes, oracula peterentur. Maxima igitur est ejus auctoritas in rebus theologicis, etsi non infallibilis; et qui doctrinam ejus secuti fuerint, tuto pede theologiæ campum percurrent. Non tamen ut certa habenda sunt quæcumque proposuit, cum ipse nonnunquam dubitanter locutus fuerit, et sententias prius a se propositas correxerit; sed vim argumentorum quæ proponit sedulo expendere juvabit. Præterea sicut ipse scientiarum sui tem-

[1] Exemplum habetur in quæstione de *mutuo oneroso*, quod ut illicitum communiter per plura sæcula existimatum est, et nunc tanquam licitum ex titulo saltem extrinseco judicatur.

[2] **Leo XIII**, Encycl. *Æterni Patris*, ed. *Desclée*, p. 104.

poris studio incubuit, erroresque tunc temporis grassantes impugnavit, ita pariter theologus, qui ad mentem S. Thomæ discere aut docere vult, hodiernas scientias colere atque hodiernos errores confutare debet; quod sæpe inculcavit *Leo XIII*[1]: "Tandem, S. Thomæ Aquinatis et in hoc exemplum secuti, *in rerum naturalium* consideratione strenue adlaboretis; quo in genere nostrorum temporum ingeniosa inventa et utiliter ausa, sicut jure admirantur æquales, sic posteri perpetuâ commendatione et laude celebrabunt".

4° De communi fidelium sensu.

994. (A) Ecclesiæ fides non solum voce Pastorum, sed etiam Fidelium communi sensu manifestatur; nam Spiritus S. totum pervadit Ecclesiæ corpus, mentesque illuminat ut doctrinæ fidei a Pastoribus traditæ, rite intelligi ac integre a catholico grege custodiri valeant : hæc est, ut ita dicam, *passiva infallibilitas* Ecclesiæ, vel, ut aliis placet, *infallibilitas in credendo*, prout distinguitur ab infallibilitate in docendo. Variis modis hic consensus manifestatur : *approbando* doctrinam a præcone catholico prædicatam, aut *reprobando* errores hæreticorum, quemadmodum temporibus Arii et Nestorii factum est; *inscriptionibus* quibus in parietibus Catacumbarum aut in numismatibus suam fidem exprimebant; *responsis* quæ *Martyres* coram judicibus protulerunt de fide pro quâ inter dira supplicia mori non dubitabant; uno verbo, totâ fidelium loquendi et agendi ratione in rebus fidei.

Consensus autem fidelium, ut sit infallibile veritatis criterium, debet esse : (a) *certus et clarus*, nam si ambiguus est, probabile tantum affert argumentum; (b) *circa res fidei et morum alicujus momenti*, quæ in explicitâ fidelium cognitione vel constanti aliquâ praxi continentur : si enim agitur de rebus *subtilioribus*, quæ implicite tantum a plerisque fidelibus creduntur, ad hunc consensum appellari non potest: 'quo in genere, ait *M. Canus*[2], si vulgarem plebis sententiam roges, perinde erit, ut si a cæco sensum colorum pos-

[1] *Oratio ad scientiarum cultores*, 7 mart. 1880, (*Acta Leonis XIII*, edition *Desclée*, vol. I, p. 147); cf. Encycl. *Æterni Patris*, p. 110; Litt. Apost. *Cum hoc sit*, 4 Aug. 1880, p. 153 etc.

[2] **M. Canus**, l. c., p. 340 ed. *Migne*.

tulares"; (c) *moraliter unanimis*, nam particularis ecclesia decipi posset.

(B) Quibus *prænotatis*, facile intelligitur quomodo sensus communis fidelium in aliquam doctrinam tanquam divinitus revelatam, sit certum divinæ Traditionis criterium. (a) Christus enim ideo infallibile magisterium instituit ut fides christiana integra ac immaculata custodiretur, "donec occurramus omnes in unitatem fidei". Atqui hujusmodi finis obtineri nequit nisi fidelium corpus, in communione cum Pastoribus manentium, rectæ fidei constanter adhæreat: nam si, per notabile tempus, Fidelium corpus tanquam fidei dogma accipit quod revera non est divinitus revelatum, jam tota moraliter Ecclesia graviter errat in rebus fidei : quod est contra ejus indefectibilitatem. Aliunde, si corpus Pastorum infallibilitate gaudet, corpus Fidelium quod suis rectoribus unitum manet, in fide errare nequit.

(b) Hinc Patres sæpe communi Fidelium sensu, tanquam invicto argumento, contra hæreticos utuntur; siquidem, teste *Irenæo*[1], doctrina apostolica custoditur "in Ecclesiâ a Spiritu S. quasi in vase bono eximium quoddam depositum juvenescens et juvenescere faciens ipsum vas in quo est"; nec Spiritus Dei, ait *Tertullianus*[2], sinit "ecclesias aliter interim intelligere, aliter credere, quam ipse per Apostolos prædicabat"[3]. Propterea *S. Augustinus* contra Pelagianos arguens, peccati originalis existentiam in parvulis, baptismi necessitatem pro eisdem, gratiæ actualis necessitatem ad initium fidei et perseverantiam demonstrat e communi fidelium sensu, quem pro fidei firmissimo argumento habet. Immo *S. Hilarius*, videns quosdam episcopos arianismo favere, dum populus fidem Nicænam integram servaret, scribere non dubitavit: "Sanctiores sunt aures plebis quam corda sacerdotum"[4]. Quod quidem non significat fideles constitui judices sacerdotum, sed aliquando laicos majorem

[1] *Adv. Hæres.*, lib. III, c. 24, *P. G.*, t. VII, 966.

[2] *De Præscriptionibus*, n. 28, *P. L.*, t. II, 40.

[3] **S. August.**, *Serm.*, 294, nn. 14-17, *P. L.*, t. XXXVIII, 13-43; *Contra Julian.*, lib. I, nn. 31, 32, *P. L.*, t. XLIV, 662; *De Dono persever.*, n. 63, ibid., 1031.

[4] *Contra Auxentium*, n. 6.

zelum ostendisse ad tuendam fidem quam quidam habuerint episcopi in hæresim ambitione aut timore attracti.

Tandem *Vincentius Lirinensis* explicat cur unanimis fidelium sensus falli non possit. Si fideles universim decipiuntur, "necesse est, inquit, ut omnes omnium ætatum fideles, omnes sancti, omnes casti, continentes, virgines, omnes clerici, levitæ, sacerdotes... tot insulæ, provinciæ, reges, gentes, regna, nationes, totus postremo jam pæne terrarum orbis per catholicam fidem Christo capiti incorporatus, tanto sæculorum tractu ignorâsse, errâsse, blasphemâsse, nescisse quid crederet, pronuntietur[1]"; quod evidenter repugnat. Ergo communis fidelium sensus, clarus et certus, de aliquâ doctrinâ ut revelatâ, est infallibile divinæ Traditionis criterium.

Art. II. De Scripturâ sacrâ.

995. Scriptura sacra[2] est *verbum Dei scriptum*, seu collectio librorum, qui *Spiritu sancto inspirante conscripti Deum habent auctorem atque ut tales ipsi Ecclesiæ traditi sunt.* Hanc esse fontem Revelationis nullus est Christianus qui dubitet. Quo melius autem intelligatur vis argumentorum ex Scripturâ desumptorum[3], tria expendemus : 1° *quinam* libri sint *canonici* ideoque inspirati; 2° *quo sensu* hujusmodi libri sint *inspirati;* 3° quomodo libris inspiratis uti valeamus ad fidei veritates exponendas; aliis verbis de *canonicitate, inspiratione* et *interpretatione* Scripturarum dicemus. — Quas tamen quæstiones nonnisi breviter attingimus, cum hodie fusius in cursu Scripturæ expendi soleant.

---

[1] *Commonitor.*, c. 24.

[2] Scriptura sacra vocatur etiam *Scriptura, Liber, Scripturæ, Libri, Biblia* (græce τὰ Βιβλία), quia est liber per excellentiam; vel *sacræ Scripturæ, sacræ Litteræ, Libri sacri, divina Scriptura, divina Bibliotheca, divinitus inspiratæ Scripturæ* etc.; cf. **Cornely**, *Historica et Critica Introductio in U. T. Libros sacros*, Parisiis, 1885, vol. I, p. 19 sq., vel ejusdem operis *Compendium*, 1891, p. 19. sq.; **Vigouroux**, *Manuel Biblique*, 12e ed., 1906, vol. I, n. 2.

[3] Cfr. **P. Bonhomme**, *Les preuves scripturaires de la Théologie, Le sens biblique du théologien*, in *Rev. thomiste*, 1907, pp. 332, 643; 1908, p. 5.

§ I. De Canone Scripturarum [1].

996. Status quæstionis. (a) Græca vox κανών proprio sensu designat instrumentum illud quo veluti *mensurâ* utuntur artifices. Unde *metaphorice* rerum *mensuram normamque* significat, maxime vero aliquam rem in se perfectam, ad cujus normam omnia regulanda sunt, et, si agitur de rebus fidei, aliquam fidei seu credendorum regulam. Apud Græcos, significabat etiam *registrum* seu *catalogum*.

Historice, Canon primum designabat, apud Patres sæc. IV, *Catalogum* librorum quos Ecclesia ut *sacros* seu *divinos* accipiebat; sed, jam a sæculo V, Scripturæ dicebantur *canonicæ*, quia sub aliquo respectu pro regulâ fidei habebantur. Uterque sensus retentus est; ideoque hodie Canone Scripturæ designamus *catalogum* librorum quos Ecclesia pro Sacris habet ideoque pro partiali regulâ fidei.

(b) Ex hoc intelligi datur discrimen esse inter *canonicitatem* et *inspirationem;* siquidem inspiratus dicitur is liber qui, Spiritu S. afflante conscriptus, Deum habet auctorem; canonicus autem ille est, qui non solum est inspiratus, *sed ut talis ab Ecclesiâ fuit agnitus* et ideo authentice in Canonem relatus. Proinde *speculative* saltem dari potest liber inspiratus qui non sit canonicus, dum omnes libri canonici eo ipso sunt inspirati. In *praxi* autem theologi sæpius indiscriminatim his utuntur nominibus, quia reapse omnes libri sacri et inspirati sunt simul canonici. Nec tamen inu-

[1] **J. Bianchini**, *Vindiciæ canonicarum script. Vulgatæ latinæ edit.*, Romæ, 1740; **Ch. F. Schmid**, *Historia antiqua et vindicatio canonis sacri*, Lipsiæ, 1775; **B. F. Westcott***, *History of the Canon of the N. Test.*, Cambridge, 1855, London, 1889; **Ed. Reuss***, *Histoire du Canon des Ecrit. Saintes*, Strasbourg, 1863 (anglice redditum curâ *D. Hunter*, Edinburgh, 1891); **A. Loisy**, *Histoire du Canon de l'Anc. Test.*, Paris, 1890; *Histoire du Canon du N. Test.*, Paris, 1891; **Th. Zahn***, *Geschichte des Neutestamentlichen Kanons*, Erlangen, 1889-92; **F. Vigouroux**, *Manuel Biblique*, n. 25-48; *Dict. de la Bible*, vol. II, 1895, voce *Canon des Ecritures*, p. 134 sq.; **T. Mullen**, *The Canon of the O. Testament*, New-York, 1892; **Van Kasteren**, *Le Canon Juif*, in *Revue Biblique*, juillet 1896, p. 408 sq., octob. 1896, p. 575 sq.; **Gigot**, *General Introd. to the H. Script.*, New-York, 1900. p. 25-116; **Mangenot**, in *Dict. de Théol.*, t. II, 1549-1605, et brevius in *Dict. d'Apologét.* (d'Alès), t. I, 435-455; **G. Reid**, in *The Cathol. Encyclop.* (Appleton), t. III, p. 207-279; **Leipoldt***, *Geschichte des Neutestamentlichen Kanons*, 1907; **C. R. Gregory***, *Canon and text of the N. Testament*, London, 1907.

tilis est distinctio inter canonicitatem et inspirationem [1]; nam multo facilius est historice ac scientifice factum *externum* canonicitatis probare quam *internum* inspirationis factum; proptereaque Protestantes, qui contrariam inierunt viam, maximis intricantur difficultatibus.

(c) Inter libros sacros, alii dicuntur *protocanonici*, quia de eorum canonicitate nullum unquam fuit dubium; alii autem *deutero-canonici*, eo quod nonnisi post aliquod tempus in canonem fuerunt inserti, propter dubia quæ de eorum auctoritate in quibusdam ecclesiis orta fuerant. Deutero-canonicorum Veteris Testamenti inspirationem communiter negant Protestantes, ideoque eos ut *apocryphos* a Canone excludunt. Legimus enim in *articulis anglicanis* : " alios autem libros (deuterocanonicos), ut ait Hieronymus, legit quidem Ecclesia ad exempla vitæ et formandos mores, illos autem ad dogmata confirmanda non adhibet " [2]. Cum Ecclesiæ auctoritatem rejiciant, tuto criterio carent ad libros canonicos dignoscendos, ut dictum est in *Tr. de Ecclesiâ*, n. 592.

997. *Thesis* : **Canon sacrorum Librorum a Tridentino sancitus et a Vaticano confirmatus, tanquam authenticus admitti debet.** *De fide est*, utpote definitum a *Tridentino*, ubi, post recensitos omnes libros Vet. et Novi Testamenti, qui in *Vulgatâ* editione habentur, hæc adduntur [3] : " Si quis autem libros ipsos integros cum omnibus suis partibus, prout in Ecclesiâ catholicâ legi consueverunt, et in veteri vulgatâ latinâ editione habentur, pro sacris et canonicis non susceperit... A. S. ". Quam doctrinam confirma-

[1] De hâc distinctione discussio habita est in *C. Vaticano*, et quæstio sensu a nobis exposito soluta, ut videre est apud **Granderath,** op. cit., p. 51 sq., vel *Acta C. Vatic.*, ed. Lacens., pp. 138, 140, 225 sq.

[2] *Artic. triginta novem*, n. 6, ed. 1563, apud **Schaff***, *Creeds*, p. 490-91. — Libri deuterocanonici ita recensentur : ex Vet. Test. : *Tobias*, *Judith*, *Sapientia*, *Ecclesiasticus*, *Baruch*, duo libri *Machabæorum*, septem ultima capita *Esther*, X, 4-XVI, 24; oratio Azariæ, Canticum trium puerorum et historia Suzannæ apud *Daniel*, III, 24-90, XIII, XIV : quæ omnia linguâ græcâ tantum scripta habemus, dum libri proto-canonici linguâ hebraicâ aut chaldaicâ scripti sunt. Ex Nov. Test. : ep. *ad Hebræos*, *Jacobi*, *II et III Joannis*, *Judæ*, *Apocalypsis*, quædam fragmenta Evangel. *Marc.*, XVI, 9 20; *Luc.*, XXII, 43-44; *Joan.* VIII, 2-12.

[3] *Sess. IV*, **Denz.-Bann.**, 784.

vit *Vaticanum* [1] : " Si quis sacræ Scripturæ libros integros cum omnibus suis partibus, prout illos S. Tridentina Synodus recensuit, pro sacris et canonicis non susceperit, aut eos divinitus inspiratos esse negaverit; A. S. ".

Hæc quidem Catholicis sufficiunt, cum Ecclesia in rebus fidei sit infallibilis, proindeque in *canone determinando* qui est una e regulis fidei; sed ad vindicandam Ecclesiæ fidem, expedit breviter *historica documenta* recenseri, ex quibus canon confectus est, quoad Vetus et Novum Testamentum.

998. 1° **Quoad canonem Vet. Testamenti.** Fatemur equidem canonem a Pharisæis in Palestinâ degentibus ineunte sæculo II receptum, solos libros protocanonicos comprehendere. Certum est hujusmodi canonem jam ante tempora *Josephi* (sæc. I) fuisse determinatum : hic enim libros qui *merito divini creduntur* explicite recenset tanquam ab omnibus Judæis ita agnitos, ut pro eis mori parati fuerint [2]. Quo tempore autem fuerit confectus, controvertitur : communius Catholici hunc Esdræ adscribunt, qui Legem denuo promulgavit, sed id argumentis apodicticis probare nequeunt [3], ita ut cum *D. Calmet* concludere liceat : Nulla datur certa auctoritas quâ constet Esdram scripsisse, renovâsse, collegisse aut instaurâsse Libros sacros [4].

Quidquid opinamur de hâc questione mere historicâ, certum est libros non solum protocanonicos, sed etiam deuterocanonicos, contineri in *versione græcâ Alexandrinâ Septua-*

---

[1] Sess. III, *De revelatione*, can. 4, **Denz.-Bann.**, 1809.

[2] " Apud nos nequaquam innumerabilis est librorum multitudo dissidentium et inter se pugnantium : sed *viginti duo* dumtaxat sunt totius temporis descriptionem continentes, *qui merito creduntur divini*. Ex his quinque quidem sunt Moysis... Porro re ipsâ manifestum est quantâ nos veneratione libros nostros prosequamur. Cum enim tot jam sæcula affluxerint, *nemo nec adjicere quidquam nec ab iis demere aut mutare quidquam ausus est;* sed omnibus Judæis statim a primâ nativitate congenitum est ut hæc scripta credant *Dei dogmata* et eis inhæreant, ac *pro eis*, si opus sit, *libenter moriantur* ". (**Josephus**, *Contra Apion.*, l. I, n. 8).

[3] Hæc argumenta exposita vide ap. **Cornely**, *Introd.*, p. 39 sq., *Compend.*, p. 14 sq.; **Vigouroux**, *Dict. de la Bible*, l. c., ubi rem non esse certam fatetur : " *Rationi consentaneum videtur* tenere Esdram præcipuas habuisse partes in determinatione Canonis "... (p. 140).

[4] *Comment.*, t. III, p. 356 sq., ed. 1724.

ginta interpretum, ita ut merito inferri possit hos omnes ut sacros et inspiratos a Judæis Alexandrinis habitos fuisse; in eâ enim deutero-canonici cum aliis miscentur, ideoque eâdem gaudent auctoritate.

Hanc discrepantiam inter Palæstinensem et Alexandrinum canonem explicare difficile est [1]. Sed, quidquid *critice* dicitur, confectionem utriusque canonis non sine divino interventu completam fuisse censemus. Cum enim librorum inspiratio nonnisi divino lumine agnosci valeat, idem Spiritus qui inspiravit sacros scriptores, eis adstitit qui canonem utrumque compleverunt. — Quod confirmabitur expendendo quid Christus et Apostoli, necnon Patres et Concilia de deutero-canonicis docuerint.

999. (A) Jamvero Christus et Apostoli Scripturas frequenter citando, libros deuterocanonicos simul cum protocanonicis adhibuerunt et *canonizârunt*, *non* quidem *formali* definitione, sed *usu suo*. Imprimis fere omnes citationes in N. Testamento occurrentes, desumuntur ex *Alexandrinâ* versione (*Septuaginta*), quæ juxta omnes, deuterocanonicos complectebatur; insuper haud raro ad deuterocanonicos non minus quam ad protocanonicos provocant [2]. Porro, si hos ut canonicos non agnovissent, fideles in errorem induxissent, promiscue eodem modo his omnibus libris utendo. Ergo Christus et Apostoli libros etiam deuterocanonicos pro sacris habuerunt.

1000. (B) Trium priorum sæculorum Patres libros deuterocanonicos acceperunt ut canonicos, fatentibus ipsis ad-

[1] Nonnulli putant libros deuterocanonicos primum in canonem Judæorum fuisse relatos, et postea a Judæis Palæstinæ exclusos, ab Alexandrinis autem retentos, sed talis opinio nullo fulcitur argumento. — Forsan melius est dicere Palæstinenses, qui veterum traditionum tenacissimi erant, noluisse in canonem recipere libros sacros *recenter græce* scriptos, dum Alexandrini, quorum mens latius patebat, eos libenter acceperunt : sic enim possent intelligi verba *Josephi* (l. c.) : " Ab Artaxerxe autem usque ad nostram ætatem omnia quidem scripta sunt, sed non eâdem fide digna habita sunt ac priora, quia minus manifesta fuit successio prophetarum ".

[2] Cfr. *Jac.*, I, 19 et *Eccli.*, V, 13; *Matth.*, VI, 14 et *Eccli.*, XXVIII, 2; *Matth.*, XXVII, 39 sq. et *Sap.*, II, 17 sq.; *Rom.*, I, 20-32 et *Sap.*, XIII-XV; *I Cor.*, II, 19 et *Judith.*, VIII, 14; *I Petr.*, I, 6 et *Sap.*, III, 3 sq. etc.; alia exempla vide apud **Cornely**, p. 64; ut vis argumenti percipiatur, textus græcus præ oculis haberi debet.

versariis [1]. Ita *Didache* allegat Ecclesiasticum et Sapientiam [2]; *S. Clemens Papa* librum Judith eodem modo laudat ac librum Esther, et ex eo æque ac Tobiâ expressiones depromit; utitur pariter Sapientiæ et Ecclesiastici libris [3]; *Hermas*, Tobiam, Sapientiam, Ecclesiasticum et 2um Machabæorum librum allegat [4]; *S. Polycarpus* Tobiam citat [5]; *S. Irenæus* pariter nonnulla allegat testimonia ex deuterocanonicis desumpta, nempe ex Baruch, Daniel, Sapientiâ [6]; et ita de ceteris [7].

Immerito autem in contrarium allegantur testimonia *S. Justini*, *S. Melitonis Sard.* et *Origenis*: prior enim, contra Judæos arguendo, non semel declarat se ex iis solum libris argumentari velle quorum auctoritas ab adversariis admittitur; duo autem posteriores, locis allegatis, canonem Judæorum (Palæstinensium) solummodo tradere volunt, ideoque libros deuterocanonicos recensere nequeunt. Unde merito concluditur testimonium Patrum hujus ætatis esse moraliter unanime. Jamvero quis credat vetustiores Patres, qui doctrinæ ab Apostolis receptæ custodes vigilantissimos sese præbuerunt, simul et eodem modo allegâsse libros deuterocanonicos ac protocanonicos, nisi id ab Apostolis apostolicisque viris didicissent? Ergo hujusmodi libri tanquam canonici a Christo et Apostolis habiti sunt.

Quarto autem et *quinto* sæculis, res obnubilatur præsertim in Oriente. Etsi enim insigniores Patres, saltem plerique, in suis scriptis libros deuterocanonicos tanquam canonicas Scripturas allegant, fatendum est tamen nonnullos, præsertim in Oriente, de eorum canonicitate dubitâsse:

---

[1] Ita **E. Reuss*** (op. cit., p. 99 ed. 1863): "Theologi hujus temporis (II sæc.) Vetus Testamentum nonnisi græcâ versione Septuaginta interpretum cognoscunt, ideoque nullum discrimen instituunt inter canonicos et apocryphos (deutero-canonicos) libros. Hos allegant eâdem fiduciâ ac istos, iisdem honorificis nominibus eos appellando, eamdem auctoritatem eis ascribendo eâdem inspiratione innixam". Nec aliter **Sanday***, qui præterea scribit Romanas definitiones de Deuterocanonicis cum factis historicis conciliari posse. (*Inspiration*, 1893, p. 275).

[2] **Funk**, *Patres Apostolici*, t. I, p. 2, 14, 22.

[3] *I Cor.*, LV, 4-6; LIX, 3-4; VIII-IX; III, 4; VII, 5; XXVII, 5; LX, 1.

[4] *Mand.*, I, 1; V, 2, 3; X, 1, 6; *Vis.*, I, 1, 6; III, 7, 3. — [5] *Phil.*, X, 12.

[6] *Adv. hæres.*, V, 35, 1; IV, 38, 3; IV, 26, 1; V, 5, 2.

[7] Multa alia loca recenset **E. Mangenot**, *Dict. de Théol.*, t. II, 1574-75.

cum enim conversarentur inter Judæos, qui solos protocanonicos admittebant, de eorum canonicitate dubitabant, quamvis eorum utilitatem libenter agnoscerent; insuper, cum tunc temporis multa apocrypha spargerentur, timebant ne, deuterocanonicos pro sacris libris agnoscendo, apocryphorum propagationi faverent [1]. Non obstantibus tamen his Doctoribus, communis opinio, jugi Ecclesiæ usu firmata, prævaluit, et pauca tantum controversiæ vestigia Medio Ævo remanserunt.

1001. (C) Aliunde decreta Conciliorum ac Rom. Pontificum rem extra controversiam posuerunt. Ita Concilia *Hipponense* (393) et *Carthaginensia* duo (397, 419) catalogum confecerunt divinarum Scripturarum, ubi libri deuterocanonici simul cum aliis recensentur [2]. *Innocentius I* (a. 405) [3], necnon *decretum Gelasianum*, quarto vel quinto sæculo editum, ac *Leo III* (795-816) in decreto de apocryphis Scripturis, eosdem libros pro canonicis habent. Conc. *Trullanum* (a. 692), a Græcis habitum tanquam continuatio conc. œcumenici VI, eumdem catalogum accepit, Græcique etiam schismatici, eum usque ad sæc. XVIII retinuerunt: quod certo non fecissent, nisi de ejus apostolicitate certi fuissent. Hodie quidem Russica ecclesia Vet. Testamenti deuterocanonicos rejicit, et Græci orthodoxi libere de eorum canonicitate disputant [4]; sed ejusmodi immutationes aut hæsitationes ex commercio cum Protestantibus oriuntur.

Merito igitur *Tridentinum* rem definivit; dato enim *historice* quædam dubia excitari posse, Ecclesiæ infallibili sane competit ea solvere, ac canonem modo authentico determinare vi auctoritatis sibi a Christo commissæ.

---

[1] Inter quos celebriores sunt **S. Athanasius,** *Epist. fest. 39;* **S. Cyrillus Hieros.,** *Cathec.*, IV, 33, 35, 36; **Rufinus; S. Hieronymus,** *in prologo Galeato.* Hæc habet **Athanasius** (l. c.): "Qui (deuterocanonici) in canonem quidem non sunt relati, sed quos Patres statuerant legendos iis qui nuper accesserunt et catechizari atque pietatis doctrinam discere student: Sapientia Salomonis et Sapientia Sirach, Esther, Judith, Tobias, Doctrina quæ vocatur Apostolorum et Pastor". De quibus vide **Cornely,** *Introd.*, p. 90 sq.; *Compend.*, p. 25 sq.

[2] Apud **Héfélé-Leclercq,** op. cit., t. II, p. 89; **Denz.-Bann.,** n. 92.

[3] Ibid., n. 96.

[4] **Jugie,** *Histoire du Canon de l'A. Test. dans l'Eglise grecque et l'Eglise russe*, Paris, Beauchesne, 1909.

1002. 2° **Quoad Canonem N. Testamenti.** Evangelium vivâ voce primum prædicatum est, nec Apostoli aliquid scripserunt nisi datâ occasione, et speciali urgente necessitate, nec generatim pro universali Ecclesiâ, sed pro particularibus ecclesiis; nunquam enim in proposito habuerunt summam totius veritatis christianæ suis scriptis consignare. Unde, temporibus apostolicis, nulla erat authentica librorum Novi Testamenti collectio [1].

Attamen in *II^a S. Petri epistolâ*, agitur de quibusdam epistolis S. Pauli, quæ Vet. Testamento æquiparantur : "Carissimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis, sicut et in omnibus epistolis... quæ indocti et instabiles depravant, sicut et *ceteras Scripturas* [2]". Pariter *S. Paulus* canonicam auctoritatem Evangelio Lucæ tribuere videtur, dum sollemni formulâ "*dicit Scriptura*" allegat verba Christi prout in tertio Evangelio leguntur [3].

In constitutione Canonis duo stadia distingui possunt.

1003. (A) In *primo stadio*, a fine primi sæculi ad tertium, paulatim constituitur Canon, non tamen sine quibusdam dubiis et controversiis. Ratio cur de plurium librorum canonicitate disputatum fuerit ex eo præsertim sumitur quod, variis in locis et per occasionem scripti, non ad universalem Ecclesiam destinati fuerant, sed ad particulares ecclesias, immo quandoque ad unam personam. Jamvero etsi ecclesiæ, quantum per adjuncta liceret, commercium inter se habebant, facile non erat colligere et simul conferre traditiones omnium ecclesiarum, et æquum judicium ferre de singulis libris qui tanquam inspirati perhibebantur : id sane nonnisi progressive et lente fieri poterat. — Aliunde, cum apocryphi libri, sub mentito nomine Apostolorum, sæpe ab hæreticis scripti ad suos errores propagandos, passim spargerentur, nonnisi caute in re tam gravi procedendum erat.

---

[1] Quod fateri coguntur ipsi Protestantes, licet hoc contra eorum principia de regulâ fidei militet. Ita, inter alios, **Watkins***, *Modern Criticism and the Fourth Gospel*, Bampton Lect., 1890, p. 140-141.

[2] *II Petr.*, III, 15-16. — [3] *I Tim.*, V, 18; cf. *Luc.*, X, 7.

Quibus prænotatis, facta exponimus. (a) *Patres apostolici* sæpe allegant quatuor evangelia et præcipuas S. Pauli epistolas, et quidem aliquoties saltem ut scripturam canonicam. Ita, in epistolâ S. Barnabæ adscriptâ, Evangelium S. Matthæi tanquam *Scripturæ pars* citatur[1]; *S. Clemens* asserit S. Paulum *divinitus inspiratum* ad Corinthios scripsisse[2]. E variis testimoniis Apostolicorum Patrum, et Basilidis hæretici aliorumque auctorum ejusdem ætatis, infertur, anno 130, pro *canonicis* habita fuisse non solum *quatuor Evangelia*, sed etiam tredecim *S. Pauli epistolas* (id est, omnes exceptâ *ep. ad Hebræos*), et quasdam epistolas S. Petri et S. Joannis.

(b) Ab anno 130 ad an. 220, jam fiunt *catalogi* librorum inspiratorum, in quibus recensentur *Evangelia*, *Epistolæ* S. Pauli et quorumdam aliorum Apostolorum, *Apocalypsis* et *liber Actuum*[3]. Attamen, cum de his catalogis non consentiant omnes et singulæ ecclesiæ, dubia oriuntur de canonicitate epistolarum ad *Hebræos*, *Jacobi*, *2 Petri*, *2ª et 3ª Joannis*, et *Apocalypsis*. Præterea, in quibusdam ecclesiis, *epistola Clementis* et *Pastor Hermæ* leguntur quasi essent scripturæ canonicæ; et *apocryphi* ab hæreticis cum canonicis miscentur.

Occasione vero hæresis Montanistarum (qui contendebant prophetias a coryphæis sectæ editas esse divinitus inspiratas), communiter admissum est eos tantum libros inspiratos esse qui *ab Apostolis* scripti fuerant, vel ab eorum discipulis, cum *eorum directâ approbatione:* et ita traditum est criterium saltem *negativum*, quo canonici libri a non canonicis facilius distingui possent. Itaque *Pastor Hermæ*, qui in multis ecclesiis ut canonica scriptura lectus fuerat, e canone ejectus est; epistola autem *ad Hebræos* retenta fuit, quamvis ejus Paulina origo in dubium vocaretur, quia ab uno ex Pauli discipulis, eo approbante, scripta censebatur.

---

[1] *Barnab.*, IV, 14. — [2] *I Cor.*, XLVII, 1-3.

[3] Ita *fragmentum Muratorianum*, quod a quibusdam Hippolyto tribuitur et ab aliis Clementi Alexandrino, recenset quatuor Evangelia, Acta Apostolorum, tredecim S. Pauli epistolas, ep. Judæ, ep. S. Joannis et Apocalypsim. De ep. ad Hebræos, de ep. S. Jacobi et S. Petri silet. Pastorem Hermæ a Canone excludit.

1004. (B) In *secundo stadio*, a tertio sæculo ad quintum, jam *integer canon* (qualis postea a *Tridentino* definitus est) a multis ecclesiis agnoscitur, quamvis in aliis de canonicitate quorumdam librorum dubitetur.

(a) In *Oriente, Origenes* omnes et singulos nostri canonis libros accipit [1]; sed novit a quibusdam rejici *ep. ad Hebræos*, ab aliis *secundam Petri ep.*, et duas ultimas *Joannis*, necnon *Judæ* et *Jacobi* epistolas [2]. Sed pro canonicis habet *Barnabæ ep.* et *Hermæ Pastorem*, quamvis inquit, alii contradicant [3]. — *Eusebius* in tres series dividit libros relate ad canonem [4]: inter ὁμολογούμενα seu libros *universim* receptos computat : quatuor Evangelia, Actus Apostolorum, epistolas Pauli, primam Petri et Apocalypsim. Inter ἀντιλεγόμενα seu libros a *plerisque*, non autem ab omnibus, receptos, recenset : S. Jacobi et S. Judæ ep., secundam Petri, secundam et tertiam Joannis. Inter νόθα seu *apocryphos* sunt : Actus Pauli, Pastor, Petri Apocalypsis, Barnabæ ep., Institutiones Apostolorum, Evangelium Hebræorum, etc.

(b) In *Occidente*, *S. Hieronymus* pro canonicis habet omnes libros N. Testamenti etiam deuterocanonicos, sed fatetur a multis negari authenticitatem secundæ Petri, ep. Jacobi, Judæ et duarum Joannis [5]. — *S. Augustinus* integrum accipit canonem, etsi novit a quibusdam dubitari de authenticitate ep. ad Hebræos et Apocalypsis [6].

1005. Non obstantibus ejusmodi dubiis, *S. Damasus* Papa decretum edidit, an. 382, in quo canonicitatem omnium librorum etiam deuterocanonicorum diserte affirmat [7]. Reapse ab eo tempore nullum remansit dubium in Occidente : Concilia *Hipponense* et *Carthaginiense*, SS. Pontifices *Innocentius I*, *Gelasius* et *Leo III* eumdem catalogum

[1] *In Jos.*, homil. 7., n. 1, *P. G.*, t. XII, 857.
[2] *P. G.*, t. XI, 65; t. XIII, 1569-1637.
[3] *P. G.*, t. XI, 777; t. XIV, 1282; t. XIII, 1240.
[4] *H. E.*, III, 25, *P. G.*, t. XX, 268-269.
[5] *Ep. ad Paulin.*, 8, *P. L.*, t. XXII, 548; *De viris illustr.*, 1, 2, 5, 9, 18, 69, *P. L.*, t. XXIII, 608, 609, 613-615, 617, 623, 637. Cfr. **L. Sanders**, *Etudes sur S. Jerôme*, pp. 247-267, 271-282.
[6] *De doct. christianâ*, 11, 12, *P. L.*, t. XXXIV, 40; *Enchiridion*, 8, *P. L.*, XL, 225; *Serm.*, CCXCIX, *P. L.*, XXXVIII, 1376.
[7] **Denz.-Bann.**, n. 84.

ratum habent, ut supra diximus, n. 1001, de canone Vet. Testamenti.

In *Oriente*, quædam permanserunt dubia, sed Concilium *Trullanum* integrum canonem pariter accepit, quem hodie agnoscunt Græci etiam schismatici.

Merito igitur *Tridentinum* rem definivit tanquam de fide catholicâ tenendam.

1006. Corollarium. *Criterium universale, certum, ac sufficiens canonicitatis, ideoque inspirationis est infallibile magisterium Ecclesiæ* [1]. Nullum enim aliud criterium est sufficienter certum et universale : — (a) non quidem *interna criteria*, qualia sunt *gustus internus* aut *testimonium Spiritûs Sancti*, quo nonnulli Protestantes asserunt se posse cum certitudine discernere libros inspiratos a non inspiratis, ut jam supra ostendimus, n. 592, et confirmatur ex eo quod nec Scriptura nec Patres ad hæc criteria appellant; neque etiam Scripturæ indoles, rerum majestas, sermonis singularitas, vis persuadendi et permovendi quæ verbo divino inest, ut contendebat *J. Gerhardus* [2] : hæc enim omnia, probatâ jam inspiratione, ad Scripturam commendandam et propugnandam prodesse possunt; sed ipsam inspirationem demonstrare nequeunt, nam quibusdam libris humanis, v. g. *libris de Imitatione Christi*, major vis suadendi et commovendi inest quam libris *Exodi* et *Levitici*.

1007. (b) Neque sufficiunt *criteria externa*, qualia sunt *Scriptura* ipsa aut *apostolatus :* 1) Non *Scripturæ testimonium :* verba enim superius relata, n. 1002, inspirationem demonstrant quarumdam epistolarum Pauli (quæ ceteroquin non recensentur) et forsan unius e verbis a Lucâ citatis; insuper, ex iis quæ auctor Apocalypsis de libro a se scripto dicit, probabiliter inferri posset hunc librum esse inspiratum; sed de ceterorum inspiratione prorsus silet Scriptura. 2) Nec *apostolatus :* non enim constat *omnes* et *solos libros ab Apostolis scriptos* eo ipso esse *inspiratos*. Etsi Marcus et Lucas non erant Apostoli, eorum Evangelia pro canonicis habita sunt. Si dicis eadem fuisse ab Apostolis

[1] Cfr. Pesch, *De Inspiratione*, n. 583-635.
[2] *Loci theologici*, I, 22.

approbata, quomodo noveris, seclusâ auctoritate Ecclesiæ, hanc approbationem datam fuisse eamque ad inspirationem sufficere? Patres nonnulli, ut *Tertullianus*, *Clemens Alex.* *S. Hieronymus*, etsi fatentur epistolam Barnabæ ab uno ex apostolis scriptam fuisse, non admittunt ejus inspirationem[1]; non putabant ergo apostolatum esse sufficiens inspirationis criterium. Et reapse apostoli, etsi infallibiles in docendo, potuissent aliquid scribere quin ad id moti fuerint seu inspirati a Spiritu Sancto. Quando igitur, jam a tertio sæculo, tanquam apocryphos rejiciebant libros qui scripti non fuerint ab apostolis aut eis approbantibus, hoc criterium erat tantummodo *negativum*, eo principio innixum quod, mortuis Apostolis, nulla nova revelatio exspectanda erat.

Dato, non concesso, apostolatum esse etiam *positivum* criterium inspirationis, solâ arte criticâ non constat omnes et singulos N. Testamenti libros ab Apostolis, aut eis approbantibus, scriptos esse. Ex documentis allatis, solidum quidem habemus *fundamentum*, quo innixa *auctoritas infallibilis Ecclesiæ* potuerit, divino *Spiritu assistente*, canonem integrum certo determinare; sed ratio privata, solis argumentis historicis, quorumdam sane librorum canonicitatem, non autem omnium probare posset, propter dubia quæ variis temporibus hâc de re orta sunt, ac hodie etiam inter Protestantes perseverant.

Quo sensu *Augustinus* scripsit[2]: "Ego vero Evangelio non crederem, nisi me catholicæ Ecclesiæ commoveret auctoritas"; nec minus diserte *Cyrillus Hieros.*[3]: "Studiose quoque disce, et quidem ab Ecclesiâ, qui sint V. Testamenti libri, qui vero Novi. Eos solos studiose meditare quos etiam in Ecclesiâ cum certâ fiduciâ legimus". Et ita confirmatur quæ de regulâ fidei diximus, n. 592 sq.[4].

---

[1] **Tertul.**, *De pudic.*, 20, *P. L.*, II, 1021; **Clem. Alex.**, *Strom.*, II, 6, 20, *P. G.*, VII, 966, 1059, et *Pædag.*, II, 10, *P. G.*, VIII, 499; **S. Hieron.**, *De viris illustr.*, cap. 6.

[2] *Contra ep. fundament.*, c. 5, *P. L.*, XLII, 176.

[3] *Catech.* IV, n. 33, 35, *P. G.*, XXXIII, 494.

[4] Quod nonnulli Protestantes agnoscunt; ita **Gore** (*Lux Mundi*, p. 283) ait difficiliorem in dies evadere fidem in Scripturam absque fide in Ecclesiam.

§ II. De sacræ Scripturæ inspiratione [1].

1008. Status quæstionis. 1° Jam constat omnes libros utriusque Testamenti, a *Tridentino* recensitos, canonicos esse ac proinde inspiratos; sed, quo melius pateat quænam auctoritas his libris sit tribuenda, *naturam* et *extensionem* inspirationis expendere necesse est. Hæc est quæstio *facti*, non juris : non enim quæritur quomodo Deus sacros libros inspirare *potuerit*, sed quomodo eos *de facto* inspiraverit; ideoque *auctoritate* tum Scripturæ tum Ecclesiæ, non autem ratione solvi potest. Pauca tamen de variis opinionibus et erroribus prænotare oportet.

1009. 2° *Variæ opiniones.* (A) Antiqui *Protestantes* multi inspirationis notionem exaggerârunt, docentes omnia *Spiritu S. dictante* conscripta esse, ita ut auctores sacri nihil aliud sint nisi *calami*, quibus Spiritus utebatur [2]; immo quidam dixerunt etiam *consonas* et *vocalia* cum *punctis* in textu originali dictata fuisse.

Hodie vero communiter hanc *mechanicæ dictationis* theoriam rejiciunt, et in tres præcipuas scholas dividuntur : (a) *Liberales* in contrarium excessum lapsi sunt, inspirationem rejiciendo vel generalem et vagam inspirationem admittendo, qualis poetis aut oratoribus tribuitur, immo singulis Christianis.

---

[1] **M. Canus**, op. cit., l. I, c. 16 sq.; **Fr. Schmid**, *De inspirationis Bibliorum vi et ratione*, Brixinæ, 1885; **Franzelin**, *de Trad. et Script.*, de div. Script., th. 2 sq.; **Crets**, *De divinâ Bibliorum inspiratione dissertatio dogmatica*, Louvain, 1886; **De Groot**, q. XVII, a. 2-5; **Berthier**, n. 91 sq.; **Cornely**, *Compend.*, Appendix I, p. 623 sq.; **Vigouroux**, *Manuel Biblique*, n. 8 sq.; **Dausch**, *Die Schriftinspiration*, 1891; **B. Manly***, *The Bible doctrine of Inspiration*, N.-York, 1888; **W. Sanday**, *Inspiration*, 1901; *Vacant*, op. cit., t. I, p. 456 sq.; **Chauvin**, *Inspiration des divines Ecritures*, Paris, 1897; *Leçons d'Introd. Générale*, 1898; *Revue Biblique*, avril 1896, p. 199; oct. 1896, p. 485; janv. 1897, p. 75; **Gigot**, op. cit., p. 471-559; **Pesch**, *De Inspiratione S. Scripturæ*, Friburgi, Herder, 1906; **Bainvel**, *De Script. sacrâ*, Paris, 1910; **A. Durand**, *Inerrance, Inspiration*, in *Dict. Apol.* (*d'Alès*), t. II, 752-787, 894-917; **H. von Laak**, *De S. Script. inspiratione*, Romæ, 1910.

[2] Ita **Quenstedt** (*Theol. didactico-polem.*, sect. I, c. 4, th. 3) : " Solus Deus, si accurate loqui velimus, S. Scripturæ auctor dicendus est; Prophetæ vero et Apostoli auctores dici non possunt nisi per *catachresin*, utpote qui potius Dei *calami* et *Spiritûs S. dictantis notarii* fuerunt ". Expressius etiam *Formula consens. Helvet.*, c. 2 : " Hebraicus Vet. Testamenti codex... tum quoad consonas... tum quoad vocalia sive puncta ipsa, sive punctorum saltem potestatem, et tum quoad res tum quoad verba θεόπνευστος (inspiratus) ".

Libri sacri, inquiunt, sicut profani critice expendi debent: vera simul et falsa continent, historica facta simul et fabulas mythosque; Christus ipse in multis erravit, sed clare docuit paternitatem Dei humanamque fraternitatem, et ex hoc duplici principio fluunt omnia officia erga Deum et homines quæ servare oporteat ad salutem consequendam [1]. — A quibus non multum differunt *Modernistæ*. (b) *Orthodoxi*, etsi inspirationem admittentes, eam valde restringunt. Inspiratio, juxta eos, potius *personalis* quam *realis* est: scriptores sacri erant quidem inspirati, quatenus suam religiosam emotionem aliis inspirare poterant, sicut in alio ordine poetæ. Sed eorum libri non eodem modo et gradu inspirati dici possunt; in iis sunt divina et humana; nulli parti absoluta inerrantia competit, sed ex toto complexu Scripturarum reverenter expositarum educi potest quidquid requiritur ad salutem. Christus ipse se accommodavit coævorum præjudiciis: quæ de Vetere Testamento dixit, cum hodiernâ criticâ conciliari nequeunt; sed quæ protulit ut Messias de regno Dei, infallibiliter vera sunt; eum igitur sequendo *in spiritualibus*, errare non possumus [2]. (c) *Puseystæ* vero catholicam doctrinam de inspiratione fere omnes amplectuntur.

(B) Inter *Catholicos* autem, fuêre qui notionem inspirationis minus accuratam tradiderint. (a) Quidam, cum *Holden* et *Jahn* [3], putârunt ad inspirationem *sufficere assistentiam Spiritus S. ad præcavendos errores:* et ita inspiratio non differret ab assistentiâ Pontificibus promissâ. (b) Alii, cum *Lessio* [4], dixerunt ad inspirationem sufficere ut liber, humanâ industriâ exaratus, per *subsequentem approbationem divinam*, ab omni errore immunis declaretur; postea tamen

[1] **A. Harnack***, *Das Wesen des Christentums*, 1900; **A. Trümpelmann***, *Die moderne Weltanschauung und das apostolische Glaubensbekenntnis*, 1901; **Rabaud***, *Histoire de la doctrine de l'inspiration*, etc., quorum systemata exponit **Pesch**, op. cit., n. 250-264.

[2] **C. Gore***, *Lux Mundi*, p. 230 sq.; **W. Sanday***, *Inspiration*. Cf. **Pesch**, n. 268-270.

[3] **Holden**, *Analysis fidei div.*, I, 5; **Jahn**, *Introduct ad divinos libros V. T.*, t. I, § 1, cujus Compendium anglice redditum fuit, New York, 1827. Cf. **Pesch**, op. cit., n. 315-326.

[4] Cf. *Acta Vatic.*, ed. Lacens., p. 140; **Pesch**, n. 283-287.

addidit requiri insuper ut liber ex *divino impulsu* scriptus fuerit. Nonnulli, longius procedentes, affirmârunt *aliquos libros* nonnisi *per subsequentem approbationem* sacros effectos fuisse [1]. (c) Alii tandem docuerunt inspirationem non ad omnia quæ in Scripturâ leguntur extendi, præcipue non ad *obiter dicta*, sed solum ad res majoris momenti, præsertim ea quæ fidem et mores spectant aut cum eis connectuntur [2]. Pauci etiam putârunt inspirationem, licet ad omnia extendatur, non reddere auctores sacros ab omni errore immunes, præsertim in rebus historicis aut scientificis[3].

Quo melius doctrina catholica intelligatur, exponemus quid de *naturâ* et *extensione* inspirationis tenendum sit.

I. De naturâ inspirationis.

1010. Doctrina catholica a pluribus Conciliis fuit definita : *Tridentinum*, Florentini decretum renovans, declaravit Deum esse *utriusque Testamenti auctorem;* et *Vaticanum* hanc declarationem amplians, ait [4] : " Eos vero Ecclesia pro sacris et canonicis habet, non ideo quod solâ humanâ industriâ concinnati, suâ deinde auctoritate sunt approbati; nec ideo dumtaxat quod revelationem sine errore contineant; sed propterea quod, *Spiritu Sancto inspirante conscripti*, *Deum habent auctorem*, atque ut tales ipsi Ecclesiæ traditi sunt ". Ad quam notionem lucidius exponendam, dicemus: 1° quid non sufficiat; 2° quid non requiratur; 3° quid requiratur et sufficiat ad veram inspirationem.

1011. 1° *Quid non sufficiat ad inspirationem ?* (A) Non sufficit *præservatio ab errore* seu *simplex assistentia divina*, prout docuerant *Holden* et *Jahn :* hanc enim sententiam reprobavit *Vaticanum*, declarans non sufficere ut libri sacri

[1] Ita **Haneberg**, *Historia revel. biblicæ*, ed. 1850, qui tamen post C. Vaticanum laudabiliter hanc sententiam emendavit.

[2] Quam sententiam exposuit **J. H. Newmann** in periodico *The Nineteenth Century*, febr. 1884. Cfr. **Pesch**, n. 336-337.

[3] Ita **F. Lenormant**, *Les origines de l'histoire d'après la Bible et les traditions des peuples orientaux*, Paris, 1880; **S. di Bartolo**, *Critères théologiques*, Paris, 1889, p. 254 sq. (sed in novâ editione, p. 249, suam opinionem emendavit); **Mgr d'Hulst**, *La Question Biblique*, Paris, 1893, qui mox, pos. Encycl. *Providentissimus*, suam sententiam reformavit.

[4] Sess. III, cap. 2.

"revelationem sine errore contineant". Et merito; nam græca vox θεόπνευστος, quâ designatur Scriptura sacra [1], antecedentem impulsum significat, non autem solam negativam assistentiam; insuper definitiones *ex cathedrâ* R. Pontificis dici nequeunt inspiratæ, licet sub divinâ assistentiâ edantur; aliunde simplex assistentia non sufficit ut Deus sit auctor libri.

(B) Neque *subsequens Dei approbatio* inspirationi æquiparanda est, ut primum *Lessius* dicere visus fuerat; episcopus enim, librum approbando, etiam postquam *ex integro* eum legerit, sane non fit auctor hujus libri. — A fortiori insufficiens est *approbatio subsequens ab Ecclesiâ data*, ut censuit *Haneberg:* hæc enim inspirationem *creare nequit*, sed tantum *declarare;* aliunde *Vaticanum* diserte asserit ad inspirationem non sufficere ut libri, solâ humanâ industriâ concinnati, auctoritate Ecclesiæ deinde approbentur.

(C) Nec *a fortiori* sufficit inspiratio *personalis*, qualis a Protestantibus intelligitur, et quæ *poeticæ* inspirationi assimilatur. Hæc enim minime facit Deum *auctorem* libri: ex eo quod pius liber, v. g. *de Imitatione Christi*, religiosas emotiones in mentem inspiret, non sequitur Deum vere esse principalem ejus auctorem; liber non dicitur *inspiratus*, quia et quatenus homines *inspirat*, sed in quantum *Deo inspirante* scriptus est.

1012. 2° *Quid non requiratur ad inspirationem?* (A) Non requiritur *revelatio proprie dicta* seu manifestatio veritatis scriptori incognitæ; nam, ut recte scribit *Bellarminus* [2], Deus sacris auctoribus "non semper revelabat quæ scripturi erant, sed excitabat ut scriberent ea quæ viderant vel audierant, quomodo recordabantur, et simul assistebat ne falsi aliquid scriberent". Ita *S. Lucas*, initio Evangelii, testatur se diligenter assecutum esse omnia ab iis qui ipsi audierant aut viderant facta quæ refert.

Attamen omnia quæ ab auctore sacro vere affirmantur,

[1] *II Tim.*, III, 16. — Græca vox etymologice significat *afflatu divino actus* et de iis usurpatur quorum scripta vel sermones ad divinum impulsum referenda sunt; cf. **Schleusner, Grimm,** *Lexicon*, ibi.

[2] *De Verbo Dei*, l. I, c. 15.

etsi non revelata *quoad ipsum*, sunt *vere verbum Dei et revelata quoad nos*, quia et quatenus a Deo affirmantur per auctorem inspiratum : Deus enim, cum sit auctor principalis libri inspirati, *sua facit* quæ sacer scriptor sub influxu divino refert. Ita *SS. Matthæus* et *Joannes*, dum describunt apparitiones Christi redivivi, referunt quidem ea quæ viderunt aut audierunt absque speciali revelatione; sed, cum ea referant *divino afflante Spiritu Sancto*, hæc sunt revelata et objectum fidei *quoad eos* qui non fuerunt testes factorum, eaque credunt propter testimonium Dei per Evangelistas manifestatum. Hâc igitur ratione *omnia inspirata*, utpote veræ Dei locutiones, sunt *nobis revelata*.

(B) Nec requiritur ut auctor sacer *in exstasi* scribat. Quidam sane prophetæ in exstasim rapti sunt, ceteroquin ab alienatione mentis valde diversam; sed id minime necessarium est ad inspirationem, ut Patres recte animadverterunt contra Montanistas [1] : Deus enim potest esse auctor primarius alicujus libri quin auctor secundarius extra se rapiatur et suam libertatem amittat.

(C) Nec necesse est ut *liber inspiratus sit authenticus*, seu scriptus ab auctore cujus nomen gerit aut cui communiter tribuitur : aliquando enim certum est Deum esse auctorem principalem alicujus libri quin scriptor ejus humanus certo cognoscatur. Jam S. Gregorius, sæc. VI exeunte, dicebat [2] : "Inter multos sæpe quæritur quis libri beati Job scriptor habeatur... Sed quis hæc scripserit, valde supervacue quæritur, cum tamen auctor libri Spiritus Sanctus fideliter credatur". Ita etiam, etsi dubitatur de scriptore *ep. ad Hebræos*, ejus inspiratio tamen certa est.

(D) Inspiratio alicujus libri non pendet *ex genere litterario* quod, Deo afflante, selegit auctor. Omne genus, dummodo errorem et mendacium excludat, potest esse objectum inspirationis, genus historicum, propheticum, didacticum, allegoricum, rhetoricum, poeticum, epistulare ; possunt igitur parabolæ et narrationes fictæ inveniri in libris inspiratis,

[1] Ap. Eusebium, *H. E.*, V, 16-17, *P. G.*, t. XX, 466-474; cfr. Pesch, n. 54-59.
[2] *In Job*, Præfat., *P. L.*, t. LXXV, 515 sq.

dummodo ad recte docendum et honeste movendum prosint. Proinde, ex eo quod liber sit inspiratus, non exinde sequitur eum esse historicum; ideoque non ex inspirationis dogmate, sed ex aliis principiis, criticis et exegeticis, salvo semper Ecclesiæ judicio, dijudicari potest utrum aliquis liber, v. g., Judith, Esther, Tobias, sit historicus an propheticus aut didacticus [1].

1013. 3° *Quid requiratur et sufficiat ad inspirationem?* Juxta *Vaticanum*, requiritur et sufficit ut, *Spiritu Sancto inspirante conscripti, Deum habeant auctorem.* Ad quod declarandum, duo sunt exponenda : *quo sensu* Deus sit *auctor* Scripturæ, et quomodo *Deus et scriptor sacer* ad librum inspiratum componendum *simul conspirent.*

(**A**) Ex Vaticano patet libros inspiratos divinos esse non solum ratione materiæ quam continent, sed etiam ratione *auctoris;* non solum continent verbum Dei, sed vere *sunt verbum Dei* scriptum, ita ut Deus vere sit eorum *auctor*, id est *causa efficiens principalis* [2].

Deus siquidem potest esse auctor alicujus rei multiplici modo : uti *causa universalis* omnium operum quibus cooperatur per concursum naturalem aut per gratiam; ut causa *particularis unica*, quæ sine concursu alterius, totum producit effectum; ut *causa particularis principalis*, quæ utitur aliquo agente creato tanquam causâ instrumentali. Jamvero Deus est auctor sacrorum librorum hoc ultimo modo, quatenus humano scriptore utitur tanquam instrumento. Duplex est igitur auctor Scripturæ : *Deus*, qui est *causa principalis*, et *sacer scriptor*, qui est *causa instrumentalis*, *non* tamen *mere mechanica*, sed intelligens ac libera [3]. Inspiratio enim proprium scriptoris laborem non excludit; nam auctor *libri Machabæorum* asserit se ex libro Jasonis multa excerpsisse,

---

[1] **Cornely**, *Introd.*, I, 582 sq.; II, 30 sq., 204 sq.; III. 392 sq.; **Pesch**, op. cit., n. 399.

[2] Cf. **J. H. Newman**, in *Nineteenth Century*, Febr. 1884, p. 188.

[3] Quod jam exposuerat **S. Thomas**, *Quodlibet.* VII, a. 14, ad 5 : "*Auctor principalis* sacræ Scripturæ est Spiritus S., qui in uno verbo sacræ Scripturæ intellexit multo plura quam per expositores sacræ Scripturæ exponantur, vel discernantur : nec est etiam inconveniens quod homo, qui fuit *auctor instrumentalis* sacræ Scripturæ, in uno verbo plura intelligeret". Cf. **Pégues**, *Une pensée de S. Thomas sur l'Inspiration script.*, in *Revue thomiste*, mars 1895.

et *non facilem laborem, sed negotium plenum vigiliarum et sudoris assumpsisse* [1]; *Lucas* declarat se in omnia, de quibus scripturus erat, diligenter inquisivisse [2]; et *Joannes* dicit se ea scripsisse quæ viderat [3]; minime ergo excluduntur industria, studium, documentorum ac testium usus [4].

1014. (B) Quomodo autem *Deus et homo* ad sacrorum librorum compositionem *concurrant*, sic feliciter exponit *Leo XIII*: "Nam supernaturali ipse virtute ita eos ad scribendum *excitavit* et *movit*, ita *scribentibus astitit*, ut ea omnia eaque sola quæ ipse juberet, et rectè *mente conciperent*, et fideliter conscribere *vellent*, et apte *infallibili veritate exprimerent*: secus, non ipse esset auctor sacræ Scripturæ universæ [5]".

Tria ergo ad inspirationem requiruntur: (a) efficax *motio voluntatis* ad scribendum: "*excitavit et movit*". Ita idea libri primum et principaliter in mente divinâ concepta est, et in scriptorem sacrum divinitus immissa. Etiam quando scriptor sacer ex circumstantiis externis ad scribendum adductus est, v. g., quando Paulus ad Philemonem scripsit occasione fugæ Onesimi, vel quando Marcus a Romanis rogatus est ut scriberet, Deus voluit eos scribere, omniaque ad hoc disposuit. Auctores quidem voluerunt et ipsi scribere, sed *non sine speciali motione Spiritûs sancti*; Deus ergo remanet causa principalis, scriptorem efficaciter movens tanquam instrumentum liberum. — Quæ quidem motio continuatur dum auctor scribit: "*scribentibus enim adstitit*", eosque adjuvat ut idea mente concepta exsecutioni mandetur.

1015. (b) *Illuminatio quædam intellectûs*, vi cujus scriptor ea omnia eaque sola rectè mente concipit quæ Deus vult scribi. Hoc autem non necessario supponit revelationem, ut supra dictum est. Quandoque homines inspirati

[1] *II Machab.*, II, 27. — [2] *Luc.*, I, 3. — [3] *Joan.*, XIX, 35; *I Joan.*, I, 1.

[4] Quod rectè exponit **E. Levesque**, *Essai sur la nature de l'Inspiration*, in *Revue des Facultés Cath. de l'Ouest*, Déc. 1895, p. 211, *anglice* redditum *The Nature of Biblical Inspiration*, New-York, 1896; cfr. *Revue Biblique*, L'inspiration des Livres SS.; L'Inspiration et les exigences de la Critique, avril et juillet 1896.

[5] Encycl. *Providentissimus*, 18 nov. 1893.

revelationem acceperunt, sed hæc revelatio non erat inspiratio, sed potius aliquid prærequisitum ad inspirationem quando videlicet auctor sacer prorsus ignorabat rem de quâ scripturus erat. Hæc igitur illuminatio est supernaturale lumen quo sacer scriptor recte mente concipit quæ Deus vult scribi, ita ut ejus judicia non sint mere humana, sed *principaliter judicia Dei* ejus mentem illuminantis. Unde auctor inspiratus non est *mere passivus*, ut in revelatione, sed *active* laborare debet ad ea concipienda et exprimenda quæ Deus scribi intendit.

Neque necessarium est ut auctor *conscius* sit inspirationis supernaturalis : cum enim Deus *in omnibus* nobiscum concurrat, aliquando homo ægre distinguit utrum suæ cogitationes *ordinario* an *extraordinario* Dei influxu ortæ sint.

Plerique tamen theologi censent reapse sacros scriptores divinæ inspirationis conscios fuisse, quia id magis convenire videtur instrumento rationali [1].

(c) *Assistentia divina*, ne scriptor aliquid omittat ex eis quæ Deus vult consignari, aut quidquam eis addat, vel præsertim ne in errorem proprie dictum cadat, ut infra fusius declarabitur.

Hæc autem assistentia non requirit ut *dictentur* sive cogitationes sive verba, sed sufficit ut auctor inspiratus, sub influxu divini luminis, conceptum efformet eorum quæ scribenda sunt [2]. Ex hoc intelligi potest cur sacri auctores *eumdem* sermonem *diverso modo* referant, etsi is, cujus verba referuntur, nonnisi uno modo ea protulit ; quod occurrit non solum in sermone Christi supra montem [3], sed etiam in verbis Christi SS. Eucharistiam instituentis [4], et in multis aliis casibus. Sic etiam explicari possunt multæ *apparentes*

[1] Multi sane ex sacris scriptoribus conscii fuerunt se esse inspiratos; nam aperte declarant se mandatum a Deo accepisse scribendi : ita *Moyses*, *Ex.* XVII, 14; *Isaias*, VIII, 1; *Habacuc*, II, 2-3; *Jeremias*, XXXVI, 1-2; auctor *Sapientiæ*, VII, 15; *S. Joannes*, *Apoc.*, I, 10, XXII, 18. Sed de quibusdam aliis, v. g., auctore libri Machabæorum aut S. Lucâ, res dubia est : eorum enim verba, etsi conscientiam inspirationis non excludunt, eam tamen non significant (*II Mac.*, II, 24; *Luc.*, I, 1-4).

[2] Cf. **S. Thom.**, 2. 2., q. 174, a. 2, ad 3; *De Verit.*, q. 12, a. 12.

[3] Cf. *Matth.*, V-VII; *Luc.*, VI, 20 sq.

[4] *Matth.*, XXVI, 26; *Luc.*, XXII, 19; *Marc.*, XIV, 22; *I Cor.*, XI, 23.

contradictiones : v. g., quando Christus Apostolis præcipit ne quid tollerent in viâ, *nisi virgam tantum*, juxta Marcum [1], *neque virgam*, juxta Lucam [2], Evangelistæ verba Christi referre nolunt, sed solum ejus mentem : mens autem Domini erat ut discipuli *statim* iter aggrederentur, etiam sine virgâ, si præsto non esset.

Sic forsan componi potest *controversia* de *inspiratione verbali :* si per eam intelligitur *mechanica dictatio*, prout ab antiquis Protestantibus advocata fuit et forsan a paucis Catholicis, certo rejicienda est; si vero dicitur eam consistere in eo quod verba seliguntur a scriptore, sub influxu ac proinde inspiratione Dei, hæc admitti potest et debet [3], cum libri sacri (ideoque etiam *verba*), juxta *Vaticanum*, *Spiritu sancto inspirante, conscripti fuerint.*

II. De Inspirationis extensione.

1016. Quo melius intelligatur quousque extendatur *inspiratio* Scripturæ, ideoque ejus *inerrantia ;* 1° *generalia principia* trademus; 2° *consectaria* exinde fluentia exponemus.

1° *Principia generalia.* (A) Ex conceptu inspirationis supra tradito, sequitur eam *ad omnia extendi*, non autem ad *solas* res fidei et morum. Id jam deducebant theologi ex verbis *Tridentini* (l. c.) " *cum omnibus partibus suis* ", licet hæc magis directe referantur ad *partes* librorum, quorum canonicitas aut genuinitas in dubium vocabantur; sed res extra controversiam posita est a *Leone XIII :* " Nec enim toleranda est eorum ratio, qui ex istis difficultatibus sese expediunt, id nimirum dare non dubitantes, *inspirationem divinam ad res fidei morumque, nihil præterea, pertinere* " [4].

Revera Deus non potest esse *auctor principalis* sacrorum librorum sensu exposito, nisi ea omnia inspiraverit quæ in eis continentur; quamvis enim scriptores ipsi in horum compositione suas partes habuerint, nihil tamen scripserunt nisi Deo excitante et adjuvante, ita ut *totum opus* sit

[1] *Marc.*, VI, 8. — [2] *Luc.*, IX, 3.

[3] Cf. **Levesque**, l. c.; **J. Bruneau**, *A page of contemporary history on Biblical inspiration* in *Amer. Eccles. Review*, march 1896.

[4] Encycl. *Providentissimus.*

Dei tanquam *causæ principalis*, et *scriptoris* tanquam *causæ instrumentalis* liberæ. Quare etiam *obiter dicta* sub inspiratione cadunt [1].

1017. (B) Hinc pariter sequitur *omnem formalem ac positivum errorem a sacris Scripturis excludi, in iis omnibus quæ auctor sacer suo nomine profert, et quidem quo sensu ea profert* [2]. Quod apertissime declarat ac probat *Leo XIII* (l. c.): "Tantum vero abest ut divinæ inspirationi error ullus subesse possit, ut ea per se ipsa, non modo errorem excludat omnem, sed tam necessario excludat et respuat, quam necessarium est Deum, summam Veritatem, nullius omnino erroris auctorem esse. Hæc est antiqua et constans fides Ecclesiæ, sollemni etiam sententiâ in Conciliis definita Florentino et Tridentino; confirmata denique atque expressius declarata in C. Vaticano... Nihil admodum refert Spiritum S. assumpsisse homines tanquam instrumenta ad scribendum, quasi non quidem primario auctori, sed scriptoribus inspiratis quidpiam falsi elabi potuerit... Qui in locis authenticis Librorum sacrorum quidpiam falsi contineri posse existiment, ii profecto aut catholicam divinæ inspirationis notionem pervertant, aut Deum ipsum erroris faciant auctorem". Nihil sane expressius optari potest.

Quod aliunde ex præcedentibus logice infertur. Deus enim summe verax, qui nec decipi nec decipere potest, permittere nequit *errorem proprie dictum* irrepere in librum cujus est auctor principalis. Porro, ex dictis, Deus est principalis auctor omnium Librorum Veteris et Novi Testamenti; ergo nullus in eis est error *proprie dictus*.

1018. (C) *Omnia quidem ab hagiographis dicta vera sunt, sed eâ veritate quæ competit litterario generi quod quisque*

[1] Sæpe objicitur indignum esse Deo minutas circumstantias inspirâsse, quales v. g. leguntur apud *Tob.*, XI, 9. Hæc autem difficultas oritur ex falso conceptu inspirationis; statim ac admittitur inspirationem non esse revelationem aut dictationem, sed *influxum* Dei in scriptorem, facile intelligitur scriptores sacros, qui liberi sub hoc influxu manent, eas referre circumstantias quæ ingenio suo accommodantur, quin divina majestas his offendatur.

[2] Cfr. **Durand**, *L'état présent des études bibliques en France*, in *Études*, 5 feb. 1902, t. 90, p. 344; **Bainvel**, op. cit., n. 142. — De locis vero ubi aliorum dicta aut documenta referuntur, infra agemus.

selegit. Nam inter libros sacros, alii sunt *historici*, alii *prophetici*, alii *poetici* vel *didactici*. Atqui alia est veritas historicæ narrationis, alia veritas carminis; alia prophetiæ, alia libri didactici. Ita descriptiones animalium quæ in libro poetico Job[1] inveniuntur tam accuratæ esse nequeunt quam eæ quas naturalis historia tradit; quando in psalmis res gestæ populi israelitici describuntur, poeticæ locutiones ibi adhibitæ non intelligendæ sunt quasi essent stricte historicæ. Pariter modus loquendi *propheticus* non idem est ac modus loquendi *historicus*. Prophetæ sæpe *res futuras* vident et describunt *quasi præsentes*, absque temporum discrimine, ideoque ea quæ longo temporis spatio separantur simul enuntiant: ita Joel[2] ultimum judicium describit quasi proxime secuturum primum Messiæ adventum. Haud raro etiam rebus populo notis et materialibus utuntur ad describendas res futuras ignotas et spirituales: ita, ad pacem adumbrandam quæ temporibus messianicis regnabit, depingunt leones cum agnis simul cubantes et paleas comedentes.

1019. (D) Etiam in libris *historicis*, ad recte judicandum de *objectivâ veritate* eorum quæ dicuntur, præ mente haberi debet *auctoris scopus*. Jamvero scopus sacri scriptoris et Dei *non est homines docere scientias physicas*, sed viam salutis. Nil igitur prohibet quin Scriptura *de rebus physicis loquatur populari modo*, absque ullâ intentione rem *scientifice* exponendi. Nam Spiritus Sanctus pro hominibus scribebat, ideoque eo modo ut ab iis intelligi posset; quare hominum usui se accommodavit, et in rebus de quibus secundum externam apparentiam loqui solent, eodem quo loquuntur modo ipse locutus est, vel, si velis, sacros auctores permisit scribere. Ita, v. g., Scriptura loquitur de motu et occasu solis, de lunâ ut stellis majore etc., non secundum objectivam rerum veritatem, sed secundum consuetum loquendi modum; si quis autem ex hoc accommodato scribendi modo judicaret res existere prout describuntur, *sibi ipsi ascribere deberet, si in errorem induceretur.*

[1] *Job*, XXXIX-XL.
[2] *Joel*, II, 28-32.

Quod jam intellexerant nonnulli Patres et theologi. Ita *S. Thomas* scribit[1]: "Moyses rudi populo loquebatur, quorum imbecillitati condescendens, illa solum eis proposuit *quæ manifeste sensui apparent*". Quod principium *Leo XIII* sancivit (l. c.): "De cujus æquitate regulæ in consideratione sit primum scriptores sacros, seu verius Spiritum Dei, qui per ipsos loquebatur, *noluisse ista docere homines nulli saluti profutura;* quare eos, potiusquam explorationem naturæ rećte persequantur, res ipsas aliquando describere et tractare aut *quodam translationis modo*, aut sicut *communis sermo per ea ferebat tempora*, hodieque de multis fert rebus in quotidianâ vitâ, ipsos inter homines scientissimos... Scriptor sacer *ea secutus est quæ sensibiliter apparent*, seu quæ Deus ipse homines alloquens ad eorum captum significavit *humano more*". Igitur in rebus *scientificis*, Scriptura utitur modo loquendi vel narrandi tunc temporis usurpato, nec magis vituperanda est ex hoc capite quam ii qui nostris etiam diebus consueto modo de ortu et occasu solis loquuntur. Immo absonum esset scientificam veritatem de rebus physicis in Scripturâ quærere. Si Moyses mundi formationem descripsisset secundum placita hodiernorum geologorum, per multa sæcula a nemine fuisset intellectus, immo ejus descriptiones, licet in se veræ, tunc temporis tanquam falsæ fuissent habitæ.

1020. (**E**) Etiam in libris historicis esse possunt *parabolæ, allegoriæ, narrationes fictæ* et alia ejusmodi ad veritatem quamdam moralem illustrandam; inspiratio enim accommodari potest cuique generi litterario, ut supra dictum est, n. 1018. Id vero veritati Scripturæ minime officit. Ita parum refert utrum id quod dicitur de bono Samaritano aut de Lazaro mendico et epulone sit *historicum* an *allegoricum:* in utroque casu, veritas a Christo inculcata eadem omnino est. — Immo dari possunt *integri libri* qui, sub specie et formâ historiæ, parabolam contineant, ut quidam de libris Judith et Tobiæ contenderunt. In hoc casu, tota veritas ejusmodi librorum consisteret in declaratione veritatis religiosæ, cui subservirent fictæ narrationes.

Attamen id *non facile, nec temere* admitti debet, sed tantum quando, Ecclesiæ sensu non refragante ejusque salvo judicio, probatur hagiographum voluisse non veram et proprie dictam historiam tradere, sed parabolam aut allegoriam aut aliquid hujusmodi[2].

[1] I, q. 70, a. 1, ad 3.

[2] Ita *Commissio biblica*, 23 Junii 1905. Proposito dubio: "Utrum admitti possit tanquam principium rectæ exegeseos sententia, quæ tenet S. Scripturæ

1021. 2° *Consectaria.* Diximus nullum esse errorem in libris inspiratis quoties scriptor sacer *sua facit* ea quæ scribit. Si vero *aliorum dicta* refert, quin ea approbet implicite aut explicite, vel *documentis utitur aliunde petitis* quin eorum veritatem ratam habeat, *necesse non est ut omnia quæ dicta sunt vera esse credantur*, sed *sufficit ut verum sit quod dicta sint*, quemadmodum docet S. Augustinus [1]. Quod principium paulo fusius exponere juvat, ordine agendo de *explicitis* et de *implicitis* citationibus.

(A) Inter *dicta aut documenta quæ explicite referuntur*, alia *reprobantur* aut *laudantur*, alia *sine ullo judicio* narrantur.

1022. (a) Si verba relata improbantur, (v. g., *Dixit insipiens in corde suo : non est Deus* [2]), evidens est ea non esse inspirata. — Si vero laudantur, vera sunt quidem, sed tantum *eo sensu quo approbantur :* qui ex toto contextu dijudicari debet. Ita, quando Christus Petri confessionem approbat : " Quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cælis est", eo ipso inspirata et vera sunt quæ dixerat Petrus : " Tu es Christus, Filius Dei vivi [3] ". Quando vero Caiphas prophetâsse refertur, dicens [4] : " Expedit vobis ut unus moriatur homo pro populo, et non tota gens pereat ", hæc verba vera sunt non eo sensu quo Caiphas odio actus ea protulerat, sed altiore sensu quem Joannes explicat.

---

libros, qui pro historicis habentur, sive totaliter sive ex parte, non historiam proprie dictam et objective veram quandoque narrare, sed speciem tantum historiæ p æ se ferre, ad aliquid significandum a proprie litterali seu historicâ verborum significatione alienum? — Responsum est : *Negative*, excepto tamen casu, non facile nec temere admittendo, in quo Ecclesiæ sensu non refragante, ejusque salvo judicio, solidis argumentis probetur hagiographum voluisse non veram et proprie dictam historiam tradere, sed sub specie et formâ historiæ, parabolam, allegoriam, vel sensum aliquem a proprie litterali seu historicâ verborum significatione remotum proponere ". (*Rev. biblique*, Juillet 1905, p. 321).

[1] " Sicut autem in Evangelio, quamvis verum sit omnino quod dicta sint, non tamen omnia quæ dicta sunt, vera esse creduntur, quoniam multa a Judæis falsa et impia dicta esse verax Evangelii scriptura testatur, sic in hoc libro (Job), ubi multæ personæ locutæ esse narrantur, non solum *quid* dicatur, sed *a quo* etiam dicatur, considerandum est ". (*Ad Orosium*, n. 12, *P. L.*, XLII, 676).

[2] *Ps.* XIII, 1. — Ita etiam Jeremias, post relatam integram Hananiæ prophetiam, eam his verbis reprobat : " Adversus enim Dominum locutus es ". (*Jer.*, XXVIII, 2-16).

[3] *Matth.*, XVI, 16 sq. — [4] *Joan.*, XI, 50.

Si longior alicujus oratio laudatur, id sane verum est quod primarium in eâ intenditur et affirmatur, non autem necessario omnia et singula quæ accessorie ibi dicuntur. Ita, quamvis Deus modo generali sermones Job approbaverit, tribus ejus amicis dicens [1]: "Non estis locuti coram me rectum, sicut servus meus Job", non inde sequitur singula hujus dicta vera esse, cum in paucis a Deo reprehensus fuerit et ipse fassus sit se insipienter locutum esse [2]. Pariter ex eo quod S. Stephanus plenus Spiritu Sancto Judæos allocutus fuerit, non sequitur singula ab eo relata de patriarchis esse omnino vera [3], sed sufficit orationem in suis essentialibus esse veram.

1023. (b) Quando verba *sine approbatione aut improbatione* referuntur, non sunt inspirata, saltem ex hoc capite, ideoque totam suam auctoritatem ex iis desumunt qui eadem protulerunt: tunc enim Spiritus Sanctus tantummodo testatur hæc verba ab aliis dicta fuisse. Ita, in primo capite libri secundi *Machabæorum*, epistola Judæorum invenitur, in quâ mors Antiochi narratur modo prorsus diverso a relatione quam postea tradit auctor sacer [4]. Quod quidem explicatur admittendo auctorem sacrum præfatam epistolam retulisse, prout eam invenerit, absque ullo judicio de ejus veritate; hanc autem non veram mortis descriptionem sed falsum rumorem tunc inter Judæos sparsum describere. — Pariter, quando referuntur verba cæci nati a Christo sanati "*Scimus autem quia peccatores Deus non audit* [5]", certum est eum ita locutum esse, non autem quod dixit verum esse, ut jam animadvertebat *S. Augustinus* [6].

1024. (c) Ex iisdem principiis solvi potest difficilis quæstio num inspirata sint ac vera loca in quibus auctor sacer suos proprios sensus et affectus exponit, nempe sensus gaudii, pœnitentiæ, spei, caritatis, petitionis, etc. [7]

---

[1] *Job*, XLII, 7.

[2] *Job.*, XXXVIII, 1; XXXII, 2; XXIII, 8; XLII, 3.

[3] Ita loquitur de sepulcro quod emit Abraham a filiis Hemor (*Act.*, VII, 16), dum, ex *Genesi*, XXXIII, 9, non Abraham sed Jacob emit sepulcrum.

[4] *II Mac.*, I, 11-17; cfr. IX, 11-29. — [5] *Joan.*, IX, 31.

[6] *In Joan.*, tract. 44, n. 13, *P. L.*, XXXV, 1718.

[7] *Rom.*, I, 11; IX, 1 sq.; *II Cor.*, VI, 11; *Gal.*, I, 6; IV, 19, etc.

Jamvero quæ scriptor exprimit atque *in præsenti sua facit*, divina sunt et vera ; quæ vero *narrative* exponit tanquam *a se quondam dicta aut experta*, non sunt inspirata nec necessario vera aut honesta; id solum verum est, nempe quod ipse hæc reapse senserit. Ita, quando Paulus caritatis et paternæ devotionis sensus erga fideles in præsenti exprimit [1], hi affectus dici possunt inspirati, ideoque moraliter boni. Quando vero idem Apostolus describit affectus quos antea expertus fuerat tanquam Pharisæus, persequens Ecclesiam Dei [2], id solum inspiratum est quod quondam hujusmodi affectus expertus fuerit.

1025. (B) Præter verba aut documenta *explicite* relata, invenire est etiam in Scripturâ quas vocant *implicitas citationes :* interdum enim sacri scriptores allegant verba documentorum ex quibus hauserunt, quin explicite id dicant ; v. g., in libris *Paralipomenon*, post exsilium scriptis, quando templum et arca destructa fuerant, leguntur hæc aut similia [3]. "*Fuit itaque arca ibi usque in præsentem diem*"; in libris *Regum* allegatur *Liber verborum dierum Salomonis* [4], etc. — Quo in casu, scriptor sacer his documentis uti potest quin corrigat errores qui forte in eis irrepserint : ita potuit S. Lucas genealogiam Christi insèrere, qualis apud Septuaginta interpretes invenitur, cum nomine Cainan qui deest in Genesi; pariter catalogus Judæorum exulum qui, duce Zorobabel, Jerusalem revertuntur, qualis apud Esdram invenitur, haud parum differt ab eo quem tradit Nehemias : quod explicatur diversitate documentorum quibus uterque usus est : expresse enim ait Nehemias : "Et inveni librum censûs eorum qui ascenderunt primum, et *inventum est scriptum in eo* [5]". Ibi sacer scriptor non asserit catalo-

[1] *II Cor.*, VI, 11; *Gal.*, IV, 19, etc. — [2] *Philip.*, III, 5-6. — [3] *II Parap.*, V, 9.
[4] *III Reg.*, XI, 41. Ad rem **F. Prat,** *La Bible et l'Histoire*, Paris, Bloud, 1905, p. 49-50 : "Tous les livres historiques de l'A. Testament paraissent rédigés à l'aide de documents antérieurs; mais les références expresses sont de plus en plus rares à mesure qu'on remonte le cours des âges... Déjà l'auteur des Rois utilise trois sources distinctes : les *Actes* ou *Gestes de Salomon*, les *Annales des rois d'Israel*, citées dix-sept fois... enfin les *Annales des rois de Juda*, citées quinze fois... C'étaient des documents publics composés au fur et à mesure des événements par des dignitaires spécialement chargés de ce soin".
[5] *Neh.*, VII. 5. — De quo scribit **F. Prat,** op. cit., p. 53 : "Ce document,

gum esse ex omni parte verum, sed in eo inveniri nomina quæ refert.

Attamen, ut recte animadvertit *Commissio biblica*, citationes implicitas admittere non licet, nisi, salvo Ecclesiæ judicio, solidis argumentis probetur : 1) hagiographum alterius dicta vel documenta revera citare ; et 2) eadem nec probare nec sua facere, ita ut jure censeatur non proprio nomine loqui [1]. Errant igitur qui, ad enodandas difficultates contra veracitatem Scripturæ, citationes implicitas ita frequentes admittunt ut exinde nutare videatur sacrorum librorum veritas historica. Verum est quidem Ecclesiam non definivisse quinam sint libri historici, sed catholici critici id investigantes, *sensum traditionalem* Ecclesiæ præ mente habere debent [2].

1026. Conclusio. (A) Quamvis in Scripturâ inveniantur traditiones populares, allegoriæ, parabolæ, legendæ, citatio-

---

il ne le corrige pas, il ne l'apprécie pas, il ne le vérifie pas; il n'en garantit que la copie conforme ".

[1] Propositâ nempe quæstione : " Utrum ad enodandas difficultates quæ occurrunt in nonnullis S. Scripturæ textibus, qui facta historica referre videntur, liceat exegetæ catholico asserere agi in his de citatione tacitâ vel implicitâ documenti ab auctore non inspirato conscripti, cujus adserta omnia auctor inspiratus minime adprobare aut sua facere intendit, quæque ideo ab errore immunia haberi non possunt? " — Prædicta Commissio respondendum censuit : " *Negative*, excepto casu in quo, salvis sensu ac judicio Ecclesiæ, solidis argumentis probetur : 1° hagiographum alterius dicta vel documenta revera citare ; et 2° eadem nec probare nec sua facere, ita ut jure censeatur non proprio nomine loqui ". Quod responsum die 13 febr. 1905 approbavit *Pius X*.

[2] Ita, ortis dubiis etiam inter catholicos de *historico charactere* trium priorum capitum Geneseos, *Commissio biblica*, 30 jun. 1909, sic ea solvit : 1. " Utrum varia systemata exegetica, quæ ad excludendum sensum litteralem historicum trium priorum capitum Geneseos excogitata et scientiæ fuco propugnata sunt, solido fundamento fulciantur? — Resp. *Negative*. 2. Utrum, non obstantibus indole et formâ historicâ libri Geneseos, peculiari trium priorum capitum inter se et cum sequentibus capitibus nexu, multiplici testimonio Scripturarum tum veteris tum novi Testamenti, unanimi fere sanctorum Patrum sententiâ ac traditionali sensu, quem, ab israelitico etiam populo transmissum, semper tenuit Ecclesia, doceri possit prædicta tria capita Geneseos continere non rerum vere gestarum narrationes, quæ scilicet objectivæ realitati et historicæ veritati respondeant ; sed vel fabulosa ex veterum populorum mythologiis et cosmogoniis deprompta et ab auctore sacro, expurgato quovis polytheismi errore, doctrinæ monotheisticæ accommodata ; vel allegorias et symbola, fundamento objectivæ realitatis destituta, sub historiæ specie ad religiosas et philosophicas veritates inculcandas proposita ; vel tandem legendas ex parte historicas et ex parte fictitias ad animorum instructionem et ædificationem libere compositas? — Resp. *Negative* ad utramque partem. (*Act. Ap. Sedis*, I (1909), p. 567).

nes sive explicitæ sive implicitæ, quarum objectivam veritatem scriptor sacer non affirmat, *omnino retinendum est nullum prorsus esse errorem in iis quæ auctor inspiratus suo nomine profert*, cum Deus nunquam errorem inspirare possit. Possunt utique inveniri summariæ et incompletæ narrationes, indefinitæ et obscuræ locutiones, modus popularis res exponendi, a modo scientifico valde diversus. "Id solum, recte ait *Pesch*[1], firmum esse principium oportet: *Scriptores inspiratos nihil affirmâsse ut verum, quod falsum sit; nihil negâsse ut falsum, quod verum sit*".

1027. (B) Quibus principiis innixi, exegetæ difficultates præcipuas, quæ contra Scripturarum veritatem proponuntur, enodare poterunt. Alia sunt tamen quæ præ oculis habere debent.

(a) Imprimis aliquot *menda* in sacros codices irrepsisse, sive amanuensium culpâ, sive de industriâ, omnes libenter fatentur. Ad rem *Leo XIII* in Encycl. *Providentissimus*: "Fieri quidem potest, ut quædam librariis in codicibus describendis minus recte exciderint; quod considerate judicandum est, nec facile admittendum, nisi quibus locis sit demonstratum".

(b) Præterea quandoque genuinus alicujus loci sensus dubius est, proindeque benigno sensu interpretari debet.

(c) Si quæ autem maneant res, quas difficile sit cum scientiis conciliare, inquirendum est utrum scriptor sacer allegorice an litteraliter locutus fuerit, quisnam fuerit ejus scopus, utrum res voluerit describere ut sunt, an potius ut apparent: et sic plerumque evanescent difficultates.

Hæc generalia principia sufficiant: speciales enim difficultates solvuntur in cursu *Introductionis biblicæ*, aut in variis tractatibus theologiæ dogmaticæ specialis.

§ III. De usu Scripturæ tanquam revelationis fontis[2].

Ex dictis de inspiratione jam inferre licet non omnia quæ in Scripturâ inveniuntur esse proprie Revelationis fontem,

[1] *De Inspirat. S. Scripturæ*, n. 542.

[2] J. H. Janssens, *Hermeneutica sacra*, Liége, 1818, Turin, 1858; Patrizi, *De interpretatione Scripturarum*, Romæ, 1844; pars prior, Institutio de inter-

sed ea tantum quæ *ab auctore sacro proprio nomine proferuntur*, et quidem *sensu ab ipso Deoque intento*. Quo facilius autem hic sensus detegatur, expendere oportet *quomodo Scriptura sit interpretanda*, ideoque pauca exponere 1° de Scripturæ *sensibus*, 2° de *legibus interpretationis*.

I. De Scripturæ sensibus.

1028. 1° **Varii sensus exponuntur.** (A) Sensus Scripturæ *in genere* est ea veritas quam Spiritus Sanctus immediate vel mediate per scriptorem manifestari voluit. Duplex est, videlicet *litteralis*, et *spiritualis* seu *typicus* [1]. Prior qui dicitur etiam *historicus*, is est *quem verba immediate exprimunt*, seu quem auctor, omnibus sedulo perpensis, exprimere voluit. Posterior autem, qui vocatur etiam *typicus* vel *mysticus*, is est qui non suggeritur immediate a litterâ, sed a personis aut rebus, quæ ita a divinâ Providentiâ ordinantur ut alias res vel personas significent. Siquidem omnes Scripturæ ad Christum mediate vel immediate referuntur, et Antiquum Testamentum erat *figura*, vel *typus* aut *prophetia* eorum quæ sub N. Lege ventura erant, juxta illud Apostoli [2]: " Hæc autem omnia in figurâ contingebant illis ". Multa igitur, quæ *litteraliter* de Patriarchis, aut Regibus, vel Prophetis prædicabantur, *typice* seu spiritualiter, de Christo intelligi debent.

---

pretatione Bibliorum, denuo edita, Romæ, 1876; **T. J. Lamy**, *Introd. in S. Script.*, Lovanii, 1866, t. I, p. 219 sq.; **Reitmayr**, *Lehrbuch der bibl. Hermeneutik*, Kempten, 1874; **Ubaldi**, *Introductio*, vol. 3; **Vigouroux**, *Manuel Biblique*, 12e éd., 1906, vol. I, n. 161 sq.; **Cornely**, *Introductio*, vol. I, p. 510 sq.; *Compend.*, p. 126 sq.; **Chauvin**, *Leçons d'Introd. générale*, Paris, 1898; **Davidson***, *Sacred Hermeneutics*, Edinburgh, 1844; **J. C. K. Hofmann***, *Biblische Hermeneutik*, Nördlingen, 1881; **Milton S. Terry*** *Biblical Hermeneutics*, New-York, 1883; **P. Fairbairn***, *Hermeneutical Manual*, Edinburgh, 1858; **Briggs***, *General Introduction to the study of H. Scriptures*, 1899; **Gigot**, op. cit. p. 383-467; **Zapletal**, O. P., *Hermeneutica sacra*, Frib. Helv., 1908; **E. Mangenot**, in *Dict. de la Bible*, (*Vigouroux*), t. III, voce *Herméneutique*, 612-633; **Bainvel**, op. cit., n. 210-226.

[1] Quem duplicem sensum sic exponit **S. Thomas** (I, q. I, a. 10) : " Illa ergo prima significatio, quâ voces significant res, pertinet ad primum sensum, qui est sensus *historicus* vel *litteralis*. Illa vero significatio, quâ res significatæ per voces iterum res alias significant, dicitur sensus *spiritualis*, qui super litteralem fundatur, et eum supponit ". Cf. *Quodlibet.*, VII, q. VI, a. 14,

[2] *I Cor.*, X, 11.

Pauca afferamus exempla : Adam, generis humani caput, est typus Christi novi capitis omnium redemptorum [1]; Melchisedech est figura Christi sacerdotis [2]; Agar et Sara, duæ Abraham uxores, duo testamenta significabant [3]; populus ex Ægypto rediens præfigurabat Christum ex Ægypto redeuntem [4]; agnus paschalis erat typus Christi in cruce morientis [5]; manna erat Eucharistiæ figura [6]; sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita Christus exaltatus est in cruce, ut credentes in eum non pereant [7]; Jonas prænuntiabat Christum resurgentem [8]; David et Salomon tanquam Christi regis figuræ perhibentur [9], etc.

Neque omnino deficiunt typi in Novo Testamento; ita miraculosa piscatio præfigurabat animarum conversionem, secundum ipsa verba Christi [10] : " Ex hoc jam homines eris capiens ".

1029. (B) Sensus autem *litteralis* duplex esse potest, *proprius* et *metaphoricus : proprius* ille est qui immediate exsurgit ex verbis naturali suâ significatione acceptis; *metaphoricus*, seu improprius, ille est qui exsurgit ex verbis non rigorose, sed figurative acceptis : hinc vocatur etiam *figuratus*. Quod *S. Thomas* [11] illustrat exemplo : " Utroque modo utitur Scriptura, sicut cum dicitur quantum ad primum quod *Jesus ascendit*, et cum dicitur, quod sedet *a dextris Dei*, quantum ad secundum ".

Et ideo sub sensu litterali includitur parabolicus vel metaphoricus.

Sedulo tamen distingui debet sensus litteralis *metaphoricus* a sensu *spirituali* seu *typico*. Quo melius discrimen inter utrumque intelligatur, utemur exemplo : Agnus paschalis in Vet. Testamento erat typus Christi, ac proinde *typice* Christum significabat; quando autem S. Joannes Baptista, Jesum ostendendo, dicebat "*Ecce Agnus Dei*", *metaphorice*, quamvis litteraliter, loquebatur.

1030. (C) Sensus *typicus* seu *spiritualis*, triplex pariter distinguitur : *allegoricus*, quando refertur ad ea quæ credenda sunt de Christo et Ecclesiâ militanti; *tropologicus*, seu moralis, quando figurat ea quæ agere debemus, seu mores christianos; *anagogicus*, quando respicit cælum seu res sperandas. Quæ omnia Veteres his versibus declarabant :

---

[1] *Rom.*, V, 12 sq. — [2] *Ps.* 109, 4; *Hebr.*, VII, 3. — [3] *Galat.*, IV, 24.
[4] *Matth.*, II, 15. — [5] *Joan.*, XIX, 36. — [6] *Joan.*, VI, 48 sq.
[7] *Joan.*, III, 14 sq. — [8] *Matth.*, XII, 39 sq. — [9] *Hebr.*, I, 5. — [10] *Luc.*, V, 10.
[11] S. Thom., *in Galat.*, IV, lect. VII.

Littera gesta docet, quid credas allegoria,
Moralis quid agas, quo tendas anagogia.

Quod pariter vocabulo *Jerusalem* exponere solebant; *littera'liter* enim urbem designat, *allegorice* Ecclesiam militantem, *moraliter* animam justi, *anagogice* Ecclesiam triumphantem.

1031. (D) Præterea hic etiam commemorari potest sensus quem *accommodatum* vel *accommodatitium* vocant: hic nec directe nec indirecte est inspiratus, sed in eo consistit quod verba Scripturæ usurpantur ad aliam rem exprimendam ac ea quam auctor sacer expressit. Quod fit sive per *extensionem*, sive *per allusionem*: priori modo, quando ampliatur sensus Scripturæ, v. g., quando extenduntur ad sanctos in genere quæ de quibusdam tantum scripta sunt, ut sunt hæ similesve expressiones: "Inventus est justus et in tempore iracundiæ factus est reconciliatio... Benedictionem omnium Gentium dedit illi Dominus..."[1]; posteriori modo, quando textus applicatur rei omnino diversæ, v. g., quando verba "*Deus mirabilis in sanctis suis*"[2] sanctis *hominibus* applicantur, dum in textu referuntur ad Dei sanctuarium.

1032. 2° Controversia de multiplicitate sensûs litteralis. Controvertitur num una eademque sententia in Scripturis possit habere *multiplicem* sensum litteralem.

Affirmârunt *S. Augustinus*[3], *S. Thomas* et cum eo nonnulli Scholastici: "Quia vero sensus litteralis est quem auctor intendit, auctor autem sacræ Scripturæ Deus est, qui omnia simul suo intellectu comprehendit, non est inconveniens, ut dicit Augustinus XII. Confessionum, si etiam secundum litteralem sensum in unâ litterâ Scripturæ plures sint sensus"[4].

Communius tamen moderni exegetæ[5] tenent sensum spiritualem posse quidem multiplicem esse, sed *sensum littera-*

[1] *Eccli.*, XLIV, 17, 25. — [2] *Ps.* LXVII, 36.

[3] *Confess.*, XII, 31, *P. L.*, XXXII, 844; *De doctrinâ christianâ*, I, 36, *P. L.*, XXXIV, 80. Hanc autem doctrinam non tradit ut certam, sed tanquam aptiorem ad lites Catholicorum componendas de expositione quorumdam difficilium textuum.

[4] *S. Theol.*, I, q. I, a. 10; cf. *de Potentiâ*, q. IV, a I. In aliis tamen locis aliter sentire videtur, ut probat **Pesch**, op. cit., n. 176 sq. — Inter modernos, **Le Hir** eamdem opinionem advocavit, præsertim in opere *Etudes Bibliques*, Les Prophètes d'Israël, I, p. 72-74, 81-83.

[5] Ita præsertim **Beelen**, *Dissertatio theologica quâ sententiam vulgo receptam esse sacræ Scripturæ multiplicem interdum sensum litteralem, nullo fundamento satis firmo niti demonstrare conatur*, Lovanii, 1845; **Patrizi**, op. cit.; **Cornely**, op. cit.

lem, etiam in prophetiis, esse unum. Etenim in libris humanis nonnisi unus litteralis sensus cuique sententiæ competit; jamvero Scriptura ad normam libri humani scripta est, utpote ad homines destinata. Insuper, si multiplicem haberet sensum, multis dubiis et ambagibus ansam præberet, ideoque minus apta esset ad docendum. Aliunde nullus citari potest locus in quo duplex sensus litteralis occurrat : sæpe in medium profertur hæc sententia [1] : " Generationem ejus quis enarrabit ", quasi simul *divinum* et *humanum* Christi ortum significaret; periti autem linguæ hebraicæ hodie agnoscunt *neutrum* hic designari, cum verus sensus sit : " quis inter ejus coævos intelliget eum occisum fuisse ". Ceteroquin hæc controversia parvi momenti est, cum nonnisi ad paucissimos textus spectet.

1033. 3° De sensu Scripturæ qui sit fons revelationis.

(a) Scriptura *sensu litterali* intellecta est certo, positis ponendis, fons Revelationis. Sensus enim litteralis est vere *verbum Dei*, ejusque mentem et voluntatem nobis manifestat. Aliquando e sensu litterali infertur, ratiocinii ope, aliqua conclusio quæ a nonnullis vocatur *sensus consequens*, et a plerisque *conclusio theologica*. Utrum hæc sit necne vere revelata ideoque objectum fidei, in *Tr. de Fide* expendemus.

(b) Sensus *spiritualis*, quando certo constat, *ex se* eamdem vim habet ac litteralis, cum sit vere a Deo intentus. *Quoad nos* autem, debet probari sive ex alio Scripturæ loco, sive ex traditione : non enim in se evidens est, nec possumus eum recte intelligere nisi in quantum Spiritus Sanctus revelaverit rem aliquam esse typum, et quidem sub hâc vel illâ specificâ significatione. Quoad *adversarios*, videndum est utrum, ex suis principiis, hunc sensum typicum admittant necne; si eum non admittunt, expedit aliis argumentis contra eos uti, eo magis quia quidquid essentiale sensu typico significatur, alibi sensu litterali magis evidenter significatur [2].

---

[1] *Isa*, LIII, 8. — Alia exempla expendit et ad rem non pertinere ostendit **Pesch**, op. cit., n. 553-555.

[2] Quod animadvertit **S. Augustinus**, *De doctrinâ christianâ*, l. **II**, **c. 6**, **n. 8**, *P. L.*, XXXIV, 39 : " Nihil enim fere de illis obscuritatibus eruitur, quod non planissime dictum alibi reperiatur ".

(c) Sensus vero *accommodatus*, cum non sit a Deo intentus, nullomodo pro fonte Revelationis haberi potest [1].

II. De Legibus interpretationis.

1034. Quo facilius varios sensus Scripturæ discernamus, sensumque *litteralem* detegamus, *hermeneutica* quasdam tradit interpretationis regulas, quas ars *exegeseos* deinde applicat. *Hermeneutica* (ab Ἑρμῆς, Mercurio, qui credebatur deorum nuntius et interpres) est veluti clavis quæ Scripturæ thesaurum aperit; hujus ope *exegeta* divitias invenit, quibus utitur *theologus* ad investiganda fidei dogmata. Cum autem Scriptura sit liber *humanus* simul et *divinus*, regulas trademus *grammatico-historicas* omnibus libris communes, et regulas *catholicas* libro inspirato speciales.

1035. 1° **Regulæ grammatico-historicæ.** Omnis legitima interpretatio eo tendit, ut, legibus grammaticæ, historicisque adjunctis sedulo inspectis, lector recte intelligat ideas quas auctor scribendo in mente habuit; ad quod obtinendum non parum prosunt *textus*, *contextus*, *paralleli loci* variaque *commentaria*.

(A) *Textus* sedulo investigandus est [2], nam cognoscendæ sunt præprimis vocabulorum significationes. (a) Proinde linguarum, quibus Libri sacri scripti sunt, notitiam habere necesse est ad perfectam eorum intelligentiam; vis enim primigenii textûs totaliter in versionem transire nequit, ita ut, teste *Hieronymo*, ad *hebraicam veritatem* recurrere opor-

[1] Sensu accommodato aliquando utitur Ecclesia in liturgiâ, v. g., transferendo in B. Virginem quæ de Sapientiâ dicuntur. Eo etiam uti possunt sacri oratores ad veritatem illustrandam, dummodo tamen hæc accommodatio verâ analogiâ innitatur et verba non usurpentur *contra* eum sensum quem præ se ferunt. Ita peccator Hevæ verba mutuari potest: "Serpens decepit me" (*Gen.* III, 13). Sed absonum esset de B. Virgine dicere: "*Posuerunt me custodem*", cum statim addatur: "*vineam meam non custodivi*" (*Cantic.*, I, 5); aut de SS. Corde Jesu: "*Accedet homo ad cor altum et exaltabitur Deus*" (*Ps.* 63, 7-8), cum in hoc psalmo agatur de malitiâ peccatorum et de gloriâ quæ ex eorum castigatione Deo accrescit. — Multa alia exempla invenies ap. **Bainvel**, *Les Contresens bibliques des prédicateurs*, Paris, 1907.

[2] Optimam editionem edidit **Rud. Kittel***, *Biblia hebraica*, Lipsiæ, 1905 sq.

teat; linguis igitur hebraicæ, aramaicæ et græcæ, pro viribus suis, studeant interpretes ac theologi [1]. Sic, ut pauca afferamus exempla, textum jam citatum "*generationem ejus quis enarrabit*", linguæ hebraicæ peritus ad Christi generationem nunquam referet; pariter aramaicæ linguæ haud ignarus, nunquam utetur vocabulo *Maran atha* [2] ad speciale anathema designandum, cum nihil aliud significet nisi *Dominus noster venit.*

(b) Neque satis est ad ipsa vocabula attendere; ingenio linguæ ac populorum qui eâ utebantur studere necesse est; orientalia enim idiomata longe differunt ab occidentalibus, præsertim modo dicendi nec varietate nec ordine distincto, frequentioribus imaginibus, penuriâ vocum et indole minime philosophicâ, ideoque aliâ interpretatione indigent. Frequens hebraici textûs lectio, assiduum commercium cum *apocryphis* Vet. Testamenti aut scriptis Judæorum *post-biblicis*, v. g., duplici Talmude, etc., hoc nobis præstabunt.

(c) Maximæ pariter utilitatis sunt *Grammaticæ* et *Glossaria* tum communia, tum specialiter ad intelligentiam utriusque Testamenti scripta : ex his enim prompte obtineri potest rectus vocum ac locutionum sensus [3].

---

[1] Plerique libri Vet. Testamenti *hebraice* scripti sunt; quædam tamen partes in dialecto *aramaicâ*, v. g., *Danielis*, II, 4-VII, 28; *Esdræ*, IV, 8-VI, 18; VII, 12-26; *Jer.*, X, 11. Non parvam utilitatem pariter affert studium aliarum orientalium linguarum, præsertim assyriacæ et arabicæ, quæ hebraicæ sunt affines : ex harum enim comparatione securius determinatur sensus vocabulorum quæ dubia sunt. Cf. **F. Delitzsch,** *The Hebrew language viewed in the light of Assyrian research*, London, 1883; **Vigouroux,** *Dict. de la Bible*, t. I, p. 1172. — [2] *I Cor.*, XVI, 22.

[3] Inter *Grammaticas hebraicas* (de *græcis* vide p. 177, n. 4), notatu dignæ sunt : **Gesenius,** *Hebräische Grammatik*, ed. *Kautzch* (27), 1902; **J. Touzard,** *Grammaire hébraïque abrégée*, Paris, 1905. — Inter præcipua *Glossaria* sunt : **G. Gesenius,** *Thesaurus linguæ hebr. et chald.*, Lipsiæ, 1835-53; **Gesenius's** *Hebrew and Chaldee Lexicon*, London, Bagster, 1902; *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch*, ed. *Buhl*, 1909; **Joan. Buxtorfius,** *Lex. chald. talm. rabb.*, Basileæ, 1639, Lipsiæ, 1865; **E. Castelli,** *Lex. syriacum*, Gottingæ, 1787; **Brun,** S. J., *Diction. Syriaco-latinum*, Beyrouth, 1895; **Schleusner,** *Lex. in Septuaginta*, Lipsiæ, 1820; **Bretschneider,** *Lex. Manuale*, Lipsiæ, 1840; **Schleusner,** *Lex. Græco-Latinum in N. Testam.*, Glasguæ, 1817; **Thayer,** *Greek-english Lex. of The N. Test.*, N.-York, 1887; **Grimm,** *Lex. Græco-latinum*, Lipsiæ, 1903; **Weitenauer,** *Lex. biblicum Vulgatæ*, Augustæ Vind., 1758; **Fr. Kaulen,** *Handbuch zur Vulgata*, Mainz, 1870.

1036. (d) Nec minoris est utilitatis *variarum collatio versionum*[1]; cum enim ex variis manuscriptis desumptæ fuerint, menda quæ aliquando in textum primigenium irrepserunt, versionibus corrigi possunt; aliunde versio est quædam ipsius textûs interpretatio.

Inter versiones autem latinas una est quæ a *Tridentino* (sess. IV) authentica declarata fuit : " Sacrosancta synodus... statuit et declarat, ut hæc ipsa vetus et *vulgata editio*, quæ longo tot sæculorum usu in ipsâ Ecclesiâ probata est, in publicis lectionibus, disputationibus, prædicationibus, et expositionibus pro authenticâ habeatur ". Latinæ *Vulgatæ* S. Hieronymus auctor dici potest : majorem enim partem ex textibus originalibus vertit, aut ad eorum fidem revocavit. Ad hoc opus arduis assiduisque laboribus sese præparaverat, non solum philosophiæ ac theologiæ studio, sed linguam hebraicam a rabbinis discendo, Palæstinam peragrando, variasque versiones conferendo; hinc versionem præstantissimam edidit, quam ipsi Protestantes non potuerunt non mirari[2]. Hæc versio *authentica* declarata est a Tridentino, eo sensu quod est *officialis*, fide digna : juridice enim authenticum dicitur instrumentum quod *ex se* fidem facit in judicio, nec proinde rejici potest. Ex quo sequitur eam non solum esse immunem ab omni errore *pernicioso* circa fidem vel mores, sed etiam *substantialiter* esse conformem textui primigenio : secus enim non potuisset uti *officialis* agnosci. Ex hoc autem minime deduci potest eam immunem esse ab omni mendo vel errore etiam *levi*, nec unquam ab originali deviare : linguarum enim periti nôrunt nonnulla menda in eâ inveniri[3]; quædam qui-

[1] Præcipuas versiones invenire est in Polyglottis, quorum præcipua sunt *Complutensia*, a. 1502. curâ *C. Ximenes* edita; *Antuerpiensia* (1569-72), ed. ab *Aria Montano; Parisiensia*, curâ *Guid. M. Le Gay*, 1629-1645; *Londinensia*, seu *Waltoniana*, curâ *B. Walton*, Londini, 1657-1686, omnium optima; **Stier-Theile**, *Polyglotten-Bibel zum praktischen Handgebrauch*, Bielefeld, 1890. Editionem manualem edidit **Vigouroux**, *La Sainte Bible Polyglotte*, Paris, Roger, 1900 sq. — De copticis versionibus vide **Hyvernat**, *Etude sur les Versions coptes de la Bible* in *Revue Biblique*, oct. 1896, p. 540, janv. 1897, p. 48; vel ap. **Vigouroux**, *Dict. de la Bible*, voce *Coptes*. De syriacis versionibus vide **R. Duval**, *La Littérature syriaque*, Paris, 1899, p. 31-55. De his et aliis versionibus lege **Gigot**, op. cit., p. 261-338; **Vigouroux**, *Manuel bibl.*, n. 93-160.

[2] Quorum testimonia non pauca collegit **Glaire**, initio gallicæ versionis *La Ste Bible selon la Vulgate*, Paris, 1889-90, vol. I, p. XI-XII. Circa Vulgatam cf. **Méchineau** in *Etudes Religieuses*, Déc. 1891, Nov. Déc. 1895; **Batiffol**, *La Vulgate hiéronymienne*, in *Revue Biblique* 1893, p. 544-559; **Smith***, *Dict. of the Bible*, voce *Vulgate*; **Vercellone**, *Sulla authenticità delle singole parti della Bibbia Vulgata*, Roma, 1866.

[3] Cf. **Levesque**, *L'Authenticité et les erreurs de la Vulgate*, in *Rev. biblique*, 1895, p. 645 sq. Nonnulli theologi Vulgatam textui hebraico vel græco ante-

dem correcta sunt auctoritate Sixti V et Clementis VIII, sed alia relicta sunt, ut monet ipse auctor Præfationis editionis Clementinæ : " Quamvis in hâc Bibliorum recognitione in codicibus manuscriptis, hebræis, græcisque fontibus, et ipsis veterum Patrum commentariis conferendis non mediocre studium adhibitum fuerit; in hâc tamen pervulgatâ lectione, sicut nonnulla consulto mutata, ita etiam alia, *quæ mutanda videbantur, consulto immutata relicta sunt*".

Neque pariter prohibetur ad textus primigenios vel ad antiquas versiones recurrere, ut expresse declarat *Leo XIII* (l. c.) : " Neque tamen non sua habenda erit ratio reliquarum versionum, quas christiana laudavit usurpavitque antiquitas, maxime codicum primigeniorum. Quamvis enim, ad summam rei quod spectat, ex dictionibus Vulgatæ hebræa et græca bene eluceat sententia, attamen si quid *ambigue*, si quid *minus accurate* inibi elatum sit, *inspectio præcedentis linguæ*, suasore Augustino, proficiet ". Itaque theologus Vulgatam ut fontem genuinum revelationis tuto adhibere potest, et ex omnibus textibus de *quorum universali usu dogmatico constat*, fidei dogmata colligere : Ecclesia enim, quæ hoc dogma legit in tali Vulgatæ loco, eo ipso idem dogma docet, et hoc sufficit ut illud amplectamur, cum Ecclesia sit infallibilis. Attamen, si textus invenitur in Vulgatâ, qui in textu primigenio aliisque versionibus desit, vel si ibi sensum habet prorsus diversum ac in *originali*, argumentum ex eo deductum legitimum quidem erit, sed *traditionale*, non autem biblicum. In locis ambiguis aut minus accuratis, Vulgata elucidari ac corrigi potest textu primigenio vel antiquis versionibus.

1037. (B) *Contextus* etiam diligenter scrutandus est, quo melius pateat sensus ab auctore intentus. Tria præsertim sunt attendenda : (a) *occasio* quâ scripsit vel locutus est auctor libri vel auctor alicujus sermonis in libro relati, et *scopus* quem sibi proposuit : hoc enim invento, sive ex Scripturâ ipsâ, sive ex aliis documentis, jam auctoris men-

ponendam esse eamque ab omni errore immunem docuerant; quæ *pia exaggeratio* hodie communiter rejicitur, et merito, ut late probat **Cornely**, *Introd.*, vol. I, p. 443 sq., vel *Compend.*, p. 111; cf. **J. Thomas**, *La Vulgate et le Concile de Trente*, *Bulletin de l'Institut de Toulouse*, mars 1892. Critica editio Vulgatæ a Protestantibus **White** et **Wordsworth** in Anglià edita est an. 1895 sq. — Nova, auspice *Pio X*, a Benedictinis paratur.

tem multo facilius intelligere possumus. (b) *Argumentum generale* quod auctor sibi tractandum proposuit : nam omnis significatio generali argumento contraria, generatim rejicienda est, dum significatio huic consona admitti debet : non enim admitti potest, sine urgenti ratione, gravem auctorem sibi contradicere ; et, quando agitur de auctore *inspirato*, id nullo modo admitti potest. Ita, v. g., quid Paulus per *Legem* et *opera Legis* in Ep. ad *Rom.* et *Gal.* intelligat ex totâ arguendi ratione facilius deducitur. (c) *Contexta oratio*, seu nexus idearum et vocabulorum inter se et cum eis quæ præcedunt vel consequuntur. Nexus ille potest esse non solum *grammaticus* et *logicus*, sed etiam *psychologicus ;* nam, ut optime arguit *Cornely* [1], "fieri solet ut vehementiore interdum animi affectu abrepti ea conjungamus, quæ logice quidem intime non cohærent, sed temporis vel loci adjunctis, aut similitudine externâ vel internâ, in mente nostrâ ita sunt associata, ut uno conceptu excitato alter simul excitetur. Quod quidem maxime locum habet in poesi lyricâ (ex. gr. in psalmis), in orationibus vehementibus (ex. gr. prophetarum), in dialogis, etc. Atque huc trahi potest etiam nexus ille, qui a nonnullis *opticus* vocatur atque in vaticiniis illis invenitur, in quibus eâdem visione prophetis eventus sunt exhibiti, qui temporum et locorum spatio ab invicem erant separati".

Ex contextu pariter dijudicari potest utrum verba, quæ ab auctore sacro tanquam *ab aliis* prolata referuntur, sint inspirata necne, secundum principia superius exposita, n. 1021 seq.

1038. (C) Nec parum ad genuinum sensum detegendum conducunt *loci paralleli*, id est, ii textus qui, etsi in aliis capitibus ejusdem libri, vel etiam in alio prorsus libro inventi, eamdem doctrinam sive eisdem sive aliis verbis tradunt, et ita se invicem illustrant. Cum enim unus idemque sit auctor principalis Scripturæ, sibi contradicere nequit; et, si in diversis locis de eâdem re locutus est, ea quæ dubia apparent in uno loco, per alia quæ clariora sunt

[1] *Compend.*, p. 140; non pauca ab eximio auctore mutuavimus, et ad ejus opus lectorem remittimus pro fusiori harum regularum expositione.

in alio explicari debent. Ita, v. g., quæ Paulus ait de fide justificante in *Ep. ad Romanos* non parum elucidantur eis quæ habet in *Ep. ad Galatas* de eodem subjecto, atque complentur eis quæ Jacobus docet in suâ Epistolâ. Duplex vero est parallelismus, *verborum* et *rerum*, prout eadem verba proferuntur vel eædem res tractantur. Majoris utilitatis est parallelismus *rerum*, dummodo tamen *idem* et *non simile tantum* argumentum, *eodem* et non simili tantum modo exponatur. Ad quod detegendum multum conferent tum assidua Bibliorum lectio, tum rectus *Concordantiarum* usus[1].

1039. (D) *Commentariis* tandem utendum est, quæ textum *ex professo* explicant : "Quod si non potueris, ait *Chrysostomus*[2], assiduitate lectionis invenire quod dicitur, accede ad sapientiorem, vade ad doctiorem". Quod pariter inculcat *Leo XIII* (l. c.) : "Quoniam Bibliorum studia continuum quemdam progressum in Ecclesiâ habuerunt, istorum (catholicorum interpretum) pariter commentariis suus tribuendus est honor, ex quibus multa opportune peti liceat ad refellenda contraria, ad difficiliora enodanda". Immo ex acatholicis, fatente S. Pontifice, "juvari interdum potest interpres catholicus", præsertim quando agitur de iis locis ubi theologicis præjudiciis non cæcutiunt[3].

Ad commentaria referri possunt varii libri de sacrâ *archæologiâ* et *geographiâ* scripti, qui historiam, regionem ac mores describunt tum populi judaici tum eorum cum quibus relationes habuit : his enim efficimur veluti concives ac coævi sacrorum scriptorum, eorumque operum intelligentiam tutius consequi valemus. Eædem enim voces apud varios populos non eamdem suggerunt ideam; ita, v. g., ros cœli et pluvia multo pretiosiores sunt thesauri in aridis Palæstinæ regionibus quam in nostris; nec vox *habitatio* apud Semitas idem sonat ac *domus* apud nos, etc. Uno

[1] Concordantiarum auctor dicitur Card. *Hugo a S. Caro*, O. P. († 1263); optima editio curâ **Dutripon** prodiit, Parisiis, 1838 et sæpius; neque utilitate caret Concordantiarum Manuale editum a **PP. de Raze et Lachaud**, Lugduni et Parisiis, 1851 et sæpius postea.

[2] *De Lazaro*, Concio III, 3, *P. G.*, XLVIII, col. 995.

[3] Præcipua commentaria catholica et acatholica accurate recenset **Vigouroux**, *Manuel*, t. I, n. 189-224.

verbo, interpres proprios conceptus abdicet, ut res sibi depingat eo modo quo a scriptore conceptæ sint [1].

1040. 2° **Regulæ catholicæ interpretationis.** Cum Scriptura sit liber non solum humanus, sed *divinus*, non tantum subjacet regulis historiæ ac criticæ, sed etiam *infallibili Ecclesiæ magisterio :* hoc nullibi clarius ac disertius exprimitur quam in sæpe laudatâ Encyclicâ *Providentissimus.*

(A) Primum quidem *Leo XIII* rationem affert cur Scriptura *infallibili interprete indigeat*, quia videlicet *mysteriis* scatet, et aliunde *multiplicem sensum* admittit :

"Quo in genere animadvertisse oportet, ad ceteras difficultatis causas, quæ in quibusvis antiquorum libris intelligendis fere occurrunt, proprias aliquas in Libris sacris accedere. Eorum enim verbis auctore Spiritu S. res multæ subjiciuntur, quæ humanæ vim aciemque rationis longissime vincunt, *divina scil. mysteria* et quæ cum illis continentur alia multa; idque nonnunquam ampliore quâdam et reconditiore sententiâ quam exprimere littera et hermeneuticæ leges indicare videantur; *alios præterea sensus*, vel ad dogmata illustranda vel ad commendanda præcepta vitæ, ipse litteralis sensus profecto adsciscit. Quamobrem diffitendum non est *religiosâ quâdam obscuritate* sacros Libros involvi, ut ad eos, *nisi aliquo viæ duce, nemo ingredi possit*".

1041. (B) Exinde arguit *in rebus fidei ac morum, ad ædificationem doctrinæ christianæ pertinentium, eum Scripturæ sensum retinendum esse quem tenuit ac tenet Ecclesia :* quod probat auctoritate Patrum et Conciliorum, præsertim Tridentini ac Vaticani [2]. — Quâ occasione, inter Catholicos disputatum est utrum Ecclesiæ potestas interpretandi Scrip-

[1] Hac de re legi possunt **Vigouroux,** *La Bible et les Découvertes modernes*, 5e ed., 1889; **Fillion,** *Atlas d'Archéologie biblique*, — *Atlas d'Histoire naturelle de la Bible*, — *Atlas géographique*, Lyon, 1884-89; **Vigouroux,** *Dict. de la Bible;* **Smith,** *Dictionary of the Bible;* **Hastings*,** *Dict. of the Bible*, 1898-99.

[2] Ait enim (cit. Encycl.) : "Cujus quidem ceterorumque Patrum doctrinam Synodus Vaticana amplexa est, quando Tridentinum decretum de divini verbi scriptis renovans, hanc illius mentem esse declaravit, ut in rebus fidei et morum, ad ædificationem doctrinæ christianæ pertinentium, is pro vero sensu sacræ Scripturæ habendus sit, quem tenuit ac tenet Sancta Mater Ecclesia, cujus est judicare de vero sensu et interpretatione Scripturarum sanctarum; atque ideo nemini licere contra hunc sensum, aut etiam contra unanimem consensum Patrum ipsam Scripturam sacram interpretari". Cf. *Vat.*, sess. III, cap. II de Revel., et *Trident.*, sess. IV.

turam ad solas quæstiones dogmaticas et morales extendatur, an etiam ad quæstiones historicas et scientificas? Judicio nostro, lis componi potest statuendo, secundum principia superius exposita, n. 837-842, Ecclesiam posse infallibiliter definire omnes res, etiam historicas et philosophicas, *cum fide et moribus connexas.* Reapse nunquam Ecclesia interpretationem authenticam tradit in rebus scientificis, nisi quatenus ad *fidem et mores pertinent* [1].

Ex principio a *Leone XIII* tradito sequitur *analogiam fidei* in Scripturæ interpretatione sequendam esse, nec recipi posse sensum qui " vel inspiratos auctores inter se quodammodo pugnantes faciat, vel doctrinæ Ecclesiæ adversetur ". Deus enim, qui et sacrorum Librorum et doctrinæ apud Ecclesiam depositæ est auctor, sibi contradicere nequit. Non est tamen fidei doctrina cum theologorum *opinionibus* permiscenda, nec necesse est ut interpretatio textûs concordet cum eorum privatis systematibus.

1042. (C) Postea determinat quandonam *Patrum interpretatio sequenda sit*, videlicet " *quotiescumque testimonium aliquod biblicum, ut ad fidei pertinens morumve doctrinam, uno eodemque modo explicant omnes :* nam ex ipsâ eorum consensione, ita ab Apostolis secundum catholicam fidem traditum esse nitide eminet ". Tria igitur ad hoc requiruntur : *moralis unanimitas*, — *de rebus fidei morumve*, — *affirmatio*, explicita vel implicita, quod res de quâ loquuntur, *ad fidem pertineat.*

Extra hos casus, Patrum auctoritas magna est quidem, sed non infallibilis : " Eorumdem vero Patrum sententia tunc etiam magni æstimanda est, cum hisce de rebus munere doctorum quasi privatim funguntur; quippe quos, non modo scientia revelatæ doctrinæ et multarum notitia rerum, ad apostolicos libros cognoscendos utilium, valde commendet, verum Deus ipse, viros sanctimoniâ vitæ et veritatis studio insignes, amplioribus luminis sui præsidiis adjuverit.

[1] De hâc controversiâ, cfr. **Granderath**, *Constit. dogmaticæ conc. Vaticani*, 1892, p. 54-61; **Vacant**, *Etudes théologiques*, t. I, n. 515-538; **Mangenot**, l. c., 622-625; **M. J. Lagrange**, *L'interprétation de la Ste Ecriture par l'Eglise*, in *Revue biblique*, 1900, p. 135-142; contra quem **Dessailly**, in *Science catholique*, 1900, pp. 385-400, 497-512.

Quare interpres suum esse noverit, eorum et vestigia reverenter persequi et laboribus frui intelligenti delectu".

Exinde patet hodiernorum exegetarum libertatem Patrum interpretatione non restringi in quæstionibus scientificis nostris diebus agitatis : de his enim plerumque non concordant, nec suam sententiam tanquam de fide enuntiant [1].

1043. (D) Duplicem addit regulam, unam circa sensum *litteralem*, qui retinendus est, nisi obstet necessitas vel gravis ratio [2]; alteram circa sensum *allegoricum*, quem negligere non debemus, quando litterali nititur et multorum auctoritate fulcitur : " Neque ideo tamen viam sibi putet obstructam, quominus, ubi justa causa adfuerit, inquirendo et exponendo vel ultra procedat, modo præceptioni illi, ab Augustino sapienter propositæ, religiose obsequatur, videlicet a litterali et veluti obvio sensu minime discedendum, nisi qua eum vel ratio tenere prohibeat, vel necessitas cogat dimittere... Caveat idem ne illa negligat quæ ab eisdem Patribus ad *allegoricam* similemve sententiam translata sunt, maxime cum *ex litterali descendant et multorum auctoritate fulciantur".*

Prosequitur Pontifex, theologos hortando ut Scripturâ frequenter utantur, Patresque imitentur, qui veritates fidei ex divinis potissimum Litteris studuerunt asserere et stabilire : "Illud autem maxime optabile est et necessarium, ut ejusdem divinæ Scripturæ usus in universam theologiæ influat disciplinam *ejusque prope sit anima"* [3].

---

[1] Cf. *Dublin Review*, oct. 1895, pp. 281 sq.; **Vigouroux,** *Mélanges bibliques, La Cosmogonie des Pères*, 2e éd. 1889; **Duilhé de St. Projet,** *Apologie scientifique*, 2e éd. 1885, p. 87; **P. Brucker,** *Questions actuelles*, p. 140 sq.; *Science catholique*, avril, mai 1893.

[2] Frequentius sensum metaphoricum inveniri apud auctores orientales quam occidentales nemo est qui dubitet : unde vitanda est exaggeratio eorum qui hunc rejiciunt, nisi *absolute impossibile* sit sensum proprium admittere; gravis enim sufficit ratio quæ ex contextu vel circumstantiis detegi potest. Hac de re cf. **P. Brucker,** *Progrès et tradition dans l'Apologie biblique* in *Etudes Religieuses*, nov. dec. 1890.

[3] Merito igitur **Maldonatus** (1534-1583), qui theologiæ simul ac Scripturæ studio diu incubuerat, in oratione ad theologiæ candidatos habitâ, die 9 oct. 1571, (*Opera varia theol.*., Paris, 1677, t. III, p. 26-27) necessitatem bibliorum studiorum ad profectum in theologiâ sic inculcabat : " Orationem divinarum litterarum lectio sequi debet. Nam, cum Scriptura S. omnis theologiæ

Conclusio totius Tractatûs :

Comparatio inter Scripturam, Traditionem et Magisterium vivum[1].

1044. 1° Si comparatio instituitur inter *Scripturam* et *Traditionem :* (A) dicendum est imprimis utramque esse *verbum Dei*, utramque esse *infallibilem*, pari *pietatis* affectu ac *reverentiâ* suscipiendam.

(B) Scriptura autem sub aliquo respectu Traditioni antecellit, quatenus non solum revelationem continet, ut traditio ipsa, sed etiam servatur ac transmittitur scriptis *divinitus inspiratis*, dum Traditio oralis divinâ tantum *assistentiâ* præservatur.

(C) Sub aliis autem respectibus, Traditio Scripturæ præstat, videlicet : *antiquitate*, cum divina revelatio tum Judæis tum Christianis prius ore tradita fuerit quam litteris consignata, ex dictis n. 948-949; *amplitudine*, cum Traditio plura amplectatur quam Scriptura, n. 959; *utilitate ac necessitate*, cum Traditio sine Scripturâ sufficere possit, dum Scripturæ inspiratio, canon ac verus sensus, in plurimis saltem locis, certo et integre, absque Traditione, determinari non possint.

Utramque autem tenendo, duplicem fontem Revelationis habemus, ex quo omnia possunt hauriri dogmata. " Itaque, fratres, state et tenete traditiones quas didicistis, sive per *sermonem*, sive per *epistolam* nostram [2] ".

1045. 2° Si vero comparatio instituitur, ex unâ parte, inter *Scripturam Traditionemque* et, ex alterâ, *Magisterium*

---

fons sit et uberrimum seminarium, unde melius nostra omnia et matutina et pomeridiana studia quam ex ejus locupletissimis thesauris inchoentur? Ego quidem eos qui prætermissis Litteris sacris, nescio quibus in libris omnem vim ingenii sui seque ipsos consumunt, *theologos esse non judico;* qui vero et minorem temporis partem et postremam divinis Litteris impendunt, nominentur sane theologi si volunt, certe imprudentes ac præposteros theologos appellabo. Qui meum consilium sequi volent ii primam peractis precibus horam temporis matutini in legendo N. Testamento collocabunt; primam vero pomeridianam in Veteri ".

[1] **Franzelin,** th. 21: **Bainvel,** *De Magisterio vivo*, n. 33-39.

[2] *II Thess.*, II, 14.

vivum, dici potest Scripturam et Traditionem esse *fidei regulam remotam*, quatenus in eis inveniuntur omnes veritates revelatæ quas Ecclesia nobis credendas proponit; Magisterium vero esse *fidei regulam proximam*, quatenus nos certiores facit de divinâ Scripturarum inspiratione et de Traditionum divinarum tutâ transmissione, eas sedulo custodit atque authentice interpretatur.

Duce igitur Ecclesiâ, et præhabitis motivis credibilitatis quæ expendimus in *Tr. de Verâ Religione*, ad *actum fidei* jam tuto accedere valemus.

Appendices

I. De modernistarum erroribus[1].

Cum haud semel in decursu operis *Modernistarum* errores exponere et confutare necesse fuerit, opportunum visum est : 1° *fontes* detegere e quibus præfati errores promanant; 2° præcipuas *istorum formas singillatim* declarare.

§ I. Fontes e quibus dimanat modernismus.

E duplici fonte hodiernus Modernismus originem ducit, nempe e Protestantium liberalium *biblico criticismo*, necnon e *kantiano subjectivismo*. Cum theorias criticorum de sacris Scripturis jam supra, nn. 67-68, 292-297, declaraverimus [2], satis erit ostendere quomodo præcipua Modernistarum systemata e *subjectivismo*, ducibus *Kantio*, *Schleiermacher*, *Ritschl* et *A. Sabatier*, dimanent.

---

[1] **J. Lebreton**, *L'encyclique et la Théologie moderniste*, Paris, Beauchesne, 1908; **Card. Mercier**, *Le Modernisme*, Bruxelles et Paris, 1908; **X. Moisant**, *Qu'est-ce que le Modernisme?* in *Etudes*, 5 et 20 mai 1908, pp. 289, 463; **J. Baylac**, *Autour de l'Encyclique*, in *Bulletin de Lit. eccléS.*, Toulouse, janvier 1908; **B. Gaudeau**, *Les erreurs dites modernistes*, in *La Foi catholique*, 15 janv. 1908, etc.; **L. Roure**, *Scholastiques et modernistes*, in *Etudes*, 5 février et 20 mars 1908; **Vieux Moraliste**, in *Ami du Clergé*, t. XXIX, 1907, pp. 865, 1057; t. XXX, 1908, pp. 2, 49, 97, 161, 209, 433, etc.; **J. Lebreton**, in *Rev. prat. d'Apologétique*, 15 juin et 15 juillet 1908, p. 456-470, 621-635; **Fr. Heiner**, *Der neue Syllabus Pius X*, oder Dekret des hl. Offiziums *Lamentabili*, Mainz, 1908; **Ph. Kneib**, *Wesen und Bedeutung der Enzyklika gegen den Modernismus;* **Jos. Rickaby**, *The Modernist*, London, 1908; **J. Godrycz**, *The doctrine of modernism and its refutation*, Philadelphia, 1908; **P. Maumus**, *Les Modernistes*, Paris, Beauchesne, 1908; *Conférences eccléS. du diocèse de Bayonne*, an. 1908.

[2] Quas erudite exponit **C. Fillion**, *Les étapes du Rationalisme*, in *Revue du Cl. français*, avril 1909, etc. usque ad février 1910.

1° KANTIUM (1724-1804) unum fuisse e præcipuis Modernismi antesignanis, Italici Modernistæ candide agnoscunt, dicentes se suam facere criticam quam de ratione purâ instituerunt Kantius et Spencer [1]. Revera præfatus germanus philosophus *subjectivismi* pater merito habetur, ex quo sane prodiit Modernismus.

Juxta ipsum [2], humana ratio *pura*, seu *speculativa*, rerum *objectivam realitatem*, seu *noumena*, percipere nequit, quia de omnibus judicat secundum *formas* seu *categorias* quasdam mere subjectivas, quarum munus est mentem in judicando et ratiocinando *dirigere*, minime vero res prout sunt *in se* exhibere. Impossibile est igitur ratione purâ Dei existentiam animæque libertatem et immortalitatem demonstrare. — Sed, *rationis practicæ* ope, quæ vere *autonoma* est, *legem moralem*, seu *imperativum categoricum*, certo novimus; et exinde infertur hominis voluntatem esse *liberam*, cum hæc moraliter obedire nequeat nisi libero arbitrio gaudeat. Exinde etiam ad Dei existentiam animæque immortalitatem assurgimus: supremum enim bonum, quod consistit in intimâ et permanenti conjunctione inter virtutem et beatitudinem, in præsenti vitâ attingi nequit; necesse est igitur altera vita existat, in quâ Deus supremam felicitatem concedet iis qui virtutem excoluerunt.

Nullam aliam *religionem* admittit Kantius nisi *naturalem*, eam videlicet quæ conscientiæ consentanea est, quatenus nobis exhibet officium adimplendum, atque spem erigit statum adipiscendi in quo felicitas et virtus intime connexæ invenientur. *Dogmata* omnia rejicit, cum humana ratio ad veritates speculativas cognoscendas omnino impar sit; *miracula* pariter, quippe quæ aut non existant aut saltem a factis naturalibus secerni non valeant. Attamen *vocabula* retinet quibus christiana dogmata exprimi solent, sensum plane diversum ab eo quo generatim intelliguntur eisdem assignando. Ita *peccatum originale* nihil aliud est nisi pugna quæ in quolibet homine viget inter *sensualitatem* et *voluntatem*, inter *carnem* et *spiritum*. *Regeneratio* seu justificatio in eo sita est quod *voluntas* carni dominatur. *Ecclesia* non est vere utilis nisi quatenus est cœtus eorum qui contra sensualitatem luctantur ad efficacius obe-

[1] "Noi accettiamo la critica della ragione pura che Kant e Spencer hanno fatto". (*Il Programma dei Modernisti*, Roma, 1908, p. 97.) Addunt tamen se a Kantio dissentire quoad *rationem practicam*, et alio modo, nempe religiosâ experientiâ, Deum attingere conantur.

[2] **Kant**, *Kritik der reinen Vernunft*, — *Kritik der Urteilskraft*, — *Kritik der praktischen Vernunft*, — *Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft*; — gallice: *Critique de la raison pure*, — *Critique de la faculté de juger*, — *Critique de la raison pratique*, — *La Religion dans les limites de la raison pure*. Cf. **Ruyssen**, *Kant*, Paris, Alcan, 1900; **Delbos**, *La Philosophie pratique de Kant*, Paris, Alcan, 1904.

diendum *imperativo categorico*. Neque cultus neque ministri requiruntur nisi in quantum sunt instrumenta ad legem moralem melius servandam.

Ita modernismo præibat Kantius : (a) *agnosticismum* fovendo, secundum quem Dei existentiam animæque immortalitatem speculative demonstrare impossibile est; (b) *autonomiam* rationis practicæ seu conscientiæ proclamando; (c) omne supernaturale elementum a religione exulando.

2° Unus e Kantii discipulis, SCHLEIERMACHER[1] (1768-1834), qui simul *Pietistarum* doctrinis imbutus fuerat, aliâ viâ religionem propugnare conatus est. Cum ratio absolutum assequi non valeat, ad *sensum religiosum* recurrit.

Religio enim non in systemate dogmatum aut ethico codice sita est, sed in conscientiâ nostrarum cum *Infinito* relationum. Homo religiosus suam a Deo dependentiam vivide *sentit*, in omnibus rebus mundanis Infinitum percipit, totumque universum tanquam Dei imaginem et fragmentum considerat. Nescimus quidem utrum necne Deus sit vere persona a mundo distincta; hoc autem parum refert, dummodo Infinitum in omnibus percipiamus et cum eo communionem quamdam habeamus.

Quibus positis, *fides* non innititur prophetiis aut miraculis, sed religiosâ cujusque aut aliorum experientiâ. Quare, si velis alios ad religionem trahere, ad argumenta minime recurrendum est, sed religiosam experientiam in horum cordibus excitare debes : ita quisque propriam sibi instituet religionem. *Revelatio* nihil aliud est nisi nova quam concipimus Infiniti idea; *miraculum* dicimus quodlibet phænomenon quod Infinito adscribimus. *Inspirati* vocantur libri qui eo tendunt ut in mente nostrâ religiosos sensus excitent. — *Christus* ideo dicitur Messias et Filius Dei quia multo magis quam ceteri homines conscius fuit Infiniti.

Ita viam parabat modernismo, quia : (a) agnoscebat existentiam Dei non posse ratione demonstrari, simulque in pantheismum tendebat; (b) miraculum et supernaturale e medio tollebat; (c) primatum conscientiæ et sensûs religiosi profitebatur.

---

[1] *Ueber die Religion : Reden an die Gebildeten unter ihren Verächtern*, — gallice *De la Religion : Discours aux esprits cultivés parmi ses détracteurs*. Cfr. **Lichtenberger**, *Histoire des idées religieuses en Allemagne*, Paris, Fischbacher, 1888, t. II, p. 65-238, — anglice redditum, *History of German Theology*, ch. III; **Goyau**, *L'Allemagne religieuse : Le Protestantisme*, Paris, 1898, Perrin, p. 76-80.

3° Quod systema complere tentavit RITSCHL [1] (1822-1889), qui, cum Kantio, fatetur conceptus nostros rationales mere subjectivos esse, et, cum Schleiermacher, tenet religionem sensu religioso inniti, quin tamen pantheismum amplectatur. Ab utroque tamen differt in eo quod, philosophica argumenta respuens, Scripturam sacram, præsertim N. Testamentum, tanquam historicum religionis fundamentum accipit. Attamen, cum, inter libros qui sacri reputantur, quidam sint spurii aut adulterati, ad *conscientiam* seu *religiosum sensum* spectat ultimo de horum inspiratione judicare : ea siquidem vera sunt in Evangeliis quæ religiosus sensus approbat.

Christiana igitur vocabula retinet, novum tamen sensum eis assignando. Ita *Christus* est Filius Dei, quia modo omnino speciali conscius fuit se esse Deo unitum; in ipso Deus ita se manifestavit ut qui videt Filium videat et Patrem; proinde aliquo modo divinitatis est particeps. Christiana religio a divinâ revelatione oritur, in quantum Deus christianam educavit conscientiam. Miracula sunt extraordinarii eventus, quatenus tanquam divinæ benevolentiæ testes haberi possunt : ita unum idemque factum est *naturale* quoad scientiam, *præternaturale* vero quoad fidem. — Regnum Dei est cœtus eorum qui in Christum credunt et ex caritate agunt : Deus enim caritas est, et nemo ejus regnum ingreditur nisi per caritatem.

4° Quas Germanorum theorias A. SABATIER († 1901) Gallorum menti accommodavit [2]. Fatetur imprimis, cum Kantio, Dei existentiam ratione probari non posse ; sed contendit, cum Ritschl, christianam religionem, symbolice intellectam, privatâ cujusque experientiâ demonstrari ; aliunde in pantheismum [3], licet minus evidenter quam Schleiermacher, propendere videtur.

---

[1] Cujus præcipuum opus est *Die christliche Lehre von der Rechtfertigung und Versöhnung*, 3 vol., 1870-1874. Cfr. **H. Schön**, *Les origines historiques de la Théologie de Ritschl*, Paris, Fischbacher, 1893; **Baldensperger**, *La Théologie d'Albert Ritschl*, 1883, Lausanne, Bridel : **Goyau**, op. cit., p. 93-103.

[2] Suum systema in duobus præsertim operibus aperte declarat : *Esquisse d'une Philosophie de la Religion d'après la Psychologie et l'histoire*, Paris, Fischbacher, 1897; *Les Religions d'autorité et la Religion de l'Esprit*, ibid., 1903.

[3] Ita Deum vocat *ens universale*, aliquid *divinum* nobis *immanens* (*Esquisse*, p. 19-20).

(A) *Religionis originem* et *naturam* ita describit : homo, dum intra se cogitat, multas antinomias animadvertit : arctis limitibus circumscripti, infinitum tamen ex intimo corde anhelamus; omnibus bonis frui optamus, et multis angoribus opprimimur; bene agere volumus, et peccatum nobis adhæret. Undenam auxilium veniet? Non ab humanis scientiis, quæ determinismum important, ideoque moralibus angoribus mederi non valent. Cum igitur neque in nobis neque in aliis individuis solatium inveniamus, necesse est ut extra nos, *in ente universali*, primam causam et ultimum finem necnon miseriæ nostræ remedium quæramus. Ita in corde nascitur nostræ a Deo dependentiæ intimus sensus, qui nihil aliud est nisi *sensus religiosus*.

Religio igitur primario consistit in quodam cum Supremo Numine commercio, quod præcipue per *orationem* exprimitur : oratio ita essentialis est religioni ut sine illâ hæc subsistere non valeat.

(B) Postea *revelationem* describit, quæ non in manifestatione alicujus immutabilis doctrinæ consistit, sed nihil aliud est nisi progressiva Dei cognitio intra cujuslibet individui conscientiam sese manifestantis. Hæc autem eadem non est apud omnes, sed multo vividior apud Prophetas, præsertim vero apud Christum. Ceteroquin revelationes aliis hominibus impertitæ nobis non prosunt, nisi in quantum intra nos renovantur.

Ex quo intelligi datur religiosam *inspirationem* psychologice ab inspiratione *poeticâ* non distingui : nihil enim est aliud nisi interior illuminatio seu emotio. *Prophetia* non est quid miraculosum, sed perfectior conceptus divinitatis, justitiæ et caritatis, cum spe indefectibili quod lex et voluntas divina implebitur. *Miraculum*, quod scientifice demonstrari nequit, fide percipitur; nam solummodo importat activam Dei præsentiam in mundo, preces in se sperantium benigne exaudientis.

Tota essentia christianæ religionis in amore Dei, Patris omnium, et amore hominum, fraterno vinculo in Deo et Christo conjunctorum, reponenda est.

(C) De *origine*, *naturâ* et *evolutione dogmatum* hæc tenet. Primum quidem nascitur in animâ, ex intimo contactu cum ente divino, quædam *emotio* reverentiæ, timoris, adorationis atque amoris. Hæc autem mox sub formâ alicujus *imaginis*, posteaque sub formâ *intellectualis conceptûs* exprimitur. Jamvero, quando hic conceptus ab Ecclesiâ approbatur, tanquam dogma habetur.

Dogmata suâ utilitate non carent, dummodo tamen successivâ et constanti evolutione transformentur : sola enim *emotio* permanet, dum intellectuales *conceptus* cum ipsâ evolutione humanæ mentis perpetuo *mutantur*. Quod triplici præsertim modo occurrit : (a) *per desuetudinem* quædam dogmata evanescunt, v. g., fides in *dæmonum* existentiam; (b) per *intussusceptionem* quædam formulæ novum omnino sensum obtinent; ita vocabula *trinitas*, *satisfactio*, *inspiratio*,

miraculum ab hodiernis intelliguntur modo plane diverso ab eo qui olim vigebat; (c) per *renascentiam* nonnullæ formulæ in oblivionem delapsæ *reviviscunt* aut quandoque *novæ* omnino creantur, quales sunt justificatio per fidem, universale sacerdotium.

Dogmata igitur sunt essentialiter *symbolica:* non enim Deum exprimunt quatenus est *in se*, sed solum imperfecte repræsentant illos sensus fiduciæ, timoris et amoris quos in animâ nostrâ producit spiritus Dei intra hominem sese manifestans [1].

In hoc igitur systemate: (a) Kantii agnosticismus tanquam legitimus habetur; (b) Dei, seu potius entis alicujus universalis atque divini, existentia ex intimâ conscientiâ percipitur; (c) omne supernaturale evanescit, solaque retinetur religio naturalis, cui tamen superadditur oratio; (d) omnia dogmata per symbolicam interpretationem exsufflantur, atque ad pias emotiones reducuntur.

Quam multa Modernistæ ab *A. Sabatier* mutuaverint e mox dicendis patebit.

§ II. Modernistarum præcipui errores exponuntur.

Quod viri catholici Protestantium liberalium errores doctrinis catholicis accommodare tentaverint ægre concipi potest. Id tamen præstiterunt *Modernistæ*. Non pauci, dum criticis et philosophicis studiis incumberent, Rationalistarum libros nimis assidue perlegerunt, forsan ex desiderio horum errores detegendi et efficacius refellendi; sed ipsi erroris venenum paulatim hauserunt, aliisque incauti propinaverunt, dogmata fidei plus minusve adulterantes. Diversa quidem systemata proposuerunt, sed generales eorum tendentiæ valde affines sunt, ita ut omnium *synthesim* Encyclica *Pascendi* instituere potuerit. Siquidem quemdam *agnosticismum* [2] profitentur fere omnes, quatenus rationem humanam imparem judicant ad Dei existentiam cum certitudine demonstrandam; cum tamen Deum, aut saltem *aliquid divinum*, admittant, ejus existentiam in animâ humanâ *intimâ experientiâ* detegunt, ideoque *immanentismum* profi-

[1] Quas theorias multi Protestantes in Galliâ amplexi sunt, v. g., *P. Stapfer*, *E. Stapfer*, *Ménégoz*, aliique, ut videre est in *Revue augustinienne*, 15 juin 1908, et *Quest. Actuelles*, 4 juil. 1908, t. XCVII, p. 131-150.

[2] *Encycl. Pascendi* (8 sept. 1907), ed. *Questions actuelles*, p. 6.

tentur; quia vero intima hæc experientia eadem non est apud omnes homines, nec in variis sæculis, et aliunde diversis modis atque formulis exprimitur, *evolutionismum* docent, vi cujus dogmata progressive ac perpetuo mutantur. Infallibilem igitur auctoritatem Scripturæ, Traditionis et Ecclesiæ rejiciunt; attamen, cum religio *socialis* esse debeat, Ecclesiæ obedire oportet quatenus est veluti christianorum *collectiva conscientia;* itaque *conscientiæ primatum* uno ore affirmant. Hæc omnia lucide exponit atque reprobat præ-laudata Encyclica.

Quia vero non pauci Modernistæ contenderunt suas theorias non fuisse recte expositas, opportunum sane erit præcipuorum coryphæorum systemata singillatim declarare, quo clarius appareat Modernismum ab Encyclicâ reprobatum non esse inter mythos relegandum. Jamvero inter eos eminent: in *Galliâ*, A. Loisy et Ed. Leroy; in *Angliâ*, G. Tyrrell; in *Italiâ*, auctores operis *Programma dei Modernisti;* in *Germaniâ*, H. Schell et quidam ejus discipuli.

Inter quos, alii, ut Loisy, *biblico criticismo* præcipue innituntur; alii *philosophicis theoriis*, ut Le Roy et Tyrrell; sed sibi invicem mutuam opem præstant.

I. Præcipui modernistæ in Galliâ.

1° A. Loisy eorum dux merito habetur [1].

Hic studio Scripturæ et biblico criticismo præsertim operam dedit, primum quidem, ut videtur, cum scopo catholicam doctrinam propugnandi [2]; paulatim vero in Liberalium Protestantium theorias et hypotheses deflectere visus est [3], et recenter fidei christianæ omnino valedixit [4]. Multis tamen annis antequam suos erro-

[1] Cujus errores exponit et confutat **M. Lepin**, *Les Théories de M. Loisy*, Paris, Beauchesne, 1908.

[2] Prima ejus opera catholicam mentem produnt: ita *Histoire du Canon de l'Ancien Testament*, 1890; *Histoire du Canon du Nouveau Testament*, 1891, ubi quarti Evangelii authenticitatem aperte propugnabat.

[3] Ita præsertim in operibus: *Les Mythes babyloniens et les premiers chapitres de la Genèse*, 1901; *La Religion d'Israël*, 1901; *Etudes bibliques*, 1901; *Etudes évangéliques*, 1902.

[4] Quod jam satis clare inferebatur ex libris: *L'Evangile et l'Eglise*, 1902; *Autour d'un Petit Livre*, 1903; *Le quatrième Evangile*, 1903; — omnino autem evidens factum est ex recentioribus scriptis: *Les Evangiles synoptiques*, 1907-1908; *Simples réflexions sur le Décret du Saint Office Lamentabili et sur*

res publici juris faceret, eisdem privatim adhærebat eosque paucis discipulis tradebat, ut ipse fatetur [1].

Breviter exponemus quid ipse doceat circa *Scripturam sacram*, *Christum*, *naturam et evolutionem dogmatum*, *Deum* ipsum.

(A) Quoad Scripturæ librorum *authenticitatem* et *historicitatem*, theorias hodiernorum rationalistarum aperte amplectitur.

Ita, juxta ipsum, libri Vet. Testamenti qui dicuntur *historici* multo recentiores sunt quam tenent catholici interpretes; Pentateuchi vetustissima fragmenta non ultra tempus Regum ascendunt; hic autem liber, prout hodie legitur, nonnisi post captivitatem scriptus est, ideoque vix aliquid historici continet; præsertim vero Genesis veteribus *legendis* plena est, primaque capita mythis referta. Prophetia quæ Isaiæ adscribitur, si excipias nucleum authenticum qui in primis triginta novem capitibus invenitur, diversis componitur fragmentis quæ inter ultima tempora Judææ monarchiæ et ævum Græci imperii scripta sunt. Idem fere dicendum de Jeremiâ; Danielis autem prophetia est liber apocryphus sub Antiochio Epiphanio compositus. — Evangelia non sunt proprie historici libri, sed opera ad ædificationem scripta. Quartum Evangelium tanquam theologia mystica haberi debet [2], vix unum aut alterum factum historicum continens præter ea quæ apud Synopticos inveniuntur: hi autem libri popularem referunt traditionem circa vitam et doctrinam Christi, quæ quoad substantiam historica est, sed plura com-

---

l'Encycl. Pascendi, 1908; *Quelques lettres sur des questions actuelles et sur des évènements récents*, 1908.

[1] Ita recenter scribebat (1907) se jam a viginti annis omne *supernaturale* proprium rejecisse, nempe *inspirationem*, *revelationem*, *infallibilitatem*: — "Je ne vous chicanerai pas sur la définition de l'hérésie. Le mot a sa signification reçue dans le vocabulaire théologique, avec les mots d'inspiration, de révélation, d'infaillibilité, tous ces mots étant comme solidaires les uns des autres, dans un système de doctrine qu'il faut prendre ou rejeter tout entier... C'est tout ce système de notions absolues, abstraites, contredites par l'expérience de l'histoire, par la critique des textes dont on l'autorise et par la saine philosophie, recevables seulement comme d'antiques symboles qui seraient susceptibles d'une interprétation moins lourde, moins matérielle, moins mythologique aussi que leur sens traditionnel; c'est, dis-je, tout ce système dont la caducité m'est apparue depuis plus de vingt ans, et dont j'avais essayé d'élargir peu-à-peu la signification, persuadé, d'une part, qu'il était, tel quel, un obstacle à toute liberté de l'intelligence et à tout progrès de la science, et, d'autre part, qu'il contenait une âme de vérité morale dont l'excellence apparaîtrait dès qu'on aurait pu la tirer de sa gaîne séculaire". (*Quelques lettres*, p. 160).

[2] Quem errorem damnavit *S. Officium*, *Lamentabili*, 3 jul. 1907, prop. XVI: "Narrationes Joannis non sunt proprie historia, sed mystica Evangelii contemplatio; sermones in ejus Evangelio contenti, sunt meditationes theologicæ circa mysterium salutis historicâ veritate destitutæ". Cfr. prop. XVII, XVIII.

plectitur quæ in dubium vocari debent. Ea præsertim quæ nativitatem Christi spectant inter *fabulas* recenseri debent; quæ resurrectionem narrant, aut fictitia aut artificiose disposita. Spuriæ sunt epistolæ Petro, Jacobo et Judæ adscriptæ; spuria pariter omnia quæ Apostolo Joanni tribuuntur [1].

Ex quo infert Sacros Libros non esse vere inspiratos : Deus, inquit, eodem modo est auctor Scripturæ ac dici potest architectus basilicæ Vaticanæ [2]; irridet igitur eos qui contendunt Deum aliquid docuisse et seipsum in Scripturâ definivisse. Multos ibi esse errores affirmat non solum in re historicâ, sed etiam in re morali et religiosâ [3]. — Hinc, si Ecclesiæ interpretatio sacrorum librorum non est spernenda, subjacet tamem accuratiori exegetarum judicio et correctioni [4].

Nomen *revelationis* retinet, sed declarat eam nihil aliud esse nisi acquisitam ab homine suæ ad Deum relationis conscientiam [5]. *Miracula* pariter et prophetiæ, quatenus directa divinæ omnipotentiæ aut scientiæ testimonia, rejicienda sunt [6]. *Resurrectio* Salvatoris non est proprie factum ordinis historici, sed factum ordinis mere supernaturalis, nec demonstratum, nec demonstrabile, quod paulatim christiana communitas per fidem tanquam verum habuit; revera Christus a mortuis non surrexit, sed quâdam immortalitate gaudet [7].

(B) *Christi vitam*, *doctrinam* atque *opus* ita describit : Christus est mere homo, filius Mariæ et Joseph, conceptus non ex virgine, sed secundum leges naturæ. Prædicavit regnum Dei, regnum justitiæ et caritatis, quod per pœnitentiam et interiorem renovationem discipuli ingrediuntur; hujusmodi regnum, cui Ipse præesse debebat, mox venturum erat post magnam catastrophen. Ad præparandam plebem huic adventui, paucos illiteratos selegit, quos apostolos vocavit. Prædicatione suâ populum aliquantisper commovit, ideoque a magistratibus morte damnatus est [8]. Ejus

[1] *Quelques lettres*, p. 111-112; *Evangile et Eglise*, p. xx-xxi; *Simples Réflexions*, p. 46-55; præsertim vero *Les Evang. Synoptiques*, t. I, Introduction.

[2] *Simples Réflexions*, p. 42; cfr. *Lamentabili*, prop. IX-XI.

[3] *Simples Réflexions*, p. 227; cfr. p. 44-45.

[4] *Lamentabili*, prop. II; cfr. *Autour d'un petit livre*, p. 15.

[5] *Autour*, p. 195. Cfr. *Lamentabili*, prop. XX.

[6] *Simples Réflexions*, p. 170. — [7] *L. cit.*

[8] Parcat mihi benignus lector si ipsa verba auctoris, licet blasphematoria, referam : " La carrière et l'enseignement de Jésus ont été le grain de sénevé qui devient un arbre, la parcelle de levain qui fait fermenter toute une masse de pâte. Rien de plus insignifiant en apparence : un ouvrier de village, naïf et enthousiaste, qui croit à la prochaine fin du monde, à l'instauration d'un

autem discipuli, spe messiæ ritâ excitati, post aliquos dies, Magistrum sibi apparuisse crediderunt, eumque tanquam Messiam, Filium Dei et Salvatorem prædicaverunt; immo quidam eum tanquam ens divinum habuerunt atque adoraverunt; nec mirum : nam in ipso Deus seipsum manifestavit plus quam in quolibet alio homine.

(C) *Naturam* et *evolutionem* dogmatum eodem fere modo ac Sabatier exponit.

Conceptus, inquit, quos Ecclesia perhibet tanquam dogmata revelata, non sunt veritates e cælo delapsæ et per Traditionem sub hâc formâ servatæ, sed historice loquendo, sunt interpretatio quædam factorum religiosorum quam humana mens laborioso conatu sibi comparavit [1]. Dogmata sunt formulæ plus minusve symbolicæ, quæ exprimunt sensus religiosos experientiâ acquisitos : primum scilicet homo religiosus quodam supernaturali intuitu, absque abstractione, suas relationes cum divinitate percipit, easque modo concreto exprimit : exinde, ortis controversiis, nascuntur formulæ plus minusve abstractæ quæ primitivam experientiam imperfecte declarant, atque modo concipiendi tunc vigenti accommodant. Quia vero scientia humana essentialiter progressiva est, necesse est ut progressui temporum atque scientiarum formulæ dogmaticæ perpetuo accommodentur [2].

Rem ita se habuisse historia docet. Christus enim determinatum doctrinæ corpus omnibus temporibus cunctisque hominibus applicabile non docuit, sed regnum Dei prædicavit mox venturum, simulque inchoavit motum quemdam religiosum diversis temporibus ac locis adaptandum. Neque pariter Ecclesiam instituit aut instituere intendit, sed solum lineamenta quædam alicujus societatis, ex quâ Ecclesia prodiit [3]. — Prædicatio apostolica in suis exordiis fuit judaica, sed per successivas evolutiones facta est primum paulina, dein joannica, demum hellenica et universalis [4]. Dogmata

règne de justice, à l'avènement de Dieu sur la terre, et qui, fort de cette première illusion, s'attribue le rôle principal dans l'organisation de l'irréalisable cité; qui se met à prophétiser, invitant tous ses compatriotes à se repentir de leurs péchés, afin de se concilier le grand Juge, dont la venue est imminente et sera subite comme celle d'un voleur; qui recrute un petit nombre d'adhérents illettrés, n'en pouvant guère trouver d'autres, et provoque une agitation, d'ailleurs peu profonde, dans les milieux populaires; qui devait être arrêté promptement, et qui le fut par les pouvoirs constitués; qui ne pouvait échapper à une mort violente, et qui la rencontra ". (*Les Evangiles synoptiques*, t. I, p. 252).

[1] *Evangile et Eglise*, 3e édit., p. 202-203. Cfr. *Lamentabili*, XXII.

[2] *Autour d'un petit livre*, p. 201-202.

[3] Cfr. *Lamentabili*, prop. LII-LIII.

[4] *Evangile et Eglise*, 3e éd., pp. 178, 185 sq.

Trinitatis et Incarnationis a philosophicis græcis originem ducunt : Christus enim, qui apud Judæos conversos ut Messias habebatur, a Gentilibus tanquam *Logos* seu Verbum, Filius Dei, Patri æqualis concipiebatur. — Sacramenta Christus neque instituit neque instituere unquam intendit; ideo *Tridentinum* erravit dum declaravit eadem a Christo fuisse instituta[1].

Ceteroquin Ecclesia non est proprie infallibilis, ejusque definitiones vim et auctoritatem non habent nisi conscientiâ approbentur[2]. — Ex quibus evidenter constat dogmatum evolutionem quam *Loisy* propugnat, esse mutationem horum omnino substantialem, et ultimam fidei regulam esse privatum conscientiæ judicium.

(D) Sed in recentioribus operibus longius procedit, atque *personalis Dei existentiam* in dubium revocat.

Animadvertit quidem hodie religiosum problema non amplius in obsoletis quæstionibus de divinitate Christi, Scripturarum inerrantiâ aut Papæ infallibilitate situm esse, sed in ipsâ Dei existentiâ. Hâc de re, inquit, nullum est certum argumentum. Numquid igitur in monismum prolabendum est? Fides quidem postulat theismum, sed ratio in pantheismum vergeret[3]. — Et ita agnosticismum profitetur.

Nec mirum : si enim, cum Loisy et Sabatier, Scripturæ inerrantiam, Christi divinitatem atque Ecclesiæ infallibilem auctoritatem rejiciamus, quomodo in Deum providum credere valeamus?[4]

2° Modernismum *philosophicum*, inter alios, tuetur Ed. Le Roy[5], vir in rebus metaphysicis versatissimus, qui *novam philosophiam*[6] dogmatibus accommodare volens, catholicam veritatem incaute adulteravit. Quo melius ejus systema intelligatur, quid de *veritatis* ipsâ notione teneat, de *Dei*

[1] *Simples Réflex.*, pp. 87, 90, 96. — [2] *Op. cit.*, p. 120.

[3] *Quelques lettres*, p. 45-48.

[4] Vestigiis Loisy inhærentes, methodo tamen minus scientificâ, quidam eosdem errores propugnant, sub ementito nomine. Inter quos recensentur : A. Dupin, *Le Dogme de la Trinité dans les premiers siècles;* P. Saintyves, *Le Miracle et la Critique historique;* Id., *Les Vierges mères;* G. Herzog, *La Vierge dans l'histoire;* J. de Bonnefoy, *Vers l'unité de croyance;* Id., *Le Catholicisme de demain;* Catholici, *Lendemains d'Encyclique.*

[5] Suas theorias exposuit in *Dogme et Critique*, Paris, Bloud, 1907 (opus in Indicem relatum); in *Rev. de Métaphysique et de Morale*, 1900-1908, passim; *Annales de Philos. chrét.*, 1907.

[6] Hanc philosophiam, cujus præcipua lineamenta ab Hegel mutuata sunt, exponit, inter alios, H. Bergson, præsertim in opere *L'Evolution créatrice.* Cujus fundamentalem de veritate conceptum declarat atque confutat J. de Tonquédec, *La notion de vérité dans la Philosophie nouvelle*, Paris, Beauchesne, 1908.

existentiâ, de *dogmatum naturâ*, de *miraculis*, breviter exponere necesse est.

(A) *Veritas*, inquit, non est stabilis, immutabilis et æterna, ut aiunt Scholastici, sed, sicut vita ipsa, aliquid fluens et mutabile. Criterium veritatis est ipsa vita : quidquid enim permanenter vivit, verum est. Si verum igitur vis detegere, ad fructus quos profert præcipue attendendum est : si bonos fructus aliqua theoria profert, ut vera judicari potest; falsa autem, si malos fructus producit [1].

(B) *Dei existentia* metaphysice demonstrari nequit; varia enim argumenta quibus probatur, *causalitatis principium* præsupponunt : hoc autem principium, si critice perpenditur, nihil aliud importat nisi aliquem nexum esse inter varia entia quæ *totum*, seu rerum universitatem, constituunt; ex hoc autem minime sequitur esse ens personale, a mundo distinctum, quod sit omnium rerum causa.

Attamen Deum esse intimâ conscientiæ experientiâ constat. Nam in cujuslibet hominis intimo corde alicujus entis vox auditur eum ad meliora sollicitans, ad agendum modo perfectiori quam propriis viribus potest. Hoc autem ens simul immanens et transcendens esse debet : *immanens* quidem, cum intra nos agat; *transcendens*, cum omnes vires nostras superet. Quando hujus entis conscii sumus, divinum experimur atque Deum attingimus : hic autem Deus est realis et personalis, cum nobis superior sit; erga eum igitur agere debemus eodem modo ac erga personam [2].

(C) Quoad *dogmata*, animadvertit imprimis ea, si *intellectualiter* sumuntur tanquam propositiones speculativæ, nullum sensum vere intelligibilem præ se ferre, sed multis scatere difficultatibus, ita ut ab hodiernis philosophis admitti nequeant. Duplici tamen sensu accipi possunt : sensu *negativo*, quatenus nobis manifestant non quid Deus sit, sed potius quid non sit; sensu *practico*, quatenus sunt norma præceptiva agendi.

Ita hæc formula dogmatica : *Deus est personalis*, primario sensum negativum præ se fert; non enim nobis exhibet quid sit persona divina, sed solum quid non sit, videlicet Deum non esse meram legem, formalem categoriam, ideale quoddam principium, abstractam entitatem aut substantiam universalem vel cosmicam vim ubique diffusam. Præterea sensum habet *practicum*, quatenus est agendi norma; ita, quando dicitur : Deus est personalis, sensus est : erga Deum age sicut erga humanam personam agis [3]. — Ita intelligi potest quomodo dogmata sint *immutabilia*, in quantum

[1] Ap. **J. de Tonquédec**, op. cit., p. 2-20.

[2] In *Rev. Mét. et Mor.*, mars, juillet, 1907, *Comment se pose le problème de Dieu?* — Cfr. *Rev. néo-scolastique*, nov. 1907, p. 449-489 et fév. 1908, p. 90-124; *Rev. du Cl. fr.*, 1er nov. 1907, p. 285-297.

[3] Ita in opere *Dogme et Critique*, p. 1-34.

eamdem semper tendentiam et directionem activitati nostræ imponunt; simulque *evolutioni* subjecta, in quantum modus explicandi formulas dogmaticas, perpetuo, secundum varias temporum atque individuorum theorias, mutatur[1].

(D) Alibi specialem exponit theoriam circa *miracula*. Miraculum, ait, non est derogatio legibus naturæ, sed e contra manifestatio legis superioris, vi cujus materia spiritui subordinatur; siquidem nihil est aliud nisi actus quo spiritus hominis, modo intensissimo agens, suam supra materiam potestatem recuperat[2]. Hæc autem intensior activitas fit sub influxu *fidei*, quæ facultatibus nostris majorem vim impertitur; fides vero non excitatur nisi juvante Dei gratiâ; ideoque ultimo miraculum Deo legitime tribuitur[3]. — Ita miraculum, cum aliquâ veritate religiosâ connexum, eam esse veram ostendit, cum verum sit quidquid bonos fructus profert. Attamen aliquod fidei initium, seu bona voluntas requiritur ut miraculum tanquam aliquid supernaturale appareat.

(E) His innixus principiis, *Christi resurrectionem* sic explicat. Assumit, cum Protestantibus liberalibus et A. Loisy, hierosolymitanas apparitiones in Evangeliis relatas, fictitias esse; eas vero quæ in Galilæâ occurrerunt, modo quodam symbolico exponit. Nam *nova philosophia* reanimationem alicujus cadaveris admittere nequit. Christi igitur corpus remansit in fossâ communi ubi Judæi probabiliter illud deposuerant; Jesus tamen aliquo vero sensu resurrexit, quatenus post mortem agere non cessavit, immo in carne propriâ surrexit : tempore enim mortis anima retinet quamdam materiam virtualem, cujus ope totum corpus reædificatur, licet modo subtiliori. Quod quidem, ait, concordat cum dogmate catholico; dogma enim resurrectionis significat nos posse cum Christo agere eodem modo ac cum coævo agimus[4].

In hoc autem systemate modernismi vestigia haud ægre deteges : (a) quemdam *agnosticismum*, quo rejicitur causalitatis principium ideoque vis argumentorum quibus existentia Dei probatur; (b) quemdam pariter *immanentismum :* nam Deum esse ostendit ex indigentiâ divini quam in imo corde experimur, nec clare constat Deum, quem nobis immanentem ita percipimus, esse vere a nobis et universo distinctum; (c) aliquam *dogmatum adulterationem :* quando enim definitiones dogmaticæ historice expenduntur, attentis omnibus circumstantiis in quibus conditæ ac promulgatæ

[1] *Op. cit.*, p. 33-34.
[2] In *Annales de Phil. chrét.*, déc. 1907, p. 242; cfr. p. 247
[3] *Annales de Phil.*, l. c., p. 249-250.
[4] *Dogme et Critique*, p. 239-255.

sunt, satis evidenter apparet eas non mere negativum sensum præ se ferre, sed vere positivum, et quidem non solum in ordine ad agendum, sed etiam in ordine ad cogitandum, ita ut dogmata sint simul norma credendi et norma agendi, ut fusius exponetur in *Tr. de Fide*; (d) *falsam miraculi notionem*, erroneamque de *Christi resurrectione* theoriam, ut constat ex superius dictis, nn. 371, 431-448.

II. Modernismus in Angliâ.

Modernistarum coryphæus in Angliâ fuit G. TYRRELL († 1909) [1], qui, e Protestantium hæresi ad fidem catholicam conversus, postea *symbolismum*, prout a Sabatier propugnatur, nostris dogmatibus accommodare tentavit, et in suis erroribus, etiam post vulgatam Encyclicam *Pascendi*, usque ad obitum perseveravit.

Agnosticismum profitens, cum Kantio et Spencer, præsertim quoad argumenta quibus existentia Dei probatur, admittit nobis innatum esse aliquem *religiosum sensum*, a sensu scientifico, esthetico aut morali distinctum, vi cujus Deum obscuro quodam et progressivo intuitu percipimus [2].

Ad exponendam suam de naturâ et evolutione dogmatum theoriam, tria distinguit : revelationem ipsam, ejus propheticam expressionem, et formulas dogmaticas a theologis et ab Ecclesiâ propositas.

(A) *Revelatio* (a) non est alicujus veritatis manifestatio sed emotio quædam in nobis divinitus impressa, ac veluti contactus inter mentem nostram et Spiritum Dei, quædam visio et impulsio, seu *personalis* quædam religiosa experientia; nisi enim revelatio sit cuique personalis, nisi, occasione antiquarum prophetiarum, Deus intra nos loquatur, fidem concipere impossibile est [3]. (b) Hæc autem religiosa impressio, quæ in se nullum continet intellectualem conceptum, *propheticis verbis*, imaginibus et symbolis exprimitur, quæ religiosam experientiam nonnisi imperfecte et ex parte tantum re-

[1] Opera præcipua, in quibus suum exponit systema, sunt : *A much abused letter; Lex orandi.*, 1903; *Through Scylla and Charybdis*, 1907; *Mediævalism*, 1908. — Cfr. Franon, *Bulletin de Litt. ecclésiastique* (Toulouse), juin 1903, p. 157, fév. 1906, p. 33; Lebreton, *Rev. prat. d'Apologétique*, t. III, fév. 1907, p. 542 et t. IV, juil. 1907, p. 527; L. de Grandmaison, *Rev. prat. d'Apol.*, t. VI, avril 1908, p. 90; L. Gougaud, O. S. B., *Le Modernisme en Angleterre*, in *Rev. du Cl. fr.*, t. LVIII, p. 541-565.

[2] *Lex orandi*, p. XI-XXXII.

[3] *Through Scylla and Charybdis*, p. 264-307.

præsentant, eamque humano modo explicant et transformant, secundum mentem et præconceptas ideas ipsorum prophetarum. Ita unus idemque Christus a Petro concipitur ut Messias, a Joanne tanquam Verbum, a Paulo tanquam secundus Adam, a primis Christianis ut Filius Dei, posteaque tanquam Patri consubstantialis[1]. Hi autem varii conceptus oriuntur ex eâdem religiosâ experientiâ, quæ diversam pro diversis mentibus interpretationem accipit. (c) Tandem religiosæ experientiæ propheticam expressionem theologi ipsi interpretantur, atque *intellectualibus conceptibus* exprimunt; quædam ex his formulis theologicis ab Ecclesiâ definiuntur, et fidelibus tanquam *dogmata* credenda proponuntur. Jamvero dogmaticæ formulæ utiles sunt quidem tanquam propugnaculum contra hæresim, sed non sunt semper et absolute veræ : Ecclesia enim quodam divino instinctu infallibilis est ad detegendum quid sit revelatum, et quænam affirmationes revelationi contrariæ sint; sed errare potest et de facto erravit quoad formulas dogmaticas quas variis temporibus proposuit : nec mirum, cum absoluta inerrantia sine perennibus miraculis subsistere non valeat[2].

(B) Ex hoc intelligi datur quo sensu *dogmatum evolutio* accipi debeat : ipsa revelatio seu religiosa experientia eadem semper manet, ideoque nullum patitur incrementum; formulæ autem dogmaticæ, quæ nihil aliud sunt nisi quædam interpretatio et transformatio revelationis, omnino mutabiles sunt : una alteri succedit, secundum varias temporum atque individuorum necessitates et tendentias, nec necesse est ut successivæ formulæ eumdem sensum præ se ferant.

(C) Ex quo pariter infertur quânam auctoritate gaudeant Ecclesia et conscientia. Ecclesia quidem necessaria est ad sensum religiosum excitandum et dirigendum, eique tanquam sociali auctoritati obedire oportet. Primaria tamen et ultima fidei regula est *cujusque conscientia*, quatenus Spiritu Dei illuminatur : cuique enim officium incumbit in imo corde audiendi vocem Spiritûs omnibus quidem loquentis, sed præsertim iis qui magis spirituales sunt. Hi aliquando lucidiori modo res divinas intuentur quam christiana communitas, et, propter novum loquendi modum quo utuntur, ab Ecclesiâ excommunicantur; sed intra Ecclesiam manent, et quæ ut nova primum rejecta fuerant, mox a christianâ communitate recipiuntur, dum e contra non pauca ex eis quæ olim tanquam dogmata habebantur, in desuetudinem abeunt[3].

Quantum hujusmodi systema erroribus Sabatier affine sit, nemo est qui non videat; nec minus evidens est quantum doctrinæ catholicæ adversetur : ibi enim adulterantur revelationis et dogmatis notiones, et, dum veritatum fidei

[1] *Op. cit.*, p. 289-290. — [2] *Op. cit.*, p. 299-300. — [3] *Op. cit.*, p. 381.

omne incrementum negatur, substantiales in dogmatibus catholicis admittuntur mutationes; ibi præsertim negatur infallibilis Ecclesiæ auctoritas, atque primatus affirmatur conscientiæ, seu privati judicii. Hoc igitur systema liberalem protestantismum omnino sapit [1].

III. Modernismus in Italiâ.

Modernismus, qualis in Italiâ propugnatus fuit, nil *originale* præ se fert, sed est veluti synthesis biblici ac philosophici modernismi in Galliâ et Angliâ vigentis [2].

(A) Quoad *Scripturam*, suas faciunt conclusiones quas propugnat *Loisy* (supra, p. 706). *Philosophice* criticam rationis puræ, quam Kant et Spencer instituerunt, tanquam veram habent, ideoque argumenta quibus Dei existentia probatur impugnant. Sed, per *immanentismum*, videlicet ex indigentiâ alicujus entis divini quam homo sentit, necnon ex necessitate alicujus normæ moralitatis ad Deum assurgunt, quem aliquo *sensu divino* intueri putant.

(B) Exinde notionem inspirationis et revelationis mutare necesse est. *Inspiratio* non est quidem mechanica transmissio alicujus veritatis, sed vitalis quidam conceptus quem sibi efformat homo, Deo speciali et supernaturali modo conjunctus. *Revelatio* est veluti quoddam verbum Dei intra mentem loquentis, quo nobis præbetur non abstracta quædam divinitatis notio, sed *practica* directio ad Deum colendum ejusque voluntatem implendam.

(C) *Naturam* et *evolutionem* dogmatum exponunt eodem fere modo ac Loisy. Christus, inquiunt, præcipue regnum Dei imminens omnino spirituale prædicavit, ad quod ingrediendum cordis puritas ideoque pœnitentia requiritur. Dogmata igitur christiana circa Trinitatem, Christi divinitatem, sacramenta, etc., minime in Evangeliis inveniuntur, sed sunt conceptus quos sibi efformaverunt doctores in christianâ communitate ex intimâ conversatione cum Christi discipulis propriâque religiosâ experientiâ.

Hi quidem conceptus, primum obscuri et incerti, paulo post cla-

[1] Paucos fuisse Modernismi fautores in Statibus Americæ Fœderatis, exposuit **L. Gougaud**, l. c., p. 558. Modernismum autem confutârunt : **A. Viéban**, S. S., in *Amer. Eccl. Review*, maii 1908; **W. Turner**, *The Catholic University Bulletin*, maii 1908; **J. Godrycz**, op. cit.

[2] Præcipua ejus systematis lineamenta jam exposuerat **Fogazzaro** in opere *Il Santo* (cf. **Chollet**, *Le Modernisme dans la religion*, étude sur le roman *Il Santo*) ; systematice vero declarata sunt in opusculo *Il Programma dei Modernisti*, Roma, 1908; *gallice* redditum, *Le Programme des Modernistes*, Paris, Nourry, 1908. — De scriptoribus qui Modernismum in Italiâ propugnaverunt aut confutârunt, cfr. **J. M. Vidal**, in *Rev. du Cl. fr.*, t. LVII, 1909, p. 50-70; **P. Rosa**, S. J., *L'Enciclica Pascendi ed il modernismo*, Roma, 1909.

riores et explicitiores facti sunt. Ita, relate ad Dominum, primum quidem annuntiatur ut Messias a Prophetis prædictus, postea tanquam præexistens in cælo, et tandem ut Filius Dei, Patri coæqualis; quæ quidem omnia nihil aliud significant nisi Christum modo omnino singulari esse Deo conjunctum, et in animâ nostrâ vivere, ut nobis communicet aliquid divini. Proinde definitiones Ecclesiæ nihil absolutum et immutabile præ se ferunt, sed diversis temporibus sese accommodant, ideoque reformari possunt.

IV. Modernismus in Germaniâ.

In Epistolâ, quâ Encyclicam *Pascendi* fidelibus suis notam fecerunt, Germani episcopi profitentur quidem modernismum non fuisse ex integro et in omnibus suis consequentiis in Germaniâ propugnatum; sed simul fatentur quædam istius systematis vestigia apud nonnullos inveniri, præsertim vero quasdam periculosas novitates in rebus religiosis, aliquem contemptum traditionis, nimiam tendentiam ad extollendam plus æquo acatholicorum scientiam, et ad extenuandam Ecclesiæ auctoritatem; ex quo fit ut nimis acerbe carpantur ecclesiastici superiores religiosaque instituta, et Ecclesiæ decreta aut decisiones cum debitâ reverentiâ et obedientiâ non accipiantur.

Inter eos qui modernismo faverunt recensetur præsertim *Hermann Schell* (1850-1906), qui, etiamsi catholicam doctrinam contra rationalistas et liberales Protestantes propugnare conatus fuerit, non satis accurate de catholicis dogmatibus scripsit, præsertim vero de Ecclesiæ auctoritate [1]. Ita non admittit Deum esse ens *a se*, sed contendit Eum esse *suipsius causam*, — res creatas non tam ex nihilo quam ex Deo ipso procedere, — personas divinas esse veluti *actuationem* divinæ essentiæ, — peccatum mortale non esse aliud nisi peccatum contra Spiritum S., — pœnarum æternitatem non esse credendam nisi conditionate, — auctoritatem Ecclesiæ non esse necessariam nisi propter ingenii mediocritatem quæ communiter viget, nec proinde sine restrictione a doctis accipiendam esse [2].

[1] Cfr. **Commer**, *Hermann Schell und der fortschrittliche Katholicismus*, Vienne, 1907; *Die jüngste Phase des Schellstreites*, 1909; **Schmied Müller**, *Un théologien moderne*, in *Annales de Philos. chrét.*, sept. 1906, p. 608 et fév. 1907, p. 517; **Ami du Clergé**, 23 janv. 1908, p. 65-76; **Godet**, *Un apologiste contemporain*, in *Rev. du Clergé français*, 1er avril 1908, p. 5; **Brucker**, *Le Modernisme en Allemagne*, in *Etudes*, 5 juin 1908, p. 580-597; **M. Decker**, *Le Modernisme en Allemagne*, in *Rev. du Cl. fr.*, t. LVII, p. 698-719.

[2] Modernismum etiam advocavit **Schnitzer**, in *Süddeutsche Monatshefte*, febr. 1908. — **Schrörs** autem, qui publici juris fecerat opusculum *Kirche und*

Conclusio. Quibus breviter expositis, patet modernismum a Pio X profligatum, non esse mythum aut phantasiæ figmentum, sed systema vere a quibusdam catholicis scriptoribus propugnatum; neque negari potest istud esse non solum valde periculosum, sed etiam in fide erroneum, immo "*omnium hæreseon conlectum*". Pauci sunt sane qui omnibus erroribus in eo contentis plene adhæserint; sed plures sunt qui, propter speciem veritatis quam nonnullæ modernistarum assertiones præ se ferebant, decepti et in errorem lapsi fuerint. Hi, detectis fallaciis, jam ad meliora et tutiora redierunt.

Cum isti errores sint simul philosophici, historici et dogmatici, totumque ædificium catholicæ fidei penitus evertere tentaverint, non solum in præviis *Tr. de Verâ Religione* et *Ecclesiâ*, sed in toto decursu hujus operis confutantur; immo istius erroris fundamentum, notio siquidem veritatis et modus ad eam pertingendi, nonnisi accuratâ philosophicarum quæstionum investigatione evelli potest [1].

Wissenschaft, Zustände an einer katholisch-theologischen Fakultät, laudabiliter Ecclesiæ se subjecit.

[1] Præter philosophiæ Prælectiones, cfr. J. de Tonquédec, *La notion de vérité dans la philosophie nouvelle*; N. Balthasar, *Le problème de Dieu d'après la philosophie nouvelle*, in *Rev. néoscolastique*, nov. 1907, p. 449-489 et fév. 1908, p. 90-124; C. Piat, *L'Idée*, ou critique du Kantisme, Paris, Poussielgue, 1901; P. Garrigou-Lagrange, O. P., *Le sens commun, la Philosophie de l'être et les formules dogmatiques*, Paris, Beauchesne, 1909. — Præcipuas autem veritates biblicas et theologicas a Modernistis impugnatas, critice expensas invenies in *Rev. du Cl. français*, sub hoc titulo *La Vérité du Catholicisme*, t. LVI, 1908, pp. 18, 257, 513; t. LVII, 1909, pp. 5, 257, 513, 641.

II. Series Conciliorum œcumenicorum

I	Nicænum I.	325	Silvester.	*Divinitas Verbi contra Arianos.*
II	Constantinop. I.	381	Damasus.	*Divinitas Spiritus S. contra Macedonianos.*
III	Ephesinum.	431	Cælestinus.	*Mariæ divina maternitas contra Nestorium.*
IV	Chalcedonense.	451	Leo M.	*Duæ naturæ in Xto contra Eutychianos.*
V.	Constantinop. II.	553	Vigilius.	*Damnatur Theodorus Mopsuestenus.*
VI	Constantinop. III.	680-81	Agathio. Leo II.	*Duplex operatio in Xto contra Monothelitas.*
VII	Nicænum II.	787	Hadrianus I.	*Damnantur Iconoclastæ.*
VIII	Constantinop. IV.	869-70	Hadrianus II.	*Damnatur Photius.*
IX	Lateranense I.	1123	Callistus II.	*Controversia de investituris composita.*
X	Lateranense II.	1139	Innocentius II.	*Arnaldus Brixiensis damnatur.*
XI	Lateranense III.	1179	Alexander III.	*Damnantur Cathari.*
XII	Lateranense IV.	1215	Innocentius III.	*Damnantur Joachim, Albigenses, etc.*
XIII	Lugdunense I.	1245	Innocentius IV.	*Damnatur Fredericus II.*
XIV	Lugdunense II.	1274	Gregorius X.	*Græci in communionem recepti.*
XV	Viennense.	1311	Clemens V.	*Damnantur Dulciniani.*
XVI[1]	Constantiense.	1414-18	Martinus V.	*Damnantur Wicleff, Huss, etc.*
XVII[2]	Florentinum.	1438-45	Eugenius IV.	*Græci, Armeni, Jacobitæ in Ecclesiam recepti.*
XVIII	Lateranense V.	1512-17	Julius II. Leo X.	*Improbati errores de animâ.*
XIX	Tridentinum.	1545-63	Paulus III. (*voc.*) Pius IV. (*dimittit*)	*Damnantur errores Protestantium.*
XX	Vaticanum.	1869-70	Pius IX.	*Definitur R. Pontificis infallibilitas.*

[1] In hoc Concilio, ultimæ sessiones tantum (XLII-XLV), quæ Martino V præsidente habitæ sunt, dici possunt œcumenicæ; sessionum tamen præcedentium nonnulla decreta postea Martinus V approbavit.

[2] Concilii *Basileensis* (1431 sq.) tria decreta tantum Eugenius IV approbavit; cum autem translatum fuerit (an. 1438) *Ferrariam*, et postea (an. 1439) *Florentiam*, vere factum est œcumenicum.

III. Elenchus scriptorum ecclesiasticorum sex priorum sæculorum.

Cum maximi sit momenti scire quo sæculo floruerint scriptores a theologis allegati, præsertim quoad priora sæcula, brevem eorum elenchum hic subjicimus, declarando simul in quonam volumine Patrologiæ a *Migne* editæ eorum opera inveniantur; *P. L.*, Patrologiam Latinam, *P. G.*, Patrologiam græcam, indicant.

Patres Apostolici[1].

Doctrina duodecim Apostolorum seu Διδαχὴ, circa finem I sæc. scripta.	*Funk*, I.
S. Clemens Romanus († 101?), Iª Ep. ad Corinthios[2].	*P. G.*, I.
S. Ignatius Antiochenus († 107), Septem Epistolæ[3].	*P. G.*, V.
S. Polycarpus, Smyrnensis ep. († 155), Ep. ad Philippenses, circa an. 115.	*P. G.*, V.
Epistola Smyrnensium de Martyrio S. Polycarpi, an. 155.	*Funk*, I.
Epistola catholica Barnabæ, ab auctore incognito scripta, circa 96 vel 130.	*P. G.*, II.
Hermas (circa 140 vel 150), Pastor.	
Epistola ad Diognetum, ab auctore anonymo IIi sæculi scripta.	*P. G.*, II.
Papiæ Fragmenta (c. 150) a variis auctoribus servata.	*P. G.*, V; *Funk*, II.

Sæculo secundo.

S. Quadratus, *Apologia* (124), cujus unum tantum superest fragmentum.	*P. G.*, V.
S. Aristides, *Apologia* (140), recenter inventa[4].	
S. Justinus M. (floruit a. 155), *Apologiæ* duæ, *Dialogus cum Tryphone.*	*P. G.*, VI. *P. G.*, VI.

[1] Quoad Patres Apostolicos, necesse est recentem editionem præ manibus habere, v. g., **Funk**, *Patres apostolici*, 2 vol., Tubingen, 1901, vel **Lightfoot**, *The Apostolic fathers*, 4 vol., London, 1889-90, cum nova fragmenta recenter inventa fuerint. Nil dicimus de operibus *Dionysii Areopagitæ*, quæ, juxta communem sententiam, sæc. V, ab ignoto monacho sub ejus nomine vulgata sunt.

[2] *Secunda ep. ad Corinthios*, Clementi tributa, videtur esse homilia circa a. 150 scripta. *Epistolæ ad Virgines*, *Recognitiones*, ac *Homiliæ* Clementinæ spuriæ sunt, non ante sæc. tertium scriptæ. Cf. **Funk** aut **Lightfoot**.

[3] Aliæ epistolæ eidem attributæ sunt spuriæ.

[4] Cf. **Harris** *and* **Robinson**, *Texts and Studies*, t. I, n. 1, Cambridge, 1891; **Kihn**, *Découvertes récentes dans la Patristique des deux premiers siècles*, Bruxelles, 1895. Auctor *Vitæ Barlaam et Joasaph* (*P. G.*, XCVI, hanc apologiam fere totam inseruit (c. 26-27, *ib.*, col. 1108-1124).

Tatianus, S. Justini discipulus, *Oratio ad Græcos* (a. 165).	*P. G.*, VI.
Hegesippus (f. a. 170), cujus fragmenta tantum supersunt.	*P. G.*, V.
S. Dionysius, ep. Corinthius (f. a. 170), *Octo epistolæ*, quarum fragmenta tantum apud *Eusebium* exstant.	
Melito Sardens. (c. 170), cujus fragmenta tantum supersunt [1].	.....
S. Apollinaris, ep. Hierap. (c. 172), cujus opera perierunt.	.....
Athenagoras (f. a. 177), *Legatio pro Christianis*, etc.	*P. G.*, V.
S. Theophilus, ep. Antioch. (f. a. 180).	*P. G.*, VI.
S. Irenæus, ep. Lugdunensis (f. a. 180), *Adversus Hæreses*, etc.	*P. G.*, VII.
Minutius Felix, *Octavius* (c. 180-192).	*P. L.*, III.
Clemens Alex., *Pædagogus* (c. 190), *Stromata* (c. 200), etc.	*P. G.*, VIII-IX.
Hermias (II vel III sæc), *Irrisio Gentilium philosophorum.*	*P. G.*, VI.

SÆCULO TERTIO.

Tertullianus (f. a. 200), *Apologeticus, de Præscript., Ad Nationes, De idololatriâ, Ad Scapulam*, etc.	*P. L.*, I-II.
Auctor Philosophoumenon [2], (S. Hippolytus, juxta multos), *Refutatio omnium hæreseon.*	*P. G.*, XVI.
S. Hippolytus (f. a. 220), Varia exegetica, *De Antichristo* (c. 202), etc.	*P. G.*, X.
Cajus (f. a. 202), cujus fragmenta tantum supersunt.	*P. G.*, X.
Julius Africanus (f. a. 220), *Chronographia* (fragmenta), et duæ *Epistolæ.*	*P. G.*, X.
Origenes (f. a. 230), *Hexapla, Homiliæ, Contra Celsum, De principiis*, etc.	*P. G.*, XI-XVII.
S. Dionysius Alex. (f. a. 247), *Epistolæ* et *Fragmenta.*	*P. G.*, X.
S. Cyprianus, ep. Carthag. (f. a. 248), *Epistolæ*, et varii *Tractatus.*	*P. L.*, IV.
S. Gregorius Thaumat. (f. a. 250), *Expositio fidei.*	*P. G.*, X.
Commodianus, *Instructiones, Carmen apologeticum* (c. 250-300).	*P. L.*, V.
S. Victorinus, ep. Petavion. († 303), Fragmenta (In Apocalypsim).	*P. L.*, V.
S. Pamphilus M. († 309), *Apologeticum pro Origene*, cujus solus I^us^ liber superest.	*P. G.*, X.
Didascalia apostolorum, Octateuchus Clementinus, (Canones Hippolyti?), et alia scripta pseudo-apostolica, c. finem III^i^ sæc.	*Funk*, ed. 1906.

[1] Quæ fragmenta vide ap. **Pitra**, *Spicilegium*, I, II, III; *Analecta sacra*, II, III.
[2] De auctore hujus operis cf. **De Smedt**, *Dissert. select.*, diss. III, p. 83 sq.: **Funk**, *Kircheng. Abhandl.* II (1899), p. 161-197.

Sæculo quarto.

S. Methodius, ep. Olympi (f. a. 305), *Convivium* seu de Virginitate, etc.	*P. G.*, XVIII.
Arnobius Sen. (f. a. 305), *Adversus Gentes* (vel *nationes*) libri septem.	*P. L.*, V.
Lactantius (f. a. 310), *Institutionum divinarum* libri septem, etc.	*P. L.*, VI et VII.
Eusebius, ep. Cæsaren. (f. a. 325), *Chronicon*, *Histor. eccles.*, *Præparatio evangelica*, etc.	*P. G.*, XIX-XXIV.
S. Eustathius, ep. Antioc. (f. a. 340), Diss. adv. Origenem.	*P. G.*, XVIII.
S. Aphraates Syrus (f. a. 340), *Homiliæ.*	*Patr. Syr.*[1], I-II.
Julius Firmicus Maternus (f. a. 346), *De errore profanarum religionum.*	*P. L.*, XII.
S. Athanasius Alex. (f. a. 350), scripsit contra Arianos.	*P. G.*, XXV-XXVIII.
S. Cyrillus Hierosol. (f. a. 350), *Catecheses*, *Homiliæ*, etc.	*P. G.*, XXXIII.
S. Hilarius Pictav. († 366), *De Trinitate*, etc.	*P. L.*, IX-X.
S. Phœbadius Agen. (f. a. 358), *Liber cont. Arianos.*	*P. L.*, XX.
Lucifer Calarit. (f. a. 360), Libri duo *pro Athanasio*, etc.	*P. L.*, XIII.
S. Ephrem Syrus (306?-373), *Commentaria*, *Sermones*, etc.[2].	.....
Marius Victorinus, († 370), *Adv. Arium* libri IV.	*P. L.*, VIII.
S. Zeno Veron. (f. a. 362), *Tractatus 77 de fide*, *spe*, etc.	*P. L.*, XI.
S. Basilius Cæsar. (331-379), *Liber de Spiritu S.*, *Homiliæ*, etc.	*P. G.*, XXIX-XXXII.
S. Epiphanius (315-403), *Ancoratus*, *Panarion* contra 80 hæreses.	*P. G.*, XLI-XLII.
S. Damasus, R. Pont. (f. a. 366), *Epistolæ*, *Carmina*, *Epitaphia.*	*P. L.*, XIII.
S. Optatus Milev. (f. a. 368), *De Schismate Donatistarum.*	*P. L.*, XI.
S. Ambrosius, ep. Mediol. (340-397), Libri 5 *de fide*, *Hexameron*, *De Mysteriis*, etc.	*P. L.*, XIV-XVII.
S. Pacianus Barc. (f. a. 375), Ep. 3 ad Sempronian., etc.	*P. L.*, XIII
S. Philastrius, ep. Brix, (f. a. 383), *De Hæresibus.*	*P. L.*, XII
S. Gregorius Naz. (330-390), *Orationes* 45, *Epistolæ*, *Poemata.*	*P. G.*, XXXV-XXXVIII.
S. Gregorius Nyss. (f. a. 380), *Oratio catechetica magna*, *Adversus Eunomium*, etc.	*P. G.*, XLIV-XLVI.

[1] Edita a R. Graffin, Paris. 1894 sq.

[2] S. Ephræmi *Opera omnia* (græc. et syr.), 6 in-fol., Romæ, 1732-1746; — S. Ephræmi *Hymni et Sermones*, 3 in-4°, Mechliniæ, 1882-89.

S. Siricius, Rom. Pont. (f. a. 381), *Epistolæ.*	*P. L.*, XIII.
S. Hieronymus (340-420), *Comment. in Script.*, *Adversus Jovin.*, *De viris illustr.*, etc.	*P. L.*, XXII-XXX.
Rufinus Aquilejen. (345-410), *Histor. ecclesiastica*, *Vitæ Patrum*, *Commentarius in Symbolum*, etc.	*P. L.*, XXI.
S. Gaudentius Brix. (f. a. 390), Tractatus 21.	*P. L.*, XX.
Didymus Alex. (310-395), Libri 3 *de Trinitate.*	*P. G.*, XXXIX.
S. Joannes Chrysost. (344-407), *Homiliæ*, *Sermones*, etc.	*P. G.*, LXVII-LXVI.

SÆCULO QUINTO.

Constitutiones apostolicæ.	*P. G.*, I.
Prudentius (f. a. 405), Libri 2 *contra Symmach.*, *Cathemerinon liber.*	*P. L.*, LIX, LX.
Sulpitius Severus (f. a. 405), *Chronicorum libri duo*, *Vita S. Martini.*	*P. L.*, XX.
S. Paulinus Nol. (353-431), *Epistolæ* et *Poemata.*	*P. L.*, LXI.
Synesius, ep. Ptolemaidos (f. a. 410), *Oratio de Regno*, etc.	*P. G.*, LXVI.
Orosius, (f. a. 418), *Historiarum... libri septem.*	*P. L.*, XXXI.
S. Isidorus Pelus. (f. a. 420), *Epistolæ.*	*P. G.*, LXXVIII.
Joannes Cassianus (f. a. 425), *Collationes 24*, etc.	*P. L.*, XLIX-L.
S. Proclus, ep. Cyzic. (f. a. 426), Orationes et Epistolæ.	*P. G.*, LXV.
Marius Mercator (f. a. 429), *Commonitorium*, etc.	*P. L.*, XLVIII.
S. Augustinus (354-430), Doctor gratiæ.	*P. L.*, XXXII-LXVII.
S. Nilus († 430), *Peristeria*, *Tr. de Oratione*, etc.	*P. G.*, LXXIX.
S. Hilarius Arelat. (f. a. 430), *Homiliæ*, *Vita S. Honorati*, etc.	*P. L.*, L.
S. Prosper Aquit. (f. a. 430), Carmen *de Ingratis*, *De grâtia et libero arbitrio*, etc.	*P. L.*, LI.
S. Cyrillus Alex. (f. a. 430), de Trinitate dialogi, *Contra Julianum*, *Anathematismi*, etc.	*P. G.*, LXVIII-LXXVII.
S. Vincentius Lirin. (f. a. 434), *Commonitoria duo.*	*P. L.*, L.
S. Petrus Chrysol., ep. Raven. (406-450), *Sermones*, etc.	*P. L.*, LII.
Theodoretus, ep. Cyren. (386-458), Opera exegetica, historica, etc.	*P. G.*, LXXX-LXXXIV.
S. Leo Magnus (f. a. 440), *Sermones* et *Epistolæ.*	*P. L.*, LIV-LVI.
Salvianus (f. a. 445), *De gubernatione Dei*, etc.	*P. L.*, LIII.
S. Basilius Seleucen. (f. a. 448), *Orationes 41*, *Contra Eunomium*, *Hexameron*, etc.	*P. G.*, LXXXV.
S. Eucherius, ep. Lugd. (f. a. 448), *Epistola parænetica*, *Instructiones* ad Salonium, etc.	*P. L.*, L.
S. Nicetas Aquilej. (f. a. 450), *Explanatio Symboli*, etc.	*P. L.*, LII.
S. Maximus Taur. (f. a. 450), Homiliæ 118, Sermones 116, etc.	*P. L.*, LVII.
Arnobius Jun. (f. a. 460), cui tribuuntur Comment. *in Psalm.*, (*Prædestinatus?*), etc.	*P. L.*, LIII.

Claud. Mamert. *De statu animæ* (469).	*P. L.*, LIII.
Faustus Rejens. (f. a. 470), *Sermones*, *Epistolæ*, *De gratiâ Dei*, etc.	*P. L.*, LVIII et LXII[1].
Apollinaris Sidonius, (430-487), *Epistolæ* et *Carmina*.	*P. L.*, LVIII.
Gelasius Cyz. (f. a. 475), *Hist. Conc. Nicæni.*	*P. L.*, LVIII.
Gennadius, (c. 480), *De eccles. dogmatibus.*	*P. G.*, LXXXV.
Vigilius Taps. (f. a. 483), Libri quinque *contra Eutych.*, etc.	*P. L.*, LXII.
Victor Vitt., *Hist. persecutionis... Wandalorum*, (c. 484).	*P. L.*, LVIII.
S. Gelasius, ap. (f. a. 492), *Epistolæ* et varii *Tractatus*.	*P. L.*, LIX.
Procopius Gaz., (465-528), *Commentaria.*	*P. G.*, LXXXVIII.
Pseudo-Dionysius Areopagita, (c. finem VI sæc.), *De Hierarchiâ cœlesti*, *De divinis nominibus*, etc.	*P. G.*, III-IV.

SÆCULO SEXTO.

S. Avitus Viennen. (f. a. 500), *Epistolæ*, *Poemata.*	*P. L.*, LIX.
S. Cæsarius, ep. Arelat. (470-543), *Sermones*, *epistolæ*, etc.	*P. L.* LXVII.
Boetius (480-525), *Opuscula* varia (de Trinitate, de Fide...), *De philosophiæ consolatione*, etc.	*P. L.*, LXIII-LXIV.
S. Fulgentius Rusp. (468-533), Libri tres ad Trasimundum (contra Arianos), etc.	*P. L.*, LXV.
Eugippius abbas (f. a. 511), *Vita S. Severini*, *Excerpta ex S. August.*	*P. L.*, LXII.
S. Ennodius Tic. (f. a. 515), *Epistolæ* et *Opuscula.*	*P. L.*, LXIII.
Leontius Byz. (485-543), *Adversus Nestorianos et Eutychianos.*	*P. G.*, LXXXVI.
Dionysius Exiguus (f. a. 520), Codex Canonum Ecclesiæ, etc.	*P. L.*, LXVII.
Æneas Gaz. (f. a. 534), *Theophrastes* (de immort. anim.).	*P. G.*, LXXXV.
S. Benedictus (480-543), *Regula monachorum.*	*P. L.*, LXVI.
Facundus, ep. Hermian. (f. a. 548), *Libri pro defens. 3 Capit.*, etc.	*P. L.*, LXVII.
S. Venantius Fortunatus (f. a. 560), *Carmina*, *Vitæ Sanctorum*, etc.	*P. L.*, LXXXVIII.
Cassiodorus (477-570), *Epistolæ*, *Historia tripartita*, etc.	*P. L.*, LXIX-LXX.
S. Gregorius Turon. (538-594), *Histor. eccles. Francorum*, etc.	*P. L.*, LXXI.
Evagrius Scol. (f. a. 580), *Hist. Eccl.*	*P. G.*, LXXXVI.
S. Gregorius M. (540-604), *Moralia*, seu expositio in Job, *Homiliæ*, etc.	*P. L.*, LXXV-LXXIX.

[1] *P. L.*, LXII, col. 9-40, sub nomine *Paschasii*, refert tractatum *de Sp. Sancto*, qui Fausto tribuendus est.

S. Joannes Climacus (525-600), *Scala paradisi.* | *P. G.*, LXXXVIII.
S. Martinus Brachar. (f. a. 570), Opuscula ascetica et moralia. | *P. L.*, LXII.

IV. Conc. Vaticani, 1869-1870.

SESSIO III, 24 APRILIS 1870.

Constitutio dogmatica de Fide Catholica.

Proœmium.

Dei Filius et generis humani Redemptor Dominus Noster Jesus Christus, ad Patrem cælestem rediturus, cum Ecclesia sua in terris militante, omnibus diebus usque ad consummationem sæculi futurum se esse promisit. Quare dilectæ sponsæ præsto esse, adsistere docenti, operanti benedicere, periclitanti opem ferre nullo unquam tempore destitit. Hæc vero salutaris ejus providentia, cum ex aliis beneficiis innumeris continenter apparuit, tum iis manifestissime comperta est fructibus, qui orbi christiano e Conciliis œcumenicis ac nominatim e Tridentino, iniquis licet temporibus celebrato, amplissimi provenerunt. Hinc enim sanctissima religionis dogmata pressius definita uberiusque exposita, errores damnati atque cohibiti; hinc ecclesiastica disciplina restituta firmiusque sancita, promotum in Clero scientiæ et pietatis studium, parata adolescentibus ad sacram militiam educandis collegia, christiani denique populi mores, et accuratiore fidelium eruditione et frequentiore sacramentorum usu instaurati. Hinc præterea arctior membrorum cum visibili Capite communio, universoque corpori Christi mystico additus vigor; hinc religiosæ multiplicatæ familiæ, aliaque christianæ pietatis instituta; hinc ille etiam assiduus et usque ad sanguinis effusionem constans ardor in Christi regno late per orbem propagando.

Verumtamen hæc aliaque insigna emolumenta, quæ per ultimam maxime œcumenicam Synodum divina clementia Ecclesiæ largita est, dum grato, quo par est, animo recolimus; acerbum compescere haud possumus dolorem ob mala gravissima inde potissimum orta, quod ejusdem sacrosanctæ Synodi apud permultos vel auctoritas contempta, vel sapientissima neglecta fuere decreta.

Nemo enim ignorat, hæreses, quas Tridentini Patres proscripserunt, dum, rejecto divino Ecclesiæ magisterio, res ad religionem spectantes privati cujusvis judicio permitterentur, in sectas paulatim dissolutas esse multiplices, quibus inter se dissentientibus et concertantibus, omnis tandem in Christum fides apud non paucos labefactata est. Itaque ipsa sacra Biblia, quæ antea christianæ doctrinæ unicus fons et judex asserebantur, jam non pro divinis haberi, immo mythicis commentis accenseri cœperunt.

Tum nata est et late nimis per orbem vagata illa rationalismi seu naturalismi doctrina, quæ religioni christianæ utpote supernaturali instituto per omnia adversans, summo studio molitur, ut Christo, qui solus Dominus et Salvator noster est, a mentibus humanis, a vita et moribus populorum excluso, meræ quod vocant rationis vel naturæ regnum stabiliatur. Relicta autem projectaque christiana religione, negato vero Deo et Christo ejus, prolapsa tandem est multorum mens in pantheismi, materialismi, atheismi barathrum, ut jam ipsam rationalem naturam, omnemque justi rectique normam negantes, ima humanæ societatis fundamenta diruere connitantur.

Hac porro impietate circumquaque grassante, infeliciter contigit, ut plures etiam e catholicæ Ecclesiæ filiis a via veræ pietatis aberrarent, in iisque, diminutis paulatim veritatibus, sensus catholicus attenuaretur. Variis enim ac peregrinis doctrinis abducti, naturam et gratiam, scientiam humanam et fidem divinam perperam commiscentes, genuinum sensum dogmatum, quem tenet ac docet sancta mater Ecclesia, depravare, integritatemque et sinceritatem fidei, in periculum adducere comperiuntur.

Quibus omnibus perspectis, fieri qui potest, ut non commoveantur intima Ecclesiæ viscera? Quemadmodum enim Deus vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire; quemadmodum Christus venit, ut salvum faceret quod perierat, et filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum : ita Ecclesia, a Deo populorum mater et magistra constituta, omnibus debitricem se novit, ac lapsos erigere, labantes sustinere, revertentes amplecti, confirmare bonos et ad meliora provehere parata semper et intenta est. Quapropter nullo tempore a Dei veritate, quæ sanat omnia, testanda et prædicanda quiescere potest, sibi dictum esse non ignorans : Spiritus meus, qui est in te, et verba mea, quæ posui in ore tuo, non recedent de ore tuo, amodo et usque in sempiternum [1].

Nos itaque, inhærentes Prædecessorum Nostrorum vestigiis, pro supremo Nostro Apostolico munere veritatem catholicam docere ac tueri, perversasque doctrinas reprobare nunquam intermisimus. Nunc autem, sedentibus Nobiscum et judicantibus universi orbis Episcopis, in hanc œcumenicam Synodum auctoritate Nostra in Spiritu sancto congregatis, inhixi Dei verbo scripto et tradito, prout ab Ecclesia catholica sancte custoditum et genuine expositum accepimus, ex hac Petri cathedra in conspectu omnium salutarem Christi doctrinam profiteri et declarare constituimus, adversis erroribus potestate nobis a Deo tradita proscriptis atque damnatis.

[1] *Is.*, LIX, 21.

CAP. I. De Deo rerum omnium creatore.

1. [1] Sancta Catholica Apostolica Romana Ecclesia credit et confitetur, unum esse Deum verum et vivum, Creatorem ac Dominum cæli et terræ, omnipotentem, æternum, immensum, incomprehensibilem, intellectu ac voluntate omnique perfectione infinitum; qui, cum sit una singularis, simplex omnino et incommutabilis substantia spiritualis, prædicandus est re et essentia a mundo distinctus, in se et ex se beatissimus, et super omnia, quæ præter ipsum sunt et concipi possunt, ineffabiliter excelsus.

2. Hic solus verus Deus bonitate sua et omnipotenti virtute, non ad augendam suam beatitudinem, nec ad acquirendam, sed ad manifestandam perfectionem suam per bona, quæ creaturis impertitur, liberrimo consilio simul ab initio temporis utramque de nihilo condidit creaturam, spiritualem et corporalem, angelicam videlicet et mundanam, ac deinde humanam quasi communem ex spiritu et corpore constitutam [2].

3. Universa vero, quæ condidit, Deus providentia sua tuetur atque gubernat, attingens a fine usque ad finem fortiter, et disponens omnia suaviter [3]. Omnia enim nuda et aperta sunt oculis ejus [4], ea etiam, quæ libera creaturarum actione futura sunt.

CAP. II. De revelatione.

4. Eadem sancta mater Ecclesia tenet et docet, Deum, rerum omnium principium et finem, naturali humanæ rationis lumine e rebus creatis certo cognosci posse; invisibilia enim ipsius, a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta, conspiciuntur [5]: attamen placuisse ejus sapientiæ et bonitati, alia, eaque supernaturali via se ipsum ac æterna voluntatis suæ decreta humano generi revelare, dicente Apostolo: Multifariam, multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis: novissime, diebus istis locutus est nobis in Filio [6].

5. Huic divinæ revelationi tribuendum quidem est, ut ea, quæ in rebus divinis humanæ rationi per se impervia non sunt, in præsenti quoque generis humani conditione ab omnibus expedite, firma certitudine et nullo admixto errore, cognosci possint. Non hac tamen de causa revelatio absolute necessaria dicenda est, sed quia Deus ex infinita bonitate sua ordinavit hominem ad finem supernaturalem, ad participanda scilicet bona divina, quæ humanæ mentis intelligentiam omnino superant; siquidem oculus non vidit, nec auris

---

[1] Paragraphos numeris 1, 2, 3, etc., distinguimus, quo facilius magistri suos discipulos ad varias partes decretorum remittant.

[2] *Conc. Later. IV*, c. 1. *Firmiter.* — [3] *Sap.*, VIII, 1. — [4] Cfr. *Hebr.*, IV, 13. [5] *Rom.*, I, 20. — [6] *Hebr.*, I, 1-2.

audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum [1].

6. Hæc porro supernaturalis revelatio, secundum universalis Ecclesiæ fidem, a sancta Tridentina synodo declaratam, continetur in libris scriptis, et sine scripto traditionibus, quæ ipsius Christi ore ab Apostolis acceptæ, aut ab ipsis Apostolis Spiritu sancto dictante quasi per manus traditæ, ad nos usque pervenerunt [2]. Qui quidem veteris et novi Testamenti libri, integri cum omnibus suis partibus, prout in ejusdem Concilii decreto recensentur, et in veteri vulgata latina editione habentur, pro sacris et canonicis suscipiendi sunt. Eos vero Ecclesia pro sacris et canonicis habet, non ideo quod sola humana industria concinnati, sua deinde auctoritate sint approbati; nec ideo dumtaxat, quod revelationem sine errore contineant; sed propterea quod Spiritu sancto inspirante conscripti Deum habent auctorem, atque ut tales ipsi Ecclesiæ traditi sunt.

7. Quoniam vero, quæ sancta Tridentina Synodus de interpretatione divinæ Scripturæ ad coercenda petulantia ingenia salubriter decrevit, a quibusdam hominibus prave exponuntur, Nos, idem decretum renovantes, hanc illius mentem esse declaramus, ut in rebus fidei et morum, ad ædificationem doctrinæ christianæ pertinentium, is pro vero sensu sacræ Scripturæ habendus sit, quem tenuit ac tenet Sancta Mater Ecclesia, cujus est judicare de vero sensu et interpretatione Scripturarum sanctarum; atque ideo nemini licere contra hunc sensum, aut etiam contra unanimem consensum Patrum ipsam Scripturam sacram interpretari.

CAP. III. De fide.

8. Cum homo a Deo, tanquam Creatore et Domino suo, totus dependeat, et ratio creata increatæ Veritati penitus subjecta sit, plenum revelanti Deo intellectus et voluntatis obsequium fide præstare tenemur. Hanc vero fidem, quæ humanæ salutis initium est, Ecclesia catholica profitetur, virtutem esse supernaturalem, qua, Dei aspirante et adjuvante gratia, ab eo revelata vera esse credimus, non propter intrinsecam rerum veritatem naturali rationis lumine perspectam, sed propter auctoritatem ipsius Dei revelantis, qui nec falli nec fallere potest. Est enim fides, testante Apostolo sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium [3].

9. Ut nihilominus fidei nostræ obsequium rationi consentaneum esset, voluit Deus, cum internis Spiritus sancti auxiliis externa jungi revelationis suæ argumenta, facta scilicet divina, atque imprimis miracula et prophetias, quæ, cum Dei omnipotentiam et infinitam scientiam luculenter commonstrent, divinæ revelationis signa sunt certissima et omnium intelligentiæ accommodata. Quare tum

[1] *I Cor.*, II, 9. — [2] *Conc. Trid.*, sess. IV, Decr. de Can. Script.
[3] *Hebr.*, XI, 1

Moyses et Prophetæ, tum ipse maxime Christus Dominus multa et manifestissima miracula et prophetias ediderunt; et de Apostolis legimus: Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino cooperante, et sermonem confirmante, sequentibus signis [1]. Et rursum scriptum est: Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui bene facitis attendentes quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco [2].

10. Licet autem fidei assensus nequaquam sit motus animi cæcus, nemo tamen evangelicæ prædicationi consentire potest, sicut oportet ad salutem consequendam, absque illuminatione et inspiratione Spiritus sancti, qui dat omnibus suavitatem in consentiendo et credendo veritati [3]. Quare fides ipsa in se, etiamsi per charitatem non operetur, donum Dei est, et actus ejus est opus ad salutem pertinens, quo homo liberam præstat ipsi Deo obedientiam, gratiæ ejus, cui resistere posset, consentiendo et cooperando.

11. Porro fide divina et catholica ea omnia credenda sunt, quæ in verbo Dei scripto vel tradito continentur, et ab Ecclesia sive sollemni judicio sive ordinario et universali magisterio tanquam divinitus revelata credenda proponuntur.

12. Quoniam vero sine fide impossibile est placere Deo, et ad filiorum ejus consortium pervenire; ideo nemini unquam sine illa contigit justificatio, nec ullus, nisi in ea perseveraverit usque in finem, vitam æternam assequetur. Ut autem officio veram fidem amplectendi, in eaque constanter perseverandi satisfacere possemus, Deus per Filium suum unigenitum Ecclesiam instituit, suæque institutionis manifestis notis instruxit, ut ea tanquam custos et magistra verbi revelati ab omnibus posset agnosci. Ad solam enim catholicam Ecclesiam ea pertinent omnia, quæ ad evidentem fidei Christianæ credibilitatem tam multa et tam mira divinitus sunt disposita. Quin etiam Ecclesia per se ipsa, ob suam nempe admirabilem propagationem, eximiam sanctitatem et inexhaustam in omnibus bonis fecunditatem, ob catholicam unitatem, invictamque stabilitatem, magnum quoddam et perpetuum et motivum credibilitatis et divinæ suæ legationis testimonium irrefragabile.

13. Quo fit, ut ipsa veluti signum levatum in nationes [4], et ad se nvitet, qui nondum crediderunt, et filios suos certiores faciat, firmissimo niti fundamento fidem, quam profitentur. Cui quidem testimonio efficax subsidium accedit ex superna virtute. Etenim benignissimus Dominus et errantes gratia sua excitat atque adjuvat, ut ad agnitionem veritatis venire possint; et eos, quos de tenebris transtulit in admirabile lumen suum, in hoc eodem lumine ut perseverent, gratia sua confirmat, non deserens, nisi deseratur. Quocirca minime par est conditio eorum, qui per cæleste fidei donum catholicæ veritati adhæserunt, atque eorum, qui ducti opinionibus

[1] *Marc.*, XVI, 20. — [2] *II Petr.*, I, 19.
[3] *Syn. Araus. II*, can. 7. — [4] *Is.*, XI, 12

humanis, falsam religionem sectantur; illi enim, qui fidem sub Ecclesiæ magisterio susceperunt, nullam unquam habere possunt justam causam mutandi, aut in dubium fidem eamdem revocandi. Quæ cum ita sint, gratias agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine, tantam ne negligamus salutem, sed aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum, teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem.

CAP. IV. De fide et ratione.

14. Hoc quoque perpetuus Ecclesiæ catholicæ consensus tenuit et tenet, duplicem esse ordinem cognitionis, non solum principio, sed objecto etiam distinctum : principio quidem, quia in altero naturali ratione, in altero fide divina cognoscimus; objecto autem, quia præter ea, ad quæ naturalis ratio pertingere potest, credenda nobis proponuntur mysteria in Deo abscondita, quæ, nisi revelata divinitus, innotescere non possunt. Quocirca Apostolus, qui a gentibus Deum per ea, quæ facta sunt, cognitum esse testatur, disserens tamen de gratia et veritate, quæ per Jesum Christum facta est[1], pronuntiat : Loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante sæcula in gloriam nostram, quam nemo principum hujus sæculi cognovit : nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum : Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei[2]. Et ipse Unigenitus confitetur Patri, quia abscondit hæc a sapientibus, et prudentibus, et revelavit ea parvulis[3].

15. Ac ratio quidem, fide illustrata, cum sedulo, pie et sobrie quærit aliquam, Deo dante, mysteriorum intelligentiam eamque fructuosissimam assequitur, tum ex eorum, quæ naturaliter cognoscit, analogia, tum e mysteriorum ipsorum nexu inter se et cum fine hominis ultimo; nunquam tamen idonea redditur ad ea perspicienda instar veritatum, quæ proprium ipsius objectum constituunt. Divina enim mysteria suapte natura intellectum creatum sic excedunt, ut etiam revelatione tradita et fide suscepta, ipsius tamen fidei velamine contecta et quadam quasi caligine obvoluta maneant, quamdiu in hac mortali vita peregrinamur a Domino : per fidem enim ambulamus, et non per speciem[4].

16. Verum etsi fides sit supra rationem, nulla tamen unquam inter fidem et rationem vera dissensio esse potest : cum idem Deus, qui mysteria revelat et fidem infundit, animo humano rationis lumen indiderit, Deus autem negare seipsum non possit, nec verum vero unquam contradicere. Inanis autem hujus contradictionis species inde potissimum oritur, quod vel fidei dogmata ad mentem Ecclesiæ intellecta et exposita non fuerint, vel opinionum commenta pro

[1] *Joan.*, I, 17. — [2] *I Cor.*, II, 7-9. — [3] *Matth.*, XI, 25. — [4] *II Cor.*, V, 7.

rationis effatis habeantur. Omnem igitur assertionem veritati illuminatæ fidei contrariam, omnino falsam esse definimus [1]. Porro Ecclesia, quæ una cum apostolico munere docendi, mandatum accepit fidei depositum custodiendi, jus etiam et officium divinitus habet falsi nominis scientiam proscribendi, ne quis decipiatur per philosophiam, et inanem fallaciam [2]. Quapropter omnes Christiani fideles hujusmodi opiniones, quæ fidei doctrinæ contrariæ esse cognoscuntur, maxime si ab Ecclesia reprobatæ fuerint, non solum prohibentur tanquam legitimas scientiæ conclusiones defendere, sed pro erroribus potius, qui fallacem veritatis speciem præ se ferant, habere tenentur omnino.

17. Neque solum fides et ratio inter se dissidere nunquam possunt, sed opem quoque sibi mutuam ferunt, cum recta ratio fidei fundamenta demonstret, ejusque lumine illustrata rerum divinarum scientiam excolat; fides vero rationem ab erroribus liberet ac tueatur, eamque multiplici cognitione instruat. Quapropter tantum abest, ut Ecclesia humanarum artium et disciplinarum culturæ obsistat, ut hanc multis modis juvet atque promoveat. Non enim commoda ab iis ad hominum vitam dimanantia aut ignorat aut despicit; fatetur immo, eas, quemadmodum a Deo, scientiarum Domino, profectæ sunt, ita si rite pertractentur, ad Deum, juvante ejus gratia, perducere. Nec sane ipsa vetat, ne hujusmodi disciplinæ in suo quæque ambitu propriis utantur principiis et propria methodo; sed justam hanc libertatem agnoscens, id sedulo cavet, ne divinæ doctrinæ repugnando errores in se suscipiant, aut fines proprios transgressæ, ea, quæ sunt fidei, occupent et perturbent.

18. Neque enim fidei doctrina, quam Deus revelavit, velut philosophicum inventum proposita est, humanis ingeniis perficienda, sed tanquam divinum depositum Christi Sponsæ tradita, fideliter custodienda et infallibiliter declaranda. Hinc sacrorum quoque dogmatum is sensus perpetuo est retinendus, quem semel declaravit Sancta Mater Ecclesia, nec unquam ab eo sensu, altioris intelligentiæ specie et nomine, recedendum. "Crescat igitur... et multum vehementerque proficiat, tam singulorum, quam omnium, tam unius hominis, quam totius Ecclesiæ, ætatum ac sæculorum gradibus, intelligentia, scientia, sapientia; sed in suo duntaxat genere, in eodem scilicet dogmate, eodem sensu, eademque sententia" [3].

CANONES.

I. De Deo, rerum omnium creatore.

1. Si quis unum verum Deum visibilium et invisibilium Creatorem et Dominum negaverit; anathema sit.

---

[1] *Conc. Lat. V*, Bulla *Apostolici regiminis*. — [2] *Coloss.*, II, 8.
[3] Vinc. Lir., *Common.*, n. 28, *P. L.*, L, 668.

2. Si quis præter materiam nihil esse affirmare non erubuerit; anathema sit.

3. Si quis dixerit, unam eamdemque esse Dei et rerum omnium substantiam vel essentiam; anathema sit.

4. Si quis dixerit, res finitas, tum corporeas tum spirituales, aut saltem spirituales, e divina substantia emanasse;

aut divinam essentiam sui manifestatione vel evolutione fieri omnia;

aut denique Deum esse ens universale seu indefinitum, quod sese determinando constituat rerum universitatem, in genera, species et individua distinctam; anathema sit.

5. Si quis non confiteatur, mundum, resque omnes, quæ in eo continentur, et spirituales et materiales, secundum totam suam substantiam a Deo ex nihilo esse productas;

aut Deum dixerit non voluntate ab omni necessitate libera, sed tam necessario creasse, quam necessario amat seipsum;

aut mundum ad Dei gloriam conditum esse negaverit; anathema sit.

II. De revelatione.

1. Si quis dixerit, Deum unum et verum, Creatorem et Dominum nostrum, per ea, quæ facta sunt, naturali rationis humanæ lumine certo cognosci non posse; anathema sit.

2. Si quis dixerit, fieri non posse, aut non expedire, ut per revelationem divinam homo de Deo, cultuque ei exhibendo edoceatur; anathema sit.

3. Si quis dixerit, hominem ad cognitionem et perfectionem, quæ naturalem superet, divinitus evehi non posse, sed ex seipso ad omnis tandem veri et boni possessionem jugi profectu pertingere posse et debere; anathema sit.

4. Si quis sacræ Scripturæ libros integros cum omnibus suis partibus, prout illos sancta Tridentina Synodus recensuit, pro sacris et canonicis non susceperit, aut eos divinitus inspiratos esse negaverit; anathema sit.

III. De fide.

1. Si quis dixerit, rationem humanam ita independentem esse, ut fides ei a Deo imperari non possit; anathema sit.

2. Si quis dixerit, fidem divinam a naturali de Deo et rebus moralibus scientia non distingui, ac propterea ad fidem divinam non requiri, ut revelata veritas propter auctoritatem Dei revelantis credatur; anathema sit.

3. Si quis dixerit, revelationem divinam externis signis credibilem fieri non posse, ideoque sola interna cujusque experientia aut inspiratione privata homines ad fidem moveri debere; anathema sit.

4. Si quis dixerit, miracula nulla fieri posse, proindeque omnes de iis narrationes, etiam in sacra Scriptura contentas, inter fabulas

vel mythos ablegandas esse; aut miracula certo cognosci nunquam posse, nec iis divinam religionis christianæ originem rite probari; anathema sit.

5. Si quis dixerit, assensum fidei christianæ non esse liberum, sed argumentis humanæ rationis necessario produci; aut ad solam fidem vivam, quæ per charitatem operatur, gratiam Dei necessariam esse; anathema sit.

6. Si quis dixerit, parem esse conditionem fidelium atque eorum qui ad fidem unice veram nondum pervenerunt, ita ut catholici justam causam habere possint, fidem, quam sub Ecclesiæ magisterio jam susceperunt, assensu suspenso in dubium vocandi, donec demonstrationem scientificam credibilitatis et veritatis fidei suæ absolverint; anathema sit.

IV. De ratione et fide.

1. Si quis dixerit, in revelatione divina nulla vera et proprie dicta mysteria contineri, sed universa fidei dogmata posse per rationem rite excultam e naturalibus principiis intelligi et demonstrari; anathema sit.

2. Si quis dixerit, disciplinas humanas ea cum libertate tractandas esse, ut eorum assertiones, etsi doctrinæ revelatæ adversentur, tanquam veræ retineri, neque ab Ecclesia proscribi possint; anathema sit.

3. Si quis dixerit, fieri posse, ut dogmatibus ab Ecclesia propositis, aliquando secundum progressum scientiæ, sensus tribuendus sit alius ab eo quem intellexit et intelligit Ecclesia; anathema sit.

Itaque supremi pastoralis Nostri officii debitum exsequentes, omnes Christi fideles, maxime vero eos, qui præsunt vel docendi munere funguntur, per viscera Jesu Christi obtestamur, nec non ejusdem Dei et Salvatoris nostri auctoritate jubemus, ut ad hos errores a Sancta Ecclesia arcendos et eliminandos, atque purissimæ fidei lucem pandendam, studium et operam conferant.

Quoniam vero satis non est, hæreticam pravitatem devitare, nisi ii quoque errores diligenter fugiantur, qui ad illam plus minusve accedunt; omnes officii monemus, servandi etiam Constitutiones et Decreta, quibus pravæ ejusmodi opiniones, quæ isthic diserte non enumerantur, ab hac sancta Sede proscriptæ et prohibitæ sunt.

Constitutio dogmatica prima de Ecclesia Christi.

SESSIO IV, 18 JULII 1870.

Proœmium.

Pastor æternus et Episcopus animarum nostrarum, ut salutiferum redemptionis opus perenne redderet, sanctam ædificare Ecclesiam

decrevit, in qua veluti in domo Dei viventis fideles omnes unius fidei et caritatis vinculo continerentur. Quapropter, priusquam clarificaretur, rogavit Patrem non pro Apostolis tantum, sed et pro eis qui crediturí erant per verbum eorum in ipsum, ut omnes unum essent, sicut ipse Filius et Pater unum sunt[1]. Quemadmodum igitur Apostolos, quos sibi de mundo elegerat, misit, sicut ipse missus erat a Patre : ita in Ecclesia sua Pastores et Doctores usque ad consummationem sæculi esse voluit. Ut vero episcopatus ipse unus et indivisus esset, et per cohærentes sibi invicem sacerdotes credentium multitudo universa in fidei et communionis unitate conservaretur, beatum Petrum ceteris Apostolis præponens, in ipso instituit perpetuum utriusque unitatis principium ac visibile fundamentum, super cujus fortitudinem æternum exstrueretur templum, et Ecclesiæ cælo inferenda sublimitas in hujus fidei firmitate consurgeret[2]. Et quoniam portæ inferi ad evertendam, si fieri posset, Ecclesiam, contra ejus fundamentum divinitus positum majori in dies odio undique insurgunt; Nos ad catholici gregis custodiam, incolumitatem, augmentum, necessarium esse judicamus, sacro approbante Concilio, doctrinam de institutione, perpetuitate, ac natura sacri Apostolici primatus, in quo totius Ecclesiæ vis ac soliditas consistit, cunctis fidelibus credendam et tenendam, secundum antiquam atque constantem universalis Ecclesiæ fidem, proponere, atque contrarios, dominico gregi adeo perniciosos errores proscribere et condemnare.

CAP. I. De Apostolici primatus in beato Petro institutione.

1. Docemus itaque et declaramus, juxta Evangelii testimonia, primatum jurisdictionis in universam Dei Ecclesiam immediate et directe beato Petro Apostolo promissum atque collatum a Christo Domino fuisse. Unum enim Simonem, cui jam pridem dixerat : Tu vocaberis Cephas[3], postquam ille suam edidit confessionem inquiens : Tu es Christus, Filius Dei vivi, sollemnibus his verbis allocutus est Dominus : Beatus es, Simon Bar-Jona : quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui in cælis est; et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam : et tibi dabo claves regni cælorum : et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis : et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cælis[4]. Atque uni Simoni Petro contulit Jesus post suam resurrectionem summi pastoris et rectoris jurisdictionem in totum suum ovile, dicens : Pasce agnos meos; pasce oves

[1] Cfr. *Joan.*, XVIII, 1, 20 et seq.
S. Leo M., serm. IV de natali ipsius, c. 2, *P. L.*, LIV, 150.
[3] *Joan.*, I, 42. — [4] *Matth.*, XVI, 18-19.

meas[1]. Huic tam manifestæ sacrarum Scripturarum doctrinæ, ut ab Ecclesiâ catholicâ semper intellecta est, aperte opponuntur pravæ eorum sententiæ qui, constitutam a Christo Domino in suâ Ecclesiâ regiminis formam pervertentes, negant solum Petrum præ ceteris Apostolis, sive seorsum singulis sive omnibus simul, vero proprioque jurisdictionis primatu fuisse a Christo instructum; aut qui affirmant eumdem primatum non immediate, directeque ipsi beato Petro, sed Ecclesiæ, et per hanc illi ut ipsius Ecclesiæ ministro delatum fuisse.

2. (*Canon*) Si quis igitur dixerit beatum Petrum Apostolum a Christo Domino constitutum non esse Apostolorum omnium principem et totius Ecclesiæ militantis visibile caput; vel eumdem honoris tantum, non autem veræ propriæque jurisdictionis primatum ab eodem Domino nostro Jesu Christo directe et immediate accepisse, anathema sit.

CAP. II. De perpetuitate primatus beati Petri in Romanis Pontificibus.

3. Quod autem in beato Apostolo Petro, princeps pastorum et pastor magnus ovium, Dominus Christus Jesus in perpetuam salutem ac perenne bonum Ecclesiæ instituit, id eodem auctore in Ecclesiâ, quæ fundata super petram ad finem sæculorum usque firma stabit, jugiter durare necesse est. Nulli sane dubium, immo sæculis omnibus notum est, quod sanctus beatissimusque Petrus, Apostolorum princeps et caput, fideique columna et Ecclesiæ catholicæ fundamentum, a Domino nostro Jesu Christo, Salvatore humani generis ac Redemptore, claves regni accepit: qui ad hoc usque tempus et semper in suis successoribus, episcopis sanctæ Romanæ Sedis, ab ipso fundatæ, ejusque consecratæ sanguine, vivit et præsidet et judicium exercet[2]. Unde quicumque in hâc Cathedrâ Petro succedit, is secundum Christi ipsius institutionem primatum Petri in universam Ecclesiam obtinet. Manet ergo dispositio veritatis, et beatus Petrus in acceptâ fortitudine petræ perseverans suscepta Ecclesiæ gubernacula non reliquit[3]. Hâc de causâ ad Romanam Ecclesiam, propter potentiorem principalitatem necesse semper fuit omnem convenire Ecclesiam, hoc est eos qui sunt undique fideles[4], ut in eâ Sede, e quâ venerandæ communionis jura[5] in omnes dimanant, tamquam membra in capite consociata, in unam corporis compagem coalesceret.

4. (*Canon*) Si quis ergo dixerit non esse ex ipsius Christi Domini institutione seu jure divino ut beatus Petrus in primatu super uni-

[1] *Joan.*, XXI, 15-17. — [2] Cfr. *Ephesini* Concilii Act. III.
[3] S. Leo M., serm. III de natali ipsius, c. 3, *P. L.*, LIV, 146.
[4] S. Iren., *Adv. hæres.*, l. III, c. 3, *P. G.*, VII, 946.
[5] S. Ambros., Ep. II, n. 4. *P. L.*, XVI, 946.

versam Ecclesiam habeat perpetuos successores, aut Romanum Pontificem non esse beati Petri in eodem primatu successorem; anathema sit.

CAP. III. De vi et ratione primatus Romani Pontificis.

5. Quapropter apertis innixi sácrarum litterarum testimoniis, et inhærentes tum Prædecessorum Nostrorum Romanorum Pontificum, tum conciliorum generalium disertis perspicuisque decretis, innovamus œcumenici concilii Florentini definitionem, quâ credendum ab omnibus Christifidelibus est, sanctam Apostolicam Sedem, et Romanum Pontificem in universum orbem tenere primatum, et ipsum Pontificem Romanum successorem esse beati Petri principis Apostolorum, et verum Christi Vicarium, totiusque Ecclesiæ caput, et omnium Christianorum patrem ac doctorem existere; et ipsi in beato Petro pascendi, regendi ac gubernandi universalem Ecclesiam a Domino nostro Jesu Christo plenam potestatem traditam esse; quemadmodum etiam in gestis œcumenicorum conciliorum et in sacris canonibus continetur.

6. Docemus proinde et declaramus, Ecclesiam Romanam, disponente Domino, super omnes alias ordinariæ potestatis obtinere principatum, et hanc Romani Pontificis jurisdictionis potestatem, quæ vere episcopalis est, immediatam esse : erga quam cujuscumque ritus et dignitatis pastores atque fideles, tam seorsum singuli quam simul omnes, officio hierarchicæ subordinationis, veræque obedientiæ obstringuntur, non solum in rebus quæ ad fidem et mores, sed etiam in iis quæ ad disciplinam et regimen Ecclesiæ per totum orbem diffusæ pertinent; ita ut custoditâ cum Romano Pontifice tam communionis quam ejusdem fidei professionis unitate, Ecclesia Christi sit unus grex sub uno summo pastore. Hæc est catholicæ veritatis doctrina, a quâ deviare salvâ fide atque salute nemo potest.

7. Tantum autem abest, ut hæc Summi Pontificis potestas officiat ordinariæ ac immediatæ illi episcopalis jurisdictionis potestati, quâ episcopi qui positi a Spiritu sancto in Apostolorum locum successerunt, tanquam veri pastores assignatos sibi greges, singuli singulos, pascunt et regunt, ut eadem a supremo et universali Pastore asseratur, roboretur ac vindicetur, secundum illud sancti Gregorii Magni[1] : Meus honor est honor universalis Ecclesiæ. Meus honor est fratrum meorum solidus vigor. Tum ego vere honoratus sum, cum singulis quibusque honor debitus non negatur.

8. Porro ex supremâ illâ Romani Pontificis potestate gubernandi universam Ecclesiam jus eidem esse consequitur, in hujus sui mune-

[1] *Ep. ad Eulog.*, ep. Alex., lib. VIII, c. 30, *P. L.*, LXXVII, 933.

ris exercitio libere communicandi cum pastoribus et gregibus totius Ecclesiæ, ut iidem ab ipso in viâ salutis doceri ac regi possint. Quare damnamus ac reprobamus illorum sententias, qui hanc supremi capitis cum pastoribus et gregibus communicationem licite impediri posse dicunt, aut eamdem reddunt sæculari potestati obnoxiam, ita ut contendant, quæ ab Apostolicâ Sede vel ejus auctoritate ad regimen Ecclesiæ constituuntur, vim ac valorem non habere nisi potestatis sæcularis placito confirmentur.

9. Et quoniam divino Apostolici primatus jure Romanus Pontifex universæ Ecclesiæ præest, docemus etiam et declaramus, eum esse judicem supremum fidelium[1], et in omnibus causis ad examen ecclesiasticum spectantibus ad ipsius posse judicium recurri[2], Sedis vero Apostolicæ, cujus auctoritate major non est, judicium a nemine fore retractandum, neque cuiquam de ejus licere judicare judicio[3]. Quare a recto veritatis tramite aberrant, qui affirmant licere a judiciis Romanorum Pontificum ad Œcumenicum concilium tanquam ad auctoritatem Romano Pontifice superiorem appellare.

10. (*Canon*) Si quis itaque dixerit, Romanum Pontificem habere tantummodo officium inspectionis vel directionis, non autem plenam et supremam potestatem jurisdictionis in universam Ecclesiam, non solum in rebus quæ ad fidem et mores, sed etiam in iis quæ ad disciplinam et regimen Ecclesiæ per totum orbem diffusæ pertinent; aut eum habere tantum potiores partes, non vero totam plenitudinem hujus supremæ potestatis, aut hanc ejus potestatem non esse ordinariam et immediatam sive in omnes ac singulas ecclesias, sive in omnes et singulos pastores et fideles; anathema sit.

CAP. IV. De Romani Pontificis infallibili magisterio.

11. Ipso autem Apostolico primatu, quem Romanus Pontifex tanquam Petri principis Apostolorum successor in universam Ecclesiam obtinet, supremam quoque magisterii potestatem comprehendi, hæc Sancta Sedes semper tenuit, perpetuus Ecclesiæ usus comprobat, ipsaque Œcumenica concilia, ea imprimis, in quibus Oriens cum Occidente in fidei caritatisque unionem conveniebat, declaraverunt. Patres enim Concilii Constantinopolitani quarti, majorum vestigiis inhærentes, hanc sollemnem ediderunt professionem : Prima salus est, rectæ fidei regulam custodire. Et quia non potest Domini nostri Jesu Christi prætermitti sententia dicentis : Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, hæc, quæ dicta sunt, rerum probantur effectibus, quia in Sede Apostolicâ immaculata est semper catholica reservata religio, et sancta cele-

[1] Pii P. VI, Breve *Super soliditate*, 28 Nov. 1786.
[2] Conc. Œcum. *Lugdun. II.*
[3] Ep. Nicolai I ad Michaelem Imper.

brata doctrina. Ab hujus ergo fide et doctrinâ separari minime cupientes, speramus, ut in unâ communione, quam Sedes Apostolica prædicat, esse mereamur, in quâ est integra et vera Christianæ religionis soliditas[1]. Approbante vero Lugdunensi Concilio secundo, Græci professi sunt : Sanctam Romanam Ecclesiam summum et plenum primatum et principatum super universam Ecclesiam catholicam obtinere, quem se ab ipso Domino in beato Petro Apostolorum principe sive vertice cujus Romanus Pontifex est successor, cum potestatis plenitudine recepisse veraciter et humiliter recognoscit; et sicut præ ceteris tenetur fidei veritatem defendere, sic et, si quæ de fide subortæ fuerint quæstiones, suo debent judicio definiri. Florentinum denique concilium definivit : Pontificem Romanum, verum Christi vicarium, totiusque Ecclesiæ caput et omnium Christianorum patrem ac doctorem existere; et ipsi in beato Petro pascendi, regendi ac gubernandi universalem Ecclesiam a Domino nostro Jesu Christo plenam potestatem traditam esse.

12. Huic pastorali muneri ut satisfacerent, Prædecessores Nostri indefessam semper operam dederunt, ut salutaris Christi doctrina apud omnes terræ populos propagaretur, parique curâ vigilarunt, ut, ubi recepta esset, sincera et pura conservaretur. Quocirca totius orbis Antistites nunc singuli, nunc in synodis congregati, longam Ecclesiarum consuetudinem et antiquæ regulæ formam sequentes, ea præsertim pericula, quæ in negotiis fidei emergebant, ad hanc Sedem Apostolicam retulerunt, ut ibi potissimum resarcirentur damna fidei, ubi fides non potest sentire defectum[2]. Romani autem Pontifices, prout temporum et rerum conditio suadebat, nunc convocatis œcumenicis conciliis aut explorata Ecclesiæ per orbem dispersæ sententia, nunc per synodos particulares, nunc aliis, quæ divina suppeditabat providentia, adhibitis auxiliis, ea tenenda definiverunt, quæ sacris Scripturis et apostolicis Traditionibus consentanea, Deo adjutore, cognoverant. Neque enim Petri successoribus Spiritus sanctus promissus est, ut eo revelante novam doctrinam patefacerent, sed ut eo assistente traditam per Apostolos revelationem seu fidei depositum sancte custodirent et fideliter exponerent. Quorum quidem apostolicam doctrinam omnes venerabiles Patres amplexi et sancti Doctores orthodoxi venerati atque secuti sunt; plenissime scientes, hanc sancti Petri Sedem ab omni semper errore illibatam permanere, secundum Domini Salvatoris nostri divinam pollicitationem discipulorum suorum principi factam : Ego rogavi pro te ut non deficiat fides tua; et tu aliquando conversus confirma fratres tuos.

---

[1] Ex formulâ S. Hormisdæ Papæ, prout ab Hadriano II, Patribus Conc. Œcum. VIII (Constantinop. IV) proposita et ab iisdem subscripta est.

[2] Cf. S. Bernard., ep. CXC, *P. L.*, CLXXXII, 1053.

13. Hoc igitur veritatis et fidei nunquam deficientis charisma Petro ejusque in hâc Cathedrâ successoribus divinitus collatum est, ut excelso suo munere in omnium salutem fungerentur, ut universus Christi grex per eos ab erroris venenosa esca aversus, cælestis doctrinæ pabulo nutriretur, ut, sublatâ schismatis occasione, Ecclesia tota una conservaretur, atque suo fundamento innixa, firma adversus inferi portas consisteret.

14. At vero cum hâc ipsâ ætate, quâ salutifera Apostolici muneris efficacia vel maxime requiritur, non pauci invemantur qui illius auctoritati obtrectant; necessarium omnino esse censemus, prærogativam quam unigenitus Dei Filius cum summo pastorali officio conjungere dignatus est, solemniter asserere.

15. Itaque Nos traditioni a fidei Christianæ exordio perceptæ fideliter inhærendo, ad Dei Salvatoris nostri gloriam, religionis Catholicæ exaltationem et Christianorum populorum salutem, sacro approbante concilio, docemus et divinitus revelatum dogma esse definimus : Romanum Pontificem, cum ex Cathedrâ loquitur, id est, cum omnium Christianorum Pastoris et Doctoris munere fungens, pro supremâ suâ Apostolicâ auctoritate doctrinam de fide vel moribus ab universâ Ecclesiâ tenendam definit, per assistentiam divinam, ipsi in beato Petro promissam, eâ infallibilitate pollere, quâ divinus Redemptor Ecclesiam suam in definiendâ doctrinâ de fide vel moribus instructam esse voluit; ideoque ejusmodi Romani Pontificis definitiones ex sese, non autem ex consensu Ecclesiæ, irreformabiles esse.

Si quis autem huic Nostræ definitioni contradicere, quod Deus avertat, præsumpserit; anathema sit.

Index rerum alphabeticus[1]

Abælardus semi-rationalismo favet, 33.

Abercius de primatu Ecclesiæ Romanæ, 455.

Acatholicorum hodiernorum præcipuæ tendentiæ, 46.

Accommodatitius Scripturæ sensus, 686.

Adventistæ, 368, n. 2.

Agathonis Pontificis primatus agnoscitur, 468.

Allegoricus *sensus*, 685.

Ambrosius S., de primatu R. Pontificis, 465.

Anabaptistarum, ob privatam inspirationem, excessus, 374.

Anagogicus *sensus*, 685.

Amos propheta perfectam Dei justitiam prædicat, 297.

Analogia fidei in interpretandâ Scripturâ, 695.

Anglicani *articuli*, 348, n. 4; de regiâ potestate, 353, n. 3; de sufficientiâ Scripturæ, 620, n. 1.

Anglicanismi origo et variæ sectæ, 348.

Anima *Ecclesiæ*, 533.

Apocryphi *libri* evangeliorum genuinitatem confirmant, 175.

Apologetica ab *Apologiâ* distinguitur, 14; ejus historia delineatur, 26-58; apologetica methodus a Patribus adhibita, 27; a Scholasticis, 33; a Modernis, 35; ab Hodiernis, 46; apologetica quæ dicitur *immanentiæ*, 51-58.

Apostolatus, num criterium inspirationis, 665.

Apostolicitas ut nota veræ Ecclesiæ; notio ac species, 492; apostolicitas missionis est essentialis nota Ecclesiæ Christi, 493; soli Romanæ Ecclesiæ competit, 499.

Apostolorum *collegio* Christus contulit triplicem potestatem docendi, regendi et sanctificandi fideles, 378.

Apostolorum successores sunt Episcopi, 396.

Appellatio *ad Rom. Pontificem* fieri potest ab inferiori judice, 565; non autem a Pontifice ad Concilium, 566.

Approbatio ordinum religiosorum est objectum infallibilitatis, 546.

Approbatio *consequens* non sufficit ad inspirationem, 670.

Aristides apologeta, 28.

Aristoteles de Dei amore, 121; de morum pravitate, 121; de infanticidio et abortu, 268, n. 4.

Armena ecclesia, 344.

Arnobius de miraculis Christi, 232; de Christianorum numero et dignitate, 265.

Articulorum fundamentalium systema rejicitur, 502.

Assensus religiosus Pontificiis decretis debitus, 559.

[1] Prior numerus paginam designat, posterior cui præficitur littera *n.* ad notas refertur.

Athanasius S. de primatu Papæ, 466; de infallibilitate Conciliorum, 422; de utilitate Traditionis, 627; de deutero-canonicis, 661, n. 1.
Athenagoras apologeta, 28.
Auctoritas a Christo Ecclesiæ et collegio apostolorum collata, 378; Romano Pontifici, 439.
Auctoritatis alicujus in religiosis rebus necessitas, 359.
Augustinus S. eximius apologeta, 32; ejus doctrina de notione religionis, 63; de cultu externo, 103; de miraculis, 215; de mirâ propagatione christianæ religionis, 280, 283; de interpretatione textus *Tu es Petrus*, 431, n. 4; de catholicitate Ecclesiæ, 532; de necessitate communionis cum Ecclesiâ, 535; de primatu R. Pontificis, 466; de auctoritate Traditionis, 627; de Patrum auctoritate, 649, n. 3; de multiplicitate sensûs litteralis, 686.
Augustana Confessio de notione Ecclesiæ, 346, n. 1.
Authenticitas quomodo distinguitur a genuinitate, 164, n. 4.
Atheismus paucorum non infirmat argumentum e facto religioso desumptum, 87.

Balfour ex inhabilitate humanæ naturæ fidei necessitatem demonstrat, 51; quorumdam naturalistarum virtutes explicat, 95, n. 1; modernorum philosophorum impotentiam exponit, 124, n. 4.
Barnabæ S. *Epistola* de argumento prophetico, 28; de Evangeliorum genuinitate, 173.
Basilius S. Traditionem propugnat, 627.
Baur E., criticismi parens, 41, 166.
Beatificatio servorum Dei non est objectum infallibilitatis, 547.
Bellarminus definit Ecclesiam, 341, n. 8; ejus opinio de connexione primatûs cum Sede Romanâ, 452.
Benedictus XIV de miraculorum discernibilitate, 220, n. 1; de infallibilitate Pontificis in canonizatione sanctorum, 546.
Bernardus S. de Abælardo, 33.
Biblia cfr. **Scriptura.**
Billot L., de voluntatis interventu in assensu intellectuali, 18, n. 2.
Blondel methodum *immanentiæ* propugnat, 51; judicium de hâc methodo, 55.
Blount C. miracula negat, 36.
Bolingbroke mysteria irridet, 36.
Bossuet historice christianam veritatem demonstrat, 39; variationes Protestantium describit, 502.
Bougaud harmoniam ostendit inter christianam religionem nostrasque aspirationes, 44.
Boutroux E. de contingentiâ legum naturæ, 212, n. 2.
Briggs C. de traditione, 624, n. 1.
Broglie (Abbé de) methodum *transcendentiæ* exponit, 48-49.
Brownson O. de interpretatione axiomatis *Extra Ecclesiam nulla salus*, 536, n. 1.
Brugère methodum apologeticam perficit, 43; de discernibilitate miraculorum, 222; de temporali prosperitate Protestantium, 531.
Brunetière F. methodum apologeticam *socialem* proponit, 51.
Budhismus exponitur, 319; confutatur, 323.

Cæsarismus rejicitur, 423.
Cajetanus in hæc verba: *Tu es Petrus*, 432.
Calvinistæ seu presbyteriani, de Ecclesiæ conceptu, 347; de episcopis, 424.
Canon Scripturæ, 656; canonicitas ab inspiratione distinguitur, 656; canon Tridentinus est vere authenticus, 657; canon Veteris Testamenti, 658; canon Novi Test., 662.
Canonizatio Sanctorum, 547.
Canus Melchior de Locis theologicis, 616.
Caput Ecclesiæ est Christus, 538.

Carpenter de miraculis Christi, 233, n. 2.
Catechismus novus a Protestantibus editus, 511, n. 3.
Catechumeni, quo sensu membra sunt Ecclesiæ, 587.
Catholici Liberales de relationibus inter Ecclesiam et Statum, 592.
Catholicitas Ecclesiæ Romanæ competit, 506; est signum divini inventûs, 517.
Cato de servis, 270.
Celsus christianismum impugnat, 31; de Evangeliis testimonium reddit, 174.
Certitudo moralis: ejus notio, 15; objectum, 17; causæ in eam influentes, 18; legitimitas et convenientia, 21.
Chalcedonense Concilium de primatu R. Pontificis, 468, 481.
Channing W. E. de divinâ Christi missione, 205, n. 2.
Chateaubriand quomodo religionis divinitatem demonstrat, 42.
Choupin, de auctoritate decisionum S. Rom. Congregationum, 561, n. 3.
Christus a Prophetis ut Messias prænuntiatus, 310-314; ejus divina missio probatur proprio ipsius testimonio, 192; ejus miraculis, 206, 226; et vaticiniis, 237; ejus resurrectione, 245; excellentiâ ejus doctrinæ, 144, 155; mirâ propagatione ejus religionis, 261; martyrum constantiâ et testimonio, 284; vaticiniis in ipso adimpletis, 314; comparatione ejus doctrinæ cum Budhismo et Mahumetismo, 319. Christus Ecclesiam instituit, 378.
Chrysostomus S. ad Papam appellat, 467; Ecclesiam navi comparat, 613, n. 2.
Cicero de notione religionis, 62; de immortalitate animæ, 121; de paganis moribus, 121, n. 7; de naturâ deorum, 122, n. 1; de philosophorum vitiis, 123; in scepticismum propendit, 160, n. 1.
Clemens Papa S. novit Evangelia, 173; propagationem Christianismi describit, 262; primatum Ecclesiæ Romanæ asserit, 454.
Clemens Alexandrinus apologeta, 30; hierarchiam agnoscit, 406; infallibilitatem Ecclesiæ docet, 421.
Concilii œcumenici notio, conditiones, auctoritas et utilitas, 577-583.
Conciliorum œcumenicorum series, 717.
Conciliorum particularium auctoritas, 633.
Conclusio theologica, quid? 543; infallibilitas Ecclesiæ circa conclusiones theologicas, 543.
Congregationes Romanæ, 568; earum auctoritas doctrinalis, 560.
Congregationalistæ, 350.
Consensus fidelium, quo sensu sit veritatis criterium, 653.
Constantinopolitanum III de primatu R. Pontificis, 468; de ejus infallibilitate, 481.
Coppée F. in solo Deo solatium invenit, 94, n. 3.
Corpus Ecclesiæ, 533.
Criteria revelationis interna, 132; externa, 134; usus et valor, 134.
Criticæ principia, 164; excessus in eâ vitandi, 165.
Cyprianus S. de infallibilitate Ecclesiæ, 422; de primatu R. Pontificis, 458; ejus cum Stephano controversia, 459.

Damasus papa primatum exercet, 462.
Dechamps Card. novam demonstrationem christiano-catholicam instituit, 44.
Declaratio cleri gallicani, 471. n. 7.
Definitio ex cathedrâ, quid? 473; num infallibilis, 476; quid de fide tenendum in definitionibus dogmaticis, 630.
Deismi præcipui fautores, 35-38.
Democratica non est regiminis forma in Ecclesiâ, 556.

Deuterocanonici *libri*, quid sint, 657.
Doctores Ecclesiæ, quinam sint et quænam eorum auctoritas, 646.
Doctrina *duodecim Apostolorum*, seu *Didache*, de Evangeliis, 173.
Duchesne L., de Romanis episcopis, 451, n. 1; de primatu, 456, n. 1.

Ecclesia Christi : ejus notio, 340; definitio et excellentia, 612; Ecclesia, prout concipitur a Græcis schismaticis, 342; a Protestantibus, 345. Ecclesiæ institutio a Christo, 377; Ecclesia est societas visibilis, 489; apostolica, 492; indefectibilis, 495. Ecclesiæ notæ, 505; ejus catholica unitas et invicta stabilitas testimonium præbet suæ divinæ legationis, 506; ejus sanctitas et fecunditas est perpetuum credibilitatis motivum, 521. Extra Ecclesiam nulla salus, 532. Ecclesiæ regiminis forma, 556. Ecclesia est societas vere juridica et perfecta, 553; a potestate civili independens, 423. Ecclesiæ competit potestas doctrinalis, 541-547; legislativa, judiciaria, coactiva, 547-555. Ecclesiæ relationes cum Christo, 538; cum Statu in genere, 591; cum Statu catholico, 599; cum Statu acatholico, 603. Ecclesiæ membra, 583.
Ecclesia Romana est vera Ecclesia Christi, 498; sola gaudet unitate fidei ac regiminis, 510; apostolicitate missionis, 499; verâ catholicitate, geographicâ et sociali, 508; invictâ stabilitate, 513; sanctitate vere supernaturali, 521. Ecclesiæ Romanæ hierarchica constitutio, 538.
Ecclesiæ magisterium sollemne, 630; ordinarium ac universale, 639.
Ecclesiæ græcæ schismaticæ, 342.
Eclectici rationalismo favent, 41.
Eichhorn miracula rejicit, 41.
Elias propheta populum avertit a cultu Baal, 297.
Ephesinum concilium de primatu R. Pontificis, 467; de ejus infallibilitate, 480.
Episcopalistæ, 354.
Episcopi sunt Apostolorum successores, 396; episcopi *monarchici* jam circa finem primi sæculi inveniuntur, 402; triplici potestate gaudent docendi, sanctificandi et regendi fideles, 407. Eorum auctoritas singulatim sumptorum, 571; quatenus collegium efformant, 575.
Essenorum doctrina multum a christianismo differt, 158.
Eucherius S. in verba *Pasce agnos...*, 436.
Eusebius demonstrationem evangelicam scribit, 32; scribit de martyrum suppliciis, 287.
Evangeliorum notio, 163; credibilitas, 164; genuinitas, 169; integritas substantialis, 179; historicitas, 181.
Excommunicati suntne Ecclesiæ membra? 589.
Exegesis ejusque distinctio ab hermeneuticâ, 688.
Ezechiel regnum Dei annuntiat, 300; Messiam prædicit, 311.

Facta dogmatica quatenus objectum infallibilitatis, 544.
Familiæ instauratio a religione christianâ promota, 268.
Fideistæ de impotentiâ humanæ rationis, 118.
Fidelium sensus communis criterium veritatis, 653.
Fides in suis relationibus cum Apologeticâ, 22, 26; causæ in actum fidei influentes, 24.
Flavius Josephus de Christo, 231, n. 2; de libris canonicis, 659, n. 1.
Florentinum concilium de primatu R. Pontificis, 469, 481.
Fonsegrive methodum apologeticam exponit intimis nostris aspirationibus innixam, 50.
Fontes Revelationis, 617.
Formatæ litteræ, 465, n. 1.
Franciscus Salesius de visibilitate Ecclesiæ, 492, n. 3; de infallibilitate R. Pontificis, 477, n. 5.

Galilæi casus exponitur, 485.
Gallicani articuli, 471.
Gasser, ep. Brixinensis, de infallibilitate S. Pontificis, 475, n. 3.
Gibbon de propagatione christianæ religionis, 276.
Gibbons Card. de primatu, 443, n. 1.
Gnostici evangeliis testimonium reddunt, 173.
Goethe de frigiditate protestantici cultûs, 528, n. 1.
Gregorius M. S. de infallibilitate Conciliorum, 422.
Guyau, positivista, admittit hominem ens esse religiosum, 69, n. 1.

Hallucinationis theoria resurrectionem Christi non explicat, 248-258.
Hæretici quo sensu sunt extra Ecclesiam, 587.
Harnack Ad. de essentiâ christianismi, 42; chronologia quam admittit, quoad Evangelia, 168; de Victoris papæ auctoritate, 457, n. 1.
Hegesippus successionem episcoporum describit, 404; infallibilitatem corporis episcoporum admittit, 418.
Hellenica professio fidei, 344, n. 1.
Helvetica confessio fidei de necessitate communionis cum Ecclesiâ, 535.
Hermas de Episcopis, 405, n. 1.
Hierarchia ecclesiastica, 538.
Hieronymus de martyrum suppliciis, 287; de episcopis, 410; de primatu, 466.
Honorius papa non erravit ex cathedrâ, 484.
Horatius poeta gentium deos irridet, 120, n. 2.
Hormisdæ formula, 463.
Huet demonstrationem christianam instituit, 39; sed fideismo favet, 118.
Hume de miraculis, 217.
Hypnotica phænomena a miraculis prorsus diversa, 219.

Idealisationis processus in Evangeliis rejicitur, 183.
Ignatius martyr S. de Evangeliis, 173; de episcopis, 403; de primatu Ecclesiæ Romanæ, 454; de traditione, 625.
Impotentia physica et moralis, quid? 118.
Immanentiæ methodus, 51-58.
Indifferentismus religiosus absolutus, vel mitigatus exponitur, 67; confutatur, 67, 128-131.
Infallibilitas collegii apostolici, et collegii episcoporum, 411; R. Pontificis, 470; infallibilitatis conditiones, 473; infallibilitatis objectum, 541.
Innocentius I, de primatu, 463; de infallibilitate, 479.
Inspiratio Scripturæ, 667; variæ opiniones circa inspirationem, 667; natura inspirationis juxta Vaticanum, 669; et Leonem XIII, 673; ejus extensio et inerrantia, 675.
Integritas substantialis Evangeliorum, 179.
Interpretatio Scripturæ, 684; regulæ interpretationis grammatico-historicæ, 688; regulæ catholicæ interpretationis, 694.
Irenæus S. de evangeliis, 169; de episcopis monarchicis, 405; de infallibilitate Ecclesiæ, 419; de primatu, 455; de traditione, 626.
Irvingitæ, 496, n. 2.
Isaiæ prophetia, 298; præsertim de servo Dei, 312.

Jeremias populum israeliticum ad antiquum fœdus revocat, 300.
Jesus Christus, cfr. **Christus**.
Joannis Evangelii genuinitas externis argumentis probatur, 169; internis criteriis confirmatur, 179; historicitas, 187.
Jouffroy infelicitatem describit scepticorum, 89, n. 1.
Judæorum religio, 140; præsertim quoad monotheismum, 142; a Prophetis instaurata, 294; per regnum messianicum ad perfectiorem statum evehenda, 308.

Jülicher A., de Evangeliorum historicitate, 184, n. 1; 185, n. 3; 186, n. 1.
Jurieu systema articulorum fundamentalium, 502.
Jurisdictio S. Pontificis, 562; universalis ac suprema, 563; ordinaria et immediata, 564.
Justinus S. apologeta, 28; ad prophetias provocat, 29; ad miracula Christi, 29; ad morum instaurationem, 30; ejus testimonium de Evangeliis, 171.
Juvenalis de moribus Romanorum, 267, n. 1.

Kantii falsa definitio religionis, 66; quo sensu sit *Modernistarum* pater, 700.
Keim de resurrectione Christi, 249.
Kidd utilitarismum reprobat, 91, n. 2; supra-rationalis sanctionis necessitatem admittit, 127, n. 1.
Kuinoel in verba *Tu es Petrus*...,431.

Lacordaire methodo apologeticâ *socialî* et psychologicâ utitur, 42.
Lactantius apologeta paganismi inanitatem demonstrat, 31; religionis notionem tradit, 62; agit de moribus Christianorum, 269; de martyrum patientiâ, 286.
Lavigerie Card. de Mahumetismo, 330, n. 1.
Lecky, rationalista, de castitate et fraternâ caritate inter christianos, 270, n. 3; 274, n. 6; de Christi moralî perfectione, 200, n. 1.
Leo Magnus S., de infallibilitate Ecclesiæ, 422; de primatu Papæ, 463.
Leo XIII de excellentiâ doctrinæ S. Thomæ, 7; de necessitate religionis ad bonos mores, 92; de necessitate cultûs socialis, 104; de potestate leges ferendi Apostolis et Ecclesiæ collatâ, 552; de relationibus Ecclesiam inter et Statum, 592, n. 3; 593, 594, 596, 597, n. 3; 601, 602; de beneficiis ab Ecclesiâ civitati collatis, 597, n. 1; de verâ libertate, 607; de conscientiæ libertate, 608; de tolerantiâ, 611; de sacræ Scripturæ inspiratione, 673, 675; de studio textûs primigenii et versionum Scripturæ, 691; de interpretatione Scripturæ, 694-696.
Le Roy A. (Mgr) describit religionem *primitivorum*, 71, n. 1; totemismum describit, 85, n. 2; de protestanticis missionariis scribit, 518, n. 4.
Le Roy E. modernismo favet, 709; ejus theoria de miraculis, 210; de resurrectione Christi, 249, n. 1.
Liberalismus exponitur, 592; confutatur, 596, 605.
Liberalium protestantium theoriæ de revelatione, 108; de Evangeliis, 165; de divinâ missione Christi, 192; de miraculis, 209; de resurrectione Christi, 248; de propagatione christianæ religionis, 276; de prophetiis, 303; de Ecclesiâ, 351; de primatu Papæ, 426.
Liberii allegatus lapsus, 482.
Libertas cogitandi ac loquendi, 605.
Libertas conscientiæ et cultuum, 606; notio ac principia generalia, 607; Ecclesiæ agendi ratio quoad hanc libertatem, 608; jura et officia Statûs quoad eamdem libertatem, 610.
Libri sacri, protocanonici ac deuterocanonici, 655; cf. **Canon, Inspiratio, Scriptura.**
Liddon de necessitate orationis, 101, n. 1.
Litteralis sensus, 685.
Liturgiæ tanquam revelationis depositum, 640; de eorum auctoritate, 644.
Loisy A., modernistarum dux in Galliâ, 705; ejus errorum synthetica expositio, 706; speciatim de revelationis impossibilitate, 111, n. 1; de tempore quo Evangelia scripta sunt, 168; de Ecclesiâ, 353.

Ejus recta interpretatio textuum de primatu Petri, 431, n. 3; 435, n. 1; 436, n. 4; 438, n. 2.
Lombardi P. *libri quatuor Sententiarum*, 9.
Lutheranismus, 345.
Lutheri doctrina, 346; testimonium de Protestantium moribus, 529; de obscuritate Scripturæ, 371.

Macaulay de indefectibilitate Ecclesiæ Romanæ, 500, n. 1.
Magisterii vivi et infallibilis necessitas, 363.
Magisterium infallibile collegio Apostolorum collatum, eorumque successoribus, scilicet episcopis, 411; R. Pontificis, 470.
Magisterium Ecclesiæ sollemne, 630; ordinarium ac universale, 639.
Magnetismi phænomena a miraculis diversa, 219, 233.
Mahumetismi historia, 326; doctrina, 327; crisis, 329.
Maldonatus de necessitate biblicorum studiorum, 696, n. 3.
Mallock W. H., de infallibilitate, 487, n. 3.
Martinus Raymundus fidem defendit contra Mauros et Judæos, n. 34.
Martyrum constantia ac testimonium divinitatem christianæ religionis confirmant, 284.
Mead de resurrectione Christi, 257, n. 1.
Membra Ecclesiæ, 583; conditiones ut quis sit Ecclesiæ membrum, 584; quinam sunt Ecclesiæ membra, 586; eorum erga Ecclesiam officia, 589.
Messias a multis prophetis annuntiatus, 310; ejus origo, dotes, munera, regnum, 311; ejus humiliationes, passio et triumphus, 312; non est alius nisi Christus, 314.
Metaphoricus sensus, 685.
Methodistæ, 350.
Methodus apologetica apud Patres, 27; apud Scholasticos, 33; apud Modernos, 35; apud Hodiernos, 46. Methodus *immanentiæ*, 51. Methodus integra, 137.
Meyer hallucinationis theoriam propugnat ad explicandam resurrectionem Christi, 248.
Michææ prophetia, 299.
Mill J. S. *idealisationis* processum rejicit, 185, n. 2.
Miraculi definitio ac species, 207; ejus possibilitas, 211; discernibilitas præsertim a factis hypnoticis et diabolicis, 216; vis demonstrativa, 223; decreta Vaticana de miraculis, 225.
Miracula Christi in ordine physico, 226: historice certa sunt, 228; vere supernaturalia et divina, 231; divinitatem ejus missionis demonstrant, 235. Miracula ejus in ordine intellectuali, seu vaticinia ab ipso edita, 237.
Modernistæ a Liberalibus protestantibus dimanant, ab eisque in suis theoriis parum differunt, 704; præcipui eorum duces in Galliâ, 705, in Angliâ, 712; in Italiâ, 714; in Germaniâ, 715.
Mohammed, cfr. **Mahumetismus.**
Monotheismus apud Judæos, 142.
Moralis certitudo ejusque usus in Apologeticâ, 15.
Mors Christi historice probatur, 246.
Mosaica religio, 140.
Moyses Deum unum et justum prædicat, 295.
Multitudinismus rejiciendus est, 424.
Muratorianum fragmentum Evangeliorum genuinitatem probat, 170.
Mysterii notio, 113; possibilitas ex parte Dei et ex parte hominis, 115.
Mythismus exponitur, 41, 166.

Naturalismus, seu rationalismus, 40-41.
Newman J. H. quam methodum apologeticam sequitur? 46; de mysteriis, 116; insufficientiam Scripturæ ostendit, 374, n. 3; exponit cur S. Ignatius non magis diserte de

primatu agat, 455, n. 1; de controversiis inter catholicos auctores, 512, n. 3; de inspirationis extensione, 669.
Nirvana quid sit juxta Budhistas, 322.
Notæ revelationis intrinsecæ, positivæ vel negativæ, 132; extrinsecæ, 134; præcipuæ notæ Ecclesiæ, 505.

Ollé-Laprune de certitudine morali, 21, n. 2; de methodo apologeticâ, 50.
Ordinis potestas distincta a potestate jurisdictionis, 378, n. 1.
Orientales Ecclesiæ, 344.
Origenes christianismum contra Celsum propugnat, 31; ejus doctrina de Episcopis, 406; de Ecclesiæ infallibilitate, 421; de axiomate *Extra Ecclesiam nulla salus*, 535.
Osee propheta Dei amorem prædicat, 298.
Ozanam de methodo apologeticâ, 43.

Paganismus cum Christianismo confertur in suis doctrinis, 120 et 155, 159; in suis effectibus, 266.
Papa, cfr. **Pontifex.**
Papias de Evangeliis, 172; de infallibilitate Traditionis, 418.
Parousia quo sensu a Christo annuntiata, 243.
Pascal de evidentiâ in re religiosâ, 22, n. 2; ejus methodus apologetica, 39; speciatim de indifferentismo, 130, n. 1; de necessitate cultûs externi, 104, n. 1.
Patres Ecclesiæ, 645; quatenus privati doctores et traditionis testes, 647; eorum auctoritas in rebus fidei, 648. Patrum ac scriptorum ecclesiasticorum elenchus, 718.
Patriarchalis religio, 139.
Pauli et Cephæ disputatio, 438.
Petrus ceteris apostolis præfertur, 428; Ecclesiæ fundamentum eligitur, 430; claves regni cœlorum accipit, 432; potestatem in universam Ecclesiam, 434 officium fratres confirmandi, 435; munus pascendi gregem, 435; supremam auctoritatem exercet, 437; quo sensu a Paulo reprobatur, 438; primatum jurisdictionis successoribus transmittendum accipit, 439; Romæ episcopus fuit, 444; quo jure primatum Romanæ sedi affixit, 452.
Philosophorum insufficientia ad homines docendos de rebus religiosis, 122; errores ac dubia de rebus gravis momenti, 122, 159.
Pius IX de salute acatholicorum, 536; de obedientiâ præstandâ in rebus non definitis, 561.
Pius X de methodo scholasticâ simul et positivâ, 8; de Ecclesiâ ut societate *inæquali*, 557, n. 1; de obedientiâ præstandâ sententiis *Commissionis biblicæ*, 561.
Plinius Junior de multitudine Christianorum, 263.
Poincaré H., de mysteriis, 114, n. 1.
Polycarpus S. de Evangeliis, 173; de traditione, 418, 625.
Pontifex Romanus successor B. Petri in primatu, 444; quo jure, 451; ex cathedrâ loquens est infallibilis, 470; hujus infallibilitatis conditiones, 473; objectum, 541; supremâ jurisdictione gaudet universali, ordinariâ et immediatâ, 563; jus habet concilia convocandi œcumenica, 577; eis præsidendi, 579; eademque confirmandi, 580.
Positivistæ factum religiosum non adæquate explicant, 82.
Potestas ordinis et jurisdictionis, 378, n. 1; potestas clavium, ligandi atque solvendi, 384.
Prædicatio unanimis Episcoporum, 640.
Presbyteri ab episcopis distincti, 394-411.
Presbyteriani seu Calvinistæ, 347.
Primatus Petro ac Romanis Pontificibus collatus, v. **Petrus, Pontifex.**
Professiones fidei ut fontes revelationis, 638.

Prophetæ, 293; ut *prædicatores*, cultum Dei promovent, 294; ut *prædicentes*, futurum Messiam ejusque regnum annuntiant, 307.

Protestantismi præcipuæ sectæ, 345; quomodo Ecclesiam hodie concipiat, 351; Protestantismus caret formali visibilitate, 501; apostolicitate missionis, 501; stabilitate, 502; unitate, 510; catholicitate, 508; sanctitate, 528.

Pseudo-Isidori decretales, 567.

Psychologice demonstratur necessitas religionis, 88.

Puseystæ seu Ritualistæ, 349.

Quadratus de miraculis Christi, 230.

Quenstedt de inspiratione verbali, 667, n. 2.

Ratio humana quid cognoscere valeat relate ad religionem naturalem, 118.

Rationalismi origo et historia, 35; rationalismus philosophicus, 37; rationalismus biblicus, 38, 41.

Regimen Ecclesiæ monarchicum 556.

Regnum Dei a Christo annuntiatum triplex, 379; regnum Dei externum, spirituale, progressivum, universale, hierarchicum, 380.

Regula fidei catholica cum protestanticâ comparatur, 364.

Religiones variæ, 68; apud primitivos, 69; Sinenses, 72; Indos, 72-74; Persas et Medos, 75; Semitas, 76; Ægyptios, 78; Græcos, 79; Gallos, 80; Germanos, 81. Ex historiâ religionum infertur necessitas alicujus religionis, 82.

Religionis notio, 62; necessitas, 67; Religio supernaturalis, seu revelata, 106, cfr. **Revelatio.**

Religionis christianæ excellentia in se spectatæ, 144; in suis effectibus, relate ad individuum, 266; ad familiam, 268; ad societatem, 273; mira ejus propagatio, 261. Cfr. **Christus.**

Religionis budhisticæ expositio et critica, 319.

Religionis mahumetanæ historia, expositio ac crisis, 326.

Resurrectio Christi, quomodo a Rationalistis explicatur, 248; historice probatur, 249; contra recentes Incredulorum impugnationes vindicatur, 253, 256.

Revelationis notio, 106; species, 109; possibilitas sive in se, 110; sive quatenus mediata, 112; sive ratione mysteriorum, 113; moralis necessitas, 117; obligatio eam inquirendi, 128; revelationis criteria, 132; revelatio christiana, cfr. **Religio christiana.**

Richardus a S. Victore de evidentiâ christianæ demonstrationis, 34.

Ritschl A. liberali Christianismo et Modernismo favet, 702.

Rousseau supernaturale rejicit, 37.

Row C. A. de præeminentiâ doctrinæ Christi, 162, n. 1.

Rufinus de Symbolo Apostolorum, 638, n. 1.

Russicorum episcoporum juramentum, 343, n. 2.

Sallustius de moribus Romanorum, 121, n. 7.

Samuel mosaicam religionem instaurat, 296.

Sanctitas Romanæ Ecclesiæ vere competit, 521; non autem Græcis et Protestantibus, 528; exinde infertur Deum R. Ecclesiæ speciatim assistere, 526.

Schenkel de resurrectione Christi, 249.

Schisma Occidentale unitatem Ecclesiæ non disrupit, 410.

Schismatici suntne Ecclesiæ membra, 588.

Scientiæ naturales theologiæ subservire debent, 13.

Scriptura sacra ut fons revelationis, 617; Scripturarum canon, 656; inspiratio, 585; sensus Scripturæ mul-

tiplex, 595; leges interpretationis, 598. Scriptura non est unica ac suprema fidei regula, 365.
Séailles G. cur miracula rejiciat, 211, n. 1.
Sedes Apostolica, cfr. **Pontifex.**
Seeley, rationalista, de christianâ caritate, 151, n. 4; de miraculis Christi, 230, n. 2.
Seneca de fato, 69, n. 2; de moribus Romanorum, 267, n. 1; infanticidio favet, 268; de immortalitate dubitat, 160, n. 1; ejus ethica est imperfecta, 159.
Sensus communis fidelium, 653.
Servitus a religione christianâ paulatim abrogata, 271.
Simon J. rationalista, de oratione, 99, n. 1; de cultu exteriori, 103, n. 2.
Sixtus V. de utilitate scholasticæ theologiæ, 7.
Societas civilis in suis relationibus cum Ecclesiâ, 593, cfr. **Status.**
Sociniani, 35.
Sociologica facti religiosi explicatio prorsus insufficiens est, 85.
Status in suis cum Ecclesiâ relationibus, 593; in nationibus catholicis, 599; in nationibus acatholicis, 603; Statûs jura et officia relate ad libertatem conscientiæ et cultuum, 605.
Strauss, mythismi parens, 41, 166.
Sulpitius Severus de Martyribus, 288.
Supernaturalis religio, cfr. **Revelatio.**
Swedenborgiani, 496, n. 1.
Symbolorum notio et utilitas, 634; symbolum Apostolorum, 635; symbolum Nicænum, 637; symbolum Athanasianum, 638.

Tacitus de moribus Romanorum, 269, 271; de multitudine Christianorum et Martyrum, 263; de Martyrum tormentis, 286.
Taine fatetur irreligiosum hominem esse crudelem et lubricum, 105, n. 3.
Tatianus de Evangeliis, 171.
Tertullianus de Evangeliorum genuinitate, 170; de christianæ religionis propagatione, 263; de Martyribus, 290; de hierarchiâ et de episcopis, 406; de primatu, 458.
Theologiæ definitio, 1; a fide distinctio, 3; theologia est scientia inductiva simul et deductiva, 4; speculativa simul et practica, 5; vocatur sapientia, 5; theologiæ partitiones: positiva scholastica, mixta, 5; utilitas scholasticæ et historicæ theologiæ, 7-8; theologiæ dogmaticæ divisio, 9; ejus præstantia et utilitas, 12.
Theologorum auctoritas in rebus fidei, 650.
Thomas Aq. S. sæpissime allegatur tum in hoc volumine tum in aliis. — Divisio Summæ theologicæ, 10; auctoritas Doctoris Angelici in theologiâ, 7.
Tolerantia religiosa quo sensu admitti potest, 611.
Touzard J. de prophetis, 302, n. 3.
Traditionis notio, 618; existentia, 621; ambitus, 628; ejus organa, 629; Traditionis cum Scripturâ comparatio, 697.
Traditionalistæ de impotentiâ humanæ rationis, 118.
Tribunalia romana, 570.
Tridentinum de Traditionis existentiâ et auctoritate, 617; de canone Scripturæ, 657; de inspiratione, 669; de authenticitate Vulgatæ, 690.
Tropologicus sensus, 685.
Typicus sensus, 685.

Unitarii ad rationalismum tendunt, 36, 351.
Unitas organica fidei et regiminis soli Romanæ Ecclesiæ competit, 510; exinde infertur ejus divinæ legationis argumentum, 519.

Vaticanum de possibilitate revelationis, 110, n. 3; de mysteriis, 114, n. 2; de morali necessitate revelationis, 119, n. 1; de miraculis, 225;

de institutione Ecclesiæ, 378, n. 2; de infallibilitate Ecclesiæ, 411, n. 8; de primatu jurisdictionis Petro et R. Pontificibus collato, 427; de infallibilitate R. Pontificis, 472; de supremâ ejus jurisdictione, 562; de sollemni et de ordinario et universali magisterio, 629; de canone Scripturæ, 658; de ejus inspiratione, 669.

Vaticani concilii *integra decreta* de fide catholicâ, 723; de Ecclesiâ, 731.

Vaticinii definitio, 237; vaticinia ab ipso Christo edita ejus divinam missionem probant, 238. Præcipua recensentur vaticinia messianica, 307; vis argumenti ex vaticiniis desumpti, 314.

Versiones Scripturæ utiles ad sensum detegendum, 690.

Victor papa suam auctoritatem strenue asserit, 457.

Vincentius Lirinensis de necessitate auctoritatis ad Scripturam interpretandam, 373, n. 1; de pio fidelium sensu, 655.

Voltaire christianam religionem irridet, 37.

Vulgata versio quo sensu authentica, 690.

Wallon de genuinitate Evangeliorum, 174, n. 3; de necessitate auctoritatis ad canonem determinandum, 367, n. 1.

Wellhausen novæ criticæ propugnator, 42.

Wiseman de perpetuitate primatûs, 442, n. 1; de amore quo Ecclesia catholica Scripturas prosequitur, 364, n. 2.

Zangwill falso contendit christianam religionem hypocrisi favere, 153, n. 2.

Zozimus, de primatu, 463; de infallibilitate, 479.

Imprimerie S. Jean l'Evangéliste DESCLÉE ET CIE — Tournai (Belgique).

240.2
T167
v.1

3549

Synopsis theologiae
dogmaticae /
A. Tanquerey

240.2
T167
v.1

3549

Synopsis theologiae
dogmaticae /
A. Tanquerey

Graduate Theological Union
Library
2400 Ridge Road
Berkeley, CA 94709

DEMCO